

HORVÁTH CIPRIÁN

GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK
HONFOGLALÁS ÉS
KORA ÁRPÁD-KORI
TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI

SZEGED 2014

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK LELETANYAGA

KISS ATTILA

Baranya megye X–XI. századi sírleletei.
Budapest 1983.

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD KORI SÍRLELETEI

Megjelent kötetek

1. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. Miskolc 1996.
2. KISS GÁBOR
Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely 2000.
3. M. NEPPER IBOLYA
Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II. Budapest–Debrecen 2002.
4. ISTVÁNOVITS ESZTER
A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. Nyiregyháza–Budapest 2003.
5. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
Heves megye 10–11. századi temetői. Budapest 2008.
6. GÁLL ERWIN
Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II. Szeged 2013.
7. TÓTH ANIKÓ
A nyíri mezőség a 10–11. században. Szeged 2014.
8. HORVÁTH CIPRIÁN
Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged 2014.

Előkészületben

9. KOVÁCS LÁSZLÓ
A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Szeged 2015.
10. GALLINA ZSOLT–VARGA SÁNDOR
A Kalocsai-Sárköz 10–11. századi sír- és kincsleletei. Szeged 2016.

6/1

0 100 km

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEI 8.

Sorozatszerkesztő:

Kovács László és Révész László

ISBN 978-963-9046-79-5 Ö

ISBN 978-963-306-308-8

ISSN 1219-79-71

[10.62150/HONF.8.2014](https://doi.org/10.62150/HONF.8.2014)

Szerkesztő:
FELFÖLDI SZABOLCS

Technikai szerkesztő:
TÓTH CSABA

Sorozatszerkesztő:
KOVÁCS LÁSZLÓ és RÉVÉSZ LÁSZLÓ

A rajzokat készítette:
LAKATOS JANKA, MÁTHÉ GENOVÉVA, ÖSI SÁNDOR

A rezümét fordította:
SZECSKÓ ISTVÁN

Borítóterv:
ABINÉRI GÁBOR

A borítón:
Gyömöre-Friedrich Károly kert
Győr-Bácsa, Szent Vid, 16. sír
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő, 68. sír
Lébény-Kaszás-domb, 9. sír
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő, 200. sír
Győr-Pósdomb 77. sír

A fényképeket készítette:
HORVÁTH CIPRIÁN

HORVÁTH CIPRIÁN

**GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK
HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI
TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI**

Munkatársak: Kovács László, Mesterházy Károly, Tomka Péter

Függelék

Mesterházy Károly: A győr-pósdombi 10–11. századi temető

Szeged

2014

A kötet a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke,
a Magyar Nemzeti Múzeum
és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet
közös kiadványa

A kötet az ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola Régészeti Programja keretében
Horváth Ciprián által 2013-ban megvédett, azonos című PhD-disszertáció felhasználásával készült

Készült
az OTKA K84159. számú kutatási és PUB-K 111839. számú publikációs pályázatainak
anyagi segítségével

OTKA

© Horváth Ciprián, 2014
© SZTE BTK Régészeti Tanszék, 2014

Nyomás és kötészet:
Kódex Könyvgyártó Kft.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	15
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	17
I. TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZET.....	19
II. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK ÉS SÍRLELETEINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE	21
III. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI	25
III.1. Barátudvar – Kovács László	25
1.1. Leletkörülmények	25
1.2. Leletleírás.....	25
1.3. Irodalom.....	25
III.2. Bezi-Péterházapusztja – Kovács László	25
2.1. Leletkörülmények	25
2.2. Leletleírás	25
2.3. Irodalom.....	25
III.3. Csikvánd-Csikvándi kavicsos	26
3.1. Leletkörülmények	26
3.2. Leletleírások	26
3.3. Értékelés.....	27
3.4. Irodalom.....	27
III.4. Enese-Szabadság u. 72.	28
4.1. Leletkörülmények	28
4.2. Sírleírások	28
4.3. Értékelés.....	29
4.4. Irodalom.....	29
III.5. Écs-Tódomb	30
5.1. Leletkörülmények	30
5.2. Leletleírások	30
5.3. Értékelés.....	31
5.4. Irodalom.....	31
III.6. Féltorony – Kovács László	31
6.1. Leletkörülmények	31
6.2. Leletleírás	31
6.3. Irodalom.....	31
III.7. Gönyű-Dunapart	32
7.1. Leletkörülmények	32
7.2. Leletleírások.....	32
7.3. Értékelés.....	32
7.4. Irodalom.....	32
III.8. Gyömöre-Friedrich Károly kertje	33
8.1. Leletkörülmények	33
8.2. Leletleírások	34
8.3. Értékelés.....	35
8.4. Irodalom.....	35
III.9. Győr-Bácsa, Szent Vid	36
9.1. Leletkörülmények	36
9.2. Sírleírások	37
9.3. Értékelés.....	38
9.4. Irodalom.....	39
III.10. Győr-Belváros	40
10.1. Leletkörülmények	40
10.2. Leletleírás.....	40

TARTALOMJEGYZÉK

10.3. Értékelés.....	40
10.4. Irodalom.....	40
III.11. Győr-Fövenyes-domb.....	41
11.1. Leletkörülmények.....	41
11.2. Sírleírások.....	41
11.3. Értékelés.....	41
11.4. Irodalom.....	41
III.12. Győr-Lehel utca.....	42
12.1. Leletkörülmények.....	42
12.2. Leletleírások.....	42
12.3. Értékelés.....	42
12.4. Irodalom.....	43
III.13. Győr-Malomszéki-dűlő.....	43
13.1. Leletkörülmények.....	43
13.2. Leletleírások.....	43
13.3. Értékelés.....	44
13.4. Irodalom.....	44
III.14. Győr-II. Rákóczi Ferenc (Korábban: Városház) utca 39–43. – Kovács László.....	44
14.1. Leletkörülmények.....	44
14.2. Leletleírások.....	44
14.3. Irodalom.....	44
III.15. Győr-Révfa – Kovács László.....	44
15.1. Leletkörülmények.....	44
15.2. Leletleírás.....	44
15.3. Irodalom.....	44
III.16. Győr-Szabadhegy – Kovács László.....	44
16.1. Leletkörülmények.....	44
16.2. Leletleírások.....	45
16.3. Irodalom.....	45
III.17. Győr-Székesegyház.....	45
17.1. Leletkörülmények.....	45
17.2. Leletleírás.....	45
17.3. Értékelés.....	45
17.4. Irodalom.....	45
III.18. Győr-Téglavető-dűlő.....	46
18.1. Leletkörülmények.....	46
18.2. Sírleírások.....	46
18.3. Értékelés.....	50
18.4. Irodalom.....	53
III.19. Győr-Újszállások.....	53
19.1. Leletkörülmények.....	53
19.2. Leletleírások.....	54
19.3. Értékelés.....	57
19.4. Irodalom.....	58
III.20. Győr-Vasútállomás – Kovács László.....	58
20.1. Leletkörülmények.....	58
20.2. Leletleírás.....	58
III.21. Győr-Víztorony.....	58
21.1. Leletkörülmények.....	58
21.2. Leletleírások.....	59
21.3. Értékelés.....	59
21.4. Irodalom.....	60
III.22. Gyórszentiván-Károlyháza.....	60
22.1. Leletkörülmények.....	60

TARTALOMJEGYZÉK

22.2. Sírleírások.....	60
22.3. Értékelés.....	62
22.4. Irodalom.....	62
III.23. Gyórszentiván-Söprűshegy.....	63
23.1. Leletkörülmények.....	63
23.2. Sírleírások.....	63
23.3. Értékelés.....	65
23.4. Irodalom.....	67
III.24. Gyórzámoly-Régi plébánia.....	68
24.1. Leletkörülmények.....	68
24.2. Leletleírás.....	68
24.3. Irodalom.....	68
III.25. Hegyeshalom-Belterület.....	69
25.1. Leletkörülmények.....	69
25.2. Sírleírások.....	69
25.3. Értékelés.....	70
25.4. Irodalom.....	70
III.26. Ikrény-Mendel-domb.....	71
26.1. Leletkörülmények.....	71
26.2. Leletleírások.....	71
26.3. Értékelés.....	71
26.4. Irodalom.....	71
III.27. Ikrény-Silógödrök.....	72
27.1. Leletkörülmények.....	72
27.2. Sírleírások.....	73
27.3. Értékelés.....	75
27.4. Irodalom.....	76
III.28. Illmic – Kovács László.....	77
28.1. Leletkörülmények.....	77
28.2. Leletleírások.....	77
28.3. Irodalom.....	77
III.29. Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya.....	77
29.1. Leletkörülmények.....	77
29.2. Leletleírások.....	77
29.3. Értékelés.....	78
29.4. Irodalom.....	78
III.30. Koroncó-Bábota I.....	79
30.1. Leletkörülmények.....	79
30.2. Leletleírások.....	80
30.3. Értékelés.....	80
30.4. Irodalom.....	80
III.31. Koroncó-Bábota II.....	81
31.1. Leletkörülmények.....	81
31.2. Sírleírás.....	81
31.3. Értékelés.....	83
31.4. Irodalom.....	84
III.32. Koroncó-Dózsa György u. 23. (Újtelep, Tószér-dűlő).....	85
32.1. Leletkörülmények.....	85
32.2. Sírleírás.....	86
32.3. Értékelés.....	87
32.4. Irodalom.....	88
III.33. Koroncó környéke.....	89
33.1. Leletkörülmények.....	89
33.2. Leletleírások.....	89

TARTALOMJEGYZÉK

33.3. Értékelés.....	89
33.4. Irodalom.....	89
III.34. Koroncó-Pusztatemető.....	90
34.1. Leletkörülmények.....	90
34.2. Leletleírás.....	90
34.3. Értékelés.....	90
34.4. Irodalom.....	90
III.35. Koroncó-Rácz-domb.....	91
35.1. Leletkörülmények.....	91
35.2. Leletleírások.....	91
35.3. Értékelés.....	92
35.4. Irodalom.....	92
III.36. Lajtafalu – Kovács László.....	93
36.1. Leletkörülmények.....	93
36.2. Leletleírások.....	93
36.3. Értékelés.....	93
36.4. Irodalom.....	93
III.37. Levél-Újhelyi Imre tér.....	94
37.1. Leletkörülmények.....	94
37.2. Sírleírások.....	95
37.3. Értékelés.....	95
37.4. Irodalom.....	95
III.38. Lébény-Kaszás-domb – Horváth Ciprián – Tomka Péter.....	96
38.1. Leletkörülmények.....	96
38.2. Sírleírások.....	96
38.3. Értékelés.....	111
38.4. Irodalom.....	120
III.39. Mindszentspuszta-Pázmándfalu.....	121
39.1. Leletkörülmények.....	121
39.2. Leletleírás.....	121
39.3. Irodalom.....	121
III.40. Mosonmagyaróvár-Királydomb.....	122
40.1. Leletkörülmények.....	122
40.2. Leletleírások.....	122
40.3. Irodalom.....	122
III.41. Mosonmagyaróvár környéke.....	123
41.1. Leletkörülmények.....	123
41.2. Leletleírás.....	123
41.3. Irodalom.....	123
III.42. Mosonmagyaróvár-Magyar u. 28.....	124
42.1. Leletkörülmények.....	124
42.2. Leletleírások.....	124
III.43. Mosonszentmiklós.....	125
43.1. Leletkörülmények.....	125
43.2. Leletleírások.....	125
43.3. Értékelés.....	126
43.4. Irodalom.....	126
III.44. Mosonszentmiklós-Lednice-domb.....	127
44.1. Leletkörülmények.....	127
44.2. Sírleírások.....	127
44.3. Értékelés.....	129
44.4. Irodalom.....	130
III.45. Mosontarcsa-Központ.....	131
45.1. Leletkörülmények.....	131

TARTALOMJEGYZÉK

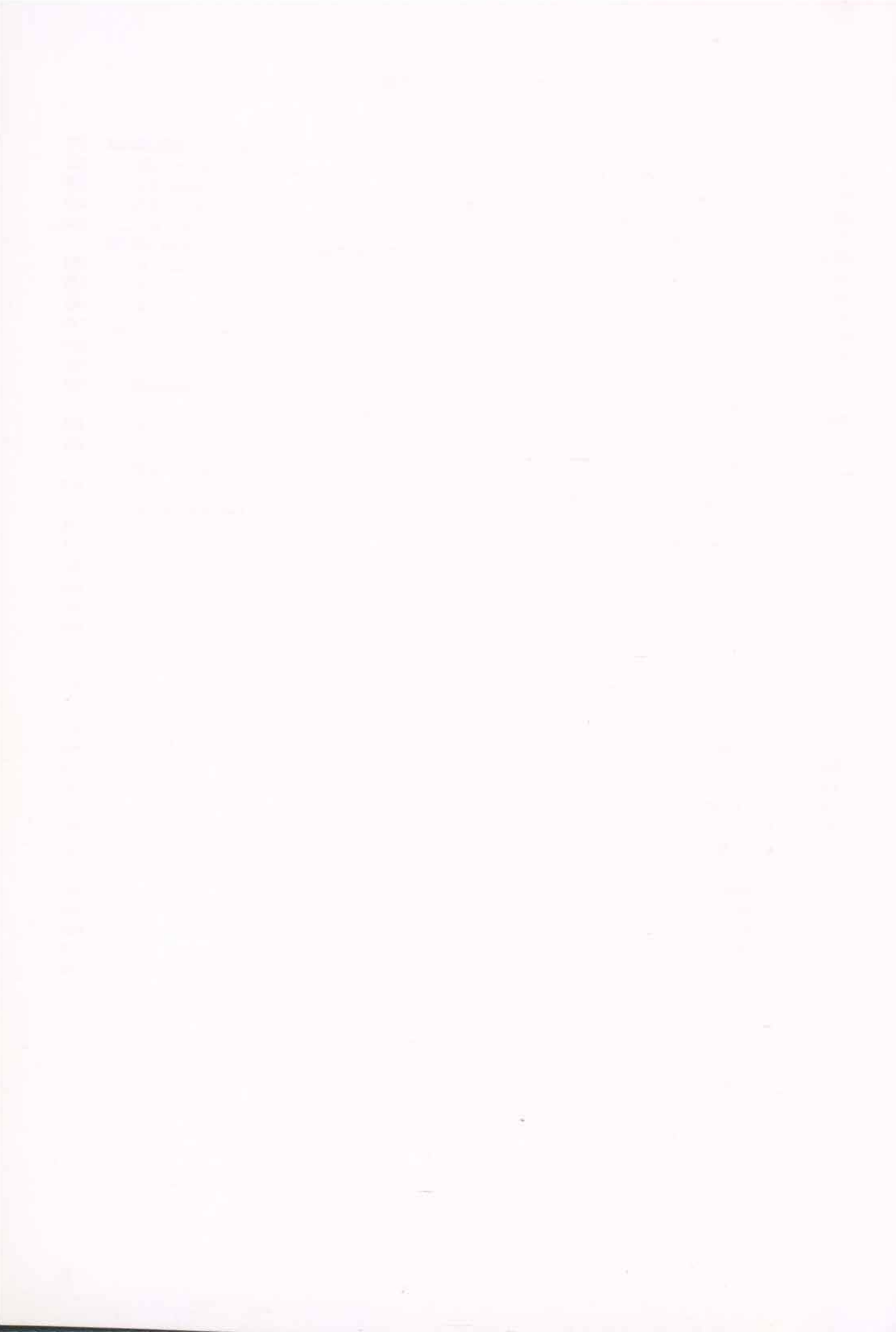
45.2. Sírleírások.....	131
45.3. Értékelés.....	132
45.4. Irodalom.....	132
III.46. Mosontétény – Kovács László.....	133
46.1. Leletkörülmények.....	133
46.2. Leletleírások.....	133
46.3. Értékelés.....	134
III.47. Nyulas – Kovács László.....	134
47.1. Leletkörülmények.....	134
47.2. Leletleírások.....	134
47.3. Irodalom.....	134
III.48. Nyúl.....	134
48.1. Leletkörülmények.....	134
48.2. Leletleírások.....	134
48.3. Irodalom.....	134
III.49. Nyúl-Öreghegy.....	135
49.1. Leletkörülmények.....	135
49.2. Leletleírások.....	135
49.3. Értékelés.....	136
49.4. Irodalom.....	136
III.50. Nyúl-Páskom.....	137
50.1. Leletkörülmények.....	137
50.2. Leletleírás.....	137
50.3. Értékelés.....	137
50.4. Irodalom.....	137
III.51. Oroszvár-Wiesenacker-dűlő.....	138
51.1. Leletkörülmények.....	138
51.2. Sírleírások.....	140
51.3. Értékelés.....	169
51.4. Irodalom.....	181
III.52. Ötveny-Lenin u. 62.....	182
52.1. Leletkörülmények.....	182
52.2. Sírleírás.....	182
52.3. Értékelés.....	183
52.4. Irodalom.....	184
III.53. Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna.....	185
53.1. Leletkörülmények.....	185
53.2. Leletleírások.....	185
53.3. Értékelés.....	186
53.4. Irodalom.....	186
III.54. Pándorfalu – Kovács László.....	186
54.1. Leletkörülmények.....	186
54.2. Leletleírások.....	186
54.3. Irodalom.....	186
III.55. Pusztasomorja-Tímár-domb.....	187
55.1. Leletkörülmények.....	187
55.2. Sírleírások.....	188
55.3. Értékelés.....	190
55.4. Irodalom.....	190
III.56. Ravazd – Kovács László.....	191
56.1. Leletkörülmények.....	191
56.2. Leletleírás.....	191
56.3. Irodalom.....	191

TARTALOMJEGYZÉK

III.57. Rábacsécsény	192
57.1. Leletkörülmények	192
57.2. Leletleírás	192
57.3. Értékelés	192
57.4. Irodalom	192
III.58. Sásony – Kovács László	193
58.1. Leletkörülmények	193
58.2. Leletleírások	193
58.3. Irodalom	193
III.59. Sokorópátka-Újtelep 17.	194
59.1. Leletkörülmények	194
59.2. Leletleírások	194
59.3. Értékelés	194
59.4. Irodalom	194
III.60. Tét-Belterület	195
60.1. Leletkörülmények	195
60.2. Értékelés	195
60.3. Irodalom	195
III.61. Tét határa	196
61.1. Leletkörülmények	196
61.2. Leletleírás	196
61.3. Értékelés	196
III.62. Töltéstava	197
62.1. Leletkörülmények	197
62.2. Leletleírások	197
62.3. Értékelés	197
62.4. Irodalom	197
III.63. Valla	198
63.1. Leletkörülmények	198
63.2. Sírleírások	198
63.3. Értékelés	202
63.4. Irodalom	203
III.64. Védeny – Horváth Ciprián – Kovács László	204
64.1. Leletkörülmények	204
64.2. Leletleírások	204
64.3. Irodalom	204
III.65. Vének-Dunapart	205
65.1. Leletkörülmények	205
65.2. Leletleírások	206
65.3. Értékelés	206
65.4. Irodalom	206
III.66. Ismeretlen lelőhely	207
66.1. Leletkörülmények	207
66.2. Leletleírások	207
66.3. Irodalom	207
III.67. Ismeretlen lelőhely – Kovács László	208
67.1. Leletkörülmények	208
67.2. Leletleírás	208
67.3. Értékelés	208
67.4. Irodalom	208
IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE	209
Adatok a 10–11. századi női fejdíszek kérdésköréhez	265
Adatok a 10–11. századi levél/szív alakú díszek kérdésköréhez	278

TARTALOMJEGYZÉK

V. TERÜLETI VIZSGÁLATOK	311
V.1. A sírok, temetők kronológiai vizsgálata	311
V.2. A sírok, temetők etnikai vizsgálata	318
V.3. Mikroregionális vizsgálatok	329
V.4. Nagyobb területi kitekintés	336
VI. RÉGÉSZETI ADATOK GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TÖRTÉNETÉHEZ	339
VI.1. A határvidék kérdése	339
VI.1.1. Természetföldrajzi környezet.....	342
VI.1.2. Névtani adatok.....	343
VI.1.3. Régészeti lelőhelyek.....	344
VI.1.4. A sírok jellege	352
VI.2. Kapcsolati zóna? Adatok a kelet-alpi jellegű leletanyag Kárpát-medencei kérdésköréhez	357
VII. GRAVEYARDS AND FINDINGS OF COUNTY GYŐR AND MOSON FROM THE CONQUEST PERIOD AND FROM THE EARLY ÁRPÁDIAN AGE	413
VII.1. Natural geographical environment	413
VII.2. The history of research of cemeteries and burial sites of Győr and Moson counties in the age of the Hungarian Conquest and the late Árpáadian age	413
VII.3. The grave finds from the age of the hungarian conquest and the early Árpáadian age of Győr and Moson Counties	414
VII.4. The assessment of the finds of Győr and Moson Counties	414
VII.5. Territorial examinations	416
VII.5.1. Chronological examinations.....	416
VII.5.2. The ethnical examination of graves and cemeteries	416
VII.5.3. Micro regional examinations	416
VII.6. Archaeological data to the history of Győr and Moson Counties of the age of conquest and the early Árpáadian age	417
VII.6.1. The question of borderland	417
/ VII.6.2. The so called connection zone? Data to the question of east-alpine type finds in the carpathian basin.	417
VIII. IRODALOMJEGYZÉK	419
IX. RÖVIDÍTÉSEK	451
X. KÉPEK/TÁBLÁK JEGYZÉKE	455
XI. FÜGGELÉK (A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ)	457
1. Leletkörülmények	457
2. Sírleírások	460
3. Értékelés	492
3.1. Temetkezési szokások	492
3.2. Sírmellékletek.....	496
The 10th-11th century cemetery of Győr-Pós-domb	506
Irodalomjegyzék	507
XII. TÁBLÁK	511

Az évkönyv az elmúlt év eseményeit, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat mutatja be. A szerkesztők igyekeztek minél teljesebben bemutatni a hazai és nemzetközi viszonyokat, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat. A szerkesztők igyekeztek minél teljesebben bemutatni a hazai és nemzetközi viszonyokat, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat.

Az évkönyv az elmúlt év eseményeit, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat mutatja be. A szerkesztők igyekeztek minél teljesebben bemutatni a hazai és nemzetközi viszonyokat, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat.

Az évkönyv az elmúlt év eseményeit, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat mutatja be. A szerkesztők igyekeztek minél teljesebben bemutatni a hazai és nemzetközi viszonyokat, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat.

Az évkönyv az elmúlt év eseményeit, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat mutatja be. A szerkesztők igyekeztek minél teljesebben bemutatni a hazai és nemzetközi viszonyokat, a közéleti és kulturális életet, a tudomány és művészetek terén elért eredményeket, a gazdasági és társadalmi változásokat.

BEVEZETÉS

A Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleleteit bemutató korpuszszorozat keretein belül – a sorozat 2. köteteként Kiss Gábor tollából megjelent Vas megye leleteit közreadó monográfia¹ után – ismét egy nyugat-dunántúli régió 10–11. századi anyagának közreadására kerül sor. E régió földrajzi kereteit két szomszédos Árpád-kori megye, Győr² és Moson³ területe adja. Sajnos a két megye egymáshoz való viszonya – főképp az Árpád-kor első évtizedeit tekintve – kellőképpen máig nem tisztázott, a korszak kutatásában megtalálható annak gondolata is, hogy Moson megye legalább az 1030-as évek végéig Győr részét képezte.⁴ A megyék egységben történő tárgyalását tehát földrajzi elhelyezkedésük mellett ez a körülmény is indokolja. A terület pontos körülhatárolása azonban a 11. század folyamán korántsem egyszerű feladat, hiszen bizonytalan, hogy az egykori megyék milyen szempontok alapján kerültek kijelölésre.⁵ Az I. István (1000–1038) által létrehozott területi egységek határai a későbbiekben módosulhattak, s a határok pedig csupán a későbbi történeti korokban váltak pontosabban ismertté.⁶ A 10. századot illetően pedig e közigazgatási egységeknek természetesen még nyomuk sem volt, ám valahol ebben a században is meg kellett húzni a kutatás határát, így kézenfekvőnek tűnt e kategóriák alkalmazása. Mivel Sopron megye honfoglalás és államalapítás kori leletanyagának feldolgozása folyamatban van,⁷ így a mai megye közigazgatási egységét nem lett volna célszerű alapul venni, ezért egyfajta hibrid megoldás született: az ország területén belül az anyaggyűjtés részben az Árpád-kori és részben a mai közigazgatási határokhoz igazodik – így az kiterjed a 2002. évi megyerendezés nyomán Veszprém megyétől elcsatolt új területre is –, míg a mai országhatárokon túl az Árpád-kori megyehatárok adják a választóvonalat.

Az időbeli kereteket pedig a – sorozat tematikájának megfelelően – a magyar honfoglalás, illetve a Kárpát-medence egészének birtokbavétele és a 11. század vége – 12. század eleje alkotja.

A kötet szerkezetét tekintve elsőként bemutatja az egyes lelőhelyeket, ahol a lehetőség adott volt, értékelve is azokat. Ezt követi a terület leletanyagának elemzése, a regionális vizsgálatok, majd adatokkal szolgál a két megye korabeli történetéhez, illetve a nyugati határvidék kérdésköréhez.

Budapest–Szombathely, 2013. decembere

¹ Kiss 2000.

² A magyarországi korai alapítású vármegyék (vö. KRISTÓ 1988; ZSOLDOS 2001; ZSOLDOS 2010) közül Győrben a vár létezett már a 10. század végén is. Erről írott forrásadatok állnak rendelkezésünkre: Koppány felnégyelt testének egyik részét a győri vár kapujára szegezték ki (KRISTÓ 1999, 370–371). Így a várnak 997-ben már állnia kellett (GYÖRFFY 1987, 566; KRISTÓ 1988, 264). A pécsi püspökség alapítólevele ugyancsak Győr várában kelt, 1009-ben (PITI 1999). Közvetett adatok alapján azonban feltételezhető, hogy a vármegye a várnál kissé később, csak az ezredforduló táján jött létre (ZSOLDOS 2001, 45). Mivel a Csilizköznek az I. István (1000–1038) kori Győr megyéhez való tartozása kérdéses (vö. GYÖRFFY 1987, 565; KRISTÓ 1988, 256), ezért ez a terület kimaradt az anyaggyűjtésből.

³ Moson esetében annak I. István (1000–1038) kori önálló megyeként való léte nem bizonyítható, noha a mosoni ispáni vár az államalapító uralkodásának idején már létezhetett (BÓNA 1998, 34; TOMKA 2000b).

⁴ KRISTÓ 1988, 265–267, 518, 3. kép; ZSOLDOS 2001, 48; KRISTÓ 2003b, 76.

⁵ GYÖRFFY 1987, 566; KRISTÓ 2003b, 71.

⁶ Györffy György véleménye szerint Győr vármegye egykori határai nagyjából megegyeztek a 20. századi határokkal (GYÖRFFY 1987, 570).

⁷ GÖMÖRI 2002, 31.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Munkám elkészítését sokan, sokféleképp segítették, akár a leletanyag vagy a vonatkozó információk felgyűjtéséről, akár technikai jellegű kérdések megoldásáról volt szó. Mindnyájuk segítségéért e helyütt is szeretnénk köszönetet mondani!

Az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető dokumentációjának egyes részeit Kovács László (MTA BTK RI), Szőke Béla Miklós (MTA BTK RI) és Tomka Péter (XJM) bocsátották rendelkezésemre. A lébény-kaszási sírkert feldolgozása Tomka Péterrel való közös munka eredményeként kerülhetett be a kötetbe. A temető nemi és életkori adatait pedig Mende Balázs Gusztáv (MTA BTK RI) bocsátotta rendelkezésünkre. A Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában történő kutatást Komiszár Szilvia (MNM), a leletek vizsgálatát a Középkori Raktárában pedig Puskás József (MNM) segítette. A Magyar Természettudományi Múzeumban őrzött Nemeskéri János-féle hagyatékot Schellinger Zsuzsanna (MTM) segítségével tanulmányozhattam. A Xántus János Múzeum gyűjteményének áttekintése során Bíró Szilvia és Molnár Attila volt segítségemre. Nekik szeretném megköszönni a győrszentiván-károlyházi temető feldolgozásának lehetőségét is! A Hansági Múzeum gyűjteményében Szeilerné Malek Éva (HM) és Takács Károly (HM) segítette munkámat.

Az *EOV* térképek elkészítése Eke István (MNM NÖK) munkáját dicséri, a rajzok egy része Lakatos Janka, Máté Genovéva (XJM) és Ősi Sándor (MTA BTK RI) munkája. Itt szeretném megköszönni Ilon Gábor (MNM NÖK) segítségét is. Ugyancsak köszönöm Vida Tivadar (ELTE) hasznos tanácsait, s külön köszönettel tartozom Kovács László (MTA BTK RI) rendkívül előremutató észrevételeiért, továbbá itt szeretném megköszönni azt is, hogy a kötetben több lelőhely közreadásának feladatát magára vállalta.

Végül – de korántsem utolsósorban – szeretnék köszönetet mondani Révész László (MNM, SzTE) immár több mint egy évtizede tartó folyamatos segítségéért és tanácsaiért, melyre az egyetemi éveim kezdete óta mindig számíthattam. Javaslati és útmutatásai nagyban hozzásegítettek e korszak régészetének alaposabb megismeréséhez. E helyütt – e kötet elkészítése során nyújtott támogatásán felül – ezért is szeretnék köszönetet mondani Neki!

I. TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZET

A két egykori megye a Kárpát-medence belső súlylédékterületén, a Kisalföld nagytáján található, mely a Dunai-medencesor középső tagja. Nyugati irányban a Bécsi-medencével, kelet felé pedig az Alfölddel áll kapcsolatban. A nagytájat a Duna vonala osztja egy délnyugati és egy északkeleti részre, melyek közül témánk szempontjából az előbbi, mintegy 4500 km²-re kiterjedő része releváns. A Kisalföld három középtája a Győri-medence, a Komárom–Esztergomi-síkság és a Marcal-medence, melyeknek – eltérő nagyságban ugyan, de – mindhárom tagja érinti az általam vizsgált régiót. Ezek a középtájak tovább oszthatók kistájakra, melyek közül a vizsgált területen, Moson megye északnyugati részétől indulva elsőként a Mosoni-síkság megközelítőleg háromszög alakot öltő része következik, mely nyugati irányban a Parndorfi-fennsíktól indulva húzódik a Mosoni-Duna vonalától délre eső területen. A kistájat részint a Rábca, részint a Fertő–Hanság határolja. A Kisalföldnek ez az északnyugaton 125–131, délkeleten 110–115 méteres tengerszint feletti magasságú kistája teljes egészében magasártéri hordalékkúp síkság, a Duna hordalékkúpjának része, melyet a Mosoni-Duna holtmeder-maradványainak hálózata tagol, a folyó jobb partjának néhány km-es sávjában. Ezek déli oldalán dűnekepződés nyomán árvízmentes szigeteket alakultak ki. A terület jellemző talajfajtái a csernozjom talajképződmények, növénytakaróját illetően pedig a nádas mocsarak, fűz-nyár ártéri és tölgyerdők. A Mosoni-Duna északi oldalán helyezkedik el a Szigetköz kistája, mely a Mosoni-síksághoz hasonlóan szinte tökéletes síkság, ugyancsak a Duna hordalékkúpja által feltöltve. Az észak felől a Duna főága által határolt terület két fő részre osztható: az alacsony ártéri, holtágakkal tagolt és a magasártéri, holt meanderekkel osztott részre. Árvízveszélyes terület, tengerszint feletti magassága északnyugaton 115–125, délkeleten 110–115 méter között változik. Talajtani viszonyait tekintve különböző öntéstalajokkal, elsősorban réti öntéstalajokkal számolhatunk. Keleti irányban átlépve a Mosoni-Duna vonalát a Győr–Tatai-teraszvidék következik, melynek nagyobb része már Komárom-Esztergom megye területére esik. A Duna által határolt területnek, a folyó vonalával párhuzamos jobb partjának 6–8 km-es sávjában annak teraszos részei húzódnak. Ennek első, a folyó szintje fölé 8–12 méterrel magasodó szakasza Gönyű és Győr között szélesedik ki. Jellemzőek az öntéstalajok, a magasabban fekvő részeken a réti öntések;

az első teraszt pedig futóhomok borítja. A Duna vonalával párhuzamosan, a teraszos részeken kocsányos tölgyesek és fűz-nyár ligetek élnek. Ettől délre, ugyancsak részben már Komárom-Esztergom megyéhez tartozik az Igmánd–Kisbéri-medence. A Ny–K-i irányú, völgyekkel tagolt medence nyugati része ékelődik az Árpád-kori Győr megye területébe. Nyugati irányban a Pannonhalmi-dombság következik, melynek északnyugati részét foglalja magába a vizsgált területünk. A már a Dunántúli-középhegységhez sorolható, környezetéből kiemelkedő laza üledékekből épült dombságon – mely változatos talajtani viszonyokkal rendelkezik – a különböző öntéstalajoktól a futóhomokig széles a paletta. Nyugaton kocsányos tölgyes, kelet felé juharos-tölgyes jellegű növénytakaró borítja. Ennek déli feléhez csatlakozva, a kisebb részben ugyancsak a vizsgált területhez tartozó Sári- és a Pápai-Bakonyfalja következik. Nyugati irányban haladva tovább a sorban következő a Pápa–Devecseri-sík, melynek északi része esik az egykori Győr megye területére. Az enyhén tagolt hordalékkúp-síkság mindenütt 125 méternél magasabb tengerszint feletti adatokkal rendelkezik, lankás területét barna erdőtalajok, erdőföldek, réti csernozjomok jellemzik. Kocsányos tölgyesek, cseres tölgyerdők, nyáras borókások alkotják a jellemző növényzetet. A Pápa–Devecseri-síkkal csaknem a Marcal folyása mentén határos a Csornai-sík, melyet északon megközelítőleg a Rábca határol. A részben már a Sopron megyéhez tartozó terület déli fele sík, homokos, iszapos vagy agyagos öntéstalajjal rendelkezik, északkeleti részét keskeny dűnesávok teszik változatosabbá. Északon 113–115 méteres, délen 120 méter körüli tengerszint feletti magasságok jellemzik. Jelentős a területen a Rába hajdani fattyúágainak hálózata. Talajtani adottságait tekintve a réti öntések és a lápos réti öntéstalajok a jellemzőek. Északkelet felé haladva a Csornai-sík fokozatosan megy át – a szintén részben Sopronhoz tartozó – Hanság kistájának süllyedő medencéjébe, mely az év jelentős részében csaknem összefüggően vízzel borított terület volt. Legnagyobb tengerszint feletti magassága 120 méter, jellegét tekintve alacsony árterű, lapályos felszínű síkság, illetve alacsony ártér, elsősorban lecsapolt síklápi és réti öntéstalajokkal. Ettől a tájegységtől csupán keskeny földnyelvek választják el a Fertő medencéjének mocsaras-lápos, nagy részben összefüggően vízzel borított vidékét, melyet délen és észak-északkeleten is magaspartok határolnak [1. kép].⁸

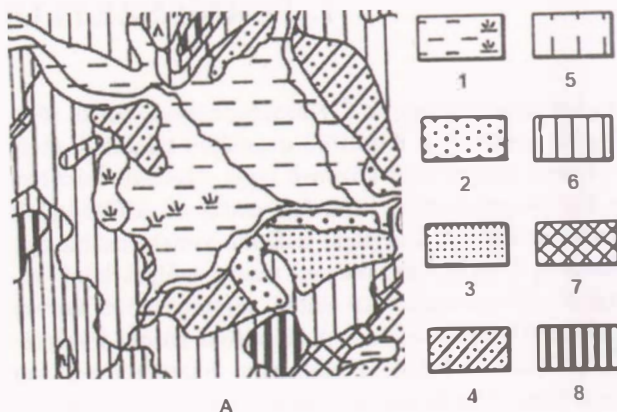
⁸ ÁDÁM–MAROSI 1975; MAROSI–SOMOGYI 1990; GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1994; FRISNYÁK 1999, 5–28; FEKETE–VARGA 2006, 199–237; DÖVÉNYI 2010; MEZŐSI 2011, 257–264.

I. TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZET

A történeti Magyarország területének 1/8-ad része ártéri terület volt.⁹ Mindez különösen intenzíven jelentkezett a vizsgált régióban, hiszen a mai Győr-Moson-Sopron megye hazánk felszíni és felszín alatti vizekben egyaránt leggazdagabb területe.¹⁰ A Kárpát-medence Árpád-kori vízrajzi és domborzati térképére pillantva rögtön szembetűnő, hogy e megyék adottságait mennyire meghatározták annak vízrajzi viszonyai.¹¹ A folyók közül a legfontosabb természetesen a Duna, ám a Rába és a Marcal, továbbá a kisebb vízfolyások szerepe sem lényegtelen. A terület alacsony fekvése miatt gyakoriak voltak az árvizek, s a megyék egy jelentős része állandóan vagy időszakosan vízzel borított volt. A Szigetközben és annak peremterületén a folyószabályozások megindulása előtt gyakran borított el nagy területeket a víz, egybefüggő víztükörrel azonban nem számolhatunk, kiemelkedő száraz foltok tagolták a tájat. A Hanság vidéke viszont árvizek esetén a Balaton nagyságát meghaladó, összefüggően vízzel borított területté is válhatott.¹² Ennek a hajdan gazdag és kiterjedt láp- és mocsárvilágnak napjainkra azonban csupán töredéke maradt fenn, főként a Hanság keleti szélén, a Rábca volt medrében.

Szemben a folyószabályozások nyomán megváltozó vízrajzi viszonyokkal, a terület éghajlata nem változott jelentősen a magyar honfoglalás óta eltelt több mint egy évezred alatt. A terület fekvése és domborzati viszonyai miatt a vizsgált terület keleti részére a kontinentális klíma vonásai a jellemzőek, mérsékelt meleg, mérsékelt száraz, enyhe telű vidék. A nyugati rész ezzel szemben az óceáni klíma jegyeit mutatja: hűvös, nedves terület, enyhe téllal. Éves csapadékmennyisége is a mai állapotoknak főbb vonalaiban megfelelő volt: mindössze 8-10%-os ingadozással számolhatunk az eltelt egy évezred alatt, mely így éves szinten 550–650 mm között határozható meg; míg az északi területeken 550–600, addig délen 600–650 mm, nyugati irányban növekvő értéket mutatva.¹³ A szélviszonyok tekintetében a Kisalföld közismerten az ország legszelesebb vidékei közé sorolható, uralkodó széliránya északnyugati. Mindez még fokozottabban igaz a Mosoni-síkságra, mely Magyarország legszelesebb kistája.¹⁴

Egyetlen nagytájon belüli elhelyezkedése ellenére tehát a különbségek megmutatkoznak mind a táj domborzati, mind vízrajzi, s kisebb mértékben éghajlati viszonyait tekintve is. A két megye természetes határát

1. kép. Győr és Moson megyék potenciális növénytakarója az ezredforduló körül (A), 1: folyómenti fűz-nyár ligetek, magasártéri szil-köris-tölgy elegyes szálerdők, nádas mocsarak, szikes, sziki tölgyesek, tözeges rétlápok, 2: alföldi homokhátak pusztai és gyöngyvirágos kocsányos tölgyesei, középen nyaras borókások, szubmediterrán jellegű homokbuckák, buckaközi szódás szikesek, 3: alföldi füves löszhátak tatárjuharos-tölgyes foltokkal, törpemandulás cserjések, 4: az alföldi erdős steppéjének részben már szubmediterrán jellegű tatárjuharos-molyhos tölgyes-cseres tölgyerdeje, löszpuszta foltokkal, 5: a kurtafüves ürmös steppe zónája, 6: a Pannon-dombság zárt cseres-tölgyes szálerdeje, 7: szubmediterrán molyhos tölgyes és virágos körise zárt lombú karszterdők, 8: közép- és dél-európai mélyárnyékú hegyi bükkösök, jegenyefenyős-bükkösök

csupán északon jelöli ki földrajzi tényező, a Duna. Déli, keleti és nyugati irányban kisebb részben természetes határvonalakhoz igazodik, többségében azonban mesterségesen kialakított vonalak határolják. Mint fentebb már utaltam rá, a két megye területén található tájegységek határai értelemszerűen nem párhuzamosak ezekkel. A két megye mintegy 3100 km²-es területet ölel fel, mely azonban a 10–11. században jelentősen eltérő jelleget mutatott a napjainkban megfigyelhető változatától, mely csak a 18. századtól meginduló, azonban igazán jelentősége csak a 19–20. század fordulóján való folyószabályozások nyomán alakult át jelentős mértékben, így nyerve el mai formáját.

⁹ FRISNYÁK 1999, 8.

¹⁰ GÖCSEI 1990, 29.

¹¹ FODOR 2009, 85.

¹² ÁDÁM–MAROSI 1975, 65.

¹³ GÖCSEI 1990, 28; GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1994; FRISNYÁK 1999, 8; MEZŐSI 2011, 260.

II. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK ÉS SÍRLELETEINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

Győr és Moson megyék első honfoglalás és kora Árpád-kori sírjainak előkerülésére vonatkozólag már a 19. század közepe óta rendelkezésre állnak információk, ám ekkor még csupán a véletlenszerűen napvilágra került sírokból származó leletek több-kevesebb részének megőrzésével számolhatunk. Az első általunk is ismert lelőhely a győr-újszállásoki temető, melyből már az 1850-es évek végén, a 60-as évek elején kerülhettek elő leletek.¹⁵ Az első temetkezések azonban – melyek leletei közgyűjteménybe kerültek, sőt azokról feljegyzés vagy közlemény is született – 1865-ben Pannonthalmán, a Boldogasszony-kápolna építése során, s ugyanebben az évben Koroncó-Bábotán kerültek elő, melynek leleteit Ebenhöch Ferenc koroncói plébános gyűjtötte össze.¹⁶ Már ekkor jelentőséggel bírt a korszak kutatására nézve, hogy Rómer Flóris kezdeményezésére a Győri Bencés Főgimnáziumban 1859-ben megalakult a Régiségügyi Szertár, mely lendületet adott a régészet iránti érdeklődésnek, s az *Archaeologiai Közlemények*, majd az *Archaeologiai Értesítő* mellett a leletek közlése a rend értesítőjében, a szertár gyarapodásáról beszámoló éves jelentésekben is helyet kapott. 1890-ben Sötér Ágost¹⁷ kezdte meg a terület első, mai fogalmaink szerinti leletmentő ásatását, az oroszvári (Rusovce, Sl.) település Wiesenacker-dűlőjében, melyet – noha csupán egyetlen oldal terjedelemben is, de – egyéb beszámolókkal, hírekkel stb.-vel egyetemben, a Mosonmegyei Történeti és Régészeti Egylet önálló évkönyvében 1898-ban közölt is.¹⁸ Sötér 1903-ban fogott hozzá a temető feltárásának folytatásához, s ekkor 74 sírt tárt fel.¹⁹ 1905-ben bekövetkezett halálával azonban a kutatások félbeszakadtak. Ehhez hasonló, tervszerűnek tekinthető ásatások azután egészen az 1930-as évekig nem is történtek. Az előkerült sírok leleteit vagy azok

egy részét rendszerint begyűjtötték, a szerencsésebb esetekben a sírokról több-kevesebb leírást is közölve. A 20. század elején különösen sok sír vagy temető került napvilágra, melyek nagy részének megmentése és közkinccsé tétele Börzsönyi Arnold nevéhez fűződik.²⁰ Börzsönyi 1883-tól 1917-ig dolgozott a Győri Bencés Főgimnázium régiséggyűjtőjében, ahol a gyűjtemény kezelése, s annak tudományos bemutatása – közte az első komoly tárgykatalógus elkészítése²¹ – mellett Győr környékén önálló ásatásokat is folytatott. 1901 és 1905 között végezte el a győr-téglavető-dűlői avar temető csaknem teljes feltárását, melynek során 10–11. századi sírok is előkerültek. Eredményeit párhuzamosan közölte tanévenként a főgimnázium Értesítőjében, évenként pedig az *Archaeologiai Értesítő*ben.²² E munkálatokkal párhuzamosan, 1903-ban egy Mosonszentmiklós határában előkerült lovas sírt is bemutatott.²³ 1911-ben Gyömörén végzett kutatást, s az itt előkerült rozettás lószerszámvereteket tartalmazó női sírról a következő évben már be is számolt az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain, több, máig helytálló következtetést levonva.²⁴ Az 1912–1913-as évek táján Nyúl-Öreghegyen újabb négy lovas sír feltárása és közlése fűződik a nevéhez.²⁵ Kronológiai sorrendben haladva 1931-ben a mosontarcsai két sír és egy szórványlelet gazdagította a kutatás forrásbázisát. 1934-ben pedig előkerült Koroncón egy részben *in situ* megfigyelt rozettás lószerszámú női sír, melyből – Czigány Béla²⁶ iskolaigazgatónak hála – az előkerült leletek egy része mellett magáról a sírről is megőrződtek információk.²⁷ A régiségek iránt lelkesen érdeklődő, 1928 és 1938 között Koroncón tanító, majd 1938-tól Győrben dolgozó, s a későbbiekben iskolaigazgatói posztot is ellátó tanító mentette meg a csikvándi kavicsosban 1936-ban talált lovas, fegyveres sír leleteit

¹⁴ GÖCSEI 1990, 13, 27.

¹⁵ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 256–257; SZÖNYI 2007, 12.

¹⁶ TÓTH 2002.

¹⁷ ENZSÖL 2002.

¹⁸ SÖTÉR 1898.

¹⁹ HORVÁTH 2011, 121.

²⁰ GULYÁS 1941, 1173–1174; BÁNHÉGYI 1977, 58–59; SZABÓ 2005, 17.

²¹ BÖRZSÖNYI 1897.

²² BÖRZSÖNYI 1902; BÖRZSÖNYI 1903; BÖRZSÖNYI 1904; BÖRZSÖNYI 1905; BÖRZSÖNYI 1906; BÖRZSÖNYI 1908.

²³ BÖRZSÖNYI 1903.

²⁴ BÖRZSÖNYI 1912.

²⁵ BÖRZSÖNYI 1913, 25.

²⁶ TÓTH 2003.

²⁷ SZÓKE 1954, 125–126.

is.²⁸ Két évvel később – az 1922-től múzeumóri tisztséget is betöltő – Lovas Elemér²⁹ Győr külső részén, de már a város területéhez tartozó Lehel utcában gyűjtött korabeli leleteket.³⁰ Lovas pályafutása azért is fontos, mert már ebben az időben kezdeményezte a Fögimnáziumi Régiségtár gyűjteményének átengedésével az önálló városi múzeum létrehozását.³¹ 1928-ban *Régiségtári Naplójában* Győr megyében 30 lelőhely 50 sírjának kb. 200 db leletét tartotta számon.³² 1938-ban összeállította *Györmegye Régészeti Kataszterét*, mely sajnos azonban teljes terjedelmét tekintve kéziratban maradt. Nyomtatásban is napvilágot látott viszont két – témánk szempontjából is fontos – munkája a győri régészeti gyűjtésről és Koroncó történeti földrajzáról.³³ Tevékenysége alatt a Győri Múzeum honfoglalás kori kiállítása is gyarapodásnak indult. 1940-ben már több vitrinben mutathatták be az érdeklődőknek többek között a Gyömörén és Koroncó-Rácz-dombon előkerült leleteket.³⁴ Leletkataszter jellegű összeállításra Lovas munkáját követően legközelebb Mithay Sándor vállalkozott, mely 1956-ban jelent meg.³⁵

Mint említettem, tervszerű ásatások újfent csupán az 1930-as évek végétől kezdődtek. Az egyik első ilyen az 1939. évi, Gallus Sándor vezetésével, Bottyán Árpád és Mithay Sándor közreműködésével végzett koroncó-bábotai feltárás volt, melynek során előkerült rozettás lószerszámú női sírt két évvel később László Gyula már önálló kötetben ismertette.³⁶ 1938-ban Fettich Nándor³⁷ folytatott mentőásatást a Sötér Ágost halálát követően kissé feledésbe merült oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőben, s ennek alkalmával három sír tárt fel. Az első – mai fogalmaink szerint – tudományos keretek között folytatott, célzottan egyetlen korszakot vizsgáló feltárással éppen ebben a temetőben került sor 1942-ben. Ekkor az Országos Magyar Történeti Múzeum és a Teleki Pál Történettudományi Intézet közös programjának keretében, a Nyugat-Dunántúl Árpád-kori településtörténetének

vizsgálatát célzó kutatási program keretén belül Sopronbámfalván, Sorokpolányban és Oroszváron folytak feltárások Bottyán Árpád³⁸ és Nemeskéri János³⁹ vezetésével. Ehhez a munkához kapcsolódva került sor Hegyeshalom belterületén is egy Árpád-kori temető részletének megmentésére.⁴⁰ Megindult továbbá a nyugat-dunántúli múzeumok leletanyagának fényképezés kataszter jellegű feldolgozása is. A II. világháború és az azt követő újjáépítés során megszakadt munka az 1940-es évek második felében éledt újjá, amikor Szőke Béla 1946 végén Győrbe került, s betöltötte a Győri Múzeum igazgatói tisztségét.⁴¹ Nyugat-Magyarországon töltött éveit alatt került sor végül a Bencés Régiségtár és a Városi Múzeum egyesítésére. Szőke nevéhez viszonylag kevés, vizsgált korszakunkat érintő feltárás fűződik, igazi jelentőségét szintetizáló munkái adják, melyekben egységben tekintette át és elemezte a Kisalföld teljes területét. Önálló tanulmányt szentelt Győr korabeli történetének,⁴² s ugyancsak önálló tanulmányban – az egyes lelőhelyek közül többet is érintve vagy bemutatva – foglalkozott a Kisalföld 9–10. századi történetével.⁴³ 1962-ben megjelent, máig meghatározó jelentőségű munkájában, mely a *Honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei* címet viseli, több kisalföldi leletre is támaszkodott az elemzések során.⁴⁴ Ugyancsak ebben az évben, a *Régészeti Tanulmányok* című sorozat második köteteként megjelent *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei* című leletkataszterben – melynek anyaggyűjtése 1959-ben zárult le – 28 korabeli lelőhely található Győr-Moson megyéből.⁴⁵ Szőke munkásságának időszakára esik az is, amikor az előző évi földmunka során előkerült rozettás lószerszámveretek nyomán 1952-ben Koroncón Mithay Sándor, Nemeskéri János és Deák Márta folytatott leletmentést, melynek egy újabb rozettás lószerszámveretekkel eltemetett női sír szakzerű feltárását köszönhetjük.⁴⁶ 1958-ban folyt a vallai, ún. köznépi jellegű temető feltárása Alois Oh-

²⁸ SZŐKE 1954, 128.

²⁹ VIDA 1996; TÓTH 2002a.

³⁰ LOVAS–MITHAY 1938, 176.

³¹ TÓTH 2002a, 569; SZABÓ 2005, 17.

³² XJM R. A. ltsz. n.

³³ LOVAS 1937a-b; LOVAS–ORBÁN 1939.

³⁴ GYŐR 3–4; SZABÓ 2005, 20–21.

³⁵ MITHAY 1956.

³⁶ LÁSZLÓ 1941.

³⁷ MESTERHÁZY 2001; ERDÉLYI 2002, 160–165.

³⁸ KÁPOLNÁS 2006.

³⁹ ÉRY 1991.

⁴⁰ NEMESKÉRI 1943, 317.

⁴¹ KRAMMER 1962; TÓTH 2002b.

⁴² SZŐKE 1959.

⁴³ SZŐKE 1954.

⁴⁴ SZŐKE 1962.

⁴⁵ FÉK.

⁴⁶ SZŐKE 1954, 126–128.

II. KUTATÁSTÖRTÉNET

renberger vezetésével, melynek 55 megmentett sírja valószínűleg csupán a temető egy része lehet.⁴⁷ 1963-ban került elő Kajárpécen egy sajnos feldúlt temetkezés, melyből a Kárpát-medencében máig csupán egyetlen párhuzammal rendelkező egyelű vaskard is ismertté vált.⁴⁸ A korszak kutatása sokat köszönhet Pusztai Rezső munkásságának is, aki 1950-ben került a mosonmagyaróvári Hansági Múzeumba, s kisebb kiterőket leszámítva nyugdíjazásáig ott dolgozott.⁴⁹ Feltárásai között két korszakunkba tartozó is volt. 1965 és 1970 között kisebb megszakításokkal Pusztasomorja-Tímár-dombon végzett leletmentő ásatást.⁵⁰ 1968-ban, majd 1974-ben pedig Levél község főterén mentett korabeli sírokat.⁵¹ 1960-ban Öttevény belterületén Uzsoki András tárt fel egy lovas sírt, 1969-ben pedig a győri Székesegyház kora Árpád-kori temetőjében dolgozott Kozák Károllyal együtt.⁵² Ebben az évben indult meg a győr-pósdombi temető feltárása is, melyet az első évben Albeker Mária, majd Mesterházy Károly folytatott.⁵³ Sajnos 1973-ban a temető még feltáratlan sírjainak nagy részét homokbányászattal elpusztították. A következő évben Györszentiván sóprüshegyi részén római kori és egy 10–11. századi ún. köznépi jellegű temető sírjait mentette meg, s néhány évvel később tette közzé T. Szőnyi Eszter és Tomka Péter.⁵⁴ 1987–1988-ban a Györhöz tartozó Bácsa, Szent Vid területének vizsgálata hozott eredményt, 9–10. századi

telepnyomok, késő középkori templom és temető mellett négy kora Árpád-kori sír feltárásával.⁵⁵ A tervezett M1-es autópálya építését megelőző leletmentő ásatások is több temetővel gazdagították a korszak forrásanyagát, melyek közül kiemelkedik a Tomka Péter vezetésével 1991–1992-ben feltárt lébény-kaszás-dombi, melynek közelében a hozzá tartozó telep is előkerült.⁵⁶ A többi temető sajnos csupán kisebb sírszámot eredményezett, ezek Győr-Fővényes-dombon (két sír) és Mosonszentmiklós-Lednice-dombon (tizenhárom sír) kerültek elő.⁵⁷ 2002-ben a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete együttműködésének eredményeként folyt hiteltesítő ásatás az enesei temetőben, ahol még 1971-ben került elő egy korabeli sír.⁵⁸ 2007-ben pedig Bíró Szilvia vezetésével került feltárássra nyolc, ún. köznépi jellegű temetkezés Györszentiván-Károlyházán.⁵⁹

A Győr-Moson-Sopron megyében található honfoglalás és kora Árpád-kori temetők teljességre törekvő feldolgozása az 1990-es évek végén Figler András, Mesterházy Károly, Paszternák István és Tomka Péter közreműködésével indult meg.⁶⁰ Ennek során megtörtént a régebbi lelőhelyek egy részének azonosítása, s a leletanyag részbeni újraazonosítása is. Ez a munka azonban a 2000-es évek elején abbamaradt, magam a kutatást új alapokról kezdtem.

⁴⁷ OHRENBERGER 1971.

⁴⁸ KOVÁCS 1993.

⁴⁹ SZENTKUTI 2001.

⁵⁰ PUSZTAI 1969a; PUSZTAI 1971; PUSZTAI 1972.

⁵¹ PUSZTAI 1969; PUSZTAI 1975.

⁵² UZSOKI 1962; KOZÁK–UZSOKI 1970.

⁵³ ALBEKER 1970; MESTERHÁZY 1971; MESTERHÁZY 1974.

⁵⁴ SZŐNYI–TOMKA 1985.

⁵⁵ TOMKA 1991.

⁵⁶ TOMKA 2000a.

⁵⁷ FIGLER 1993, 11–12; FIGLER 1994.

⁵⁸ LANGÓ–MENDE 2006.

⁵⁹ XJM R. A. 63–2008, 31–09.

⁶⁰ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 262.

III. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI⁶¹

III.1. BARÁTUDVAR – *Kovács László*

(Mönchhof, A.)

1.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1985-ben szórványleletként talált, 1991-ig publikálatlan érme.

1.2. LELETLEÍRÁS

1. Salamon (1063–1074) CNH I. 22. = H17 típusú denára kissé hiányos peremmel. Magántulajdonban.

1.3. IRODALOM

HAHN 1991, 58: Nr. B/6.1 (ábrával).

III.2. BEZI-PÉTERHÁZAPUSZTA – *Kovács László*

2.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórványlelet közelebről ismeretlen lelőhelyről.

2.2. LELETLEÍRÁS

- 1–2. Aba Sámuel (1041–1044) CNH I. 10. = H7 típusú denárának két példánya. Győr, Bencés Gimnáziumi Gyűjtemény, elveszett.

2.3. IRODALOM

LOVAS é. n. 115.

⁶¹ A táblákon a sírrajzok méretaránya 1:20, a tárgyak rajzai 1:1-es méretben szerepelnek, az agyagedények, a lószerszámok, szűrő- és vágófegyverek kivételével, melyek aránya 1:2. Az ettől eltérő eseteket külön méretarányal jelöltem.

III.3. CSIKVÁND-CSIKVÁNDI KAVICSOS

3.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Csikvánd és Gyarmat községek között, a Gazdák erdejének nevezett akácosban, a 146,6 méteres magassági pont közelében volt az 1930-as években egy kavicsbánya, melynek régi neve Csikvándi kavicsos volt. A domb keleti oldalán az 1936. év folyamán, vagy nem sokkal azt megelőzően iskolás gyermekek lófogakat és egy „kardot” ástak ki, továbbá teljesen elporladt vasmorzsálcokat is találtak. Ezek a leletek az útmesterhez kerültek. 1936-ban Herold Flórián gyarmati lakos kavicskitermelés közben ugyanitt, mintegy 60-70 cm mélységben

egy honfoglalás kori sirra bukkant. Elmondása szerint a csontváz „hátánál” nyilcsúcsok feküdtek, s a sirban volt továbbá egy kengyel is. 1948 nyarán, amikor Szőke Béla a leletkörülményekről a helyszínen érdeklődött, Herold még hozzátette, hogy a sirban volt egy „rugós szerkezetű” tárgy is. Erről pontosabb leírást sajnos nem tudott adni, s akkorra már maga a kérdéses tárgy is elveszett. A leletek – előkerülésüket követően – Czigány Béla győrszigeti általános iskolai igazgató birtokába kerültek, további sorsuk azonban ismeretlen.⁶²

2. kép. Csikvánd-Csikvándi kavicsos (1:10 000)

3.2. LELETLEÍRÁSOK

1–4. Négy db kovácsoltvas nyilcsúcs. Ebből 3 db deltoid, 1 db pedig rombusz alakú, nyéltüskével ellátott típus. Száraikon jól látható volt a vesszőre kötözés nyoma,

m.: 8,9×3; 6,2×2,1; 7,1×1,7; 10×2,8 cm, elvesztek [1. tábla 1–4].

⁶² SZŐKE 1954, 128; MITHAY 1956, 13–14; XJM R. A. 102–68.

III.3. CSIKVÁND-CSIKVÁNDI KAVICSOS

5. Egy db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú fülének felső oldala ívelt, a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel. A fül külön nyak nélkül csatla-

kozik a lapos szárhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített, m.: 15,5×12,7 cm, elveszett [l. tábla 5].

3.3. ÉRTÉKELÉS

A rendelkezésre álló információk alapján az előkerült két sír talán egy kisebb sírszámú temetőt körvonalazhat, azonban ennél többet jelenleg nem lehet megállapítani róla. Sajnos bizonytalan az először megtalált sírban lévő fegyver típusa is; így csak annyi látszik bizonyosnak,

hogy mindkét sírban fegyverrel vagy fegyverekkel eltemetett férfiak nyugodtak. A keltezés kérdésében az említett „*kard*” szolgáltatott volna információt, ennek hiányában azonban a sírokat a 10. századon belül pontosabban nem keltezhetjük.

3.4. IRODALOM

SZŐKE 1954, 128, XXV. tábla; ΜΙΤΗΛΑΥ 1956, 13–14; FÉK Nr. 180.; MRT 4, 21/2; KOVÁCS 1995, 161; XJM R. A. 102–68.

III.4. ENESE-SZABADSÁG U. 72.

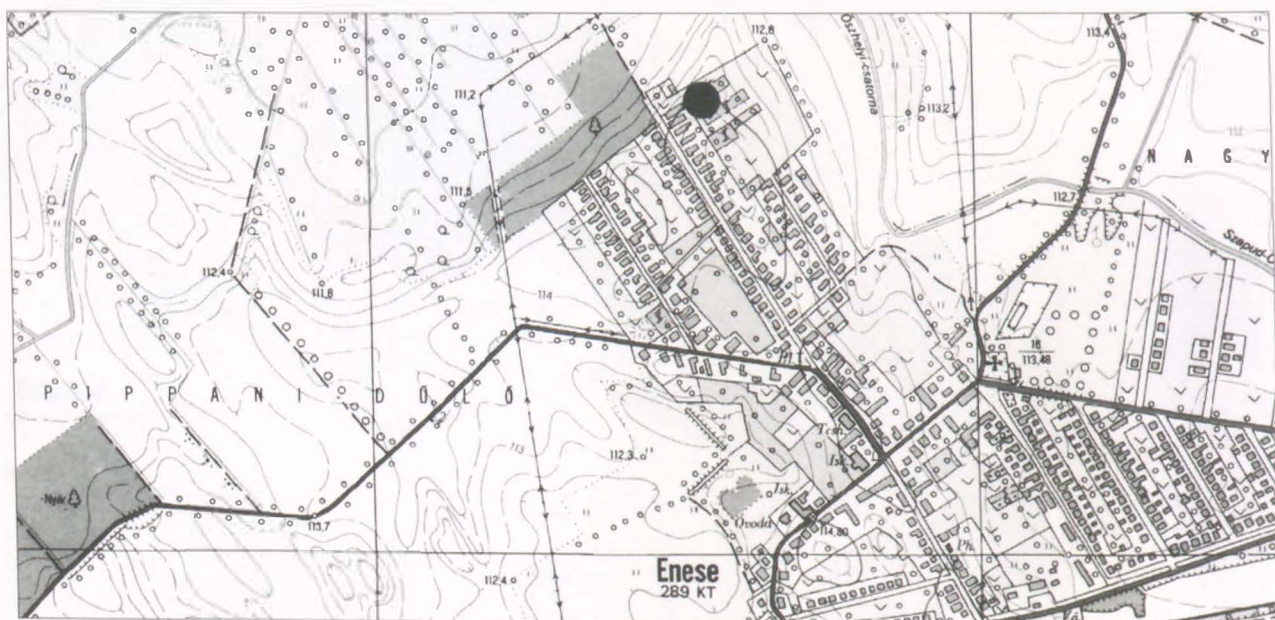
4.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1971. augusztus 3-án Thék Lajosné, Enese Szabadság u. 72. szám alatti lakos értesítette a Xántus János Múzeumot, hogy udvarában meszesgödör ásásakor embercsontok kerültek elő, továbbá beszolgáltatta az addig előkerült leleteket: a koponya és a hosszúcsontok töredékeit, illetőleg 1 db aranyozott ezüstveretet, mely elmondása szerint a váz egyik „vállá” környékén feküdt. A helyszínre Tomka Péter és Szöke Béla Miklós szállt ki, ahol a következőket állapíthatták meg: a Ny–K-i tájolású vázra egy kb. 1×1 méteres meszesgödör ásásakor bukkantak, kb. 90 cm-es mélységben. A további földmunkát a leletek előkerülésekor felfüggesztették, de mivel a meszet a gödörbe bejelentés előtt már betöltötték, így feltárássra akkor nem volt lehetőség. Thék Lajosné elmondása szerint a bolygatott sírtól kb. 3 méterre – kútgyűrűk lehelyezésekor – 30-50 cm mélységben lócsontokra bukkantak, melyek közül a koponya elülső részének és a lábcsontoknak a töredékeit megőrizték, s a múzeumnak átadták. Ugyancsak

beszámolt arról, hogy a meszesgödörtől 20-30 méterre északkeleti irányban, a II. világháború folyamán bunker építése közben is találtak csontokat, ezek között több állkapocs is volt, állítása szerint egy „műfogsor” is előkerült, melynek fémből készült kapesai voltak.

Az 1990-es évek elején – az ekkor már Botka László tulajdonában lévő ingatlanon – a ház melléképülete alá pincét ástak, melynek során csontmaradványokat – köztük lócsontokat – és különböző fémtárgyakat találtak, melyek azonban azóta elkallódtak.

2002. július 10. és 24. között, a kérdéses területen a MTA Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete együttműködésének eredményeként folyt hitelesítő ásítás, melynek során őss- és Árpád-kori telepjelenségek, illetve megtelepedésre utaló leletek mellett egy melléklet nélküli csontvázas sír is feltárássra került. A temető leletanyaga a XJM gyűjteményében található.⁶³

3. kép. Enese-Szabadság u. 72. (1:10 000)

4.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1944)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Thék Lajosné az embercsontok mellett

főként „állkapcsok” előkerülésére tudott visszaemlékezni, elmondása szerint „műfogsort” is találtak, melynek fémből készült kapesai voltak.

⁶³ LANGÓ-MENDE 2006.

2. sír (?)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A 30-50 cm mélységben előkerült lökoponya és -lábsontok talán egy részleges lovas temetkezésű sírra utalnak, melyből azonban lelet nem maradt meg.

3. sír (1971. augusztus 3.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 90 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A felsőtest bizonytalan nagyságú részén a csontokat és a koponyát a meszesgödör ásásakor megbolygatták, azok egy részét kiemelték, más részüket pedig valószínűleg megsemmisült. A váz egy része bolygatatlan maradt, azonban ennek feltárása a meszesgödör feltöltése miatt nem volt lehetséges.

Melléklete:

1. Valószínűleg az egyik felkarcsont felső végének környékén feketett 1 db aranyozott ezüsből öntött, négyzetes veret. Középpontjában bemélyedő, homorúan ívelt oldalú rombusz alakú, lemélyített rész látható, oldalainak közepén pedig egy-egy kerek gyűrűben lévő, külső és belső oldalán egyaránt lemélyített résszel határolt kerek minta található. A minta mélyebb részei aranyo-

zottak. Hátoldalának sarkaiban 4 db hegyes szeg található, melyeket a sarkok irányába fűlszerűen visszahajlítottak, m.: 2,6×2,6 cm, v.: 0,8 cm (XJM ltsz. 72.15.1.) [1. tábla 7].

4. sír (1990-es évek eleje)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Az ingatlan tulajdonosának elmondása szerint földmunka során különböző csontmaradványokat találtak (melyek között löcsontok is voltak), továbbá azóta sajnos megfigyelés nélkül elveszett fém tárgyakat.

5. sír (2002. július 15.) [1. tábla 6]

Nő, 35-45 év. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK, sm.: 92 cm, sh.: 250 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. Bolygatott. *In situ* csak a jobb oldali medencelapát és a lábak csontjai maradtak. A váz a gödörben nem annak közepén, hanem déli oldalához közelebb feküdt. A sírgödör lekerekített sarkú, hosszanti oldalain kissé szabálytalan, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban volt a bizonytalan korú 13. számú objektummal, azt vágta.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldből őskori kerámiatöredékek kerültek elő.

4.3. ÉRTÉKELÉS

A település szélén, egy ÉNy-DK-i irányú homokdombon elhelyezkedő ismeretlen sírszámú temetőnek összesen öt sírjáról áll rendelkezésre információ. Ennek alapján a két különböző helyről előkerült löcsontok két lovas temetkezést valószínűsítenek. A további három sír közül az 1. számú temetkezés értékelése azonban kissé bizonytalan. A telek tulajdonosának beszámolója szerint előkerült több állkapocs alapján lehetséges, hogy ezek nem egyetlen sírből származnak avagy a sírban nem egyetlen váz volt. Lehetséges azonban az is, hogy az elbeszélő által használt megfogalmazás félrevezető, s egy több darabra törött állkapocssal állunk szemben, esetleg a vázra, csontjainak darabszáma alapján a többes számot alkalmazta. A fémkapocsokkal ellátott műfogsor megítélése is bizonytalan. Langó Péter a „fémkapcsok” esetében hajkarikákra gondolt.⁶⁴ Nem ismert továbbá az sem, hogy a temető hány síros volt eredetileg, s rejtőzhetnek-e még további sírok a földben. Az 1. és a 3. sír

közötti 20-30 méteres távolság azonban utalhat egy kiterjedtebb temetőre is.

A sírokból megmaradt leletanyag meglehetősen szegényes. A 4. sírből előkerült *fém tárgyak* talán a lószerszám kovácsoltvasból készült részei lehettek, s ebből a sírből esetleg más leletek valóban nem is kerültek elő, hiszen a bronz- vagy nemesfém tárgyak valószínűleg jobban felhívták volna magukra a találók figyelmét. A sírok szegényes voltát húzza alá, hogy az egyetlen hitelesen feltárt – bár bolygatott – temetkezésből sem került elő melléklet. A megmaradt *négyzetes veret* ún. köznepi jellegű és gazdagabb leleteket szolgáltató temetkezésekből egyaránt ismert.⁶⁵ A váz felkarcsontjának végénél előkerült dísz jelen esetben valószínűleg a ruha díszje volt.

Ezen verettípus használati ideje felöleli a 10. századot; sőt, egyes darabjai valószínűleg még a 11. század elején is használatban maradhattak.⁶⁶ A temető használati ideje sajnos ezen belül pontosabban nehezen lenne szűkíthető.

4.4. IRODALOM

LANGÓ-MENDE 2006; XJM R. A. 18-72, 32-2003.

⁶⁴ LANGÓ-MENDE 2006, 232.

⁶⁵ HORVÁTH 2004, 157-161.

⁶⁶ HORVÁTH 2004, 159-161.

III.5. ÉCS-TÓDOMB

5.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Sokorói-dombság északkeleti részén, a Pándzsa patak bal partján fekvő település Tódomb nevű, egykor szőlővel beültetett részén, az 1909–1910. évek körül, földmunka során került elő egy lovas sír. Ennek leletei közül Petrovicz Jenő ajándékaént egy agyagedény és egy kengyelpár került a Győri Bencés Gimnázium Régiség-tárába, a leletanyag ma is fellelhető része a XJM gyűjteményében található.

A lelőhely egy, a környezetéből kiemelkedő domb, mely a mai község belterületétől keleti irányban található, a vízfolyás keleti partján, melyet a patak, az Écs irányába tartó közút és a győri vasútvonal szinte teljesen közrefog. Ezen a kiemelkedésen található a 141 méteres magassági pont is.⁶⁷

4. kép. Écs-Tódomb (1:10 000)

5.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db agyagedény, elveszett.
- 2–3. Körte alakú kovácsoltvas kengyelpár. Száraik szögletes átmetszetűek, a talpaló irányába ellaposodók, nyakuk kissé összeszűkülő, az ép példány füle téglalap alakú, a kengyelszija számára ugyancsak téglalap

alakú áttöréssel. Kiszélesedő alsó része alapján valószínűleg a másik kengyel füle is hasonló lehetett egykor. Talpalójuk egyenes, közepükön enyhén kiemelkedő borda fut végig, m.: 14,5×11,9 cm; 12,4×11,7 cm (XJM ltsz. 53.335.1.) [2. tábla 1–2].

⁶⁷ LOVAS 1937, 36; MITHAY 1956, 18.

III.6. FÉLTORONY – KOVÁCS LÁSZLÓ

5.3. ÉRTÉKELES

Az előkerült sír esetében bizonytalan, hogy magányos temetkezéssel állunk-e szemben, avagy egy temetőre utal, melynek további sírjai azonban a földben maradtak vagy elpusztultak. Joggal feltételezhető, hogy a

leletek közül legalább néhány darab nem került gyűjteménybe, ezt a sírről szóló beszámolók is alátámasztják. Jelen adataink alapján a sír a 10. századon belül pontosabban nem keltezhető.

5.4. IRODALOM

LOVAS 1937, 36; MITHAY 1956, 18; FÉK Nr. 265. (a 264. számon szereplő, „valószínűleg a Petkeváron” talált lovas sír az itt bemutatott lelőhelyre vonatkozik); XJM R. A. 74–98., 112–2007.

III.6. FÉLTORONY – *Kovács László* (Halbturn, A.)

6.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1978-ban szórványként talált, 1991-ig még publikálatlan érme. Magántulajdonban.

6.2. LELETLEÍRÁS

1. Salamon (1063–1074) hiányos peremű CNH I. 22. = H17 típusú denára.

6.3. IRODALOM

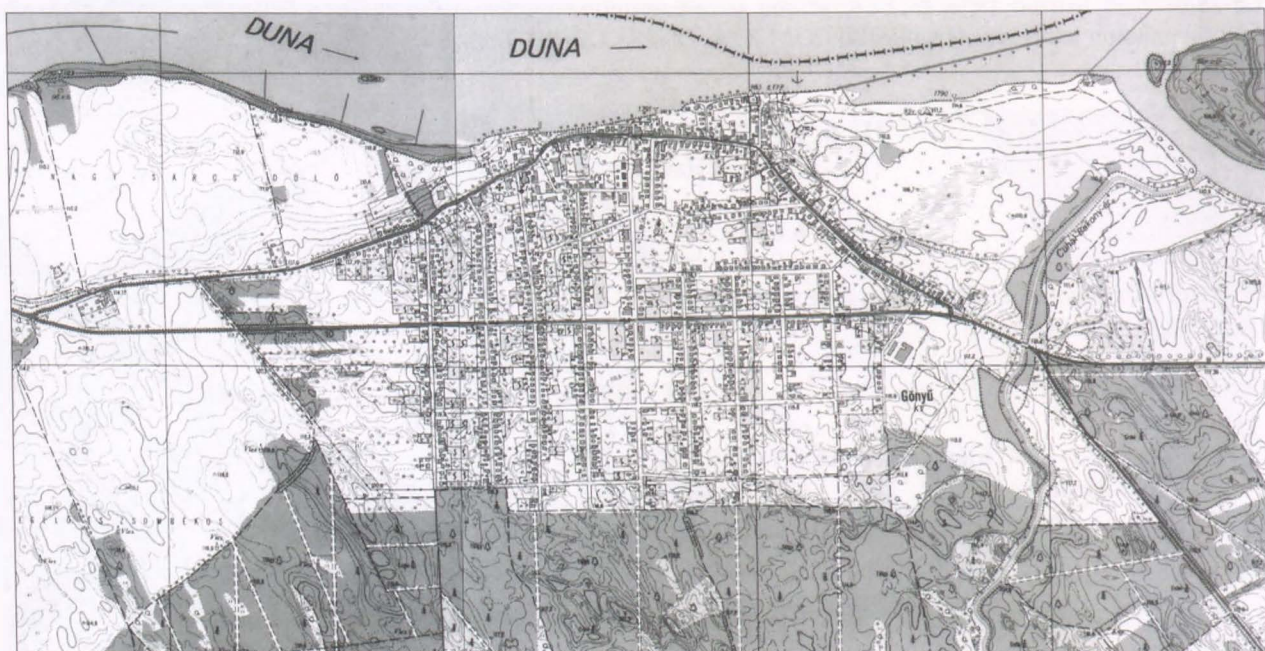
HAHN 1991, 58: B) 3.1 (ábrával).

III.7. GÖNYŰ-DUNAPART

7.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település északi részén, a Duna sóderes partjának közelében került elő 1871-ben néhány – sajnos időközben elkallódott – karikaékszer, melyek valószínűleg egy elpusztított temetkezőhely emlékei lehetnek. A leleteket sokáig – valószínűleg az elökrülés évéből következő-

en – a győr-újszállásoki lelőhelyhez sorolták. 1968-ban azonban Uzsoki András rámutatott, hogy ezek valószínűsíthető lelőhelye nem az egykori sertésszállások területe, hanem Gönyű Duna menti része.⁶⁸

5. kép. Gönyű-Dunapart (1:10 000)

7.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. Két db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, S-végű karika. Végeik egyenesre vágottak, m.: 2,3×2,2 cm; 2,3×2 cm, elvesztek [2. tábla 3–4].

3–4. Két db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, S-végű karika. Az egyik S-vége hiányzik, m.: 2,6×2,2 cm; 1,7×1,2 cm, elvesztek [2. tábla 5–6].

7.3. ÉRTÉKELÉS

Az elkelt *S-végű karikák* feltehetően egy, a 10. század utolsó évtizedeitől keltezhető lelőhelyre utalnak, nem lehet azonban megállapítani, hogy itt egykor hány

temetkezés volt, s azt sem, hogy a leletek között esetleg milyen összefüggés lehetett.

7.4. IRODALOM

UZSOKI 1968, 45–46; TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 3. kép; HM R. Á. 46–71.

⁶⁸ Uzsoki 1968, 45–46. – Az 1871. évi lelőhelyet Uzsoki András Fábry Nándor korabeli kézírata és rajza alapján azonosította.

III.8. GYÖMÖRE-FRIEDRICH KÁROLY KERTJE

6. kép. Gyömrő-Friedrich Károly kertje (1:10 000)

8.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Győrtől D–DK-i irányban fekvő település a Csángota-ér és a Marcalba ömlő Bornai-ér között helyezkedik el. A Sokorói-Bakony-ér völgyét nyugati irányból szegélyező, gyengén kiemelkedő földháton, a Győr és Pápa közt húzódó vasútvonal mentén feküdt Friedrich Károly nyugalmazott számtartó kertje. A telken álló templom mellett, egy gyümölcsfákkal és szőlővel borított részen – faültetés során – 1911. december 5-én bukkantak a munkások egy kb. 1 méter mélyen fekvő honfoglalás kori női sírra. A lelőhely azonosítását Paszternák István végezte el, az ma a Martinovics u. 13. szám alatti telekre esik. Friedrich kertje azonban egykor ennél jóval nagyobb volt, magába foglalta a domb egy jelentős részét, így a szomszédos telkeket is.

Mivel a találok a leleteket felszedték, így a sír döntően elmondásuk alapján volt csak rekonstruálható, melynek leírása Börzsönyi Arnold közleményében és Lovas Elemér kéziratosa munkájában található.⁶⁹ Eszerint a ha-

nyatt fekvő, nyújtott helyzetű váz tájolása DNy–ÉK-i volt, a karcsontok a váz mellett feküdtek. Koporsó nyoma nem volt megfigyelhető, s Börzsönyi beszámolója szerint nem került elő sem a leletek megtalálásakor, sem az utána végzett feltárás során ló vagy más egyéb állat csontja sem.⁷⁰ A lábfej csontjai előtt a kengyelpár, míg a bal lábszár csontjai mellett különböző magasságokban ezüstlemezzel díszített famaradványok, ezüstlemezek és bőrmaradványok, valamint 7 db levél alakú aranyozott ezüstdísz feketett. A hevedercsatra Börzsönyi nem tér ki, arra Lovas Elemér kéziratosa munkájában található utalás: „A csattnak némi nyomát (szétporlott vasanyag) inkább sejteni lehetett.”⁷¹ A szöveggörnyezet alapján az is a bal lábszár mellett kerülhetett elő. A találok elmondása szerint a koponya mögött (és talán alatta is) a zabla és szíjmaradványok társaságában voltak a rozettás lószerszámveretek.⁷² Bizonytalan azonban a sírban talált karperec egykori helyzete. Börzsönyi általános-

⁶⁹ BÖRZSÖNYI 1912; LOVAS é. n.

⁷⁰ Ezzel szemben Glatz Sándor plébános Lovas Elemérhez írott 1926. szeptember 20-i levelében Friedrich elmondására hivatkozva a sírban lévő lócsontokról ír (MNM R. A. 85.N.II.).

⁷¹ LOVAS é. n. 50–51.

⁷² A Fettich Nándor hagyatékában lévő egyik kézzel írt feljegyzésben arról olvashatunk, hogy „a szivalakú csüngők a váz koponyájánál fe-
küdtek, tehát nem lószerszámveretek, hanem süveg díszítmények” (MNM R. A. 98.I.FC.II.).

ságban csak annyit ír, hogy „*korának általános szokása szerint kezek szárán ezüst karperecet hordott*”.⁷³ Lovas Elcmér leletkataszterében ugyanakkor a sírból származó két karperecről olvashatunk, ennek jegyzet változatában pedig még a kéz- és karcsonatok méretéről is beszámol: „*szokatlan (?) nagy kezeszárán 2 ezüstkarperec volt*”.⁷⁴

Az antropológiai meghatározás szerint a sírban egy 30-35 éves nő váza feküdt.⁷⁵

A sír környékén Börzsönyi végzett hitelesítő ásatást, ennek során azonban újabb sír nem került elő.⁷⁶ A leletet pedig még az előkerülés évében Györbe vitte,⁷⁷ azok ma a Xántus János Múzeum gyűjteményét gazdagítják.

8.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db egyenesre vágott végű ezüst pántkarpercec, átm.: 6,2 cm, sz.: 0,6 cm (XJM ltsz. 53.332.9., elvesztett) [2. tábla 7].
- 2–17. Összesen 16 db aranyozott ezüst rozettás lószerszámveret, mely a következő típusokat tartalmazza: 2 db ovális, áttört füles veret. Középpontjukban gyöngyözött kerettel övezett félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy levél alakú minta indul a veret díszítetlen kerettel övezett széle felé. Hátoldalukon eredetileg 4 db szegecs vagy szeg lehetett, azonban ezek letörése után azok helyén vagy közvetlenül mellettük a veret előoldala felől tekintve süllyesztett furatokat alakítottak ki, melyekbe egy-egy elkalapált végű bronz-szegccset helyeztek, m.: 4,4×3,9; 4,5×4 cm (XJM ltsz. 53.332.3.) [3. tábla 1–2]; 11 db kerck veret. Középpontjukban félgömbszerű kiemelkedés látható, melyből négy, közepén árkolt minta indul a veret hasonló mintával övezett kerete felé. Három db veret hátoldalán 3 db szeg, a többi darab esetében pedig 4 db, egykor elhajlított végű szeg volt, az eredeti állapotban megmaradtak a veret középpontja felé vagy annak oldalával párhuzamosan elhajlítva helyezkednek el, a letört szegek vége pedig ellentett lemezkével ellátott vagy elkalapált, átm.: 2,9 cm (XJM ltsz. 53.332.4–5.) [3. tábla 3–13]; 3 db pajzs alakú kisszíjvég. Felületük középpontjában félgömbszerű kiemelkedésből induló 4 közepén árkolt minta látható, s hasonló minták övezik a veretek széleit is. Hátoldaluk közepén bemélyedő, rajta 3 db elhajlított szeg, illetve azok töredékei találhatóak, m.: 4×2 cm (XJM 53.332.6.) [2. tábla 8–10].
- 18–24. Összesen 7 db aranyozott ezüsből készült, levél alakú lemez. Egy db lemez felső oldalán háromszög alakú, növényi mintával díszített öntött bronzveret található, hátoldalán 4 db elhajlított, illetve törött végű szeggel. A szegeket tartó furatok mellett a lemez felső oldalán, a veret jobb oldalának felső és alsó részénél 2 db eltérő méretű, a lemez bal oldalán pe-

dig egy harmadik, az előoldal felől átütött lyuk látható, m.: 7,5×7 cm, v.: 0,35 mm; a bronztag m.: 3,1×1,3 cm. Egy db felső oldalán a lemez tengelyében, illetve attól jobbra 2 db, az előlap felől átütött lyuk látható, m.: 8,2×7,5 cm, v.: 0,5 mm. Egy db kissé homorú, felső oldalán a lemez tengelyében 2 db, az előlap felől átütött lyuk látható, m.: 9×7,7 cm, v.: 0,5 mm. Egy db felső oldalán a lemez tengelyében 2 db eltérő méretű, az előlap felől átütött nagyobb és 5 db kisebb lyuk látható, m.: 8,9×7,5 cm, v.: 0,5 mm. Egy db felső oldalán kissé félköríves vonalban elhelyezkedő 3 db, az előlap felől átütött, eltérő méretű lyukkal rendelkező lemez, m.: 9×7,4 cm, v.: 0,4 mm. Egy db felső oldalán két, az előlap felől átütött, eltérő méretű lyukkal ellátott, az egyikben félgömbfejű, hátoldalán elkalapált végű szegccsel. A lemez bal oldalán lévő repedés két szélén ugyancsak két lyuk látható, m.: 8,9×7,8 cm, v.: 0,45 mm. Egy db felső oldalán három, az előlap felől átütött lyukkal rendelkező lemez, melyek közül az egyikben félgömbfejű, elkalapált végű, ellentét lemezkével ellátott szegecs található, m.: 8,6×7,6 cm, v.: 0,35 cm (XJM ltsz. 53.332.10.) [4–5. tábla].

- 25–26. Egy db ötszög alakú nagyobb, valamint 1 db kisebb, hasonló czüstlemez. A nagyobb lemez szélén körben hat lyuk látható, melyekben félgömbfejű bronz-szegecsek voltak. Famaradványokkal együtt kerültek elő, h.: 6; 3,5 cm (XJM ltsz. 53.332.8., elveszték) [6. tábla 1].
27. Tört szájasú, kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A négyzetes átmetszetű tagolt szájasak külső végén két, egymásra merőleges tengelyű lyuk található, melyek közül a belsőben helyezkednek el az ugyancsak négyzetes átmetszetű, dudoros kialakítású oldalpálcák. A pálcák középrészéhez két ponton csatlakozik a szíjtartó fül. A szájasak külső áttörésében egykor egy-egy karika volt, mára azonban az egyik elveszett. A szájasak h.: 9,8; 9,7 cm, az oldalpálcák h.: 14,4; 14,5 cm (XJM ltsz. 53.332.2.) [6. tábla 3].

⁷³ BÖRZSÖNYI 1912, 215.

⁷⁴ LOVAS é. n. 50–51.

⁷⁵ LIPTÁK 1951, 233.

⁷⁶ A honfoglalás kori sírról és a leletekről 1948-ban Mithay Sándor próbált további információkat szerezni, de Friedrich egykori házában ekkor már apácák laktak, s kérdezősködés útján sem sikerült újabb adatokat nyernie (MITHAY é. n.).

⁷⁷ BÖRZSÖNYI 1912.

28–29. Körte alakú kovácsoltvas kengyelpár. Szárai négyzetes átmetszetűek, talpalójuk ívelt, három bordával ellátott. Téglalap alakú fülük, mely a kengyelszj számára ugyancsak téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a szárhoz,

m.: 13,1×10,1; 12,8×10,3 cm (XJM ltsz. 53.332.1.) [6. tábla 4–5].

30. Bördarabka. Az egyik nagyobb ovális veret alatt fektült, m.: 3,5×2,6 cm (XJM ltsz. 53.332.7.). A tárgyra teljesen elporladt.

8.3. ÉRTÉKELÉS

Annak ellenére, hogy a sír nem szakember keze nyomán került napvilágra, meglehetősen sok információ áll róla rendelkezésre, részint az elmondások alapján, részint pedig azon szerencsés körülmény meglétéből fakadóan, hogy megmaradt a lószerszám szíjának néhány darabja is, megkönnyítve azok funkciójának meghatározását, illetve a rekonstrukciós kísérleteket. Mivel a sír környezetében végzett feltárás során nem került elő további temetkezés vagy lelet, így valószínűnek látszik annak magányos volta. Leletei közül viszont több darab is elkallódhatott, pl. nincs a karperecen kívül más ékszer, de a nyereg ezüstdíszei közül is elveszhetett/elporladhatott néhány, s talán a rozettás készlet is hiányos lehet, s a kantárnak sem került elő a csatja. Ugyancsak ismeretlen az egykori sárgódőr alakja.

A temetés során a lábak bal oldalára helyezhették az *ezüstlemezekkel díszített nyeret*, amelyről lecsüngő *kengyelek* így a lábfejek elé kerülhettek. Valószínűleg a nyereg közelébe, talán azzal együtt helyezhették be a lecsatolt *szügy- és farhámot* is, erre utalnak az előkerült nagyobb *levél alakú lószerszámdíszek*. Ennek oka, hogy ez utóbbiak „*különböző magasságokban*” voltak, feltehetően a föld tömörödése volt, s nem pedig az, hogy ezeket később, a már részben betemetett sírba helyezték volna. A koponya mögé kerülhetett a *rozettákkal díszített kantár*, a zablával egyetemben; a kantár szíjainak egy része pedig talán még a koponya alá is. A lószerszám sírba helyezése így a temetkezést a lószerszamos temetkezések csoportjába sorolja.⁷⁸

A kantárt László Gyula rekonstruálta, rajzon is bemutatva elképzelését.⁷⁹ Az egyes veretek elhelyezkedésére azonban már Börzsönyi Arnold⁸⁰ és később Lovas Elemér⁸¹ is kitért. Szerencsésen megmaradt a rozettákat hordozó kétrétű, szélén varrás nyomaival rendelkező szj

több darabja is [6. tábla 2]. A hosszabb szjira – melyre a kisebb rozetták közül kerültek – merőlegesen futott két másik borszj, ezek csatlakozási pontjainál helyezkedtek el a nagyobb, füles rozetták. Az ezeket tartó szj épségben megmaradt darabkái, valamint a rozetták alapján a szj eredetileg legalább 3,5–4 cm széles lehetett. A 3 db kisszjvég alapján talán feltételezhető, hogy ebből a verettípusból egykor összesen 4 db lehetett, melyeket a kantár homlok- és pofaszíjaira is erősíthettek eredetileg, de feltételezhető az orrszj egykori megléte is.

A levél alakú díszeket tartó szjyak szélessége Börzsönyi szerint 1,8 cm, Szöke Béla szerint pedig kb. 2 és 3,8 cm lehetett. Ez utóbbi adat az egymagában álló, bronztaggal felerősített dísz kapcsán szerepel, így elképzelhető, hogy a 7 db dísz két különböző méretű szjion volt, de az sem lehetetlen, hogy a szj a szügyelő elejénél kiszélesedhetett.

Sajnos a karperec sírbeli helyzete bizonytalan, mint ahogy az is, hogy tartalmazott-e egyéb ékszereket a temetkezés.

A sír időrendi helyzetét tekintve csak nagyobb időintervallumot lehet valószínűsíteni. A rozettás lószerszámok használata nem szűkíthető le pontosabban a 10. századon belül, sőt, azok még a 11. század elején is használatban lehettek.⁸² Az ezüst pántkarperecek használata a módosabbak körében főként a 10. század első 60–70 éveire volt jellemző.⁸³ Nehezen szűkíthető le tehát akár csak egy fél évszázadon belülre is a sír megásásának ideje.

A kerek veretekről a felerősítésre szolgáló szegek nagy része eltört, ezután vagy egy ellentét lemezkevel felszerelve használták tovább a csonkot, vagy a nagyobb veretek esetében azokat átfúrták, s a furatokba szegecsket helyeztek. Ez feltétlenül a garnitúra hosszabb használatára utal.

8.4. IRODALOM

BÖRZSÖNYI 1912; LOVAS é. n. 50–51; SZÖKE 1954, 128–129, XXV–XXVI. tábla; MITHAY 1956, 27–28; SZEGEDY 1960, 314; FÉK Nr. 344.; UZSOKI 1965, 54; MNM R. A. 89.I.Fc 11.; XJM R. A. 68–98.

⁷⁸ BALINT 1969, 108.

⁷⁹ LÁSZLÓ 1941, 30, 22. kép.

⁸⁰ BÖRZSÖNYI 1912, 219.

⁸¹ „A kisebb horglások a ló homlokát övező szjion voltak, a nagyobbak 2 oldalt a pofaszjion.” „A csüngők (a 7 db levél alakú – H. C.) szinte biztosan a farmatringot és a szügyelő szíját díszítették. 2-2 lehetett a farmatringon és 3 a szügyellőn.” (LOVAS é. n.)

⁸² RÉVÉSZ 2001, 57.

⁸³ RÉVÉSZ 1996, 90.

III.9. GYŐR-BÁCSA, SZENT VID

9.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Győrtől északkeletre fekvő, a megyeszékhellyel 1966-ban egyesített Bácsa község a Mosoni-Duna partján, a Bácsai-csatorna mellett fekszik. A településtől keleti irányban a két meder által közrezárt területen, a Mosoni-Duna partján húzódik a lelőhely.

1987. április 23. és június 12. között, majd 1988. május 23. és július 1. között árvízvédelmi töltés építését

megelőző feltárás keretében Figler András, majd Tomka Péter vezetésével folyt feltárás a területen, ahol egy 9–10. századi telep, egy késő középkori templom és temető mellett négy kora Árpád-kori sír is előkerült,⁸⁴ melyek leletanyaga a Xántus János Múzeum raktárába került.

7. kép. 1. Győr-Bácsa, Szent Vid, 2. Győr-Fővenyes-domb, 3. Győr-Lehel u., 4. Győr-Székesegyház, 5. Győr-Téglavető-dűlő, 6. Győr-Újszállások, 7. Győr-Viztorony, 8. Győr-Malomszéki-dűlő (1:10 000)

⁸⁴ FIGLER 1988.

9.2. SÍRLEÍRÁSOK

1–15. sír (1987. június 3–5.)

Késő középkoriak.

16. sír (1987. június 3.) [7. tábla 1–3]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny-ÉNy-K-DK (az eltérés D felé: 14,06°),⁸⁵ sm.: 100–115 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult. Bolygatott. Állatjárat mozdította el a bal kézcsontokat. Szuperpozícióban az 1. számú objektummal, azt vágta.

Mellékletei:

1. A szeméremcsontok előtt feküdt egy líra alakú, öntött bronzcsat. Felületén bemélyedő vonalas minta húzódik, hátoldala sima, csatpecke hiányzik, m.: 5,16×3,6 cm (XJM ltsz. 88.18.1.).
2. A csattest felett helyezkedett el egy szögletes átmeteszettű, végén fekvő S alakban visszahajló, lant alakú csiholóvas hiányos töredéke, m.: 4,6×1,3 cm (XJM ltsz. 88.18.2.).
3. A csat, illetve a csiholó alatt volt I. István (1000–1038) denár (CNH I. 4. = H1b típusú, azaz fordított futású hátlapú köriratú), átm.: 2,4 cm (XJM ltsz. 88.18.3.).

17. sír (1988. június 24.) [7. tábla 4]

Kettős sír: felnőtt nő és csecsemő. Csv. h.: 151 cm (a csecsemőé nem mérhető), t.: Ny-ÉNy-K-DK (az eltérés É-től: 56,25°), sm.: 100 cm, sh.: 203 cm, ssz.: 63–87 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya a bal oldalán feküdt. Bolygatott. Állatjárat mozdította ki a bordák és a csigolyák egy részét, kimozdultak az alkarcsontok, a jobb medencelapát és a jobb kulcsont, továbbá a lábcsontok is. A helyszínen a bolygatás miatt nem lehetett megállapítani, hogy a csigolyák bal oldalától a lábcsontokig szóródva előkerült vékony koponyacsontok és a szétszóródott apró csövescsontok, kis csigolya- és bordadarabkák a növel együtt eltemetett csecsemőé-e avagy állatcsontok is vannak-e köztük. A sírgödör hosszúkas, leginkább téglalap alakú, nyugati felén szélesebb, itt ívelt, keleti oldalán pedig kissé ferdén záródó aknasír. Szuperpozícióban a „C” jelű objektummal, azt vágta.

Mellékletei:

- 1–3. A koponya, illetve a nyakcsigolyák alatt különböző gyöngyök feküdtek: 1 db kék színű, ezüsthóliás, kettős kónikus, oldalán barázdált üveggyöngy, átm.: 1,2 cm, m.: 0,6 cm; 2 db hengeres, oldalán barázdált, közepén ezüst-, illetve aranyfóliával díszített üveggyöngy, m.: 0,8 cm; 0,8 cm (XJM ltsz. 88.18.9.) [7. tábla 5–7].
4. A bal felkarcsont külső oldalán helyezkedett el 1 db élén álló, nyitott végű, enyhén négyzetes átmetszetű

bronz huzalkarika, m.: 2,35×2,29 cm, v.: 0,21×0,21 cm (XJM ltsz. 88.16.6.) [7. tábla 8].

5. A jobb alkarcsontok közepénél feküdt 1 db bronzból öntött, lekerekített sarkú háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolt díszítésű, nyitott végű állatfejes karperec, m.: 7,27×6,88 cm, v.: 0,55×0,46 cm (XJM ltsz. 88.18.4.) [7. tábla 9].
6. A bal alkarcsontokon volt 1 db négyzetes átmetszetű, bronzból öntött huzalkarperec. Egyik vége egyenesre vágott, innen indulva fokozatosan elvékonyodó, másik, vékonyabb végén ferdén záródó. Vastagabb felének két külső oldalán egymással szemben 5-5 db „X” alakú bemélyedő minta látható, melyeket három, 8-10 rovátkából álló csoportot mintázó díszítés követ, m.: 7,25×7,17 cm, v.: 0,45×0,46 cm (XJM ltsz. 88.18.5.) [7. tábla 10].
7. A medence jobb oldalának felső szélé mellett feküdt 1 db vastöredék. Megsemmisült.

18. sír (1988. június 30.)

Késő középkori.

19. sír (1988. június 30.) [8. tábla 1]

Fiatal nő. Csv. h.: 156 cm, t.: D–É (az eltérés D-től Ny felé: 16,87°), sm.: 105 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 43–68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. A jobb alkarcsontok végei a jobb medence alatt, az ujjcsontok a combcsont végén feküdtek. A sírgödör lekerékített sarkú, téglalap alakú, déli felén szélesebb aknasír.

Mellékletei:

1. Az állkapocs jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmeteszettű bronzhuzalból készült, S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 2,3×1,7 cm, v.: 0,25 cm, S-vég sz.: 0,53 cm (XJM ltsz. n.) [8. tábla 2].
 - 2–6. A jobb felkarcsont végétől indulóan, annak külső oldalán kb. 30 cm hosszan, egyenes vonalban 5 db vaskapocs és -szeg helyezkedett el, h.: 3–5 cm (XJM ltsz. n.) [8. tábla 3–7].
- Az állkapocs a jobb oldalán, a hajkarika helyénél zöld patinás volt. A sírföldből edénytöredékek kerültek elő.

20. sír (1988. július 1.) [8. tábla 8]

Nő (?). Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K (az eltérés É-től: 73,12°), sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. A sírgödörből csupán annak keleti végének kis részlete volt megfigyelhető, ez lekerekített sarkú, hosszúkas aknasír formáját mutatta. Szuperpozícióban a „J” jelű objektummal, abba beleásva.

Melléklete: nem volt.

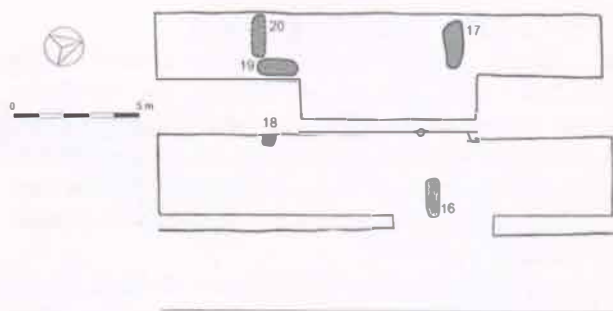
⁸⁵ A tájolás értékeinek megadása a feltáráson a fő irány feltüntetésével együtt történt, ezt 5,625-ös szorzóval számoltam át fokokká.

9.3. ÉRTÉKELÉS

9.3.1. A temető kiterjedése

A Mosoni-Duna partján, a bácsai Szent Vid területén feltárt temető egy korábbi település felhagyott, s így feltöltött vagy feltöltődött objektumai felett helyezkedett el. Mindennek világos nyomai láthatók a területen feltárt – esetenként a sírok által bolygatott – objektumokban.

A leletmentő ásatás során feltárt négy kora Árpád-kori sír kapcsán azonban nem zárható ki, hogy további sír vagy sírok maradhattak a földben. Ennek lehetőségét támogatja, hogy a sírok között nagyobb távolság (8-10 m) volt megfigyelhető [8. kép]. Ez a köznépi jellegű temetők esetében kissé szokatlan jelenség lazább szerkezetű temetőre utalhat. További bizonytalansági tényező, hogy a feltárás csupán kisebb területre korlátozódott. A 17. és 20. sírok tájolásuk és helyzetük alapján alkothatnának egy sort, bár egy ilyen, csupán kis számban ismert és egymástól távolabb fekvő sírok alkotta temetkezési hely esetében nem biztos, hogy lehet sorokról beszélni. A 19–20. számú, egymásra merőlegesen tájolt sírgödrök szélei pedig csaknem érintkeztek egymással.

8. kép. Győr-Bácsa, Szent Vid

9.3.2. Temetkezési szokások

A megfigyelhető sírgödrök téglalap alakú, lekerekített sarkú, nyugati felükön szélesebb aknasírok voltak, általában egyenes oldallal (17., 19. sír). Mivel a 20. sír egy korábbi objektumba volt beleásva, így annak csupán keleti vége volt megfigyelhető. A sírok tájolása Ny–K (16–17., 20. sír), illetve egy esetben D–É (19. sír) lehetett. A vázak helyzete az általános hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A 19. sírnál a jobb kézsontok a combsont végén feküdtek, míg a 17. sír esetében nem zárható ki, hogy az alkarcsontok az alsó csigolyákon helyezkedtek el. Koporsóra utaló nyomok egyedül a 19. sírból kerültek

elő, ahol 5 db vas koporsókapocs és -szeg feküdt a jobb felkarcsont végétől indulóan, annak külső oldalán, egyenes vonalban kb. 30 cm hosszúságban. Ezek bizonyára egy fából készült koporsó összefogására szolgáltak. Kettős temetkezésre a 17. sír szolgáltatott példát: egy felnőtt nő váza mellett a sírból egy csecsemő csontjai is előkerültek. Talán anyát és gyermekét rejtette a sír.

9.3.3. A temető leletanyaga és keltezése

Leletanyag a négy sír közül háromból került elő. Az ékszerek között az egyetlen biztosan fejékszerként használt karika a 19. számú fiatal női sírból származik. A típusát tekintve S-végű bronzkarika az állkapocs jobb oldalán feküdt. Ezek elterjedése a 10. század utolsó harmadától valószínűsíthető.⁸⁶

Bizonytalan a 17. sírból, a bal felkarcsont közepének külső oldaláról élén állva előkerült négyzetes átmetszetű bronz huzalkarika funkciója. Sírbéli helyzete inkább hajkarikaként történő felhasználását erősítené, bolygatott helyzete alapján azonban nem lehet teljesen kizárni, hogy az egykor akár gyűrűként használt tárgyat állatjárat mozdította ki a helyéről. Gyöngyök is csak a 17. számú női sírból, a koponya és a nyakcsigolyák alól kerültek elő. Típusaikat tekintve 1 db kék színű ezüsfóliás, kettős kónikus, oldalán barázdált üveggyöngy és 2 db hengeres, oldalán ugyancsak barázdált, közepén ezüst-, illetve aranyfóliával díszített üveggyöngy, melyeket viselhettek a nyakban vagy a hajfonatot díszítve is. Az ezüst- vagy aranyfóliás gyöngyök használati idejét Szőke Béla a 10. század utolsó harmada és a 11. század vége között határozta meg.⁸⁷ A pusztaszentlászlói temető hasonló gyöngytípusait Szőke Béla Miklós és Vándor László a 11. század első kétharmadára keltezte.⁸⁸

A temetőből 2 db karperec került elő, mindkettő a gyöngyöket is tartalmazó 17. számú női sírból. A jobb alkarcsontok közepénél egy bronzból öntött, nyitott végű állatfejes karperec feküdt, mely Kovács László felosztása szerint az 5c csoportba sorolható. Ez a karperec típus a 10. század végén jelenhetett meg, s használata a 11. században is folytatódott.⁸⁹ A bal alkarcsontokon pedig egy négyzetes átmetszetű, bronzból öntött, egyik végén egyenesre vágott, innen a másik vége irányába indulva fokozatosan elvékonyodó huzalkarperec feküdt, felületén bemélyedő vonalas díszítéssel. Ennek a típusnak a használatával valószínűleg csak a 10. század végétől számolhatunk.⁹⁰ Noha az alkarcsontok kimozdultak cre-

⁸⁶ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 53–54.

⁸⁷ SZŐKE 1962, 89–90.

⁸⁸ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 63.

⁸⁹ KOVÁCS 1994, 137–138.

III.9. GYŐR-BÁCSA, SZENT VID

deti helyükről, mégis valószínűnek tűnik, hogy az alkarok közepénél viselhették egykor.

Valószínűleg övön viselt *tarsolyra* utal a 16. sírból a váz szeméremcsontjai előtt előkerült leletegyüttes. Az öv záródását a bronzból öntött *lira alakú csat* szolgálhatta, melynek csatpecke azonban hiányzik, így lehetséges, hogy az egykor vasból volt, s a földben teljesen elporladt. Ez a széles körben elterjedt csattípus a honfoglaló magyarsággal jelent meg a Kárpát-medencében, használatuk a 11. század végéig folyamatos volt. Elterjedési területük azonban a magyar szállásterületen belül korántsem egyenletes, a Dunántúlról kevesebb példánya ismert.⁹¹ A csat felett egy hiányos, a végén fekvő S alakban záródó, lant alakú *csiholó* volt. A csat és a csiholó alól pedig I. István (1000–1038) *de-*

nára látott napvilágot. A csiholó és az érme valószínűleg tehát egy szerves anyagú tarsolyban lehetett, melyet szorosán az övhöz erősítettek, s így helyezték az elhunytal a sírba.

A Bácsa, Szent Vid területén feltárt sírokat – Tomka Péter véleménye szerint – valószínűleg annak a telepnek a lakói áshatták, mely már a 9. század végén létezhetett, s noha a település objektumainak egy részét már betöltötték, amikor a 11. századi temetőt megnyitották,⁹² e sírok igazolják a telep államalapítás kori meglétét is.⁹³ A sírok keltezését tekintve csak egy tágabb időhatárt lehet körvonalazni: a 11. század eleje előtt valószínűleg nem számolhatunk a sírok egyikének megásásával sem, felső időhatárának ugyanakkor e század közepe – második fele tünhet.

9.4. IRODALOM

FIGLER 1988; TOMKA 1991; BÓNA 1998, 46–47; TOMKA 2000, 18; TOMKA 2000b, 13–14; TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 263; XJM R. A. 1–89, 19–88.

⁹⁰ RÉVÉSZ 2008, 326, 417.

⁹¹ RÉVÉSZ 1989, 523–526.

⁹² TOMKA 2000b, 14.

⁹³ TOMKA 2000, 18.

III.10. GYŐR-BELVÁROS

10.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Ismeretlen körülmények között került a Xántus János Múzeum gyűjteményébe egy félhold alakú csüngő, melynek lelőhelyeként Győr belvárosa szerepel.⁹⁴

Sajnos azonban ennél pontosabban a lelőhely nem lokalizálható, s a tárgy esetleges leletkörnyezete nem ismert.

10.2. LELETLEÍRÁS

1. Bronzból öntött, félhold alakú lunula. Felső oldalának közepén az öntvény síkjára merőleges helyzetű fül található, alsó ívének közepén két, egymás mellett elhelyezkedő áttörés figyelhető meg. Felületén,

annak íveit követve szögletes tagokból álló gyöngyözött diszítés fut. Hátoldala diszítetlen. Hiányos, m.: 4,73×3,24 cm (XJM ltsz. 53.260.3.) [8. tábla 9].

10.3. ÉRTÉKELÉS

A kutatás jelen állása szerint a 10. század utolsó negyedében és a 11. század elején elterjedő tárgytípus az ún. köznépi viselet részét alkotta,⁹⁵ felvetődik tehát annak a

lehetősége, hogy egy ilyen jellegű temetőre vagy sírra utaló lelet került elő a belváros egy ma már meg nem határozható helyén.

10.4. IRODALOM

KRALOVÁNSZKY 1959, 76, XIII. tábla.

⁹⁴ KRALOVÁNSZKY 1959, 74.

⁹⁵ KRALOVÁNSZKY 1959; SZÓKE 1962, 90–91; GIESLER 1981, 130–131, *Taf.* 53.

III.11. GYŐR-FÖVENYES-DOMB

11.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1990-ben a Győrtől délnyugati irányban, Gyirmóttól pedig északkeletre fekvő Fövényes-domb nevű lelőhelyen szondázó feltárás folyt Figler András vezetésével. A kutatást a Rába és a 83. számú főút között elhelyezkedő domb esetében a tervezett M1-es autópálya építése tette szükségessé. Ez a terület ugyanis az autópálya építésé-

hez csatlakozó, A/7-es számú anyagnyerő helyként volt kijelölve. A domb déli oldalának kutatása során neolitikus, bronz- és római kori leletek és objektumok mellett előkerült két kora Árpád-kori sír is,⁹⁶ sajnos azonban ezek leletanyaga elveszett.

11.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1991. június 28.) [8. tábla 10]

Fiatal személy. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: 180 cm, ssz.: 44 cm. Bolygatott. A csontok rendszertelenül feküdtek, egy részük hiányzott. *In situ* helyzetben csak a felkarcsontok és néhány borda maradt meg. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban a 12. számú őskori objektummal, azt vágta.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1991. augusztus 1.) [8. tábla 11]

Gyermek. Csvh: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: 89 cm, ssz.: 54 cm. Bolygatott. A sírt állatjárat bolygatta, mely a tel-

jes vázat feldúlta. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. A koponya mellett feküdt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, bordázott S-végű karika, elveszett.
2. A hajkarikától 10 cm-re, nyugati irányban feküdt 1 db bizonytalan típusú huzalkarika, elveszett.
3. A koponya alatt helyezkedett el további 1 db huzalkarika, elveszett.

11.3. ÉRTÉKELÉS

A két sír egy ún. köznépi jellegű temető sejtet, bizonytalan azonban, hogy azt csupán e két sír alkotta, vagy ezek csupán a temető egy részét képezték egykor, s ha igen, akkor annak melyik periódusát reprezentálják.

A sírok keltezésében az egyetlen támpontot a bordázott végű ezüst *S-végű karika* szolgáltathatja. Ezen karika-ékszerek körében a 11. század közepétől jelent meg az S-vég szilárdságát növelő bordázott kialakítás.⁹⁷

11.4. IRODALOM

FIGLER 1993, 11–12; TOMKA 1994b, 382; TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 263; XJM R. A. 19–95.

⁹⁶ FIGLER 1993, 11–12.

⁹⁷ SZÓKE–VANDOR 1987, 57.

III.12. GYŐR-LEHEL UTCA

12.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Lehel utca a mai város középső részén, az ún. Nádorvárosban található. A leletek előkerülésének évében, 1938-ban azonban a város kiterjedése a mainál jóval kisebb volt, így e terület még a város szélén helyezkedett el, s belterületté is csak abban az évben vált. Az egykori utca nyomvonala megegyezik a mai utcáéval, hosszúsága azonban nem. Az út akkor még burkolat nélküli, egyszerű földút volt, ennek rendezése során végzett földmunkák alkalmával kerültek elő a sírok, valószínűleg január első napjaiban, ugyanis egy január 10-én kelt

hivatalos levélben mintegy 60 cm mélységből előkerült 3 koponyát és leleteket említ a városi előljáráóság. A lelőhelyre Lovas Elemér szállt ki, de a késői bejelentés miatt már csak a sírok teljes feldúlását állapíthatta meg. A leleteket is széthordták a munkások, csak az említett koponyákat és néhány kisebb tárgyat őriztek meg, ezeket átadták a munka folytatását figyelemmel kísérő gimnáziumi tanárnak. Ásatás azonban nem történt, a munkálatok pedig legkésőbb január 19-én be is fejeződtek.⁹⁸ A leletanyagot a Xántus János Múzeum őrzi.

12.2. LELETLEÍRÁSOK⁹⁹

1. Egy db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 7,35×7,2 cm, átm.: 0,58 cm (XJM ltsz. 53.267.1.) [8. tábla 12].
2. Egy db kerek átmetszetű, négyrét hajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec. A karperec középrészén vastagabb, végei felé kevésbé szorosan sodrott, m.: 6,3×5,9 cm, átm.: 0,65 cm (XJM ltsz. 53.267.4.) [9. tábla 1].
3. Egy db kerek átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec, m.: 7×6,9 cm, átm.: 0,47 cm (XJM ltsz. 53.267.4.) [9. tábla 2].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült karperec. Egyik vége egyenes, a másik téglalap alakú, felülete geometrikus mintákkal díszített, m.: 4,6×4,35 cm, átm.: 0,2 cm (XJM ltsz. 53.267.3.) [9. tábla 5].
5. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, hegyesedően ferdére vágott, egymás mellé hajló végű karperec. Külső oldalán 8-11 rovátkolást utánozó vonalkából álló csoportokkal díszített, m.: 5,97×5,6 cm, átm.: 0,25 cm (XJM ltsz. 53.267.2.) [9. tábla 3].
6. Egy db kissé ovális átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, végein rovátkolt díszítéssel, m.: 7,4×7,2 cm, átm.: 6×5,2 cm (XJM ltsz. 53.267.2.) [9. tábla 4].
7. Egy db lekerekített sarkú, kissé téglalap átmetszetű bronzhuzalból készült, egymás mellé hajló végű karika, m.: 1,9×1,8 cm, v.: 0,35×0,28 cm (XJM ltsz. 53.267.5.) [9. tábla 6].

12.3. ÉRTÉKELÉS

Sajnos a temetőről semmilyen dokumentáció nem áll rendelkezésre, így információink csak az egyes publikációk és adattári dokumentumok – hiányos és néha ellentmondásoktól¹⁰⁰ sem mentes – híradásaiból származnak. Noha a bejelentés szerint a munkát a leletek előkerülésekor leállították, valószínűleg ekkorra már minden előkerült sír elpusztult, így mire Lovas Elemér, az ekkoriban Pannónhalmán dolgozó bencés tanár a helyszínre ért, már csak a sírok elpusztulását konstatálhatta. A munkát ezután figyelemmel kísérte, de ásatásra nem volt lehetősége.

Mint említettem, a Lehel utca nyomvonala 1938-ban már megegyezett a maival, hosszúsága azonban nem. A sírokat az utca „középe táján” találták, az említett körülmény miatt azonban nem lehet azt a mai utca közepére helyezni. Ugyancsak kérdéses, hogy az utca teljes

szélességében vagy csak valamelyik szélénél voltak-e sírok, s így a temető esetlegesen milyen irányba folytatható.

Az előkerült leletek egy legalább 3 síros temetőre utalnak, feltételezhető azonban, hogy a sírszám ennél akár jóval nagyobb is lehetett. Sajnos az előkerült leletanyag egy része nem őrződött meg, a gyűjteménybe került darabok egy ún. köznépi jellegű temetőt sejtetnek, mely a karperecek alapján legkorábban a 10. század második negyedétől keltezhető. Az egyik végén téglalap alakú, mintás részzel rendelkező karperec késő római típus, mivel azonban a leletek között nincs további olyan, mely erre a korszakra – s így talán korabeli sírra – utalna, így feltételezhető annak másodlagos felhalálása is.

⁹⁸ LOVAS-MITHAY 1938, 176; LOVAS 1942, 18.

⁹⁹ Uzsoki András 1941. október 13-án kelt, Fettich Nándornak címzett levelében 1 db sodrott nyakperecet, 1 db karperecet és 2 db gyűrűt említ, mint egyedülként előkerült leleteket (XJM R. A. 715–71).

¹⁰⁰ A FÉK 347. szócikke szerint a magyar sírok egy nagy avar kori temetőben kerültek elő, erről azonban biztosabb információval nem rendelkezünk (ТОМКА 1975, 19), így valószínűbb, hogy az egész temető a magyar honfoglalás után létesült.

LOVAS-MITHAY 1938, 176; LOVAS 1942, 18; FÉK Nr. 347.; TOMKA 1975, 19; TAKÁCS-PASZTERNÁK 2000, 262; XJM R. A. 711-71, 712-71, 715-71, 716-71, 716-98.

III.13. GYŐR-MALOMSZÉKI-DŰLŐ

13.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Győr déli részén, a Nagy-Pándzsa-ér által félkörívesen körülölelt Malomszéki-dűlőben, a környezetéből kiemelkedő dombon és annak délkeleti lankáján 2008-ban különböző korú leletek kerültek elő, egy kb. 500×200

m-es területen.¹⁰¹ A tárgyak között 10. századi emlékek is vannak, melyeket a találó, Szőke Tamás juttatott el Istvánovits Eszter közreműködésével a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.¹⁰²

13.2. LELETLEÍRÁSOK [9. KÉP]

1. Egy db bronzból öntött, növényi minta előtt álló állat-alakot megjelenítő, áttört hajfonatkorong, átm.: 4,5 cm (MNM Itsz. n.).

2-3. Két db bronzból öntött, levél alakú, erősen kopott

felületű veret, hátoldalukon 3 elkalapált végű szegeccsel, m.: 2,5×2 cm (MNM Itsz. n.).

4. Egy db bronzból öntött, pajzs alakú, erősen kopott mintájú kisszíjvég, m.: 2,4×1,3 cm (MNM Itsz. n.).

9. kép. Győr-Malomszéki-dűlő

¹⁰¹ A leletek közlésének lehetőségét Révész Lászlónak (MNM) szeretném megköszönni.

¹⁰² Révész 2013, 401.

13.3. ÉRTÉKELÉS

A területen a környezetéből kiemelkedő, 177,7 méter magas dombról és annak környezetéből előkerült tárgyak valószínűleg egy 10. századi, pusztulófélben lévő vagy már teljesen elpusztult temető helyét jelölik. Azt, hogy

a domb a történeti korok folyamán temetkezőhelyként szolgálhatott, az itt előkerült avar kori leletek – övveret, szíjvég – is megerősíteni látszanak, többet azonban nem mondhatunk ennél.

13.4. IRODALOM

RÉVÉSZ 2013, 401.

III.14. GYŐR-II. RÁKÓCZI FERENC (KORÁBBAN: VÁROSHÁZ) UTCA 39–43.

– Kovács László

14.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórványleletek, amelyek a régi Niesinger-ház építéskor kerültek a főgimnázium gyűjteményébe, ahol meghatározás nélkül elvesztek.

14.2. LELETLEÍRÁSOK

Szórványleletként előkerült, közelebről meg nem határozott 12. századi magyar pénzek.

14.3. IRODALOM

LOVAS 1941, 179.

III.15. GYŐR-RÉVFALU – Kovács László

15.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

„Csak általánosságban találjuk feljegyezve, hogy Nikephoros Botoniates görög császár aranypénzét egy kertben találták”.¹⁰³ A lelet sorsa ismeretlen.

15.2. LELETLEÍRÁS

III. Niképorosz Botaneiatész bizánci császár (1078–1081) solidusa.

15.3. IRODALOM

LOVAS 1942, 19; GEDAI 1969, 110.

III.16. GYŐR-SZABADHEGY – Kovács László

16.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórványlelet, amelyet egy tanulóól vásárolt meg a bencés főgimnáziumi gyűjtemény, ahol elveszett.

¹⁰³ LOVAS 1942, 19.

III.17. GYŐR-SZÉKESEGYHÁZ

16.2. LELETLEÍRÁSOK

1. I. István (1000–1038) ismeretlen típusú denára. *het a korai népvándorlás emléke, mint a honfoglalás*
2. Egy további innét származó szórványlelet, „közlebről meg nem nevezett bizanci érme éppúgy le-
koráé”.¹⁰⁴

16.3. IRODALOM

Lovas 1942, 18; FÉK Nr. 10., 17. jegyzet; Kovács 1989, 29.

III.17. GYŐR-SZÉKESEGYHÁZ

17.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Káptalan-dombon elhelyezkedő székesegyház előtt 1895-ben végzett földmunkálatok alkalmával már rábukkantak a templom körüli temetőre, s a leletek között IV. István korabelinek nevezett, ma inkább III. Béla által veretett rézpénzeknek tartható pénzek is voltak. A város más épületeihez hasonlóan a II. világháború folyamán súlyosan megrongálódott. A háborút követő felújítások nyitották meg a régészeti feltárás lehetőségét, mely 1969-ben kezdődött. Ennek során Kozák Károly és Uzsoki András az épület különböző részeit vizsgálta, a főszentély mögötti részen nyitott kutatószelvényben. A feltárás részeként, mintegy 85-130 cm mélységben, a

19. század során lefektetett közművektől erősen bolygatott rétegben sikerült a székesegyházhoz tartozó temető sírjainak egy részét is feltárni. Összesen 31 sirt lehetett dokumentálni, azonban a nagy mennyiségű embercsont nem hagy kétséget afelől, hogy a temető egykor jóval több sirt tartalmazott. Sajnos a rendkívül szegényes leletanyag csupán megközelítő pontosságú keltezés tesz lehetővé: a temető kezdete az Árpád-korra tehető, míg – a nem folyamatos használatot követő – felhagyása a 18. században történhetett. A leletek között szórványként volt megtalálható egy kora Árpád-kori hajkarika is,¹⁰⁵ mely azonban sajnos elveszett.

17.2. LELETLEÍRÁS

1. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, aranyozott S-végű karika, m.: 2,3×2,1 cm, elveszett [9. tábla 7].

17.3. ÉRTÉKELÉS

A Káptalan-dombon elhelyezkedő, Árpád-kori templomhoz csatlakozó temető ismeretlen számú, minden bizonnyal erősen bolygatott sírja került feltárásra. Sajnos azonban sem a sírok pontos száma nem ismert, sem azok esetleges további leletei nem őrződtek meg, s az előkerült egyetlen hajkarika is szórványként látott nap-

világot. Feltételezhető, hogy egy kora Árpád-kori része is lehetett a temetőnek. A hajkarika, valamint a templom feltételezhetően ezredforduló utáni építését figyelembe véve ez azonban a 11. századdal kezdődő időszakon belül pontosabban nem keltezhető.

17.4. IRODALOM

Lovas 1941, 176; FÉK Nr. 348.; Kozák–Uzsoki 1970.

¹⁰⁴ Lovas 1942, 18.

¹⁰⁵ Kozák–Uzsoki 1970.

III.18. GYŐR-TÉGLAVETŐ-DŰLŐ

18.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A mai Győr belterületén, a város központi részéhez közel, a település legrégebb külvárosában az ún. Nádorvárosban található a Fehérvári út, mely átszeli a város egy jelentős részét. A 20. század elején az úttól délnyugatra fekvő terület Téglavető-dűlő néven volt ismert, az itt található téglagyár nyomán. Ez a mai Körkemence utca 3-as számot viseli, s a Győrlakk gyár területének egy részét alkotja. Sajnos a temető előkerülése óta eltelt egy évszázad nagyfokú változásai miatt a lelőhely ennél pontosabb lokalizálása nem lehetséges. Az első sírokra a homokbányászás közben

ott dolgozó munkások bukkantak, melyeket azonban sajnálatos módon feldúltak, így legalább 30-40 sír semmisülhetett meg. A tulajdonos, Mondovics István hozzájárulásával Börzsönyi Arnold, a bencés gimnázium tanára 1901 és 1905 között folytatott régészeti kutatást a területen. Ennek eredményeképp jelentős részben feltárt egy nagy sírszámú avar kori temetőt, illetve később ugyanoda ásott 10–11. századi sírokat, továbbá alkalma nyílt telepjelenségek megfigyelésére is.¹⁰⁶ A leletanyag ma megtalálható része a Xántus János Múzeum gyűjteményében található.

18.2. SÍRLEÍRÁSOK

26. sír (1902)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete:

1. Egy db kopott, átlyukasztott itáliai érme, elveszett. A sírban Börzsönyi Arnold beszámolója szerint további érmék is voltak, ám ezek kivétel nélkül semmisültek.

47. sír (1902) [10. tábla]

Nő. Csv. h.: „középtermetű”, t.: ÉNy–DK, sm.: 115 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatatlan.

Mellékletei:

1–7. A nyakcsigolyák körül feküdt 7 db üvegyöngy, melyek a következő típusokba sorolhatók: 1 db sárga színű, háromtagú, opak rúd üvegyöngy, h.: 1,6 cm; 1 db zöld színű, hengeres, opak üvegyöngy, h.: 0,36 cm; 1 db korong alakú, sárga opak üvegyöngy, átm.: 0,8 cm; 1 db lapított gömb alakú, kék színű, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,7 cm; 1 db sárga színű, kéttagú, opak rúdgyöngy, h.: 1,3 cm; 1 db szintelen, bordázott, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,67 cm; 1 db kisebb szegmentgyöngy, átm.: 0,5 cm. Az utóbbi gyöngy elveszett (XJM ltsz. n.).

8–10. Ugyancsak a nyakcsigolyáknál feküdt 2 db B típusú,¹⁰⁷ bronz gömbsorcsővel fülbevaló, az ezeket összekötő bronzláncal.¹⁰⁸ Az egyik fülbevaló karikája nyújtott, kerek átmetszetű bronzhuzalból készült. Kiszélesedő alsó felének hurkos kialakítású részéhez kapcsolódik az eredetileg 4 db félgömb alakú, bronzlemezekből kialakított gömböket tartó

csüngő, melyen a gömböket feltekercselt huzalszálak választják el egymástól. A fülbevaló karikájának felső harmadában elhelyezkedő apró hurkos kialakítású részéhez, az utolsó szem beakasztásával kapcsolódik az U alakú, egymásba hurkolt huzalszemekből álló, közepén nagyobb, ovális huzalkarikával összekapcsolt lánc. A másik fülbevalóból csupán csüngőtáglájának két darabkája maradt meg. A fülbevaló karikájának m.: 3,5×1,2 cm, a csüngő h.: 5,9 cm, a lánc h.: 35,5 cm (XJM ltsz. 53.245.43–44.).

11–14. A lánc mellett helyezkedett el I. Berengár (888–924) milánói (?), Provence-i Hugó itáliai király (926–931) milánói, Provence-i Hugó & Lotár itáliai király (931–947) paviai és Lotár király (947–950) milánói, 1-1 db, két-két egymás melletti ponton átfűrt érme. Ma már csak ez utóbbi található meg, melynek átm.: 2,1 cm (XJM ltsz. 53.337.4.).

15. Az érmék mellett volt 1 db kerek, ugyancsak átlyukasztott, közepén kidomborodó ezüstlemez, átm.: 2,5 cm, elveszett.

16. Ugyancsak az érmék mellett volt 1 db csúcsba futóan záródó, közepén a lemez külső oldalával párhuzamosan futó, mélyebben fekvő árkolt sávval díszített, ugyancsak átlyukasztott ezüstlemez, m.: 2,5×1,7 cm, elveszett.

17–19. A bordákon, három különböző helyen feküdt 4 db bronzból öntött fülesgomb. Ezek közül 2 db belül üreges, összeálló fél fülesgomb, m.: 1,8×1,2 cm; továbbá 1 db tömör, gömb alakú fejjel rendelkező, m.: 1,6×0,93 cm; valamint 1 db tömör, ugyancsak gömb alakú fejjel rendelkező, m.: 1,6×0,9 cm (XJM ltsz. 53.337.2–3.).

¹⁰⁶ BÖRZSÖNYI 1902; BÖRZSÖNYI 1903; BÖRZSÖNYI 1904; BÖRZSÖNYI 1905; BÖRZSÖNYI 1906; BÖRZSÖNYI 1908.

¹⁰⁷ RÉVÉSZ 1988, 144–149.

¹⁰⁸ A sírleletet ismertető közleményekben ezüstlánc szerepel (BÖRZSÖNYI 1903, 70).

III.18. GYÖR-TÉGLAVETŐ-DŰLŐ

20. Ugyancsak a bordákon feküdt 1 db téglalap alakú, sarkainál két helyen átlukasztott, összehajtott bronzlemez, m.: 2,7×2,1 cm, elveszett.

21. A jobb kéz ujjcsontjai között volt 1 db hólyagos fejű, aranyozott ezüstgyűrű. Kerek foglalatán körben négy üreges hólyag látható, ezek felett hajlanak a foglalat félköríves karmai annak középpontja felé. A foglalat két vége a hólyagok közti részen van összeforrasztva. Szalagszerű karikájának kiszélesedő végei egycsere vágottak, egymást kissé fedve helyezkednek el. Egykori betétje hiányzik, m.: 2,97 cm; sz.: 2,2 cm (XJM ltsz. 53.337.1.).

A koponya halántécsontjain zöld patina nyomai látszottak. A sírföldben kerámiadarabok voltak.

363. sír (1902)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete:

1. Egy db levél alakú, kovácsoltvas nyílcsúcs, elveszett.

364. sír (1902)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

576. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

577. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

578. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

579. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

580. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

581. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

582. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

583. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

584. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

585. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

586. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

587. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

593. sír (1904)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: K-Ny, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete:

1. A nyakcsigolyákon helyezkedett el 1 db kerck átmeteszettű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakpercec, m.: 14,3×14,17 cm, v.: 0,44 cm (XJM ltsz. 53.270.1170.) [11. tábla 1].

594. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

595. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

596. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan. Az 596. sírszám valójában két temetkezésre vonatkozik. A felső sír alatt helyezkedett el egy É-D-i tájolású avar kori női sír.

Melléklete: nem volt.

III.18. GYÖR-TÉGLAVETŐ-DÜLŐ

600. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

601. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

602. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

603. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

604. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

607. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

608. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan. A 608-as szám valójában két sírt takar. A felső temetkezés alatt kb. 1 méterrel mélyebben egy É-D-i irányban fekvő, feldúlt avar kori sír helyezkedett el. A mélységből adódó különbségek miatt a felső sír bizonyára nem bolygatta az alsót.

Melléklete:

1. A koponya egyik halántéksontjánál volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, S-végű karika. Másik vége hegyesedő, m.: 3×2,8 cm, v.: 0,25 cm, elveszett [11. tábla 2].

609. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

610. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

611. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

612. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

613. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

614. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

615. sír (1904)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

617. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

618. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

619. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

622. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

625. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

626. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.
Melléklete: nem volt.

III.18. GYÖR-TÉGLAVETŐ-DŰLŐ

627. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan. Szuperpozícióban a 628. számú avar kori sírral, amely fölött kb. 1 méterrel helyezkedett el.

Melléklete: nem volt.

629. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

630. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

631. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

634. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

637. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

638. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

639. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

640. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete:

1. Egy db belső és két szélső oldalán egyenes, a külső pedig félköríves kialakítású, zárt, bronzból öntött

gyűrű, átm.: 2,3 cm, sz.: 0,47 cm, v.: 0,25–0,31 cm (XJM ltsz. 53.278.691.) [11. tábla 3].

642. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

643. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

644. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

645. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

650. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

651. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.¹⁰⁹

659. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

702. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

754. sír (1905)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan. A temetőterkép szerint a sír keresztetű egy másik temetkezést,¹¹⁰ a későbbi temetőterképen azonban ez már nem látható. Börzsönyi beszámolójában

¹⁰⁹ Fettich Nándor említi ebből a sírból egy durva bögrét (FETTICH-NEMESKÉRI 1943, 48). A sír leírásában Börzsönyinél viszont nem szerepel sem kerámia, sem egyéb más melléklet (BÖRZSÖNYI 1906, 305). A leletanyagban azonban található egy durva, kézzel formált, kihajló peremű edényke, melynek azonosító lapján a 651. sír száma szerepel (HORVÁTH 1935, 71). Az edény típusa alapján (VIDA 1999, 129–132) az avar korra keltezhető.

¹¹⁰ FETTICH 1943, 48.

sem szcrepel ilyen, így talán csak egy rajzolási hiba korigálása látható a térképen.

Mellékletei:

1. Egy db lencse átmetszetű fejfel rendelkező, tömör bronz fülesgomb, m.: 1,2×0,8 cm (XJM ltsz. 53.278.847.) [11. tábla 4].
2. Egy db bronzból öntött, kúp alakú csengő. Palástján egyenes vonalú, körbefutó kettős árkolással díszített.

Duplán hajlított huzalfüle a palást belsejében folytatódva kerekre hajlítva alkotja a csengő nyelvét, m.: 2×1,3 cm (XJM ltsz. 53.278.848.) [11. tábla 5].

800. sír (1905)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan.

Melléklete: nem volt.

18.3. ÉRTÉKELES

18.3.1. A temető kiterjedése

A temető helye a mai belvárostól délkeleti irányban, egy mára csaknem teljesen beépített területen található. A 19–20. század fordulóján a város ezen része azonban még beépítetlenül állt, s a település déli határához tartozott. Topográfiai helyzetét tekintve egy csaknem teljesen sík terület képét mutatta, mely „emberemlékezet” óta szántóföldként volt hasznosítva. Talajtani viszonyait tekintve egy 25–30 cm vastag humuszréteg után kb. 2 méter mélységig homokréteg húzódott. A homokbányaként használt területen fekvő temető középső részén egy ÉNy-DK-i irányú, 10–14 méter széles, 80–110 cm mély sávban mesterséges agyagos-humuszos feltöltés volt megfigyelhető, mely a környezetéből kissé kiemelkedő vonulatot alkotott. Ez valószínűleg egy korábbi homokkitermelő gödör feltöltése volt.

A temető kiterjedését tekintve egy – az É-D-i irányú hossztenegyeltől enyhén keleti irányban eltérő – szabálytalanul elnyúló ovális alakot mutat. Börzsönyi leírása szerint a sírok átlagban egymástól 3 méter távolságra helyezkedtek el, de természetesen ettől eltérő távolságok is megfigyelhetők voltak, pl. a temető szélén lévő szegényesebb avar kori és a később megásott 10–11. századi sírok esetében is, melyek egymáshoz közelebb voltak.¹¹¹ A temető déli részén, csaknem középtájon mutatkozó, síroktól mentes, Ny-K-i irányban húzódó feltöltést a helyet jelöli, ahol a leletmentést megelőzően mintegy 30–40 sír pusztulhatott el. A sírok mellett Börzsönyi csekély számban megfigyelt telepjelenségeket is.¹¹²

Az első kérdés, ami a sírokkal kapcsolatban felmerül, hogy tulajdonképpen hány 10–11. századi temetkezéssel számolhatunk a temetőben? Sajnos ez több ok miatt is csupán hozzávetőlegesen válaszolható meg, véleményem szerint kb. 61 lehet. A pontos szám meg-

ítélését nehezíti, hogy Börzsönyi nem minden esetben emelte ki, hogy a sír magyar vagy avar kori volt-e, ez többször csupán a tájolás vagy keltező értékű leletek hiányában a szövegekörnyezet alapján valószínűsíthető. Elvileg a temetőtérképről leolvasható az eltérő tájolású sírok helyzete és száma, azonban a kissé sematikus és átrajzolt,¹¹³ a sírszámok tekintetében pedig minden bizonnyal átszámozott¹¹⁴ térkép kritikával kezelendő. A magyar honfoglalás utáni sírok sorából véleményem szerint ki kell zárni a 632. számút, melyet ugyan Börzsönyi az ősmagyar sírok között említ,¹¹⁵ azonban leletanyaga az avar kor felé mutat.¹¹⁶ Valószínűleg az avar kornál későbbiek a 609–615. számú sírok, melyeket Börzsönyi a temető döntő többségét kitevő avar korszakba sorolható temetkezések között említ, de tájolásuk és a magyar sírokhoz igazodó elhelyezkedésük alapján inkább az utóbbiak közé sorolhatók. Fettich Nándor a 648. sírt is a magyarok közé sorolja,¹¹⁷ Börzsönyi azonban nem említi, hogy ez magyar lenne.¹¹⁸ A sír leletanyagát alkotó 3 db gyöngy alapján a kérdés nem dönthető el minden kétséget kizáróan. A temetőtérkép szerint a 21. és 22. sír tájolása megegyezik a magyar sírokéval, ám leletanyag hiányában semmi biztosat nem mondhatunk, ráadásul a temetőben elfoglalt helyzetük – távolabb a 10–11. századi sírok tömbjétől – a választ ugyancsak bizonytalanná teszi. A tájolás alapján történő korszakolás bizonytalanságát erősíti a 94. és 95. sír is, melyek irányítása ugyancsak Ny-K-i, leletanyaguk azonban avar kori. Kérdéses az 1902-ben feltárt hat sír közül kettőnek az azonosítása is, hiszen Börzsönyi csak a 26., 47., illetve a 363. és 364. sírok számát adja meg, viszont beszámolójában hat sírről olvashatunk. A meg nem nevezett két temetkezést a 26. sír leírása után említi, azzal a megjegyzéssel, hogy a bennük lévő pénzek elpusztultak (a szövegekörnyezet további megsemmisült leletek feltételezését is megenge-

¹¹¹ BÖRZSÖNYI 1902, 13.

¹¹² TOMKA 1971, 62–64.

¹¹³ LÁSZLÓ 1955, 56; TOMKA 1971, 56–57, 12. jegyzet.

¹¹⁴ TOMKA 1971, 60, 23. jegyzet.

¹¹⁵ BÖRZSÖNYI 1906, 304.

¹¹⁶ FETTICH–NEMESKÉRI 1943, 34.

¹¹⁷ FETTICH–NEMESKÉRI 1943, 48.

¹¹⁸ BÖRZSÖNYI 1906, 305.

di). A temetőterképen azonban csak a 363. és 364. sírok szerepelnek, a 26. és 47. sírok pedig nem magyar sírok voltak.¹¹⁹ A 10–11. századi temetkezések közé kell sorolni az 576–587., az 594–595., a 600–604. és a 607. számú sírokat is, melyekről Börzsönyi ugyan konkrétan nem írja, hogy ide sorolhatóak lennének, azonban a szövegkörnyezetből ez derül ki.

További bizonytalanságot okoz a sírszámok tekintetében, hogy a feltárás megindulásáig eltelt időszakban kb. 30-40 sír esett a homokkitermelés áldozatául. Ezt a tényezőt figyelembe kell vennünk, még akkor is, ha ennek a területnek a környékén nem voltak 10–11. századi sírok.¹²⁰ Ugyancsak ismeretlen, hogy hány és milyen korszakolású sír maradhatott még a földben.

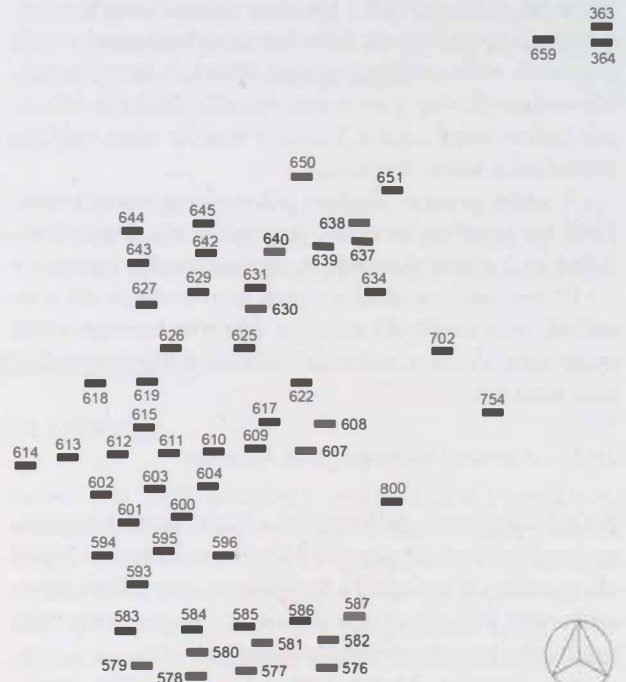
A 10–11. századi sírok temetőben való elhelyezkedésének megállapítása sem nehézségektől mentes. Börzsönyi beszámolója szerint a magyar sírok a temető északkeleti, északnyugati és nyugati oldalán helyezkedtek el, az északnyugati részén csoportosan, az északi táján szóróványosan, avar sírokkal együtt. Ezek a térkép alapján behatárolhatók. Az északi részen az egymás mellett elhelyezkedő 363. és 364. sír, illetve a 659. sír a temető legészakibb sírjai közé tartoznak, melyek a temető magjától távolabb fekszenek. Az a további négy – a 26., 47., illetve a két ismeretlen számú – sír, mely ezekkel egy időben került elő, ám a térképen nem szerepel, valószínűleg ezektől kissé beljebb, keleti irányban helyezkedhetett el,¹²¹ kissé tehát elszakadva a 10–11. századi sírok tömbjétől. A sírok nagy része csaknem egybefüggő tömböt alkotva az avar temető korai részének északnyugati szélén, kisebb részben annak területére benyúlva helyezkedett el.¹²² A temető az északi és valószínűleg a nyugati oldalán tekinthető lezártnak, a déli és keleti rész szegényes sírjai miatt viszont a feltárás ebbe az irányba abbamaradt.¹²³ A 10–11. századi sírok többsége azonban a temető nagyobb biztonsággal lehatárolt részén feküdt, így feltételezhető, hogy többségük napvilágra került.

18.3.2. Temetkezési szokások

A sírok tájolása Ny–K-i, ezekkel kapcsolatban Börzsönyi hangsúlyozza is az avar kori síroktól való eltérést. Minden bizonnyal Ny–K-i tájolást kell feltételeznünk azokban az esetekben is, ahol K–Ny-i tájolásról ír, hiszen utána gyakran közli, hogy a váz koponyája Ny-on helyezkedett el. A vázak sírbéli helyzetéről azonban

szinte semmilyen más információ nem áll rendelkezésre, így csak valószínűsíthető, hogy hanyatt fekvő, nyújtott testhelyzetben kerültek elő.

A sírok vagy azok egy része feltételezhetően sorokat alkotott, a temetőterkép sematikus volta miatt azonban itt is óvatosan kell eljárni [10. kép].

10. kép. Győr-Téglavető-dűlő

Vannak továbbá olyan sírok is, melyek ugyan megközelítőleg egy vonalban helyezkednek el, ám köztük kisebb-nagyobb üres részek fekszenek. Valószínűleg egy-egy sort alkothatott az 578., 580., 584., 600., 611., 619., 627., 649. és a 644.; a 629., 642. és a 645.; az 595., 603. és a 615.; illetve az 579., 583., 593., 601., 612. és a 618. sír.

Adataink sajnos a sírgödörök tekintetében is elégtelenek.¹²⁴ A legvalószínűbb, hogy egyszerű aknasírok voltak. Az egyetlen ismert sírmélységet a 47. sírről közli Börzsönyi, ahol a gödör 115 cm mély volt. Az avar kori sírokkal szuperpozícióban lévő magyar temetkezések alapján annyi talán valószínűsíthető, hogy a sírgödörök nem lehettek túl mélyek, ami a korszak temetkezési szokásaira általánosan jellemző is,¹²⁵ hiszen azok ásása során a mélyebben fekvő avar sírokat nem bolygatták meg.

¹¹⁹ TOMKA 1971, 60.

¹²⁰ Az elpusztult sírok leletei között volt egy „görbe (?) erős kard is, melynek fogantyúja a munkások elbeszélése szerint csontlemezekkel volt burkolva” (BÖRZSÖNYI 1902, 12), „csontlapokkal horított markolatú szablya?” (TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 263).

¹²¹ TOMKA 1971, 60, 25. jegyzet.

¹²² TOMKA 1971, 88–95.

¹²³ TOMKA 1971, 57.

¹²⁴ FETTICH–NEMESKÉRI 1943, 11.

¹²⁵ BONA 1996a, 233.

A temetőben több *szuperpozíció* is megfigyelhető volt. A 10–11. századi sírok 3 esetben is (596., 608., 627. sír) az avar kori sírok felett helyezkedtek el, eltérő tájolással, ám a már említett mélységbeli különbség miatt – mely a 608. sír esetében pl. 1 méter volt – ez nem feltétlenül járt együtt bolygatással.¹²⁶ Amennyiben a mélyebben fekvő (pl. 628.) sír feldúlt volt, úgy valószínűleg korabeli rablással számolhatunk. Ezekben az esetekben a korábbi avar sírok valószínűleg már nem tűntek ki környezetükből semmivel, míg a késő avar temetkezéseknek látható jele kellett, hogy legyen, hiszen a magyar sírok ezekhez csatlakozva lettek megásva.¹²⁷

A vázak *nemi és életkori jellemzői* ugyancsak rendkívül kis számban ismertek. A vázak közül csupán 2 nő, 1 férfi és 2 gyermek nemének meghatározása biztos.

Ételmellékletre utaló nyomok nem kerültek elő a sírokból, nem került elő azonban a kereszténységre utaló nyom sem. A sírok melléklet nélkülsége jelen esetben nem lehet érv.

18.3.3. A temető leletanyaga és keltezése

A Győr-Téglavető-dülő területén feltárt sírok leletanyaga meglehetősen szegényes. Mindössze kilencből került elő maradandó anyagból készült tárgy, ami a sírok kevesebb, mint 20%-át alkotja. A leletek fele pedig egyetlen gazdagabb temetkezésből származik (47. sír).

Az *ékszerek* között *hajkarika* mindössze egyetlen ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz mellett volt (608. sír). A bronzhuzalból készült, jó megtartású, nagyobb átmérőjű S-végű karika a koponya egyik halántékcsontjánál feküdt. A típus elterjedése tekintetében legkorábban a 10. század utolsó harmada valószínűsíthető.¹²⁸ *Fülbevalók* is csupán egy sírban, a 47. számú temetkezésben voltak, egy B típusú, bronz gömbsorcsüngős pár, melyeknél a karika felső harmadában lévő hurkos kialakítású részhez csatlakozott az utolsó szem beakasztásával a fülbevalókat összekötő, középen nagyobb átmérőjű huzalkarikával ellátott lánc. A középen lévő karikához csatlakozhatott egykor az a töredékes, csúcsba futóan záruló ezüstlemez, mely a láncok jellegzetes kiegészítőjét, a *levél alakú csüngőket* idé-

zi. Ennek a kombinált ékszerfajtának a használata a 10. századra jellemző.¹²⁹ Ugyancsak egyedül a 47. sírből kerültek elő *gyöngyök*. A gyöngysor lapított gömb alakú, szegment, két- és háromtagú rúdgyöngyökből, továbbá 1 db korong alakú üvegyöngyökből állt. Lehetséges, hogy a gyöngyökből álló nyaklánc díszei közé lehetett illesztve a kerek *ezüstlemezke* is, melyek ugyanebből a sírből származik. A 754. számú gyermeksírből ismert *bronzcsengő* típusa ritka lelete a korabeli síroknak. A gyermek életében valószínűleg a nyakában viselhette, s játék mivolta mellett – a nagyobb darabok esetében – egyúttal azt is jelezte a szülőknek, hogy gyermekük merre jár.¹³⁰ Ugyancsak a nyak díszei közé tartozik a szintén gyermeksírből (593. sír) származó hurkos-kampós záródású, háromrét hajlított huzalból sodrott vékonyabb bronz *nyakperec*. E tárgy típus elterjedése a 10. század közepétől valószínűsíthető.¹³¹ Két sírből került elő *gyűrű*. A 47. női sírban egy *hólyagos fejű ezüstgyűrű* volt. Ez a gyűrűtípus a 10. század közepén még minden bizonnyal használatban volt, a század végére azonban valószínűleg már kiment a divatból, vagy jelen ismereteink szerint legalábbis sírba nem került.¹³² A 640. sírből pedig 1 db bronzból öntött, *zárt karikagyűrű* került elő, mely valószínűleg az ezredfordulótól keltezhető.¹³³

A ruha zárását szolgáló bronz *fülesgombok* két temetkezésből kerültek elő. Ezek közül egy garnitúrát alkotott a 47. sír esetében a 2 db gömb alakú fejjel rendelkező tömör, illetve a 2 db üreges félből összeállított gomb. A 754. gyermeksírban 1 db lencse átmetszetű fejjel rendelkező tömör bronzgomb volt. A ruházat gombolásának vizsgálatához ezek azonban a sírbéli helyzet ismeretének hiányában nem használhatók.

A *fegyverek* között mindössze egyetlen *nyilcsúcs* említhető, mely a 363. számú férfisírből került elő. Hitvilági okból ugyanúgy a sírba helyezhették, mint utalásként az elhunyt életében végzett tevékenységére. Sajnos a sírba temetett személy nemi és életkori adatainak hiánya nem segít eldönteni a kérdést.

Valószínűleg a nyakban, a gyöngyök és a fémlemezke közé voltak felfűzve a 47. sírből előkerült, 2-2 helyen átfűrt korabeli *pénzek*. Hasonló funkciót betöltve, esetleg a ruházatra felvarrva kerülhettek a 26. sírba az ott

¹²⁶ A temetőtérképen sírkeresztződés van jelölve a 678. sír esetében is. Fettich Nándor úgy vélte, valószínűleg tévedésből, a 628. sír helyett (FETTICH–NEMESKÉRI 1943, 48). A 678. sír azonban önállóan szerepel a térképen. A zavar oka ebben az esetben a térkép rongálódása és a számok egyben történő szerepeltetése lehet, ugyanis a 627–628. sírok szerepelnek egymásra merőleges tájolással, de a sírszám csak „627-8”-ként szerepel. Mivel a papír épp a 2-es számnál lett meghajlítva, így az nehezen kivehető, a kötőjel pedig alig látszik, s így a szám 678-nak olvasható. Talán Börzsönyi rutinszerűen húzta sorban egymás után az avar sírokat szimbolizáló vonalkákat, s csak később vette észre, hogy a 10–11. századi sír tájolása más, melyet azután korrigált, s így keletkezett a kereszt alakú jel.

¹²⁷ TOMKA 1971, 94, 99. jegyzet.

¹²⁸ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 53–54.

¹²⁹ HORVÁTH 2004a, 466.

¹³⁰ KISS 2000, 73.

¹³¹ KOVÁCS 1986, 101; ISTVÁNOVITS 2003, 291.

¹³² HORVÁTH 2005, 130–131.

¹³³ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 76.

III.19. GYÖR-ÚJSZÁLLÁSOK

előkerült, de azóta megsemmisült érmék is. A 47. sír esztében a *terminus post quem* időpont valószínűleg a 947. évben határozható meg. Ez azonban csak a lehető legkorábbi lehetséges időpont, hiszen az átfűrt érméket nyilván tovább használhatták.

A temetőt megnyitó közösség tehát valamikor a 10. század közepén, második felében áshatta meg az első sírokat a 7–8. század folyamán használt avar temető északnyugati, korábbi részénck szélén.¹³⁴ Felső időhatá-

rát tekintve – az Árpád-házi királyok vretcinek hiánya, s a temető leletanyagának elemzése alapján – használta a 10. század végén, a 11. század elcjén valószínűleg lezárult. Mivel a kalandozások kori érméket tartalmazó sírok helye a térkép alapján nem határozható meg, így a temető esetleges belső időrendjéről sem rendelkezünk információval. Annyi azonban talán feltételezhető, hogy ezek egymáshoz közelebb helyezkedhettek el, s talán a temető korábbi részéhez tartozhattak.

18.4. IRODALOM

BÖRZSÖNYI 1902; BÖRZSÖNYI 1903; BÖRZSÖNYI 1904; BÖRZSÖNYI 1905; BÖRZSÖNYI 1905a; HAMPEL 1905, 860–861, *Taf.* 513; BÖRZSÖNYI 1906; BÖRZSÖNYI 1908; BÖRZSÖNYI 1910, 267–268; FETTICH–NEMESKÉRI 1943, 11–50; FÉK Nr. 351.; TOMKA 1971; KOVÁCS 1989, 29: XLa–c; TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 263; BÖDÖCS–ANDRÁSI 2002; SZÖNYI–TOMKA 2006.

III.19. GYÖR-ÚJSZÁLLÁSOK

19.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az egykori Újszállások nevét viselő lelőhely a mai város Budai, Fehérvári és Szeszgyári útja által közrefogott területen található, az ún. Gyárvárosban [11. kép].

Mint a terület neve is mutatja, a településnek ezen a részén kapott helyet több ipari vagy mezőgazdasági jellegű vállalat, már a 19. századtól fogva. A lelőhely nevét az itt Despinits Vazul és Despinits János által építtetett, sertéstenyésztés céljára szolgáló telepről kapta. Mivel azonban a városban már létezett több sertéstelep, ezért a köztudatba – ez utóbbit megkülönböztetendő – az Újszállások megnevezés ivódott be. Erről a területről már az 1850-es évek végétől, a 60-as évek elejétől vannak információink régészeti leletek előkerüléséről. A lelőhely a ma is látható szeszgyári tartályok helyén volt található. A 19. században itt és ennek közvetlen környékén kisebb-nagyobb természetes képződésű dombvonulatok helyezkedtek el, ezek közül egy – valószínűleg ugyancsak nem halomként összehordott – éppen a lelőhely területén. Ennek rajza Fábry Nándor jóvoltából ismert. Ezt a mintegy 62 méter átmérőjű, 6,6 méter magas¹³⁵ dombot a sertésszállások építését megelőző földmunkák során 1871. március 6-án kezdték elhordani. Ekkor kerültek elő az első sírok is, a halom déli oldala melletti sík területről. Sajnos ezek felbukkanásáról csak március 22-én értesült Fábry Nándor, a lelkes régiségbűvár, aki ezt követően április végéig minden nap kint volt a munkálatoknál, s a leletek nagy részének megmentését is neki köszönhetjük. Többször járt a területen Méry Etel mú-

zeumi ör is. 1871. március 6. és 22-c között a munkások elmondása alapján a halom északi részén 5, keleti részén 6 vagy 7, míg közepe táján 15 sír került elő. Ezekről, számukon kívül sajnos semmilyen információ nem maradt fenn.¹³⁶ Március 22-e és április vége között újabb 15 sír előkerülése ismert, melyek vas- és Árpád-koriak voltak. Az Árpád-kori sírok Ny–K-i tájolással helyezkedtek el, „*arczczal kelet felé*”.¹³⁷

A következő alkalommal a sertésszállások bővítése során 1878–79-ben kerültek elő ugyancsak kelta és Árpád-kori sírok. Két, részletesebben is ismertetett kelta sír mellett előkerült további 30 másik temetkezés is, melyek többsége Árpád-kori lehetett.

1884-ben a Györi Szeszgyár és Finomító Rt. vásárolta meg a területet. Itt építették fel a szeszgyár központi épületét, s az északi részen a négy szeszgyári tartályt. 1887-ben a terület keleti részén, a vasútállomástól a gyárhoz vezető vasútvonal építésekor ismét több Árpád-kori sír pusztult el, csakúgy, mint 1923 környékén, mikor a lelőhelyet a megközelítőleg É–D-i irányban át-szelő vasúti vágány építése során kb. 1 méter mélységű földmunkát végeztek, ekkor kelta és valószínűleg ugyancsak Árpád-kori sírok kerültek elő.

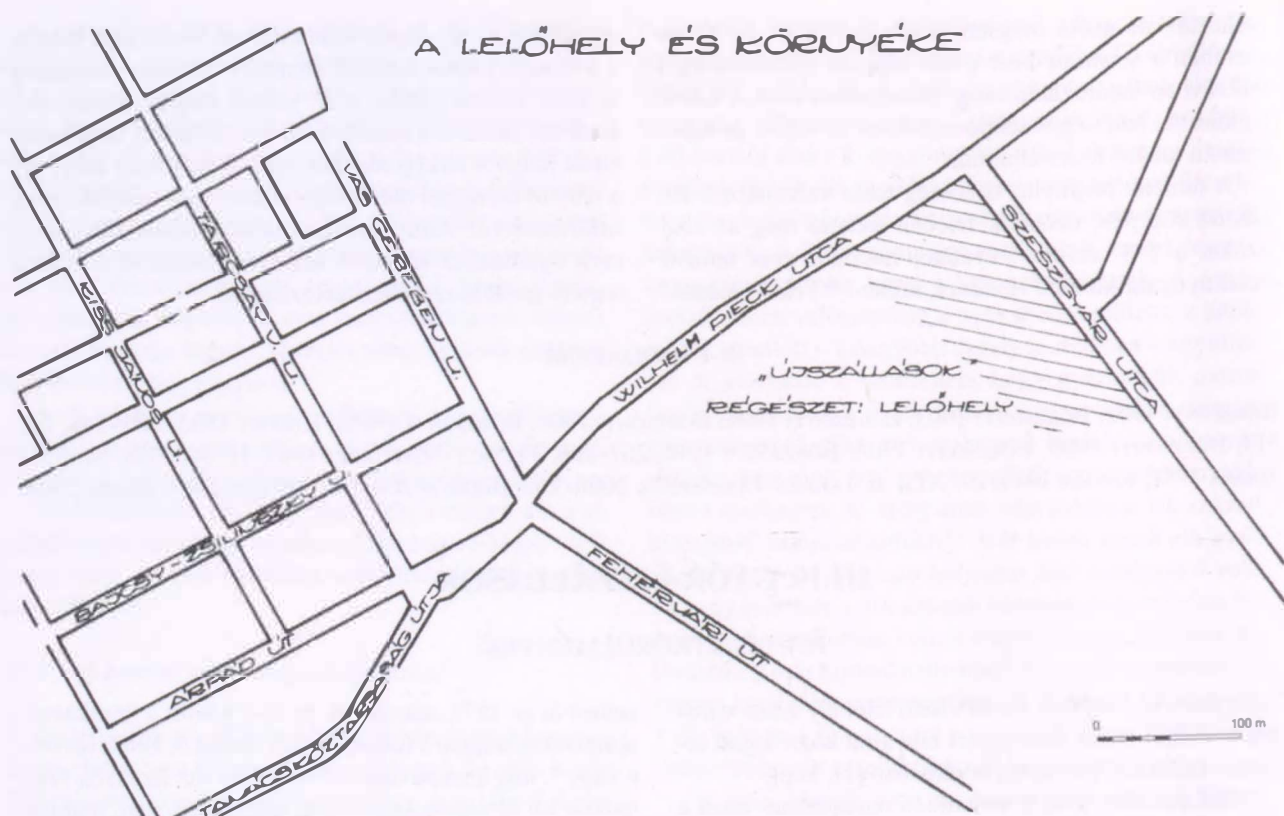
Az 1950-es, 60-as években a lelőhely keleti szélén és déli felében, továbbá a Szeszgyár utcában földmunkák alkalmával szintén számos csontváz került elő, sajnos korhatározásra alkalmas lelet nélkül, sekély, mindössze 40–60 cm-es mélységben.

¹³⁴ BÖDÖCS–ANDRÁSI 2002.

¹³⁵ A domb méretei több közleményben is tévesen szerepelnek (Uzsoki 1968, 16, 44. jegyzet).

¹³⁶ Lovas Elemér beszámolója szerint ekkor csak kelta sírok kerültek elő, az Árpád-koriak csak a következő években, amikor az „*ásatás*” kiterjedt a domb aljára is (Lovas 1942, 16).

¹³⁷ BÖRZSÖNYI 1894, 20.

11. kép. Győr-Újszállások, a lelőhely elhelyezkedése

1967-ben a Szeszgyár utca vonalába az utca teljes hosszában gázvezeték fektetése során egy 140 cm mély, és mintegy 80 cm széles árok került kiásásra. Ennek során kb. 40 és 100 cm-es mélység között több csontváz is előkerült. A helyszínen Uzsocki András tartott szemlét, megállapítása szerint a sírok mintegy 150 méter hosszan húzódtak, rendszertelenül. Sem a sírok foltját, sem a vázak döntő többségének elhelyezkedését nem tudta megfigyelni. Beszámolója szerint csupán néhány váz volt értékelhető ebből a szempontból, melyek Ny–K-i irányban helyezkedtek el. Mindössze egyetlen lelet került elő, az egyik váz koponyája mellől 1 db bronz S-végű karika, a „hózzá tartozó” zöld patinás koponyadarabbal együtt. A helyiek elmondása

szerint már 1958 óta kerültek elő itt emberi maradványok.

1967. október–november folyamán Uzsocki végzett hitelesítő feltárást a szeszgyári tartályok mellett, az 1. számú műút építését megelőzően, melynek tervezett nyomvonala megközelítőleg K–Ny-i irányban vágta át az É–D-i irányban elnyúló, hosszúkás lelőhelyet. Újabb sírok azonban ekkor nem kerültek elő [12. kép].¹³⁸

Noha a leletanyagot egészen az 1940-es évek végéig, az 50-es évek elejéig síronként elkülönítve tárolták, azok azonban az 1953-ban végzett múzeumi leltározások során végképp összekeveredtek, így a ma még a Xántus János Múzeum gyűjteményében megtalálható tárgyakat konkrét sírokhoz már nem lehet kötni.¹³⁹

19.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db kerek átmetszetű, négyrét hajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós záródású nyakpereg, a szálak között sodrott filigránszálakkal díszítve. Hurkos végén a sodrott szálak filigránhuzallal vannak

körbetekerve, m.: 15,54×15,1 cm, v.: 0,62 cm (XJM ltsz. 53.245.39.) [12. tábla 1].¹⁴⁰

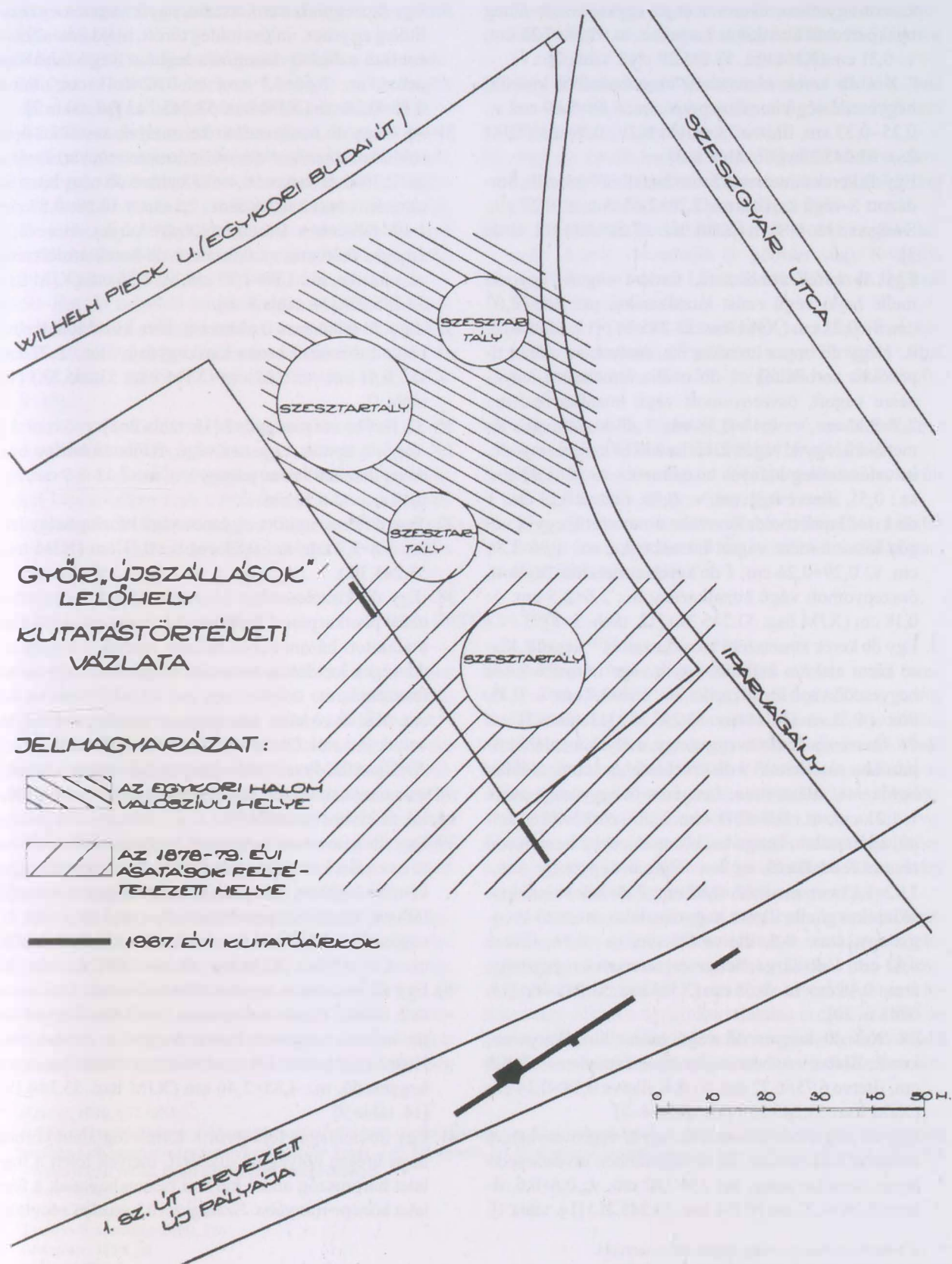
2. Egy db enyhén ovális átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott, végcím hosszabb szá-

¹³⁸ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 257–258.

¹³⁹ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 260, 31. jegyzet; Szőnyi 2007, 14.

¹⁴⁰ A leltárkönyvben ezen a számon 5 db bronzgyűrű szerepel, de ugyanez a leltári szám van feltüntetve e tárgyon is. A leletárkönyvben az 53.245.18. számon 2 db sodrott nyakpereg szerepel.

III.19. GYÖR-ÚJSZÁLLÁSOK

12. kép. Győr-Újszállások, a lelőhely topográfiai helyzete és a feltárás periódusai

- kaszon egymásra tekeresztelt végű, egykor valószínűleg nyakperecből átalakított karperec, m.: 7,38×7,25 cm, v.: 0,31 cm (XJM ltsz. 53.245.20.) [12. tábla 2].
- 3–4. Két db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, hegyesdő végű huzalkarperec, m.: 6,88×5,89 cm, v.: 0,35–0,33 cm, illetve 7,1×6,42 cm, v.: 0,39 cm (XJM ltsz. 53.245.23.) [13. tábla 1, 3].
5. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból¹⁴¹ készült, bordázott S-végű karika, m.: 2,76×2,65 cm, v.: 0,27 cm, S-vég sz.: kb. 0,8 cm (XJM ltsz. 53.245.40.) [12. tábla 3].
6. Egy db kerek átmetszetű, ferdére vágott, egymás mellé hajló végű ezüst huzalkarika, m.: 2,13×2,07 cm, v.: 0,21 cm (XJM ltsz. 53.245.34.) [12. tábla 4].
- 7–10. Négy db bronz huzalkarika, melyek az alábbi típusokba sorolhatók: 1 db ovális átmetszetű, egyenesre vágott, összenyomott végű huzalkarika, m.: 2,2×2,12 cm, v.: 0,45×0,38 cm; 1 db kissé ovális átmetszetű, egyik végén kiszélesedő és megvastagodó, itt valószínűleg hiányos huzalkarika, m.: 2×1,99 cm, sz.: 0,51, illetve 0,31 cm, v.: 0,23, illetve 0,13 cm; 1 db kissé lapított oldalú, ovális átmetszetű, egyik végén kissé ferdére vágott huzalkarika, m.: 1,96×1,86 cm, v.: 0,29×0,26 cm; 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű huzalkarika, m.: 2,6×2,5 cm, v.: 0,18 cm (XJM ltsz. 53.245.39.) [12. tábla 5–8].¹⁴²
11. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból¹⁴³ készült, kissé körte alakúra hajlított, egyik vége irányába kissé hegyesdő végű huzalkarika, m.: 1,76×1,7 cm, v.: 0,35, illetve 0,31 cm (XJM ltsz. 53.245.38.) [13. tábla 2].
- 12–26. Összesen 15 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók: 9 db szürkésfehér színű, oldalán bordázott, átlátszatlan, hengeres üvegyöngy, átm.: 1–1,21 cm, m.: 0,8–0,91 cm; 3 db szürkésfehér színű, átlátszatlan, hengeres, közepén enyhe bemélyedő résszel rendelkező, egykor fóliás üvegyöngy, átm.: 1,02–1,12 cm, m.: 0,62–0,82 cm; 2 db kék színű, kissé lapított gömb, illetve hagyma alakú, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,5, illetve 0,5 cm, m.: 0,46, illetve 0,32 cm; 1 db sárga, hengeres, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,48 cm, m.: 0,58 cm (XJM ltsz. 53.245.48.) [13. tábla 6–20].
- 27–28. Két db hegyesdő végű bronz huzalkarperec, kerek, illetve enyhén ovális átmetszettel, m.: 7×6,5 cm, illetve 6,75×6,72 cm, v.: 0,4, illetve 0,38×0,34 cm (XJM ltsz. 53.245.22.) [13. tábla 4–5].
29. Egy db négyzetes átmetszetű, egyik végén enyhén, a másikon fokozatosan, de erőteljesebben elvékonyodó bronz huzalkarperec, m.: 7,9×7,62 cm, v.: 0,6×0,6, illetve 0,28×0,27 cm (XJM ltsz. 53.245.21.) [14. tábla 1].
30. Egy db négyzetes átmetszetű, egyik végén megközeleltőleg egyenes, valószínűleg törött, majd innen fokozatosan szűkülő, kampósra hajlított végű huzalkarperec, m.: 5,66×5,1 cm, v.: 0,42×0,41 cm, illetve 0,28×0,28 cm (XJM ltsz. 53.245.24.) [14. tábla 2].
- 31–34. Négy db vas huzalkarika, melyek az alábbi típusokba sorolhatók: 1 db ovális átmetszetű, zárt karika, m.: 2,76×2,68 cm, v.: 0,4×0,38 cm; 1 db négyzetes átmetszetű, zárt karika, átm.: 2,1 cm, v.: 0,29×0,27 cm; 1 db félköríves átmetszetű, zárt karika, átm.: 2,31 cm, sz.: 0,38 cm, v.: 0,3 cm; 1 db kerek átmetszetű, zárt karika, m.: 1,98×1,95 cm, v.: 0,26 cm (XJM ltsz. 53.245.37.) [14. tábla 3–6].
35. Egy db félköríves átmetszetű, zárt, külső oldalán rovátkolt díszítésű bronz karikagyűrű, átm.: 2,27 cm, sz.: 0,41 cm, v.: 0,27 cm (XJM ltsz. 53.245.33.) [15. tábla 1].
- 36–37. Két bronz pántgyűrű [15. tábla 2–3].
36. Egy db nyitott, egyenes végű, felületén három bordával díszített bronz pántgyűrű, m.: 2,13×1,9 cm, sz.: 0,48 cm, v.: 0,12 cm.
37. Egy db kissé nyitott, egyenes végű bronz pántgyűrű, m.: 1,8×1,3 cm, sz.: 0,65 cm, v.: 0,11 cm (XJM ltsz. 53.245.30.).
38. Egy db kiszélesedően lekerekített végű, aranyozott ezüst pántkarperec. Felületén két hosszanti árok által kialakított három borda látható, melyek a kiszélesedő végek kezdetéig tartanak. Végei kissé egymásra fekszenek, m.: 6,9×6,2 cm, sz.: 1,43–1,55 cm, v.: 0,1 cm. Külső oldalán hozzátapadt textilmaradványok voltak láthatók (XJM ltsz. 53.336.1.) [14. tábla 7].
- Az Újszállások területén felépült Szeszgyár lelőhelyről származónak tünteti fel a leltárkönyv és egyes publikációk az alábbi leleteket:¹⁴⁴
39. Egy db kétosztatú bronzcsat, téglalap alakú csatteste és ovális karikája egybeöntött. A csat osztótagján kettőbe hajlított, két ponton átfűrt szíjszorító lemez látható, közepén a peceknek helyet adó szögletes kivágással. Felületén durva csiszolásminták láthatók, m.: 4,3×3,95 cm (XJM ltsz. 53.244.18.) [14. tábla 8].
40. Egy db hosszúkás, egybeöntött bronzcsat. Csattestének oldala tagolt kialakítású, felületén fenyőmintát utánzó, valamint kerek díszítések sorakoznak. Hossztengelyében két ponton átfűrt. Pecke lapos, elhegyesdő, m.: 4,85×2,46 cm (XJM ltsz. 53.244.19.) [14. tábla 9].
41. Egy db hólyagos fejű gyűrű. Kerek foglalatja körben négy üreges hólyaggal díszített, melyek felett a foglalat háromszög alakú karmai ívesen hajlanak a foglalat közepe irányába. Szalagszerű karikája a foglalat

¹⁴¹ A leltárkönyvben nyersanyagként ezüst szerepel.

¹⁴² A leltárkönyvben 5 db huzalkarika szerepel.

¹⁴³ A leltárkönyvben nyersanyagként vas szerepel.

¹⁴⁴ FETTICH–NEMESKÉRI 1943, 48, 51.

III.19. GYŐR-ÚJSZÁLLÁSOK

alatti részen kiszélesedő. A betét hiányzik, elveszett [15. tábla 4].

Győr lelőhelyéről származóként szerepelnek a szakirodalomban az alábbi leletek is,¹⁴⁵ melyek előkerülésük dátuma alapján valószínűsíthetően ide sorolhatók:

42–44. Három db bronzból öntött, kerek, közepén gyöngyözött kerettel övezett félgömbszerű kiemelkedéssel, majd egy díszítetlen sávot követően ismét gyöngyözött kerettel díszített, eredetileg csüngős veret felső, akasztós tagja. Hátoldalukon 2-2 – kissé szalagszerű – füllel ellátottak, mindhármuk csüngőrésze hiányzik, átm.: 1,42 cm (XJM ltsz. 53.338.1.) [15. tábla 5–7].

45–50. Hat db ezüstből öntött, kerek, közepükön lemélyített, hatágú csillagot utánzó aranyozott mélyedésből, félgömbszerűen kiemelkedő mintával díszített veret, átm.: 1,5 cm (XJM ltsz. 53.338.1.) [15. tábla 8–13].

A leltárkönyv információi szerint további leletek is ide sorolhatók; sajnos azonban ezek jelentős része ma már nem azonosítható vagy nem lelhető fel, így ezekkel kapcsolatban csak a leltárkönyv adataira hagyatkozhatunk. Itt csupán azokat tüntettem fel, melyek esetében a leginkább valószínűsíthető e korszakba tartozásuk:

51–52. Két db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós záródású nyakperec, átm.: 15,5, illetve 14 cm (XJM ltsz. 53.245.18., elvesztek).

53. Egy db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós záródású nyakperec, átm.: 13,6 cm (XJM ltsz. 53.245.55., elveszett).

54. Egy db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós záródású karperec, m.: 8,8×7,5 cm (XJM ltsz. 53.245.19., elveszett).

55–57. Három db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, lapos, visszahajló (= pödrött vagy S-végű?) „hajfűlkarika”, átm.: 1,5; 2; illetve 2,2 cm (XJM ltsz. 53.245.59., elvesztek).

58–63. Hat db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, visszahajló (= pödrött vagy S-végű?) „hajfűlkarika”, átm.: 2,1–2,7 cm (XJM ltsz. 53.245.60., elvesztek).

64. Egy db ovális, téglalap átmetszetű vascsiholó, m.: 10,9×3 cm (XJM ltsz. 53.245.7.) [15. tábla 14].

A leltárkönyv adatai alapján 1967 novemberében került elő egy további tárgy a Szeszgyári úton:

65. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, átm.: 3,4 cm, v.: 0,14 cm (XJM ltsz. 69.10.252., elveszett).¹⁴⁶

19.3. ÉRTÉKELÉS

Lovas Elemér beszámolója szerint Méry Etel „*minden szabadidejét*” kint töltötte a lelőhelyen, irányította a munkát, s nem egyszer maga is kézbe vette a szerszámokat.¹⁴⁷ Bizonyára tehát többször is járt a területen, míg a munka minden napján Fábry Nándor volt jelen. Mindezek ellenére sajnos kielégítő dokumentáció nem készült, s a rendelkezésre álló információk is nagyon hiányosak.¹⁴⁸ Ez azonban nem Fábry vagy Méry figyelmetlenségének róható fel, hanem benne a korabeli viszonyokat és talán az akkori régészeti szemléletmód tükröződését láthatjuk.¹⁴⁹

A temető kiterjedését illetően Börzsönyi Arnold egy téglalap alakú területről számolt be.¹⁵⁰ Lovas Elemér szintén egy zártabb területtel számolt, mely egy keskeny, hosszúka rész a Budai út mentén, a víztoronytól az újszállási épületek külső széléig húzódva.¹⁵¹ Uzsoki András mutatott arra rá, hogy a munkálatok egy része a szeszgyár tartályai helyén folyt, s beszámolt arról is, hogy 1967-ben

kb. 150 méter hosszan mutatkoztak sírokra utaló csontok.¹⁵² Térképvázlata [12. kép] alapján a lelőhely a mai Budai és Szeszgyári út, valamint a Mártírok útja közötti részre terjedt ki. Bizonytalan azonban, hogy északi irányba átlépte-e az egykori Wilhelm Pieck utcát, s kérdés az is, hogy a temető a mai 1. számú műúttól délre is folytatódott-e. Mivel Uzsoki szondázó feltárása során az út tervezett nyomvonalának megközelítőleg középtengelyében is jelentek sírok, így ez valószínűsíthető. Bizonytalan azonban a temető kiterjedése a víztorony irányába.

A sírok számát tekintve még csak hozzávetőleges becslésre sem vállalkozhatom. Pontos sírszám a közleményekben sem szerepel, továbbá a feltárás első időszakában az Árpád-kori és a kelta sírok szétválasztása is bizonytalan volt. Az Árpád-kori datálás is csak az 1880-as évek végén, Börzsönyi Arnold munkásságát követően vált bizonyossá.¹⁵³ Sajnos a vázak fekvését illetően sin-

¹⁴⁵ HAMPEL 1900, 622–624.

¹⁴⁶ A FÉK 349. szócikkében, a Szeszgyár területéről közölt további leleteket – „*III. Gyermek Lajos, II. Lothar*” itáliai király (947–950) pénzei, továbbá 1 db meghatározatlan nyugat-európai denár, 2 db fülesgomb, 1-1 db állatfej és pántkarperec, valamint 1 db hólyagos fejű gyűrű – bizonytalan voltak miatt ezeket nem szerepeltettem.

¹⁴⁷ LOVAS 1937a, 16.

¹⁴⁸ SZÓNYI 2007, 14.

¹⁴⁹ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 256.

¹⁵⁰ BÖRZSÖNYI 1894, 20.

¹⁵¹ LOVAS 1942, 16.

¹⁵² UZSOKI 1968, 9–21.

¹⁵³ SZÓNYI 2007, 14.

III.20. GYŐR-VASÚTÁLLOMÁS

csenek információink, Lovas egyedül az 1871. évben előkerült temetkezések kapcsán említi meg, hogy a sírok sorokban voltak, míg Uzsoki beszámolója szerint az 1967-ben megfigyelt sírok rendszertlenül, nagy tömegben helyezkedtek el. Leírások hiányában nem vizsgálhatók a temetkezési szokások sem. Valószínűsíthetően azonban Ny–K-i tájolással helyezkedtek el, „arczczal kelet felé”.¹⁵⁴

A temetőből megmentett – bizonyára csupán töredékes leletanyag – az ún. köznépi jellegű temetők hasonló anyagával rokon, melyben azonban – pl. az ezüst pántkarperec és a hólyagos fejű gyűrű alapján – gazdagabb sírok is lehettek.

A temető keltezését tekintve a „pitykegombokként használt Árpád-kori pénzek”¹⁵⁵ értékelése bizonytalan, lehetséges, hogy ezek a vizsgált területünkön másutt is (pl. Lébény-Kaszás-domb) megfigyelt régi szokások továbbéléseként felvarrva vagy felfűzve viselt pénzek lehettek. A keltezés szempontjából így csupán egyfaj-

ta ezredforduló utáni időszakot kijelölő *terminus post quem* időpontként használhatók. Börzsönyi beszámolója szerint a *kerek és csüngős díszekkel* egy sírból IV. Béla (1235–1270) érme is előkerült. 11. század közepi datálást mutat a filigrándíszítésű *nyakperec*¹⁵⁶ és a bordázott *S-végű karika*¹⁵⁷ is. A használat alsó időpontjára két tárgytypus utalhat: az aranyozott ezüst *pántkarperec* és a *hólyagos fejű gyűrű*. Előbbiek főként a 10. század első kétharmadára jellemzőek,¹⁵⁸ míg utóbbiak használata a század közepén még – épp vizsgált régióink egyik sírja alapján – érmével igazolható; a század végét azonban már valószínűleg nem éri meg.¹⁵⁹ A temető első sírjait tehát még a 10. század során áshatták, bizonytalan azonban, hogy annak mely szakaszában, s nem ismert az sem, hogy a 11. század közepén még használatban lévő temető történetlenül lépett-e át a 12. századba, vagy használata még az 1000-es évek első századának végén befejeződött. Szönyi Eszter felső időhatárnak az Árpád-kor végét tekintette.¹⁶⁰

19.4. IRODALOM

BÖRZSÖNYI 1894, 20–23; HAMPEL 1900, 622–624, LIII. kép; LOVAS 1942, 16–17; FETTICH–NEMESKÉRI 1943, 48, 51, XLIX; UZSOKI 1968; TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 257–258; XJM R. A. 938–71; 983–71.

III.20. GYŐR-VASÚTÁLLOMÁS – Kovács László

20.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Valamelyik itteni falusi temető sírjából származó szórványlelet, amely a bencés főgimnáziumi gyűjteménybe került és ott elveszett.

20.2. LELETLEÍRÁS

1. I. István (1000–1038) feltehetőleg CNH 1. 2. = H1a típusú denára, amelyen a megmaradt leírás szerint „az egész körirat megfordítva”.¹⁶¹

III.21. GYŐR-VÍZTORONY

21.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A mai város Budai és Fehérvári útja által határolt részén található a régi víztorony épülete. A lelőhely az ún. ho-

mokgödöröki lelőhelykomplexum részét alkotja, szorosan összefüggve az Újszállások néven ismert temetővel; a

¹⁵⁴ BÖRZSÖNYI 1894, 20.

¹⁵⁵ XJM R. A. 694–71.

¹⁵⁶ GIESLER 1981, 119; RÉVÉSZ 2008, 67.

¹⁵⁷ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 57.

¹⁵⁸ RÉVÉSZ 1996, 90.

¹⁵⁹ HORVÁTH 2005, 131.

¹⁶⁰ SZÖNYI 2007, 26.

¹⁶¹ ÉRTESÍTVÉNY 1876, 120.

III.21. GYÖR-VÍZTORONY

sírok előkerülése is párhuzamosan történt e két területen. Mint kiemelkedő tereptárgy, a víztorony épülete segítette a feltárt sírok lokalizációját, a temető ennek környékén helyezkedett el, egy enyhe kiemelkedésen. Sajnos azonban az előkerült sírokról itt sem maradt fent pontosabb leírás, az egyes közleményekben főként a lelet típusokról vannak beszámolók.¹⁶² Ezeket pedig szinte mindig együtt tárgyalják más lelőhelyek anyagával, ezért az esetleges leletösszefüggésekről szinte semmit nem tudni és még az egyes tárgyak lelőhelyének azonosítása sem mindig lehetséges. A leginkább részletesen 1897-ben a régiségügyi kalauzban írt Börzsönyi Arnold a víztorony mellett előkerült leletekről, sajnos azonban itt is csak általánosságban, s a leletek fotói vagy rajzai nélkül. Egyetlen sírról viszont többször is részleteseb-

ben megemlékezett: „Egyik sírban ezüst gyűrűt, nyak- és karpereczet meg mellűszit, továbbá a koponya alatt selyem foszlányokat találtunk. Ez a selyemfoszlány nem lehet egyéb, mint egykori fekete fejkeszkenőnek maradványa, mely a koponya alatt, ha nem is teljesen épen, de azért kivehető alakban megmaradt. Ez volt itt a leggazdagabb sír”.¹⁶³ A mellűszit az előkerült lemezes hajfonatkoronggal azonosítható, mely „női karpereczekkel együtt” került elő. Ezt követően részletesen is leírja e tárgyat, beszámolva annak fekvéséről is: „ezüstkorongot, melyet a mellen hordtak”.¹⁶⁴ Mivel a későbbiekben azt írta, hogy „Nyakperec temetőkben egy példány fordult elő”,¹⁶⁵ így a fotó és a leírás alapján az jó eséllyel azonosítható.¹⁶⁶ A leletanyag a Xántus János Múzeum raktárában van elhelyezve.

21.2. LELETLEÍRÁSOK

Az elmondottak alapján valószínűsíthetően egy sírból kerültek elő az alábbi tárgyak:

1. Egy db kerek, préselt, aranyozott ezüst hajfonatkorong. Az enyhén domború korong felületén két koncentrikusan bemélyedő kör alakú sáv, ezek között pedig négy, ugyancsak bemélyedő kör alakú minta alkotta díszítés látható. A minta mélyebben fekvő részei aranyozottak. A szélénél körben legalább 12 db lyuk található, ezek száma azonban a korong szélének hiányos volta miatt magasabb is lehetett eredetileg. A lyukakban egykor 4 db félgömbfejű szegecs volt látható, mára ebből 3 db maradt meg, továbbá 1 db kettős félgömbfejű és 1 db egykor ugyancsak kettős félgömbfejű szegecs fele. Utóbbiak az egymással szemben lévő lyukakban helyezkednek el. A hátoldalon kisebb töredékekben, szegecsekkel rögzítve néhol megfigyelhető a vékony bronzlemezről készült hátlap maradványa is, átm.: 8 cm, v.: 0,025 cm, a hátlap v.: 0,04 cm (XJM ltsz. 53.323.1.) [16. tábla 1].
2. Egy db kerek átmetszetű, négyrét hajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. Hurkos

kialakítású végén egy huzal hatszor vissza van tekerve a hurok kezdete előtt, m.: 10,5×10,3 cm, v.: 0,4 cm (XJM ltsz. 53.245.56.) [16. tábla 2].

3. „Karperecek”. Ezek között Börzsönyi Arnold beszámolója szerint nyitott végűek és zártak egyaránt voltak, elvesztek.
4. Ezüstgyűrű, elveszett.
További leletek:
5. Egy db ónozott, bronzból öntött, leginkább levél alakot utánozó csüngő. Hossztengelye két oldalán egy-egy kerek áttörés látható, melyet növényi minta övez, míg az öntvény szélét sávosan ferde vonalú, rovátkákhoz hasonló díszítés borítja. Alsó fele kissé ovális tagban végződik. Felső oldalán felforrasztott, az öntvény síkjára merőlegesen áttört fül található, m.: 7,25×4,34 cm, v.: 0,17 cm (XJM ltsz. 53.334.1.) [16. tábla 3].
6. Egy db levél alakú, kovácsoltvas nyilcsúcs (XJM ltsz. 250/2, elveszett).
- 7-?. „Függők”, elvesztek.

21.3. ÉRTÉKELÉS

A minden bizonnyal nagyobb sírszámú temetőből sajnos mindössze egyetlen sírról maradt fenn részletesebb leírás, ennek egyedi tárgyai azonban hozzásegítenek azok azonosításához. A hajfonatkorongot, nyak- és karpereceket, gyűrűt tartalmazó sír valószínűleg a temető egyik gazdagabb, ha nem a leggazdagabb temetkezése lehetett, valószínűleg ezért emlékezett meg róla külön többször is

Börzsönyi Arnold. Az ún. köznépi jellegű temetőre utaló többi lelet közül valószínűleg csupán néhány maradt meg, s nem ismert az sem, még csak hozzávetőlegesen sem, hogy hány sírt tartalmazhatott a temető. Elhelyezkedését tekintve azonban bizonyára elválasztható volt az egykori Sertésszállások területén lévő sírkerttől. Keltezését tekintve a kis számú lelet alapján véleményem sze-

¹⁶² BÖRZSÖNYI 1894; BÖRZSÖNYI 1897, 16–17.

¹⁶³ BÖRZSÖNYI 1894, 23.

¹⁶⁴ BÖRZSÖNYI 1894, 45.

¹⁶⁵ BÖRZSÖNYI 1894, 37–38, III. kép 21.

¹⁶⁶ TAKÁCS-PASZTERNÁK 2000, 259–262.

III.22. GYÖRSZENTIVÁN-KÁROLYHÁZA

rint a 10. század közepe jöhet legkorábban számításba. A későbbi sírobulusok alapján Szőnyi Eszter a temető

12. századi intenzív használatát, sőt, egészen a 14. századig tartó temetkezéseket is feltételezte.¹⁶⁷

21.4. IRODALOM

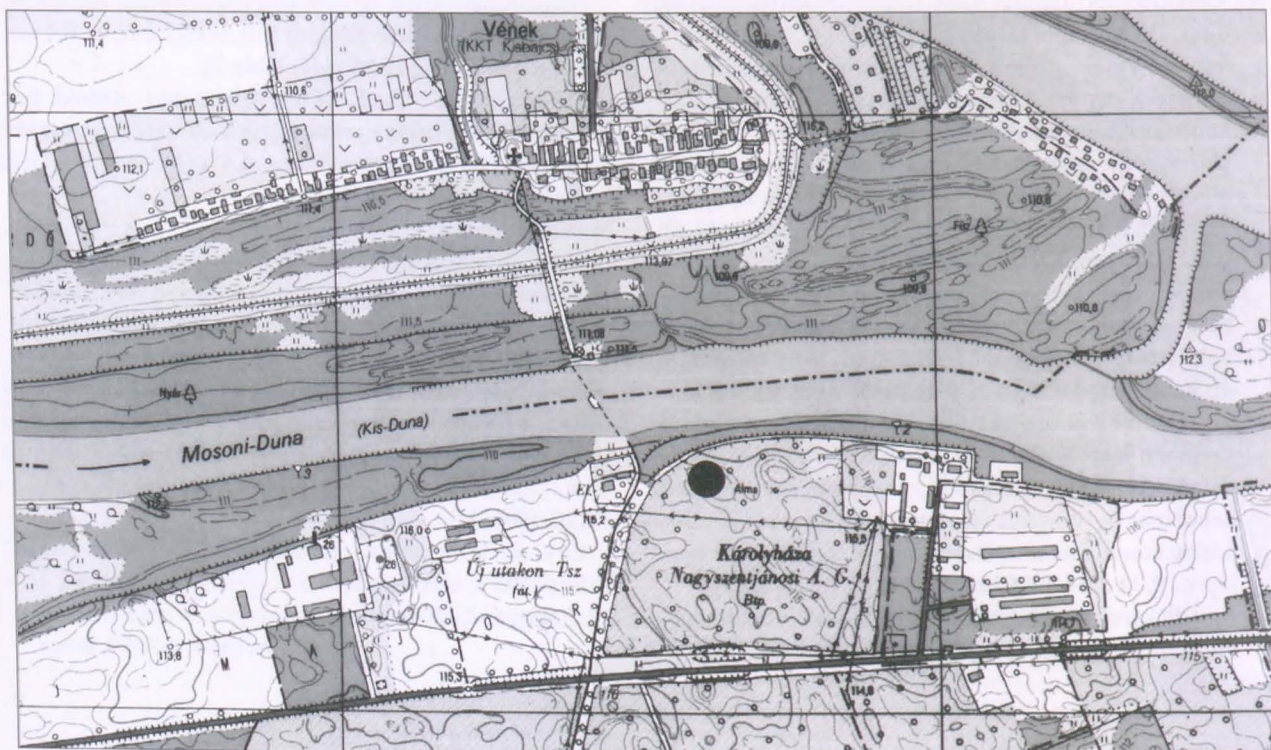
BÖRZSÖNYI 1888, 182; BÖRZSÖNYI 1894; BÖRZSÖNYI 1897, 16–17, 3. ábra; BÖRZSÖNYI 1910, 268; LOVAS 1942, 17; FÉK Nr. 349.; TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 259–262; SZŐNYI 2007, 26.

III.22. GYÖRSZENTIVÁN-KÁROLYHÁZA

22.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Györszentiván település károlyházi részén, a dunai kikötő és a györszentiváni vasútállomás között létesítendő iparvágány építését megelőzően, 2007-ben Bíró Szilvia vezetésével folyt leletmentő ásatás. A lelőhely a Véneki révhez vezető Malomúthoz közeli részen található. Itt

középkori objektumok mellett 8 kora Árpád-kori sír is feltáráshoz került. Ez utóbbiak a 2. számú felületen kerültek elő, mely egy kisebb méretű, homokos dombon helyezkedett el.¹⁶⁸ A temető leletanyaga a Xántus János Múzeum gyűjteményének részét képezi.

13. kép. Györszentiván-Károlyháza (1:10 000)

22.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2007. április 26.) (20. objektum) [17. tábla 1]
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny–K, sm.: 10 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott

helyzetű. A jobb kar és láb csontjai enyhén behajlított helyzetben feküdtek. Megtartása jó. Bolygatott. A koponyát a munkagép kissé kimozdította, illetve valószínűleg

¹⁶⁷ SZŐNYI 2007, 26.

¹⁶⁸ XJM R. A. 63–2008, 31–09.

korábban a szántás is bolygathatta. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

2. sír (2007. május 8.) (21. objektum) [17. tábla 2]

Gyermek. Csv. h.: 132 cm (a felkarcsontok végéig), t.: Ny–K, sm.: 10 cm, sh.: 226 cm, ssz.: 68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb kézcsontok a combcsont felső részén feküdtek. Megtartása jó. Bolygatott. A koponyát, a nyakcsigolyákat, a kulcscsontokat és a bordák egy részét érte bolygatás, a koponya a tetején feküdt. Ugyancsak bolygatottak voltak a bal kéz csontjai, ezek közül több is a koponya környékén került elő. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. A koponya környékén feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Az S-vég felülete bordázott, átm.: 2,1 cm, v.: 0,2 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (XJM ltsz. n.) [17. tábla 3].
2. A felfordult koponyatetőben volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége elhegyesedő, m.: 1,8×1,4 cm, v.: 0,13 cm, S-vég sz.: 0,35 cm (XJM ltsz. n.) [17. tábla 4].
3. A koponya jobb oldala mellett, részben alatta helyezkedett el 1 db enyhén négyszögletes átmetszetű bronz huzalkarika darabja, m.: 2,5×1 cm, v.: 0,15×0,15 cm (XJM ltsz. n.) [17. tábla 5].
4. Az állkapocs jobb oldala mellett volt 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő, egymás mellé hajló végű bronzgyűrű, átm.: 2,2 cm, v.: 0,33 cm (XJM ltsz. n.) [17. tábla 6].
- 5–6. A koponya alatt feküdt 2 db kerek átmetszetű, bronz huzalkarika darabja, h.: 1,9, illetve 2,5 cm, v.: 0,3, illetve 0,1 cm (XJM ltsz. n.) [17. tábla 7–8].

3. sír (2007. május 8.) (22. objektum) [17. tábla 9]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: 207 cm, ssz.: 86 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a kézcsontok a combcsontok felső szélein feküdtek. Megtartása jó. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, az alja irányában szűkülő oldalú aknasír.

Melléklete: nem volt.

4. sír (2007. május 7.) (23. objektum) [17. tábla 10]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 112 cm (a könyökcsontokig), t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása jó. Bolygatott. *In situ* a váz könyökcsontoktól lefelé található része maradt csak meg. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

5. sír (2007. május 11.) (24. objektum) [17. tábla 11]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 25 cm, sh.: 219 cm, ssz.: 66 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az állkapocs lecsett, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása jó. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, kissé teknős aljú aknasír.

Melléklete: nem volt.

6. sír (2007. május 11.) (25. objektum) [17. tábla 12]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: 215 cm, ssz.: 73 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, a bal kar csontjai szorosan a váz csontjai mellett, a medencén feküdtek. A jobb kéz csontjai a combcsont szélénél voltak.

Megtartása jó.

A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti végén kissé ferdén záródó aknasír.

Melléklete: nem volt.

7. sír (2007. május 11.) (26. objektum) [18. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K, sm.: 31 cm, sh.: 203 cm, ssz.: 74 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A karcsontok a váztól kissé távolabb feküdtek, a bal kéz csontjai pedig hiányoztak. Megtartása jó. A sírgödör enyhén félköríves, fej felőli oldala tompaszögben csatlakozik a déli feléhez, északi oldala ívelt, nyugati irányba pedig lejtős aljú aknasír.

Melléklete: nem volt.

8. sír (2007. május 11.) (27. objektum) [18. tábla 2]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 8 cm, sh.: 167 cm, ssz.: 59 cm. Megtartása jó. Bolygatott. A csontok teljesen feldúlt helyzetben feküdtek. A sírgödör valószínűleg lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt.

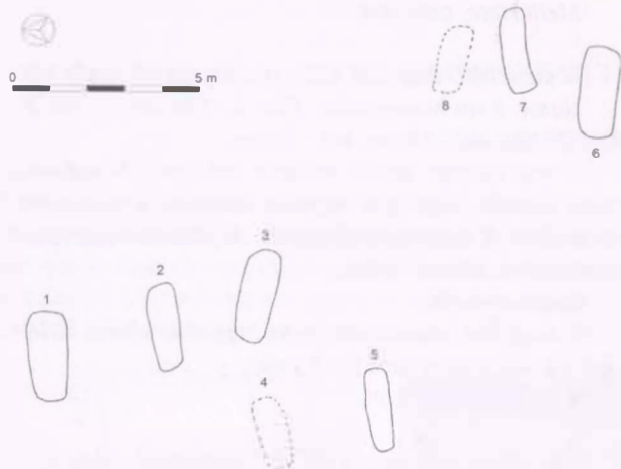
Mellékletei:

1. A sírföldből került elő 1 db téglalap átmetszetű, végei felé hegyesedő vastárgy, h.: 6,2 cm, v.: 0,6×0,4 cm (XJM ltsz. n.) [18. tábla 3].
2. Ugyancsak a sírföldből került elő 1 db lapos vastárgy, m.: 2,5×1,3 cm (XJM ltsz. n.) [18. tábla 4].

22.3. ÉRTÉKELÉS

22.3.1. A temető kiterjedése, temetkezési szokások

Györszentiván-Károlyháza területén összesen tehát nyolc, ún. köznépi jellegű, maradandó anyagú leletekben szegényes sír került feltárrásra [14. kép].

14. kép. Györszentiván-Károlyháza, temetőterkép

A temetőterkép alapján ezek három É–D-i irányú sort alkotnak, azonban az 1–3. és a 4–5. számú sírok alkotja sorok észak felől tekintve nyugati irányba kissé eltérnek. A sírok meglehetősen zárt területen helyezkednek el; az ásatással vizsgált terület kiterjedése miatt a temető valószínűleg minden irányból feltárrának tekinthető. Joggal merül fel azonban, hogy az erózió és a talajművelés nyomán megfogyatkozott vékony humuszréteg miatt, a földmunkák során a sekély mélységű sírok közül egy vagy több is elpusztulhatott a feltárrás megkezdéséig. Ezt támaszthatják alá a szántás által kisebb-nagyobb mértékben bolygatott sírok, valamint a mindössze egyetlen gyermeksír is. A temető esetleges kiterjedését tekintve azonban meg kell jegyezni, hogy ugyanezen a dombon Mithay Sándor melléklet nélküli – így sajnos bizonytalan korú – csontvázas sírokat tárt fel korábban.

A sírgödrök az 1. és 4. sír esetében a földmunkák okozta bolygatás miatt nem voltak megfigyelhetők, de bizonytalan a 8. sír gödre is. A többi minden esetben aknasír volt, téglalap alakú vagy enyhén ívelt, aljuk egyenes, lejtős vagy enyhén teknős. Koporsó nyomait nem lehetett megfigyelni, ám az 5. sír esetében a vázhoz közel elhelyezkedő karcsontok és a leesett állkapocs talán valamilyen, a testet körülvevő anyagra utal. A 6. sírban talált váz bal karcsontjai ugyancsak szorosan a váz csontjainál feküdtek, itt azonban talán valószínűbb, hogy a behantolt föld nyomhatta szorosan a váz mellé. A megfigyelhető vázak minden esetben hanyatt feküdtek, az alkar- és kézcsonatok két esetben a medencelapátok széleinél, a combcsontok végein voltak, az egyik sírnál pedig a medencében. A 6. sírban a bal alkar- és kézcsonatok a medencében voltak, míg a jobb kéz csontjai a combcsont végénél kerültek elő. A 7. sírban lévő váz bal kézcsontról teljesen hiányoztak, ez valószínűleg nem bolygatás eredménye volt.

22.3.2. A temető leletanyaga és kronológiája

A temető leletanyaga sajnos rendkívül szegényes, a 8. sír *vastárgyait* – melyek talán munkaeszközök (ár és kés?) lehetnek – leszámítva csupán egyetlen, a 2. számú sírből került elő néhány bronz karikaékszert. Viseleti módjukról információt a sír bolygatottsága miatt nem nyújtanak. A sírből származó *nyitott végű*, egyszerű *huzalkarikák* az egész 10–11. század folyamán használatban voltak.¹⁶⁹ A 2 db *S-végű karika* közül az egyik vége bordákkal megerősített volt, mely típus a 11. század közepétől keltezhető.¹⁷⁰ Ugyancsak a 11. század irányába mutat a hegyesdű végű bronz *huzalgűrű* is,¹⁷¹ melyet mérete alapján a gyermek vélhetően a temetés során kapott, s nem az életben viselt. Amennyire ezen egy sír alapján megítélhetjük a temető használati idejét, leginkább a 11. század közepe – második fele valószínűsíthető.

22.4. IRODALOM

XJM R. A. 63–2008, 31–09.

¹⁶⁹ RÉVÉSZ 2008, 402.

¹⁷⁰ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 57.

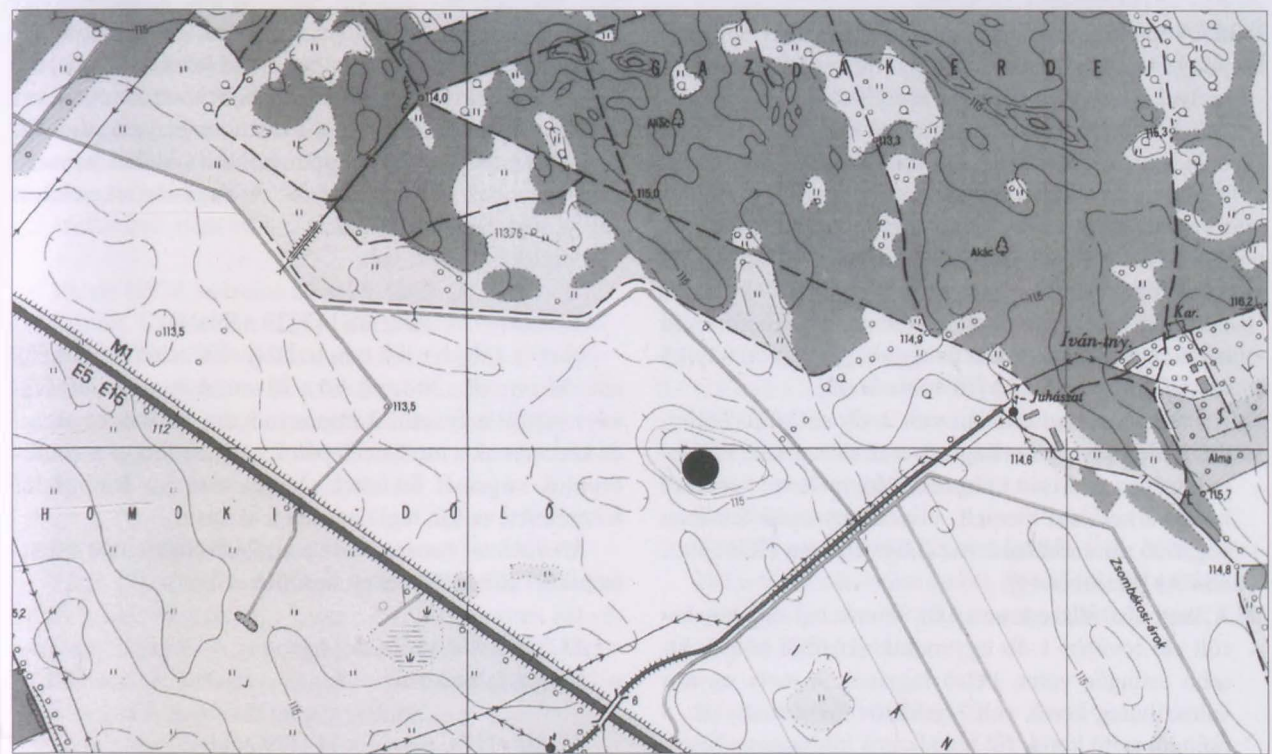
¹⁷¹ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 74–76.

III.23. GYŐRSZENTIVÁN-SÖPRŰSHEGY

23.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település nyugati részén fekvő, a környező mocsaras legelőből mintegy 4-5 méter magasságban kiemelkedő, ÉNy-DK-i irányban húzódó dombvonulaton az egykori Győrszentiváni TSz. 1974 tavaszán planirozást végzett. A dombon lévő fák kivágása után a domb földjét tolólapos gépekkel a mocsaras részre tolták. A Xántus János Múzeumot a munkálatokról azonban csak a domb kb. 2/3 részének elhordása után értesítették, amikor egy kőlapokból összeállított római kori sír került elő. Sajnos további

pusztítást okozott a lelőhelyen a sírok előkerülésének hírére a faluból kijáró kincskeresők által okozott bolygatás is. A helyszínre T. Szőnyi Eszter szállt ki, aki 1974. február 4. és július 12. között több rövidebb szakaszban néhány őskori objektum mellett egy késő római és egy kora Árpád-kori temető összesen 26 sírját tárta fel. A munkások elmondása szerint azonban addigra már mintegy 30-40 sír eshetett a földmunkák áldozatául.¹⁷² A leletanyagot a Xántus János Múzeum raktárába szállították.

15. kép. Győrszentiván-Sóprűshegy (1:10 000)

23.2. SÍRLEÍRÁSOK

1-5. sír (1974. február 12., március 8., 11.)
Római koriak.

6. sír (1974. március 11.) [18. tábla 5]
Gyermek. Csv. h.: 75 cm (a lábszárcsont alsó végéig),
t.: DNy-ÉK (eltérés¹⁷³ 101,25°), sm.: 50 cm, sh.: 110 cm,
ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Meg-

tartása rossz. Bolygatatlan. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

7. sír (1974. március 11.)
Római kori.

¹⁷² SZŐNYI-TOMKA 1985.

¹⁷³ Ahol külön nem jeleztem, ott az északi iránytól való eltérés szerepel. A tájolás értékeinek megadása a feltáráson a fő irány feltüntetése mellett vonásban történt, ezt 5,625-ös szorzóval számoltam át fokokká.

8. sír (1974. március 12.) [18. tábla 6]

Leánygyermek. Csv. h.: 100 cm, t.: Ny-ÉNy-K-DK (eltérés: 78,75°), sm.: 110 cm, sh.: 150 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok a medencén, a bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben, az alsó csigolyákon feküdtek.

Megtartása jó. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. Az arckoponya bal oldalánál feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé ferdére vágott végű ovális bronz huzalkarika, m.: 1,57×1,4 cm, v.: 0,21 cm (XJM ltsz. 83.7.1.) [18. tábla 7].
- 2–36. A nyakcsigolyáknál, az állkapocs előtt és a koponya alatt összesen 35 db gyöngy helyezkedett el, melyek az alábbi típusokba sorolhatók: 1 db gömbölyű, bordázott, szintelen, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,88 cm; 1 db nyolcszögű hasáb alakú, bordázott, zöld színű, opak üvegyöngy, h.: 1 cm; 2 db kéttagú, arany színű, opak rúd üvegyöngy, h.: 0,67, 0,68 cm, átm.: 0,47, 0,38 cm; 5 db kéttagú, fehéres-zöld színű, opak rúd üvegyöngy, h.: 0,54–0,58 cm, átm.: 0,36–0,5 cm; 26 db egytagú, fehér vagy fehéres-zöld színű, áttetsző szegment üvegyöngy, átm.: 0,37–0,5 cm (XJM ltsz. 83.7.4.) [18. tábla 8–43].
37. Az állkapocs bal oldalán volt 1 db ezüsből öntött, eredetileg kéttagú csüngős veret alsó része. Felülete középen oválisán kidomborodó, mellette kétoldalt kettős árkolással kiemelt, visszakanyarodó levélben végződő minta látható, m.: 2,84×1,66 cm (XJM ltsz. 83.7.3.) [18. tábla 44].
38. A koponya felszedése során, annak bal oldalán került elő további 1 db ugyancsak ezüsből öntött, kisebb csüngős veret. Felső tagjának – mely egykor valószínűleg kerek volt – jelentős része hiányzik, a csüngőt tartó kerek fül huzalszerű folytatása a hátoldalon is megfigyelhető. A csüngő levél alakú, szélén gyöngyözött keret látható, melyen belül valószínűleg négylevelű növényi mintát utánozó díszítés látható, h.: 3,65 cm, a csüngő m.: 2,7×1,95 cm (XJM ltsz. 83.7.2.) [18. tábla 45].

9. sír (1974. március 12.) [19. tábla 1]

Idős nő (?). Csv. h.: 133 cm, t.: DNy-ÉK (eltérés: 78,75°), sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A munkagép a csontok egy részét megsemmisítette, illetve kimozdította. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1974. március 12.) [19. tábla 2]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: DNy-ÉK (eltérés: 106,87°), sm.: 80 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő,

nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra fordult, az állkapocs leesett. Az alkarcsontok a medencelapátok szélein feküdtek. A jobb láb csontjai térdben enyhén behajlított helyzetben voltak. A váz jobb oldalán koporsódeszka okozta elszíneződés volt látható. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1974. március 13.)

Római kori.

12. sír (1974. március 13.) [19. tábla 3]

Nő (?). Csv. h.: 170 cm, t.: DNy-ÉK (eltérés: 112,5°), sm.: 100 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az állkapocs leesett, a bal felkarcsont, a kulcsont és a bal oldali bordák szorosan a csigolyák mellett voltak, a bal alkarcsontok végei, valamint a kézcsontok pedig a medencén helyezkedtek el. A jobb karcsontok és a koponya jobb oldalán koporsó nyomai voltak megfigyelhetők. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

13. sír (1974. március 14.) [19. tábla 4]

Nő (?). Csv. h.: 165 cm, t.: DNy-ÉK (eltérés: 112,5°), sm.: 80 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, az alkar- és kézcsontok a medencelapátok szélein, illetve a combcsontok végeinél feküdtek. Megtartása jó. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt, de a sírföldből kalcinált csont- és őskori edénytöredékek kerültek elő.

14. sír (1974. március 14.)

Bizonytalan korú.

15. sír (1974. március 14.) [19. tábla 5]

Nő. Csv. h.: 150 cm (a nyakcsigolyáig), t.: DNy-ÉK (eltérés: 106,87°), sm.: 100 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb kar csontjai könyökben kissé behajlított helyzetben feküdtek. Megtartása közepes, a koponya azonban szétmállott. A koponyát ovális alakban famaradványra utaló elszíneződés vette körül (koporsó nyoma?). A sírgödör enyhén lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete:

1. Az állkapocs jobb oldalán helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, egyenesre vágott végű ezüsthuzalból készült, S-végű karika. Az S-vége hiányzik, m.: 1,5×1,4 cm, v.: 0,13 cm (XJM ltsz. 83.11.1.) [19. tábla 6].

16. sír (1974. március 15.) [19. tábla 7]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott hely-

III.23. GYŐRSZENTIVÁN-SÖPRŰSHEGY

zetű. Bolygatott. A földmunkagép dúlta fel a sír jelentős részét, *in situ* helyzetben csak a jobb láb csontjai és a medence jobb oldala maradt meg. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1974. március 15.) [19. tábla 8]

Férfi (?). Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az állkapocs leesett. Az alkarcsontok a medencelapátok szélein feküdtek. Megtartása jó. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

18. sír (1974. március 15.) [19. tábla 9]

Férfi (?). Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K (eltérés: 101,25°), sm.: 110 cm, sh.: 195 cm, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és a kézcsontok a medencelapátokon feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1974. március 20.) [20. tábla 1]

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK (eltérés: 123,75°), sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. *In situ* csak a felsőtest csontjai, a jobb felkar és a bal kar csontjai maradtak meg. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

20. sír (1974. március 19.) [20. tábla 2]

Férfi (?). Csv. h.: 159 cm, t.: DNy–ÉK (eltérés: 112,5°), sm.: 90 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a bal alkar- és kézcsontok a medencelapáton feküdtek. Megtartása jó. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1974. március 21.)

Római kori.

22. sír (1974. március 26.) [20. tábla 3]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK (eltérés: 112,5°), sm.: 110 cm, sh.: 195 cm, ssz.: 90 cm. Megtartása rossz. Bolygatott. A csontok teljesen feldúlt helyzetben voltak. A váznál magasabban 2,5-3 éves szarvasmarha (tehén) koponyája és végtagcsontjai feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Jobb oldalán valószínűleg a bolygatás okozta kiöblösödő rész látható.

Mellékletei:

1–2. A sír közepe táján egymáshoz rozsdásodott, leginkább négyzetes átmetszetű vaskarikák (az ásatási napló bejegyzése szerint vascsat) töredékei feküdtek (valószínűleg 2 db), átm.: 4,7 cm, v.: 0,3×0,28 cm (XJM ltsz. 83.13.1.) [20. tábla 4].

23. sír (1974. július 10.) [20. tábla 5]

Nő (?). Csv. h.: 136 cm, t.: DNy–ÉK (eltérés: 106,87°), sm.: 95 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A kézcsontok a medencelapátok alatt voltak. Bolygatatlan, de a koponya és a bordák elmozdultak, valószínűleg a föld egyenetlen tömörödése miatt. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti végén kissé elkeskenyedő aknasír. Szuperpozícióban a 24. számú késő római sírral, részben annak délkeleti része felett helyezkedett el, azonban a mélységkülönbség miatt azt nem bolygatta meg.

Melléklete:

1. A jobb kéz csontjai között feküdt 1 db zárt, ezüstből sodrást utánozóan öntött, egyik oldalán erősen kopott gyűrű, m.: 2,3×2,2 cm, v.: 0,3×0,26 cm (XJM 83.14.1.) [20. tábla 6].

24–26. sír (1974. július 10.)

Római koriak.

23.3. ÉRTÉKELÉS

23.3.1. A temető kiterjedése

A 10–11. századi temető a homokdomb gerincén és délnyugati lejtőjén helyezkedett el [16. kép]. A megmentett 14 sír azonban a temetőnek csupán töredékét alkotja, mely Szőnyi Eszter és Tomka Péter véleménye szerint a domb teteje felé bizonyosan, déli irányban pedig valószínűsíthetően folytatódik. A feltárt sírok így tehát a temető északnyugati sarkán helyezkedtek el.¹⁷⁴ Bizonytalan, hogy hány sír eshetett áldozatul a földmunka okozta

bolygatásnak, továbbá esetlegesen hány temetkezés maradt meg a földben.

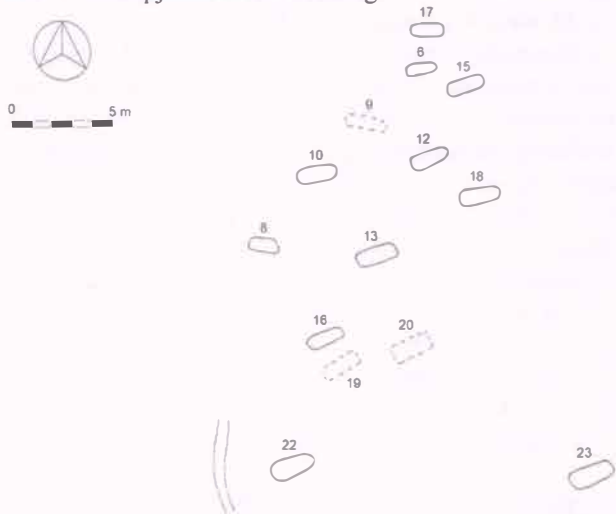
A temető délnyugati oldalán egy rövid, valószínűleg a gépi földmunka által nagyobb részében megsemmisített, enyhén ívelt vonalú árokszakasz volt megfigyelhető. A mintegy 40 cm széles árokból leletanyag nem került elő, azonban mivel ettől délnyugati irányban már nem voltak kora középkori temetkezések, így ez valószínűleg a temetőt kerítő árok lehetett egykor.¹⁷⁵

¹⁷⁴ SZŐNYI–TOMKA 1985, 110.

¹⁷⁵ SZŐNYI–TOMKA 1985, 110.

III.23. GYÓRSZENTIVÁN-SÖPRÚSHEGY

A megmentett 14 sír legalább 5 laza szerkezetű sort alkot, noha van olyan sor, mely mindössze egyetlen temetkezés alapján határozható meg.

16. kép. Gyórszentiván-Söprűshegy, temetőterkép

23.3.2. Temetkezési szokások

A nemek megoszlásának tekintetében sajnos meglehetősen kisszámú biztos adat áll csupán rendelkezésre. Három gyermek sír mellett egy nő és egy férfi nemének meghatározása bizonyos. További négy esetben valószínűleg nő, három sírban pedig feltételezhetően férfi nyugodott. Két váz neme bizonytalan.

A római kori és a 10–11. századi sírok között *szuperpozíció* egyetlen esetben volt megfigyelhető: a 23. számú sír a 24. jelzetű római sír délkeleti része felett helyezkedett el. A két sír mélységbeli különbsége miatt – 95, illetve 138 cm – azonban nem bolygatta meg azt. A szuperpozíciók alacsony száma valószínűleg a sírgödörök hasonló égtájukhoz igazított irányítása miatt volt.¹⁷⁶

A sírok *tájolása* a DNY-i, illetve a NY-i fő irányhoz igazodik, 78,75° és 123,75° a két szélső határérték, a többséget 101,25° és 112,5° közé tájolták. Sajnos a *sírgödörök* tekintetében meglehetősen kevés információ áll rendelkezésre, mivel azokat részint a homokos talaj, részint a bolygatások miatt nem minden esetben lehetett megfigyelni és dokumentálni. Az értékelhető esetekben ezek lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasírok voltak. Mélységük 50 és 110 cm között váltakozik. A gazdagabb mellékleteket tartalmazó sírok kissé mélyebbek voltak, egyébiránt nem figyelhető meg összefüggés az

eltemetettek neme, kora és a sírmélység között. A vázak a megfigyelhető esetekben a sírgödör középtengelyében helyezkedtek el. Helyzetük az általános hanyatt fekvő, a karok a váz mellett feküdtek vagy kissé a medencére voltak hajlítva. Egyetlen esetben volt megfigyelhető csupán az alkar temetés során végzett erőteljesebb behajlítása. *Koporsóra* utaló nyom három sírnál volt megfigyelhető: kettőnél a váz jobb oldalán, míg egy harmadiknál a koponya körül látszott fakoporsó okozta elszíneződés. Fém koporsószegek azonban ezek egyikéből sem kerültek elő.

Étel- vagy italmellékletre utaló nyom egyik sírből sem került elő, azonban a pogány hitvilág emléke a 22. sírban lévő részleges szarvasmarha temetkezés, mely valószínűleg a halotti áldozat részét képezi.¹⁷⁷

23.3.3. A temető leletanyaga és keltezése

Leletanyag a temető 14 sírja közül csupán négyből került elő, ez kevesebb, mint a sírok 30%-a. A szegényes leletanyagban legnagyobb számban az *ékszerek* fordulnak elő. Ezek között a *hajkarikák* két típusa található meg. A 8. sírban nyugvó kislány mellől egy kissé ovális, *nyitott végű bronz huzalkarika*, míg a 15. számú női temetkezésből egy ezüst *S-végű karika* került elő. Előbbi használata általánosan mondható az egész 10–11. század folyamán,¹⁷⁸ míg utóbbi elterjedése főként a 10. század utolsó harmadától valószínűsíthető, az ezüstváltozatoké pedig csak az ezredfordulótól.¹⁷⁹ A 8. sírban nyugvó kislány nyakát az ugyancsak az ékszerek közé sorolható *üveggyöngyök* díszítették. Az egy- és többtagú gyöngyök a 10–11. század egésze alatt használatban lehettek,¹⁸⁰ a sírből származó típusok azonban inkább a 11. század irányába mutatnak.¹⁸¹

A kéz ékszerei között egyetlen *gyűrű* említhető csupán (23. sír), egy zárt, sodrást utánozóan öntött, erősen kopott ezüstgyűrű. Kopottsága bizonyára az ékszer hosszú használatra utal. A sírban nyugvó váz nemének meghatározása bizonytalan, az ékszer alapján feltételezhetően nő volt. E gyűrűtípus használata az ezredfordulótól valószínűsíthető, s használatuk a 11–12. században is megfigyelhető volt.¹⁸²

A *ruhadíszek* közé sorolható a 8. sír 2 db – ezüzből öntött – hiányos kéttagú csüngője, melyekről azonban feltételezhető, hogy itt másodlagos felhasználásban, a nyak díszei közé lehettek illesztve. Ezek megjelenése a Kárpát-medencében a 10. század második évtizedétől valószínűsíthető, használatuk a 11. század közepéig meg

¹⁷⁶ SZÓNYI–TOMKA 1985, 110.

¹⁷⁷ SZÓNYI–TOMKA 1985, 113–114; SZÓKE 2000, 324, 50. jegyzet.

¹⁷⁸ KOVÁCS 1994, 112; RÉVÉSZ 2008, 402.

¹⁷⁹ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 53–54.

¹⁸⁰ RÉVÉSZ 2008, 236.

¹⁸¹ SZILÁGYI 1994, 86–90.

¹⁸² SZÓKE–VÁNDOR 1987, 76; RÉVÉSZ 2008, 371.

III.23. GYŐRSZENTIVÁN-SÖPRŰSHEGY

biztosan megfigyelhető volt.¹⁸³ A hiányos, másodlagos felhasználású darabok esetében azonban bizonyára későbbi időpont jöhet csak számításba. Feltehetően *ov zároeleme* lehetett a 22. sír 2 db (?) vaskarikája.

A sírokból származó szegényes leletanyag egy része a 10. század középső harmadától, illetve közepétől megjelenő tárgytípusok közé sorolható. Ugyancsak a 10. század irányába mutat az egyértelműen pogány jellegű részleges szarvasmarha temetkezés is. Már a következő évszázadot sejteti azonban a temető egyetlen

gyűrűje és ezüst S-végű karikája. A temetőrészlet keltezésének tekintetében így a 10. század második fele, talán annak is inkább az utolsó évtizedei és a 11. század első fele jöhet – véleményem szerint – leginkább számításba.

A környék topográfiájához fontos adat lehet, hogy a dombvonulattól délnyugatra, az ún. Zsombékos-dűlőben végzett terepbejárás során Árpád-kori falu maradványai kerültek elő.¹⁸⁴

23.4. IRODALOM

SZŐNYI-TOMKA 1985; TAKÁCS-PASZTERNÁK 2000, 264; XJM R. A. 14–74, 10–76.

¹⁸³ MESTERHÁZY 1989, 249–250; BÁLINT 1991, 123–132.

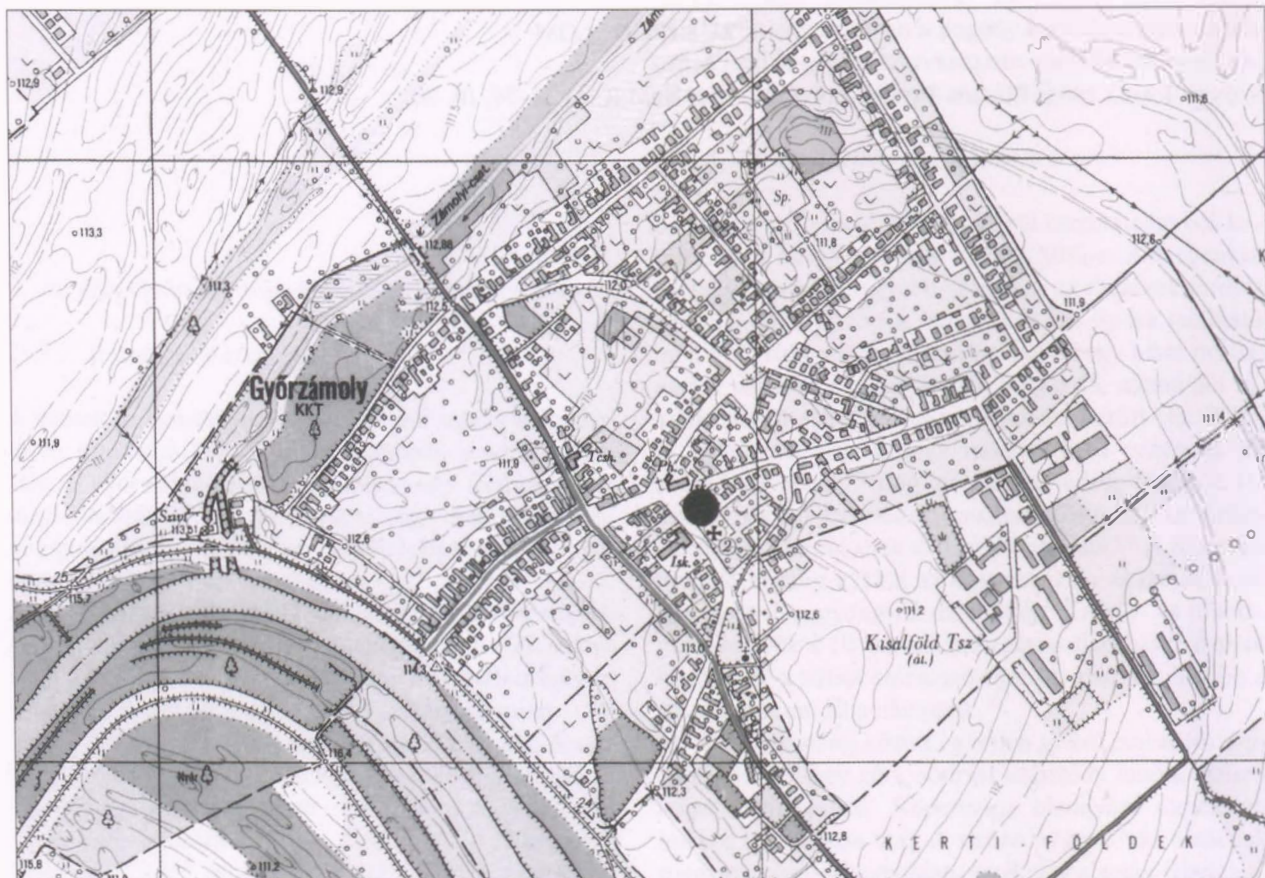
¹⁸⁴ SZŐNYI-TOMKA 1985, 98; SZŐNYI-TOMKA 2006, 14.

III.24. GYÖRZÁMOLY-RÉGI PLÉBÁNIA

24.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1975 tavaszán a győrzámolyi plébános néhány kézzel formált, rosszul kiégetett edénytöredéket vitt be a Xántus János Múzeumba, melyeket a régi plébániaépület helyén épülő új kultúrház alapozási munkálataikor találtak a munkások egy csontváz mellett. A lelőhelyre 1975. május 24-én Szőnyi Eszter szállt ki, s megtudta, hogy az

építkezés során lócsontok is előkerültek. Sajnos az nem derült ki, hogy teljes vagy részleges lovas temetkezés volt-e. Mivel avar sírok a környékről nem ismertek, s a kerámiaedény is inkább a 10. század irányába mutat, így valószínűbb, hogy honfoglalás kori volt a sír, melynek leletanyaga később elkallódott.¹⁸⁵

17. kép. Győrzámoly-Régi plébánia (1:10 000)

24.2. LELETLEÍRÁS

1. Egy db kézzel formált, rosszul kiégetett agyagedény töredékei, elvesztek.

24.3. IRODALOM

XJM R. A. 25–76; 41–93.

¹⁸⁵ XJM R. A. 25–76; 41–93.

III.25. HEGYESHALOM-BELTERÜLET

25.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1935-ben került az Országos Magyar Történeti Múzeum Embertani Gyűjteményébe egy Árpád-kori koponya, melynek leletkörülményeiről pontosabb információ nem maradt fenn. E lelet nyomán folytatott kutatást a településen 1943. július 14–21. között Nemeskéri János. A község gótikus temploma – mai címe: Fő út 29. – körüli cinteremben kutatóárkos módszerrel végzett feltárás során egy Árpád-kori temető egyetlen sírsora került

elő. A temetkezések előkerülése után Nemeskéri még 3 napig folytathatta a kutatást, azonban a nyári hónapban kezdődő aratási munkálatok nyomán fellépő munkáshiány miatt ez félbeszakadt. Összesen 5 sír került feltárásra, melyek közül mellékleteket az 1. és az 5. számú tartalmazott: 2 db hajkarika, 1 db gyűrű, 1 db vaskés és 1 db „patkó” került elő. Ezek azonban az idők során sajnos ismeretlen helyre kerültek.¹⁸⁶

18. kép. Hegyeshalom-Belterület, Fő út 29. (1:10 000)

25.2. SÍRLEÍRÁSOK

<p>1. sír (1943. július 14–21.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?
<i>Melléklete:</i>
1. Egy db „szláv típusú” hajkarika, valószínűleg S-végű,
elveszett.</p>	<p>3. sír (1943. július 14–21.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?
<i>Melléklete:</i> nem volt.</p>
<p>2. sír (1943. július 14–21.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?
<i>Melléklete:</i> nem volt.</p>	<p>4. sír (1943. július 14–21.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?
<i>Melléklete:</i> nem volt.</p>

¹⁸⁶ NEMESKÉRI 1943, 317.

III.25. HEGYESHALOM-BELTERÜLET

5. sír (1943. július 14–21.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „szláv típusú” hajkarika, valószínűleg S-végű, elveszett.

Az 1. vagy 5. sírból kerültek elő továbbá az alábbi leletek:

1. Egy db gyűrű, elveszett.
2. Egy db vaskés, elveszett.
3. Egy db „patkó”, elveszett.

25.3. ÉRTÉKELÉS

A kedvezőtlen körülmények folytán mindössze 5 sír feltárására nyílt lehetősége Nemeskéri Jánosnak, s ez valószínűleg a temető összes sírjának csupán egy része lehet. Noha Nemeskéri sírsorról ír, ami az ún. köznépi jellegű, soros temetőket idézi, mégis valószínűbbnek tűnik, hogy jelen esetben a sírkert az egykori Árpád-kori templomhoz igazodott. Ennek ellenére nyitva kell hagynunk annak a lehetőségét is, hogy a templom esetleg a korabeli pogány soros temető közvetlen szomszédságába épült, esetleg azt felülrétegezve helyezkedett el. Ugyan Nemeskéri beszámolójában megtalálható, hogy a leleteket az 1. és az 5. sírban találták, azonban azok temetkezéssenkénti szétválasztását nem közli, s így a leletek pontos sírhoz tartozása is kérdéses, ezért ezeket a szórványleletek között kell szerepeltetni. A sírokról semmilyen más

információval nem rendelkezünk. Az előkerült leletanyag az ún. köznépi jellegű temetők jellegzetes típusait tartalmazza, sajnos azonban a keltezésben esetlegesen támpontot nyújtani képes gyűrű típusa nem ismert, míg a hajkarikák esetében a „szláv típus” feltehetően S-végű karikát takar, bizonytalan azonban, hogy annak mely típusát. Így mindössze annyi valószínűsíthető, hogy a 11. század valamelyik évtizedétől keltezhetőek e sírok. A vaskés sírba helyezése kétségtelenül pogány gondolatosságot tükröz, ám ez a szokás sem számít ismeretlennek egy templom falához igazodó sírkertben, mint arra pl. a Vas megyei Szombathely-Szent Márton-templománál előkerült temető is példát szolgáltat.¹⁸⁷ Az előkerült „patkó” értékelése bizonytalan, ilyen tárgytipus hiteles feltárásból mindaddig nem ismert a korszak sírjaiból.

25.4. IRODALOM

NEMESKÉRI 1943, 317; FODOR 1997, 46; MNM R. A. 7.H.I.

¹⁸⁷ KISS 2005, 151.

III.26. IKRÉNY-MENDEL-DOMB

26.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Győr közelében, a Pósdomb nevű rész mellett fekvő, de közigazgatásilag már Ikrényhez tartozó Mendel (Mindő)-dombon Albeker Mária folytatott terepbejárást,

melynek során római kori kerámiák mellett 2 db – sajnos azóta elkallódott – S-végű huzalkarika is előkerült.¹⁸⁸

19. kép. Ikrény-Mendel-domb (1:10 000)

26.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. Két db S-végű huzalkarika, elvesztek.

26.3. ÉRTÉKELÉS

Sajnos a ma már nem fellelhető leletek kapcsán nem lehet eldönteni, hogy típusuk milyen volt, így a keltezésük

sem pontosítható. Kérdés tovább az is, hogy milyen leletkörnyezetből, objektumból származnak.

26.4. IRODALOM

FIGLER-TAKÁCS 2006, 33; XJM R. A. 10–88.

¹⁸⁸ FIGLER-TAKÁCS 2006, 33.

III.27. IKRÉNY-SILÓGÖDRÖK

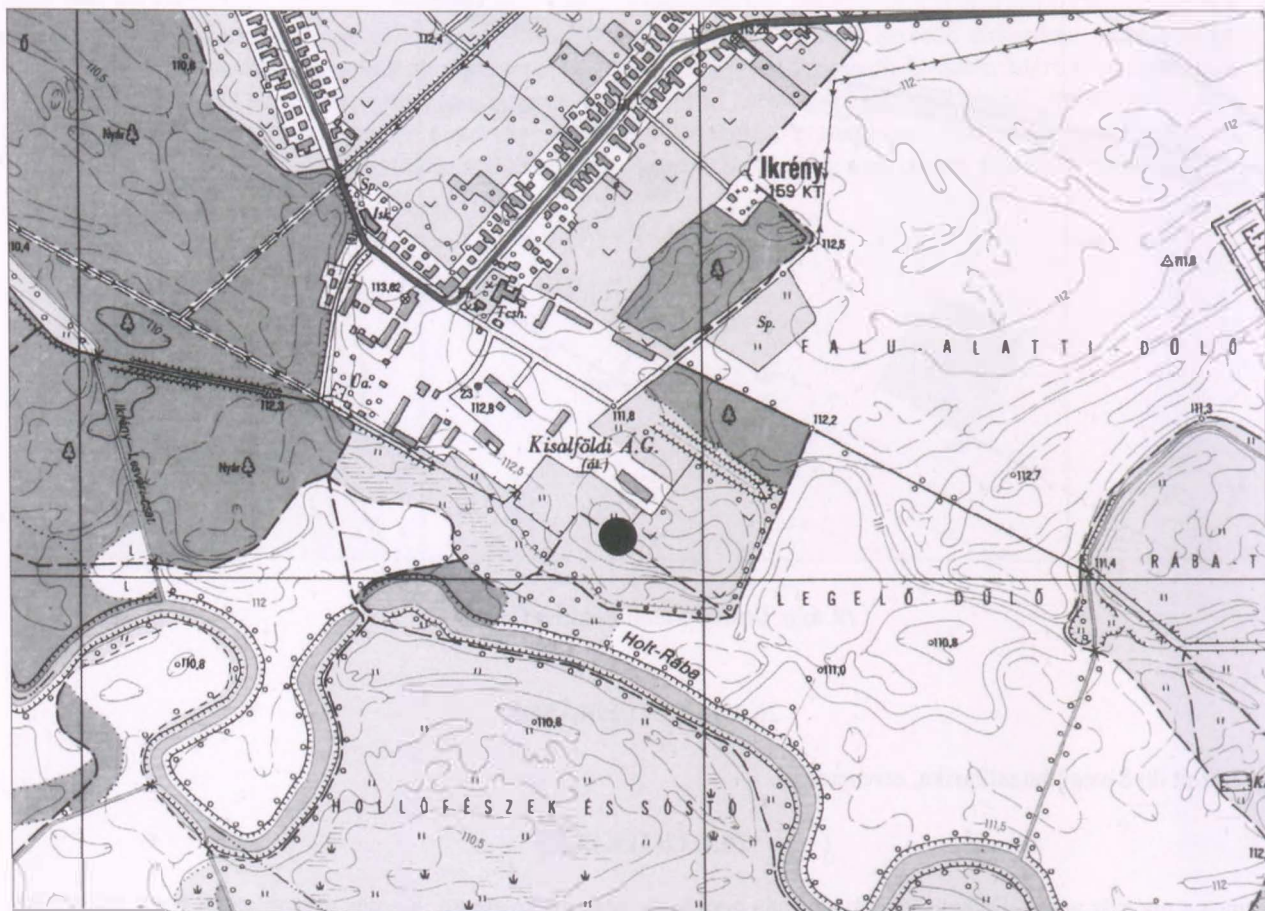
27.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1983. szeptember 13-án Csonka Imréné jelentette a Xántus János Múzeumnak, hogy a település határában, az attól délkeletre található Silógödrök nevű részen emberi csontokat találtak. Átadott egy S-végű huzalkarikát is, melyet elmondása szerint az egyik koponya mellett talált. A lelőhely egy nagy kiterjedésű, felhagyott homokbánya területén helyezkedett el, a község egyik legmagasabb pontján, mely délkeleti irányban a Kisalföldi Állami Gazdaság tehenészete és műhelyei mellett volt, nem messze a Holt-Rába medrétől.

A bányagödör közepén található – 20. század elején épített – betonszilók keleti irányból számított második tagjának vonalában, attól kb. 40-50 méterre északi irányban feküdt a hajkarikát tartalmazó sír. A helyszínre

kiérkező Tomka Péternek sikerült több Ny–K-i tájolású, több rétegben fekvő temetkezést is megfigyelnie.

1995-ben a terület tulajdonosa, Boros Miklós értesítette a Xántus János Múzeumot, hogy a bánya omladozó partoldalából újabb leletek kerültek elő. A bányászat és az építkezésekhez kapcsolódó tereprendezési munkálatok miatt azonban ekkorra már csupán mintegy 400 m²-nyi terület maradt érintetlen a bánya északkeleti és délnyugati részében. A terület feltáráására 1995. szeptember 8–12., majd 1999. augusztus 4. és szeptember 23. között került sor, mely 67 objektumot és 41 sírt eredményezett. Ez utóbbiak egy Árpád-kori soros és egy késő Árpád-kori vagy középkori templom körüli temetőhöz tartoztak. Leletanyaguk sorsa sajnos ismeretlen.¹⁸⁹

20. kép. Ikrény-Silógödrök (1:10 000)

¹⁸⁹ FIGLER 2002.

III.27. IKRÉNY-SILÓGÖDRÖK

27.2. SÍRLEÍRÁSOK

1/A–B. sír (kettős sír) (1999. augusztus 27.) [21. tábla 1–2]

Nő és csecsemő. Csv. h.: 115 cm (a combcsont alsó végéig, a csecsemő nem mérhető), t.: DNy–ÉK, sm.: 117–121 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé hátrabillent, az állkapocs kimozdult és jobbra fordult. Bolygatott. A gerinccsigolyákat állatjárat bolygatta, míg a bal karcsontokat a 31. objektum, a lábszárcsontokat pedig a 25. objektum megásásakor bolygatták, illetve semmisítették meg. A női váz bal oldali bordái felett egy csecsemő bolygatott váza helyezkedett el. A sírgödör meglévő része alapján téglalap alakú, délnyugati végén lekerekített sarkú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

2–3. sír (1999. augusztus 27.)

Késő Árpád-koriak.

4. sír (1999. augusztus 27.) [21. tábla 3]

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: 44 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A 14. objektum megásásakor a váz nagy része megsemmisült, *in situ* csak a lábszár- és a combcsontok egy része maradt, továbbá állatjárat is bolygatta. A sírgödör téglalap alakú, megfigyelhető végén szabálytalanul lekerekítetten záródó aknasír.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1999. augusztus 30.) [21. tábla 4]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 74–92 cm. Bolygatott. A sírba az 55. számú objektum bele volt ásva, mely így azt teljesen feldúlta. A sírgödör téglalap alakú, délnyugati részénél kiszélesedő, lekerekített sarkú aknasír. A 13. számú objektum vágta a sírt.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a MNM Adattárában található dokumentáció szerint 73 cm mélyen a sírből egy ismeretlen típusú érme került elő.

6. sír (1999. augusztus 31.) [21. tábla 5]

Nő (?). Csv. h.: 151 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 113 cm, sh.: 186 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az állkapocs leesett. Megtartása jó. Állatjárat bolygatta a bordák egy részét, illetve a bal alkarcsontok végeit és a kézcsontok egy részét is. A sírgödör téglalap alakú, délnyugati végén lekerekített, a másikon valószínűleg ferdén záródó, lekerekített sarkú, körben padkával rendelkező aknasír. A padka magassága 5–8 cm, a gödör középső, mélyebb része 167×49 cm. A váz felett, a padka déli oldalán, a gödör lemélyedő részének szélén téglalap alakú koporsó nyomai voltak megfigyelhetők, h.: 168

cm, sz.: a lábszontoknál 41 cm, a medencénél 47 cm, a felkarcsontok végeinél 45 cm. A 36. számú objektum a sírgödör délnyugati részét vágta, azonban magát a vázat nem érintette, de a koporsó végét megsemmisítette.

Melléklete:

1. A sír bontásakor, kb. 20 cm-rel a vázcsontok felett 1 db ívelt, bronz huzaldarabka került elő, elveszett.

7. sír (1999. szeptember 1.) [22. tábla 1]

Férfi. Csv. h.: 92 cm (a medence felső széléig), t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 63 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása jó. Bolygatott. A medencétől felfelé a csontokat a 13. objektum ásásakor megsemmisítették. A medence környékét pedig állatjárat bolygatta. A sírgödör északkeleti részén lekerekített végű, hosszúkás alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1999. szeptember 1.) [22. tábla 2]

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: 123 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír nagy részét a 14. objektum megásásakor elpusztították. A sírből csupán néhány lábujjcsont került elő.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1999. szeptember 1.) [22. tábla 3]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a 14. objektum ásásakor csaknem teljesen elpusztították. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete:

1. A sír betöltésének felső rétegében 1 db líra alakú (?) vascsat töredéke került elő, elveszett.

10. sír (1999. szeptember 1.) [22. tábla 4]

Gyermek, 4–6 éves. Csv. h.: 75 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A lábszárak csontjai a térdnél enyhén felhúzott helyzetben voltak. Bolygatott. A bordák környékét állatjárat bolygatta. A sírgödörnek csak az északi széle volt megfigyelhető, ez szabálytalan formát mutat, a többi az állatjáratok teljesen elpusztították.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1999. szeptember 7.) [22. tábla 5]

Felnőtt. Csv. h.: 117 cm (az alkarcsontok felső végéig), t.: DNy–ÉK, sm.: 126 cm, sh.: ?, ssz.: 54 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sír délnyugati végét, a koponyát és a mellkas felső részének csontjait a 13. objektum ásásakor elpusztították. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Felette helyezkedett el a 17. számú sír.

III.27. IKRÉNY-SILÓGÖDRÖK

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldből avar kori kerámiadarabok kerültek elő.

12. sír (1999. szeptember 5.) [22. tábla 6]

Gyermek, 4-5 éves. Csv. h.: 87 cm, t.: DNY-ÉK, sm.: 82–86 cm, sh.: 118 cm, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sírgödör alját állatjárat bolygatta, délnyugati szélét pedig a lelőhelyen korábban végzett homokbányászat során érte bolygatás. A sírgödör téglalap alakú, délnyugati végén ívelten záródó, lekerekített sarkú aknasír.

Melléklete: nem volt.

13. sír (1999. szeptember 5.) [22. tábla 7]

Gyermek, 6-7 éves. Csv. h.: 104 cm, t.: DNY-ÉK, sm.: 80–83 cm, sh.: 130 cm, ssz.: 40–51 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, az állkapocs leesett. A jobb alkar- és kézcsontok részben az alsó csigolyákon és a medencén feküdtek, csaknem a felkarcsontra merőleges helyzetben, míg a bal kéz csontjai szintén a medencén voltak. A sírgödör téglalap alakú, északkeleti vége irányába kiszélesedő, itt ferdén záruló, lekerekített sarkú aknasír.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1999. szeptember 6.) [23. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 145 cm, t.: DNY-ÉK, sm.: 139 cm, sh.: kb. 165 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence alatt feküdtek, az állkapocs leesett. Bolygatott. A sírgödör északkeleti végét a 25. és a 43. objektum ásásakor bolygatták, mely azonban a váz csontjait nem érintette. A jobb alkar és lábszár csontjait állatjárat mozdította ki a helyükről. Kimozdult eredeti helyéről a bordák egy része, továbbá a kézcsontok is. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldből téglatöredék került elő.

15. sír (1999. szeptember 6.)

Késő Árpád-kori.

16. sír (1999. szeptember 6.) [23. tábla 2]

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: DNY-ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A 13. objektum megásásakor a váz nagy része elpusztult, *in situ* csak a lábszárak csontjai maradtak meg. Sajnos azonban az 1999. szeptember 6-i éjszaka folyamán ismeretlen személyek a váz sípcsontjait eltörték, s kimozdították eredeti helyükről. A sírgödör téglalap alakú, északkeleti végén ferdén záródó, lekerekített sarkú aknasír. A sírt a 32. számú avar kori objektumba ásták bele.

Melléklete: nem volt.

17–19. sír (1999. szeptember 22.)

Késő Árpád-koriak.

20. sír (1999. szeptember 22.) [23. tábla 3]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY-ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A 13. és a 36. objektumok ásásakor csaknem teljesen feldúlták, *in situ* csak a koponya és néhány csigolya maradt.

Melléklete: nem volt.

21–22. sír (1999. szeptember 22.)

Késő Árpád-koriak.

23. sír (1999. szeptember 17.) [23. tábla 4]

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: DNY-ÉK, sm.: 114 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A 13. objektum vágta a sírgödört, a váz koponyáját és mellkasi részét pedig a 24. sír megásásakor érte bolygatás. A sírgödör feltehetőleg téglalap alakú aknasír volt. Részben felette helyezkedett el a 24. számú sír.

Mellékletei:

1. A jobb kéz csontjai között került elő II. Géza (1141–1162) ezüstdenára, elveszett.
2. Mellette feküdt egy másik érme több, rossz állapotú darabja is, ezek a darabok azonban a felszedéskor megsemmisültek.

24–35. sír (1999. szeptember 22.)

Késő Árpád-koriak.

36. sír (1999. szeptember 22.) [23. tábla 5]

Felnőtt. Csv. h.: 145 cm (a felkarcsontok végéig), t.: DNY-ÉK, sm.: ?, sh.: kb. 203 cm, ssz.: 77 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A koponya a homokbányászás során kimozdult és elpusztult, de hiányzott a bordák, valamint a lábszárak egy része is. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Felette helyezkedett el a 25. és 38. számú sír, keleti szélé pedig érintkezett az 57. számú objektummal.

Melléklete: nem volt.

37–38. sír (1999. szeptember 17.)

Késő Árpád-koriak.

39. sír (1999. szeptember 17.) [23. tábla 6]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír csaknem teljesen megsemmisült a 14. számú objektum kiásásakor. A sírgödör meglévő része téglalap alakú, lekerekített sarkú aknasírra utal.

Melléklete: nem volt.

40. sír (1999. szeptember 22.) [23. tábla 7]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír csaknem teljesen megsemmisült

III.27. IKRÉNY-SILÓGÖDRÖK

a 14. számú objektum kiásásakor. A sírgödör meglévő része téglalap alakú, lekerekített sarkú aknasírra utal.

Melléklete: nem volt.

Szórvány

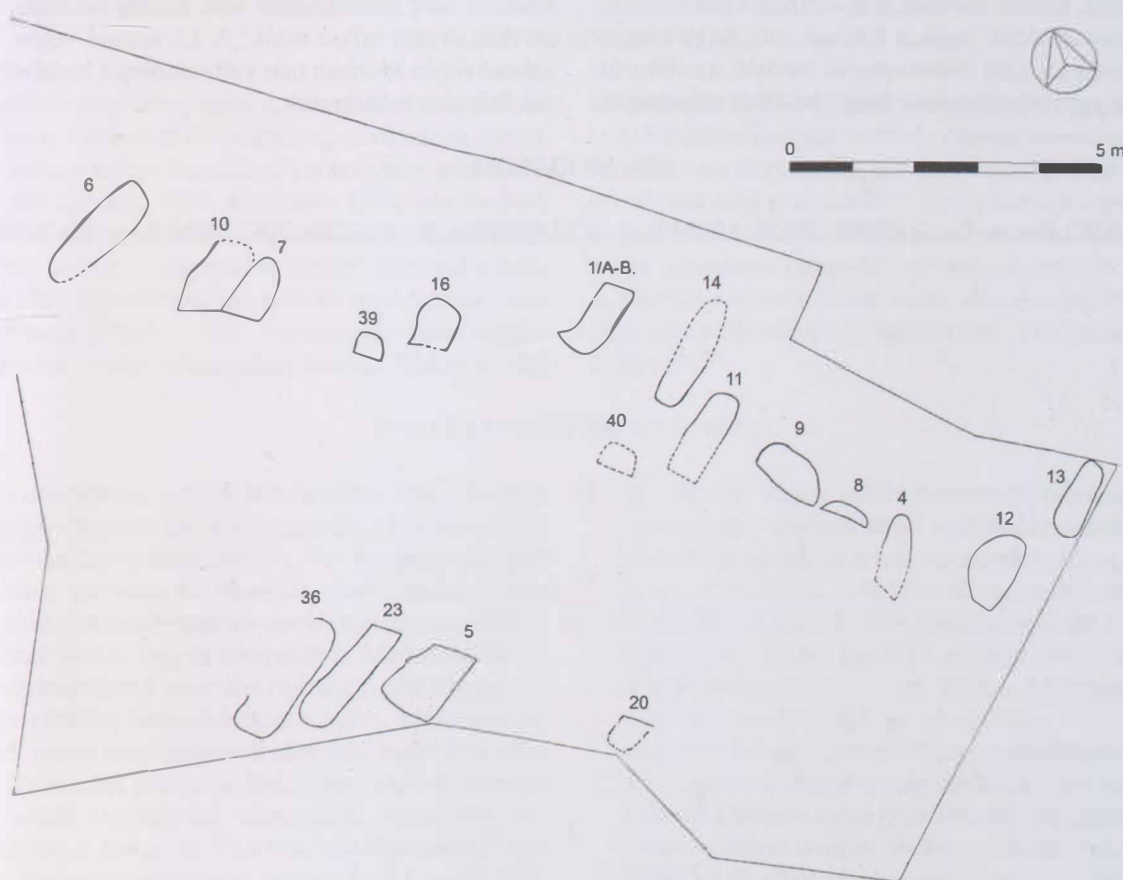
1. Egy db S-végű huzalkarika, elveszett.

27.3. ÉRTÉKELÉS

Ikrény határában valószínűleg egy csaknem 100 éve folyamatosan pusztuló lelőhely megmaradt töredékét sikerült feltárni 1999-ben. Az első sírok a helybeliek elmondása szerint már a 20. század elején, a betonsilók helyének kiásásakor előkerültek. Feltételezhető, hogy sírok ezután is folyamatosan kerülhettek elő. A győri múzeumot azonban csak 1983-ban értesítették arról, hogy újabb sírokat találtak a területen, melyek egyikéből egy hajkarikát sikerült megmenteni. A helybeliek beszámolója szerint az 1980-as, 90-es évek fordulója körül a betonsilók környékén újabb koponyákat találtak homokbányászás során, kb. 2 méter mélységben. A terület tulajdonosa pedig elmondta, hogy a későbbiekben a ma

még álló silók oldalában is találtak temetkezéseket. Közülük az egyik vázon zöld patina is megfigyelhető volt.

A többször erősen bolygatott temetőben véleményem szerint 18 Árpád-kori sír¹⁹⁰ vagy annak részlete került elő [21. kép], melyek egy korszakba sorolását tájolásuk, elhelyezkedésük és mélységük, illetve a megfigyelt szuperpozíciók valószínűsítik. Ebben a munkában csak a nagyobb biztonsággal e korszakba sorolható temetkezések szerepelnek, a bizonytalanul elválaszthatók nem. Ugyanis a 13. objektumtól délnyugatra eső részen a temetkezések oly mértékben keveredtek, hogy egyértelműen alig köthető a „soros” vagy a „templom körüli” periódushoz.¹⁹¹

21. kép. Ikrény-Silógödrök

¹⁹⁰ Figler András beszámolójában 21 Árpád-kori sirt említ, sajnos azonban nem adta meg ezek pontos adatait, s a dokumentáció alapján nem minden esetben lehet egyértelműen megállapítani azok besorolását (FIGLER 2002, 210).

¹⁹¹ FIGLER 2002, 210.

III.27. IKRÉNY-SILÓGÖDRÖK

Antropológiai vizsgálatok hiányában szinte semmit sem tudunk a temetőben feltárt vázak nemi és életkori adatairól. Mindössze 3 női, 3 gyermek és 1 férfi váz meghatározása ismert, 6 személy esetében pedig csupán annyi bizonyos, hogy már felnőtt korba léptek. A többi sírról – gyakran bolygatott voltunk miatt – még ennyi információ sem áll rendelkezésre.

A temetőben négy olyan sírsor figyelhető meg, melyeket legalább 3-3 sír alkot: a 6–7., 10., 39. és 40. sírok, a 4., 8–9., 11. és 16. sírok, az I/A–B, a 13. és a 14. számú sírok, valamint a 5., 20., 23. és a 36. számú sírok alkotnak egy-egy ÉNy–DK-i irányú sort.

A temető egykori kiterjedését illetően sincsenek pontos adataink. Mivel az S-végű karikát tartalmazó sír mintegy 50 méterre feküdt a silógödröktől, melyek ásásakor ugyancsak kerültek elő csontvázak, ezért valószínűnek tűnik, hogy a temetkezések ezen a területen folytatólagosak lehettek. Az 1999-ben feltárt sírok alapján pedig a temető területe déli irányban is tovább folytatódhatott, kérdés azonban, hogy milyen korú sírokkal. Így aligha tévedünk, amikor feltételezzük, hogy a temetőnek csupán kisebb részét sikerült feltárni, az előkerült sírok az egykori sírkertnek csak töredékét alkotják.

A temetőterkép alapján valószínűsíthető, hogy nemcsak a területen feltárt 13. objektum 13. század végi – 14. századi megásása,¹⁹² de a késő Árpád-kori/középkori sírok, illetve a modern kori homokbányászat is a sírok pusztulását eredményezte.

Sajnos a temető leletanyaga is rendkívül szegényes. A 23. sírből származó 2 db *érme* valószínűleg obulusként került a sírba. A temető keltezéséhez csaknem az egyetlen támpontot ez adja. Az előkerült *S-végű karika* pontos típusa nem ismert, ennek hiányában nem szűkíthető le az ékszer kronológiai helyzete. A szegényes leletanyagú temetőben azonban – ha csupán kisebb számban is, de valószínűleg – számolhatunk további leletek megsemmisülésével, a sírokat ért bolygatások során pedig bizonyára kallódhattak el kisebb tárgyak. Egy ilyen lelet egykori meglétére utalhat a terület tulajdonosa által említett zöldes színű patina az egyik vázon.

A temető az előkerült érme alapján tehát a 12. század közepén még használatban volt, kérdés azonban, hogy az első sírokat mikor ásták. A 13. század végén, a 14. század elején azonban már valószínűleg a legkésőbbi sírok helyei sem látszottak.

27.4. IRODALOM

FIGLER 2002; FIGLER–TAKÁCS 2006, 33–34; MNM R. A. XXI.188/1984; XXVIII/264/2001; XJM R. A. 20–2004.

¹⁹² FIGLER 2002, 211.

III.28. ILLMIC – Kovács László (Illmitz, A.)

28.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1978-ban előkerült, 1991-ben még publikálatlan szórvány pénzlelet. Magántulajdonban.

28.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Béla *dux* (1048?–1060) vagy *rex* (1060–1063) CNH I.
15. = H11 vagy CNH I. 16. = H12 típusú denára.

28.3. IRODALOM

HAHN 1991, 58: B) 4.1.

III.29. KAJÁRPÉC-GYŰRI KAVICSBÁNYA

29.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Kajárpéc község délnyugati, Lovászpata felé eső részén, az ún. Gyűr-tető és a Külső tag nevű részek között, egy a környezetéből kiemelkedő magaslaton található a Gyüri kavicsbánya. 1963 májusában Edvi Illés házának építéséhez kavicsot termelt ki, amikor egy honfoglalás kori sírra bukkant, melyet ki is bontott. Mint azt a helyszínen 1991. november 28-án szemlét tartó Kovács László és Takács Miklós – Edvi visszaemlékezései alapján – megtudta, a váz valószínűleg hanyatt feküdt, a jobb

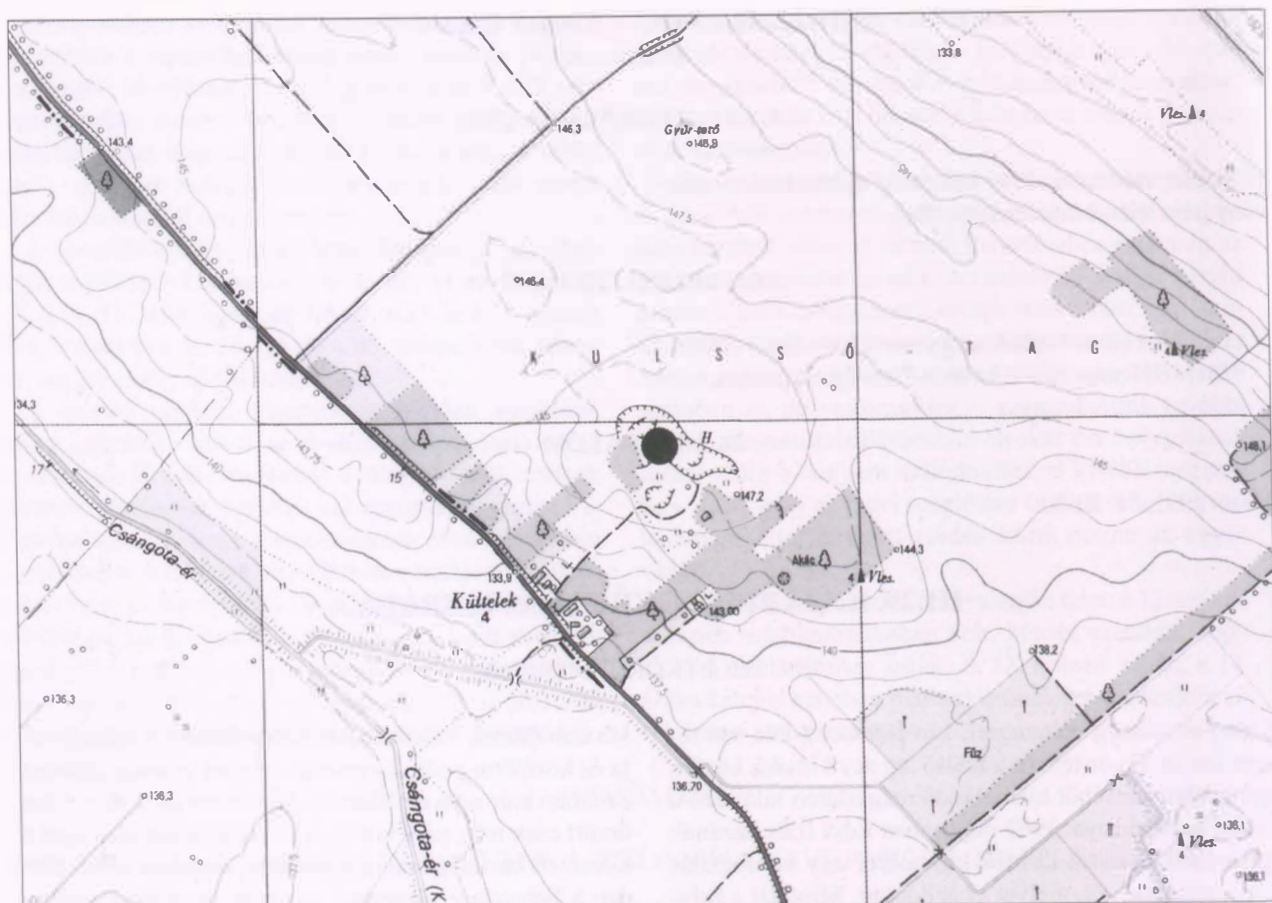
láb csontjainak külső oldalán helyezkedett el a kard, rajta és körülötte pedig övveretek, melyek pontos számára azonban már nem emlékezett. Egy csatot és 2 db veretet őrzött csak meg ezek közül. A sírból kiemelt koponyát a kitermelt kavicshalom tetejére tette, azonban mire másnap a helyszínre visszatért, azt már összetörve találta. A leleteket a Kovács József tanító által létrehozott Helytörténeti Gyűjteménynek ajándékozta, ahol azok ma is találhatóak.¹⁹³

29.2. LELETLEÍRÁSOK [24. tábla]

1. Egy db egyenes, egyélű kovácsoltvas kard. Pengéje a hegy irányába kissé kiszélesedő, egyenes oldalának végéhez ívelten zárulva fut. A penge mindkét oldalán vércsatorna húzódik, mely annak hegye irányába elkeskenyedően zárul. Keresztvása lapos, csónak alakú, végein lekerekített. Markolata lapos, a markolatgomb irányába elkeskenyedő. Ennek végére ráhúzva helyezkedik el a lapos, két helyen átfürt, ovális markolatgomb alsó fele, melyhez a találó elmondása szerint a félköríves markolatgombot az abból kinyúló két szegecsrel rögzítették, h.: 82,8 cm, a penge h.: 71,8 cm, a keresztvas h.: 10,7 cm, a markolatgomb alsó felének h.: 7,8 cm (KHGy ltsz. 23.).
2. Egy db „D” alakú, ovális átmetszetű bronzcsat. Elkeskenyedő, egyenes végei egymáshoz érnek. Ezek felett helyezkedik el a csat peckének hiányos darabja, m.: 3,3×2,4 cm, v.: 0,35–0,45 cm (KHGy ltsz. n.).
- 3–4. Két db bronzból öntött, háromszög alakú övveret. Sarkaikban két-két kerek és egy-egy ovális, kerettel övezett minta látható, ezek közé a háromszög két, rövidebb oldalán egy-egy gömböcske alakú minta ékelődik. Hasonló, kerettel övezett gömböcske látható a veretek közepén is, míg azok alsó, hosszanti oldalának közepén egy-egy ovális, két-két gömböcske alakú mintával övezett áttörés található. Felerősítőket 3-3 db aklás szegecs szolgálta, m.: 2,4×1,95 cm (KHGy ltsz. 24.).

¹⁹³ Kovács 1993.

III.29. KAJÁRPÉC-GYŰRI KAVICSBÁNYA

22. kép. Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya (1:10 000)

29.3. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült fegyveres férfisir leletei közül a mindmáig unikális egyélű kard különösen figyelemre méltó, hiszen ezen kívül mindössze egyetlen hasonló, északi formavilágú fegyver ismert a korszak leletanyagából.¹⁹⁴ Övvereteinek párhuzamai többségében a Felső-Tisza-vidéken és a Duna-Tisza között találhatók, egyetlen kivétellel lovas, fegyveres sírokból ismer-

tek.¹⁹⁵ Kérdés azonban, hogy a sírban – a minden valószínűség szerint elkallódott övveretek egy része mellett – milyen további tárgyak lehettek. Nem tisztázott az sem, hogy magányos temetkezés volt-e. A férfi – a sírból előkerült leletek alapján – valószínűleg a 10. század első harmadában hunyt el.¹⁹⁶

29.4. IRODALOM

Kovács 1993; XJM R. A. 11–92.

¹⁹⁴ FODOR 2001, 21; KOVÁCS 2001, 13.

¹⁹⁵ RÉVÉSZ 2008, 163–164.

¹⁹⁶ KOVÁCS 1993, 166.

III.30. KORONCÓ-BÁBOTA I.

30.I. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Koroncótól északra, a Marcal jobb partján található a Bábota elnevezésű, mintegy 10-12 hektár kiterjedésű, a környezetéből átlag 4-5 méter magasságban kiemelkedő domb.

23. kép. 1. Koroncó-Bábota II., 2. Koroncó-Dózsa György u. 23.,
3. Koroncó-Pusztatemető, 4. Koroncó-Rác-domb (1:10 000)

III.30. KORONCÓ-BÁBOTA I.

Ez a terület a községet övező lelőhelyek közül az egyik legfontosabb, ahonnan több korszak emlékei is napvilágra kerültek már. Valószínűleg 1867 tavaszán, a dombon lévő templom északi részén fekvő szedreskert szélén, szántás közben került elő egy honfoglalás kori sír. A koponyát az eke hozta a felszínre, közben természetesen roncsolva is azt; a szántást végző fiatalember pedig ezután teljesen össze is törte. A találó a sírt ki is bontotta, így annak helyzete csak elmondása alapján

volt rekonstruálható. Eszerint a váz Ny–K-i tájolású volt, hanyatt fekvő, mellette vaskengyel, zabla, néhány négyszögű vascsat maradvány és 3 db¹⁹⁷ nyilcsúcs alakú vasdarab volt. A helyszínre Ebenhöch Ferenc koroncói plébános szállt ki, kutatása során azonban újabb sírt vagy leleteket nem talált, s külön kiemelte, hogy lócsontokra sem bukkant. A leletek sorsa bizonytalan, a leltárkönyvek tanúsága szerint azok nem kerültek a MNM gyűjteményébe.¹⁹⁸

30.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db négyszögű vascsat darabkái, elveszett.
- 2–4. Három db nyilcsúcs alakú vasdarab, elvesztek.
5. Egy db kovácsoltvas zabla, elveszett.
6. Egy db kovácsoltvas kengyel, elveszett.

30.3. ÉRTÉKELÉS

A férfisír esetében sajnos kétséget kizáróan nem megállapítható, hogy magányos temetkezés volt-e, avagy egy temető részét alkotta-e. Továbbá kérdés az is, hogy leletei közül mindegyik legalább említésre került-e. A beszámlolóban felsorolt leletek alapján a sírba valószínűleg

behelyezték az elhunyt tegezét is, a nyilcsúcs alakú vasdarabok egyaránt lehetnek nyilcsúcsok és a tegez merevítői is. Jelen adataink alapján a sír a 10. századon belül pontosabban nem keltezhető.

30.4. IRODALOM

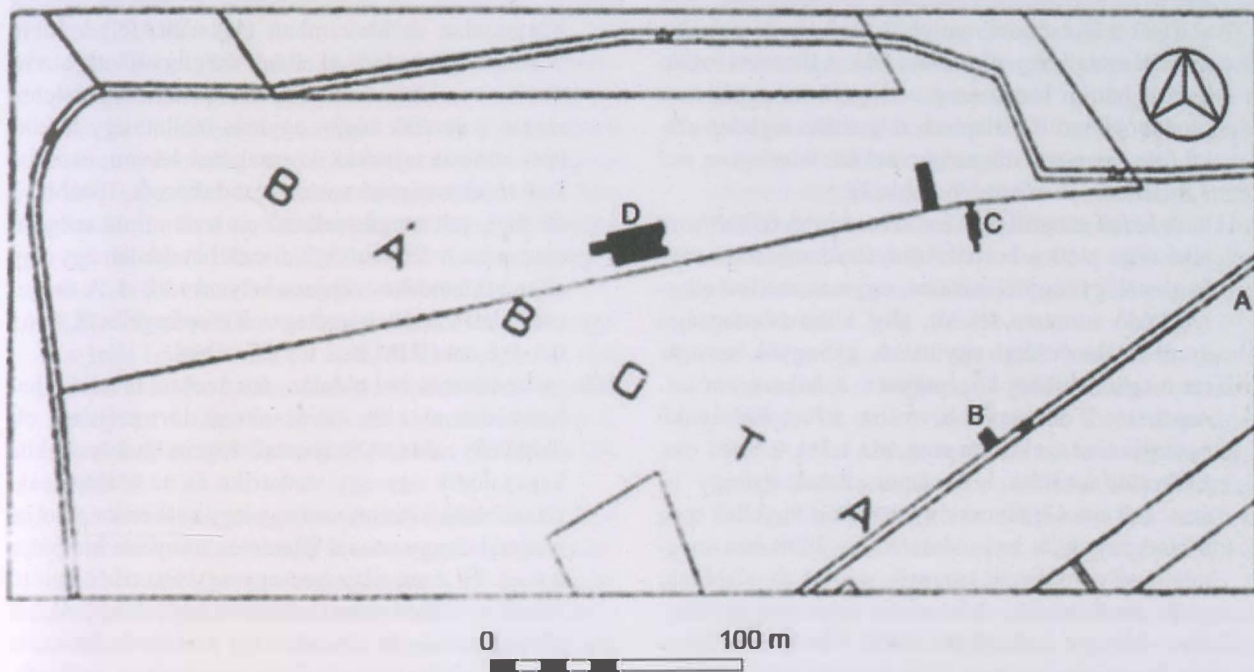
EBENHÖCH 1874, 357; SZŐKE 1954, 125; FÉK Nr. 588.; LANGÓ–MENDE 2006, 234, 14. jegyzet.

¹⁹⁷ Ebenhöch Ferenc 2-4 db „szakállas csírral” ellátott nyilcsúcsot említ (EBENHÖCH 1874, 357).

¹⁹⁸ EBENHÖCH 1874, 357.

III.31. KORONCÓ-BÁBOTA II.

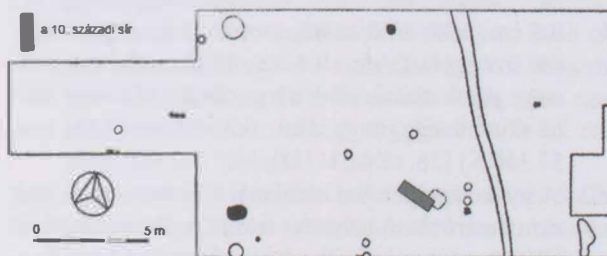
31.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

24. kép. Koroncó-Bábota II., a feltárás helyszínei

1939 őszén a bábotai domb területén Gallus Sándor, Bottyán Árpád és Mithay Sándor végzett feltárást. Az ásatás során öt, egymástól távolabb fekvő részen nyitottak egy-egy szelvényt [24. kép].

Ezekben ősz-, római és újkori leletek kerültek elő, a D jelű szelvényben pedig feltárássra került egy honfoglalás-kori női sír is [25. kép], melynek közlése László Gyula nevéhez fűződik. A leletek a Xántus János Múzeum gyűjteményébe kerültek.¹⁹⁹

25. kép. Koroncó-Bábota II., a D jelű terület

31.2. SÍRLEÍRÁS [25. tábla]

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-ÉNy-K-DK, sh.: ?, sm.: 110 cm, szs.: kb. 53 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, részben jobboldalt fekvő. A lábak csontjai kissé behajlítva helyezkedtek el. A váz mellett koporsó nyomai voltak láthatók. A sírt állatjártatok bolygatták. A sírgödör téglalap alakú, északkeleti végében kb. 30 cm magas padkával rendelkező aknasír. A sír egy őskori gödörrel volt szuperpozícióban, északkeleti sarka vágta azt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán feküdt 1 db B típusú,²⁰⁰ gömbsorcsüngős fülbevaló bronzból készült, kerek átmetszetű, nyújtott, alján kissé kiszélesedő karikája. Alsó részén két kisebb karika fogta közre egykor a csüngőtagot, felső részéhez rövidebb taggal bikónikus gömböcske kapcsolódott, m.: 2,8×1,5 cm, elveszett [26. tábla 1].

¹⁹⁹ MITHAY-BOTTYÁN 1940.

²⁰⁰ RÉVÉSZ 1988, 144–149.

2. A jobb kulcscsont és az állkapocs között feküdt 1 db kerek, füles ezüstdísz. Kerek középrésze kidomborodó, felületén négyágú, az ágak végén kétfelé nyíló poncolt minta látható. A domborodó részt sraffozott sáv övezi, melyből sűrű, ferde vonalas minták mutatnak a dísz széle felé. A díszített ezüstlemezt három bronz-szegecs rögzíti az ugyancsak bronzból készült hátlaphoz, míg a dísz téglalap alakú füle egy negyedik szegeccsel lett felerősítve, m.: 3,8×3,7 cm, elveszett [26. tábla 2].
- 3–111. A kerek ezüstdíszről indulva, a jobb felkarcsont alsó vége előtt a bordák irányába kanyarodó sávban apró gyöngyök hármassal, egymás mellett elhelyezkedő sorozata feküdt, alig 1 mm vastagságú aranyfoszlányokkal együtt. A gyöngyök sorozatát megközelítőleg középtájon – a felkarcsont közepénél – 2 db nagyobb, ovális, átfúrt féldrágakő gyöngyszem szakította meg, m.: 1,7×1,4; 1,4×1 cm. Előkerült továbbá 1 db lapos, kerek gyöngy is, átm.: 0,9 cm. Ugyancsak gyöngyöket figyeltek meg a nyakcsigolyák bal oldalánál is. 2009-ben megtalálható példányaik típusaik szerint az alábbiak: 1 db gömb alakú, ezüstszerű, opak üvegyöngy, átm.: 0,6 cm; 1 db gömb alakú, fehér színű, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,5 cm; 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, opak üvegyöngy, átm.: 0,4 cm; 10 db barna színű, lapított gömb alakú, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,3–0,4 cm; 2 db sárga színű, csonka gúla alakú, áttetsző üvegyöngy, m.: 0,5 cm; 1 db zöld színű, csonka gúla alakú, áttetsző üvegyöngy, m.: 0,4 cm; 88 db apró, hengeres vagy gömb alakú, zöld, sárga, fehér, kék vagy barna színű üvegyöngy, átm.: 0,3–0,4 cm (XJM ltsz. 53.340.5.) [26. tábla 3–111].
112. A nyakcsigolyák bal oldalánál – pontosabban meg nem határozható helyen – feküdt 1 db nyéltüskével ellátott, csúcsa irányába legyezőszerűen kiszélesedő, kovácsoltvas nyilcsúcs. Erősen hiányos volta miatt típusa nem állapítható meg, h.: 4,1 cm, elveszett [26. tábla 112].
- 113–116. A jobb felkarcsont közepének és alsó végének belső oldalán, a gerinccsigolyák jobb oldalánál, valamint a jobb oldali medencelapát felső széle mellett fülükkel felfelé feküdt 4 db bronzból öntött, kerek, illetve lencse alakú fejfel rendelkező, tömör füle-gomb. Egy db díszítetlen, 1 db fején körben rovátkolt, 2 db-nak pedig a felülete és az oldala is körben rovátkolt, m.: 1,45×0,82; 1,16×0,86; 1,17×0,8 cm; illetve 0,96×0,81 cm (XJM ltsz. 53.340.2.) [26. tábla 113–116].
117. Az ágyékszigolyák bal oldalánál, a felkarcsont vége felé mutató irányban helyezkedett el 1 db kovácsoltvas kés, h.: 10 cm (XJM ltsz. 53.340.4., elveszett).
118. A bal alkarcsontok közepénél feküdt 1 db kiszélesedően lekerekített végű, ezüstözött bronz pántkarperec, m.: 6,8×5,7 cm, elveszett [26. tábla 117].
119. A lábközép- és ujjperccsontokon veretes lábbeli bizonytalan darabszámban előkerült, félgömbfejű díszei helyezkedtek el. Ezek megfigyelhető elrendezése az alábbi volt: a lábszárcsonthoz közelebbi részen a veretek sűrűn egymás mellett egy félköríves vonalat rajzoltak ki, melyhez három, csúcsba futó módon záródó sorozat csatlakozott. Továbbá 3 db dísz volt megfigyelhető az ívelt minta mögötti részen is. A félgömbfejű díszek hátoldalán egy-egy ellentett lemezkés szegecs helyezkedik el. A szegecs alatt vékony bőrreteg volt megfigyelhető, átm.: 0,7–0,8 cm (XJM ltsz. n.) [27. tábla].
120. A lábszontok bal oldalán, ám azoktól távolabb helyezkedett el 1 db kovácsoltvas, tört szájasú oldalpálcás zablá. A szájasak végein lévő lyukakba kapcsolódik egy-egy vaskarika és az oldalpálcák. Ez utóbbiak középrészét egy-egy vaskarika alkotja, melyekből egymással ellentétes irányban két pálcázódik ki, ezek végeiben egy-egy bronzból öntött, állatfejet utánozó gomb található, melyek egymással ellentétes irányba néznek, s így a vörösréz lemezzel bevont pálcák enyhén S alakot mutatnak. A zablapálcák h.: 13,2 cm, az ép szájas h.: 9,4 cm, míg a karikák átm.: 3,7, illetve 3,6 cm, elveszett [28. tábla 1].
- 121–122. A lábszárcsontok bal oldalánál a sírgödörben, illetve a padkán feküdt 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Száraik laposak, téglalap alakú, ovális áttöréssel rendelkező fülük felső és alsó oldalán két-két bütyökszerű kialakítás látható. Ívelt talpalójuk bordákkal erősített. A száruk mindkét oldalát bemélyedő geometrikus minta díszíti. Egyik oldalon három, egymással párhuzamos vonalából kialakított farkasfog alakú, a vonalkötegek érintkezési pontjainál a szárukra merőleges egyetlen vonallal tagolt minta látható. A másik oldal díszítése csaknem azonos, ám itt a farkasfog alakú mintát csak egyetlen vonal alkotja, m.: 14×11,8 cm, illetve 14×12,2 cm, elvesztek [28. tábla 2–3].
123. A váztól keletre fekvő, távolabbi kengyel fülénél feküdt 1 db téglalap alakú, oldalán kissé ívelt, kovácsoltvas hevedercsat, m.: 4,7×4 cm (XJM ltsz. 53.340.4., elveszett) [28. tábla 5].
124. Valószínűleg a hevedercsattal összerozsdásodva került elő 1 db ugyancsak téglalap alakú, kovácsoltvas csat, m.: 3,4×3,6 cm (XJM ltsz. 53.340.4., elveszett) [28. tábla 4].
- 125–127. A hevedercsat és a vázhoz közelebb fekvő kengyel között, enyhén ívelt vonalban feküdt 3 db, csúcsukkal lefelé mutató helyzetű, pajzs alakú aranyozott ezüstveret. Felületük közepén a mélyebb részből kiemelkedő gömböcske látható, melyet a

III.31. KORONCÓ-BÁBOTA II.

- veretek felső részénél két-két önmagába visszakanyarodó minta övez. A veret felső oldalán további egy-egy gömböcske található. Hátoldalukon két-két aklás szegecs figyelhető meg, m.: 2×1,6 cm, elvesztek [29. tábla 1–3].
- 128–130. Három db enyhén téglalap alapterületű, csontka gúla alakú, középen áttört bronz lyukvédő veret, hátoldalukon 4-4 szeggel. Két db a pajzs alakú veretek sorát két oldalról határolta, a hátoldalukon lévő szegekkel lefelé mutató irányban, míg a harmadik darab a váztól távolabb eső kengyeltől mintegy 10 cm-re délre feküdt, m.: 2,1×1,9 cm, a szegek h.: 1,2–1,4 cm, elvesztek [29. tábla 4–6].
- 131–132. A lyukvédők és a kengyelek közti részen, egymástól 1,3 cm-re feküdt 2 db, oldalain egyenes, alsó felén csúcsba futóan záródó, felső oldalán egymás irányába mutatóan ferde ezüstlemez, famaradványokkal, m.: 3,7×3,4 cm (XJM ltsz. 53.340.1.) [29. tábla 7].
133. Az ezüstlemezek csúcs- és sarokpontjaiban lévő lyukakban félgömbfejű bronz-szegek voltak láthatók. További bronz-szegek kerültek elő az ezüstlemezek, a lyukvédők és a zabla mellől, a leltárkönyv adatai szerint összesen 37 db. A szegek fejének átm.: 0,64 cm, m.: 1,2 cm (XJM ltsz. 53.340.1., elvesztek) [29. tábla 7].
- 134–137. Négy db kissé ovális, füles, ezüsből öntött rozettás lószerszámveret. Felületük közepén négy részre osztott félgömbszerű kiemelkedés található, melyet sima keret ölel körül. Ebből a keretből négy sugarasan elhelyezkedő, végein háromágúvá nyíló növényi minta mutat a veretek szélei felé, középső részükkel fedve a veretet övező keret egy részét. A minta háttere aranyozott. Egy db veret füle áttört. Hátoldalukon 4 db aklás szegecs található. Három db a padkán a kengyelek között, illetve a váztól távolabbi kengyeltől délre, míg a negyedik másodlagos helyzetben a jobb alkarcsont külső oldalánál feküdt. A kengyeleknél fekvő veretek közül az egyik előlappal lefelé fordulva feküdt, m.: 4,4×4,2 cm (XJM ltsz. 53.340.6., elvesztek) [30. tábla 1–4].
- 138–139. A kengyelek keleti oldalán, a sírgödör alján és a padkán helyezkedett el – előoldalukkal lefelé – egy-egy levél alakú ezüstdisz. Felületük közepén csepp alakú, a mélyebb háttérből kiemelkedő minta látható, melynek csúcspontjából indulóan bordaszerű keret övezi csaknem a teljes vereteket. Felső oldalukon 2-2 furatban 2-2 félgömbfejű szegecs található, m.: 6,2×4,3 cm, elvesztek [30. tábla 5–6].
- 140–141. A váztól távolabbi kengyel talpalója mellett, előlappjával lefelé, illetve attól mintegy 22 cm-re helyezkedett el 2 db ezüsből öntött, pajzs alakú szíjvég. Felületük közepén gyöngyözött kerettel övezett félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy, sugarasan elágazó levélminta indul a veret sarkai felé. A háttér aranyozott. Hátoldalukon 4-4 aklás szegecs található, m.: 4,1×2,7 cm, elvesztek [30. tábla 7–8].
- 142–143. A padka szélén, az egyik levél alakú díszről 8 cm-re déli irányban, továbbá a lószerszámoktól mintegy 35 cm-re feküdt 2 db öntött bronzcsat. Testük pajzs alakú, mely az ovális karikával egybeöntött. A karika és a csattest érintkezési helyénél háromszög alakú áttörés található a vas csattüske számára. Hátoldalukon négy aklás szegecs látható, m.: 7×3,6 cm, elvesztek [29. tábla 8–9].
- 144–148. A bal lábszárcsontok külső felénél, a sírgödör padka felőli falán, függőleges, egyenes vonalban helyezkedett el 4 db ötszögletű bronzveret; azok sorozatát pedig 1 db pajzs alakú szíjvég zárta. A veretek felülete sima, felső oldaluk közepén egy-egy gömböcske alakú minta található, szélüket keret övezi. Hátoldalukon 3 db aklás szegecs található. A szíjvég felülete ugyancsak diszitetlen, felső oldalának közepén itt is megtalálható a kisebb gömböcske alakú dísz. Felerősítésüket 4 db aklás szegecs szolgálta, m.: 1,5×1,5 cm, illetve 4,9×2,2 cm, elvesztek [29. tábla 10–14].
149. A zablától déli irányban helyezkedett el 1 db S alakú, két végén áttört bronz lyukvédő veret, hátoldalán 2 szeggel, h.: 3,9 cm, a szegek h.: 0,6–0,8 cm, elveszett [29. tábla 15].
- A váz jobb oldalán, 30 cm mélységben, függőleges helyzetben került elő 4 db lapos, mindkét végén csúcsba futóan záródó, 10,4 cm hosszú vastárgy, melyek közül 2 db szorosan egymás mellett volt. Sírhoz tartozásuk azonban kérdéses, maguk a tárgyak pedig elvesztek.

31.3. ÉRTÉKELÉS

A bábótai dombon folytatott, őskori leletek feltárását célzó ásátás eredményeként előkerült honfoglalás kori sír valószínűsíthetően magányos temetkezés lehetett. Azért csak valószínűsíthetően, mert a sír környékének három oldala lett csak megnyugtató módon lehatárolva, déli irányban azonban csupán mintegy 4 méterre húzódott a feltárt terület széle. A földben megfigyelt elszíne-

ződések és a leesett állkapocs alapján valószínűleg vagy *koporsós* vagy a sírgödört fedő, a sírban feltárt padkára támaszkodó *deszkalapos* temetkezéstről lehetett szó. A sírban talált lószerszám a padkán és kisebb részben a koporsón avagy a sírra tett deszkalapon kapott eredetileg helyet, melynek egy része azonban – talán a fa beszakadása után vagy már a temetés során – a sírgödörbe,

illetve a padka falára került. Az egy vonalban elhelyezkedő veretek arra utalnak, hogy az azokat tartó szij még ép volt, amikor a gödör feltöltődött.

A padkán fekvő lószerszámok a korszak temetkezései között több helyről is ismertek.²⁰¹ Az elhunyt lószerszámának díszítésére az előkerült leletekből levonható következtetések alapján csupán kisebb számú fémveret szolgált, ezt azonban kiegészítette a díszített nyereg, a kengyelek és a zabla. A *kengyelek* kovácsmunkával kialakított vésett díszítése tudomásom szerint párhuzam nélkül áll a korszak leletanyagában. A *zabla* állatfejet mintázó végeinek fémborítása ugyancsak párhuzam nélküli. Állatfejес zabla is csupán a hencidai 5. – szintén rozettás lószerszámot is tartalmazó – sírból került elő, ám ott az teljes egészben bronzból készült.²⁰²

A sírba temetett nő ékszerkészletét tekintve hasonló a rozettás lószerszámokkal eltemetettekhez, mind a *gömbсорcsüngős fülbevaló*, mind a *pántkarperec* jellemző melléklete e csoport sírjainak.²⁰³ Egyedi darab a felfűzve viselt *kerek ezüstdísz*,²⁰⁴ mely a váz állkapcsának jobb oldalán helyezkedett el, s onnan hármassorban fekvő *gyöngyök* és vékony *aranyzalagok* összefüggő sora vezetett a felkarcsont alsó vége előtt a bordák irányá-

ba. Kérdés azonban, hogy ezek összetartoztak-e. A kerek dísz talán a nyakba akasztva viselhették, a hármassorban húzódó, aranyzalagokkal kombinált gyöngyöket azonban minden kétséget kizáróan felvarrták, hiszen felfűzve a dísz elvesztette volna szalagszerű alakját. Így valószínűbbnek tűnik számomra, hogy ezek nem egy tárgyhoz tartoztak.²⁰⁵ A *fülesgombok* helyzete alapján leginkább valószínűnek az tűnik, hogy a ruha gombolását két oldalt két-két gomb szolgálhatta.²⁰⁶ Itt is csupán feltételezhető azonban, hogy ezek ugyanarra a ruhára voltak varrva. Valószínűleg ezt a gombokkal záródó ruhát, vagy két, egymás felett viselt ruha esetén azok közül a felsőt díszíthették a gyöngyök és az aranyzalagok. A sírból függőleges helyzetben előkerült 4 db vas-tárgy megítélése kérdéses. Azt a lehetőséget, hogy ezek a hantba szűrt sírjelölő lándzsák végei lennének, csak újabb hitelesen feltárt temetkezés igazolhatná.²⁰⁷

A sír megásásának időpontjaként sajnos csak nagyobb időtartamot lehet valószínűsíteni. Mind a rozettás lószerszámok,²⁰⁸ mind a gömbсорcsüngős fülbevalók²⁰⁹ keltezésének tekintetében az egész 10. század, sőt, még a 11. század eleje is számításba jöhet. A sír keltezését tekintve tehát a 10. század egészét kell figyelembe vennünk.

31.4. IRODALOM

MITHAY–BOTTYÁN 1940; LÁSZLÓ 1941; FÉK Nr. 592.; MNM R. A. 215.K.III.; XJM R. A. 5–2004.

²⁰¹ TETTAMANTI 1975, 90; TÖRK 2009, 111–113.

²⁰² FETTICH 1937, 96–98.

²⁰³ RÉVÉSZ 2001, 66.

²⁰⁴ László Gyula felvetését, hogy a dísz esetleg egy kialakított dirhemből is készülhetett (LÁSZLÓ 1941, 24), csak fémvizsgálat igazolhatná (KOVÁCS 1989, 42).

²⁰⁵ László Gyula az ing nyakának díszeként határozta meg ezeket (LÁSZLÓ 1941, 24).

²⁰⁶ LÁSZLÓ 1941, 24; MESTERHÁZY 1997, 49.

²⁰⁷ LÁSZLÓ 1941, 7, 11; KOVÁCS 1970, 104.

²⁰⁸ RÉVÉSZ 2001, 57.

²⁰⁹ RÉVÉSZ 1988, 149.

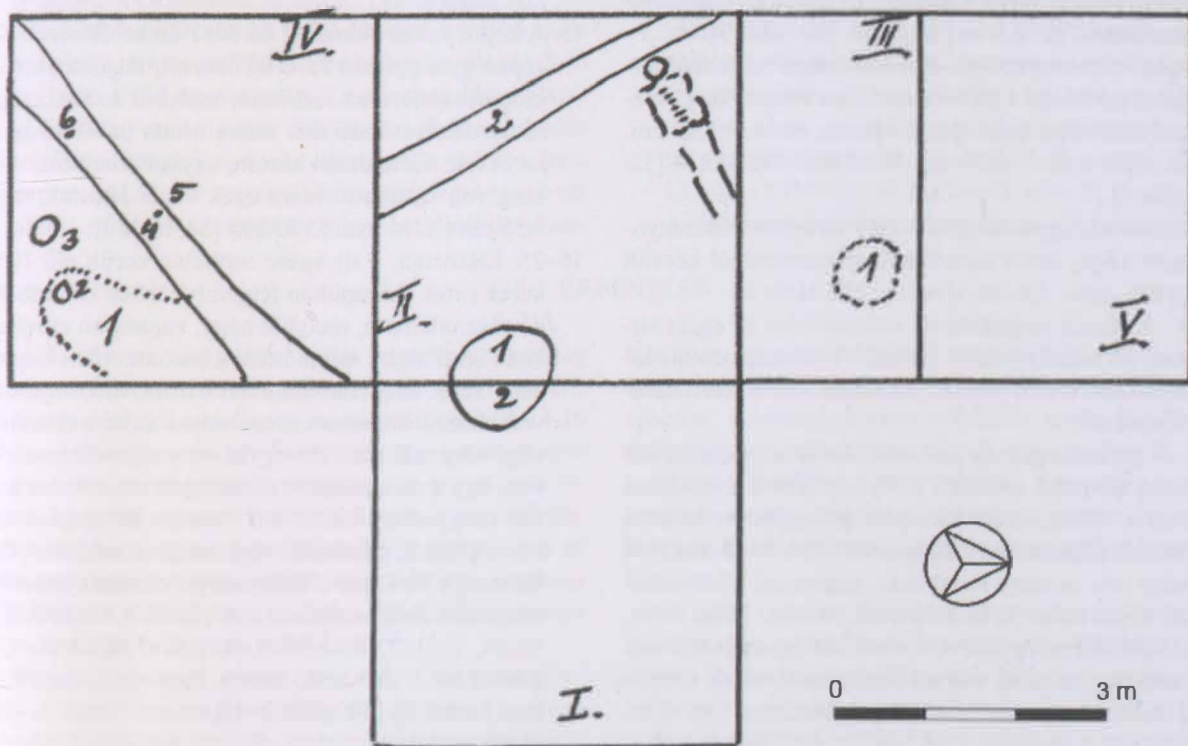
III.32. KORONCÓ-DÓZSA GYÖRGY U. 23. (ÚJTELEP, TÓSZER-DŰLŐ)

32.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1951 tavaszán Domán Sándor koronc-újtelepi lakos, az akkor még Rákosi Mátyás nevét viselő, a későbbiekben Dózsa Györgyre átnevezett utca 23. szám alatti házában kertjében földmunka során, egymáshoz közel 2 db rozettás lószerszámveretet talált, melyek közül az egyikben megőrződött a szij egy darabkája is.²¹⁰ A lelőhely a Sokorói–Bakony-ér töltéssel elválasztott északi partján húzódó alacsony terasz egy félszigetnyi nyúlványának legmagasabb pontján, az aprócska vízfolyástól befelé, keleti irányban mintegy 60-70 méterre található. A telek a víz irányába kissé lejt. A területen a Domán által előre jelzett földmunkákat megelőzendő, 1952. március 26. és április 3. között Mithay Sándor, Nemeskéri János és Deák Márta vezetésével folyt leletmentő ásás. Ennek során öt szelvényt nyitottak, négy É–D-i irányút, illetve még egyet, amely a II. számú szelvényhez K felől csatlakozott. Így megközelítőleg 110 m²-nyi terület került feltárássra [26. kép].

A honfoglalás kori sír a II–III. szelvényben került elő. Az előbbiben találtak továbbá egy Árpád-kori hulladékgödrt és egy árkot is, mely csupán néhány cm-rel kerülte el a váz koponyáját. A sír feletti humuszban pedig néhány bronzkori edénydarabka is előkerült. A III. szelvényben egy Árpád-kori objektum került feltárássra, a IV. számúban egy árokból kelta és római kori leletek, továbbá Árpád-kori bogrács-töredékek kerültek gyűjteménybe. Az V. szelvényben szórványos középkori edénytöredékek voltak, az I. szelvényben Árpád-kori hulladékgödrt és egy árkot találtak.

Uzsoki András 1968. március 26-án terepbejárást tartott Koroncon. Ennek alkalmával Domán Sándor – aki a Xántus János múzeum helyi régészeti megfigyelője is volt – egy újabb honfoglalás kori rozettás lószerszámveretet adott át neki. Elmondása szerint a veretet az 1967 őszen találta, kerti munka során. A tárgyra a telek azon részen bukkant, ahol 1952-ben a lovas sírt feltárták. Az előkerült sír leletanyagát a Xántus János Múzeum őrzi.²¹¹

26. kép. Koronc-Dózsa György u. 23., a feltárási összesítő rajza

²¹⁰ Mithay Sándor ásásati jelentésében beszámol továbbá a veretekkel együtt beszolgáltatott nyíl- vagy lándzsacsúcsról is (MNM R. A. 119.K.III.). Ezek azonban nem kapcsolhatók bizonyosan a honfoglalás kori sírhoz.

²¹¹ Szóke 1954, 126–128.

32.2. SÍRLEÍRÁS²¹² [31. tábla]

Nő. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK (az eltérés É felől: 78,75°), sm.: 60 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 50 cm.²¹³ A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A lábak csontjai a csigolyákhoz viszonyítva kissé jobbra helyezkedtek el, a térdeknél egymáshoz közelebb. A lábszárcsontok bal oldalán, a váznál magasabban feküdt a ló koponyája, alatta pedig a lábszárcsontok. Megtartása jó. A váz bolygatatlan, a sír felső részét azonban földmunka következtében bolygatás érte. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalánál feküdt 1 db B típusú,²¹⁴ ezüst gömbsorcüngős fülbevaló huzalkarikájának töredéke. A karika felső részéhez bikónikus gömböcskében végződő tag kapcsolódott, m.: 1,7×1,5 cm, elveszett [32. tábla 1].
2. A bal oldali bordák felső részén feküdt 1 db háromszög alakú, szélen gyöngyözött mintát utánzó, sarkaiban átlukasztott, aranyozott bronzlemez, m.: 2,4×0,8 cm, elveszett [32. tábla 2].
3. A bal felkarcsont végének belső oldalánál, a bal oldali bordáknál volt 1 db csonka gúla alakú, fekete lignitből készült tárgy. Oldalai egy-egy árktolt mintával díszítettek, m.: 2,9 cm, elveszett [32. tábla 3].
4. A bal alkarcsontok felső részén, végeivel felfelé fordulva került elő 1 db kiszélesedően lekerekített, elvékonyodó végű ezüst pántkarperec, m.: 6,5×6,32 cm, sz.: 0,84 cm, v.: 0,24 cm (XJM ltsz. 53.333.11.) [32. tábla 5].
5. A jobb kéz „gyűrűsujján” volt 1 db nyitott, összenyomott végű, kerek átmetszetű bronzhuzalból készült gyűrű, átm.: 1,8 cm, elveszett [32. tábla 4].
- 6–33. A váznál magasabban, szétszóródva az egész sírban, sőt néhol a váztól távolabb is bronz rozettás lószerszámveretek voltak. A készlet a következő darabokból áll:
- 6–7. A gerinccsigolyák jobb oldalán és a lókoponyától kissé távolabb délkeleti irányban feküdt 2 db kissé ovális, füles veret. Közepén gyöngyözött kerettel övezett félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy szív és négy hosszúkás, sugarasan elhelyezkedő minta indul. Szélük kerettel övezett, fülük áttört. Hátoldalukon egykor 4, a veret középpontja felé hajlított hegyes szeg volt található, mára ebből csupán 2–2 maradt meg eredeti állapotában, m.: 5,86×5,66,

illetve 5,78×5,66 cm (XJM ltsz. 53.333.6.) [32. tábla 6–7].

- 8–14. A lókoponyán és annak közvetlen közelében 4 db, a váz koponyája mellett 1 db, a lókoponyától távolabb északi irányban kb. 50 cm-re 1 db, szórványként, pedig – melyet Domán Sándor talált – további 1 db kissé ovális, füles veret került elő. Középpontjukban gyöngyözött kerettel övezett félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy levél alakú minta indul az árktolt keret irányába. A fül 4 db esetében fémmel kitöltött, 1 db füle ugyancsak kitöltött, de itt a kitöltő anyag romlása miatt átlukadt, további 2 db pedig lyukas. Hátoldalukon eredetileg 4–4, többségében a veret középpontja felé elhajlított szeg volt található, néhol ezek letörése után azokat ellentett lemezkével ellátott, elkalapált végű szegeccsé alakították, egynél pedig a veretet három helyen átfűrték, ebből egyben mindkét végén elkalapált, a másikban pedig elkalapált és elhajlított végű bronz-szegecs található, m.: 5×4,9, 5×4,9, 5,05×4,95, 5,05×4,8, 5×4,9, 5,1×4,83, 5,06×4,95 (XJM ltsz. 53.333.7., 65.23.1.)²¹⁵ [33. tábla].
15. A koponya bal oldalánál feküdt 1 db kerek veret. Közepén gyöngyözött kerettel övezett, félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből három, sugarasan elhelyezkedő szív alakú minta indul az árktolt keret felé. Hátoldalán három, egykor elhajlított végű szeg volt található, mára ezek végei letörték, átm.: 3,56 cm (XJM ltsz. 53.333.9.) [34. tábla 1].
- 16–25. Elszórtan, a sír egész területén került elő 10 db kerek veret. Közepükön félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy, sugarasan elhelyezkedő levél alakú minta indul a bordaszerűen kiemelkedő keret felé. Hátoldalukon három, többségében a veret hozzávetőleges középpontja irányába elhajlított végű szeg található. Az egyik veret másodlagosan átfűrt, egy másik példány szintén átlukasztott, s a letört szeg mellett kialakított furatban ellentett lemezkével ellátott, elkalapált végű szegecs található. Egy harmadik darabnál a letört szeget ellentett lemezkés szegeccsé alakították, m.: 2,57×2,66, 2,57×2,67, 2,52×2,64, 2,52×2,66, 2,58×2,65, 2,55×2,62, 2,63×2,51, 2,66×2,54, 2,56×2,65, illetve 2,66×2,53 cm (XJM ltsz. 53.333.8.) [34. tábla 2–11].

²¹² A MNM és a XJM Adattárában található sírrajzok és -leírások, valamint a Szőke Béla (Szőke 1954, 126–128, 2. kép) által közölt sírrajz és -leírás nem minden ponton egyeztethető össze egymással. Leírásomban próbáltam együtt használni az összes információforrást, ahol viszont ez nem volt lehetséges, ott az eredeti sírleírást, fotókat és dokumentációt vettem alapul.

²¹³ Szőke Béla felvetette, hogy a sír szélességére vonatkozó érték kevésnek tűnik, így talán csak hozzávetőlegesen mérték le a feltárás során (Szőke 1954, 126).

²¹⁴ Révész 1988, 144–149.

²¹⁵ A tárgyakon az 53.333. leltári szám mellett az 53.333.7.11., 53.333.9. és az 53.333.1.0.5. számok szerepelnek, tévesen, némelyik leltári száma pedig olvashatatlan. A 65.23.1. számú darabot Szőke Béla nem közli, a leltárkönyv szerint azonban ide tartozik.

26–27. A jobb felkarcsont külső oldalán és a medence alsó felénél feküdt 2 db kerek veret, melynek közepén egy kissé lemélyített, hatszögletű rész található, benne gyöngyözött kerettel övezett mintával. Az egyik veret hátoldalán három, egykor hegyes szegből átalakított szegecs található, melyekből kettő az ellentét lemezke is megmaradt, míg a másik veret hátoldalán 2 db elkalapált végű szegecs mellett egy elhajlított végű szeg is látható, átm.: 2,7 cm (XJM ltsz. 53.333.10.) [35. tábla 1–2].

28–31. A bal combcsont felső részénél, a lókoponya szemgödriénél (valószínűleg a homlokcsonttól lecsúsztatva), a jobb felkarcsont végétől kissé távolabb és a jobb könyökcsonttól mintegy 25 cm-re kifelé feküdt 4 db pajzs alakú kisszívű végű. Középpontjukban félgömb-szerűen kiemelkedő minta található, melyekből 4–4, sugarasan elhelyezkedő, közepén árkolt minta mutat a veret kiemelkedő bordával övezett széle felé. Hátoldalukon egykor 4–4 elhajlított végű szeg volt, mind a négy azonban csupán 2 db szívű végűn őrződött meg eredeti állapotában. Általában a veret középpontja irányába mutatnak, vagy az egymáshoz közelebb esők egymás felé, m.: 3,1×2,3, 3,1×2,3, 3×2,27, illetve 3×2,28 cm (XJM ltsz. 53.333.5.) [32. tábla 8–11].

32–33. A jobb alkarcsontok belső oldalán, továbbá szórványként, a kiásott föld elhordásakor került elő 2 db téglalap alakú nagyszívű végű. Középpontjukban gyöngyözött kerettel övezett félgömb-szerű kiemelkedés található, melyből 4–4 szív alakú minta mutat a veret sarkai felé, hossztengegyükben pedig egy-egy levél alakú minta a középpont irányába. Szélük keret-

tel övezett. Hátoldalukon 4 db, a veret középpontja felé mutató irányban elhajlított végű szeg található, ebből az egyik vereten csak 2 db maradt meg, m.: 6,35×4,25 cm, illetve 6,35×4,28 cm (XJM ltsz. 53.333.4.) [34. tábla 12–13].

34–35. A bal combcsont alsó felének külső oldalán, valamint a jobb lábszárcsont alsó részén, részben a bokacsont felett, fülével déli irányba mutató helyzetben, a váznál magasabban feküdt egy-egy egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű kovácsoltvas kenyel. Az egyik példány fülének felső része hiányzik, nyaka kissé összeszűkülő, szögletes átmetszetű szárai a talpalo felé közeledve ellaposodóak. E lapos rész egy-egy ovális formát alkotó tag után csatlakozik a lapos, széles talpalohoz, m.: 14,6×11,5 cm. A másik példány füle téglalap/trapéz alakú, ugyancsak téglalap alakban áttört, nyaka kissé összeszűkülő, szárai szögletes átmetszetűek, talpalója lapos, egykori m.: 15,5×11 cm volt, mai m.: 9,6×9,2 cm (XJM ltsz. 53.333.1.) [35. tábla 4–5].

36. A jobb térd környékének belső oldalán, a váznál magasabban volt 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat, m.: 6×4,5 cm, elveszett [35. tábla 3].

37. A jobb combcsont belső oldalán és részben felette, a váznál magasabb helyen feküdt 1 db kovácsoltvas, tört szájvasú oldalpalcás zabla. A szájvas és az oldalpalcák szögletes átmetszetűek, utóbbiak középrészén két-két téglalap alakú áttörésbe kapcsolódik villaszerű végével a lapos szívű tartó fül. Az oldalpalcák h.: 14,2, illetve 13,7 cm (XJM ltsz. 53.333.2.) [35. tábla 6].

A lókoponya homlokcsontja erősen zöld patinás volt.

32.3. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült sír környékén újabb temetkezés, esetleg arra utaló lelet nem került elő, azonban a sír környéke – a nyugati irány kivételével – mindenütt legalább 14–16 méter távolságban át lett vizsgálva, így a temetkezés magányos volta nagy eséllyel ugyan, de az említett hiányosság miatt csupán valószínűsíthető. Ezért feltételezhetjük, hogy ehhez a temetkezéshez tartozhatott az 1968-ban talált rozettás veret is, még akkor is, ha típusa különbözik a többitől, ez azonban a készletek közismert változatossága miatt nem cáfolja ezt.²¹⁶

Mivel a *lócsonatok*, *lószerzők* és a lószerzők véretek a váznál magasabban feküdtek, de nem egy azok számára kialakított padkán, hanem részben a váz felett, így azokat már a sír bizonyos mértékű behatolása után helyezték csak a sírba,²¹⁷ esetleg ha koporsós temetkezéssel számolunk, akkor annak a tetejére. Emiatt azon-

ban ezek így csupán kisebb mélységben voltak, ezért valószínűsíthetően már az Árpád-korban bolygatásnak eshettek áldozatul, hiszen a feltárás során kb. 30 cm mélységben kerültek elő a 12–13. századi leletek, s ez a mélység megfelel a lószerzők helyének. A telek tulajdonosa által végzett földmunka ugyancsak okozott bolygatást, de valószínűsíthetően csupán kisebb mértékűt.

A sírba temetett nő ékszerkészlete nem kiemelkedően gazdag, a *rozettás lószerzők* eltemetett nők sírjaira jellemző *gömborscsüngős fülbevaló*, ezüst *pántkarperec* és egyszerű bronz *huzalgűrű* sorolható ide. A fém *ruhadíszek* viselete nem jellemző e csoportra,²¹⁸ jelen esetben is mindössze egyetlen aranyozott bronz, fél rombusz alakot mutató dísz említhető, mely a bal oldali bordák felső részén feküdt. Hasonló tárgy egy dunauj-

²¹⁶ MESTERHÁZY 1980, 101.

²¹⁷ SZÓKE 1954, 127.

²¹⁸ RÉVÉSZ 2001, 65.

városi sírból ismert, melyben Bóna István is ruhadísz volt valószínűsíthető.²¹⁹ Nehéz megítélni a *csonka gúla alakú fekete lignithől készült tárgy* funkcióját, sírbéli helyzetét leginkább nyakban – pl. kisebb tasakban – történő viselését látszik leginkább alátámasztani. Nem lehet kizárni a temetési rítushoz kapcsolódó szerepét sem. Az elhunyt – vagy családja – tehetősebb helyzetére elsősorban a lószerszám díszítésére felhasznált *rozettás veretek* utalnak. Összesen 28 db bronzveret került elő, melyek a veret típus minden főbb fajtáját tartalmazzák. Az egyenes talpú, boltozatos szárú *kengyelek* a váz szintjénél magasabban, annak lábcsonthoz felett helyezkedtek el, míg

a lókoponya és az alatta lévő lócsontok a lábak bal oldalára kerültek, melyek így a sírt a lovas temetkezések II. csoportjába sorolják.²²⁰

A sír keltezése tekintetében a rozettás lószerszámveretek egészen a 11. század elejéig használatban lehettek,²²¹ a kengyel pár²²² és a karperec²²³ azonban inkább lefelé mozdítja a keltezést, s a 10. század első 60-70 évét valószínűsítik. A lószerszámveretek szegecseinek letörése, illetve átalakítása azonban a hosszabb használat jele, így – véleményem szerint – a sír a 10. század említett első háromnegyedén belül pontosabban nem keltezhető.

32.4. IRODALOM

SZŐKE 1954, 126–128, XXIII–XXIV. tábla; FÉK Nr. 592.; MNM R. A. 119.K.III.; 63.K.II.; V.95/1968.; XJM R. A. 5–2004.

²¹⁹ BÓNA 1971, 170–172, 1. kép.

²²⁰ BÁLINT 1969, 108–110.

²²¹ RÉVÉSZ 2001, 57.

²²² RÉVÉSZ 1999a, 282.

²²³ RÉVÉSZ 1996, 90.

III.33. KORONCÓ KÖRNYÉKE

33.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1871-ben került néhány honfoglalás kori lelet Ebenhöch Ferenc ajándékként a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. A tárgyakat a lelkes régiségbúvár még koroncói plébános korában gyűjtötte, valószínűleg e te-

lepülés környékén, pontos lelőhelyük, leletkörnyezetük azonban nem ismert. Sajnos egy részük ma már nem lelhető fel.²²⁴

33.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db kerek, füles, ezüsből öntött rozettás lószerszámveret. Közepén félgömbszerű kiemelkedés látható, melyből három, sugarasan elhelyezkedő levél alakú minta indul a veret széle felé. Hátoldalán három elhajlított végű szeg helyezkedik el, m.: 2×1,8 cm, elveszett [35. tábla 7].
2. Egy db öntött ezüstcsat. Kicsúcsosodó karikája ovális, a tagolt oldalú csattesttel egybeöntött. Utóbbi felületét árkolt minta díszíti. Csatpecke hiányzik, hátoldalán három szegecs található, m.: 3,3×2,3 cm, elveszett [35. tábla 8].
3. Egy db ezüsből öntött, pajzs alakú szíjvég. Felső, egyenes oldalának közepén kis gömböcske látható, felületét mélyebb háttérből kiemelkedő növényi minta díszíti. Hátoldalán, annak hossz tengelyében két elhajlított végű szeg töredéke található, m.: 3,82×1,97 cm (MNM Itsz. 285/1871.IX.1.) [35. tábla 9].
4. Egy db zárt, dudorosán öntött, kissé ovális ezüst karikagyűrű, m.: 1,6×1,4 cm (MNM Itsz. 295/1871.III.1.) [36. tábla 1].
- 5–8. Négy db szív alakú, közepén áttört, felületén vésett vonalas mintával díszített kisebb ezüstveret, m.: 1,7×1,5 cm (MNM Itsz. 295/1871.II.27.) [36. tábla 2–5].
9. Egy db pajzs alakú, domború, közepén átlukasztott bronzlemez, m.: 1,6×1,2 cm (MNM Itsz. 295/1871.II.27.) [36. tábla 6].
10. Egy db bronzból öntött, áttört és átfúrt háromágú veret, m.: 2,1×2 cm (MNM Itsz. 295/1871.II.22.) [36. tábla 7].
11. Egy db kerek, ezüsből öntött veret. Kidomborodó középrészét gyöngyözött minta, majd aranyozott, mélyebb sáv övezi. Széle ugyancsak gyöngyözött keretet utánzó díszítésű, átm.: 1,6 cm (MNM Itsz. 295/1871.II.18.) [36. tábla 8].
12. Egy db bronzból öntött, kerekded, füles rozettás lószerszámveret. Kidomborodó, gyöngyözött kerettel övezett középrészéből három, gömb alakú tagban végződő levél alakú minta mutat a veret kerettel övezett széle felé. A fül fémmel kitöltött, hátoldalán három szeg vagy szegecs helye látható, m.: 3,2×3 cm (MNM Itsz. 285/1871.IX.t.2.) [36. tábla 9].
- 13–20. Nyolc db bronzból öntött, füles, kerek rozettás lószerszámveret. Félgömbszerűen kidomborodó középrészükből három-három levél alakú minta indul a veretek kerettel övezett széle felé. Az egyik veret mintája a többitől eltérő, s kontúrjai is erőteljesebbek. Ez utóbbi füle áttört, míg a többi fémannyal kitöltött. Az egymagában álló veret hátán három elhajlított végű szeg, míg a többien három szegecs található, m.: 2,6×2,5, illetve 2,5×2,5 cm (MNM Itsz. 285/1871.IX.t.4.) [36. tábla 10–17].

33.3. ÉRTÉKELÉS

A szórványként előkerült leletek alapján nem dönthető el, hogy milyen típusú lelőhelyre vagy lelőhelyekre utalnak, s esetleges leletösszefüggéseik sem ismertek.

33.4. IRODALOM

HAMPEL 1900, 735, CIV. tábla; LOVAS–ORBÁN 1939, 132; FÉK Nr. 593.; LANGÓ–MENDE 2006, 233.

²²⁴ HAMPEL 1900, 735; LOVAS–ORBÁN 1939, 132.

III.34. KORONCÓ-PUSZTATEMETŐ

34.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1939-ben Koroncó Pusztatemető nevű részén kezdődtek régészeti feltárások, melyek célja a falu régi templomának kutatása volt. Az 1940-es években még itt álló kereszt a településen lakó idősebb emberek emlékezte szerint a falu korábbi templomának helyét jelölte. Itt került elő egy nagyobb méretű, több rétegű és korú temető, melynek legkorábbi része – egy előkerült S-végű hajkarika alapján – Árpád-kori volt. Sajnos több leletről nem maradt fenn információ, lehetséges, hogy ezek már a temetőt ért későbbi bolygatások során elpusztultak. A leírások alapján ugyanis kétségtelennek látszik, hogy

az Árpád-kori sírokat követő temetkezésekkel megbolygatták a korábbiakat. Sajnos még csak hozzávetőleges becslés sincs arról, hogy hány Árpád-kori sír lehetett a temetőben, mivel „a sírok egymáson keresztül-kasul, egymást erősen pusztítva és zavarva találtattak”,²²⁵ így talán ezt már a helyszínen sem lehetett megállapítani. Gallus Sándor 1942-ben közreadott beszámolójában valószínűsítette, hogy előkerülhet még a régebbi temető néhány bolygatatlan sírja.²²⁶ A leletanyag a Xántus János Múzeum gyűjteményébe került.

34.2. LELETLEÍRÁS

- I. Egy db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, kisé ovális, végén elhegyesedő, bordázott S-végű karika, m.: 2,3×1,8 cm, v.: 0,15 cm, S-vég sz.: 0,34 cm (XJM ltsz. n.) [35. tábla 10].

34.3. ÉRTÉKELÉS

A templom körüli temető valamelyik feldúlt sírjából előkerült hajkarika alapján annak használata már a 11. században megkezdődhetett. Az ékszer valószínűleg a közösség egyik módosabb tagját rejtő sírból származik, tipológiailag Mesterházy Károly a 11. század második felére/végére helyezte.²²⁷ Sajnos ezen felül azonban egyebet nem mondhatunk a temetőről, sem a sírszám, sem a leletanyag tekintetében.

zik, tipológiailag Mesterházy Károly a 11. század második felére/végére helyezte.²²⁷ Sajnos ezen felül azonban egyebet nem mondhatunk a temetőről, sem a sírszám, sem a leletanyag tekintetében.

34.4. IRODALOM

GALLUS 1942, 45; FÉK Nr. 590.; SZÖKE 1962, 89; MESTERHÁZY 1983, 144, 1. ábra; XJM R. A. 718–71.

²²⁵ GALLUS 1942, 45.

²²⁶ GALLUS 1942, 45.

²²⁷ MESTERHÁZY 1983, 145.

III.35. KORONCÓ-RÁCZ-DOB

35.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Gróf Pálffy József koroncó-Rác-dombi birtokán, 1934 márciusában, annak elején vagy első felében mélyszántást végeztek a homokos talajú dombon. Ennek során az eke lószerszámokat és egy „nyerget” fordított ki a földből. A szántást végző béres a tárgyakat hazavitte, s azokat háza kemencéjének tetején szárította, melynek során annak szerves anyagú részei darabokra estek szét. A rozettás vereteket gyermekei a még meglévő borszíjakról leszedték, több „liliomot” pedig eldobtak. Előbbiek közül néhányat magukkal vittek az iskolába, ahol azokra Czigány Béla iskolaigazgató figyelt fel. Tőle származnak a sírről meglévő információk, aki miután felkereste a lelőhelyet, megtalálta a csontváz töredékeit is, annak még földben lévő részeit pedig kibontotta. Megfigyelése szerint a női váz Ny–K-i tájolású volt, koponyája és egyik karcsonjtja még *in situ* helyzetben feküdt. A koponya hátsó része azonban erősen elmállott. Eredeti helyzetben figyelhette meg a koponyára tapadt

vékony aranylemezek és egy karperec helyzetét. Sok szíjveretet szedett össze a váz mellől, a fülesgombokat pedig közvetlenül a váznak még a földben lévő részei között találta. Mivel a sírt nem szakszerűen tárta fel, a leletek egy része így a földben is maradhatott. Elmondása szerint lócsontok nem voltak a sírban, s nem talált további sírokra utaló nyomokat sem. Miután három évvel korábban „ugyanazon helyen” végezték a Marcal folyó szabályozását, ám sírok vagy leletek ennek során sem kerültek elő, így Lovas Elemér és Czigány is úgy vélekedett, hogy magányos sír volt. A lelőhely a Zöldmajor és a Marcal között, a 116,3 méteres magaslati ponttól keletre fekvő domb északi szélén, a Csuporréti felsődomb északi lejtőjén fekszik.

A leletek egy része a birtok tulajdonosához, más része pedig Czigány tulajdonába került, aki ezek egy részét a MNM gyűjteményének ajándékozta. A leleteket előbb Szőke Béla, majd Kovács László ismertette.²²⁸

35.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db bronzból öntött, C típusú²²⁹ gömbsorcsüngős fülbevaló, három bikónikus gömböcskével díszített csüngőrésze. Felső részén egykor valószínűleg kissé ovális fül töredéke volt, h.: 3 cm, a gömbök átm.: 0,5 cm (MNM ltsz. 8.1934.7.) [36. tábla 18].
- 2–8. Hét db bronzból öntött, körte alakú fél fülesgomb. Felületük rácsmintás és sugaras vonalas díszítéssel ellátott, m.: 2,2×1,3 cm (MNM ltsz. 8.1934., elvesztek) [37. tábla 2–8].
9. Az alkarcsontokon feküdt 1 db egymásra hajló végű, aranyozott bronz pántkarperec. Szélei befelé visszahajlanak, egyik vége egyenesre vágott, a másik kissé egyenetlen, m.: 5,8×5,8 cm, sz.: 0,7–0,9 cm (MNM ltsz. 8.1934.4.) [37. tábla 1].
- 10–11. Két db vaslemezből készült akasztófülecske. Az egyik háromszög alakú, felső, szélesebb oldala egyenes, itt négyzet alakban átylukasztott, míg a másik vége kampós kialakítású. A második akasztó elveszett, m.: 2,9×1 cm (MNM ltsz. 8/1934.8.) [36. tábla 19].
- 12–50. Rozettás lószerszámveretek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók: 34 db bronzból öntött, ezüstözött, hatszögletű, középen félgömbszerűen kidomborodó, hármas levélmintával díszített veret. Keretüket egybefüggő sáv alkotja, a veretek egyik sarkában egy-egy fül látható. Egy db veret füle hiányzik, en-

- nek hátoldalán bőrmaradvány volt látható, lyukasztásnyomokkal, 3 db füle pedig fémmel kitöltött. Hátoldalukon 3-3 aklás szegecs található, m.: 2,9×2,4 cm (MNM ltsz. 8.1934.5.) [37. tábla 9–17; 38. tábla]; 1 db kerek, közepén félgömbszerűen kidomborodó, hat sugarasan elhelyezkedő levélmintával, körben árkolt motívummal díszített, ezüstözött bronzveret. Hátoldalán négy aklás szegecs található, átm.: 3,2 cm, elveszett [37. tábla 18]; 1 db pajzs alakú, aranyozott és ezüstözött bronz, továbbá 2 db ezüst kisszíjvég. Közepük félgömbszerűen kidomborodó, melyből négy, levél alakú minta mutat a veretek árkolt kerettel övezett sarkai felé. Hátoldalukon négy aklás szegecs található, m.: 3,2×2,7 cm (MNM ltsz. 8.1934.6., a 2 db ezüstpéldány elveszett) [37. tábla 19–21].
51. Egy db kovácsoltvas oldalpálcás zabla töredéke. A négyzetes átmetszetű oldalpálcáca végei rombusz alakot mutatnak, ennek középrészéhez csatlakozik a lapos, trapéz alakúan induló, majd legyezőszerűen kiszélesedő, lekerekített végű, áttört szíjtartó fül. Az oldalpálcába kapcsolva megmaradt a szájvas egy kisebb darabja is. Az oldalpálcáca h.: 18,1 cm, sz.: 9,2 cm, a szájvas h.: 9 cm (MNM ltsz. 8.1934.3.) [39. tábla 1].
 52. Egy db trapéz alakú, ívelt oldalú, kettős osztású kovácsoltvas hevedercsat. A pecék karikára hajlák-

²²⁸ LOVAS-ORBÁN 1939, 129; SZŐKE 1954, 125–126; KOVÁCS 1985, 129.

²²⁹ RÉVÉSZ 1988, 149–150.

sának helyénél vaslemez maradványai láthatók, m.: 10,2×8,2 cm (MNM ltsz. 8.1934.2.) [39. tábla 2].

53. Egy db félkör alakú, kissé aszimmetrikus, gombos nyakú, keresztben álló téglalap alakú, ugyancsak téglalap alakban áttört fülű kovácsoltvas kengyel. Szárai lekerekített sarkú négyzet átmetszetűek, talpalója egyenes, alatta a szárok folytatásaként borda fut. A szárok és a talpaló találkozásánál dudoros kiképzés található, m.: 13,5×13,1 cm (MNM ltsz. 8.1934.1.) [39. tábla 3].

Czigány Béla a sírban megfigyelt továbbá vékony téglalap alakú aranylemezeket is, melyek a homlokcsonton feküdtek. 1934. március 27-én kelt levelében pedig beszámol még 1 db durva bronzlapból hajlított karikáról is, melyre fehérfe m lapot préseltek.²³⁰ További 3 db, Czigány által ajándékozott vastárgy leírólapja is megtalálható a MNM adatbázisában. Ez utóbbiaknak nem sikerült nyomára akadnom. A 8/1934.10. számon szereplő csonka gúla alakú vastárgyat, mint bizonyítalan eredetű leletet a katalógusba nem vettem fel.

35.3. ÉRTÉKELÉS

A földmunka során előkerült sír kapcsán fel kell vetni, hogy leleteiből valószínűleg több darab is elkallódhatott, s az egykor még meglévő leletek némelyikének további sorsa pedig ismeretlen. Mivel a sírnak csupán kisebb része maradt meg eredeti helyzetében, a temetkezési szokások és a mellékletek elhelyezkedése szinte teljesen bizonytalan. A Ny–K-i tájolású váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű lehetett, azonban mindössze az alkarcsontokon lévő *pántkarperec* és a koponyán lévő *aranylemezek* maradtak *in situ* helyzetben. Sajnos nem ismert a többi lelet síron belüli pontos helyzete sem, a találó elmondása alapján talán annyi valószínűsíthető, hogy a *fülesgombok* a felsőtest csontjai környékén lehetnek. Ezek fogták össze az eltemetett nő ruházatát; kérdés azonban, hogy mind ugyanazt a viseleti elemet zárták-e össze. A rácsmintás gombok nemcsak összefoghatták, hanem egyben diszithették is a ruhát, emiatt pedig talán mégis valószínűbb, hogy mind a felsőruhán lehetnek. A homlokcsonton megfigyelt aranylemezek pedig valószínűleg nem szemfedő, hanem a fej elülső részén díszített *fejékre* utalnak. Ékszerkészletéhez tartozott az aranyozott bronz *pántkarperec* és az öntött *gömborscsüngős fülbevaló* is, mely egykor talán párban állt.

A *rozettás lószerszámveretek* fajtái, méretei és szegcshosszai – 6–6,5, 4 és 1–1,5 mm – alapján bizonyára

nem egyetlen szijra voltak felerősítve vagy a szíjak keresztvezési pontjainál helyezkedtek el. Felhasználásukkal a szügyelő és/vagy a farhám, továbbá a kantár esetében is számolhatunk. Előbbiekkel együtt az előkerült *kengyel* és *hevedercsat* alapján a *nyereg* is a sírba került, ennek a földben megőrződött fa maradványainak kifordításáról a szántást végző munkás is beszámolt. A *zabla* csupán részben maradt meg: az egyik oldalpálca és a szájvas kisebb töredéke, amely beleillik a rozettás lószerszámokat tartalmazó női sírokra jellemző oldalpalcás típusok közé. Talán ugyancsak a lószerszámhoz tartozhatott a 2 db vas *akasztófül* is.

A sír keltezését tekintve a gombos nyakú kengyelek Kovács László megállapítása szerint nem tartozhattak a magyarság keleti örökségének körébe, azok valószínűleg a kalandozásokban résztvevő személyek révén kerülhettek a Kárpát-medencébe.²³¹ A rozettás lószerszámok keltezésének tekintetében az egész 10. század, sőt, még a 11. század eleje is számításba vehető.²³² A C típusú, öntött gömborscsüngős fülbevalók használatával a 920-as, 930-as évektől számolhatunk, legfeljebb az ezredfordulóig.²³³ A fülbevaló és a kengyel alapján tehát valószínűleg legkorábban a 10. század második negyedével kezdődő időszak jöhet számításba a sír megásását illetően.

35.4. IRODALOM

LOVAS–ORBÁN 1939, 129; FETTICH–NEMESKÉRI 1943, 49; LÁSZLÓ 1943, 11; SZÓKE 1954, 125–126, XXII. tábla; FÉK Nr. 591.; KOVÁCS 1985, 129, 4–5. kép; MNM R. A. 125.K.III.

²³⁰ MNM R. A. 125.K.III.

²³¹ KOVÁCS 1985, 129–135.

²³² RÉVÉSZ 2001, 57.

²³³ RÉVÉSZ 1988, 153.

III.36. LAJTAFALU – Kovács László (Pötzneusiedl, A.)

36.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Parczer József, gróf Batthyány Tivadar lajtafalui uradalmának gazdatisztje az uradalom területén talált öt szörvány érmét adott át a faluban 1898-ban ásatást végző Sötér Ágostnak. Őrzési helye ismeretlen.

36.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Az átadott érmék között volt Salamon (1063–1074) CNH I. 20. = H15 típusú denára.

36.3. ÉRTÉKELÉS

Az érme meghatározása Sötér Ágost azon megjegyzésére épült, miszerint az „*Salamon király kispénze. R. a király alakja SALAMONI REX körirattal. R. Egyenkárú kereszt körbefoglalva*”.²³⁴ Hibás, „Lajtaújfalú” alakú

lelőhelynévvel.²³⁵ A tévedésre Karl Kaus 1993-ban hozzámm írott levelében hívta fel a figyelmet, amit ezúton is megköszönök.

36.4. IRODALOM

SÖTÉR 1899; KNIEZSA 1938; FÉK Nr. 11., 17. jegyzet; KOVÁCS 1991.

²³⁴ SÖTÉR 1899, 412; KNIEZSA 1938, 472: Nr. V/24.

²³⁵ FÉK Nr. 11., 17. jegyzet; ugyancsak a hibás lelőhelynévvel: KOVÁCS 1991, 97: Nr. 64.

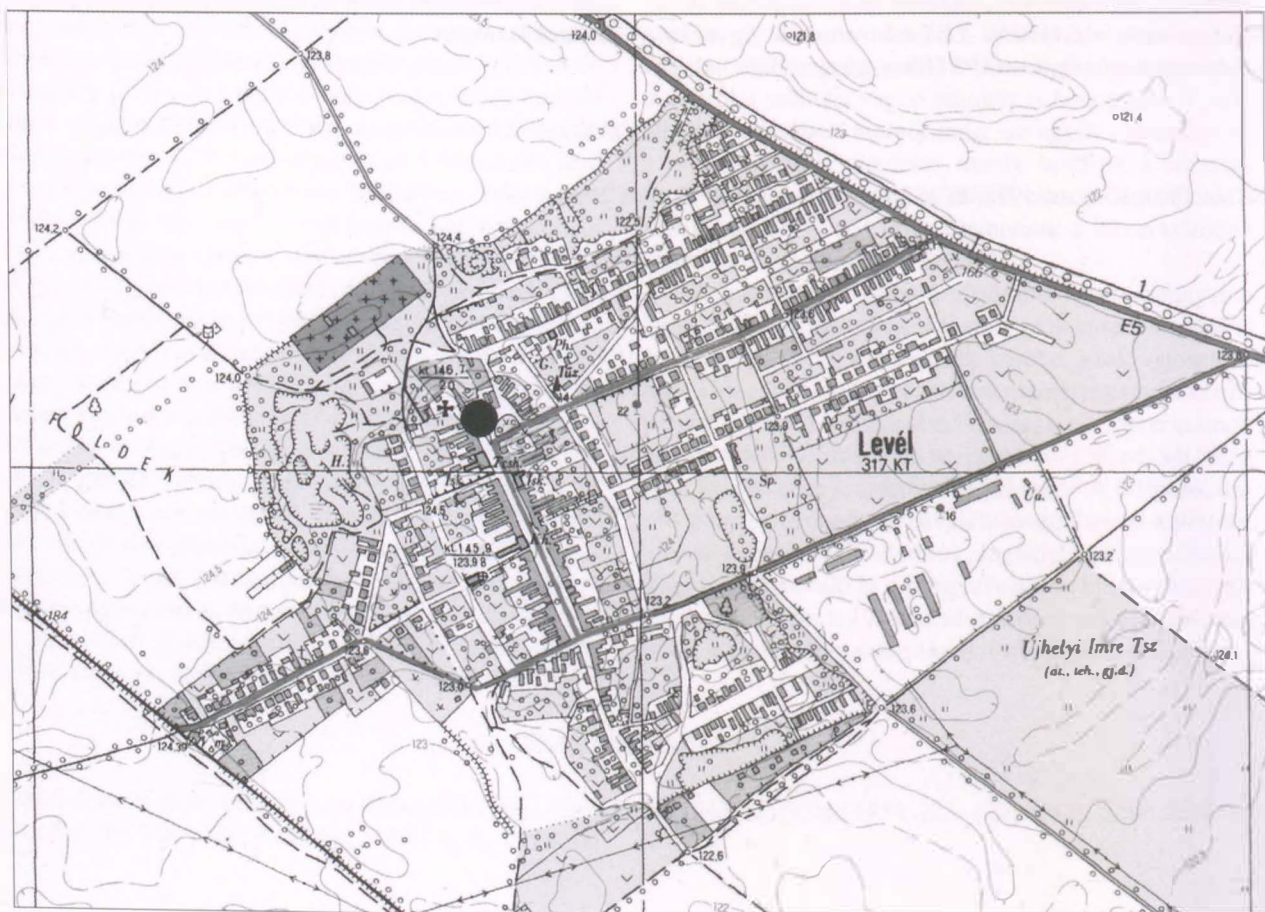
III.37. LEVÉL-ÚJHELYI IMRE TÉR

37.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1968. december 17-én Levél Község Tanácsa értesítette a Hansági Múzeumot, hogy a település belterületén található Újhelyi Imre téren egy villanyoszlop gödrének kiásása során a munkások egy sírra bukkantak. A helyszínre Pusztai Rezső szállt ki, azonban mire kikerkezett, a munkások a csontokat már kiszedték a sírból. A sírföld átforgatása és a sírgödör kitisztítása során 1 db S-végű karika került elő. 1974 áprilisában vízvezeték fektetése kapcsán került sor régészeti kutatásra a tér 11. és 12. számú telkein, melynek alkalmával Pusztai 7 sírt tárt fel. Beszámolója szerint a temető azonban kiterjedt a szomszédos telkekre és az úttest

túloldalára is. Ott – beszámolója szerint – lovas sírokat romboltak szét.

A terület egy része a környező térségből kiemelkedő enyhe dombot is magába foglalja, e kiemelkedésen található a községi plébániatemplom is. A helyi lakosok elmondása szerint ezen a területen már többször találtak hasonló sírokat, sőt, egyszer egy lovas temetkezés is napvilágra került, melyből fegyverek, kard és pénzek kerültek elő. A találok elmondása szerint a „római kori” sírba a csontokat és a kardot visszatemették.²³⁶ A leletanyagot a Hansági Múzeum fogadta be, sajnos azonban ma már nem található meg.

27. kép. Levél-Újhelyi Imre tér (1:10 000)

²³⁶ PUSZTAI 1969; PUSZTAI 1976.

III.37. LEVÉL-ÚJHELYI IMRE TÉR

37.2. SÍRLEÍRÁSOK

1/A. sír (1968. december 17.)

Fiatal nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 150 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az egyik kar alkar- és kézcsontjai a medencén feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete:

1. A sírföldből került elő 1 db S-végű huzalkarika, elveszett.

1/B. sír (1974. április)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „nyugati típusú” kétélű kard markolatvasa, h.: 8,5 cm, sz.: 2,3 cm (HM ltsz. 74.5.1., elveszett).

2. sír (1974. április)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

3. sír (1974. április)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

4. sír (1974. április)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db bronzhuzalból készült, S-végű karika, átm.: 1,5 cm (HM ltsz. 74.5.2., elveszett).

5. sír (1974. április)

Nő (?). Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. Két db bronzhuzalból készült S-végű karika. Az egyik példány két darabra tört, átm.: 1,4 cm (HM ltsz. 74.5.3.1–2., elvesztek).
- 3–179. Összesen 177 db „*egyes és összetett világosbarna*” színű üveggyöngy, átm.: 0,4 cm (HM ltsz. 74.5.4., elvesztek).

6. sír (1974. április)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

7. sír (1974. április)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

37.3. ÉRTÉKELÉS

A Levél község belterületén részben feltárt temető feltételezhetően egy már hosszabb-rövidebb ideje pusztuló sírkert lehet, mely esetében sem a teljes sírszám nem ismert, sem pedig az, hogy hány sír pusztulhatott el, s hogy maradhattak-e további sírok a földben. Kiterjedését tekintve Pusztai Rezső beszámolója szerint az úttest mindkét oldalára átnyúlt, tehát a feltárt 8 sír valószínűleg csak egy – talán nem is a nagyobbik – része lehet. Mindössze egyetlen esetben ismert a váz *tájolása* és a *sírgödör* kialakítása (1/A. sír). A nemek arányát tekintve öt bizonytalan *nemi és életkori adatokkal* rendelkező személy mellett egy férfi és egy nő, valamint egy további, feltételesen női sírként meghatározható temetkezést ismerünk.

A sírokból származó egyes tárgyak²³⁷ sírbeli elhelyezkedésére nézve szintén nem rendelkezünk adatokkal. A temetőrészletet szegényes leletanyaga az ún. köznépi jellegű sírkertek közé sorolná, azonban talán feltételezhető, hogy a temetőben egy vagy több lovas sír is lehetett egykor. Emiatt bizonyára nem templom körüli, hanem soros jellegű volt, melynek keltezésében az *S-végű karikák* mellett a kétélű *kard* is a 10. század második fele – vége irányába mutat. Mindezt a keltezést nem zárják ki az 5. sírből előkerült – valószínűsíthetően – többtagú rúd- és szegmentgyöngyök sem.

37.4. IRODALOM

PUSZTAI 1969; PUSZTAI 1976; HM R. A. 26–74; 1362.2006/1; MNM R. A. XIV.166/1969.

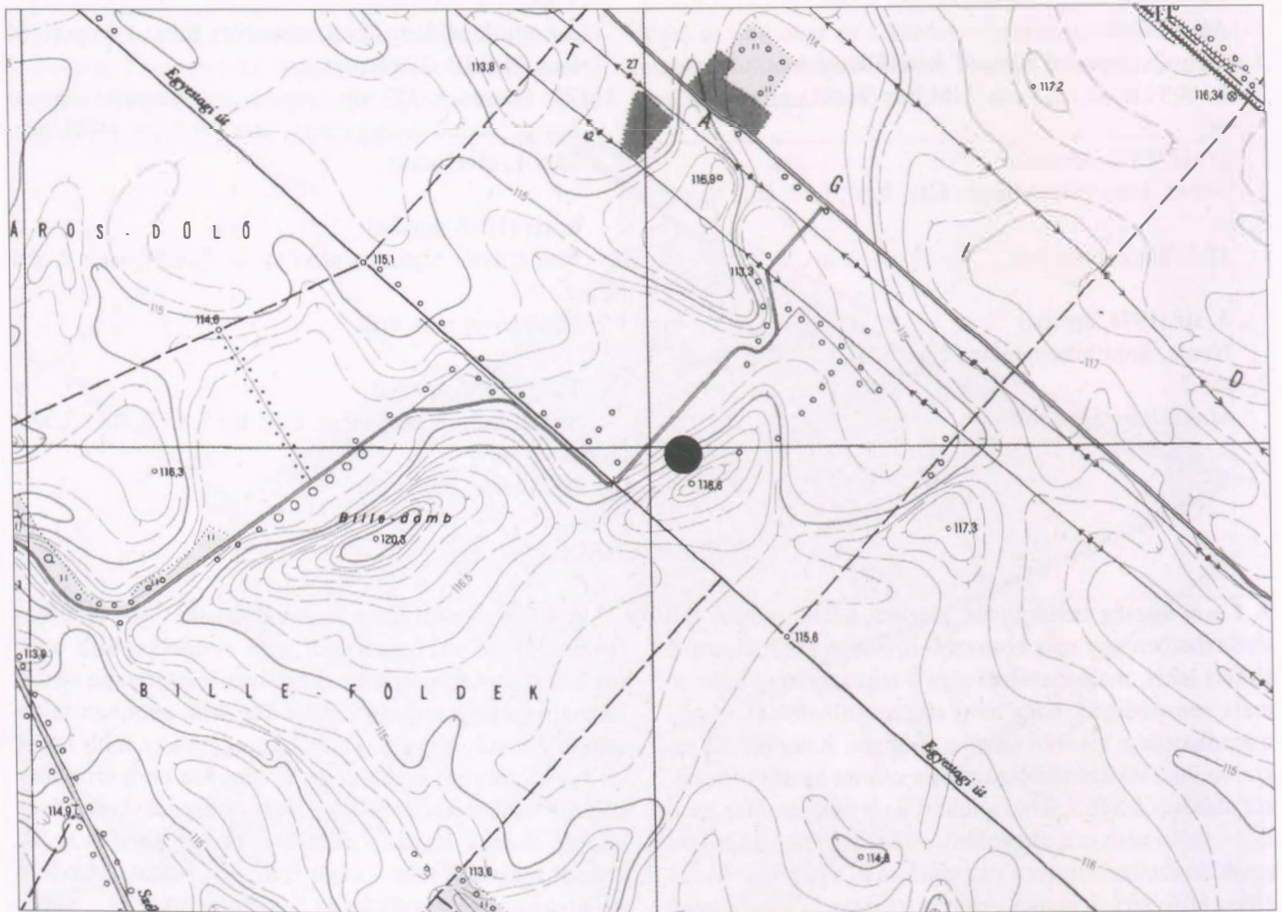
²³⁷ Sajnos a temetőből származó tárgyak nem találhatók meg a HM gyűjteményében. Az 1/B., 4. és az 5. sír leleteit 1998-ban feldolgozás céljára a MTA Régészeti Intézetébe szállították, sorsuk azóta ismeretlen. A feltárás dokumentációja ugyancsak ismeretlen helyen van.

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOB – Horváth Ciprián – Tomka Péter

38.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az M1-es autópálya építését megelőző leletmentés során, 1991–1992-ben került sor a településtől északnyugatra fekvő, az autópálya nyomvonala által érintett Kaszás-domb megelőző régészeti feltáráására, melyet Tomka Péter vezetett. A dombon több régészeti korszakból kerültek elő objektumok és leletek, ezek között került feltárára 1991. november 12. és 1992. november 17. között egy 10–11. századi, ún. köznépi jellegű temető is.

A sirkert egykor a domb gerincén helyezkedett el, mely azonban az 1990-es évek elejére részint az erózió, részint az intenzív mezőgazdasági talajművelés nyomán már a domb északnyugati lejtőjének részét képezte. A 10–11. századi temető mellett ós-, római és avar kori objektumok is feltárára kerültek, melyek leletanyaga a Hansági Múzeum és a Xántus János Múzeum gyűjteményébe került.²³⁸

28. kép. Lébény-Kaszás-domb (1:10 000)

38.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1991. november 12.) [40. tábla 1]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 143 cm (a nyakcsigolyáig), t.: Ny-K,²³⁹ sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkarcsontok csaknem a

felkarcsontra visszahajlított helyzetben feküdtek, míg a kézcsontok a bal oldali felső bordákon helyezkedtek el. Megtartása rossz. Bolygatott. A koponya hiányzott, a felsőtest csontjait kisebb mértékben gyökerek bolygatták

²³⁸ TOMKA 2000a. – A leletanyag antropológiai feldolgozását 2003-ban Mende Balázs Gusztáv (MTA BTK R1) végezte el.

²³⁹ A tájolás értékeinek megadása a feltáráson a fő irány feltüntetése mellett vonásban történt, ezt 5,625-ös szorzóval számoltuk át fokokká.

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOMB

meg. A sírgödör nem volt megfigyelhető. Közvetlenül a humuszréteg alatt került elő, továbbá a sírtól nyugatra egy újkori beásás is megfigyelhető volt, így lehetséges, hogy a koponyát ez semmisítette meg.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1991. november 14.) [40. tábla 2]

Gyermek, 12-13 éves. Csv. h.: 138 cm, t.: É-D (eltérés²⁴⁰ K felé: 5,625°), sm.: 83 cm, sh.: 166 cm, ssz.: 35-50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a koponya kissé hátrabillent, az állkapocs leesett. Megtartása gyenge. Állatjárat bolygatta meg a medence és az ágyékcsigolya környékét. A keresztcsont darabja és két csigolya a váznál valamivel magasabban, a mellkas csontjai felett feküdt. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, déli irányba csökkenő szélességű aknasír.

Mellékletei:

1. A jobb combcsont külső oldalán feküdt 1 db élén álló vaskés töredéke. Hozzáillő darabja a bordáknál húzódó állatjáratból került elő, elveszett.
2. Gyöngyök kerültek elő a jobb kulcscsont, az állkapocs és a nyakcsigolyák hátsó része alatt, utóbbi helyen összefüggő sorban a csigolya aljára tapadva. Az egyik közepén kocka alakú, barnás-feketés szem látható, fehér szemes díszítéssel. Ettől jobbra 1 db sárgaszemes, 1 db pirosas (alatta sárga), még 1 db pirosas, 1 db piros szemesgyöngy, 1 db szintén mintás fehér, hordó alakú és 2 db kétagú rúdgyöngy zárta a sort. A bal oldalon 4 db sárga színű, korong alakú, 1 db szemesgyöngy, majd 3 db sárga gyöngyszem következett, elvesztek.

A sírföldből őskori kerámiadarabok kerültek elő.

3. sír (1991. november 14.) [40. tábla 3]

Nő (?), 40 év feletti. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: 62 cm (a gödör keleti felén). A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz. Bolygatott. A szántás szinte teljesen feldúlta, a csontoknak csak töredékei maradtak meg. A sírgödörnek csak a keleti végét lehetett megfigyelni, ez a rész lekerekített sarkú, szögletes formát mutat.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1991. december 2.)

Üres sírgödör. T.: Ny-K, sm.: 66 cm, sh.: 142 cm, ssz.: 44 cm. A lekerekített sarkú téglalap alakú, alja irányába szűkülő oldalú gödörben csontvázra utaló nyom vagy lelet nem volt.

5. sír (1992. március 31.) [40. tábla 3]

Férfi, 40-60 éves. Csv. h.: kb. 180 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 40 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 81 cm. A váz ha-

nyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a felkarcsonttal hegyesszöget bezárva, a jobb oldali bordákon helyezkedtek el. Bolygatott. A szántás és a gépi földmunka egyaránt megbolygatta, ezért a csontok egy része hiányzott. A váz a sírgödör alja felett 8-10 cm-rel magasabban feküdt, egy feltöltött rétegen. A sírgödör téglalap alakú, szabálytalanul ívelten záródó, teknős aljú aknasír.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1992. április 9.) [40. tábla 5]

Nő (?), 30-35 éves. Csv. h.: kb. 151 cm, t.: Ny-K (eltérés: 90°), sm.: 40 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 66-71 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás és a gépi humuszosítás egyaránt megbolygatta. *In situ* a koponya alsó része, néhány nyaki csigolya, a jobb oldali bordák, a jobb és a bal szárkapocscsont és a combcsontok térd felőli végei maradtak meg. A sírgödör délkeleti részén erőteljesebben, míg a többin kevésbé lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban a 11. számú római sírral, annak északkeleti része felett helyezkedett el.

Melléklete:

1. A sírgödör alatt 20 cm-rel húzódó állatjáratból került elő 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű bronz huzalgűrű, átm.: 2,2 cm, v.: 0,21 cm (XJM ltsz. n.) [43. tábla 6].

7. sír (1992. április 13.) [40. tábla 7]

Gyermek, 9-11 éves. Csv. h.: kb. 116 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 64 cm, sh.: 139 cm, ssz.: 58 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása jó. Bolygatott. A felsőtest csontjait állatjárat bolygatta. A koponya kibillent, *in situ* helyzetűnek csupán a felkarcsontok tekinthetők. A bal szárkapocscsont is kimozdult kissé a helyéről. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Viszonya a 37. számú árokkal nem határozható meg, a sírgödör széle épp csak érintette azt.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldben kevés faszénzsemce és egy ködarab volt.

8. sír (1992. április 24.)

Római kori.

9. sír (1992. április 9.) [40. tábla 8]

Gyermek, 1,5-2 éves. Csv. h.: 60 cm, t.: Ny-K (eltérés: 78,75°), sm.: 40 cm, sh.: 72 cm, ssz.: 37 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb kar csontjai hiányoztak. Bolygatott. Valószínűleg állatjárat bolygatta, a jobb lábszárcsontok kissé kimozdulva, kifelé feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, teknős aljú, téglalap alakú aknasír.

²⁴⁰ Ahol külön nem jeleztük, ott az északi iránytól való eltérés szerepel.

Melléklete:

1. A jobb kulcscsont környékén feküdt 1 db bronzból öntött, emailberakásos korongfibula. Körvonalát rovátkolást utánzóan díszített perem alkotja, melyen belül egy mélyebben fekvő rész található. Ennek középpontjában egy bronzlemezéből kialakított kerek minta látható, melyhez sugárirányban három „V” alakú, ugyancsak lemezből készült minta csatlakozik, így osztva fel a felületet. A középső részben a zománc piros, míg a többi részen szürkés színű volt. Mára a piros szín kifakult. Hátoldalán egykor a felerősítésére szolgáló tü lábát képező, illetve annak beakasztását szolgáló fül található. A tü hiányzik, m.: 1,81×1,75 cm, v.: 0,24 cm (XJM ltsz. n.) [40. tábla 9].

10. sír (1992. április 9.) [41. tábla 1]

Gyermek, 10-11 éves. Csv. h.: 113 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 52 cm, sh.: 153 cm, ssz.: 48-60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén helyezkedtek el, míg a bal a gerinctönél és az alsó csigolyákon feküdt. A lábszárcsontok szorosan egymás mellett voltak. Megtartása jó. 40 cm mélyen, a sírgödör bal oldalán lévő állatjáratban egy másik váz lábcsontja feküdt. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, északi oldalán kicsúcsosodó részben záródó aknasír. Szuperpozícióban a római kori 11. számú sírral, annak északnyugati része felett helyezkedett el.

Melléklete:

1. A jobb kéz gyűrűs ujjának egyik csontján helyezkedett el 1 db nyitott, egyenesre vágott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű, m.: 1,8×1,6 cm, sz.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [41. tábla 2].

11. sír (1992. április 10.)

Római kori.

12. sír (1992. április 15.) [41. tábla 3]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 164 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 50 cm, sh.: 216 cm, ssz.: 55-73 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a bal alkar- és kézcsontok a medencén voltak, míg a jobb alkar- és kézcsontok a combcsont felső részén feküdték. Megtartása jó. Bolygatott. Állatjárat mozdította el a jobb alkar orsócsontját, valamint szórta szét a sírban a lábujjcsontokat. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt, de a sírföldben kerámiaedény-töredékek voltak.

13. sír (1992. április 16.)

Római kori.

14. sír (1992. április 14.) [41. tábla 4]

Nő (?), 40-60 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 90°), sm.: 35 cm, sh.: 183 cm, ssz.: 74 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz. Bolygatott. A szántás, a gépi humuszolás és állatjárat egyaránt bolygatta. *In situ* a lábszárcsontok, a jobb combcsont, a medence maradványa és a koponya töredékei maradtak meg csupán. A sírgödör enyhén ovális alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a bal combcsont helyén 3 db lapos kő feküdt.

15. sír (1992. április 16.) [41. tábla 5]

Férfi, 50-60 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 104,06°), sm.: kb. 50 cm, sh.: 167 cm, ssz.: 60-64 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás és állatjáratok egyaránt bolygatták. *In situ* csak a jobb oldali bordák és a csigolyák egy része maradt. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba szűkülő aknasír. Nyugati végénél szuperpozícióban az 51. számú avar kori objektummal, azt vágta.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldből kerámia-töredékek kerültek elő.

16. sír (1992. április 14.) [41. tábla 6]

Férfi, 48-59 éves. Csv. h.: 166 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 40 cm, sh.: 226 cm, ssz.: 63-47 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya enyhén balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a combcsonton feküdték. Megtartása jó. Bolygatott. A munkagép roncsolta a koponyát és a bal felkarcsont felső végét. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba kissé szűkülő aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldből vonal- és hullámköteg díszítésű edénytöredékek kerültek elő.

17. sír (1992. április 14.) [42. tábla 1]

Nő, 18-20 vagy 48-63 éves.²⁴¹ Csv. h.: 149 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 60-70 cm, sh.: 233 cm, ssz.: 65-53 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, az állkapocs enyhén leesett helyzetben volt. A kar csontjai szorosan a test mellett feküdték, a bal kéz csontjai a combcsonton voltak. A koponyatetőn 1,4×0,9 cm-es jelképes trepanáció látható. Bolygatott. Állatjárat mozdította el a lábujjak és a jobb kéz ujjcsontjait. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányban kissé ferdén záródó, ebbe az irányba lejtős aljú aknasír.

Mellékletei:

1. Az állkapocs bal oldalánál feküdt 1 db kerek átmeteszettü bronzhuzalból készült, S-végű karika. Vége

²⁴¹ A temető antropológiai feldolgozása szerint 48-63 éves, míg Czigány Jenő beszámolója 18-20 éves korú személyről tudósít (CZIGÁNY 2003, 60).

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOMB

enyhén lekerekített, az S-vég kissé hiányos, m.: 2×1,65 cm, v.: 0,2 cm (XJM ltsz. n.) [42. tábla 2].

2. A jobb alkarcsont felett, a váznál magasabb szinten állati bolygatásból került elő 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű, m.: 2,5×2,4 cm, v.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [42. tábla 3].
3. A jobb alkarcsontok végein feküdt 1 db kerek átmetszetű, vastagabb végén lekerekített, másik vége irányába elhegyesedő végű bronz huzalkarperec. Végén rákorrodált vászonkötéses szövetmaradvány volt megfigyelhető, m.: 7×6,5 cm, v.: 0,5 cm (XJM ltsz. n.) [42. tábla 4].

18. sír (1992. április 14.)
Római kori.

19. sír (1992. április 16.) [41. tábla 7]

Férfi, 23 év felett. Csv. h.: kb. 165 cm, t.: Ny-K (eltérés: 75,93°), sm.: 40 cm, sh.: ? szs.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsonatok a medencén feküdtek. Megtartása nagyon rossz. Bolygatott. A szántás roncsolta. A humusz alsó határán feküdt, sírgödre ezért nem volt megfigyelhető.

Melléklete:

1. A jobb lábszárcsont külső oldalánál feküdt 1 db hosszúságú, hegyesedő végű vasdarab, h.: 2,1 cm (XJM ltsz. n.) [41. tábla 8].

20. sír (1992. április 16.)
Római kori.

21. sír (1992. április 16.) [42. tábla 5]

Férfi (?), 17-18 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-ÉNy-K-DK (eltérés: 87,18°), sm.: 40 cm, sh.: 167 cm, szs.: 62 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A munkagép dülta fel. *In situ* a lábszárcsontok és a jobb combcsont alsó része maradt csak meg. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, nyugati felén kissé ferdén záródó aknasír.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1992. április 16.) [42. tábla 8]

Nő, 23 év feletti. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 104,06°), sm.: 40 cm, sh.: 216 cm, szs.: 71 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok az alsó csigolyákon, a felkarcsontra merőleges helyzetben feküdtek. Bolygatott. A munkagép bolygatásának következtében a bal felkar- és a jobb combcsont nagy része hiányzott. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, két végén kissé szűkebb aknasír.

Melléklete:

1. A jobb oldali alsó bordák szélénél helyezkedett el 1 db bronzból öntött, nyitott, hegyesedő végű, közepén bordadisztes pántgyűrű, átm.: 2,3 cm, sz.: 0,55 cm (XJM ltsz. n.) [42. tábla 9].

23. sír (1992. április 17.) [42. tábla 6]

Nő, 23 év feletti. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 92,81°), sm.: 35 cm, sh.: 165 cm, szs.: 57 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás erősen bolygatta. *In situ* a lábszárcsontok, a csigolyák, a bordák és talán a felkarcsontok maradtak csak meg. A koponya, a bal combcsont és a medence is hiányzott. A sírgödör hosszúságú, hosszanti oldalain kissé szabálytalan, rövidebb oldalain ívelten záródó aknasír.

Melléklete: nem volt.

24. sír (1992. április 27.) [42. tábla 7]

Fiú (?), 15-16 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 35 cm, sh.: 154 cm, szs.: 51 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás bolygatásának következtében *in situ* csak a gerinccsigolyák és a bordák egy része, valamint a jobb kulcs- és a felkarcsont felső vége maradt meg, a csontok egy része pedig hiányzott. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1992. április 23.) [43. tábla 1]

Nő, 30-35 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 35 cm, sh.: 179 cm, szs.: 48-60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás bolygatta, aminek következtében a koponya csaknem teljesen megsemmisült, a jobb kar csontjai hiányoztak, a jobb láb csontjai közül is csak a lábszárcsontok egy része maradt meg, továbbá sérültek a bal lábszárcsontok is. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti vége irányába kissé szűkülő, itt csúcsba futóan záródó aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a koponyán zöld patinanyomok voltak megfigyelhetők.

26. sír (1992. április 24.) [43. tábla 2]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 95,62°), sm.: 40 cm, sh.: 300 cm, szs.: 88 cm. A sír csaknem üres volt, mindössze egyetlen lapockatöredék került elő belőle. A sírgödör hosszúságú, lekerekített végű aknasír.

Melléklete: nem volt.

27. sír (1992. április 24.) [43. tábla 5]

Nő, 40-60 éves. Csv. h.: 131 cm (a felkarcsontok felső végéig), t.: Ny-K (eltérés: 95,62°), sm.: 50 cm, sh.: 207 cm, szs.: 46-75 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A karcsontok szorosan a váz csontjai mellett voltak, a jobb alkar- és kézcsonatok a combcsont felső végén helyezkedtek el. Bolygatott. Állatjárat bolygatta. *In situ* a jobb kar csontjai, a csigolyák egy része, a medence, a combcsontok és a bal lábszárcsontok maradtak meg. A váz jobb oldalánál és lábcsontjai végénél koporsó

okozta elszíneződés volt látható. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, déli oldalán a lábsontok irányába szűkülő aknasír.

Mellékletei:

1. A bal kulcsont belső végénél helyezkedett el 1 db ezüsből öntött, lekerekített sarkú, négyzet alakú, sarkaiban egy-egy középpontos kerek és egy ezeket elválasztó gyöngyözött vonalat utánzó mintával díszített, hátoldalán két füllel ellátott veret, m.: 1,8×1,5 cm (XJM ltsz. n.) [43. tábla 6].
2. A jobb felkarcsont középrészének magasságában, a sírgödör széle felé, a koporsó vonalán kívül, másodlagos, álló helyzetben került elő 1 db négyzetes átmetsetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 7,24×7 cm, v.: 0,5×0,5 cm (XJM ltsz. n.) [43. tábla 7].
3. A bal combcsont combnyakhoz közeli részének belső oldalán, az ujjcsontok maradványai felett feküdt 1 db nyitott, enyhén lekerekített, összenyomott végű bronz huzalgűrű, m.: 2,6×2,5 cm, v.: 0,3 cm (XJM ltsz. n.) [43. tábla 8].
4. A combcsontok alsó harmada között, magasabb helyen, másodlagos helyzetben került elő 1 db nyitott, lekerekített végű bronz huzalgűrű. Hiányos, m.: 2,7×1,5 cm, v.: 0,21 cm (XJM ltsz. n.) [43. tábla 9].

28. sír (1992. április 22.) [43. tábla 3]

Férfi, 40-60 éves. Csv. h.: 170-172 cm, t.: Ny-K (eltérés: 104,06°), sm.: 40 cm, sh.: 207 cm, ssz.: 55-68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a karcsontok szorosan a váz mellett feküdtek. Megtartása jó. Bolygatott. Állatjárat mozdította ki a bal alkar csontjait, a kéz- és az ujjcsontok azonban eredeti helyükön, a bal combcsont felső részénél feküdtek. A sírgödör hosszúkás, hosszanti oldalain kissé egyenetlen, rövidebb oldalain ívelten záródó, változó szélességű aknasír.

Melléklete: nem volt.

29. sír (1992. április 29.) [43. tábla 4]

Gyermek, 6-7 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 87,18°), sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A szántás teljesen feldúlta, a lábszár- és a lábsontok maradtak csak meg, azok is másodlagos helyzetben. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

30. sír (1992. május 5.) [44. tábla 1]

Leány, 16-17 éves. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 46 cm, sh.: 178 cm, ssz.: 62-53-59 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A koponyát a munkagép roncsolta, a lábujjcsontokat pedig állatjárat bolygatta meg. A sírgödör hosszúkás, sarkain lekerekített, déli oldalán enyhén

hullámos kialakítású aknasír. Szuperpozícióban a 132. számú őskori árokkal, északi fele vágta azt.

Melléklete: nem volt.

31. sír (1992. május 8.) [44. tábla 2]

Nő, 23 év feletti. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 87,18°), sm.: 28 cm, sh.: 229 cm, ssz.: 85 cm. Bolygatott. A szántás teljesen feldúlta, *in situ* vázrész nem maradt meg. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban a 132. számú őskori árokkal, a sírgödör délkeleti széle vágta azt.

Mellékletei:

1. A bordatöredékek között, középen feküdt 1 db lapos, ívelt vasdarab, talán egy vascsat töredéke, h.: 1,9 cm (XJM ltsz. n.) [44. tábla 3].
2. A sírgödör jobb oldalánál helyezkedett el 1 db lapos fejű vasszög, h.: 6,1 cm (XJM ltsz. n.) [44. tábla 4].
3. A sírgödör bal oldalánál feküdt 1 db nyitott, összenyomott, egyenes végű bronz pántgyűrű, m.: 2,15×2,1 cm, sz.: 0,5 cm (XJM ltsz. n.) [44. tábla 5].

32. sír (1992. május 8.) [44. tábla 6]

Férfi, 50-57 éves. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny-K (eltérés: 90°), sm.: 56-65 cm, sh.: 233 cm, ssz.: 85-69 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé balra fordult. Mindkét alkar orsócsontja a medence éle felett feküdt, a könyökcsont pedig alatta. A jobb kéz csontjai a combcsont felső részén helyezkedtek el. Bolygatott. Állatjárat mozdította el a bal kéz csontjainak nagy részét. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányban mélyebb aknasír. Délnyugati oldalán alacsony padka húzódik 46 cm mélységben és 10 cm szélességben. Szuperpozícióban a 68. számú avar kori gödörrel, melybe az alszárak enyhén belesüllyedtek.

Melléklete:

1. A bal alkarcsontok felett 10 cm-rel, élén, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben volt 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű nyílcsúcs, alatta feküdt a hozzáálló túske famaradvány nyomaival, m.: 8,5×2,9 cm (XJM ltsz. n.) [44. tábla 7].
- A sír földjében, a bal lábrész felett 10 cm-rel hosszanti állatjárat volt megfigyelhető, melyben kéz- és lábsontok, madárcsont és kerámiatöredékek is voltak.

33. sír (1992. május 4.) [45. tábla 1]

Nő, 41-57 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny-K (eltérés: 84,37°), sm.: 49 cm, sh.: 220 cm, ssz.: 62-84 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A bordák, a csigolyák, az ujjcsontok és az állkapocs a bolygatás következtében másodlagos helyzetben voltak. A sírgödör lekerekített sarkú, hosszanti oldalain egyenetlen, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldből apró kerámiadarab került elő.

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOMB

34. sír (1992. május 4.) [45. tábla 2]

Nő, 40-60 éves. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny-K (eltérés: 84,37°), sm.: 61 cm, sh.: 206 cm, ssz.: 60-68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, nyugati felén kissé keskenyebb aknasír.

Melléklete: nem volt.

35. sír (1992. április 30.) [45. tábla 3]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny-K (eltérés: 78,75°), sm.: 70 cm, sh.: 224 cm, ssz.: 61 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra billent, a jobb kar csontjai könyökben kissé behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. Állatjárat mozdította el az ujcsontokat, melyek szétszóródtak a sírgödörben. Az állkapocs a bal oldali bordákon feküdt, itt a bordák is rendszertelenül helyezkedtek el. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban a 70. és a 121. számú őskori gödrökkel, előbbinek délkeleti, utóbbinak északi részét vágta.

Melléklete:

1. A bolygatás nyugati határán, a bal oldali bordák alsó részénél feküdt 1 db kerek átmetszetű, enyhén hegyesedő, illetve egyenesre vágott végű, bronz huzalkarika, helyzete alapján talán inkább gyűrű, m.: 2,2×2 cm, v.: 0,19 cm (XJM ltsz. n.) [45. tábla 5].

A nyakcsigolyák jobb oldalán 1 db lapos kavics volt.

36. sír (1992. május 6.) [45. tábla 4]

Férfi, 40-60 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K (eltérés: 84,37°), sm.: 50 cm, sh.: 202 cm, ssz.: 75-64 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra billent. Bolygatott. Állatjárat bolygatta a mellkas jobb oldali részét, a jobb kar és kéz csontjait, utóbbiak a combcsontok alsó végei körül feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba kissé szűkülő aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldből kerámiadarabok kerültek elő.

37. sír (1992. április 15.) [45. tábla 6]

Gyermek, 1 év körüli. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: ?, sh.: 124 cm, ssz.: 45-51 cm. A váz helyzete bizonytalan, a csontok szinte teljesen elporladtak a talajban, mindössze egyetlen töredék került elő. A sírgödör hosszúságú, nyugati felén lekerekített sarkú, keleti végén ívelten záródó aknasír.

Melléklete: nem volt.

38. sír (1992. május 8.) [46. tábla 1]

Férfi, 50-60 éves. Csv. h.: 168 cm, t.: Ny-K (eltérés: 92,81°), sm.: 50 cm, sh.: 225 cm, ssz.: 55-71 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. Állatjárat

mozdította el a kéz- és a lábcsontokat, ezek szétszóródtak a sírban vagy hiányoztak. A bal könyökcsont a bal combcsonton feküdt. A sírgödör hosszúságú, északi oldalán egyenes, déli részén kissé kiöblösödő, lekerekített sarkú aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldben néhány kerámiatöredék volt.

39. sír (1992. május 5.) [46. tábla 2]

Férfi, 42-52 éves. Csv. h.: 167 cm, t.: Ny-K (eltérés: 87,18°), sm.: 76 cm, sh.: 219 cm, ssz.: 81-65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé magasabban, enyhén balra fordulva feküdt. A bal alkar- és kézcsontok a medence szélén helyezkedtek el. Bolygatott. A bal kéz- és lábujjak csontjait állatjárat mozdította el. A sírgödör hosszúságú, lekerekített sarkú, déli oldalán ívelt aknasír. Szuperpozícióban a 132. számú őskori árokkal, délkeleti része vágta azt.

Melléklete: nem volt.

40. sír (1992. május 8.) [47. tábla 1]

Férfi, 34-43 éves. Csv. h.: 168 cm, t.: Ny-K (eltérés: 95,62°), sm.: 50 cm, sh.: 221 cm, ssz.: 67-70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, jobb oldala összetört. A jobb alkarcsontok a medencén feküdtek, a kézcsontok a bal kéztöcsontoknál helyezkedtek el. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldben faszéndarabkák voltak.

41. sír (1992. május 5.) [46. tábla 3]

Férfi, 40-60 éves. Csv. h.: 161 cm, t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 43 cm, sh.: 224 cm, ssz.: 74 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás során a csontok egy része elmozdult, illetve összetört. A koponya sérült, a bal oldali bordák kimozdultak, a jobb szárcsapocsont a bal oldalon, részben a koponya alatt feküdt. A combcsontok alsó része is összetört. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban a 132. számú őskori árokkal, azt hossz tengelyében teljes hosszában vágta.

Melléklete: nem volt.

42. sír (1992. április 28.) [46. tábla 4]

Férfi, 45-56 éves. Csv. h.: 172 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 48 cm, sh.: 231 cm, ssz.: 56-62 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. Szántás okozta dűlás érte a koponya bal oldalát, a jobb lapockát, a jobb felkar- és a kézcsontokat. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, északi felén kiugró résszel rendelkező aknasír.

Mellékletei:

1. A jobb kéz középső ujjcsontján volt 1 db nyitott, egyenes végű bronz pántgyűrű, m.: 2,2×2,1 cm, v.: 0,16 cm, sz.: 0,37 cm (XJM ltsz. n.) [46. tábla 5].
2. A bal combcsont alsó harmadának belső oldalán, másodlagos helyzetben került elő 1 db kerek átmetszetű, bronzból öntött karikagyűrű, átm.: 2,3 cm, v.: 0,2 cm (XJM ltsz. n.) [46. tábla 6].
3. A térdek magasságában, a sírgödör déli falánál, a váznál 10 cm-rel magasabban helyezkedett el 1 db lapos, valószínűleg egyenes hátú vaskés töredéke, m.: 3,7×1,6 cm (XJM ltsz. n.) [46. tábla 7].

A sírföldből kerámiadarabok kerültek elő.

43. sír (1992. április 29.) [45. tábla 7]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 143 cm (a nyakcsigolyákig), t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 45 cm, sh.: 208 cm, ssz.: 45-69 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás és a gépi földmunka egyaránt bolygatta: a koponya megsemmisült, a bal alkarcsontok nem kerültek elő. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba szűkülő aknasír.

Melléklete: nem volt.

44. sír (1992. április 28.) [45. tábla 8]

Nő, 50-60 éves. Csv. h.: 144 cm, t.: Ny-K (eltérés: 91,25°), sm.: a koponyánál 42, a lábcsontoknál 45 cm, sh.: 187 cm, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a bal kézcsontok a combcsonton feküdtek. A jobb kéz ujjcsontjai a bal felkarcsont végénél helyezkedtek el. Megtartása jó. A koponya jobb oldali falcsontján egy 2,7×2,1 cm-es, oldalán csontsarjadásos, tényleges trepanáció volt látható. Bolygatott. A koponya bal oldalát újkori földmunka során érte bolygatás, a bal boka- és sarokcsontot állatjáratok mozdították ki. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. Az arckoponya jobb oldala alatt feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális, egyenesre vágott, összenyomott végű karika, m.: 2,35×2,1 cm, átm.: 0,18 cm (XJM ltsz. n.) [45. tábla 9].
 2. A bal kéz középső vagy mutatóujjpercén helyezkedett el 1 db sodrást utánzóan öntött, zárt ezüstgyűrű, átm.: 2,3 cm, v.: 0,35 cm (XJM ltsz. n.) [45. tábla 10].
- Az állkapocs jobb oldalán zöldesszürke patina nyoma volt.

45. sír (1992. április 24.) [47. tábla 2]

Férfi, 40-45 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 35 cm, sh.: 224 cm, ssz.: 61-78 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás bolygatta: *in situ* a koponya, a fel-

karcsontok, a jobb alkarcsontok, a felső csigolyák, a medence, a jobb combcsont és a lábszárak csontjai maradtak meg. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, nyugati irányba szűkülő aknasír.

Melléklete: nem volt.

46. sír (1992. április 27.) [47. tábla 3]

Férfi (?), 40-60 éves. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 35 cm, sh.: 189 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a karcsontok szorosan a váz mellett feküdtek. Bolygatott. Állatjárat és gépi bolygatás egyaránt érte. A koponya teteje sérült, a bal alkarcsontok és a lábszárcsontok kimozdultak, a vázon csaknem teljes hosszában kéz- és lábcsontok feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

47. sír (1992. április 23.) [46. tábla 8]

Fiú, 16-17 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 90°), sm.: 30-35 cm, sh.: ?, ssz.: 45-52 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása jó. Bolygatott. *In situ* helyzetben a sérült medencétől lefelé eső részek maradtak csak meg. A munkagép bolygatása miatt a sírgödörnek csak a keleti vége volt megfigyelhető, ez lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba szélesedő aknasír formáját mutatja.

Melléklete: nem volt.

48. sír (1992. április 24.) [47. tábla 4]

Nő, 44-52 éves. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 50 cm, sh.: 227 cm, ssz.: 84 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya enyhén jobbra fordult, a karcsontok szorosan a váz mellett helyezkedtek el. Bolygatott. Állati bolygatás érte: egy nyakcsigolya a koponya mögött feküdt, egy ujjcsont pedig a jobb alkarcsont felső végének külső oldalán helyezkedett el. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. Az állkapocs belső oldalának jobb oldalán, a szorosan záródó fogak között helyezkedett 1 db ezüsből öntött, nagyobb csüngős veret enyhén rombusz alakú felső része. Középrészén enyhén kiemelkedő peremmel ellátott, kerek áttörés látható, melyet négy, a veret sarkaiban elhelyezkedő szív alakú minta vesz körbe. Egyik sarkában az egykori csüngőt tartó fül töredéke található, m.: 4,3×3,85 cm (XJM ltsz. n.) [47. tábla 5].
2. A sírgödör bal oldalán, a felkarcsont végének magasságában a felszedéskor került elő 2 db hosszúkás vastöredék, h.: 5, illetve 3,7 cm (XJM ltsz. n.) [47. tábla 7].
3. A sír fölött, másodlagos helyzetben feküdt 1 db kerek átmetszetű, az egyik végén lekerekített, a másikon egyenes végű bronz huzalkarika, m.: 3×2,8 cm, v.: 0,32 cm (XJM ltsz. n.) [47. tábla 6].

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOMB

49. sír (1992. április 24.) [47. tábla 8]

Gyermek, 11-12 éves. Csv. h.: 126 cm, t.: Ny-K (eltérés: 98,43°), sm.: 40 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 59 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Alkar- és kézcsontjai a medencén, egymáson feküdtek, felül a jobb kéz csontjai voltak. Az állkapocs kissé jobbra billent. Megtartása jó. Bolygatott. A koponyát gépi bolygatás érte, ami ennek következtében szétesett. A sírgödör ovális aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

50. sír (1992. április 22.) [48. tábla 1]

Nő, *iuv.* Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 45 cm, sh.: 182 cm, ssz.: 77-85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. *In situ* csak a lábszárak csontjai maradtak meg. A sírgödör hosszúkás, északi oldalán egyenetlen vonalú, lekerekített sarkú aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor az állkapocson zöld patina nyoma volt látható.

51. sír (1992. április 16.) [48. tábla 2]

Férfi, 23-25 éves. Csv. h.: 125 cm (a combcsontok alsó végéig), t.: Ny-K (eltérés: 112,5°), sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, az alkarcsontok a medence széleinél helyezkedtek el. Megtartása jó. Bolygatott. A váz láb felőli végét és a bal alkarcsontokat a munkagép bolygatta. Sírgödre nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

52. sír (1992. április 28.) [48. tábla 7]

Férfi, 40-46 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K (eltérés: 92,81°), sm.: 40 cm, sh.: 187 cm, ssz.: 76-58 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a bal alkarcsontok felhajlított helyzetben a bordákon feküdtek, a kézcsontok pedig a szegycsonton helyezkedtek el. Megtartása jó. Állatjáratok bolygatták a jobb kéz ujjcsontjait és az egyik bordát. A lábujjak csontjai is hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú, nyugati irányba kiszélesedő téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

53-54. sír (1992. május 7.)

Őskoriak.

55. sír (1992. május 15.) [48. tábla 3]

Nő, 50-60 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny-K (eltérés: 87,18°), sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: 53 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A koponyát a szántás roncsolta, a lábujjcsontokat pedig állatjárat mozdította el. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Nyugati vége nem volt megfigyelhető. Szuperpozícióban a 60. számú római kori sírral, rá volt ásva annak délnyugati részére, s így bolygatta annak csontjait is.

Melléklete: nem volt.

56. sír (1992. május 18.) [48. tábla 4]

Nő, 59-67 éves. Csv. h.: 151 cm, t.: Ny-K, sm.: 42 cm, sh.: 206 cm, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Alkar- és kézcsontjai a medencén feküdtek. Bolygatott. A jobb alkar- és kézcsontokat, a szegycsontot, a bal kulcs- és vállcsontot érte a bolygatás, melyek így kimozdultak eredeti helyükről. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban az 57. számú római kori sírral, annak déli felére volt ráásva, továbbá a 37. számú őskori árokkal, melyet ugyancsak vágott.

Mellékletei:

1. A koponya alatti állatjáratból került elő 1 db enyhén ovális átmetszetű, bronz huzalkarika töredéke, m.: 2,2×1,2 cm, v.: 0,15 cm (XJM ltsz. n.) [48. tábla 5].
2. A jobb lábszár csont felső részének külső oldalán, egy ujjcsonttal együtt feküdt 1 db kissé ovális átmetszetű, külső oldalán rovátkolt díszítésű, bronzból öntött karikagyűrű, átm.: 2,5 cm, v.: 0,4×0,3 cm (XJM ltsz. n.) [48. tábla 6].

57. sír (1992. május 18.)

Római kori.

58. sír (1992. május 20.) [49. tábla 1]

Nő, 61-67 éves. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K (eltérés: 92,81°), sm.: 54 cm, sh.: 198 cm, ssz.: 62 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra fordult, a jobb alkarcsontok a medencelapát szélén feküdtek. A váz bal alkarcsontjai hiányoztak, így a bolygatatlan sír esetében feltételezhető, hogy az illető már életében elveszíthette alkarját. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete:

1. A sírföldből elkerült zöld patinás ujjperc alapján e sír melléklete volt a nyesés során talált, kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, összenyomott végű huzalgűrű, m.: 1,9×1,8 cm, átm.: 0,14 cm (XJM ltsz. n.) [49. tábla 2].

A sírföldből 1 db kerámia-töredék került elő.

59. sír (1992. május 20.) [49. tábla 3]

Gyermek, 8-9 éves. Csv. h.: 105 cm, t.: Ny-K (eltérés: 92,81°), sm.: 45 cm, sh.: 150 cm, ssz.: 61 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. Bolygatott. A koponyát a szántás roncsolta, a bal kar csontjait és a bordákat pedig állatjárat mozdította el, utóbbiak egy része a sírgödör északnyugati részén feküdt. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, tek-nős aljú aknasír.

Melléklete:

1. A jobb kéz egyik ujjpercén (talán a középsőn) helyezkedett el 1 db nyitott, egyenesre vágott végű,

egymásra hajló végű bronz pántgyűrű, m.: 1,72×1,7 cm, sz.: 0,52 cm (XJM ltsz. n.) [49. tábla 4].

A sír földjéből másodlagos helyzetben lévő rágszaló csontjai kerültek elő.

60. sír (1992. május 15.)

Római kori.

61. sír (1992. május 20.) [49. tábla 5]

Nő, 21-23 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K (eltérés: 92,81°), sm.: ?, sh.: 174 cm, ssz.: 62-50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya enyhén jobbra billent, az állkapocs leesett. A jobb alkarcsontok a medencén, a bal alkarcsontok kissé feljebb, a csigolyáknál feküdtek. Bolygatott. A kézcsonatok nagy részét és a jobb lábfej csontjait állatjárat bolygatta. A sírgödör egyenes aljú, lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba kissé szűkülő aknasír. Szuperpozícióban a 37. számú őskori árok-kal, keleti része egy kb. 20 cm-es szakaszon vágta azt.

Melléklete:

1. A bal medencelapáton, az egyik ujjpercen helyezkedett el 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgűrű, m.: 2,45×2,2 cm, átm.: 0,34 cm (XJM ltsz. n.) [49. tábla 6].

A sírföldben kerámiadarabok voltak.

62. sír (1992. május 22.) [49. tábla 7]

Nő, 20-22 éves. Csv. h.: 122 cm, t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 65 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 54-62 cm. A váz felsőtestének csontjai hanyatt fekvő helyzetben feküdtek, a koponya balra fordult. A lábak csontjai pedig a jobb oldalra felhúzva, kissé zsugorított helyzetben voltak. A jobb alkar- és kézcsonatok a jobb medencelapáton, míg a bal oldaliak részben a medencén és az alsó csigolyákon helyezkedtek el. Bolygatott. Állatjárat mozdította el az ujjcsontok, illetve a mellékletek egy részét is. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. A koponya alatt – a homlokcsont bal oldalától a tarkóig – vékony bronzszalagból hajlított spirális díszek összefüggő sorozata helyezkedett el. Egy-egy darab feküdt a jobb szemgödör felett, ez alatt és a spirál belsejében bormaradványok látszottak, további darabok a koponyától jobbra és balra, a jobb vállcsont felett, illetve másodlagos helyzetben még a jobb láb-szárcsontoknál is kerültek elő, h.: kb. 42 cm, átm.: 0,8-1 cm, a szalag sz.: 0,32-0,4 cm (XJM ltsz. n.) [49. tábla 8; 50. tábla 1].
2. A nyakcsigolyákról került elő 1 db háromrét hajlított, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurok-kampós záródású nyakpercec, a szálak közé iktatott vékony ezüst filigránszálakkal díszítve. Záróeleme a csigolyák alatt feküdt, m.: 16×15,4 cm, átm.: 0,5 cm (XJM ltsz. n.) [50. tábla 2].

3. A koponya bal oldala alatt feküdt 1 db kerek átmetszetű, enyhén lekerekített végű bronz huzalkarika, m.: 2,3×2,25 cm, átm.: 0,2 cm (XJM ltsz. n.) [50. tábla 3].

4. A jobb kéz 2. és 3. ujjperce között helyezkedett el 1 db zárt, ezüsből öntött karikagyűrű, átm.: 2,38 cm, v.: 0,31 cm (XJM ltsz. n.) [50. tábla 5].

5. A jobb kézcsontoknál, másodlagos helyzetben került elő 1 db ezüsből öntött, kissé szögletes, külső oldalán enyhén sodrást utánozó díszítésű, zárt karikagyűrű, m.: 2,45×2,37 cm, v.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [50. tábla 4].

6. A koponya alatt feküdt 1 db sodrott ezüstsál, mely feltételezhetően egy nyakpercehez tartozott.

63. sír (1992. május 21.) [51. tábla 1]

Nő, 51-59 éves. Csv. h.: 149 cm, t.: Ny-K (eltérés: 90°), sm.: 66 cm, sh.: 199 cm, ssz.: 62-55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult. Bolygatott. Állatjárat bolygatta a jobb orsócsontot, mely így a felkarcsont mellé került. A kéz- és a lábcsontok a sírban szétszóródva feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

64. sír (1992. május 21.) [51. tábla 2]

Nő, 50-59 éves. Csv. h.: 133 cm (a felkarcsontok végéig), t.: Ny-K (eltérés: 104,06°), sm.: 75 cm, sh.: 208 cm, ssz.: 60-64 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Nagymértékű állati bolygatás érte a sírt, mely az ujjcsontok egy részét még a sír magasabb részeibe is eltolta, de elsősorban a bordákat és a koponyát érte, a sírgödör koponya felőli végét mindkét oldalon állatjárat érintette, mely egy-egy kitüremkedő részt okozott. A koponya felfordulva feküdt, az állkapocs a jobb felkarcsont alsó részének belső oldalán helyezkedett el, a bordák és a csigolyák összekeveredve, a lapockák pedig kimozdulva voltak. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontok végein feküdt 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarpercec, m.: 6,9×6,7 cm, átm.: 0,48 cm (XJM ltsz. n.) [51. tábla 3].
2. A jobb kéz ujjcsontjai között volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, hegyesedő végű huzalgűrű, m.: 2,04×1,9 cm, átm.: 0,14 cm (XJM ltsz. n.) [51. tábla 4].

A koponya jobb oldali sziklacsontján zöld patinanyom látszott, s ugyancsak zöld patina borította a csontokat a karperec alatti részen is.

65. sír (1992. május 22.) [51. tábla 5]

Nő, 50-60 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny-K (eltérés: 112,5°), sm.: 48 cm, sh.: 234 cm, ssz.: 66-70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya enyhén jobbra billent. Mindkét kéz csontjai a combcsontokon

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOB

feküdtek. Bolygatott. A koponyát a gépi földmunka roncsolta. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Keleti vége kissé megtörik déli irányba.

Mellékletei:

1. A jobb alkar- és kézcsontok külső oldalánál, hegyével a lábcsonatok felé, élével pedig a váz irányába mutató helyzetben feküdt 1 db nyéltüskével ellátott, háromszög átmetszetű, hegyesedő végű vaskés, h.: 15 cm, ebből a penge h.: 12 cm, sz.: 2 cm (XJM ltsz. n.) [51. tábla 7].
2. A jobb kézfej csontjainál helyezkedett el 1 db zárt, dudorosan öntött ezüst karikagyűrű, átm.: 2,4 cm, v.: 0,28 cm, sz.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [51. tábla 6].

66. sír (1992. május 22.) [52. tábla 1]

Nő, 50-60 éves. Csv. h.: 149 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 68 cm, sh.: 195 cm, ssz.: 63-75 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarcsontok a medence szélein, a bal kézcsontok a combcsont felső részén feküdtek. Bolygatott. A koponyát a munkagép roncsolta, a bordákat, a jobb kéz- és mindkét láb ujjcsontjait pedig állati bolygatás érte. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, északi oldalán kissé kiugró résszel rendelkező aknasír.

Melléklete: nem volt.

67. sír (1992. május 25.) [52. tábla 2]

Férfi, 50-58 éves. Csv. h.: 164 cm, t.: Ny-K (eltérés: 98,43°), sm.: 65 cm, sh.: 223 cm, ssz.: 69 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, az állkapocs leesett. A jobb sípcsonton összeforrított törés nyoma volt látható. Bolygatott. A bordákat állatjárat mozditotta ki, s ennek nyomán hiányoztak, illetve elmozdultak a csigolyák is. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

68. sír (1992. május 18.) [52. tábla 3]

Gyermek, 3-4 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A szántás által teljesen feldúlt vázból csupán két borda volt eredeti helyén, ezen kívül pedig csak néhány csontdarabka került elő. Sírgödörre nem volt megfigyelhető.

Melléklete:

1. A váz felszedésekor került elő 1 db lapított gömb alakú, fehér színű üvegyöngy, átm.: 0,41 cm (XJM ltsz. n.) [52. tábla 4].

69. sír (1992. május 15.)

Őskori.

70. sír (1992. május 26.) [52. tábla 5]

Leány, 16-17 éves. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K (eltérés: 123,75°), sm.: 53 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 69-80 cm.

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya a jobb oldalán feküdt. A jobb kéz ujjcsontjai a combcsonton helyezkedtek el. Bolygatott. Állatjárat következtében a csigolyák egy része hiányzott, a jobb kulcsont a bal felett volt, a jobb oldali bordák kimozdultak, a jobb alkarcsontok közül az orsócsont a jobb oldali szárcsapocsont mellett feküdt, a könyökcsont a bal szárcsapocsont külső oldalán volt, a bal kézcsontok pedig hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú, északi oldalának közepe táján kiöblösödő, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban a 184. számú avar kori árokkal, keleti végén vágta azt.

Melléklete: nem volt.

71. sír (1992. május 27.) [52. tábla 6]

Nő, 18-20 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K (eltérés: 120,93°), sm.: 35 cm, sh.: 195 cm, ssz.: 69 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén, a bal kéz ujjcsontjai pedig a combcsont felső részén feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát, a nyakcsigolyák nagy része kimozdult, a bal felkarcsont felső része, továbbá az alkarcsontok jelentős része pedig hiányzott. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, északnyugati végén kissé kiöblösödő falú aknasír.

Mellékletei:

1. A legfelső nyakcsigolyán helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, enyhén hegyesedő, nyitott végű bronz huzalkarika, m.: 2,62×2,5 cm, átm.: 0,25 cm (XJM ltsz. n.) [52. tábla 7].
2. A bal combcsont felső részén, egy ujjperccel együtt került elő 1 db sodrást utánozóan öntött, zárt ezüstgyűrű, m.: 2,5×2,5 cm, átm.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [52. tábla 8].
3. A bal combcsont belső oldalán, az ujjperccel együtt került elő 1 db sodrást utánozóan öntött, zárt ezüstgyűrű, m.: 2,4×2,4 cm, átm.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [52. tábla 9].

72. sír (1992. május 28.) [52. tábla 10]

Nő, 40-50 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 115,31°), sm.: 35 cm, sh.: 167 cm, ssz.: 54-62 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás a felsőtest csontjait és a koponyát bolygatta, *in situ* helyzetben csupán néhány csigolya maradt. A sírgödör lekerekített sarkú, nyugati irányba kissé kiszélesedő, téglalap alakú aknasír.

Melléklete:

1. A jobb felkarcsont belső oldalán, a bolygatott bordáknál, részben egy kimozdult borda alatt feküdt 1 db vaskés négyzetes átmetszetű nyéltüskéje, h.: 4,9 cm (XJM ltsz. n.) [52. tábla 11].

73. sír (1992. május 28.) [53. tábla 1]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 40-50 cm, sh.: 213 cm, ssz.: 70-73

cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát, a nyak- és a mellkasi csigolyák egy része hiányzott, más részük kimozdult, a bal felkarcsont szintén hiányzott, s a bordák és a lábcsontok is kimozdultak helyükről. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba lejtős aljú aknasír.

Melléklete: nem volt.

74. sír (1992. május 28.) [53. tábla 2]

Férfi (?), 17-18 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK (eltérés: 115,31°), sm.: 35 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás a váz csontjai közül a láb és a karcsontok egy részét hagyta csak *in situ* helyzetben. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

75. sír (1992. május 27.) [53. tábla 3]

Gyermek, 6 év körüli. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 118,12°), sm.: 30 cm, sh.: 141 cm, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás dülta fel, *in situ* csak a lábak csontjai maradtak. A sírgödör hosszúkás, nyugati felén ívelten, keleti végén enyhén lekerekített sarkokkal, kissé csúcsba futó módon záródó aknasír.

Melléklete: nem volt.

76. sír (1992. május 28.) [53. tábla 4]

Gyermek, 1,5-2 éves. Csv. h.: 70 cm, t.: Ny-K (eltérés: 118,12°), sm.: 50 cm, sh.: 124 cm, ssz.: 53-60 cm. A váz a jobb oldalán feküdt, a lábak csontjai kissé behajlított helyzetben voltak. A váz a sírgödör aljánál 5-10 cm-rel magasabban helyezkedett el, egy feltöltött rétegen. A sírgödör lekerekített sarkú, nyugati felén ívelten záródó, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

77. sír (1992. május 28.) [53. tábla 5]

Gyermek, 2-3 éves. Csv. h.: 72 cm, t.: Ny-K (eltérés: 112,5°), sm.: 43-50 cm, sh.: 123 cm, ssz.: 52-56 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra fordult, a váznál magasabban feküdt. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén voltak, a jobb lábszárcsont a bal irányába mutató helyzetben került elő. Bolygatott. Állatjárat mozdította el a jobb oldali bordákat, melyek így a jobb felkarcsont külső oldalán kerültek elő. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldala alatt, annak felszedése során került elő 1 db kerek átmetszetű, bronzhuzalból készült karika töredéke, m.: 1,4×1,4 cm, átm.: 0,12 cm (XJM ltsz. n.) [53. tábla 6].

78. sír (1992. június 1.) [53. tábla 7]

Nő, 25-30 éves. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny-K (eltérés: 109,68°), sm.: 47 cm, sh.: 197 cm, ssz.: 55-63 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a medencén helyezkedtek el, a magasabban fekvő koponya jobbra fordult, az állkapocs leesett. Állatjáratok és a földmunka egyaránt bolygatta. A koponya jobb oldala összetört, a csigolyák és a lábujjcsontok kimozdultak. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

A sírban húzódo állatjáratokban elpusztult rágcsálók csontjai voltak. A jobb kézcsontok felett és részben a combcsont felső része felett hal- és rágcsálócsontok feküdtek. Halcsontok voltak továbbá a bal lábszárcsont alsó részének belső oldalán és a lábszár felett is. Ezek valószínűleg azonban nem ételmellékletek voltak.

79. sír (1992. június 1.) [53. tábla 8]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 40 cm, sh.: 202 cm, ssz.: 58-66 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A magasabban fekvő koponya jobbra fordult, a lábak csontjai pedig kifelé voltak fordulva. Az orsócsontok a medencelapátok szélein helyezkedtek el. Bolygatott. A szántás és a gépi földmunka egyaránt roncsolta a koponyát. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

80. sír (1992. június 1.) [53. tábla 9]

Nő, 22-25 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 112,5°), sm.: 35 cm, sh.: 174 cm, ssz.: 52-54 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. Állatjáratok és a szántás egyaránt érintette, *in situ* csak az alszárak csontjai maradtak meg. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete:

1. A sírgödör nyugati végében, a gödör széléhez tapadva helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, kissé ovális S-végű karika. Vége enyhén lekerekített, S-vége hiányos, m.: 2,05×1,5 cm, átm.: 0,2 cm (XJM ltsz. n.) [53. tábla 10].
Az állatjáratokban elpusztult rágcsálók csontjai voltak.

81. sír (1992. június 2.) [54. tábla 1]

Férfi (?), 40-50 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny-K (eltérés: 104,06°), sm.: 40 cm, sh.: 189 cm, ssz.: 45-64 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkarcsontok az alsó csigolyákon feküdtek, a felkarcsontra merőleges helyzetben. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát, a bordákat és a bal kar csontjait is. A sírgödör lekerekített sarkú, hosszúkás, északi oldalán kiöblösödő, keleti irányba szűkülő aknasír.

Melléklete: nem volt.

82. sír (1992. május 25.) [54. tábla 2]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 98,43°), sm.: 30 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Csak a medence bal oldala és a lábszárak csontjai maradtak meg *in situ* helyzetben. A sírgödör nem volt megfigyelhető.

Melléklete:

1. A koponya helye környékén – valószínűleg alóla – került elő 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ovális, kissé egymásra hajló, lekerekített végű karika, m.: 1,52×1,4 cm, átm.: 0,2 cm (XJM ltsz. n.) [54. tábla 3].

83. sír (1992. június 4.) [54. tábla 5]

Nő, 40-60 éves. Csv. h.: kb. 149 cm, t.: Ny-K (eltérés: 104,06°), sm.: 36-44 cm, sh.: 196 cm, ssz.: 54-72 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás roncította a koponyát, az ujjcsontok szinte teljesen elpusztultak, a jobb szárkapocscsont a váz bal oldalán feküdt. A sírgödör hosszúkás, lekerekített sarkú, északi oldalán bizonytalan körvonalú, keleti végén kiöblösödő, ezen az oldalon mélyebb aknasír.

Melléklete:

1. A bal combcsont felső részének belső oldalán fekvő egyik ujjcsonton helyezkedett el 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű ezüstgyűrű, m.: 2,3×2 cm, átm.: 0,31 cm (XJM ltsz. n.) [54. tábla 4].

84. sír (1992. június 4.) [54. tábla 6]

Férfi, 50-60 éves. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 45-52 cm, sh.: 234 cm, ssz.: 55-75 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal kézcsontok a combcsonton feküdtek. A jobb kulcsonton összeforrt törés nyoma volt látható. Bolygatott. A szántás roncította a koponyát, állatjárat bolygatta a nyakcsigolyák egy részét, a jobb kéz ujjcsontjait és a lábujjcsontokat, a bal kulcsont pedig hiányzott. A sírgödör lekerekített sarkú, hosszanti oldalain enyhén egyenetlen, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban a 132. számú őskori árokkal, keleti fele vágta azt.

Melléklete: nem volt.

85. sír (1992. június 4.) [54. tábla 7]

Gyermek, 7-8 éves. Csv. h.: 116 cm, t.: Ny-K (eltérés: 104,06°), sm.: 40-45 cm, sh.: 176 cm, ssz.: 55-66 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a bal alkarcsontok a medencén feküdtek, a bal combcsont a jobb irányába mutató helyzetben került elő. Bolygatott. A szántás roncította a koponyát és elmozdította a medencét is. A sírgödör lekerekített

sarkú, téglalap alakú aknasír. Szuperpozícióban a 132. számú²⁴² őskori árokkal, nyugati végének kis részlete vágta azt.

Mellékletei:

1. A kimozdult jobb oldali medencelapátnál, részben alatta feküdt 1 db kerek átmetszetű, zárt ezüstgyűrű, m.: 2,4 cm, átm.: 0,45 cm (XJM ltsz. n.) [54. tábla 8].
2. A sír aljánál 8 cm-rel magasabban, annak délkeleti sarkában volt 1 ívelt vashuzaldarabka, h.: 2,3 cm (XJM ltsz. n., e tárgy sírhoz tartozása kérdéses) [54. tábla 9].
3. Ugyanitt feküdt 1 db állatcsont (?) töredéke, melynek sírhoz tartozása ugyancsak kérdéses.

86. sír (1992. június 4.) [54. tábla 10]

Férfi, 23 év feletti. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 87,18°), sm.: 35-40 cm, sh.: ?, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. Bolygatott. A koponyát és a felkarcsontokat a szántás megsemmisítette, a váz többi részét változó mértékű bolygatás érte. A sírgödör megfigyelhető része alapján lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

87. sír (1992. június 4.) [55. tábla 1]

Gyermek, 6-7 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 87,18°), sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: 48 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. *In situ* csak a lábszárak csontjai maradtak meg. A sírgödör csak részben volt megfigyelhető, itt lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

88. sír (1992. június 5.) [55. tábla 2]

Férfi, 23-40 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K (eltérés: 90°), sm.: 70 cm, sh.: 227 cm, ssz.: 66-80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A koponya környékét állatjárat bolygatta: a nyakcsigolyák hiányoztak, magasabb helyzetben pedig a kimozdított ujjcsontok és csigolyadarabok feküdtek. Az erős csontozatú váz jobb orsócsontján gyógyult törés nyoma látszott. A sírgödör lekerekített sarkú, keleti irányba kissé szűkülő, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

89. sír (1992. június 5.) [55. tábla 3]

Nő, 50-70 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny-K (eltérés: 90°), sm.: 52 cm, sh.: 213 cm, ssz.: 70-90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra fordult, az állkapocs leesett. Bolygatott. Gépi föld-

²⁴² A sírrajzon a 196-os számú árok szerepel, a temető térképén a 132-es.

munka ronsolta a koponyát, állatjárat mozdította ki a bordák egy részét, a bal orsócsontot, mely a bordákon feküdt, továbbá a kéz- és lábujjcsontokat, melyek egy része hiányzott is. A sírgödör téglalap alakú, ívelten záródó, déli oldalán kissé kiöblösödő aknasír. A koponya alatt kb. 8 cm magasságban kezdődő, a combcsontok vonaláig lejtősen húzódó földből kialakított feltöltés volt megfigyelhető.

Mellékletei:

- 1-6. A jobb oldali bordák között feküdt 6 db hurokfolyatott, dudoros díszítésű üvegyöngy, átm.: 1,2-1,7 cm (XJM ltsz. n.) [55. tábla 4-9].
7. A jobb oldali alsó bordák felett, másodlagos helyzetben került elő 1 db sodrást utánzóan öntött, lekerekített sarkú, enyhén négyzet alakú ezüstgyűrű. Alatta egy ujjperc feküdt, ezen azonban nem volt patina, m.: 2,35×2,35 cm, átm.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [55. tábla 10].
8. A jobb alkarcsontok felső részénél, kissé a csontokon elhelyezkedve került elő 1 db nyéltüskés, hegyesedő végű vaskés. Nyéltüskéje a bordákon feküdt, éle kifelé mutatott. Sírban mért h.: 8 cm, mai m.: 7,5×1,2 cm (XJM ltsz. n.) [55. tábla 11].
9. A jobb alkarcsontok középső részén, a kés mellett volt 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 7,2×7 cm, átm.: 0,54 cm (XJM ltsz. n.) [55. tábla 12].
10. Az állkapocs jobb oldala alatt, a felszedés során került elő 1 db kerek átmetszetű, ezüst huzalkarika, hiányos, m.: 1,7×1,2 cm, átm.: 0,14 cm (XJM ltsz. n.) [55. tábla 13].
11. A jobb lapocka mellett, a bordák alatt, ugyancsak a váz felszedésekor került elő 1 db kerek átmetszetű, ezüsthuzalból készült S-végű karika. Vége enyhén lekerekített, m.: 1,8×1,45 cm, átm.: 0,19 cm (XJM ltsz. n.) [55. tábla 14].

90. sír (1992. június 3.) [56. tábla 1]

Nő, 44-52 éves, állapotos. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-K (eltérés: 129,37°), sm.: 50-55 cm, sh.: 174 cm, ssz.: 46-48 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya enyhén balra billent, a jobb kézcsontok a combcsonton feküdtek. A magzat koponyája a medencén, egyéb csontjai az alsó csigolyákon és a medencén voltak. A magzat már befordult a szülőcsatornába, vagyis a nő közvetlenül a szülés előtt halt meg. Bolygatott. Állatjárat mozdította ki a lábujjcsontokat, a térdkalácsot és a magzat csontjainak egy részét. A sírgödör lekerekített sarkú, hosszanti oldalán kissé egyenetlen, téglalap alakú, nyugati végén mélyebb aknasír.

Melléklete: nem volt.

91/a-b. sír (1992. május 25.)

Bronzkoriak.

92. sír (1992. június 11.) [56. tábla 2]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 90°), sm.: 43-54 cm, sh.: 224 cm, ssz.: 60-70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás részben elpusztította és kimozdította a csontokat: a koponya, a felkarcsontok, a lapockák és a nyakcsigolyák is hiányoztak, a kéz- és a lábsontok kimozdultak, továbbá elmozdult a bordák egy része is. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Hosszanti oldalain 2-2 fül volt látható.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírgödör északi és déli oldalán egy-egy csomóban csigaházak voltak, melyeket állatjáratok vágtak át.

93. sír (1992. június 8.) [56. tábla 3]

Gyermek, 9-11 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 92,81°), sm.: 36-38 cm, sh.: 152 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás a váz jelentős részét kimozdította. *In situ* a lábak csontjai, a medence bal oldala és a jobb szeméremcsont alja maradt meg, s feltételeesen ide sorolható még a jobb felkarcsont is. A váz a gödör középtengelyéhez mérten kissé ferdén helyezkedett el. A sírgödör megmaradt része alapján valószínűleg lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír lehetett.

Mellékletei:

1. A csigolyák mellett, másodlagos helyzetben feküdt 1 db kerek átmetszetű, összenyomott, egymás mellé hajló, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 6,5×5,4 cm, átm.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [56. tábla 4].
2. A medence bal oldala mellett, *in situ* helyzetben került elő 1 db kerek átmetszetű, összenyomott, egymás mellé hajló, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 6,4×4,9 cm, átm.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [56. tábla 5].
3. A jobb kézcsontok 3. vagy 4. ujjcsontján helyezkedett el 1 db nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű, m.: 1,9×1,8 cm, sz.: 0,5 cm (XJM ltsz. n.) [56. tábla 6].

94. sír (1992. június 5.) [57. tábla 1]

Gyermek, 7-8 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 95,62°), sm.: 35 cm, sh.: 157 cm, ssz.: 44-55 cm. Bolygatott. A szántás teljesen feldúlta, egyedül a jobb alkarcsontjai maradtak meg eredetinek tekinthető helyzetben. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, nyugati irányba szűkülő aknasír.

Melléklete: nem volt.

95. sír (1992. június 10.) [57. tábla 2]

Férfi, 50-59 éves. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny-K (eltérés: 101,25°), sm.: 55-70 cm, sh.: 223 cm, ssz.: 66-77 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra billent. Megtartása jó. Bolygatott. Állatjárat

mozdította ki a jobb alkarcsontokat, az állkapcsot és a nyakcsigolyák egy részét, melyek közül kettő a jobb kézcsontok helyén feküdt. A kéz- és a lábujjcsontok hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba lejtős aljú aknasír.

Melléklete: nem volt.

96. sír (1992. június 11.) [57. tábla 3]

Férfi (?), 23 év feletti. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 115,31°), sm.: 35–40 cm, sh.: 197 cm, ssz.: 62–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás a váz jelentős részét feldúlta. *In situ* a láb-szárazak csontjai, a jobb alkarcsontok és néhány csigolya maradt csak meg. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

97. sír (1992. június 11.) [57. tábla 4]

Férfi, 22-25 éves. Csv. h.: 150 cm (a nyakcsigolyákig), t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 40 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 62–82 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar orsó- és kézcsontjai a medencén feküdtek. Bolygatott. A vázat a gépi földmunka és a szántás egyaránt bolygatta: a koponya felfordult, a bal orsócsont és a medence egy része kimozdult. A bal felkarcsonton gyógyult törés szabálytalanul összeforrt nyoma látható, melynek következtében a felkarcsont 4 cm-rel rövidült meg. A sírgödör hosszúkás, lekerekített sarkú, északi oldalán egyenes, déli oldalán kiöblösödő aknasír.

Melléklete: nem volt.

98. sír (1992. június 11.) [57. tábla 5]

Nő, 40-60 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 112,5°), sm.: 35 cm, sh.: 156 cm, ssz.: 40–48 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás roncsolta és dülta fel, *in situ* csak a jobb combcsont felső része, a jobb lábszárcsontok, a bal combcsont alsó és a sípcsont felső része, valamint a bal szárcsapocscsont maradt meg. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

99. sír (1992. június 12.) [57. tábla 6]

Férfi, 40-60 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (eltérés: 104,06°), sm.: 35–40 cm, sh.: ?, ssz.: 65–72 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás a váz nagy részét bolygatta, illetve megsemmisítette. *In situ* csak a bal láb csontjai, a jobb sípcsont, a szárcsapocscsont alsó része, a boka és a sarokcsontok maradtak meg. A sírgödör meglévő része lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba lejtős aljú aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

100. sír (1992. június 17.) [56. tábla 7]

Négy személy sírja: A – férfi, 30-40 éves, B – nő, 23 év feletti, C – 8 év körüli gyermek, D – 7-8 éves gyermek. Csv. h.: az A váz 150 cm, a többi nem mérhető, t.: Ny-K (eltérés: 123,7°), sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: 70–83 cm. Az A jelű váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Alkarcsontjai a felsőtest csontjaitól kissé kifelé hajlított helyzetben a felkarsontra visszahajlított pozícióban feküdtek, így a bal kéz ujjcsontjai a bal oldali felső bordák mellett, míg a jobb kéz ujjcsontjai többségében a bordák alatt feküdtek. A lábak csontjai enyhén terpesztett helyzetben voltak. Nemcsak a jobb alszár alsó része, de a bal bokacsonttól lefelé eső csontjai is hiányoztak. A C jelű gyermekváz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben, az A jelű váz lábcsontjai között feküdt. A koponyát, a felsőtest és mindkét kar csontjait bolygatás mozdította ki, illetve semmisítette meg. A D jelű váz az A lábcsontjainak végénél, a C jelű combcsontjai felett helyezkedett el, kicsavart, béka pozícióban. Lábcsontjai térdben behajlított, zsugorított helyzetben, csaknem a koponyáig felhúzva feküdtek, a gerinccsigolyák köríves, egybefüggő helyzetben voltak. A koponyát, a felsőtest és mindkét kar csontjait bolygatás mozdította ki, illetve semmisítette meg. A B jelű váz részben az A jobb lábának csontjai felett helyezkedett el. A vázból csak a töredékes koponya, a gerinccsigolyák, a medence és a combcsontok felső része maradt meg, a váz többi csontját bolygatás semmisítette meg. A szántás a sírgödör keleti részét és a vázakat is roncsolta, utóbbiakat pedig állatjáratok is bolygatták. Mind a négy vázon égésnyomok voltak megfigyelhetők, a sírföldben pedig kalcinált csontdarabokat találtak. A sírgödör keleti vége irányába kissé kiszélesedő, itt bizonytalan záródású, nyugati felén lekerekített, alja irányába szűkülő oldalú aknasír.

Melléklete: nem volt.

101–103. sír (1992. június 23.)

Őskoriak.

104. sír (1992. június 29.) [58. tábla 1]

Férfi, 23-30 éves. Csv. h.: 131 cm (a felkarcsontok felső végéig), t.: Ny-K (eltérés: 106,87°), sm.: 55 cm, sh.: 246 cm, ssz.: 60–68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A szántás és állatjáratok egyaránt bolygatták. A koponyát a szántás roncsolta, a nyakcsigolyákat állatjárat mozdította ki, a bal orsócsont a medence mellett feküdt, a kézcsontok a szeméremcsontok előtt kerültek elő. A váz alatt 10 cm vastagságú, a lábak irányába lejtős – itt már csak 5 cm-es – kevert földből álló feltöltés volt. A jobb sípcsonton csontkinövés volt megfigyelhető, a csípőizület a combcsont fejénél deformálódott. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Hosszanti oldalain 2-2 fül volt látható.

Melléklete: nem volt.

105. sír (1992. június 30.) [58. tábla 2]

Férfi (?), 23 év feletti. Csvh: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK (eltérés: 118,12°), sm.: 30 cm, sh.: 216 cm, ssz.: 64–85 cm. A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás szinte teljesen feldúlta, illetve megsemmisítette a csontokat. *In situ* csupán a jobb orsócsont vége és néhány ujjcsont, a keresztcsont, a medence jobb oldalának töredéke és egy bal oldali borda maradt meg. A sírgödör hosszúkás, ívelten záródó, északi felén kiöblösödő aknasír.

Melléklete: nem volt.

106. sír (1992. július 2.) [58. tábla 28]

Férfi, 28–43 éves. Csv. h.: 132 cm (a felkarcsontok végéig), t.: Ny–K (eltérés: 101,25°), sm.: 35–56 cm, sh.: 209 cm, ssz.: 70–73 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok a medence szélénél feküdtek. Bolygatott. A szántás és állatjáratok egyaránt bolygatták, illetve megsemmisítették a váz egy részét: a koponya töredékes, hiányos, a koponyatető felfordult, az állkapocs ugyancsak kimozdult és hiányos, a jobb oldali bordák szinte teljesen hiányoztak, a csigolyák roncsolódtak, a keresztcsont és a jobb orsócsont elmozdult, a láb és a kéz ujjcsontjai a sír teljes területén szétszóródtak. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú, keleti irányba egyenesen lejtős aljú aknasír.

Melléklete: nem volt.

107. sír (1992. július 3.)

Bizonytalan korú.

108–116. sír (1992. július 3., július 27.)

Őskoriak.

117. sír (1992. augusztus 11.)

Bizonytalan korú.

118–124. sír (1992. augusztus 11., október 19.)

Őskoriak.

125. sír

Dokumentációja és leletanyaga elveszett.

126. sír (1992. október 9.) [57. tábla 7]

Nő, 40–60 éves. Csv. h.: 137 cm (a nyakcsigolyák végéig), t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 170 cm, ssz.: 46–60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. *In situ* a csigolyák és a bordák egy része, a medence két lapátja, a combcsontok felső és alsó végei, a jobb sípcsont, valamint mindkét zárkapocscsont maradt meg. A fej – a sírgödör mérete és a váz *in situ* részeinek helyzete alapján – a temetés során valószínűleg a sír nyugati falához lehetett feltámasztva. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

127. sír (1992. október 1.) [58. tábla 3]

Gyermek, 8–9 éves. Csv. h.: 115 cm, t.: Ny–K (eltérés: 90°), sm.: 44 cm, sh.: 182 cm, ssz.: 47–54 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz. Bolygatott. Állatjárat mozdította ki a jobb kulcscsontot és a lapockát, a bal felkarcsont hiányzott, az egyik alkarcsont a bal combcsont külső oldalán feküdt, néhány bordával együtt. A kéz- és lábfejsontok hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1–21. A jobb oldali bordák, az állkapocs és a koponya alatt feküdt 20 db kisebb, gömb alakú üvegyöngy, átm.: 0,4–0,5 cm. Ugyanitt volt 1 db kéttagú rúdgyöngy is, m.: 0,7×0,5 cm (XJM ltsz. n.) [58. tábla 6–26].

22. Az állkapocs alatt helyezkedett el 1 db kerek átmetsetű, bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 1,76×1,2 cm, átm.: 0,18 cm (XJM ltsz. n.) [58. tábla 27].

128. sír (1992. október 1.) [57. tábla 8]

Férfi, 40–60 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K (eltérés: 95,62°), sm.: 46 cm, sh.: 187 cm, ssz.: 38–53 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézcsonatok a medencelapáton feküdtek. Bolygatott. A kissé magasabban fekvő koponyát a munkagép roncsolta, a jobb kéz- és lábfej csontjai kimozdultak. A sírgödör szűk, ovális aknasír.

Melléklete: nem volt.

129. sír (1992. október 1.) [58. tábla 4]

Férfi, 23 év feletti. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. *In situ* csak a bal láb csontjai, a jobb combcsont nagy része és az alszárak csontjai maradtak meg. A sírgödör meglévő része alapján valószínűleg lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír lehetett.

Melléklete: nem volt.

130. sír (1992. október 1.) [58. tábla 5]

Nő, 23 év feletti. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 41 cm, sh.: ?, ssz.: 33–40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. *In situ* a bordák egy része, a combcsontok két vége és a sípcsontok felső részei maradtak csak meg. A sírgödör meglévő része alapján hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

131–132. sír (1992. október 19., november 13.)

Bizonytalan korúak.

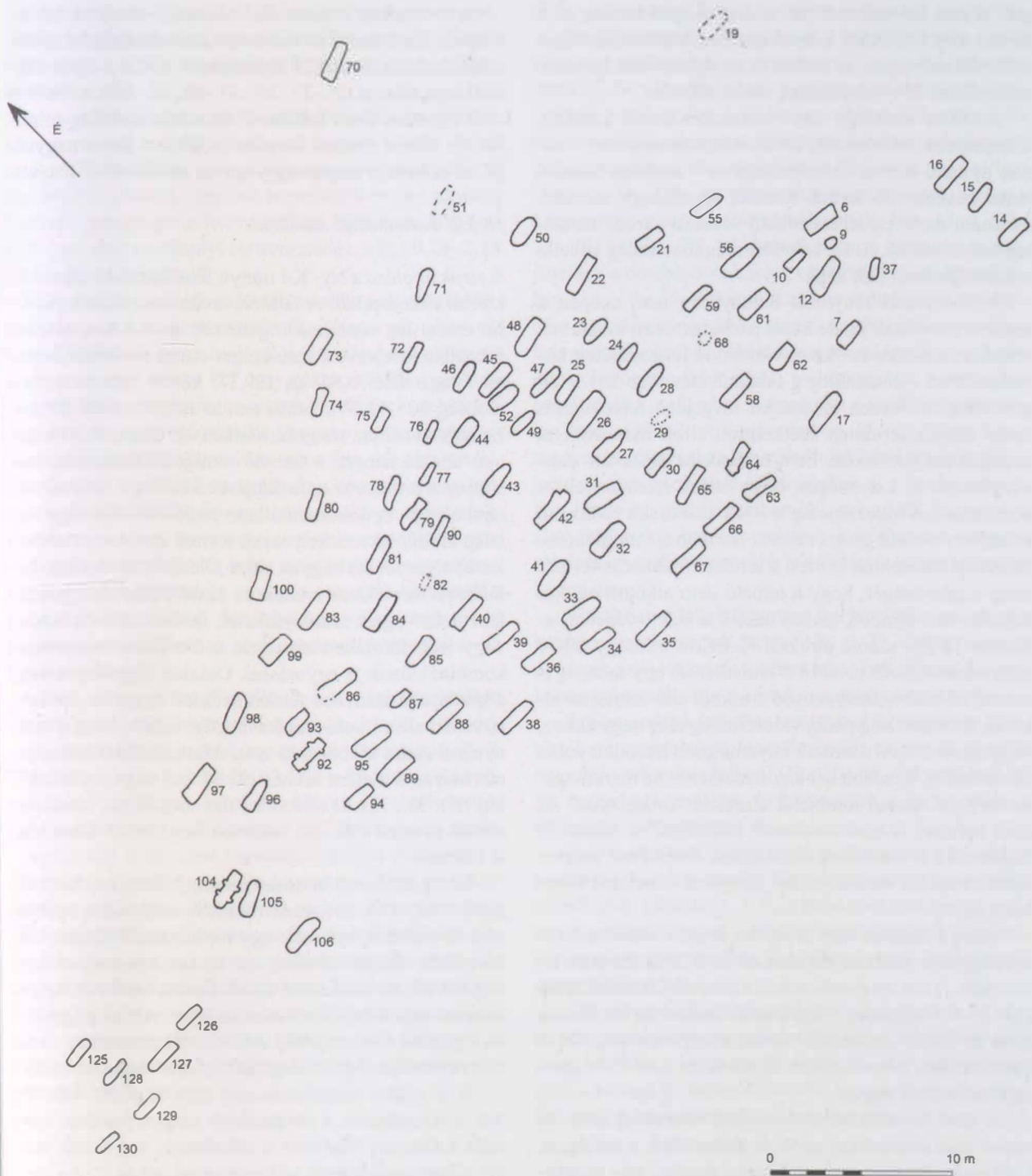
III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOMB

Szórványleletek:

1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, összenyomott végű karika, m.: 2,2 cm, átm.: 0,2 cm (XJM ltsz. n.) [58. tábla 29].

2. Egy db I. István (1000–1038) *Lancea Regis* típusú (H2), szabálytalan körvonalú, kopott, két egymás melletti ponton, de különböző méretben átlukasztott érme, m.: 2×2 cm (HM ltsz. n.) [59. tábla 2].

38.3. ÉRTÉKELÉS

29. kép. Lébény-Kaszás-domb

38.3.1. A temető kiterjedése

A 96 sírban összesen 99 temetkezést és valószínűleg ugyancsak e korszak emlékeként értékelhető további 1 üres sírgödört szolgáltató, teljesen feltártnak tekinthető temető a Lébény községtől északnyugatra elhelyezkedő, DNy–ÉK-i irányú Kaszás-domb területének északnyugati részén helyezkedett el. A kora Árpád-korban ez a terület még bizonyára a domb gerincét képezte, azonban a 20. század végére az erózió és a talajművelés hatására már a domb ÉNy-i lejtőjének részét alkotta.

A feltárt sírok egy elnyújtott ovális alakot formázó, középrészén kiszélesedő, keleti irányban azonban – annak nyugati felével összehasonlítva – kevésbé fokozatosan keskenyedő formát mutató, itt mintegy hirtelen, csaknem mereven lehatárolható vonallal záródó területen helyezkedtek el. Ez a terület megközelítőleg követte a domb gerincét [29. kép].

A környezeti tényezők bizonyosan nem csupán a dombot formálták át, de azzal párhuzamosan kihatással voltak a temetőre is. Az elvékonyodó humuszréteg következtében valószínűleg a talajművelés több sírt is elpusztíthatott, hiszen az ásatást megelőző terepbejárás során ezen a területen szétszántott sírok maradványai voltak megfigyelhetők. Erre utalnak az előkerült szórványleletek is. Lehetséges, hogy ennek eredményeként nem látható a fokozatosság a sírok számának csökkenő rendjében a domb keleti részén. Ha több sír megsemmisülésével számolunk is ezen a területen, akkor is fel kell vetni a lehetőségét, hogy a temető nem alkotott egykor teljesen zárt tömböt, hiszen annak a keleti végénél található 14–16. számú síroktól K–ÉK-re mintegy 60–70 méterre került elő további 5 temetkezés, egy laza, egymástól távolabb elhelyezkedő sírokból álló csoportot alkotva. Ez a távolság pedig valószínűleg elég nagy ahhoz, hogy amennyiben a temető folyamatosan húzódott volna ezen sírokig, legalább néhány temetkezés ne maradt volna meg. A temető tömbjétől elszakadt „magányos” sír több korabeli Kárpát-medencei lelőhelyről is ismert.²⁴³ Ugyancsak a temető középrészének tömbjéhez mérten kissé távolabb, északi és déli irányban is került elő néhány sír.

Noha a temetőt nem határolta árok, a feltárási terület nagysága miatt az minden oldalról lehatároltnak tekinthető. A sírkert északi oldalán húzódó árok őskoraiak (234., 347. objektum), s ugyanezen korszakba sorolhatók azok az árok is, melyek annak középrészénél, illetve keleti felében helyezkednek el, többször is a 10–11. századi sírok által vágva.

A kora Árpád-kori sírok mellett bronzkori urna- és római kori csontvázas sírok is előkerültek a területen. Utóbbiak többsége a temető keleti részén, egy megkö-

zelítőleg szabályos, É–D-i irányú sort alkotva. Közülük három (11., 57., 60. sír) is szuperpozícióban volt a kora Árpád-kori temetkezésekkel (6., 9–10., 55–56. sír). Ugyancsak a terület használatának korábbi emlékei azok az ős- és avar kori települési objektumok, melyekbe szintén beleástak kisebb-nagyobb mértékben 10–11. századi sírokat.

A temetőben a sírok É–D-i irányú sorokba rendeződnek. Ezek azonban a temető kiterjedéséből fakadóan meglehetősen rövidek, a leghosszabb sort is csupán 8 temetkezés alkotja (25–27., 30., 47–48., 65–66.), s ebből is csak egyetlen ilyen található. Természetszerűleg mindkét, de főként nyugati irányba csökken a sorok nagysága, itt néha már csupán egy-egy sír található sor helyett.

38.3.2. Temetkezési szokások

A sírok tájolása a Ny–K-i irányú fő tengelyhez igazodik, kisebb eltérésekkel. A feltárással a sírgödörök tájolását eredetileg vonásban rögzítették, ezeket az értékeket fokokban kifejezve a szélsőséges esetek az északi iránytól nyugat felé 75,93° és 129,37° között váltakoznak; a többség 90–112,5° közötti, ami az ismert esetek 79%-a. Egyetlen ettől az iránytól markánsan eltérő, É–D-i irányú tájolás ismert, a temető tömbjétől elszakadt, laza sírcsoportot alkotó temetkezések közül a 2. számú sírt tájolták így. A dokumentálható sírgödörök többsége téglalap alakú, lekerekített sarkú formát mutatott, azonban a szabályos forma nagyon ritka. Oldalaik egyenesek, különböző mértékben íveltek és szabálytalanok egyaránt lehetnek. Végeik szabálytalanul, ferdén, csúcsba futóan vagy ívelt formában zárulnak, e formák természetesen kombinálódnak is egymással. Oldaluk függőleges vagy a gödör alja irányába ferdén szűkülő egyaránt lehetett, egyetlen sírnál volt csupán megfigyelhető, hogy északnyugati sarka kiöblösödő volt. Aljuk az általános egyenes helyzetű mellett teknős (9., 59. sír) vagy a gödör keleti (17., 32., 73., 83., 95., 99., 106. sír), illetve ritkábban annak nyugati (90. sír) irányába tartó lejtős kiképzésű is lehetett.

Két esetben volt biztosan megfigyelhető ún. füles sírgödör (92., 104. sír), ezek rövidebb oldalaikon egyenesek, lekerekített sarkúak vagy ívelten záródóak lehettek, hosszanti, megközelítőleg ugyancsak egyenes oldalakon két-két ívelten kiugró füllel. Épített szerkezet nyoma azonban egyik felnőtt sír esetében sem volt megfigyelhető. Egyetlen esetben pedig ovális, a váz méretéhez viszonyítva rendkívül szűk sírgödört lehetett dokumentálni.

A 4. számú temetkezés egy üres sírgödör volt. Ennek a jelenségnek a megbízható magyarázatával maig adós a kutatás, felmerült a lehetősége, hogy ezek más-
hol elhunyt személyek jelképes sírjai voltak.²⁴⁴ Az ilyen

²⁴³ BENE–LŐRINCZY 1997, 226; LŐRINCZY–TÖRK 2011, 431.

sírgödöröknek a kalandozó akciók során elhunyt harcosokkal való összekötése azonban nem tekinthető reális magyarázatnak.²⁴⁵ Mindez a vizsgált temetők alapján is jogosnak tűnik, hiszen aligha feltételezhető – már csak a temető alább tárgyalandó kronológiai helyzete miatt sem –, hogy itt egy különban elhunyt harcos jelképes temetkezésének nyoma tünt volna fel.

A vázak általában a sírgödörök közepén fekszenek, ritkán megfigyelhető, hogy valamelyik oldalhoz közelebb vagy a gödör tengelyéhez képest eltéréssel dokumentálhatóak.

A sírok mélysége a talajra ható tényezők miatt többször nem volt megfigyelhető, az ismert esetek szélső értékei 20 és 83 cm között mozognak, az átlag 35–50 cm között változik, amihez természetesen az egykori humusz vastagságát is hozzá kellene számítani. Nagyságuk igazodott az elhunyt testméretéhez, s így 0,26–2,64 m² között váltakoznak.

Koporsóra utaló nyom kevés esetben volt megfigyelhető, ez azonban nem feltétlenül a koporsók alacsony számára, hanem talán csak azok észlelésének nehézségeire utal: egy sírban (27. sír) vékonyabb sávban futó elszíneződés mutatkozott a váz jobb oldala és láb felőli vége mellett, mely valószínűleg koporsó egykori nyomára utal. Előkerült továbbá 1 db lapos fejű vasszeg is a 31. sírből, mely valószínűleg ugyancsak koporsóhoz tartozhatott. Mindkettő felnőttről volt, csakúgy, mint azokban az esetekben, amikor a csontok szorosabb helyzetét alapján feltételezhető, hogy az elhunytat koporsóban vagy valamilyen szerves anyagba csavarva helyezték a sírba (10., 30., 56. sír). Továbbá koporsóra vagy a test becsavarására utalhatnak azok az esetek is, amikor a váz állkapcsa leesett.

Több sírban is megfigyelhető volt, hogy a váz alatt kevert földből álló *feltöltés* húzódott (5., 76., 89., 104. sír). Ez lehetett többé-kevésbé egyenletes vastagságú (5–10 cm), illetve lejtős is. Utóbbiak közül a 89. sírban a koponya alatt 8 cm magasságban kezdődött, s a combcsontokig húzódott, míg a 104. sírban 10 cm magasán indult, s végigfutott a sír teljes hosszán, azonban vastagsága a lábknál már csak 5 cm volt. Ugyancsak több sír földje tartalmazott kerámiadarabokat, melyek bizonyára a terület megelőző periódusának régészeti emlékei lehetnek.

A vázak helyzete a 10–11. századi temetőkben szokásos hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Kivételt képez a 62. sír, ahol a felsőtest csontjai hanyatt fekvő, míg a lábak kissé zsugorított pozícióban kerültek elő. Ugyancsak oldalt, térdben kissé behajlított lábakkal helyeztek egy gyermeket a 76. sírba.

A karok a jól megfigyelhető esetekben általában a váz mellett, a medence szélén vagy enyhén alatta fekhettek, általában nyújtva vagy könyökben enyhén behajlítva. A szimmetrikustól eltérően a karok közül az egyik a váz mellett, míg a másik ettől eltérő helyzetben fekve több sír esetében is megfigyelhető volt.

A további ismert helyzetek a következők: egy sírban (100. sír) mindkét alkart csaknem a felkarra hajlították vissza; két sírban (1., 52. sír) csak a bal alkart, míg a jobb kar a test mellett volt; egy esetben (97. sír) a bal, két esetben (19., 74. sír) a jobb kart a medencére hajlították, míg a másik a test mellett feküdt; egy esetben (22. sír) a jobb alkarcsontok csaknem merőlegesen a felkarra, kézcsontjaikkal együtt az alsó csigolyákon feküdtek; négy sírban (16., 44., 71., 128. sír) a bal alkarcsontok végei, illetve a kézcsontok a bal combnyaknál voltak; hét sírban (12., 32., 45., 51., 66., 78., 83.) mindkét kar a medence szélén, illetőleg a combcsontok felső végeinél feküdt; három ízben (10., 30., 56. sír) mindkét kar erőteljesebb medencére hajlítása révén azok megközelítőleg szimmetrikus helyzetben lehettek, főként a medencelapátokon; illetve ettől eltérően: a jobb alkar- és kézcsontok a medencében feküdtek, míg a bal kar csontjai a medencelapát szélén voltak (38., 49. sír); egy esetben (61. sír) ugyancsak a medencén, de részben egymáson feküdtek a végtagok: a jobb alkarcsontok alatt helyezkedtek el a bal kéz csontjai; illetve egy másik esetben (49. sír) a jobb kézcsontok alatt feküdtek a bal kéz csontjai. A különböző karhelyzetek magyarázataként több lehetőség is felmerült már a kutatásban.²⁴⁶

Ritkábban a lábak fektetése is eltéréseket mutatott a hagyományos nyújtott helyzettől. A 77. sírban nyugvó gyermek jobb lábszárát térdben kissé behajlítva a bal bokához helyezték, míg a jobb kar a medencére került.

Sajnos a vázak helyzete nem rajzol ki világosan elhatárolható csoportokat, temetőn belüli helyzetük alapján egyedül azoknál a síroknál (10., 30., 56. sír) vetődhet fel ez, melyeknél az alkar- és kézcsontok erőteljesebben a medencén helyezkedtek el.

Étel- és italmellékletre utaló lelet egyedül a 85. sírből került elő, ám itt is csupán feltételesen sorolható a sírhoz az előkerült állatcsont. A 78. sírban lévő halcsontok mellett rágcsálók csontjai is feküdtek a sírban lévő állatjártokban, így valószínűleg az előbbieket sem értékelhetők ételmellékletként.

Két sírban volt megfigyelhető *trepanáció*: a 44. sírba temetett nő koponyájának jobb oldali falcsontján egy megközelítőleg kerek nyílás látható, melynek oldalán lévő – a csont újraképződésre utaló – csontsarjadás alapján a nő a beavatkozást néhány hónappal túlélte. A 17.

²⁴⁴ DIENES 1975, 88; FODOR 2004, 9–10.

²⁴⁵ KOVÁCS 1996, 106; RÉVÉSZ 1996, 192.

²⁴⁶ TAKÁCS 2005a.

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOB

sírban nyugvó fiatal leány koponyájának tetején pedig egy 1,4×0,9 cm-es jelképes koponyalékelés található. Az 58. sírba temetett személy karja valószínűleg már életében amputált volt. A 90. sírban nyugvó állapotos nőt pedig közvetlenül a szülés előtt érte a halál, hiszen a magzat már befordult a szülőcsatornába. A 104. számú

sírban fekvő vázon, a jobb sípcsonton csontkinövés volt megfigyelhető. Továbbá több – megfelelően vagy deformáltan – gyógyult csonttörés is dokumentálható volt (67., 84., 88., 97. sír).

Korabeli *rablásra* utaló nyom nem volt, de *szuperpozíciók* sem voltak megfigyelhetők a 10–11. századi sí-

30. kép. Lébény-Kaszás-domb, a maradandó anyagból készült tárgyakat tartalmazó sírok

rok között, szemben az ő- és avar kori települési objektumokkal, illetve a római kori sírokkal. A jelenkori vagy állatok okozta bolygatás azonban több sírban is a leletek megsemmisülését, sírból való kikerülését okozta, ezekre az esetekre egyes esetekben a csontokon lévő patina is utal (25., 50., 64. sír).

A temetőben a *nemek megoszlása* a férfi és a női sírok között egyenletesnek tekinthető. A pontosan meghatározható vázak között 33 férfi, 31 nő és 24 gyermek volt, 9 váz esetében csak annyi ismert, hogy már felnőtt korba lépett, míg 2 esetében a besorolás bizonytalan. Ezek százalékos aránya a temető egészét tekintve tehát 33,34% a férfi, 31,31% a nő, 24,24% gyermek, 9,09% a felnőtt, míg 2,02% a bizonytalan. A gyermekek alacsonyabb számát azonban valószínűleg befolyásolhatta, hogy a gyermeksírok közül – kisebb mélységük miatt – több is elpusztulhatott a feltárás megkezdéséig. De nem zárható ki az sem, hogy nem minden újszülöttet, gyermeket temettek ide.

38.3.3. A TEMETŐ LELETANYAGA ÉS KELTEZÉSE

A temetőben 32 sírból került elő valamilyen maradandó anyagból készült lelet: fém- vagy üvegtárgy. Ez a szám a sírok 33%-át teszi ki, azonban a már említett bolygatások miatt ez a szám valószínűleg kisebb lehet az egykori valós értéknél. A mellékletes sírok magasabb számát támasztják alá a vázakon megfigyelt patinanyomok, melyeknél azonban fémtárgy nem került elő, illetve a temető területéről származó szórványleletek is. Természetesen számolhatunk melléklet nélküli sírok pusztulásával is, ami az arányt tovább módosítaná.

Az ékszereket tekintve a bronz ékszerek száma jelentősen meghaladja az ezüstváltozatokét, utóbbiak a temető középrészén lévő sírokból ismertek. Az esetleges szerves anyagból készült tárgyak egykori jelenlétére sajnos szinte semmi nem utal.

A legtöbb melléklet a női sírokból került elő, ezek száma majd kétszerese a mellékletes gyermeksírokénak, míg a legszegényebbek a férfiak temetkezései voltak. A mellékletek nemenkénti megoszlását tekintve a férfisíroknak csupán 10%-a tartalmazott valamilyen leletet, általában csak használati eszközt, ritkán ékszert, egy esetben pedig fegyvert. A női sírok esetében viszont azok feléből került elő lelet. Főként ékszerek, legnagyobb számban gyűrűk, továbbá hajkarikák, ritkábban gyöngyök, valószínűleg másodlagos felhasználású ruhadíszek, egy-egy kar- és nyakperec, fejdísz, de megtalálhatók a napi munka során használt kések is. A gyermeksírok esetében a női sírokhoz képest kissé alacsonyabb ez az arány, a mellékletek egyetlen vaskés és ruhadísz

A temetőben a maradandó anyagból készült tárgyak főként a sírkert középső részén elhelyezkedő sírokból kerültek elő [30. kép]. Nyugati irányban a temető a 94., 92. és 98. sírok alkotta vonalától nyugatra csupán egyetlen sírból (127. sír) került elő melléklet. Az itt lévő temetkezések (107., 125., 127–130. sír) a térkép alapján a temető tömbjétől kissé elkülönülő csoportot alkotnak, azonban ennek oka a köztes részen lévő sírok egy részének elpusztulása is lehet. Ezen a részen helyezkedett el a két biztosan fűles sírgödör is, melyekből azonban lelet nem került elő. Keleti irányban is egy mellékletek nélküli sírsor zárja a temetőt, majd mintegy 60 méterre található az 1–5. sírok laza csoportja. E sírokat minden bizonnyal szándékosan távolabb ásták a temető tömbjétől, s nem a köztük elpusztított sírok okozta optikai csalódással állunk szemben. Az viszont feltétlenül figyelemre méltó, hogy a sírcsoport egyetlen maradandó anyagú mellékleteket tartalmazó sírjának tájolása a temető sírjaitól eltérően É–D-i irányú.

kivételével az ékszerek közé sorolhatók: gyűrűk, gyöngyök, hajkarikák és másodlagosan átalakított – öszszenyomott végű – karperecek. A maradandó anyagú melléklettel rendelkező sírok a temető középső részén helyezkednek el, ezek száma nyugati irányban csökken.

A fejét díszítő *ékszerek* között csaknem kizárólag különböző *hajkarikák* fordulnak elő [31. kép]. Sajnos a hiányos daraboknál a pontos típus megállapítása nem egyszer nehézségekbe ütközik. Ez az ékszertípus 10 sírból került elő, 1 sír esetében pedig a koponyán lévő patina alapján feltételezhető annak egykori megléte. Nyolc esetben női, míg három esetben gyermekváz volt ezekben a sírokban.

Típusaikat tekintve az *S-végű karikák* vékony huzalú változata ismert csak a temetőből, 2 db bronz és 1 db ezüst. Az *egyszerű huzalkarikák* között 4 db bronz és 2 db ezüst található, ezek egyszerű, nyitott végű, kerek vagy kissé ovális átmetszetű darabok. Az egyszerű huzalból készült, nyitott végű hajkarikák használata általános volt a 10–11. század folyamán,²⁴⁷ míg az S-végű változatok elterjedése a 10. század utolsó harmadára tehető.²⁴⁸ Előbbiek kis számuk ellenére csaknem a temető teljes területén megtalálhatók voltak, szemben az S-végű változatokkal, melyek a temető szélső sírjaiból kerültek elő.

Rendkívül ritka leletnek számít a korszak leletanyagában a *spirális szalagokkal ellátott fejdísz*, mely egy fiatal leány sírjából (62. sír) került elő. A koponyát körbeölelő fémdíszek alatt, továbbá magukban a spirális szalagokban is bőrmaradványok voltak megfigyelhetők,

²⁴⁷ Révész 2008, 402.

²⁴⁸ Szóke-Vándor 1987, 57.

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOB

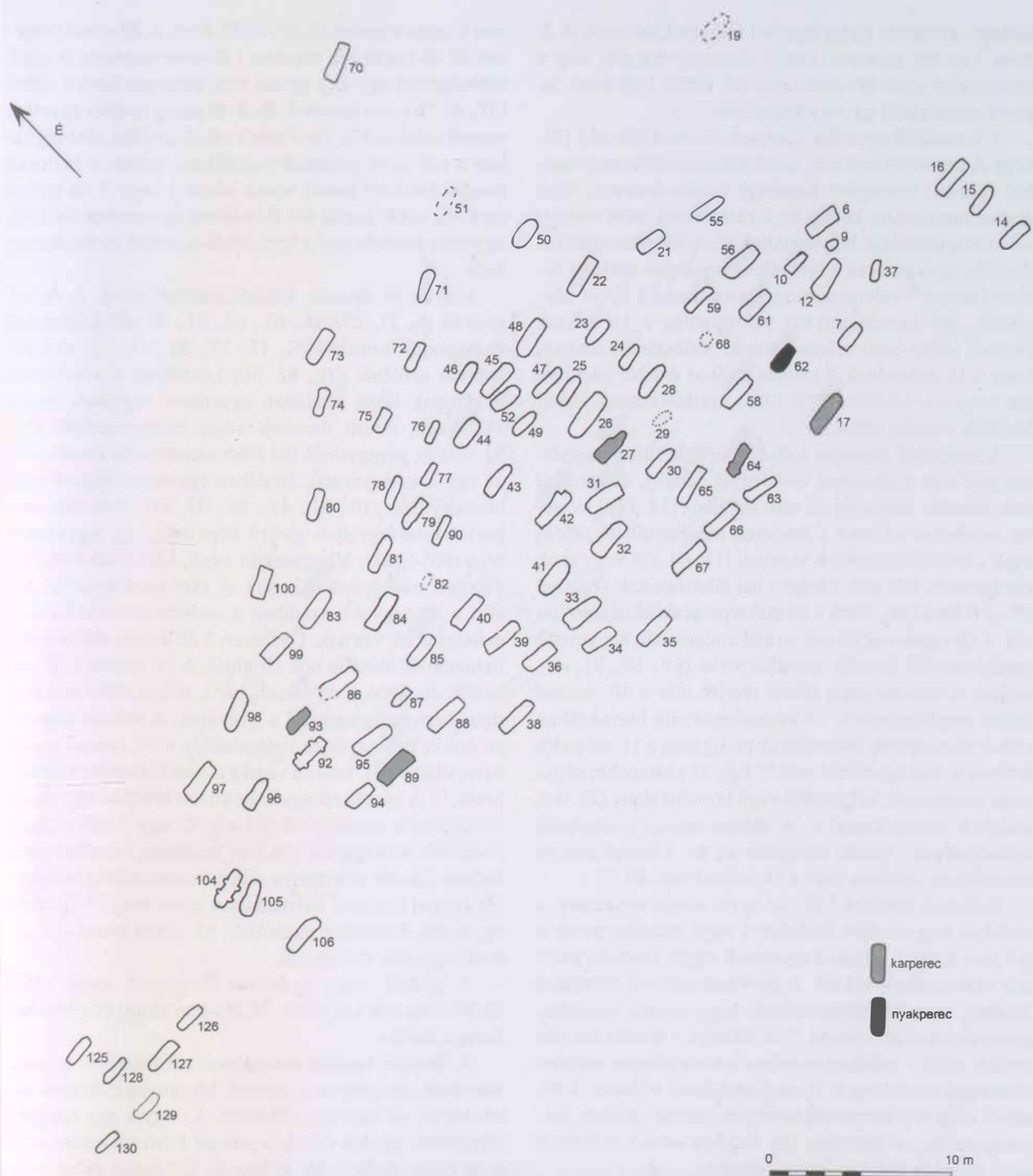
31. kép. Lébény-Kaszás-domb, hajkarikat tartalmazó sírok

alátámasztva azt, hogy az ilyen típusú díszeket nem önmagukban, hanem valamilyen szerves anyaggal kombinálva viselhették: ezt az anyagot egyfelől a szalagok belsejében átfűzve, másfelől az így merevített szalagot egy másik szerves anyagra erősítve vagy csupán felette elhelyezkedve hordták. A sírból előkerült hajkarika –

mélynek alapján copf viselete is feltételezhető – felhívja a figyelmet arra, hogy e fejdísz a hajviselet szempontjából funkció nélküli is lehetett. Ezek részletes értékelését lásd a IV. fejezetben!

Mindössze négy sírból, egy idősebb és egy fiatalabb nő, egy kisleány, továbbá egy bizonytalan nemű váz mel-

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOB

32. kép. Lébény-Kaszás-domb, nyakperecet, karperecet tartalmazó sírok

lól (2., 68., 89., 127. sír) kerültek elő *gyöngyök*. A 89. sírba temetett idősebb nő mellől 1 db nagyobb és 5 db kisebb, lapított gömb alakú, egymást keresztező, ún. hurokfolyatott vonalakkal díszített szemesgyöngy ismert. Utóbbi

gyöngytypus használata a 10. század elejétől majd két évszázadon keresztül, az ún. köznépi jellegű temetőben a 11. század végig adatolható.²⁴⁹ A 127. sírban nyugvó 7-9 éves kislány nyakában 20 db kisebb, gömb alakú és 1 db

²⁴⁹ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 63; SZILÁGYI 1994, 107-108.

kéttagú, hengeres rúdgyöngyből álló nyaklánc volt. A 2. sírba temetett gyermek mellől szemesgyöngyök, míg a bizonytalan nemi hovatarozású 68. sírból 1 db kicsi, lapított gömb alakú gyöngy került elő.

A temetőből egyetlen *nyakperec* ismert (62. sír) [32. kép]. A háromrét hajlított, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, vastagabb átmérőjű hurkos-kampós végű ékszer huzalszájai között és a záróelemek előtt sodrott ezüst filigránszálak helyezkedtek el. A filigránszálakkal díszített nyakperecek a tárgytipus tipológiai sorában Jochen Giesler²⁵⁰ véleménye szerint a harmadik fázist képviselik, így használatukkal valószínűleg a 11. század elejénél előbb nem számolhatunk. Valószínű azonban, hogy a 11. századnak is csupán a 20-as éveitől jelenhettek meg, s I. László (1077–1095) uralkodásának idején kerültek utóljára sírokba.²⁵¹

A temetőből összesen 6 db *karperec* került elő, egyetlen gyermek kivételével mindegyik felnőtt, esetenként már idősebb korba lépett nők sírjaiból [32. kép]. Viseleti módjukat tekintve a hitelesen megfigyelhető példányok a jobb alkarcsontok végeinél (17., 64. sír) vagy azok középrészén (89. sír), illetve a bal alkarcsontok végeinél (93. sír) feküdtek. Ezek a huzalkarperecek közé sorolhatók: 4 db kerek vagy kissé ovális átmetszetű, hegyesedő végű bronzból készült huzalkarperec (64., 89., 93. sír), melyek a kutatás jelen állása szerint már a 10. század elején megjelenhettek, s a század második harmadában váltak népszerűvé, használatuk pedig még a 11. második felében is megfigyelhető volt.²⁵² Egy db vastagabb, négyzetes átmetszetű, hegyesedő végű bronzpéldány (27. sír), melynek használatával a 10. század utolsó évtizedeitől számolhatunk, igazán elterjedt az ún. köznépi jellegű temetőkben azonban csak a 11. században vált.²⁵³

Előkerült továbbá 1 db, az egyik végén egyenesre, a másikon hegyesedőre kialakított végű huzalkarperec is (17. sír). E típus a huzalkarperecek egyik kevésbé elterjedt változatának számít. A gyermeksírokból származó darabok kapcsán feltételezhető, hogy azokat másodlagosan alakították ilyenné.²⁵⁴ A lébényi – felnőtt női váz mellett talált – példány azonban mérete alapján minden bizonnyal eredetileg is ilyen kialakítású lehetett. A 93. sírből előkerült karperecpár végeit viszont valóban összeszenyomták, valószínűleg így alakítva azokat méretre a sírba temetett fiatal gyermek számára.

Az ékszerek között a legnagyobb darabszámban különböző *gyűrűk* vannak. A temető 20 sírjában volt valamilyen gyűrű, vagy valószínűleg gyűrűként viselt tárgy,

ami a teljes sírszám 22,2%-a [33. kép]. A 20 sírból összesen 28 db került elő, továbbá 1 db szórványként. A sírok többségében egy-egy gyűrű volt, összesen három sírból (27., 42., 63. sír) ismert 2 db; 3 db pedig csupán egyetlen temetkezésben (71. sír) fordult elő. A gyűrűk többségükben a női sírok jellemző mellékletei voltak, a biztosan meghatározható nemű vázak közül 2 vagy 3 db gyűrű csak női sírból került elő. Ritkábban gyermekek sírjából, egyetlen esetben pedig férfisírból is ismert ez az ékszerfajta.

Három fő típusuk különböztethető meg. A *huzalgyűrűk* (6., 17., 27., 58., 61., 64., 71., 83. sír) különböző vastagságú bronzból (6., 17., 27., 58., 61., 71. sír), ritkábban ezüsből (71., 83. sír) készültek; a vékonyabb példányok végei általában egyenesre vágottak, míg a vastagabb, öntött darabok végei elhegyesedőek (17., 83. sír). A *pántgyűrűk* két főbb alcsoportba sorolhatók: az egyik az egyszerű, általában egyenesre vágott végű bronzgyűrűk (10., 31., 42., 59., 93. sír). A másik csoportot csak egyetlen gyűrű képviseli, egy ugyancsak bronzból öntött, elhegyesedő végű, körülfutó bordával díszített pántgyűrű (22. sír). A *zárt karikagyűrűk* között a legnagyobb számban a *sodrást utánzóan öntött* ezüstgyűrűk vannak. Összesen 5 db került elő belőlük, fiatalabb és idősebb nők sírjaiból. A 71. sírban 2 db volt belőle, továbbá 1 db huzalgyűrű, míg a többi sírban e típus képviselte egyedül a gyűrűket. A sodrást utánzóan öntött ezüstgyűrűk valószínűleg a 10. század utolsó harmadától a 11. század végéig terjedő időszakra keltezhetők.²⁵⁵ A zárt karikagyűrűk között továbbá egy *dudorosan öntött* ezüstgyűrű (65. sír) és egy *külső oldalán rovátkolt* bronzgyűrű (56. sír) található; mindkét típus Jochen Giesler véleménye szerint valószínűleg csupán a 11. század középső harmadában jelent meg.²⁵⁶ Továbbá egyszerű, díszítetlen ezüst (62., 85. sír) és bronz (42. sír) karikagyűrűk említhetők.

A gyűrűt vagy gyűrűket tartamazó sírok közül 22,7%-ban volt karperec, 18,2%-ban sima, míg 9%-ban S-végű karika.

A fémről készült *ruhadíszek* tekintetében is meglehetősen szegényes a temető leletanyaga, három sírből került elő egy-egy ruhadísz. Az egyik egy nagyobb négyzetes, egykor *kéttagú csüngő* felső részeként szolgáló veret, mely a 48. sírban az állkapocs belső oldalánál feküdt. Bizonyára nem eredeti funkciójának megfelelően használták, hiszen a felerősítésre szolgáló fülek vagy szegecsek a hátoldaláról hiányoztak. Másodlagos

²⁵⁰ GIESLER 1981, 116–120, *Taf.* 53.

²⁵¹ RÉVÉSZ 2008, 67.

²⁵² RÉVÉSZ 2008, 417.

²⁵³ LANGÓ 2000, 40–41.

²⁵⁴ LANGÓ 2000, 41.

²⁵⁵ RÉVÉSZ 2008, 371.

²⁵⁶ GIESLER 1981, 112, *Taf.* 53.

III.38. LÉBÉNY-KASZÁS-DOMB

33. kép. Lébény-Kaszás-domb, gyűrűs tartalmazó sírok

felhasználását erősíti meg, hogy csupán egyetlen darab került elő a sírból. Ez, valamint csüngőtagjának hiánya azonban hosszabb használatára utal. E tárgy típus forgalmának időtartamát tekintve a 10. század második-harmadik évtizede jöhet számításba legkorábban.²⁵⁷

Használatuk – régióként természetesen akár jelentős eltéréseket mutató – felső időhatárához figyelemre méltó adat, hogy az Alba Iulia/Gyulafehérvár-Brândușei utcai (Ro.) temetőből I. István (1000–1038) érmével együtt került elő egy ilyen veret ugyancsak felső része.²⁵⁸ A másik

²⁵⁷ MESTERHÁZY 1989, 249–250; BÁLINT 1994, 45.

²⁵⁸ DRAGOTÁ 2006, 126, Pl. XXXI.

egy kisebb, ún. négykaréjos ingnyakdísz veret (27. sír), melyet a kutatás általában az ún. ingnyakdíszek közé sorol, noha funkciója korántsem minden esetben csak ez lehetett. Mindkét veret női sírból származik. A honfoglalás és államalapítás kori sírok tekintetében rendkívül érdekes a harmadik, a 9. sírből származó, bronzból öntött, emailberakásos korongfibula. A feltárás során még megfigyelhető volt, hogy a bronzlemezekkel tagolt felületen mára csaknem teljesen színét veszített piros és sötétzöld színű emailberakás helyezkedett el. Az 1,5-2 év körüli gyermek sírjában ez valószínűleg nem az elhunyt mindennapok során viselt ruházatához tartozhatott, hanem bizonyára a temetés során adhatták vele. A tárgy-típus értékelését – a lelőhely környezeténél tágabb tekintésben – Tomka Péter végezte el.²⁵⁹

A fém ruhadíszeket tartalmazó sírok – fejdísz alapján ide sorolható a 62. sír is – a temető keleti feléből ismertek.

A használati eszközök közé 5 db kés sorolható (2., 42., 65., 72., 89. sír), ezek nyéltüskével ellátott, hegyes végű darabok. A sírokban a jobb combcsont külső oldalánál (2. sír), a térdek magasságában (42. sír), a jobb alkar- és kézcsontok külső oldalán (65. sír), a jobb alkarcsont felső részénél (89. sír), illetve kissé bolygatott helyzetben, a jobb felkarcsont belső oldalánál (72. sír) figyelték meg; tehát többségében a viseleti helyzetnek megfelelően. Három esetben női, egy férfi-, míg az ötödik egy gyermeksírből került elő. Utóbbi 12-13 éves korú volt, így talán már részt vehetett a munkában, ezért kaphatta kését. Talán ugyancsak használati eszközök lehettek egykor a 48. sír hosszúkás vastörédékei is.

Fegyver. A temetőből mindössze egyetlen férfisírből (32. sír) került elő fegyver: 1 db nyílcsúcs. Mivel egyedüli melléklete volt a sírnak, a temetés során rituális céllal ugyanúgy a sírba helyezhették, mint az illető életében betöltött hivatására történő utalásképpen.

A temető keltezése tekintetében sajnos az egyetlen korabeli, I. István (1000–1038) által veretett *Lancea Regis* (H2) típusú érme szórványként került elő. Az érme átfúrt volta még a régi szokások továbbélésének bizonyítéka lehet, amikor a kalandozások vagy kereskedelmi tevékenység nyomán megszerzett érméket nem értékmérőként, hanem díszként használták fel.²⁶⁰ Ezen érmetípus Kovács László véleménye szerint az 1000/1001. év fordulóján a koronázásra készült, s csak az 1006–1010-es évekig lehetett szűk körű fogalomban. Azonban, ha fogalomban már nem is voltak, hosszabb idejű megőrzéssel természetesen számolhatunk.²⁶¹

A temető leletanyaga alapján annak használati idejét a 10. század közepétől, második felének utolsó évtizedeitől, a 11. század elejéig/első feléig – talán éppen I. István (1000–1038) uralkodásának idejéig²⁶² – jelölhetjük ki. Felső időhatárát tekintve figyelembe kell venni, hogy a hajkarikák 11. század közepétől megjelenő típusai (vastagabb huzalú, bordázott S-végű darabok) nem kerültek elő, de nem ismertek az obulusadás elterjedésével párhuzamosan uralkodó Árpád-házi királyok pénzei sem. Így a 11. század második negyedének végén már valószínűleg nem használták a temetőt, mely vélhetően szélei irányába „fiatalodik”. Kérdéses azonban, hogy egy hosszabb használati idővel számolhatunk-e, avagy a temető egy nagyobb közösség relative gyorsabban létrejövő temetkezőhelye volt-e.

38.4. IRODALOM

TOMKA 1994a; TOMKA 2000, 21–23; TOMKA 2000a; CZIGÁNY 2000; CZIGÁNY 2003; MNM R. A. III/21/1996; XJM. R. A. ltsz. n.

1993-ban a Lébény-Bille-dombon folyó régészeti feltárás során, az ott dolgozó munkások egyike egy állatfejes bronz karperecet adott át Takács Miklósnak, amely elmondása szerint a település használatban lévő temetőjében, egy sír ásása során került elő. Beszámolója szerint további leleteket nem találtak, s nem került elő egyéb sírra utaló nyom sem. A karperec sodrást utánzóan öntött, zárt, Kovács László felosztásában a 3c típusba sorolandó.²⁶³ M.: 8,2×7,5 cm, v.: 0,5 cm (XJM ltsz. n.) [59. tábla 1].

²⁵⁹ TOMKA 2005.

²⁶⁰ KOVÁCS 1989, 167.

²⁶¹ KOVÁCS 1995a, 1083, 1086; KOVÁCS 1997, 61–62.

²⁶² TOMKA 2000, 21; TOMKA 2000a, 66.

²⁶³ KOVÁCS 1994, 136.

III.39. MINDSZENTPUSZTA-PÁZMÁNDFALU

39.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1972 márciusában Takács Béla ajándékként került a Xántus János Múzeum gyűjteményébe egy fonott ezüstgyűrű, melyet Mindszentpuszta és Pázmándfalu között,

a pusztaegyházi részen talált. Az előkerülés körülményeiről sajnos más, közelebbi információ nem áll rendelkezésre.

34. kép. Mindszentpuszta-Pázmándfalu (1:10 000)

39.2. LELETLEÍRÁS

1. Egy db hat szálból fonott, elkalapált, hegyesdő végű ezüstgyűrű, m.: 2,7×2,5 cm, sz.: 0,4 cm, v.: 0,4 cm (XJM ltsz. 72.5.1.) [59. tábla 3].

39.3. IRODALOM

XJM R. A. 1003–71, 69–98.

III.40. MOSONMAGYARÓVÁR-KIRÁLYDOMB

40.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1971. augusztus 9. és szeptember 3. között Pusztai Rezső és Tomka Péter a mosoni ispánsági vár régészeti kutatása során, a föld-fa szerkezetű sánc átvágását végezték, Vidra Aladár Liliom utca 7. számú háza előtt. A kutatás célja a sánc szerkezetének vizsgálata, az erősség kronológiai viszonyainak pontosítása volt. A sánc átvágása mellett korlátozott mértékben annak belső lejtőjén és az erősség belsőbb részein is folyt kutatás, melynek során annak 13. századig történő használatára utaló telepjelenségek is előkerültek. A feltárás során a települési objektumok leletei mellett a 4. szelvényben embercsontok, egy másodlagos felhasználású,

több helyen átlukasztott levél alakú dísz, egy vaszabla töredéke és egy további tüskés vastöredék – talán egy nyilhegy (?) – is napvilágot látott. A helyben lakók elmondása szerint a ház telkén többször is kerültek már elő emberi csontok ezt megelőzően is. Mindez megerősíti a feltételezést, hogy a sáncon belüli terület feltöltéséhez hordott föld kitermelésekor valószínűleg egy 10. századi temető bolygattak meg vagy pusztítottak el. Mivel feltételezhetően nem nagy távolságról hordták ide a munka során a földet, így a temető is a közelben helyezkedhetett el. A leletanyag a Hansági Múzeum gyűjteményébe került.²⁶⁴

35. kép. Mosonmagyaróvár-Királydomb (1:10 000)

40.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db levél alakú préselt rézlemez. Középe ugyancsak levél alakban bemélyedő, szélén körben 7 vagy 8,²⁶⁵ a bemélyedő középső részénél pedig további 3 lyuk található. Másodlagosnak a lemez szélén körben elhelyezkedők tűnnek, ezek átmérője kissé nagyobb, a hátoldalon a peremük pedig sorjás, m.: 5,7×4,3 cm (HM ltsz. 2004.11.1.) [59. tábla 4].
2. Egy db vaszabla, elveszett.
3. Egy db hegyes vastárgy (nyílcsúcs?), elveszett.

40.3. IRODALOM

PUSZTAI–TOMKA 1972; TOMKA 1976, 398–402; PUSZTAI 1979, 13–15; TOMKA 1987, 151; TOMKA 1994c; BÓNA 1998, 95–96; ASZT 2004, 21; ASZT 2006; MNM R. A. II.22/1972; XJM R. A. 6–72.

²⁶⁴ PUSZTAI–TOMKA 1972.

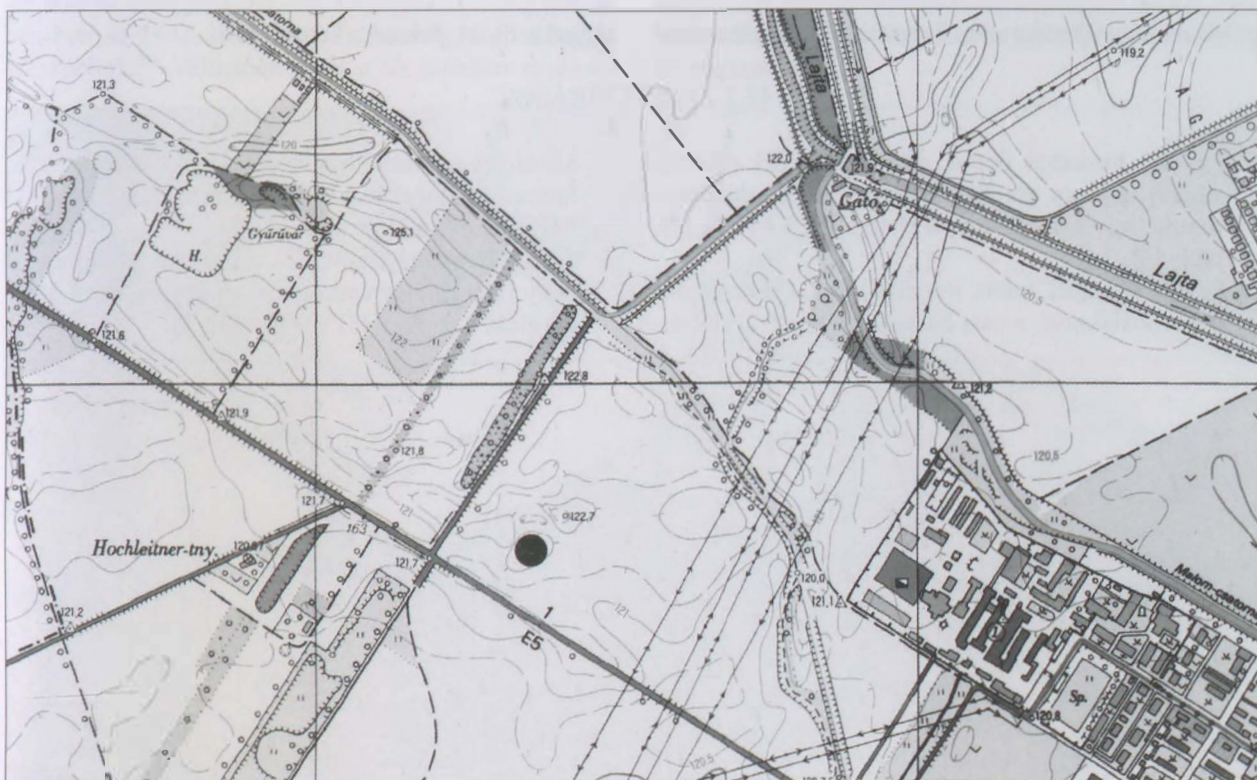
²⁶⁵ A felső részen lévő lyuk lehet két, egybeszakadt lyuk is.

III.41. MOSONMAGYARÓVÁR KÖRNYÉKE

41.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Hansági Múzeum gyűjteményébe Németh Alajos mosonmagyaróvári lakos ajándékaaként került 1 db trapéz alakú, fémberakással díszített kengyel, mely elmondása

szerint a város északnyugati határában került elő, a mai 1. számú műttől mintegy 100 méterre, egy a környezetből kissé kiemelkedő dombon.²⁶⁶

36. kép. Mosonmagyaróvár északnyugati része (1:10 000)

41.2. LELETLEÍRÁS

1. Egy db trapéz alakú, tausírozott, kovácsoltvas kengyel. Külső oldalán gerincelt szárait összeszükülő nyak köti össze a kengyel legyezőszerűen kiszélesedő fülével, melynek felső oldala ívelt. A fül a kengyelszija számára ovális áttöréssel rendelkezik. Talpalója ívelt, három bordával erősített. A száruk és a talpaló találkozási pontján lapos, gomb alakú dudor található. A kengyel előoldala fémberakással díszített. A szárukat ütemesen sorakozó bronzhuzalberakás díszíti, melyek sorába, a fül alatti részen egy

„x” alakú minta ékelődik. A fül két oldalán ugyancsak huzalberakás látható, megközelítőleg a szija befűzésére szolgáló lyuk vonaláig. A száruk és a talpaló találkozásánál lévő gombokon 3-3 huzalberakás található, mely a talpaló szárukhöz közeli részein is folytatódik. Különbség azonban, hogy ez utóbbiak kivételével a huzalok alapfémből kiálló részeit szélesre kalapálták. Hátoldala díszítetlen, m.: 17,3×13 cm, a fül sz.: 3,6 cm, a talpaló sz.: 2,8 cm (HM ltsz. n.) [59. tábla 5].

41.3. IRODALOM

HORVÁTH 2013.

²⁶⁶ HORVÁTH 2013.

III.42. MOSONMAGYARÓVÁR-MAGYAR U. 28.

42.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Mosonmagyaróvár-Magyar utca 28. szám alatti ház 1994. évi bontása során került elő egy több korszakot érintő régészeti leletekből álló gyűjtemény, mely Németh Alajos helybéli tanár ajándékként került a Hansági Múzeum gyűjteményébe. Sajnos a leletek előkerülési

helye vagy helyszínei bizonytalanok, s azok lehetséges összefüggései sem ismertek. A sok esetben nagyon általános formájú tárgyakat tartalmazó gyűjteményből csak azokat adom itt közre, melyek a legnagyobb valószínűséggel a 10–11. századra keltezhetők.

42.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db bronzból öntött, függesztőfüllel ellátott, végein egy-egy gombos tagban végződő domború lunula, m.: 3,1×2,8 cm (HM ltsz. 96.3.449.1.) [59. tábla 6].
2. Egy db bronzból öntött, líra alakú csat. Felületén öntéssel kialakított, a csat körvonalát övező árkolt dí-

szítés látható. Hátoldala az öntés nyomán helyenként homorú. Csatpecke hiányzik, m.: 2,7×2,4 cm (HM ltsz. 96.3.448.1.) [59. tábla 7].

3. Egy db bronzból öntött, líra alakú csat. Csatpecke – mely valószínűleg vasból volt – hiányzik, m.: 2,3×1,7 cm (HM ltsz. 96.3.451.1.) [59. tábla 8].²⁶⁷

²⁶⁷ Mosonmagyaróvár-Rókadomb lelőhelyről szerepel egy templom körüli temető említése *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei* című kötetben (FÉK Nr. 689.). A kérdéscs sírok egyikéből előkerült késő Árpád-kori czüstgyűrű (MNM R. A. 11.M.1.) miatt azonban a kötet témájánál bizonyára későbbi temetőt nem vettem fel gyűjtésembe.

III.43. MOSONSZENTMIKLÓS

43.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Mosonszentmiklós határában – valószínűleg a település északnyugati részén, a Csepeti-dűlőben – szőlőtájalaforgatásakor került elő egy honfoglaláskori lovas sír, melynek leletei a *Bencés Főgimnázium Értesítőjében* már az 1902–1903. tanév szertári gyarapodásánál szerepeltek.²⁶⁸ Vélhetően tehát a sír ezekben az évek-

ben kerülhetett napvilágra. A kissé szűkszavú leírás alapján sajnos nehéz megállapítani, hogy lócsontokat is tartalmazott-e, továbbá bizonytalan az is, hogy magányos temetkezésről beszélhetünk-e. A leleteket Keresztes Jenő kerületi orvos ajándékozta a Győri Múzeumnak.²⁶⁹

37. kép. Mosonszentmiklós-Csepeti-dűlő (1:10 000)

43.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db kissé ovális, oldalán enyhén kiugró résszel rendelkező ezüstveret.²⁷⁰ Középrésze enyhén bemélyedő, az ezt övező sáv háromszög alakú mintákkal díszített. Hátoldalán 3 db szegecs helyezkedik el, m.: 2×1,8 cm (XJM ltsz. n.) [60. tábla 1].
- 2–3. Két db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott, kovacsoltvas nyilcsúcs, h.: 8,3, illetve 7,2 cm. Az egyik nyilcsúcsból csupán tüskéjének darabkája maradt meg (MNM ltsz. 37/1952.9.) [60. tábla 2–3].
4. Egy db oldalpálcás, tört szájasú, kovacsoltvas zabla. Négyzetes átmetszetű szájasainak végein két-két, egymásra merőleges tengelyű lyuk található, melyek közül a belsőkbe kapcsolódtak az ugyancsak négyzetes átmetszetű oldalpálcák, egy-egy félköríves fül segítségével, míg a külsőkben egy-egy vaskarika helyezkedett el. A szájasak h.: 10,7, illetve 9,7 cm, az épebb oldalpálca h.: 7,4 cm (MNM ltsz. 37.1952.8.) [60. tábla 4].

²⁶⁸ ACSAY 1903, 24.

²⁶⁹ ACSAY 1903, 24.

²⁷⁰ Börzsönyi Arnold tanulmányában (BÖRZSÖNYI 1905a, 187) és Lovas Elemér leletkataszterében (LOVAS é. n. 100) is ezüstözött pityke szerepl.

III.43. MOSONSZENTMIKLÓS

5. Egy db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú fülének felső oldala kissé ívelt, a kengyelszija számára ovális alakban áttört. A fül külön nyak nélkül csatlakozik a négyzetes átmetszetű szárakhoz. Talpálója ívelt, három bordával erősített, m.: 14,2×12,5 cm (MNM ltsz. 37.1952.7.) [60. tábla 5].

43.3. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült fegyveres férfisir magányos volta ugyanúgy megkérdőjelezhető, mint ahogyan az is, hogy tartalmazott-e lócsontokat, vagy csupán jelképesen a lószerszámokat helyezték-e a sírba. Leletanyaga alapján – melynek teljes összetétele szintén nem ismert – a 10. századon belül pontosabban nem keltezhető.

43.4. IRODALOM

ACSAY 1903, 24; BÖRZSÖNYI 1905a, 186–187, 2. kép; HAMPEL 1907, 123, 19. tábla; LOVAS é. n. 100; SZÖKE 1954, 129; FÉK Nr. 690.

III.44. MOSONSZENTMIKLÓS-LEDNICE-DOMB

44.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az M1-es autópálya építését megelőző feltárások során került sor a potenciális anyagnyerő helyként megjelölt terület feltárására 1992 októberében. Figler András vezetésével ekkor egy 600 m²-es összefüggő terület kutatása történt meg. A feltárás során egy É–D-i és egy K–Ny-i irányú, mintegy 12–13 méter szélességű, 74 és 95 méter hosszúságú, egymásra csaknem merőlegesen futó kutatászondával vizsgálták a dombot, valamint ezek metszéspontjánál egy összefüggő szelvényt is nyitottak.

A vizsgált területen 1 körárkos, késő neolitikumra keltezhető sírt, 3 avar kori és 10 kora Árpád-kori temetkezést sikerült megfigyelni, további települési objektumok mellett. A feltárás folytatására 1994. július 7–14. között került sor. Ekkor 2 késő bronzkori, újabb 3 avar és 2 további Árpád-kori sír került napvilágra. Sajnos a temető leletanyaga ma már nem található meg a Hansági Múzeum gyűjteményében.²⁷¹

38. kép. Mosonszentmiklós-Lednice-domb (1:10 000)

44.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1992. október 19.)

Avar kori.

2. sír (1992. október 20.) [60. tábla 6]

Felnőtt. Csv. h.: kb. 141 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 180 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyze-

tü. A koponya balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása rossz. Bolygatott. A munkagép roncsolta a koponyát és a lábszárak csontjait is. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú akna-sír. Szuperpozícióban a 14. számú avar kori sírral, vágta annak északnyugati végét.

²⁷¹ FIGLER 1994; FIGLER 1997.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál feküdt 1 db kerek át-metszetű, nyitott végű huzalkarika, melynek „végei kis bütyökkel végződnek”, elveszett.

3. sír (1992. október 19.) [60. tábla 7]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 215 cm, ssz.: 62 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, a bal kéz csontjai a combcsonton helyezkedtek el. Bolygatott. A munkagép roncsolta a koponyát, továbbá a lábszár- és a bokacsontokat. A jobb kéz néhány ujjcsontját pedig állatjárat mozdította ki, melyek így a koponya mellé kerültek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldben kerámiadarabok voltak.

4. sír (1992. október 21.)

Avar kori.

5. sír (1992. október 13–16.)

Tévesen kiadott szám, a jelenség nem bizonyult te-metkezésnek.

6. sír (1992. október 21.) [60. tábla 8]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: 178 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a ko-ponya kissé balra fordult. Bolygatott. A váz jobb oldalát állatjárat bolygatta. A sírgödör lekerekített sarkú, téglal-ap alakú, körben 8-10 cm magasságú padkával ellátott aknasír.

Mellékletei:

1. A medencén helyezkedett el 1 db vascsat, elveszett.
 2. A sírföldből került elő 1 db kerek át-metszetű bronz huzalkarperec (vagy torques) töredéke, elveszett.
- A sírföldből kerámiatöredékek és kovaszilánkok kerültek elő.

7. sír (1992. október 23.) [60. tábla 9]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: 84 cm, sh.: 208 cm, ssz.: 80 cm. A sírgödör hosszúkás, valószínűleg téglalap alakú aknasír, délnyugati végén kilógott a feltárandó területről.²⁷²

8. sír (1992. október 16.) [61. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: NY–K, sm.: ?, sh.: 192 cm, ssz.: 69 cm. A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A munkagép ki-mozdította a koponyát, a medencét és a felsőtest csontja-it, csak a lábak csontjai maradtak meg *in situ* helyzetben. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1992. október 20.)

Tévesen kiadott szám, a jelenség nem bizonyult te-metkezésnek.

10. sír (1992. október 20.) [61. tábla 2]

Idős nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 48, sh.: 183 cm, ssz.: 77 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A ko-ponya a váznál kissé magasabban helyezkedett el. Meg-tartása jó. Bolygatott. A koponya környékét és a felsőtest csontjait állatjárat bolygatta. A sírgödör lekerekített sar-kú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete:

1. A sírföldből korrodált vastöredékek – vasszegek (?) – kerültek elő, elvesztek.
- A sírföldből kerámiatöredékek kerültek elő.

11. sír (1992. október 20.) [61. tábla 3]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 88 cm. A váz hanyatt fekvő, nyúj-tott helyzetű. A koponya jobbra fordult, az alkar- és kéz-csontok a sírleírás szerint a medencén feküdtek egymá-son, a jobb volt felül. Bolygatott. Feltehetően állatjárat bolygatta a váz csontjainak egy részét, melyek így annál magasabb szintre kerültek, illetve ennek következtében megsemmisültek. A sírgödör lekerekített sarkú, nyugati irányban szélesebb, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

12. sír (1992. október 23.) [61. tábla 4]

Felnőtt. Csv. h.: 166 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 177 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé hátrabilent, az állkapocs leesett. A sír-gödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. Szuper-pozícióban a 13. számú avar kori sírral, vágta annak dél-keleti végét.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírföldben kova-darabkák voltak.

13–15. sír (1992. október 20., 23., 26.)

Avar koriak.

16. sír (1992. október 27.)

Újköri.

17. sír (1994. július 14.) [61. tábla 6]

Gyermek. Csv. h.: 110 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 46 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 114 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, a lábcsonatok a gödör aljánál 9 cm-rel magasabban, egy feltöltésen helyezkedtek el. Bolygatott. Állatjárat bolygatta a bal oldali bordá-kat és a medencét. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

²⁷² A sírről sajnos több adat nem ismert.

Mellékletei:

1. Közvetlenül a koponya felett helyezkedett el 1 db szürke színű, kihajló peremű agyagedény, m.: 9 cm, elveszett.
- 2-4. A medence környékén, annál kissé magasabban volt 1 db gyöngy, továbbá a váz felszedése során a nyakcsigolyák környékén, a koponya alól további 2 db gyöngyszem került elő, elvesztek.
5. A váz bal oldalán, a koponyától indulóan egy növényevő állat részleges vázcsontjai helyezkedtek el, elvesztek.

18. sír (1994. július 9.) [61. tábla 7]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: kb. 148 cm, t.: Ny-K, sm.: 30-35 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, kézcsonthai a combcsontok végein feküdtek. Bolygatott. A sírt a szántás bolygatta, mely a váz lábszár- és lábcsonthait, valamint a koponyát roncsolta. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír. A sírgödör keleti oldalán érintkezett a 20. számú avar kori sírral.

Melléklete:

1. A váz felszedése során, a csontok alól 1 db tengeri kagyló töredéke került elő, elveszett.

19. sír (1994. július 14.)

Késő bronzkori.

20. sír (1994. július 13.)

Avar kori.

21. sír (1994. július 11.) [61. tábla 5]

Nő (?). Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K, sm.: 50 cm, sh.: 260 cm, ssz.: 80-97 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A koponya és a nyakcsigolyák, valamint a bordák tájékát állatjárat bolygatta.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalának halánték közeli részéről került elő 1 db kerek átmetszetű, bronz huzalkarika, elveszett.
2. A sír betöltésében vasszegek, a lábszárcsontok felett pedig 1 db vas koporsókapocs volt, elvesztek.

A sír betöltésében kerámiadarab volt.

22. sír (1994. július 12.)

Késő bronzkori.

23. sír (1994. július 11.) [61. tábla 8]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 24 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya a váznál magasabban volt. A jobb alkar- és kézcsonthok az alsó csigolyákon és a medence felső szélénél feküdtek, a bal lábszárcsontok pedig térdben behajlított helyzetben, a jobb lábszárcsontok alatt helyezkedtek el.

Mellékletei:

1. A bordák alatt, részben a gerinccsigolyákon, részben pedig a jobb alkarcsontok felett helyezkedett el 1 db vastárgy (csat?), elveszett.
2. A bal alkarcsontok mellett, attól kb. 8 cm-re, azzal párhuzamosan volt 1 db vaskés, hegyével a lábak irányába, élével a váz felé, elveszett.

44.3. ÉRTÉKELÉS

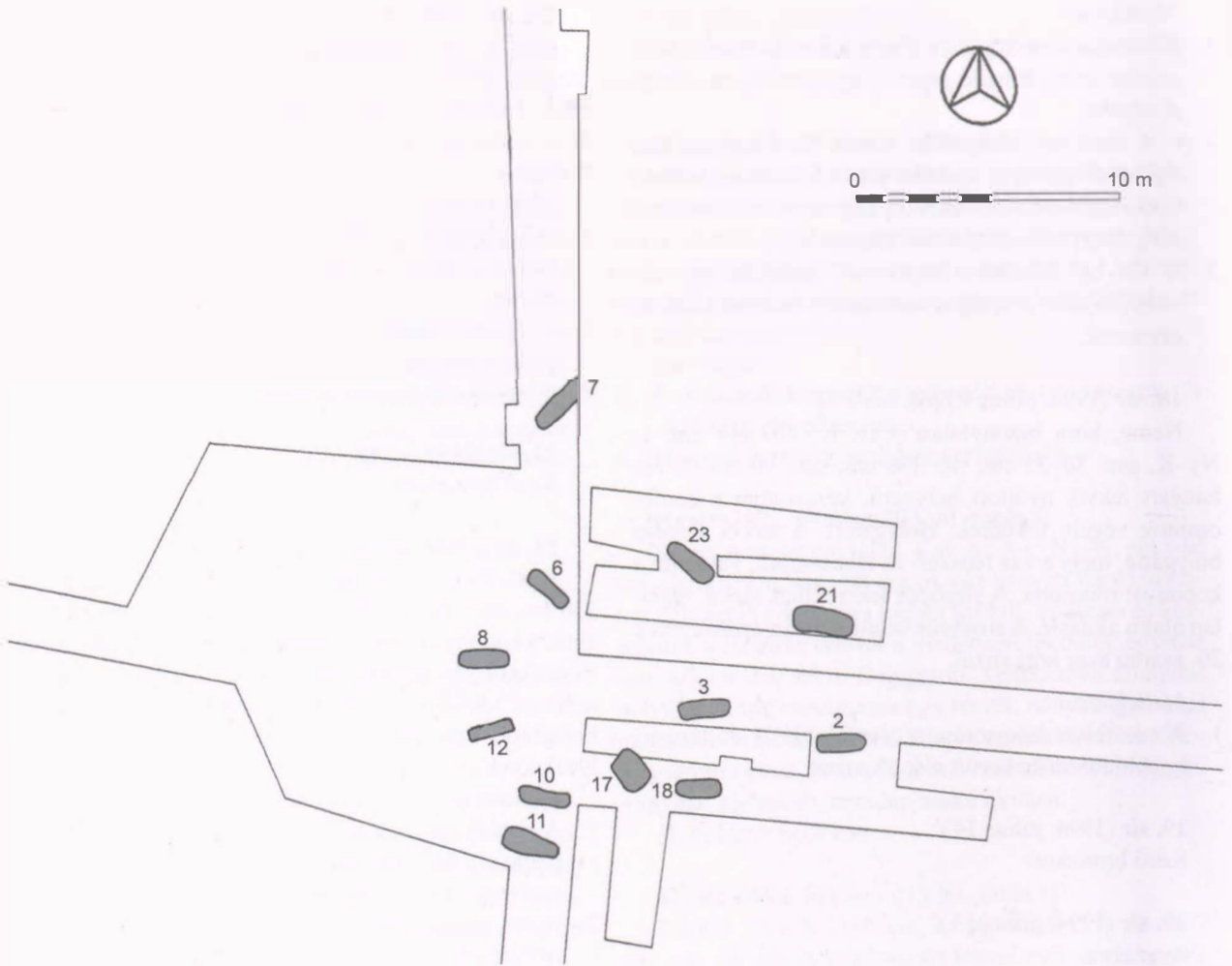
Az előkerült sírok egy talán nagyobb sírszámú ún. köznépi jellegű temető megmentett töredékét alkotják [39. kép]. A terület kedvező fekvése miatt láthatóan már a megelőző történeti korokban is temetkezéshelyként szolgált, a korábbi síroknak azonban már nem látszott a helye, amikor az újabb sírokat megásták.

A temető valószínűleg lazább soros elrendezésű lehetett, a feltárással rendelkezésre álló terület szűk volta miatt azonban a *szerkezete* biztosan nem ismert. A sírok elhelyezkedése alapján feltehetőleg keleti irányban folytatódhat a temető. *Szuperpozíció* a vizsgált korszakunk temetkezései között nem volt megfigyelhető, a megelőző avar kori sírok közül azonban a 13. és 14. számút is vágta a 12., illetve a 2. számú sír.

A *sírgödörök* lekerekített sarkú, téglalap alakú, csaknem függőleges vagy az alja irányába szűkülő oldalú formát mutatnak, valamint egyetlen padkás kialakítású is volt közöttük. A vázak hanyatt fekvő, nyújtott helyzetűek, a 10. sírba temetett idős nő fejét a temetés so-

rán valószínűleg felpolcolták, míg a 17. sírban a lábak alatt volt feltöltés. A sírok tájolása többségében a Ny-K-i irányhoz igazodik, egyetlen kivétellel: a 7. sír ugyanis DNy-ÉK-i tájolású. Sajnos a sírről nem áll rendelkezésre részletes leírás, így csupán feltételezhető a kora Árpád-kori sírok közé.

A sírok közül három esetben került elő *koporsóra* utaló nyom: egy sírban vas koporsókapocsot figyeltek meg a lábszárcsontok felett (21. sír), a betöltésben pedig vasszegeket, míg egy másikban (10. sír) a sírföldből előkerült korrodált vasdarabok utalhatnak a koporsóhoz felhasznált vasszegekre. A harmadik esetben (17. sír) nem a koporsó okozta elszíneződés vagy annak fémből készült eleme, hanem a váz koponyája felett előkerült kerámiaedény utal vélhetően a faládjára, melynek tetejére valószínűleg ráhelyezték azt. Az *étel- és ital* melléklet szempontjából az edény mellett meg kell említeni, hogy ugyanebben a sírban, a koponyától indulóan egy növényevő állat részleges vázcsontja volt (sajnos meghatározása nem történt

39. kép. Mosonszentmiklós-Lednice-domb

meg), mely talán ugyancsak ételmellékletként került a sírba. A munkaeszközöket mindössze egyetlen *vaskés* képviseli, melyet a 23. számú férfisírba helyeztek, a bal alkarcsontok mellé. Egykor bizonyára övre függesztve viselte tulajdonosa, melynek *vascsatját* talán a csigolyákon előkerült – már a feltárás idején is erősen korrodálódott – vastárgyban láthatjuk. Öv sírba helyezésére utal a 6. számú gyermeksírből származó *vascsat* is.

A temető ékszerekészlete rendkívül szegényes, s további nehézséget okoz, hogy sajnos csupán a leírások alapján ismert.²⁷³ *Hajkarikák* két sírből kerültek elő, mindkét esetben a koponya bal oldaláról. A 21. számú sírban valószínű-

leg egy egyszerű, nyitott végű bronz huzalkarika lehetett, az 2. sír végein bütykös kialakítású karikájában azonban alighanem egy ún. gombos végű karikát azonosíthatunk. Ennek részletes értékelését lásd a VI. fejezetben! Szintén az ékszerek közé sorolhatók a *gyöngyök*, melyek a 17. számú sírba temetett gyermek mellől ismertek, sírbéli helyzetük alapján valószínűleg nyakláncnak fűzték fel őket. Az előkerült egyetlen tengeri *kagyló* a vázcsontok alatt volt, funkciójának megítélése így csupán analógiák alapján lenne lehetséges. A temető keltezését tekintve mindössze a gombos végű karikára támaszkodhatunk, mely a 10. század végét – 11. századot jelöli ki.

44.4. IRODALOM

FIGLER 1994; FIGLER 1997; MNM R. A. XXVII/195/1995.

²⁷³ A leletanyag egy részét – 6., 10., 21. sír – 1998. október 8-án az MTA BTK Régészeti Intézetébe szállították feldolgozás céljára. Ezek ma nem találhatóak meg a múzeum gyűjteményében, s ugyancsak ismeretlen a többi lelet tárolási helye is.

III.45. MOSONTARCSA-KÖZPONT

(Andau, A.)

45.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1931. június 8-án a település központjában található templom épületének teljes kiépítéséhez kapcsolódó földmunkák során, kb. 2 méter mélységben két sír került elő. Tóth István elmondása alapján mindkét váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben volt, csaknem közvetlenül egymáson, a felső 20-30 cm-rel helyezkedett el magasabban az alsónál. Koporsót vagy egyéb sírépítményt nem lehetett megfigyelni, a vázak nagyon rossz

állapotban voltak, s leletként mindössze egyetlen nyakperec került elő.

Ugyancsak a templom építéséhez kapcsolódó munkálatok során talált Stephan Thyringer egy másik nyakperecet 1931. június 17-én, mintegy fél méter mélységben. Elmondása szerint sírnak, csontváznak nem volt nyoma. A leletet június 23-án jelentette a BGLM-nek, ahová a temető leletanyagát a későbbiekben beszállították.²⁷⁴

40. kép. Mosontarcsa (1:10 000)

45.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1931. június 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 200 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz.

Melléklete:

1. Egy db négyszeresen összehajtott, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec, m.: 15,5×15,3 cm, v.: 0,7 cm (BGLM ltz. 8.285.) [62. tábla].

2. sír (1931. június 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 220-230 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz.

Melléklete: nem volt.

Szórvány

1. Egy db kerek átmetszetű, két kettéhajtott és egymással szembeesavart bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec, a szálak közé iktatott filigránszálakkal, m.: 15,6×15,9 cm, v.: 0,82 cm (BGLM ltz. 8.288.) [63. tábla].

²⁷⁴ OBENAU 2006, 36–37.

III.45. MOSONTARCSA-KÖZPONT

45.3. ÉRTÉKELES

A település templomának kiépítése során előkerült sírok esetében kérdéses, hogy az alsó sír, mely felett a nyakperect tartalmazó – s így bizonyára 11. századi – temetkezést megfigyelték, milyen korú volt. Amennyiben feltételezzük, hogy a 2. sír is az esetleges Árpád-kori templomhoz igazodott, akkor a válasz egyértelmű. Ebben az esetben magyarázatot kapna a szuperpozíció is, mely a 10–11. századi soros jellegű temetőkben ritkább, gyakrabban megtalálható viszont a templom körüli sírkertekben, főként a későbbi temetkezések kapcsán. Sajnos nem ismert, hogy összesen hány sír lehetett még a temetőben, feltételezhető azonban, hogy egy harmadik sírra utal a szórványként előkerült nyakperec.

A temetkezési szokások tekintetében a vázak általános, hanyatt fekvő helyzetéről szóló beszámolót leszá-

mitva nem rendelkezünk információval. A leletanyagot képviselő 2 db *nyakperec* egy-egy négyrét hajlított, vastagabb huzalból készült, a szórvány darab szálai közé pedig filigránszálakat is sodortak. A vastagabb huzalú nyakpercek használata a 10. század végétől már feltételezhető,²⁷⁵ míg a filigránszálakkal díszített nyakpercek a tárgytipus tipológiai sorában Jochen Giesler²⁷⁶ véleménye szerint a harmadik fázist képviselik, így használatukkal valószínűleg a 11. század elejénél előbb nem számolhatunk. Valószínű azonban, hogy a 11. századnak is csupán a 20-as éveitől jelenhettek meg, s I. László (1077–1095) uralkodásának idején kerültek utoljára sírokba.²⁷⁷

45.4. IRODALOM

OBENAU 2006, 36–37, *Taf.* 1–2.

²⁷⁵ ISTVÁNOVITS 2003, 291.

²⁷⁶ GIESLER 1981, 116–120, *Taf.* 53.

²⁷⁷ RÉVÉSZ 2008, 67.

III.46. MOSONTÉTÉNY – Kovács László (Tadten, A.)

46.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Zárt érmelelet, amely 1936 áprilisának elején, Andreas Fischer 1721. sz. szőlőparcelláján került elő. A gazdálkodó a fekete tözegtalajon álló alacsony, s feltöltött anyagú halmocskában háton fekvő, NY–K-i tájolá-

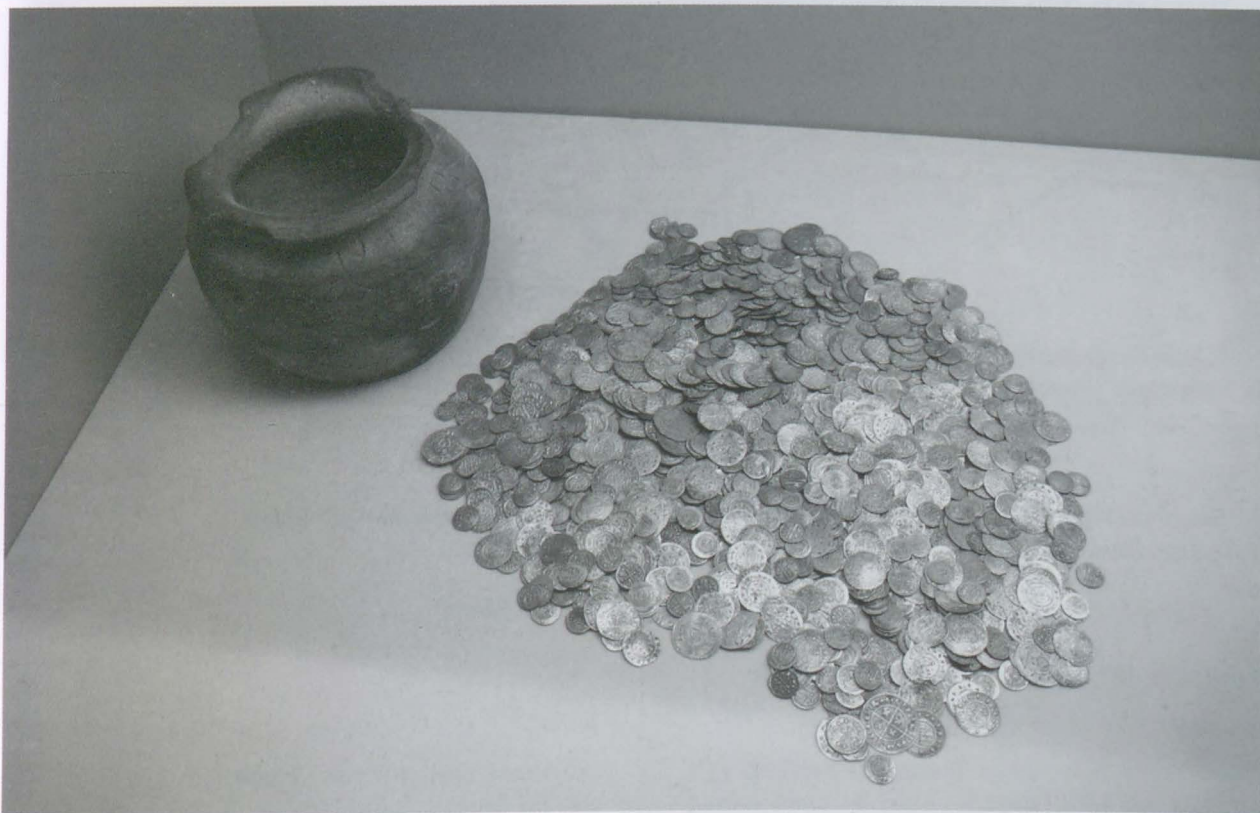
sú emberi és tőle északkeletre néhány méterre, különálló (?) lócsontvázat, valamint hozzájuk viszonyított utalás nélkül, 35 cm mélységben, agyagedényben érmekincset talált.

46.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Az agyagedény kvarchomokkal és csillámmal soványított anyagú, korongolt, sötét szürkésbarna színű, alacsony, nyomott testű bögre, melynek legnagyobb kiszélesedése kb. félmagasságában van, fenéke széles, pereme erősen kihajló. Nyaka alatt két körbefutó, kissé hegyesedő hullámvonal díszíti, m.: 10,2 cm, száj átm.: 11,4 cm, nyak átm.: 8,9 cm, has átm.: 13 cm, fenék átm.: 9,7 cm, falv.: 0,7–0,8 cm (BGLM ltsz.: 17.593).²⁷⁸

2–1914. Az 1913 példányból álló érmekincs összetétele:
I. László (1077–1095) 67 db CNH I. 32. = H26, 18 db

CNH I. 33. = H27 és 13 db CNH I. 37. = H30 típusú, azaz összesen 98 denára; Kálmán (1095–1116) 424 db CNH I. 38. = H31, 50 db CNH I. 40. = H32, 84 db CNH I. 41. = H33, 179 db CNH I. 42. = H34, 20 db CNH I. 46. = H38, 296 db CNH I. 47. = H39, 117 db CNH I. 48. = H40 és 263 db CNH I. 49. = H41 típusú, azaz összesen 1432 denára; végezetül II. István (1116–1131) 75 db CNH I. 39. = H44, 106 db CNH I. 51. = H45 és 201 db CNH I. 54. = H47a típusú, azaz összesen 382 denára (BGLM ltsz.: 17.594., a leltári adatokat Karl Kaus (BGLM) szíveségének köszönhetem).

41. kép. Mosontétény

²⁷⁸ STEINIGER 1964, 19, Taf. I: 1; STEINIGER 1985, 17.

III.47. NYULAS

46.3. ÉRTÉKEELÉS

A leírásból igen valószínű, hogy az előkerült 3 leletnek egymáshoz semmi köze: „*Das Skelett des Mannes (ohne Beigaben!) lag ausgestreckt am Rücken, Füße gegen Osten, das Pferdeskelett einige meter nordöstlich. Die Knochen beider Skeletten zeigen gleichen Erhaltungszustand und die typische graue Verfärbung des Stumpfundes; in etwa 35 cm Tiefe wurde der Topf mit*

der Münzen gefunden.”²⁷⁹ Amikor Jeszenszky Géza összeállította a „*Szent László korabeli [kincs]leletek*” összesítő táblázatát, kifelejtette II. István (1116–1131) 201 db CNH I. 54. = H47a (CNH54) típusú denárát, ezért a kincs érméinek száma nála 1712 db-ra csökkent,²⁸⁰ de mások a pontos adatokat ismételték.²⁸¹

III.47. NYULAS – Kovács László

(Jois, A.)

47.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A község legelőjén 1978-ban talált 12–18. századi szórvány osztrák, német, lengyel veretek mellett hét magyar

érme is napvilágot látott, köztük az alábbi három denár a tárgyalt korszakból. Magángyűjteményben?

47.2. LELETLEÍRÁSOK

1–3. Salamon (1063–1074) CNH I. 22. = H17, I. László (1077–1095) CNH I. 34. = H28, és II. (Vak) Béla (1131–1141) CNH I. 57. = H49 típusú egy-egy denára.

47.3. IRODALOM

KOCH–SCHULZ 1978, 427.

III.48. NYÚL

48.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Nyúl lelőhelyről szerepel a szakirodalomban több tárgy is, melyeknek azonban sajnos sem a településen belüli

pontos lelőhelye, sem részletes leírása nem ismert, mint ahogy az előkerült leletek sorsa is bizonytalan.

48.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Salamon (1063–1074) ezüsterme, elveszett.
2–? „Árpádkori ezüstgyűrűk.” Elvesztek.

?–? „Néhány lándzsahegy.” Elvesztek.

48.3. IRODALOM

LOVAS é. n. 107; MITHAY 1956, 80; FÉK Nr. 769.

²⁷⁹ BARB–DWORSCHAK 1936, 69–72.

²⁸⁰ JESZENSZKY 1940, 36, 2. táblázat.

²⁸¹ CHIRILĂ–HOPÁRTEAN 1978, 61–62; SALTZER 1996, 65–66 (a 75 db H44 rossz sorrendben); KOVÁCS 1997, 210, 83b. táblázat 43; KOVÁCS 2008, 430–433, Tab. Ia–b. – A leletek fotójáért Kerstin Warmuthnak (BGLM) szeretnék köszönetet mondani.

III.49. NYÚL-ÖREGHEGY

49.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Győrtől délre, a Sokorói-dombság északi szélén fekvő településtől északkeletre található a környezetből kiemelkedő, megközelítőleg fél négyzetkilométernyi kiterjedésű Öreghegy. Valamikor az 1912. év szeptembere és a rákövetkező év júliusa között, a gimnáziumi tanév folyamán Börzsönyi Arnold 4 honfoglalás kori lovas sírt tárt itt fel. Eredményeiről a következő év gimnáziumi értesítőjében már be is számolt.²⁸² Mivel azonban a lelőhely megnevezéseként csak az Öreghegy szerepel, s egyéb tájékozási pontot sem közölt, így az csak hoz-

závetőlegesen határozható be. Börzsönyi beszámolója meglehetősen szűkszavú, általánosságban csupán annyit írt, hogy lovas sírok voltak, arra azonban nem tért ki, hogy mindegyik az volt-e, bár a szöveggörnyezet alapján ez látszik valószínűnek. Nem szólt továbbá arról sem, hogy tényleges vagy jelképes lovas temetkezések kerültek-e elő, s a leletek esetleges sironkénti összetartozását sem említette. Noha nem emelte ki, de úgy tűnik a leletek hiányosan kerültek a Xántus János Múzeum gyűjteményébe.

42. kép. Nyúl-Öreghegy (1: 10 000)

49.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db ezüsből öntött, zárt, oválisan kiszélesedő fejű ezüstgyűrű. Foglalata hiányzik, ennek két oldalán a szalagszerű karikát két-két ferde árkolás díszíti, m.: 1,9×1,9 cm, a karika sz.: 0,35 cm, a foglalat sz.: 0,73 cm, v.: 0,09 cm (XJM ltsz. 55.11.3.) [64. tábla 1].
2. Egy db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika, átm.: 1,8 cm, v.: 0,2 cm (XJM ltsz. 55.11.4.) [64. tábla 2].
3. Provence-i Hugó itáliai király (926–931) töredékes ezüstpénze, elveszett.

²⁸² BÖRZSÖNYI 1913, 25.

III.49. NYÚL-ÖREGHEGY

4. Egy db félköríves átmetszetű, egyik végén rombusz alakban záródó, hosszúkás bronz tegezmelevítő veret. Hátoldalán három, lemezkével ellátott szegecs található, melyek közül a rombusz alakú rész alatt elhelyezkedő rövidebb a többinél, hiányos, h.: 10,5 cm, sz.: 0,4 cm, v.: 0,2 cm (XJM ltsz. 55.11.1.) [64. tábla 3].
5. Egy db félköríves átmetszetű, két végén egy-egy rombusz alakú tagban záródó, hosszúkás bronz tegezmelevítő veret. Hátoldalán három, megközelítőleg derékszögben, a tárgy jobb, illetve bal oldala irányába meghajlított szeg látható, h.: 10,65 cm, sz.: 0,4 cm, v.: 0,2 cm (XJM ltsz. 55.11.2.) [64. tábla 4].
6. Egy db kovácsoltvas deltoid alakú (?) nyílcsúcs, hiányos, m.: 5,8×1,8 cm (XJM ltsz. 55.11.5.) [64. tábla 5].

49.3. ÉRTÉKELÉS

A Nyúl község Öreghegy nevű részén feltárt sírok leleteinek alighanem csupán kisebb töredéke került közgyűjteménybe, s hogy ezek hány sírból származnak, szintén rejtély. Bizonytalan, hogy a sírok tényleges vagy jelképes lovas sírok voltak-e, azonban még utóbbiak esetében is legalább a lószerszámok megléte bizonyosra vehető. Szintén nem lehet megállapítani a nemek arányát, a fegyverek alapján legkevesebb egy férfisír látszik bizonyosnak, melyre a nyílcsúcs és a tegez veretei utalnak.

A két bronztárgy alakra nagyon hasonló, méretük és felerősítésük azonban eltérő. Azt, hogy tegez részei voltak, már Börzsönyi is felismerte. Szintén bizonytalan, hogy a négy sír a temető összes sírja volt-e, avagy további sírok is vannak vagy voltak-e a földben. A sírok keltezésének tekintetében egyedül a 10. századi érme kínál egy *terminus post quem* időpontot, ez 926. Ennek alapján a 10. század első évtizedeit kizárhatjuk a temető keltezését illetően.

49.4. IRODALOM

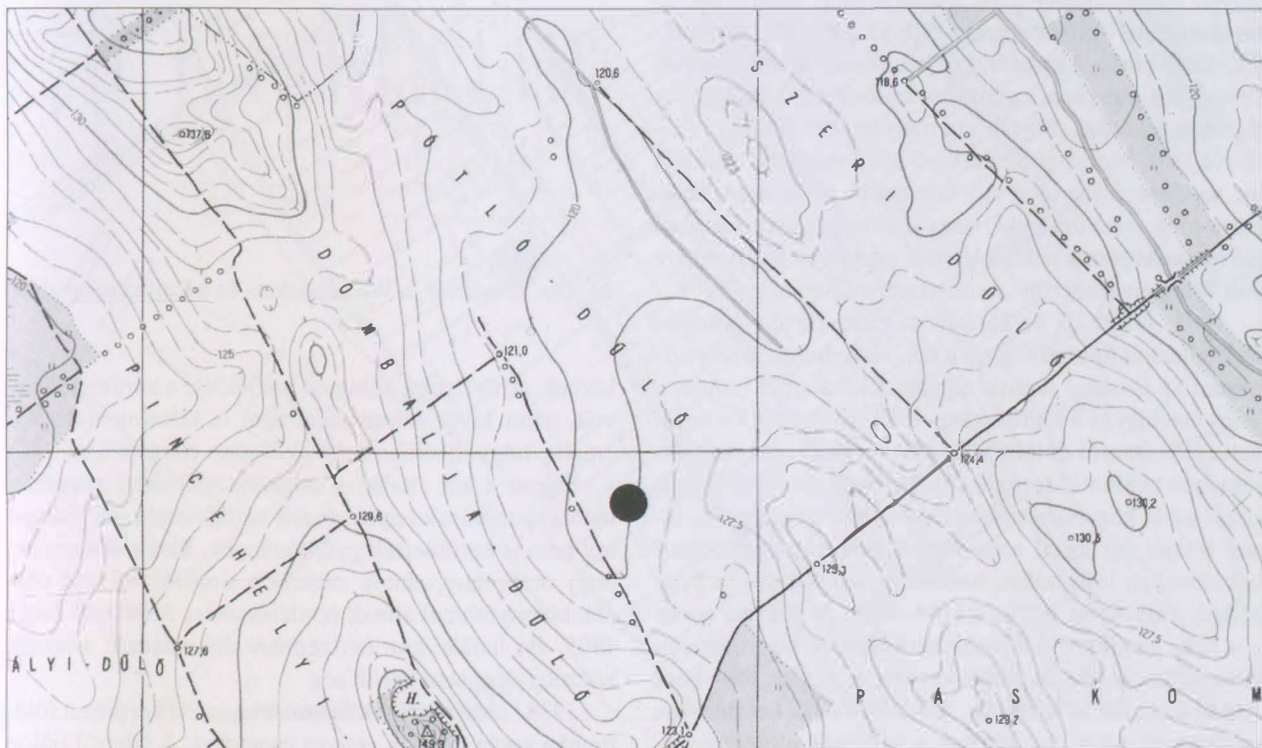
BÖRZSÖNYI 1913, 25; LOVAS é. n.; FETTICH–NEMESKÉRY 1943, 50, XLIX. tábla; SZÓKE 1954, 129; FÉK Nr. 768.; KOVÁCS 1989, 49; SZÖNYI–TOMKA 1996, 44; MNM R. A. 27.L.I.

III.50. NYÚL-PÁSKOM

50.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1992. január 6-án Mészáros Attila különböző leleteket vitt be a Xántus János Múzeumba, melyeket a múzeum megbízásából folytatott terepbejárásán gyűjtött, fémkereső segítségével. A római kori emlékek mellett előkerült egy honfoglalás kori öntött bronzveret is. A lelőhely Nyúl község Töltéstava felé eső, Páskom nevű

határrészében található. A Pándzsa-ér bal oldali partján, azzal párhuzamosan elhelyezkedő hosszúkás dombos vízfolyás felé eső lejtőjéről, egy kb. 0,5 ha kiterjedésű területről származtak az előkerült leletek. A lelőhelyet Paszternák István azonosította, aki terepbejárása során Árpád-kori agyagedény-töredékeket is talált.

43. kép. Nyúl-Páskom (1: 10 000)

50.2. LELETLEÍRÁS

1. Egy db levél alakú, szélesebb végének közepén ovális gömböcskével díszített, öntött bronzveret. Felületét ötlevelű növényi minta díszíti, mely a veret szélel párhuzamosan futó keretből indul, az ovális

gömböcske alatt a középső és a felső két levele pedig egybeolvad a kerettel. A háttér mélyebben fekszik. Hátoldalán három szegecs található, m.: 2,48×2 cm, v.: 0,1 cm (XJM ltsz. 92.3.1.) [64. tábla 6].

50.3. ÉRTÉKELÉS

Sajnos a szórványként előkerült veret alapján nem dönthető el, hogy az milyen jellegű lelőhelyre utal. Bizonytalan az is, hogy a későbbi terepbejárás során előkerült

Árpád-kori kerámiaedény-töredékek kapcsolatba hozhatók-e a verettel.

50.4. IRODALOM

XJM R. A. 2-95, 75-98, 175-09.

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DÜLŐ

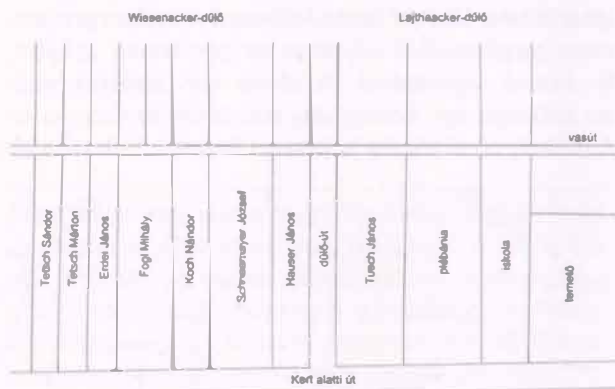
(Rusovce, Sl.)

51.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település egykori határának délnyugati részén, az akkori belső telkek és a vasútvonal közti területen, Pelczmann János és Pelczmann Anna telkén, 1890 tavaszán szántás közben emberi csontokat vetett felszínre az eke. A helyszínre a Moson Megyei Történelmi és Régészeti Egylet megbízásából 1890. május 9-én – Simay Aladár társaságában – Sötér Ágost szállt ki. Egyetlen nap alatt ÉK–DNY-i irányú kutatóárokokkal 27 sírt tárt fel, melyek DNY–ÉK-i irányban, egymástól mintegy 180-190 cm távolságra feküdtek, 60-120 cm mélységben. Sötér a feltárásról 1898-ban kissé szűkszavú közleményben számolt be, az előkerült sírokat egy korszakba tartozónak határozta meg, s feltűnt neki, hogy a sírokból nem kerültek elő markáns római jellegű leletek, csupán az egyik edény volt véleménye szerint „határozottan ókori bögre”.²⁸³

1903. július 20. és 26. között Virág Gyula járásbíró társaságában folytatta Sötér a feltárást, melynek helyszínként az előzetes szemle alapján a községből induló, a Wiesenacker- és a Lajthaacker-dülőt elválasztó, s a vasút vonalát is átszelő dülőút Wiesenacker-dülő irányába eső részében található, megközelítőleg téglalap alakú telkek közül az út közvetlen szomszédságában lévő Hauser János földjét, az azzal szomszédos Schneemayer József tulajdonában lévő telket, továbbá Koch Nándor és Fogl Mihály tulajdonát jelölte ki [44. kép]. A feltárást során – a néha rendkívül kedvezőtlen időjárási körülmények ellenére is – az ősi és római kori sírok mellett több kora Árpád-kori sírt is feltártak. A feltárást itt is kutatóárok módszerrel folyt, az árkokat a dülőútra merőlegesen, ritkábban azzal megközelítőleg 45°-os szöget bezárva, egyszer pedig azzal párhuzamos irányban jelölték ki [46. kép]. Július 25-én Tusch János hozzájárulásával a kutatást kiterjesztette a dülőút túloldalára is, nevezett – ugyancsak téglalap alakú – földjén 6 kutatóárok segítségével 18 sírt tárt fel. Próbafeltárást végzett továbbá Fogl Mihály egy másik, ugyancsak a dülőben elhelyezkedő földjén és Zechmeister Pál telkén is, azonban eredménytelenül. A feltárást Sötér 1903. augusztus 3-án folytatta, utolsó ásatási jelentése augusztus 8-ára lett dátumozva. Az ősi és római kori sírok mellett további kora Árpád-kori temetkezéseket is feltárt.

Beszámolója szerint a sírok tájolásában nem volt felfedezhető rendszer, a sírgödörök mélysége 60-140 cm között váltakozott, s a sírok egymástól való távolsága sem mutatott szabályosságot. Néhány esetben az általános hanyatt fekvő helyzettől eltérően a vázak „fordítva” fe-

44. kép. Oroszvár, a Wiesenacker- és a Lajthaacker-dülő

küdtek. A férfisírok jellemző melléklete a kerámiaedény volt, azon kívül szinte mást nem is tartalmaztak. Kiemelte, hogy öt sírban a vázak hossza elérte a 2 métert.

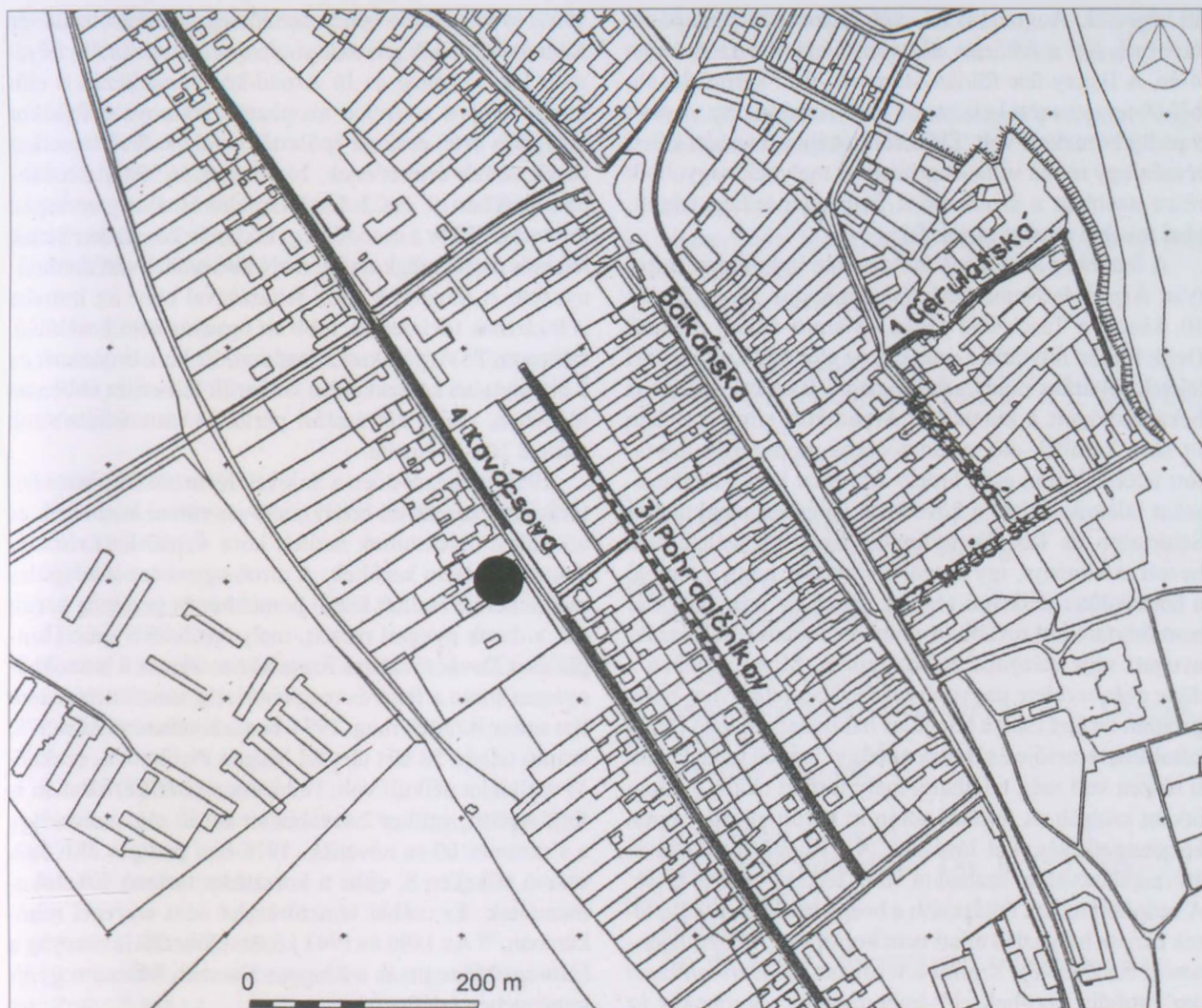
Sajnos a kor általános szemléletmódjának megfelelően a csontvázak egyes részeit nem szedték fel, melyek így nem is kerülhettek gyűjteménybe. Ez az oka annak, hogy embertani adatok ezekről a sírokról sokszor csupán bizonytalanul állnak rendelkezésre. A feltárást Sötér 1905. évi halála után évtizedekre abbamaradt, s annak közzétételére sem került sor.

1938. október 10-én Schneemayer Pál kertjében földmunka során találtak emberi csontokat. A leletről Fülöp Lajos gyógyszerész értesítette az Országos Magyar Történelmi Múzeumot. A bejelentést követően Fettich Nándor szállt ki a helyszínre, aki október 17-18-án 3 sírt tárt fel a csendőrlaktanya mellett fekvő gyümölcsösben. A földmunka során előkerült, 60 cm mélységben fekvő sír már félig ki volt bontva, ez 3,5 méterre feküdt a ház melléképületeitől. E sírtól 1,5, illetve 5 méterre további két temetkezés került elő, melyek egy sorban helyezkedtek el. Ezek leletei az Országos Magyar Történelmi Múzeumba kerültek. Ásatási beszámolójában Fettich felhívta a figyelmet arra, hogy a temető „tovább ásható”.²⁸⁴

A feltárást 1942-ben folytatódott, amikor a Teleki Pál Történettudományi Intézet és az Országos Magyar Történelmi Múzeum közös programjának keretében a Nyugat-Dunántúl településtörténetét vizsgáló, s a dunántúli múzeumok Árpád-kori régészeti leletanyagának kataszter jellegű feldolgozásának munkálataihoz

²⁸³ SÖTÉR 1898.

²⁸⁴ MNM 89.1.Fc 1.

45. kép. Oroszvár-Wiesenacker-dűlő

kapcsolódva Bottyán Árpád és Nemeskéri János vezetésével folyt feltárás. Céljuk a Sötér-féle ásatások hitelesítése, illetve újabb sírok feltárása volt.

A munka 1942. augusztus 12-én kezdődött Nemeskéri János vezetésével. Nemeskéri először a Sötér által már kutatott területen, a Schneemayer kertben dolgozott, itt három kutatóárok segítségével megtalálta a Fetichek által 1938-ban feltárt sírok helyét, továbbá ezek közelében öt ÉK-DNy-i, ÉNy-DK-i, illetve É-D-i irányú kutatóárokkal sikerült feltárnia egy negyedik temetkezést is. Bottyán Árpád augusztus 17-én kapcsolódott be a munkálatokba. Mivel a Schneemayer kertben folytatott kutatás csupán korlátozott eredményt hozott, így azt a római katolikus temető melletti egyházi tulajdonban lévő területen folytatták, azonban itt is elsősorban csak bolygatott sírok kerültek elő, melyeken keresztülhúzódtak az 1903-as ásatás kutatóárai, így mindössze egyet-

len épségben megmaradt kora Árpád-kori sírt sikerült feltárni. Ezután Tusch János szomszédos telkén kezdtek munkához, ahol végre több korabeli temetkezés is napvilágra került. Sajnos azonban ezek nagy része ugyanúgy bolygatott volt, a halomba visszadobált csontokon lévő patina árulkodott arról, hogy ezek a Sötér-féle ásatás alkalmával már ugyancsak kibontott temetkezések voltak. Előkerült Sötér 1903-as kutatóárainak egy része is. A bolygatatlan sírok alacsony száma miatt a kutatást áthelyezték a Tusch telkével szomszédos vasúti töltés túloldalán lévő területre. Az itt húzott három kutatóárból azonban csupán 2 római kori személgödör került elő, így a temető ebbe az irányba is lehatároltnak tekinthető. Feltárást folytattak továbbá Bajtay Dénes még meg nem kutatott Vasút utcai beépítetlen telkén is, a temetőn túl, Schneemayer földjének közelében. Mivel itt több temetkezés is előkerült, a munkát az ásatás befejezéséig

itt végezték. Augusztus 22. után Nemeskéri Budapestre távozott, így a feltárást Bottyán fejezte be szeptember 4-én. A Bajtay-féle földön összesen 79 sír került elő, ebből 69 temetkezést kelteztek a kora Árpád-korra, 1 vas-, 9 pedig bronzkori volt. Előkerült továbbá a terület keleti részén egy római villa alapozása is, melynek nagyobbik része azonban a szomszédos Smetena telken feküdt, ahol további sírokat tártak fel.

A feltárás a következő év tavaszán indult újra. Bottyán Árpád és Nemeskéri János március 31. és április 10. között a Tusch-féle földet határoló dülőt melletti Denk földön folytatta a munkát, az előkerülő római kori leletek feltárása miatt néhány napra Radnóti Aladár is bekapcsolódott a kutatásba. Árpád-kori sírok azonban itt nem kerültek elő, a kutatóárkos módszerrel folytatott feltárás során csak bronz- és római kori temetkezéseket találtak. Mivel a következő lépésben megkutatott Schiessler- és Tax-féle gyümölcsöskert vizsgálata sem hozott eredményt, így megállapíthatták, hogy a temető a homokdűne délkeleti részén, ebben az irányban már nem folytatódott tovább. A munka a homokdomb északnyugati vége irányába haladt ezután. Mivel azonban a dűne ezen területe nagyobb részben beépített volt, bolygatlan terület csak a település használatban lévő római katolikus temetője és Bajtay adóügyi jegyző telke közötti részen volt még található, mely terület ekkor gyalogútként szolgált. A feltárás során itt került elő egy római kocsitemetkezés, két lóvázal. A gyalogút területének átvizsgálásával a szabadon álló telkek végére értek. A beépített telkek feltárására a beépítettség és a faültetések okozta bolygatás miatt nem került sor. A háztulajdonosok beszámolója szerint a területen „emberemlékezet óta” mindig kerültek elő embercsontok. A munkát az

1930. év környékén épült csendőrségi laktanya területén folytatták, annak gazdasági udvarán, ahol április folyamán 1 késő római és 16 Árpád-kori temetkezés is előkerült. Sajnos a sírokat azonban a laktanya építésekor bolygatás érte, csak az épülettől távolabb lévő temetkezések voltak érintetlenek. November 16. és 21., továbbá december 19. és 22. között a feltárást Bottyán Árpád folytatta. Ekkor a csendőrségi laktanya konyhakertjének jelentős részét megkutatatta, mely 19 korabeli sírt eredményezett. A temetőt e sírok feltárásával ebbe az irányba is lezártak tekintették, több sír ugyanis nem került elő. Összesen 35 Árpád-kori, 10 római, 12 kora bronzkori és 2 bizonytalan korszakolású sír került feltárással ebben az időben, ami a két ásatási periódus alatt feltárt sírok számát 104-re emelte.

1968-tól kezdődően a Szlovák Nemzeti Múzeum feltárási keretében bronz-, vas- és római kori sírok és települési objektumok mellett kora Árpád-kori sírok is dokumentálásra kerültek. A sírok egy része a település mai temetője mellett fekvő homokbánya peremén került elő, a domb nyugati részén, mely területet a vasúti sín-pár és a Kovácsova utca fogja közre. Sajnos a homokbányászat során a feltárás megkezdéséig ismeretlen számú sírt semmisítettek meg. 1974-ben a Kovácsova utca 378. számú telkén 58 sírt tárt fel Magda Pichlerová, ezekből 31 melléklet nélküli volt. Feltárása a következő évben is folytatódott, amikor 2 további sír került elő, melyek így a sírszámot 60-ra növelték. 1978-ban pedig a 381–382. számú telkeken 8, ebbe a korszakba tartozó sírt dokumentáltak. Ez utóbbi temetőrészlet nem szerepel munkánkban.²⁸⁵ Az 1890 és 1943 között előkerült leletanyag a Hansági Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található.

51.2. SÍRLEÍRÁSOK²⁸⁶

1. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

2. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

3. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

4. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

5. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

6. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

²⁸⁵ HORVÁTH 2011.

²⁸⁶ Mivel a korábbi szakirodalomban többször is történt hivatkozás a temető egy-egy leletére, ezért hasznosnak tűnt, hogy a folyamatosan növekvő számozás mellett zárójelben az eredeti sírszámokat is megartva jelöljem a temetkezéseket.

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

7. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

8. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

9. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

10. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

11. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

12. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

13. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

14. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

15. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

16. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

17. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

18. sír (1890. május 9.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „*határozottan ókori bögre*”, elveszett vagy nem azonosítható.

19. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

20. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

21. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

22. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

23. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „*bögre*”, elveszett vagy nem azonosítható.

24. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

25. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „*törött bögre*”, elveszett vagy nem azonosítható.

26. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

27. sír (1890. május 9.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK,
sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

28. sír (1. sír, 1903. július 20.)

Férfi.²⁸⁷ Csv. h.: 165 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:

- 1–46. Összesen 46 db csonka gúla és lapított gömb alakú, kék színű, áttetsző üveggyöngy, átm.: 0,4–0,5 cm, elvesztek [66. tábla 1–46].
47. Egy db kerek átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott töredék, h.: 2,2 cm, elveszett.
48. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

29. sír (2. sír, 1903. július 20.)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

30. sír (3. sír, 1903. július 20.)

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

31. sír (4. sír, 1903. július 20.)

Nő. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:

1. Egy db „bronzfogantyú”, elveszett.
2. Egy db vaskés, elveszett.
3. Egy db szürkésbarna színű, oldalán bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott agyagedény, m.: 6,5 cm, sz. átm.: 12,3 cm, f. átm.: 6,5 cm (HM ltsz. 58.795., elveszett).

32. sír (5. sír, 1903. július 20.)

Férfi. Csv. h.: 163 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

33. sír (6. sír, 1903. július 21.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

34. sír (7. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

35. sír (8. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 156 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:

- 1–2. Két db vaskés, elvesztek.
3. Egy db szürkés színű, barna foltos, aprókaviccsal és kevés csillámmal soványított, kézzel formált agyagedény. Pereme kihajló, lekerekített, nyaka összeszűkülő, oldala kihasasodó, m.: 8,8 cm, sz. átm.: 7,3 cm, f. átm.: 6,4 cm (HM ltsz. 58.796.) [67. tábla 1].

36. sír (9. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

37. sír (10. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 162 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

38. sír (11. sír, 1903. július 21.)

Gyermek. Csv. h.: 130 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–3. Három db S-végű karika.

1. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 1,7×1,3 cm, átm.: 0,15 cm, S-vég sz.: 0,37 cm (HM ltsz. 58.748.4/2.) [66. tábla 47].
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 2×1,5 cm, átm.: 0,23 cm, S-vég sz.: 0,6 cm (HM ltsz. 58.773.) [66. tábla 48].
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, m.: 2,1×1,7 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.772.1/3.) [66. tábla 49].
4. Egy db kerek átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott karperec. Végei töröttek, hiányosak, átm.: 4 cm, elveszett [66. tábla 51].
5. Egy db félköríves átmetszetű, nyitott, egyenes végű bronz pántgyűrű, m.: 2,4×2 cm, v.: 0,17 cm, sz.: 0,41 cm (HM ltsz. 58.766.) [66. tábla 52].
6. Egy db hegyesszögű háromszög átmetszetű, hegyesedő végű vaskés töredéke, h.: 8 cm, elveszett [66. tábla 53].
7. Egy db kerek átmetszetű, enyhén ívelt bronz huzal darab, h.: 3,1 cm, átm.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.756.6.) [66. tábla 50].
8. Egy db szürkésbarna színű, foltos, csillámmal és homokkal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, nyaka irányába ferdére vágott, összeszűkülő nyaka alatt egysoros, széles, enyhén ívelődő hullám-, alatta pedig bekarcolt csigavonalas díszítés látható, m.: 11,4 cm, sz. átm.: 8 cm, f. átm.: 5,1 cm (HM ltsz. 58.749.5.) [67. tábla 3].

39. sír (12. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

40. sír (13. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 158 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

²⁸⁷ A gyöngy sor alapján a nem meghatározása véleményem szerint megkérdőjelezhető.

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

41. sír (14. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

42. sír (15. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

43. sír (16. sír, 1903. július 21.)

Bizonytalan, valószínűleg római kori.

44. sír (17. sír, 1903. július 21.)

Nő. Csv. h.: 158 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 1,9×1,4 cm, átm.: 0,11 cm, S-vég sz.: 0,33 cm (HM ltsz. 58.750.2.) [66. tábla 87].

2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű ovális karika, m.: 2,3×1,9 cm, átm.: 0,13 cm (HM ltsz. 58.750.1.) [66. tábla 88].

3–6. Négy db átfűrt kauricsiga, h.: 1,8–1,5 cm (HM ltsz. 58.750.3.1.) [66. tábla 54–57].

7–31. Egy db lapított gömb alakú, fehér színű hurokfolytatott mintával díszített virágszemes fekete színű opak üvegyöngy. A hurokok közeiben piros otágú mintát utánzó szemekkel, melyek közül a virág ágainak hátere váltakozva sárga és fehér, átm.: 1,4 cm, m.: 1,2 cm (HM ltsz. 58.750.2.2.) [66. tábla 58]. A sírból kerültek elő továbbá az alábbi gyöngyök is: 1 db háromtagú, kék színű, áttetsző rúdgyöngy, m.: 1,3×0,5 cm; 1 db háromtagú, fehér színű opak rúdgyöngy, m.: 1,2×0,6 cm; 1 db kéttagú, szürke színű opak rúdgyöngy, m.: 0,7×0,4 cm; 1 db kéttagú, szürke színű opak rúdgyöngy, m.: 0,7×0,4 cm; 10 db kéttagú, sárga színű opak rúdgyöngy, m.: 1×0,4–0,5 cm; 6 db kéttagú, kék színű, áttetsző rúdgyöngy, m.: 1×0,5–0,6 cm; 2 db sárga színű opak és 1 db kék színű, áttetsző szegment üvegyöngy, m.: 0,6, 0,7, illetve 0,6 cm; 1 db szürkésfehér színű, oldalán barázdált opak szegmentgyöngy, átm.: 0,9 cm (HM ltsz. n.) [66. tábla 59–86].

32. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

45. sír (18. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

46. sír (19. sír, 1903. július 21.)

Férfi. Csv. h.: 200 cm, t.: ?, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

47. sír (20. sír, 1903. július 21.)

Római kori.

48. sír (21. sír, 1903. július 22.)

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–2. Két db S-végű karika.

1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Az S-vég felületén enyhe vonalak láthatók. Másik vége elhegyesedő, m.: 2×1,7 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,38 cm (HM ltsz. 58.751.1.2.) [68. tábla 1].

2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 2×1,8 cm, átm.: 0,22 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.751.1.1.) [68. tábla 2].

3. Egy db ezüsből öntött, ívelt huzalú gyöngykoszorús fülbevaló töredéke, karikáján négy körbefutó, 6–6 granulált gömböt és azokat két oldalról övező filigránszalakat utánzó, öntött koszorúval. Ma már csak három ilyen díszítés található meg. Eredeti h.: 2,1 cm volt, mai h.: 1,6 cm, a huzal átm.: 0,13 cm (HM ltsz. 58.751.2.) [68. tábla 3].

4–37. Egykor 34 db üvegyöngy volt a sírban, melyből azonban ma már csak az alábbiak találhatók meg: 2 db öt- és 1 db négytagú, hengeres, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngy, m.: 1,7×0,6; 1,6×0,5, illetve 1,5×0,8 cm; 2 db téglalap alakú hasáb formájú, levágott sarkú, kék színű, áttetsző üvegyöngy, m.: 0,6×0,6, illetve 0,6×0,7 cm; 4 db zöldeskék színű, gömb és lapított gömb alakú, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,6, illetve 0,5 cm; 2 db korong alakú zöld színű opak üvegyöngy, átm.: 0,5 cm; 1 db zöld színű, csonka gúla alakú opak üvegyöngy, átm.: 0,7 cm; 10 db kéttagú, sárga színű opak rúdgyöngy, h.: 1,2–0,8 cm, átm.: 0,7–0,5 cm; 1 db sárga színű opak szegmentgyöngy, átm.: 0,7 cm; 2 db kéttagú, kék színű opak rúdgyöngy, h.: 1,1 és 0,9 cm, átm.: 0,6 és 0,5 cm; 1 db kék színű, áttetsző szegmentgyöngy, átm.: 0,6 cm; 3 db kék színű, hengeres, áttetsző üvegyöngy, átm.: 0,6 cm (HM ltsz. 58.751.3.) [68. tábla 4–32].

38. Egy db szürkésbarna színű, foltos, csillámmal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt két hullám-, majd az edény oldalának kihasasodó részén csigavonalas díszítéssel. A perem belső oldalán bekarcolt hullámvonal látható, m.: 10 cm, sz. átm.: 8,4 cm, f. átm.: 5,3 cm (HM ltsz. 58.751.4.) [67. tábla 2].

49–50. sír (22–23. sír, 1903. július 22.)

Római koriak.

51. sír (24. sír, 1903. július 22.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db barna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókavicszal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme rövid, kihajló, összeszükülő nyaka alatt enyhén bekarcolt, hullámvonalas díszítés látható, m.: 10,1 cm, sz. átm.: 6,4 cm, f. átm.: 5,1 cm (HM ltsz. 58.797.) [67. tábla 4].

52. sír (25. sír, 1903. július 22.)

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Egy db kerek átmetszetű, ezüsthuzalból készült S-végű karika. Kissé elvékonyodó vége lekerekített, m.: 1,9×1,4 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.752.1.) [69. tábla 1].
2. Egy db kúpos fehér csiga, felső végén és oldalán egy-egy ponton átfúrva, h.: 2,9 cm (HM ltsz. 58.755.1.) [69. tábla 2].
- 3–34. Összesen 30 db zöld és sárga színű, hengeres, hordó és lapított gömb alakú üveggyöngy; 1 db hordó alakú, vörös ásványi gyöngy és 1 db lapított gömb alakú barna üveggyöngy. Eredetileg 32 db gyöngy volt a sírban, több darab mára elveszett, más pedig színét veszítette, h.: 0,3–0,7 cm (HM ltsz. 58.752.2.) [69. tábla 3–33].
35. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

53. sír (26. sír, 1903. július 22.)

Gyermek. Csv. h.: 120 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

54–56. sír (27–29. sír, 1903. július 22.)

Római koriak.

57. sír (30. sír, 1903. július 22.)

Nő. Csv. h.: 154 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika, m.: 1,8×1,1 cm, v.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,33 cm (HM ltsz. 58.759.1.) [68. tábla 33].
- 2–80. Egykor a sírban kb. 100 db üveggyöngy volt, melyekből ma az alábbiak találhatók meg: 3 db vörösbarna, csonka gúla alakú opak üveggyöngy, átm.: 0,7–0,5 cm; 3 db lilásbarna színű, csonka gúla alakú opak üveggyöngy, átm.: 0,7 cm; 27 db zöld színű, hengeres és csonka gúla alakú opak, illetve áttetsző üveggyöngy, átm.: 0,5–0,4 cm; 45 db sárga, fehér vagy sárgásfehér színű, hengeres és csonka gúla alakú opak üveggyöngy, átm.: 0,5–0,3 cm (HM ltsz. 58.750.3.1.) [68. tábla 34–111].
- 81–83. Három db átfúrt kauri, h.: 1,6–1,8 cm (HM ltsz. 53.753.2., elvesztek).

84. Egy db kéttagú csüngős bronzveret kerek felső tagja. Középrésze kör alakban bemélyedő, szélén a csüngőtartó törött fül töredéke látható. Hátoldalán 2 fül helyezkedik el, m.: 1,6×1,8 cm, elveszett.

85. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, hegyesedő, egymásra hajló végű gyűrű, elveszett.

86. Egy db félköríves átmetszetű, nyitott, enyhén hegyesedő, lekerekített, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű, m.: 1,7×1,6 cm, v.: 0,15 cm, sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.784.) [68. tábla 112].

58. sír (31. sír, 1903. július 22.)

Gyermek. Csv. h.: 110 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db szürke színű, homokkal és aprókavicszal soványított, kihajló, lekerekített peremmel rendelkező, korongolt agyagedény. Nyaka összeszükülő, alatta bekarcolt hullámvonalaköteggel, vállán és oldalán pedig sűrű, egyenes vonalú bekarcolt díszítéssel ellátott, m.: 12 cm, sz. átm.: 9,2 cm, f. átm.: 7 cm (HM ltsz. 58.798.) [70. tábla 1].

59. sír (32. sír, 1903. július 22.)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

60. sír (33. sír, 1903. július 22.)

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–8. Nyolc db S-végű karika.
1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége hegyesedőre vágott, S-vége hiányzik, m.: 1,8×1,5 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: ? (HM ltsz. 58.754.1/1–8.) [69. tábla 34].
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége ferdére vágott, m.: 1,7×1,5 cm, átm.: 0,22 cm, S-vég sz.: 0,76 cm (HM ltsz. 58.754.1/1–8.) [69. tábla 35].
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 1,7×1,5 cm, átm.: 0,19 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.754.1/1–8.) [69. tábla 39].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége kissé ferdére vágott, m.: 1,6×1,6 cm, átm.: 0,2 cm, S-vég sz.: 0,48 cm (HM ltsz. 58.754.1/1–8.) [69. tábla 36].
5. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége ferdére vágott, m.: 2,1×1,7 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: 0,43 cm (HM ltsz. 58.758.1/1.) [69. tábla 40].
6. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége enyhén lekerekített, S-vége

hiányzik, m.: 1,5×0,8 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: ? (HM ltsz. 58.758.1/2.) [69. tábla 38].

7. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége lekerekített, m.: 1,7×1,6 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,67 cm (HM ltsz. n.) [69. tábla 37].
8. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, kerek S-végű karika. Vége kissé ferdeire vágott, m.: 1,8×1,6 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,35 cm (HM ltsz. n.) [69. tábla 41].
9. Egy db kerek átmetszetű, hegyesedő végű, ovális bronz huzalkarperec. Végei enyhén egymásra fekszenek, m.: 6,4×5,5 cm, átm.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.787.) [69. tábla 44].
10. Egy db nyitott, kissé egymásra hajló végű, enyhén ovális átmetszetű bronz pántgyűrű, átm.: 2 cm, v.: 0,15 cm, sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.754.2.) [69. tábla 42].
11. Egy db kissé félköríves átmetszetű, nyitott, egymásra hajló végei irányába kissé szűkülő bronz pántgyűrű, m.: 2,1×2 cm, v.: 0,13 cm, sz.: 0,53 cm (HM ltsz. 58.754.3.) [69. tábla 43].
12. Egy db levél alakú ezüstlemez, közepén aranyozott, ugyancsak levél alakú mélyedéssel. Felső oldalán 3 lyuk található, ebből a szélső kettő nagyobb a középsőnél, m.: 4,2×3,4 cm, v.: 0,03 cm (HM ltsz. 58.754.5.) [69. tábla 45].

61. sír (34. sír, 1903. július 22.)

Gyermek. Csv. h.: 100 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

62. sír (35. sír, 1903. július 22.)

Férfi. Csv. h.: 174 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

63. sír (36. sír, 1903. július 22.)

Római kori.

64. sír (37. sír, 1903. július 22.)

Gyermek. Csv. h.: 80 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

65. sír (38. sír, 1903. július 24.)

Férfi. Csv. h.: 200 cm, t.: ?, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

66. sír (39. sír, 1903. július 24.)

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–3. Három db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elvesztek.

4. Egy db átfúrt kauricsiga, h.: 2,9 cm (HM ltsz. 58.755.1.) [68. tábla 113].

5. Egy db bronz pántgyűrű. Ferdeire vágott végei egymásra fekszenek, felületét keresztirányban enyhe rovátkák díszítik, m.: 2×1,8 cm, v.: 0,08 cm, sz.: 0,37 cm (HM ltsz. 58.755.3.) [68. tábla 114].

6. Egy db lapos, nyitott végű bronzpántból készült kisebb karika, m.: 1,1×0,9 cm, sz.: 0,37 cm, v.: 0,08 cm (HM ltsz. 58.758.4.) [68. tábla 115].

67. sír (40. sír, 1903. július 24.)

Gyermek. Csv. h.: 80 cm, t.: ?, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db szürkésbarna színű, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, enyhén összeszűkülő nyaka alatt bekarcolt hullám-, illetve csigavonalas díszítés látható, m.: 8,7 cm, sz. átm.: 8,6 cm, f. átm.: 5,4 cm (HM ltsz. 58.799.) [70. tábla 2].

68. sír (41. sír, 1903. július 24.)

Nő. Csv. h.: 162 cm, t.: ?, sm.: 125 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–2. Két db morva díszgomb.

1. Egy db két félből összeállított, aranyozott vörösréz díszgomb. Felületén poncolt növényi minta látható, melynek mélyebb vonalaiban megmaradt az aranyozás. Felső oldalán gyűrűfül található, m.: 4,4×3,8 cm, a gyűrűfül átm.: 0,8 cm (HM ltsz. 58.756.2./1.) [71. tábla 3].

2. Egy db két félből összeállított, aranyozott vörösréz díszgomb. A kissé lapított gömb alakú gomb felületén ugyancsak növényi minta látható, ám ennek vésete erőteljesebb, aranyozása is több helyütt – a minta vonalain és a háttéren egyaránt – megfigyelhető. Felső oldalán ugyancsak gyűrűfülrel ellátott, m.: 4,2×3,8 cm, a gyűrűfül átm.: 0,8 cm (HM ltsz. 58.756.2./2.) [71. tábla 4].

3–4. Két db félhold alakú, ezüstből készült láncsüngös fülbevaló.

3. Egy db láncsüngös, félhold alakú ezüst fülbevaló. Alsó részének külső ívén négy félkör alakban kiemelkedő rész található, melyek áttörtek. Az alsó ívvel párhuzamosan az áttöréseket övezve, továbbá egy félhold alakú mezőt kijelölve granulált gömbökből álló vonalas díszítés látható, ez utóbbi mezőben pedig háromszög alakban elhelyezkedő, ugyancsak granulált gömbök sorakoznak. Az alsó rész felső, egyenes oldalán – a granuláció felett – arra merőlegesen elhelyezkedő, kacsaringósan futó vékony fémszalag húzódik. Az alsó áttörésekbe egykor egy-egy U alakú szemekből hurkolt, végén háromszög alakú, alsó felén farkasfog kialakítású, sodrott

filigránszállal díszített csüngős lánc kapcsolódott. Mára csupán 2 db lánc maradt meg. Karikája kerek átmetszetű, díszítetlen, m.: 3×2,7 cm, az épebb lánc h.: 4,9 cm (HM ltsz. 58.756.1./1.) [71. tábla 1].

4. A másik fülbevaló hasonló, de kisebb, így a granuláció is tömörebb, zártabb helyet foglal el, m.: 2,6×2,5 cm (HM ltsz. 58.756.1./2.) [71. tábla 2].
5. Egy db amorf bronz lemeztöredék, elveszett.
6. Egy db tömör bronz fülesgomb, fején kereszt alakú rovátkolt díszítéssel, elveszett.
7. Egy db szürkésbarna színű, csillámmal, aprókavics-csal és kerámiazúzával soványított, korongon készült agyagedény. Pereme hiányzik, nyaka összeszűkülő, alatta bekarcolt hullámvonalas díszítések láthatók, m.: 11,8 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 7,4 cm (HM ltsz. 58.756.7.) [70. tábla 3].

69. sír (42. sír, 1903. július 24.)

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

70. sír (43. sír, 1903. július 24.)

Nő. Csv. h.: 157 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

71. sír (44. sír, 1903. július 24.)

Gyermek. Csv. h.: 120 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–3. Egy db háromtagú, kék színű opak üveggyöngy, h.: 1,3 cm, átm.: 0,7 cm. Két db lapított gömb alakú, hurokfolyatott mintát utánzó bekarcolt vonalakkal (ebben egykor valószínűleg berakással), a hurkok között szemek helyével rendelkező, barnás színű opak üveggyöngy, átm.: 1, illetve 1,1 cm, m.: 0,8, illetve 0,8 cm (HM ltsz. 58.761.3.) [68. tábla 116–118].
- 4–5. Két db átfűrt kauricsiga, melyekből azonban ma már csak 1 db található meg, h.: 1,7, illetve 1,5 cm (HM ltsz. 58.761.2.) [68. tábla 119].
6. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, törött végű karika, m.: 2,1×1,7 cm, átm.: 0,15 cm (HM ltsz. 58.757.1.) [68. tábla 120].
7. Egy db enyhén ovális alapterületű, csonka kúp alakú bronztárgy. Közepén szabálytalan lyuk látható, m.: 3,4×3,2 cm, v.: 0,18 cm (HM ltsz. 58.757.2.) [68. tábla 121].

72. sír (45. sír, 1903. július 24.)

Nő. Csv. h.: 154 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Egy db ovális átmetszetű bronzhuzalból hajlított, spirálisan feltekert bronztárgy, m.: 1,3×1,3 cm, elveszett.
2. Egy db vaskés, elveszett.

73. sír (46. sír, 1903. július 24.)

Férfi. Csv. h.: 200 cm, t.: ?, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

74. sír (47. sír, 1903. július 25.)

Férfi. Csv. h.: 166 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

75. sír (48. sír, 1903. július 25.)

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–4. Négy db S-végű karika.
1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. S-vége hiányzik, m.: 1,8×1,8 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: ? (HM ltsz. 58.758.1.)²⁸⁸ [68. tábla 122].
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége ferdére vágott, m.: 2×1,6 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.758.1.2.) [68. tábla 125].
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, kekedded S-végű karika. S-vége hiányzik, m.: 1,6×1,4 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: ? (HM ltsz. 58.748.4.) [68. tábla 126].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. S-vége hiányzik, m.: 1,6×1,5 cm, elveszett.
5. Egy db félköríves átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű bronz pántgyűrű, m.: 1,4×1,4 cm, v.: 0,13 cm, sz.: 0,3 cm (HM ltsz. 58.758.2.) [68. tábla 123].
6. Egy db kerek átmetszetű, zárt, öntött bronzkarika, átm.: 1,1 cm, v.: 0,23 cm (HM ltsz. 58.758.3.) [68. tábla 124].
7. Egy db lapos, nyitott végű bronzpántból spirálisan feltekert kisebb karika, m.: 1,1×0,9 cm, sz.: 0,37 cm, v.: 0,08 cm, elveszett.
8. Egy db enyhén íves átmetszetű, nyitott, egyenes végű, spirálisan összehajtott bronzpánt, átm.: 0,8 cm, sz.: 0,8 cm, a huzal v.: 0,08 cm (HM ltsz. 58.772.5.) [68. tábla 127].
9. Egy db szürkésbarna színű, csillámmal, valamint apró és közepes méretű kavicsal soványított, korongon készült agyagedény. Kihajló pereme lekerekített, összeszűkülő nyaka alatt, az edény kihasasodó olda-

²⁸⁸ Ugyanczen a leltári számon további 2 db S-végű karika is szerepel, melyek a 60. sírhoz tartoznak.

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

lának felső és középső részén sűrű, fésűzött díszítés-
sel ellátott, m.: 10,5 cm, sz. átm.: 10,7 cm, f. átm.: 6,8
cm (HM ltsz. 58.758.5.) [70. tábla 4].

76. sír (49. sír, 1903. július 25.)

Férfi. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: 125 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

77. sír (50. sír, 1903. július 25.)

Gyermek. Csv. h.: 90 cm, t.: ?, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

78. sír (51. sír, 1903. július 25.)

Római kori.

79. sír (52. sír, 1903. július 25.)

Férfi. Csv. h.: 168 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

80. sír (53. sír, 1903. július 25.)

Római kori.

81. sír (54. sír, 1903. július 25.)

Gyermek. Csv. h.: 100 cm, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?,
ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db szürkésbarna foltos, csillámmal és apróka-
viccsal soványított, korongon készült agyagedény.
Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt bekarcolt
hullám-, majd csigavonalú mintával díszített. Alján
egyenlő szárú kereszt (?) alakú fenékbélyeg látható,
m.: 10,6 cm, sz. átm.: 9,4 cm, f. átm.: 6 cm (HM ltsz.
58.800.) [72. tábla 2].

82. sír (55. sír, 1903. július 25.)

Férfi. Csv. h.: 200 cm, t.: ?, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

83. sír (56. sír, 1903. július 25.)

Gyermek. Csv. h.: 80 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?,
ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

84. sír (57. sír, 1903. július 25.)

Férfi. Csv. h.: 180 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

85. sír (58. sír, 1903. július 25.)

Férfi. Csv. h.: 190 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

86. sír (59. sír, 1903. július 25.)

Nő. Csv. h.: 158 cm, t.: ?, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. Egy db kéttagú sárga és 1 db négytagú kék színű,
opak rúd üvegyöngy, h.: 1,1, illetve 1,5 cm, elvesz-
tek.
- 3–4. Két db S-végű karika.
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-vé-
gű karika, a vége ferdére vágott, m.: 2×1,6 cm, átm.:
0,22 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.760.1./1.) [73.
tábla 1].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-vé-
gű karika. S-vége hiányzik, másik vége ferdére vá-
gott, m.: 1,5×1,3 cm, átm.: 0,21 cm, S-vég sz.: ? (HM
ltsz. 58.760.1./2.) [73. tábla 2].
5. Egy db kerek átmetszetű, kétszeresen összehaj-
tott bronzhuzalból sodrott, egykor valószínűleg
hurkos-kampós végű nyakperec. Záróelemei hiá-
nyoznak, m.: 12,8×12 cm, átm.: 0,23 cm (HM ltsz.
58.760.2.) [73. tábla 3].
6. Egy db négyzetes átmetszetű, hegyesedő, egymásra
hajló végű aranyozott bronz huzalkarperec, m.: 6×5,9
cm, v.: 0,4×0,4 cm (HM ltsz. 58.748.2.) [73. tábla 4].
7. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosít-
ható.

87. sír (60. sír, 1903. július 25.)

Férfi. Csv. h.: 190 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.

88. sír (61. sír, 1903. július 25.)

Férfi. Csv. h.: 155 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosít-
ható.

89. sír (62. sír, 1903. július 25.)

Gyermek. Csv. h.: 100 cm, t.: ?, sm.: 90 cm, sh.: ?,
ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db szürke színű, barna foltos, csillámmal sová-
nyított, korongon készült agyagedény. Pereme kihaj-
ló, lekerekített, nyaka összeszűkülő, oldala kihasa-
sodó. Nyakán két, enyhén bekarcolt egyenesvonalú
díszítés látható, m.: 7,4 cm, sz. átm.: 6,6 cm, f. átm.:
5,2 cm (HM ltsz. 58.801.) [72. tábla 3].

90. sír (63. sír, 1903. július 25.)

Nő. Csv. h.: 157 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:

1. A nyakcsigolyáknál feküdt 1 db felső részén átfúrt
ragadozó állat tépőfoga. Törött, h.: 3 cm (HM ltsz.
58.761.3.) [73. tábla 5].
2. Egy db félköríves átmetszetű, nyitott, egymásra haj-
ló végű bronz pántgyűrű, m.: 2×1,8 cm, v.: 0,11 cm,
sz.: 0,35 cm (HM ltsz. 58.764.2., elveszett).

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

3. Egy db egykor talán téglalap alakú, kétszer megközelítőleg derékszögben meghajlított, hegyesedő végű bronzpánt, m.: 3,1×2,4 cm, v.: 0,13 cm, sz.: 0,44 cm (HM ltsz. 58.764.4.) [73. tábla 7].
 4. Egy db téglalap alakú vékony bronzlemez, egyik sarkában átszakadt oldalú lyukkal, m.: 4,6×2,8 cm, v.: 0,05 cm (HM ltsz. 58.764.3.) [73. tábla 6].
 5. Egy db félgömb alakú bronzlemez, hátoldalán négyzetes átmetszetű szeggel. A félgömb átm.: kb. 1,6 cm, a szeg h.: 1,2 cm (HM ltsz. 58.756.4.) [73. tábla 8].
- 91. sír** (64. sír, 1903. július 25.)
Férfi. Csv. h.: 182 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete: nem volt.
- 92. sír** (65. sír, 1903)
Férfi. Csv. h.: 175 cm, t.: ?, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete:
1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.
- 93. sír** (66. sír, 1903)
Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: ?, sm.: 115 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete:
1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.
- 94. sír** (67. sír, 1903)
Gyermek. Csv. h.: 110 cm, t.: ?, sm.: 90 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete:
1. Egy db szürke színű, csillámmal, aprókavicccsal és kevés kerámiazúzalékkal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme külső oldalán körben rovátkolt, összeszűkülő nyaka alatt bekarcolt csigavonalas díszítés látható, m.: 10,5 cm, sz. átm.: 8,4 cm, f. átm.: 5,5 cm (HM ltsz. 58.802.) [72. tábla 4].
- 95. sír** (68. sír, 1903)
Férfi. Csv. h.: 178 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Melléklete:
1. Egy db szürke színű, barna foltos, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, lekerekített, nyaka összeszűkülő, kihasasodó oldalának alsó harmadáig sűrű, bekarcolt vonalás díszítéssel ellátott, m.: 11,2 cm, sz. átm.: 8,2 cm, f. átm.: 7,3 cm (HM ltsz. 58.803.) [72. tábla 1].
- 96. sír** (69. sír, 1903)
Nő. Csv. h.: 162 cm, t.: ?, sm.: 115 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygatott. A sirt állatjáratok bolygatták.
Mellékletei:
- 1–7. Hét db S-végű karika.
 1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, deltoid alakú, S-végű karika, m.: 1,9×1,4 cm, átm.: 0,14 cm, S-vég sz.: 0,34 cm (HM ltsz. 58.748.4/1–6.) [74. tábla 1].
 2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége enyhén lekerekített, S-vége hiányos, m.: 1,5×1,6 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: ? (HM ltsz. 58.748.4/1–6.) [74. tábla 2].
 3. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. Vége lekerekített, m.: 1,7×1,4 cm, átm.: 0,2 cm, S-vég sz.: 0,6 cm (HM ltsz. 58.776.) [74. tábla 3].
 4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége ferdére vágott, m.: 1,7×1,4 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,62 cm (HM ltsz. 58.794.1.4.) [74. tábla 4].
 5. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége hegyesedően levágott, m.: 1,8×1,4 cm, átm.: 0,2 cm, S-vég sz.: 0,71 cm (HM ltsz. 58.775.) [74. tábla 5].
 6. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. S-vége hiányos, m.: 1,5×1,3 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.762.1.) [74. tábla 6].
 7. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, m.: 1,8×1,1 cm, elveszett.
 8. Egy db kerek átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. Törött, m.: 14,1×13,8 cm, átm.: 0,33 cm (HM ltsz. 58.748.1.) [74. tábla 7].
 - 9–93. A sírból kerültek elő az alábbi díszek is: 6 db átfűrt kauri, h.: 1,7–1,7 cm; 1 db lapított gömb alakú, fehér színű opak üvegyöngy, m.: 1×0,9 cm; 1 db kéttagú, sárga színű opak rúdgyöngy, m.: 1×0,5 cm; 1 db négyszögű, levágott sarkú hasáb alakú, kék színű áttetsző üvegyöngy, m.: 0,7×0,6 cm; 3 db három-, illetve 1 db négytagú sárgásfehér színű, opak rúdgyöngy, h.: 1,1; 1,3; 1,2, illetve 1,4 cm; 70 db lapított gömb és csonka gúla alakú, zöld színű, áttetsző és opak üvegyöngy, átm.: 0,4–0,6 cm; 1 db spirálisan feltekert bronzhuzal tárgy, m.: 0,8×0,5 cm; 1 db gyökerén laposra csiszolt, átfűrt szarvas szemfog, m.: 2,1×1,1 cm (HM ltsz. 58.763.2.) [74. tábla 10–94].
 94. Egy db kerek átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott karperec. Végei hiányosnak, m.: 4,3 cm, átm.: 0,45 cm (HM ltsz. 58.748.3.) [74. tábla 8].
 95. Spirálisan feltekert bronz-szalagok, végük irányába csökkenő átmérőjű, összeilleszthető töredékei, h.: 6,2 cm, átm.: 0,6 cm (HM ltsz. 58.763.3/1–3.) [74. tábla 9].
 96. Négy db öntött bronztöredék. Két db összeilleszthető, melyek így egyik eredeti oldalukon ívelt formát mutatnak, h.: 2; 1,8; 1,7, illetve 1,6 cm (HM ltsz. 58.756/4–5., elvesztek).

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

97. sír (70. sír, 1903)

Gyermek. Csv. h.: 120 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

98. sír (71. sír, 1903)

Férfi. Csv. h.: 200 cm, t.: ?, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

99. sír (72. sír, 1903)

Gyermek. Csv. h.: 100 cm, t.: ?, sm.: 90 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

100. sír (73. sír, 1903)

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, S-vége hiányos, m.: 1,9×1,9 cm, elveszett.
- 2-3. Két db gyöngy: 1 db kékesszürke színű, spirálisan futó, mélyebb részein fehér, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, átm.: 1 cm; 1 db ovális, lapos, fehéres színű opak üvegyöngy, m.: 1,4×1,2 cm (HM ltsz. 58.764.1.) [73. tábla 9-10].
4. Egy db átfűrt kauri, h.: 2,4 cm (HM ltsz. 58.764.1.) [73. tábla 11].
5. Egy db enyhén félköríves átmetszetű, nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű, m.: 2×1,8 cm, sz.: 0,35 cm, v.: 0,11 cm (HM ltsz. 58.764.2.) [73. tábla 12].
6. Egy db U alakban meghajlított, egyik végén átfűrt bronzpánt, kikerekedő végében négyzetes átmetszetű zárt karikával, melyhez egy ugyancsak zárt, gombszerű taggal ellátott karika kapcsolódik, h.: 2,7 cm (HM ltsz. 58.793.) [73. tábla 13].
7. Egy db U alakúra hajlított, két szegeccsel összefogott, karikával ellátott bronztárgy, h.: 3,8 cm, elveszett.

101. sír (74. sír, 1903)

Római kori.

102. sír (75. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Férfi. Csv. h.: 186 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „agyagtál”, elveszett vagy nem azonosítható.

103. sír (76. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Férfi. Csv. h.: 192 cm, t.: ?, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „agyagkorsó, füles, törött”, elveszett vagy nem azonosítható.

104. sír (77. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Férfi. Csv. h.: 180 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „agyag sírbögre”, elveszett vagy nem azonosítható.

105. sír (78. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Nő. Csv. h.: 165 cm, t.: ?, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Egy db bronzból öntött szőlőfürdíszes fülbevaló. Háromszög átmetszetű karikája a fülbevaló alsó részéhez nagyobb, ovális taggal csatlakozik, a karika alsó részén granulált gömböket utánozó öntött taggal ellátott, m.: 4,3×2,2 cm, elveszett [75. tábla 1].
2. Egy db bronzból öntött, üreges fél fülesgomb. Füle törött, hiányos, h.: 1,4 cm (HM ltsz. 58.771.2/2.) [75. tábla 2].

106. sír (79. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Római kori.

107. sír (80. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Férfi. Csv. h.: 196 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „agyagbögre töredék”, elveszett.

108. sír (81. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Gyermek. Csv. h.: 90 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „agyagbögre töredék”, elveszett.

109-112. sír (82-85. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Római koriak.

113. sír (86. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Egy db „D” átmetszetű, zöld színű, átlátszatlan, korong alakú üvegyöngy. Hiányos, átm.: 2,8 cm, sz.: 1,3 cm (HM ltsz. 58.790.) [75. tábla 3].
2. Egy db nagyméretű, kerekded, irizáló üvegyöngy töredéke, elveszett.
3. Egy db kerek átmetszetű, nyitott, enyhén egymás mellé hajló végű bronz huzalkarika, m.: 1,8×1,7 cm, átm.: 0,18 cm (HM ltsz. 58.765.) [75. tábla 4].
4. Egy db bronzlemezből hajlított csövecske (?) töredéke, m.: 2,6×0,9 cm (HM ltsz. 58.770.2.) [75. tábla 5].

114. sír (87. sír, 1903. augusztus 3-7.)

Férfi. Csv. h.: 180 cm, t.: ?, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „agyagsírbögge”, elveszett vagy nem azonosítható.

115. sír (88. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Gyermek. Csv. h.: 120 cm, t.: ?, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

116. sír (89. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Férfi. Csv. h.: 190 cm, t.: ?, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db „agyagsírbögge”, elveszett vagy nem azonosítható.

117. sír (90. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Római kori.

118. sír (91. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db négyzetes átmetszetű, hegyesedő, összenyomott végű, aranyozott bronz huzalgűrű, átm.: 2,8 cm, elveszett.

119–120. sír (92–93. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Római koriak.

121. sír (94. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: ?, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Két db üreges félből álló, összeilleszthető bronz fülesgomb, m.: 1,6×1 cm (HM ltsz. 58.767.2/1–2.) [75. tábla 6].
- 2–6. Három db lapos, fekete, korong alakú, egykor talán fehér színű berakással ellátott opak üveggyöngy, átm.: 1 cm; 1 db fekete színű, henger alakú, fehér spirális berakással ellátott üveggyöngy, h.: 2 cm; 1 db kéttagú rúdgyöngy h.: 1,3 cm, elvesztek. [75. tábla 7–9].

122. sír (95. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Ős- vagy római kori.

123. sír (96. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Nő. Csv. h.: 158 cm, t.: ?, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–2. Két db lefelé szélesedő végű spirálsüngős huzalkarika.
1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális, hegyesedő végű karikával rendelkező, lefelé szélesedő végű spirálsüngős karika, m.: 3×1,4 cm, a spirálsüngő átm.: 1,4 cm (HM ltsz. 58.768.1/1.) [75. tábla 10].

2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális, hegyesedő végű karikával rendelkező, lefelé szélesedő végű spirálsüngős karika, m.: 2,6×1,3 cm, a spirálsüngő átm.: 1,2 cm (HM ltsz. 58.768.1/2.) [75. tábla 11].
3. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. Vége kissé ferdére vágott, m.: 1,8×1,8 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,58 cm (HM ltsz. 58.748.4/1–6.) [75. tábla 12].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, lekerekített, illetve ferdére vágott, összenyomott végű karika, m.: 2,3×2,2 cm, átm.: 0,18 cm (HM ltsz. 58.782., elveszett).
5. Egy db hengeres, kék színű, átlátszatlan üveggyöngy, mely bemélyedő spirális részeiben sárga színű, h.: 1,6 cm (HM ltsz. 58.764.1.) [75. tábla 13].
6. Egy db kissé félköríves átmetszetű, zárt bronz karikagyűrű, átm.: 2,1 cm, elveszett.

124–128. sír (97–101. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Római koriak.

129. sír (102. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: ?, sm.: 115 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–14. Összesen 14 db barna színű, csonka kúp, hengeres és lapított gömb alakú opak üveggyöngy, h.: 0,5–1 cm (HM ltsz. 58.760.3.) [75. tábla 14–27].
15. Egy db kerek átmetszetű, háromszorosán összehajtott bronzhuzalból sodrott karperec. Végei deformálódtak, egyik végén azonban annak visszahajló részlete megmaradt, melynek alapján egykor valószínűleg mindkét végén spirálisan kitöltött típusú volt, m.: 7,2×5,7 cm, átm.: 0,33 cm (HM ltsz. 58.759.2./1.) [75. tábla 28].
16. Egy db kerek átmetszetű, négyrét hajlított bronzhuzalból sodrott, egykor valószínűleg hurkos-kampós végű karperec. Kampós vége hiányzik, m.: 7,8×6,4 cm, átm.: 0,36 cm (HM ltsz. 58.759.2/2.) [75. tábla 29].
17. Egy db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika, elveszett.
18. Egy db nyitott végű, lapos bronz pántgyűrű, elveszett.
19. Egy db szürkésbarna színű, foltos, csillámmal és aprókavicsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt két hullám-, alatta pedig – már az edény válla alatt – csigavonalas díszítés látható, m.: 14,6 cm, sz. átm.: 9,6 cm, f. átm.: 7,7 cm (HM ltsz. 58.810.) [76. tábla 1].

130. sír (103. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Római kori.

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

131. sír (104. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Gyermek. Csv. h.: 112 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

1. Egy db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

132–134. sír (105–107. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Római koriak.

135. sír (108. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. Egy db lencse átmetszetű bronzhuzalból spirálisan feltekert kisebb gyűrű, átm.: 1,3 cm, h.: 1,1 cm (HM ltsz. 58.770.1.) [75. tábla 30].
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális, hegyesedő végű karikával rendelkező, lefelé szélesedő spirálsüngös karika, h.: 3,1 cm, elveszett.

136–137. sír (109–110. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Római koriak.

138. sír (111. sír, 1903. augusztus 3–7.)

Gyermek. Csv. h.: 110 cm, t.: ?, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1–7. Hét db S-végű karika.
1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége hegyesedőre vágott, S-vége deformálódott, m.: 2,7×1,7 cm, átm.: 0,15 cm, S-vég sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.772.1/1.) [77. tábla 1].
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült ovális S-végű karika. Vége ferdére vágott, m.: 2,2×1,7 cm, átm.: 0,2 cm, S-vég sz.: 0,6 cm (HM ltsz. 58.772.1/2.) [77. tábla 2].
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége ferdére vágott, m.: 2,2×1,8 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.772.1/4.) [77. tábla 3].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége enyhén elhegyesedő, m.: 2,2×1,6 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,35 cm (HM ltsz. 58.772.1/5.) [77. tábla 4].
5. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 2×1,6 cm, átm.: 0,25 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.760.1/2.) [77. tábla 5].
6. Egy db kerek átmetszetű rosszezüst huzalból készült S-végű karika, m.: 1,7×1,4 cm, átm.: 0,15 cm, S-vég sz.: 0,35 cm (HM ltsz. n.) [77. tábla 6].
7. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége ferdére vágott, m.: 1,8×1,4 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,46 cm (HM ltsz. 58.794.1.5.) [77. tábla 7].

0,17 cm, S-vég sz.: 0,46 cm (HM ltsz. 58.794.1.5.) [77. tábla 7].

8–9. Két db huzalkarika.

8. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, lekerekített, illetve ferdére vágott, összenyomott végű karika, m.: 2×1,9 cm, átm.: 0,19 cm (HM ltsz. 58.772.2/1.) [77. tábla 9].

9. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, enyhén ferdére vágott, egymás mellé hajló végű huzalkarika, m.: 2,1×2 cm, átm.: 0,17 cm (HM ltsz. 58.772.2/2.) [77. tábla 10].

10. Egy db bronzból öntött lépcsős fejű gyűrű. Közepén egyetlen pontkör alakú minta látható, melyet négyzet alakban apró pontok alkotta keret övez. Ennek két oldalán pontozott vonalokból álló minták sorakoznak tükörképszerűen: előbb egy-egy kettős, egymással párhuzamos vonalokból álló, majd egy-egy „x” alakú, tovább egy-egy egyenes vonalú, majd egy-egy kereszt alakú zárja a sort, átm.: 2,3 cm, sz.: 0,9 cm, elveszett [77. tábla 11].

11. Egy db enyhén íves átmetszetű, ferdén záruló, nyitott, egymásra hajló végű bronzgyűrű. Felületén hullámszalag alakú mintát utánzó, bemélyedő vonalas díszítés látható, melynek két oldalán, azzal párhuzamosan apróbb bemélyedő minták sora fut. Hiányos, m.: 1,1×1,1 cm, sz.: 0,8 cm, v.: 0,08 cm (HM ltsz. 58.772.3.) [77. tábla 8].

12–14. Három db bronz félgömb, melyek közül az egyik belsejében „idegen fémagyag” nyomai voltak megfigyelhetők.

12. Egy db enyhén ovális alapterületű, bronzból öntött félgömb, m.: 3,8×3,5 cm, v.: 0,08 cm (HM ltsz. 58.772.6/2.) [77. tábla 12].

13. Egy db enyhén ovális alapterületű, bronzból öntött félgömb, m.: 3,7×3,3 cm, v.: 0,08 cm (HM ltsz. 58.772.6/1.) [77. tábla 13].

14. Egy db enyhén ovális alapterületű, bronzból öntött félgömb, m.: 3,5×3,2 cm, elveszett.

15–17. Három db kúp alakú tárgy.

15. Egy db kúp alakú bronztárgy. Szélén, a palást alján gyöngyözött keret fut körbe. Az egyik szélén a gyöngyözött keret felett egy lyuk látható. Hiányos, m.: 3×2,8 cm, v.: 0,06 cm (HM ltsz. 58.772.7.) [77. tábla 14].

16. Egy db kúp alakú bronztárgy. Szélén, a palást alján gyöngyözött keret fut körbe, m.: 3,1×2,8 cm, elveszett.

17. Egy db kúp alakú bronztárgy. Hiányos, m.: 3,4×1,1 cm, elveszett.

139. sír (A. sír, 1940. október 17–18.)

Férfi, *ad.-mat.* korú. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Megtartása közepes. Bolygatott. Földmunka során érte bolygatás. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya bal oldalán feküdt 2 db S-végű karika.
1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, szélesre kalapált S-végű karika, m.: 1,8×1,7 cm, átm.: 0,27 cm, S-vég sz.: 0,67 cm (MNM ltsz. 15/1940) [77. tábla 15].
 2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, szélesre kalapált S-végű karika, m.: 1,7×1,5 cm, átm.: 0,28 cm, S-vég sz.: 0,74 cm (MNM ltsz. 15/1940) [77. tábla 16].

A koponya jobb oldalán zöld patina látszott, ami a bolygatás során elveszett hajkarikára vagy hajkarikákra utalhat.

140. sír (B. sír, 1940. október 17–18.)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Megtartása rossz. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

141. sír (C. sír, 1940. október 17–18.)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Megtartása jó. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

142. sír (I. sír, 1942)

Leány, *inf.* 11-es korú. Csv. h.: 120 cm, t.: ÉK–DNy, sm.: 50 cm, sh.: 130 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a combcsont végén feküdtek. Megtartása gyenge.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalánál helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, kissé ovális S-végű karika. Vége egyenesre vágott, az S-vég hiányos, m.: 1,9×1,6 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,24 cm (HM ltsz. 58.824.1.) [77. tábla 17].
2. A bal alkarcsontok alsó részén feküdt 1 db kissé négyzetes átmetszetű, bronzból öntött, hegyesedő, kissé egymásra hajló végű huzalkarperec, m.: 5,5×4,8 cm, v.: 0,35×0,35 cm, elveszett [77. tábla 18].

143. sír (4. sír, 1942)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírban csak a hosszúcsontok voltak, a koponya hiányzott.

Melléklete: nem volt.

144. sír (5. sír, 1942)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: 172 cm, t.: K–Ny, sm.: 60 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a jobb alkarcsontok felhajlított helyzetben a felkarcsont mellett feküdtek,

míg a bal ugyancsak felhajlított helyzetben a bal oldali bordákon helyezkedett el. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

145. sír (7. sír, 1942)

Leány, *inf.* I. korú. Csv. h.: ?, t.: K–Ny, sm.: 60 cm, sh.: 120 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyákon körben helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. Hurkos része hiányzik, m.: 12,5×11,9 cm, átm.: 0,44 cm (HM ltsz. 58.825.2., elveszett) [78. tábla 2].
2. A nyakperecre ráhúzva került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé ferdére vágott, egymásra hajló végű karika, m.: 2,1×2 cm, átm.: 0,14 cm (HM ltsz. 58.825.1.) [78. tábla 1].

146. sír (8. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* I-es korú. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Megtartása rossz. Bolygatott. A csontok egy halomba dobálva feküdtek.

Melléklete: nem volt.

147. sír (9. sír, 1942)

Gyermek, 1-1,5 éves. Csv. h.: 60 cm, t.: K–Ny, sm.: 70 cm, sh.: 100 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz.

Melléklete: nem volt.

148. sír (17. sír, 1942)

Leány, 6-7 éves. Csv. h.: 70 cm (a térdkalácsokig), t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: 25 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása jó. A váz két oldalán, annak teljes hosszában egyenes vonalban, valamint alatta is fakoporsó nyomai voltak megfigyelhetők. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

149. sír (18. sír, 1942)

Gyermek, 3-4 éves. Csv. h.: 100 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 110 cm, ssz.: 30 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. A koponya közelében fakoporsó nyoma volt megfigyelhető. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

150. sír (19. sír, 1942)

Gyermek, 6-7 éves. Csv. h.: 100 cm, t.: K–Ny, sm.: 33 cm, sh.: 110 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán, a halántékcsontnál feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége kissé ferdére vágott. Eredetileg a karikája törött volt, ma már a letört rész hiányzik, m.: 2×1,7 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.826.1.) [78. tábla 3].
2. A kulcsontok között a nyakcsigolyákon, az állkapocs alatt feküdt 1 db hengeres, zöld színű üveggyöngy, h.: 0,6 cm, elveszett.
3. A jobb alkarcsontok végein feküdt 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő, egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec, m.: 6×5,5 cm, átm.: 0,46 cm (HM ltsz. 58.826.2.) [78. tábla 4].

151. sír (20. sír, 1942)

Nő (?), *iuv.* korú. Csv. h.: 150 cm (a lábszárcsontok végig), t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. A váz bal oldalán, a felkarcsont végétől a combcsont középső részéig egyenes vonalban fakoporsó nyoma volt megfigyelhető. A váz kissé eltolódott, valószínűleg a talajvíz nyomására. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú akna-sír volt.

Melléklete:

- 1.. A jobb lábsontok előtt, talpán álló helyzetben volt 1 db téglavörös színű, csillámmal, apró és közepes méretű kavicsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme oldalán körben árkolt, összeszűkülő nyaka alatt bekarcolt, szélesebb egysoros hullámvonal, alatta pedig csigavonal látható. Válla alatt egy helyen rövidebb, kalászmintát utánzó, ugyancsak bekarcolt díszítés helyezkedik el, m.: 13,5 cm, sz. átm.: 11,2 cm, f. átm.: 8,2 cm (HM ltsz. 62.1.1.) [76. tábla 2].

152. sír (21. sír, 1942)

Nő, 18-23 éves. Csv. h.: 135 cm, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya kissé jobbra fordult. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A bal kézcsontok alatt feküdt 1 db hegyesszögű háromszög átmetszetű, nyéltüskével ellátott, hegyesedő végű vaskés töredéke. Eredeti h.: 9,5 cm volt, mai m.: 5,9×1,3 cm (HM ltsz. 58.827.) [78. tábla 5].

153. sír (22. sír, 1942)

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: 110 cm, ssz.: 140 cm. Megtartása közepes. Valószínűleg korábbi beásás által bolygatott sír. A csontok egy részét kiemel-

ték, más részük szétszóródva feküdt a sírban, gyakran csupán töredékekben.

Melléklete: nem volt.

154. sír (23. sír, 1942)

Nő, *ad.* korú, 25-28 éves.²⁸⁹ Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 120 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencében voltak, míg a bal alkarcsontok a medence alatt helyezkedtek el. Megtartása jó.

Melléklete:

1. A bal oldali alsó bordáknál feküdt 1 db sima, hengeres csont tűtartó, benne rozsdás vastű töredékeivel.²⁹⁰ Mára csupán a tűtartó található meg a múzeumi gyűjteményben. Eredeti h.: 7,7 cm volt, ma megtalálható darabjának m.: 4,5×0,7 cm (HM ltsz. 58.836.3.) [78. tábla 6].

155. sír (24. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* I. korú. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 75 cm, sh.: ?, ssz.: 80 cm. Megtartása gyenge. Bolygatott. A csontok töredékei rendszertelenül feküdtek, talán csak a sír nyugati végében lévő koponya részei maradtak meg eredeti helyzetükben.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a koponya bal oldali csecsnyúlványán bronzpatina nyoma volt látható.

156. sír (25. sír, 1942)

Leány, *inf.* II-es korú. Csv. h.: ?, t.: DK–ÉNy, sm.: 55 cm, sh.: 130 cm, ssz.: 95 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. Bolygatott. A váz felső részét érte bolygatás: a koponya hiányzott, a combcsontok maradtak csak meg *in situ* helyzetben. A 155. (24.) és 156. (25.) sír között újkori beásás volt található, mely mindkét sírt érintette. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–8. A kulcsontoknál és a bordákon feküdt 3 db átfürt kauri és 5 db üveggyöngy. Ebből ma már csak 2 db fehéres színű kauri, 2 db hengeres, áttetsző, zöld színű üveggyöngy és 1 db kissé hengeres, szürkés-kék színű, opak üveggyöngy található meg, h.: 1,7; 1,3; 0,4; 0,4; illetve 0,3 cm (HM ltsz. 58.829.1.) [78. tábla 7–11].
- 9–12. A bal kulcsont alatt feküdt 4 db S-végű karika.
9. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége elhegyesedő, m.: 1,8×1,1 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,33 cm (HM ltsz. 58.759.1.1.) [78. tábla 12].
10. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége ferdére vágott, m.: 1,7×1,1

²⁸⁹ Pálóczi Horváth András Bottyán Olgára hivatkozva *maturus* korút említ (PÁLÓCZI-HORVÁTH 1971, 37, 28. jegyzet).

²⁹⁰ A tárgyat a leltárkönyv a 33. sírhoz tartozóként tünteti fel, valószínűleg a revízió alkalmával lett a hiba korrigálva, de csak ceruzás bejegyzés fomájában.

cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,35 cm (HM ltsz. 58.761.1/1.) [78. tábla 13].

11. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 1,7×1,2 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: 0,33 cm (HM ltsz. 58.761.1/2.) [78. tábla 14].
12. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége egyenesre vágott, S-vége hiányos, m.: 1,8×1 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: ?, elveszett.
13. A jobb kézcsontok között feküdt 1 db nyitott végű, kissé félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű, m.: 2×1,7 cm, elveszett.
14. A lábfejek előtt feküdt 1 db barna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt egysoros, ferdén bevagdosott, alatta pedig – az edény kihasasodó részén – csigavonalas, bekarcolt díszítés látható, m.: 10,6 cm, sz. átm.: 8,6 cm, f. átm.: 6,4 cm (HM ltsz. 62.2.1.) [76. tábla 3].
15. Ugyancsak a lábfejek előtt volt 1 db kerámiatál. Pereme profilált, valószínűleg díszítetlen, alján talpkoronggal (?) ellátott, m.: 8,2 cm, sz. átm.: 18 cm, f. átm.: 11 cm, elveszett.
16. A koponya bal oldalán és a lábcsontok alatt állatcsontok feküdtek, elvesztek.

157. sír (26. sír, 1942)

Nő, *mat.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 56 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, lekerekített végű ezüst huzalkarika, m.: 1,4×1,2 cm, átm.: 0,17 cm (HM ltsz. 58.830.1.) [78. tábla 15].
2. A bal felkarcsont alsó részének belső oldalán helyezkedett el 1 db hegyesszögű háromszög átmetszetű, nyéltüskével rendelkező vaskés. Töredékes, m.: 6,9×1,3 cm (HM ltsz. 58.830.2.) [78. tábla 16].
3. A koponyatetőtől balra feküdt 1 db világosszürke színű kerámiaedény; kihajló peremmel, vállán több sorban bekarcolt egyenes vonalú, felette pedig hullámvonalas díszítéssel, m.: 9,2 cm, sz. átm.: 10,2 cm, f. átm.: 7 cm, elveszett.

158. sír (27. sír, 1942)

Nő, *iuu.-ad.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya kissé jobbra billent. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. Két db körte alakú karika.

1. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, enyhén lekerekített, összenyomott végű körte alakú karika, m.: 1,1×1,3 cm, átm.: 0,15 cm (HM ltsz. 58.831.2/1.) [78. tábla 17].
2. A koponya bal oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, enyhén lekerekített, összenyomott végű körte alakú karika, m.: 1,1×1,1 cm, átm.: 0,14 cm (HM ltsz. 58.831.2/2.) [78. tábla 18].
3. A bal kézfej csontjai között feküdt 1 db bronzból öntött, zárt, enyhén lencse átmetszetű karikagyűrű, törött, átm.: 2 cm, sz.: 0,3 cm, v.: 0,2 cm (HM ltsz. 58.831.1.) [78. tábla 19].

159. sír (28. sír, 1942)

Nő, 25 éves. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 75 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, jobb karcsontjai nyújtott helyzetben voltak, míg a bal alkarcsontok a bal combnyakokon fekvő kerütek elő. A váz felett korhadat fakoporsó nyomai voltak láthatók. A lábszárcsontokon pedig barna, korhadat, porhanyós vékony bevonatot figyeltek meg. Megtartása jó. Bolygatatlan. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. Két db S-végű karika.

1. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, kerekded S-végű karika. Vége egyenesre vágott, S-vége enyhén bordázott, m.: 2,3×1,7 cm, átm.: 0,2 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.832.1/1) [78. tábla 20].
2. A koponya bal oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Hiányos, m.: 1,8×1,6 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.832.1/2.) [78. tábla 21].
- 3–13. A nyakcsigolyákon különböző gyöngyök feküdtek: 1 db két-, 1 db három-, 1 db négy-, 2 db öt-, 2 db hat- és 1 db héttágú, fehéres színű, irizáló rúd üveggyöngy; továbbá 1 db átfúrt kauri; valamint 1 db kettős kónikus, négyoldalú piros gyöngy. A gyöngyök között volt 1 db lapos bronzpántból hajlított, kisméretű gyűrű is (HM ltsz. 58.832.3., elvesztek) [78. tábla 22–30].
14. A jobb kézcsontok között volt 1 db nyitott végű, szabálytalan szélességű, díszítetlen bronz pántgyűrű, hiányos, m.: 1,9×1,6 cm, sz.: 0,44–0,3 cm, v.: 0,06 cm (HM ltsz. 58.832.2.) [78. tábla 31].
15. A lábcsontok végénél feküdt 1 db barna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt egysoros hullám-, majd csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 13,1 cm, sz. átm.: 10,6 cm, f. átm.: 6,9 cm (HM ltsz. 62.3.1.) [76. tábla 4].

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DÜLŐ

160. sír (29. sír, 1942)

Nő, 40-45 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K, sm.: 55 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 45 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Karcsontjai könyökben a medencére hajlított helyzetben voltak. Megtartása közepes. A váz körül fakoporsó nyomai voltak láthatók. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalánál feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő, kissé egymás mellé hajló végű ovális bronz huzalkarika, m.: 2,2×2 cm, átm.: 0,16 cm (HM ltsz. 58.856.3.) [79. tábla 1].
2. A nyakcsigolyákon feküdt 1 db sárgásfehér színű, ötagú opak rúdgyöngy, h.: 1,6 cm, átm.: 0,52 cm (HM ltsz. 58.856.1.) [79. tábla 3].
3. A nyakcsigolyákon a gyöngy mellett helyezkedett el 1 db kerek, aranyozott bronzveret. Középpontja félgömbszerűen kiemelkedő, melyet két, egymástól kiemelkedő bordával elválasztott gyöngyözött keret övez. Hátoldalán két fül található, átm.: 1,5 cm (HM ltsz. 58.756.3.) [79. tábla 2].
4. A jobb kéz egyik középső ujjpercén volt 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, egyenes végű bronz pántgyűrű, m.: 2,3×2,2 cm, sz.: 0,35 cm, v.: 0,12 cm (HM ltsz. 58.856.3.) [79. tábla 4].
5. A lábfejek előtt volt 1 db vörösesbarna színű, vállas, profilált peremmel ellátott, oldalán bekarcolt vonalas díszítéssel rendelkező kerámiaedény, m.: 9 cm, sz. átm.: 8,5 cm, f. átm.: 6,5 cm, elveszett vagy nem azonosítható.

161. sír (30. sír, 1942)

Nő, 35 év körüli. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K, sm.: 80 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Mind a jobb, mind pedig a bal kar- és kézcsonatok a medencén feküdtek. A medence csontjai erősen szétnyíltak. Megtartása jó. A váz körül sok helyen fakoporsó nyomai voltak megfigyelhetők. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű, ovális bronz huzalkarika. Egyik vége elhegyesedő, a másik kissé törött, m.: 1,4×1,2 cm, átm.: 0,18 cm (HM ltsz. 58.834.) [79. tábla 5].

A koponya bal oldalán bronz patinanyomok voltak láthatók, valószínűleg a másik huzalkarika nyomai, melyet a munkások kidobtak.

162. sír (31. sír, 1942)

Fiú, 17 éves. Csv. h.: 130 cm, t.: Ny-K, sm.: 65 cm, sh.: 150 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra billent. Megtartása

közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A jobb combcsont külső oldalán, azzal párhuzamosan feküdt 1 db hegyesszögű háromszög átmetszetű vaskés három összeilleszthető darabja. Hiányos. Eredeti h.: 12,5 cm volt, mai m.: 7,9×1,5 cm (HM ltsz. 58.835.) [79. tábla 6].
2. A lábcsontok végei előtt volt 1 db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

163. sír (32. sír, 1942)

Csecsemő. Csv. h.: 50 cm, t.: Ny-K, sm.: 40 cm, sh.: 60 cm, ssz.: 20 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása rossz. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

164. sír (33. sír, 1942)

Férfi, *mat.* korú. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny-K, sm.: 45 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 40 cm.²⁹¹ A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézcsonatok a medencén feküdtek. Megtartása közepes. A koponyán vágás (?) beforradt nyoma volt látható. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya felett, 40 cm mélységben helyezkedett el 1 db agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.
2. A jobb kéz csontjainál feküdt 1 db hármass bordázatú, nyitott, egyenes végű bronz pántgyűrű, m.: 2,3×2,2 cm, sz.: 0,4 cm, v.: 0,13 cm (HM ltsz. 58.836.2.) [79. tábla 7].
3. A jobb lábszárcsont végének külső oldala mellett feküdt 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, egyenes végű, öntött bronz pántgyűrű, m.: 2,2×1,9 cm, sz.: 0,3 cm, v.: 0,13 cm (HM ltsz. 58.836.1.) [79. tábla 8].
4. A bal oldali medencelapáton helyezkedett el 1 db hegyesedő végű vaskés töredéke, m.: 3,4×1,4 cm, elveszett.
5. A jobb oldali medencelapát alatt feküdt 1 db lant alakú vascsiholó, m.: 6,4×3,3 cm, elveszett.
6. A lábfej csontjainak jobb oldalán, azoktól 60 cm-re, 1 db bekarcolt vonalú mintázattal díszített agyagedény töredékei voltak, elveszett vagy nem azonosítható.

165. sír (34. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* I-es korú. Csv. h.: 113 cm, t.: Ny-K, sm.: 50 cm, sh.: 130 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

²⁹¹ A sírleírásban szereplő, a lábszárcsontoktól 60 cm-re elhelyezkedő kerámiaedény alapján ez a méret bizonyára téves.

166. sír (35. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* I-es korú. Csv. h.: 115 cm, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: 130 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. Bolygatatlan. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

167. sír (36. sír, 1942)

Felnőtt. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra billent, a jobb alkar- és kézcsontok kissé behajlított helyzetben, a combcsont felső végén feküdtek. Az alsó állkapcsón és a jobb oldali bordákon vörös festék (?) lenyomatai voltak láthatók. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt. A sír valószínűleg egy római kori objektumba volt beleásva.

Mellékletei:

1. A jobb kéz csontjainál a negyedik ujjpercen, a combcsont belső oldalánál feküdt 1 db lapos, egykor egymásra hajló végű bronz pántgyűrű, átm.: 1,8 cm, sz.: 0,35 cm, v.: 0,13 cm (HM ltsz. 58.837.1.) [79. tábla 10].
2. Egy db vaskés hosszúkás töredéke, mely ugyancsak a jobb kéz csontjainál, a combcsont belső oldalán feküdt, m.: 2×1 cm (HM ltsz. n.) [79. tábla 9].

168. sír (37. sír, 1942)

Csecsemő. Csv. h.: 60 cm, t.: Ny–K, sm.: 45 cm, sh.: 75 cm, ssz.: 30 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

169. sír (38. sír, 1942)

Nő, *iuv.* korú. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézcsontok a medencén, míg a jobb alkar- és kézcsontok a bordákon feküdtek. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

170. sír (39. sír, 1942)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A bal láb csontjainak külső oldalán, a térdkalács magasságában helyezkedett el 1 db vörösesbarna színű, helyenként szürke foltos, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, nyaka alatt bekarcolt kettős hullám-

vonallal, alatta pedig többsoros csigavonalú mintával díszített, m.: 11,7 cm, sz. átm.: 9 cm, f. átm.: 6,9 cm (MH ltsz. 62.4.1.) [80. tábla 1].

171. sír (40. sír, 1942)

Nő, *ad.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb alkar- és kézcsontok a medence alatt feküdtek. A bal karcsontok a váztól kissé távolabb, könyökben behajlított helyzetben kerültek elő. A medencecsontok rendellenesen szét voltak nyilva. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt. A sír részben a 172. számú temetkezés keleti része alatt helyezkedett el.

Mellékletei:

- 1–9. A koponya jobb oldalán, azzal párhuzamos sorban feküdt 9 db huzalkarika.
1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, kissé ovális, másfélszeres S-végű karika, m.: 2,1×1,4 cm, átm.: 0,13 cm, S-vég sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.863/1.) [81. tábla 1].
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, kissé ferdére vágott, egymásra hajló végű karika, 2 db ráhúzott kisméretű huzalkarikával, m.: 2×1,8 cm, átm.: 0,13 cm. A kis karikák átm.: 0,8 cm (HM ltsz. 58.866.1/1.) [81. tábla 2].
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége elhegyesedő, m.: 1,8×1,4 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: 0,32 cm (HM ltsz. 58.861/1.) [81. tábla 3].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, kissé ovális, másfélszeres S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 2×1,6 cm, átm.: 0,12 cm, S-vég sz.: 0,26 cm (HM ltsz. 58.862.2.) [81. tábla 4].
5. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű huzalkarika, m.: 1,9×1,7 cm, átm.: 0,18 cm (HM ltsz. 58.868/1.) [81. tábla 5].
6. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egyenesre vágott, egymás mellé hajló végű karika, m.: 1,9×1,7 cm, átm.: 0,12 cm (HM ltsz. 58.869.) [81. tábla 6].
7. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, m.: 1,8×1,4 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: 0,39 cm (HM ltsz. 58.861/2.) [81. tábla 7].
8. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális, nyitott, enyhén lekerekített, egymásra hajló végű karika, m.: 2,2×1,5 cm, elveszett.
9. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális, nyitott, kissé hegyesedőre vágott, egymásra hajló végű karika, m.: 2×1,6 cm, elveszett.
- 10–18. A koponya bal oldalától a vállcsontig húzódó vonalban feküdt 9 db huzalkarika.

10. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű huzalkarika, m.: 2×1,9 cm, átm.: 0,18 cm (HM ltsz. 58.868.2.) [81. tábla 8].
11. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, lekerekített, kissé egymás mellé hajló végű huzalkarika, m.: 2,1×1,7 cm, átm.: 0,16 cm (HM ltsz. 58.868.3.) [81. tábla 9].
12. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, ráhúzott kisméretű bronz pántkarikával. Vége elhegyesedő, m.: 2,2×1,5 cm; átm.: 0,11 cm; S-vég sz.: 0,28 cm (HM ltsz. 58.867.) [81. tábla 10].
13. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyenesre vágott végű, másfélszeres S-végű karika, m.: 2,1×1,3 cm, átm.: 0,13 cm, S-vég sz.: 0,23 cm (HM ltsz. 58.863/2.) [81. tábla 11].
14. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egyenesre, illetve kissé ferdeire vágott, egymásra hajló végű karika, ráhúzott kisebb méretű huzalkarikával, m.: 2,1×2 cm, átm.: 0,16 cm. A kisebb karika átm.: 0,7 cm (HM ltsz. 58.866/2.) [81. tábla 12].
15. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége enyhén hegyesedőre vágott, m.: 1,8×1,4 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,28 cm (HM ltsz. 58.864.) [81. tábla 13].
16. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége ferdeire vágott, m.: 2×1,6 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,44 cm (HM ltsz. 58.865.) [81. tábla 14].
17. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, másfélszeres S-végű karika, m.: 2×1,7 cm, átm.: 0,17 cm, S-vég sz.: 0,3 cm (HM ltsz. 58.862/1.) [81. tábla 15].
18. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű, ovális, egyenesre, illetve ferdeire vágott végű karika, m.: 2×1,6 cm, elveszett.
19. A nyakcsigolyákon körben feküdt 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec, hozzátapadt szövetmaradványokkal, m.: 14,5×13,4 cm, átm.: 0,28 cm (HM ltsz. 58.748.1.) [81. tábla 16].
20. Szövetmaradványok voltak az állkapocs bal oldalánál is.
21. A jobb kézcsontok között, az egyik ujjpercen a medence alatt feküdt 1 db nyitott, egyenes, kissé egymásra hajló végű, hármastázas bronz pántgyűrű. A szélein lévő támaszok rovátkolt díszítésűek, m.: 2,2×2 cm, v.: 0,1 cm, sz.: 0,54 cm (HM ltsz. 58.794.2.) [81. tábla 17].

172. sír (41. sír, 1942)

Csecsemő. Csv. h.: 65 cm, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: 70 cm, ssz.: 30 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott hely-

zetű. Megtartása rossz. Bolygatott. A koponya hiányzik. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt. Szuperpozícióban a 171. számú sírral, részben annak nyugati része felett helyezkedett el.

Melléklete:

1. A sírföldből 1 db kereszt alakú bronzlemezke került elő, elveszett.

173. sír (42. sír, 1942)

Férfi, ad. korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 250 (?) cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása közepes. Bolygatatlan. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt. Szuperpozícióban egy római kori hulladékgödörrel: a váz alatt egy É–D-i irányú teljes ló váza feküdt, a lábcsonkok keleti irányba mutattak. A ló nyakcsigolyái a koponya alatt helyezkedtek el.

Mellékletei:

1. A bal kézcsontoknál feküdt 1 db lant alakú vascsiholó töredéke, m.: 3,3×2,5 cm (HM ltsz. 58.838.1.) [79. tábla 11].
2. Ugyanitt kovadarabok voltak, m.: 2,8×2,3 cm, elvesztek.
3. A bal combcsont fejénél, a kézcsontokon belül helyezkedett el 1 db hegyesszögű háromszög átmetszetű vaskés töredéke, m.: 3,8×1,6 cm (HM ltsz. 58.838.2.) [79. tábla 12].
4. A bal lábszárcsontok alsó részének külső oldalánál volt 1 db barna színű, csillámmal és kevés aprókavicsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt egysoros hullám-, alatta pedig csigavonal látható. Alján kereszt alakú fenékbélyeg figyelhető meg, m.: 14,5 cm, sz. átm.: 9,5 cm, f. átm.: 9,2 cm (HM ltsz. 62.5.1.) [80. tábla 2].

174. sír (43. sír, 1942)

Nő, ad. korú. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K, sm.: 62 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A medence bal oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, deltoid alakú S-végű karika. Vége lekerekített, m.: 1,7×1,5 cm, átm.: 0,14 cm, S-vég sz.: 0,27 cm (HM ltsz. n.) [79. tábla 13].
2. A koponya jobb oldalánál, eldőlt helyzetben volt 1 db barna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókavicsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyakán bekarcolt egyenes vonalú, alatta hullám-, majd csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 12,9 cm, sz. átm.: 9,4 cm, f. átm.: 5,8 cm (HM ltsz. 62.6.1.) [80. tábla 3].

175. sír (44. sír, 1942)

Nő, *iuv.* korú. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 45 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézsontok könyökben behajlított helyzetben a medencén voltak. Megtartása rossz. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb lábsontok külső oldalánál, kissé eldőlt helyzetben volt 1 db kihajló, lekerekített peremmel ellátott, bekarcolt hullámvonalakkal díszített agyagedény, m.: 12,5 cm, sz. átm.: 9 cm, f. átm.: 6,5 cm, elveszett vagy nem azonosítható.

176. sír (45. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* 1-es korú. Csv. h.: 72 cm, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: 90 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

177. sír (46. sír, 1942)

Nő, *ad.-mat.* korú. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

178. sír (47. sír, 1942)

Férfi,²⁹² *ad.* korú. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézsontok a medencén feküdtek. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a sírból római kori mécses töredéke, üveg- és cseréptöredék került elő, melyek valószínűleg nem tartoztak a sírhoz, hanem a sírfölddel együtt kerültek be abba.

179. sír (48. sír, 1942)

Nő. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézsontok a medencén feküdtek. Megtartása közepes. A bal felkarcsont végénél, a kulcs- és vállcsontnál egy csecsemő csontváza helyezkedett el. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

180. sír (49. sír, 1942)

Nő, *ad.* korú. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: 100 cm, ssz.: 70 cm. A váz hason feküdt, lábszárai felhajlított, karjai pedig könyökben behajlított helyzet-

ben voltak. Megtartása gyenge. A váz helyzete alapján úgy tűnik, mintha egy kisebb méretű gödörbe erőszakosan bepréselték vagy bedobták volna. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

181. sír (50. sír, 1942)

Férfi, *mat.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 75 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra billent. Megtartása gyenge. A csontok a II. világháborúban elpusztultak. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

182. sír (51. sír, 1942)

Nő, *ad.* korú. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézsontok a combcsonton, a bal karcsontok kissé kifelé hajlított helyzetben feküdtek. Megtartása közepes. A medence és az alsó bordák jobb oldalán csecsemő csontváza feküdt. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–7. Hét db S-végű huzalkarika helyezkedett el a koponya jobb oldala mellett.
1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elveszett.
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. A vége ferdére vágott, m.: 1,4×1,4 cm, átm.: 0,22 cm, S-vég sz.: 0,7 cm, elveszett.
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elveszett.
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elveszett.
5. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elveszett.
6. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elveszett.
7. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elveszett.
- 8–13. Hat db S-végű karika feküdt a koponya bal oldala mellett.
8. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, kissé ovális S-végű karika. Vége egyenesre vágott, S-vége hiányos, m.: 1,7×1,4 cm, átm.: 0,2 cm, S-vég sz.: 0,45 cm (HM ltsz. 58.778.) [79. tábla 14].
9. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. Vége elhegyesedő, m.: 1,6×1,2 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,68 cm (HM ltsz. 58.794.1.2.) [79. tábla 15].
10. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elveszett.

²⁹² A sírlapon szereplő információ szerint nő.

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DÜLŐ

11. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, S-vége hiányos, m.: 1,6×1,4 cm, átm.: 0,21 cm, S-vég sz.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.760.1/1.) [79. tábla 17].
12. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika. Vége egyenesre vágott, S-végének nagy része hiányzik, m.: 1,6×1,5 cm, átm.: 0,28 cm, S-vég sz.: 0,47 cm (HM ltsz. 58.794.1.6.) [79. tábla 16].
13. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, elveszett.
- 14–83. A nyakcsigolyákon különböző elemekből álló nyaklánc feküdt, mely az alábbi darabokat tartalmazta: 5 db átfürt kauri, h.: 1,8–1,5 cm; 1 db zöld színű, egykor valószínűleg félhold alakú, átfürt, áttetsző üvegdísz, m.: 1,4×1,1 cm; 3 db öttagú, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngy, h.: 1,8–1,7 cm, átm.: 0,5–0,7 cm; 1 db négytagú, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngy, h.: 1,6 cm, átm.: 0,6 cm; 5 db háromtagú, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngy, h.: 1–0,8 cm, átm.: 0,7–0,4 cm; 2 db kék színű, áttetsző, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngy, h.: 0,8 cm, átm.: 0,5 cm; 6 db sárga színű, kéttagú opak rúdgyöngy, melyekből 3 db ezüstszerű bevonattal ellátott, h.: 1–0,8 cm, átm.: 0,7–0,4 cm; 47 db lapított gömb, csonka gúla és hengeres, áttetsző és opak üvegyöngy, átm.: 0,6–0,4 cm (HM ltsz. 58.763.2.) [79. tábla 18–87].
84. A bal lábsontok külső oldalánál helyezkedett el 1 db barna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókavicszal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt ferdén bevagdosott, majd az edény kihasasodó részén csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 13,8 cm, sz. átm.: 9,8 cm, f. átm.: 7,8 cm (HM ltsz. 62.7.1.) [80. tábla 4].
85. Egy db állatsont, mely a jobb lábfejsontok külső oldalánál helyezkedett el, elveszett.

183. sír (52. sír, 1942)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 85 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, kar- és kézsontjai a medencén feküdtek. Megtartása jó. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya jobb oldalánál feküdt 2 db S-végű karika.
1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika, m.: 2,4×1,8 cm, elveszett.
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, tojásdad alakú S-végű karika, m.: 2,4×2,1 cm, elveszett.
3. A jobb lábfej csontjainak külső oldalánál helyezkedett el 1 db szürkésbarna színű, homokkal és aprókavicszal soványított, foltosra égett, kihajló, enyhén le-

kerekített peremmel, pereme alatt enyhe bordaszerű kiemelkedéssel ellátott, korongolt agyagedény. Összeszűkülő nyaka alatt eldolgozás nyomai láthatók, külső-belső oldalán pedig engőb bevonat található, m.: 13 cm, sz. átm.: 9,5 cm, f. átm.: 5,5 cm (HM ltsz. 62.8.1.) [82. tábla 1].

A koponya alatt szerves anyagok (fa vagy textil) feketésszürke színű korhadékai voltak megfigyelhetők.

184. sír (53. sír, 1942)

Bizonytalan korú.

185. sír (54. sír, 1942)

Nő, *mat.-sen.* korú. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézsontok a medencén feküdtek, a jobb alkar- és kézsontok pedig a combcsonton. Megtartása közepes.

Melléklete:

1. A medence bal oldalánál, a medencén fekvő alkarcsontok külső oldalán, a váz irányába mutató helyzetben feküdt 1 db hengeres csont tűtartó, h.: 8,4 cm, elveszett.

A medence jobb oldalánál vöröses színű kő feküdt.

186. sír (55. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* II-es korú. Csv. h.: 120 cm, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: 120 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézsontok a medencén feküdtek. Megtartása gyenge. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

187. sír (56. sír, 1942)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása jó. A váz felett korhadt fakoporsó nyomai voltak láthatók. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika, m.: 1,8×1,5 cm, átm.: 0,19 cm, S-vég sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.840.) [83. tábla 1].
2. A bal oldali szárkapocscsont középrészének külső oldalán állati koponya és csontok töredékei voltak, elvesztek.

A koponya bal oldalán bronzkarika nyomát lehetett megfigyelni, melyet azonban a munkások kidobtak, így egykori meglétére csak a patina utalt.

188. sír (57. sír, 1942)

Férfi, *ad.-mat.* korú. Csv. h.: 164 cm, t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő,

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DÜLŐ

nyújtott helyzetű. Alkar- és kézcsontjai kissé a combokra hajlítva feküdtek. Megtartása közepes. A váz alatt fapoporsó korhadékai voltak megfigyelhetők. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A jobb combcsont felső részének belső oldalán, illetve a jobb kézfej csontjainál feküdt 1 db egyenes hátú vaskés, h.: 8,4 cm, elveszett.
2. A bal lábfejsontok végének külső oldalán feküdt 1 db agyagedény. Pereme kihajló, bekarcolt egysoros hullám- és többsoros egyenes vonalú díszítéssel ellátott, m.: 9 cm, sz. átm.: 8 cm, f. átm.: 5,5 cm, elveszett vagy nem azonosítható.

189. sír (58. sír, 1942)

Fiú (?), *inf. II.-iuv.* korú. Csv. h.: 70 cm (a medencétől lefelé), t.: Ny-K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. Bolygatott. *In situ* a medence és a lábcsontok maradtak csak meg. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A medence bal oldalán feküdt 1 db négyzetes átmetsetű, egyik végén hegyesedő végű vaskarika töredéke, átm.: 6 cm, v.: 0,5×0,5 cm (HM ltsz. 58.842.) [83. tábla 2].

190. sír (59. sír 1942)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK, sm.: 75 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból csupán csonttöredékek maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

191. sír (60. sír 1942)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 75 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból csupán töredékek maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

192. sír (61. sír, 1942)

Férfi, *mat.* korú. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny-K, sm.: 70 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a combcsonton feküdtek. Megtartása jó. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A bal combcsont felső részének külső oldalánál feküdt 1 db nyéltüskével ellátott vaskés töredéke, h.: 6,5 cm, elveszett.

193. sír (62. sír, 1942)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Megtartása gyenge. Bolygatott. A váz alatt újkori téglafeküdt.²⁹³

Melléklete: nem volt.

194. sír (63. sír, 1942)

Nő, *ad.* korú. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K, sm.: 70 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A bal lábszárcsontok alsó felének külső oldalán helyezkedett el 1 db barna színű, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Kihajló pereme oldalán körben árkolt, összeszükülő nyaka alatt két hullám-, majd az edény kihasasodó részén csigavonalú mintával díszítve, m.: 13,4 cm, sz. átm.: 9,7 cm, f. átm.: 7,8 cm (HM ltsz. 62.9.1.) [82. tábla 2].

195. sír (64. sír, 1942)

Férfi, *iuv.-ad.* korú. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny-K, sm.: 65 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

196. sír (65. sír, 1942)

Férfi, *sen.* korú. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny-K, sm.: 70 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 75 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsont középső részének külső oldalánál feküdt 1 db hegyesszögű háromszög átmetsetű, hegyesedő végű nyéltüskés vaskés. Nyéltüskéje ma már nem található meg. Eredeti h.: 10,3 cm volt, mai m.: 8,4×1,1 cm (HM ltsz. 58.843.) [83. tábla 3].
2. A bal lábszárcsontok alsó részének külső oldalánál helyezkedett el 1 db barna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszükülő nyaka alatt, az edény kihasasodó oldalán csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 11,3 cm, sz. átm.: 10,2 cm, f. átm.: 7,5 cm (HM ltsz. 62.10.1.) [82. tábla 3].
3. Az edény tetején vastöredék feküdt. Elveszett. Megmunkált, egyik oldalán csákánynyomokat őrző terméskő volt a jobb könyök külső oldalánál.

197. sír (66. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* I-es korú. Csv. h.: 100 cm, t.: Ny-K, sm.: 70 cm, sh.: 120 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő,

²⁹³ A sírlapon szereplő információk szerint a váz esontjait kivették, majd visszahelyezték a sírba.

vő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A lábfejszontok végeinél feküdt 1 db barna színű, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, nyaka rövid, összeszűkülő, az edény kihasasodó oldalának felső részén csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 12,5 cm, sz. átm.: 10,4 cm, f. átm.: 8,3 cm (HM ltsz. 62.11.1.) [82. tábla 4].

198. sír (67. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* 1-es korú. Csv. h.: 68 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 80 cm, ssz.: 30 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

199. sír (68. sír, 1942)

Gyermek, *inf.* 1-es korú. Csv. h.: 70 cm, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: 80 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsont alsó részén feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, enyhén hegyesedő, kissé egymás mellé hajló végű, kisméretű bronz huzalkarperec, m.: 4,5×4,1 cm, átm.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.844.1.) [83. tábla 4].
2. A bal felkarcsont alsó részének külső oldalán helyezkedett el 1 db leginkább háromszög alakú, U átmetszetű vastárgy, m.: 7×4,6 cm, v.: 0,11 cm (HM ltsz. 58.844.2., lehetséges, hogy nem tartozott a sírhoz) [83. tábla 5].
3. A jobb lábcsonatok külső oldalán került elő 1 db sárgászöld színű, kihajló, lekerekített peremmel ellátott, oldalán három sorban bekarcolt hullám-, alatta pedig többsoros vonalas díszítéssel ellátott agyagedény, m.: 12,1 cm, sz. átm.: 13 cm, f. átm.: 9,5 cm, elveszett vagy nem azonosítható.

200. sír (69. sír, 1942)

Nő, *iuv.-ad.* korú. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, alkar- és kézcsontrajai a medencén feküdtek. A jobb combcsont és részben a jobb lábszárcsontok belső oldalán egy csecsemő hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű váza feküdt. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–4. A koponya jobb oldalán feküdt 4 db S-végű karika.
1. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége kissé elhegyesedő, m.: 1,4×1,4 cm, átm.: 0,16 cm, S-vég sz.: 0,47 cm (HM ltsz. 58.779.) [84. tábla 1].

2. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, kissé ovális S-végű karika. S-vege hiányzik, m.: 1,7×1,2 cm, elveszett.
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Vége ferdeire vágott, m.: 1,9×1,6 cm, elveszett [84. tábla 2].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, m.: 2,3×1,8 cm, elveszett.
- 5–9. A koponya bal oldalán feküdt 5 db S-végű karika.
5. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika, m.: 1,6×1,3 cm, elveszett [84. tábla 3].
6. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika, m.: 1,5×1,3 cm, elveszett [84. tábla 4].
7. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika, m.: 2×1,7 cm, elveszett.
8. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült S-végű karika, m.: 1,8×1,6 cm, elveszett [84. tábla 5].
9. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, m.: 2×1,7 cm, elveszett.
- 10–18. A nyakcsigolyákon és részben a kulcscsontokon volt 9 db üvegyöngy. Ebből 4 db szürkésfekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, átm.: 0,8–0,9 cm; 1 db nagyobb borostyánszínű, lapított gömb alakú, oldalán barázdált üvegyöngy, átm.: 2 cm. A többi gyöngy törött, hiányos. Ez utóbbiak ma már nem találhatóak meg a múzeumi gyűjteményben (HM ltsz. 58.789.) [84. tábla 6–10].
- 19–20. A csigolyák két oldalán, a kulcscsontokhoz közeli részen volt 2 db bronzból öntött, fél fülesgomb, h.: 2,1, illetve 1,5 cm (HM ltsz. 58.771.1.; 58.771.2/1.) [84. tábla 11–12].
21. A csigolyák bal oldalán, a bordáknál helyezkedett el 1 db kerekded, bronzlemezről készült kapszuladisz. Kerek, lapos szegélyéből hengerszerűen kiemelkedő, ívelt felső részben záruló tag indul. Tetején poncolt, cikcakk vonallal kialakított, háromágú minta látható, az ágak közeiben egy-egy félköríves, hasonló kialakítású vonallal. Hátlapja sima, díszítetlen, rajta két téglalap alakú forrasztásnyom látható, melyek az egykor felerősítésre szolgáló tüttartó nyomai, átm.: 2,6 cm, m.: 0,7 cm, a lemez v.: 0,05 cm (HM ltsz. 58.788.) [84. tábla 13].
22. A csigolyák jobb oldalán, az alsó bordáknál helyezkedett el 1 db bronzlánc, mely összesen 7 db dupla kerek huzalszemből állt, h.: 3,2 cm, elveszett.
23. A jobb alkarcsontok felső, könyökhöz közeli részén feküdt 1 db ovális átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 7,5×6,6 cm, v.: 0,4×0,3 cm (HM ltsz. 58.786.) [84. tábla 14].
24. A bal alkarcsontok közepénél volt 1 db kerek átmetszetű, egyik végén erőteljesebben, a másikon enyhébben hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 6,3×6,5 cm, átm.: 0,37 cm (HM ltsz. 58.754.4.) [84. tábla 15].

25. A bal kézfej csontjainál feküdt 1 db nyitott, egyenes végű, hármás bordázattal ellátott bronz pántgyűrű. A szélső bordák rovátkolt mintával díszítettek, m.: 2,1×1,9 cm, v.: 0,1 cm, sz.: 0,61 cm (HM ltsz. 58.768.2.) [84. tábla 16].
26. Egy db ezüsfoglalattal ellátott bronz karikagyűrű. Kerek foglalatának oldala farkasfog mintát utánzóan kialakított, alján körben sodrott filigránszál fut. A karikán, a foglalat két oldalán háromszög alakban elhelyezkedő, három granulált gömböcskéből álló díszítés látható, továbbá a közepén és a két szélén egy-egy bordával határolt, egymással ellentétes irányba mutató, kalázmintát utánzó filigrándíszítés fut. Foglatában kék színű, domború üvegbetéttel volt. Helyét nem sikerült meghatározni, mert az egyik munkás kiszedte a sírból. A karika átm.: 2 cm, sz.: 0,7 cm, a foglalat átm.: 1,5 cm, elveszett [84. tábla 17].
27. A medencénél kissé magasabban feküdt 1 db szögletes átmetszetű, lapos fejű vasszög, h.: 2,8 cm, elveszett.

201. sír (70. sír, 1943)

Férfi. Csv. h.: 70 cm (a harmadik ágyékcsigolyáig), t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: kb. 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén helyezkedtek el. Bolygatott. A medence, a rajta fekvő jobb alkar- és kézcsontok, valamint a láb csontjai maradtak csak meg *in situ* helyzetben. A medence bal oldalán egy csoportban bedobott emberi csontok voltak, melyek részben egy másik vázhoz tartoztak. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A jobb lábcsonatok végénél volt 1 db talpán álló agyagedény, melynek vállán egyenes és hullámvonalas bekarcolt díszítés látható, m.: 9,7 cm, sz. átm.: 8,5 cm, f. átm.: 3,5 cm, elveszett vagy nem azonosítható.
2. Ugyanitt volt 1 db oldalára dőlt, szürkésfekete színű agyagedény töredéke, elveszett vagy nem azonosítható.

202. sír (71. sír, 1943)

Férfi (?), *ad.* korú. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a combcsontokon feküdtek. Megtartása közepes. Bolygatott. A koponya körüli bolygatás következtében az arccsontok összetörték, a fogak szétszóródva feküdtek. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

203. sír (72. sír, 1943)

Férfi (?). Csv. h.: 140 cm (a nyakcsigolyáig), t.: Ny–K, sm.: 45 cm, sh.: kb. 160 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt

fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. Bolygatott. A koponyát egy vízvezeték fektetése során „elásták”. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A medence bal oldalánál feküdt 1 db háromszög átmetszetű, nyéltüskés vaskés 4 db összeállítható töredéke, m.: 5,1×1,3 cm (HM ltsz. 58.845.) [83. tábla 6].
2. A jobb combcsont alsó végének külső oldalánál volt 1 db talpán álló, szürkésfekete színű agyagedény töredéke, elveszett vagy nem azonosítható.

204. sír (73. sír, 1943)

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé „hátra gurult”. Megtartása jó. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya felső részének bal oldalánál volt 1 db barna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, nyaka rövid, összeszűkülő, oldalán bekarcolt csigavonalas díszítés látható. Alján egyenlő szárú kereszt (?) alakú fenékbélyeg helyezkedik el, m.: 8,8 cm, sz. átm.: 10 cm, f. átm.: 6,1 cm (HM ltsz. 62.12.1.) [85. tábla 1].

205. sír (74. sír, 1943)

Férfi, *ad.-sen.* korú. Csv. h.: 70 cm (az alkarcsontokig), t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. Bolygatott. A váz medencétől felfelé eső része, valamint a jobb karcsontok maradtak csak meg *in situ* helyzetben. A bolygatott csontokat a váz fölé temették vissza. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldalánál feküdt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, pödrött végű karika, m.: 2,2×2 cm, átm.: 0,16 cm, a pödrött vég sz.: 0,2 cm (HM ltsz. 58.864.) [83. tábla 7].

206. sír (75. sír, 1943)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: 140 cm (a kulcsontokig), t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: kb. 160 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a medencén helyezkedtek el. Megtartása közepes. Bolygatott. A váz csontjai a nyakcsigolyáig anatómiai rendben voltak, a koponyát azonban bolygatás érte, így az kimozdult. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–3. A nyakcsigolyákon az állkapocs alatt helyezkedett el 3 db gyöngy: 1 db kék színű, áttetsző, kerek üveggyöngy, h.: 1,2 cm, átm.: 1,3 cm; 1 db öttagú, arany színű bevonattal ellátott rúdgyöngy, h.: 1,8 cm, átm.: 0,6 cm; továbbá 1 db bizonytalan típusú harmadik

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

gyöngy töredéke. Ez utóbbi ma már nem található meg (HM ltsz. 58.847.2.) [83. tábla 8–9].

4. A jobb alkarcsontokon feküdt, 1 db négy, kerek átmetszetű bronzhuzalból fonott karperec töredéke. Végei hiányoznak, h.: 5,5 cm, sz.: 0,41 cm, v.: 0,3 cm (HM ltsz. 58.847.1.) [83. tábla 10].

207. sír (76. sír, 1943)

Nő, *mat.* korú. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra billent. Megtartása jó. Az egész váz alatt farost maradványok voltak láthatók, valószínűleg koporsó nyomai. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya jobb oldalán feküdt 2 db huzalkarika.
1. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ovális S-végű karika. Vége enyhén lekerekített, S-vége hiányzik, m.: 1,9×1,5 cm, elveszett.
 2. Egy db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ovális, hegyesedő, illetve egyenesre vágott, összenyomott végű karika, m.: 1,6×1,4 cm, elveszett.
 3. A koponya bal oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott, összenyomott végű ezüst huzalkarika, m.: 2,4×2,2 cm, átm.: 0,17 cm, elveszett.
- 4–25. A nyakcsigolyákon helyezkedett el 21 db gyöngy: 4 db vöröses-narancssárgás színű, négyélű hasáb alakú, levágott sarokkal rendelkező karneolgyöngy. Ebből 2 db sötétebb, egyenletesen vörös színű, míg 2 db világosabb, sávokban különböző árnyalatokkal rendelkező, m.: 1,3×1,2; 1,1×1; 1,2×1,1, illetve 1,3×1,2 cm; 1 db nyolcszögű hasáb alakú, fekete alapon világoskék sáv mintákkal díszített opak üvegyöngy, m.: 2,5×1,3 cm; 2 db lapított gömb alakú, bordázott, a bordák közti árkokban kék színű festék nyomait őrző, fehéréssárga színű opak üvegyöngy, m.: 1,3×1,2, illetve 1,5×1,4 cm; 1 db hétszögű, kettős csonka gúla alakú, fehér színű áttetsző üvegyöngy, m.: 2,6×1,1 cm; 3 db hagyma alakú, aranyszínű bevonattal ellátott üvegyöngy, átm.: 0,9 cm; 2 db korong alakú, kék színű opak üvegyöngy, átm.: 0,8, illetve 0,9 cm; 1 db négyszögű hasáb alakú, levágott sarkú, kék színű áttetsző üvegyöngy, m.: 0,6×0,6 cm; 1 db korong alakú, sárga színű, áttetsző üvegyöngy, m.: 1,4×0,6 cm; 1 db kissé dinnyemag alakú, kék színű áttetsző üvegyöngy, m.: 1,6×1,1 cm; 1 db hatszögű hasáb alakú, kék színű opak üvegyöngy, m.: 1,7×0,8 cm; 1 db csonka gúla alakú, kék színű opak üvegyöngy, m.: 1,8×0,9 cm; 1 db lapított gömb alakú, sárga színű, szemes opak üvegyöngy: a gyöngy testén körben 4 db párosan elhelyezkedő, fehér ovális minta látható, bennük kék színű spirális díszítéssel, m.: 1,7×1,1 cm (HM ltsz. 58.855.6.) [86. tábla 1–21].

26. A jobb alkarcsontok közepén feküdt 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 7,5×6,8 cm, átm.: 0,36 cm (HM ltsz. 58.855.5.1.) [86. tábla 23].

27. Egy db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Helyét nem sikerült megfigyelni. Az egyik munkás elmondása szerint a koponyatetőn feküdt, m.: 7,1×6,5 cm, átm.: 0,41 cm (HM ltsz. 58.855.5.2.) [86. tábla 22].

- 28–31. A sírból 4 db gyűrű került elő, a jobb kéz két „*belsőbb*” és két „*külsőbb*” ujjpercéről. Sajnos ezek elhelyezkedése ma már nem azonosítható, az azonban ismert, hogy egy-egy kézen volt a 28–29. és a 30–31. számú gyűrű.

28. Egy db zárt bronzgyűrű, pajzs alakúan kiszélesedő, fején egymást metsző vonalakkal kialakított pentagramma ábrázolással. A csillag testét és a hátteret egykor valószínűleg pontok díszítették, m.: 2×1,2 cm (HM ltsz. 58.855.2.) [86. tábla 24].

29. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, enyhén hegyesedő, összenyomott végű huzalgyűrű, m.: 2,4×2,3 cm, v.: 0,3 cm (HM ltsz. n.) [86. tábla 25].

30. Egy db nyitott, egyenes végű, ovális bronz pántgyűrű, m.: 2,3×2 cm, v.: 0,22 cm, sz.: 0,32 cm (HM ltsz. 58.855.4.) [86. tábla 26].

31. Egy db nyitott, egyenes végű bronz pántgyűrű, átm.: 2,1 cm, v.: 0,12 cm, sz.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.794.3.) [86. tábla 27].

32. Egy db hegyesedő végű, nyéltüskével ellátott vaskés. Helyét sajnos nem sikerült megfigyelni, mert a sír bontása során az egyik munkás kimozdította, h.: 7,4 cm, elveszett.

33. A lábsontok végénél álló helyzetben került elő el 1 db barna színű, csillámmal és aprókavicccsal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme erősen kihajló, összeszükülő nyaka alatt bekarcolt hullám-, majd csigavonalas díszítéssel ellátott. Alján egyenes vonalú mintát utánozó fenékbélyeg (?) látható. Az edényben tojásbérdarabok voltak, m.: 9,2 cm, sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 8,4 cm (HM ltsz. 62.13.1.) [85. tábla 2].

A sír földjében a fazék felett 30 cm-re volt 1 db kerámiatöredék, mely valószínűleg a temetés során került a sírba.

208. sír (77. sír, 1943)

Gyermek, *inf.* I-es korú. Csv. h.: kb. 100 cm, t.: Ny–K, sm.: 45 cm, sh.: 120 cm, ssz.: 20 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása gyenge. Bolygatott. A váz csontjai nagyrészt anatómiai rendben feküdtek, csak „*egy csontok*” voltak „*összekeveredve*”. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalánál tojásbérdarabok töredékei feküdtek, elvesztek.

2. A jobb combcsont alsó részének külső oldalán helyezkedett el talpán álló helyzetben 1 db barna színű, csillámmal, aprókavicccsal és kevés kerámiazalékkal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt bekarcolt hullám-, alatta pedig – az edény válla felett – enyhén bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott. Alján kereszt alakú fenékbélyeg látható, m.: 8,2 cm, sz. átm.: 7,5 cm, f. átm.: 6,5 cm (HM ltsz. 62.14.1.) [85. tábla 3].

209. sír (78. sír, 1943)

Nő, *ad.* korú. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: 150 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, az alkar- és kézcsontok a medencén helyezkedtek el. Bolygatott. A sírt a növényzet gyökerei kismértékben megbolygatták. A sír egy római kori szemétdöbrbe volt beleásva, melyben kerámiadarabok és marhacsontok voltak. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

210. sír (79. sír, 1943)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása jó. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontokon helyezkedett el 1 db kerek átmeteszű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 7,4×6,5 cm, átm.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.858.1.) [87. tábla 1].
2. A jobb alkarcsontok középrésze alatt volt 1 db lant alakú vascsiholó. Eredeti mérete nagyobb volt, ma megfigyelhető m.: 5,1×1,9 cm (HM ltsz. 58.858.2.) [87. tábla 3].
3. A bal medencelapát alatt feküdt 1 db szögletes kovakő, m.: 3,3×2,6 cm, elveszett.
4. A jobb combcsont belső oldalán helyezkedett el 1 db szürkésbarna színű, téglalap alakú, háromszög átmeteszű, vastagabb részén átfűrt fenőkö. Eredeti mérete nagyobb volt, mai m.: 4,3×2,7 cm (HM ltsz. 58.858.3.) [87. tábla 2].
5. A jobb lábcsonatok végénél, talpán álló helyzetben volt 1 db szürkésfekete színű, bekarcolt egyenes és hullámos vonalakkal díszített agyagedény, igen töredékes állapotban, elveszett vagy nem azonosítható.

211. sír (80. sír, 1943)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 15 cm, sh.: ?, ssz.: 20 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása jó. Bolygatott. *In situ* csak a láb-szár- és a lábcsonatok maradtak meg. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A bal lábfejcsonatok külső oldalánál volt 1 db oldalára dőlt agyagedény szétmállott töredéke.
- A sír leletei a II. világháborúban megsemmisültek.

212. sír (81. sír, 1943)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A teljesen feldúlt váz csontjaiból csak néhány csontdarab maradt meg.

Melléklete:

1. Egy db agyagedény.
- A sír leletei a II. világháborúban megsemmisültek.

213. sír (82. sír, 1943)

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása jó. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

A sír leletei a II. világháborúban megsemmisültek.

214. sír (83. sír, 1943)

Nő, *ad.* korú (?). Csv. h.: 138 cm, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60 cm. A váz felsőtestének csontjai baloldalt fekvő helyzetben voltak, a bal karcsontok nyújtott helyzetben, a jobb az állkapocs bal oldalához hajlítva került elő. Megtartása közepes. A medence középső részén embrió csontjai feküdtek. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

215. sír (84. sír, 1943)

Nő, *iuv.-ad.* korú. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. Bolygatott. A jobb felkarcsont és a kulcscsont közti részen a csontok kissé kimozdult helyzetben voltak. A váz alatt fákoporsó (?) nyomai voltak megfigyelhetők. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A bolygatott csontok között, a jobb kulcscsont és a koponya között feküdt 1 db kerek átmeteszű, öntött bronzkarika, m.: 2,1 cm, átm.: 0,3 cm, elveszett.
2. A gerinccsigolyák jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmeteszű ezüsthuzalból készült, ovális, pödrött végű karika, m.: 1,6×1,4 cm, elveszett.
3. A koponya bal oldalán feküdt 1 db kerek átmeteszű ezüsthuzalból készült, pödrött végű karika, m.: 1,6×1,5 cm, elveszett.
4. A jobb alkarcsont közepén helyezkedett el 1 db kerek átmeteszű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, m.: 6,9×6,4 cm, átm.: 0,4 cm (HM ltsz. 58.855.5.2.) [87. tábla 7].

5. A bal alkarcsontok alsó részének külső oldalánál feküdt 1 db hiányos vaskés, h.: 6,5 cm, elveszett.
6. A bal alkarcsont külső oldalának közepénél helyezkedett el 1 db ragadozó állat foga, h.: 3,8 cm (HM ltsz. 58.848.4.) [87. tábla 8].
- 7-8. A jobb kéz ujjpercei között feküdt 2 db gyűrű.
7. Egy db nyitott végű, három bordával, a bordák közötti bemélyedő árkokban pontozott díszítéssel ellátott bronz pántgyűrű, m.: 2,1×2 cm, sz.: 0,5 cm, v.: 0,12 cm (HM ltsz. 58.848.3.) [87. tábla 6].
8. Egy db nyitott, egyik végén kissé elkeskenyedő, egyenes végű, hármass bordázatú bronz pántgyűrű. A bordákat pontozott felületű árkolt rész választja el egymástól, átm.: 2,3 cm, v.: 0,16 cm, sz.: 0,6 cm (HM ltsz. 58.848.2.) [87. tábla 5].
9. A bal ujjpercek között feküdt 1 db kerek átmetszetű, öntött bronz karikagyűrű. A gyűrű m.: 2,1 cm, átm.: 0,31 cm [87. tábla 9].
10. A jobb lábcsonatok végének külső oldalánál, talpán álló helyzetben volt 1 db szürkésfekete színű, „szokásos formájú” agyagedény, elveszett vagy nem azonosítható.

216. sír (85. sír, 1943)

Nő, *iuv.-ad.* korú. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. Bolygatott. Csak a lábfejek feküdtek *in situ*, a többi csont nagy része „összedobálva” volt vagy hiányzott. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

217. sír (86. sír, 1943)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K, sm.: 120 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult. Megtartása közepes. Szuperpozícióban a 183. számú római kori gödörrel, azt vágta.

Melléklete:

1. A jobb kulcsont és az állkapocs között tojánhéj töredékei feküdtek (HM ltsz. 58.849.).

218. sír (87. sír, 1943)

Nő, *mat.* korú. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 130 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya balra fordult, alkar- és kézcsontjai a medencén feküdtek. Megtartása gyenge. Bolygatott. Az egyik kulcsont a combcsontok között feküdt.

Melléklete: nem volt.

219. sír (88. sír, 1943)

Nő, *ad.* korú. Csv. h.: 155 cm, t.: DNy-ÉK, sm.: 70 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása gyenge.

tott helyzetű, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása gyenge.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyák bal oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült összenyomott végű karika, m.: 1,5×1,3 cm, átm.: 0,16 cm (HM ltsz. 58.850.1.) [87. tábla 10].
2. A jobb kéz csontjai között volt 1 db lapos bronz pántgyűrű, m.: 2×1,7 cm, sz.: 0,46 cm, v.: 0,09 cm (HM ltsz. 58.850.2.) [87. tábla 11].
3. A jobb lábszárcsontok alsó részének külső oldalán helyezkedett el 1 db agyagedény alsó része, benne tojánhéjdarabokkal, elveszett vagy nem azonosítható.

220. sír (89. sír, 1943)

Nő, *ad.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 95 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes. Bolygatott. A váz csontjai közül a mellkasi részt érte bolygatás, a bordák rendszertelen helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A bolygatott bordák között feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, enyhén ferdére vágott, összenyomott végű karika, m.: 2,5×2,4 cm, átm.: 0,32 cm (HM ltsz. 58.851.2.) [88. tábla 1].
2. A csigolyák jobb oldalán helyezkedett el 1 db üvegből készült, sárga színű, kéttagú opak rúdgyöngy, h.: 1,2 cm, átm.: 0,6 cm (HM ltsz. 58.851.1.) [88. tábla 2].

221. sír (90. sír, 1943. november 17.)

Nő, *iuv.* korú. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny-K, sm.: 45 cm, sh.: 150 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása közepes.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika, m.: 1,8×1,7 cm, elveszett.
2. Ugyancsak a koponya bal oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ovális S-végű karika. A leírólap információja szerint: „*Valószínűleg a koponya másik oldaláról került oda*”, m.: 1,7×1,3 cm, elveszett.
3. A jobb felkarcsont mellett, a váz magasságában, a sírföldből került elő Hadrianus római császár (117-138) 118-ban vert érme, elveszett.

222. sír (91. sír, 1943)

Gyermek, *inf.* I-es korú. Csv. h.: 120 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 45 cm, sh.: 130 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása közepes. Bolygatott. A csontok kissé el voltak mozdítva, lehetsé-

ges, hogy a közelben lévő kerítésoszlop leásásánál bolygatták meg a sírt.

Melléklete: nem volt.

223. sír (92. sír, 1943)

Férfi, *ad.-mat.* korú. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K, sm.: 70 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása közepes. Bolygatott. A jobb alkarcsontok nagy része a bolygatásnak esett áldozatul. Közvetlenül a vázon feküdt egy cement vízlevezető csatorna, valószínűleg ennek megásásakor érte bolygatás a sírt.

Melléklete: nem volt.

224. sír (93. sír, 1943)

Férfi, *mat.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 100 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. Megtartása közepes.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a koponya bal oldala és a kulcsont között, a sír földjében 80 cm mélyen 3 db durva kő feküdt.

225. sír (94. sír, 1943)

Férfi, *mat.-sen.* korú. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny-K, sm.: 130 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. Megtartása gyenge. Bolygatott. A jobb kéz ujjpercei hiányoztak.

Mellékletei:

1. A bal combcsont felső részének külső oldalán feküdt 1 db hegyesszögű háromszög átmetszetű, nyéltüskés vaskés töredéke, h.: 5,1 cm (HM ltsz. 58.854.2.) [88. tábla 3].
2. A medence bal oldalánál feküdt 1 db lant alakú vascsiholó, m.: 6,8×3,5 cm (HM ltsz. 58.854.5.) [88. tábla 4].
3. Ugyanitt, de a csiholónál lejjebb került elő 1 db kerek átmetszetű, egyik oldalán elvékonyodó, ovális, zárt öntött bronzkarika, m.: 3,3×2,5 cm, átm.: 0,5 cm (HM ltsz. 58.831.) [88. tábla 5].
- 4-6. Ugyancsak a medence bal oldalán, a csiholó és a bal alkarcsont között feküdt 1 db vöröses-barna, 1 db szürkésfehér és 1 db barna színű kovakő, m.: 2,1×2; 2,3×1,4; illetve 2,9×2,2 cm (HM ltsz. 58.852.1-2.; 58.854.6.) [88. tábla 6-8].

226. sír (95. sír, 1943. november)

Férfi, *sen.* korú. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K, sm.: 75 cm, sh.: 175 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a bal alkar- és kézcsontok a combcsonton feküdtek.

Melléklete: nem volt.

227. sír (96. sír, 1943. november)

Nő, *mat.* korú. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 90 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. A jobb alkarcsontok a medencén, míg a bal a váz mellett voltak. Megtartása közepes. Bolygatott. Állatjárat bolygatta kissé a koponya környékét.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyák jobb oldalán helyezkedett el 1 db háromszög átmetszetűre faragott, egyik oldalán bekarcolt vonallal díszített vadkanagyar, h.: 4,7 cm (HM ltsz. 58.853.2.) [88. tábla 9].
2. A bal kulcsont mellett 1 db üvegtöredék volt, elveszett.
3. A jobb bokacsont belső oldalán feküdt 1 db spirális fejű bronz huzalgyűrű. Kerek átmetszetű, nyitott végű karikájának végeit bronz huzaltekercs övezi, melyek a gyűrű felső részén egy aprócska, lapos, kerek tárcsához kapcsolódnak, m.: 2,3×2,3 cm, átm.: 0,24 cm (HM ltsz. 58.853.1.) [88. tábla 10].

A koponya jobb oldalán bronzpatina nyoma volt látható, azonban lelet nem került elő. A koponya környékén vakondjáratok voltak láthatók, így lehetséges, hogy egy állati túrás mozdította el az ékszert.

228. sír (97. sír, 1943)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 80 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és a kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása jó. Bolygatott. A váz felső részét érte bolygatás, a koponya a gerinccsigolyákon feküdt, a bordák rendellenes helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt, ugyanakkor a bal felkar- és kulcsont magasságában 1 db nagy kő feküdt, továbbá a sírföldben több római kori cseréptöredék is volt.

229. sír (98. sír, 1943)

Nő, *mat.* korú. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 90 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete:

1. A lábcsonatok végénél, talpán álló helyzetben volt 1 db bekarcolt, sűrű vonalas és háromszoros hullámvonallal díszített agyagedény, melyben tojásbéjak voltak, m.: 15,5 cm, sz. átm.: 8 cm, f. átm.: 7,5 cm, elveszett vagy nem azonosítható.

230. sír (99. sír, 1943. november)

Férfi, *mat.-sen.* korú. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 120 cm, sh.: 175 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult. Megtartása közepes. Szuperpozícióban a 180. számú római kori objektummal, abba beleásva helyezke-

dett el, így a sír alatti földben néhány állatcsont és római kerámiadarab volt.

Mellékletei:

1. A jobb felkarcsont alsó részén, arra merőleges helyzetben volt 1 db ívelt, egyik vége felé hegyesedő, faragott agancspálca. Közepén átfúrt, felületén sraffozott, egymást keresztező sávok találhatóak, metszéspontjaikban egy-egy pontkörös díszítéssel. Keskenyebb végén körben kisebb furatok láthatók. A közepén lévő lyukban 1 db vasszeg helyezkedett el, h.: 12,2 cm, sz.: 2,5–1,9 cm, a szeg h.: 3,3 cm (HM ltsz. 58.854.1.; 58.854.4.) [88. tábla 11–12].
2. A váz bal oldalán, a felkar- és a kulcsonttól kissé távolabb, néhány cm-rel felette feküdt 1 db négyzetes átmetszetű vasszeg, h.: 5,2 cm (HM ltsz. 58.854.3.) [88. tábla 13].

A sír földjében kb. 60–80 cm magasan, a sírgödör koponya felőli végében kb. 8–9 durva ködarab feküdt, rendszertelenül bedobálva.

231. sír (100. sír, 1943. december 20.)

Férfi, *ad.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása jó. Szuperpozícióban a 190. számú római kori objektummal, azt vágta.

Melléklete: nem volt.

232. sír (101. sír, 1943. november)

Nő. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K, sm.: 135 cm, sh.: 150 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a bal alkarcsontok a medence felső szélén és az alsó csigolyákon feküdtek.

Melléklete: nem volt.

233. sír (102. sír, 1943. november)

Leány, *inf.* II-es korú. Csv. h.: 130 cm, t.: Ny–K, sm.: 130 cm, sh.: 140 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Megtartása közepes.

Melléklete:

1. A jobb kézfej csontjai között volt 1 db nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű. Felületének közepén félköríves enyhe kiemelkedés fut körbe, melyet egy-egy árok választ el a pánt két szélén található rovátkolt bordáktól, m.: 2,4×2 cm, sz.: 0,7 cm, v.: 0,13 cm. A gyűrű mellett megtalálható volt a zöld patinás ujjperc is (HM ltsz. 58.828.) [88. tábla 14].

234. sír (103. sír, 1943. december 20.)

Nő, *ad.* korú. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén, a bal a combcsonton feküdt. Megtartása közepes.

Mellékletei:

- 1–15. A nyakcsigolyákon és azok környékén különböző gyöngyök voltak: 3 db hurokfolyatott díszítésű szemesgyöngy; 2 db nagyobb és 1 db kisebb, korong alakú üvegyöngy; 1 db lapított gömb alakú üvegyöngy; 5 db hengeres üvegyöngy; 3 db lapos, téglalap alakú üvegyöngy, elvesztek.
16. A bal felkarcsont és a bordák között helyezkedett el 1 db nyéltüskével rendelkező, a vége irányában hegyesedő vaskés, h.: 10 cm, elveszett.

235. sír (104. sír, 1943. december 20.)

Nő, *inf.* II.-iuv. korú. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–DNy–K–ÉK, sm.: 100 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megtartása közepes.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldalánál került elő 1 db lapos fejű vasszeg, h.: 3,4 cm, elveszett.
- A koponya bal oldalán 1 db, a váz lábcsontjainál, félkörívben pedig további 6 db alaktalan terméskő feküdt.

Szórványleletek

1903. évi feltárás:

1. Egy db négyrét hajlított, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakpercec, m.: 16,1×14,6 cm, átm.: 0,64 cm (HM ltsz. 58.785.) [89. tábla 2].

1943. évi feltárás:

2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból hajlított, kampós végű nyakpercec, mely a temető és a Bajtay-féle telek között került elő, 20 cm-es mélységből, m.: 12,9×12,1 cm, átm.: 0,22 cm (HM ltsz. 58.859.1.) [90. tábla 1].
3. Egy db bronzból öntött, zárt, enyhén lencse átmetszetű karikagyűrű, átm.: 2,2 cm, v.: 0,12 cm, sz.: 0,43 cm (HM ltsz. 58.860.) [89. tábla 5].

Szórvány-, illetve ma már nem azonosítható leletek

4. Egy db négyzetes átmetszetű bronzhuzalból készült, végein visszapödrött karika. Egyik vége deformálódott, m.: 4×3,5 cm, v.: 0,32×0,32 cm (HM ltsz. 58.747.2.) [89. tábla 1].
5. Egy db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, egyenes hátú vaskés darabja, h.: 10,7 cm (HM ltsz. 58.665.5.) [90. tábla 2].
6. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, végei irányába kissé elhegyesedő, nyitott végű huzalkarika, m.: 2,4×2,2 cm, átm.: 0,3 cm (HM ltsz. 58.753.4.) [90. tábla 6].
7. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Az S-vég felületén egymással párhuzamosan

- mos, egyenes vonalak láthatók, m.: 1,9×1,7 cm, átm.: 0,2 cm, S-vég sz.: 0,32 cm (HM ltsz. 58.759.1.) [89. tábla 6].
8. Egy db átfűrt kauri, h.: 1,7 cm (HM ltsz. 58.764.1., elveszett).
- 9–10. Két db sodrást utánozóan öntött, nyitott végű bronzkarika, átm.: 2,8×2,6 cm (HM ltsz. 58.769.2/1–2.) [89. tábla 3–4].
11. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, törött, m.: 2,1×1,7 cm, átm.: 0,23 cm, S-vég sz.: 0,32 cm (HM ltsz. 58.774.) [90. tábla 3].
12. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, végei irányába kissé hegyesedő karika, m.: 2,3×2,2 cm, átm.: 0,2 cm (HM ltsz. 58.781.) [90. tábla 7].
13. Egy db körte alakú, nyitott, egyenesre vágott végű bronz pántgyűrű, m.: 1,7×1,5 cm (HM ltsz. 58.783.) [90. tábla 4].
14. Egy db négyzetes átmetszetű vas huzaldarab, talán nyéltüske, törött, h.: 5 cm (HM ltsz. 58.833.1–2.) [90. tábla 5].
15. Egy db félgömb alakú, négyzetes átmetszetű tuskével rendelkező, öntött bronztárgy, átm.: 1,7 cm (HM ltsz. 58.232.) [90. tábla 8].
16. Egy db szürke színű, csillámmal soványított, korongolt agyagedény. Pereme kihajló, lekerekített, válla felett enyhén bekarcolt egyenes vonalú minta található, melyet két, az edény oldalának egy részén egymást keresztezve futó hullámvonal követ, majd egy ugyancsak egyenes vonalú minta zárja a sort, m.: 12,5 cm, sz. átm.: 9,8 cm, f. átm.: 5,8 cm (HM ltsz. 58.742.) [85. tábla 4].
17. Egy db szürkésbarna színű, foltos, csillámmal és aprókaviccslal soványított agyagedény. Pereme kihajló, nyaka enyhén összeszűkülő. Alján kerek, bemélyedő lenyomat látható, m.: 7,2 cm, sz. átm.: 8,1 cm, f. átm.: 6,1 cm (HM ltsz. 58.804.) [91. tábla 4].
18. Egy db szürkésbarna színű, foltos, csillámmal és aprókaviccslal soványított, korongon készült agyagedény. Lekerekített pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt bekarcolt hullám-, majd csigavonalas díszítés látható. Alján egyenlő szárú kereszt alakú fenékbélyeg található, m.: 13,5 cm, sz. átm.: 10,9 cm, f. átm.: 8,3 cm (HM ltsz. 58.805.) [91. tábla 1].
19. Egy db barna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókaviccslal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, kissé egyenesre vágott, nyaka összeszűkülő, kihasasodó oldalán bekarcolt hullám-, majd változó erősséggel bekarcolt egyenesvonalú díszítéssel ellátott, m.: 14,7 cm, sz. átm.: 11,8 cm, f. átm.: 10,7 cm (HM ltsz. 58.806.) [91. tábla 2].
20. Egy db vörösésbarna színű, szürke foltos, csillámmal és aprókaviccslal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyakán egyenes-, alatta hullám- majd csigavonalú bekarcolt mintával ellátott, m.: 19,6 cm, sz. átm.: 12,1 cm, f. átm.: 8,9 cm (HM ltsz. 58.807.) [91. tábla 3].
21. Egy db szürkésbarna színű, csillámmal és aprókaviccslal soványított, foltosra égett, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, lekerekített, összeszűkülő nyaka alatt hármashullámvonalköteggel, alatta pedig – az edény vállán – rendkívül enyhe csigavonalas díszítéssel (?) ellátott. Alján egyenlő szárú kereszt alakú fenékbélyeg látható, m.: 19 cm, sz. átm.: 11,7 cm, f. átm.: 8 cm (HM ltsz. 58.808.) [92. tábla 1].
22. Egy db szürkésbarna színű, foltos, csillámmal és aprókaviccslal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme egykor valószínűleg kihajló lehetett, kihasasodó oldalán bekarcolt egysoros hullám-, alatta pedig csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 16 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 8,4 cm (HM ltsz. 58.809.) [92. tábla 3].
23. Egy db szürke színű, néhol barna foltos, csillámmal és aprókaviccslal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme egyenes, enyhén lekerekített, kihasasodó oldalán hullámköteggel, majd sűrű, egyenesvonalú fésűzött díszítéssel ellátott, m.: 12,4 cm, sz. átm.: 8,4 cm, f. átm.: 7,1 cm (HM ltsz. 58.812.) [92. tábla 2].
24. Egy db barna színű, szürke foltos, csillámmal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, egyenesre vágott, összeszűkülő nyaka alatt bekarcolt, két hullámvonalköteggel díszített, m.: 13,8 cm, sz. átm.: 9,5 cm, f. átm.: 6,5 cm (HM ltsz. 58.813.) [92. tábla 4].
25. Egy db szürkésbarna színű, foltosra égett, csillámmal és kerámiazúzalékkal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt egysoros hullámvonallal, alatta pedig csigavonalas díszítéssel ellátott. Alján egyenlő szárú kereszt (?) alakú fenékbélyeg látható, m.: 11,5 cm, sz. átm.: 10,5 cm, f. átm.: 7,9 cm (HM ltsz. 58.816.) [93. tábla 1].
26. Egy db barna színű, szürke foltos, csillámmal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyaka alatt bekarcolt hullám-, majd enyhén bekarcolt csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 9,5 cm, sz. átm.: 10,7 cm, f. átm.: 8,3 cm (HM ltsz. 58.817.) [93. tábla 2].
27. Egy db barna színű, csillámmal és aprókaviccslal soványított, korongon készült agyagtálka. Pereme enyhén lekerekített, belső oldalán bekarcolt csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 8,6 cm, sz. átm.: 14,2 cm, f. átm.: 6 cm (HM ltsz. 58.818.) [93. tábla 3].
28. Egy db szürkésbarna színű, foltos, csillámmal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kihajló, összeszűkülő nyakán kétsoros hullám-, alatta pedig – az edény kihasasodó részén – csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 7,4 cm, sz. átm.: 6,6 cm, f. átm.: 5,2 cm (HM ltsz. 58.819.) [93. tábla 4].

29. Egy db szürkésbarna foltos, csillámmal és aprókaviccral soványított, korongon készült agyagedény. Lekerekített pereme kihajló, összeszükülő nyaka alatt enyhén bekarcolt vonalas díszítés látható, m.: 9,5 cm, sz. átm.: 8,1 cm, f. átm.: 5,5 cm (HM ltsz. 58.820.) [94. tábla 1].
30. Egy db szürkésbarna foltos, csillámmal és aprókaviccral soványított agyagedény. Pereme enyhén kihajló, lekerekített, oldala kihasasodó, m.: 8 cm, sz. átm.: 7 cm, f. átm.: 5,1 cm (HM 58.821.) [94. tábla 2].
31. Egy db sötét színű, csillámmal soványított, korongon készült agyagedény. Pereme kissé kihajló, összeszükülő nyaka alatt több sorban vízszintesen bevagdított díszítéssel ellátott, m.: 8,3 cm, sz. átm.: 8,2 cm, f. átm.: 5,7 cm (HM ltsz. 58.822.) [94. tábla 3].
32. Egy db sötét színű, barna foltos, csillámmal és aprókaviccral soványított, korongolt agyagedény. Pereme kihajló, összeszükülő nyaka alatt bekarcolt hullám-, majd csigavonalas díszítéssel ellátott, m.: 7,9 cm, sz. átm.: 6,7 cm, f. átm.: 5,3 cm (HM ltsz. 58.823.) [94. tábla 4].
33. Egy db barna színű, csillámmal soványított, korongolt agyagedény. Pereme erősen kihajló, lekerekített, kihasasodó oldalán három bekarcolt hullámvonallal díszített, m.: 10 cm, sz. átm.: 8,1 cm, f. átm.: 5,5 cm (HM ltsz. 58.815.) [95. tábla 1].

51.3. ÉRTÉKELÉS

Az általam elérhető és rendszerbe foglalható információk összessége alapján az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető leginkább teljesnek tekinthető leírását tartalmazza a fenti katalógus. Ennek ellenére nyilvánvaló, hogy az egykori valós képnek csupán részletét tudtam itt közreadni. Ennek okai között a korabeli ásatástechnika színvonala, a világháborúk pusztítása, s az első sírok előkerülése óta eltelt több mint egy évszázad során bekövetkezett szubjektív és objektív tényezők egyaránt szerepelnek. Nyilvánvaló, hogy egy ásatás lezárultán időpontja után – a feldolgozás tekintetében – az idő múltával nő a tévedések kockázata, s ez alól természetesen jelen munka sem kivétel. A fő okot az ásatásról szóló összefoglaló dokumentáció hiánya jelenti,²⁹⁴ így a temető sírjainak pontos leírása, a leletek konkrét sírokhoz kötése nem egy esetben komoly nehézségekbe ütközik.²⁹⁵ A Sötér Ágost által folytatott első ásatásokról átfogó dokumentációnak nem sikerült a nyomára akadni, noha a korábbi kutatások során ezt az egyes kutatók közül többen is említik. Ha volt is ilyen, számomra nem bizonyult elérhetőnek. A sírleírások – az antropológiai szempontok előtérbe helyezésével – Nemeskéri János hagyatékában megtalálhatók, míg az 1942/43-as feltáráson készült sírlapokat és a temetőterképek egy részét a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára őrzi. A temető leletanyagát beszámolója szerint „*alaposabban*” feldolgozta Fehér Géza,²⁹⁶ továbbá a részinformációk több tanulmányban – főként

Szöke Béla munkáiban – is felbukkannak. Így az adatokat a temető ásatóinak feljegyzései, illetve az azzal különböző mélységben és szempontok alapján foglalkozó kutatók publikációi mellett nagyobb részben a hagyatékukban található információk adják, figyelembe véve természetesen a leltárkönyvek adatait is.

Sajnos azonban az információk számának növekedése nem mindig segít hozzá egyenes arányban a vizsgálat tárgyának alaposabb megismeréséhez, ugyanis ezek nemegyszer egymásnak homlokegyenest ellentmondó vagy rendkívül nehezen értelmezhető adatokat tartalmaznak. A dokumentáció hiányos volta mellett további nehézséget okoz, hogy a leletek közül több darab is megsemmisült a II. világháború alatt, illetve azok összekeveredtek, elvesztek, gyakran csupán egykori meglétük látszik igazolhatónak, részint a szöveges információk, részint a gyakran nem túl jó minőségű fényképfelvételek alapján, melyek sajnos azok pontos leírását sem mindig teszik lehetővé. Egyes leletek pedig valószínűleg be sem kerültek a múzeumba, mint arról az 1903-as ásatás során Sötér beszámolójából következtethetünk, mely szerint csak az épségben lévő kerámiaedényeket szállították be. Számolni kell továbbá annak lehetőségével is, hogy a későbbi időkben – így 1958-ban – történt leltározások kapcsán egyes tárgyak csupán azok leírásban megfogalmazott hasonlósága alapján kerültek egy leltári szám alá.

²⁹⁴ Az 1942–1943-as ásatás dokumentációjának egy része valószínűleg akkor semmisült meg, amikor 1956-ban Bottyán Árpádék házáat találat érte. Az információért Kápolnás Olivérnek (ELTE) szeretnék köszönetet mondani!

²⁹⁵ A Teleki Pál Tudományos Intézet és az Országos Magyar Történelmi Múzeum megbízásából Nemeskéri János és Bottyán Árpád elkészítette többek között a mosonmagyaróvári múzeum honfoglalás és Árpád-kori, illetve késő középkori fényképes régészeti leltárkataszterét (vö. GÓMÓRI 2000, 361, 89. jegyzet). Sajnos e munkának nem akadtam a nyomára, egyes részleteihez kapcsolódó (?) kéziratban maradt jegyzetek viszont Nemeskéri János hagyatékában megtalálhatók. A hagyatékban található továbbá egy irat, mely szerint az 1940-ben előkerült sírok kapcsán Fülep Lajos gyógyszerész, az Országos Magyar Történelmi Múzeummal folytatott levelezésében említ az oroszvári ásatásokról „*egy főszołgabiró által kiadott nagyobb művel*”, mely szintén az ásatásról tanúskodik (MTM A. ltsz. n.). Ennek szintén nem akadtam a nyomára, azonban fel kell vetni a lehetőségét, hogy ez az adat Ivánfi Ede *Mosonvármegye Monográfiája* című, máig kiadatlan munkájára vonatkozik (vö. ENZSÖL 2002, 802), melynek megjelenése az 1890-es évek végén már tervezett volt (IVÁNFÍ 1898; SÖTÉR 1898a). A Hansági Múzeum adattárában található kéziratban azonban nem bukkantam ilyen adatokra.

²⁹⁶ FEHÉR 1953, 32.

51.3.1. A temető kiterjedése

A temető topográfiai helyzetét tekintve a Győrt és Pozsonyt összekötő országúttól délnyugatra húzódó dombvonulaton helyezkedett el, melyet a vasút vonala határolt. A feltérési beszámolók alapján kiterjedésének határa a vasúti sínpárt nem lépte át, a vasúti töltésen túl délnyugati irányban már nem kerültek elő sírok. Nem tudni azonban, hogy a vasúti töltés irányába hol húzódott a határa, s esetlegesen a vasút építése során kerültek-e elő sírok. Sajnos a Sötér-féle első feltérési pontos helye sem ismert, ugyanis a 942. helyrajzi számú parcella egyik korabeli térképen sem szerepel.²⁹⁷ A későbbi feltérési rendeltetésre álló információk alapján a temető kiterjedt egészen az egykori Schneemayer-féle birtokig. Az 1942/43-as kutatás során, a mai Kovácsova utcától a vasút irányában mintegy 60 méter szélességben történt feltérési, mely egy – az utca vonalával párhuzamosan futó kb. 11 méter széles feltérési maradt, illetve a csendőrségi épület miatt nem feltérési – rész kivételével mindenütt eredményezett sírokat. A Kovácsova és a Kórejšká utca sarkán feltérési kora középkori temetkezések²⁹⁸ alapján a mai Kovácsova utca túlsó, az antik Gerulata erődje felé eső részén is feltérési lehet a temető folytatása, kérdéses azonban itt is, hogy meddig. Délkeleti irányban, a település mai temetője és az attól távolabb fekvő víztorony és a homokbánya területén, a mai Kovácsova utca 381–382. számú telkeken szintén folytatódott a temető. A víztoronytól mintegy 40 méterre délkeletre húzódott egykor egy dűlőút, melynek túlsó, délkeleti oldalán volt anno Hauser János, mellette pedig Schneemayer József telke, ahol Sötér 1903-ban eredményesen kutatott. Noha Schneemayer telkének vizsgálata már csupán korlátozott sikert hozott, arról mégis árulkodik, hogy a temető idáig legalább kiterjedt. Ennek alapján a sírkert a víztoronytól kb. 50-60 méter hosszan ebbe az irányba is valószínűleg folytatódhatott. Összességében így az oroszvári temető egy megközelítőleg 160×80 méteres területet biztosan elfoglalt. Pontosabban azonban a terület beépítettsége miatt a temetkezési hely ma már nem határolható körül.

A sírkert egy része, egy 1943-ban készült térkép tanúsága szerint – melyen az Árpád-kori sírok mellett látható egy 3 helyiségből álló római kori épületrészlet is, mely valószínűleg az *auxiliat* tábor előterepén, a *porta decumana* előtt lehetett²⁹⁹ – egészen az egykori római

tábor előteréig nyúlt. Gerulata római *castelluma*, mely stratégiai helyzete miatt a népvándorláskorban is fontos szerepet játszott,³⁰⁰ s lakótornya – mely a 10–11. században még jó állapotban volt³⁰¹ – mintegy 400-450 méterre található a temetőtől.

Az egyik első és legfontosabb kérdés, hogy tulajdonképpen hány 10–11. századi sír került feltérési az oroszvári temetőben. A sírszámok tekintetében pontosabb adat csupán ritkán szerepel az egyes tanulmányokban. Bottyán Árpád és Nemeskéri János az 1943-as feltérési követően 218 sírről számol be, felhívják ugyanakkor a figyelmet, hogy ez a szám nem fedi az egykori temető teljes sírszámát, hiszen a beépített területeken feketek még feltérési sírok, illetve ilyenek az építkezések vagy egyéb földmunkával járó tevékenységek során meg is semmisülhettek. A korábbi kültelkek helyzete már az 1940-es években is, de azt követően pedig még fokozottabban megváltozott, azok egyre inkább beépítetté vagy beültetetté váltak, ami jelentős számú sír bolygatását vagy teljes megsemmisítését okozhatta. Továbbá a feltérési a korabeli ásatási gyakorlatnak megfelelően kutatóárkos módszerrel folytak, mert „*így a sírok közötti terület felásásának felesleges munkája esik*”.³⁰² Ez a módszer azonban felveti a lehetőségét, hogy nem minden sír kerülhetett felszínre. Mindezt alátámaszthatja egy, a Sötér által vezetett feltérési kutatóárkainak elhelyezkedését szemléltető – sajnos méretarány nélküli – vázlatrajz, melyen látható, hogy viszonylag nagyobb területek maradtak vizsgálat nélkül [46. kép].

Az 1942/43-as ásatás során a kb. 1 méter szélességű párhuzamos árkokat egymástól szélsőséges esetben 20 vagy 200 cm-re, de átlagosan 50 cm-re húzták, aminek kapcsán a gyermeksírok esetleges földben maradásának lehetőségét is fel kell vetni. A sírszám megítélését nehezítik továbbá a más korszakba, a bronz-³⁰³ vagy a római korba sorolható,³⁰⁴ illetve a bizonytalan korszakolású temetkezések is. Továbbá a teljes sírszámból le kell vonni azokat az eseteket, amikor egy-egy sírt két, egymást követő ásatási idény alkalmával is felfedeztek, s annak mindkét alkalommal külön számot adtak (1942/2–3., 6., 10–16. sír). Így véleményem szerint valószínűleg 203 sír sorolható a 10–11. századi temetkezések közé, ehhez jön még az a 68 sír, melyet 1974-től kezdődően tártak fel (természetesen csak abban az esetben, ha ezek között újra felfedezett, korábban már kutatott temetkezések nem voltak). A feltérési sírok száma tehát 271 lehet,

²⁹⁷ VARSIK 1996, 23.

²⁹⁸ PICHLEROVÁ 1983, 210.

²⁹⁹ RADNÓTI–GABLER 1982, 50, 9. kép.

³⁰⁰ PICHLEROVÁ 2004, 128.

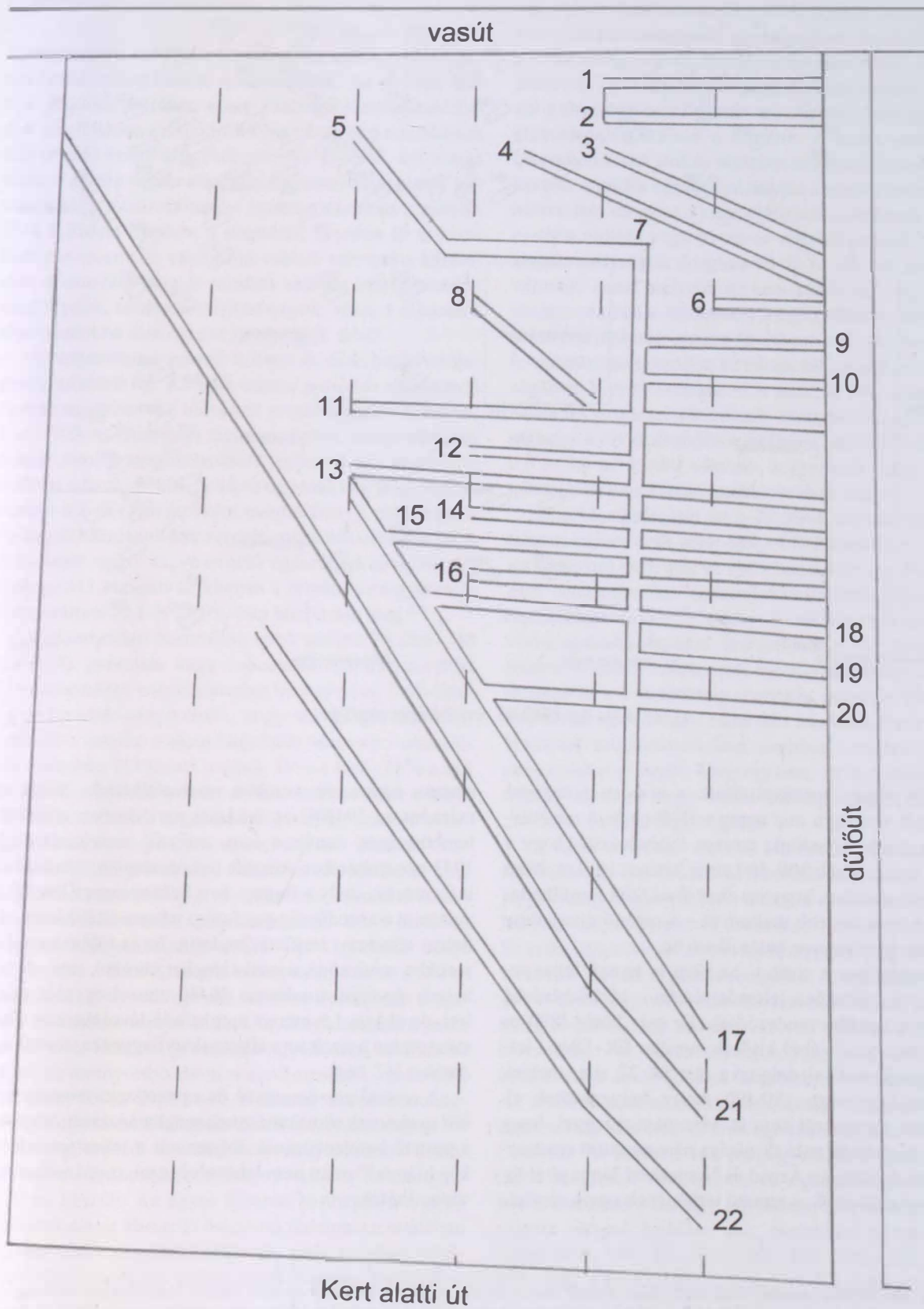
³⁰¹ BONA 1998, 26–27.

³⁰² SÖTÉR 1894, 291.

³⁰³ KŐSZEGI 1958.

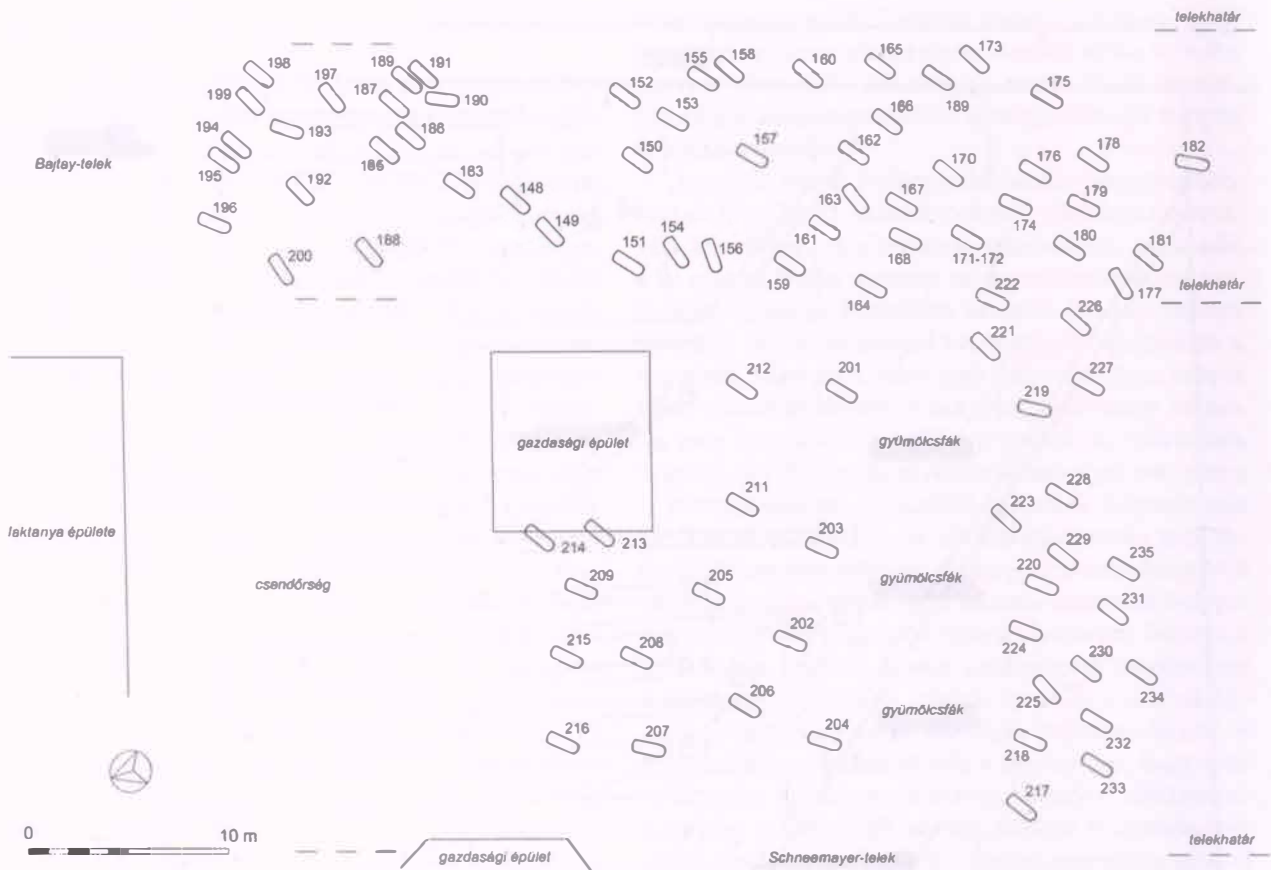
³⁰⁴ SÖTÉR 1898, 240–248; KRASKOVSKÁ 1974; RADNÓTI–GABLER 1982.

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

46. kép. Az 1903. évi feltárás területének részlete és a kutatóárkok elhelyezkedése

III.51. OROSZVÁR-WIESENACKER-DŰLŐ

47. kép. Az 1942/43. évi feltárás részlete

ha pedig ehhez hozzászámítjuk a minden bizonynal elpusztult, esetleg a mai napig a földben lévő temetkezéseket, aligha tévedünk, amikor feltételezzük, hogy a temető legkevesebb 300-400 síros lehetett egykor. Nem zárható ki azonban, hogy ezt akár jóval felül is múlhatta, hiszen – mint fentebb utaltam rá – a temető kiterjedése csak hozzávetőlegesen határolható be.

A temetőben a sírok – ha nem is annak teljes területén, de vélhetően jelentős részén – többé-kevésbé szabályos sorokba rendeződtek. Ez már Sötér 1890-es ásatási beszámolójából kitűnik, amikor ÉK–DNY-i irányú kutatóárokokkal dolgozva tárt fel 27 sírt, melyek egymástól mintegy 180-190 cm-re helyezkedtek el. 1903-ban sírsorokról nem ír, viszont megjegyzi, hogy a sírok egymástól való távolsága nem mutatott rendszerességet. A Bottyán Árpád és Nemeskéri János által új-fent megtalált sírok, a temető térképének egyik részlete

alapján ugyancsak sorokba rendeződhetnek. Nincs ez másként az 1942/43-as feltárási periódusban előkerült temetkezések esetében sem, melyről szerencsére egy 1943 novemberében készült térkép alapján nyerhetünk információt, mely a Bajtay- és a Schneemayer-féle föld, valamint a csendőrség gazdasági udvara által három oldalról közrezárt területet mutatja. Ez is többé-kevésbé sorokba rendeződő temetkezéseket ábrázol, melyek lehettek egyfelől mindössze 30-40 cm-rel egymás mellett, de akár a 1,5 métert meghaladó távolságra is. Természetesen a sírok sem alkotnak nyílegyenes, szabályos sorokat [47. kép].

A temető szerkezetének és az esetleges temetőn belüli csoportok elkülönítésének meghatározását, továbbá a temető betelepítésének folyamatát a teljes temetőtérkép hiánya³⁰⁵ miatt nem lehet elvégezni, csupán részletei vizsgálhatók.

³⁰⁵ Összesítő térkép a temetőről csak részletekben maradt fenn, a feltárás néhány helyszínéről azonban készült ilyen. Bottyán említi egy kataszteri térképet az ásatásról (MNM R. A. 16.0.1.), feltüntetve az érintett telkeket, melyeket – feljegyzése alapján – azon jelölni kell. Ennek azonban nem találtam nyomát. Gömőri János ugyancsak említi ezt, mint valószínűleg Mosonmagyaróváron őrzött dokumentumot (GÖMÖRI 2000, 361).

51.3.2. Temetkezési szokások

A temetkezési szokások tekintetében sajnos meglehetősen kevés információval rendelkezünk. Az első két ásatási periódus esetében a kor általános szemléletmódjának megfelelően a sírgödörökről, a vázak és a mellékletek helyzetéről szinte alig esik szó. Az 1942/43. évi ásatás során – az ekkor már alkalmazott csontvázlapoknak köszönhetően – már több adat ismert a vázak és a mellékletek fekvését illetően, a sírgödörök azonban itt is kissé háttérbe szorultak, csak azok mérete szerepel a leírólapon. Bizonyára nem is minden esetben lehetett ezeket megfigyelni, részint a talajviszonyok, részint a korábbi objektumokba ásás okozta nehézségek miatt.

A temetőben a *nemek aránya* is csak hozzávetőlegesen mérhető fel. Az első ásatási periódus alkalmával csupán egyetlen váz nemének meghatározása szerepel, s az 1903-as feltáráson felszínre került vázokról pedig csupán nemük meghatározását jegyezték fel, pontosabb életkori adatok nélkül. Feltűnő ugyanakkor, hogy aránytalanul sok váz van férfiként meghatározva, ezek a gyermeksírok számának kétszeresét, míg a női síroknak másfélszeresét teszik ki. A temető egészét tekintve Acsádi György 115 vizsgált sír alapján a felnőtt- és a gyermeksírok arányát 74,1 és 25,9%-ban állapította meg.³⁰⁶

A bizonytalan besorolású sírok mellett 73 férfi-, 56 női és 41 gyermek- vagy csecsemősír ismert, továbbá 32 váz nemének meghatározása bizonytalan, 1 további pedig csak annyit tudni, hogy már felnőtt korba lépett. Ez – csupán a biztos adatokat tekintve – százalékos arányban kifejezve: a sírok 36%-a férfi, 28%-a nő és 20,5%-a gyermek volt. A bizonytalan sírok aránya 15,5%. Ez az arány azonban valószínűleg nem tekinthető általános érvényűnek a temető egészét illetően. Összehasonlításul a hitelesen feltárt és antropológus által meghatározott 1942/43. évi feltáráson előkerült ismert nemi és életkori adatokkal rendelkező vázak esetében már jóval kiegyenlítettebb a férfi – nő – gyermek arány: 33% – 35% – 26,5%, míg a bizonytalan esetek 5,5%-ot tesznek ki. A temető egészét tekintve a férfisírok magasabb százalékos aránya ha furcsának is tűnik, nem példa nélkül álló. Hasonló jelenséget figyelt meg Istvánovits Eszter az ibrány-eshó halmi temető esetében, ahol a férfi – nő arány 35,8 – 29,9% volt. A Szerző feltételelesen megemlíti, hogy talán áttelepítés állhat ennek hátterében.³⁰⁷

A *sírgödörökről* az 1940-es évekig folytatott ásatások során – mint már említettem – rajzos dokumentáció nem készült. Az egyes feltárási területeken a sírok elhelyezkedését ábrázoló összesítő térképeken általában téglalap alakú sírgödörök láthatók, ezek azonban vélelmezhetően sematikus voltak miatt óvatosan használha-

tók. Azért használtam fel ezeket mégis, mert egyfelől más információ nem állt rendelkezésre, másfelől ezeken a térképeken a sírok egy részénél csak a váz van megjelenítve, így talán ezek voltak azok az esetek, melyeknél a sírgödört nem lehetett megfigyelni, míg a téglalap alakúak talán utalnak a formára. A kevés ismert esetben lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasírok jelentek, a gödör egyéb kialakítása azonban nem ismert. Méreteiket tekintve a kissé elnagyolt – csaknem minden esetben nullára vagy öt cm-re végződő értékű – adatok alapján mélységük átlagban 40-50 és 130-140 cm között változik, ennél mélyebb sír nem került elő, míg néhány extrém esetben a feltáráskor megfigyelhető járószíntől számított mélység csupán 15-30 cm volt. Hosszméretük természetesen igazodott az eltemetett személyek magasságához, kivétel azonban itt is akad: a 180. számú sírba hason fekve eltemetett személy alszárait fel kellett hajtani, hogy a rövid sírgödörbe beférjen. Területük átlagban 0,6 és 1,4 m² között változik, a gyermek- vagy csecsemősírok természetesen ennél kisebbek voltak.

A sírok *tájéolásáról* az 1-27. sírok kapcsán Sötér általánosságban csak azok DNy-ÉK-i tengelyhez történő igazodásáról szól, míg az 1903-ban feltárt sírok tájolásában – leírása szerint – nem volt felfedezhető rendszer. Valószínűleg azonban itt is a Ny-K-i fő irányhoz többé-kevésbé igazodó sírokkal számolhatunk. Az 1942/43-as feltáráson újfent fellelt sírok Ny-K-i tájolásúak voltak a sírlapok és a temetőtérkép szerint is, azonban kisebb eltérésekkel mind északi, mind déli irányban. Ezek pontos értékének meghatározásában azonban a vázlatos térkép nem nyújt segítséget. Megjegyzem, itt is megtalálható néhány esetben, hogy a váz leírólap szerinti helyzete „K-Ny-i tájolású, fejjel Ny-nak”.

A *vázak helyzete*. Az első két feltárási periódus során előkerült csontvázak helyzetéről Sötér csak annyit jegyez meg, hogy néhány esetben a vázak az általános hanyatt fekvő helyzettől eltérően, fordítva feküdtek. Ez talán hasonfekvő helyzetet jelent, melyre az 1943-ban előkerült 180. sír is példát szolgáltat. A végtagok esetleges nyújtott helyzettől való eltérését nem említi. Valószínűleg azonban nem minden váz volt szabályos nyújtott helyzetben. Az egyes végtagcsontok pontosabb helyzetéről csak az 1942/43-as ásatásokról vannak adatok. Az alszárok a sírlapok tanúsága szerint minden esetben nyújtva helyezkedtek el, nem így azonban a karcsonok. Összesen 43 esetben volt megfigyelhető a test mellett fekvő helyzettől való eltérés. A legáltalánosabb az alkarok medencére és/vagy enyhébben csupán a combok végeire történő hajlítása volt, esetenként aszimmetrikusan (154., 160-161., 183., 185., 188., 200., 202., 206., 209., 218., 221-222., 228., 234. sír). Nagyobb számban

³⁰⁶ ACSÁDI 1965, 9.

³⁰⁷ ISTVÁNOVITS 2003, 375-376.

fordultak elő olyan esetek, amikor csak az egyik alkar volt a medencére hajlítva, a másik a test mellett feküdt. Ez a jobb (151., 167., 173., 175., 178–179., 192., 201., 219., 227., 229., 231. sír) és kisebb számban a bal (159., 164., 186., 213., 223., 226., 232., 235. sír) kar esetében is megfigyelhető. Néhány sírnál a bolygatás miatt csupán az egyik alkar helyzete ismert. Ezekben a sírokban a jobb (201., 229. sír) vagy a bal (53., 223. sír) alkar feküdt a medencén. Az alkarokat csaknem a felkarokra hajlítoták vissza a 144. sírban. A 169. számú váz jobb alkarja a felkarral hegyesszöget bezárva helyezkedett el, míg a bal a medencére volt fektetve. Ugyancsak erőteljesen fel volt hajlítva a jobb alkar a 214. sírban, a csontok végei és a kézcsontok az állkapocs bal oldalánál feküdtek, míg a bal a test mellett helyezkedett el. A jobb alkar a medencén, míg a bal a testtől kifelé hajlítva került elő a 182. sírban. A 171. számú váz jobb alkarcsontjai a medence alatt, míg a bal kar a testtől kifelé, könyökben behajlítva került elhelyezésre.

Több *kettős temetés* is előkerült: *iuu.-ad.* korú nőekkel együtt temettek el egy-egy csecsemőt, s az újszülöttet a temetés során a nő bal vállára (179. sír), medencéjének jobb oldalára (182. sír) vagy a combjai közé (200. sír) helyezték. Genetikai vizsgálatok hiányában csupán feltételezhető, hogy ezekben a sírokba a szülés során vagy azt követően fellépő egészségkárosodás miatt³⁰⁸ elhunyt anyát és gyermekét helyezték örök nyugalomra. A 214. sírban pedig a medencében egy embrió csontjai feküdtek, utalva az elhunyt terhességére.

Koporsóra utaló nyom az 1890-es feltárás során Sötér beszámolója szerint nem volt megfigyelhető. Bizonytalan az is, hogy az 1903-as ásatáson megfigyeltek-e ilyeneket. Famaradványok és a faszervezet okozta elszíneződések az 1942/43-ban feltárt 148–149., 159–160., 164., 183., 187. számú sírokból ismertek. A 215. sír esetében nem volt egyértelműen megítélhető, hogy a váz környékén megfigyelt elszíneződés koporsó nyoma lehetett-e. Ezekben a sírokban a váz két oldalán és alatta, esetleg a koponya környékén, illetve a váz felett figyeltek meg a feltárás során famaradványokat vagy szerves anyag okozta elszíneződéseket. Ugyancsak koporsóra utalhatnak azok az esetek, amikor a sírból a váznál magasabb helyről, egy-egy feltételezhetően koporsószegeként használt, lapos fejű szeg is előkerült (200., 230., 235. sír), noha ezekben az esetekben szerves anyag okozta el-

színeződéseket nem lehetett megfigyelni.³⁰⁹ Koporsóra vagy a sír részleges behantolására³¹⁰ utal a 164. sír, ahol az egyik agyagedény a koponya felett, a váznál magasabb helyen helyezkedett el.

Étel és ital sírba helyezésére utaló *edénymelléklet* más 10–11. századi, ún. köznépi jellegű temetőkhöz viszonyítva rendkívül nagy számban került elő. 1890-ben 3 sírből (18., 23., 25. sír); 1903-ban 38 sírből (28., 31., 34–35., 38., 44., 46., 48., 51–53., 58., 62., 65., 67–68., 73., 75., 81., 85–86., 88–89., 92–95., 97., 99., 102–104., 107–108., 114., 116., 129., 131. sír); 1942/43-ban 29 sírből (151., 156–157., 159–160., 162., 164., 170., 173–175., 182–183., 188., 194., 196–197., 199., 201., 203–204., 207–208., 210–212., 215., 219., 229. sír) került elő.³¹¹ Összesen tehát legalább 70 sírből került elő az étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló agyagedény, s további 19 sír tartalmazott ilyen az 1974–75. évben feltárt temetkezések között.³¹² Az általam elemezett sírok közül 30 férfi (42,9%), 22 női (31,4%) és 14 gyermek sír (20%) volt, 4 váz neme pedig bizonytalan (5,7%). A sírok nagy többségében csupán egyetlen edény volt, legkevesebb három olyan temetkezést is dokumentáltak azonban, melyből 2 db került elő (156., 164., 201. sír). Az 1890-es és az 1903-as feltáráson előkerült edények sírbéli helyzete – hasonlóan az egyéb tárgytipusokhoz – nem ismert, ami az esetek 62,1%-a. Az 1942-ben már alkalmazott sírlapok alapján az egyetlen kerámiaedényt tartalmazó sírok 9%-ában a lábak végei előtt (159–160., 162., 197., 207., 229. sír), 2,9%-ban a jobb lábcsonatok végei előtt (151., 210. sír), 12,1%-ban a bal (170., 173., 182., 188., 194., 196., 203., 211. sír), 7,1%-ban a jobb lábcsonatok külső oldalán (175., 183., 199., 208., 215. sír), 3,2%-ban a koponyától balra (157., 204. sír), illetőleg 1,6%-ban jobbra (174. sír) volt az edény. Egyetlen esetben a koponya felett került elő (164. sír), melyet így bizonyára a koporsó tetejére helyeztek. Egyetlen edény (212. sír) sírbéli helyzete bizonytalan. Az edények helyzete és az eltemetettek nemi és életkori adatai között nem figyelhető meg szabályszerűség.

Az edényekből növényi magvakra vagy állatcsontokra utaló nyomokról nem maradt fenn híradás, ha voltak is ilyenek, valószínűleg nem fordítottak rájuk figyelmet.

Sajnos a temető egyéb tárgytipusaihoz hasonlóan az edények jelentős része sem található meg ma már, így leírásuk vagy nem volt lehetséges, vagy a leltárkönyv és nem túl jó minőségű fotók alapján tudtam csak megkísé-

³⁰⁸ ACSÁDI 1965, 28.

³⁰⁹ A sírok leírólapjain ezekkel kapcsolatban szerepel, hogy sírhoz tartozásuk bizonytalan, mivel azonban egyik sirt sem római kori objektumra ásták, véleményem szerint talán bizonyosabbnak látszik, hogy ezek a sírhoz tartoztak, s nem római kori objektum betöltéséből vagy kultúrrétegből kerülhettek oda.

³¹⁰ KÜRTI 2001, 11.

³¹¹ A töredékesen vagy csupán kisebb darabban előkerült kerámiaedényekkel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy ezekben az esetekben csupán egy-egy edénytöredéket helyeztek-e a sírba, avagy a korabeli feltárási technika folytán törtek ezek kisebb darabokra. Utóbbi magyarázatot támogatja, hogy Sötér a sírokat részletesen bontatta, 40 cm-rel mélyebben a lábak felőli részt, mivel „*ott kevesebb kárt okozunk az ásóval*” (SÖTÉR 1894, 293). Néhány edény azonban valószínűleg mégis ennek eshetett áldozatul.

³¹² PICHLEŘOVÁ 1977, 233.

relni. Az edények nagyobb része kézikorongon készült, de ritkábban megtalálhatók a kézzel formált változatok is. Jellemző a csillámpalával és aprókavicszal történő soványítási mód.

Típusaik szerint a temetőben megtalálhatók a kisebb méretű asztali edények. Ezek az átlag 7,5-9,5 cm magas darabok férfi-, női és gyermeksírokból egyaránt előkerültek, az ismert nemi és életkori adatokkal rendelkező vázak arra mutatnak, hogy elsősorban a gyermeksírokra voltak jellemzőek. Az ismert esetekben a koponya mellett, a combcsont külső oldalán és a lábcsonatok végeinél voltak. A második csoportot az átlagosan 10,5-13,5 cm magas, nagyobb méretű, konyhai vagy tároló funkciójú fazekak alkotják, melyek a legnagyobb számban előkerült darabok. Főként női és gyermeksírokból ismertek, kisebb számban férfiak temetkezéseiből. A dokumentált esetek a lábak végeinél vagy a lábszárak külső oldalánál lévő helyzetükre mutatnak, mindössze egyetlen eset ismert, amikor a koponyánál figyelték meg. A harmadik csoportot pedig a nagyméretű tárolóedények alkotják, melyek két méretben ismertek, 14,5, illetve 19–19,5 cm. Sajnos itt mindössze egyetlen férfi sírjáról rendelkezünk életkori mutatókkal. A korszak sírjaiban ritka a kisebb tálka: itt összesen 3 sírből ismert (102., 156. sír, szórvány), sajnos azonban ebből 1 db csupán említés szintjén (102. sír).

Az edények jelentős része díszített volt, a díszítetlen edények száma jóval alacsonyabb, mindössze 3 db edényen nem található bekarcolt mintázatú díszítés (35. sír, szórvány 17, 30), s valószínűleg ugyancsak díszítetlen lehetett a 156. sírből előkerült tálka is. A dekorációs elemeket tekintve három fő tagból építkeztek az egykori készítőik. Egyfelől a hullámvonal, amely egyes, illetve többes – 2, 3, 4 vagy 6 vonalból álló – köteg is lehet, ívét tekintve enyhén és erősebben hullámozó jelleggel egyaránt mutathat. Mindössze egyetlen edény volt azonban egymást keresztező hullámvonalakkal díszítve (szórvány 16). A másik jellemző elem az egyenesvonalú bekarcolt díszítés, az edényen körben futó, ún. csigavonal, mely az edény testén spirálisan fut. Ritkán pedig felbukkan a ferdén bevagdostott, rövidke vonalakból álló díszítés is.

A különböző vonalak alkotta díszítés, melyek az edény oldalán helyezkedtek el, az alábbi változatokban ismertek: 1. sűrű, egyenes csigavonal, 2. ritka, általában 4-6 tagból álló csigavonal, 3. hullám- és 4-6 tagból álló csigavonal, 4. kettő vagy három hullámvonal és 2-6 csigavonal, 5. kettő vagy három hullámvonal, 6. két kettős

hullámköteg, 7. egy hármás hullámköteg és csigavonal, 8. két négyes hullámköteg és csigavonal, 9. egy hatos hullámköteg és sűrű csigavonal, 10. hármás hullámköteg és sűrű csigavonal, 11. ferde bevagdostott díszítés és 2-6 tagú csigavonal, 12. ferde és vízszintes vonalakból álló bevagdostott díszítés és csigavonal, 13. háromsoros vízszintes bevagdostott díszítés, 14. egymást keresztező hullámvonalak és egyenes vonal kombinációja. Ezeknél általában a hullámvonal vagy -vonalak helyezkednek el az edény nyakánál, s a csigavonal ezek alatt. Mindössze egyetlen olyan edény ismert, melynél egy egyenes vonalú minta alatt fut a hullám- majd a csigavonal (174. sír). A díszítések kialakítást tekintve figyelemre méltó, hogy megfigyelhetők olyan esetek, amikor először a csigavonal készült el, majd ezután a hullámköteg, részben metszve is azt. Egy edény volt engőb bevonattal ellátott (183. sír).

A fenékbélyegeket száma alacsony, közöttük egyetlen száru kereszt, egyenes vonal és ma már nem meghatározható minták találhatók. A fenékbélyeg alapján az edények kézi korongon történő készítése valószínűsíthető, s egyúttal jelezheti, hogy megindult az otthoni fazekasság irányából a nagyobb mennyiségben történő gyártás irányába történő elmozdulás.³¹³

Az edényekbe helyezett étel mellett ugyancsak a sírba helyezett – túlvilági útravalóra utaló – *állatcsont* került elő a 156., 182. és valószínűleg az 187. sírből. A valószínűsíthetően húsetel mindhárom esetben a lábszárcsonatok külső oldalán feküdt. Ez a szám azonban meglehetősen alacsony a kerámiaedények számához képest, így nem lehet kizárni annak lehetőségét sem, hogy a régi ásatásokon feltehetőleg kevés figyelmet fordítottak az állatcsontokra,³¹⁴ s néhány ennek is áldozatul eshetett.

Ugyancsak a pogány temetkezési szokások bizonyítékai a sírokból előkerült *tojások*. A szakirodalomban megtalálható különböző vélemények szerint ezek az ételmellékletként avagy az újjászületés, a termékenység szimbólumaiként, esetleg bajelhárító szerepüként értelmezett leletek a Kárpát-medence ún. köznépi jellegű temetőiben találhatók, főként gyermeksírokban,³¹⁵ de megfigyeltek már ún. szállási jellegű temetőben is.³¹⁶ Hasonlóan a majsi,³¹⁷ a letkés-téglágetői³¹⁸ vagy a Veszprém-Komarov utcai³¹⁹ nyughelyekhez, az oroszvári sírkertben sem csupán egyetlen tojást tartalmazó sír volt. Továbbá az is az átlagostól elütő jelenség, hogy az öt elhunyt közül csupán egyetlenegy volt gyermek (208. sír), míg három felnőtt nő és egy férfi (207., 217., 219., 229. sír). Úgy tűnik tehát, ritkábban férfiak sírjaiba is kerülhetett tojás, mint az

³¹³ Szóke 1994, 257.

³¹⁴ Révész 2000, 17; Vályi 2000, 374; Istvánovits 2003, 357.

³¹⁵ Tettamanti 1975, 109; Istvánovits 2003, 357; Révész 2008, 437; Voros 2008, 230.

³¹⁶ Lőrinczy-Törk 2011, 429–430.

³¹⁷ Kiss 1983, 159.

³¹⁸ Bakay 1978, 103, 107.

³¹⁹ Perémi 1989, 4, 6.

a közelmúltban a magyar szállásterület keleti feléről újabb adatokkal is alá lett támasztva.³²⁰ Éry Kinga megfigyelése szerint a tojásokat általában az ízületi végződés környékén helyezték el.³²¹ Az oroszvári sírokból a koponya vagy az állkapocs jobb oldalánál (208., 217. sír), illetve a behelyezett kerámiaedényekben kerültek elő (207., 219., 229. sír). Ez utóbbi esetek elgondolkodtatók annak ételmelléklet voltával kapcsolatban is. Figyelemre méltó, hogy mind az öt tojást tartalmazó sír az 1942/43-as feltárás során lett dokumentálva, így fel kell vetni a lehetőségét, hogy a tojást tartalmazó sírok száma egykor ennél magasabb is lehetett, ám ezekre a korábbi évek feltárásai során – hasonlóan az állatcsontokhoz – nem fordítottak kellő figyelmet.

Több sírból is kerültek elő *kövek*. Ezek azonban nem épített sírszerkezetek nyomai voltak, hanem a sírba helyezett, változó méretű, általában alakatlan kövek. Ezek közül a már a részben betemetett sírba, 20-60 cm magasságban került a koponya bal oldalára 3 db, illetve kb. 8-9 db kő a 224. és a 230. sírban. Ugyancsak a koponya bal oldalán feküdt 1 db, míg a lábcsonatok végénél, azt félkörben övezve 6 db kő a 235. sírban. A 196. számú temetkezésben pedig a jobb karcsonatok külső oldalán feküdt 1 db megközelítőleg téglalap alakú, megmunkálás nyomait őrző terméskő. Ezek valószínűsíthetően koporsós temetkezések esetén (230., 235.) is megfigyelhetők voltak. A 228. sírből előkerült könek a sírhoz tartozása a bolygatás miatt nem bizonyítható.

Szuperpozíció főként a 10–11. századi sírok és a római kori objektumok esetében volt megfigyelhető, egyetlen biztos eset utal csak az egy korszakba tartozó sírok esetében ilyenre: a 171. számú női sír nyugati része felett helyezkedett el a 172. számú csecsemősír, tájolásában igazodva ahhoz, utóbbi sírgödörének széle azonban kissé délebbre húzódott. A felső sír magasabban feküdt, így az nem bolygatta meg az alatta lévő. Ebben az esetben nem lehet kizárni azt sem, hogy esetleg az *adultus* korú nő csecsemő korú gyermekét temették el nem sokkal az anya halála után, annak közelében. Megfelelő vizsgálat hiányában természetesen mindez csak feltételezés lehet. A temető sírjai többször is szenvedtek újkori bolygatást, korabeli rablásra utaló biztos nyom azonban nem ismert.

A temetőből nem ismert egyetlen *lovas temetkezés* sem. Noha a 173. sír esetében felvetődött, hogy itt egy lovával eltemetett személy sírja került elő, a ló azonban egy római kori objektumban feküdt, melybe a 10–11. század sírt beleásták.³²²

51.3.3. A leletanyag értékelése és kronológiája

A temető 203 sírjából 110 tartalmazott valamilyen maradandó anyagú leletet, ami a sírok 54%-a. Ez az arány azonban valószínűleg nem tükrözi pontosan a valós értékeket, de talán annak közelében helyezkedik el.³²³ Az 1942/43-ban folytatott feltárás során a sírok 59%-a tartalmazott valamilyen maradandó anyagból készült leletet. Ezt az értéket természetesen nem lehet a temető egészére érvényesnek tekinteni, az azonban mégis feltűnő, hogy az 1890-ben feltárt 27 sírből csupán 3 sírből került elő egy-egy kerámiaedény, ami a sírok alig több mint 11%-a. Noha Sötér beszámolójában hangsúlyozza, hogy a kutatás „*a legszorgosabb*” módon folyt,³²⁴ mégsem zárható ki azonban, hogy egy-egy hajkarika vagy gyűrű ilyen-olyan módon elkallódhatott,³²⁵ hiszen ezt már maga a feltárás tempója is valószínűsíti: ennek a 27 sírnek a feltárása ugyanis egyetlen nap alatt történt. Az értékelhető nemi és életkori jellegekkel rendelkező mellékletes sírok nagyobb része, 38,4%-a női sír volt, míg a férfisírok aránya 32,2%, 21,4% volt a gyermeksírok, 8% pedig a bizonytalan eset.

Mivel ez egy ún. köznépi jellegű temető lehetett, természetesen az olcsóbb *bronz és ezüst ékszerek* a jellemzőek. Aranytárgy egyetlen sírből sem került elő. Az ékszerek között a legnagyobb számban a *hajkarikák* különböző típusai képviseltetik magukat. Összesen 32 sírből kerültek elő. De amennyiben ezekhez hozzászámítjuk a szórványként előkerült 2 db-ot is, legalább 117 db biztos(abb)an hajkarikának meghatározható ékszer került elő a sírhelyről. Feltételezhető azonban, hogy számuk egykor ennél magasabb lehetett, erre az esetenként a koponyán megfigyelt patinanyomok is utaltak. Síronként 1–18 db található belőlük, akár kombináltan is (egyszerű huzal-, egyszeres és másfélszeres S-végű karikák kerültek elő együtt a 171. sírban). Sajnos viseleti helyzetüket tekintve a korabeli ásatástechnika kevés információt hagyományozott reánk. Anyagukat illetően az ezüst- kb. negyede a bronzváltozatokénak.

Egyszerű, *nyitott végű huzalkarika* többségében bronz- (44., 113., 129., 160–161., 171., 219. sír), ritkábban ezüstváltozatban (157., 207. sír) került elő. Kerek és ovális fajtájuk egyaránt megtalálható. Kiegészítő díszítésként vagy funkcionális céllal aprócska huzalkarikákkal is elláthatták őket. Összesen 20 ilyen darabot dokumentáltak, ám több darab funkciója sem határoz-

³²⁰ NEPPER 2002, 215; JAKAB 2009, 117.

³²¹ ÉRY 1968, 103–104.

³²² FODOR 1997, 47.

³²³ Acsádi György a mellékletes sírok arányát 50%-ra tette (ACSÁDI 1965, 12).

³²⁴ SÖTÉR 1898, 248.

³²⁵ Sötér a sírmezők feltárásáról közzétett gyakorlati tanácsai között megemlíti, hogy a sírbontás mindig felügyeletet igényel, hiszen fennáll a veszély, hogy a munkások „*maguk kihányják az egész sír tartalmát, zsebre vágván a mi nekik tetszik*” (SÖTÉR 1894, 293).

ható meg egyértelműen, ezért számuk ennél nagyobb is lehetett. Egyetlen bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező vázat leszámítva (113. sír) felnőtt nők sírjaiból kerültek elő. Az egyszerű, nyitott végű huzalkarikák általánosan használt ékszerek voltak, melyek az egész 10–11. század folyamán használatban maradtak, s nem szorultak ki az S-végű karikák megjelenésével sem a divatból.³²⁶ Ezt az oroszvári temető is igazolja, ahol több sír esetében is együtt került elő e két karikaékszer-típus.

Kisméretű *körte alakú karikák* biztosan a temető egyetlen (158. sír), *iuu.-ad.* korú női sírjából kerültek elő, összesen 2 db. Mindkettő bronzból készült. Használati idejük a 10. század végére és a 11. század elejére helyezhető.³²⁷

A legnagyobb számban előkerült *S-végű karika* a temető 26 sírjából ismert (38., 44., 48., 52., 57., 60., 66., 75., 86., 96., 100., 123., 138–139., 142., 150., 156., 159., 171., 174., 182., 183., 187., 200., 207., 221. sír), továbbá 2 db *szórványként* került elő. Ezüst- és bronzváltozataik egyaránt megtalálhatók, de a többség bronzból készült. Formájuk meglehetősen változatos: kerek, ovális, sőt szinte már ellipszis alakúra nyomott; egyenesre és hegyesedőre vágott végű egyaránt lehet. Az S-vég erőteljes bordázott kialakítása nem ismert, néhány sír karikájánál azonban megfigyelhető egy-egy enyhe vonal az S-vég felületén, ez azonban még nem tekinthető klasszikus bordának. Síronként 1 és 13 közti darabszámban fordulnak elő, általában 1–2, illetve nagyobb számban 7–13 db. A karikák viselete elsősorban a nőkre volt jellemző, három férfi (139., 183., 187. sír), három gyermek (38., 138., 150. sír), két kisleány (142., 156. sír) kivételével felnőtt nők sírjaiból származnak. Az S-végű karikák elterjedése a 10. század utolsó harmadától valószínűsíthető.³²⁸

Az egyszerű S-végű karikák mellett ritka leletként a *másfélteres S-végű* változatok is felbukkannak. A 171. sírből származó egyszerű, nyitott huzal- és S-végű karikák között 4 db ilyen bronz huzalkarika is volt. Ezek megjelenését Szőke Béla a 10. század első negyedére helyezte, melyek majd a 10. század utolsó harmadában tűntek el a viseletből.³²⁹

Az S-végű karikák számához képest elenyésző a *pödrött végű karikák* temetőn belüli aránya, csupán két temetkezésből ismertek. A 215. sírből 1 db kerek és 1 db

ovális, a 205. sírből 1 db kerek, pödrött végű karika került elő. Mindhárom karika a típus dunántúli jellegzetességeit mutatja: méretük kisebb vagy végük elkalapált. E tárgytypus a 10. század harmadik negyedében jelent meg a köznép körében, s néhány évtizedes használat után a 11. század elején el is tűnt.³³⁰

Lefelé szélesedő *spirálcsőgős karika* két sírban volt (123., 135. sír). A drótékszereknek ez a típusa ritkábban már a késő avar kori temetők későbbi sírjaiban is felbukkan, nagyobb számban azonban csak a Karoling-korban található meg. A magyar szállásterületnek főként az északnyugati és a déli, délkeleti részein található meg, tehát nem váltak elterjedté. Használatuk kezdete – Szőke Béla megállapítása szerint – a 10. század közepére, illetve harmadik negyedére tehető,³³¹ de még a 11. század közepén is viselték ezeket.³³²

Fülbevaló biztosan mindössze három sírből ismert (48., 68., 105. sír), az egyszerű huzalkarikák esetében azonban nem minden esetben állapítható meg egyértelműen, hogy azokat hajkarikaként vagy fülbevalóként viselték-e. Mindez a lefelé szélesedő spirálcsőgős karikák esetében is felvetődik. Noha antropológiai meghatározás a fülbevalókat tartalmazó sírok közül csupán egyről áll rendelkezésre (105. sír), mégis az ékszerek alapján valószínűleg a másik kettő is női temetkezés lehetett. A temető vitathatatlanul legszebb leletei a 68. számú női sírből származó *félhold alakú, kacsatalpas lánccsőgős ezüst fülbevalók*, melyek granulált és filigrán díszítést egyaránt magukon hordoznak. Ez a típus Mesterházy Károly véleménye szerint a törtezüst leletek körébe sorolható, s átmeneti formát képez a finom, aranyból készült bizánci áruk és az egyszerűbb változatok között. Keltezésüket tekintve ezeket a korábbi típusok közé sorolta, melyek a 10. századra datálhatók.³³³ A fülbevalók egyszerűbb változatát képviseli a 105. sírből egyedüli darabként előkerült, bronzból öntött, ún. *szőlőfürtdíszes fülbevaló*. Pontos típusa sajnos nem állapítható meg, az elveszett ékszer csak egy rossz minőségű fotó, illetve Fettich Nándor 1927-ben készült vázlatos rajza alapján vizsgálható. A bizánci előképekre visszamenő ékszertípusnak többféle öntött változata ismert a magyarországi temetőkből. Az egyszerűbb változatok azonban már nem szőlőfürtdíszesek, hanem a különböző méretű gömböcskével díszített nemesfém fülbevalók öntött utánzatai,³³⁴ melyek a 10. század második felétől keltezhe-

³²⁶ RÉVÉSZ 2008, 402.

³²⁷ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 53; RÉVÉSZ 2008, 402.

³²⁸ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 54–59.

³²⁹ SZŐKE 1962, 44.

³³⁰ SZŐKE 1962, 35–37; RÉVÉSZ 2008, 402.

³³¹ SZŐKE 1962, 41–42.

³³² SZŐKE 1994, 270.

³³³ MESTERHÁZY 2004, 243–245; MESTERHÁZY 2004a, 392–393, 396.

³³⁴ MESTERHÁZY 1991, 152–152.

tők.³³⁵ Ugyancsak a fülbevalókhöz sorolható a 48. sírból származó, ezüsből készült, *gyöngykoszorúkkal díszített karikájú* ékszer is. Mai állapotát tekintve csupán 3 db koszorú található meg rajta, azonban egy korábbi fotó tanúsága szerint huzalszála hosszabb volt, s egy negyedik koszorú is elhelyezkedett rajta. Mesterházy Károly véleménye szerint a két pár koszorúval díszített fűrtős példányok elterjedésével a 10. század közepétől számolhatunk.³³⁶

A temető 23 sírjából (28., 44., 48., 52., 57., 71., 86., 96., 100., 113., 121., 123., 129., 150., 156., 159–160., 182., 200., 206–207., 220., 234. sír) kerültek elő különböző típusú gyöngyök. Ezeket általában a nyakban viselték, néha nagyobb sorozatban. Sajnos sorrendjük ma már nem állapítható meg. A tendenciáknak megfelelően többségében női sírok mellékletei voltak, de 2 férfi (28., 206. sír) és 3 gyermek (71., 150., 156. sír) mellett is megfigyelték ezeket, melyek a dokumentált esetekben a nyakcsigolyák és a koponya környékén helyezkedtek el. Sironkénti darabszámuk meglehetősen változatos mutatókat mutatnak, hiszen néhány sírból mindössze egy-egy gyöngy került elő (123., 150., 160. sír), míg a 96. sír kb. 90 db gyöngyöt tartalmazott, az 57-esből pedig kb. 100 db került elő. A legjellemzőbb típus a többtagú rúd- és ezek darabolásával kialakított szegmentgyöngy volt. Változatos formákban kerültek elő, mind színük, mind elemeik számát tekintve. Ezek mellett a bevonattal ellátott példányok is megtalálhatók. Szintén nagy számban ismertek a különböző gömb vagy lapított gömb alakú, illetve a kisebb hengeres vagy csonkakúp alakú üvegyöngyök is. Ritkábbak a szemes, hurokfolyatott díszítésű gyöngyök, melyek között virágszemes változatok is vannak. Ugyancsak kisebb számban kerültek elő hengeres, oldalukon bemélyedő vagy berakott spirálissal díszített gyöngyök. Szintén nem számítottak elterjedtnek az üvegből készült, kék színű, hasáb alakú, levágott sarkú üvegyöngyök. Különösen díszes volt a 207. sírből előkerült gyöngysor, melybe szemes-, kalcedon- és aranszínű bevonattal ellátott üvegyöngyök mellett 4 db vörös-narancssárgás színű, négyélű hasáb alakú, levágott sarokkal rendelkező karneolgyöngy is fel volt tűzve.

A gyöngyök sorozatát többször tarkították *kauricsigák* beiktatásával, de önmagukban is viselhették ezeket (44., 57., 71., 96., 100., 156., 159., 182. sír, szórvány). A gyöngyökkel ellentétben a kaurik kizárólag női vagy

gyermeksírokból ismertek. A Kárpát-medencében a megelőző történeti korok után a honfoglaló magyarokkal jelenik meg újra e csigák viselete.³³⁷ Több, valószínűsíthetően *amulettként* viselt átfűrt állatfog is előkerült a temetőből. Ezek között ragadozó állatok tépőfoga (90., 215. sír), megmunkált vadkanagyar (227. sír) és szarvas szemfoga (96. sír) is van. Ez utóbbi gyöngyök közé tűzve került elő. Ugyancsak itt kell megemlíteni azokat az aprócska, *spirálisan feltekert bronzgyűrűket* is, melyek szintén a nyak díszei lehettek, gyöngysorba iktatva, de akár önmagukban is.

A temetőből 6 db *nyakperec* került elő, három felnőtt nő (86., 96., 171. sír) egy pedig egy kisleány (145. sír) sírjából származik, további kettő pedig szórvány. Ez utóbbiak közül az egyik az 1943-as feltárás során a római katolikus temető és a Bajthy-féle telek közötti részről került elő, 20 cm-es mélységből. Ez egy vékonyabb bronzhuzalból készült, két kampós végben záródó típus. Ez a változat valószínűleg már a 10. század második harmadában megjelenhetett.³³⁸ Ugyancsak szórványként került elő 1903-ban 1 db négyrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű *nyakperec*. Huzalvastagsága alapján (0,66 cm) a *nyakpercek* vastagabb változatai közé tartozik, melyek használatával a 10. század utolsó harmadától/végétől számolhatunk.³³⁹ A temetőből előkerült többi sodrott *nyakperec* (86., 96., 145., 171. sír) huzalvastagsága nem éri el a 0,45 cm-t, így minden darab azok vékonyabb típusába sorolható. Ezek használata már a 10. század középső harmadától feltételezhető.³⁴⁰ Valószínűsíthető, hogy egykor ugyancsak *nyakperec*ként használták a 102. sírből előkerült ékszer is, azonban annak sérülése után *karpereccé* alakították át.

Bizonytalan a 96. sírből, a női váz csigolyáinak jobb oldalán, az alsó bordákon előkerült kerek, kettős szemekből álló *láncdarabka* funkciójának meghatározása. Hasonló helyzetben a mezőzombor-bálványdombi temető 4. sírjából ismert egy *lánc*.³⁴¹ Noha funkciója ennek is bizonytalan, az oroszvári darab talán a nyak díszei közé tartozhatott, a gyöngyök közé illesztve. Az sem szokatlan jelenség, hogy a *lánc* csak egy rövidebb darabka volt, ebben az esetben valószínűleg szerves anyagú zsinegre fűzheték, esetleg ezzel kötötték össze végeit.³⁴²

Az oroszvári temetőben nyugvó személyek sírjaiból rendkívül kis számban került csak elő fémből készült *ruhadísz*, minden esetben női sírokból. A 160. sírban a nyakcsigolyákon feküdt 1 db aranyozott bronzból ké-

³³⁵ GIESLER 1981, 145. *Taf.* 53; ISTVÁNOVITS 2003, 288.

³³⁶ MESTERHÁZY 1994, 224.

³³⁷ KOVÁCS 1999; KOVÁCS 2008a, 119–133, 340–406.

³³⁸ SZABÓ 1980, 52–52; ISTVÁNOVITS 2003, 291.

³³⁹ ISTVÁNOVITS 2003, 291.

³⁴⁰ ISTVÁNOVITS 2003, 291.

³⁴¹ MEGAY 1963, 40–45.

³⁴² HORVÁTH 2004a, 462–464.

szült, egytagú *kerek veret*. Az 57. sírban 1 db *kéttagú csüngős veret* felső, kerek tagja volt. Helyzete sajnos bizonytalan, a tárgy pedig azóta elveszett. Valószínűleg ugyancsak a ruhadíszek közé sorolható a 60. sírból származó *levél alakú dísz*. Különleges leletnek számít a 200. sírból előkerült cizellált díszítésű, bronz *kapszula-dísz*. A vékony lemezből készült, belül üreges, domborított felületén háromágú mintával díszített darab előlapját forrasztás fogja össze a lapos hátlappal. A tárgy típus részletes értékelését lásd a VI. fejezetben!

Itt kell megemlíteni a ruha zárását szolgáló fémből készült *fülesgombokat* is, melyek szintén a ruházat részét alkották. A minden esetben női sírokból előkerült gomboknak kétféle típusuk választható el: a tömör, fején kereszt alakú rovátkolt díszítéssel ellátott (68. sír), és a két üreges félből álló (105., 121., 200. sír). Sajnos sírbéli helyzete csupán a 200. sírban lévő példányoknak ismert; ezek a csigolyák két oldalán, a kulcsontok mellett feküdtek.

A gombok másik csoportjába a nagyobb méretű, ún. *morva díszgombok* sorolhatók (68. sír). Ezek azonban nem a ruházat gombolására szolgáltak, sokkal inkább díszítő szerepük lehetett. A honfoglalás kori sírokból csupán kisebb számban ismert tárgy típus keltezését tekintve a 8. század végétől a 10. század első feléig terjedő időszak szerepel az egyes tanulmányokban.³⁴³ A díszgombokat előállító műhelyek megszűnése után azonban a gombok még minden bizonnyal évekig, sőt évtizedekig is használatban maradhettek.

Két sírből került elő közvetlenül az *öv* meglétét igazoló tárgy. A 225. számú, *mat.-sen.* korú férfi medencéjénél feküdt egy ovális bronz *csatkarika*, mely bizonyára az *öv* záróeleme lehetett. A 189. sírban nyugvó *inf.* II-es korú fiú medencéjénél feltárt *vaškarika* szintén az *övhöz* tartozhatott. Az *öv* és az azon lévő tarsoly vagy kisebb zacskó meglétére utal az ugyancsak a váz medencéje környékén előkerült, tűzgyújtásra használt *csiholó* és *kova* is, hiszen *öv* megléte feltételezhető azokban az esetekben is, mikor csupán az ahhoz kapcsolt kisebb zacskó tartalma kerül elő (164., 173., 185., 210., 225. sír).³⁴⁴

A *karperecek* között bronzból készült huzal- és sodrott változatok is találhatók, míg a karperecek másik jellemző típusából, a pántkarperecekből egyetlen darab sem került elő, de szintén hiányoznak az állatfejes karperecek is. A temetőben 13 sírban összesen 15 db karperec volt (38., 60., 86., 96., 129., 142., 150., 199–200., 206–207., 210., 215. sír). A megfigyelt sírbéli helyzetük szerint hat sírban a jobb (150., 200., 206–207., 210., 215.

sír), míg két esetben a bal alkarcsontokon (is) feküdtek (142., 200. sír). Többségében az alkar alsó végén, ritkábban azok középrészén kerültek elő. Egyetlen esetben a felkarcsont alsó részénél dokumentálták (199. sír). Három esetben kerültek elő párosával, mindig azonos típusok, fiatal vagy felnőtt nők sírjaiból (129., 200., 207. sír).

A karperecek viselése főként a nőkre (60., 86., 96., 129., 200., 207., 215. sír) és a gyermekekre (38., 142., 150., 199. sír) volt jellemző, utóbbiak nagy része talán kisleány volt. Két férfisír tartalmazott ilyen ékszert (206., 210. sír).

A legnagyobb számban a kerek vagy kissé ovális átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperecek ismertek a temetőből (60., 150., 199–200., 207., 210., 215. sír). Ezek használata már a 10. század elejétől valószínűsíthető, s azok még a 11. század második felében is megtalálhatók voltak.³⁴⁵ A másik bronz huzalkarperec típus, mely három női sírből (86., 142., 200. sír) került elő, a *négyszeges átmetszetű* változat, ennek fellépése a 10. század középső harmadánál korábbra nem helyezhető, használatuk felső időhatárának pedig a 11. század vége – 12. század eleje tekinthető.³⁴⁶ A huzalkarperecek mellett *sodrott karperecek* is vannak, igaz az előbbieknél számával összehasonlítva kisebb arányban (38., 96., 129. sír). Ezek pontos típusának meghatározása végeik hiányos volta miatt azonban többször nem lehetséges. A 129. sírban egy mindkét végén spirálisan kitöltött és egy valószínűleg hurkos-kampós végződésű karperec volt. A sodrott karperecek megjelenésének időpontja legkorábban a 10. század középső harmadában határozható meg.³⁴⁷ A *fonott karperecek*nek csupán egyetlen példánya ismert (206. sír), ez a típus a 10. század végétől jelenhetett meg.³⁴⁸

A temető leletanyagában nagy számban ismertek különböző *gyűrűk*, melyek között huzal-, pánt- és karikagyűrűk egyaránt vannak. Mintegy 24 sírből (38., 57., 60., 66., 75., 90., 100., 118., 123., 129., 138., 156., 158–160., 164., 167., 171., 200., 207., 215., 219., 227., 233. sír) és szórványként összesen legalább 37 db gyűrű került elő. Az egyszerű *huzalgyűrűk* esetén – amennyiben azok sírbéli helyzete nem ismert – viszont sajnos nem minden esetben egyértelmű a funkció meghatározása. Kerek, háromszög vagy négyszeges/rombusz átmetszetű darabok egyaránt készülhettek, összenyomott, egymásra vagy egymás mellé hajló végeik gyakran elhegyesedtek. Alapanyaguk bronz, melyet esetenként aranyoztak is. Két férfi (160., 164. sír) és négy gyermek – ebből kettő leány – (38., 138., 156., 233. sír) mellett nagy többség-

³⁴³ PAVLOVIČOVÁ 1995, 112; PAVLOVIČOVÁ 1996, 142–143; MESTERHÁZY 2000, 216; BRATHER 2001, 216; CHORVÁTOVÁ 2008, 169–170.

³⁴⁴ ISTVÁNOVITS 2003, 326.

³⁴⁵ LANGÓ 2000, 38–41.

³⁴⁶ SZABÓ 1980, 66; GIESLER 1981, 124, *Taf.* 53; LANGÓ 2000, 40–41; RÉVÉSZ 2008, 326, 417.

³⁴⁷ SZABÓ 1980, 66–67; RÉVÉSZ 2008, 417.

³⁴⁸ SZABÓ 1980, 66–67.

ben női temetkezésekből (57., 60., 66., 75., 90., 100., 123., 129., 158–159., 171., 200., 207., 215., 219., 227. sír) származnak. A szórvány darabok mellett egyetlen vázról pedig csupán annyi ismert, hogy felnőtt korú volt (167. sír). A gyűrűk viselete tehát a felnőtt nők körében tekinthető elterjedtnek. Síronként 1 és 4 közötti darabszámban fordul elő, a temetkezések többségében azonban csupán 1 db gyűrű volt. *Diszítetlen, nyitott végű egyenes vagy enyhén félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű*, egyenesre vagy ferdére vágott, összenyomott vagy egymásra hajló végekkel két sírból ismert (66., 207. sír). További két sírban megtalálhatók ezek *rovátkolt vagy poncolt mintával díszített változatai* is (66., 138. sír), melyeket a nyakba akasztva is hordhattak. *Félkör vagy háromszög átmetszetű, nyitott végű bronz pántgyűrűk* a temető 8 sírjából kerültek elő (38., 57., 60., 75., 90., 100., 156., 160. sír). Jochen Giesler a típus megjelenését a 10. század utolsó harmadára helyezi. Ezek viszont használatban lehettek egészen a 11. század végéig.³⁴⁹ *Három bordával díszített, nyitott végű bronz pántgyűrű*, melyek szélein vagy a bordák közti részen rovátkolt/pontozott díszítés is húzódhat 5 – egy férfi-, egy kisleány és három női – sírból került elő, összesen 6 db (164., 171., 200., 215., 233. sír). A gyűrűknek ez a típusa Giesler véleménye szerint a 10. század utolsó harmadától keltezhető a 11. század közepéig.³⁵⁰ Ezt az oroszvári leletek is megerősíteni látszanak.

A *zárt karikagyűrűk* kerek, lencse vagy félköríves átmetszetűek lehetnek (123., 158., 215. sír, illetve szórvány), minden ismert esetben női sírokból származnak. A legszebb – sajnos mára elveszett – gyűrű a *iuu.-ad.* korú 200. sírba temetett nő mellől került elő. A *filigránnal és granulációval díszített fejesgyűrű* helyét azonban nem lehetett megállapítani, mert az egyik munkás kiszedte a sírból. A korszak kutatása ezeket a gyűrűket a bizánci kultúrkörbe tartozó kereskedelmi áruknak határozta meg, melyek használatával a 11. század elejétől számolhatunk.³⁵¹ A 207. sírban nyugvó idősebb nő egyik kezén egy *bronz pentagrammás gyűrű* volt. Az erősen kopott bronz ékszer kiszélesedő fején ötágú csillag látható. Kutatásunk – hasonlóan a filigránnal és granulációval díszített fejesgyűrűkhöz – bizánci, balkáni típusúnak határozta meg ezeket az ékszereket, s keltezésüket tekintve főként a 10. század első kétharmada szerepel hangsúlyosan, a gyűrűk legkésőbb a század végére kimentek a divatból.³⁵² Ugyancsak egyedi példánynak számít a temetőben a 227. sírből előkerült, feltehetően

a *spirálfejű huzalgyűrűk* közé sorolható darab. A gyűrű fejét egy kisebb korong alkotja, mely a huzalgyűrű végeire sodrott vékonyabb fémszalakat összeköti. Ebben a tekintetben eltér a hagyományos értelemben vett típustól, melyeknél a fejet a gyűrű végeire tekereszt huzalok összesodrása képezi,³⁵³ azonban ezt leszámítva a hasonló vonások lehetővé teszik ebbe a csoportba sorolását. Szintén egyetlen példány került elő a *lépcsős fejű gyűrűk* közül is. A 138. sírban nyugvó gyermekkel együtt temették el ezt a bronzból öntött ékszert. Mérete alapján azonban nem lehet kizárni, hogy ezt nem életében viselte, hanem csak a temetés során adták vele. Míg a típus használatát Szöke Béla a 10–11. század fordulójára tartotta jellemzőnek,³⁵⁴ addig Jochen Giesler ezt az időintervallumot kissé kiszélesítve, a 10. század utolsó és a 11. század első harmadát jelölte meg.³⁵⁵

Az egymással kombinálva viselt ékszereket tekintve a karpereceket is tartalmazó temetkezések 50%-a tartalmazott valamilyen gyűrűt, míg nyakpereccel együtt mindössze egyetlen sírból ismert ez az ékszerfajta (171. sír). S-végű karika 3 sírban fordult elő együtt olyan sima huzalkarikával, melyet valószínűsíthetően hajkarikaként viseltek (44., 171., 207. sír), míg gyűrűkkel együtt 12 sírban volt megtalálható (38., 57., 60., 75., 100., 123., 138., 156., 159., 171., 200., 207. sír).

A temetőből legnagyobb számban előkerült *használati- és munkaeszközök* közé a *kések* sorolhatók. Összesen 18 sírből (31., 35., 38., 72., 152., 157., 162., 164., 167., 173., 188., 192., 196., 203., 207., 215., 225., 234. sír) és egy esetben szórványként került elő, összesen 20 db vas-kés. A temető általam vizsgált részletét tekintve tehát a késes sírok aránya 9%. Egyetlen olyan sír volt csupán, melyben 2 db kés volt (35. sír). Nagyobb számban férfisírokból ismert (35., 162., 164., 173., 188., 192., 196., 203., 225. sír), de női (31., 72., 152., 157., 207., 215., 234. sír) és elvétve gyermeksírokból (38. sír) is megtalálhatók. Az egyetlen bizonytalan nemű személy is felnőtt korú volt (167. sír). Százalékos arányukat tekintve ez 50 – 39 – 5,5 – 5,5%. Sírbéli helyzetük alapján a többségüket övön történő viseleti módjuknak megfelelően helyezték el, melyek így a medence- vagy a combcsontok (162., 164., 173., 188., 192., 203., 225. sír), illetve a kéz- vagy az alkarcsontok (162., 167., 215. sír) környékén feküdtek, túlnyomó részben a bal oldalon. Ritkábban azokat a felkar belső vagy külső oldalán is megfigyelték (157., 196., 234. sír). A késék között több darab is erősen korrodált vagy hiányos volt, így tipológiailag nem osztályozható.

³⁴⁹ GIESLER 1981, 109–110; *Taf.* 53.

³⁵⁰ GIESLER 1981, 109–110, *Taf.* 53.

³⁵¹ GIESLER 1981, 110–111, *Taf.* 53; MESTERHÁZY 1991, 156–161; KOVÁCS 1994, 141–142.

³⁵² KESZI 1999, 139, 142.

³⁵³ DEMO 1996, 53–54; DEMO 2009, 529.

³⁵⁴ SZÖKE 1962, 98.

³⁵⁵ GIESLER 1981, 110, *Taf.* 53.

A jobb megtartású darabok egyenes hátú, hegyesedő végű, egyélű, nyéltüskével ellátott, háromszög átmetszetű példányok. Három típusuk különíthető el: 1. a nyéltüske és a hegy is megközelítőleg a hát vonalában fut, mindkettő az él felől keskenyedik el; 2. a nyéltüske és a hegy is fokozatosan elkeskenyedő, megközelítőleg a penge hossz tengelyében helyezkedik el; 3. a nyéltüske fokozatosan elkeskenyedő, míg a hegy a kés pengéjének hátához fut. Hosszúságuk az épebb példányok esetében 5,1 és 12,5 cm között változik. Tok vagy nyél maradványa egyetlen esetben sem volt megfigyelhető.

A Kárpát-medencei sírokban ugyancsak megtalálható *tűk*, *tűtartók*, melyek a honfoglaló magyarok megjelenésével jöttek újra divatba, két sírból ismertek.³⁵⁶ Nem lehet azonban kizárni, hogy ez a szám magasabb is lehetett, hiszen a 20. század eleji ásátásokon az apróbb csonttárgyak, illetve az esetleg már a földben erősen korrodálódott vastűk könnyen elkerülhették a feltárást végzők figyelmét.³⁵⁷ A 154. és 185. sírból került elő egy-egy hengeres, egyenes vagy enyhén ívelt csővescsontból készült, a Kárpát-medencei korabeli példányok többségéhez hasonlóan egyszerű, díszítetlen példány. A 154. sírban a feltáráskor még a belerozsdásodott vastű is megfigyelhető volt. Helyzetüket tekintve az idősebb női váz medencéjének bal oldalánál feküdt a 185. sírban, míg a 154-esben a 25-28 éves női váz bal oldali alsó bordáin figyelték meg. Előbbi esetben valószínűleg az övről lecsüngő textilszalaghoz, utóbbinál pedig a ruházat szövetébe rejtve helyezték el.³⁵⁸

A tűzgyújtást szolgáló *csiholók*, *kovák* 4 sírból kerültek elő, mindegyikben felnőtt férfi nyugodott (164., 173., 210., 225. sír). Sírbéli helyzetük a medence környékére koncentrálódik, ennek alapján valószínűsíthető, hogy

az övhöz kapcsolódva helyezkedtek el, valószínűleg egy kisebb bőr- vagy textiltársolyban, melyre a csiholókkal előkerült egyéb apróbb tárgyak is utalhatnak. A vágóeszközök élezéséhez használt *fenőkő* egyedül a 210. sírból került elő, egy téglalap alakú, átfúrt, háromszög átmetszetű darab.

A temetőből korabeli *pénzérme* nem került elő, csupán egyetlen római kori érme említhető a 221. sírból, Hadrianus római császár (117–138) 118. évi verete. A *temető keltezését* így megnehezíti, hogy az korabeli érmék hiányában csak a sírok tárgytípusai alapján állapítható meg. Ezek bemutatásánál pedig látható volt, hogy köztük leginkább meglehetősen hosszú használati idővel rendelkező típusok találhatók, melyek nemhogy fél évszázadon, de gyakran ennek többszörösén belül sem keltezhetők pontosabban. A biztosabban keltezhető leletek alapján a temető a 10. század középső harmadában már használatban lett, egyes tárgytípusok az ezredforduló utáni, 11. századi használatról tanúskodnak. Noha a keltezés módszertanilag vitatható egy negatív adatra építeni, de annak felállításánál – úgy vélem – mégis figyelembe kell venni, hogy a temetőből nem került elő egyetlen Árpád-kori érme sem. Az egyes lelettípusok – pl. S-végű karikák, nyakperecek – közül is csaknem teljesen hiányoznak a 11. század közepétől, második felétől elterjedő formák, ami szintén megerősíteni látszik, hogy – a jelenleg rendelkezésünkre álló információk alapján – az oroszvári temető használata a 11. század második negyedében/közepén legkésőbb lezárult. A temető megnyitásának időpontját tekintve felforrult a kutatásban annak lehetősége is, hogy az már 9. században megtörténhetett.³⁵⁹ Ez jelenleg – véleményem szerint – nem igazolható, alább azonban még részletelesen visszatérek a kérdésre.

51.4. IRODALOM

SÖTÉR 1898, 245; NEMESKÉRY 1942; NEMESKÉRY 1943, 317; FEHÉR 1953, 32; VÁNA 1954, 79; FÉK Nr. 864.; SZÖKE 1962; PICHLEROVÁ 1977; PICHLEROVÁ–STLOUKAL 1978; PICHLEROVÁ 1980; RADNÓTI–GABLER 1982; PICHLEROVÁ 1983; KRISTÓ–SZÖKE 1994; MNM R. A.16.0.I.; 60.0.I.; 89.I.Fc 1.; 89.I.L.22.IV.O-Z.; 89.I.D.44.; 63.0.I.; HM R. A. 24.; 72. Felhasználtam továbbá Nemeskéri János,³⁶⁰ Radnóti Aladár³⁶¹ és Szöke Béla³⁶² hagyatékának vonatkozó információit is.

³⁵⁶ További 1 db ismert az 1975-ben felárt egyik sírból (PICHLEROVÁ 1977, 233).

³⁵⁷ RÉVÉSZ 2000, 17.

³⁵⁸ PÁLÓCZI–HORVÁTH 1971, 24–26; SZÖKE 1994, 276; RÉVÉSZ 2000, 17.

³⁵⁹ FEHÉR 1954, 203; FEHÉR 1956, 299, 312, 317–318; FEHÉR 1957, 29, 34, 49–50; KRALOVÁNSZKY 1978, 186.

³⁶⁰ A Magyar Természettudományi Múzeum Adattárában lévő dokumentumokat Schelling Zsuzsanna (MTM) segítségével tanulmányozhattam, köszönet érte!

³⁶¹ MNM R. A. lt.sz. n.

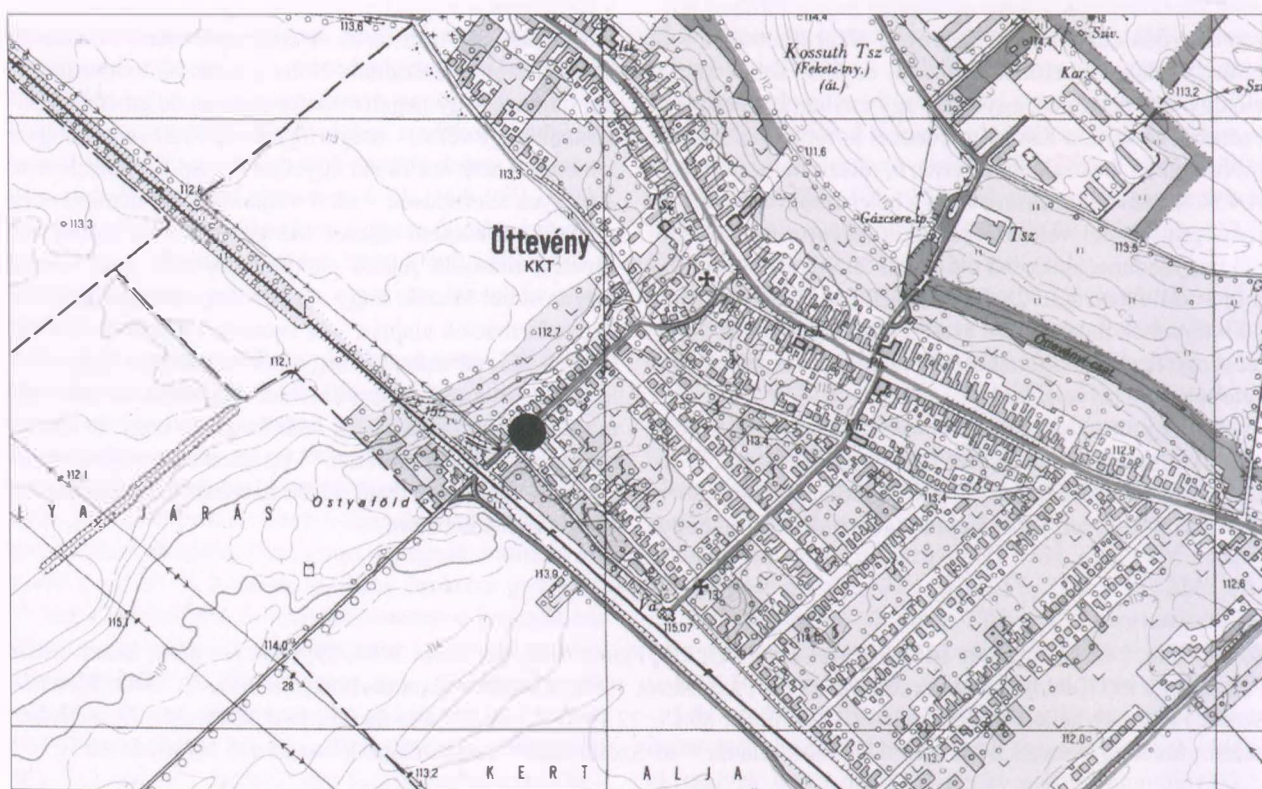
³⁶² A vonatkozó dokumentációkat Szöke Béla Miklós (MTA BTK RI) bocsátotta rendelkezésemre, melyet ezúton is szeretnék megköszönni!

III.52. ÖTTEVÉNY-LENIN U. 62.

52.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Öttevény belterületén, az egykori Lenin utca 62-es számú ház építése során, annak déli sarkától mintegy 2 méterre az építkezéshez homokot termeltek ki, mely munkálatok során lócsontok és lószerszámok kerültek elő. A kérdéses telek egy, a térfelszínből 2-3 méter magasságban kiemelkedő, a mai Templom utca vonalával megegyező irányú kisebb dombon található, a Templom utca és a Dózsa György utca kereszteződésében. Az ingatlan mai címe: Templom u. 36. A ház egykori tulajdonosa, Stinner Sándor a sírből előkerült leleteket átadta a győri Xántus János Múzeumnak, melyek a következők voltak: emberi csontok, lókoponya és lócsontok,

kengyelpár és zabla. A bejelentést követően a lelőhelyen Uzsoki András végzett leletmentést 1960. október 12–13-án, melynek során egy 250×160 cm-es szelvényt nyitott, s ebben feltárt egy honfoglalás kori sirt. Stinner házát 1987–1988-ban lebontották, majd egy új épületet emeltek, mely az utcától kissé beljebb helyezkedett el, mint elődje. A sír egykori helye ma a ház utca felé eső fala és a kerítés között található. Az új ház építése során 3 méter mélyen kiásták a pince helyét, továbbá több, ugyancsak mélyebben alapozott épület áll az udvarban, de sem a ház, sem ezek építése során nem kerültek elő újabb leletek.³⁶³

48. kép. Öttevény-Lenin u. 62. (1:10 000)

52.2. SÍRLEÍRÁS [65. tábla 1].

Férfi, 40 év feletti. Csv. h.: 151 cm (a lábszárcsontok végéig), t.: Ny-K, sm.: 89–103 cm, sh.: ?, ssz.: 115 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya a bal oldalán feküdt. Megtartása jó. Bolygatott. A földmunka során a jobb lábszár- és lábszontokat érte bolyga-

tás, továbbá az ujjperceket a növények gyökérzetének növekedése vagy állatjáratok mozdították el a helyükről. A sírgödör hosszúkas, rövidebb nyugati oldala nem merőleges a hosszabb oldalakra, sarkai lekerekítettek. Keleti vége a bolygatás miatt ismeretlen. Északi felén

³⁶³ UZSOKI 1962.

50–55 cm széles, 63 cm mély padka található. Déli felének alja kissé teknős, középtájon a legmélyebb, ahol 103 cm, míg a nyugati 89, a keleti rész pedig 100 cm mélységű. A padka keleti felében részleges lócsontváz feküdt. A találó elmondása szerint a lókoponya az emberi váz bal oldalán, a lábszárcsontok külső oldalán volt. A ló vázrészei közül csak 3 lábszárcsont feküdt eredeti helyzetben, a padka északkeleti részén egymással párhuzamosan, Ny–K-i irányban. A negyedik lábszárcsont a lókoponya mellett, a lólábcsonatok felé helyezkedett el. Itt, a padkán fekhettek a homokkitermelés során kiszedett lószerszámok, a kengyelpár és a zabla, továbbá a lólábcsonat egy része, valamint a lókoponya is.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű ovális ezüst huzalkarika, m.: 2,4×2 cm, átm.: 0,16 cm (XJM ltsz. 64.6.1.1.) [65. tábla 2].
2. A koponya bal oldalánál helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarika, m.: 2,5×2,5 cm, átm.: 0,16 cm (XJM ltsz. 64.1.2.) [65. tábla 3].
3. A koponyától keleti irányban, mintegy 3-4 cm-re 4-5 éves juh jobb combcsontja feküdt.³⁶⁴
4. Az állatsonttal párhuzamosan, attól északi irányban, mintegy 2-3 cm-re helyezkedett el 1 db nyéltüskével ellátott, hegyesedő végű, egyélű vaskés. Fel-táráskor megfigyelhető h.: 14 cm, sz.: 1,1 cm (XJM ltsz. 64.6.2.) [65. tábla 4].

- 5–6. A sír megbolygatásakor került elő 2 db kovácsoltvas kengyel. A találó elmondása szerint a lókoponya orránál feküdtek, a váz bal combcsontjának külső részénél, a padkán, részben egymáson [65. tábla 5–6].
5. Az egyik kengyel ún. karoling-normann típusú, háromszög alakú, gombos nyakú, téglalap alakú füllel. Szárai félköríves átmetszetűek, talpalója homorú, a fül a kengyelszj számára téglalap alakban áttört, m.: 19,2×12,2 cm (XJM ltsz. 64.6.3.).
6. A másik kengyel egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű. Szárai rombusz átmetszetűek, melyek nem olvadnak egybe a talpalóval, hanem jól láthatóan végigfutnak annak kiszélesedő alján. Füle téglalap alakban áttört, m.: 17,3×11,5 cm (XJM ltsz. 64.6.4.).
7. Ugyancsak a bolygatás során látott napvilágot 1 db tört szájasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájasak szögletes átmetszetűek, enyhén aszimmetrikusak, végeiken két, egymásra merőleges tengelyű lyuk található. A belsőbe kapcsolódnak a hengeres oldalpálcák, melyek középrészén lévő 2-2 téglalap alakú áttörésbe kapcsolódik a lapos, félköríves szíjtartó fül, annak külső ívénel lépcsőzetesen beljebb elhelyezkedő nyelvekkel. A szájasak h.: 10,9, illetve 10,2 cm, az oldalpálcák h.: 15,3, illetve 15,1 cm, a két oldalpálca közt a szájas h.: 13,5 cm (XJM ltsz. 64.6.5.) [64. tábla 7].

Sótonyi László meghatározása szerint a sírba egy 10-12 éves mén csontjai kerültek, mely csontkinövés miatt sántíthatott.³⁶⁵

52.3. ÉRTÉKELÉS

Uzsoki András közleményében hangsúlyozza,³⁶⁶ hogy az ingatlan tulajdonosa a háza előtt fekvő kis kertrészt fél méternél mélyebben felásta, de újabb sír vagy sírok nyomára itt nem akadt. Ugyancsak nem emlékeztek a régebben ott élők arra, hogy e területen – ahol korábban szőlőművelés folyt – sírok vagy leletek kerültek volna elő. A lelőhely újraazonosítását elvégző Paszternák István is beszámol a telken végzett földmunkákról, de leletek előkerüléséről az általa megkérdezettek sem tudtak.³⁶⁷ Valószínűnek tűnik tehát, hogy 1960-ban egy ún. magányos temetkezés került napvilágra.

A váz bal oldalán elhelyezett *részleges lovas temetkezés* és a lószerszámok nem számitanak ritkaságnak a korszak temetkezései között,³⁶⁸ s megtalálhatók a pad-

kára helyezett lócsontok és lószerszámok is.³⁶⁹ A lovas temetkezés mellett a pogány hitvilág emléke az egykori húsétel meglétére utaló *állatsont* is. Valószínűleg az állatsont mellé csomagolt *vaskést* annak elfogyasztását megkönnyítendő evőeszközként helyezték a sírba.³⁷⁰

Az elhunyt egykor feltehetően a társadalom egy módosabb – ám nyilván annak nem felső – rétegébe tartozhatott, hiszen temetése során lovat is áldoztak. Ez még akkor is igaz lehet, ha a ló talán nem az elhunyt életében rendszeresen használt hátasa volt, hanem a temetés során feláldozásra került, lovaglásra alkalmatlan, valószínűleg sánta ló. Ugyancsak nem a legtehetősebb rétegbe tartozó személyre utalhat, hogy a sírból – a *hajkarikákon* kívül – nem kerültek elő ékszerek, ruha- vagy övdíszek,

³⁶⁴ A csontot – annak sirrajzon látható mérete és formája alapján – Istvánovits Eszter véleménye szerint rosszul határozhatták meg (Istvánovits 1996a, 27, 24. jegyzet).

³⁶⁵ SÓTONYI 1962.

³⁶⁶ UZSOKI 1962, 9.

³⁶⁷ XJM R. A. 67–98.

³⁶⁸ Bálint Csanád felosztása szerinti II. csoport (BÁLINT 1969, 108–110).

³⁶⁹ TÜRK 2009, 102–105.

³⁷⁰ RÉVÉSZ 2008, 429.

sem egyéb, az illető magasabb vagyoni helyzetére utaló tárgy. Nyugati típusú kengyele a kalandozó hadjáratok irányába mutat, a sírból azonban nem került elő fegyver, aminek alapján az elhunyt a honfoglalás kori katonáskodó rétegbe lenne sorolható. Egymástól eltérő kengyeleinek magyarázata talán a szimmetrikus kengyelek okozta kényelmetlenség kiküszöbölésére szolgált.³⁷¹

A sír keltezése tekintetében a nyitott végű huzalkarikák nem használhatók a 10–11. századon belüli pontosabb datálásra.³⁷² A *kengyelek* közül az egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű példányok a 10. század elő kétharmadában lehettek használatban,³⁷³ míg a gombos nyakú, ún. karoling-normann kengyeltípus is hasonló kronológiai besorolást kapott.³⁷⁴ A sír ezen az időszakon belül pontosabban azonban nem keltezhető.

52.4. IRODALOM

Uzsoki 1960; Uzsoki 1962; SÓTONYI 1962; LIPTÁK 1962; Kovács 1985; XJM R. A. 67–98.

³⁷¹ Révész 1999, 279.

³⁷² Révész 2008, 400–402.

³⁷³ Révész 1999a, 282.

³⁷⁴ Kovács 1985, 134.

III.53. PANNONHALMA-BOLDOGASSZONY-KÁPOLNA

53.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Pannonhalmi-vonulaton, a Pannonhalmi Bencés Főapátság hármás dombjának dél felé eső harmadik sasbércén áll a mai Boldogasszony-kápolna, melynek környékén a domb lejtőjének egyengetési munkálatai során, 1865-ben római, valamint kora Árpád-kori sírok, továbbá telepjelenségekre utaló leletek kerültek elő. Sajnos a leletek előkerülési körülményeiről semmilyen informá-

ció nem maradt fenn, így bizonytalan, hogy hány temetkezést bolygattak meg, s az előkerült leletek közötti esetleges összefüggések sem ismertek. A leletek sorsa is kérdéses, azok Ebenhöch Ferenchez kerültek, aki néhányat a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozott, míg a többi lelet sorsa bizonytalan.

49. kép. Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna (1:10 000)

53.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nagyobb méretű S-végű karika, m.: 3,5×2,8 cm, átm.: 0,25 cm, S-vég sz.: 0,53 cm (MNM ltsz. 285/1871. IX.d.7.) [96. tábla 10].
2. Egy db háromrét hajlított ezüstszálból sodrott, hegyesedő, laposra kalapált végű gyűrű, m.: 2,2×2,18 cm, v.: 0,28 cm (MNM ltsz. 285/1871. IX.c.5.) [96. tábla 11].
3. Egy db háromrét hajlított ezüstszálból sodrott, hegyesedő, kissé laposra kalapált végű gyűrű, m.: 2,2×2,1 cm, v.: 0,25 cm (MNM ltsz. 285/1871. IX.c.4.) [96. tábla 12].
4. Egy db kerek átmetszetű, négyrét hajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós záródású nyakperec, a huzalok közé iktatott vékony filigránszálakkal díszítve, elveszett.
- 5–6. Két db zárt, sodrást utánozóan öntött állatfejes bronz karperec, elvesztek.
7. Egy db sodrást utánozóan öntött ezüstgyűrű, elveszett.

III.54. PÁNDORFALU

53.3. ÉRTÉKEELÉS

A Pannonhalmi Apátság területén előkerült sírok egy ismeretlen sírszámú, feldúlt, ún. köznépi jellegű temetőre utalnak. A rendelkezésre álló leletanyag – a filigrán-díszítésű *nyakperec*,³⁷⁵ s az ezüsthuzalból készült *gyűrűk*³⁷⁶ – a lelőhelyet a 11. század közepére keltezik.

53.4. IRODALOM

EBENHÖCH 1868, 173; LOVAS 1937, 36–37; LOVAS é. n. 70; FÉK Nr. 355.; KOVÁCS 1994, 126; SZÖNYI–TOMKA 1996, 44; XJM R. A. 72–98.

III.54. PÁNDORFALU – Kovács László (Parndorf, A.)

54.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórványleletként előkerült érme, talán magángyűjteményben.

54.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Salamon (1063–1074) CNH I. 22. = H17 típusú denára.

54.3. IRODALOM

Wolfgang Hahn 1995. évi szíves levélbeni közlése alapján.

³⁷⁵ GIESLER 1981, 119; Révész 2008, 67.

³⁷⁶ GIESLER 1981, 113, *Taf.* 53; SZÓKE–VÁNDOR 1987, 74; REJHOLCOVÁ 1995a, 77.

55.2. SÍRLEÍRÁSOK

A–B sír (1965. május 10.)
Bronzkoriak.

1. sír (1965. május 25.)
Kelta.

2–4. sír (1965. május 25–28.)
Késő középkoriak (?).

5. sír (1965. május 28.)
Kelta (?).

6. sír (1968. augusztus 19.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 130 cm (+ kb. 40 cm vastagságú humusz), sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sír a homokbányászat során került elő, a leletek elhelyezkedését tekintve csak a találók elmondásai nyújthatnak információt.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyák mellett feküdt 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű huzalkarika, m.: 3×2,4 cm, v.: 0,39×0,36 cm (HM ltsz. 69.1.2.) [96. tábla 8].
2. A találók elmondása szerint a „váz koponyáján” (valószínűleg a nyakcsigolyák környékén) volt 1 db kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. Egyik vége törött, hiányos, m.: 12,3×9,8 cm, átm.: 0,47 cm (HM ltsz. 69.1.4.) [96. tábla 9].
3. A felsőtest vagy a nyakcsigolyák környékén helyezkedett el 1 db bronzból öntött avar kori veret csüngőrésze, m.: 4×3,8 cm (HM ltsz. 69.1.3., elveszett).
4. A sírból előkerült továbbá 1 db lekerekített végű, pontkörmintákkal díszített bronz pántkarperec töredéke, átm.: 7,5 cm, sz.: 1,3 cm (HM ltsz. 69.1.1., elveszett).

7. sír (1968. szeptember 25.) [96. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medence szélén feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. A váz alsó állkapcsának csúcsa alatt és a jobb oldali medencelapát felső szélénél feküdt I. István (1000–1038) CNH I. I. = HI (?) denárának egy-egy félbevágott darabja. Feltáráskor megfigyelhető állapotában 3 darabra volt törve, átm.: 1,9 cm (HM ltsz. 69.2.2., elveszett).
- 2–3. Az állkapocs jobb oldalán és a bal kulcsont mellett, részben alatta volt 1-1 db bronz huzalkarika. Az egyik kerek átmetszetű, végei elhegyesedőek,

míg a másik keresztmetszete ovális, egyik vége egyenesre vágott, másik enyhén elhegyesedő, m.: 2,6×2,3 cm, átm.: 0,32 cm; illetve 2,6×2,5 cm, v.: 0,4×0,28 cm (HM ltsz. 69.2.1.) [96. tábla 6–7].

8–9. sír (1968. szeptember 27.)
Bronzkoriak.

10. sír (1968. szeptember 26.) [96. tábla 2]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNY–K-ÉK, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya jobbra fordult, a jobb alkarcsontok a felkarcsonton feküdtek visszahajlított helyzetben, míg a kézcsontok a felkarcsont végénél és a kulcsonton voltak. A bal alkarcsontok a csigolyákra csaknem merőleges helyzetben kerültek elő. Bolygatott. A bal felkarcsont, a medence bal oldala és a bal láb teljes csontjai hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Melléklete: nem volt.

11–15. sír (1968. szeptember 28., 1970. szeptember 30–31., október 1.)
Bronzkoriak.

16. sír

Nem szerepel sem a szöveges dokumentációban, sem a temetőterképeken.

17. sír (1971. augusztus 7–10.) [96. tábla 3]

Nő. Csv. h.: kb. 155 cm, t.: Ny-ÉNy–K-DK, sm.: kb. 100 cm, sh.: kb. 200 cm, ssz.: 75 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra fordult, a jobb kézcsontok a combcsont végén feküdtek, míg a bal alkar- és kézcsontok a medencén voltak. Bolygatatlan. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán, a halánték magasságában feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymásra hajló végű huzalkarika, átm.: 2,4 cm, v.: 0,14 cm (HM ltsz. 74.6.1.1.1., elveszett).
2. A jobb kéz csontjainál feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymásra hajló végű gyűrű, átm.: 2,3 cm, v.: 0,3 cm (HM ltsz. 74.6.1.1.2., elveszett).

18. sír (1971. augusztus 7–10.) [96. tábla 4]

Férfi. Csv. h.: kb. 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 110 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar csontjai a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben feküdtek. Megtartása rossz. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

III.55. PUSZTASOMORJA-TÍMÁR-DOMB

Mellékletei:

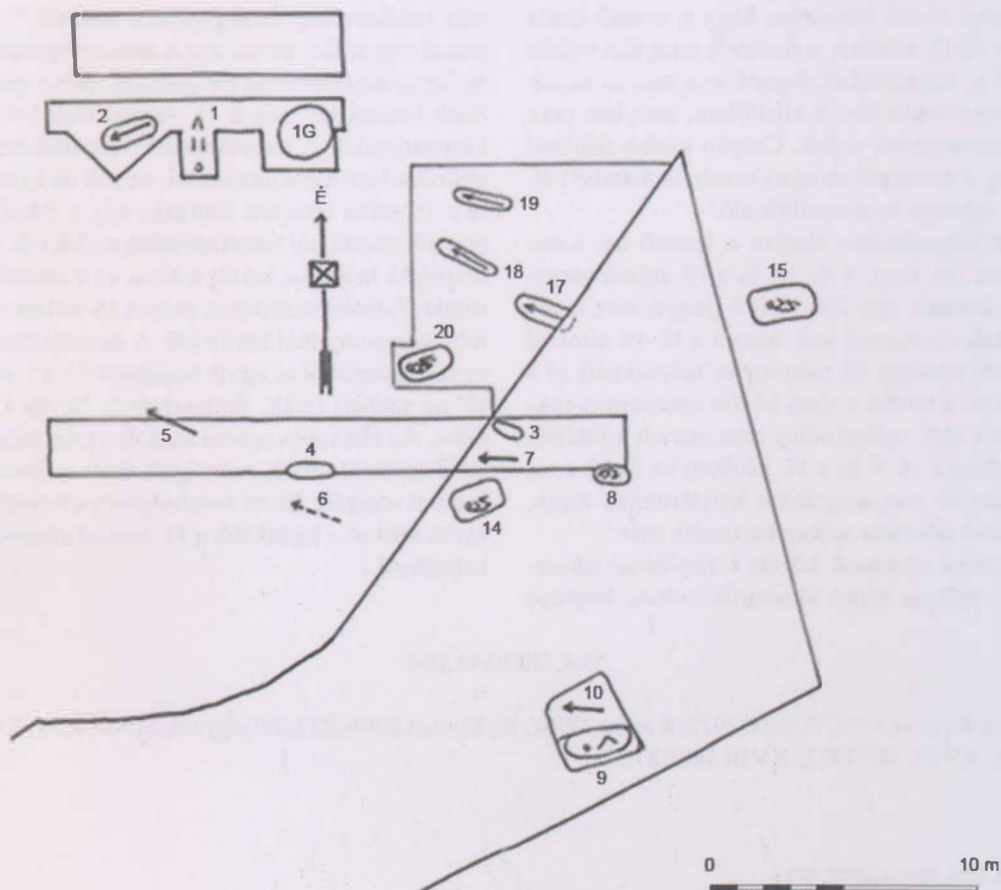
1. A jobb kéz egyik ujjcsontján feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalgűrű, m.: 2,1×2,1 cm, átm.: 0,2 cm (HM ltsz. 74.6.2., elveszett).
2. A jobb kézcsontok mellett volt 1 db öntött, „körkörös bordákkal díszített bronzkorong (lőszerszám veret) töredéke. Római kori (?). H.: 10 cm” (HM ltsz. 74.6.3., elveszett).

19. sír (1971. augusztus 7–10.) [96. tábla 5]

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K, sm.: 110 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A koponya kissé jobbra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medence szélén és a combcsont végén feküdtek. Bolygatott. Valószínűleg állatjárat roncsolta a koponya egy részét. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír.

ÚT SOMORJA FELÉ →

51. kép. Pusztasomorja-Tímár-domb

Mellékletei:

1–2. A koponya bal oldali csecsnyúlványán és az állkapocs mellett helyezkedett el 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, átm.: 1,9, illetve 1,7 cm, v.: 0,2, illetve 0,2 cm (HM ltsz. 74.6.4.1–2., elvesztek).

3. A bal kéz egyik ujjcsontján volt 1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalgűrű, átm.: 2,3 cm, v.: 0,4 cm (HM ltsz. 74.6.5.1., elveszett).

20. sír (1971. augusztus 7–10.)
Bronzkori.

55.3. ÉRTÉKELÉS

Pusztasomorja Tímár-dombi részén tehát 1965 és 1971 között – több ásatási periódusban – egy ún. köznepi jellegű temető 6 sírját sikerült megmenteni. Feltételezhető, hogy több sír is a bányászat áldozatául eshetett, talán már az első bejelentést megelőző időkben is. További bizonytalanságot okoz a temető értékelésével kapcsolatban, hogy a szakaszosan folytatódó feltárás a bányászat által veszélyeztetett temető teljes területére nem terjedt ki.

A feltárt terület alapján a temető a domb tetején helyezkedett el, a 119,9 méteres magassági ponttól délre és keletre kerültek elő sírok. Ebbe a két irányba – főként azonban kelet felé – egy nagyobb, egybefüggő területre terjedt ki a kutatás (kelet felé a domb alján lévő terület is fel lett tárva), ám újabb sírokat nem eredményezett. Pusztai Rezső felvetette, hogy a temető észak felé mintegy 10–12 méterre, a Somorja irányába vezető út túloldalán is folytatódhat. Sajnos azonban itt mindössze egyetlen szonda került kijelölésre, melyben csak bronzkori temetkezések voltak. Csupán kisebb felületet nyitottak meg a dombtető nyugati részén is, korabeli sírok azonban ezekben sem kerültek elő.

A sírok elhelyezkedése alapján a temető ún. *soros* jellegű lehetett [51. kép]. A 6., 18. és a 19. számú temetkezések alkothatnak egy ÉK–DNy-i irányú sort, mely azonban lazább szerkezetű volt, hiszen a 18–19. síroktól kissé távolabb, mintegy 10 méternyire helyezkedik el a 6. számú. Mivel a terület e sírok között csaknem egybefüggően feltárt volt, valószínűleg nem maradt a földben köztük temetkezés. A 7. és a 17. jelölheti az újabb sort, mely déli irányba megnyugtatóan lehatároltnak tűnik, míg a 10. számú jelezheti talán a harmadik sort.

A temetkezési szokások között a *sírgödrök* lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasírok voltak, koporsó

nyomait nem lehetett megfigyelni. A temetőből 4 női, 1 férfi és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező váz ismert, mely sírok közül csupán a bizonytalan antropológiai besorolással rendelkező váz mellett nem volt maradandó anyagból készült lelet. Noha a temető teljes sírszáma ismeretlen, mégis figyelemre méltó, hogy e 6 sír között egyetlen gyermek sír sem volt. Az ékszerek között a 10–11. század folyamán általánosan használt³⁷⁸ huzalból készült *hajkarikák* sima, nyitott végű, kerek (7., 17. sír) vagy négyzetes átmetszetű (6. sír) változatai mellett feltűnnek a 10. század utolsó harmadától elterjedő³⁷⁹ S-végű változatai (19. sír) is. A hajkarikák mindegyike női sírból származik, csakúgy, mint a temetőből egyedülként a 6. sírből előkerült vastagabb huzalból sodrott *nyakperec* is. A típus használata a 10. század végétől már valószínűleg megfigyelhető lehetett.³⁸⁰ A *nyakperccel* egy sírből került elő a temető egyetlen *karperece*, egy pontkörmintákkal díszített, bronz pántkarperec. Ezek használata még a 11. század első évtizedeiből is kimutatható.³⁸¹ A temetőrészlet 3 sírjából összesen 3 db *gyűrűt* sikerült dokumentálni, ez volt az egyetlen ékszer a 18. sírba temetett férfinak, míg a másik 2 db a 17. és a 19. számú női temetkezésből került elő. Feltehetően *tarso*lyba helyezve került a sírba az a bronzból készült, római (?) lószerszámveret, mely a 18. sírban nyugvó férfi jobb kézcsontjainál került elő. A temetőtöredék keltezése szempontjából az egyik legfontosabb a 7. sírban nyugvó nő mellett talált, feldarabolt I. István (1000–1038) *érme*. Az állkapocs csúcsa alatt és a jobb oldali medence felső szélénél fekvő, szétvágott érme valószínűleg obulusként szolgált. Ezzel összhangban a temető – véleményem szerint – leginkább a 11. század elejére, első felére keltezhető.

55.4. IRODALOM

PUSZTAI 1969a; PUSZTAI 1971; PUSZTAI 1972; KARDOS 2001, 16; KOVÁCS 2006, 229, 29. jegyzet; MNM R. A. XV.228/1967; XII.137/1969; XVIII. 167/1972; XVIII.168/1872.

³⁷⁸ SZÓKE 1994, 269; RÉVÉSZ 2008, 402.

³⁷⁹ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 53–54.

³⁸⁰ ISTVÁNOVITS 2003, 291.

³⁸¹ RÉVÉSZ 1996, 90.

III.56. RAVAZD – Kovács László

56.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Közelebbről ismeretlen az ellenőrizhetetlen meghatározású IV. István (1163), III. András (1290–1301), II. Ulászló (1490–1516), valamint megnevezetlen Habsburg uralkodók szórvány érméi között előkerült denár lelőhelye.

56.2. LELETLEÍRÁS

1. Kálmán (1095–1116) H35 (Rupp V. nemű) denára, amelyet a CNH I. 43. típusal lehet azonosítani.³⁸² Győr, Szt.-Benedekrendi Bencés Főgimnáziumi gyűjtemény, elveszett.

56.3. IRODALOM

LOVAS é. n. 120.³⁸³

³⁸² Vö. LAKOS 1958, 14.

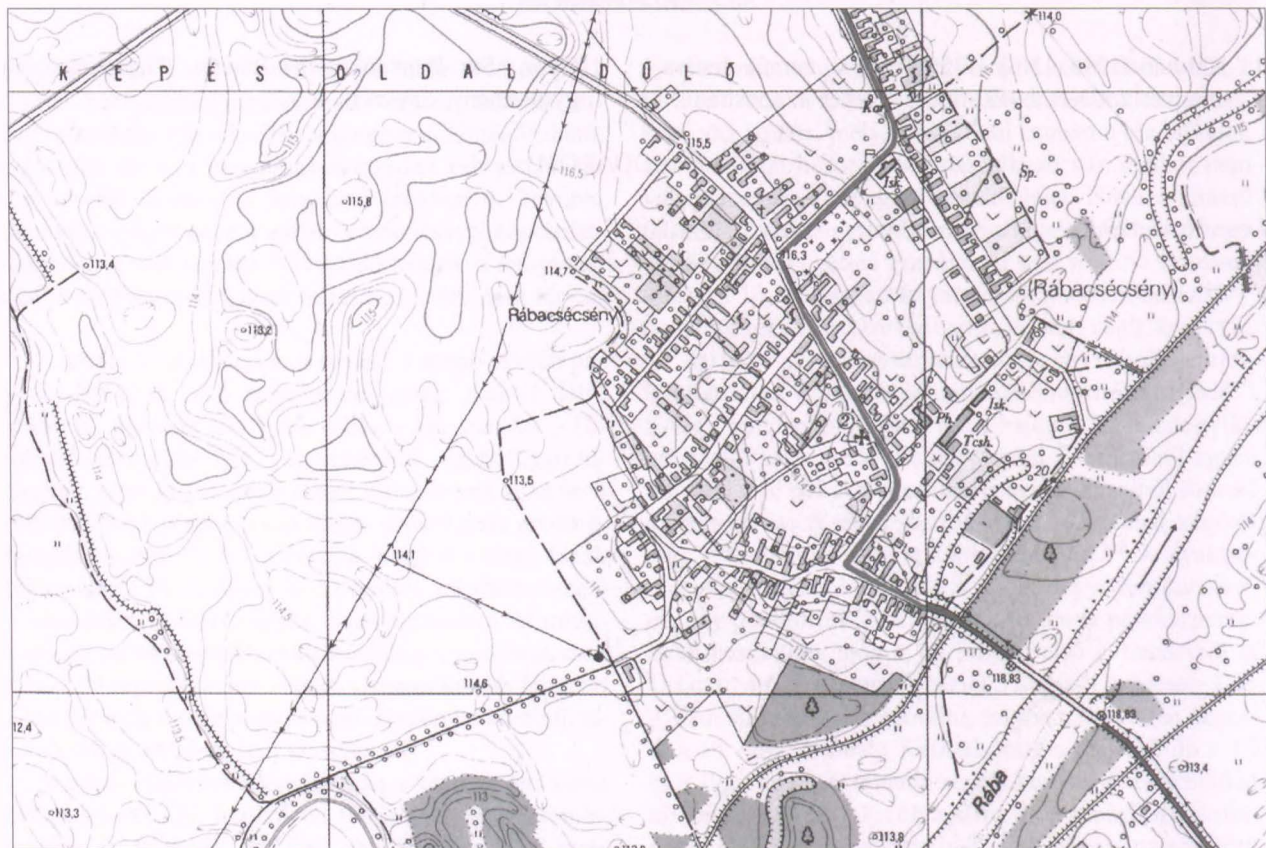
³⁸³ *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei* című kötet (FÉK) Ravazd lelőhelyről több leletet is felsorol (Nr. 856.). A hivatkozott leletanyag azonban római kori, ezért a korabeli lelőhelyek listájából törölni kell [H. C.].

III.57. RÁBACSECSÉNY

57.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1871-ben Ebenhöch Ferenc koroncói plébános a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozott több környékbeli településről előkerült leletet. A Györszemeréről, Koroncó-

ról, Pannonhalmáról és Tétről gyűjtött tárgyak mellett ekkor került a gyűjteménybe egy valószínűleg Rábacsécsényről származó veret is.³⁸⁴

52. kép. Rábacsécsény (1:10 000)

57.2. LELETLEÍRÁS

1. Egy db bronzból öntött, négyzetes, középpontos veret. Felületén négy koncentrikus kör alakú minta látható, középpontja homorú oldalú rombusz alakban

bemélyedő. Felülete aranyozott, hátoldalán egykor négy elhajlított végű szeg volt, m.: 2×2 cm (MNM ltsz. 295/1871.II.20.) [97. tábla 1].

57.3. ÉRTÉKELES

A szórványként előkerült lelet esetében nem lehet megítélni, hogy milyen jellegű objektumra utal, s a 10. szá-

zadon át 11. század elejéig tartó időszakon belül pontosabban nem is keltezhető.

57.4. IRODALOM

FÉK Nr. 842.; LANGÓ–MENDE 2006, 233, 9. ábra.

³⁸⁴ LANGÓ–MENDE 2006, 233.

III.58. SÁSONY – Kovács László (Winden am See, A.)

58.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Nagyjából az 1970-es években („in den vergangenen Jahren”) a község területén lelt öt római érme mellett két magyar vonatkozású is volt.

58.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. III. Henrik német király (1027–1039) regensburgi veretű obulusa,³⁸⁵ valamint I. András (1046–1060) H9 (CNH I. 13.) típusú denára.³⁸⁶ Magángyűjteményben.

58.3. IRODALOM

DANNENBERG 1894, *Taf.* 87; DEMBSKI–SCHULZ 1980, 674; KROPF 1984, 359; HAHN 1991, 59: Nr. B./10.1 (ábrával)–2.

³⁸⁵ HAHN 1991, 59: Nr. B./10.1; DBG 1709; a kibocsájtó személyét VI. Henrik bajor herceggént (1027–1039) határozta meg Kropf (KROPF 1984, 349).

³⁸⁶ DEMBSKI–SCHULZ 1980, 674.

III.59. SOKORÓPÁTKA-ÚJTELEP 17.

59.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szabó László sokorópátkai lakos jelentette a Xántus János Múzeumnak, hogy a veszprémi megyehatártól kissé északi irányban elhelyezkedő, a település belterületéhez tartozó Újtelep 17. szám alatti telkén, a kert végében meszesgödör ásása közben, 1974 tavaszán lovas sirt találtak. A lelőhelyre Tomka Péter szállt ki 1974. július 16-án. Megállapította, hogy a váz megközelítőleg Ny–K-i tájolá-

sú, mellette az elmondások alapján vasdarabokat találtak, valamint a meszesgödör keleti falán kívül a lókoponya pofa részét és egy csikózáblát. A gödör feltárása akkor nem volt lehetséges, s mivel a tulajdonos újabb építkezést nem tervezett, így a leletmentés későbbi időpontra halasztódott. Sajnos a leletek ma már nem találhatók meg a Xántus János Múzeum gyűjteményében.³⁸⁷

53. kép. Sokorópátka-Újtelep 17. (1:10 000)

59.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db kovácsoltvas csikózábla, elveszett.
2. Vasdarabok, elvesztek.

59.3. ÉRTÉKELES

A Sokorópátkán előkerült lovas sír feltárása a megtalálást követően nem volt lehetséges, s mivel arra a későbbiekben sem került sor, így mindössze annyi bizonyos,

hogy egy lócsontokat és lószerszámokat is tartalmazó temetkezés került napvilágra, mely valószínűleg a 10. századra keltezhető.

59.4. IRODALOM

MNM R. A. XXII.233/1974; XJM R. A. 15–74, 36–2002.

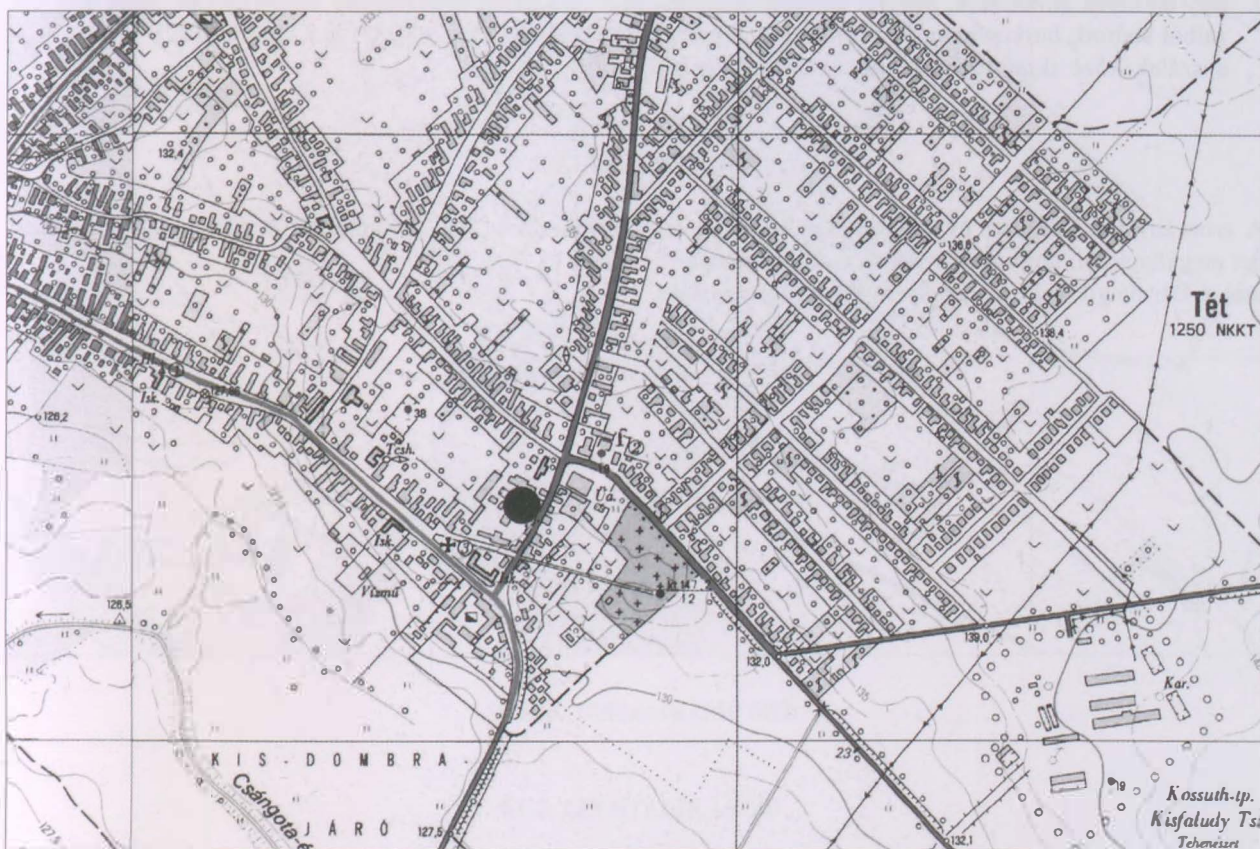
³⁸⁷ MNM R. A. XXII.233/1974; XJM R. A. 15–74, 36–2002.

III.60. TÉT-BELTERÜLET

60.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1952 augusztusában a település belterületén, az akkori Járási Pártbizottság épületének alapozási munkálatai során egy lovas sirt találtak. A sír előkerülését azonban csak a következő év március 20-án jelentette Tompos Ernő, a Győr-Sopron Megyei Beruházási Igazgatóság mérnöke. Ennek nyomán Mithay Sándor szállt ki a helyszínre 1953. március 22-én, ahol a sírt megtaláló Juhász Lajos számolt be neki annak előkerülési körülményeiről.

Elmondása szerint az épület templom felé eső részén, kb. 150 cm mélységben találta a Ny–K-i tájolású vázat, amely mellett lófogak is előkerültek. Ennél többre sajnos a találó nem emlékezett, azonban a teljes lócsontváz bizonyára jobban megmaradt volna emlékezetében, így feltételezhető, hogy a sír inkább egy részleges lovas temetkezéssel rendelkező honfoglalás kori temetkezés lehetett, melynek leletei azonban sajnálatos módon elkallódtak.³⁸⁸

54. kép. Tét (1:10 000)

60.2. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült lovas sírből sajnos semmilyen lelet nem került közgyűjteménybe, mely a keltezéshez támpontot szolgáltatna, azonban a találó elbeszélése alapján va-

lószerűbbnek tűnik, hogy nem teljes lócsontváz, hanem csupán részleges lovas temetkezés volt a sírban, ami így a sír 10. századi keltezését erősíti.

60.3. IRODALOM

XJM R. A. 535–69.

³⁸⁸ XJM R. A. 535–69.

III.61. TÉT HATÁRA

61.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település határában a 19. század során került elő egy nyakperec, melyet Ebenhöch Ferenc juttatott a MNM gyűjteményébe. A tárgy gyűjteménybe kerülését 1871-ben rögzítették a Régészeti Naplóban, ekkor került

szor annak leltárba vételére is. Sajnos a lelet előkerülési körülményeiről azonban semmilyen más további információ nem áll rendelkezésre.

61.2. LELETLEÍRÁS

1. Egy db kerek átmetszetű, négyrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós záródású nyakperec, a szálak közé iktatott ugyancsak sodrott filigrán-

szálakkal díszítve, m.: 15,5×13,7 cm, átm.: 0,77 cm (MNM ltsz. 285/1871.II.8.) [97. tábla 2].

61.3. ÉRTÉKELÉS

A szórványként előkerült nyakperec esetében nem lehet megállapítani, hogy magányos sírra avagy temetőre utal-e. Bármelyik változat is helyénvaló, a filigrándíszes

torques a 11. század második negyede elé nem keltezhető.³⁸⁹

³⁸⁹ GIESLER 1981, 119; RÉVÉSZ 2008, 67.

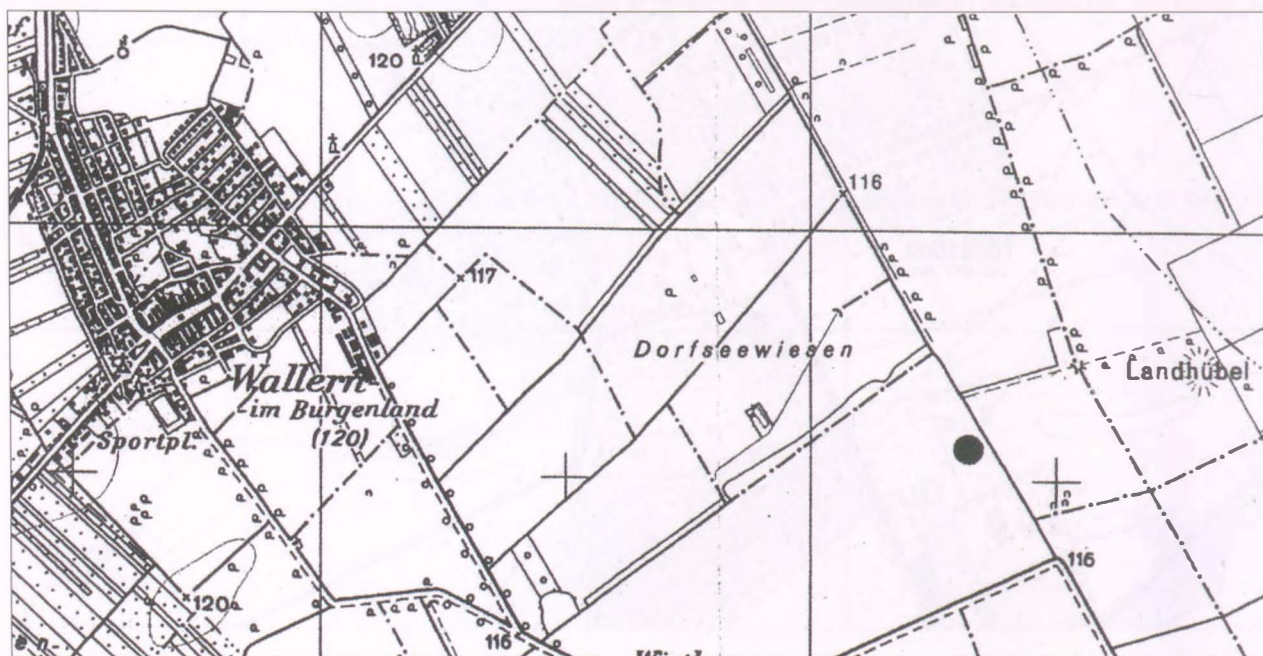
III.63. VALLA

(Wallern, A.)

63.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A ma Ausztriában elhelyezkedő település templomától mintegy 3,5 km-re keletre, egy sík, egykor mocsaras területen található egy kb. 18-20 méter átmérőjű, mintegy 0,5 méter magasságú enyhe kiemelkedés. Ezen a területen Paul Theiler a terület planírozása során 1958. augusztus 27-én egy sirt talált, melyből egy koponyát, egy nyakperect és egy orsógombot sikerült megmenteni. A következő napon újabb két sirt került napvilágra: egy

melléklet nélküli gyermeksirt és egy másik, melyben egy bronzgyűrűt talált az ezeket feltáró Ernst Müller. Szeptember 16-án Alois Ohrenberger további két, feldúlt sirt bontott ki. Ezt követően a földmunkát a feltárás elvégzéséig felfüggesztették, melyre a következő év tavaszán került sor. Ekkor további 50 sirt került elő, melyek egy részében koporsónyomokat is meg lehetett figyelni. A leletek a BGLM gyűjteményébe kerültek.³⁹¹

56. kép. Valla (1:10 000)

63.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sirt (1958. augusztus 27.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarsontok kissé behajlított helyzetben feküdtek. Bolygattott. Földmunka mozdította ki a csontok egy részét.

Mellékletei:

1. Egy db kerek átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperect. Töredékes, hiányos, m.: 11,5×10,6 cm, átm.: 0,5 cm (BGLM ltsz. 25.437.) [98. tábla 1].
2. Egy db orsókarika töredéke, elveszett.

2. sirt (1958. augusztus 28.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű (?).

Melléklete: nem volt.

3. sirt (1958. augusztus 28.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarsontok behajlított helyzetben voltak, a kézcsontok a bordákon, a mellkas magasságában feküdtek.

³⁹¹ OHRENBERGER 1971.

Melléklete:

1. A jobb kéz csontjai között volt 1 db ovális átmetszetű, öntött bronz karikagyűrű töredéke, átm.: 2,13 cm, sz.: 0,5 cm, v.: 0,18 cm (BGLM ltsz. n.) [98. tábla 2].

4. sír (1958. szeptember 16.)

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű (?). A jobb láb csontjai keresztben, a bal felett helyezkedtek el. Bolygatott.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1958. szeptember 16.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű (?). Bolygatott.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

7. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű (?).

Melléklete: nem volt.

8. sír (1959)

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, aszimmetrikusan elhegyesedő végű huzalkarperec, m.: 4,9×4,25 cm, átm.: 0,35 cm (BGLM ltsz. 25.435.) [98. tábla 4].
- Egy db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hegyesedő végű gyűrű, m.: 2,25×2,2 cm, átm.: 0,3 cm (BGLM ltsz. 25.436.) [98. tábla 3].

10. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézcsontok a medencén voltak.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1959)

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

12. sír (1959)

Kettős temetkezés: férfi és nő (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázak hanyatt fekvő, nyújtott helyzetűek, közös hossz tengelyen, részben egymáson feküdtek. A magasabban fekvő váz koponyája a mélyebben fekvő váz medencéjén feküdt. A felső váz alkarcsontjai enyhén behajlítva helyezkedtek el, a kézcsontok a medencén voltak. Az alsó váz bal alkar- és kézcsontjai a bal oldali medencelapáton voltak.

Melléklete: nem volt.

13. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

15. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok kissé behajlított helyzetben voltak, a kézcsontok pedig a medencén feküdtek. A bal felkarcsont a váztól kissé távolabb volt, az alkarcsontok a jobbhoz hasonlóan, szintén behajlított helyzetben kerültek elő, s a kézcsontok is a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

16. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

18. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 m, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

20. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete:

1. Egy db kerek, „D” átmetszetű, kőből készült, a barnától a sötétszürkéig tartó átmeneti színű gyöngy, átm.: 2,4 cm, sz.: 0,9 cm, v.: 0,94 cm (BGLM ltsz. n.) [98. tábla 5].

21. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarcsontok behajlított helyzetben voltak, a kézcsontok a medencén helyezkedtek el. A váz bal oldalánál valószínűleg koporsóra utaló famaradványok voltak megfigyelhetők.

Melléklete:

1. Egy db „D” átmetszetű, öntött, zárt bronzgyűrű. Fekvése ismeretlen, átm.: 2,5 cm, sz.: 0,5 cm, v.: 0,35 cm (BGLM ltsz. n.) [98. tábla 6].

23. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

24. sír (1959)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. Csak a koponya és a felsőtest csontjai maradtak *in situ* helyzetben.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarcsontok kissé behajlított helyzetben feküdtek, a kézcsontok pedig feltehetően a medencén voltak. A váz bal oldalán fa koporsónyomok voltak megfigyelhetők.

Melléklete: nem volt.

26. sír (1959)

Kisgyermek (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

27. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

28. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A váz körül fa koporsónyomok voltak megfigyelhetők.

Melléklete: nem volt.

29. sír (1959)

Kisgyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

30. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A koponya hiányzott.

Melléklete:

1. Halcsontok voltak a medence környékén.

31. sír (1959)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból csak a koponya maradt meg.

Melléklete: nem volt.

32. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

- 1-2. Két db lapos bronz lemeztöredék, h.: 1,9, illetve 1,3 cm (BGLM ltsz. n.) [98. tábla 7].

33. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. A vége hiányzik, m.: 1,6×1,5 cm, átm.: 0,1 cm (BGLM ltsz. n.) [98. tábla 8].
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyenesre vágott, nyitott végű karika, m.: 1,58×1,4 cm, átm.: 0,13 cm (BGLM ltsz. n.) [98. tábla 9].

34. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok kissé behajlított helyzetben voltak, a kézcsontok pedig valószínűleg a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

35. sír (1959)

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

36. sír (1959)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból csak a koponya és a felsőtest csontjainak egy része maradt meg.

Melléklete: nem volt.

37. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

38. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben feküdtek, a kézcsontok pedig a csigolyákon és a bordákon voltak.

Melléklete: nem volt.

39. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok kissé behajlított helyzetben feküdtek.

Melléklete: nem volt.

40. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

41. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A jobb karcsontok hiányoztak. A felsőtest környékén famaradványok voltak megfigyelhetők.

Melléklete: nem volt.

42. sír (1959)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Mindkét kar alkarcsontjai erősen behajlított helyzetben a csigolyákon és a bordákon feküdtek.

Melléklete: nem volt.

43. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A felkarcsontok a váztól kissé távolabb, az alkarcsontok pedig behajlított helyzetben feküdtek, s így a kézcsontok a medencén helyezkedtek el.

Melléklete: nem volt.

44. sír (1959) [99. tábla 1-6]

Felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyákon feküdt 1 db kerek átmetszetű, háromszorosan összehajtott bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec 4 töredéke, átm.: kb. 13 cm, a huzal átm.: 0,28 cm (BGLM ltsz. n.).
- 2-3. A bordákon volt 2 db gyöngyház színű, kerek üveggyöngy, átm.: 0,55, illetve 0,6 cm (BGLM ltsz. n.).
4. A bordákon került elő 1 db bronztárgy töredéke, h.: 1,1 cm (BGLM ltsz. n.).
5. Ugyancsak a bordákon feküdt 1 db „D” átmetszetű, nyitott végű öntött bronzgyűrű, átm.: 2,37 cm, sz.: 0,5 cm, v.: 0,27 cm (BGLM ltsz. n.).
6. A bordákon figyeltek meg 1 db „D” átmetszetű, zárt, öntött, ferde rovátkákkal díszített bronzgyűrűt, átm.: 2,5 cm, sz.: 0,48 cm, v.: 0,31 cm (BGLM ltsz. n.).

45. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-ÉNy-K-DK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarcsontok kissé behajlított helyzetben feküdtek, a kézcsontok pedig a medencén.

Melléklete: nem volt.

46. sír (1959)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: bizonytalan, hogy a sír tartalmazott-e leleteket.

47. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarcsontok kissé behajlított helyzetben feküdtek, a kézcsontok pedig valószínűleg a medencén.

Melléklete: nem volt.

48. sír (1959)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

49. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-ÉNy-K-DK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkar- és kézcsontok a medencén voltak.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika, m.: 2,9×2,7 cm, átm.: 0,13 cm (BGLM ltsz. n.) [99. tábla 7].

50. sír (1959)

Gyermek (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű.

Melléklete: nem volt.

51. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz kissé a jobb oldalán feküdt, enyhén zsugorított helyzetben. Az alkarcsontok enyhén behajlított helyzetben voltak, a kézcsontok a medencén, a lábak csontjai pedig kissé felhúzott pozícióban voltak, a bal csontjai a jobb felett feküdtek.

Melléklete:

1. A nyakcsigolyáknál bronz huzal- és lemezdarabkák voltak (BGLM ltsz. n., elvesztek).

52. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb alkarcsontok kissé behajlított helyzetben feküdtek, a kézcsontok pedig a medencén.

Melléklete: nem volt.

53. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A váz jobb és bal oldalán fa koporsónyomok voltak megfigyelhetők.

Melléklete: nem volt.

54. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: É–ÉNy–D–DK, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Az alkarcsontok behajlított helyzetben, a kézcsontok pedig a medencén voltak. A váz körül fa koporsónyomok voltak megfigyelhetők.

Melléklete: nem volt.

55. sír (1959)

Felnőtt (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal alkarcsontok kissé behajlított helyzetben voltak, a kézcsontok pedig a medencén.

Mellékletei:

1. Egy db kerek, sötétibolyás-barnás színű, 3 vörösbar-na szemmel és hurokfolyatott mintával díszített, lapított gömb alakú üveggyöngy, átm.: 1,32 cm, m.: 0,96 cm (BGLM ltsz. n.) [99. tábla 8].
2. Egy db bronzból öntött, zárt, háromszög átmetsze-tű, öntött bronz karikagyűrű, átm.: 2,45 cm, sz.: 0,54 cm, v.: 0,32 cm (BGLM ltsz. n.) [99. tábla 10].
3. Egy db bronztöredék, m.: 0,83×0,68 cm (BGLM ltsz. n.) [99. tábla 9].

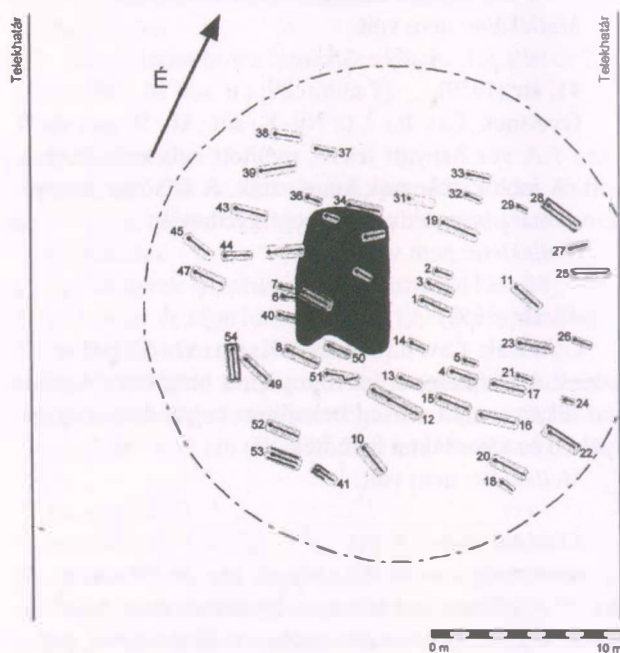
63.3. ÉRTÉKELÉS

Sajnos a vallai kora középkori temető feltárásáról nem maradt fenn részletes dokumentáció, csupán egy kissé sematikus temetőtérkép [57. kép], néhány fotó és a korabeli híradások segíthetnek rekonstruálni a temetőt.

A térkép alapján a sírok a domb É–D-i sávjában helyezkedtek el, sorokat alkotva. Legalább 8 sor figyelhető meg, ebből a leghosszabb és a leginkább szabályos 10 sírból áll (1–3., 10., 12–14., 19., 32–33.). A kutatás ellenére a temető valószínűleg nem tekinthető teljesen feltártnak, hiszen a temető tömbjétől elszakadt temetkezések kikerülhettek a feltárás alól, annyi azonban talán valószínűsíthető, hogy a sírok nagyobb részét dokumentálták.

A *nemek aránya* nem állapítható meg, s a vázak életkori adatai sem ismertek, legfeljebb annyi, hogy gyermek-vagy már felnőtt korú volt-e az illető: a sírok 35%-ában gyermek, míg a többiben bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező felnőtt (?) személyek váza volt.

A *temetkezési szokások* tekintetében a sírok tájolása a Ny–K-i fő irányhoz igazodik, esetenként északi vagy déli irányú eltéréssel. Egyetlen erősen eltérő tájolás az 54. sír esetében figyelhető meg, mely csaknem É–D-i irányítású volt. A sírgödörök a temetőtérkép alapján feltételezhetően téglalap alakú aknasírok lehettek, sematikus – 30–50 cm-es – mélységük azonban kissé általánosító-

57. kép. Valla

nak hat, az alacsony értékek az erózió és a talajművelés hatásaival függhetnek össze. Több esetben is megfigyeltek a sírgödörben a koporsó egykori meglétére utaló famaradványokat (22., 25., 28., 41., 53–54. sír), ezek egy kivétellel felnőtt személyek voltak.

*Ételmelléklet*ként, esetleg rituális céllal egyaránt behelyezhették a 30. sírba az oda temetett gyermek medencéjének környékén lelt halcsontokat. A híradásokból sajnos nem derül ki, hogy rágcsálók bolygatták-e a váz medence környéki részét, s esetleg ezzel összefügghetnek-e a halcsontok, így ezt a lehetőséget is nyitva kell hagynunk.

Az *ékszerek* közül hajkarikákat két temetkezés tartalmazott. Egy db *S-végű karika* és 1 db *nyitott végű huzalkarika* került elő a 33. számú gyermeksírból, míg a 49. jelzésű felnőtt mellett 1 db sima, nyitott végű huzalkarika volt. Az S-végű karikák elterjedése a 10. század utolsó harmadára tehető,³⁹² míg a sima huzalkarikák használta általános volt a 10–11. század folyamán, s divatban maradt az S-végű karikák megjelenése után is.³⁹³ Viszonylag kevés *gyöngyöt* figyeltek meg a temetőben. A nagyobb „D” átmetszetű (20., 44. sír) és a hurokfolyatott szemesgyöngyök (55. sír) a jellemző típusok. Sírbéli helyzetük ismeretének hiányában szerepük bizonytalan. A temetőből 2 db *nyakperec* került elő, egy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező váz mellől (1. sír), továbbá 1 db egy valószínűleg felnőtt sírjából (44.

sír). Előbbi vastag, míg utóbbi vékonyabb huzalból készült. Használatukkal a 10. század középső harmadától,³⁹⁴ illetve a század végétől már valószínűleg számolhatunk.³⁹⁵ A temetőből egyetlen, hegyesedő végű bronz *huzalkarperec* ismert, a 9. számú gyermeksírből. Ezek használatával már a 10. század elejétől számolhatunk, igazán elterjedté azonban csak a század második harmadában váltak, s egészen a 11. század második feléig megtalálhatók voltak.³⁹⁶ A gyűrűk között többségében zárt, „D” átmetszetű *karikagyűrűk* találhatóak (3., 22., 44., 55. sír), melyek többségében felnőttek sírjaiban voltak, míg az egyetlen háromrét hajlított huzalszálból sodrott gyűrű egy gyermek mellett került elő (9. sír).

A *használati és munkaeszközök* között mindössze egyetlen – mára sajnos elveszett – orsókarika található (1. sír). Ez a tárgytypus nem tartozik a honfoglalás kori temetkezések jellemző lelettárgyai közé, a 10. századi sírokban Istvánovits Eszter véleménye szerint feltételezhetően avar hatásként értékelhetők.³⁹⁷

Ami a temető kronológiáját illeti, azt a korabeli érmék hiányában a lelettípusok alapján kísérelhetjük meg felállítani. A rendelkezésre álló adatok alapján a 10. század közepén – második felében már használatban lehetett, használati idejének felső határaként, részint negatív adatokra támaszkodva – így egyes tárgytypusok hiányát alapul véve – a 11. század eleje jelölhető ki.

63.4. IRODALOM

OHRENBERGER 1971; FODOR 1997, 46; OBENAU 2006, 92–102, *Taf.* 27–29.

³⁹² SZÓKE–VÁNDOR 1987, 57.

³⁹³ SZÓKE 1994, 269; RÉVÉSZ 2008, 402.

³⁹⁴ SZABÓ 1980, 52–52; ISTVÁNOVITS 2003, 291.

³⁹⁵ ISTVÁNOVITS 2003, 291.

³⁹⁶ LANGÓ 2000, 38–40.

³⁹⁷ ISTVÁNOVITS 2003, 358.

III.64. VÉDENY – *Horváth Ciprián* – *Kovács László* (Weiden am See, A.)

64.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1983-ban egy helyi szőlőben szórványleltként került elő egy denár, 1993-ban pedig egy római kori település feltárása során találták meg egy kisebb, csüngős bronz-

veret hiányos csüngőtagját. Ez utóbbi a BGLM gyűjteményében található.³⁹⁸

64.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Berengár itáliai király (888–915) MEC 1016 típusú átlyukasztott milánói denára, amely 896/900 közé keltezett.
2. Egy db bronzból öntött kisebb csüngős veret csüngőtagja. Hiányos, m.: 1,6×2,5 cm (BGLM ltsz. n.) [99. tábla 11].

64.3. IRODALOM

KOCH 1983; MEC = GRIERSON–BLACKBURN 1986; HAHN 1991, 59: b) 9.1; KROPF 1998.

³⁹⁸ KROPF 1998.

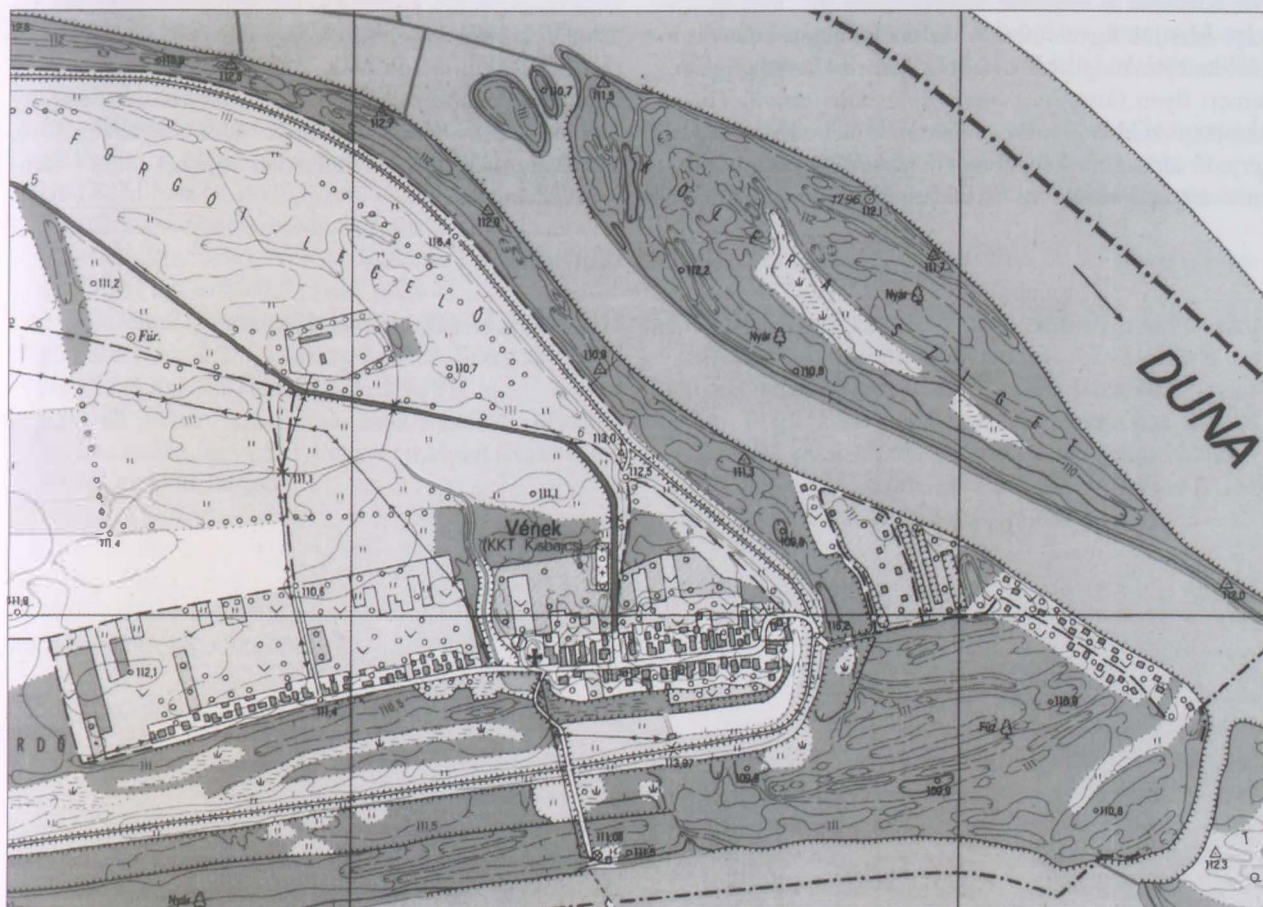
III.65. VÉNEK-DUNAPART

65.I. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település határában, a Duna szabályozási munkálatai közben 1902-ben egy lovas sírt találtak. A sírből kenygel, vascsat és 2 db sarkantyú került elő, melyek közül a sarkantyúkat a Györi Múzeumnak ajándékozta Szilárd István főmérnök. A sírról szóló tudósítás már a találás évében bekerült a Főgimnáziumi Értesítőbe,³⁹⁹ majd 1903-ban az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain is napvilágot látott Börzsönyi Arnold tollából.⁴⁰⁰ Két évvel később Börzsönyi ismét beszámolt róla, ekkor a sarkan-

tyúk rajzait be is mutatta, nem említette azonban már a többi leletet.⁴⁰¹

A sír leleteinek sorsáról sajnos csak ellentmondó információk állnak rendelkezésre, Lovas Elemér beszámolója szerint azok a múzeumba kerültek, Mithay Sándor szerint viszont elkallódtak, mielőtt a gyűjteménybe jutottak volna. Sajnos ma már nem lelhetők fel, s rajz is csupán a sarkantyúkról készült.⁴⁰²

58. kép. Vének-Dunapart (1:10 000)

³⁹⁹ ACSAY 1902.

⁴⁰⁰ BÖRZSÖNYI 1903, 187.

⁴⁰¹ BÖRZSÖNYI 1905a, 187.

⁴⁰² BÖRZSÖNYI 1903, 187; BÖRZSÖNYI 1905 a, 187; LOVAS é. n. 141.

65.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db vascsat, elveszett.
2. Egy db vaskengyel, elveszett.
- 3–4. Két db vassarkantyú, a száruk síkjában lévő tuskével. Az egyik példány szárainak végei ellaposodók, alsó oldaluk karéjosan kialakított, két lyukkal

ellátott, tuskéje kúp alakú, m.: 13,3×10 cm, elveszett. A másik szárainak végei ugyancsak ellaposodók, két – leginkább – téglalap alakú áttöréssel. Tuskéje négyoldalú rombusz alakú, m.: 13,5×9,9 cm, elveszett [95. tábla 2–3].

65.3. ÉRTÉKELES

Sajnos nem ismert, hogy a sírban az említettek felül még milyen egyéb leletek lehettek, így a korhatározás tekintetében a sarkantyú mellett csupán a beszámolóban többször is említett „*honfoglaláskori*” meghatározást vehetjük figyelembe. A sarkantyú alapján ez utóbbi első hallásra megkérdőjelezhető, hiszen a mai napig nem ismert ilyen tárgytypus honfoglalás kori sírból. Típusa alapján inkább a 10. század közepétől a 11. század végéig terjedő időszakra keltezhető.⁴⁰³ Mivel Börzsönyi ekkor már anyagismerete révén feltehetően helyesen tudta

meghatározni a honfoglalás kori leleteket, így mérlegelendő, hogy talán több helyről származó leletek keveredhettek egymás mellé, melyben lehetett egy 10. századi kengyel is, ami a korhatározást befolyásolhatta. Ha viszont a leletek mégis egy sírból származnak, akkor itt egy mindeddig példa nélkül álló, már – részben vagy egészen – nehézlovas harcmodort folytató, de pogány módon eltemetett személy sírja válik feltételezhetővé, akivel legalább egy – feltehetően egyenes talpú – kengyelt is eltemettek.

65.4. IRODALOM

ACSAY 1902, 103; BÖRZSÖNYI 1903, 187; BÖRZSÖNYI 1905a, 187; LOVAS é. n. 141; MITHAY 1956, 97.

⁴⁰³ RUTTKAY 1976, 348–349.

III.66. ISMERETLEN LELŐHELY

66.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Xántus János Múzeum gyűjteményében található több olyan tárgy, melyek lelőhelye ma már nem azonosítható, s némelyek esetében az is csupán valószínűsíthető,

hogy ezek Győr-Moson megye területéről származnak. Bemutatásuk – ennek ellenére – úgy gondolom e munka keretein belül indokolt.

66.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Egy db sodrást utánzóan öntött, végein négyzetes átmetszetű, visszapödrött végű bronz nyakperec, m.: 10,6×10,75 cm, átm.: 0,39 cm, a négyzetes rész v.: 0,32×0,32 cm (XJM ltsz. 64.142.1.) [100. tábla 1].
2. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. S-vége hiányzik, m.: 2,4×2,5 cm, v.: 0,24 cm (XJM ltsz. 64.142.3.) [100. tábla 2].
3. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. S-vége hiányzik, m.: 2,8×2,45 cm, v.: 0,18 cm (XJM ltsz. 64.142.3.) [100. tábla 3].
4. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, m.: 2,3×1,9 cm, v.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,38 cm (XJM ltsz. 64.142.5.) [100. tábla 4].
5. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, m.: 2,2×1,8 cm, v.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,37 cm (XJM ltsz. 64.142.6.) [100. tábla 6].
6. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, m.: 1,5×1,4 cm, v.: 0,14 cm (XJM ltsz. 64.142.4.) [100. tábla 5].
7. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika, m.: 1,5×1,2 cm, v.: 0,14 cm (XJM ltsz. 64.142.4.) [100. tábla 7].
8. Egy db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, bordázott S-végű karika, m.: 2,8×1,5 cm, átm.: 0,18 cm, S-vég sz.: 0,41 cm (XJM ltsz. 64.142.3.) [100. tábla 8].
9. I. Berengár (888–924) bizonytalan típusú, két ponton átlyukasztott denára, elveszett.
10. Gyermek Lajos (899–911) két ponton átfűrt denára, elveszett.
11. II. Lotár (947–950) két ponton átfűrt denára, elveszett.
12. Egy db kerek átmetszetű, sodrást utánzóan öntött, zárt állatfejes bronz karperec, m.: 7,7×7,1 cm, átm.: 0,52 cm (XJM ltsz. 69.14.22.) [100. tábla 9].
13. Egy db félköríves átmetszetű, rovátkolást utánzó mintával díszített, zárt, öntött állatfejes bronz karperec, m.: 7,3×7,2 cm, sz.: 0,64 cm, v.: 0,4 cm (XJM ltsz. n.) [100. tábla 10].

66.3. IRODALOM

BÖRZSÖNYI 1915; KOVÁCS 1989, 89.

III.67. ISMERETLEN LELŐHELY – Kovács László

(Moson megye)

67.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Ismeretlen körülmények között előkerült és régiségkereskedőhöz jutott érmekincs vagy annak maradványa, amelyet Rómer Flóris az alábbi leírásában mintegy mellesleg mosonyi, azaz Mosony megyei leletként említett.

67.2. LELETLEÍRÁS

I–169. Béla *dux* (1048?–1060) CNH I. 15. = H11 típusú
163 db denára, Salamon (1063–1074) CNH I. 19. =
H14 típusú 6 db denára. A lelet érméi elkallódtak.

67.3. ÉRTÉKELÉS

A leletet bemutató cikke első felében Rómer Flóris azt a helyzetet méltatta, hogy miután az országgyűlés több ezer forintos évi költségkeretet biztosított a Magyar Nemzeti Múzeum számára, a továbbiakban kevésbé kell majd tartani a hazai leletek külföldre kerülésétől. Az új helyzetben több régiségkereskedő kapcsolatot kezdett kiépíteni a múzeummal, így Egger (Dávid, Henrik és Sámuel) és Stern Löwy úr több hónapja várt arra, hogy a múzeum meg tudja vásárolni a bemutatott arany- és ezüstartgyakat. Ezek között Rómer „*egy rendkívül gazdag és feltűnést okozó éremlelet*” tartott közlésre érdemesnek, mert „*ily számmal és ily nagy változottsággal még alig fordultak elő az Árpád-kor első félszázadából érmék, mint a jelzett Béla Dux-félék. Rupp alapmunkájában*⁴⁰⁴ *ezeket nem sorolja a legritkábbak közé, és a BÉLA DVX betűjükből 10 félért hoz fel, múzeumi gyűjteményünk eddig csak 17, és pedig nagyrészt igen silány és kopott példánnyal bírt, úgy hogy a mo-*

sonyi lelet nem csak gazdagságára s változatoságára nézve feltűnő, de az egyes példányok is mind csinosak, s épeknek mondhatók. Egészben véve csak négy darabot találtam meghatározhatlant.”⁴⁰⁵ Ezt követően egy táblázatban a 163 db Rupp I. típusú Béla *dux* (1048?–1060) denár előlapi keresztzárjai közötti négy mező szigláinak alakja és elhelyezkedése alapján 70 változatot különített el, végezetül pedig Salamon (1063–1074) 6 db Rupp I. típusú denárát mutatta be.⁴⁰⁶ Végül is az érméket bizonyára nem vásárolta meg az MNM, mert nem kerültek beleltározásra. A későbbi szakirodalomban a Béla *dux* veretek mellett többször is mellőzték a Salamon denárok említését,⁴⁰⁷ csak úgy ahogy a leletkataszter is, amelyben a lelet megkettőzve, más-más hibával szerepel, először „*Ismeretlen lelőhely. Győr-Sopron megyében talált 169 db Béla dux denár*” alakban, majd „*Mosonmagyaróvár (Győr-Sopron m.), Moson. 1. Béla és Salamon 169 db denára*” szöveggel.⁴⁰⁸

67.4. IRODALOM

RUPP 1841, 13–16; RÓMER 1870; KNEZSA 1938, 472: Nr. V/23; JESZENSZKY 1941, 27, IV. táblázat; LAKOS 1958, 14; KOVÁCS 1991, 90: B. VI; SALTZER 1996, 65: Nr. 99.

⁴⁰⁴ RUPP 1841.

⁴⁰⁵ RÓMER 1870.

⁴⁰⁶ RÓMER 1870, 208.

⁴⁰⁷ RÓMER 1872, 94; RÉTHY 1894, 60; ÉBER 1904, 87.

⁴⁰⁸ FÉK Nr. 11., 17. jegyzet.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

A vizsgálat alá vont két Árpád-kori megye területéről a fentiekben összesen 64 ismert és 3 bizonytalan vagy ismeretlen lelőhely bemutatása szerepelt [59. kép].⁴⁰⁹

Ezek között magányos sírok, temetők, temetőtöredékek és szórványleletek egyaránt vannak, melyek közül az ismert esetek a győr-pósdombi temetővel együtt legkevesebb 740 sírt jelentenek, amihez azonban hozzá kell számítani egyfelől, hogy több – vélelmezhetően akár nagyobb sírszámú, ún. köznépi jellegű – temető esetében is csupán a sírok leleteinek egy részét gyűjtötték össze, így azok sírszámáról sem rendelkezünk információval; másfelől az egyéb szórványleletek valószínűleg további bizonytalan számú temetkezéssel növelhetnék a sírszámot, nem is beszélve a bizonyosan elpusztult sírokról.⁴¹⁰ Kitekintve az eddig közzétett megyei korpuszokból megismert adatokra, az alábbiak láthatók: Baranya megyéből 1973-ig 41 lelőhely kb. 1980 sírja ismert,⁴¹¹ míg Vas megyéből 1998-ig mintegy 30 lelőhely kb. 500 temetkezése dokumentált,⁴¹² melyhez több mint 160 ismert és bizonytalan számú ismeretlen sorolható hozzá még az újabb feltárások nyomán.⁴¹³ Hajdú-Bihar megyéből – ám nem a közigazgatási egység teljes területéről – 17 lelőhely több mint 1300 sírja,⁴¹⁴ a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Rétköz 58 lelőhelyének 600 temetkezése,⁴¹⁵ valamint Heves megye 32 lelőhelyének 583 sírja szerepeltethető még.⁴¹⁶ Ennek alapján úgy gondolom, hogy a vizsgált terület, annak elhelyezkedése ellenére sem tekinthető perifériának a szó elnéptelenedett vagy csupán minimális számú lakossággal rendelkező földrajzi egység értelmében.

Sajnos a hitelesen feltárt temetők száma azonban meglehetősen alacsony. A nagyobb sírszámú temetők között a legfontosabb a lébény-kaszási, mely a két Árpád-kori megye egyetlen teljesen feltárt, nagyobb sírszámú temetőjének tekinthető, még akkor is, ha az ásatás megkezdése előtt nyilván több sír is megsemmisülhetett.⁴¹⁷ Nagy vesztesége a kutatásnak, hogy csak töredékében ismert a győr-pósdombi és az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető is. Mindkettő teljes sírszámát legfeljebb megbecsülni lehet. Feltételezhető, hogy a sírok nagyobb részét

megmentették a vallai temetőben, noha az nem minden irányból lett kellően körülhatárolva. Mind az ikrény-silögödröki, mind a győr-téglavető-dülői temetők sírszáma bizonytalan, az utóbbi nagy avar temetője nem is került teljesen feltárássra; az előbbi esetében pedig a későbbi rátemetkezések okoznak nehézséget.

Hitelesen és teljesen feltártnak tehát mindössze 2 temető (Győrszentiván-Károlyháza, Lébény-Kaszás-domb) tekinthető. Összesen 3 olyan sír (Koroncó-Bábota II., Koroncó-Dózsa Gy. u., Ötveny-Lenin u.) ismert, melyek valószínűleg magányos temetkezések voltak, így ezeket is ide soroltam. A temetők egy része esetében – noha a feltárás korszerű volt is – azok teljes feltártsága mégsem igazolható (pl. Győr-Fövenyes-domb, Győrszentiván-Söprűshegy). Egyes magányos sírok esetében pedig többször csupán valószínűsíthető, hogy nem egy nagyobb kiterjedésű temetővel állunk-e szemben. A magányos sírok kérdése a kutatásban vitatott helyet foglal el, hiszen kérdéses, hogy egymástól mekkora távolságon belül elhelyezkedő sírokat tekinthetünk egyetlen temetőnek, mely egyetlen közösség tagjait rejtette.

Továbbá a kronológiai besorolások esetenként még egy évszázadon belül sem leszűkíthető volta miatt két, egymástól kissé távolabb fekvő sírt nem választ-e el esetleg egy fél vagy akár egy teljes évszázad. A biztos adatok száma tehát sajnos nagyon alacsony, mindez pedig a településtörténeti vizsgálatok gátját is jelenti.

A temetők között négy (Győr-Székesegyház, Hegyeshalom-Belterület, Koroncó-Pusztatemető, Mosontarcsa (Andau, A.)) esetében valószínűsíthető, hogy templomhoz igazodott. A győr-székesegyházi sírkertből sajnos egyetlen hitelesen feltárt sír sem ismert, egyedül csak egy szórványként előkerült S-végű karika utal a temető kora Árpád-kori használatára, s ugyanezen tárgytipus ad alapot a koroncó-pusztatemetői sírkert hasonló korának feltételezésére. Mosontarcsa (Andau, A.) területéről két sír és egy szórványlelet került elő a település temploma mellől, a két, egymással szuperpozícióban lévő sír alapján felvetődik, hogy már az Árpád-korban többretegűvé kezdhetett válni a temető. Hegyeshalom belterületén a

⁴⁰⁹ A kötetben függeléként szereplő győr-pósdombi temető leletcímre ebben a részben csupán egy-egy utalás történik, azok részletes elemzéséhez lásd Mesterházy Károly tanulmányát.

⁴¹⁰ Az objektív arányokhoz meg kell még említeni, hogy az oroszvári (Rusovce, Sl.) sírkert 68 temetkezésének feldolgozására nem nyílt lehetőség; Lajtakáta (Gattendorf, A.) területén pedig egy 124 síros 10–11. századi temetőt tártak fel (HOFER 2010; KRENN–MITTERMANN 2010), mely szintén nem szerepel munkámban.

⁴¹¹ KISS 1983.

⁴¹² KISS 2000, 274.

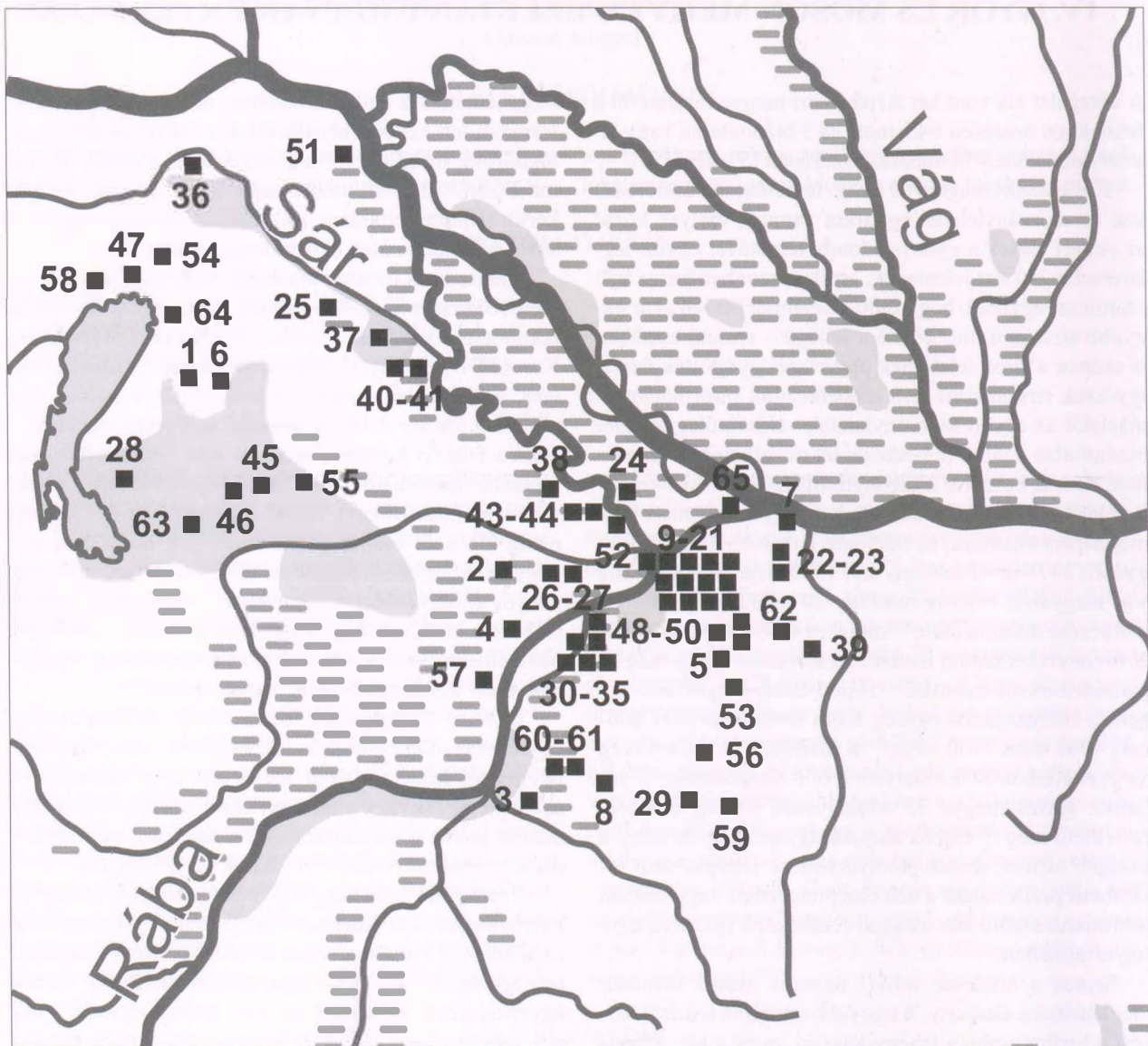
⁴¹³ PAP 2012, 220–221.

⁴¹⁴ NEPPER 2002.

⁴¹⁵ ISTVÁNOVITS 2003, 442.

⁴¹⁶ RÉVÉSZ 2008, 395.

⁴¹⁷ A lajtakátai temető ilyen irányú megítélésére a teljes közlésig várunk kell.

59. kép. Győr és Moson megyék bemutatott honfoglalás és kora Árpád-kori sírjai, temetői és szórványleletei:

1. Barátudvar (Mönchhof, A.), 2. Bezi-Péterházapuszta, 3. Csikvánd-Csikvándi kavicsos,
4. Enese-Szabadság u. 72., 5. Écs-Tódomb, 6. Féltorony (Halbtorn, A.), 7. Gönyü-Dunapart, 8. Gyömöre-Friedrich Károly kertje, 9. Győr-Bácsa, Szent Vid, 10. Győr-Belváros, 11. Győr-Fővenyes-domb, 12. Győr-Lehel u.,
13. Győr-Malomszéki-dűlő, 14. Győr-II. Rákóczi Ferenc u., 15. Győr-Révfalu, 16. Győr-Szabadhegy, 17. Győr-Székesegyház, 18. Győr-Téglavető-dűlő, 19. Győr-Újszállások, 20. Győr-Vasútállomás, 21. Győr-Viztorony,
22. Györszentiván-Károlyháza, 23. Györszentiván-Söprüshegy, 24. Győrzámoly-Régi plébánia, 25. Hegyeshalom-Belterület, 26. Ikrény-Mendel-domb, 27. Ikrény-Silógödrök, 28. Illmic (Illmitz, A.), 29. Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya, 30–31. Koroncó-Bábotá I–II. sír, 32. Koroncó-Dózsa György u. 23., 33. Koroncó környéke,
34. Koroncó-Pusztatemető, 35. Koroncó-Rácz-domb, 36. Lajtafalu (Potzneusiedl, A.), 37. Levél-Újhelyi Imre tér,
38. Lébény-Kaszás-domb, 39. Mindszentpuszta-Pázmándfalu, 40. Mosonmagyaróvár-Királydomb,
41. Mosonmagyaróvár környéke, 43. Mosonszentmiklós, 44. Mosonszentmiklós-Lednice-domb, 45. Mosontarcsa-központ (Andau, A.), 46. Mosontétény (Tadten, A.), 47. Nyulas (Jois, A.), 48. Nyúl, 49. Nyúl-Öreghegy,
50. Nyúl-Páskom, 51. Oroszvár-Wiesenacker-dűlő (Rusovce, Sl.), 52. Öttevény-Lenin u. 62., 53. Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna, 54. Pándorfalu (Parndorf, A.), 55. Pusztasomorja-Timár-domb, 56. Ravazd,
57. Rábacsécsény, 58. Sásony (Winden am See, A.), 59. Sokorópátka-Újtelep 17., 60. Tét-Belterület, 61. Tét határa,
62. Töltéstava, 63. Valla (Wallern, A.), 64. Védeny (Weiden am See, A.), 65. Vének-Dunapart

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

gótikus templom feltárása során került elő 5 sír, melyek leletanyaga Árpád-kori, s noha a temető templom körüli, a pogány szokások továbbélésének bizonyítékaként egy munkaeszközt is adtak az egyik elhunytal. Nem dönthető el, hogy az Ikrény-Silógödörök területén feltárt temető „soros” részlete már az esetlegesen ekkor létező templom mellett helyezkedett-e el, vagy csupán később emeltek épületet részben az egykori sírkert fölé.

A *nemek aránya* temetőként változó lehet, érdemi információkat azonban csak teljesen feltárt temetők esetében remélhetünk ezektől, erre viszont csupán a lébényi nyújt lehetőséget, ahol 33,34% a férfi, 31,31% a nő, 24,24% a gyermek, 9,09% a felnőtt, míg 2,02% a bizonytalan eset. Megközelítő pontosságúak csak az oroszvári (Rusovce, Sl.) adatok, ahol 36% férfi, 28% nő és 20,5% gyermek volt, míg a bizonytalan sírok aránya 15,5%. A vizsgált megyék feldolgozott temetőit tekintve pedig 25% a férfi, 22% a nő, 19% a gyermek és 34% a felnőtt, vagy bizonytalan besorolású.⁴¹⁸ Mindez – ebben a régióban legalábbis – nem támasztja alá, hogy a 9–11. századi temetők estében a női sírok aránya magasabb lenne.⁴¹⁹ Sajnos a csecsemősírok száma sem ismert pontosan, hiszen sok esetben – főként a korábban végzett feltárásoknál – csupán a „gyermek” szerepel, annak életkori adatai nélkül. Számuk azonban mégis alacsonynak tűnik, aminek talán oka lehet, hogy nem minden esetben a közösség által használt temetőben helyezték őket örök nyugalomra, mint az más, a korszakba tartozó sírkertek esetében is feltételezhető.⁴²⁰ De ennek oka lehet a sírok kisebb mélysége vagy a váz csontjainak gyengébb megtartása is. Egyes 10–11. századi temetők életszerűtől eltérő nemi arányainak magyarázataként Mesterházy Károly több mérlegelendő lehetőséget – szolgál, kitelepített személyek stb. – is felsorol.⁴²¹

A temetők és sírok a környék domborzati viszonyait tekintve általában kisebb kiemelkedéseken található, mely gyakorlat általános volt a 10–11. századi Kárpát-medencében.⁴²² Szőke Béla megfigyelése szerint a sírok egy része, amennyiben vizek közelében helyezkedett el, úgy az azok partja fölé emelkedő teraszokon, avagy a közjük ékelődő homokdombokon, több esetben pedig a domb oldalán, de nem annak víz felőli részén, hanem a vízparttól 80–100 méter távolságban volt.⁴²³ Sajnos a jelentős mértékben beépített területeken az egykori domborzati viszonyok ma már nem rekonstruálhatók.

Az ismert esetekben a lelőhelyek a környezetükből 0,5–5 méter magas kiemelkedéseken, illetve kisebb teraszos jellegű domboldalakon vannak. Dombok esetén azok gerincén vagy északi lejtőjén kaphattak helyet, amennyiben víz közelében voltak, attól való távolságuk 60–70 métertől egészen fél km-ig terjedhetett. Ritkábban sík területeken is felbukkannak, pl. Győr-Téglavető-dűlőben. Figyelemre méltó, hogy néhány lelőhely a Duna mentén található, feltételezhetően azonban ezek itt is teraszos jellegű magaspartokon vagy kisebb hordalékkúpokon helyezkedhettek el eredetileg. A talaj összetevőit tekintve a temetők egy része öntéstalajon található.⁴²⁴ Bácsa esetében pedig egy felhagyott telepen ásták meg a sírokat.

A temetők *szerkezetüket* tekintve ún. soros jellegűeknek tűnnek. Ez a temetőtípus, melyben a sírok viszonylag szabályos sorokat alkotva helyezkednek el, a késő antikvitást követően az 5. században terjedt el. A soros elrendezés a vizsgált terület temetőiben is megfigyelhető, azonban nem tisztázott hány sírt számíthatunk már sornak, hiszen nem ritka, hogy a temetőterkép alapján mindössze egyetlen sír alapján jelölhető ki egy-egy sor.⁴²⁵ A soros jellegű temetők többségének ellenére nem lehet kizárni, hogy lehettek közöttük csoportos elrendezésűek is, hiszen pl. a nyúl-öreghegyi négy sír egymáshoz való viszonyáról semmilyen adat nem áll rendelkezésre. Temetőt kerítő *árok*⁴²⁶ mindössze a győrszentiván-sóprűshegyi lelőhely esetében határolta a sírkertet, noha ilyenek megfigyelésére a régebbi feltárásokon valószínűleg nem fordítottak figyelmet; a csupán részlegesen feltárt temetők esetében pedig erre nyilván nem volt lehetőség. A sírok egymástól mért távolságát illetően mindössze néhány temető esete vizsgálható. Lébény-Kaszáson egymástól az egy-egy sornak tekinthető sírok közti távolság 60 cm-től 8,5 méterig változott. Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetőjében – a nem teljes temetőterkép, valamint a beszámolók alapján – annyi állapítható meg, hogy ez az érték 30–40 cm-től 180–190 cm-ig terjedt. Természetesen az elpusztult temetkezések ezt befolyásolhatnák.

Nehéz megítélni – a sírkertek nem teljes feltártsági foka miatt – a temetőket használó közösségek *lélekszámát*. Ennek meghatározása tekintetében a temető használatának időtartama és az átlagéletkor – mindkettő sokszor szintén meglehetősen bizonytalan – értékeit tekinthetjük kiindulópontnak. Egyedül az egyetlen,

⁴¹⁸ Lajtakáta (Gattenlorf, A.) temetőjében a női és a férfisírok aránya hasonló, a gyermeksírok kb. 30–35%-os értéke mellett (KRENN–MITTERMANN 2010).

⁴¹⁹ Vö. BAKAY 1975, 46.

⁴²⁰ KRALOVÁNSZKY 1989, 248.

⁴²¹ MESTERHÁZY 1998, 30–31.

⁴²² TETTAMANTI 1975, 87–88; SZŐKE–VÁNDOR 1987, 47.

⁴²³ SZŐKE 1954, 136.

⁴²⁴ ERDÉLYI 1995a, 97.

⁴²⁵ BENCE–LÓRINCZY 1997, 238.

⁴²⁶ SZABÓ 1970.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

csaknem teljesen feltárt lébényi temető esetében próbálkozhatunk meg ennek megbecslésével, melynek sírjaiba – annak körülbelül fél évszázados használati idejét tekintve és 28-36 éves átlagéletkorral számolva⁴²⁷ – 2-3 generációt temethettek. Mivel azonban az egy-egy korszakban élő csoportok természetes módon időben mindkét irányba nyitottak, így nehéz megbecsülni egy-egy

generáció lélekszámát. A temetőt használó közösség egy-egy generációja extrém esetben sem állhatott azonban valószínűleg többől, mint 40-50 ember, s ez néhány családot jelenthetett csupán.

Temetkezési szokások. A sírok jellemző adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Csikvánd-Csikvándi kavicsos	1. sír	Férfi	?	?	?	?	
	2. sír	Férfi	?	?	?	?	
Eneše-Szabadság u. 72.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 50	?	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 50	?	?	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 90	?	Ny-K	
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 50	?	?	
	5. sír	Nő, 35-45 éves	?	92	?	DNy-ÉK	
Écs-Tódomb		Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
Győr-Bácsa, Szent Vid	16. sír	Férfi	?	100-115	?	ÉNy-DK	
	17. sír	Nő, csecsemő	Téglalap alakú aknasír	100	1,42		Kettős sír
	19. sír	Fiatal nő	Téglalap alakú aknasír	105	1,13	D-É	Koporsó nyoma
	20. sír	Nő (?)	Hosszúkás aknasír	100	?	Ny-K	
Győr-Fővenyes-domb	1. sír	Fiatal	Téglalap alakú aknasír	?	0,79	Ny-K	
	2. sír	Gyermek	Téglalap alakú aknasír	?	0,48	Ny-K	
Győr-Téglavető-dűlő	26. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	47. sír	Nő	?	?	?	ÉNy-DK	
	363. sír	Férfi	?	?	?	Ny-K	
	364. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	576. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	577. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	578. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	579. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	580. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	581. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	582. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	583. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	584. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	585. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	586. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	587. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	593. sír	Gyermek	?	?	?	K-Ny	
	594. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	595. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	596. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	600. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
601. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
602. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
603. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
604. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
607. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
608. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
609. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
610. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
611. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
612. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
613. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		

⁴²⁷ BÉNYE-LŐRINCZY 1997, 239; HÚSE 2003, 401.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Győr-Téglavető-dűlő	614. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	615. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	617. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	618. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	619. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	622. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	625. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	626. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	627. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	629. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	630. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	631. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	634. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	637. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	638. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	639. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	640. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	642. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	643. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	644. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
645. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
650. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
651. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
659. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
702. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
754. sír	Gyermek	?	?	?	Ny-K		
800. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K		
Györszentiván-Károlyháza	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	10	?	Ny-K	
	2. sír	Gyermek	Téglalap alakú aknasír	?	1,53	Ny-K	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	50	1,78	Ny-K	
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	25	1,44	Ny-K	
	6. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	35	1,56	Ny-K	
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	Ívelt aknasír	31	1,5	Ny-K	
	8. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	?	0,98	Ny-K	
	6. sír	Gyermek	Téglalap alakú aknasír	50	0,55	DNy-ÉK	
Györszentiván-Sőprőshegy	8. sír	Kisleány	Téglalap alakú aknasír	110	0,9	ÉNy-DK	
	9. sír	Idős nő (?)	?	60	?	DNy-ÉK	
	10. sír	Férfi	Téglalap alakú aknasír	80	1,68	DNy-ÉK	Koporsó nyoma
	12. sír	Nő (?)	Téglalap alakú aknasír	100	1,43	DNy-ÉK	
	13. sír	Nő (?)	Téglalap alakú aknasír	80	1,4	DNy-ÉK	
	15. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír	100	1,33	DNy-ÉK	
	16. sír	Neme, kora bizonytalan	?	60	?	DNy-ÉK	
	17. sír	Férfi (?)	Téglalap alakú aknasír	70	1,2	Ny-K	
	18. sír	Férfi (?)	Téglalap alakú aknasír	110	1,26	Ny-K	
	19. sír	Felnőtt	?	80	?	DNy-ÉK	
	20. sír	Férfi (?)	?	90	?	DNy-ÉK	
	22. sír	Gyermek	Téglalap alakú aknasír	110	1,75	DNy-ÉK	
23. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír	95	0,77	DNy-ÉK		
Győrzámoly-Régi plébánia		Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
Hegyshalom-Belterület	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?		

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Ikrény-Silögödrök	1/A-B. sír	Nő, csecsemő	Téglalap alakú aknasír	117-121	?	DNy-ÉK	Kettős sír
	4. sír	Felnőtt	Téglalap alakú aknasír	80		DNy-ÉK	
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	?	?	DNy-ÉK	
	6. sír	Nő (?)	Téglalap alakú, padkás aknasír	113	1,3	DNy-ÉK	Koporsó nyoma
	7. sír	Férfi	Téglalap alakú aknasír	?	?	DNy-ÉK	
	8. sír	Felnőtt	?	123	?	DNy-ÉK	
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	110	?	DNy-ÉK	
	10. sír	Gyermek, 4-6 éves	?	?	?	DNy-ÉK	
	11. sír	Felnőtt	Téglalap alakú aknasír	126	?	DNy-ÉK	
	12. sír	Gyermek, 4-5 éves	Téglalap alakú aknasír	82-86	0,79	DNy-ÉK	
	13. sír	Gyermek, 6-7 éves	Téglalap alakú aknasír	80-83	0,58	DNy-ÉK	
	14. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír	139	0,82	DNy-ÉK	
	16. sír	Felnőtt	Téglalap alakú aknasír	?	?	DNy-ÉK	
	20. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK	
	23. sír	Felnőtt	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	114	?	DNy-ÉK	
	36. sír	Felnőtt	Téglalap alakú aknasír	?	1,56	DNy-ÉK	
	39. sír	Neme, kora bizonytalan	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	?	?	?	
40. sír	Neme, kora bizonytalan	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	?	?	?		
Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya		Férfi	?	?	?	?	
Koroncó-Bábota	I. sír	Férfi	?	?	?	?	
	II. sír	Nő	Téglalap alakú, padkás aknasír	110	?	Ny-ÉNy-K-DK	Koporsó nyoma
Koroncó-Dózsa György u. 23.		Nő	?	60	1,05	Ny-DNy-K-ÉK	
Koroncó-Rácz-domb		Nő	?	?	?	Ny-K	
Levél-Újhelyi I. tér	1/A sír	Nő	Téglalap alakú aknasír	150	1,32	Ny-K	
	1/B sír	Férfi	?	?	?	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
	5. sír	Nő (?)	?	?	?	?	
	6. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
Lébény-Kaszás-domb	1. sír	Férfi, 40-50 éves	?	?	?	Ny-K	
	2. sír	Gyermek, 11-12 éves	Téglalap alakú aknasír	83	0,74	É-D	
	3. sír	Nő (?), 40 év feletti	?	20	?	Ny-K	
	4. sír		Téglalap alakú aknasír	66	0,62	Ny-K	Üres sírgödör
	5. sír	Férfi, 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	40	1,84	Ny-DNy-K-ÉK	A gödör alján feltöltés
	6. sír	Nő (?), 30-35 éves	Téglalap alakú aknasír	40	1,36	Ny-K	
	7. sír	Gyermek, 9-11 éves	Téglalap alakú aknasír	64	0,8	Ny-K	
	9. sír	Gyermek, 1,5-2 éves	Téglalap alakú aknasír	40	0,26	Ny-K	
	10. sír	Gyermek, 10-11 éves	Téglalap alakú aknasír	52	0,81	Ny-K	
	12. sír	Férfi, 40-50 éves	Téglalap alakú aknasír	50	1,36	Ny-K	
	14. sír	Nő (?), 40-60 éves	Enyhén ovális aknasír	35	1,35	Ny-K	Kövek a sírban
	15. sír	Férfi, 48-59 éves	Téglalap alakú aknasír	Kb. 50	1,03	Ny-K	
	16. sír	Férfi, 48-59 éves	Téglalap alakú aknasír	40	1,24	Ny-K	
	17. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír	60-70	1,39	Ny-K	
	19. sír	Férfi, 23 év feletti	?	40	?	Ny-K	
21. sír	Férfi (?), 17-18 éves	Téglalap alakú aknasír	40	1,03	Ny-ÉNy-K-DK		
22. sír	Nő, 23 év feletti	Téglalap alakú aknasír	40	1,53	Ny-K		
23. sír	Nő, 23 év feletti	Hosszúkás aknasír	35	0,94	Ny-K		

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sír- mélység (cm)	Alap- terület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Lébény-Kaszás-domb	24. sír	Fiú (?), 15-16 éves	Téglalap alakú aknasír	35	0,78	Ny-K	
	25. sír	Nő, 30-35 éves	Téglalap alakú aknasír	35	0,98	Ny-K	
	26. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	40	2,64	Ny-K	
	27. sír	Nő, 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	50	1,26	Ny-K	Koporsó nyoma
	28. sír	Férfi, 40-60 éves	Hosszúkás aknasír	40	1,3	Ny-K	
	29. sír	Gyermek, 6-7 éves	?	30	?	Ny-K	
	30. sír	Leány, 16-17 éves	Hosszúkás aknasír	46	1,03	Ny-K	
	31. sír	Nő, 23 év feletti	Téglalap alakú aknasír	28	1,94	Ny-K	Koporsó nyoma
	32. sír	Férfi, 50-57 éves	Téglalap alakú, padkás aknasír	56-65	1,74	Ny-K	
	33. sír	Nő, 41-57 éves	Téglalap alakú aknasír	49	1,6	Ny-K	
	34. sír	Nő, 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	61	1,31	Ny-K	
	35. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	70	1,36	Ny-K	Kő a sírban
	36. sír	Férfi, 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	50	1,54	Ny-K	
	37. sír	Gyermek, 1 év körül	Hosszúkás aknasír	?	0,6	Ny-DNy-K-ÉK	
	38. sír	Férfi, 50-60 éves	Hosszúkás aknasír	50	1,41	Ny-K	
	39. sír	Férfi, 42-52 éves	Hosszúkás aknasír	76	1,62	Ny-K	
	40. sír	Férfi, 34-43 éves	Téglalap alakú aknasír	50	1,5	Ny-K	
	41. sír	Férfi, 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	43	1,65	Ny-K	
	42. sír	Férfi, 45-56 éves	Téglalap alakú aknasír	48	1,36	Ny-K	
	43. sír	Férfi, 40-50 éves	Téglalap alakú aknasír	45	1,01	Ny-K	
	44. sír	Nő, 50-60 éves	Téglalap alakú aknasír	42-45	1,21	Ny-K	
	45. sír	Férfi, 40-45 éves	Téglalap alakú aknasír	35	1,54	Ny-K	
	46. sír	Férfi (?), 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	35	1,03	Ny-K	
	47. sír	Fiú, 16-17 éves	Téglalap alakú aknasír	30-35	?	Ny-K	
	48. sír	Nő, 44-52 éves	Téglalap alakú aknasír	50	1,9	Ny-K	
	49. sír	Gyermek, 11-12 éves	Ovális aknasír	40	0,94	Ny-K	
	50. sír	Nő, <i>iuv.</i>	Hosszúkás aknasír	45	1,47	Ny-K	
	51. sír	Férfi, 23-25 éves	?	30	?	Ny-K	
	52. sír	Férfi, 40-46 éves	Téglalap alakú aknasír	40	1,27	Ny-K	
	55. sír	Nő, 50-60 éves	Téglalap alakú aknasír	40	?	Ny-K	
	56. sír	Nő, 59-67 éves	Téglalap alakú aknasír	?	?	Ny-K	
	58. sír	Nő, 61-67 éves	Téglalap alakú aknasír	54	1,22	Ny-K	
	59. sír	Gyermek, 8-9 éves	Téglalap alakú aknasír	45	0,91	Ny-K	
	61. sír	Nő, 21-23 éves	Téglalap alakú aknasír	?	0,95	Ny-K	
	62. sír	Nő, 20-22 éves	Téglalap alakú aknasír	65	0,91	Ny-K	
	63. sír	Nő, 51-59 éves	Téglalap alakú aknasír	66	1,17	Ny-K	
	64. sír	Nő, 50-59 éves	Téglalap alakú aknasír	75	1,28	Ny-K	
	65. sír	Nő, 50-60 éves	Téglalap alakú aknasír	48	1,59	Ny-K	
	66. sír	Nő, 50-60 éves	Téglalap alakú aknasír	68	1,34	Ny-K	
	67. sír	Férfi, 50-58 éves	Téglalap alakú aknasír	65	1,53	Ny-K	
	68. sír	Gyermek, 3-4 éves	?	30	?		
70. sír	Leány, 16-17 éves	Téglalap alakú aknasír	53	1,57	Ny-K		
71. sír	Nő, 18-20 éves	Téglalap alakú aknasír	35	1,34	Ny-K		
72. sír	Nő, 40-50 éves	Téglalap alakú aknasír	35	0,96	Ny-K		
73. sír	Férfi, 40-50 éves	Téglalap alakú aknasír	40-50	1,52	Ny-K		
74. sír	Férfi (?), 17-18 éves	?	35	?	Ny-DNy-K-ÉK		
75. sír	Gyermek, 6 év körüli	Hosszúkás aknasír	30	0,94	Ny-K		
76. sír	Gyermek, 1,5-2 éves	Téglalap alakú aknasír	50	0,71	Ny-K	A gödör alján feltöltés	
77. sír	Gyermek, 2-3 éves	Téglalap alakú aknasír	43-50	0,66	Ny-K		
78. sír	Nő, 25-30 éves	Téglalap alakú aknasír	47	1,16	Ny-K		
79. sír	Férfi, 40-50 éves	Téglalap alakú aknasír	40	1,25	Ny-K		
80. sír	Nő, 22-25 éves	Téglalap alakú aknasír	35	0,88	Ny-K		
81. sír	Férfi (?), 40-50 éves	Hosszúkás aknasír	40	1,02	Ny-K		

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Lébény-Kaszás-domb	82. sír	Gyermek	?	30	?	Ny-K	
	83. sír	Nő, 40-60 éves	Hosszúkás aknasír	36-44	1,21	Ny-K	
	84. sír	Férfi, 50-60 éves	Téglalap alakú aknasír	45-52	1,49	Ny-K	
	85. sír	Gyermek, 7-8 éves	Téglalap alakú aknasír	40-45	1,05	Ny-K	
	86. sír	Férfi, 23 év felett	Téglalap alakú aknasír	35-40	?	Ny-K	
	87. sír	Gyermek, 6-7 éves	Téglalap alakú aknasír	35	?	Ny-K	
	88. sír	Férfi, 23-40 éves	Téglalap alakú aknasír	70	1,67	Ny-K	
	89. sír	Nő, 50-70 éves	?	52	1,7	Ny-K	A gödör alján feltöltés
	90. sír	Nő, 44-52 éves	Téglalap alakú aknasír	50-55	0,81	Ny-K	
	92. sír	Férfi, 40-50 éves	Téglalap alakú aknasír	43-54	1,45	Ny-K	Füles sírgödör
	93. sír	Gyermek, 9-11 éves	Téglalap alakú aknasír	36-38	?	Ny-K	
	94. sír	Gyermek, 7-8 éves	Téglalap alakú aknasír	35	0,76	Ny-K	
	95. sír	Férfi, 50-59 éves	Téglalap alakú aknasír	55-70	1,6	Ny-K	
	96. sír	Férfi (?), 23 év feletti	Téglalap alakú aknasír	35-40	1,39	Ny-K	
	97. sír	Férfi, 22-25 éves	Hosszúkás aknasír	40	1,63	Ny-K	
	98. sír	Nő, 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	35	0,68	Ny-K	
	99. sír	Férfi, 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	35-40	?	Ny-K	
	100. sír	Férfi, 20-30 éves, nő, 23 év feletti, gyermek, 8 év körüli, gyermek, 7-8 éves	Téglalap alakú aknasír	35	Kb. 1,55	Ny-K	Négyes sír
	104. sír	Férfi, 23-30 éves	Téglalap alakú aknasír	55	1,57	Ny-K	Füles sírgödör, alján feltöltés
	105. sír	Férfi (?), 23 év feletti	Hosszúkás aknasír	30	1,57	Ny-DNy-K-ÉK	
106. sír	Férfi, 28-43 éves	Téglalap alakú aknasír	35-56	1,48	Ny-K		
126. sír	Nő, 40-60 éves	Téglalap alakú aknasír	?	0,91	Ny-K		
127. sír	Gyermek, 8-9 éves	Téglalap alakú aknasír	44	0,92	Ny-K		
128. sír	Férfi, 40-60 éves	Ovális aknasír	46	0,84	Ny-K		
129. sír	Férfi, 23 év felett	Téglalap alakú aknasír	45	?	Ny-K		
130. sír	Nő, 23 év felett	Hosszúkás aknasír	41	?	Ny-K		
Mosonszentmiklós-Lednice-domb	2. sír	Felnőtt	Téglalap alakú aknasír	?	1,08	Ny-K	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	?	1,33	Ny-K	
	6. sír	Gyermek	Téglalap alakú, padkás aknasír	?	1,24	ÉNy-DK	
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	?	84	1,66	DNy-ÉK	
	8. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	?	1,32	Ny-K	
	10. sír	Idős nő	Téglalap alakú aknasír	48	1,4	Ny-K	Koporsó (?) nyoma
	11. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	40	1,8	Ny-K	
	12. sír	Felnőtt	Téglalap alakú aknasír	?	0,88	Ny-K	
	17. sír	Gyermek	Téglalap alakú aknasír	46	1,82	ÉNy-DK	A sírgödör alján feltöltés
	18. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	30-35	1,26	Ny-K	
21. sír	Nő (?)	?	50	2,34	Ny-K	Koporsó nyoma	
23. sír	Férfi	?	24	1,68	ÉNy-DK		
Mosonszentmiklós	Férfi	?	?	?	?		
Mosontarcsa	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	200	?	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 220-230	?	?	
Nyúl-Öreghegy	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sír- mélység (cm)	Alap- terület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés	
Oroszvár- Wiesenacker-dűlő	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	6. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	8. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	10. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	11. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	13. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	14. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	15. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	16. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	17. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	18. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	19. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	20. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	21. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	22. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	23. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	24. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	25. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	26. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	27. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	DNy-ÉK		
	28. sír	Férfi		?	120	?	?	
	29. sír	Férfi		?	130	?	?	
	30. sír	Férfi		?	100	?	?	
	31. sír	Nő		?	120	?	?	
	32. sír	Férfi		?	100	?	?	
	33. sír	Nő		?	?	?	?	
	34. sír	Férfi		?	80	?	?	
	35. sír	Férfi		?	120	?	?	
	36. sír	Férfi		?	100	?	?	
	37. sír	Férfi		?	100	?	?	
	38. sír	Gyermek		?	100	?	?	
	39. sír	Férfi		?	110	?	?	
	40. sír	Férfi		?	80	?	?	
	41. sír	Férfi		?	100	?	?	
	42. sír	Férfi		?	70	?	?	
	44. sír	Nő		?	120	?	?	
	45. sír	Férfi		?	140	?	?	
	46. sír	Férfi		?	140	?	?	A váz hossza 200 cm
	48. sír	Nő		?	160	?	?	
	51. sír	Férfi		?	130	?	?	
	52. sír	Nő		?	130	?	?	
	53. sír	Gyermek		?	80	?	?	
	57. sír	Nő		?	120	?	?	
	58. sír	Gyermek		?	80	?	?	
	59. sír	Férfi		?	130	?	?	
	60. sír	Nő		?	120	?	?	
	61. sír	Gyermek		?	100	?	?	
	62. sír	Férfi		?	120	?	?	
	64. sír	Gyermek		?	80	?	?	

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Oroszvár-Wiesnacker-dűlő	65. sír	Férfi	?	140	?	?	
	66. sír	Nő	?	120	?	?	
	67. sír	Gyermek	?	70	?	?	
	68. sír	Nő	?	125	?	?	
	69. sír	Férfi	?	130	?	?	
	70. sír	Nő	?	120	?	?	
	71. sír	Gyermek	?	80	?	?	
	72. sír	Nő	?	130	?	?	
	73. sír	Férfi	?	140	?	?	A váz hossza 200 cm
	74. sír	Férfi	?	120	?	?	
	75. sír	Nő	?	130	?	?	
	76. sír	Férfi	?	125	?	?	
	77. sír	Gyermek	?	70	?	?	
	79. sír	Férfi	?	100	?	?	
	81. sír	Gyermek	?	60	?	?	
	82. sír	Férfi	?	140	?	?	A váz hossza 200 cm
	83. sír	Gyermek	?	100	?	?	
	84. sír	Férfi	?	120	?	?	
	85. sír	Férfi	?	130	?	?	A váz hossza 190 cm
	86. sír	Nő	?	110	?	?	
	87. sír	Férfi	?	120	?	?	
	88. sír	Férfi	?	130	?	?	
	89. sír	Gyermek	?	90	?	?	
	90. sír	Nő	?	100	?	?	
	91. sír	Férfi	?	130	?	?	
	92. sír	Férfi	?	140	?	?	
	93. sír	Nő	?	115	?	?	
	94. sír	Gyermek	?	90	?	?	
	95. sír	Férfi	?	130	?	?	
	96. sír	Nő	?	115	?	?	
	97. sír	Gyermek	?	100	?	?	
	98. sír	Férfi	?	140	?	?	A váz hossza 200 cm
	99. sír	Gyermek	?	90	?	?	
	100. sír	Nő	?	130	?	?	
	102. sír	Férfi	?	120	?	?	
	103. sír	Férfi	?	110	?	?	
	104. sír	Férfi	?	120	?	?	
	105. sír	Nő	?	140	?	?	
107. sír	Férfi	?	120	?	?	A váz hossza 196 cm	
108. sír	Gyermek	?	100	?	?		
113. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?		
114. sír	Férfi	?	110	?	?		
115. sír	Gyermek	?	100	?	?		
116. sír	Férfi	?	110	?	?		
118. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?		
121. sír	Nő	?	130	?	?		
123. sír	Nő	?	120	?	?		
129. sír	Nő	?	115	?	?		
131. sír	Gyermek	?	80	?	?		
135. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?		
138. sír	Gyermek	?	80	?	?		

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	139. sír	Férfi, <i>ad.-mat.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	?	ÉNy-DK	
	140. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	?	?	ÉNy-DK	
	141. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	?	?	ÉNy-DK	
	142. sír	Leány, <i>inf.</i> II.	?	50	0,72	ÉK-DNy	
	143. sír	Férfi, <i>ad.</i>	?	?	?	?	
	144. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	1,4	K-Ny	
	145. sír	Leány, <i>inf.</i> I.	?	60	0,48	K-Ny	
	146. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	?	60	?	?	
	147. sír	Gyermek, 1-1,5 év	?	70	0,35	K-Ny	
	148. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	50	?	Ny-K	Koporsó nyoma
	149. sír	Gyermek, 3-4 év	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	0,33	Ny-K	Koporsó nyoma
	150. sír	Gyermek, 6-7 év	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	33	0,38	K-Ny	
	151. sír	Nő, <i>iuv.</i> (?)	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	1,04	K-Ny	
	152. sír	Nő, 18-23 év	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	50	0,93	Ny-K	
	153. sír	Felnőtt	?	70	1,54	Ny-K	
	154. sír	Nő, 25-28 év	?	65	2,16	Ny-K	
	155. sír	Gyermek	?	75	?	Ny-K	
	156. sír	Leány, <i>inf.</i> II.	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	55	1,23	DK-ÉNy	
	157. sír	Nő, <i>mat.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	56	1,23	DNy-ÉK	
	158. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	80	0,9	Ny-K	
	159. sír	Nő, 25 év	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	75	1,08	Ny-K	Koporsó nyoma
	160. sír	Nő, 40-45	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	55	0,81	Ny-K	Koporsó nyoma
	161. sír	Nő, 35 év körül	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	80	0,68	Ny-K	
	162. sír	Fiú, 17 év	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	65	0,6	Ny-K	
	163. sír	Csecsemő	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	40	0,12	Ny-K	
	164. sír	Férfi, <i>mat.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	45	0,76	Ny-K	Koporsó nyoma
165. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	50	0,45	Ny-K		
166. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	35	0,45	Ny-K		
167. sír	Felnőtt	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	65	1	Ny-K		
168. sír	Csecsemő	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	45	0,21	Ny-K		
169. sír	Nő, <i>iuv.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	50	1,08	Ny-K		
170. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	55	0,9	Ny-K		
171. sír	Nő, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	1,08	Ny-K		

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Oroszvár- Wiesenacker-dűlő	172. sír	Csecsemő	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	30	0,21	Ny-K	
	173. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	120	5	Ny-K	
	174. sír	Nő, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	62	1,36	Ny-K	
	175. sír	Nő, <i>iuv.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	45	0,96	Ny-K	
	176. sír	Gyermek, <i>inf. I.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	50	0,36	Ny-K	
	177. sír	Nő, <i>ad.-mat.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	70	1,62	Ny-K	
	178. sír	Férfi	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	65	1,14	Ny-K	
	179. sír	Nő	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	55	1,08	Ny-K	Kettős sír
	180. sír	Nő, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	65	0,7	Ny-K	A váz hasonfekvő helyzetű
	181. sír	Férfi, <i>mat.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	100	1,35	Ny-K	
	182. sír	Nő, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	100	1,6	Ny-K	Kettős sír
	183. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	85	1,26	Ny-K	Koporsó nyoma
	185. sír	Nő, <i>mat.-sen.</i>	?	70	0,85	Ny-K	
	186. sír	Gyermek, <i>inf. II.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	50	0,6	Ny-K	
	187. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	80	1,26	Ny-K	Koporsó nyoma
	188. sír	Férfi, <i>ad.-mat.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	70	1,44	Ny-K	Koporsó nyoma
	189. sír	Fiú (?), <i>inf. II.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	?	Ny-K	
	190. sír	Neme, kora bizonytalan	?	75	?	DNy-ÉK	
	191. sír	Neme, kora bizonytalan	?	75	?	Ny-K	
	192. sír	Férfi, <i>mat.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	70	1,52	Ny-K	
	193. sír	Gyermek	?	60	?	Ny-K	
	194. sír	Nő, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	70	0,85	Ny-K	
	195. sír	Férfi, <i>iuv.-ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	65	1,2	Ny-K	
	196. sír	Férfi, <i>sen.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	70	1,27	Ny-K	
197. sír	Gyermek, <i>inf. I.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	70	0,48	Ny-K		
198. sír	Gyermek, <i>inf. I.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	0,24	Ny-K		
199. sír	Gyermek, <i>inf. I.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	30	0,32	Ny-K		
200. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	1,02	Ny-K	Kettős sír, koporsó nyoma	
201. sír	Férfi	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	40	?	Ny-K		
202. sír	Férfi (?), <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	50	1,02	Ny-K		
203. sír	Férfi (?)	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	45	0,8	Ny-K		
204. sír	Férfi	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	95	0,99	Ny-K		

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Oroszvár-Wiesnacker-dűlő	205. sír	Férfi, <i>ad.-sen.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	40	?	Ny-K	
	206. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	55	0,64	Ny-K	
	207. sír	Nő, <i>mat.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	0,8	Ny-K	
	208. sír	Gyermek, <i>inf. I.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	45	0,24	Ny-K	
	209. sír	Nő, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	35	0,6	Ny-K	
	210. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	70	1,02	Ny-K	
	211. sír	Neme, kora bizonytalan	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	15	?	Ny-K	
	212. sír	Neme, kora bizonytalan	?	30	?	Ny-K	
	213. sír	Férfi	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	0,85	Ny-K	
	214. sír	Nő, <i>ad. (?)</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	35	1,02	Ny-K	Állapotos nő
	215. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	1,19	Ny-K	Koporsó nyoma
	216. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	Valószínűleg téglalap alakú aknasír	60	?	Ny-K	
	217. sír	Férfi, <i>ad.</i>	?	120	0,85	Ny-K	
	218. sír	Nő, <i>mat.</i>	?	130	0,82	Ny-DNy-K-ÉK	
	219. sír	Nő, <i>ad.</i>	?	70	0,82	DNy-ÉK	
	220. sír	Nő, <i>ad.</i>	?	95	0,85	Ny-DNy-K-ÉK	
	221. sír	Nő, <i>iuv.</i>	?	45	0,75	Ny-K	
	222. sír	Gyermek, <i>inf. I.</i>	?	45	0,65	Ny-DNy-K-ÉK	
	223. sír	Férfi, <i>ad.-mat.</i>	?	70	0,96	Ny-K	
	224. sír	Férfi, <i>mat.</i>	?	100	0,85	Ny-DNy-K-ÉK	Kövek a sírban
	225. sír	Férfi, <i>mat.-sen.</i>	?	130	1,08	Ny-K	
	226. sír	Férfi, <i>sen.</i>	?	75	1,05	Ny-K	
	227. sír	Nő, <i>mat.</i>	?	90	0,96	Ny-DNy-K-ÉK	
	228. sír	Férfi, <i>ad.</i>	?	80	1,02	Ny-K	
	229. sír	Nő, <i>mat.</i>	?	90	0,99	Ny-DNy-K-ÉK	
230. sír	Férfi, <i>mat.-sen.</i>	?	120	1,05	Ny-DNy-K-ÉK	Kövek a sírban, koporsó nyoma	
231. sír	Férfi, <i>ad.</i>	?	120	1,02	Ny-K		
232. sír	Nő	?	135	0,75	Ny-K		
233. sír	Leány, <i>inf. II.</i>	?	130	0,7	Ny-K		
234. sír	Nő, <i>ad.</i>	?	120	1,02	Ny-K		
235. sír	Nő, <i>inf. II.-iuv.</i>	?	100	0,96	Ny-DNy-K-ÉK	Kövek a sírban, koporsó nyoma	
Öttevény-Lenin u. 62.		Férfi, 40 év feletti	Téglalap alakú, padkás aknasír	103	?	Ny-K	
Pusztasomorja-Tímár-domb	6. sír	Nő	?	170	?	ÉNy-DK	
	7. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír	100	?	Ny-K	
	10. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	110	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	17. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír	Kb. 100	Kb. 1,5	Ny-ÉNy-K-DK	
	18. sír	Férfi	Téglalap alakú aknasír	110	1,26	Ny-K	
	19. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír	110	1,1	Ny-K	
Sokorópátka-Újtelep 17.		Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
Tét-Belterület		Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 150	?	Ny-K	
Töltéstava		Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sír- mélység (cm)	Alap- terület (m ²)	Tájolás	Megjegyzés
Valla	1. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	2. sír	Gyermek	?	Kb. 30	?	Ny-K	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	Ny-K	
	4. sír	Felnőtt	?	Kb. 30	?	Ny-K	
	5. sír	Gyermek	?	Kb. 30	?	Ny-K	
	6. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	7. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	8. sír	Felnőtt	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	9. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	10. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	11. sír	Felnőtt	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	12. sír	Férfi és nő (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	Kettős sír
	13. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	14. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	15. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	16. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	17. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	18. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	19. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	20. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	21. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	22. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	Koporsó nyoma
	23. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	24. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	25. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	Koporsó nyoma
	26. sír	Kisgyermek (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	27. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	DNy-ÉK	
	28. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	Koporsó nyoma
	29. sír	Kisgyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	30. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	31. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 50	?	?	
	32. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	33. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	34. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	35. sír	Felnőtt	?	Kb. 50	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	36. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	37. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	38. sír	Felnőtt	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	39. sír	Felnőtt	?	Kb. 50	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	40. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	41. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	42. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	43. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	44. sír	Felnőtt	?	Kb. 50	?	Ny-DNy-K-ÉK	
	45. sír	Felnőtt	?	Kb. 50	?	Ny-ÉNy-K-DK	
	46. sír	Neme, kora bizonytalan	?	Kb. 50	?	?	
	47. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	48. sír	Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	
	49. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-ÉNy-K-DK	
	50. sír	Gyermek	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	51. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	52. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
	53. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	Koporsó nyoma
	54. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	É-ÉNy-D-DK	Koporsó nyoma
	55. sír	Felnőtt (?)	?	Kb. 50	?	Ny-K	
Vének-Dunapart		Neme, kora bizonytalan	?	?	?	?	

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Az egyes temetkezőhelyeken az elhunytakat az esetek döntő többségében egyszerű, általában lekerekített sarkú, téglalap alakú *sírgödör*be temették. Természetesen ezek ritkán mutattak szabályos formát, attól különböző eltéréseik ismertek: valamelyik – általában a fej felőli – vége irányába kiszélesedő vagy oldalán szabálytalanul záródó egyaránt van. Sem fülkés, sem padmalysos sír nem ismert, viszont a *padkás sírgödörök*⁴²⁸ ritkábban megfigyelhetők. Ezek alacsonyabb számának az is oka lehet, hogy a padka dokumentálását lehetetlenné tették azok az esetek, amikor az a nyelési szint felett helyezkedett el.⁴²⁹ A sírgödör körben volt padkás kialakítású a mosonszentmiklós-lednicei 6. és az ikrény-silógödörök 6. számú síroknál, míg a gödör északi vagy északkeleti részén képeztek ki padkát az ötvenyi és a koroncó-bábotai II. sírban. Mindkét utóbbi sírnál ezen a padkán helyezték el a lócsontokat és a lószerszámot vagy csak magát a lószerszámot. A lébény-kaszási 32. sírban pedig a gödör délnyugati oldalán volt a padka. A sírgödörök *mérete* természetesen igazodott az elhunyt testméretéhez, többségében 0,6–1,5 m² között változott, extrém nagyságot mindössze egyetlen esetben, az oroszvári (Rusovce, Sl.) 173. sírnál dokumentáltak, mely a megadott méretek szerint 5 m²-es volt. A sír azonban egy római kori hulladékgödörbe volt beleásva, így felmerül a kérdés, hogy valóban ekkora volt-e maga a gödör, s nem a szuperpozíció okozta tévedéssel állunk-e szemben. Mindössze néhány esetben volt csupán megfigyelhető az eltemetett alkatához képest szűk sírgödör. Az avar kor végétől figyelhető meg a sírok méreteinek csökkenése, melyek az Árpád-korra érték el azt a szintet, mely még racionális volt.⁴³⁰ Mélységük változó, a két szélsőséges eset 10-20, illetve 170 cm, amihez természetesen még hozzá kellene számítani a humuszréteg vastagságát is. Valószínűleg azonban ennek hozzáadása után sem érte volna el egyik sír mélysége sem a 2 métert, kivételt csupán a mosontarcsai két temetkezés jelent a maga 200, illetve 220-230 cm-es mélységével. Temetőnként kisebb különbségek figyelhetők meg a sírgödörök mélysége között: a két legnagyobb sírkert közül Lébényben ezek sekélyebbek voltak, mint Oroszvár (Rusovce, Sl.) esetében. Míg az előbbinél 20, illetve 83 cm, 35-50 cm-es középértékkel, melyhez természetesen hozzáadódna még a humuszvastagság; addig Oroszváron (Rusovce, Sl.), ahol 15 cm volt a legsekélyebb, de több 30 cm-es mélység is előfordult, a többség 40-50 és 130-140 cm kö-

zött mozgott. Ugyancsak 50 cm körüli volt a vallai sírok többségének mélysége, ám ez az érték kissé sematikusan meghatározottnak tűnő volta miatt óvatosan kezelendő. Természetesen ebben a kérdésben az erózió hatását sem hagyhatjuk figyelmen kívül, melynek bizonyára jelentős szerepe volt a 20 cm körüli – nyilván irreális – sírmélységek esetében. A környező megyék temetői közül a szakonyi sírkertben a sírok mélysége 40-100 cm között váltakozott, átlagosan 50-60 és 80-90 cm közötti volt. Vas megyében az Ikervár-Virág utcai temető esetében ez 30 és 170 cm között mozgott, átlagosan 60-120 cm volt, Sorokpolány-Berekalján 15 és 120 cm között volt, átlagosan 50-90 cm-t mértek. A környező területekkel összehasonlítva tehát a vizsgált két megye temetőiben is átlagosnak mondható a sírmélység. A sírok leletgazdagságát tekintve – a sírmélységet, mint olyan adatot, mely talán az egyén anyagi, társadalmi helyzetének reprezentációjára utaló jelzés is lehet – a mélyebb sírok nem tűnnek ki, tehát úgy látszik nem ástak jelentősen nagyobb, mélyebb sírokat ezeknek a személyeknek. Ez a tendencia a szomszédos területen fekvő szakonyi temetőben is megfigyelhető volt, ahol csak „1-2 *ásónnyommal*” voltak mélyebbek a mellékletekben gazdagabb sírok.⁴³¹

Sírpítmény nyoma egy esetben sem volt megfigyelhető, még az ún. füles sírgödöröknél sem, melyek a lébény-kaszási temetőből (94., 102. sír) ismertek. A sírgödör részleges behatolásával az annak alján kialakított, néhány cm vastagságú *feltöltés*re fektették az elhunytakat ugyanezen temető négy (5., 76., 89., 104.) sírjában, valamint a mosonszentmiklós-lednice-dombi 17. sírban. Továbbá több sírnál is a koponya magasabb helyzete, annak temetés során történt alátámasztására utal. Klasszikus értelemben vett *kő- vagy téglapokolásos* temetkezés nem ismert.⁴³² Kövek a lébény-i és az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető öt sírjából kerültek elő. Ezeket bizonyára szándékosan helyezték a sírokba, s nem a behatolás során a sírfölddel együtt kerültek be. Köztük egyszerű és a megmunkálás nyomait mutató terméskövek egyaránt lehettek, az előbbieket túlsúlyra mellett. A sírokba került kövek azonban egyetlen esetben sem vették teljesen körbe, illetve fedték le a sírt, nem tekinthetők tehát épített sírszerkezetnek. Szabályosan egyedül az oroszvári (Rusovce, Sl.) 235. sírban lehetett megfigyelni köveket, ahol a lábak csontjainak végénél helyezkedett el félkörívben összesen 6 db. A váz szintjénél 20-60 cm-rel magasabban feküdtek kövek a 224. és a 230. sírban. Ezek a koporsóra helyeztek, vagy már a sír részleges behatolása után a sírgödörbe tett kövek egyaránt lehetnek. A gondosan

⁴²⁸ TETTAMANTI 1975, 90.

⁴²⁹ BENDE-LÓRINCZY 1997, 225, 12. jegyzet.

⁴³⁰ SZÓKE 1994, 253.

⁴³¹ GÓMÖRI 1984, 94.

⁴³² PAP 2002.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

vagy csupán jelzésszerűen épített sír a kora Árpád-korban a reprezentáció eszköze volt,⁴³³ míg a sírokban az elhunyt helyezett kövek szerepe lehetett a halott visszajárásának megakadályozása is, a koponya mellett előkerült köveknek pedig a deszkakeret megtámasztása.⁴³⁴ A vizsgált területen azonban a kövek sohasem magán a váz csontjain, hanem vagy annál magasabb helyzetben, a koponya bal oldalán, vagy pedig a váz szintjén, a lábak végénél, esetleg a kar külső oldalán helyezkedtek el. A lébény-kaszási 14. sírban a bal combcsont helyén feküdt 3 db lapos kő, azonban a sír bolygatott volta miatt ez kritikusan kezelendő.

Az elhunytakat az esetek döntő többségében *hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben* temették el. A végtagok azonban a nyújtott helyzettől eltérőek is lehettek. A *karcsonatok* helyzetét tekintve a leggyakoribb a váz mellett vagy enyhén a medence szélén, illetve a combcsontok végén lévő változat. E típus mellett az alábbi változatok ismertek: mindkét kéz a medencén; az egyik kar a test mellett nyújtva, míg a másik a medencén. Az alkarok erőteljesebben, a felkarra csaknem merőleges helyzetben történő behajlítása a jobb és a bal kar esetében is megfigyelhető volt. Ritkán ismert volt továbbá a kéznek az alsó állkapocshoz vagy a vállakhoz történő visszahajlítása is. A *lábak* elhelyezését tekintve csaknem kizárólagos a nyújtott helyzet.

Eltérések a hanyatt fekvő nyújtott helyzettől csupán kisebb számban ismertek: hason fekvő temették el az oroszvári (Rusovce, Sl.) 180. sír halottját, míg enyhén zsugorított helyzet a lébény-kaszási 62., 76. és 100. sírből ismert. A zsugorított helyzetben eltemetett személyek sírjai a korszak más temetőiben esetenként a temető szélén vagy ahhoz közel kaptak helyet,⁴³⁵ ez a lébényi temető esetében azonban nem érvényes. Hasonfekvő helyzetben történő temetés lehetősége feltételesen az oroszvári (Rusovce, Sl.) 1903. évi feltárás során előkerült néhány sír esetében vehető még fel. A megszokott fekvéstől eltérő helyzetű sírba helyezések magyarázatoként több lehetőség is felmerült már a kutatásban, melyek szerint az ilyen módon eltemetett személyek rabok, rabszolgák vagy babonás hiedelmek alapján megbélyegzett személyek voltak.⁴³⁶ Utóbbiak esetében a halott visszajárásától való félelem is indokolhatta az eljárást.⁴³⁷ A lébényi te-

mető 62. sírja esetében azonban nem számolhatunk az illető – adott közösségen belüli – alacsony társadalmi helyzetével, hiszen ez a sírkert legtöbb maradó anyagú ékszerleletét és viseleti elemét szolgáltató sírja volt. Gazdagabb mellékletű zsugorított helyzetű váz más temetőből is ismert.⁴³⁸

A vázak és a sírgödörök *tájolása* a korszak temetőiben megszokott Ny–K-i fő irányhoz igazodik. Kisebbségi eltérések természetesen megfigyelhetők mind az északi, mind a déli irányban. A fő irányra merőleges, É–D-i irányú tájolás a lébényi temető 2. számú, a temető tömbjétől távolabb elhelyezkedő laza szerkezetű sírcsoportjában és Győr-Bácsa, Szent Vid 19. sírja esetében figyelhető meg, erőteljesebb eltérés ebbe az irányba pedig Valla (Wallern, A.) 54. sírjánál. A győr-téglavető-dűlői 593. számú gyermeksíre esetében, továbbá az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető hat sírjánál a beszámoló K–Ny-i tájolásról tudósít.⁴³⁹ Ennél az iránynál azonban fel kell vetni a lehetőségét, hogy ez talán csak a váz helyzetének nem megfelelő megkülönböztetéséből fakad. Összehasonlítva a lébényi és az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető ismert sírjainak irányát, a lébényi sírok tájolása egységesebbnek látszik, míg a másik temetőben nagyobbak az eltérések a Ny–K-i fő irányhoz képest. A tájolás eltéréseinek esetszáma mellett annak fő iránya is temetőnként eltérő lehet: a győrszentiván-sőprőshegyi temetőben a sírok déli irányban térnek el, hasonlóan az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető 1903-ban feltárt sírjaihoz. A Ny–K-i iránytól való eltérések megfigyelésére csak a pontosabban dokumentált temetők esetében nyílik lehetőség; ez az ismert esetek többségében 90–112,5° között változik. A tájolás Ny–K-i iránytól történő eltéréseinek hátterében az uralkodó szélirány is állhat.⁴⁴⁰ A fő iránytól teljesen eltérő esetek magyarázata azonban más kellett, hogy legyen. Az elhunytakat általában a sírgödör középtengelyében helyezték el.

A 10–11. századi Kárpát-medencében a magyarságra jellemző *koponyatrepanáció*⁴⁴¹ nyomára a két megyében egyedül a lébényi temető két sírjában bukkantak.⁴⁴² egy jelképes és egy tényleges beavatkozás formájában (17. és 44. sír). A Kárpát-medencében megfigyelhető általános gyakorlattal⁴⁴³ ellentétben a lébényi temetőben mindkét

⁴³³ RITOÓK 2010, 483.

⁴³⁴ TETTAMANTI 1975, 95.

⁴³⁵ BÉNDÉ-LŐRINCZY 1997, 226.

⁴³⁶ MESTERHÁZY 1998, 23–24.

⁴³⁷ RÉVÉSZ 1996g, 39.

⁴³⁸ KÖLTŐ 2000.

⁴³⁹ BÖRZSÖNYI 1905, 32; MTM A. I. sz. n.

⁴⁴⁰ TOMKA 1986, 165.

⁴⁴¹ GRYNÆUS 1996, 56–89, IX. tábla; TOMKA 2000a, 66–80.

⁴⁴² Románd-Dióültetvényről gépi földmunka során került elő egy női koponya 2005. július 28-án, melyen jelképes trepanáció látható (XJM R. A. 79–2005.). Mivel egyéb korhatározásra alkalmas lelet nem ismert mellőle, így csupán feltételesen köthető a 10–11. századi magyarsághoz, ezért nem vettem fel a lelőhelyek közé.

⁴⁴³ GRYNÆUS 1996, 86–89; JÓZSA-FÓTHI 2007, 9, 11.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

trepanált személy nő volt. A 10. században a beavatkozást hosszabb idővel túlélők aránya 81,2% volt.⁴⁴⁴ A lébényi nők közül a ténylegesen trepanált koponyájú a beavatkozást néhány hónappal élhette túl.⁴⁴⁵

A szokás a 9. századi Kárpát-medencéből nem ismert, csak a magyar honfoglalást követően jelenik meg újra. A 10. században figyelhető meg nagy számban, a következő évszázad folyamán azonban visszaszorul. Árpád-kori érmével a vajdahunyad-kincseshegyi (Hunedoara, Ro.) 24. sírból, I. István (1000–1038) veretével együtt került elő ténylegesen trepanált koponya,⁴⁴⁶ de – területenként valószínűleg eltérő arányban – még a 11. század utolsó harmadában⁴⁴⁷ is vannak adataink a beavatkozás gyakorlatára.⁴⁴⁸ A sebészeti trepanáció oka az esetek egy részében lehetett mechanikus eredetű sérülés kezelése is.⁴⁴⁹ A beavatkozások elhelyezkedését vizsgálva a koponyaboltozat elülső és oldalsó részén, az esetek háromnegyedében annak bal oldalán történő helyzetéből Józsa László és Fóthi Erzsébet arra a megállapításra jutott, hogy ezek döntő többsége csontsérülés ellátását szolgálta.⁴⁵⁰ A vizsgált terület leletanyagában viszont nem találtak példáját kifejezetten harci cselekményből eredő csontsérülésnek, ennek oka azonban az embertani vizsgálatok gyakori hiánya is lehet.

Koporsó nyomára az esetek nagy százalékában a feltárás során megfigyelhető famaradványok vagy a fakoporsó okozta elszíneződések utaltak. Sajnos azonban ezek az egykori szerkezet rekonstrukciójához nem kínálnak elégséges adatokat. Jóval kisebb számban ismertek koporsószegek, ami bizonyára arra utal, hogy a koporsókat facsapolással állították össze. Szintén koporsóra utalnak azok az esetek, ahol a váz felett magasabban elhelyezkedő agyagedényt vagy köveket találtak, melyeket valószínűleg a temetés során a koporsóra helyeztek. Feltételesen ide sorolhatók továbbá azok a sírok is, ahol a csontok elmozdultak. Az ismert sírszámot tekintve azonban csupán néhány esetben bukkan fel koporsó nyoma, ami az eseteknek alig 1-2%-a. Aligha tévedünk tehát, amikor feltételezzük, hogy a koporsós temetkezések száma egykor ennél jóval nagyobb volt,⁴⁵¹ de ez vagy nem volt megfigyelhető, vagy nem fordítottak rá kellő

figyelmet. A koporsók közül csupán néhány volt vaszegekkel, vagy -pántokkal összekapcsolva, szemben a győr-pósdombi temetővel, ahol több sírból is került elő vas koporsókapocs, ami az egyes közösségek gyakorlatának eltérő voltát mutathatja. A koporsós temetkezések Tettamanti Sarolta véleménye szerint a 10. század második felétől válhattak gyakoribbá,⁴⁵² míg a 11. századi, ún. köznépi temetőkben a szokás feltételezhetően széles körben elterjedt.⁴⁵³ Nem a hagyományos értelemben vett koporsós temetkezések közé sorolhatók, de mégis itt kell megemlíteni, hogy a szakirodalomban megtalálható annak gondolata, hogy a padkás sírok esetében a padka a sírt fedő deszkalap alátámasztására szolgált.⁴⁵⁴ Az Ikrény-silógödörök 6. sírban a sírgödört körbe övező padka gödör felőli mélyebb szélénél volt megfigyelhető koporsó nyoma. Itt tehát vagy a tulajdonképpeni gödörbe illeszkedett a faláda, vagy – és a csontok helyzete alapján talán ez tűnik valószínűbbnek – a padkát deszkalap fedhette. Nem zárható ki, hogy a padka csekély magassága miatt ez domború lehetett.

Többes sírok. A bizonytalan megítélésű vallai 12. sír kivételével összesen hat olyan sír került feltárásra, melyekben több személy váza feküdt, ebből három az oroszvári (Rusovce, Sl.) (197., 182., 200. sír), egy-egy pedig a Győr-Bácsa, Szent Vid (17.), Ikrény-Silógödörök (1/A–B. sír) és Lébény-Kaszás (100. sír) területén fekvő temetőből. Minden esetben felnőtt nők és gyermekek/csecsemők kerültek közös sírba, az egyetlen kivétel a lébényi 100. sír felnőtt férfi, nő és két gyermek temetkezésével. Ahol a pontosabb nemi és életkori adatok ismertek, ott az előbbieket kivétel nélkül *iuu.-ad.* korú nők sírjai voltak. Az újszülöttek a váz bal oldali bordáin, a bal felkarcsont végénél, a medence jobb oldalán vagy a combcsontok között helyezkedtek el az ismert esetekben. A lébényi 90. és az oroszvári (Rusovce, Sl.) 214. sírba temetett állapotos nőt nem soroltam a többes temetkezések közé, hiszen még a szülés előtt érte őket a halál. Az avar kori kettős és többes temetkezéseket – módszertani igénnyel – Tomka Péter elemezte,⁴⁵⁵ megállapításait azonban a 10. század esetében is érvényesnek tekinthetjük. A kettős és többes temetkezések mindenütt – időtől és tértől függet-

⁴⁴⁴ JÓZSA–FÓTHI 2007, 9.

⁴⁴⁵ CZIGÁNY 2000, 55.

⁴⁴⁶ ROSKA 1913, 175.

⁴⁴⁷ BENDE–LŐRINCZY 1997, 238.

⁴⁴⁸ Felmerült a lehetőség, hogy Zalavár-Vársziget, Kápolna temetőjének három, 12. század első évtizedében megásott sírjában előkerült koponyán trepanálás – vagy harci sérülések – nyomai láthatók (RITÓOK 2010, 486). A trepanáció gyakorlatának későbbi korokban megfigyelhető volta mellett foglalt állást Józsa László és Fóthi Erzsébet is, véleményük szerint: „nemcsak a 11. században, hanem két-háromszáz évvel később is több sikeres koponyalékelést végeztek” (JÓZSA–FÓTHI 2007, 8).

⁴⁴⁹ ÉRY 1994, 222.

⁴⁵⁰ JÓZSA–FÓTHI 2007, 11.

⁴⁵¹ PAP 2010.

⁴⁵² TETTAMANTI 1975, 94.

⁴⁵³ PAP 2010, 113.

⁴⁵⁴ TÖRK 2009, 104.

⁴⁵⁵ TOMKA 1992, 71; TOMKA 2003, 14, 19, 11. jegyzet.

lenül – előfordulnak, „normális” arányuk 1-2% temetőként, de természetesen mértékük változó is lehet.⁴⁵⁶ A közös sírba temetett nő és gyermek esetében valószínűleg egymáshoz közelálló, rokon személyekkel számolhatunk, de genetikai vizsgálatok hiányában azonban csupán feltételezhető, hogy anyát és gyermekét helyezték örök nyugalomra. A 10–11. századi Kárpát-medencei, ún. köznépi jellegű temetőkben csak elszigetelten fordulnak elő, még ha néhány esetben magasabb értékek is megfigyelhetők voltak. A kettős sírokat tekintve a két személy eltemetésére azonban nem feltétlenül egy időpontban kerülhetett sor. Korabeli *rablásra* utaló nyom nem került elő, noha a sok nem szakszerűen feltárt sír esetében ezt nem zárhatjuk ki. Kérdés, hogy a korabeli rablások hiánya azon sírjelek hiányát igazolja-e, melyek az elhunytal eltemetett tárgyakra közvetve utalának,⁴⁵⁷ s ilyenek ezért nem történtek.

Szuperpozíciók is csak nagyon alacsony számban ismertek az egy korszakba tartozó temetkezések között, megfigyelhetők viszont a temető helyének esetleges megelőző korszakából származó objektumaival. Az oroszvári (Rusovce, Sl.) 172. sír esetében feltételezhető, hogy az egy utántemetés volt, talán az anya halála után gyermekét temették el ily módon, akinek a sírja így a 171. sír egy része felett helyezkedett el. Az ikrényi temetőben a kora Árpád-kori sírokat bolygatták vagy semmisítették meg az Árpád-kor késői szakaszában megásott sírok, szerencsére azonban a mélységbeli különbségek miatt nem minden esetben. Többször érte viszont jelenkori vagy a temetést esetleg akár több évszázaddal követő bolygatás a sírok egy részét. Az egy korszakba sorolható temetkezések szuperpozícióinak alacsony száma bizonyára a sírok jól látható jelöléséről, és talán a temetők rövidebb használati idejéről is tanúskodik.

A sírokból előkerülő tárgyak elhelyezkedését illetően néhány esetre érdemes kitérni. Az ikrényi 6. sírban a váz felett kb. 20 cm-rel feküdt egy – valószínűleg – huzalkarperec töredéke. Ennél a sírnál feltételezhető, hogy koporsós temetkezéssel vagy az elhunytat a padkára helyezett deszkával fedő temetkezési móddal kell számolnunk. Így jogosan merül fel a lehetőség, hogy a karperectöredéket a temetés során dobták be a sírba, mint azt más korabeli temetkezések esetében is megfigyelték.⁴⁵⁸ Ugyancsak a sírba bedobott ékszer lehet az oroszvári

(Rusovce, Sl.) 164. számú temetkezésből, a jobb lábszárcsontok mellől előkerült gyűrű is.

Étel- és italmelléklet. A vizsgált terület temetői között többen is megtalálhatók voltak az étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló agyagedények, vagy ritkán magára, a húsetelre utaló állatcsontok.

A hét lelőhely megközelítőleg 78 olyan sírt tartalmazott, melyben túlvilági útravalóul szánt étel- vagy italmelléklet megléte igazolható vagy feltételezhető. Ezek döntő többsége kerámiaedényben került a sírba. Az összes edénymellékletes sír 96%-ában 1 db, 4%-ában 2 db edény került elő. Az edénymellékleteket tartalmazó sírok nemi arányait tekintve a teljes szám 41%-a férfi, 29%-a nő, 23%-a gyermek, míg a sírok 7%-a az eltemetett nemi és életkori adatait tekintve ismeretlen. A temetők között kiemelkedő az oroszvári (Rusovce, Sl.), ahol legkevesebb 70 sírből legalább 73 db agyagedény került elő, ami a temetőben lévő sírok 35%-át teszi ki. Lényeges, hogy 3 sírban is egynél több edény volt, noha a 10. századi kerámiás sírok fő jellemzője az egyetlen agyagedény melléklet.⁴⁵⁹

Az edények sírbéli helyzete azonban sajnos a sírok több mint felénél nem ismert. A dokumentált esetekben általában a lábak vagy a jobb lábszárcsontok végei előtt, a jobb vagy a bal lábszárcsontok külső oldalán, esetleg a koponyától balra vagy jobbra helyezkedtek el. Utóbbi helyzetben főként a Dunától keletre kerültek elő edények a sírokból,⁴⁶⁰ míg a lábknál lévő elhelyezés a nyugati területekre jellemző.⁴⁶¹ Az oroszvári (Rusovce, Sl.) 164. sírban a koponya felett 40 cm-rel helyezkedett el az agyagedény, így ebben az esetben valószínűleg a koporsóra helyezett étel- vagy italmellékletet tartalmazó edénnyel állunk szemben, s nem a sírba a temetés során behelyezett, így annak betöltésében lévő⁴⁶² edénnyel. Ugyancsak a koponya felett volt az edény a mosonszentmiklós-lednice-dombi 17. sírban is. A fej és a láb mellé helyezett agyagedények különösen gyakoriak a mai Szlovákia területén feltárt 9–10. századi temetőkben, de nem állnak példa nélkül a magyar szállásterületen sem.⁴⁶³ Az edényben elhelyezett étel- vagy italmelléklet sírba helyezésének szokása a 10. század második és a 11. század első felének sírjai esetében figyelhető meg legtöbbször.⁴⁶⁴

⁴⁵⁶ STEUER 2007, 197.

⁴⁵⁷ BÉNDÉ-LÓRINCZY 1997, 236.

⁴⁵⁸ ISTVÁNOVITS 2003, 353.

⁴⁵⁹ KVASSAY 1984, 173.

⁴⁶⁰ ISTVÁNOVITS 2003, 355.

⁴⁶¹ KVASSAY 1984, 175–176.

⁴⁶² ISTVÁNOVITS 2003, 353.

⁴⁶³ ISTVÁNOVITS 2003, 355.

⁴⁶⁴ KVASSAY 1984, 173.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Az ételmelléklet jellege	Az ételmelléklet elhelyezkedése
Écs-Tődomb	Feldült lovas sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	?
Győrzámoly-Régi plébánia		Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	?
Lébény-Kaszás-domb	85. sír	Gyermek, 7-8 éves	Állatsont	A sír délkeleti sarkában, a gödör aljánál kissé magasabban
Mosonszentmiklós-Lednice-domb	17. sír	Gyermek	Agyagedény, növényevő állat részleges vázsontjai	A koponya felett, illetve a váz bal oldalán
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	18. sír	Férfi	Agyagedény	?
	23. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	?
	25. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	?
	28. sír	Férfi	Agyagedény	?
	31. sír	Nő	Agyagedény	?
	34. sír	Férfi	Agyagedény	?
	35. sír	Férfi	Agyagedény	?
	38. sír	Gyermek	Agyagedény	?
	44. sír	Nő	Agyagedény	?
	46. sír	Férfi	Agyagedény	?
	48. sír	Nő	Agyagedény	?
	51. sír	Férfi	Agyagedény	?
	52. sír	Nő	Agyagedény	?
	53. sír	Gyermek	Agyagedény	?
	58. sír	Gyermek	Agyagedény	?
	62. sír	Férfi	Agyagedény	?
	65. sír	Férfi	Agyagedény	?
	67. sír	Gyermek	Agyagedény	?
	68. sír	Nő	Agyagedény	?
	73. sír	Férfi	Agyagedény	?
	75. sír	Nő	Agyagedény	?
	81. sír	Gyermek	Agyagedény	?
	85. sír	Férfi	Agyagedény	?
	86. sír	Nő	Agyagedény	?
	88. sír	Férfi	Agyagedény	?
	89. sír	Gyermek	Agyagedény	?
	92. sír	Férfi	Agyagedény	?
	93. sír	Nő	Agyagedény	?
	94. sír	Gyermek	Agyagedény	?
	95. sír	Férfi	Agyagedény	?
97. sír	Gyermek	Agyagedény	?	
99. sír	Gyermek	Agyagedény	?	
102. sír	Férfi	Agyagedény	?	
103. sír	Férfi	Agyagedény	?	
104. sír	Férfi	Agyagedény	?	
107. sír	Férfi	Agyagedény	?	
108. sír	Gyermek	Agyagedény	?	
114. sír	Férfi	Agyagedény	?	
116. sír	Férfi	Agyagedény	?	
129. sír	Nő	Agyagedény	?	

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Az ételmelléklet jellege	Az ételmelléklet elhelyezkedése
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	131. sír	Gyermek	Agyagedény	?
	151. sír	Nő (?), <i>iuv.</i>	Agyagedény	A jobb lábsontok végei előtt
	156. sír	Leány, <i>inf.</i> II.	2 db agyagedény, 2 db állatcsont	A lábsontok végei előtt, illetve a koponya bal oldalán és a lábsontok alatt
	157. sír	Nő, <i>mat.</i>	Agyagedény	A koponyatetőtől balra
	159. sír	Nő, 25 éves	Agyagedény	A lábsontok végei előtt
	160. sír	Nő, <i>ad.-mat.</i>	Agyagedény	A lábsontok végei előtt
	162. sír	Fiú, 17 éves	Agyagedény	A lábsontok végei előtt
	164. sír	Férfi, <i>mat.</i>	2 db agyagedény	A koponya felett 40 cm-rel és a jobb lábsontoktól kifelé 60 cm-re
	170. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Agyagedény	A bal térdkalács magasságában, a lábsontok külső oldalán
	173. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Agyagedény	A bal lábszárcsontok alsó végének külső oldalán
	174. sír	Nő, <i>ad.</i>	Agyagedény	A koponya jobb oldalánál
	175. sír	Nő, <i>iuv.</i>	Agyagedény	A jobb lábsontok külső oldalánál
	182. sír	Nő, <i>ad.</i>	Agyagedény, állatcsont	A bal és a jobb lábsontok külső oldalánál
	183. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Agyagedény	A jobb lábsontok külső oldalánál
	187. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Állatcsont	A bal szárkapocscsont középső részének külső oldalán
	188. sír	Férfi, <i>ad.-mat.</i>	Agyagedény	A bal lábsontok végének külső oldalán
	194. sír	Nő, <i>ad.</i>	Agyagedény	A bal lábsontok külső oldalán
	196. sír	Férfi, <i>sen.</i>	Agyagedény	A bal lábszárcsontok alsó résznek külső oldalán
	197. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	Agyagedény	A lábsontok végei előtt
	199. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	Agyagedény	A jobb lábsontok külső oldalánál
	201. sír	Férfi	2 db agyagedény	A jobb lábsontok végénél
	203. sír	Férfi	Agyagedény	A bal térdkalács magasságában, a lábszárcsontok külső oldalán
	204. sír	Férfi	Agyagedény	A koponyatetőtől balra
	207. sír	Nő, <i>mat.</i>	Agyagedény	A lábsontok végei előtt
	207. sír	Nő, <i>mat.</i>	Tojás	Az agyagedényben
	208. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	Agyagedény	A jobb combcsont alsó részének külső oldalán
	208. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	Tojás	A koponya jobb oldalánál
	210. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Agyagedény	A jobb lábsontok végénél
	211. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A bal lábsontok külső oldalán
	212. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	?
	215. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	Agyagedény	A jobb lábsontok végének külső oldalán
	217. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Tojás	A jobb kulcsont és az állkapocs között
	219. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Agyagedény	A jobb lábszárcsontok alsó részének külső oldalán
219. sír	Nő, <i>ad.</i>	Tojás	Az agyagedényben	
229. sír	Nő, <i>mat.</i>	Agyagedény	A lábsontok végei előtt	
229. sír	Nő, <i>mat.</i>	Tojás	Az agyagedényben	
Öttevény-Lenin u. 62.		Férfi, 40 év felett	Juh combcsontja	A koponyától keletre, 3-4 cm-re
Valla	30. sír	Gyermek	Halsontok	A váz medencéjén

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Az edények sírbéli helyzete és az eltemetettek nemi és életkori adatai között nem figyelhető meg szabályszerűség. Mivel az agyagedényes sírokba temetett személyek között a felnőtt korúak vannak többségben, így ezekben az esetekben nem szélesíthető általános érvényűvé, hogy a kisebb gyermekek a számukra könnyebb fogyaszthatóság érdekében pépesebb – nyilván edényben lévő – ételt kaptak, míg a felnőttek rágást jobban igénylő, ám nagyobb tápértékkel rendelkező húsételt. Az edényekből növényi magvakra utaló nyomokról nem maradt fenn híradás; ha voltak is ilyenek, valószínűleg nem fordítottak rájuk figyelmet.

Az edények típusait tekintve a korszak sírjaiban ritka a kisebb tálka,⁴⁶⁵ melynek legutóbbi összefoglalása 30 biztos és 9 bizonytalan példáját sorolta fel.⁴⁶⁶ Az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőben összesen 3 db ismert, ebből 1 db sajnos csak említés szintjén, 1 db egy közepes minőségű fotó alapján valószínűleg díszítetlen, talpkoronggal ellátott típus volt, míg a harmadik – ma is megtalálható – tálka belső oldalán csigavonallal díszített. A tálkák e típusai a halimbai temetőben a 10. század közepére/végére keltezhető sírokban találhatók.⁴⁶⁷ Az edények döntő többsége azonban egyszerű, közepes méretű fazék volt, mely a korszak temetkezéseinek jellemző edénymelléklete volt.⁴⁶⁸

Az edények olyan arányú sírba tétele, mint az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőben, más korabeli lelőhelyről tudomásom szerint nem ismert, összehasonlításként a korszak egyik kerámiaedényekben gazdag temetőjében, Halimba-Cseresen ez az arány nem egészen 14,5% volt.⁴⁶⁹ Tettamanti Sarolta feltételezése szerint a Dunántúl északi felében éltek olyan népcsoportok, melyeknél az edényes temetkezés gyakoribb szokás volt; ezek temetői területileg zárt tömbben helyezkednek el.⁴⁷⁰

A környező területek edénymellékletes sírjait tekintve Vas megye csaknem fehér foltként jelentkezik, területén az edényben elhelyezett, túlvilágra szánt útravaló adásának szokása egyedül az Ikervár-Virág utcai 123. sír alapján igazolható,⁴⁷¹ azonban itt nem agyag-, hanem vaspántos faedényke formájában. Nyugatabb-

ra, Ausztiában Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 32. sírja,⁴⁷² Füles (Nikits, A.) 1. számú temetkezése⁴⁷³ és Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) 12. sírja⁴⁷⁴ szerepeltethető. Nem került elő edény viszont a Sopron megyei Szakonyban feltárt temetőből.⁴⁷⁵

A sírba helyezett ételt vagy italt tartalmazó edények számával összevetve a húsételre utaló *állatsont* viszonylag ritka: az ötvenévi és a vallai 30. sírból került elő egy juh combcsontja, illetve halcsontok. Kerámiaedénnyel együtt a mosonszentmiklós-lednicei 17., az oroszvári (Rusovce, Sl.) 156. és a 182. sírból kerültek elő, ezekben a sírokban azonban a csontos húsételt nem az edénybe helyezték, hanem külön került a sírba. A kisszámú adat nem teszi lehetővé annak vizsgálatát, hogy milyen állat, milyen minőségű húsa került a sírba. Az ötvenévi sírból előkerült juh csontos húsa a leggyakoribb húsétel a korszak sírjaiban,⁴⁷⁶ mely helyzetét tekintve megfelel a korszakban a leggyakoribbnak számító – a fej és a váll mellett fekvő – pozíciónak.⁴⁷⁷ Úgy tűnik, hogy – főként az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőben megfigyelhető jellegzetességek alapján – az útravalóul szánt ételt edényben helyezték a sírba, mely így talán annak jellegét is körvonalazhatja: a csontot is tartalmazó húsétel itt nem annyira jellemző, s a különböző kerámiaedények alapján talán inkább szemes, növényi alapanyagú ételekre gondolhatunk, vagy csontot nem tartalmazó húsról. Számolni kell azonban annak lehetőségével is, hogy sokszor csupán a feltárások korabeli színvonaláért megtevesztő, s az állatsontok hiányát okozza, hogy ezekre egyszerűen nem fordítottak figyelmet a 20. század elején.⁴⁷⁸

Tojások. A két egykori megye területéről csupán az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető 5 sírja tartalmazott tojást (207–208., 217., 219., 229. sír). Az újjászületés vagy a termékenység szimbólumaiként, esetleg bajelhárító szerepű tárgyként is értelmezett leletek a Kárpát-medence ún. köznépi jellegű temetőiben találhatóak, főként gyermeksírokban.⁴⁷⁹ A tojás sírba helyezése e korszakban nem csupán a magyar szállásterület sírjaiban volt megfigyelhető, példái ennek déli részétől⁴⁸⁰ a mai Cseh-

⁴⁶⁵ KVASSAY 1984, 174.

⁴⁶⁶ TAKÁCS 2012, 420–422, 444–446.

⁴⁶⁷ SZIGETI–SZILÁGYI 2009, 4.

⁴⁶⁸ KVASSAY 1984, 176–177.

⁴⁶⁹ TÖRÖK 1962.

⁴⁷⁰ TETTAMANTI 1975, 104, 112.

⁴⁷¹ HAJMÁSI–KISS 2000, 62, 50. tábla.

⁴⁷² OBENAU 2006, 49, Taf. 5.

⁴⁷³ OBENAU 2006, 77, Taf. 13.

⁴⁷⁴ KREITNER 2000, 189, Abb. 15.

⁴⁷⁵ GÖMÖRI 1984.

⁴⁷⁶ LŐRINCZY–TÖRK 2011, 429.

⁴⁷⁷ RÉVÉSZ 2006a, 139.

⁴⁷⁸ VÁLYI 2000, 374; ISTVÁNOVITS 2003, 357.

⁴⁷⁹ TETTAMANTI 1975, 109; ISTVÁNOVITS 2003, 357; RÉVÉSZ 2008, 437; VÖRÖS 2008, 230.

⁴⁸⁰ KOROŠEC 1999, 131, 141.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

ország délkeleti részéig⁴⁸¹ egyaránt fellelhetők. A szokás délvidéki megjelenése mögött a területen megerősödő magyar befolyás is feltételezhető.⁴⁸² Hasonlóan a letkés-tégláégetői,⁴⁸³ a majsi,⁴⁸⁴ a nyitrai (Nitra, Sl.)⁴⁸⁵ vagy a Veszprém-Komarov utcai⁴⁸⁶ sírkerthez, az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőben sem csupán egyetlen sír tartalmazott tojást. Továbbá az is az átlagostól elütő jelenség, hogy az öt elhunyt közül csak egyetlenegy volt gyermek, míg három felnőtt nő és egy férfi. Úgy tűnik tehát, hogy ritkábban férfiak sírjaiba is kerülhetett tojás, mint azt a közelmúltban a magyar szállásterület keleti feléről újabb adatokkal is alátámasztották.⁴⁸⁷ Éry Kinga megfigyelése szerint a tojásokat általában az izületi végződések környékén helyezték el.⁴⁸⁸ Az oroszvári (Rusovce, Sl.) sírokban a koponya vagy az állkapocs jobb oldalánál, illetve a behelyezett kerámiaedényekben voltak. Hasonló módon helyezhették sírba a már említett veszprémi temető 4.

sírjában lévő tojásokat is.⁴⁸⁹ Ezekben az esetekben azok ételmelléklet volta is felmerül. A tojások már az avar kori temetkezésekben is megtalálhatók voltak, esetenként 8-9 db is előkerülhetett a sírokból.⁴⁹⁰ Vizsgált temetőnkben a tojás sírba helyezése a kisszámú adat alapján a 10. század második felében már adatolhatóan látszik. Mindez összhangban áll a letkési temetőben megfigyelt jelenséggel is, itt ugyanis a tojás mellett a 10. század harmadik harmadától keltezhető leletek – nyakperec, S-végű karikák – kerültek elő.⁴⁹¹ A nyitrai (Nitra, Sl.) temető tojásokat tartalmazó sírjai alapján itt még a 11. század második felében is helyezhettek tojásokat a sírokba.⁴⁹²

Érmek. A sírok, leletek keltezésében⁴⁹³ azok *terminus post quem* időpontját szolgáltató korabeli érme meglehetősen kevés lelőhelyről ismert, melyeket összefoglalóan az alábbi táblázat tartalmaz [60. kép]:

Lelelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus/darab	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Barátudvar	Szórvány		Salamon (1063–1074) H7		
Bezi-Péterházapuszta	Szórvány		Aba Sámuel (1041–1044) H7 (2 db)		
Féltorony	Szórvány		Salamon (1063–1074) H17		
Győr-Bácsa, Szent Vid	16. sír	Férfi	I. István (1000–1038) <i>Stephanus Rex III</i>	A szeméremcsontok előtt, egy csat és egy csiholó alatt	
Győr-II. Rákóczi Ferenc u.	Szórvány		12. századi magyar pénzek		
Győr-Révfalu	Szórvány		III. Niképhorosz Botanciatész (1079–1081) aranypénze		
Győr-Szabadhegy	Szórvány		I. István (1000–1038)		
Győr-Téglavető-dűlő	26. sír	Neme, kora bizonytalan	„ <i>italiai érme</i> ”	?	1 db kopott, átlyukasztott, valamint további bizonytalan érmék
	47. sír	Nő	I. Berengár (888–924), Provence-i Hugó (926–931), Provence-i Hugó és II. Lotár (931–947), II. Lotár (947–950)	A nyakcsigolyáknál	2-2 ponton átfúrtak

⁴⁸¹ STANA 2006, 58.

⁴⁸² KORÓSEK 1999, 141.

⁴⁸³ BAKAY 1978, 155.

⁴⁸⁴ KISS 1983, 159.

⁴⁸⁵ FUSEK 1998, 101.

⁴⁸⁶ PERÉMI 1989, 4, 6.

⁴⁸⁷ NEPPER 2002, 155; JAKAB 2009, 117.

⁴⁸⁸ ÉRY 1968, 103–104.

⁴⁸⁹ PERÉMI 1989, 4.

⁴⁹⁰ LEZSÁK 2009, 152.

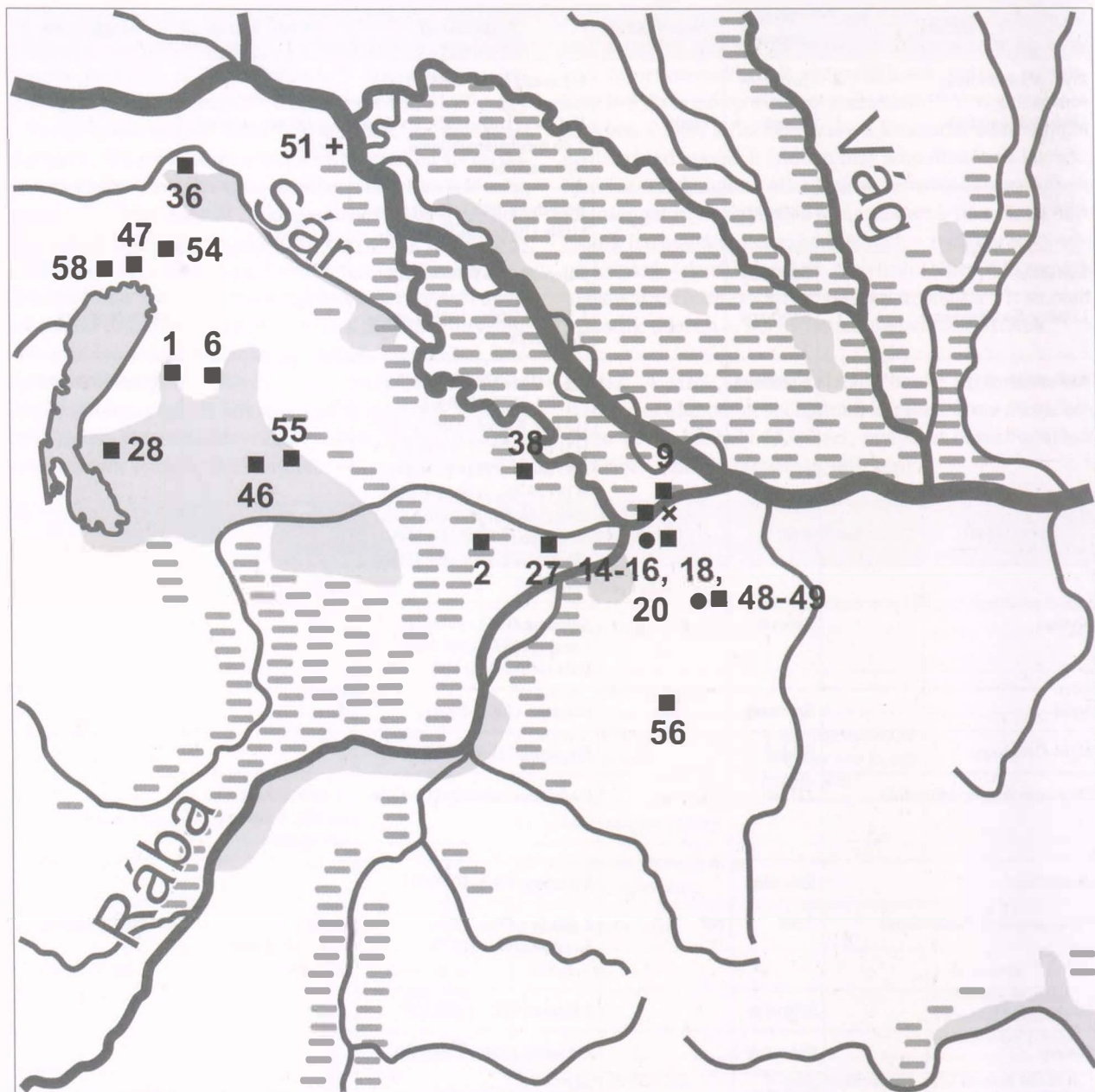
⁴⁹¹ BAKAY 1978, 107.

⁴⁹² FUSEK 1998, 101.

⁴⁹³ BÁLINT 1995, 241–244; KRISTÓ 1997, 236–239.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus/darab	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Győr-Vasútállomás	Szórvány		I. István (1000–1038) H1a		
Ikrény-Silógődrök	23. sír	Felnőtt	II. Géza (1141–1162), továbbá 1 db meghatározatlanul elpusztult érme	A jobb kéz csontjai között	
Illmic	Szórvány		Béla <i>dux</i> (1048?–1060) vagy király (1060–1063) H11/12		
Lajtafalu	Szórvány		Salamon (1063–1074) H15		
Lébény-Kaszás-domb	Szórvány		I. István (1000–1038) <i>Lancea Regis</i> H2a		2 ponton átfürt
Mosontétény	Kincslet		I. László (1077–1095) H26 (67 db), H27 (18 db), H30 (13 db); Kálmán (1095–1116) H31 (424 db), H32 (50 db), H33 (84 db), H34 (179 db), H38 (20 db), H39 (296 db), H40 (117 db), H41 (263 db), II. István (1116–1131) H44 (75 db), H45 (106 db), H47a (201 db)		Agyagedényben
Nyulas	Szórvány		Salamon (1063–1074) H17, I. László (1077–1095) H28 és II. Béla (1131–1141) H49		
Nyúl	Szórvány		Salamon (1063–1074)	?	
Nyúl-Öreghegy	Feldült sír	?	Provence-i Hugó (926–931)	?	
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	221. sír	Nő, <i>iuu.</i>	Hadrianus császár (117–138)	A jobb felkarcsont mellett, a váz ma- gasságában	
Pándorfalu	Szórvány		Salamon (1063–1074) H17		
Pusztasomorja-Timár-domb	7. sír	Nő	I. István (1000–1038) <i>Stephanus Rex</i> H1 (?)	Az állcsúc alatt és a jobb medence felső szélénél	Két félbe vágott
Ravazd	Szórvány		Kálmán (1095–1116) H35		
Sásony	Szórvány		I. András (1046–1060) H9		
Védeny	Szórvány		I. Berengár (888–915)		Átfürt
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		I. Berengár (888–915)		2 ponton átfürt
	Szórvány		Gyermek (IV.) Lajos (900–911)		2 ponton átfürt
	Szórvány		II. Lotár (947–950)		2 ponton átfürt
	Szórvány		Béla <i>dux</i> (1048?–1060) H11 163 db		
	Szórvány		Salamon (1063–1074) H14 6 db		
	Szórvány		Kálmán (1095–1116)		

60. kép. Győr és Moson megyék munkáiban feldolgozott római kori (+), 10. századi nyugat-európai (●), 11. századi bizánci (×) és Árpád-kori (■) érméket tartalmazó temetői, kincs- és szórványleletei:

1. Barátudvar (Mönchhof, A.), 2. Bezi-Péterházapuszta, 6. Féltorony (Halbturn, A.),
 9. Győr-Bácsa, Szent Vid 16. sír, 14. Győr-II. Rákóczi Ferenc u., 15. Győr-Révfa, 16. Győr-Szabadhegy,
 18. Győr-Téglavető-dűlő 26., 47. sír, 20. Győr-Vasútállomás, 27. Ikrény-Silógödrök 23. sír,
 28. Illmic (Illmitz, A.), 36. Lajtafalu (Potzneusiedl, A.), 38. Lébény-Kaszás-domb, 46. Mosontétény (Tadten, A.),
 47. Nyulas (Jois, A.), 48. Nyúl, 49. Nyúl-Öreghegy, 51. Oroszvár (Rusovce, Sl.) 221. sír,
 54. Pándorfalu (Parndorf, A.), 55. Pusztasomorja-Tímár-domb 7. sír, 56. Ravazd,
 58. Sásony (Winden am See, A.), 64. Védeny (Weiden am See, A.)

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Az érmék között el kell választani egymástól a két fő csoportot alkotó 10. századi Kárpát-medencén kívül vert,⁴⁹⁴ illetve a Magyar Királyság pénzverésének produktumaiként értékelhető, Árpád-házi királyok vereteit.⁴⁹⁵ Sajnos azonban mindkét csoportban magas a szórványként előkerült darabok aránya.

A Kárpát-medencébe a 10. század folyamán az érmék – típusaiktól függően – zsákmányszerző hadjárathoz kapcsolódóan vagy kereskedelmi tevékenység nyomán egyaránt kerülhettek. A vizsgált területen ez utóbbira utaló arab dirhem nem került elő, minden további érme nyugat-európai uralkodó verete volt, mely bizonyára kalandozó harcosok zsákmányaként vagy nyugati adóként került ide. Három sírból, valamint szórványként kerültek elő ilyenek, kibocsátóik szerint Berengár itáliai király, majd császár (888–924), Gyermeke (IV.) Lajos keleti frank király (900–911), Provence-i Hugó itáliai király (926–931), Provence-i Hugó és II. Lotár itáliai királyok (931–947), továbbá II. Lotár (947–950) itáliai király érméi. További egy – sajnos meghatározatlanul elpusztult – „*itáliai érme*” szerepeltethető ezeken kívül. Mivel csupán három nyugati vereteket tartalmazó sír ismert, így elterjedésük alaposabban nem vizsgálható. Egy érme legalább volt az egyik nyúl-öreghegyi sírban, Provence-i Hugó itáliai király (926–931) verete, egy „*itáliai érme*” és talán további egyéb érmék a győr-téglavető-dülői 26. sírban, míg egy harmadikból (Győr-Téglavető-dülő 47. sír) 4 db is előkerült: I. Berengár itáliai király, majd császár (888–924), Provence-i Hugó itáliai király (926–931), Provence-i Hugó és II. Lotár (931–947) itáliai királyok, valamint II. Lotár itáliai király (947–950) pénze. Az érmék típusai közül az azok záróveretét alkotó II. Lotár érméknek 8 Kárpát-medencei lelőhelye ismert, mind fegyveres, mind fegyvertelen férfi-, női és gyermeksírban megtalálhatók.⁴⁹⁶ Az érmék a korabeli gyakorlatnak megfelelően nem fizetőeszközként szolgáltak, hanem különböző – pl. ruha-, csizma- vagy lószerszám – díszként kerültek felhasználásra. Ennek megfelelően egy vagy több ponton át lettek fürve. Sajnos mindössze a győr-téglavető-dülői 47. sír 4 db érméjének helyzete ismert: a nyakcsigolyák környékén fekvő érméket 2-2 ponton fűrték át. Valószínűleg tehát vagy nyakláncra felfűzve viselték ezeket, mely ékszer meglétét a gyöngyök is alátámaszthatják, de lehetnek esetleg a ruha elülső oldalának felső részére is varrva. Sajnos ugyancsak ez az egyetlen sír, mely esetében az elhunyt neve ismert, az érméket egy felnőtt nő sírja tartalmazta. Börzsönyi Arnold tudósítása szerint „*a tetem nyakán csüngött*” az a három, két-két ponton átfűrt érme,

melyek az ismeretlen lelőhelyű tárgyak között szerepelnek.⁴⁹⁷ Börzsönyi ugyan Győr környékéről származóként tünteti fel az érméket, sőt a Berengár érme kapcsán azt írja, hogy hasonlít ahhoz a pénzhez, melyet „*Győrött az ősmagyar temető egyik női sírjában, közel az előbbihez*” találtunk – ami a jelen ismereteink szerint a téglavető-dülői temetőre lenne vonatkozatható – ám pontos lelőhelyük ennek ellenére nem azonosítható.

Mint említettem, dirhemlelet nem ismert a korszak sírjaiból, meg kell azonban jegyezni, hogy a mai Ausztria területén, nyugati irányban, az egykori Moson megye határától mintegy 10-15 km-re, Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) római légiós táborából egy dirhem készítésére is szolgáló öntőminta került elő, mely már Hampel József munkájából ismertté vált.⁴⁹⁸ A nyugat-európai érmék között az itáliai és német uralkodók veretei találhatóak meg, egyéb európai uralkodók pénzei – mindeddig – nem kerültek elő. Az érmék típusait tekintve a környező területekről Berengár itáliai császár (915–924) érméi Csorna-Sülyhegyről és Neszmélyről, ugyanezen uralkodó bizonytalan típusú verete pedig Veszvény-Homokbánya 5. sírjából ismert. Provence-i Hugó itáliai király (926–931) érme ugyancsak Csornáról és Bakonyszombathelyről származik. Utóbbi lelőhelyen II. Lotár itáliai király (947–950) verete is előkerült.

A kalandozások kori érmék tehát nem a belső pénzforgalomról árulkodnak, noha akár csere alapjául is szolgálhattak, ám ekkor sem eredeti pénz szerepükben. Megoszlik a kutatás véleménye abban a kérdésben, hogy mennyi idő telhetett el az érmék verési ideje, megszerzése és sírba kerülése között. Legutóbb Révész László úgy foglalt állást, hogy legkésőbb a 10. század végére ezek sírba kerülhettek.⁴⁹⁹ Területünkön alacsony számuk miatt csupán a győri-téglavető-dülői 47. sír keltezésében nyújthatnak némi támpontot, ami mindössze néhány tárgytypust jelent. Sajnos azonban a finomabb keltezés ezek esetében sem teszi lehetővé, hiszen e tárgytypusok nem lépik túl az ún. klasszikus honfoglalás kori leletek használatával összefüggésbe hozott 10. század első kétharmadát. Az érmék leginkább a sír megásásának *terminus post quem* időpontjának meghatározásában használhatók. Jelzik továbbá, hogy akár többszörös áttételen keresztül is, de az érmékkel eltemetett személy, esetleg hozzátartozói valamilyen módon szert tettek ilyen – hadizsákmányként vagy adóként megszerzett – tárgyakra.

Az Árpád-kori veretek közül a szórvány darabokon felül 4 temetőből (Győr-Bácsa, Szent Vid 16. sír, Ikrény-Silógdörök 23. sír, Lébény-Kaszás-domb, Pusztasomorja-

⁴⁹⁴ Kovács 1989; Kovács 2011a.

⁴⁹⁵ Kovács 1997.

⁴⁹⁶ Bende-Lőrinczy-Türk 2002, 367.

⁴⁹⁷ Börzsönyi 1915, 98–99.

⁴⁹⁸ Hampel 1907, 266–267, 116. tábla; vö. Kovács 2008, 502–504.

⁴⁹⁹ Révész 2008, 399.

Tímár-domb 7. sír) összesen 4 db meghatározható érme került elő, valamint egy kincslet.⁵⁰⁰ Hitelesen feltárt temetkezésből származik a bácsai, az ikrényi és a pusztasomorjai, míg szórványként került elő a lébényi. További – meghatározatlanul elpusztult – de valószínűsíthetően Árpád-kori érme volt egy ikrényi sírban; ennek értékelése azonban bizonytalan. További hiteles feltárásból, a győr-pósdombi temető 216. sírjából került elő I. András (1046–1060) verete,⁵⁰¹ valamint a lajtakáta temetőből I. István (1000–1038) *Stephanus Rex* érme. A bizonytalan eseteket leszámítva egy nő és egy férfi, továbbá egy meghatározatlan nemű felnőtt sírjában voltak ilyen érmék. A kibocsátók szerint I. István 1 db H2 *Lancea Regis*, 1 db CNH I. 1. = H1 *Stephanus Rex* és 1 db valószínűleg ugyancsak CNH I. 1. = H1 *Stephanus Rex* verete, továbbá 1 db II. Géza (1141–1162) ismeretlen típusú érme. Sironként többségében csupán 1-1 db került elő belőlük, kivétel az ikrényi, ahol egy további, sajnos meghatározatlanul elpusztult érme is volt. Az ismert daraboknál a sírbéli helyzetük alapján, illetve ezek hiányában szerencsés esetben az érme átalakítását figyelembe véve következtethetünk felhasználásukra. Utóbbiak közé tartozik a lébényi temetőből szórványként előkerült *Lancea Regis* típusú, mindaddig ritka leletnek⁵⁰² számító érme, melyet két, egymás melletti ponton átfúrtak, ami a 10. századi hagyományok szórványos, főként gyermekek körében megfigyelhető továbbélésére utalhat.⁵⁰³ E hagyomány helyenként meglepően sokáig fennmaradhatott, mint azt a püspökladány-eperjesvölgyi 409. gyermeksírból előkerült 2 db, 2-2 ponton átlukasztott I. László (1077–1095) érmék igazolják.⁵⁰⁴ Valószínűleg az elhunyt övön viselt tarsolyában került a sírba a bácsai érme, erről sírbéli helyzete, illetve a mellette – az érme felett – előkerült csiholó és csat is árulkodik. A magyarság körében – a szomszédos területekkel összehasonlítva – különösen elterjedt obulusadás szokásának biztosabb példáiként értelmezhetők az ikrényi és a pusztasomorjai pénzek.⁵⁰⁵ Utóbbi sírból a két félbe vágott érme az állcsúcs alatt és a jobb medence felső szélénél helyezkedett el. Ez a fajta sírba helyezés eddig ezen az egyetlen eseten kívül csupán a magyarhomorogi temetőből ismert.⁵⁰⁶ Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy az Ikervár-Virág utcai 80. sírban II. Boleszláv cseh fejedelem (967–999) hasonló módon elhelyezett, kettétört, át-

fúrtalan érmét dokumentáltak.⁵⁰⁷ Az érmék eltörésének racionális magyarázata talán abban keresendő, hogy a félbevágott pénzekkel a denárnyinál kisebb értéket lehetett előállítani.⁵⁰⁸ Valószínűleg túlvilági útravalóként helyezték az elhunyt kezébe II. Géza (1141–1162) érmét az ikrényi sírban. Mindegyik Árpád-kori érme ún. köznépi jellegű temetőből került elő, közülük azonban csak az említett két sír érméi tekinthetők halotti obulusnak. Mindkét sírban felnőtt személy nyugodott, a neve azonban csak az egyiknek ismert: egy nőről van szó (Pusztasomorja-Tímár-domb 7. sír). Mindez összhangban van az obulusadás során megfigyelt tendenciával, vagyis, hogy ez a szokás főként a felnőttek körére volt jellemző.⁵⁰⁹ Az obulusként sírba helyezett pénzek aránya temetőnként eltérő lehetett; ez akár a 35%-ot is elérhette.⁵¹⁰ Mindez arra utalhat, hogy területünkön az obulusadás szokása nem számított elterjedtnek a temetőket használó közösségek körében, és/vagy azok használata lezárul az Árpád-kori érmék nagyobb arányú elterjedést megelőzően. Az obulusok alacsony száma azért is figyelemre méltó, mert ezen szokás ismeretével már a 9. századi magyarságnál, a Kárpát-medencébe költözést megelőzően is számolhatunk.⁵¹¹ Az Árpád-korban – Jochen Giesler véleménye szerint – először I. András (1046–1060) uralkodása alatt terjedt el szelebbebb körben.⁵¹²

Az Árpád-kori érmék keltező értékével kapcsolatban is fennáll a már a nyugati pénzekkel kapcsolatban felmerült kérdés, vagyis, hogy mennyi idő telt el verési idejük és sírba helyezésük között. Ez akár több évtized is lehetett, hiszen az első királyok veretei a 11. század végéig forgalomban maradhettek.⁵¹³ A vizsgált sírokat tekintve az érmék sajnos nem segítenek pontosítani a velük előkerült tárgytipusok – nyitott végű huzalkarikák, csiholó, líra alakú csat – kronológiáját.

Kalandozások kori és kora Árpád-kori érme vizsgált területünkön egy sírból nem került elő, sőt, a két típus bizonyosan még egy temetőből sem dokumentált.

A Mosontétény (Tadten, A.) területén egy agyagedényben elrejtett 1913 darabos érmelet zárópénzét II. István (1116–1131) veretei alkotják, megadva ezzel az elrejtés *terminus post quem* időpontját. A másik, 169 darabból álló érmekincs, melynek lelőhelyeként Moson megye szerepel Salamon (1063–1074) érméivel zárul.

⁵⁰⁰ Továbbá Győr-Ménfőcsanak 10–11. századi telepéről Béla *dux* (1048?–1060) érme került elő (Tomka 2000b, 13).

⁵⁰¹ A szakirodalomban (MESTERHÁZY 1974; TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 264) tévesen Salamon (1063–1074) érme szerepel.

⁵⁰² Kovács 1997, 51–53.

⁵⁰³ Kovács 2006, 232.

⁵⁰⁴ NEPPER 2002, 189, 382. tábla.

⁵⁰⁵ Kovács 2010, 147–148.

⁵⁰⁶ Kovács 2006, 228.

⁵⁰⁷ HAJMÁSI–KISS 2000, 81.

⁵⁰⁸ Kovács 2006, 228–229.

⁵⁰⁹ Kovács 2006, 234.

⁵¹⁰ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 78.

⁵¹¹ Kovács 2004, 46–47.

⁵¹² GIESLER 1981, 144.

⁵¹³ Kovács 1997, 207–210; VÁLYI 2000, 372.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Vélhetően kereskedelmi tevékenységhez köthető a győri főgimnázium gyűjteményébe Győr-Révfa lelehel hely megnevezéssel került III. Niképhorosz Botaneia-tész (1079–1081) által veretett aranypénz.

Mindössze egyetlen római kori érme ismert a területről, mely az oroszvári (Rusovce, Sl.) 221. sírból származik. Ez Hadrianus császár (117–138) 118-ban vert érme.

Az érmék elterjedési területe azok kis száma miatt nem vizsgálható, s nem tesz lehetővé a velük együtt előkerült tárgytípusok keltezésének finomítását sem. Ennek oka, hogy pl. a szomszédos területekkel összevetve az Árpád-kori érméket tartalmazó sírok száma vizsgált területünkön alacsonynak tekinthető. Sopron megye esetében a szakonyi temetőben öt sírból összesen 6 db Árpád-kori érme került elő: *Stephanus Rex* (1000–1038) (2 db) és Salamon (1063–1074) (4 db) veretei.⁵¹⁴ Vas megyéből – bizonyára részint a jobb publikációs arányoknak köszönhetően⁵¹⁵ – 39 pénzmellékletes sír ismert: Sorokpolány-Berekalja: a 312 síros temetőből 19 sírból és szórványként került elő Árpád-kori érme, melyek közül a meghatározhatók I. István (1000–1038), I. András (1046–1060), Béla *dux* (1048?–1060), Salamon (1063–1074), Géza *dux* (1064–1074) és Kálmán (1095–1116) veretei.⁵¹⁶ A pénzes sírok teljes sírszámhoz viszonyított

aránya: 6,08%. Szombathely-Szent Márton-templom 27. sírjából I. István (1000–1038) 1 db érme,⁵¹⁷ Szombathely-Kisfaludy Sándor u. 7–9. 24., 43., 45., 60., 74., 84., 92., 109., 155., 171., 175. sírjából a meghatározhatók között I. István (1000–1038), Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046), Aba Sámuel (1041–1044) és I. András (1046–1060) érméi voltak.⁵¹⁸ Kelet-Ausztria területéről Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) 31. sírjából I. István (1000–1038), a 32. sírból pedig egy meghatározhatatlan töredék került elő. Pecsényéd (Pötsching, A.) I. sírjában Salamon (1063–1074), Büdöskút (Steinbrunn, A.) 16. sírjában pedig II. Béla (1131–1141) érme volt.⁵¹⁹

Ékszerek. A leletanyagban az egyik legnagyobb számban előforduló leletípust a *hajkarikák* különböző fajtái alkotják. Ezek egyszerű, nyitott végű változatainak elkülönítését azonban sajnos gyakran megnehezíti, hogy a pontos sírbéli helyzet ismerete nélkül előkerült darabok esetében olykor felvethető azok gyűrűként történő alkalmazása is; továbbá nem minden esetben lehet elkülöníteni a hajkarikaként és a fülbevalóként használt karikákat.

Egyszerű, nyitott végű hajkarikák az alábbi lelőhelyekről ismertek:

Lelőhely	Sírszám	Nem, életkor	Darabszám	Megjegyzés
Győr-Bácsa, Szent Vid	17. sír	Nő	1	Bronz, enyhén négyzetes átmetszetű
Győr-Fővenyes-domb	2. sír	Gyermek	2	
Győrszentiván-Károlyháza	2. sír	Gyermek	3	Bronz, az egyik kissé négyzetes átmetszetű
Győrszentiván-Sóprúshegy	8. sír	Kisleány	1	Bronz, kissé ovális
Hegyeshalom-Belterület	1. vagy 5. sír	?	2	Anyaga, típusa bizonytalan
Lébény-Kaszás-domb	44. sír	Nő, 50-60 éves	1	Bronz, nyitott végű
	56. sír	Nő, 59-67 éves	1	Bronz, nyitott végű
	62. sír	Nő, 20-22 éves	1	Bronz, nyitott végű
	71. sír	Nő, 18-20 éves	1	Bronz, nyitott végű
	77. sír	Gyermek, 2-3 éves	1	Bronz, nyitott végű
	82. sír	Gyermek	1	Ezüst, nyitott végű
	89. sír	Nő, 50-70 éves	1	Ezüst, nyitott végű
Mosonszentmiklós-Lednice-domb	21. sír	Nő (?)	1	Bronz, nyitott, gombos végű
Nyúl-Öreghegy	Feldült sír	?	1	Bronz
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	44. sír	Nő	1	Bronz
	113. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	129. sír	Nő	1	Bronz
	157. sír	Nő, <i>mat.</i>	1	Ezüst
	158. sír	Nő, <i>iuu.-ad.</i>	2	Bronz, körte alakú
	160. sír	Nő, 40-45 éves	1	Bronz
	161. sír	Nő, 35 éves	1	Bronz
	171. sír	Nő, <i>ad.</i>	9	Bronz
	207. sír	Nő, <i>mat.</i>	2	Ezüst
219. sír	Nő, <i>ad.</i>	1	Bronz	
Öttevény-Lenin u. 62.		Férfi, 40 év feletti	2	Ezüst
Pusztasomorja-Timár-domb	6. sír	Nő	1	Bronz
	7. sír	Nő	2	Bronz, az egyik ovális átmetszetű
	17. sír	Nő	1	Bronz
Valla	49. sír	Felnőtt (?)	1	Bronz

⁵¹⁴ GÖMÖRI 1984, 96.

⁵¹⁵ KRIZSÁN 2010.

⁵¹⁶ KISS 2000, 200.

⁵¹⁷ KISS 2000, 248.

⁵¹⁸ ILON 2002, 187; KRIZSÁN 2010, 125–127.

⁵¹⁹ OBENAUS 2006, 301.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Az avar korban feltűnő, de igazán csak a magyar honfoglalás után elterjedő ékszerfajta használata általános volt a 10. és 11. század folyamán, s divatban maradt az S-végű karikák megjelenése után is.⁵²⁰ Ez a vizsgált megyék több sírja esetében is megfigyelhető, melyekben együtt fordult elő e két ékszertípus. Természetszerűleg elsősorban a nők és a gyermekek ékszerkészletében kapott helyet, férfisírokból csak ritkán ismert. Általában bronz-

ból készültek, az ezüstpéldányok száma alacsonyabb. Síronkénti számuk egy és kilenc között változik, ez utóbbi azonban csupán egyetlen sírra vonatkozik (Oroszvár-Wiesenacker-dűlő 171. sír). Az eltemetettek döntő többsége csupán egy vagy két egyszerű huzalkarikát viselt.

A hajkarikák nagy darabszámú csoportját az *S-végű karikák* alkotják:

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darab- szám	Megjegyzés
Gönyű-Dunapart	Szórvány	?	4	2 db bronz, 2 db ezüst
Győr-Bácsa, Szent Vid	19. sír	Fiatal nő	1	Bronz
Győr-Fővenyes-domb	2. sír	Gyermek	1	Ezüst, bordázott végű
Győr-Székesegyház	Szórvány	?	1	Aranyozott ezüst
Győr-Téglavető-dűlő	608. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
Győr-Újszállások	Szórvány	?	2	Bronz, 1 db bordázott végű
Győrszentiván-Károlyháza	2. sír	Gyermek	2	Bronz, 1 db bordázott és 1 db sima végű
Győrszentiván-Söprőshegy	15. sír	Nő	1	Ezüst
Ikrény-Mendel-domb	Szórvány	?	2	?
Ikrény-Silőgödrök	Szórvány	?	1	?
Koroncó-Pusztatemető	Szórvány	?	1	Arany, bordázott végű
Levél-Újhelyi I. tér	1/A. sír	Nő	1	?
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	5. sír	Nő (?)	2	Bronz
Lébény-Kaszás-domb	17. sír	Nő, 18-63 év közötti	1	Bronz
	80. sír	Nő, 22-25 éves	1	Ezüst
	89. sír	Nő, 50-70 éves	1	Ezüst
	127. sír	Gyermek, 8-9 éves	1	Bronz
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	38. sír	Gyermek	3	2 db bronz, 1 db ezüst
	44. sír	Nő	1	Bronz
	48. sír	Nő	2	Bronz
	52. sír	Nő	1	Ezüst
	57. sír	Nő	1	Ezüst
	60. sír	Nő	8	Bronz, 2 db vége hiányos
	66. sír	Nő	3	Bronz
	75. sír	Nő	4	Bronz, 3 db vége hiányzik
	86. sír	Nő	2	Bronz
	96. sír	Nő	7	6 db bronz, 1 db ezüst
	100. sír	Nő	1	Bronz
	123. sír	Nő	1	Ezüst
	138. sír	Gyermek	7	6 db bronz, 1 db ezüst, 2 db vége deformálódott
	139. sír	Férfi, <i>mat.</i>	2	Bronz, végeik szélesre kalapáltak
	142. sír	Leány <i>inf. I-II.</i>	1	Bronz, vége hiányos
	150. sír	Gyermek, <i>inf. I.</i>	1	Eredetileg karikája törött volt, ma már a letört rész nem található meg
	156. sír	Leány, <i>inf. II.</i>	4	Bronz, az egyik vége hiányos
	159. sír	Nő, <i>ad.</i>	2	Bronz, 1 db hiányos
	171. sír	Nő, <i>ad.</i>	9	Bronz, 5 db sima és 4 db másfélszeres S-végű
	174. sír	Nő, <i>ad.</i>	1	Bronz
	182. sír	Nő, <i>ad.</i>	13	10 db bronz, 3 db ezüst, 9 db S-vége hiányzik vagy deformálódott
	183. sír	Férfi, <i>ad.</i>	2	Bronz
	187. sír	Férfi, <i>ad.</i>	1	Bronz
200. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	9	3 db bronz, 6 db ezüst. Egy db vége törött, 1 db vége hiányzik	
207. sír	Nő, <i>mat.</i>	1 vagy 2	Ezüst, egyik besorolása végének hiányossága miatt bizonytalan	
221. sír	Nő, <i>iuv.</i>	2	Bronz	
	Szórvány	?	1	Bronz
	Szórvány	?	1	Bronz
Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna	Szórvány	?	1	Bronz
Pusztasomorja-Tímár-domb	19. sír	Nő	2	Bronz
Valla	33. sír	Gyermek	1	Bronz

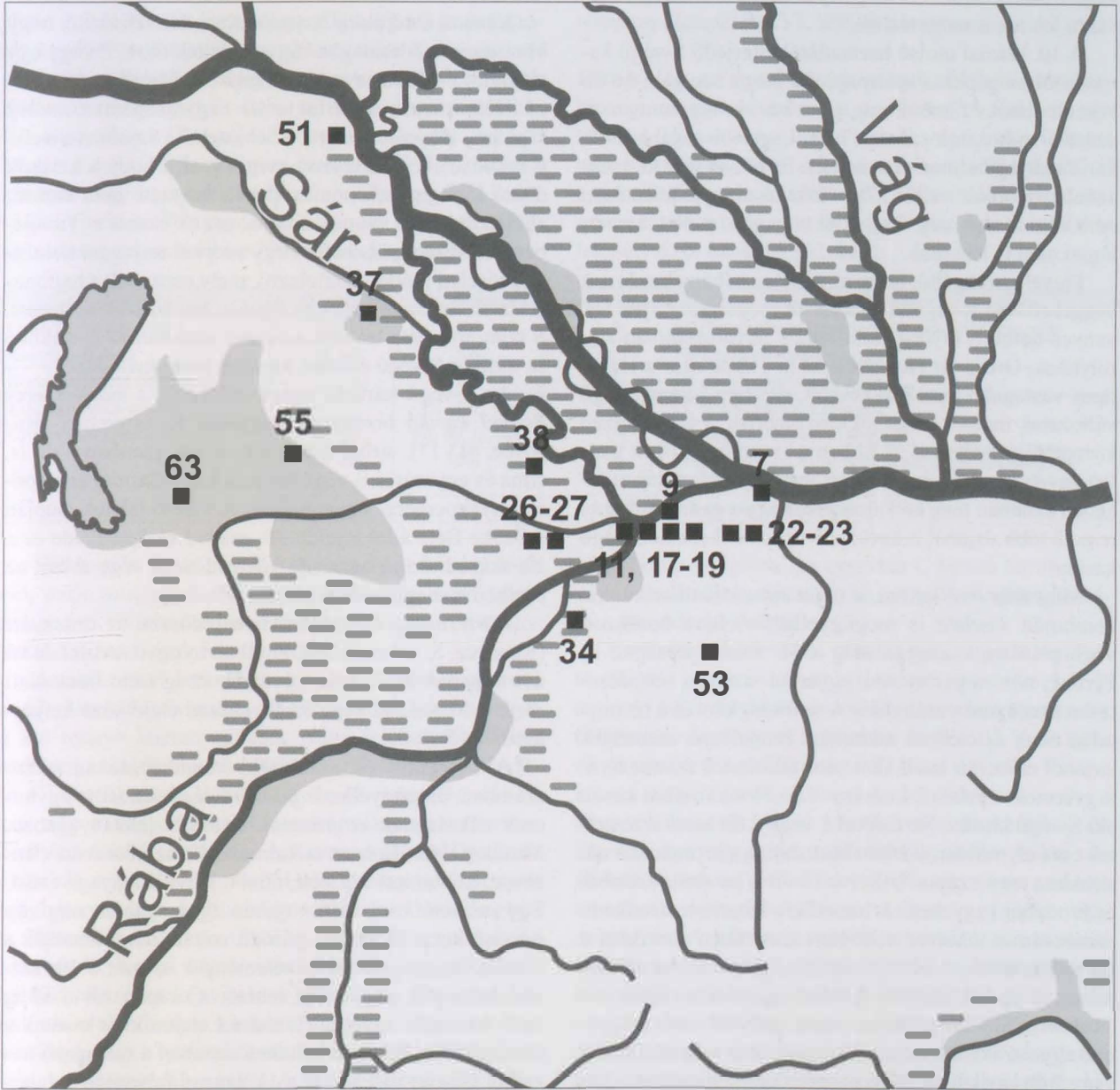
⁵²⁰ SZÖKE 1994, 269; RÉVÉSZ 2008, 402.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

A korszak kutatása már korán felfigyelt erre a jellegzetes ékszerfajtára, s napjainkra elfogadottá vált, hogy etnikumjelző szereppel nem rendelkezik [61. kép].

Mindössze egyetlen aranyból készült változat került elő a koroncó-pusztatemetői lelőhelyről. Mivel a feltárásról pontosabb információ nem áll rendelkezésre, így a

hajkarika előkerülési körülményeiről sem rendelkezünk megfelelő információkkal. Mindössze annyi látszik bizonyosnak, hogy egy kora Árpád-kori templom körüli temető egyik sírjából származik. Aranyból készült hajkarikák mind az egyszerű, mind az S-végű huzalkarikák között megtalálhatók e korszakban. Az arany S-végű ka-

61. kép. Győr és Moson megyék munkáiban feldolgozott S-végű karikákat tartalmazó temetői:

7. Gönyü-Dunapart, 9. Győr-Bácsa, Szent Vid 19. sír, 11. Győr-Fövényes-domb 2. sír, 17. Győr-Székesegyház, 18. Győr-Téglavető-dűlő 608. sír, 19. Győr-Újszállások, 22. Györszentiván-Károlyháza 2. sír, 23. Györszentiván-Söprőshegy 15. sír, 26. Ikrény-Mendel-domb, 27. Ikrény-Silögödrök, 34. Koroncó-Pusztatemető, 37. Levél-Újhelyi Imre tér 1/A., 4., 5. sír, 38. Lébény-Kaszás-domb 17., 80., 89., 127. sír, 51. Oroszvár (Rusovce, Sl.) 38., 44., 48., 52., 57., 60., 75., 86., 96., 100., 123., 138–139., 142., 150., 156., 159., 171., 174., 182–183., 187., 207., 221. sír, 53. Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna, 55. Pusztasomorja-Tímár-domb 19. sír, 63. Valla (Wallern, A.) 33. sír

rikák értékelése kapcsán Mesterházy Károly arra a megállapításra jutott, hogy ezek a már keresztény módon temetkező, tehetősebb személyek birtokában voltak.⁵²¹ A karika vége bordázott, ez a megoldás a 11. század közepén jelenhetett meg először.⁵²² A koroncói darab tipológiai besorolása alapján a 11. század második felére/végére keltezhető.⁵²³ A tárgy típus hasonló keltezését további leletek is megerősítik.⁵²⁴

A 10. század utolsó harmadától elterjedő S-végű karikák többségének alapanyagául a bronz szolgált, 86 db készült ebből a fémből, míg az ezüst- – vagy aranyozott ezüst- – változatok száma 17 db. Legalább további 5 db karika anyaga sajnos nem ismert. Ez 6%-ot tesz ki, mely azonban a bronz – ezüst: 78 – 16%-os arányát jelentősen nem változtatná meg. Ennek az anyagiak mellett kronológiai okai is lehetnek.

Figyelemre méltó, hogy mindössze néhány bordázott véggel ellátott S-végű karika került csupán elő (Győr-Fővenyes-domb, Győr-Újszállások, Györszentiván-Károlyháza, Oroszvár (Rusovce, Sl.)), s ezek sem a tárgy típus vastagabb huzalból készült, szélesre kalapált végű változatai, melyek ezüsből készülhettek, s a 11. század közepétől terjedtek el.⁵²⁵ Ebben a kronológiai okok mellett egyéb tényezők is közrejátszhattak, a teljes kép érdekében azonban meg kell említeni, hogy a győr-pósdombi temető több sírjából is került elő ezüsből készült S-végű karika.

Mint már említettem, a típus sima huzalkarikákkal kombinált viselete is megfigyelhető volt, a bordázott végű példányok alapján még a 11. század közepén is. Férfiak, nők és gyermekek egyaránt viselték, természetesen nem azonos arányban. A szörványként és a bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személyek sírjából előkerült karikákat nem tekintve 3 felnőtt férfi, 9 gyermek – ebből 2 kisleány – és 24 nő sírjából került elő S-végű karika. Férfiakkal 1 vagy 2 db karikát temettek csak el, minden esetben bronzból, a gyermek és a női sírokban ezek száma 7, illetve 13 db is lehetett, ezüsből és bronzból vegyesen. A temetőkre lebontott síronkénti darabszámot tekintve a lébényi temetőben síronként 1 db volt belőlük, a lelőhelyek többsége esetében szintén 1 vagy 2 db volt csupán. Kivételt igazából az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető képez csak, melyből a két megyében egyedülként – a természetesen itt is megtalálható 1 vagy 2 db karikát tartalmazó temetkezések mellett – 3 és

13 közti darabszámban is megfigyeltek S-végű karikákat tartalmazó sírokat, összesen 9 esetben.

Területünkön a 10. század első felére keltezhető sírból nem ismert ez az ékszerfajta, kísérő leleteik nem teszik lehetővé a század második felénél korábbi keltezését, sőt, vélhetően annak is inkább vége jöhet csak számításba.

Viseleti módjukkal kapcsolatban feltételezhető, hogy bőr- vagy textilszalagba fűzve viselték őket,⁵²⁶ vagy egy másfajta – főként a nyugati szláv területekre vonatkozó – rekonstrukció szerint textil- vagy bőrpántra, esetleg sapkára, főkötőre varrva is lehettek.⁵²⁷ Sajnos a viseleti rekonstrukciót nagyban megnehezíti, hogy a karikák döntő többségének pontos sírbéli helyzete nem ismert, ahol erre mégis vannak adatok, ott az ékszer egymagában volt. Bizonyára helyes egy szerves anyaggal kombinált viseleti módot feltételezni, mely nem csak a hajfonatokba fűzött szalag, de egy fejpánt, fejdísz stb. is lehetett. S talán másfajta lehetett a viselet azokban az esetekben is, amikor S-végű és sima karikák kombinálódtak.

Az S-végű karikák másik változata a *másfélteres S-végű karika* bizonyosan egyedül az oroszvári (Rusovce, Sl.) 171. sírből került elő, innen azonban 4 db is, sima és egyszeres S-végű karikákkal, valamint egy sodrott nyakpereccel egyetemben. A kísérő leletek alapján a Szőke Béla által kijelölt 10. század első negyede és a 10. század utolsó harmada közti időszak vége ebben az esetben is megfelelőnek látszik.⁵²⁸

Körte alakú karikákkal is mindössze az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető 158. sírjában nyugvó *iuu.-ad.* korú nőt temették el. A típus rövidebb ideig tartó használati ideje a 10. század vége és 11. század eleje közé helyezhető.⁵²⁹

A Dunántúl és az Alföld vonatkozásában eltérő számban megfigyelhető *pödrött végű karikák* ugyancsak ritkaságnak számítanak a terület leletanyagában. Mindkét ilyen ékszer tartalmazó sír az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőben volt, ahol a karikák anyaga ezüst. Egy *ad.-sen.* korú férfi sírjában egymagában, míg egy *iuu.-ad.* korú nő mellett párban voltak. Megjelenésük a kutatásban megtalálható vélemények szerint a 10. század harmadik negyedére tehető, s csupán rövid ideig tartó használat után, a 11. század elején ki is mentek a divatból.⁵³⁰ A keleti területeken azonban a vastagabb huzalból készült változatok a 11. század folyamán is hasz-

⁵²¹ MESTERHÁZY 1983, 144–145.

⁵²² SZŐKE-VÁNDOR 1987, 57.

⁵²³ MESTERHÁZY 1983, 145.

⁵²⁴ TÜRK 2005, 217.

⁵²⁵ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 57.

⁵²⁶ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 57–59.

⁵²⁷ BRATHIER 2001, 281–284; BRATHIER 2004a, 134.

⁵²⁸ SZŐKE 1962, 44.

⁵²⁹ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 53; RÉVÉSZ 2008, 402.

⁵³⁰ SZŐKE 1962, 37; RÉVÉSZ 2008, 402.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

nálatban maradhattak.⁵³¹ Az ékszer ólomból készült változata Vas megyében pedig még Kálmán (1095–1116) érmével együtt is megtalálható.⁵³²

Lefelé szélesedő spirálsüngős karika is csak az oroszvári (Rušovce, Sl.) temető két sírjából ismert mindössze: 2 db egy felnőtt nő mellett feküdt (123. sír), míg a harmadik egy bizonytalan nemű és életkorú személy sírjában volt (135. sír). Ez az ékszerfajta a késő avar temetők későbbi sírjaiban ritka, igazán csak a Karoling-kori temetőkben figyelhető meg. A magyar szállásterületnek főként északnyugati és déli, délkeleti részein található, használatuk a II. század közepén még igazolható.⁵³³ Megjelenésük idejét tekintve Szőke Béla a 10. század közepét vagy harmadik negyedét jelölte meg.⁵³⁴ A szlovákiai Csekejen (Čakajovce, Sl.) ennél korábbra, a 10. század első felére keltezte őket Maria Rejholcová.⁵³⁵

A korabeli sírokban ritkábban előforduló *gombos végű karika* egyedül a mosonszentmiklós-lednice-dombi 2. sírből ismert. Sajnos a lelet ma már nem található meg, az ásatási naplóban szereplő információk szerint a koponya bal oldalánál előkerült karika „végei kis bütyökkel végződnek”, ami valószínűvé teszi, hogy ez egy mindkét végén gombos kialakítású karika lehetett. A tárgytipus részletes elemzését a VI. fejezet tartalmazza.

Fülbevalók. Az egyes leletek értékelése körüli bizonytalansági tényező sajnos ennél az ékszertípusnál sem zárható ki teljesen. Mint azt a nyitott végű hajkarikáknál már említettem, nem minden esetben különíthetők el egyértelműen a hajkarikák és a fülbevalók, így ezeket nem szerepeltettem ez utóbbiak között, melyek az alábbi lelőhelyekről ismertek [62. kép]:

Leelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Győr-Téglavető-dűlő	47. sír	Nő	2 db	B típusú gömbsorcüngős, láncsal összekapcsolt
Koroncó-Bábotai	II. sír	Nő	1 db	B típusú gömbsorcüngős
Koroncó-Dózsa György u. 23.		Nő	1 db	B típusú gömbsorcüngős
Koroncó-Rác-domb		Nő	1 db	C típusú gömbsorcüngős
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	48. sír	Nő, inf. II.-iuv.	1 db	Gyöngykoszorúkkal díszített
	68. sír	Nő	2 db	Félhold alakú, filigrán és granulációs díszítésű, kacsatalpas láncsüngős
	105. sír	Nő	1 db	Öntött szőlőfürtdíszes

Fülbevalók tehát mindössze néhány sírből kerültek elő, ezek mindegyikében felnőtt nő vagy fiatal leány nyugodott. Sajnos hitelesen feltártnak csak a fülbevalókat tartalmazó sírok fele tekinthető.

A táblázatból kitűnik, hogy több darabbal egyedül a *gömbsorcüngős fülbevalók*⁵³⁶ vannak képviselve a két megye leletanyagában. Négy lelőhelyről három esetben azok B típusú variánsa (Győr-Téglavető-dűlő 47. sír, Koroncó-Bábotai II. sír, Koroncó-Dózsa Gy. u.), míg a negyedikben C típusú változatuk (Koroncó-Rác-domb) került elő. A Koroncó-Dózsa Gy. utcai ezüsből, míg a többi bronzból készült. A pontos típusok meghatározását nehezíti, hogy párban mindössze a győri fülbevalók voltak, a többi B típusú fülbevaló pedig hiányos is. Annyi bizonyosnak látszik, hogy legalább kétféle változatot képviselnek, hiszen a győri karikájának alsó felén hurkos kialakítású részhez kapcsolódott a csüngő, míg a bábotai II. sír karikájának alján két kisebb karika szolgált e célra. A karika fülben való átfordulását előbbinél a huzal hurkos kialakítása, a bábotai esetében pedig a rövidebb taggal kapcsolódó bikónikus

gömböcske szolgált. Az egyetlen C típusú darab karikája nem került gyűjteménybe, ennek csüngőtagját három gömböcske díszíti.

Hitelesen feltártnak mindössze a győr-téglavető-dűlői, a koroncó-bábotai II. és a Koroncó-Dózsa Gy. utcai sír tekinthető, utóbbi kettőből azonban csupán I-I fülbevaló, vagy annak egy része került elő. A B típusú gömbsorcüngős fülbevalók, mint azt már Révész László megállapította, főként a középrétegbe sorolható sírokból ismertek, jóval kisebb számban kerültek elő ún. köznépi jellegű temetőkből.⁵³⁷ A fülbevalókat tartalmazó sírok egyéb leletei az elhunyt vagy családja tehetősebb anyagi helyzetére utalnak a vizsgált régiókban is. A három koroncói temetkezésben rozettás lószerszámveretekkel együtt kerültek elő, s a győri sír is a feltárt temető leggazdagabb leleteket szolgáltató temetkezése volt. Figyelemre méltó, s talán egyes csoportok eltérő viseleti szokásaira enged következtetni, hogy noha a gömbsorcüngős fülbevalók a rozettás lószerszámú sírok jellemző kíséremellékletei, láncsal összekapcsolt gömbsorcüngős fülbevalópár ilyen ló-

⁵³¹ Bende-Lőrinczy 1997, 227–229; Gáll-Gergely 2009, 60.

⁵³² Krizsán 2010, 121.

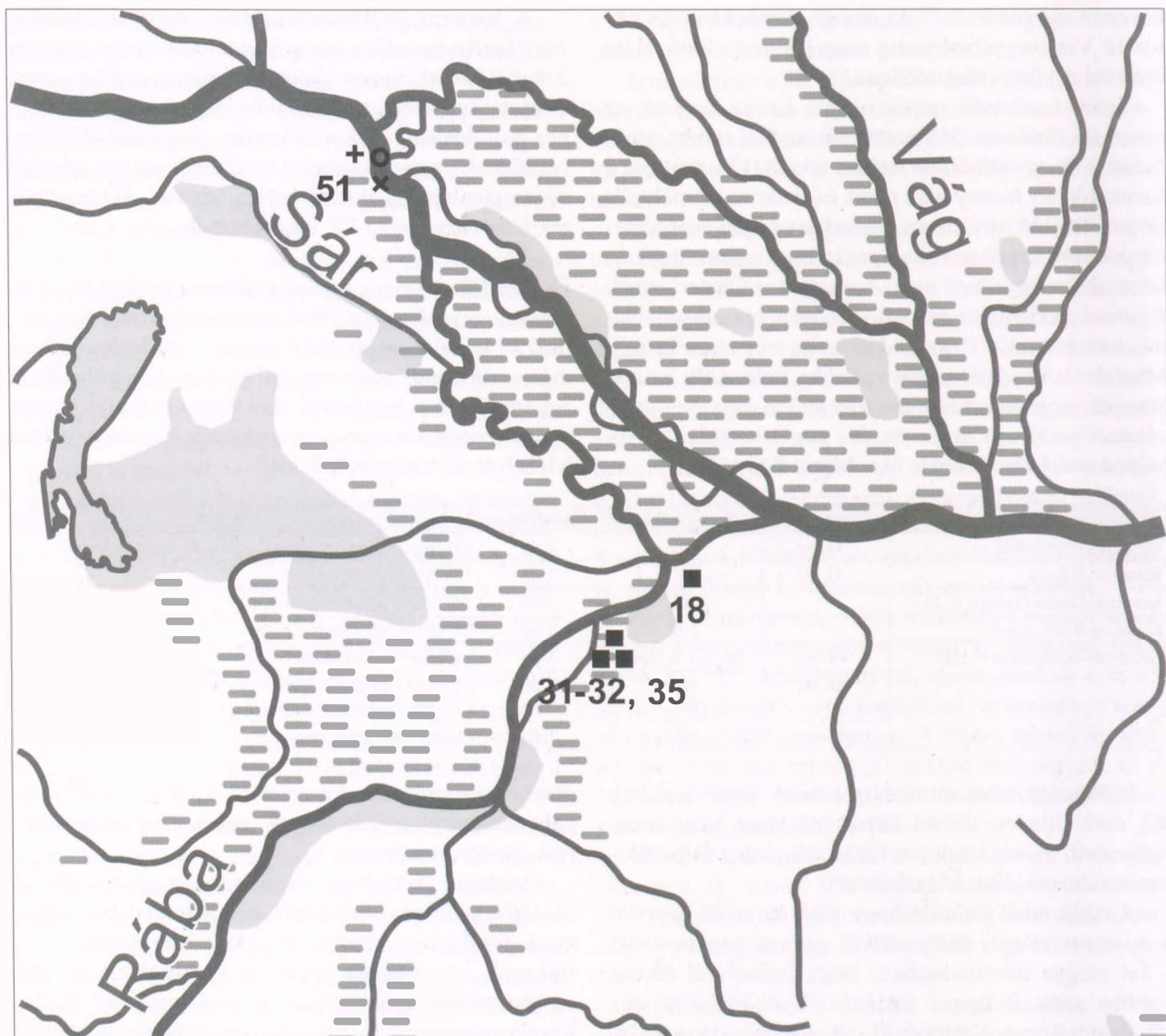
⁵³³ Szőke 1994, 270; Demo 2009, 449–450.

⁵³⁴ Szőke 1962, 41.

⁵³⁵ Rejholcová 1995a, 59–60.

⁵³⁶ Révész 1988.

⁵³⁷ Révész 1988, 148.

62. kép. Győr és Moson megyék munkáiban feldolgozott gömbsorcsüngös (■), szőlőfürtdíszes (o), gyöngykoszorúkkal díszített (+) és félhold alakú, lánccsüngös (x) fülbevalókat tartalmazó lelőhelyei: 18. Győr-Téglavető-dűlő 47. sír, 31. Koroncó-Bábotá II. sír, 32. Koroncó-Dózsa György u. 23., 35. Koroncó-Rác-domb, 51. Oroszvár (Rusovce, SI.) 48., 68., 105. sír

szerszámmal elhantolt nő sírjából mindaddig nem került elő.⁵³⁸

Ezek viseleti módját tekintve a fülbevaló elnevezés már eleve megszabni látszik, azonban ez korántsem bizonyos minden esetben. Már Börzsönyi Arnold beszámolt róla a győri sír kapcsán, hogy „a koponya halántékai zöldesek voltak, de a fülönfüggők elpusztultak”.⁵³⁹ Ez a tudósítás, ha a fülbevalók állapotát illetően pontat-

lan is, de azt jelzi, hogy a fülbevalók okozta bronzpatina a koponya halántékhoz közeli részén volt megfigyelhető (más lelet, mely ezt az elszíneződést okozhatta volna, nem került elő). Vagyis a „fülbevalókat” valószínűleg nem a fülbe akasztva viselték, hanem egy szerves anyagból készült fejdíszbe akasztva. Hasonló jelenséget dokumentáltak a Kőszeg-Kőszegfalvi-rétek területén feltárt temető 3. sírjában is.⁵⁴⁰ Itt ugyanis a

⁵³⁸ HORVÁTH 2004a, 466.

⁵³⁹ BÖRZSÖNYI 1903, 69.

⁵⁴⁰ HORVÁTH 2010, 26, 24. ábra.

fülbevalók a koponya hátsó része alatt helyezkedtek el, nem pedig annak két oldalán, ami valószínűvé teszi azok szerves anyagú fejfedőhöz/fejdíszhez kapcsolt viseletét.

A fülbevalók gömbsorcsüngős fajtája minden bizonnyal a magyarság keleti örökségének részei közé sorolható, ám míg a keleti területeken az öntött darabok dominálnak, addig a Kárpát-medencében a lemezes gömbökkel készült példányok túlsúlya a jellemző. A B típusú változat használati idejét Révész László a 9. század végétől – 10. század elejétől a 11. század első harmadáig határozta meg, míg a C típus használatával véleménye szerint a 920/30-as évektől számolhatunk, legfeljebb az ezredfordulóig.⁵⁴¹

A fülbevalók elterjedési térképéből kitűnik, hogy kisebb koncentrációk figyelhetők meg vizsgált területeinkön, Koroncó környékén.⁵⁴² A környező területek leletanyagából a Sopron megyei⁵⁴³ Csorna-Sülyhegy és Szakony-Tsz kavicsbánya 7. sírjából ismert. Ettől kissé délnyugatra Kőszeg-Kőszegfalvi-rétek lelőhelyéről került elő, mely a fülbevalótípus eddig ismert legnyugatibb példánya. A mai Burgenland leletmentes ebből a szempontból. Ezzel szemben nagyobb számban találhatók a Duna vonalától északra, ahonnan 13 lelőhelyről közöltek gömbsorcsüngős fülbevalókat.⁵⁴⁴

A többi fülbevaló mindegyike külön-külön típusba sorolható. Párhuzam nélkül állnak az oroszvári (Rusovce, Sl.) 68. sír *kacsatalpas lánccsüngőkkel ellátott, filigrán és granulált díszítésű, félhold alakú fülbevalói*, melyek a törtezüst leletek körébe sorolhatók.⁵⁴⁵ A két fülbevaló között jól megfigyelhető méretbeli eltérés van, mely természetesen a díszítésre is kihatással volt: a kisebb fülbevalón a granuláció zártabb, tömörebb helyet foglal el [63. kép]. A láncsal vagy sodrott csüngőtaggal ellátott fülbevalók bizánci előképei már az 5–6. századtól megtalálhatók voltak, s a 9. század 2. felében – feltételezhetően bajor-alemann hatásra – a Kelet-Alpok vidékén is elterjedtek.⁵⁴⁶ Az oroszvári (Rusovce, Sl.) ún. „bizánci-orientális” fülbevalótípusok a cseh és a morva területeken, főként a várakkal rendelkező központokban található 9–10. századi női sírok jellemző leletei.⁵⁴⁷ A fülbevalópár Mesterházy Károly véleménye szerint a 10. században kerülhetett földbe, s átmeneti formát alkot az aranyból készült bizánci áruk és az egyszerűbb válto-

63. kép. Oroszvár 68. sír, lánccsüngős fülbevalók

zatok között.⁵⁴⁸ Az ékszerek bizvást állíthatóan a temető vezéreltei közé sorolhatók, melyek annak egyik, ha nem a leggazdagabb sírjából kerültek elő.

Ugyancsak a törtezüst leletek körébe tartozik a szintén Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetőjének 48. sírjából előkerült, *inf. II.-iuv.* korú nővel eltemetett *gyöngykoszorúkkal díszített fülbevaló*, mely azonban már a gyűjteménybe kerülésekor is hiányos volt – s azóta újabb része semmisült meg – így típusa nem állapítható meg, teljes formája pedig nem rekonstruálható. A két pár gyöngykoszorúval díszített fülbevaló a 10. század közepétől terjedtek el.⁵⁴⁹

A törtezüst leletek *szőlőfürtdíszes* változatának utánpótlását láthatjuk az oroszvári (Rusovce, Sl.) 105. sír – sajnos azóta elveszett – fülbevalójában. A bronzból öntött ékszer pontos típusa – a rendelkezésre álló fotó és rajz alapján – nem állapítható meg, azonban mint arra Mesterházy Károly felhívta a figyelmet, sok esetben csupán

⁵⁴¹ Révész 1988, 149, 153.

⁵⁴² Révész 1988, 142–143, 1. kép.

⁵⁴³ A Fertőszentmiklós-Szeredre-dülői temetőből származó fülbevaló (Gömöri 2002, 166, 129. kép) a gömbsorcsüngős fülbevalók D típusába lenne sorolható, azonban a variáns kapcsán Révész László figyelmeztetett, hogy e típus talán nem is sorolható egyértelműen a gömbsorcsüngős fülbevalók közé (Révész 1988, 153), ezért nem is szerepeltettem.

⁵⁴⁴ Rejholicová 1995, 64; Nevizánsky 2006, 296–297, Obr. 7.

⁵⁴⁵ Mesterházy 2004, 243–245.

⁵⁴⁶ Szőke 1992, 856; Gunjača–Milošević 2007, 446.

⁵⁴⁷ Brather 2001, 286.

⁵⁴⁸ Mesterházy 2004, 243–245; Mesterházy 2004a, 392–393, 396.

⁵⁴⁹ Mesterházy 1994, 229.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

toposzszerűen szerepel a szőlőfürtdíszes megnevezés a fülbevalók ezen változatával kapcsolatban.⁵⁵⁰

A vizsgált terület leletanyagában kisebb számban előkerült fülbevalók között párban csupán két sírból ismertek (Győr-Téglavető-dűlő 47. sír, Oroszvár-Wiesenacker dűlő 68. sír), a többi esetben – még a hiteles feltárásoknál is – csupán egy-egy darabot tartalmazott a sír. Minden esetben felnőtt, illetve fiatalabb, valószínűsíthetően a felnőttkor küszöbén álló leányok mellől. Többségük a 10. századra keltezhető; úgy tűnik a 11. századi közösségek – ha viseltek is – a sírba már nem, vagy csak elvétve helyeztek fülbevalót. A fülbevalókat tartalmazó sírok egyéb leleteit tekintve gazdagabb leletek kerültek elő mindhárom gömbsorcsüngős fülbevaló mellől. A koronói sírokban rozettás lószerszámdíszek

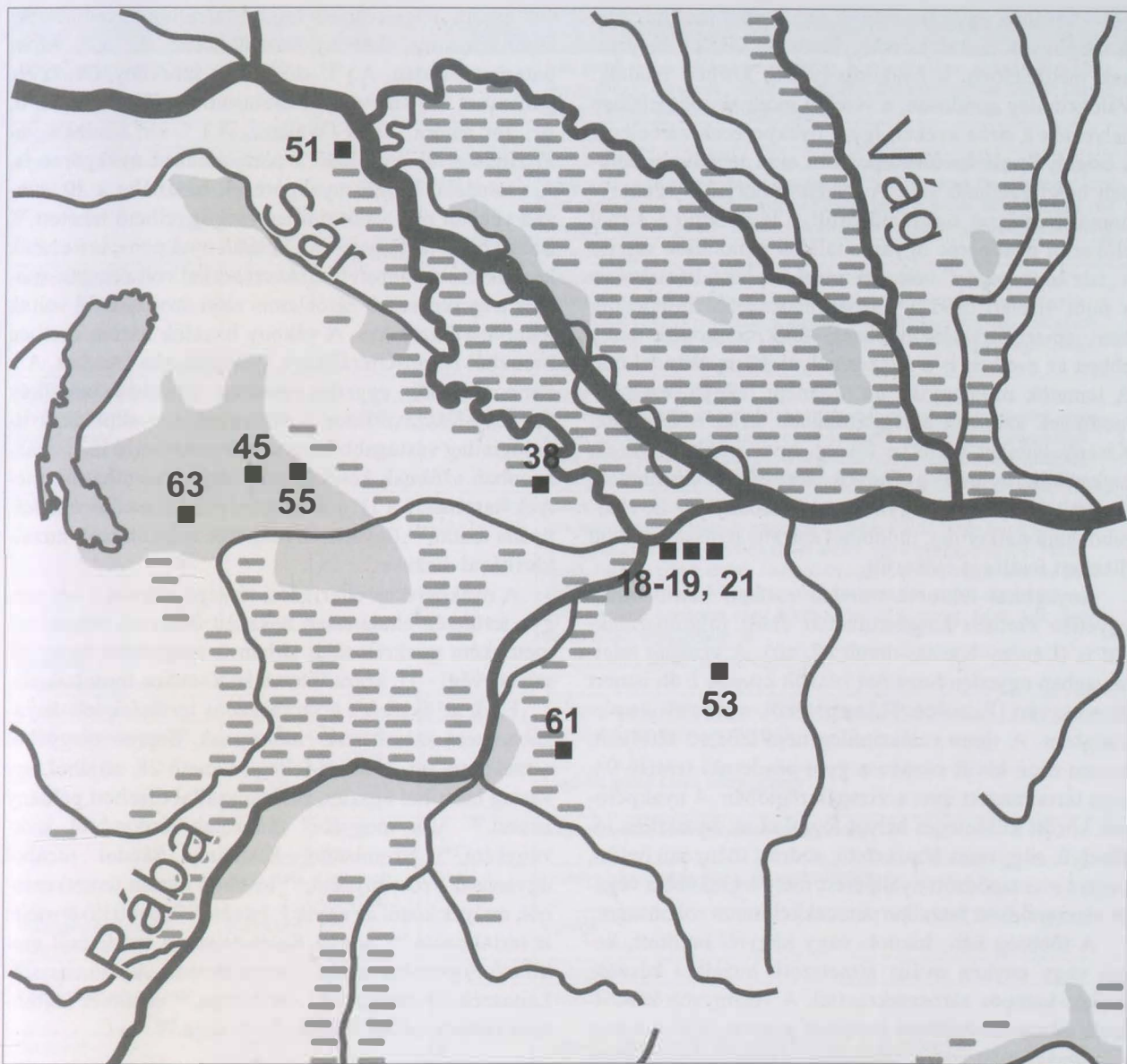
és lócsontok, illetve ezüstveretes nyereg és ruhadíszek is voltak. A győri temetkezésben pedig lemezes hajfonatkorong és hólyagos fejű ezüstgyűrű is volt. Mind-egyik sír tehát módosabb személyre utal. Az oroszári (Rusovce, Sl.) 68. sír fülbevalói önmagukban is módos családból származó személy temetkezését sejtetik.

Összefoglalóan úgy tűnik a fülbevalók viselete nem volt jellemző a megyék teljes területére, temetőként különbségek mutathatók ki. Egyfelől a Koroncó környékén eltemetettek, másfelől az oroszári temetőben nyugvók mellé került ilyen ékszer.

Nyakperek. A korszak főként ún. köznépi jellegű temetőinek egyik jellegzetes bronz ékszertípusából az alábbiakat ismerjük:

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Győr-Téglavető-dűlő	593. sír	Gyermek	Sodrott, hurkos-kampós végű	–
Győr-Újszállások	Szórvány	?	Sodrott, hurkos-kampós végű, filigránszálakkal díszített	?
	Szórvány	?	Sodrott, hurkos-kampós végű	?
	Szórvány	?	Sodrott, hurkos-kampós végű	?
	Szórvány	?	Sodrott, hurkos-kampós végű	?
	Szórvány	?	Sodrott, hurkos-kampós végű	?
Győr-Viztorony		Nő	Sodrott, hurkos-kampós végű	Hajfonatkorong, gyűrű, karperec
Lébény-Kaszás-domb	62. sír	Nő, 20-22 éves	Sodrott, hurkos-kampós végű, ezüst filigránszálakkal díszített	Spirális fejdísz, 2 db karikagyűrű, 1 db nyitott hajkarika
Mosontarcsa	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Sodrott, hurkos-kampós végű	–
	Szórvány	?	Sodrott, hurkos-kampós végű, filigránszálakkal díszített	?
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	86. sír	Nő	Sodrott, hurkos-kampós végű	Gyöngyök, 2 db S-végű karika, 1 db huzalkarperec, 1 db kerámiaedény
	96. sír	Nő	Sodrott, hurkos-kampós végű	9 db S-végű karika, gyöngyök, 2 db fülesgomb, kapszuladisz, bronzlánc, pánt- és fejegyűrű, vasszeg
	145. sír	Gyermek	Sodrott, hurkos-kampós végű, ráhúzott huzalkarikával	–
	171. sír	Nő	Sodrott, hurkos-kampós végű	S-végű és sima huzalkarikák, pántgyűrű
	Szórvány 1903	?	Sodrott, hurkos-kampós végű	?
	Szórvány 1943	?	Egy szál bronzhuzalból készült, kampós végű	?
Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna	Szórvány	?	Sodrott, hurkos-kampós végű, filigránszálakkal díszített	?
Pusztasomorja-Tímár-domb	6. sír	Nő	Sodrott, hurkos-kampós végű	Huzalkarika, pántkarperec, avar kori veret
Tét határa	Szórvány	?	Sodrott, hurkos-kampós végű, filigránszálakkal díszített	?
Valla	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Sodrott, hurkos-kampós végű	Orsófog
	44. sír	Felnőtt	Sodrott, hurkos-kampós végű	Gyöngyök, 2 db zárt karikagyűrű
Ismeretlen lelőhely	Szórvány	?	Sodrast utánzóan öntött, visszapödrött végű	

⁵⁵⁰ MESTERHÁZY 1991, 151–152.

64. kép. Győr és Moson megyék munkáiban feldolgozott nyakperecet tartalmazó lelőhelyei:

18. Győr-Téglavető-dűlő 593. sír, 19. Győr-Újszállások, 21. Győr-Viztorony, 38. Lébény-Kaszás-domb 62. sír, 45. Mosontarcsa-Központ (Andau, A.) 1. sír és szórvány, 51. Oroszvár (Rusovce, Sl.) 86., 96., 145., 171. sír és szórvány, 53. Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna, 55. Pusztasomorja-Tímár-domb 6. sír, 61. Tét határa, 63. Valla (Wallern, A.) 1., 44. sír

A két Árpád-kori megye vizsgált temetői között 11 lelőhelyről – ebből egy ismeretlen – összesen 22 db nyakperec ismert [64. kép].⁵⁵¹

Az általam elemzett darabok között sajnos 1 db lelőhelye ismeretlen, 10 db pedig szórványként, pontos lelőhelyük ismerete nélkül került elő, s mindössze

11 db származik hiteles, vagy legalábbis pontosabban megfigyelt temetkezésből. A bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező sírokat nem tekintve, a – Vályi Katalin véleménye szerint a keleti kereszténység hatására elterjedő⁵⁵² – nyakpercek 6 női és 2 gyermek-sírból – valószínűsíthetően kisleányok temetkezései-

⁵⁵¹ További példányok kerültek elő a lajtakátaí, a győr-pósdombi, valamint az oroszvári temető 1974–1975-ben feltárt sírjaiból.

⁵⁵² VÁLYI 2000, 375.

ből – továbbá egyetlen felnőtt váz mellől kerültek elő. A megfigyelt esetek mindegyikében a viseleti helyzetnek megfelelően, a nyakcsigolyákon körben találták. Valószínűleg gondosan, a viseleti módnak megfelelően helyezték a sírba ezeket, így a nyakperekcek záróeleme a csigolyák alá kerülhetett, mint ez a lébényi temetőben megfigyelhető volt. A pusztasomorjai 6. számú – homokbányászat során előkerült, s így feldúlt – sírból előkerült nyakpercec ugyan a találók elmondása szerint a „*váz koponyáján*” volt, ám mivel hiteles feltárásból ez a fajta viseleti mód a Kárpát-medencéből mindaddig nem ismert,⁵⁵³ valószínűbbnek tűnik számomra, hogy ebben az esetben is a nyakcsigolyák környékén feküdt. A temetők mindegyike ún. köznépi jellegű, ezen temetőknek azonban a leggazdagabb sírjai is lehetnek. Kísérőleleteiket tekintve főként egyszerűbb ékszerek, hajkarikák, gyűrűk, gyöngyök, karperekcek említhetők, de figyelemre méltó a győri vagy a lébényi sír is, előbbiből hajfonatkorong, utóbbiból spirális fémszalagokkal díszített fejdísz is előkerült.

Anyagukat tekintve minden esetben bronz, mely egyetlen esetben kiegészülhetett ezüst filigránszalakkal is (Lébény-Kaszás-domb 62. sír). A vizsgált leletanyagban egyetlen huzalból készült csupán 1 db ismert az oroszári (Rusovce, Sl.) temetőből, sajnos az is szórványként. A típus valószínűleg nem lehetett elterjedt, hiszen ezen kívül csupán a győr-pósdombi temető 94. sírja tartalmazott ilyet a vizsgált régióban. A nyakperekcek között különleges helyet foglal el az ismeretlen lelőhelyű, négyzetes átmetszetű, sodrást utánozóan öntött, végein visszapödrött nyakpercec, mely leginkább a végein visszapödrött huzalkarperekcekkel mutat rokonságot.

A többség két-, három- vagy négyrét hajlított, kelek vagy enyhén ovális átmetszetű huzalból készült, hurkos-kampós zárószerkezettel. A vékonyabb két-, illetve háromrét hajlított huzalból sodrott, 2,3–4,4 mm vastagságú változatok lelőhelyei: Győr-Téglavető-dűlő 593. sír, Győr-Újszállások, Győr-Víztorony, Oroszvár (Rusovce, Sl.) 86., 97., 145., 171. sír, Valla (Wallern, A.) 44. sír. Ezek a típusok valószínűleg megközelítőleg azonos időszakban jelenhettek meg, a 10. század középső harmadában már használatban lehettek.⁵⁵⁴ A vastagabb huzalú, 4,5–8,2 mm átmérőjű nyakpere-

cek három- vagy négyrét hajtott huzalból készülhettek: Győr-Újszállás, Lébény-Kaszás-domb 62. sír, Mosontarcsa (Andau, A.) 1. sír, illetve szórvány, Oroszvár (Rusovce, Sl.) szórvány, Pusztasomorja-Tímár-domb 6. sír, Tét határa, Valla (Wallern, A.) 1. sír, továbbá valószínűleg ide sorolható a pannonhalmi nyakpercec is. A vastagabb huzalú nyakperekcek használta a 10. század végétől már valószínűleg megfigyelhető lehetett.⁵⁵⁵ Ezek között négy bronzból készült nyakpercec is a szalák közé iktatott, sodrott filigránszalakkal volt díszítve, melyek a nyakperekcek záróelemei előtt szorosan fel voltak tekerve a huzalokra. A vékony huzalok három esetben bronzból (Győr-Újszállások, Mosontarcsa (Andau, A.), Pannonhalma), egyetlen esetben ezüsből készültek (Lébény-Kaszás). Ezek a példányok a nyakperekcek tipológiailag vastagabb huzalú változatai közé tartoznak, azonban azoknak későbbi csoportjába sorolhatók, melyek használata a 11. század középső harmada/vége irányába mutat.⁵⁵⁶ Egyetlen nyakpercec volt ráhúzott huzalkarikával díszítve.

A nyakperekcek elterjedési térképe alapján a két megye területén általánosan használt ékszerek voltak, temetőnként gyakran több sírban is megtalálni őket. 10. század végi – 11. századi temetkezésekben fordultak elő.

Ezek az ékszerek a szomszédos területek leletanyagában sem számítanak ritkaságnak. Sopron megyéből a szakonyi, ún. köznépi jellegű temető 28. sírjából egy vastag huzalból készült, filigránszállal díszített példány ismert.⁵⁵⁷ Vas megyéből Répcelak-Várdombról szórványként,⁵⁵⁸ Szombathely-Kisfaludy Sándor utcából ugyancsak szórványként,⁵⁵⁹ továbbá három temetkezésből, melyek közül az egyik I. István (1000–1038) érméjét is tartalmazta.⁵⁶⁰ A mai Kelet-Ausztria területéről említhető Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) 36. sírja,⁵⁶¹ Lajtaszék (Stotzing, A.) 1. és 2. sírja,⁵⁶² valamint Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) 5. sírja.⁵⁶³

Gyöngyök, függők, kaurik. A leletanyag egyik leginkább változatos típusait a gyöngyök alkotják. A többségében üvegből készült gyöngyök mellett ritkábban az ásványi eredetű darabok is felbukkannak, továbbá a nyakláncok csigákkal és állatfogakkal kombinálva is megtalálhatók.

⁵⁵³ Szemben a bolgár területekkel: VÁZAROVA 1976, 203, *Obr.* 125; GRIGOROV 2003, 29–30.

⁵⁵⁴ SZABÓ 1980, 52–52; ISTVÁNOVITS 2003, 291.

⁵⁵⁵ ISTVÁNOVITS 2003, 291.

⁵⁵⁶ GIESLER 1981, 119; RÉVÉSZ 2008, 67.

⁵⁵⁷ GOMÓRI 1984, 98.

⁵⁵⁸ BUÓCZ et al. 2000, 137, 58. tábla.

⁵⁵⁹ KISS 2000, 242, 84. tábla.

⁵⁶⁰ HORVÁTH é. n.

⁵⁶¹ OBENAU 2006, 59, *Taf.* 9.

⁵⁶² OBENAU 2006, 89, *Taf.* 22, 23.

⁵⁶³ KREITNER 2000, 186–187, *Abb.* 9.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Leőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/élet- kor	Darabszám	Típus
Győr-Bácsa, Szent Vid	17. sír	Nő	1+2	Kék színű, teljes felületén ezüsthóliás, kettős kónikus, oldalán barázdált üvegyöngy; hengeres, oldalán barázdált, közepén sávban ezüst-, illetve aranyhóliával díszített üvegyöngyök
Győr-Belváros	Szórvány	?	1	Lunula
Győr-Téglavető-dűlő	47. sír	Nő	1+1+1+1+1 +1+1+1	Kerek, átfúrt ezüstkorong; sárga, háromtagú opak rúd üvegyöngy; zöld, hengeres, opak üvegyöngy; korong alakú, sárga opak üvegyöngy; lapított gömb alakú, kék színű áttetsző üvegyöngy; sárga, kéttagú opak rúd üvegyöngy; szintelen, bordázott, áttetsző üvegyöngy; szegmentgyöngy
	754. sír	Gyermek	1	Bronzcsengő
Győr-Újszállások	Szórvány		7+5+2+1	Szürkésfehér színű, oldalán bordázott, átlátszatlan, hengeres üvegyöngyök; szürkésfehér színű, átlátszatlan, hengeres, közepén enyhe bemélyedő résszel rendelkező, egykor hóliás üvegyöngyök; kék színű, kissé lapított gömb, illetve hagyma alakú, áttetsző üvegyöngy; sárga, hengeres, áttetsző üvegyöngy
Győr-Viztorony	Szórvány	?	1	Levél alakú ezüstcsüngő
Győrszentiván-Sőprúshegy	8. sír	Kisleány	1+1+2+5+26	Gömbölyű, bordázott, szintelen, áttetsző üvegyöngy; hengeres, nyolcszögű hasáb alakú, zöld színű opak üvegyöngy; kéttagú, aranyszínű opak üvegyöngyök; kéttagú, fehéreszöld színű, opak üvegyöngyök; egytagú, fehér vagy fehéreszöld színű, áttetsző szegment üvegyöngyök
Koroncő-Bábota	II. sír	Nő	1+2+1+1+3 +10+2+1+88	Kerek füles ezüsthóggő; ovális féldrágakő gyöngyszemek; gömb alakú, ezüstsínű, átlátszatlan üvegyöngy; gömb alakú, fehér színű áttetsző üvegyöngy; fekete, lapított gömb alakú, opak üvegyöngyök; barna színű, lapított gömb alakú, áttetsző üvegyöngyök; sárga, csonka gűla alakú, áttetsző üvegyöngyök; zöld, csonka gűla alakú, áttetsző üvegyöngy; apró, hengeres vagy gömb alakú, zöld, sárga, fehér, kék vagy barna színű üvegyöngyök
Koroncő-Dózsa György u. 23.		Nő	1	Csonka gűla alakú, fekete lignittárgy
Levél-Újhelyi I. tér	5. sír	Nő (?)	177	Világosbarna, többtagú és szegment üvegyöngyök
Lébény-Kaszás-domb	2. sír	Gyermek, 12-13 éves	?	Barnásfeketés szemesgyöngyök
	68. sír	Gyermek, 3-4 éves	1	Lapított gömb alakú üvegyöngy
	89. sír	Nő, 50-70 éves	6	Lapított gömb alakú, szemes üvegyöngy
	127. sír	Gyermek, 8-9 éves	20+1	Gömb alakú üvegyöngy, kéttagú rűdgyöngy
Mosonmagyaróvár-Magyar u. 28.	Szórvány	?	1	Lunula
Mosonszentmiklós-Lednice-domb	17. sír	Gyermek	3	Gyöngyök
	18. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Tengeri kagyló
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	28. sír	Férfi	46	Lapított gömb alakú, kék színű áttetsző üvegyöngyök
	44. sír	Nő	4+1+1+1+10 +6+4	Kaurik; szemesgyöngy; háromtagú kék; háromtagú fehér; kéttagú sárga; kéttagú kék rűdgyöngyök; sárga, kék és fehér színű szegment üvegyöngyök
	48. sír	Nő	2+1+2+2+2+ 1+10+1+2 +1+2	Öt- és négytagú, hengeres, ezüstsínű bevonattal ellátott rűdgyöngyök; téglalap formájú, levágott sarkú hasáb alakú, kék színű, áttetsző üvegyöngyök; zöldeskék színű, gömb és lapított gömb alakú áttetsző üvegyöngyök; korong alakú, zöld színű, opak üvegyöngy; zöld színű, csonka gűla alakú opak üvegyöngyök; kéttagú, sárga színű, opak rűdgyöngy; sárga színű, opak szegmentgyöngy; kéttagú, kék színű, opak rűdgyöngy; kék színű, áttetsző szegmentgyöngy; kék színű, hengeres, áttetsző üvegyöngyök
	52. sír	Nő	1+28+1+1 (eredetileg 32 volt)	Csiga, hengeres, hordó és lapított gömb alakú üvegyöngyök; hordó alakú vörös ásványi gyöngy; lapított gömb alakú üvegyöngy
	57. sír	Nő	3+3+3+2+ 7+39	Kaurik; vörösbarna, csonka gűla alakú, opak üvegyöngyök; lilásbarnás csonka gűla alakú opak üvegyöngyök; zöld színű, hengeres és csonka gűla alakú, opak, illetve áttetsző üvegyöngyök; sárga, fehér vagy sárgásfehér színű, hengeres, csonka gűla alakú opak üvegyöngyök
	66. sír	Nő	1	Kauri
	71. sír	Gyermek	2+2+1	Kaurik, lapított gömb alakú, hurokfolatott díszítésű barna szemes üvegyöngyök; háromtagú, kék színű opak rűdgyöngy

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Letőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/élet- kor	Darabszám	Típus
Oroszvár- Wiesenacker-dűlő	86. sír	Nő	1+1	Négytagú, kék színű, opak rúdgyöngy; kéttagú, sárga opak rúdgyöngy
	90. sír	Nő	1	Rókafele állat átfúrt tépőfoga
	96. sír	Nő	6+1+1+1+4+ 1+70+1	Kaurik; átfúrt állatfog; lapított gömb alakú fehér opak üvegyöngy; kéttagú sárga opak rúdgyöngy; három-, illetve négytagú sárgásfehér opak rúdgyöngyök; négyszögű, levágott sarkú hasáb alakú, kék színű áttetsző üvegyöngy; lapított gömb és csonka gúla alakú, zöld színű áttetsző és opak üvegyöngyök; spirálisan feltekert bronzszalag
	100. sír	Nő	1+1+1	Kauri; kékesszürke, spirálisan futó mélyebb részein fehér színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy; kissé tojásdad, lapos, fehéres színű, opak üvegyöngy
	113. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Zöld, átlátszatlan, korong alakú üvegyöngy
	121. sír	Nő	3+1+1	Lapos, fekete, korong alakú átlátszatlan üvegyöngyök; henger alakú, fekete, fehér spirális berakással ellátott üvegyöngy; kéttagú, hasáb alakú üvegyöngy
	123. sír	Nő	1	Hengeres, kék színű, spirálisan futó mélyebb részeiben sárgás színű opak üvegyöngy
	129. sír	Nő	14	Barna színű, csonka kúp, hengeres és lapított gömb alakú opak üvegyöngyök
	150. sír	Gyermek, 6-7 éves	1	Hengeres, zöld színű üvegyöngy
	156. sír	Leány, inf. II.	3+5	Kaurik; zöld és szürkés-kék színű hengeres üvegyöngyök
	159. sír	Nő, 25 éves	1+8+1+1	Kauri; henger alakú, fehéres színű rúdgyöngyök: 1 db két-, 1 db három-, 1 db négy-, 2 db öt-, 2 db hat- és 1 db héttagú rúdgyöngy; 1 db kettős kónikus, négyoldalú gyöngy; 1 db lapos bronzpántból hajlított kis gyűrű
	160. sír	Nő, ad.-mat., 40-45 éves	1	Sárgásfehér színű, öttagú opak rúdgyöngy
	182. sír	Nő, ad.	5+1+3+1+5+ 2+6+3+42	Kaurik; zöld színű, egykor valószínűleg félhold alakú, felső oldalán lyukas, áttetsző üvegtárgy; öttagú, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngyök; négytagú, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngy; háromtagú, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngyök; kék színű, áttetsző, ezüstszerű bevonattal ellátott rúdgyöngyök; sárga színű, kéttagú opak rúdgyöngyök, melyekből 3 db ezüstszerű bevonattal ellátott; lapított gömb alakú, csonka gúla és hengeres, áttetsző és opak üvegyöngy
	200. sír	Nő, iuv.-ad.	4+1+4	Szürkésfekete, lapított gömb alakú, opak üvegyöngyök; nagyobb, borostyánszínű gömb alakú üvegyöngy; törött, hiányos gyöngydarabok
	206. sír	Férfi, ad.	1+1+1	Kék színű, áttetsző, hordó alakú üvegyöngy; öttagú, aranyszínű bevonattal ellátott rúdgyöngy; bizonytalan típusú gyöngy töredéke
	207. sír	Nő, mat.	4+1+2+1+3+ 2+1+1+1+1+ 1+1	Vöröses narancssárgás színű, négyélű hasáb alakú, levágott sarokkal rendelkező karneolgyöngyök; nyolcszögű hasáb alakú, fekete alapon világoskék sávok mintákkal díszített opak üvegyöngy; lapított gömb alakú, bordázott, a bordák közti árkokban kék színű festék nyomait őrző, fehéressárga színű, átlátszatlan üvegyöngyök; hétszögű, kettős csonka gúla alakú, fehér színű, áttetsző üvegyöngy; hagyma alakú, aranyszínű bevonattal ellátott üvegyöngyök; korong alakú, kék színű opak üvegyöngy; négyszögű levágott sarkú hasáb alakú, kék színű, áttetsző üvegyöngy; korong alakú, sárga színű, áttetsző üvegyöngy; kissé dinyemag alakú, kék színű, áttetsző üvegyöngy; hatszögű hasáb alakú, kék színű, opak üvegyöngy; csonka gúla alakú, kék színű opak üvegyöngy; lapított gömb alakú, sárga színű, opak üvegyöngy, szemes díszítéssel
	215. sír	Nő, iuv.-ad.	1	Ragadozó állat tépőfoga
	220. sír	Nő, ad.	1	Sárga, kéttagú, opak rúdgyöngy
	227. sír	Nő, mat.	1	Megmunkált vadkanagyar
	234. sír	Nő, ad.	3+2+1+ 1+5+3	Hurokfolyatott díszítésű szemesgyöngyök; nagyobb és kisebb korong alakú üvegyöngyök; lapított gömb alakú üvegyöngy; hengeres üvegyöngyök; lapos, téglalap alakú üvegyöngyök
	Szórvány	?	1	Kauri
Pusztasomorja- Timár-domb	6. sír	Nő	1	Avar kori öntött vécet
Valla	20. sír	Felnőtt (?)	1	Barnászürke színű kögyöngy
	44. sír	Felnőtt	2	Fehéres színű, kerek üvegyöngyök
	55. sír	Felnőtt (?)	1	Hurokfolyatott díszítésű szemesgyöngy

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

A gyöngyök az ismert esetek többségében női vagy gyermeksírokból kerültek elő, mindössze két esetben tartalmazott férfisír ilyen leletet, azonban azok száma ebből egy esetben csupán néhány darab volt, szemben a jóval nagyobb darabszámot mutató női és gyermeksírokéval. Ezt tekintve a legnagyobb darabszámban gyöngy a felnőtt vagy a már idősebb nők sírjába került. Funkcióját tekintve sajnos nagyon sok bizonytalan sírbeli helyzetű darab nem értékelhető, de valószínűleg ezekben az esetekben is inkább nyakláncra gondolhatunk. Feltételezhető azonban az is, hogy esetenként ruhára varrva hordhatták őket, noha ez csupán a koroncó-bábotai II. sír esetében tűnik igazolhatónak. A terület leletanyagából nem ismerek olyan esetet, amikor a gyöngy huzalkarikára akasztva került volna elő. Ún. köznépi jellegű és gazdagabb leleteket szolgáltató temetkezésekben egyaránt jelen vannak, azonban az arány nagyon egyenlőtlen, kétségtelenül inkább az előbbiekre jellemzőek. További különbség lehet, hogy a már említett gazdagabb koroncói sírba nem nyakláncként kerültek a gyöngyök, hanem ruhadíszként, míg a köznépi jellegű közösségek esetében inkább ilyen viseleti módjuk valószínűsíthető.

A gyöngyök nyersanyaga szerint ásványi eredetű *karneolgyöngyök* az oroszvári (Rusovce, Sl.) 207. sírből ismertek. A *maturus* korú nő sírjában a különböző üveg- és millefiori gyöngyök mellett 4 db vöröses narancssárgás színű, négyélű hasáb alakú, levágott sarkokkal rendelkező karneolgyöngy is volt. Ebből 2 db sötétebb, egyenletes vöröses színű, míg 2 db világosabb, sávokban különböző árnyalatokkal rendelkező. A karneolgyöngyök köznépi jellegű környezetük ellenére ezen közösségek módosabb személyeinek birtokában lehettek, ezt a nyakláncba fűzött egyéb gyöngyök mellett esetünkben a sírből származó további leletek is alátámasztani látszanak. A vizsgált területről ezen kívül gömb alakú karneolgyöngyök a győr-pósdombi 179. sírből is ismertek. Sajnos a koroncó-bábotai II. sír féldrágakövegyei elvesztek, így értékelésük bizonytalan. *Téglalap alakú hasáb formájú, levágott sarkokkal rendelkező gyöngyök*⁵⁶⁴ az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető 48., 96. és 207. sírjából kerültek elő, mely típus már a 10. században megjelenhetett, s egészen a 12. század első feléig adatolható használatuk.⁵⁶⁵ Az *ezüsthíliás gyöngyök* között különböző típusok vannak: hengeres, végein bordaszerűen kiemelkedő, középrészén mélyebben fekvő híliás résszel ellátott; kettős kónikus, oldalán

bordázott, teljes felületén ezüsthíliás. További ezüstbevonattal ellátott gyöngyök is ismertek a leletanyagból, melyeknél azonban – rossz megtartásuk, illetve egy részük elveszése miatt – nem lehet kétséget kizáróan eldönteni, hogy tényleges nemesfém hília, vagy annak színét utánozó vékony üvegbevonat volt-e eredetileg a gyöngyön, esetleg a híliát vékony, átlátszó üvegréteggel is bevonták. Bizonytalan voltuk miatt ezeket is ide soroltam, hiszen a technikai eljárás hasonló. Utóbbiak típusaik szerint gömb alakú vagy változó számban tagolt rúdgyöngyök lehetnek, továbbá egyetlen kettős kónikus, oldalán bordázott példány is ismert. A híliás gyöngyök használati idejét Szőke Béla a 10. század utolsó negyede és a 11. század vége között határozta meg.⁵⁶⁶ Szőke Béla Miklós és Vándor László szerint az arany- és ezüsthíliás gyöngytípus a 9. század végétől, a 10. század első feléből nem ismert, tehát nem hozhatták magukkal a magyarok keletről, így ezek valószínűleg már a Kárpát-medencében készültek, s kereskedelem útján Oroszországba és Svédországba is eljuthattak.⁵⁶⁷ Ez a gyöngytípus a 10. század végétől lehetett használatban, több példány is 11. századi érmével együtt került elő pl. a szomszédos Vas megyéből,⁵⁶⁸ használatuk felső határa a 12. század első fele lehet. Érmével keltezhető darab azonban ebből az évszázadból már nem ismert.⁵⁶⁹ Az említett kettős kónikus, barázdált oldalú változat használatára a 11. század első kétharmadára tehető.⁵⁷⁰ *Többtagú rúdgyöngyök* vagy ezek egyes elemeire szét tört *szegmentgyöngyök* ismertek az egyik legnagyobb számban. Minden esetben üvegből készültek, általában több, különböző darab alkotott egy-egy garnitúrát. Elemeiket tekintve a rúdgyöngyök 2–7 kerek vagy ovális átmetszetű tagból állhatnak, míg színük szerint fehéres, fehéreszöldes, sötét, kék, sárga vagy aranyszínűek. A szín és a tagok száma szerint az egyik leggyakoribb forma a kéttagú, sárga színű rúdgyöngy. Ebből a színből viszont nem ismert háromnál több elemből álló. A tagok száma szerint a legnagyobb változatosságot a fehéres, zöldesfehér színű gyöngyök alkotják, 5–7 tagú csak ebből a változathoz ismert. A szegmentgyöngyök színei a fentiekkel megegyezők. Nagyon elterjedt gyöngytípusról van szó, használatuk a 8–11. század között széles körben elterjedt volt.⁵⁷¹ Mint már említettem, a rúdgyöngyök között is vannak bevonattal ellátott darabok. A jó minőségű arany- és ezüsthíliás rúdgyöngyök már a 9. század első felében megtalálhatók voltak, a század közepétől azonban mi-

⁵⁶⁴ SZILÁGYI 1994, 82.

⁵⁶⁵ SZILÁGYI 1994, 107.

⁵⁶⁶ SZŐKE 1962, 89–90.

⁵⁶⁷ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 62.

⁵⁶⁸ KRIZSÁN 2010, 126, 2. tábla.

⁵⁶⁹ RITÓK 1984, 102–103; SZILÁGYI 1994, 81, 107.

⁵⁷⁰ SZŐKE–VÁNDOR 1987, 63.

⁵⁷¹ ANDRAE 1973, 158; EICHERT 2010, 152.

nőségük mind silányabbá vált, elmaradt arany- vagy ezüstbevonatuk is.⁵⁷² Ezek távoli rokonainak tekinthetők a 10. századtól – valószínűleg annak is inkább második felétől⁵⁷³ – újra felbukkanó kisebb, tagolt rúdgyöngyök, melyek kivitelük színvonalában azonban nem érik el az előző évszázadban forgalomban lévőket. Használatuk a 11. században is megfigyelhető volt.⁵⁷⁴ A típus körében a kadmiumsárga változat használati ideje valószínűleg lezárítható a 11. század elejéig terjedő időszakra.⁵⁷⁵

Nem könnyű minden esetben elválasztani az előbbi csoporttól a *gömbölyű/hagyma alakú, oldalán bordázott gyöngyöket* (Győr-Téglavető-dűlő 47. sír, Györszentiván-Sőprőshegy 8. sír, Oroszvár (Rusovce, Sl.) 207. sír). Síronként 1 vagy 3 db került elő a szintelen, áttetsző vagy ezüstbevonattal ellátott típusból, mely minden esetben egyéb gyöngyök sorába illeszkedett.

Hurokfolyatott díszítésű szemesgyöngyök két lelőhely négy sírjából ismertek (Lébény-Kaszás 89., Oroszvár (Rusovce, Sl.) 44., 71., 234. sír). A lapított gömb alakú gyöngyök háromszor felnőtt nők, egyetlenegy esetben pedig gyermek sírjából valók, mindig egyéb díszekkel kombinálva vagy a típust több példánnyal képviselve. A szemesgyöngyök használata már a 10. század elejétől megfigyelhető volt, s azok még a 11. század közepén, sőt, talán még a második felében/végén is kerültek a sírokba.⁵⁷⁶

Gömb és lapított gömb alakú gyöngy a terület gyöngyöket tartalmazó sírjainak nagy részéből előkerült. Mind alakjukat, mind színüket és fényáteresztő képességüket tekintve változatos darabok ismertek: kék, fehér, fekete, ezüstszerű, barna, szürke és borostyánszínű, áttetsző és opak változatok egyaránt megtalálhatók. Számuk síronként eltérő, figyelemre méltó, hogy legnagyobb számban az oroszvári (Rusovce, Sl.) 28. számú, férfinak meghatározott sírból kerültek elő. A *hengeres vagy csonka gúla alakú gyöngyök* szintén nagyon elterjedtek voltak, kisebb méretben zöld, sárga, szürkésfehér, kék, barna vagy barnáslila színekben, áttetsző és opak változatban, néha síronként több tíz darab is volt belőlük; a legnagyobb számban az oroszvári (Rusovce, Sl.) 96. sírból kerültek elő: összesen 70 db. A nagyobb változat, a csonka gúla alakú már ritkább, az oroszvári (Rusovce, Sl.) 207. sír kék színű opak gyöngyei sorolhatók ide, az egyik enyhén dinnyemag alakot mutat. Úgy-

szintén kisebb a *kettős kónikus, csonka gúla alakú gyöngyök* száma; ezeknek két változata ismert az oroszvári (Rusovce, Sl.) 159. és a 207. sírből, sajnos előbbi ma már csak fotó alapján tanulmányozható. Szintén ritkábbak a *hordó alakú üvegyöngyök* is, melyek kék és vörös színűek voltak. *Korong alakú üvegyöngyök* kerültek elő hét női sírből (Győr-Téglavető-dűlő 47. sír, Oroszvár (Rusovce, Sl.) 48., 60., 113., 121., 207., 234. sír), sárga, fekete, kék vagy zöld színben, ezek nagyobb méretű változata a sír egyetlen gyöngylelete is lehetett. A *hengeres, oldalán függőlegesen bordázott gyöngyök* nemesfém főliás részét (Győr-Bácsa, Szent Vid 17. sír) már említettem. Vannak azonban egyszerű, üvegből készült darabok is: ilyenek kerültek elő Győr-Újszállások lelőhelyen. Hasonló bordázott, ám alakjukat tekintve inkább a *lapított gömb alakú bordázott* típusok közé sorolhatók az oroszvári 207. sír gyöngyei, melyek egykori kék színéről a bordák közeiben meglévő festékmaradvány árulkodik. A típus a 10. század második felében már megtalálható volt, használata a 11. század végéig valószínűsíthető.⁵⁷⁷ Különleges a terület leletanyagában az ugyanebből a sírből előkerült *szemesgyöngy*. Ez a típus ritka a korabeli sírokban, a magyar honfoglalást megelőzően azonban már a 8. század második és a 9. század első felében is megtalálhatók voltak, elterjedési területük és technikai kivitelük hasonló a millefioriszemes változatokéhoz.⁵⁷⁸ Ugyanebből a sírből került elő egy kék színű, *nyolcszögű hasáb alakú*, oldalán világosabb sávok mintákkal díszített üvegyöngy. Ez a gyöngysor a sírkert egyetlen karneolgyöngyöket is szolgáltató temetkezésében volt, így alighanem ez a nyaklánc egykor különleges ékszer volt. Hasáb alakú gyöngy ismert még a györszentiván-sőprőshegyi 8. sírből is. Utóbbi a 10. századtól a 12. század első feléig megtalálható típus.⁵⁷⁹ A *hengeres vagy lapított gömb alakú, oldalán spirálisan bemélyedő vagy berakott mintával díszített gyöngyök* mindhárom példány az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőből származik, női vagy gyermeksírből, jellemzőjük a gyöngy alapszínétől eltérő minta. A hasonló gyöngytípusok a Kárpát-medencében már a 8–9. század folyamán megtalálhatók voltak,⁵⁸⁰ a magyar honfoglalás után viszont csak a 10. század elejétől jelentek meg újra.⁵⁸¹ A hengeres típus a Kisalföld északi felének 10. századi temetőiben gyakori változat.⁵⁸²

⁵⁷² DEKÓWNA 1990, 233; SZÓKE 1994, 274.

⁵⁷³ OBENAU 2006, 227.

⁵⁷⁴ SZÓKE 1962, 54; SZÓKE-VÁNDOR 1987, 63.

⁵⁷⁵ SZILÁGYI 1994, 107.

⁵⁷⁶ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 63; SZILÁGYI 1994, 107–108; RÉVÉSZ 2008, 237, 264.

⁵⁷⁷ SZILÁGYI 1994, 81; OBENAU 2006, 225–226.

⁵⁷⁸ EICHERT 2010, 149–150.

⁵⁷⁹ SZILÁGYI 1994, 107.

⁵⁸⁰ OBENAU 2006, 224.

⁵⁸¹ SZÓKE 1994, 275.

⁵⁸² REJHOLCOVÁ 1995a, 70.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Több, az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőről szóló régebbi sírleírásban felbukkan a „bronzgyöngy” kifejezés, egyes nyakláncdíszek kapcsán. Ezek az alább, a gyűrűknél tárgyalandó kisebb spirális gyűrűk mellett *spirálisan feltekert vékony bronzszalagra*, *-huzalta* is vonatkozhatnak. Ezek a kisebb átmérőjű és kb. 1 cm hosszúságú tárgyak valószínűleg a nyakék részét képezték, de felhasználásuk másfajta funkcióban sem zárható ki.

A Kárpát-medencében a megelőző történeti korok után a honfoglaló magyarsággal jelenik meg újra a *kauricsigák* viselete.⁵⁸³ Mint arra már a kutatás többször is rámutatott, többségében nők és kisleányok sírjaiból kerültek elő. Nincs ez másként a vizsgált területen sem, noha az általam vizsgált temetők közül mindössze egyetlen adatait tekinthettem át ebből a szempontból, hiszen csupán az oroszvári (Rusovce, Sl.) sírkertből kerültek elő ilyen csigaházak. (Ezen kívül a megyékből még a győr-pósdombi temető tartalmazott ilyen leleteket.) Úgy tűnik tehát, hogy a kaurik használata régióként eltérő lehetett. Sajnos néhány csiga egykori meglétét ma már csak fotó vagy leírás bizonyítja. A kilenc sírból hét női, kettő pedig gyermek volt (44., 57., 66., 71., 96., 100., 156., 159., 182. sír), melyekből egy és hat közötti darabszámban kerültek elő a minden esetben átfűrt csigaházak. Egy további kauri lelőkönyvezete ma már azonosíthatatlan. Egyetlen esetben volt csupán magában a kauri (66), az esetek döntő többségében viszont egyéb más gyöngyök sorába illetve helyezkedtek el, számuk két kivétellel azonban alatta marad ezekének. Felvarrt szerepben történő alkalmazásuk vagy hajfonathoz kapcsolásuk nem igazolható, de nem is vethető el. A tárgytipus keltezését tekintve figyelemre méltó, hogy míg az Alföldön már a honfoglalás korában megtalálhatók, addig a nyugati területeken csak a kora Árpád-korban terjedtek el.⁵⁸⁴ Mindezt alátámasztják az oroszvári (Rusovce, Sl.) leletek is, a pontosabban keltezhető példányok olyan sírokból kerültek elő, melyeket leletanyaguk alapján valószínűleg nem keltezhetünk a 10. század utolsó harmada – vége elé. A kaurik mellett

kúpos *csiga* háza az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőből került elő (52. sír), melyet ugyancsak felerősítve viseltek, valószínűleg felvarrva a ruhára vagy a hajfonatot díszítő szalagra.

A gyöngyök egyes típusaiból nagyon változatos nyakláncokat állítottak össze, gyakori kombináció volt a többtagú rúd- és szegmentgyöngyök, illetve a kisebb gömb, hengeres vagy csonka gúla alakú gyöngyök együttes alkalmazása, melyeket gyakran kombináltak kaurikkal.

A Kárpát-medencében a kutatás véleménye szerint a 10. század utolsó negyedében és a 11. század elején a magyar köznép viseletének részét alkották a félhold alakú csüngők, az ún. *lunulák*.⁵⁸⁵ Ennél kissé későbbi időpontot állapított meg Jochen Giesler, véleménye szerint még a 11. század második felében is számolhatunk használatukkal.⁵⁸⁶ Ez a tárgytipus főként női és gyermeksírokból ismert, termékenységgel összefüggő vagy bajelhárító szerepükkel számol a kutatás.⁵⁸⁷ Győr és Moson megyékből 2 db került elő,⁵⁸⁸ sajnos azonban mind a győr-belvárosi, mind a Mosonmagyaróvár-Magyar utcai darab szórvány. A mosonmagyaróvárihoz tipológiailag közel áll a dunaszekcsői,⁵⁸⁹ míg a győrihez egy ógyalai⁵⁹⁰ és egy pomázi⁵⁹¹ darab kínál jó analógiát. Ez a tárgytipus a Magyar Királyság területén elterjedt volt, nyugati irányban egészen a mai Burgenland területéig megtalálható,⁵⁹² kisebb számban Karintia és Steiermark területén is képviselve van, a Kelet-Alpok belső részéről azonban már hiányzik. A karintiai – 10. század második felére keltezhető – darabot importként, a magyar kulturális befolyás jeleként értékelte Stefan Eichert.⁵⁹³ Noha a teljes Magyar Királyság területén elterjedt volt, kisebb területi egységeken belül azonban elterjedése eltéréseket mutat. Sopron megyéből a szakonyi temetőből egy sírből 1 db ismert csupán.⁵⁹⁴ Vas megyéből Csepreg-Szentkirály 150. sír,⁵⁹⁵ Ikervár-Virág u. 52., 97. sír,⁵⁹⁶ Sorokpolány-Berekalja 72. sír⁵⁹⁷ és Sitke-Hegyalja⁵⁹⁸ sorolható fel. Kelet-Ausztriából Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) 22. sír,⁵⁹⁹ Középpulya (Mittelpulendorf, A.) IV. sír és Ligvánd (Nebersdorf, A.) 1. sír.⁶⁰⁰ Különleges

⁵⁸³ Kovács 1999, 70–71; Kovács 2008a, 119–133, 340–406.

⁵⁸⁴ Szóke 1962, 54; Szóke-Vándor 1987, 62.

⁵⁸⁵ Kralovánszky 1959; Szóke 1962, 90–91.

⁵⁸⁶ Giesler 1981, 130–131, *Taf.* 53.

⁵⁸⁷ Révész 2008, 370–371.

⁵⁸⁸ A lelőhelyek sorát gyarapítja a lajtakátai temető is (Krenn-Mittermann 2010).

⁵⁸⁹ Kiss 1983, 55, 21. ábra.

⁵⁹⁰ Rejholicová 1976, 224.

⁵⁹¹ MRT 5, 7/23.

⁵⁹² Obenaus 2006, 248–254.

⁵⁹³ Eichert 2010, 163–164.

⁵⁹⁴ Gömöri 1984, 97–98.

⁵⁹⁵ Kiss-Sosztarits 2000, 30.

⁵⁹⁶ Hajmási-Kiss 2000, 74.

⁵⁹⁷ Kiss 2000, 199.

⁵⁹⁸ Kónczól 2007, 63.

⁵⁹⁹ Kreitner 2000, 193, *Abb.* 24.

⁶⁰⁰ Obenaus 2006, 248–254.

darab az oroszvári (Rusovce, Sl.) 182. sírból előkerült, zöld színű, üvegből készült, egykor valószínűleg félhold alakot utánzó kisméretű tárgy, melyet Szőke Béla üveglunulaként említett.⁶⁰¹

Felfüggesztett *kerek disz* két sírból ismert. A koroncó-bábotai II. számú temetkezésből egy szalagszerű füllel ellátott, felületén vésett mintával díszített, bronz hátlappal felszerelt ezüstdisz került elő, melyet sírbéli helyzete alapján valószínűleg a nyakban hordtak. A győr-téglavető-dülői 47. sírban egy átfűrt ezüstkorong volt, mely a körülötte lévő gyöngyök alapján a nyakláncba lehetett illesztve.

Valószínűleg amulettként, bajelhárító szerepükben bízva⁶⁰² hordták az átfűrt *állatfogakat* vagy *agyarakat*, melyek egyedül az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető négy sírjából (90., 96., 215., 227. sír) kerültek elő. Ezek mindegyike női sír volt. Ragadozó állatok tépőfoga és megmunkált vadkanagyar volt köztük. A nyakcsigolyáknál vagy az alkarcsontnál figyelték meg ezeket, az azonban figyelemre méltó, hogy ezekből csak a 90. és a 96. sírből származó darab volt átfűrt. Így a többi talán hurkosan körbekötve vagy kisebb zacskóban erősíthették a nyakba. Feltétlenül figyelemre méltó ezzel a tárgycsoporttal kapcsolatban Istvánovits Eszter gondolata, hogy amennyiben e leletek többsége valóban a „közrendűek” rítusára jellemző inkább, akkor itt egy olyan szokással állunk szemben, mely a honfoglalás kori elit és a köznép rítusának és hitvilágának (?) eltérésére utalhat.⁶⁰³ Érmével keltezhetően az állatfogak sírba helyezésének szokása a 11. század közepén még – ha régióként eltérően is, de – igazolható.⁶⁰⁴

Bizonytalan, hogy mi volt a funkciója a Koroncó-Dózsa utcai sírből előkerült *csonka gúla alakú, fekete lignittárgynak*. A bal felkarcsont végének belső részénél előkerült tárgy ugyancsak lehetett pl. kisebb zacskóban a nyakba akasztva is.

Győr-Téglavető-dülő 754. számú gyermeksírből egy bronzból öntött *csengő* is előkerült, melynek sírbéli

helyzete azonban sajnos nem ismert. A csengők jelen ismereteink szerint nem számítottak elterjedtnek a 10–11. századi Kárpát-medencében,⁶⁰⁵ noha ilyenek ruhadíszítő célzatú felhasználásáról korabeli írott forrás is beszámol.⁶⁰⁶ A csengővel eltemetettek⁶⁰⁷ többsége gyermek volt, ritkábban fiatal nő. A csengő a sírokból általában a koponya környékéről vagy a mellkas felső részének csontjai körül került elő, ritkán azonban a medencén is megfigyelték. Ennek alapján ezek valószínűleg a gyermekek nyakában lógtak – a nyaklánc egykori meglétét az előkerült gyöngyök is alátámasztják – alapvetően játékként szolgálva, miközben a nagyobb, így hangot jobban kiadni képes darabok egyben jelezhettek is a szülőknak, gyermekük merre jár.⁶⁰⁸ Kialakításukat tekintve a bronz- vagy rosszezüst változatok kúp alakúak, míg a vasból készült, nagyobb méretű példányok akasztójuk irányába kevésbé csökkenő átmérőjük révén inkább csonka gúlára emlékeztetnek. Kialakítását tekintve példányunkhoz legközelebb a valkóvári (Vukovar, Hr.) csengő áll.⁶⁰⁹ Keltezésüket tekintve a kisszámú adatok jelenleg a 10–11. századon belüli pontosabb keltezést nem teszik lehetővé. Legközelebb Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) 2. sírjából,⁶¹⁰ illetve az Ikervár-Virág utcai 130. sírből⁶¹¹ ismert, de megtalálhatók a teljes magyar szállásterületen.

A Győr-Víztorony környékén fekvő lelőhelyről szórványként előkerült *öntött, áttört, levél alakú ezüstcsüngő* pontos párhuzamát nem ismerem, felfüggesztett viseleti módját leszámítva egykori szerepét nehéz lenne meghatározni.

Láncok. Noha felhasználási területeik változatosak, a honfoglaló magyarság leletanyagában csupán kisebb számban találhatók szemekből összeállított láncok.⁶¹² A vizsgált területről két sírből ismert e tárgytypus. Győr-Téglavető-dülön a 47. sírből egy fülbevalókat összekötő lánc került elő, gömbsorcsüngős fülbevaló karikájába akasztva. Az U alakú, közepén visszahajlított szemekből álló lánc közepén ovális huzalkarika találha-

⁶⁰¹ SzőKE 1962, 91.

⁶⁰² DIENES 1972, 46–52.

⁶⁰³ ISTVÁNOVITS 2003, 297; vö. FODOR 2004, 5.

⁶⁰⁴ DRAGOTÁ et al. 2009, 75.

⁶⁰⁵ A tárgytypus népvándorlás korából származó Kárpát-medencei példányait Nagy Margit gyűjtötte össze: NAGY 2005, 103–104.

⁶⁰⁶ KOVÁCS 2003, 297.

⁶⁰⁷ Ikervár-Virág u. 130. sír (HAJMÁSI–KISS 2000, 63, 53. tábla), Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) 2. sír (KREITNER 2000, 186, *Abb.* 5), Letkés-Iskola 43. sír (BAKAY 1978, 127, LVI. tábla), Majs-Udvari rétek 506. sír (KISS 1983, 110, 74. ábra), Püspökladány-Eperjesvölgy 253. sír (NEPPER 2002, 170, 189. tábla), Ptuj-Vár (Sv.) 239. sír (KOROŠEC 1999, 131, *Taf.* 28), Sárrétudvari-Hizóföld 110. sír (NEPPER 2002, 316, 279. tábla), Székesfehérvár-Demkóhegy 11. sír (BAKAY 1966, 48–49, *Taf.* XXI), Valkóvár (Vukovar, Hr.) 408. sír (DEMO 1996, 51, *Sl.* 33), ismeretlen lelőhely (KISS 2000, 73), továbbá Szedres-Hidjapuszta, ahol „szív alakú ezüst csengő” (ÓDOR 1999, 160) került elő.

⁶⁰⁸ KISS 2000, 73. – Hasonló funkciójuk lehetett egykor az ugyancsak nyakban viselt csörgőknek is (KOVÁCS 1988, 150–151; MESTERHÁZY 1997, 59).

⁶⁰⁹ DEMO 1996, 51, *Sl.* 33.

⁶¹⁰ KREITNER 2000, 186, *Abb.* 5.

⁶¹¹ KISS 2000, 63, 53. tábla.

⁶¹² HORVÁTHI 2004a.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

tó, mely egy levél alakú csüngőt tartott. A viseleti mód rekonstruálását nehezíti a sírrajz hiánya és a kissé szűkszavú leírás. A nyakcsigolyák körül elhelyezkedő lánc bizonyára az áll alatt futott, a fülbevalóknál már említett érvek miatt pedig valószínűsíthető, hogy a fülbevalók egy textilből készült fejdíszbe voltak akasztva. Nehezebb a másik lánc funkciójának meghatározása, mely az oroszvári (Rusovce, Sl.) 200. sírból ismert. Az alsó csigolyák jobb oldalán elhelyezkedő lánc szerepét nehéz megítélni, lehetett a ruhára varrva, de a nyakláncba fűzve is.

Győr és Moson megyék területéről ilyen láncékszerek tudomásom szerint máshonnan nem ismertek. Fülbevalókat összekötő láncok legközelebb a szlovákiai Galántáról (Galanta, Sl.) és Veszprém megyéből, Várpalotáról kerültek elő.⁶¹³ A közelmúltban ugyancsak Szlovákiából, Sarlókajsza (Lužianky, Sl.) 3. sírjából vált ismertté csüngővel ellátott nyaklánc.⁶¹⁴

Hajfonatkorong. A honfoglaló magyarság női viseletében található jellegzetes tárgytipusnak mindössze két példánya került elő a vizsgált terület leletanyagából.⁶¹⁵ A győr-víztoronyi korongos sír feltárásról tudósító beszámolóban⁶¹⁶ mellédként szereplő lemezes hajfonatkorong tehát valahol a felnőtt női váz felsőtestének csontjain, valószínűleg a bordákon feketett, a beszámoló alapján egymagában. A női sírokból származó korongok egymagukban előkerült darabjai kapcsán a szakirodalomban felbukkant annak a gondolata, hogy ezek a még hajadon leányok tulajdonában voltak,⁶¹⁷ az újabb feltárások azonban árnyaltabb megfogalmazásra készítetnek.⁶¹⁸ A lemélyedő koncentrikus körökkel díszített korong szélén az egyes és kettes félgömbfejű szegecsek és a furatok elhelyezkedése alapján, melyekből a korong szélének egy részén 6 db is található, feltételezhető, hogy a korong alsó széléhez valamilyen díszítő célzatú szalagot is kapcsolhattak. Az ásatási beszámoló szerint a koponya alatt selyemfoszlányokat lehetett megfigyelni. Amennyiben ez valamilyen fejdísz részét alkotta, akkor az talán a koronggal is összefüggésben állhatott. Bronz

hátlapjának csupán kisebb darabkái maradtak meg a szegecsek alatt. A koronggal együtt előkerült nyakpercec keltezését tekintve megerősíteni látszik azt a feltételezést, hogy a hajfonatkorongok egy részét még a 11. század elején is használhatták.⁶¹⁹ Példányunkhoz a leginkább hasonló, koncentrikus körökkel és azok közén négy bemélyedő, félgömb alakú mintával díszített darab a sárrétudvari-hízófüldi 118. sírból került elő.⁶²⁰ További hasonló darabok a magyar szállásterület különböző részeiről ismertek: Gyula-Téglagyár 45. sír,⁶²¹ Püspökladány-Eperjesvölgy 17. sír, Sárrétudvari-Hízófüld 32. sír,⁶²² Szentes-Derekegyházi oldal 5. sír,⁶²³ Tiszanagyrev.⁶²⁴ A püspökladányi és a sárrétudvari korongokról a négy lemélyedő kör alak hiányzik, ám rokon vonás, hogy mind a négy korong széle ugyancsak körben több ponton átfürt. Keltezésüket tekintve figyelembe kell venni, hogy a lemezből készült példányok párhuzamai hiányoznak a kelet-európai területekről, ezért a 10. század elejénél korábbra ezek valószínűleg nem keltezhetők. A koronggal együtt előkerült nyakpercec pedig a 10. század közepénél korábbi időpontot sem látszik igazolni. Az előkerült párhuzamok keltezése szempontjából a 10. század középső harmada már számításba vehető, felső időhatárukat illetően pedig legalább az ezredfordulóig feltételezhető ezek használata. Noha ritka, de korántsem párhuzam nélküli a hajfonatkorong és a nyakpercec együttes viselete, sírba helyezése, mint arra a nagyszalonta-halomdombi 2. sír is példát szolgáltat.⁶²⁵ A másik sajnos szórványként került elő Győr-Malomszéki-dűlő területéről. A bronzból öntött, áttört hajfonatkorong valószínűleg egy növényi minta előtt álló állatalakot jelenít meg.⁶²⁶

A hajfonatkorongok elterjedési területét tekintve vizsgált régiókhöz közelebb a szakonyi temető 6. sírja áll, ám nem fém, hanem szarukorongjaival.⁶²⁷ Tomka Péter 2001. évi feltárástán pedig Rábacsanak-Vasút sor 11. sírjából egy áttört, lovast ábrázoló fehérfém hajfonatkorong került elő.⁶²⁸ Távollab tekintve, Vas megye és Burgenland területéről nem ismert sem lemezes, sem öntött hajfonatkorong, a Duna északi oldalán, Délny-

⁶¹³ HORVÁTH 2004a, 469, 472.

⁶¹⁴ RUTTKAY 2006, 166, *Obr.* 90.

⁶¹⁵ KISS Attila a hajfonatkorongok között szerepeltette a pusztasomorja-tímár-dombi 18. sír római kori bronzkorongját is (KISS 1985, 250), ám ezt ki kell zárunk e tárgytipus köréből.

⁶¹⁶ BÖRZSÖNYI 1894, 23, 45.

⁶¹⁷ DIENES 1972, 65.

⁶¹⁸ RÉVÉSZ 1999, 60.

⁶¹⁹ BÁLINT 1991, 93–96.

⁶²⁰ NEPPER 2002, 317–319, 273. tábla.

⁶²¹ BAKAY 1978, 180, LXV. tábla.

⁶²² NEPPER 2002, 132, 302, 132. tábla, 233. tábla.

⁶²³ LANGÓ-TÖRK 2003.

⁶²⁴ HAMPEL 1900, 721–723, XCIX. tábla.

⁶²⁵ LAKATOS 2005, 482, 2–3. kép.

⁶²⁶ RÉVÉSZ 2013, 401.

⁶²⁷ ERDÉLYI 1995a, 96.

⁶²⁸ XJM R. A. 463–69.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

gat-Szlovákiában azonban több helyen is megtalálhatóak.⁶²⁹ Veszprém megyéből öntött változataik Halimbáról a 859. sírból⁶³⁰ kerültek elő. Komárom–Esztergom megyéből a Dunaalmás-Tatai úti 1. sír szvasztikát ábrázoló korongja⁶³¹ említhető.

Karperecek. A leletanyag a tárgytypus változatos fajtáit tartalmazza, mind a pánt-, mind a huzal-, mind az állatfejes karperecek megtalálhatóak. A két megye területéről [65. kép] az alábbi példányok ismertek:

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Gyömörc- Friedrich Károly kcertje		Nő, 30-35 éves	1 db egyenesre vágott végű ezüst pántkarperec	Aranyozott ezüst rozettás lószerszámveretek, levél alakú ezüstdiszkek, ezüstveretes nyereg, kengyel pár, zabla
Győr-Bácsa, Szent Vid	17. sír	Nő, csecsemő	1 db bronzból öntött, nyitott végű állatfejes karperec, 1 db négyzetes átmetszetű bronz huzalkarperec	Bronz huzalkarika, gyöngyök, vastöredék
Győr-Lehel u.	Szórvány	?	1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec	?
	Szórvány	?	1 db négyrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	?
	Szórvány	?	3 db hegyesedő végű bronz huzalkarperec	?
	Szórvány	?	1 db egyik végén egyenesre vágott, másikon lapos, téglalap alakúra kialakított bronz huzalkarperec	?
Győr-Újszállások	Szórvány	?	3 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	?
	Szórvány	?	1 db ovális átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	?
	Szórvány	?	1 db négyzetes átmetszetű, aszimmetrikusan hegyesedő végű bronz huzalkarperec	?
	Szórvány	?	1 db négyzetes átmetszetű, egyik végén kampós kialakítású bronz huzalkarperec	?
	Szórvány	?	1 db kiszélesedően lekerekített végű, aranyozott ezüst pántkarperec	?
	Szórvány	?	1 db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós záródású karperec	?
Győr-Víztorony		Nő	Típusa ismeretlen	Hajfonatkorong, nyakperek, gyűrű
	Szórvány	?	Típusa ismeretlen	?
Ikrény-Silógödörök	6. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű huzalkarperec (?) töredéke	–
Koroncó-Bábota	11. sír	Nő	1 db kiszélesedően lekerekített végű, ezüstözött bronz pántkarperec	Rozettás lószerszámveretek, kengyel pár, zabla, csüngős fülbevaló, veretes csizma, féldrágakő és üveggyöngyök, fülesgombok, csüngődísz, kés, nyilcsúcs
Koroncó-Dózsa Görgy u. 23.		Nő	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	Fülbevaló, ruhadísz, csonka gúla alakú tárgy, huzalgyűrű, rozettás lószerszámveretek, kengyel pár, zabla, lócsontok
Koroncó-Rác-domb		Nő	1 db egymásra hajló végű, aranyozott bronz pántkarperec	Rozettás lószerszámveretek, gömbsorcsüngős fülbevaló, akasztófülek, zabla, hevedercsat, kengyel, aranylemezek, bronzkarika

⁶²⁹ Točík 1968, 32, *Taf.* XXI; Točík 1992, 163, *Obr.* 110.

⁶³⁰ Török 1962, 144, *Taf.* XII.

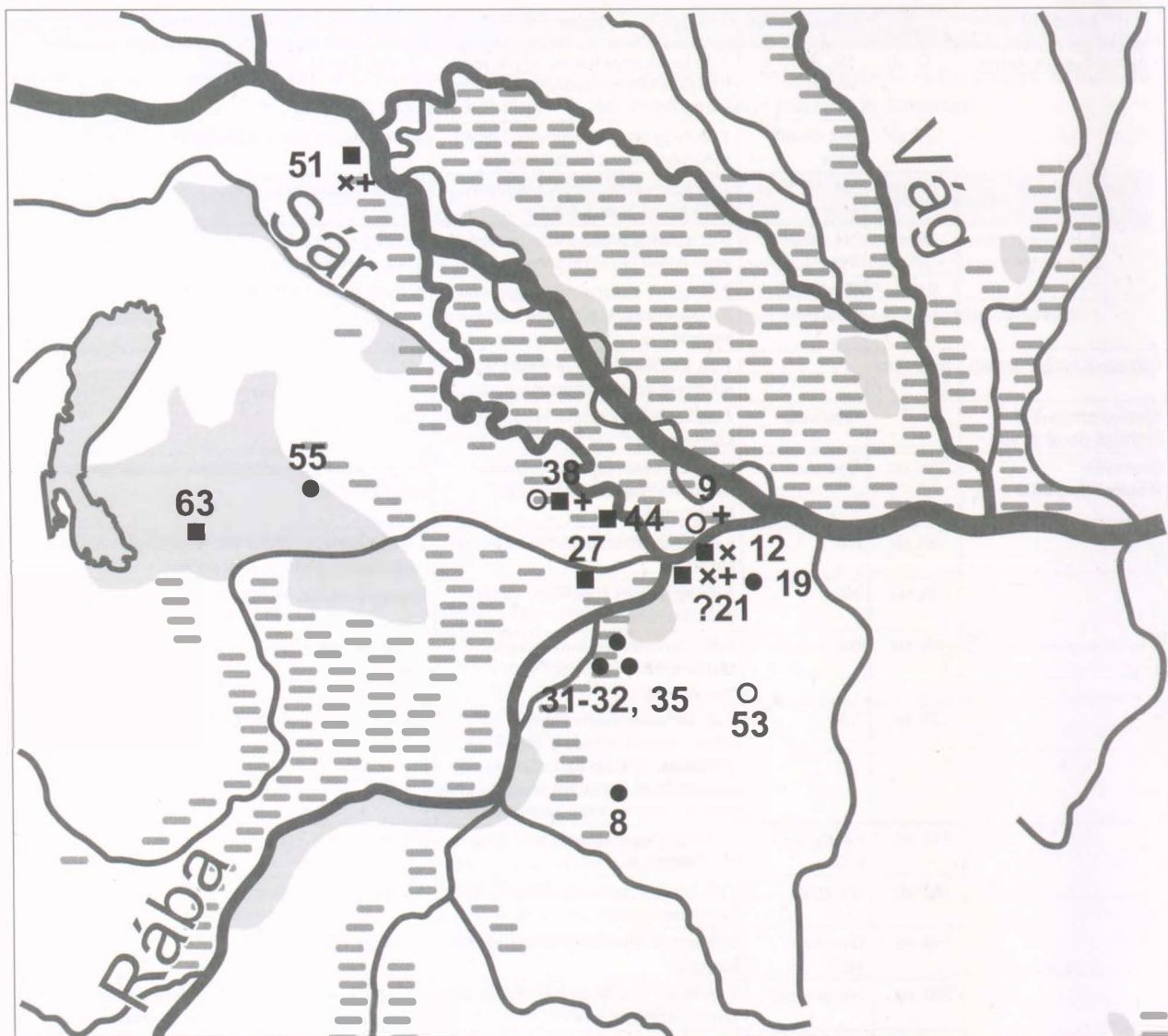
⁶³¹ KRALOVÁNSZKY 1989, 244–245.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Lébény-Kaszás-domb	17. sír	Nő, 18-63 év közötti	1 db kerek átmetszetű, egyik vége irányába elhegyesedő, bronz huzalkarperec	S-végű karika, huzalgyűrű
	27. sír	Nő, 40-60 éves	1 db négyzetes átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Bronz huzalgyűrűk, ruhadísz
	64. sír	Nő, 50-59 éves	1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Bronz huzalgyűrű
	89. sír	Nő, 50-70 éves	1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Ezüst S-végű és sima huzalkarika, üveggyöngyök, zárt ezüstgyűrű, vaskés
	93. sír	Gyermek, 9-11 éves	2 db kerek átmetszetű, hegyesedő, összenyomott végű bronz huzalkarperec	Nyitott bronz pántgyűrű
Lébény-Községi temető	Szórvány	?	1 db sodrást utánzóan öntött, zárt állatfejes bronz karperec	?
Mosonszentmiklós-Lednice-domb 6. sír		Gyermek	1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarperec (?)	Vascsat
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	38. sír	Gyermek	1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott karperec, végei hiányoznak.	S-végű karikák, sodrott karperec, vaskés, bronzdarabka, edény
	60. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarperec	S-végű karikák, bronz pántgyűrűk, levél alakú ezüstlemez, gyöngy, kés, edény
	86. sír	Nő	1 db négyzetes átmetszetű bronz huzalkarperec	S-végű karikák, gyöngy, nyakperec, edény
	96. sír	Nő	1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott karperec, végei hiányoznak	S-végű és sima huzalkarikák, nyakperec, bronz-töredékek
	129. sír	Nő	1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött és 1 db négyrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	Gyöngyök, edény, huzalkarika, pántgyűrű
	142. sír	Leány, <i>inf.</i> I-II.	1 db négyzetes átmetszetű bronz huzalkarperec	S-végű karika
	150. sír	Gyermek	1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarperec	S-végű karika, gyöngy
	199. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I.	1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarperec	Vastárgy, edény
	200. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	1 db kerek és 1 db ovális átmetszetű bronz huzalkarperec	S-végű karikák, gyöngyök, fülesgombok, kapszuladísz, bronzlánc, pánt- és fejesgyűrű, vasszeg
	206. sír	Férfi, <i>ad.</i>	1 db 4 bronzhuzalból fonott karperec. Végei hiányoznak	Gyöngyök
	207. sír	Nő, <i>mat.</i>	2 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	S-végű és sima huzalkarikák, gyöngyök, pánt-, huzal- és karikagyűrű, vaskés, edény
	210. sír	Férfi, <i>ad.</i>	1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarperec	Csiholó, kova, fenőkö, edény
	215. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarperec	Pödrött végű karikák, állatfog, bronzkarika, pánt- és karikagyűrűk, vaskés
Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna	Szórvány	?	2 db zárt, sodrást utánzóan öntött, állatfejes bronz karperec	?
Pusztasomorja-Tímár-domb	6. sír	Nő	1 db pontkörös díszítésű bronz pántkarperec	Nyakperec, hajkarika, avar kori veret
Valla	9. sír	Gyermek	1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarperec	Sodrott bronz huzalgyűrű
Ismeretlen lelőhely	Szórvány	?	1 db zárt, sodrást utánzóan öntött, állatfejes bronz karperec	?
	Szórvány	?	1 db zárt, rovátkolást utánzóan öntött, állatfejes bronz karperec	?

Karperecek női, férfi- és gyermeksírokból egyaránt ismertek. Kombináltan is viselték őket, sodrott és huzalkarperecek is kerülhettek elő párban.

Legnagyobb számban a területen a *kerek vagy ovális átmetszetű bronz huzalkarperecek* vannak jelen, összesen 12 sírből és szórványként 23 db ilyen karperec

65. kép. Győr és Moson megyék megyék munkáiban feldolgozott pánt- (●), huzal- (■), négyzetes átmetszetű huzal- (+), sodrott (×) és állatfejes (○), illetve bizonytalan típusú (?) karperecet tartalmazó sírjai, temetői:

8. Gyömöre-Friedrich Károly kertje, 9. Győr-Bácsa, Szent Vid 17. sír, 12. Győr-Lehel u.,
 19. Győr-Újszállások, 21. Győr-Víztorony, 27. Ikrény-Silögödrök 6. sír, 31. Koroncó-Bábota II. sír,
 32. Koroncó-Dózsa György u. 23., 35. Koroncó-Rácz-domb, 38. Lébény-Kaszás-domb 17., 27., 64., 89., 93. sír,
 valamint a község temetőjében előkerült szórvány, 44. Mosonszentmiklós-Lednice-domb 6. sír,
 51. Oroszvár (Rusovce, Sl.) 38., 60., 86., 96., 129., 142., 150., 199–200., 206–207., 210., 215. sír,
 53. Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna, 55. Pusztasomorja-Timár-domb 6. sír, 63. Valla (Wallern, A.) 9. sír

került elő. Formai variánsaikat tekintve az egyik végén egyenesre vágott változatnak mindössze egyetlen példánya ismert, 19 db az általános, egyenletesen hegyesedő végű típus. A lébényi 93. sír karpereceit utólagosan összeszenyomták, így téve azokat alkalmassá a sírba temetett gyermek számára. Sajnos az előkerült karperecek közül csupán 14 db került elő hiteles feltárás során, ennek alapján viseletük főként a felnőtt nőkre volt jellemző; hét

ilyen sírból került elő kerek átmetszetű huzalkarperec, míg a gyermeksírok száma négy, s csupán egyetlen férfitemetkezés van közöttük. Ezek többsége 1 db karperecet tartalmazott, mindössze két – egy női és egy gyermek – sír tartalmazta párosan az ékszert. A kerek vagy kissé ovális átmetszetű, hegyesedő végű huzalkarperecek használatával már a 10. század elejétől számolhatunk, igazán elterjedté azonban csak a század második harma-

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

dában váltak, s egészen a 11. század második feléig megtalálhatók voltak.⁶³² Az egyetlen szálból készült huzalkarperecek ritkább változatai a *négyzetes átmetszetű huzalkarperecek*, melyek ugyancsak végeik irányába elhegyesednek, ezeknek 6 példánya ismert (Győr-Bácsa 17. sír, Győr-Újszállások 2 db, Lébény-Kaszás 27. sír, Oroszvár (Rusovce, Sl.) 86., 142. sír). Ezek a 10. század középső harmadánál korábbra nem helyezhetők, használatuk felső időhatárának pedig a 11. század vége – 12. század eleje tekinthető.⁶³³

Az ugyancsak egyetlen, ám többszörösen összehajtott fémszálból *sodrott karperecek* két temető három sírjából, továbbá szórványként kerültek elő, összesen mintegy 6 db. Típusaik meghatározását azonban bizonyos esetekben megnehezíti vagy egyenesen lehetetlenné teszi végeik hiánya avagy töredékes volta, így 2 db nem is kategorizálható be. *Mindkét végén spirálisan kitöltött, sodrott karperec* bizonyosan 2 db ismert (Győr-Lehel u., Oroszvár (Rusovce, Sl.) 129. sír). Ez a típus a 10. század második negyedétől már használatban lehetett, egészen a 11. század végig.⁶³⁴ A sodrott karperecek másik változata, a *hurkos-kampós záródású karperecek* három példánnyal vannak képviselve, utóbbi két lelőhelyen kívül még a győr-újszállásoki temetőből került elő. Használati idejük a mindkét végén spirálissal kitöltött karperecekéhez hasonló.⁶³⁵ Szokatlan darab egy győr-újszállásoki szórvány karperec, mely valószínűleg nyakperecből lett másodlagosan karpereccé alakítva. *Több szálból fonott karperec* egyedül az oroszvári (Rusovce, Sl.) 206. sírből ismert, sajnos az is töredék, így záródása bizonytalan. Ezek megjelenésével a 10. század végétől számolhatunk.⁶³⁶

A főként módosabb személyek által viselt *pántkarperecek* öt sírből és egy esetben szórványként kerültek elő, összesen 6 példányban, bronz- és ezüstváltozatban (Gyömöre-Friedrich Károly kertje, Győr-Újszállások, Koroncó-Bábota II., Koroncó-Dózsa u., Koroncó-Rácz-domb,

Pusztasomorja-Tímár-domb). Megtalálhatók a típus bronzból készült, ezüst- vagy aranybevonattal ellátott, ezüsből, illetve aranyozott ezüsből készült példányai is. Ezek többsége díszítetlen, egyetlen bordadiszes ezüst, valamint ugyancsak egyetlen pontkörös díszítéssel ellátott bronz pántkarperec kivételével. Ezek a karperecek – a szórvány darabokat nem számítva – minden esetben női sírokból ismertek, ritkábban ún. köznépi jellegű, de jellemzőbben a gazdagabb leleteket szolgáltató temetkezésekből. Négy példány is rozettás lószerszámokkal eltemetett nők mellett volt, e két leletcsoport kapcsolata közismert.⁶³⁷ Keltezésüket tekintve az ezüstváltozatok használata a „rangos” személyek körében főként a 10. század első két harmadában gyakori, míg a díszített bronzváltozatok még a 11. század első évtizedeiből is kimutathatók.⁶³⁸

Állatfejes karperecek. A vizsgált leletanyagban összesen 6 db ilyen karperec⁶³⁹ szerepeltethető: Győr-Bácsa 17. sír,⁶⁴⁰ ismeretlen lelőhely – 2 db,⁶⁴¹ Lébény,⁶⁴² Pannonhalma – 2 db (bizonytalan típus). Ezek közül azonban csupán a győr-bácsai tekinthető hitelesen feltártnak, mely egy felnőtt nő sírjából került elő, egy négyzetes átmetszetű huzalkarpereccel együtt. A pannonhalmi temetőből származók (2 db) szórványként kerültek elő, s a lébényi ugyancsak szórvány darab mellett további 2 db pedig ismeretlen helyről származik. Nyitott és zárt változatok egyaránt megtalálható. A minden esetben bronzból öntött változatok felosztásának alapját Kovács László csoportosítása adja.⁶⁴³ A karperecek keltezése szempontjából használatuk legkorábban a 10. század második felétől valószínűsíthető.

Az állatfejes karperecek elterjedési területét tekintve nyugati irányban mind Burgenland: Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.), Lajtaszék (Stotzing, A.) 1. sír,⁶⁴⁴ mind Vas megye területéről: Ikervár-Virág u. 116. sír,⁶⁴⁵ Sorokpolány-Berekalja 1. sír,⁶⁴⁶ Szombathely-Kisfaludy S. u.,⁶⁴⁷ Zsennye⁶⁴⁸ sorolhatók fel példái. Komárom-Esz-

⁶³² LANGÓ 2000, 38–40.

⁶³³ SZABÓ 1980, 66; GIESLER 1981, 124, *Taf.* 53; LANGÓ 2000, 40–41; RÉVÉSZ 2008, 417.

⁶³⁴ LANGÓ 2000, 43; RÉVÉSZ 2008, 417.

⁶³⁵ RÉVÉSZ 2008, 417.

⁶³⁶ SZABÓ 1980, 66–67.

⁶³⁷ RÉVÉSZ 2001, 65.

⁶³⁸ RÉVÉSZ 1996, 90.

⁶³⁹ Feltételesen itt kell megemlíteni egy további állatfejes karperecet is Győr-Újszállásokról, melyet Fábry Nándor említ, s az talán e korszakba tartozható is lehetett (TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 286, 22. jegyzet). Ménfőcsanak-Szeles-dűlő kora Árpád-kori telepén a 436. objektumból egy további példánya ismert a karperec típusnak (TAKÁCS 2006, 538).

⁶⁴⁰ KOVÁCS 1994, 5c típus.

⁶⁴¹ KOVÁCS 1994, 3b típus.

⁶⁴² KOVÁCS 1994, 3c típus.

⁶⁴³ KOVÁCS 1994, 116–138.

⁶⁴⁴ OBENAU 2006, 277.

⁶⁴⁵ HAJMÁSI–KISS 2000, 60–61, 48. tábla.

⁶⁴⁶ KISS 2000, 150, 59. tábla.

⁶⁴⁷ HORVÁTH é. n.

⁶⁴⁸ KISS 2000, 264, 88. tábla.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

tergom megyéből távolabb, Esztergom vidékéről⁶⁴⁹ és Tarján-Téglaház-dűlőből⁶⁵⁰ ismert a típus. Hasonló arányban kerültek elő Veszprém megyéből: Balatonakali-Hegytető, Gic, Halimba-Cseres, Ismeretlen lelőhely.⁶⁵¹ A Dunától északra, Közép- és Nyugat-Szlovákia területén is megtalálhatók, noha kisebb számban: Nyitra (Nitra, Sl.), Ismeretlen lelőhely,⁶⁵² illetve Kőrmöcbánya (Kremnica, Sl.) környéke.⁶⁵³

Figyelemre méltó a Győr-Lehel utcai – sajnos pontos lelőkörülményeinek ismerete nélkül előkerült

– karperec, melynek egyik végén téglalap alakú, geometrikus mintákkal díszített elem látható, s a kerek átmetszetű bronz karperec másik végének törésfelülete alapján azon is jó eséllyel feltételezhető az ilyen végződés egykori megléte. E késő római kori karperec-típus ún. archaikaként kerülhetett a 10–11. századi sírba.

Gyűrűk. A terület leletanyagában nagyobb számban ismertek különböző típusú gyűrűk:

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	Típus	Kísérőleletek
Győr-Lehel u.	Szórvány	?	1 db szögletes átmetszetű, egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű	?
Győr-Téglavető-dűlő	47. sír	Nő	1 db hólyagos fejű, aranyozott ezüstgyűrű	Lánccal összekapcsolt gömbsorcüngős fülbevalók, gyöngyök, fülesgombok, bronzlemezek, pénzek
	640. sír	?	1 db belső és két szélső oldalán egyenes, a külsőn félköríves, zárt, bronzból öntött karikagyűrű, egyik részén rövid, egyenes résszel	–
Győr-Újszállások	Szórvány	?	1 db hólyagos fejű gyűrű, 1 db karika-, 1 db pánt-, 1 db hárombordás pántgyűrű	?
Győr-Viztorony		Nő	„Ezüstgyűrű”	Nyak- és karperec, hajfonatkorong
Györszentiván-Károlyháza	2. sír	Gyermek	1 db kissé négyszögletes átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	S-végű és sima huzalkarikák
Györszentiván-Söprűshegy	23. sír	Nő (?)	1 db zárt, sodrást utánozóan öntött ezüst karikagyűrű	–
Hegyeshalom-Belterület	1. vagy 5. sír	?	?	?
Koroncó-Dózsa György u. 23.		Nő	1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalgyűrű	Gömbsorcüngős fülbevaló, ruhadisz, csonka gúla alakú tárgy, pántkarperec, kengyel pár, zabla, rozettás lószerszámveretek
Koroncó környéke	Szórvány	?	1 db dudorosán öntött, zárt ezüst karikagyűrű	?
Lébény-Kaszás-domb	6. sír	Nő (?), 30-35 éves	1 db nyitott, kerck átmetszetű bronz huzalgyűrű	–
	10. sír	Gyermek, 10-11 éves	1 db nyitott, egyenesre vágott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű	–
	17. sír	Nő, 18-63 éves	1 db nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	S-végű karika, huzalkarperec
	22. sír	Nő, 23 év feletti	1 db bronzból öntött, nyitott, közepén bordadisztes pántgyűrű	–
	27. sír	Nő, 40-60 éves	2 db nyitott végű, bronz huzalgyűrű	1 db ruhadisz, 1 db huzalkarperec
	31. sír	Nő, 23 év feletti	1 db nyitott végű, bronz pántgyűrű	Vascsat (?), vasszeg
	42. sír	Férfi, 45-56 éves	1 db nyitott végű bronz pánt- és 1 db zárt bronz karikagyűrű	Vaskés (?)
	44. sír	Nő, 50-60 éves	1 db sodrást utánozóan öntött ezüstgyűrű	Bronzhuzal hajkarika

⁶⁴⁹ PROHÁSZKA 2001, 18.

⁶⁵⁰ KOVÁCS 1994, 129.

⁶⁵¹ KOVÁCS 1994, 120–131.

⁶⁵² KOVÁCS 1994, 126, 130.

⁶⁵³ STEGMANN–RAJTÁR 2002.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	Típus	Kíséreltetek
Lébény-Kaszás-domb	56. sír	Nő, 59-67 éves	1 db rovátkolt díszítésű, zárt bronz karika-gyűrű	Bronzhuzal hajkarika
	58. sír	Nő, 61-67 éves	1 db nyitott végű bronz huzalgyűrű	–
	59. sír	Gyermek, 8-9 éves	1 db nyitott végű bronz pántgyűrű	–
	61. sír	Nő, 21-23 éves	1 db nyitott, hegyesdő végű bronz huzalgyűrű	–
	62. sír	Nő, 20-22 éves	1 db zárt, sodrást utánzóan öntött ezüst és 1 db zárt ezüst karikagyűrű	Spirális fejdísz, sodrott bronz nyakpérec, bronzhuzal hajkarika
	64. sír	Nő, 50-59 éves	1 db nyitott végű, bronz huzalgyűrű	Bronz huzalkarpercc
	65. sír	Nő, 50-60 éves	1 db zárt, dudorosán öntött ezüstgyűrű	Vaskés
	71. sír	Nő, 18-20 éves	2 db zárt, sodrást utánzóan öntött ezüstgyűrű	Nyitott végű bronzhuzal hajkarika
	83. sír	Nő, 40-60 éves	1 db nyitott, hegyesdő végű ezüst huzalgyűrű	–
	85. sír	Gyermek, 7-8 éves	1 db zárt ezüst karikagyűrű	Vasdarab, állatsont
	89. sír	Nő, 50-70 éves	1 db zárt, sodrást utánzóan öntött ezüstgyűrű	Gyöngyök, bronz huzalkarpercc, sima és S-végű ezüst huzalkarika, vaskés
	93. sír	Gyermek, 9-11 éves	1 db nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű	2 db bronz huzalkarpercc
Mindszentpuszta-Pázmándfalu	Szórvány	?	1 db fonott, elkalapált végű ezüstgyűrű	?
Nyúl	Szórvány	?	„Ezüstgyűrűk”	?
Nyúl-Öreghegy	Szórvány	?	1 db foglalattal ellátott, ezüst pántgyűrű	?
Oroszvár-Wiesnacker-dűlő	38. sír	Gyermek	1 db nyitott, félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű	S-végű karikák, sodrott huzalkarpercc, bronztrödékc, vaskés
	57. sír	Nő	1 db nyitott, háromszög átmetszetű, egymásra hajló végű pántgyűrű és 1 db kerek átmetszetű, hegyesdő, egymásra hajló végű bronz huzalgyűrű	Egykor csüngős ruhadísz felső tagja, gyöngyök, kauricsigák
	60. sír	Nő	2 db nyitott, félköríves átmetszetű, kissé egymásra hajló végű bronz pántgyűrű	S-végű huzalkarikák, huzalkarpercc, levél alakú dísz
	66. sír	Nő	1 db nyitott, egymásra hajló, ferde vágott végű, rovátkolt díszítésű bronz pántgyűrű	S-végű huzalkarikák, kisebb bronzpántból hajlitott gyűrű, kauricsiga
	75. sír	Nő	1 db nyitott, félköríves átmetszetű, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű	S-végű huzalkarikák, zárt, öntött bronzkarika, spirálisan összehajtott bronzpántok
	90. sír	Nő	1 db nyitott, félköríves átmetszetű, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű	Állatfog, bronzlemezke, bronzpánt, szeges bronzlemezke
	100. sír	Nő	1 db nyitott, félköríves átmetszetű, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű	Kauricsiga, gyöngyök, S-végű huzalkarika, bronztárgyak
	118. sír	?	1 db nyitott, négyzetes átmetszetű, összenyomott végű, aranyozott bronz huzalgyűrű	–
	123. sír	Nő	1 db zárt, kissé félköríves átmetszetű bronz karikagyűrű	Spirálcüngős karikák, S-végű karika, bronz huzalkarika, gyöngy
	129. sír	Nő	1 db lapos, bronz pántgyűrű	Gyöngyök, karpercc, huzalkarika, kerámiaedény
	138. sír	Gyermek	1 db zárt, bronzból öntött lépcsős fejű gyűrű; 1 db egykor poncolt díszítésű pántgyűrűből kialakított kisebb gyűrű	S-végű karikák, huzalkarikák, kisméretű spirális bronzpánt, kúp és félgömb alakú díszek
	156. sír	Leány, <i>inf. II.</i>	1 db nyitott végű, kissé félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű	S-végű karikák, kauricsigák, gyöngyök, edények, állatsont
	158. sír	Nő, <i>iuu.-ad.</i>	1 db zárt, enyhén lencse átmetszetű bronz karikagyűrű	Körte alakú karikák
	159. sír	Nő, 25 éves	1 db nyitott végű bronz pántgyűrű	S-végű karikák, huzalkarika darabja, gyöngyök, kerámiaedény
160. sír	Férfi, <i>ad.-mat.</i>	1 db nyitott, háromszög átmetszetű bronz pántgyűrű	Huzalkarika, gyöngy, kerek ruhadísz veret, kerámiaedény	

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	Típus	Kísérőleletek
Oroszvár- Wiesenacker-dűlő	164. sír	Férfi, <i>mat.</i>	1 db nyitott, 3 bordás bronz pántgyűrű és 1 db nyitott, félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű	Vaskés, csiholó, edények
	167. sír	Felnőtt	1 db nyitott, diszitetlen bronz pántgyűrű	Vaskés, állatcsont
	171. sír	Nő, <i>ad.</i>	1 db nyitott, 3 bordás bronz pántgyűrű	Másfélszeres és S-végű huzalkarikák, sima huzalkarikák, nyakpercc
	200. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	1 db nyitott, 3 bordás bronz pántgyűrű és 1 db bronzkarikával és ezüstfoglalat-tal ellátott, filigrán és granulált diszítésű fejcsgyűrű	S-végű karikák, kapszuladisz, gyöngyök, fülesgomb, bronzlánc, huzalkarperecek, vasszeg
	207. sír	Nő, <i>mat.</i>	1 db nyitott bronzhuzal és 2 db nyitott bronz pántgyűrű és 1 db pentagrammás bronzgyűrű	S-végű és huzalkarika, huzalkarperecek, gyöngyök, vaskés, edény
	215. sír	Nő, <i>iuv.-ad.</i>	2 db nyitott, 3 bordás bronz pántgyűrű, 2 db zárt bronz karikagyűrű	Pödrött végű karikák, huzalkarperec, állatfog, vaskés, edény
	219. sír	Nő, <i>ad.</i>	1 db nyitott végű, diszitetlen bronz pántgyűrű	Huzalkarika, edény
	227. sír	Nő, <i>mat.</i>	1 db zárt, spirálfejű bronz huzalgyűrű	Vadkanagyar, üvegtörödék
	233. sír	Leánygyermek, <i>inf. II.</i>	1 db nyitott, 3 bordás bronz pántgyűrű	–
	Szórvány	?	1 db lencse átmetszetű zárt karikagyűrű	?
Szórvány	?	1 db körte alakú bronz pántgyűrű	?	
Pannonhalma- Boldogasszony-kápolna	Szórvány	?	1 db fonott és 1 db sodrott, hegyesedő végű ezüstgyűrű	?
	Szórvány	?	1 db sodrást utánzóan öntött ezüstgyűrű	?
Pusztasomorja- Timár-domb	17. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egymásra hajló végű gyűrű	Huzal hajkarika
	18. sír	Férfi	1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalgyűrű	Másodlagosan felhasznált bronzkorong
	19. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	S-végű huzalkarikák
Valla	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronz karikagyűrű	–
	9. sír	Gyermek	1 db három bronzhuzalból sodrott gyűrű	Huzalkarperec
	22. sír	Felnőtt (?)	1 db bronz karikagyűrű	–
	44. sír	Felnőtt	1 db bronz karikagyűrű, 1 db „D” átmetszetű bronz huzalgyűrű	Gyöngyök, nyakpercc, bronztárgy
	55. sír	Felnőtt (?)	1 db bronz karikagyűrű	Gyöngy, bronztörödék

A legegyszerűbb példányok az *egyszerű, nyitott végű huzalgyűrűk* voltak. Ezek szinte kivétel nélkül bronzból készültek, ezüstváltozatuk mindössze a Lébény-kaszási 83. sírből került elő. A bronzváltozatok szögletes, háromszög, „D” vagy kerek átmetszetű huzalból ismertek, hegyesedő vagy egyenesre vágott végekkel rendelkeznek, melyek nyitottak, összenyomottak, egymásra vagy egymás mellé hajlók egyaránt lehettek. Síronként döntően 1 db került elő, két sírban (Lébény-Kaszás 27. sír, Oroszvár (Rusovce, Sl.) 57. sír) voltak párosan. Megtalálhatók női, férfi- és gyermeksírokban egyaránt, noha ez utóbbiakat mindössze 2-2 sír képviseli, míg a további bizonytalan eseteket nem számítva a női sírok száma 15. Az egyszerű huzalgyűrűk használatával már a 10. század elejétől számolhatunk, egészen a 11. század végéig.⁶⁵⁴

Minden bizonnyal a honfoglaló magyarság egyik leti örökségének körébe tartozó tárgytypusát a *hólyagos fejű gyűrűk* alkotják, melyeknek két példánya ismert. Mindkettő Győrben került elő, a téglavető-dűlői 47. és az újszállásoki temetőben, utóbbi lelőkörményei nem ismertek. Kelet-európai párhuzamaik alapján e gyűrűk használata a honfoglalástól valószínűsíthető, azonban mivel a Kárpátoktól keletre található területeken csak öntött példányok ismertek, ez ellentmond a tárgytypus feltételezett szaltovói eredetetésének.⁶⁵⁵ Így talán a lemezből készült változatok a 9. század végénél kissé későbbi időpontot sejtetnek. Felső időhatárukat tekintve a 10. század végénél, az ezredfordulónál későbbi időpont viszont már kevésbé tűnik valószínűnek.⁶⁵⁶ Hólyagos fejű gyűrűk a szomszédos Sopron megyéből is ismertek. A szakonyi temető 1. és 6. sírjából egy-egy aranygyűrű ismert,⁶⁵⁷ Die-

⁶⁵⁴ RÉVÉSZ 2008, 420.

⁶⁵⁵ LŐRINCZY-TÖRK 2011, 435.

⁶⁵⁶ HORVÁTH 2005, 131.

⁶⁵⁷ HORVÁTH 2005, 136.

nes István beszámolója szerint pedig a győr-újszállásoki gyűrűvel teljesen azonos, aranyból készült, poncolt díszítésű ékköves gyűrű került elő egy rábacsanaki sírból.⁶⁵⁸ A típus hiányzik azonban Vas megye korabeli leletanyagából és Burgenlandból is. Nem ismert Komárom-Esztergom megyéből sem, míg Veszprém megye egy példánnyal van képviselve (Nagyvázsony-Nózsér A sír).⁶⁵⁹

A zárt karikagyűrűk között egyetlen *pentagrammával díszített*, bronzból öntött ékszer található. Az erősen kopott mintázatú gyűrű az oroszvári (Rusovce, Sl.) 207. sírból, egy *maturus* korú nő sírjából került elő. A balkáni eredetű gyűrűtípust Keszi Tamás elemezte, véleménye szerint ezek a 10. század végére mentek ki a forgalomból.⁶⁶⁰ Eredményeit a rétközi leletanyag elemzése is megerősítette.⁶⁶¹ Ugyancsak egyetlen *lépcsős fejű gyűrű* került elő a területéről, az oroszvári (Rusovce, Sl.) 138. sírból. A típus Szóke Béla és Paola Korošec meghatározása szerint is a 10–11. század fordulójára volt jellemző.⁶⁶² Fellépési idejét az ezredfordulóra helyezte Jochen Giesler is, véleménye szerint azonban ezek a 11. közepéig használatban maradhattak.⁶⁶³ E tárgytypus elterjedése temetőként meglehetősen változó képet mutathat, jól szemléltetve az egyes tárgyak elterjedése közötti akár jelentős különbségeket is egy-egy területen belül: Halimbán öt sírból került elő,⁶⁶⁴ Ipolykiskeszi (Male Kosihy, Sl.) temetőjében 13 sírból ismert,⁶⁶⁵ míg a csekeji (Čakajovce, Sl.) temetőből hiányzik. Párhuzam nélkül áll a vizsgált területen az oroszvári (Rusovce, Sl.) 227. sírból előkerült, leginkább a *spirális fejű gyűrű* rokonságot mutató darab is. Ez az ékszertípus karikáját tekintve huzal vagy pánt egyaránt lehetett, melyeket egymással ellentétesen összecsavart, spirális kialakítású huzal köt össze.⁶⁶⁶ A típust Mesterházy Károly a korszak skandináv-viking eredetű tárgyai közé sorolta, melyek a honfoglalás után már megjelenhettek a magyarságnál.⁶⁶⁷

A foglalattal ellátott gyűrűk közé tartozik az oroszvári (Rusovce, Sl.) 200. sír *filigrán és granulált di-*

szítésű, foglalattal ellátott gyűrűje, mely egykor kék üvegbetéttel volt díszítve. Sajnos a tárgy elveszett, így csupán fotó alapján vizsgálható. Kivitelét tekintve úgy tűnik valódi filigrán és granulációs díszítéssel rendelkezett, a kevésbé szem előtt lévő karika azonban bronzból, míg a jobban látható foglalattal ezüstből készült. Hasonló megoldás egyes hólyagos fejű gyűrűk esetében is megfigyelhető.⁶⁶⁸ Kissé egyszerűbb kivitelű változata „Köttlach jellegű” fülbevalók kíséretében a kranji (Sv.) 132. sírból ismert.⁶⁶⁹ A recézett szélű foglalattal nagy területen elterjedt, párhuzamai több helyről is ismertek, pl. a sár-rétudvari-hízóföldi 165. sírból⁶⁷⁰ vagy a ptuj-vári (Sv.) 2. sírból.⁶⁷¹ A korszak kutatása ezeket a gyűrűket a bizánci kultúrkörbe tartozó kereskedelmi áruknak határozta meg, melyek bronzváltozatainak használatával a 11. század elejétől számolhatunk.⁶⁷² A vizsgált megyék leletanyagából pontos párhuzamát nem ismerem, a típus egyszerűbb, öntött változata a győr-pósdombi 217. sírból,⁶⁷³ valamint a lajtabrucki 24. sírből⁶⁷⁴ származik. Veszprém megyéből egy csetényi gyűrű⁶⁷⁵ említhető még a kissé távolabbi párhuzamok között, s ugyancsak egyszerűbb változat a Szombathely-Kisfaludy Sándor u. 103. sírjából előkerült gyűrű.⁶⁷⁶

A zárt, *sodrást utánozóan öntött* karikagyűrűk példányai a vizsgált temetőkben kivétel nélkül ezüstből készültek, öntött készítési technikájuk ellenére felületükön utólagos véséssel is igazíthatták a mintát. A típus alapanyagaként az ezüst mellett azonban ritkábban a bronz is felbukkan, mint ezt a győr-pósdombi 94., vagy a Veszprém megyében található királyszentistváni temető 1. sírjából⁶⁷⁷ előkerült lelet mutatja. Tipológiailag megkülönböztethetjük a teljes felületén sodrást utánozó kialakítással rendelkező és az alsó felén elvékonyodó, díszítetlen résszel ellátott változatot. Ez utóbbi mintha a több szálból fonott ezüstgyűrűket imitálná. Összesen három lelőhely öt sírjából, illetve szórványként kerültek elő ezek a leletek (Györszentiván-Söprűshegy 23.

⁶⁵⁸ XJM R. A. 463–69.

⁶⁵⁹ HORVÁTH 2005, 135.

⁶⁶⁰ KESZI 1999, 142.

⁶⁶¹ ISTVÁNOVITS 2003, 307.

⁶⁶² SZÓKE 1962, 98; KOROŠEC 1999, 133–134.

⁶⁶³ GIESLER 1981, 110, *Taf.* 53.

⁶⁶⁴ TÖRÖK 1962, *Taf.* C.

⁶⁶⁵ HANULIAK 1994, 52–53.

⁶⁶⁶ DEMO 1996, 54, *Sl.* 37; DEMO 2009, 529.

⁶⁶⁷ MESTERHÁZY 1993, 458.

⁶⁶⁸ HORVÁTH 2005, 124.

⁶⁶⁹ MODRIJAN 1975, 28, *Taf.* 4.

⁶⁷⁰ NEPPER 2002, 331, 291. tábla.

⁶⁷¹ KOROŠEC 1999, 158, *Taf.* 2.

⁶⁷² GIESLER 1981, 110–111, *Taf.* 53; MESTERHÁZY 1991, 156–161; KOVÁCS 1994, 141–142; TOMIČIĆ 2004, 417.

⁶⁷³ MESTERHÁZY 1991, 160, 167.

⁶⁷⁴ KREITNER 2000, 193–195, *Abb.* 30.

⁶⁷⁵ MRT 2, 20/4.

⁶⁷⁶ HORVÁTH é. n.

⁶⁷⁷ PINTÉR 2004, 100, 130.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

sír, Lébény-Kaszás 44., 62., 71., 89. sír, Pannonhalma). A sírok általában 1-1 db-ot tartalmaztak; egyetlen temetkezésben volt csupán 2 db a típusból, mindegyik ismert eset felnőtt nő sírja volt. A típust – méretét tekintve – nem lehetett utólagosan alakítani, bizonyára ez is közrejátszott abban, hogy gyermekek temetkezéseiből hiányoznak. Szőke Béla véleménye szerint az ezredforduló táján jelentek meg.⁶⁷⁸ A zárt karikagyűrűk 10–11. századi keltezését Szőke Béla Miklós és Vándor László is elfogadta.⁶⁷⁹ A felvidéki csekeji (Čakajovce, Sl.) temetőben előkerült típusokat ennél kissé korábbi időpontra helyezte Maria Rejholecová, véleménye szerint azok a 10. század második felében már megjelenhettek.⁶⁸⁰ A típusnak az ún. Bjelo-Brdo körben való későbbi megjelenése mellett foglalt állást Gabriel Fusek és Paola Korošec is.⁶⁸¹ Legutóbb Révész László keltezte a zárt karikagyűrűket a 10. század utolsó harmadától a 11. század végéig terjedő időszakra.⁶⁸² A ténylegesen sodrott gyűrűk öntött változatának tekinthető e típus, mely tipológiailag több alcsoportba osztható. Felmerült a kutatásban, hogy megjelenésük a Kárpátoktól keletre fekvő területek befolyásának eredménye is lehet.⁶⁸³ A vizsgált területtel szomszédos részekben Vas megyéből egy sírból, az Ikervár-Virág u. 43. számú temetkezésből ismert,⁶⁸⁴ a Sopron megyei Szakonyból nem került elő, s Veszprém megye területéről sem közölt nagyobb számban: Halimba-Cseresen csupán két sírban volt,⁶⁸⁵ egy további példány a királyszentistváni 1. sírből származik.⁶⁸⁶ Nagyobb számban kerültek elő viszont a Kisalföld északi részének temetőiben, a mai Szlovákia területéről: Csekej (Čakajovce, Sl.) 37., 59., 118., 208., 258. sír,⁶⁸⁷ Ipolykiskeszi (Male Kosihy, Sl.) 50., 99., 378., 387. sír,⁶⁸⁸ Nyitra (Nitra, Sl.) 74. sír,⁶⁸⁹ Galánta (Galanta, Sl.)⁶⁹⁰ A kelet-ausztriai temetők, így Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) 4. sír,⁶⁹¹ Sopronkeresztúr 32. sír (Deutsch-

kreuz, A.), Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 30., 36., 47., 48., 51. sír, Középpulya (Mittelpulendorf, A.), Kishöflány (Kleinhöflein, A.), Büdöskút (Steinbrunn, A.) 3. sír⁶⁹² mellett a szlovéniai ptuji temető több sírjában (19., 37., 42., 188. sír) is megtalálhatók voltak.⁶⁹³ Nyugati irányban azonban érezhetően csökken a számuk, a krajni temetőből⁶⁹⁴ már nem került elő. Ez a gyűrűtípus nem tartozik az ún. Kottlach kör jellemző leletanyagába.⁶⁹⁵

A zárt karikagyűrűk között két *dudorosan öntött* változat található, mely Koronóc környékéről szórványként, továbbá a lébény-kaszási 65. sírből ismert. Ez a gyűrűtípus valószínűleg legkorábban a 10. század végén jelenhetett csak meg, használata biztosabban a 11. század közepétől adatható.⁶⁹⁶ Félköríves átmetszetű, *kétoldalt rovátkolt díszítésű, zárt bronz karikagyűrű* is mindössze Lébény-Kaszás 56. sírjából ismert.

A gyűrűk nagy csoportját alkotják a különböző pántgyűrűk. A nyitott végű, *díszítetlen pántgyűrűk* már a késő avar, majd a Karoling-korban is megtalálhatók voltak, korai példányaik főként bronzból készültek, a 10. század végéig ezek végeit szegeccsel vagy forrasztással kapcsolták össze, de már ebben az évszázadban is egyre többször jelentek meg az egyszerűen csak egymáshoz hajtott végű gyűrűk.⁶⁹⁷ A vizsgált területről ismert példányok kivétel nélkül bronzból készültek, a 11. századtól készülhettek ezek gyakrabban ezüstből.⁶⁹⁸ Maria Rejholecová a 10. század harmadik harmadára és a 11. századra keltezte ezeket a csekeji (Čakajovce, Sl.) temetőben.⁶⁹⁹ A gyűrűket egyszerű, néhány milliméter széles, díszítetlen bronzpántból alakították ki, melyek végeik irányába elkeskenyedőek is lehettek, végükön egyenesek vagy kissé ferdére vágottak.

Poncolt díszítésű pántgyűrűk. Ezek az ékszerek ugyancsak lapos vagy körszelet alakú bronzpántból készültek, felületük azonban poncolt mintával díszített:

⁶⁷⁸ SZŐKE 1962, 97.

⁶⁷⁹ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 76.

⁶⁸⁰ REJHOLCOVÁ 1995a, 77.

⁶⁸¹ FUSEK 1998, 108; KOROŠEC 1999, 134.

⁶⁸² RÉVÉSZ 2008, 371.

⁶⁸³ KOROŠEC 1999, 134.

⁶⁸⁴ HAJMÁSI-KISS 2000, 50, 22. tábla.

⁶⁸⁵ TÖRÖK 1962, 164, 169.

⁶⁸⁶ PINTÉR 2004, 100, 130.

⁶⁸⁷ REJHOLCOVÁ 1995, 77.

⁶⁸⁸ HANULIAK 1994, 50.

⁶⁸⁹ FUSEK 1998, 108.

⁶⁹⁰ TOČIK 1992, 156, *Obr.* 96.

⁶⁹¹ KREITNER 2000, 186, *Abb.* 7.

⁶⁹² OBENAU 2006, 290–292.

⁶⁹³ KOROŠEC 1999, 134.

⁶⁹⁴ SAGADIN 1987.

⁶⁹⁵ GIESLER 1980.

⁶⁹⁶ GIESLER 1981, 112, *Taf.* 53; KOROŠEC 1999, 132.

⁶⁹⁷ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 68; SZŐKE 1992, 871–872.

⁶⁹⁸ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 68.

⁶⁹⁹ REJHOLCOVÁ 1995a, 76.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

farkasfog/zegzug alakban ívelődő, kettős vonalú minta, vagy a két szélén rovátkolást utánzó elemek láthatók. Végeik egyenesek, összenyomottak és egymásra hajlók egyaránt lehetnek. A gyűrűk ezen típusa ugyancsak megtalálható már a késő avar kortól kezdve, azonban a díszítetlen változatokhoz hasonlóan ezüsből csak a 11. század közepétől készültek.⁷⁰⁰

Hármas bordázatú pántgyűrűk. A nyitott, egyenes, egymásra hajló végű típus cizelláltabb változatain a szélek rovátkolt, illetve a bordákat elválasztó árkokban pontozott díszítéssel is készülhettek, melyek kizárólagosan bronzból öntött változatban ismertek. A győr-újszállásoki szórvány darab mellett az oroszvári (Rusovce, Sl.) (164., 171., 200., 215., 233. sír) temetőben fordulnak elő, annak 5 sírjából összesen 6 db származik. A pántgyűrűk három női, egy férfi és egy kisleány temetkezésében voltak, 2 db egyedül a 215. számú női sírból került elő. Keltezésüket tekintve Jochen Giesler véleménye szerint a 10. század utolsó harmadától számolhatunk a 11. század közepéig.⁷⁰¹ Ezt a keltezést az oroszvári leletek is megerősíteni látszanak.

Itt kell megemlíteni azokat a *kisméretű, spirálisan feltekert pántgyűrűket*, melyek ugyancsak az oroszvári 75. és 138. sírből kerültek elő. Noha a gyűrűk közé sorolhatók, ezekben az esetekben kétségtelen, hogy azokat nem a kézen, hanem a nyaklánc díszei közé fűzve viselték, mint azt több más korabeli sírban is megfigyelték.

Több százból *fonott vagy sodrott, elkalapált végű ezüstgyűrű* 3 db került elő a területen, sajnos azonban mindhárom szórványként (Mindszentpuszta, Pannonthalma 2 db). A törtezüst leletek körébe sorolható a típus, melynek elterjedési területe a Kárpát-medencére korlátozódik, az azzal szomszédos területeken már nem található meg, kivéve keleti irányban.⁷⁰² Jochen Giesler véleménye szerint a gyűrűknek ez egy relatíve késői formája, melyek használatát a 11. század második felére helyezte,⁷⁰³ s a csekeji (Čakajovce, Sl.) temető elemzése során hasonló keltezést valószínűsített Mária Rejholicová is.⁷⁰⁴ Ezzel szemben Szőke Béla Miklós és Vándor László már a 11. század elejétől számol viselőjükkel.⁷⁰⁵ A gyűrűtípus 11. század második felében történő használatát a Magyar Királyság különböző részein fekvő temetők érmével keltezhető sírjai is megerősítik.⁷⁰⁶ A típus megtalálható a vizsgált megyékben ezeken kívül még a győr-pósdombi temető 42. és 43. sírjaiban is. Sopron megyéből a szakonyi temető 47. sírja⁷⁰⁷ tartalmazott ilyen ékszert. Vas megye területén pedig a sorokpolányi temetőben⁷⁰⁸ tártak fel ilyen ékszereket tartalmazó sírokat. Ebből az egyetlen temetőből több ilyen gyűrű ismert, mint Győr-Moson megyék teljes területéről. További „sodrott-fonott ezüstgyűrűk” voltak a Ják-Bencés apátság területén feltárt temetőben is.⁷⁰⁹ Viselőtének szokása tehát közösségenként valószínűleg eltérő lehetett.

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	A ruha- vagy övdísz, csat típusa	Megjegyzés
Enese-Szabadság u. 72.	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db négyzetes bronzveret	
Győr-Bácsa, Szent Vid	16. sír	Férfi	1 db líra alakú bronzcsat	
Győr-Malomszéki-dűlő	Szórvány		2 db bronz övveret	
	Szórvány		1 db pajzs alakú kisebb bronz szíjvég	
Győr-Téglavető-dűlő	47. sír	Nő	1 db átfűrt, összehajtott bronzlemez	
Győr-Újszállások	Szórvány	?	1 db kétosztatú bronzcsat	
	Szórvány	?	1 db hosszúkás bronzcsat	
	Szórvány	?	3 db kisebb csüngős veret felső tagja és 6 db egytagú, kerek veret	
Györszentiván-Sőprőshegy	8. sír	Kisleány	2 db csüngős veret alsó tagja	Másodlagos felhasználásban
	22. sír	Gyermek	2 db vaskarika	
Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya		Férfi	1 db övcsat, 2 db övveret	
Koroncó-Bábota	II. sír	Nő	Lábbeli veretek, gyöngyök és aranyfoszlányok	

⁷⁰⁰ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 74; KOROŠEC 1999, 132–133.

⁷⁰¹ GIESLER 1981, 109–110.

⁷⁰² SZŐKE-VÁNDOR 1987, 74–75.

⁷⁰³ GIESLER 1981, 113, Taf. 53.

⁷⁰⁴ REJHOLCOVÁ 1995a, 77.

⁷⁰⁵ SZŐKE-VÁNDOR 1987, 74.

⁷⁰⁶ TOČÍK 1992, 170–171; FUSEK 1998, 107–108; NEPPER 2002, 217, 220; ISTVÁNOVITS 2003, 303.

⁷⁰⁷ GÖMÖRI 1984, 94, 10. kép.

⁷⁰⁸ KISS 2000, 194.

⁷⁰⁹ VALTER 2005, 539.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	A ruha- vagy övdísz, csat típusa	Megjegyzés
Koroncó-Dózsa György u. 23.		Nő	Fél rombusz alakú lemezdísz	
Koroncó-Rác-domb		Nő	Téglalap alakú aranylemezek	
Koroncó környéke	Szórvány	?	Öv- vagy függesztőszij csat	
	Szórvány	?	Szjívég	
	Szórvány	?	4 db szív alakú, feltehetően egykor kéttagú veret alsó tagjai	
	Szórvány	?	Kisebb kerek veret	
Lébény-Kaszás-domb	9. sír	Gyermek, 1,5-2 éves	Emailberakásos korongfibula	
	27. sír	Nő, 40-60 éves	Kisebb, négyzet alakú veret	
	48. sír	Nő, 44-52 éves	Nagyobb csüngős veret négyzetes felső része	
	62. sír	Nő, 20-22 éves	Fejdíszben lévő spirális szalagok	
Mosonmagyaróvár-Magyar u. 28.	Szórvány	?	Líra alakú csat	
	Szórvány	?	Líra alakú csat	
Mosonmagyaróvár-Királydomb	Szórvány	?	Levél alakú rézlemez	Másodlagos helyen
Mosonszentmiklós		Férfi	Ezüstveret	
Mosonszentmiklós-Lednice-domb	6. sír	Gyermek	Vascsat	
Nyúl-Páskom	Szórvány	?	Bronz övveret	
Oroszvár-Wiesenacker-dülő	57. sír	Nő	Kéttagú csüngős veret kerek, felső része	
	60. sír	Nő	Levél alakú ezüstlemez	
	160. sír	Nő, 40-45 éves	Egytagú kerek veret	
	189. sír	Fiú (?) <i>inf.</i> 11.- <i>iu.</i>	Vaskarika	
	200. sír	Nő, <i>iu.-ad.</i> korú	Kapszuladísz	Tüszerveze hiányzik
	225. sír	Férfi, <i>mat.-sen.</i> korú	Ovális csatkarika	
	Szórvány	?	Pódrótt végű csatkarika (?)	
Rábacsécsény	Szórvány	?	Négyzetes veret	
Védeny	Szórvány	?	Csüngős veret csüngőtagja	

Öv- és ruhadíszek, csatok. Lelőhelyeik és típusaik az alábbi táblázatból olvashatók ki:

Övveretek. E tárgytypus csupán kis számban ismert vizsgált területünk leletanyagából, és sajnos mindegyik esetben több bizonytalansági tényező is szerepel. A nyúl-páskomi szórvány veret esetében kérdéses, hogy korabeli objektumra utal-e, s ha igen, az milyen jellegű: sír vagy telepjelenség, hiszen a felszín közelében talált veret egykor elveszített darab is lehet. Szegecshosszai alapján egykor valószínűleg inkább öv (esetleg ruha), semmint lószerszám dísz lehetett. Ugyancsak hordoz bizonytalansági tényezőket a Győr-Malomszéki-dülőben előkerült 3 db veret, melyek közül hasonlósága alapján azonban 2 db vélhetően egy garnitúrához tartozott egykor, így itt nagyobb eséllyel feltételezhetünk veretes övvel eltemetett személyt. A kajárpéc-gyüri 2 db veret sírból származik, ahonnan a csat is előkerült. A háromszög

alakú verettípus párhuzamai a Kárpát-medencén kívül Kelet-Európában is megtalálhatók, keltezésük tekintetében a kutatók a 10. század első harmadát/felét valószínűsítik.⁷¹⁰ A MNM gyűjteménye Koroncó környékéről származóként feltüntetett szjívége ugyancsak díszíthetett veretes övet. Szórványként egy további ezüstműből öntött övveret került elő Ménfőcsanak-Széles földeken.⁷¹¹

Összesen tehát 1 biztosan sírból származó és 4 szórványként előkerült veret utal csak a fémdíszes övek egykori jelenlétére. A veretes övek a vizsgált területtel szomszédos régiókban eltérő képet mutatnak. Az egykori Sopron megyéből Acsalag és Dőr lelőhelyeken kerültek elő.⁷¹² Vas megyéből csupán egy, a honfoglalás kori leletanyagától elütő vas övveretkészlet ismert.⁷¹³ Nem közöltek ilyet Burgenland területéről sem. Komárom-Esztergom megyéből azonban, közel a győri megyehatárhoz került elő a banai temető,⁷¹⁴ melynek 1. sírjából aranyozott ezüst

⁷¹⁰ Kovács 1993, 159–166; Révész 2008, 429–430.

⁷¹¹ <http://www.mnm-nok.gov.hu/hireink/regeszeti-munkaink/423-evezredek-emlekei-menfocsanak-hataraban>. [letöltés időpontja: 2012. január 7.]

⁷¹² Szóke 1954.

⁷¹³ Kiss 2000, 31, 4. tábla.

⁷¹⁴ Kiss-Bártha 1970.

övveretek származnak. Ezen kívül a Dunaalmás-Tatai úti 4. sír⁷¹⁵ és a neszmélyi temető⁷¹⁶ leletei említhetők még. Veszprém megye a bakonyszombathelyi lelőhellyel képviselteti magát.⁷¹⁷ A Dunától északra lévő terület viszont már jóval gazdagabb ilyen lelőhelyekben.⁷¹⁸

Csatok. A kajárpéc-gyüri veretekhez tartozó övcsat is előkerült, ez egyszerű, „D” alakú, csattest nélküli típus. A Kárpát-medencében a honfoglaló magyarsággal megjelent, övcsatként, függesztőn és a lószerszámon egyaránt alkalmazott, s a 10–11. század folyamán általánosan használt *lira alakú csat*⁷¹⁹ hiteles feltárásból csupán Győr-Bácsa, Szent Vid 16. sírjából ismert, itt az öv záróelemét alkotta. Az ikrény-silőgyödröki 9. sír betöltéséből előkerült csat esetében csupán feltételezhető e csoportba tartozása. Mint arra Révész László rámutatott, a líra alakú csattípus többségében a díszítetlen övek záróeleme volt,⁷²⁰ ez a bácsai esetében sem volt másként, azonban ehhez az övhöz valószínűleg szerves anyagú tarsoly csatlakozott. A csat 5,16 cm-es hosszát tekintve kiemelkedik a típus átlagos méretéből. Bizonytalan az egykori funkciója a mosonmagyaróvári csatoknak; ezek mérete átlagos, illetve annál kissé kisebb. A Győr-Újszállások területén előkerült csatok valószínűleg övcsatként szolgálhattak, alakjuk hasonlósága ellenére azonban nem a líra alakú csatok családjába tartoznak. Díszítetlen, egyszerű textil- vagy bőrvön záróeleme lehetett az oroszvári (Rusovce, Sl.) 225. sírből származó ovális bronzkarika is, valamint hasonló funkciója tételezhető fel az ugyanezen temető 189. sírjából, továbbá a győrszentiván-sőprőshegyi 22. sírből előkerült vaskarikáknak is. Ezek férfi-, fiú-, illetve gyermeksírok voltak. Ugyancsak egy vascattal felszerelt öv volt a mosonszentmiklós-Lednice-dombi 6. számú gyermeksírből is. Mint arra Istvánovits Eszter felhívta a figyelmet,⁷²¹ öv sírba helyezésével azokban az esetekben is számolni kell, amikor annak közvetlen nyoma nem kerül elő, viszont a medence környékén megfigyelhetők a valószínűleg ahhoz kapcsolva sírba helyezett tárgyak. Vélhetően csatkarikaként szolgált az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőből szórványként

előkerült, négyzetes átmetszetű, épségben maradt végén visszapödrött karika is. A Veszprém megyei Halimbárol ismert jó analógiája,⁷²² de a típus megtalálható már az avar kori sírokban is.⁷²³

A *fém ruhadíszek* között a legnagyobb számban és változatosságban az ún. kisebb csüngős díszek és az egytagú kisebb veretek vannak. Ezek között némelyik másodlagosan felhasznált. Bronz vagy ezüst ruhadíszek 8 temető 8 sírjából, továbbá szórványként ismertek, kizárólag nők és gyermekek sírjaiból.

Mindössze egyetlen lemezből préselt, *rombusz alakú* dísz ismert, mely a váz felső bordáin feküdt, azonban az átlagtól eltérően ez csupán egy fél darab volt, melynek párhuzamát Dunaújvárosból közölték.⁷²⁴ Nem sorolható tehát határozottan a rombusz alakú ruhadíszek csoportjába, melyek elterjedése főként a Dél-Alföldre jellemző.⁷²⁵ Sopron megyéből tudomásom szerint nem közölték, Vas megye területéről pedig mindössze az Ikervár-Virág utcai 7. számú férfisírből⁷²⁶ kerültek eddig elő. Ettől nyugatra azonban már nem ismertek, Burgenland leletmentes ebből a szempontból. A Dunától északra, Szlovákia területéről viszont nagyobb számban sorolhatók fel.⁷²⁷

Talán ugyancsak ruhadísz lehetett a győr-téglavető-dülői 47. sírből származó *átfürt bronzlemez* is.

Az öntött veretek között bizonyára másodlagosan használták fel annak a *nagyobb csüngős veretnek* a felső részét, mely a lébény-kaszási 48. sírből ismert. A ruhadíszeknek ez a típusa valószínűleg a 10. század 20-as éveitől lehetett használatban,⁷²⁸ s a Kárpát-medence egyes részein – valószínűleg ugyancsak másodlagosan felhasználva, egy I. István (1000–1038) érme alapján⁷²⁹ – még a 11. században is temettek ilyenekkel. A verettípus elterjedési területe egyenetlen, bizonyos területekről hiányzik, vagy csupán ritkábban fordul elő.⁷³⁰ Ezek közé tartozik a Nyugat-Dunántúl sávja is, míg a Dunától északra viszont több lelőhelye sorolható fel.⁷³¹

A vizsgált területről 2 db *négyzetes veret* is előkerült. A rábacsécsényi veret fellelésének körülményei nem ismertek, s az enesei 3. sírből származó veret kap-

⁷¹⁵ KRALOVÁNSZKY 1989, 245–246.

⁷¹⁶ HAMPEL 1900, 550–554.

⁷¹⁷ FÉK Nr. 37.

⁷¹⁸ Vö. TOČÍK 1968; RÉVÉSZ 1996, 103–133.

⁷¹⁹ RÉVÉSZ 1989.

⁷²⁰ RÉVÉSZ 1989, 516.

⁷²¹ ISTVÁNOVITS 2003, 326.

⁷²² TÖRÖK 1962, 144, *Taf.* XII.

⁷²³ PL. LIPPERT 1969, *Taf.* 16, 54.

⁷²⁴ BÓNA 1971, 170, 1. kép.

⁷²⁵ LÓRINCZY-TÖRK 2011, 432.

⁷²⁶ HAJMÁSI-KISS 2000, 44, 8. tábla.

⁷²⁷ NEVIZÁNSKY 2006, 298–299, *Obr.* 8.

⁷²⁸ MESTERIIÁZY 1989, 249.

⁷²⁹ DRAGOTÁ 2006, 126, *Pl.* XXXI.

⁷³⁰ BÁLINT 1991, 132–136, *Taf.* XLIV.

⁷³¹ TOČÍK 1968, 10, 37, 63, *Taf.* II., XXV., LIII–LIV.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

csán is csak annyi látszik bizonyosnak, hogy az a váz felkarcsontjának felső végénél feküdt. Helyzete alapján leginkább ruhadísznek tarthatjuk. Ezek a veretek a 10. századra keltezhetőek, kisebb számban, talán másodlagosan felhasználva azonban valószínűleg még a 11. század elején is számolhatunk használatukkal.⁷³² Hasonló négyzetes veretek váltak ismertté az utóbbi években a régiókkal többé-kevésbé szomszédos területekről: a Délnyugat-Szlovákia területén fekvő lévai (Levica, Sl.) 3. sírből is,⁷³³ feloldva ezzel e terület leletmentes voltát.

A kisebb *egytagú és a csüngőtaggal ellátott veretek* funkcióját általában ingnyakdíszként határozza meg a kutatás, ám ez óvatosan kezelendő.⁷³⁴ A leletanyag az alábbi típusokat tartalmazza: lekerekített sarkú négyzet alakú, sarkaiban négy kerek mintával, ezeket elválasztó gyöngyözött vonallal ellátott füles veret (Lébény-Kaszás 27. sír); kisebb csüngős veret, középrészén kör alakban bemélyedő felső résszel (Oroszvár (Rusovce, Sl.) 57. sír); kisebb kerek veret, melynek középpontja félgömbszerűen kiemelkedő, melyet két, egymástól kiemelkedő bordával elválasztott, gyöngyözött keret övez (Oroszvár 160. sír); kerek, közepén gyöngyözött kerettel övezett félgömbszerű kiemelkedéssel, majd egy díszítetlen sávot követően ismét gyöngyözött kerettel díszített, eredetileg csüngős veret felső, akasztófüles tagja (Győr-Újszállások); kerek, közepén lemélyített, hatágú csillagot utánzó aranyozott mélyedéssel félgömbszerűen kiemelkedő mintával díszített veret (Győr-Újszállások); kerek, kiemelkedő középrészét övező sugaras mintával és aranyozott sávval díszített veret (Koroncó környéke); csüngős veretek alsó tagjai (Győrszentiván-Söprőshegy 8. sír).

Győr-Újszállások lelőhelyén a csüngős veretek felső tagjai és a kerek veretek szórványként kerültek elő, így ezek viseleti módja nem ismert, s ez érvényes a Koroncó környéki darabokra is. A lébény-kaszási 27. sírből előkerült *kisebb téglalap alakú veret* a bal kulcsont belső végénél helyezkedett el. S mivel nyakláncra utaló leletek nem kerültek elő, továbbá a felerősítésre szolgáló fülei is megtalálhatók voltak, ezért egykor valószínűleg a ruha közepén kapott helyet. Az oroszvári (Rusovce, Sl.) teme-

tő 57. sírjából egy füles, kerek veret került elő, sajnos sírbéli helyzetének ismerete nélkül. A 160. sír pedig egy kisebb kerek veretet tartalmazott, mely a nyakcsigolyákon feküdt, 1 db gyöngy mellett. A győrszentiván-söprőshegyi 8. sírből származó csüngős díszek csüngőtágjait is a ruhadíszek között kell megemlíteni, ám ebben az esetben lehetséges, hogy azokat másodlagosan, a nyaklánc díszei közé fűzve viselték. Azért csak feltételezhető azonban, mert a felső – felerősítésre szolgáló tag – hiánya még nem kétségtelen bizonyíték a nyak díszei közé illesztett felhasználásra, pl. az Ikervár-Virág utcai 66. sír esetében a 7 db csüngős dísz alsó tagját idéző veret a mellkason, egy-egy 3, illetve 4 tagból álló, többé-kevésbé egyenes vonalat mutató sorban⁷³⁵ feküdt,⁷³⁶ hasonlóan, mint a nagyobb, kéttagú veretek esetében többször is megfigyelték.⁷³⁷ Valószínűleg ruhadísz lehetett a mosonszentmiklósi ezüstveret is.

Összefoglalóan elmondható tehát, hogy a jelenleg rendelkezésünkre álló adatok szerint a fém ruhadíszek viselete nem volt jellemző a vizsgált területi egységen belül, ennek sem a 10., sem a 11. századi sírokban nincs nyoma nagyobb számban. A ruhadíszek azonban bizonyára megbecsült tárgyak lehettek, ezt mutatja, hogy egy-egy részük elvesztése, letörése után tovább használták azokat, ám ekkor talán már megváltozott funkciójában. A teljes veretkészletének tekinthető garnitúrákkal szemben ezek nagyon szegényesnek számítanak, noha a magyar szállásterület egyéb részein sem számít ismeretlen jelenségnek, hogy mindössze egy-egy – általában kisebb csüngős veret fele – feküdt a sírban.⁷³⁸ Meg kell említeni, hogy kissé rendszertelenül összeállítottak a környező területek egyes sírjainak veretkészletei is, pl. Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) 2., 23. sír.⁷³⁹

A fém ruhadíszek hiánya különösen szembetűnő a szomszédos Vas megye leleteivel összevetve, ahol az ikervári temetőben 14 sírban is volt fém ruhadísz,⁷⁴⁰ továbbá Szombathely-Kisfaludy S. u.,⁷⁴¹ illetve egy ismeretlen lelőhely⁷⁴² sorolható ide. Sopron megyében a szakonyi temetőből két, ezüstlemezzel és feldarabolt rozettával ellátott sír ismert.⁷⁴³ Burgenland területéről a sopronkeresztúri (Deutschkreuz, A.) 36. sírből 1 db ismert.⁷⁴⁴ Távolabb,

⁷³² HORVÁTH 2004, 161.

⁷³³ NEVIZÁNSKY 2006, 287, *Tab. V.*

⁷³⁴ RÉVÉSZ 2001, 21.

⁷³⁵ P. Hajmási Erika és Kiss Gábor leírása szerint „V” alakban helyezkedtek el (HAJMÁSI–KISS 2000, 53, 33. tábla), a sírrajz alapján azonban számomra inkább egy-egy egyeneshez közelítő vonalhoz hasonlít. Természetesen lehetséges – mint azt a rekonstrukciós rajz (KISS–ZÁGOR-HIDI 2004, 37–38. kép) is mutatja –, hogy ezek a ruha két szélén voltak, s annak zárása „V” alakú helyzetüket eredményezte.

⁷³⁶ HAJMÁSI–KISS 2000, 53, 28. kép, 33. tábla.

⁷³⁷ KÖRTI 1996, 151.

⁷³⁸ A rétközi temetők kapcsán: ISTVÁNOVITS 2003, 320–321.

⁷³⁹ KREITNER 2000.

⁷⁴⁰ HAJMÁSI–KISS 2000, 73.

⁷⁴¹ KISS 2000, 242, 84. tábla.

⁷⁴² KISS–SMIDT 2000, 269, 89. tábla.

⁷⁴³ GÖMÖRI 1984, 99.

⁷⁴⁴ OBENAU 2006, 59, *Taf. 9.*

nyugati irányban megtalálhatók a lajtabrucki (Bruck an der Leitha, A.) temető 2. és 23. sírjában⁷⁴⁵ is, mely a lébényi kisebb, téglalap alakú veretkez kínál jó analógiát.

A ruhadíszek között kell megemlíteni a *veretes csizmákat* is. Ez a fajta viseleti elem egyedül a koroncó-bábotai II. sírból ismert. A veretes csizmák a honfoglalás kori módosabb nők viseletének részét alkották, használatuk a 10. századra jellemző, a rákövetkező évszázad sírjaiból már nem ismertek.⁷⁴⁶ A fémdíszes lábbelik viselete – úgy tűnik – ritkábban a férfiak körében is megtalálható lehetett, egy kiskundorozsmai sírban bukkanunk ennek nyomára.⁷⁴⁷ Mint arra Révész László rámutatott,⁷⁴⁸ a veretdíszes csizmák gyakoriak a rozettás lószerszám-

vereteket is tartalmazó sírokban, ez a koroncó-bábotai II. sírja is igaz. A környező területekről veretes csizma a Sopon megyében található csorna-sülyhegyi temetőben,⁷⁴⁹ Veszprém megyében a Balatonfüred-Morvai u. 1. sírban,⁷⁵⁰ továbbá a Duna északi oldaláról Vörösvár (Cervenik, Sl.) 8. sírjában, Bánkeszi (Banov, Sl.) temetőjének 23. sírjában és a szeredi (Sered, Sl.) 7/53. sírban⁷⁵¹ volt megfigyelhető.

Szintén a ruhadíszek közé sorolhatók a fémdíszes *fejékek*. Győr-Moson megyében ennek két példája is ismert, s mivel a korszak kutatásában a téma teljességre törekvő feldolgozása mindaddig nem történt meg, úgy vélem érdemes kissé bővebben foglalkozni a kérdéssel.

ADATOK A 10–II. SZÁZADI NŐI FEJDÍSZEK KÉRDÉSKÖRÉHEZ

Közismert, hogy a honfoglalás kori régészet egyik legnehezebb feladata alighanem a korabeli viselet rekonstrukciója, melynek okai közül az egyik, hogy a Kárpát-medencei talaj kémiai összetétele miatt az eltemetett szerves anyagok nagyon ritkán maradnak csak fenn. Szintén nehezíti a rekonstrukciót, hogy a 10. századi magyarság viseletére vonatkozó forrásadataink meglehetősen szűkösek, ezért a korabeli ruházat újjáalkotásának alapját elsősorban a sírokban megfigyelt jelenségek – főként a maradandó anyagú díszek elhelyezkedései – szolgáltatják. E rekonstrukciók nehézsége azonban, hogy a sírban lévő veretek vagy rozetták helyzete nem alkalmas a ruha szabásmintájának meghatározására.⁷⁵² További tévedések forrásai lehetnek a temetési szertartás során végrehajtott cselekmények, a ruházat megoldása, viseleti módjától eltérő sírba helyezése,⁷⁵³ valamint, hogy egyes verettípusok nem csupán egyfajta viseleti elem díszítésére szolgálhattak.⁷⁵⁴

Az elmondottak miatt rendkívül nehéz feladatot jelent a korabeli ruházat újjáalkotása, köztük a fejdíszeké

is, hiszen erről korabeli írott forrással,⁷⁵⁵ vagy képi ábrázolással,⁷⁵⁶ sem épségben fennmaradt lelettel nem rendelkezünk, ezért egykori meglétükre csupán a koponyán vagy annak környékén előkerülő díszekből, esetleg ezek egykori meglétéről árulkodó patinanyomokból következtethetünk.

A továbbiakban a fejdíszek megnevezését használatom⁷⁵⁷ ezekre az elemekre, mivel azt ma már teljes biztonsággal nem lehet megállapítani, hogy az egykori díszek mit ékesítettek, hiszen egy-egy veret vagy rozetta természetesen más-más elem is felhasználható volt.⁷⁵⁸ Arról azonban árulkodnak, hogy ezek a fejdísz mely részén helyezkedtek el, lehetővé téve azok felosztását. A Kárpát-medence korabeli sírjaiból az alábbi esetekben valószínűsíthető ilyen elemek egykori megléte:

1. *Almásfüzitő-Nagykolónia-Homokbánya 1. sír:* a női váz koponyája körül 9 db kerek, aranylemezből préselt, sugaras díszítésű rozetta feküdt. Felerősítésükre a széleiken lévő lyukak szolgáltak, átm.: 1,8 cm. *Kísérő leletek:* gömbsorcsüngős fülbevalók, kés.⁷⁵⁹

⁷⁴⁵ KREITNER 2000, 186, 193, *Abb.* 5, 27.

⁷⁴⁶ RÉVÉSZ 1996, 103.

⁷⁴⁷ BÉNDÉ-LÓRINCZY-TÖRK 2002, 364–365.

⁷⁴⁸ RÉVÉSZ 2001, 65.

⁷⁴⁹ SZÓKE 1954, 131.

⁷⁵⁰ PERÉMI 1986, 115, 120.

⁷⁵¹ TOČÍK 1968, 14, 19–20, 43–44, *Taf.* V, XI, XXXIV.

⁷⁵² KÖRTI 1996, 152; MESTERHÁZY 1997, 50.

⁷⁵³ RÉVÉSZ 1996g, 38.

⁷⁵⁴ RÉVÉSZ 2001, 21.

⁷⁵⁵ A férfiak sisakviseletére vonatkozólag a 954. évnél Folcuin a *következőket* írta, *A lobbes-i apátok története* című művében: „*Es már érkezett a húsvéti napok szent ünnepe – ami akkor április 2-ra esett – kora reggel egyszerre csak, lám, lovak patái által felvert porfelhő homályosította el az eget, és mintegy a Föld távoli végeiből, hősrisakok ezrei bukkanak fel.*” (KORDÉ 1995, 230). Csúcsos fejfedőre utaló süvegcsúcs került elő a beregszászi (Beregovo, Ukr.) 1. sírból (KOVÁCS 2003). Kiss Gábor véleménye szerint süvegveretként szolgálhatott az Ikervár-Virág utcai 37. sírből származó kerek ezüstdísz is, mely a férfi váz koponyája mögött helyezkedett el (KISS 2000, 48, 73, 17. tábla).

⁷⁵⁶ A honfoglaló magyarsággal összefüggésbe hozott ábrázolások közül sem az aquileiai lovas (MAROSI 1996, 1027; BÓNA 2000, 89–90), sem a Képes Krónika ábrázolásai (KRISTÓ 1977, 138–140; MAROSI 1996, 1031) nem használhatók forrásként. Az utemiliszki tál ábrázolásának magyar vonatkozását elfogadja: FODOR 2001, 219–220, megkérdőjelezi: LANGÓ 2006.

⁷⁵⁷ Természetesen egyéb megnevezések is helytállóak lehetnek, pl. fejfedő, hajleszorító pánt, sapka stb.

⁷⁵⁸ KÖRTI 1996, 151, 48. jegyzet.

⁷⁵⁹ KISS 1987, 127, *Abb.* 2; RÉVÉSZ 2001, 24, 18/a. kép.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

2. *Balatonújlak-Erdő-dűlő 17. sír:* a női váz jobbra fordult koponyáján kerek, sugaras díszítésű rozettás és négyzet alakú aranyozott ezüstveretek feküdtek. A koponyatető jobb oldalának homlokhoz közeli részén 2 db kerek rozetta, egymás mellett, egyenes vonalban; mellettük, a koponya bal oldala felé egy négyzetes öntött veret. Mindhárom előoldalával felfelé. A bal halántékhoz tapadva, ugyancsak előoldalával felfelé feküdt egy harmadik rozetta. A koponyatetőn, a koponyatető bal oldalának homlokhoz közeli részén és a bal halántékon 1-1, előoldalával lefelé mutató helyzetű rozetta volt. A jobbra fordult koponya halánték közeli része alól további 1 db rozetta került elő. *Kísérő leletek:* huzalkarika, gömbsorc süngös fülbevalók, ruhadíszek, karperec, fülesgombok, ezüstlemezek.⁷⁶⁰

3. *Bugyi-Ürbőpuszta-Juhászföld 1. sír:* a női váz koponyáján 7 db kisebb és 6 db nagyobb méretű, négy részre osztott mintázatú aranylemezből préselt rozetta és egy aranylemezke feküdt. Széleiken felerősítésre szolgáló lyukak láthatók, átm.: 2, illetve 2,3 cm. *Kísérő leletek:* aranylemezke.⁷⁶¹

4. *Ellend-Nagyödör-dűlő 110. sír:* a női váz koponyáján bronzhuzalból spirálisan meghajlított dísz feküdt több darabban. A koponyán látható patinanyomok tanúsága alapján hátul, a nyakszirti rész alján, kétoldalt, kissé a fül fölött haladva övezte a koponyát. Alatta 4-5 cm szélességben bőrfoszlányok voltak megfigyelhetők, átm.: 0,7 cm. *Kísérő leletek:* S-végű és spirálc süngös karikák, gyöngyök, karperec, gyűrű.⁷⁶²

5. *Fadd-Jegeshegy I/225. sír:* a 15-16 éves leány balra fordult koponyájának tetején, szorosan egymás mellett 2 db csüngös veret feküdt a csonthoz tapadva, csüngös részükkel a homlok irányába. Ezek mellett további 2 db a koponyatetőtől kissé távolabb, 4 db pedig a jobb kulcsont felett került elő. *Kísérő leletek:* S-végű karika, gyöngyök, karperec, gyűrű.⁷⁶³

6. *Gyomaendrőd-Kádár-tanya A sír:* a 18-25 éves bolygatott női váz agykoponyáján hat helyen, kb. 4-6 cm átmérőjű zöld patinafoltok láthatók: mindkét oldalon a halántékcsontot, illetve a falcsontot érintve, a bal oldali falcsont középrészén, a homlokcsont bal oldalán és annak középső részén, valamint a homlokcsont jobb oldali részén a szemüreghez közelebb. A sírból került elő 9 db

kerek, koncentrikus, szélén gyöngyözött kerettel övezett, háttérén aranyozott ezüstrozetta, melyek közül 6 db valószínűleg összefüggésben áll az említett patinafoltokkal. Felvarrásukra a peremen lévő 4-4 lyuk szolgált, átm.: 2,6 cm. *Kísérő leletek:* ruhadíszek, karperec.⁷⁶⁴

7. *Hajdúdorog-Gyulás 25. sír:* a sírban nyugvó leány koponyájának két oldalán – több helyen összefüggő sorban – összesen 13 db négyzetes, hátoldalán négy füllel ellátott, köztük pedig párosával 21 db rozetta alakú, hátoldalán egy-egy nitszeggel rendelkező ezüstveret feküdt, m.: 1,8×2,1 cm, a rozetták átm.: 0,7 cm [102. tábla 1]. *Kísérő leletek:* huzalkarikák, ruhadíszek.⁷⁶⁵

8. *Hajdúszoboszló-Árkoshalom 9. sír:* a 14-16 éves leány koponyája helyén, melyet munkagép bolygatott, vékony bronz-szalagból készült, spirálisan meghajlított díszek darabkái feküdtek. Közülük 4 db azonos átmérőjű, míg az ötödik vékonyabb, átm.: 1,1 illetve 0,7 cm. *Kísérő leletek:* S-végű karikák, gyöngyök, nyakperec, gyűrű [101. tábla 3].⁷⁶⁶

9. *Harta-Freifelt 22. sír:* a sírban nyugvó 20 év körüli nő koponyájának tetején, annak jobb oldalán, a homlokhoz közelebb eső részen, egymás mellett 2 db közepén bemélyedő, peremmel ellátott kerek ezüstveret feküdt. *Kísérő leletek:* ruhadíszek, gyűrűk.⁷⁶⁷

10. *Hencida-Szerdekhalom 1. sír:* a 12-13 éves leány koponyáján körben 17 db kerek, közepén áttört gyöngykerettel övezett, hátoldalán 3 nittel ellátott bronzveret feküdt, átm.: 1,9 cm. *Kísérő leletek:* fülbevaló, hajfonatkorongok, fülesgombok.⁷⁶⁸

11. *Hódmezővásárhely-Kopáncs 17. sír:* a női váz koponyáján 9 db kerek felső taggal és szív alakú alsó részszel rendelkező ezüst csüngös dísz feküdt, hátoldalukon két-két füllel, valamint egy csüngös dísz kerek, felső tagja. A csüngös veretek közül a 7 db azonos veret közül 3 egymás mellett helyezkedett el egy vonalban, ferdén a koponya hátsó része irányába. A 2 db azonos veret közül az egyik a koponya jobb oldalán a csüngők utolsó darabjaként, míg az 1 db kerek veret ezek után következett. Valószínűleg hasonló módon feküdtek a veretek – a kerek kivételével – a koponya bal oldalán is. A csüngös veretek egyik közepén lévő tagjának felső része a koponyatetőre merőleges helyzetben állt, m.: 4,4, illetve 4,8 cm [102. tábla 3–4]. *Kísérő leletek:* huzalkarikák, gyűrűk, kés.⁷⁶⁹

⁷⁶⁰ SIKLÓSI 2004, 34, XI. tábla. – A sír dokumentációjába Siklósi Zsuzsanna (ELTE) szíveségéből tekinthettem bele, amit ezúton is szeretnék megköszönni!

⁷⁶¹ KISS 1987, 127–128, *Abb.* 4.; RÉVÉSZ 2001, 24, 18/b. kép.

⁷⁶² DOMBAY 1960, 142, XVII. tábla.

⁷⁶³ Közöltlen. A sír dokumentációjába Ódor János Gábor (WMMM) szíveségéből tekinthettem be, fogadja érte köszönetemet!

⁷⁶⁴ KOVÁCS 2011b, 290, 4. ábra.

⁷⁶⁵ FODOR 1996b, 230, 4. kép.

⁷⁶⁶ NEPPER 2002, 60, 26. tábla.

⁷⁶⁷ KUSTÁR-LANGÓ 2003, 31–34, 14. kép. – A sír dokumentációjába Langó Péter (MTA BTK R1) szíveségéből tekinthettem be, fogadja érte köszönetemet!

⁷⁶⁸ FETTICH 1937, 96, XXXX. tábla.

⁷⁶⁹ PÁRDUZ 1943, 185–186, LXIII. tábla; BÁLINT 1991, 69, *Taf.* XXI.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

12. *Karos-Eperjesszög II/47. sír:* a 40 év körüli nő koponyája alatt töredékes, átfúratlan aranylemezek feküdtek. *Kísérő leletek:* lócsontok, lószerszám, gömborscsüngős fülbevalók, ruhadíszek, karperec, fülesgombok, gyűrű, kés.⁷⁷⁰

13. *Kecskemét-Csongrádi út:* a 16-18 éves leány koponyájának helyén kétféle dísz töredékei feküdtek, továbbá egy aranyozott ezüsthüvely, átm.: 2, illetve 1,5 cm. *Kísérő leletek:* gömborscsüngős fülbevalók, ruhadíszek, karperec, hajfonatkorongok [103. tábla 9–10].⁷⁷¹

14. *Kecskemét-Lakihegy A sír:* a sírban nyugvó 18-20 éves leány koponyájának homloki részén 8 db préselt aranyozott ezüstrosetta feküdt, gyöngyözött kerettel és növényi mintával díszítve. Szélük a felerősítéshez átfúrt, átm.: 2,3 cm. *Kísérő leletek:* ruhadíszek, karperec, fülesgomb [103. tábla 7].⁷⁷²

15. *Kecskemét-Lakihegy B sír:* a női váz koponyájának homlokán és a halántékalakon papírvékonyosságú, préselt, gyöngyözött kerettel övezett rozetták voltak, közülük azonban csupán öt darabot lehetett megmenteni, átm.: 2,3 cm [103. tábla 8]. *Kísérő leletek:* lószerszám, ruhadíszek, karperec, fülesgombok.⁷⁷³

16. *Kiskundorozsma-Hosszúhát 595. sír:* a 60 év körüli nő koponyája mögött kb. 20 cm-rel 3 db aranyozott ezüst, préselt, középpontjukból sugarasan induló mintákkal díszített rozetta feküdt. Szélükön felvarrásra szolgáló lyukak láthatók. További 3 db rozetta került elő a sírföld átszítálása során, átm.: 2–2,2 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, lószerszám, ruhadíszek, karperec, gyűrű, fémdíszes csizma, állatcsont, agyagedény.⁷⁷⁴

17. *Kistokaj-Homokbánya 24. sír:* a női váz koponyáján és alatta 2-2 db préselt, közepén növényi mintával, szélén gyöngyözött kerettel övezett ezüstrosetta feküdt, felerősítésük az egykor rajtuk lévő lyukakon át történt, átm.: 2,2 cm. *Kísérő leletek:* gömborscsüngős fülbevalók, gyöngyök, ruhadíszek, hajfonatkorongok, karperecek, fülesgombok [102. tábla 2; 103. tábla 6].⁷⁷⁵

18. *Koroncó-Rácz-domb:* leírását lásd az adott lelőhelynél!

19. *Kunágota 4. sír:* a gyermek váz koponyája alatt feküdt egy levél alakú, csepp alakban bemélyedő közepén aranyozott, felső szélén két ponton átfúrt ezüst lószerszámveret, melynek szélei rá voltak hajtvva a koponyára, m.: 12,5 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, lószerszám, huzalkarikák, karperec.⁷⁷⁶

20. *Letkés-Tégláégető II/40. sír:* az inf. I-es korú kislány szétesett koponyájának töredékein erős bronz patinanyomok voltak láthatók 2 cm szélességben, melyet spirálisan meghajlított, szalagszerű bronzdíszek okoztak. Ebből azonban már csupán egy 6 cm-es darab maradt meg eredeti helyén, a koponya alatt. A jobb szemüregtől mérve 36 cm hosszán volt megfigyelhető a patina, vagyis egykor csaknem körülterte a kislány fejét. A lemez sz.: 0,6–0,7 cm, a spirál átm.: 0,7–1 cm. *Kísérő leletek:* karperec, gyűrűk, tojás [101. tábla 2].⁷⁷⁷

21. *Lébény-Kaszás 62. sír:* leírását lásd az adott lelőhelynél!

22. *Magyarhomorog-Könyadomb 95. sír:* „süveg alsó szegélyének vagy pártának a díszei” voltak a sírból előkerült kerek veretek.⁷⁷⁸

23. *Oroszháza-Pusztai-tanya 2. sír:* az idősebb női váz koponyájának tetejénél és homlokának jobb oldalánál 3, illetve 1 db kerek, aranyozott ezüsthüvely préselt rozetta feküdt, spirális díszítéssel, peremükön felvarrásra szolgáló lyukakkal, átm.: 3,4 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, lószerszám, ruhadíszek, karperec, kés, ár, veretes nyereg.⁷⁷⁹

24. *Pécs-Vasas 33. sír:* a női váz koponyája alatt és körülötte, valamint hozzátapadva 12 db csüngős dísz feküdt. Három db szorosan egymás mellett, a koponya hátulján, kissé jobboldalt helyezkedett el, a csonthoz tapadva. Kerek tagjaik voltak felül. Két db a koponya mögött volt, ezeket valószínűleg a koponya beszakadásakor bekövetkezett földmozgás mozdította el a helyükről. A koponya alatt hátul, szorosan egymás mellett, részben egymáson fekvő további 7 db. Köztük és a koponyacsont között szíj- és szövetmaradványok voltak. A koponya körül 6 db kerek veret is megfigyelhető volt. Egy db a koponyától távolabb fekvő csüngős dísz és a koponya között lapján, 1 db a bal felső karszár végétől néhány cm-re a koponya irányában élén, 1 db a koponya mögött, egy csüngős díszről balra lapján, 2 db a bal homlok széle alatt lapján, 1 db pedig ugyancsak lapjával fölfelé a koponya alatt. A csüngős vereteket bronzból öntötték, felső tagjuk kerek, középrészük bemélyedő, szélük gyöngyözött kerettel övezett. Csüngőtagjuk szív alakú, ugyancsak gyöngyözött kerettel övezett. A kerek tagok hátoldalán két-két fül található. A 6 db kerek veret közepe bemélyedő, szélük gyöngyözött kerettel övezett, hátoldalukon két-két fül helyezkedik el. A csüngős veretek m.: 3,3 cm, a kerek veretek átm.: 1,2 cm. *Kísérő leletek:*

⁷⁷⁰ RÉVÉSZ 1996, 24, 64. tábla.

⁷⁷¹ SZABÓ 1955, 124, XXXI. tábla.

⁷⁷² SZABÓ 1955, 123, XXIX. tábla.

⁷⁷³ SZABÓ 1955, 124, XXX. tábla.

⁷⁷⁴ LŐRINCZY-TÖRK 2011, 421–422, 9. kép.

⁷⁷⁵ VÉGH 1993, 55–56, 68, 11. kép.

⁷⁷⁶ MÓRA 1926, 11–13, 7. kép.

⁷⁷⁷ BAKAY 1978, 101–103; XLIX. tábla.

⁷⁷⁸ DIENES 1965.

⁷⁷⁹ DIENES 1965b, 145–146, 6. ábra.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

S-végű karika, gyöngyök, lunula, nyakperec, karperec, gyűrű.⁷⁸⁰

25. *Püspökladány-Eperjesvölgy 55. sír:* a 15-17 éves leány koponyájának homlokcsontján, a halántékon és a mellkas középső részén három bronzlemezből készült rozetta feküdt, sugaras díszítéssel. Rajtuk egy-egy felvarrásra szolgáló lyuk található, átm.: 2,9 cm. *Kísérő leletek:* huzalkarika, karperecek, gyűrűk, örlőkő.⁷⁸¹

26. *Püspökladány-Eperjesvölgy 107. sír:* a 4-5 éves gyermek koponyáján körben öntött bronzcsüngős veretek 9 felső és 1 alsó tagja helyezkedett el. A vereteket fülekkel erősítették fel, ahol azok letörtek, ott fűrt lyuk szolgált a felerősítésre, átm.: 1,45–1,8, illetve 1,9×2,85 cm. *Kísérő leletek:* huzalkarikák, gyöngyök, lunula, kereszt, karperec, gyűrű, érme [103. tábla 3–5].⁷⁸²

27. *Püspökladány-Eperjesvölgy 158. sír:* a 23-40 éves nő koponyáján hátracsúszva, bronzhuzalból spirálisan meghajlított dísz több darabja feküdt, átm.: 0,7 cm. *Kísérő leletek:* huzalkarikák, gyöngyök, karperec [101. tábla 4].⁷⁸³

28. *Püspökladány-Eperjesvölgy 207. sír:* a 25-34 éves nő szétnyomódott koponyájának jobb oldalánál és a bal szemgödörben 2 db kerek, csonka kúp alakú, ezüsből öntött, hátoldalán 2-2 szegeccsel ellátott veret feküdt, átm.: 1,8, illetve 1,9 cm. *Kísérő leletek:* gyöngyök, karperec, karika, fülesgombok.⁷⁸⁴

29. *Püspökladány-Eperjesvölgy 289. sír:* a 15-17 éves leány koponyája alatt téglalap alakú bőr- vagy textiltolt helyezkedett el, amely alatt két sorban kék, fehér, fekete színű hasáb és gömb, valamint karika alakú, zöld és fehér berakásos, illetve sima üvegpaszta gyöngyök voltak. Ezek eredetileg fel lehettek erősítve a téglalap alakú anyagra. *Kísérő leletek:* fülbevaló, gyöngyök, csörgő, nyakperec, fülesgombok, karperecek, gyűrű [103. tábla 2].⁷⁸⁵

30. *Sárrétudvari-Hízóföld 102. sír:* a iuv. korú nő koponyáján 4 db ezüsből öntött kerek, bemélyedő aranyozott középrésszel ellátott veret feküdt. Hátoldalukon téglalap alakú átfűrt fül található, átm.: 1,2 cm. *Kísérő leletek:* ruhadíszek, karperecek, hajfonatkorong, fülesgombok, ár.⁷⁸⁶

31. *Szentes-Derekegyházi oldal 5. sír:* a 20-21 év körüli női váz koponyájának két oldalán, továbbá a szemgödörnél feküdt 3 db aranyozott ezüstrozetta, kettős

gyöngyözött kerettel díszítve. *Kísérő leletek:* láncsal összekapcsolt gömbsorcüngős fülbevalók, hajfonatkorongok, ruhadíszek, karperec.⁷⁸⁷

32. *Tiszabercel-Ráctemető 12. sír:* a női váz koponyáját aranyozott ezüsből készült veretek vették körül: 2 db a koponya tetejénél, 2 db a koponya jobb oldalánál, 1-1 db a koponya bal szemöldökívén és állkapcsának bal oldalán, 1 db pedig a koponya bal oldala mellett feküdt. A veretek csüngős díszek felső tagjaira hasonlítanak. Szélük gyöngyözött kerettel övezett, némelyiken látható a csüngőt tartó fül. Hátoldalukon felvarrásra szolgáló fül nem látható, ám lehetséges, hogy csupán a veretek rossz állapota miatt nem látszik, m.: 1,7 cm. *Kísérő leletek:* fülesgomb, gyűrű.⁷⁸⁸

33. *Tiszabercel-Ráctemető 29. sír:* a női váz koponyája körül „ezüstpitykék” feküdtek. Ezek közül 2 db csüngős, aranyozott ezüstveret volt, hátoldalukon egy-egy füllel. Négy db kerek, aranyozott ezüstveret, hátoldalukon egy-egy füllel, h.: 2,8 cm. *Kísérő leletek:* ruhadíszek, fülesgombok, gyűrű, kés.⁷⁸⁹

34. *Tiszabездé-Harangláb-dűlő 16. sír:* a női váz koponyájában, a bal szemgödör fölött csepp alakú, granulált díszítésű ezüstfüggő feküdt. *Kísérő leletek:* ruhadíszek, fülesgombok, kapocs, vaskés.⁷⁹⁰

35. *Tiszalúc-Sarkadpuszta 163. sír:* a 21-25 éves nő koponyáján 3 db aranyozott ezüsből öntött kerek veret feküdt. Középrészük bemélyedő, szélük gyöngyözött kerettel övezett, hátoldalukon felvarrásra szolgáló fül található. A veretek eredetileg csüngős díszek voltak, ám eltávolították róluk az egykori csüngőt tartó fület. *Kísérő leletek:* huzalkarika, gyöngyök, ruhadíszek, másodlagosan felhasznált veret.⁷⁹¹

36. *Tiszánána-Cseh-tanya 4. sír:* a 3-4 éves gyermek koponyája mögött 3 db átfűrt, nyugat-európai ezüstpézn volt. *Kísérő leletek:* érmék, kés, agyagedény.⁷⁹²

37. *Újlót (Velké Lovce, Sl.) 1. sír:* a váz koponyáján vékony bronz-szalagból hajlított spirális díszek feküdtek, belsejükben szervesanyag-maradványokkal, átm.: 0,9–1 cm, h.: 24,9 cm [101. tábla 1]. *Kísérő leletek:* S-végű karikák, karperecek, gyűrűk.⁷⁹³

38. *Várpalota-Semmelweis u. 1. sír:* a 18-22 éves női váz erősen töredékes koponyáján több kerek patinanyom

⁷⁸⁰ DOMBAY 1961, 71–73, IV. tábla.

⁷⁸¹ NEPPER 2002, 139, 218, 146. tábla.

⁷⁸² NEPPER 1996, 251, 16. kép; NEPPER 2002, 146, 90. kép, 160. tábla.

⁷⁸³ NEPPER 2002, 153–154, 169. tábla.

⁷⁸⁴ NEPPER 2002, 163, 218, 184. tábla.

⁷⁸⁵ NEPPER 2002, 174, 103. kép, 193. tábla.

⁷⁸⁶ NEPPER 2002, 314, 236/b. kép, 260. tábla.

⁷⁸⁷ LANGÓ-TÜRK 2003.

⁷⁸⁸ ISTVÁNOVITS 2003, 194, 184. tábla.

⁷⁸⁹ ISTVÁNOVITS 2003, 195, 185. tábla.

⁷⁹⁰ RÉVÉSZ 2003, 435; PROHÁSZKA-RÉVÉSZ 2004, 163, 16. kép.

⁷⁹¹ KOVÁCS 1986b, 221, 2. kép.

⁷⁹² RÉVÉSZ 2002, 269–271, 290, 6. ábra.

⁷⁹³ NEVIZÁNSKY 2011, 169, Obr. 1.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

volt megfigyelhető, ezekben pedig bőr vagy nemez nyoma. A kb. 4 cm átmérőjű kerek foltok az egész koponyán megmaradtak, kivéve a homlokcsontot. Itt részben a szemgödör, a bal arccsontok és az állkapocs bal oldalán voltak. E patinanyomokat azok a préselt kerek, közepükön kidomborodó, gyöngyözött kerettel övezett ezüstdíszek okozhatták, melyek pereme kissé behajló, szélük mellett újabb gyöngykeret fut. Oldalukon kis lyuk található, az egyik dísz esetében megmaradt a felerősítésre szolgáló vékony lenszálcscsaka is. Összesen tíz darab került elő, átm.: 2,3 cm. *Kísérő leletek:* láncsal összekapcsolt gömbsorcűsüngős fülbevalók, gyöngyök, karperecek, fülesgombok.⁷⁹⁴

39. *Várpalota-Semmelweis u. 11. sír:* a 18-22 éves korú női váz koponyájánál 7 db kerek, ezüstlemezből préselt, kúp alakú, közepén kidomborodó két gyöngykerettel övezett fémdísz feküdt. Szélükön egymás mellett két kis lyuk látható. Közülük 3 db a koponya tetején, további 3 a koponya bal oldalánál ívesen, élére fordulva, míg a hetedik a koponyától északra feküdt, átm.: 2,8 cm. *Kísérő leletek:* huzalkarikák, gyöngyök, ruhadíszek, karperecek, fülesgomb, tűtartó (?).⁷⁹⁵

Kutatástörténet

A honfoglalás kori párták vizsgálatára önálló tanulmányt több mint fél évszázada szentelt Szabó Kálmán.⁷⁹⁶ Három Kecskemét környéki sírlelet elemzése alapján megállapította, hogy a pártaviselet ismert volt a 10. századi Kárpát-medencében. Véleménye szerint ez a magyarság keleti örökségéhez tartozott, s nem csupán az új hazába költözést követően terjedt el körükben. László Gyula a szeged-bojárhalmi 3. sírban nyugvó nő ruházatának rekonstruálása során nagyobb fémkorongokkal és csüngős veretekkel díszített pártát említett; rekonstrukciós rajzán a csúcsos süveg peremére ilyen díszeket helyezett,⁷⁹⁷ míg a hencida-szerdekalmi I. sír esetében az ugyancsak csúcsos süveg peremét kerek, áttört veretek övezik.⁷⁹⁸ Több honfoglalás kori fejdísz ábrázolása látható az *50 rajz a honfoglalókról* című művében is.⁷⁹⁹ Szóke Béla

meglátása szerint a honfoglaló magyarság vezető- és középrétegének első csoportjába tartozó nők pártájának vagy süvegének peremét aranszalag díszíthette, áttört hajfonatkorongjaik is innen csüngtek alá, míg a második csoport pártáját vagy sapkájának peremét díszíthették a kéttágú csüngők és a lemezkorongok.⁸⁰⁰ Dienes István az orosháza-Pusztai-tanyai 2. sírban nyugvó nő ruházatát alkotta újjá, ahol a csúcsos süveget elgondolása alapján négy kerek rozetta díszítette.⁸⁰¹ Véleménye szerint a nők selyemből vagy brokátból készült köntöseik fémdíszeihez hasonló ékítményekkel szegélyezett pártát és süveget viseltek.⁸⁰² Bálint Csanád a női fejdíszek bemutatása alkalmával az azokon elhelyezkedő préselt rozettákról és öntött veretekről írt; meglátása szerint a hódmezővásárhelyi leletben a koponyán előkerült csüngős díszek a hajfonatba fűzött szalaghoz tartozhattak,⁸⁰³ esetleg egy lapos, kicsi főkötő peremére lehettek felerősítve.⁸⁰⁴ V. Szathmári Ibolya a honfoglalás kori leányok fejdíszait a következőképpen rekonstruálta: vászonszalagra vagy vászonnal és bársonnyal bevont bőrszalagra préselt vereteket, korongokat erősítettek.⁸⁰⁵ Mesterházy Károly a párták díszítésére szolgáló rozettákat és csüngős vereteket, pontsordíszes áttört karikákat, továbbá gyöngyöket említ.⁸⁰⁶ A párták bemutatása kapcsán M. Nepper Ibolya azok díszítésére felhasznált hajszálvékony bronzlemezről préselt, kerek rozettákról ír, melyek olykor aranyozott bronzból vagy ezüsből is készülhettek, ezeket erősítették fel a 2-3 cm széles bőr- vagy textilszalagra.⁸⁰⁷ A női viselet összefoglaló módon történő bemutatása kapcsán Kürti Béla foglalta össze a pártára vonatkozó ismereteket, az alábbi típusok szerint osztályozva: elő- és konty-, valamint a koponyát körülvevő pártá.⁸⁰⁸ A középkori pártaviselet összefoglalása Béres Mária tollából született meg, ebben a honfoglalás korától a késő középkorig kimutatható pártákat díszítményeik alapján öt csoportba sorolta: fémveretekkel, rozettákkal, flitterekkel; gyöngyökkel; sodronyhuzalokkal; boglárokkal díszített párták; valamint egyszerű, szerves anyagú szalagból készült darabok. Típusaik szerint pedig: karika-, homlok- és kontypárták. Véleménye szerint e fejrevalók mindig

⁷⁹⁴ PERÉMI 1986, 122–125, III. tábla; FÓTHI 1998, 74.

⁷⁹⁵ FÓTHI 1998, 75; PERÉMI 2001, 158, 6, 10. ábra.

⁷⁹⁶ SZABÓ 1955.

⁷⁹⁷ Noha e rekonstrukció több ponton is megkérdőjelezhető, hatása mégis máig érzékelhető a honfoglalás kor kutatásán belül (KÜRTI 1996, 149; MESTERHÁZY 1997, 49).

⁷⁹⁸ LÁSZLÓ 1944, 152, 164, 17., 21. kép.

⁷⁹⁹ LÁSZLÓ 1982.

⁸⁰⁰ SZÓKE 1962, 26–27.

⁸⁰¹ A rekonstrukciós rajzot László Gyula készítette (MADARAS 2006, 246).

⁸⁰² DIENES 1965b, 149, 9. ábra; DIENES 1972, 63.

⁸⁰³ Dienes István véleménye szerint a csüngők sapka vagy süvegperemét díszíthették (DIENES 1978, 112).

⁸⁰⁴ BÁLINT 1977, 122, 126, LXXXI. tábla; BÁLINT 1991, 69, Taf. XXI.

⁸⁰⁵ SZATHMÁRI 1992, 7–8; SZATHMÁRI 1993, 193–194.

⁸⁰⁶ MESTERHÁZY 1993, 292; MESTERHÁZY 1997, 50–51, 58.

⁸⁰⁷ NEPPER 1996a, 52–54.

⁸⁰⁸ KÜRTI 1996, 150–151.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

rendelkeztek valamilyen jelképes tartalommal.⁸⁰⁹ A hajdonokat megillető párta Kárpát-medencei történetét a későbbiekben Selmeczi László elemezte, cáfolva ennek honfoglalás kori meglétét.⁸¹⁰ Egyes leletek kapcsán napjainkig több fejéket, fejfedőt, kendőt, hajfogót stb. ábrázoló rekonstrukciós rajz is napvilágot látott [pl. 103. tábla 1].

A honfoglalás kori fejdíszek vizsgálata során a leginkább hiteles forrásaink a – lehetőleg szakszerűen feltárt – sírokból származó koponyán vagy annak környékén előkerülő díszek, esetleg azok egykori nyomait őrző patinanyomok lehetnek. Kellő kritikával kell azonban eljárni ezek funkciójának megállapításakor, hiszen a koponyán előkerülő veretek, nemesfém lemezek halotti szemfedő részei is lehetnek,⁸¹¹ de kerülhettek a koponyára egyéb, a viseleti helyzettől eltérő módon sirba helyezett elemek is, melyek ugyancsak lehetnek fémdíszesek.

A fejdíszek felosztása

A vizsgált tárgycsoport tagjait egyfelől osztályozhatjuk a rájuk erősített díszek szerint, illetve e díszítőelemek elhelyezkedése alapján elkülöníthető típusaik alapján. Nézzük először a díszítéshez felhasznált elemek szerinti csoportosítást.

Öntött veretek

Több más viseleti elemhez hasonlóan az öntött vereteket fejdíszeken is megtaláljuk a 10–11. századi Kárpát-medencében. Ezek a veretek az alábbi fő csoportokba sorolhatók:

1. Négyágú ezüstveretek.⁸¹²
2. Kisebb ezüstrozetták.⁸¹³
3. Kisebb csüngős bronz-,⁸¹⁴ vagy ezüstveretek.⁸¹⁵
4. Kisebb kerek veretek:⁸¹⁶
 4. a. Kerek, szélén gyöngyözött kerettel övezett bronzveretek.⁸¹⁷
 4. b. Kerek, közepén a veret alakját követően árkolt bronzveretek, melyek középrésze sima és bemélyedő egyaránt lehet.⁸¹⁸
 4. c. Kerek, közepén a veret alakját követően bemélyedő aranyozott ezüst-⁸¹⁹ és ezüstveretek.⁸²⁰
 4. d. Kerek, közepén bemélyedő, szélén gyöngyözött kerettel övezett bronz-⁸²¹ vagy aranyozott ezüstveretek.⁸²²
5. Kerek, közepén áttört, gyöngyözött kerettel díszített bronzveretek.⁸²³
6. Kerek, csonka kúp alakú ezüstveretek.⁸²⁴
7. Szív alakú, egykor csüngős veret alsó tagja.⁸²⁵

A vereteket vizsgálva tehát kisebb csüngős díszek,⁸²⁶ ezek felső kerek tagjai és ritkán csüngőrészüik, kerek veretek,⁸²⁷ egyetlen esetben pedig kisebb rozetták és négyágú veretek találhatók. A kisebb csüngős veretek felső tagjai között vannak olyanok is, melyeket átalakítva – a csüngők függesztési füleit eltávolítva – használtak fel, bizonyára másodlagosan.

Ezeket többségükben fűrt lyukak vagy a veretek hátoldalán lévő fülek segítségével rögzítették. Két szegcsekkel felerősített veretsor került elő: a hajdúdorogi és a hencidai.⁸²⁸

Nem egy esetben többfajta veretet használtak fel díszítésre: így csüngős és kerek vereteket,⁸²⁹ nem töre-

⁸⁰⁹ BÉRES 1996; BÉRES 1998.

⁸¹⁰ SELMECZI 2006, 50–57.

⁸¹¹ DIENES 1963; FODOR 1973; RÓNA-TAS 1995, 161–165.

⁸¹² Hajdúdorog-Gyulás 25. sír.

⁸¹³ Hajdúdorog-Gyulás 25. sír.

⁸¹⁴ Pécs-Vasas 33. sír.

⁸¹⁵ Hódmezővásárhely-Kopáncs 17. sír, Tiszabercel-Ráctemető 12., 29. sír. A fadd-jegeshegyi 225. sírből származó csüngős veretek közül lennek.

⁸¹⁶ E csoportban tüntettem fel azokat a kerek vereteket, melyek között vannak eredetileg ilyennek készült és másodlagosan felhasznált, egykor kisebb csüngős díszek felső tagjai is. Ez utóbbiakat többször átalakítva, csüngőik kapcsolódási füleit eltávolítva, magát a veretet átfűrvé használták fel. Alakjuk miatt azonban véleményem szerint e csoportba sorolandók.

⁸¹⁷ Püspökladány-Eperjesvölgy 107. sír (4 db).

⁸¹⁸ Püspökladány-Eperjesvölgy 107. sír (3 db).

⁸¹⁹ Sárctudvari-Hizóföld 102. sír.

⁸²⁰ Harta-Freifelt 22. sír.

⁸²¹ Püspökladány-Eperjesvölgy 107. sír (2 db), Pécs-Vasas 33. sír.

⁸²² Tiszalúc-Sarkadpuszta 163. sír.

⁸²³ Hencida-Szerdekhalom 1. sír.

⁸²⁴ Püspökladány-Eperjesvölgy 207. sír.

⁸²⁵ Püspökladány-Eperjesvölgy 107. sír.

⁸²⁶ Bálint Csanád tipológiai felosztása szerint: Hódmezővásárhely-Kopáncs 17. sír – 1/a és 1/h altípus; Pécs-Vasas 33. sír – 1/b altípus (BALINT 1991, 123–126).

⁸²⁷ A hencidai 1. sírből származó kerek díszekhez hasonló veretek kerültek elő a békés-Hidas-háti temetőből (MRT 10, 74, 123. tábla). A pontos sírbéli helyzet ismerete nélkül előkerült veretek esetében azonban véleményem szerint nem bizonyítható, hogy azok valamilyen fejdíszben helyezkedtek el (vö. MESTERHÁZY 1997, 51). E verettípus ezüstlemezéből készült, ruhadíszként való használata a sóshartyán-hosszútetői 30. sír alapján igazolt (FODOR 1973, 34, 3. kép).

⁸²⁸ FODOR 1996b, 230, 4. kép; FETICH 1937, 96, XXXX. tábla.

⁸²⁹ Ez a tendencia megfigyelhető a felsőruhák díszítésénél is, ahol többször is együtt alkalmazták az egytagú és a csüngős díszeket.

kedtek tehát mindig az egységes díszítésre. A kerek és a kisebb csüngős veretek a ruhán és a fejdíszeken egyaránt megtalálhatók, a rombusz alakú díszekből azonban tudomásom szerint máig nem került elő valószínűsíthetően fejdíszben elhelyezkedő. Ezek ritkábban feltűnnek ugyanakkor szemfedőkön.

Préselt rozetták

A koponyán vagy a koponya környékén előkerült lemezből préselt rozetták felosztása a következő:

1. Kerek, középpontjukból sugarasan induló mintákkal díszített arany-,⁸³⁰ aranyozott ezüst-⁸³¹ vagy ezüstrozetták [103. tábla 6].⁸³²
2. Kerek, két gyöngyözött kerettel díszített ezüstrozetták [103. tábla 8].⁸³³
3. Kerek, középpontos, négy részre osztott arany-⁸³⁴ vagy bronzrozetták.⁸³⁵
4. Kerek, középpontos, szélén körben spirálisan csavarodó mintával díszített ezüstrozetták.⁸³⁶
5. Kerek, középpontos, szélén gyöngyözött kerettel, majd lemélyedő sávval, illetve ezt követő kerek gyűrűvel és árkolással elválasztott kiemelkedő középrésszel díszített ezüstrozetták.⁸³⁷

A rozetták anyagát tekintve arany, aranyozott ezüst, ezüst és bronz egyaránt megtalálható. Átmérőjük átlagosan 2-3 cm, felerősítésük a széleiken lévő változó számú lyukon átfűzött vékony textilszállal történhetett. Ezeket nem varrták azonban minden esetben peremüknél körben fel, ismert olyan eset is, amikor csupán egyetlen lyukon átfűzött szálacska tartotta a díszet. Mivel a rozetták vékony lemezből készültek, szilárdságuk növelése végett hátlappal merevítették őket: ásatási megfigyelések

szerint börszerű anyaggal voltak kitöltve.⁸³⁸ Bőr helyett viaszt vagy gyantát is alkalmazhattak, de a rozettákat varrhatták vastagabb bőr- vagy textilszalagra is,⁸³⁹ mely többé-kevésbé kitöltve őket hátlapként is szolgált, így biztosítva szilárdabb tartást.

Gyöngyök

Ékszerként és díszítőelemként az egyik legnagyobb számban gyöngyöket találunk a 10–11. századi Kárpát-medencei női sírokban. Főként nyakláncként felfűzve viselték őket, de megtalálhatók hajfonatkorongok függesztő szíjain, magába a hajfonatba fűzve vagy a ruhára varrva, de került már elő felvarrt gyöngyökkel ellátott fejdísz is, melynek díszítéséhez felhasznált elemek tovább osztályozhatók:

1. Üveggyöngyök [103. tábla 2].⁸⁴⁰
 1. a. lapított gömb alakú
 1. b. kisméretű, szemes
 1. c. kéttagú rúd alakú
 1. d. lapított hasáb alakú
 1. e. korong alakú
 1. f. csonka kúp alakú
 1. g. kettős csonka kúp alakú
2. Kauri.⁸⁴¹

Annak, hogy mindössze egyetlen ilyen lelet ismert, oka lehet egyrészt, hogy a gyöngyös fejdíszek pontos azonosítását nem egy esetben nehezíti a gyöngyök egyéb díszítő célzatú felhasználása: számolni kell annak lehetőségével is, hogy a temetési szertartás során a nyakban viselt gyöngyök közül egy vagy több darab is a koponya alá kerülhetett,⁸⁴² de megtévesztő lehet egy gyöngyökkel díszített hajfonat vagy hajfonatpár is.⁸⁴³ Másrészt a

⁸³⁰ Almásfüzitő-Nagykolónia I. sír.

⁸³¹ Kiskundorozsma-Hosszúhát 595. sír.

⁸³² Balatonújlak-Erdő-dűlő 17. sír, Kistokaj-Homokbánya 24. sír.

⁸³³ Kecskemét-Lakihgy B sír, Szentcsanak-Derekegyházi oldal 5. sír, Várpalota-Semmelweis u. 1., 11. sír.

⁸³⁴ Bugyi-Ürböpuszta I. sír.

⁸³⁵ Püspökladány-Eperjesvölgy 55. sír.

⁸³⁶ Orosháza-Pusztai-tanya 2. sír.

⁸³⁷ Gyomaendrőd-Kádár-tanya A sír.

⁸³⁸ BÁLINT 1971, 70; BÁLINT 1977, 129.

⁸³⁹ RÉVÉSZ 2001, 27.

⁸⁴⁰ E gyöngyök mindegyike a püspökladány-eperjesvölgyi 289. sírból került elő.

⁸⁴¹ Püspökladány-Eperjesvölgy 289. sír.

⁸⁴² Több más sírban is feküdtek a koponya alatt különböző gyöngyök: a sárrétudvari-hizóföldi 57. sírban a csecsemő váz koponyája alatt 5 db szemeggyöngy feküdt (NEPPER 2002, 306, 240. tábla). Jelen esetben az elhunyt fiatal korára való tekintettel – úgy vélem – nem a kontyot összefogó egykori fejdísz nyoma került elő – hiszen egy ilyen fiatal gyermeknek nem lehetett olyan hosszú haja, melyet kontyba foghatnának – hanem a gyöngyök nyakláncra vagy valamilyen fejdísz hátsó részére lehettek varrva. A gyöngyök nyakdíszként történő felhasználásának lehetőségét azonban gyengíti az az érv, hogy minden darab a koponya alatt feküdt, s nem a nyak vagy a fej környékén. A püspökladány-eperjesvölgyi 103. sírban a koponya alatt feküdt 4 db hengeres, ezüstfóliás üveggyöngy (NEPPER 2002, 146, 159. tábla). Az 528. sírban ugyancsak a koponya alól került elő 3 db szemes és 1 db hengeres gyöngy (NEPPER 2002, 202, 214. tábla). A Ictkés-iskolai 6. sírban a koponya alatt feküdt 3 db színes üveggyöngy (BAKAY 1978, 121, LVI. tábla). Ezekben az esetekben sem került elő más, nyakláncra utaló lelet, így talán itt is gyöngyös fejdísz nyomai maradtak fenn, noha a gyöngyöket természetesen a hajfonatba is fűzhatték. A karos-eperjesszögi II/3. sírban a koponya körül feküdt 17 db üveggyöngy, a II/25. sírban a koponya körül és a bordák között 40 db üveggyöngyöt leltek, míg a III/7. sírban a koponya bal oldala alatt 6 db gyöngy volt. E síroknál sem dönthető el azonban kétséget kizáróan, mi volt a gyöngyök szerepe: ruhára, süvegre vagy az arról lecsüngő szalagra egyaránt varrhatták őket (RÉVÉSZ 1996, 81).

⁸⁴³ Pl. Szolnok-Szanda-Beke Pál halma I. sír (MADARAS 2006, 247), Szegvár-Oromdűlő 249. és 289. sír (BENDE-LÓRINCZY 1997, 233).

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

párták gyöngyös díszítése csak a 14–15. századtól vált uralkodóvá a Kárpát-medencében.⁸⁴⁴

Spirális fémdíszek

Az ilyen fémtekercesek meglehetősen ritka daraboknak számíthatnak a korszak leletanyagában, pontos funkciójuk sem mindig ismert.⁸⁴⁵ Két fő csoportra oszthatók:

1. Vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból szorosan feltekereselt spirális díszek [101. tábla 4].⁸⁴⁶
2. Keskeny bronz-szalagból kialakított spirális díszek [50. tábla 1; 101. tábla 1–3].⁸⁴⁷

E típus átmérője mindegyik darab esetében szinte teljes hosszában azonos, kivéve a Hajdúszoboszlón talált egyik darabot.⁸⁴⁸ Dombay János meglátása szerint az ellendi fejdísznél egy vastagabb fonalat csavartak körül fémhuzalokkal, így készítve el azt.⁸⁴⁹ Mivel azonban a spirális tekercesek többsége szabályosságot mutat, valószínűbbnek tűnik számomra, hogy inkább fordítva készülhettek: egy hengeres mintára tekereselték fel a vékony huzalt vagy szalagot, majd méretre vágták. Az így

elkészített spiráltekercesekbe ezt követően fűztek valamilyen szerves anyagot.

Egyedi leletek

Néhány esetben szokatlannak tűnő díszek kerültek elő a koponya környékéről, melyek kapcsán feltételezhető, hogy azok valamilyen fejdíszsel állhattak kapcsolatban:

1. Másodlagosan felhasznált díszek:

1. a. Szív alakú, ezüst lószerszámdísz.⁸⁵⁰

1. b. Granulált díszítésű, egykor fülbevaló részét alkotó ezüstcsüngő.⁸⁵¹

1. c. Pénzek.⁸⁵²

Közismert, hogy a magyarok a kalandozások során megszerzett korabeli pénzeket nem fizetőeszközként használták, hanem díszként. Nyakba akasztva, ruhára, lószerszámmra, övre, sőt csizmára varrva is megfigyelték már a honfoglalás kori sírokban, de alkalmazták szemfedő részeként is. Úgy vélem feltételezhető, hogy e kör kibővíthető a fejdíszekkel is.⁸⁵³

⁸⁴⁴ SZATHIMÁRY 1993, 194. – A fej körül kerültek elő apró – 0,5 mm átmérőjű – gyöngyök a harta-freifelti 4. és 10. sírban; ezek talán valóban egy finom szövésű fátoly díszei lehettek egykor (KUSTÁR–LANGÓ 2003, 27–28). Feltételezhető „foglatatba” varrt üvegbetétekkel díszített fejfedők létezése is: a karos-eperjesszögi II/25. sírban 2 db félgömb alakú üvegbetét volt a koponya és a bordák körül elhelyezkedő gyöngyök között, míg a 45. sírban a váz koponyája körül feküdt 3 db félgömb alakú üvegbetét. Az előbbi esetben Révész László véleménye szerint a fejdísz volt vagy az arról lecsüngő szalagokat, míg utóbbiaknál a süveget díszíthették, bőr- vagy textilfoglalatban (Révész 1996, 20, 24).

⁸⁴⁵ Spirális huzalok kerültek elő a vágatornóci (Trnovec nad Váhom, Sl.) 248. sírból (Točík 1971, 155–156) és a szentmihályúri (Michal nad Žitavou, Sl.) 9. sírből (Točík 1971, 193) is, ezeket Bakay Kornél (BAKAY 1978, 155, 149. jegyzet) pártadíszként határozta meg. Funkciójuk azonban korántsem egyértelmű, hiszen utóbbi spiráltörödéket Anton Točík nyakláncnak tartotta, míg a tornóci darab pontos sírbéli fekvése nem ismert (Točík 1971, 155–156, 193; TOMKA 2000a, 81, 7. jegyzet). A hajdúszoboszló-árkoshalmi 226. sírből a váz nyaki részéről került elő egy spirálisan meghajlított, bronzhuzalból készült tárgy. A sárrétudvari-poroshalmi 9. sírban a gerincoszlop bal oldalánál, gyöngyökkel együtt feküdt 4 db spirális bronzhuzal tekerces. E leletek M. Nepper lbolya véleménye szerint egykor torques/diadém részét alkothatták, melyeket másodlagosan, nyakláncba fűzve viseltek (NEPPER 2002, 94, 105, 399–400, 94. tábla, 361. tábla). Véleményem szerint azonban a leletek formai hasonlóságán nyugvó érvelés nem kétségtelen bizonyíték azok egykori funkciójának meghatározásához. A nyakban viselt gyöngyök és kagylók közé fűzve viselhetett életében tulajdonosa azt a spirális bronz huzaltekerceset, mely a kistokaj-homokbányai 4. sírből (VÉGH 1993, 54, 5. kép) került elő. A karos-eperjesszögi III/9. sírban a koponya jobb oldala mellett spirálisan meghajtott, bõrmaradványokat közrefogó ezüstszalagok feküdtek, melyek Révész László meglátása szerint a fejdísz lecsüngő szalagjait ékesíthették (Révész 1996, 35, 96, 118. tábla). A II. temető II. sírjában pedig a férfi váz állkapcsa alatt feküdt egy spirális ezüstszalag (Révész 1996, 17, 17. tábla). Bakay Kornél pártadíszként szolgáló spirálsodronyt említ a szob-vendelini 20. sírből is (BAKAY 1978, 56, 142–143). A temető feldolgozását Darázs Beatrix végezte el, ebben az eredeti dokumentáció alapján megállapította, hogy a 20. férfisírban előkerült lelet egy karika töredéke, és nem spirális huzal volt (DARÁZS 1984, 11). Ezúton is szeretnék köszönetet mondani a Szerzőnek, hogy szakdolgozatát rendelkezésemre bocsátotta!

⁸⁴⁶ Ellend-Nagyödör-dűlő 110. sír, Püspökladány-Eperjessvölgy 158. sír.

⁸⁴⁷ Hajdúszoboszló-Árkoshalom 9. sír, Letkés-Téglacégető II/40. sír, Lébény-Kaszás 62. sír, Újlót (Vel'ké Lovce, Sl.) I. sír.

⁸⁴⁸ NEPPER 2002, 60, 26. tábla.

⁸⁴⁹ DOMBAY 1960, 142.

⁸⁵⁰ Kunágota 4. sír.

⁸⁵¹ Tiszabездé-Harangláb-dűlő 16. sír.

⁸⁵² Tiszanána-Cseh-tanya 4. sír.

⁸⁵³ Több olyan sír is került már elő napjainkig, melyben a koponya alatt egy vagy több átfúrt érme feküdt. Majs-Udvari rétek 53. sír: a balra fordult koponya jobb oldalán, félg alatta, laposra kalapált, átfúrt érme feküdt, mellette pedig kerek ólomlemez töredékei (KISS 1983, 80, 53. ábra, 13. tábla). Tardoskéd-Paptag I. sír: a koponya alatt volt 1 db két helyen átlukasztott dirhem (KOVÁCS 1989, 68, Taf. XV). Kenézli-Fazekaszug II/37. sír: a koponya alatt feküdt Burgundi Rudolf nyugati frank király (926–936) két helyen átfúrt ezüstérme (FETTICH 1931, 89, 69. kép). Az ellend-nagyödör-dűlői 144. sírban a koponya alatt 4 db átfúrt római érme, egy késő avar kisszívűg egyik lemeze, továbbá 1 db bronz fülesgomb volt (DOMBAY 1960, 144, XIX. tábla). E pénzek valószínűleg nem lehettek halotti obulusok, egyrészt sírbéli helyzetük miatt, másrészt, mivel akkor nem kellett volna őket átfúrni, a lyuk tehát minden bizonnyal a felerősítés céljára szolgált. (Természetesen nem lehet perdöntő érv egy érme obulus funkciójának meghatározása során, hogy az átfúratlan, hiszen kerültek már elő átfúrt, biztosan obulusként alkalmazott pénzek is (BENDE–LŐRINCZY–TÖRK 2002, 359, 29. jegyzet).) Az érmék közül egy helyen volt átlukasztva a majsi, az ellendi és a kenézli. Két, egymás mellett lévő ponton fúrták át a tardoskédi dirhemet. Az, hogy az érme egyetlen helyen volt átfúrva, még nem kérdőjelezheti meg, hogy azt felvarrva viselték, hiszen a várpalotai I. sírből származó díszek is csupán egyetlen ponton voltak átfúrva. Hasonló lehet a helyzet a két, egymás mellett lévő helyen átfúrt érmékkel is, erre a másik várpalotai sír szolgáltat példát: kúpos

2. Vékony aranylemezkék

Végül meg kell emlékezni arról, hogy néhány sír alapján feltételezhető a nemesfém lemezzel, lemezekkel ellátott fejdíszek egykori megléte is.⁸⁵⁴ Ezeknek nemcsak a rekonstruálása, hanem egykori meglétük azonosítása sem kis nehézséget okoz, hiszen rájuk csupán egyes gyakran töredékes vagy a feltárás során elporladó lemezdarabkák utalnak. Hasonló lemezkék a viselet egyéb elemeit, sőt a lószerszámot is díszíthették,⁸⁵⁵ melyeket a rajtuk lévő lyukakon átvezetett cérnával varrhatták fel, de átfúratlan lemezek esetében valamilyen foglalatba is helyezhették őket.⁸⁵⁶

A fejdíszek szabása

Talán ennek rekonstruálása jelenti a legnehezebb feladatot, hiszen a díszek elhelyezkedése által alkotott rendszerek alapján a fejdísz szabása teljes biztonsággal nem alkotható újjá.⁸⁵⁷

A pártákat maradandó anyagú díszek elhelyezkedése alapján Kürti Béla osztotta fel elő- és konty-, valamint koponyát körülölelő típusokra.⁸⁵⁸ Néprajzi adatok alapján a kontypárta a leányok kontyát három oldalról keretezte; az előpárta középen felmagasodó, a fejtetőn viselt; míg a karika-, koszorú- vagy abroncspárta a homlok fölött viselve kerítette a fejet.⁸⁵⁹ E pártatípusok azonban nem tekinthetők a honfoglalás kori viselet továbbélt elemeinek.⁸⁶⁰

Valószínűsíthetően a díszek e viseleti elemeknek csupán egy részét díszíthették, így arról nem tájékoztatható, hogy ez csupán egy szalagszerű pánt volt-e, mely a fején körbefutott vagy ez a fejék annak tetejét is beborította-e annak alakját követően, esetleg annál magasabban, csúcsosan záródva.

A fej elülső részénél elhelyezkedő rozettákkal vagy veretekkel ellátott fejdíszek⁸⁶¹

Fémdíszek elhelyezkedése alapján e típusba sorolható a legtöbb vizsgált sír: Püspökladány-Eperjesvölgy 55. sír: a homlokcsonton helyezkedett el 1 db kerek, préselt dísz, 107. sír: a koponyán félkörívben feküdt 10 db bronzveret, míg a 207. sírban a szétnyomódott koponya jobb oldalánál és a bal szemgödörben helyezkedett el egy-egy fémveret. Sárrétudvari-Hízóföld 102. sír: a koponyán 4 db ezüstveret volt. Tiszalúc-Sarkadpuszta 163. sír: a koponyán 3 db kerek veretet találtak. Balatonújlak-Erdő-dülő 17. sír: a koponyatető jobb oldalának homlokhoz közeli részén feküdt 2 db kerek rozetta, mellettük a koponya bal oldala felé pedig 1 db négyzetes, öntött veret. Mindhárom előoldalával felfelé. A bal halántékhoz tapadva ugyancsak előoldalával felfelé feküdt egy harmadik rozetta. A koponyatetőn, a koponyatető bal oldalának homlokhoz közeli részén és a bal halántékon pedig 1-1 előoldalával lefelé mutató helyzetű rozetta feküdt. A koponya alól további 1 db rozetta került elő.⁸⁶²

díszeket két, egymás melletti ponton fűrták át (PERÉMI 1986, 122–125, III. tábla). A kenézlii II/37. sírban a nyak táján 3 szem gyöngy és egy kagyló feküdt (FETTICH 1931, 89, 69. kép), a majsi 53. sírban az állkapocs és a nyakcsigolyák környékén gyöngyök és kauri helyezkedett el (KISS 1983, 80, 53. ábra, 13. tábla), a tardoskeddi sírban ugyancsak volt gyöngy és kauri is (KOVÁCS 1989, 68, Taf. XV), míg az ellendi 144. sírban kétféle gyöngy feküdt a nyaknál (DOMBAY 1960, 144, XIX. tábla). Ezekben a sírokban tehát nyaklánc megléte is valószínűsíthető, így az érmék akár azokra is lehetnek fűzve, melyek így a temetés során a koponya alá kerülhettek. Az azonban már valószínűtlennek tűnik számomra, hogy – az ellendi sírt leszámítva – csak az érmék vagy az azokhoz hasonló kerek díszek kerültek a koponya alá, az egyéb felfűzött elemekből – pl. gyöngyökből vagy kagylókból – egy darab sem. Mindezt talán nem rugaszkodunk el nagyon az egykori valóságtól, ha számításba vesszük annak lehetőségét is, hogy ezekben az esetekben vagy azok valamelyikében az érmék nem a nyakláncra helyezkedtek el, hanem valamilyen fejdísz hátsó részén, esetleg a hajba fűzött szalagokon.

⁸⁵⁴ Karos-Eperjesszőg II/47. sír, Koroncó-Rác-domb. A bugyi-ürbőpusztai 1. sírban a rozetták mellett egy aranylemezke is volt a koponyán.

⁸⁵⁵ RÉVÉSZ 1996, 77, 249. jegyzet; KÜRTI 2003, 233; LANGÓ-TÖRK 2004, 375–376.

⁸⁵⁶ Ez a típus férfisírokban is megtalálható: a tiszabeczdéd-harangláb-dülői 4. sírban a homlokcsonton talált háromszög alakú, sarkaikon átfűrt ezüstlemezek minden bizonnyal valamilyen fejdíszhez tartozhattak (PROHÁSZKA-RÉVÉSZ 2004, 143, 165, 4. kép); csakúgy, mint a 8. sírban a koponya homlokán lévő lemezek (ISTVÁNOVITS 2003, 320). A karos-eperjesszőgi III/13. sírban a férfi váz koponyájának homlokcsontján 2 db átfúratlan ezüstlemez feküdt (RÉVÉSZ 1996, 37, 130. tábla).

⁸⁵⁷ Sajnos több sír sem értékelhető ebből a szempontból, hiszen bizonytalan a fémdíszek helyzete: Almásfüzitő-Nagykolónia, Bugyi-Ürbőpuszta, Kecskemét-Csongrádi út, Tiszabercel-Ráctemető 29. sír. Ezekben az esetekben csak annyi látszik bizonyosnak, hogy a sír valamilyen fejdíszet tartalmazott. A bugyi-ürbőpusztai sírban lévő kétféle rozetta nagyobb száma (13 db) alapján talán annyi feltételezhető, hogy ezek körbe vagy majdnem teljesen körbe kerítették a koponyát, a kétféle rozetta azonban feltétlenül óvatosságra int!

⁸⁵⁸ KÜRTI 1996, 151.

⁸⁵⁹ FLÓRIÁN-GABORJÁN 1981, 198–200.

⁸⁶⁰ „Az egyszerű formai hasonlóság nem elegendő ahhoz, hogy évszázadokat, nemegyszer teljes évezredek próbáljunk közbeeső pillérek nélkül áthidalni” (BALASSA 1990, 287). „[...] erős kételyt táplállok a mai magyar néprajztudomány kompetenciájával kapcsolatban, ha az a [...] honfoglalás kora bármely kérdésére vonatkozik” (KÓSA 1996, 978).

⁸⁶¹ A fémdíszek helyzete alapján leginkább ebbe a csoportba lenne sorolható a kiskundorozsma-hosszúhátú 595. sír.

⁸⁶² Jelen esetben tehát kétféle fémdísz került elő a koponyáról és alóla: 7 db rozetta és 1 db négyzetes veret. Ezek közül azonban a négyzetes veretet véleményem szerint kizárhatjuk a fejdísz részei közül. A sírból további 3 db ilyen veret került elő a gerincoszlop bal oldalánál, a többi veretnél magasabban, a jobb alkar felett – ezek előlapjukkal lefelé feküdtek – és a sárgödör délnyugati végében. Az ilyen típusú veretek főként a női ruha vagy öv díszítésére szolgálhattak, hiteles feltárásból nem ismert olyan eset, mikor a koponyán feküdtek volna (vö. HORVÁTH 2004, 157–159). Úgy gondolom, jelen esetben a temetés során végrhajtott cselekmények következtében kerülhetett 1 db négyzetes veret a koponyára, valószínűleg a ruházat megoldása, viseleti módjától eltérő sírba helyezése kapcsán. A 7 db rozetta közül a három előoldalával lefelé fekvő darab nyilván nem lehetett a fejdíszben, ezek valamilyen más viseleti elemhez tartozhattak (esetleg a fejdísz egy levágott részét

Kecskemét-Lakihegy A sír: a koponya homloki részén találtak 8 db ezüstkorongot, míg a B sírban a koponya homloki részén és a halántékfalakon voltak a rozetták. Orosháza-Pusztai-tanya 2. sír: a koponya tetejénél és homloki részének jobb oldalánál préselt fémdíszek helyezkedtek el. Hódmezővásárhely-Kopáncs 17. sír: 9 db csüngős és 1 db kerek veret helyezkedett el a váz koponyáján, a csonthoz tapadva. A veretek nagyrészt körben övezték a koponyát, annak hátsó része kivételével. A közzétett fotó és rajz alapján úgy tűnik a 7 db azonos veret egymás mellett feküdt, a koponya hátsó része felé lejtő egyenes vonalban, ezek sorát zárta a koponya jobb és talán bal oldalán is a 2 db azonos csüngő, az 1 db kerek veret pedig a koponya jobb oldali veretsorának végén helyezkedett el [102. tábla 3–4].⁸⁶³ Koroncó-Rác-domb: a koponya homlokán vékony, téglalap alakú aranylemezek feküdtek. Várpalota-Semmelweis u. 11. sír: a koponyán, valamint annak környékén 7 db kerek fémdisz volt. Közülük 3 db a koponya tetején, további 3 db a koponya bal oldalánál ívesen, élére fordulva, míg a hetedik a koponyától északra feküdt. Szentés-Derekegyházi oldal 5. sír: a koponya két oldalán, valamint a szemgödörnél feküdt 3 db rozetta. Tiszabercel-Ráctemető 12. sír: a koponyát aranyozott ezüzből készült pitykék vették körül, melyek közül 2 db a koponya tetejénél, 2 db a koponya jobb oldalánál, 1-1 db a koponya bal szemöldökívén és állkapcsának bal oldalán, 1 db a koponya bal oldala mellett, 1 db pedig a bal mellkasban feküdt. Tiszabездéd-Harangláb-dülő 16. sír: a koponya felső részében a bal szemüreg felett 1 db ezüsfüggő volt. Tiszána-Cseh-tanya 4. sír: a koponya mögött 3 db átfúrt érme feküdt. Fadd-Jegeshegy 1/225. sír: a koponya tetejénél 4 db kisebb csüngős dísz feküdt, ebből kettő a koponyacsonton, szorosan egymás mellett, csüngős részükkel a homlokcsont irányába. További 4 db ilyen veret pedig a jobb kulcscsontnál feküdt, ez utóbbiakat állatjárat mozdíthatta el a koponyától. Harta-Freifelt 22. sír: a koponya tetején feküdt 2 db veret.⁸⁶⁴ Valószínűleg ide sorolható a Gyomaendrőd-Kádár-tanyai A sír is, ahol a rozetták okozta patinanyomok a koponya elülső és oldalsó részén voltak megfigyelhetők.

Díszek száma és elhelyezkedése alapján ezek lehetnek csupán a homloknál vagy a koponya tetejének elülső részénél díszítettek, a homlokon vagy a koponyatető elülső részén⁸⁶⁵ át a halántékokig díszesek, avagy egészen a falcsontokig fémdíszekkel ellátottak. Díszek szorosan egymás mellett vagy ütemes sorokban is elhelyezkedhettek. Szabásukat tekintve nincsenek biztos adataink: szalagszerű, állandó méretűek, avagy például végeik megkötésével szabályozhatók egyaránt lehettek; mint ahogy sapkák, kendők stb. elülső részén is elhelyezkedhettek ezek a díszek.

A fej hátsó részénél elhelyezkedő fémdíszekkel vagy gyöngyökkel ellátott fejdíszek

Ritkábbak azok a sírok, melyek ilyen fejdíszek meglétére utaló leleteket tartalmaztak. A fentebb már említett, esetenként bizonytalan funkciójú gyöngyöket és pénzeket tartalmazó sírokon felül az alábbi temetkezések sorolhatók nagyobb valószínűséggel ebbe a csoportba: Püspökladány-Eperjesvölgy 289. sír: a váz koponyája alatt téglalap alakú bőr- vagy textilfolt helyezkedett el, amely alatt két sorban üvegpaszta gyöngyök és 1 db kauri volt. Karos-Eperjesszőg 11/47. sír: a koponya alatt átfúratlan aranylemezek feküdtek. Kunágota 4. sír: a koponya alatt egy szív alakú, két helyen átfúrt ezüstlemez találtak.

A püspökladányi sírban valószínűleg egy rövidebb bőr- vagy textilszalag lehetett, melyre két sorban varrhatták fel a gyöngyöket [103. tábla 1].⁸⁶⁶ Méreténél fogva e fejként valószínűleg csupán a kontyot foghatta össze. Rögzítésére feltehetőleg tűt használhattak,⁸⁶⁷ mivel fém- vagy csonttű nem került elő, így az valószínűleg fából lehetett.

A kunágotai sírból származó ezüstlemez Móra Ferenc megfigyelése szerint „*párta*” módjára hajtartóként szolgálhatott.⁸⁶⁸ Sajnos a koponya teljesen széthullott – a lemez helyzetére a nyakszirtecsonton megfigyelt patina utal – arról nem szól a tudósítás, hogy az trepanált volt-e, s az egykori szütyelődísz nem a beavatkozás helyét borította-e.⁸⁶⁹ A lószerszámdíszek másodlagos – ruhadíszként vagy ékszerként történő – felhasználása nem szá-

alkothatták?), melyet a fejre terítettek a temetés alkalmával. Nehezen ítéltető meg a jobbra fordult koponya halánték közeli része alatt, előlapjával lefelé fekvő rozetta egykori szerepe, amely akár a fejdíszben is elhelyezkedhetett.

⁸⁶³ A koponya rajzán (BALINT 1991, Taf. XXI/1) ez utóbbi veret nincs ábrázolva, a fotón (BALINT 1991, Taf. XXI/1) azonban jól látható.

⁸⁶⁴ Kustár Rozália és Langó Péter meglátása szerint a veretek talán kendő vagy a fej alakját követő fejfedő díszek lehetnek (KUSTÁR-LANGÓ 2003, 31).

⁸⁶⁵ A koponyatetőn vagy annak hátsó részénél előkerülő díszek talán a sír behatolása vagy bolygatása következtében kerülhettek oda a homlok vagy a fej homlokhoz közeli részéről. A láthatóság szempontjából ugyanis e többségében lapos veretek vagy rozetták a koponya tetején kevésbé érvényesültek volna, a csüngős díszek pedig minden bizonnyal megközelítőleg függőleges helyzetben lehettek egykor.

⁸⁶⁶ NEPPER 2002, 174–175.

⁸⁶⁷ A haj, kendő vagy fejfedő viselétével összefüggésben álló tűk használata már a 10–11. századtól megfigyelhető, előzménye lehet a 12–13. századi hasonló hajviselgetnek (BÓNA 1978, 140–141; KISS 2000, 72).

⁸⁶⁸ MÓRA 1926, 12–13.

⁸⁶⁹ A koponya környékén előkerülő ezüstlemezek nem számítanak ismeretlennek a Kárpát-medencei 10. századi sírokban, azok szolgálhattak trepanáció borítására is. Ezt már a verebi sír kapcsán Érdy János megfigyelte (ÉRDY 1868, 15, 25).

mít ismeretlenek a 10. századi Kárpát-medencében,⁸⁷⁰ lehetséges tehát, hogy ezt a tárgyat valamilyen szerves anyagra erősítve viselték a koponya hátsó részénél.

Ugyancsak tarkó közeli részén ékített fejdíszre utalhatnak a karosi II/47. sírból – a koponya alól – előkerült aranylemezek is. Mivel a sír hajfonatkorongokat is tartalmazott, így felvetődik a lehetősége, hogy a lemezek egy – a hajviselet szempontjából funkció nélküli – fejfedőn is lehettek.

Ezek között tehát egyfelől szalagszerű, néhány cm széles bőr- vagy textilpántok lehettek. Amennyiben szerves anyagú részük nem érte körbe a koponyát, rögzítésükre fatűt használhattak.⁸⁷¹ E díszek is lehettek azonban egy fejfedőre vagy sapkára stb. erősítve is.

A fejet körben övező spiráldíszes, rozettás vagy veretes fejdíszek

Véleményem szerint az alábbi sírok leletei tartoznak ide: Hajdúdorog-Gyulás 25. sír: a jobbra fordult koponya két oldalán összesen 13 db négyágú és 21 db rozetta alakú veret feküdt, egyenes sorban, egy-egy négyzetes veret között, kapcsolódási pontjaik alsó és felső oldalán egy-egy rozettával [102. tábla 1].⁸⁷² Hencida-Szerdekhalom 1. sír: a koponyán körben 17 db kerek bronzveret feküdt. Kistokaj-Homokbánya 24. sír: a koponyán és alatta 2-2 db préselt rozetta volt [102. tábla 2]. Várpalota-Semelweis u. 1. sír: a váz erősen töredékes koponyáján több kerek patinanyom volt megfigyelhető, ezekben pedig bőr vagy nemez nyomai. A kb. 4 cm átmérőjű kerek foltok az egész koponyán megmaradtak, kivéve a homlokcsontot. Itt részben a szemgödör, a bal arccsontok és az állkapocscsont bal oldalán található. E patinanyomokat az előkerült préselt ezüstdíszek okozhatták. Pécs-Vasas 33. sír: a váz koponyája alatt és körötte 12 db csüngős dísz feküdt. Három db szorosan egymás mellett, a koponya hátulján, kissé jobboldalt a csontozathoz tapadva. Kerek tagjaik voltak felül. Két db a koponya mögött volt, ezeket valószínűleg a föld mozgása mozdította el helyükről. A koponya alatt hátul szorosan egymás mellett, részben egymáson fekvő további 7 db. Köztük és a koponyacsont között szíj- és szövetmaradványok voltak. A koponya körül további 6 db kerek veret feküdt. Egy db a koponyától távolabb fekvő csüngős dísz és a koponya között lapján, 1 db a bal felkarcsont végétől néhány cm-re a koponya irányában élén, 1 db a koponya mögött, egy csüngős díszről balra a lapján, 2 db a homlok bal szélé alatt a lapján, 1 db pedig ugyancsak lapjával fölfelé a koponya

alatt. Jelen esetben a koponya hátuljánál és a koponya mögött lévő csüngős díszek szinte bizonyosan a fej hátsó részénél helyezkedtek el egykor, valamint a kerek veretek egy része is, azonban a homlok bal szélé alatt lévő 2 db kerek veret alapján feltételezhető egy olyan fejdísz, melyet hátsó részén szorosan egymás mellett lévő csüngős – és talán ezek széléin elhelyezkedő kerek – veretekkel, míg elülső részén dominánsan kerek veretekkel díszítettek. Ennek alapján ez is a koponyát körülölelő díszek típusába sorolható. Ellend-Nagygödör-dülő 110. sír: a váz koponyáján bronzhuzalból spirálisan meghajlított dísz feküdt több darabban. A patinanyomok tanúsága alapján hátul, a nyakszirti rész alján, kétoldalt kissé a fül fölött haladva övezte a koponyát. Alatta 4-5 cm szélességben bőrfoszalványok voltak megfigyelhetők. Letkés-Tégláégető II/40. sír: a váz szétesett koponyájának töredékein erős bronz patinanyomok voltak láthatók 2 cm szélességben, melyet spirálisan meghajlított, szalagszerű bronzdíszek okoztak. Ebből azonban csupán egy 6 cm-es darab maradt meg eredeti helyén, a koponya alatt. A jobb szemüregtől mérve 36 cm hosszán volt megfigyelhető a patina, vagyis egykor csaknem körülírta a koponyát. Lébény-Kaszás 62. sír: leírását lásd az adott lelőhelynél! Püspökladány-Eperjesvölgy 158. sír: a váz koponyáján hátracsúszva spirális tekercs több darabja feküdt. Újlót (Vel'ké Lovce, Sl.) 1. sír: a váz koponyáján voltak a spirális díszek, ezek töredékesen mért 25 cm-es hossza ugyan nem érte volna körbe a koponyát, de a spirálban futó szalag bizonyára körbefogta azt, így vélhetően ez is ebbe a csoportba sorolható, csakúgy, mint a hajdúszoboszló-árkoshalmi 9. sír, ahol a váz koponyájának helyén – melyet munkagép bolygatott – vékony bronz-szalagból spirálisan meghajlított díszek darabkái feküdtek.

E viseleti elemek díszítésére préselt rozettákat, különböző vereteket vagy ezek kombinációját, továbbá spirális tekercseket is felhasználtak. Az előbbieken azok valószínűleg többé-kevésbé ütemesen sorakozva helyezkedtek el, míg az utóbbiak teljesen vagy csaknem teljesen körbe kerítették a koponyát. Egykori szabásuk sajnos ezeknek sem határozható meg teljes biztonsággal, a fejet borító sapkák, szalagszerű „*diadémok*” egyaránt lehettek köztük.

Az ellendi spiráltekercs két végén, a koponya jobb és bal oldalán egy-egy spiráltekercs végű karika is előkerült. Dombay János feltételezése szerint e karikák spirális végeit a bronztekercs két végét befogadó tokká képezték ki, s e két karikát egy szalaggal összekötve

⁸⁷⁰ Ruhadiszként felhasznált csörgős lószerszámveret került elő a sándorfalvi 93. sírból (FODOR 1996, 351, 5. kép). Ugyancsak másodlagosan, hajfonatdíszként szolgálhatott a Tiszaeszlár-Vörösmarty utcai 3. sírből származó szív alakú sügyelődísz (CSALLÁNY 1970, 268, *Abb.* 8, 11, *Taf.* XXXIV). A püspökladány-eperjesvölgyi 138. sírből pedig egy díszként viselt, palmettamintás öntött sügyelődísz látott napvilágot (NEPPER 1996, 251, 15. kép; NEPPER 2002, 150, 165. tábla).

⁸⁷¹ Ritkábban féműtük használatát is megfigyelték a korszak temetkezéseiben, pl. OBENAU 2006, 312.

⁸⁷² Kürti Béla azt a kontypárták között említi (KÜRTI 1996, 150–151).

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

fogták össze a spiráltekercs két végét.⁸⁷³ Érvelésének súlyát véleményem szerint azonban gyengíti, hogy a spiráltekercs végeit valószínűleg nem fogta volna be szilárdan a spirálcsőgős karika – a leletek fotója alapján kétségesnek tűnik számomra az is, hogy egyáltalán belefért volna-e – hacsak azokon nem húzták volna át a spirál belsejében húzódó szalagot. Természetesen nem zárható ki a két karika spiráltekercset záró funkciója sem, az esetek többségében azonban valószínűbb, hogy a spiráltekercseket egyszerűen a rajta vagy rajtuk keresztülhúzott szerves anyaggal kötötték össze, ami me-revitést is adott a tekercseknek, hiszen azok önmagukban alkalmatlanok lettek volna fejdísznek. Legutóbb Nevizánszky Gábor közölt Újlótról (Vel'ké Lovce, Sl.) hasonló darabot, melynek belsejében szerencsésen megőrződött a szerves anyag – len, kender vagy gyapjú – maradványa is, újabb adattal alátámasztva, hogy ezeket nem önmagukban, hanem belsejükben szerves anyagokkal kombinálva viselték.

Több olyan rekonstrukció is készült napjainkig, melyen csúcsos fejfedő, süveg látható.⁸⁷⁴ A csúcsos süveg meglétére – tudomásom szerint – a mai napig az egyetlen bizonyíték a beregszászi (Berehove, Ukr.) I. sírből előkerült süvegcsúcsdísz.⁸⁷⁵ E lelet azonban csupán arra utal, hogy a fejfedő teteje csúcsba futó módon végződött, annak többi részlete azonban sajnos nem ismert. Kérdés továbbá az is, hogy mennyire lehet ebből az egyetlen leletből általános következtetéseket levonni, valamint, hogy ez a férfisírből származó lelet alapot adhat-e hasonló női fejfedők rekonstrukciójára.⁸⁷⁶ Csúcsos, a végén egyetlen kerek verettel díszített fejfedőt rekonstruált M. Nepper Ibolya a püspökladány-eperjesvölgyi 92. sír kapcsán.⁸⁷⁷ A sírrajz és -leírás azonban véleményem szerint nem támasztja alá, hogy a kerek veretek közül az egyik egy süveg csúcsán helyezkedett volna el. Gyakorlati szempontból is átgondolandónak tűnik számomra, hogy egy kúposan végződő fejfedő csúcsára egy kevésbé odaillesztett, sík alapterületű veretet illesztettek volna. Mindezekkel természetesen nem akarom elvetni a nők körében viselt csúcsos fejfedők, süvegek meglétének le-

hetőségét, azonban közvetlen bizonyíték – úgy vélem – egyelőre nincs rá.⁸⁷⁸

Valószínűleg a ruhák alapanyagához hasonló anyagokat használtak a fejdíszek készítése során is, az azonban korántsem bizonyos, hogy egy személy esetén ugyanaból az anyagból készült a ruha és a fejfedő. Sajnos a fejdíszek, fejfedők anyaga rendkívül kevés esetben maradt meg, akkor is csupán apró darabkái: a halimba-cseresi I. sírban az összetört koponyán zöld patina látszott, az egykori fejdíszből azonban csupán egy zöld rozsdával átitatott vászondarabka maradt meg.⁸⁷⁹ Az ellend-nagygödör-dülői 110. sírban a koponyán körben bőr, míg a püspökladány-eperjesvölgyi 289. számú temetkezésben a koponya mögött bőr vagy textil nyomai mutatkoztak. A pécs-vasasi 33. sírban a koponya és a veretek között szíj- és szövetmaradványok voltak.

A gyöngyökkel vagy egyéb fémből készült elemekkel ellátott darabok minden bizonnyal azonban csupán egy kisebb részét alkották a 10–11. században viselt fejdíszeknek, fejfedőknek. Aligha tévedünk, amikor feltételezzük, hogy az anyagba szőtt mintákkal, hímzéssel, rátétekkel ellátottak vagy az egyszerű díszítetlenek jóval elterjedtebbek lehettek egykoron. Ez utóbbiaknak pedig minden bizonnyal funkcionális szerepe volt.

M. Nepper Ibolya véleménye szerint a Püspökladány-eperjesvölgyi 158. sírből származó, spirális bronzhuzalból készített fejdísz dunai bolgár kapcsolatokat mutat,⁸⁸⁰ csakúgy, mint a 289. sír kontypártája.⁸⁸¹ Az egykorú bolgár területeken valóban megtalálható a fejen viselt „diadém”,⁸⁸² azonban ezeken a területeken sodrott vagy sodrást utánzóan öntött nyakperec helyzetét figyelték meg a koponyán, nem pedig egy valószínűsíthetően fejdísz részeként szolgáló spirális tekercsét, mely – azt gondolom – önmagában alkalmatlan lett volna viseleti elemnek. Ebből tehát – véleményem szerint – megalapozatlan bolgár kapcsolatokra következtetni. Ugyancsak nem látszik megerősíteni a bolgár kapcsolatot az sem, hogy a Kisalföldön, továbbá a Dunakanyarban is került elő ilyen tárgy, nem csupán a magyar származású terület déli-délkeleti részén.⁸⁸³

⁸⁷³ DOMBAY 1960, 142.

⁸⁷⁴ LÁSZLÓ 1944, 17, 21. kép; DIENES 1972, 37; KÜRTI 1996, 161, 6. kép.

⁸⁷⁵ KOVÁCS 2003a.

⁸⁷⁶ A nők csúcsos süvegeinek megléte csupán a férfiak viselete alapján tételezhető fel (KÜRTI 1996, 150–151).

⁸⁷⁷ NEPPER 1993a, 94.

⁸⁷⁸ A 10–11. századi Kárpát-medencében a sírleletek tanúságai szerint az asszonyok és leányok nem használtak frizurájuk díszítésére dísz- vagy varkocsfésűt, mindössze egyetlen hiteles lelet ismert e tárgytypusból (MESTERHÁZY 2012).

⁸⁷⁹ TÖRÖK 1962, 144. – Ez az adat Török Gyula ásatási feljegyzéseiben szerepel, melyet a temető feldolgozását végző Szigeti Judit szívességéből láthattam. Fogadja érte köszönetemet!

⁸⁸⁰ Szalontai Csaba meglátása szerint e tárgy kereskedelmi áruként kerülhetett a Kárpát-medencébe (SZALONTAI 2001, 116–117).

⁸⁸¹ NEPPER 1993, 209–210.

⁸⁸² VÁZAROVA 1976, 203, *Obr.* 125; GRIGOROV 2003, 29–30.

⁸⁸³ A Kárpát-medencei bolgár fennhatóság kérdéséhez: SZALONTAI 2000.

Összefüggő elemek

A fejdíszek, fejfedők, fejszalagok stb. viselete valószínűleg összefügghetett egyéb más elemmel, elemekkel is, amikor a kettőt együtt alkalmazták. Ilyen lehet egyes fülbevalók esete. A 10–11. századi Kárpát-medencei női sírokból származó fülbevalók gyakran párosával kerültek elő, vannak azonban olyan esetek is, amikor egy-egy sír kettőnél több, akár 6–8 db ilyen ékszert is tartalmazhatott. Ezeknél a síroknál feltétlenül számolnunk kell azzal, hogy a fülbevalókat – vagy azok egy részét – nem a fülbe, hanem valamilyen fejfedőbe, fejdíszbe, homlokpántba stb. akasztva vagy ahhoz erősítve viselték, esetleg a hajfonatokba fűzött szalagokhoz kapcsolták életükben viselőik.⁸⁸⁴ Ilyen lehet továbbá a gömbsorcsüngős fülbevalók egy részének – főként azok láncsal összekapcsolt változatainak – esete, amikor a fülbevalókat valamilyen fejfedőbe akasztva is viselhették,⁸⁸⁵ sőt, mint már említettem, ilyenre példát az önmagukban álló fülbevalók kapcsán is ismerünk.⁸⁸⁶ Ugyancsak feltételezhető a félhold alakú fülbevalók ilyen viseleti módja is, erről részletesen a VI. fejezetben szólok.

A koponya hátsó részénél előkerülő díszek alapján felvetődik a kontyszerű hajviselet lehetősége is, ez pedig felhívja a figyelmet arra, hogy nem tekinthető kizárólagosnak a haj varkocsokba fonása a 10–11. századi Kárpát-medencében. A fejdíszek szolgálhattak kendők, fátylak stb. rögzítésére is.

A fém, ritkábban gyöngyös fejdíszeket tartalmazó sírok egyéb leleteit vizsgálva nyerhetünk több-kevesebb információt az eltemetett személy egykori társadalmi, anyagi helyzetét illetően.⁸⁸⁷ Ezek díszítéséhez bronz-, ezüst- és aranyelemeket egyaránt felhasználtak, az egy-egy garnitúrát alkotó nemesfémek összsúlya azonban meglehetősen csekély, több esetben is csupán néhány grammnyi arany vagy ezüst. Bronzveretekből már nagyobb összátmeget kitevő készletek ismertek, e fém azonban nyilván olcsóbb volt. A sírok egyéb leleteit

vizsgálva rögtön szembetűnő a lovas vagy lószerszámos sírok alacsony száma, lószerszámveretek pedig egyedül a koroncói temetkezésből kerültek elő. Négy sírból lemezes, kettőből öntött hajfonatkorongpár, egyből pedig lemezes hajfonatkorong került elő. Tíz sír tartalmazott fülbevalót,⁸⁸⁸ ezekből hét a gömbsorcsüngős típusba sorolható. A sírok harmadában volt hajkarika: huzal és S-végű, síronként általában 1 vagy 2 db. Ruhadíszek között főként kisebb kerek és/vagy csüngős díszek találhatók, ritkábbak a rombusz alakúak. Két négyzetes és egy nagyobb csüngős veretgarnitúrát tartalmazó sír ismert hagyatékukból. Magas a karperecek száma. Ezek között pánt-, huzal-, sodrott és 1 db állatfejes karperec említhető. Három sírból került elő torques. A sírok harmada tartalmazott valamilyen gyűrűt: karika-, huzal-, pánt-, pentagrammás, ritkábban kő- vagy üvegbetétes darabot. Gyöngyeik főként üvegből készültek, de megtalálhatók a kaurik is. Munkaeszközeik között kések és árák vannak.

E sírok jelentős részében tehát valószínűleg kevésbé tehető személyek nyugodtak, köznépi jellegű, nem egy esetben nagyobb sírszámú temetőben. Úgy tűnik tehát, hogy a fém vagy gyöngyös fejdíszek viselete kevésbé volt jellemző a kifejezetten módosabb rétegek leányaira, asszonyaira, noha a sírok egy kisebb része kétségtelenül e csoportba sorolható. A nemesfém súlyában kifejezhető alacsony értéke ellenére bizonyára igényes öltözék volt egykor a gyomaendrődi, az orosházi és talán a kistokaji sírokban is, ahol azonos rozetták díszítették a ruhát és a fejdíszet is.⁸⁸⁹ Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a köznépi jellegű temetők e sírjai nem egy esetben a temető leggazdagabb leleteket szolgáltatató temetkezései voltak.

A sírokba temetett személyek nemi hovatartozását⁸⁹⁰ és életkorát figyelembe véve az alábbi megállapítás vonható le: a sírokba temetett személyek egy jelentős része fiatal, 16–18 év alatti, nem egy esetben csupán néhány éves gyermek volt.⁸⁹¹ A következő nagyobb csoport már

⁸⁸⁴ A 8. század végétől, 9. század elejétől terjed el, hogy a nők több pár fülbevalót viselnek a homlokpántjukról alácsüngő szalagokba akasztva (SZÖKE 1992, 130–132; SZÖKE 1999, 86).

⁸⁸⁵ Ennek a fajta viseleti módnak a lehetőségét az avar kori, láncsal összekapcsolt fülbevalók kapcsán Garam Éva is felvetette (GARAM 2005, 173). Mechtild Schulze a keszthely-fenekpusztai 9. sír kapcsán utalt rá, hogy a fiatal gyermekek az összekapcsolt fülbevalókat nem a fülükbe akasztva viselhették, hanem hajhálához, főkötőhöz kapcsolva (SCHULZE 1984, 333).

⁸⁸⁶ Felmerült a korszak kutatásában annak lehetősége is, hogy a hajfonatkorongok valamilyen fejfedőről, fejszalagról, vagy az ehhez kapcsolt szalagokról csüngtek alá (pl. FETTSCH 1937, 96; LÁSZLÓ 1944, 164, 21. kép; CSALLÁNY 1959, 290; SZÖKE 1962, 26). A fejkötőről alácsüngő lemezes hajfonatkorongok elvi lehetőségét Szabó János Győző is elfogadta, noha nagy biztonsággal nem mutathatta ki (SZABÓ 1969, 111–112).

⁸⁸⁷ A módszer megbízhatóságával szembeni kritika: BALINT 1995, 122. A női viselet a honfoglalás kori Kárpát-medence esetében nem magának a nőnek, hanem az apának vagy a férjnek a társadalmi helyzetét tükrözhetette (BALINT 2006, 326).

⁸⁸⁸ Itt nem számítom azokat a sírokat, melyekben a fülbevalók magasabb száma utalhat fejdísz egykori meglétére.

⁸⁸⁹ Valamilyen fejdíszet természetesen a gazdagabb leleteket szolgáltatató további sírokban nyugvó személyek is viselhettek életükben, aligha lehet kétséges azonban, hogy pl. egy selyemből készült finom kendő vagy fejék legalább ennyire értékes lehetett, azonban ennek nem maradt nyoma.

⁸⁹⁰ Bizonytalan az alábbi sírokban nyugvó személy neme: Püspökladány-Eperjesvölgy 107. sír, Tiszánána-Cseh-tanya 4. sír, továbbá Kunágota 4. sír. Ez utóbbi Kürti Béla véleménye szerint feltehetően fiú volt (KÜRTI 1999), míg az újlóti (Vel'ké Lovce, Sl.) 1. sírban vélhetően fiatal lány vagy felnőtt nő nyugodott.

⁸⁹¹ Fadd-Jegeshegy I/225. sír, Hajdúdorog-Gyulás 25. sír, Hajdúszoboszló-Árkoshalom 9. sír, Hencida-Szerdekhalom 1. sír, Kecskemét-Csongrádi út, Letkés-Téglágető II/40. sír, Püspökladány-Eperjesvölgy 289. sír, Sárrétudvari-Hizóföld 102. sír.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

idősebb, 18-20 év körüli vagy e feletti nőkből áll.⁸⁹² Két sírba pedig 60 év feletti nőt temettek.⁸⁹³ A spirális fejdíszekkel eltemetett nők közül kettő fiatal, 16 évesen aluli, egy 20-22 éves, míg egy harmadik 23-40 év közötti volt.⁸⁹⁴ A rozettás és a veretes díszítés nem mutat korcsoportonkénti eltérést. A koponya hátsó részénél előkerült díszeket tartalmazó sírokban nyugvó személyek közül kettőt fiatalon, 18 éves koruk előtt érte a halál.⁸⁹⁵ A koponyát körülölelő fejdíszek ugyancsak a fiatalabb leányok viseletére lehettek jellemzők: az általam ismert sírok több mint felében 18-22 év alatti nők nyugodtak, öt váz pontosabb életkori adatai nem ismertek, míg egy nőt 23-40 éves kora között érte a halál.⁸⁹⁶ A koponya elülső részénél előkerült díszek többségében ugyancsak fiatalabb, 22-25 év alatti leányok, nők sírjaiból ismertek,⁸⁹⁷ noha ritkábban idősebb nő sírjában is megfigyelték.⁸⁹⁸

A rendelkezésekre álló adatok alapján tehát főként a fiatalabb nők és leányok viseletének részét alkották e fejdíszek, a legújabb kutatási eredmények szerint azonban ez nem párta volt.⁸⁹⁹ Nem bírtak tehát jelképes tartalommal,⁹⁰⁰ pusztán díszítő szerepük volt.

Úgy gondolom valószínűsíthetjük, hogy e fejdíszeket életükben is viselték a sírokba temetett személyek⁹⁰¹ – ha nem is a mindennapok során, de jeles alkalmakkor⁹⁰² –, azaz nem csupán a temetési szertartás során adták velük.⁹⁰³ Különösen díszesek lehettek azok az összeállítások, amikor a fejdísz mellett a felsőruhát is azonos rozettákkal díszítették.

A spirális szalagokkal vagy huzalokkal ellátott fejdíszek a Kisalföld északi és déli része, a Dunakanyar, a Dél-Dunántúl és a Tisza–Berettyó közéről ismertek. Úgy tűnik a rozettás díszítés inkább a Tiszától nyugatra volt jellemző, míg a veretes nagyobb részben a Tiszától keletre. Az elülső részükön, valamint a koponyát körbe övezve díszített fejékek országos elterjedést mutatnak. Természetesen a későbbi feltárások e képet akár jelentősen is módosíthatják, hiszen a rendelkezésünkre álló adatok meglehetősen szűkösek.

Noha a *gyöngyöknél* már említettem, mégis ruhadíszként történő felhasználását is fel kell vetni a koroncóbábótai II. sír gyöngyeinek és vékony aranyfoszlányainak, melyek valószínűleg a ruhára lehettek erősítve.

ADATOK A 10–11. SZÁZADI LEVÉL/SZÍV ALAKÚ DÍSZEK KÉRDÉSKÖRÉHEZ

Levél/szív alakú díszek az oroszvári (Rusovce, Sl.) 33. sírből és a Mosonmagyaróvár-Liliom utcai sáncátvágás során kerültek elő vizsgált területünkön. Sajnos az oroszvári darab sírbéli helyzete nem ismert, a mosonmagyaróvárit pedig – amit annak másodlagos felhasználását igazolóan többször is átfúrtak – egy települési rétegben találták. Mivel ezen tárgytipusok feldolgozása máig nem történt meg, úgy vélem talán nem lesz céltalan kissé bővebben foglalkozni velük, melyeknek az alábbi példányait ismerjük a Kárpát-medencéből:

nálását igazolóan többször is átfúrtak – egy települési rétegben találták. Mivel ezen tárgytipusok feldolgozása máig nem történt meg, úgy vélem talán nem lesz céltalan kissé bővebben foglalkozni velük, melyeknek az alábbi példányait ismerjük a Kárpát-medencéből:

⁸⁹² Gyomaendrőd-Kádár-tanya A sír, Karos-Eperjesszög II/47. sír, Kecskemét-Lakihegy A sír, Püspökladány-Eperjesvölgy 207. sír, Szent-Derekegyházi oldal 5. sír, Tiszalúc-Sarkadpuszta 163. sír, Várpalota-Semmelweis u. 1., 11. sír.

⁸⁹³ Kiskundorozsma-Hosszúhát 595. sír, Orosháza-Pusztai-tanya 2. sír.

⁸⁹⁴ Hajdúszoboszló-Árkoshalom 9. sír, Letkés-Téglágető 11/40. sír, Lébény-Kaszás 62. sír.

⁸⁹⁵ Kunágota 4. sír, Püspökladány-Eperjesvölgy 289. sír.

⁸⁹⁶ Ellend-Nagygyödör-dűlő 110. sír, Hajdúdorog-Gyulás 25. sír, Hajdúszoboszló-Árkoshalom 9. sír, Hencida-Szerdekhalom, Kistokaj-Homokbánya 24. sír, Letkés-Téglágető 11/40. sír, Lébény-Kaszás 62. sír, Pécs-Vasas 33. sír, Püspökladány-Eperjesvölgy 158. sír, Újlót (Vel'ké Lovce, Sl.) 1. sír, Várpalota-Semmelweis u. 1. sír.

⁸⁹⁷ Fadd-Jegeshegy 225. sír, Gyomaendrőd-Kádár tanya A sír, Harta-Fereifelt 22. sír, Kecskemét-Lakihegy A sír, Püspökladány-Eperjesvölgy 55., 107. sír, Sárrétudvari-Hízóföld 102. sír, Szent-Derekegyházi oldal 5. sír, Tiszalúc-Sarkadpuszta 163. sír, Tiszána-Cseh tanya 4. sír, Várpalota-Semmelweis u. 11. sír.

⁸⁹⁸ Orosháza-Pusztai tanya 2. sír.

⁸⁹⁹ „A magyar népi kultúra honfoglalás kori rétegében nincs nyoma annak, hogy a szűzi hajadonok, s főleg istenhez való viszonyuk olyan kiemelt jelentőségű lett volna, hogy ezen minőség és viszony, mint jelkép egy meghatározott fejdíszben, a pártában tárgyasulhatott volna. [...] a honfoglaló magyarok nem ismerték és nem használták a pártát.” (SELMECZI 2006, 55–57).

⁹⁰⁰ Vannak olyan tárgytipusok vagy viseleti szokások, melyek esetében felmerült a korszak kutatásában, hogy azok a családi állapotra vonatkozó jelképes tartalommal bírtak. Említettem már, hogy az általában párosával előkerülő hajfonatkorongok egymagukban előkerülő darabjai kapcsán Dienes István elválasztotta egymástól az asszonyok és a leányok hajviseletét, véleménye szerint előbbiek két, míg utóbbiak egy farkocsa fonták hajukat, ez az oka annak, hogy bizonyos sírokból csupán egy korong került elő (DIENES 1972, 65). Elmélete az újabb feltárások ismeretében azonban feltétlenül átgondolandó (vö. Révész 1999, 60). Szőke Béla feltételezését, miszerint a hólyagos és négygömbös fejű gyűrűk az asszonyi állapot jelei lennének (SZŐKE 1962, 17, 27) Kovács László cáfolta (KOVÁCS 1989a, 171–173). Feltételezhető, hogy egyes közösségeken belül a hajkarikák és a gyöngyök viselete is összefüggésben állt a személy életkorával és családi állapotával (SZŐKE-VÁNDOR 1987, 58–59).

⁹⁰¹ Egy sír felülmelléklezésének problematikájához: BALINT 1995, 120–122. – A vékony nemesfém lemezből készült díszek használata esetlegesen azok sérülékeny mivolta miatt kérdőjelezhető meg. Ha azonban csak a ravatalon öltöztették volna ebbe az elhunytat, úgy nem lett volna indokolt ezeket szélükön körben felvarrni, elég lett volna jelképesen felerősíteni.

⁹⁰² „Külön vizsgálatot igényelne annak megállapítása, mely tárgyak kísérték tulajdonosaikat az élethől a ravatalra s onnan a sírba. Így tekintve, nem annyira azt szemlélteti a kiállítás [a milicentenáriumi – H. C.], milyen volt a honfoglaló előkelők megjelenése, mint inkább azt, milyennek kívántak látszani ravatalukon – s feltehetőleg hatalmuk reprezentálásának alkalmi által az életben is.” (MAROSI 1997, 162).

⁹⁰³ Selmeczi László tanulmányában cáfolta az ún. halotti párta 10. századi meglétét is (SELMECZI 2006, 50–57).

1. *Alsóvereecke (Nyizsni Vorota, Ukr.):* ismeretlen körülmények között került elő 1 db levél alakú, öntött ezüstveret. Közepét árkolt, kiemelkedő dudor díszíti, a felület öt részre osztott. A felosztott mezőkben egy-egy háromlevelű növényi minta látható. Oldala karéjos, öt kisebb gömböcskével díszített, háttere aranyozott. Hátoldalon 5 db szegecs található, m.: 4,8×4,2 cm [104. tábla 2].⁹⁰⁴

2. *Balatonszemes-Lander J. u.: ad. korú férfi bolygatott sírjából származik egy levél alakú, ezüsből öntött, csörgős lószerszámveret.* Előoldalának növényimintás kiemelkedő középrészén két lyuk található, körülötte ugyancsak növényi mintás, a felső oldal középpontjától kétfele induló, hullámszalagot utánzó díszítés látható. Hátoldalán 5 db szegecs helyezkedik el, ezek segítségével erősítették hozzá az aranyozott bronz, közepén ellentétes irányban kidomborodó hátlapot. Az így kialakított üregben bronzgolyócska található. A hátlap kissé nagyobb az előlapnál, m.: 5,16×4,35 cm, a hátlap h.: 5,4 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, aranyozott ezüst öv- és tarsolyveretek, kengyel, íjcsontok, nyílcsúcsok, tegez veretei, Berengár itáliai király (*rex*) (888–915) és császár (*imperator*) (915–924) átfürt érméi, Theophilosz & II. Mikhaél & Kónsztantinosz társcsászárok (832?–839?) negyedbe vágott aranyzolidusza, tűzkövek, nyereg ezüstdíszé.⁹⁰⁵

3. *Besenyőtelek-Tepélypuszta II/12. sír:* bolygatott férfisírból került elő több rosszezüst huzalból sodrott tárgy, melyek egymáshoz hurkos végükkel kapcsolódnak. Az egyik végén töredékes – valószínűleg egykor levél alakot utánzó – csüngő látható. Füle szalagszerű, közepe kidudorodó, m.: 1×1 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, tegez, vastárgy, kengyel, hevedercsat, zabla.⁹⁰⁶

4. *Békés-Hidas-hát:* valószínűleg nagyobb sírszámú elpusztított temetőből származik négy ezüstlánc. Egyik közepén a láncszemhez szalagszerű füllel kapcsolódó, közepén kidomborodó, levél alakú csüngő található. A másik három lánc végén egy-egy hasonló csüngő látható, m.: 2,2×1,8, 2,3×1,8, 1,8×1,6, 2,1×1,6 cm.⁹⁰⁷

5. *Bocsár (Bočar, Srb.) 8. sír:* feldúlt iuv. korú női váz mellől került elő egy bronzlemezből készült, levél alakú csüngő. Közepén kidomborodó, levél alakú, lemélyített közepü minta látható. Szalagszerű füle visszahajlított, felülete két helyen átfürt, m.: 3,5×2,9 cm. *Kísérő leletek:* kengyel, 2 db bronz huzalkarika, bronz fülesgomb, 2 db bronz szőlőfürtdíszes fülbevaló, bronz-

csörgő, rovátkolt végű bronz huzalkarperec, spirálisan kitöltött végű sodrott bronz karperec [105. tábla 1].⁹⁰⁸

6. *Bodrogszerdahely-Bálványdomb (Streda nad Bodrogom, Sl.) 1937/2. sír:* a sírból 4 db levél alakú ezüstdísz került elő. 2 db levél alakú, öntött ezüst lószerszámdísz. Közepük levél alakban áttört, oldalukon a mintához igazodó egy-egy karéj látható. Felületüket aranyozott hátterű növényi minta díszíti. Hátoldalukon öt szegecs helyezkedik el, az egyiknek megmaradt a réz hátlapja is, m.: 4,1×3,6 cm. 1 db levél alakú, felületén növényi mintával díszített, hátoldalán öt szegeccsel ellátott, aranyozott ezüstveret, m.: 7,1×6 cm. 1 db levél alakú, szélével párhuzamosan 5 helyen átfürt ezüstlemez, m.: 1,9×1,7 cm. *Kísérő leletek:* öv- és lószerszámveretek, készenléti íjtegez veretei, nyílcsúcs, zabla, különböző veretek [106. tábla 1; 107. tábla 6].⁹⁰⁹

7. *Budapest-Farkasrét:* feldúlt férfisírból származik 7 db ezüsből öntött, levél alakú lószerszámdísz. Levél alakban kidomborodó, három helyen áttört középrészüket gyöngyözött keret övezi. Felső oldalukon rombusz alakú pasztikus dísz található, mely a két, felerősítésre szolgáló hosszabb szegeccset takarja. A hátoldalán rombusz alakban további négy szegecs található, mely a hátlapként szolgáló – ellentétesen kidomborodó – bronzlemezt rögzíti, így biztosítva a golyócska helyét, m.: 4,4×3,3 cm. *Kísérő leletek:* aranyozott ezüst övveretek, aranyozott ezüst tarsolyveretek, övveret alakú ezüst lószerszámveretek [107. tábla 1].⁹¹⁰

8. *Debrecen-Csemete u.:* ismeretlen körülmények között előkerült bronzcsüngő, közepén szív alakú bemélyedéssel.⁹¹¹ A leltárkönyvi bejegyzés szerint: „Rézből való, közepén szív alakú lyukakkal körülvevett lapos dísz tárgy (csüngő).”⁹¹²

9. *Galánta-Papföld (Galanta, Sl.) 13. sír:* a hanyatt fekvő női váz nyakcsigolyájának környékén feküdt 1 db zárt ezüstlánc, a mellkas jobb oldalánál pedig 4 db levél alakú ezüstdísz. Egy db közepén levél alakban bemélyedő, aranyozott. Két db közepe ugyancsak lemélyített, aranyozott, szélén gyöngyözött keret fut, beljebb pedig nagyobb, félgömböcszerű kiemelkedésekkel díszített. A negyedik is hasonló, ám ennél sűrűbb mind a gyöngyözött keret, mind a belső felület díszítése. Töredékes, hiányos darabok, h.: kb. 4 cm. *Kísérő leletek:* rombusz alakú aranyozott ezüstdíszek, bronz fülesgomb, morva díszgomb, spirálisan kitöltött végű sodrott bronz karperec, hurkos-kampós végű sodrott bronz karperec,

⁹⁰⁴ FETTICH 1937, 73, 32. tábla; BÁLINT 1977, 198; RÉVÉSZ 1996b, 127.

⁹⁰⁵ KÖLTŐ 1990, 92–94, 6. ábra; KÖLTŐ 1996.

⁹⁰⁶ RÉVÉSZ 2008, 66, 17. tábla.

⁹⁰⁷ MRT 10, 1/66.

⁹⁰⁸ STANOJEV 1989, 33, 35; BÁLINT 1991, No. 29, Taf. LVI.

⁹⁰⁹ ERDÉLYI 1995, 71, 3. kép; RÉVÉSZ 1996c; FODOR 2009, 60; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 308–309, Tab. IV, VI.

⁹¹⁰ DIENES 1973, 190, 6. ábra.

⁹¹¹ FÉK Nr. 207.; KOVÁCS 1993a, 65; DM ltsz. 152/1906.

⁹¹² Az információért Szilágyi Krisztián Antalnak (DM) szeretnék köszönetet mondani!

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

B típusú bronz gömbsorc süngős fülbevalópár, nyilcsúcs, gyöngyök.⁹¹³

10. *Gádosor-Bocskai u. 4. sír*: a „leány” váz bal lábánál lókoponya, mellette pedig egy zabla volt. Ettől „*távolabbra*” került elő 1 db levél alakú, préselt ezüstdísz. Középső része levél alakban bemélyedő, aranyozott, felső oldalánál öntött, levélcsokor alakú, 3 szegeccsel ellátott dísz található, mely rögzíti a réz hátlapot is, m.: 8,8×6 cm. *Kísérő leletek*: arany fülbevaló, ezüst lemezgomb, gyöngyök, ezüstlemezkek, bronz fülesgomb, 2 db ezüstgyűrű, rombusz alakú aranyozott ezüstveret, kerek préselt díszek, ruhadíszítő ezüstlemezek, ezüst csizmadíszek, kengyelpár, zabla, lócsontok, vascsat, famaradvány.⁹¹⁴

11. *Gáva-Vásártér 33. sír*: a 23-25 éves nő koponyájától nyugatra és annak jobb oldalánál 1 db ezüstdísz lánc fekküdt. A szemek sorozatát két nagyobb átmérőjű huzalkarika szakítja meg, melyek közül az egyikhez 1 db levél alakú, középen levél alakban kidomborodó, aranyozott csüngő kapcsolódik, szegeccsel szalagszerű füllel, m.: 4,6×3,3 cm. *Kísérő lelet*: vaskés.⁹¹⁵

12. *Gégény-Monokdomb*: elásott leletegyüttesből származik 1 db ezüstcsésze, 7 db aranyozott ezüstveret és 3 db levél alakú, ezüstlemezéből készült dísz. Közepük kör alakban bemélyedő, aranyozott, felső oldaluk 2-2 ponton átlukasztott, m.: 7,8×7 cm [108. tábla 1].⁹¹⁶

13. *Gödöllő*: valószínűleg elpusztított női sírból származik egy áttört ezüst hajfonatkorongpár, aranyozott ezüstrozetta, bronz fél fülesgomb, Athelstan wessexi király (924–939) átfúrt érme, valamint 4 db levél alakú ezüstcsüngő. A csüngők közül 3 db közepe levél alakban lemélyített, aranyozott, a negyediken lemélyített félhold alakú, felette pedig kerek, bemélyedő minta látható. Felső oldalukon szalagszerű, visszapödrött fül található, m.: 3,5×2,9 cm [104. tábla 4–7].⁹¹⁷

14. *Gyömöre-Friedrich Károly kertje*: leírását lásd az adott lelőhelynél!

15. *Győr-Téglavető-dűlő 47. sír*: leírását lásd az adott lelőhelynél!

16. *Gyula-Téglagyár 31. sír*: a sírból egy huzalszemesből álló lánc került elő, melynél a szemek sorozatát vastagabb huzalkarikák szakítják meg, szám szerint 4 db. Az egyik karikán lemezfül maradványa látható, mely egykor valószínűleg egy levél alakú csüngőt rögzít-

tett, s hasonlók lehetnek a lánc további karikáin is. *Kísérő leletek*: huzalkarikák.⁹¹⁸

17. *Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, Búdöskút 1. sír*: feldúlt férfisírból került elő 4 db átfúrt ezüstlemez. Egy szabálytalan, három pedig levél alakú, m.: 2,5×3,2; 2,5×2,8; 2,2×2,3 cm. *Kísérő leletek*: kengyelpár, zabla, nyilcsúcsok.⁹¹⁹

18. *Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, Búdöskút 7. sír*: a női sírban, az arckoponya jobb oldalán és részben a csontokon volt egy ezüstdíszlánc, melyen csüngő függött egykor. A hiányos csüngő felső oldala ívelt, szalagszerű fülébe akasztva sodrott huzal látható, bizonyára ezzel kapcsolódott a lánchoz, m.: 1,7×1 cm. *Kísérő leletek*: gyöngy, rombusz alakú aranyozott ezüstdíszek, bronz fülesgomb, bronz huzal- és spirálisan kitöltött végű huzalkarperec.⁹²⁰

19. *Hetény-Disznólegelő (Chotin, Sl.) 300. sír*: a feldúlt sír anyagából mindössze két ezüstdísz maradt meg. Mindkettő zárt, az egyik 1 db, a másik 3 db huzalkarika található, melyekhez a lemezzel egybefüggő, előrenéző irányban visszahajlított szalagfül segítségével egy-egy levél alakú, közepén ugyancsak levél alakban kiemelkedő bordával díszített csüngő kapcsolódik, m.: 3,2×2,4 cm. Az egyik csüngőnek csupán a füle maradt meg.⁹²¹

20. *Ibrány-Esbó halom 197/a sír*: a 16-18 éves női váz bordái felett fekküdt 4 db aranyozott ezüsből készült, levél alakú csüngő. Három db egymás mellett, kissé ívelt sorban, míg a negyedik a középső alatt. Szélük körben gyöngyözött keretelést utánozó díszítésű, közepük levél alakban bemélyedő, aranyozott. Felső oldalukon a csüngővel egybefüggő lemezes fül található. Mögöttük a feltárás során kör alakú sötét elszíneződés látszott, h.: 4,6–5 cm. *Kísérő leletek*: ezüst huzalkarika, sodrott bronz nyakperec, gyöngyök, róka fog csüngő, ólomkereszt, bronz fülesgomb, aranyozott ezüst hajfonatkorongpár, aranyozott ezüst csüngős dísz, vaseszköz, bronzcsörgő, 3 db bronz huzalkarperec, veretrátéttest utánozó ezüst pántkarperec, 2 db bronzhuzal bokaperec [104. tábla 9–12].⁹²²

21. *Ipolykiskeszi (Male Kosihy, Sl.) 269. sír*: a hanyatt fekvő női váz bal kulcsontja és a felkarcsont között fekküdt 1 db ezüstlemezéből kivágott, levél alakú csüngő, felső oldalán két helyen átlukasztva, m.: 2,3×1,8 cm. *Kísérő leletek*: bronz hajfonatkorongpár, gyöngyök,

⁹¹³ Točík 1992, 143, *Obr.* 92.

⁹¹⁴ FETICH 1937, 103; BÁLINT 1991, 46, *Taf.* VII.

⁹¹⁵ ISTVÁNOVITS 2003, 61, 45. tábla.

⁹¹⁶ ISTVÁNOVITS 2003, 65–66, 49. tábla.

⁹¹⁷ HAMPEL 1900, 488–489, XXV; FETICH 1937, LXXI. tábla; MESTERHÁZY 1996b.

⁹¹⁸ BAKAY 1978, LXI. tábla.

⁹¹⁹ NEPPER 2002, 44, 48, 13. tábla.

⁹²⁰ NEPPER 2002, 49, 16. tábla.

⁹²¹ DUŠEK 1955, 263; Točík 1968, 31, *Taf.* XIX.

⁹²² ISTVÁNOVITS 1996; ISTVÁNOVITS 2003, 97–100, 96. tábla.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

kaurik, spirálisan kitöltött végű sodrott bronz karperec, poncolt díszítésű bronz pántgyűrű [109. tábla 4].⁹²³

22. *Karos-Eperjesszög II/3. sír:* az inf. II. korú leány vázának bal oldalán, a térd magasságában feküdt 1 db levél alakú, négy helyen átfúrt ezüstlemez, egy másik ezüstlemezzel együtt, m.: 2,4×2 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, gyöngyök, 2 db huzalkarika, ezüstlemezek, ezüst pántkarperec, zabla, kerámiák, állatsont.⁹²⁴

23. *Karos-Eperjesszög II/49. sír:* idős nő rablott és bolygatott sírjából származik 1 db levél alakú, préselt ezüstlemezből készült lószerszámdísz, melynek közep-része kidomborodó, annak közepe pedig levél alakban lemélyített. Felső oldalán kettős, egyenes taggal összekötött félgömbfejű szegecs található, m.: 6,1×5,2 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, gyöngyök, aranyozott ezüst csótárdísz, aranyozott ezüst rozettás és bronz lószerszámvetérek, ezüstcsörgő, nyereg fából készült maradványai és annak ezüstlemez és félgömbfejű szegecs díszei, kengyelpár, zabla, aranyfóliával borított bronz huzalkarika [105. tábla 5].⁹²⁵

24. *Karos-Eperjesszög II/52. sír:* mat. korú férfi hanyatt fekvő váza. A bal karcsonok mellett szablya, a szablya középső harmada felett 9 db, a szablya pengéjének felső harmada és a jobb oldali bordák felett pedig további 1-1 db levél alakú ezüstveret feküdt. Ezek közül 3 db öntött, vörösréz hátlappal felszerelt, középrészük kidomborodó, három helyen áttört, benne bronzgolyócska található. A veretek felső oldalán egy-egy gömböcske látható. Hat db ezüsből préselt, közepük levél alakban kidomborodó, árkolással övezett. Felső oldalukon 1-1 rozettás fejű szegecs található. További 2 db kisebb, az előzőekhez hasonló, de nem rozettás, hanem félgömbfejű szegeccsel ellátott, m.: 5,2×4,9; 5,7×4,9; 4,9×3,6 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, arany huzalkarika, hullámosra hajlított ezüst karperecpár, hólyagos fejű aranygyűrű, aranyozott ezüst övveretek, ezüst tarsolylemez, kova, vaskés, aranyozott ezüstveretes szablya, zabla, bronz és aranyozott ezüst övveret alakú lószerszámvetérek és csüngő, csont tömlőszáj, aranyozott ezüst készenléti íjtartó tegez veretei, tegez vasmerevítői és veretei, nyílcúcsok, íjcsontok, hevedercsat, kengyelpár, ezüstlemezekkel díszített nyeregmaradványok, Gyermekek (IV.) Lajos keleti frank király (900–911) átfúrt veretei és Iszmail ibn Ahmad számánida uralkodó (892–907) 904/905-ben vert átfúratlan dirhemei [105. tábla 4, 10].⁹²⁶

25. *Karos-Eperjesszög III/11. sír:* mat. korú férfi hanyatt fekvő váza. A lábvégeknél lókoponya és lábcsontok voltak. A lábujjpercek és a lókoponya között egyebek mellett 6 db szív alakú, aranyozott ezüst, bronz hátlappal felszerelt dísz feküdt. Felső oldalukon egy-egy gömböcske található, oválisan kidomborodó középrészükben 1-1 bronzgolyócska helyezkedik el, m.: 5×4,2 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, állatsont, arany hajkarika, arany- és ezüstlemezek, bronz fülesgomb, aranyozott ezüst övveretek, vaskés, aranyozott ezüstveretes szablya, aranyozott ezüstveretes készenléti íjtegez, íjcsontok, tegez vasmerevítői, nyílcúcsok, övveret alakú aranyozott ezüst lószerszámvetérek, lószerszámot díszítő ezüstlemezek, hevedercsat, zabla, kengyelpár [105. tábla 9].⁹²⁷

26. *Kenézlő-Fazekaszug I/3. sír:* feldúlt férfisírból származik 1 db hiányos bronzlemez. Középrésze levél alakban bemélyedő, aranyozott. Felül kettő, két oldalán pedig egy-egy lyuk található, m.: 11×10,1 cm. Hiányos volta ellenére alakjának jelenlegi aránya alapján véleményem szerint egykor levél alakú lehetett. *Kísérő leletek:* lócsontok, zabla, szablya, ezüst tarsolylemez.⁹²⁸

27. *Kétpó:* a bizonytalan körülmények között előkerült leletegyüttesben található 3 db levél alakú dísz. Ebből kettő ezüsből préselt, bronz merevítő lemezzel, kettős gyöngyözött kerettel, közepén pedig növényi mintával díszített. Hossz- és kereszt tengelyében 3+2 lyukkal rendelkezik, m.: 6,2×5,4; 6,7×5,3; 6,4×6,2 cm. A harmadik alsó felében ovális, lemélyedő aranyozott minta látható. Felső oldalán 2 db félgömbfejű ezüstszegecs, alsó csúcsában pedig egy furat látható, m.: 5,9×5,2 cm. A levél alakú csüngők véleményem szerint női sír mellékletei lehettek [107. tábla 4].⁹²⁹

28. *Kistokaj-Homokbánya 5. sír:* a női váz koponyája alatt feküdt 2 db láncsal összekapcsolt gömbsorcsüngős fülbevaló. A láncon 4 db 1,2 cm átmérőjű karika volt, visszahajtott kis ezüstlemez fül maradványával. A koponya alatt, a lánc közelében 4 db levél alakú ezüstlemezből készült csüngő helyezkedett el, töredékes állapotban. A préselt csüngők szélével párhuzamosan kiemelkedő borda fut, ennek belső oldalán pedig lemélyített sáv húzódik, m.: kb. 2,9×2,7 cm. *Kísérő leletek:* B típusú ezüst gömbsorcsüngős fülbevalópár, gyöngyök, rombusz alakú ezüstdíszek, préselt ezüstrozetták, 2 db bronz fülesgomb, pödrött végű, díszített ezüst pántkarperec, dudoros ezüst fejgyűrű.⁹³⁰

⁹²³ HANULIAK 1994, 130, Tab. LV.

⁹²⁴ RÉVÉSZ 1996, 16, 9. tábla.

⁹²⁵ RÉVÉSZ 1996, 25, 69, 161. tábla.

⁹²⁶ RÉVÉSZ 1996, 27, 90, 158. tábla.

⁹²⁷ RÉVÉSZ 1996, 36, 128, 160. tábla.

⁹²⁸ JÓSA 1914, 305, 5. kép; RÉVÉSZ 1996d.

⁹²⁹ SELMECZI 1980, 254, 258, Abb. 5, 6, 13; RÉVÉSZ 1996, 211. jegyzet; MADARAS–SELMECZI 1996, 236.

⁹³⁰ VÉGH 1993, 54, 6. kép.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

29. *Kolozsvár-Zápolya u. (Cluj, Ro.) 11. sír:* bolygott férfisírból származik egy aranyozott ezüst, öntött csörgős lószerszámveret. Előlapjának közepe kidomborodó, rajta két lyukkal, a veret felületét növényi minta díszíti. Hátlapján 5 db szegecs található, melyek rögzítik a vörösréz, közepén az előlappal ellentétesen enyhén kidomborodó hátlapot. A veret belsejében vasgolyócska található. A hátlap kissé nagyobb az előlapnál, m.: 3,8×3 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, zabla, kengyel, veretes lószerszám, szablya, íjászfelszerelés, csonttárgy, líra alakú csat, ezüstdísz.⁹³¹

30. *Koroncó-Bábota II. sír:* leírását lásd az adott lelőhelynél!

31. *Kunágota 4. sír:* a gyermek váz koponyája alatt feküdt 1 db levél alakú ezüstlemez, közepén ugyancsak levél alakú, lemélyített, aranyozott résszel. Felső oldalán két furat látható, m.: 12,5×12 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, kengyelek, zabla, 2 db ezüst huzalkarika, vas hevedercsat, hullámosra hajlított ezüst huzaldarabok.⁹³²

32. *Kunszentmárton-Köttön-dűlő:* 28-30 éves nő sírjából került elő egy ezüst nyaklánc. A szemek sorozatát nagyobb huzalkarika szakítja meg, melyhez levél alakú, közepén levél alakban lemélyített, aranyozott résszel ellátott, visszahajtott szalagszerű füllel rendelkező csüngő kapcsolódik, m.: 3,6×2,9 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, zabla, kengyel, bronz fülesgombok, bronz karkötő, bronz fülbevaló, bronzkarika, kauri.⁹³³

33. *Letkés-Téglágetető III/76. sír:* 25 év körüli nő hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű váza. A bal lapocka alatt, előlapjával a sírfenek felé fordulva 1 db levél alakú ezüstlemez feküdt, míg párja másodlagos helyzetben a bal térdtől kifelé 9 cm-re volt, gyöngyökkel együtt a sírfenektől 5 cm-re. A díszek felületén pontozott minta alkotta vonalak láthatók: a lemezek szélével párhuzamos két sorban, melyek közül a belsőket – azok csúcsából indulva – egyenes vonal köti össze a közepén lévő, levél alakú, ugyancsak pontozott vonallal, m.: 4,4×4 cm. *Kísérő leletek:* gömbsorcűsüngős fülbevalópár, gyöngyök, átfúrt ezüstlemezke, kés (?), vascsat [104. tábla 1].⁹³⁴

34. *Máriabesnyő-Szakál M. telke:* női sír, melyből láncos csüngő töredékei kerültek elő.⁹³⁵

35. *Mosonmagyaróvár-Moson, Királydomb:* leírását lásd az adott lelőhelynél!

36. *Nagykeszi (Vel'ké Kosihy, Sl.):* sírok leletei közül származik 1 db levél alakú bronzdísz. Felső oldalán

lyuk található, mely felett az anyag kitört, m.: 3,4×2,9 cm [109. tábla 3].⁹³⁶

37. *Nagyrev:* valószínűleg női sírból származik egy másodlagos felhasználású, aranyozott ezüst, poncolt növényi mintával díszített lemez. Eredeti széle felső és alsó oldalán látható, hossz tengelyének felső oldalán két elkalapált végű szegecs található, hátoldalán a szalagszerű fül egy darabkájával, m.: 4,8×3,8 cm. *Kísérő leletek:* aranyozott ezüst hajfonatkorongpár, ezüst pántkarperec, ezüstlánc, ismeretlen anyagból készült veret [105. tábla 8].⁹³⁷

38. *Naszvad (Nesvady, Sl.) 2. sír:* a férfi váz bal kézcsontjainál 5 db rosszezüstből készült, levél alakú lemez feküdt, tengelyükben alul és felül 1-1 lyukkal. Hasonló lemezek feküdtek a sírban lévő ló koponyája és annak lábszárcsontjai között, m.: 2×1,4 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, rosszezüst tarsolyfüggesztő, aranyozott bronzcsat, csiholó, kova, tegez, nyílcsücsök, íjcsont, ezüst ruhadíszítő szalagok, zabla, kengyel, hevedercsat, átfúrt ezüstlemezkek [109. tábla 7].⁹³⁸

39. *Oroszlámos-Vasútállomás (Banatsko Arandelovo, Srb.):* nagyobb sírszámú feldúlt temetőből került elő 3 db levél alakú ezüstcsüngő. Az egyiket egy poncolt, növényi mintával díszített, aranyozott hátterű, nagyobb méretű tárgyból vágták ki. A csüngő fő díszítését egy háromlevelű növényi minta alkotja, de láthatók rajta további kisebb, töredékekben megmaradt levélrészletek is. Felső oldalán két lyuk található, az egyikben lévő szegecs egy szalagszerű, ugyancsak másodlagosan kivágott, poncolt díszítésű fület rögzít, m.: 4,4×3,35 cm [105. tábla 6]. A második felületén levél alakú, kiemelkedő, aranyozott borda található. Szalagszerű füle vörösréz szegeccsel rögzített, mellette van egy másik apró lyuk is, m.: 4,5×3,25 cm [105. tábla 2]. A harmadik közepén ellipszis alakú mélyedésben csepp alakú, alul dudorossá váló kiemelkedés látható. Szalagszerű fület réz-szegecs rögzíti, m.: 3,5×2,9 cm [105. tábla 3].⁹³⁹

40. *Oroszvár-Wiesenacker-dűlő (Rusovce, Sl.) 60. sír:* leírását lásd az adott lelőhelynél!

41. *Piliny-Leshegy 2. sír:* 20 év alatti nő sírjából származik 2 db levél alakú ezüstdísz. A nagyobb közepe levél alakban lemélyített, aranyozott, míg a kisebb esetében középrésze kerek, bemélyedő, ugyancsak aranyozott. Az előbbi felső oldalán növényi mintás, a hátoldalán három szegeccsel és alátétlemezzel ellátott öntvény

⁹³¹ LÁSZLÓ 1943, 16, 1. tábla; GÁLL–GERGELY 2009, 34, 38. tábla.

⁹³² MÓRA 1926, 11–13, 7. kép.

⁹³³ NEMESKÉRI 1948, 387; DIENES 1972, 54. kép.

⁹³⁴ BAKAY 1978, 117, L.III. tábla.

⁹³⁵ FODOR 1979.

⁹³⁶ NEVIZÁNSZKY 1996, 275, VII. tábla.

⁹³⁷ HAMPEL 1896, 143, XLIX. tábla.

⁹³⁸ SZÓKE 1941, 222, IV. tábla; TOČEK 1968, 36–37, Taf. XXV.

⁹³⁹ STANOJEV 1989, 14–19; KOVÁCS 1993a, 38–39, 45–46, 2., 8. kép; BÁLINT 1991, 244, Abb. 57.

helyezkedik el, míg az utóbbi rögzítését két félgömbfejű szegecs szolgálta, m.: 10,2×10, illetve 10×9,9 cm. *Kísérő leletek:* ló- és kutyacsontok, líra alakú bronzcsat, vas-kés, zabla, kengyelpár, arany fülbevalópár, gyöngyök, csüngő, aranyozott ezüst és bronz rozettás lószerszámveretek, Provence-i Hugó itáliai király (926–931) átfűrt érméi [108. tábla 2].⁹⁴⁰

42. *Ptuj-Vár (Sv.) 13. sír:* a hanyatt fekvő női váz nyakcsigolyáinál helyezkedett el egy ezüstitlanc, melynél a szemek sorát 3 db nagyobb átmérőjű huzalkarika szakítja meg, ezekhez egy-egy levél alakú, közepén ugyancsak levél alakban bemélyedő, aranyozott ezüstcsüngő kapcsolódik a felső oldalukon lévő furatokkal. Két csüngő egy, míg a harmadik két ponton átfűrt, m.: kb. 4×2,7 cm. *Kísérő leletek:* ezüst és bronz S-végű karikák, másodlagos felhasználású bronzlánc [109. tábla 8–10].⁹⁴¹

43. *Püspökladány-Eperjesvölgy 138. sír:* a 3-4 éves gyermek vázának jobb kulcsos felőli végén, csúcsával a koponya felé mutató irányban feküdt 1 db levél alakú, növényi mintával díszített, közepén áttöréssel ellátott öntött veret. Hátoldalán három akaszték található: felső oldalának közepén, valamint két oldalán; csúcsa másodlagosan átfűrt, m.: 5×3,4 cm. *Kísérő leletek:* gyöngyök, vastorques, vascsat (?), vas karperec (?), állatsont [107. tábla 5].⁹⁴²

44. *Rábacsanak-Vásártéri-dűlő:* feldúlt, valószínűsíthetően férfisírból került elő 4 db aranyozott ezüst, levél alakú öntött dísz. Középpontjuk kúposan kiemelkedő, kerek áttöréssel ellátott, melyet lemélyedő, kerek, a veret hossz tengelye irányába kinyúló tagokkal rendelkező aranyozott rész övez. A veretek oldalán három-három gömböcske alakú, aranyozott dísz látható. Rögzítésüket 3-3 ellentett lemezkével ellátott szegecs szolgálta az öntvények hátoldalán, m.: 5,13×4,85 cm [106. tábla 3].⁹⁴³

45. *Rácalmás-Göböljárás:* két gyermeksírból kerültek elő díszes, nagyméretű szív alakú csüngők és kis bronzkeresztek.⁹⁴⁴ Levél alakú, plasztikus gyöngyos díszített ezüstlemez feküdt a rácalmási 10. századi temető egyik sírjában, a mellkason, a bordák alatt. Valószínűleg egy női ékszer volt.⁹⁴⁵ Selmeczi László adatát Bóna István helyesbítette, így Kovács László a felvarrt vagy felszegecselt kisebb levél alakú ruhadíszek között említi.⁹⁴⁶

46. *Sarlókajsa (Lužianky, Sl.) 3. sír:* a váz csigolyáin és a bordákon feküdt 1 db levél alakú csüngővel díszített ezüstitlanc maradványa. A lánc U alakú szemek egybehurkolásával készült, melyek zárását egy hurkos-kampós végű huzalkarika biztosította. A csüngő is egy ilyen karikához csatlakozott, felső oldalán lévő, szalagszerű füle segítségével. A lemez közepén levél alakú bemélyedő rész található, m.: 6,3×5,2 cm.⁹⁴⁷

47. *Sándorfalva-Eperjes 93. sír:* a női sírból, az „öv tájkán” került elő 1 db aranyozott, ezüstitlancból öntött csörgős lószerszámveret. Középrésze kidomborodó, két helyen áttört. Felületét növényi minta díszíti, felső oldalán gömbszerű kiemelkedés látható. Hátoldalán öt szegecs helyezkedik el. Hátlapja hiányzik, m.: 4,3×3,4 cm. *Kísérő leletek:* nyílcsúcs, 2 db fülesgomb, 20 db aranyozott ezüst kisebb kerek veret, 6 db nagyobb, préselt ezüstrozetta.⁹⁴⁸

48. *Sárbogárd-Tringer-tanya 24. sír:* a 14 éves leány váz állkapcsa alatt feküdt egy bronzlánc, hiányos bronzlemez csüngővel. *Kísérő leletek:* bronz hajfonatkorongpár, 2 db fülesgomb, gömbsorcsüngős fülbevaló, gyöngyök, kaurik.⁹⁴⁹ E lelet feltételesen sorolható ide, mivel a láncokon a levél alakú csüngőtípus terjedt el, így valószínűleg ez is ilyen lehetett egykor.

49. *Sárrétudvari-Poroshalom 2. sír:* az 50-60 év körüli férfi vázának jobb térdkalácsa, illetve a jobb kézcsonatok felett volt 3 db levél alakú ezüstlemezről készült dísz. Két db kerekdedebb, végén csúcsba futó, hossz tengelyében két helyen átlukasztott; míg a harmadik nagyobb, keskenyebb vége lekerekített, felső oldalán kettő, lekerekített csúcsában pedig egy harmadik lyukkal, ezekben megmaradt a cérna maradványa is, m.: 2,2×1,6; 2,1×1,5; 4,8×1,7 cm. A koponyától nyugatra egyéb veretek mellett feküdt 2 db levél alakú, közepén árkolt, félgömböszerű kiemelkedéssel díszített, aranyozott öntött ezüstveret. Oldala 3-3 gömböcskével díszített, felső oldalán két, oldalán egy-egy lyuk látható, némelyikben megmaradt a szegecs is, m.: 6,8×6,2 cm. *Kísérő leletek:* állatsontok, lócsontok, zabla, kengyelpár, hevedercsat, kés, csiholó, íj, nyíl, tegez, veretes öv, ezüst pántkarperrec, aranylemezkek [106. tábla 2].⁹⁵⁰

50. *Solt-Tételhegy:* feldúlt női sírból származik 2 db rosszezüstitlancból készült, szív alakú csüngő. Közepük szív alakban kidomborodó, körötte árkolt, felső oldalukon

⁹⁴⁰ NYÁRY 1873, 19–23; HAMPEL 1900, 517–518; RÉVÉSZ 1996c.

⁹⁴¹ KOROŠEC 1941, 12; KOROŠEC 1985.

⁹⁴² NEPPER 2002, 150, 165. tábla.

⁹⁴³ XJM Itsz. 53.332.4.

⁹⁴⁴ HORVÁTH-BÓNA 1979.

⁹⁴⁵ SELMECZI 1980, 258, 16. jegyzet.

⁹⁴⁶ KOVÁCS 1993a, 54.

⁹⁴⁷ RUTTKAY 2006, 166, Obr. 90.

⁹⁴⁸ FODOR 1985, 25–30; FODOR 1996.

⁹⁴⁹ ÉRY 1968, 128, XXX. tábla.

⁹⁵⁰ NEPPER 2002, 396, 398, 352., 358. tábla.

szalagszerű, különálló, egy-egy szegeccsel rögzített fül található, egyikben huzalkarikával. Az egyik csüngőn a fül egy része kettőbe hajtott, annak két oldalán egy-egy lyuk látható, m.: 2,9×3,4 cm. *Kísérő leletek:* aranyozott ezüst hajfonatkorong, veretrátéttest utánzó ezüst pántkarperec [104. tábla 3].⁹⁵¹

51. *Sóshartyán-Hosszútető 30. sír:* a hanyatt fekvő női váz jobb oldalának mellkasi részén, megközelítőleg a szegycsont végétől indulva, a váll felé mutató irányban 3 db ezüstlemezből készült, levél alakú függő feküdt. Közepük levél alakban kidomborodó, körötte árkolt, egyiknél megmaradt a szalagszerű fül kis darabkája is. A másik két példánynál a hátoldalra felszegecsett szalagszerű, a hátsó oldal felé visszapödrött rézfül látható. A függőktől lejjebb, a gerincoszlopra csaknem merőlegesen töredékes ezüstlánc feküdt. A csüngők hiányosak, m.: 2,9×3,4; 2,8×2,8; 1,9×1,7 cm. *Kísérő leletek:* B típusú ezüst gömbsorc süngős fülbevalópár, ezüst hajfonatkorongpár, bronzhuzalból sodrott tárgy, préselt ezüstrozetta, bronz fülesgombok, poncolt díszítésű, pödrött végű ezüst pántkarperec, spirálisan kitöltött végű sodrott bronz karperec, I. Kegyes (Jámbor) Lajos frank császár (814–840) érme [109. tábla 11–13].⁹⁵²

52. *Szakony-Kavicsbánya:* gyermeksírból származik 1 db nagyobb ezüstlemezből kivágott, levél alakú, növényi és geometrikus mintával díszített lószerszámdísz. Felső oldalán két félgömbfejű szegeccsel ellátott.⁹⁵³

53. *Szatymaz-Őszesék:* feldúlt női sírból került elő 1 db levél alakú, közepén enyhe bordával övezett, a borda által határolt részen belül ugyancsak levél alakban bemélyedő, nagyobb ezüstlemez, felső oldalán két virágmintás fejű, léctaggal összekapcsolt bronzrozettával, m.: 7,5×6,2 cm. A díszített, másodlagosan kivágott lemeznél a középrész nem őrizte meg a felület szimmetriáját,⁹⁵⁴ annak alsó felében helyezkedik el. *Kísérő leletek:* kengyel, bronz rozettás lószerszámveretek, hevedercsat.⁹⁵⁵

54. *Százhalombatta:* feldúlt lovas sírból származik 1 db levél alakú, közepén levél alakban lemélyített és aranyozott ezüstlemez. Felső oldalán két rozettás fejű szegecs található, melyek hátoldalokun elkalapáltak, m.: 9,9×8 cm. A szegecsek az elkalapált végük előtt kb. 2 mm hosszúak. *Kísérő leletek:* lócsontok, 2 db aranyozott ezüstveret, líra alakú csat, szíjvég [108. tábla 3].⁹⁵⁶

55. *Szeged-Algyő 105. sír:* a 6 éves kora környékén elhunyt leány sírjából 1 db ezüstdől készült, levél alakú lemez került elő, a jobb oldali bordákon, az ugyancsak itt fekvő hajfonatkorong széle mellett, kissé élén állva. A lemez felső oldalán három, csúcsában egy félgömb alakú kidomborodás látható, melyekből a lemez hossz tengelyében lévő kettő átlukasztott. Középső részén bemélyedő, aranyozott rész látható, mely egy félhold alakú minta részét mutatja. A lemezt feltehetően egy nagyobb hajfonat (?) díszből vágta ki, h.: 3,5 cm. *Kísérő leletek:* aranyozott ezüst hajfonatkorongpár, ólomkereszt, kaurik, kerek aranyozott ezüstveretek, préselt kerek rozetták, gyöngyök, ezüst szemfedő díszek [104. tábla 8].⁹⁵⁷

56. *Szeged-Jánoszállás 5. sír:* a sírban a lókoponyán „pokrócszövet maradványa” feküdt, rajta pedig 3 db szív alakú, ezüstlemezből kivágott, bemélyített középrésszel rendelkező dísz, „kerek, homorú gombbal”, továbbá átlukasztott ezüstlemez. *Kísérő leletek:* lócsontok, aranyozott ezüst övveretek, kard/szablya,⁹⁵⁸ tegez, nyilcsúcsok, kengyel, hevedercsat, vascsiholó, kovakő.⁹⁵⁹

57. *Szegvár-Oromdülő 6. sír:* a sírból került elő 1 db levél alakú, szélével párhuzamosan futó gyöngyözött mintával díszített ezüstlemez, melynek csúcsából hasonló, egyenes vonalú minta indul a lemez közepe felé, m.: 2,3×1,9 cm. *Kísérő leletek:* ezüstrozetta, kisebb kerek veret, 2 db hajkarika.⁹⁶⁰

58. *Szentes-Derekegyházi oldal 5. sír:* a 20-21 év körüli női váz koponyája alatt feküdt egy gömbsorc süngős fülbevalókat összekötő ezüstlánc, közepén nagyobb átmérőjű huzalkarikával. A lelet feltételelesen, a láncszerek hasonló csüngői alapján sorolható ide. *Kísérő leletek:* kerek, aranyozott ezüstveretek, aranyozott ezüst hajfonatkorongpár, aranyozott ezüst nagyobb csüngős veretek, B típusú gömbsorc süngős fülbevalók, bronz huzalkarperec.⁹⁶¹

59. *Szentes-Nagyhegy, Nagypatái út:* a 30 síros temetőből származó leletek között található 1 db levél alakú, közepén levél alakban bemélyedő, szélén gyöngyözött kerettel övezett dísz.⁹⁶²

60. *Szentes-Nagyhegy, Gyarmati S. szőlője:* 1905/06-ban előkerült egyéb leletek mellett volt egy bronz nyaklánc, 4 db szív alakú préselt bronzlemez, szív alakban

⁹⁵¹ HAMPEL 1907, 137–138, 27. tábla.

⁹⁵² FODOR 1973, 43, 3. kép.

⁹⁵³ DIENES 1970, 12, 11. kép; KOVÁCS 2001, 13.

⁹⁵⁴ KOVÁCS 1993a, 53.

⁹⁵⁵ FÉK Nr. 938.; SZŐKE 1962, 14; BÁLINT 1991, 250.

⁹⁵⁶ HENSZLMANN-NYÁRY 1877, 97–98; HAMPEL 1900, 589–590; MESTERHÁZY 1996a.

⁹⁵⁷ KÜRTI 1980, 327, I. tábla; KÜRTI 1983, 258, 37. grafikai melléklet; KÜRTI 1998, 29; KÜRTI 2001, 21–22, 23. kép.

⁹⁵⁸ A fegyver típusa kérdéses: vö. KOVÁCS 1995, 174.

⁹⁵⁹ FÉK Nr. 954.; KÜRTI 1994, 376; MNM R. A. ltsz. n.

⁹⁶⁰ SZÉL. 1943, 181, LX. tábla.

⁹⁶¹ LANGÓ-TÜRK 2003.

⁹⁶² BÁLINT 1991, No. 282, Taf. LXIV; KOVÁCS 1993a, 53.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

bemélyített középrésszel, továbbá 1 db szív alakú, aranyozott bronzlemez, szív alakban kidomborodó középrésszel.⁹⁶³

61. *Szentes-Szentlászló 95. sír:* a nyújtott helyzetű női váz bal alkarcsontjainak „közepe felé” feküdt 1 db levél alakú, középen ugyancsak levél alakban bemélyedő ezüstlemez, felső oldalán három – háromszög alakban elhelyezkedő – szegeccsel felerősített szalagszerű füllel, m.: 4,6 cm. *Kísérő lelet:* bronz pántkarperec [109. tábla 5].⁹⁶⁴

62. *Szentes környéke:* egyéb leletek között található 2 db levél alakú csüngő is. Mindkettő közepe levél alakban bemélyedő, egyik füle teljesen hiányzik, a másiké szalagszerűen visszahajtott [109. tábla 6].⁹⁶⁵

63. *Szolnok-Strázsaalom:* feldúlt sírokból került elő 5 db levél alakú, tengelyükben felül – egyetlen esetben attól kissé a széle irányában –, továbbá alul átfűrt, kissé szabálytalanul kivágott ezüstlemez, h.: 3,1; 2,1; 2,2; 2,4, illetve 2,5 cm. *Kísérő leletek:* aranyozott ezüst tarsolylemez, 2 db ezüst és 5 db bronz övveret, veretek, préselt rombusz alakú veret, hajkarika, vastárgyak, (II.) Naszr ibn Ahmad, számanida uralkodó (914–943) 920/21-ben vert dirheme.⁹⁶⁶

64. *Szőreg-Homokbánya A. sír:* feldúlt női sírból származik 2 db levél alakú, közepén levél alakban kidudorodó, felső oldalán átfűrt ezüstlemez, m.: 3,6×3,15 cm. *Kísérő leletek:* bronz hajfonatkorongpár, bronz fülesgomb, gyöngyök, spirálisan kitöltött végű, sodrott bronz karperec, pödrött végű, poncolt díszítésű pántkarperec.⁹⁶⁷

65. *Tarnaörs-Rajnapart 6. sír:* 13-14 éves fiú sírja. A térdektől lefelé, a jobb lábszár- és a lábfejcsonatok körül összesen 30 db ezüstlemezből kivágott lószerszámdísz feküdt. Többségük átfűrt, négyzetes vagy téglalap alakú, továbbá háromszög vagy szabálytalan formájú töredék. Van továbbá 2 db levél alakú is. Egyik kissé szabálytalanabb, sarkosra vágott, felső oldalán oválisan átlukasztott; míg a másik nagyobb, közepén levél alakban kidomborodó, aranyozott, egykor nagyobb lemezből kivágott, felső oldalán átfűrt, m.: 3,5×2,4, illetve 4,9×3 cm. *Kísérő leletek:* lócsontok, állatcsont, aranylemezből készült kar- és lábperecek, aranylemez,

vaskés, zabla, kengyelpár, átfűrt lószerszámot díszítő ezüstlemezek.⁹⁶⁸

66. *Tengelic:* valószínűleg feldúlt női sírból származó leletek kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba, melyek a következők: kengyelpár, hevedercsat, zabla, ezüst pántkarperec, 10-16 db kerek bronzrosetta⁹⁶⁹ és 1 db szíjvég, továbbá 1 db bronzból öntött, T alakú, előoldalán vésett mintával díszített, hátoldalán 3 szegeccsel rendelkező veret, m.: 2,4×1,5 cm.⁹⁷⁰ Ez utóbbi valószínűleg egy nagyobb, levél alakú lószerszámdíszben volt egykor.⁹⁷¹

67. *Tiszaeszlár-Dióskert A sír:* feldúlt női sírből származik 5 db levél alakú dísz. Közepük levél alakban bemélyített, felső oldalukon egy-egy szalagszerű fül található. Négy db azonos, míg az ötödik kisebb, m.: 4,8×3,2, illetve 3,8×2,7 cm. *Kísérő leletek:* B típusú bronz gömbsorcsüngős fülbevaló, rombusz alakú aranyozott ezüstveret, kerek és csüngős aranyozott ezüstveretek, gyöngyök, bronz fülesgomb.⁹⁷²

68. *Tiszaeszlár-Dióskert 7. sír:* a női sírből származik egy gömbsorcsüngős fülbevalókat összekötő lánc, közepén nagyobb átmérőjű huzalkarikával. *Kísérő leletek:* karláncok, aranyozott ezüst ruhadíszek.⁹⁷³

69. *Tiszaeszlár-Vörösmarty u. 3. sír:* a női váz koponyájának jobb oldalán – kissé alatta – 1 db levél alakú ezüstlemez feküdt, közepén levél alakban bemélyedő, aranyozott résszel. Felső oldalán a lemez hossz tengelyében rozettás fejű szegecs található. Párja a bal kulcs- és a felkarcsont között volt, rendkívül hiányos és töredékes állapotban, de a rozettás fejű szegecs itt is megmaradt. Az épebb példány m.: 5,1×4,8 cm. *Kísérő leletek:* bronz huzalkarikák, pödrött végű ezüst pántkarperec, sodrott ezüst karperec, ezüst csizmaveretek, rombusz alakú és csüngős aranyozott ezüstveretek, gyöngyök, ezüstlánc, ezüstlemez [108. tábla 4].⁹⁷⁴

70. *Tiszavasvári-Aranykerti tábla 2. sír:* 23-50 év közötti nő hanyatt fekvő váza. A könyök vonalában a mellkas jobb oldalán, csücsával a koponya felé mutató irányban helyezkedett el 1 db vékony, levél alakú ezüstlemez, mely közepén bemélyedő, aranyozott. Szélesebb felén nincs nyoma fülnek, így valószínűleg furatokon át rögzítették. Erősen hiányos. *Kísérő leletek:* lócsontok,

⁹⁶³ FÉK Nr. 1020.; BÁLINT 1991, No. 280.

⁹⁶⁴ SZÉLL 1941, 244, VIII. tábla 10; BÁLINT 1991, No. 293, *Taf.* LIX.

⁹⁶⁵ BÁLINT 1991, 258, No. 298, *Taf.* LXb.

⁹⁶⁶ FETTICH 1937, 81, LXIV; SZÓKE 1962, 20; FODOR 1996a.

⁹⁶⁷ BÁLINT 1991, 76–79, *Taf.* XXIII.

⁹⁶⁸ RÉVÉSZ 2008, 281–282, 69. tábla.

⁹⁶⁹ ÓDOR János Gábor 16 db ezüstözött bronzrosettát (ÓDOR 1999, 163), míg Révész László 10 darabot említ (RÉVÉSZ 2001, 64).

⁹⁷⁰ HAMPEL 1900, 651, LXV. tábla; MESTERHÁZY 1989, 8. kép; ÓDOR 1999, 163.

⁹⁷¹ SZÓKE 1962, 13.

⁹⁷² NÉMETH 1966, 89; NÉMETH 1996, 190–192, I. kép.

⁹⁷³ HORVÁTH 2004a, 472.

⁹⁷⁴ CSALLÁNY 1970, 267–268, *Abb.* 8, 11, *Taf.* XXXIV.

ezüst huzalkarika, ezüstlemez töredékei, ezüst ruhadíszítő szalagok, vaskés, állatsont, kengyel, zabla.⁹⁷⁵

71. *Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sír:* 3-4 éves gyermek hanyatt fekvő váza. A bal oldali bordák és az alsó gerinccsigolyák felett egy-egy levél alakú, aranyozott ezüstcsüngő feküdt. Felületüket egymástól eltérő, poncolt növényi minta díszíti, felső oldaluknál szalagszerű, visszahajlított füllel. A két csüngőt egy-egy növényi mintás lemezből vágta ki, m.: 4,3×3,3 cm. A jobb oldali medencelapát felett félig egymásra csúsztatva pedig két kisebb, bemélyített és aranyozott közepű ezüstcsüngő volt, két oldalán egy-egy lyukkal. Valamilyen nagyobb tárgyból vágta ki ezeket is, m.: 3×2,7 cm. *Kísérő lelet:* vasmorzsalék [105. tábla 7; 109. tábla 2].⁹⁷⁶

72. *Törtel-Nyilas, vasúti megálló:* feldúlt női sírból került elő 2 db ezüstlemezből készült levél alakú dísz. Középrészükön egy-egy kerek, kidomborodó minta látható, melyet lemélyedő aranyozott sáv övez, ebből a lemez csúcsa felé pedig egy levél alakú minta indul. A lemez szélén, azzal párhuzamosan gyöngyözött keretet utánzó díszítés fut. Az egyik lemez kissé nyúlánkabb forma, m.: 5,9×5,5, illetve 5,1×5,8 cm. *Kísérő lelet:* lócsontok, hajkarika, préselt rozetták, öntött kerek ruhaveretek, csizmaveretek, bizonytalan számú aranyozott ezüst rozettás lószerszámveret, csonthenger.⁹⁷⁷

73. *Udvarnok (Dvorniky, Sl.) 2. sír:* a gyermek váznak csak lábcsonthengerei maradtak meg, ezeknél helyezkedett el 1 db levél alakú, vékony, aranybevonattal ellátott ezüstlemez. Szélével párhuzamosan enyhén árkolt, középrésze kissé kidomborodó. Az árkolt részben körben hat lyuk látható, m.: 3,1×2,5 cm [109. tábla 1].⁹⁷⁸

74. *Várpalota-Semmelweis u. 1. sír:* 18-22 éves nő feldúlt sírjából származik egy kétrészes ezüstlánc. A szemek sorozatát 5 db huzalkarika szakítja meg, ebből négyhez ónozott bronzlemezből kivágott, levél alakú csüngők kapcsolódnak szalagszerű füleik segítségével, melyeket egy-egy nittszeggel erősítettek a csüngőkhöz. Ezek előlapja közepén levél alakban kidudorodó, hátoldalukon poncolt palmettaminta egy-egy kisebb részlete látszik, m.: 3,5×3 cm. *Kísérő lelet:* préselt ezüstdíszek, B típusú gömbsorcüngős ónozott bronz fülbevaló, bronz fülesgomb, kaurik, pödrött végű ezüst és ónozott bronz pántkarperec, két vékony ezüsthuzalból sodrott töredék.⁹⁷⁹

75. *Zemplén-Szélmalomdomb (Zemplin, Sl.):* férfi sírjából származik 4 db ezüzből öntött, csörgős, levél alakú lószerszám dísz. Középrészük kidomborodó, teljes felületüket növényi (?) minta díszíti, ennek háttére aranyozott. Hátoldalukon öt szegecs található, ezek rögzítik a három esetben vas, illetve egynél a réz hátlapot. A kidomborodó, két lyukkal rendelkező részben kis golyócska található, m.: 7,1×4,2 cm. *Kísérő lelet:* lócsontok, kengyel, zabla, aranyveretes szablya, nyilcsúcsok, csiholó, kova, hevedercsat, csésze, favödör, arany huzalkarikák, nyak-, kar- és lábperecek, ezüst lemezkorongok, aranyozott ezüst ruhaveretek, aranyozott ezüstveretes öv, aranyozott ezüstveretes lószerszám, aranylemezkék [107. tábla 3].⁹⁸⁰

76. *Ismeretlen lelőhely:* a MNM gyűjteményében található egy öntött, aranyozott ezüzből készült, nyújtott csepp alakú, csörgős lószerszám dísz. Kidomborodó közepe két helyen áttört, körötte hullámszalagot utánzó növényi minta látható. Hátoldalán öt szegecs található, melyek közül a felső oldalon lévő kettő hosszabb a többinél. Hátlapja hiányzik, m.: 5,5×3,1 cm [107. tábla 2].⁹⁸¹

77. *Ismeretlen lelőhely:* a Savaria Múzeum gyűjteményében található, valószínűleg sírokból származó 10–11. századi leletek között 1 db ezüzből öntött, levél alakú dísz. Felületén bordás díszítés, pontsor és növényi minta látható. Hátoldala sima, csúcsában egyetlen lyuk látható, m.: 5,2×4,5 cm.⁹⁸²

Kutatástörténet

E „szív idomú” díszekre már Hampel József kitért a honfoglalás kor emlékeit bemutató munkájában. A Magyar Nemzeti Múzeum ismeretlen lelőhelyű, egykor csörgős veretének funkciójával kapcsolatban ugyan még bizonytalan volt, hogy az a lószerszám szíjzatatán avagy a nyeregkápán helyezkedett-e el, azonban a nagyobb, lemezes díszeket határozottan a lószerszám szíjzatatára helyezte: a homlokszíjra vagy a szügyelőre. Ahol a sír 2 darabot tartalmazott, ott az egyik, illetve a másik helyre is. Megállapította azt is, hogy csak a lemez felső része volt a bõrre erősítve, a többi szabadon csüngött.⁹⁸³ Erre a tényre később a szerencsésen megőrződött gyömörei lelet kapcsán Börzsönyi Arnold is felhívta a figyelmet.⁹⁸⁴ A levél alakú kisebb és nagyobb csüngőket egyaránt a

⁹⁷⁵ RÉVÉSZ 2005, 165, 173, VI. tábla.

⁹⁷⁶ RÉVÉSZ 1996a; RÉVÉSZ 2005, 169, 173, XIV. tábla.

⁹⁷⁷ DIENES 1965a; RÉVÉSZ 2001, 64; MNM R. A. XVI. 289/1964.

⁹⁷⁸ TOČEK 1968, 24, Taf. XV.

⁹⁷⁹ PERÉMI 1986, 122, III., V. tábla; FÓTHI 1998, 74.

⁹⁸⁰ BUDINSKÝ-KRICKA-FLETCHER 1973, 36–37, Abb. 24.

⁹⁸¹ MESTERHÁZY 1996c.

⁹⁸² KISS 2000, 269, 90. tábla.

⁹⁸³ HAMPEL 1900, 774–776, 778–780.

⁹⁸⁴ BÖRZSÖNYI 1912, 217.

tarsolylemezek körébe sorolta Fettich Nándor.⁹⁸⁵ A levél alakú díszek korabeli bolgár területen található analógiáira Fehér Géza hívta fel a figyelmet.⁹⁸⁶ A hasonló darabok hajfonatdíszként történő felhasználására pedig Csallány Dezső utalt.⁹⁸⁷ A budapest-farkasréti sír lószerszámának vizsgálata kapcsán Dienes István a csörgős vereteket a sügyelő és – talán – a farhám díszeknek határozta meg.⁹⁸⁸ Bakay Kornél a szív alakú lemezc süngöket a nyakban viselt díszek közé sorolta, melyek véleménye szerint a jellegzetes ősi magyar viselet részei voltak.⁹⁸⁹ Révész László megállapítása szerint a férfiak lószerszámát túlnyomórészt öntött csüngők díszítették, míg a lemezesek többsége női sírokból került elő. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a levél alakú díszek nemcsak a sügyelőt, hanem a kantárt is díszíthették, eredményeit rekonstrukciós rajzon is bemutatva.⁹⁹⁰ Az egyes csüngők különböző szempontok szerinti lelőhelyeiből Elena Dabrowska,⁹⁹¹ Željko Demo,⁹⁹² Kiss Attila,⁹⁹³ Paola Korošec,⁹⁹⁴ S. Perémi Ágota,⁹⁹⁵ Költő László⁹⁹⁶ és K. Végh Katalin⁹⁹⁷ is közölt egy-egy összeállítást, e munkákban azok bizonyos szempontú értékelése is megtalálható. A főként az Alföld déli részén előforduló levél alakú csüngők elterjedését Bálint Csanád térképezte fel.⁹⁹⁸ Kronológiai helyzetüket tekintve Jochen Giesler azokat az „*Altmagyarisch*” csoportba sorolta, melyek véleménye szerint a 970-es évekig lehettek használatban.⁹⁹⁹ Egy Preslawból előkerült levél alakú dísz kapcsán a típusázsiai és kelet-európai párhuzamait Stojan Wiltjanov tekintette át,¹⁰⁰⁰ s további 11. századi bolgár analógiák is közlésre kerültek.¹⁰⁰¹ Közülük egy nagyobb méretű, lószerszámot díszítő példány Kijevből Bulgáriába kerülése Gelena Radoslavova véleménye szerint, a 11. század 40-es éveinek besenyő inváziója nyomán történhetett.¹⁰⁰² A bodrogszerdahelyi (Streda nad Bodrogom, Sl.) 2. sír-

ból származó levél alakú díszek Nevizánszky Gábor és Jiří Košta véleménye szerint a sügyelő és a farhám díszei lehettek, Kelet-Európában ezek a magyar leleteknél később lépnek fel, s használatuk is tovább megfigyelhető.¹⁰⁰³ Az ún. keleti tálak némelyikén látható lovas ábrázolások – ezeken a lószerszám levél alakú díszekkel ellátott – esetleges magyar vonatkozását Langó Péter¹⁰⁰⁴ majd Fodor István¹⁰⁰⁵ vizsgálta, egymástól eltérő eredményre jutva. A levél alakú díszekkel Kovács László foglalkozott a legalaposabban, az orosz-lámosi (Banatsko Arandelovo, Srb.) leletek közzététele kapcsán.¹⁰⁰⁶ Gyűjtése nyomán tanulmányában 4 fő csoportba sorolta ezeket, főként felhasználásuk alapján: a lószerszám, a nyak, a ruha díszei, valamint a közöletlen darabok, melyek a negyedik csoportot alkották. Tárgyalta díszítésüket, technikai kivitelüket, valamint közölte az érmével keltezett példányokat is.

A díszek típusonkénti felosztása

Elsőként egy terminológiai jellegű kérdésre szeretnénk kitérni. Az egyes tárgyak alakjának megnevezésére legtöbbször a levél/szív/csepp alak szerepel az egyes tanulmányokban, de emellett egyéb megnevezések is felbukkannak.¹⁰⁰⁷ Úgy gondolom formájuk és egykori viseleti helyzetük adja meg a megnevezés alapját, hiszen pl. a csúcával felfelé álló dísz inkább a csepp alakú, míg a fordított helyzetben lévő inkább a levél alakú elnevezés illeti. Ugyancsak el kell választani a levél és a szív alakot, utóbbi felső oldalának közepe karéjos vonalban zárul, míg előbbi többé-kevésbé szabályos köríves. A két csoport között helyezkedik el a felső oldalán karéjos, ám az ívelt rész közepén egy-egy gömböcskével díszített forma, mely így félköríves alakot mutat.

⁹⁸⁵ FETTICH 1937, 82–84.

⁹⁸⁶ FEHÉR 1940, 53–63.

⁹⁸⁷ CSALLÁNY 1970, 281.

⁹⁸⁸ DIENES 1973, 211.

⁹⁸⁹ BAKAY 1978, 157, 156. jegyzet.

⁹⁹⁰ RÉVÉSZ 1996, 72, 40. 2. kép; RÉVÉSZ 2001, 21, 14. kép.

⁹⁹¹ DABROWSKA 1979, 343–344.

⁹⁹² DEMO 1983, 275–278.

⁹⁹³ KISS 1985, 254–255.

⁹⁹⁴ KOROŠEC 1985, 339–340.

⁹⁹⁵ PERÉMI 1986, 127–128.

⁹⁹⁶ KÖLTŐ 1990, 94.

⁹⁹⁷ VÉGH 1993, 62–63.

⁹⁹⁸ BÁLINT 1991, 148, *Taf.* XLVII.

⁹⁹⁹ GIESLER 1981, 90, *Taf.* 53.

¹⁰⁰⁰ WITLJANOV 1990.

¹⁰⁰¹ DONTCHEVA–PETKOVA 2005, 148.

¹⁰⁰² RADOSLAVOVA 2009, 452.

¹⁰⁰³ NEVIZÁNSZKY–KOSTA 2009, 350.

¹⁰⁰⁴ LANGÓ 2006.

¹⁰⁰⁵ FODOR 2008.

¹⁰⁰⁶ KOVÁCS 1993a, 53–54, 70. jegyzet.

¹⁰⁰⁷ Pl. MNM ismeretlen lelőhely: tojásgad (HAMPEL 1900, 737), nyújtott csepp (MESTERHÁZY 1996c, 394); Zemplén: pajzs (BUDINSKY–KRICKA–FETTICH 1973, 36).

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Több más honfoglalás kori tárgyípushoz hasonlóan a leletanyag változatossága, illetve az egyes darabok közti – esetenként többszörös – átfedések miatt sokszor itt sem könnyű markánsan körülhatárolható csoportokat és alcsoportokat felállítani. A közöletlen darabok ugyancsak nehezen vagy sehogy (többnyire csupán feltételesen, az esetleges szükségzavú leírás alapján) sorolhatók be. Hasonló helyzetben vagyunk az erősen hiányos darabokkal kapcsolatban is. A leletanyag indokolatlan mértékű felaprózódását elkerülendő, így egy-egy csoport vagy alcsoport felállításánál csak a főbb szempontokat vettem figyelembe.

Nem könnyű egyértelmű szabályt felállítani továbbá a „csüngők” elő- és hátoldalát illetően sem, hiszen ami egyik irányból nézve bemélyedő, az a másik oldalról kidomborodó. Sajnos sok esetben így kevésbé világos, melyik volt a csüngő elő és hátoldala. Szerencsések azok az esetek, mikor az aranyozás vagy a díszítés, esetleg a fül vagy a szegecsek segíthetnek eldönteni a kérdést.

Maga a „csüngő” elnevezés sem minden esetben megfelelő, hiszen a pl. a felszegecselt díszek – még ha csupán annak felső oldalánál voltak is rögzítve – nem csüngtek szabadon, mint pl. a huzalkarikával láncokhoz kapcsolódó vagy szalagfüllel rögzített darabok – hanem szilárdan feküdtek a szerves anyagon.

A magam részéről – e szempontok figyelembe vételével – az alábbi felosztást javaslom e díszek kivitelét illetően [66. kép]:

I. a. Nagyobb levél alakú, felső oldalának közepén 2–4 lyukkal, ebben esetlegesen négyes egybefüggő vagy egy-egy önálló szegeccsel ellátott ezüstdíszek [4–5. tábla].¹⁰⁰⁸

I. b. Kisebb levél alakú, ezüst- vagy bronzlemezek. Felső oldalukon szalagfüllel ellátott vagy egy, illetve más esetekben tengelyükben alul és felül két, illetve két oldalukon egy-egy, esetleg két-két helyen, ritkán körben átfürt, 2–4 cm-es díszek, melyeket a szalagfűl letörése után át is fúrhattak [109. tábla 1–4, 7].¹⁰⁰⁹

II. a. Nagyobb levél alakú, közepén vagy ritkán annak alsó felében ugyancsak levél vagy kör alakban bemélyedő, gyakran aranyozott, felső oldaluk közepén 2 vagy 3 lyukkal, melyekben önálló vagy összekapcsolt fejű virágos, T alakú bimbós-indás, félgömbfejű, illetve ma már ismeretlen típusú szegecsekkel ellátott, esetleg csupán a lyukak segítségével rögzített, 6–12 cm közti ezüstdíszek, melyekben a T alakú szegecs bronzból is készülhetett [108. tábla 1–3].¹⁰¹⁰

II. b. Kisebb levél alakú, bronz vagy ezüst, közepén ugyancsak levél alakban bemélyedő, esetenként aranyozott, ritkán a szélét és a középrészt a lemez csúcsával összekötő vonalban pontozott sorral vagy gyöngyözött kerettel és kidomborodó mintákkal ellátott díszek. Felső oldalukon a lemezzel egybefüggő vagy külön felszegecselt szalagszerű füllel, ritkábban furattal vagy furatokkal ellátott, esetenként huzalkarikához kapcsolódó, általában 3–4 cm-es darabok [59. tábla 4; 69. tábla 45; 109. tábla 5–6, 8–10].¹⁰¹¹

III. Levél alakú, közepén levél vagy kör alakban kidomborodó, egybefüggő vagy külön felszegecselt szalagszerű füllel, ritkábban felső oldaluk közepén elhelyezkedő furattal ellátott, bronzból vagy ezüsből készült, 3–5 cm-es díszek, melyek esetenként nagyobb lemezből kivágva, a kidomborodó részen aranybevonattal ellátottak is lehetnek [109. tábla 11–13].¹⁰¹²

IV. Levél alakú, közepén ugyancsak levél alakban kidomborodó, vékonyabb éles vagy szélesebb tompa bordával ellátott, a lemezzel egybefüggő vagy utólag felszegeccsel fülű 3–4 cm-es bronz- vagy ezüstdíszek, melyek közül egyetlen darab szélét gyöngyözött keret övezi [105. tábla 1–2, 104. tábla 9–12].¹⁰¹³

V. Levél alakú, közepén levél alakban enyhén kidomborodó, körben árkolt mintával díszített, felső oldalán egy-egy virág- vagy félgömbfejű szegeccsel ellátott, 4–6 cm-es ezüstdíszek [105. tábla 4].¹⁰¹⁴

VI. Levél alakú, közepén levél alakban kidomborodó, ebben ugyancsak levél alakú, bemélyedő – esetenként aranyozott – középrésszel ellátott, ezüstlemezéből

¹⁰⁰⁸ Gyömöre-Friedrich Károly kertje.

¹⁰⁰⁹ Hajdúböszörmény-Bodaszőlő 1. sír, Ipolykiskeszi (Male Koshiy, Sl.) 269. sír, Karos-Eperjesszőg II/3. sír, Nagykeszi (Vel'ké Koshiy, Sl.), Naszvad (Nesvady, Sl.) 2. sír, Sárrétudvari-Poroshalom 2. sír, Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom, Sl.) 1937/2. sír, Szolnok-Strázsa-halom, Tarnaörs-Rajnapart 6. sír, Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sír, Udvarnok (Dvorniky, Sl.) 2. sír.

¹⁰¹⁰ Gégyény-Monokdomb, Kenézlő-Fazekaszug, Kétpó, Kunágota 4. sír, Piliny-Leshegy 2. sír, Százhalombatta, Szatymaz-Őszeszék, Tiszacszlár-Vörösmarty u. 3. sír. Feltételesen ide sorolható a tengelici T alakú szegccs is. A tiszacszlári dísz ugyan csak 5,1 cm magas, ám alsó felének egy része hiányzik. A leírás alapján valószínűleg ebbe a csoportba sorolható további 3 db ilyen dísz, melyek Nyíregyháza határában kerültek elő (Jósa 1903).

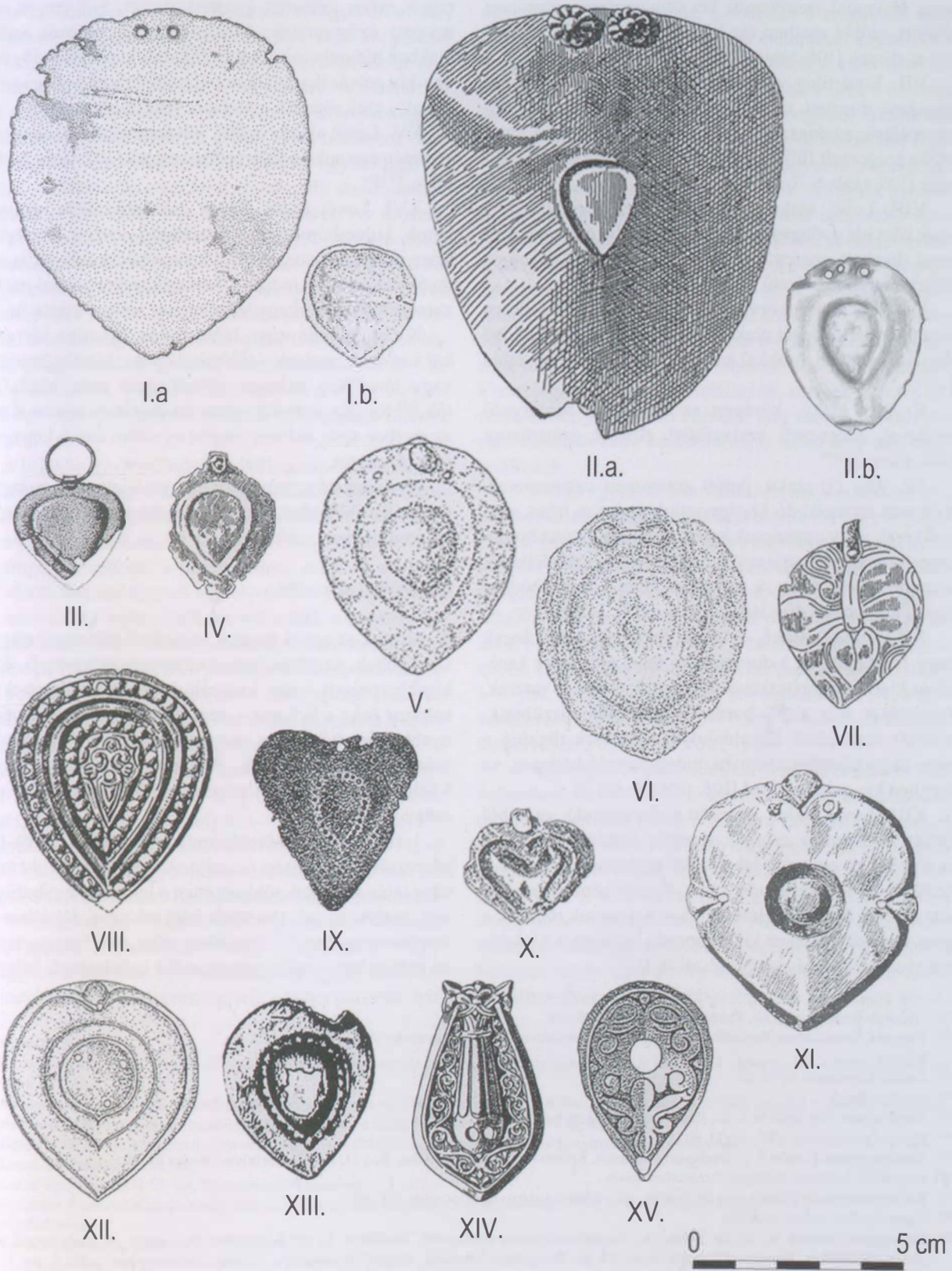
¹⁰¹¹ Galánta-Papföld (Galanta, Sl.) 13. sír, Győr-Téglavető-dűlő 47. sír, Kunszentmárton-Köttön-dűlő, Sarlókajsza (Lužianky, Sl.) 3. sír, Mosonmagyaróvár-Moson-Királydomb, Ptuj-Vár (Sv.) 13. sír, Oroszvár (Rusovce, Sl.) 60. sír, Szentes-Nagyhegy, Gyarmati S. szőlője, Szentes-Nagyhegy, Nagypáti út, Szentes-Szent László, Szentes környéke, Tiszacszlár-Dióskert A. sír, Tiszavasvári-Aranykerti tábla 2. sír.

¹⁰¹² Békés-Hidas-hát, Gáva-Vásártér 33. sír, Gödöllő, Sósartyán-Hosszútető 30. sír, Szentes-Nagyhegy, Gyarmati S. szőlője, Szöreg-Homokbánya A sír, Tarnaörs-Rajnapart 6. sír, Várpalota-Semmelweis u. 1. sír.

¹⁰¹³ Bocvár (Bočar, Srb.) 8. sír, Hetény-Disznólegelő (Chotin, Sl.) 300. sír, Ibrány-Esbó halom 197/a sír, Kistokaj-Homokbánya 5. sír, Oroszlámos-Vasútállomás (Banatsko Arandclove, Srb.).

¹⁰¹⁴ Karos-Eperjesszőg II/52. sír.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

66. kép. A levél/szív alakú díszek felosztása

készült díszek. Felső oldalukon T alakú növénymintás vagy léctaggal összekötött két félgömbfejű szegeccsel ellátott, előbbi esetben réz hátlappal is rendelkező 6–9 cm-es díszek [105. tábla 5].¹⁰¹⁵

VII. Eredetileg valamely nagyobb, poncolt növényi mintával díszített tárgyól kivágott, másodlagos felhasználású, szalagszerű, a lemezzel egybefüggő vagy külön szegeccsel füllel ellátott 4–5 cm-es, levél alakú díszek [105. tábla 6–7, 8].¹⁰¹⁶

VIII. Levél alakú, ezüsből préselt, bordákkal, s azok közt két gyöngyosorral, közepén pedig növényi mintával díszített, merevítő hátlappal ellátott, több helyen átfúrt, nagyobb méretű díszek [107. tábla 4].¹⁰¹⁷

IX. Szív alakú, körvonalával párhuzamosan, illetve középpontjában levél alakban pontozott mintával, felső oldalán egyetlen lyukkal ellátott ezüstdísz [104. tábla 1].¹⁰¹⁸

X. Szív alakú, közepén szív alakban bemélyedő mintával, szegeccsel szalagfüllel ellátott ezüstdíszek [104. tábla 3].¹⁰¹⁹

XI. Szív (?) alakú, öntött aranyozott ezüstveretek. Kúposan kiemelkedő középpontjuk áttört is lehet, melyet kerek vagy ugyancsak kerek, azonban a veret hossz tengelye irányába egy-egy kinyúló taggal is rendelkező, aranyozott rész övez. A veretek oldalán 3-3 gömböcske alakú, aranyozott dísz látható [106. tábla 2–3].¹⁰²⁰

XII. Szív (?) alakú, ezüsből öntött, közepén kerek vagy levél alakban kidomborodó, felső oldalának karéjában kisebb gömböcskével díszített 5–6 cm-es veretek. Felületüket szív alakú borda vagy bordák díszíthetik, a háttér aranyozott. Hátoldalukon szegecsek rögzítik a sima vagy ellentétes irányba kidomborodó hátlapot, az üregben kis golyócskával [105. tábla 9–10].¹⁰²¹

XIII. Levél alakú, közepén kidomborodó, ezüsből öntött, 4–5 cm-es csörgős veretek. Felületük díszített és díszítetlen egyaránt lehet, a kidomborodó részen 2-3 lyukkal. E kidomborodó részt díszítésként gyöngyözött keret is övezheti. Hátoldalukon szegecsek rögzítik a sima vagy ellentétesen kidomborodó hátlapot, a kialakított részben kis golyóval [107. tábla 1].¹⁰²²

XIV. Nyújtott csepp alakú, oldalán és/vagy tetején tagolt, teljes felületén díszített, öntött, 5–7 cm-es aranyozott ezüstveretek. Középrészük ugyancsak csepp alakban kidomborodó, két lyukkal. E kidomborodó részben kis golyócska található. Hátoldalukon 5 szegecs található, ezek rögzítik a hátlapot [107. tábla 2–3].¹⁰²³

XV. Levél alakú, öntött, növényi mintával díszített, közepén esetenként áttört ezüstveretek [107. tábla 5; 106. tábla 1].¹⁰²⁴

XVI. Levél alakú díszek, középrészükön egy-egy kerek, kidomborodó minta található, melyet lemélyedő aranyozott sáv övez, ebből a lemez csúcsa felé pedig egy levél alakú minta indul. A lemezek szélén, azzal párhuzamosan pedig gyöngyözött keretet utánzó minta fut.¹⁰²⁵

XVII. Egyedi vagy bizonytalan típusok. Ide azokat soroltam, melyek – többségükben – közöletlenségük vagy töredékes, hiányos voltak miatt nem értékelhetők.¹⁰²⁶ Szintén nem állítottam fel önálló csoportot abban az esetben sem, amikor csupán egyetlen darab képviselne a csoportot.

Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a leletanyag gyarapodása a későbbiekben bizonyára újabb csoportok létrejöttét eredményezi majd.

III. Technikai kivitel

A méretek az egyes típusok leírásánál többségében már szerepeltek, azonban fontos az anyagvastagság is. Ez a kisebb, préselt vagy kalapált kialakítású daraboknál sokszor még a 0,5 mm-t sem éri el. Ugyancsak vékonyabb, átlag 0,5–1 mm vastagságúak a nagyobb, lószerszámon használt díszek. A díszek felerősítése három különböző módon történhetett: füllel, lyukakkal vagy szegecsekkel.

1. fül: a kisebb méretű, levél/szív alakú csüngők legjellemzőbb felerősítési formája. A szalagszerű fül eredetileg talán az esetek többségében a lemezzel egybefüggő volt, melyet annak előoldala felől tekintve, általában ellentétes irányban,¹⁰²⁷ ritkábban előre felé ívesen, változó mértékben – néha csupán a fül indulásának helyéig,

¹⁰¹⁵ Gádosor-Boesakai u. 4. sír, Karos-Eperjesszőg II/49. sír.

¹⁰¹⁶ Nagyrév, Oroszlámos-Vasútállomás (Banatsko Arandelovo, Srb.), Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sír.

¹⁰¹⁷ Kétpó.

¹⁰¹⁸ Letkés-Téglacégető II/76. sír.

¹⁰¹⁹ Solt-Tételhegy.

¹⁰²⁰ Sárrétudvari-Poroshalom 2. sír, Rábacsanak-Vásártéri-dűlő.

¹⁰²¹ Karos-Eperjesszőg II/52., III/11. sír.

¹⁰²² Balatonszemes-Lander J. u., Budapest-Farkasrét, Kolozsvár-Zápolya u. (Cluj, Ro.) II. sír, Sándorfalva-Eperjes 93. sír.

¹⁰²³ Ismeretlen lelőhely, Zemplén-Szélmalomdomb.

¹⁰²⁴ Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom, Sl.), Püspökladány-Eperjesszőg 138. sír.

¹⁰²⁵ Törtel-Nyilas, vasúti megálló.

¹⁰²⁶ Deberccen-Csemete u., Gyula-Téglagyár, Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, Búdóskút 1. sír, Kiszombor B. temető, Máriabesenyő, Rácalmás-Göböljárás, Sárbogárd-Tringer-tanya 24. sír, Szatymaz-Őszeszek, Szeged-Jánosszállás, Szent-Derekegyházi oldal 5. sír, Tiszacsizlár-Dióskert 7. sír, Tiszafüred.

¹⁰²⁷ A leletek nagyobb száma mellett az is arra utalhat, hogy ez lehetett az általános forma, hogy a Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sírjában talált másodlagosan kivágott csüngőn is a hátoldal felé hajlik vissza a fül.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

máskor spirálisabban – visszahajlítottak. A másik megoldás az, amikor a külön lemezből kivágott fület 1-1, ritkábban 2 db, néha csupán elhajlított végű szegeccsel rögzítették. A felső felén kiszélesedő fül ezekben az esetekben a lemezt két oldaláról fogta közre. A Sóshartyánon előkerült 3 darabból kettő esetén a lemez anyagától eltérő szalagszerű bronzfűl annak hátsó oldalához csatlakozik, míg a harmadiknál a csüngővel egybefüggő fűl látható. Különleges a szentes-szentlászlói darab, ahol a hátoldalon lévő fület 3 db szegecs tartotta. Az orosz-lamosi (Banatsko Arandelovo, Srb.) egyik csüngőn pedig látható egy további lyuk is, így a fület vagy valóban két szegeccsel erősítették fel,¹⁰²⁸ aminek így egykor nyilván szélesebbnek kellett lennie mostani állapotánál. De felmerül a lehetősége, hogy esetleg két füllel is számolhatunk, avagy a másik lyuknál – amint ez látható is – az anyag átszakadt, s ezután helyezték át a fület. Ugyancsak egy-egy lyuk látható az egyik solti csüngő fűlének két oldalán.¹⁰²⁹

A fűlekbe gyakran huzalkarikák is kapcsolódhatnak. Ez szinte kizárólag csak a láncokhoz kapcsolódó csüngőkre jellemző, végeik egymásra hajlóak és összeforrasztottak is lehetnek.¹⁰³⁰ Ritkábban kapcsolódott csak a csüngő közvetlenül a láncszemhez, mint az a békési láncoknál látható. Egyedi a ptuj-vári (Sv.) darab, ahol a láncszemekhez kapcsolódó huzalkarikák a lemezen található furatokban vannak. Lehetséges azonban, hogy ez az eredeti fűl letörése után alkalmazott kényszermegoldás volt. Ugyancsak különleges a Bodaszőlön előkerült darab, ennél ugyanis sodrott huzalszál kapcsolta a csüngőt a lánchoz, valószínűleg aprócska szalagfűlrel.¹⁰³¹

2. szegecs: több markáns formája ismert, melyek főként a nagyobb levél alakú és a csörgős díszek felerősítését szolgálták. Külön félgömb-¹⁰³² vagy virágfejű¹⁰³³ szegeccsel rögzítették a kisebb – 4–6 cm közötti – levél alakú díszeket. A nagyobb lemezeknél viszont már két szegecset alkalmaztak. Ezek lehetnek önálló félgömbfejű,¹⁰³⁴ virágmintás,¹⁰³⁵ illetve páros szegecsek: léctaggal összekapcsolt félgömbfejű¹⁰³⁶ vagy virágmintás,¹⁰³⁷ egybefüggő, a szegecsek fejét adó díszített taggal rendelkező: megközelítőleg háromszögletű, növényi mintás, hát-

oldalán 4 szegeccsel,¹⁰³⁸ vagy a leggyakrabban T alakú, ugyancsak növénymintás, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott.¹⁰³⁹ A csörgős vereteket azok előlapjával egybeöntött szegecsekkel rögzítették, melyek közül a veret felső részén elhelyezkedők hosszabbak voltak a csak a hátlapot tartóknál. A felfüggesztés szempontjából különösen érdekes a nagyobb bodrogszerdahelyi (Streda nad Bodrogom, Sl.) dísz, ennek hátoldalán ugyanis a szegecsek annak teljes hosszában megtalálhatók. Az egyik gyömorei darabot pedig több helyütt ma már ismeretlen típusú vékony szegecsekkel erősítették fel. A szegecseken gyakran megmaradt a szorítólemezke is. Ahol a szegecs/szegecsek nem maradtak meg, ott a meglévő furatok száma és helyzete a fenti tendencia alapján talán segíthet valószínűsíteni azt, hogy egykor milyenek lehettek vagy még inkább milyenek nem lehettek. Az öntött díszeken kizárólagosan szegecsek találhatók, melyek csörgős veretek esetén azok felső oldalán, míg csörgő nélküli társaik esetében azok csaknem teljes hátsó felületén megtalálhatók.

3. lyukak: gyakori felerősítési forma, esetenként már bizonyára másodlagos megoldásként, a fűl vagy a szegecsek letörése után, illetve ha a megváltozott funkcióhoz ezekkel nem lett volna kivitelezhető a kapcsolat. Több típusra is jellemző, de a nagyobb díszeken lévő lyukak inkább az egykori szegecsek hiányára utalhatnak, s nem arra, hogy a díszet felvarrták. Általában a felső oldal közepén vagy a tengely alsó és felső pontja előtt található 1-1 lyuk. Ritkábban a lemez két oldalán van 1-1, a körvonalával párhuzamosan 5-7 vagy a hossz- és kereszt-tengelyében 2-2, illetve 3 és 2 lyuk.

A technikai kivitellet illetően természetesen el kell választani az öntött és a lemezből készült darabokat, utóbbiak esetében pedig a hidegen kalapált és a préselt változatot. A vékony préselt lemezeknél merevítésként csupán a kétpói díszek kaptak hátlapot, s a lemezből kalapáltaknál is csupán egyetlen, a gádorosi rendelkezett ilyen, merevítést adó elemmel. Az öntött csörgős vereteken az előlappal egybeöntött szegecsek rögzítették a hátlapot, mely egyenes és kidudorodó egyaránt lehet. A hátlap gyakran nagyobb volt, mint az előlap, az né-

¹⁰²⁸ Kovács 1993a, 38.

¹⁰²⁹ Hasonló fűlkiképzésű összehajlított téglalap alakú bronzcsüngő ismert az ipolykiskeszi (Male Kosihy, Sl.) temető 231. sírjából (HANULIAK 1994, 128, Tab. XLVIII).

¹⁰³⁰ A láncokhoz kapcsolódó darabokon kívül csupán a solt-tételhegyi csüngőkön található huzalkarika. A feldúlt, minden bizonnyal hiányosan megmentett leletanyagú sír esetében kérdéses, hogy a csüngőkhöz kapcsolódott-e egykor lánc.

¹⁰³¹ Sajnos a leírás erre a részletre nem tér ki (KOROŠEC 1985), s az a rajz alapján sem állapítható meg bizonyosan.

¹⁰³² Karos-Eperjesszög II/52. sír.

¹⁰³³ Karos-Eperjesszög II/52. sír, Tiszaeszlár-Vörösmarty u. 3. sír.

¹⁰³⁴ Gyömore-Friedrich Károly kertje, Kétpó, Koroncó-Bábota II. sír, Piliny-Leshegy 2. sír, Szakony-Kavicsbánya.

¹⁰³⁵ Százhalombatta.

¹⁰³⁶ Karos-Eperjesszög II/49. sír.

¹⁰³⁷ Szatymaz-Őszeszek.

¹⁰³⁸ Gyömore-Friedrich Károly kertje.

¹⁰³⁹ Gádoros, Piliny-Leshegy, Tengelic. E szegecsforma felismerhető pl. az eperjeskei 2. sír készenléti ijtegezén lévő veretben (RÉVÉSZ 1996f, 75, 8. kcp) vagy a tiszánai tarsolylemez (RÉVÉSZ 2008, 284–285, 71. tábla) tengelyében alul és felül.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

hány esetben talán másodlagosan is kerülhetett a csörgős veretekre.

A díszeket elkészíthették továbbá másodlagosan felhasználva, általában növényi mintával díszített – egykor nagyobb – lemezekből is. Ezekben az esetekben a minta természetsszerűleg nem teljes, a tiszavasvári lemezek díszítései pedig eltérőek, így a két egykor teljes lemez – talán hajfonatkorong (?) – mintája vélhetően különbözött egymástól.

Felhasználás szerinti csoportosítás

Láncokat díszítő csüngők. A szemekből álló láncok karakterisztikus díszítőelemei ezek, melyek a láncszemek sorozatához, vagy azt megszakítva külön elemmel kapcsolódnak. Nyak- és fülbevalókat összekötő láncokon egyaránt megtalálhatók, de ritkábban feltűnnek fej- vagy hajfonatdíszként viselt láncokon is.¹⁰⁴⁰

Nyakláncok: a nyakban viselt, szemekből álló láncok jellegzetes csüngői¹⁰⁴¹ ezek a darabok.¹⁰⁴² Minden esetben azok megközelítőleg középső részén helyezkedik el 1 vagy 3 db.¹⁰⁴³ Sajnos néhány esetben ezek oly mértékben hiányosak vagy töredékesek, hogy típusba sorolásuk nem lehetséges, de a láncoknál megfigyelhető díszítő tendencia alapján nagy valószínűséggel ezek is levél alakúak lehettek egykor. Többségükben huzalkarikával kapcsolódnak, de sodrott huzalszállal vagy elvéve magához a láncszemhez¹⁰⁴⁴ is csatlakozhatnak a nagyobb részben szalagszerű, a csüngővel egybefüggő vagy külön – eredetileg vagy utólagos javítás során – felszegecselelt fülekkel (ezek egy garnitúrán belül is megtalálhatók és valószínűleg a csüngők javításáról árulkodnak), ritkábban a csüngő felső részén elhelyezkedő furattal kapcsolódva.

A besenyőteleki II/12. sírból előkerült sodrott huzalok egyikének végén látható egy kisebb méretű csüngő. Sajnos viseleti módjáról a sír bolygatottsága miatt nincsenek információk. Magát a huzalokat vizsgálva mind azok nyakláncként való összeállítása, mind azok függőlegesen – láncos csüngőként (lásd alább) – történő viselete lehetséges. E tárgy mind a huzalok, mind a csüngők mérete tekintetében – jelen ismereteink szerint – eltér a Kárpát-medencei láncoktól. A nyakláncokon az alábbi típusú csüngők láthatók: II. b, III., IV.

Fülbevalókat összekötő láncok: a nyakláncok mellett a honfoglalás kori láncékszerek másik jellemző csoportját a fülbevalókat összekötő láncok alkotják. Természetesen a levél alakú csüngők e láncokon is megtalálhatók.¹⁰⁴⁵ Kivételüket tekintve az egyszeres szerkezetű nyitott és a zárt, kettős szerkezetű láncok is jelen vannak. Előbbiek esetében a csüngő vagy a csüngők többé-kevésbé pontosan a lánc közepénél vagy közepénél és annak végein helyezkedhetnek el. A megosztva viselt várpalotai láncnál azonban a középső rész mellett a huzalkarikák a lánc hosszabbik részének közepénél és a megosztott lánc két kapcsolódási pontjainál – ahol azok a fülbevalóhoz csatlakoztak – helyezkednek el. A galántai (Galanta, Sl.) lánc viseleti módja a leírásban nem szerepel, ennek megállapításában annak rajza sem visz közelebb a megoldáshoz. A magam részéről úgy gondolom ebben az esetben a két, egymáshoz közel elhelyezkedő huzalkarika egyik darabja volt a fülbevalóba akasztva, a másik, a rövidebb felső láncra helyezkedett el, mely a harmadik karikával kapcsolódott a másik fülbevalóhoz. A másik két karika megközelítőleg azonos hosszúságú láncszakasz után következik. Itt tehát – amennyiben e viseleti mód helytálló, a mellkasnál csak két csüngő volt, míg a másik kettő a három karika közül valamelyik kettőben.¹⁰⁴⁶ A csüngők egy-egy lánc esetében általában főbb vonalaikban azonosak, legfeljebb kisebb javítások vagy sérülések okozhatnak eltérést.

A gömbsorcsüngős fülbevalókat összekötő láncokon a II. b., III. és IV. csoportba tartozó csüngők találhatók. Néhány esetben együtt fordulnak elő a gömbsorcsüngős fülbevalók és a csüngők, de fémlánc nélkül. Fel kell tenni a kérdést a fülbevalókat összekötő láncok viseleti módja kapcsán, hogy léteztek-e egykor valamilyen szerves anyaggal, s azon esetleges díszekkel összekötött fülbevalók? Levél/szív alakú díszek és gömbsorcsüngős fülbevaló egy sírból az alábbi lelőhelyekről ismert: Letkés-Téglavető II/76. sír, Tiszaeszlár-Dióskert A sír. Bocsáron (Bočar, Srb.) pedig a 8. sírban 2 db szőlőfürt-díszes fülbevaló volt.

Fej- vagy hajfonatdíszként viselt láncos csüngők: a honfoglaló magyarság leletanyagában ritkán előforduló ékszertípusnak biztosan mindössze egyetlen lelőhelyét ismerem. Békés-Hidas-háton három U alakú szemekből álló lánc végein található egy-egy csüngő, mely az az-

¹⁰⁴⁰ HORVÁTH 2004a. – Nagyréven a csüngők mellett egy rövidebb láncdarabka is előkerült, sajnos azonban ezek esetleges összetartozása nem igazolható. Szentes-Nagyhegyen ugyancsak csüngők és nyaklánc is előkerültek, de ezek összetartozása sem igazolható.

¹⁰⁴¹ Gáva-Vásártér 33. sír, Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, Büdöskút 7. sír, Hetény-Disznólegelő (Chotin, Sl.) 300. sír, Kunszentmárton-Kötön-dülő, Ptuj-Vár (Sv.) 13. sír, Sarlókajsa (Lužianky, Sl.) 3. sír, Sárbogárd-Tringer-tanya 24. sír.

¹⁰⁴² A szemekből készült nyakláncokon ritkán egyéb függesztett dísz is megfigyelhető: a hajdúdorog-gyűlési 19. sírből előkerült kereszt valószínűleg ezüstláncra függött egykor (FODOR 1996b, 230, 3. kép).

¹⁰⁴³ Valószínűleg 3 db csüngő lehetett egykor a gáva-vásártéri láncra is (HORVÁTH 2004a, 462, 13. jegyzet).

¹⁰⁴⁴ Erre az egyik békési lánc szolgáltathat példát, amennyiben azt nyakláncként használták.

¹⁰⁴⁵ Galánta (Galanta, Sl.) 13. sír, Győ-Téglavető-dű 47. sír, Gyula-Téglagyár, Kistokaj-Homokbánya 5. sír, Sósartyán-Hosszútető 30. sír, Szentes-Derekegyházi oldal 5. sír, Tiszaeszlár-Dióskert 7. sír, Várpalota-Semmelweis u. 1. sír.

¹⁰⁴⁶ Az egyik talán a rövidebb láncra lévő másik karikában, míg a negyedik valamelyik fülbevalóhoz kapcsolódó karikában.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

zal egybefüggő, szalagszerű füllel kapcsolódik az utolsó láncszemekhez (III. típus).

Nyakdíszként viselt csüngők: noha viseleti módjukat tekintve hasonlóak a nyakláncokhoz, azonban nem szemekből összeállított fémláncokon, hanem szerves anyagra felfűzve viselték ezeket a csüngőket, gyakran egyéb díszek társaságában. A püspökladány-eperjesvölgyi 138. sírban a jobb kulcsont felett feküdt a tárgy, átfűrt csúcsával a koponya felé, 6 db gyönggyel együtt. Az öntött, levél alakú dísz esetében – mely a XV. csoportba sorolható – a csüngő csúcsa volt átfűrve, ezen húzhatták át a zsinórt. A hetényi (Chotín, Sl.) lánc alapján, melyen 3 db csüngő volt, jó eséllyel feltételezhető, hogy lehetett olyan nyakdísz is, melynél 3 db csüngő lehetett szerves anyagra fűzve. A közvetlen rácalmási csüngők ugyancsak nyakékként szerepelnek.¹⁰⁴⁷ Valószínűleg ennél azonban magasabb lehetett a nyakban viselt csüngők száma, ám a sírbéli helyzet ismeretének, illetve az egyéb meghatározást segítő elemeknek a hiánya sok esetben nem teszi lehetővé a funkció pontos meghatározását.

*Ruhadíszként viselt csüngők:*¹⁰⁴⁸ ezek azonosítása lényegesen nehezebb feladatot jelent, mint a fémből készült nyakláncokon viselt csüngőké, hiszen még hiteles feltárás esetén is több variációs lehetőséggel számolhatunk: a mellkas vagy a vállak környékén előkerülő csüngők a ruha és a nyaklánc díszei is lehetnek, sőt, a hajfonatokat díszítő szerepet is mérlegelni kell. Tovább nehezíti a kérdés megítélését, hogy sajnos mindössze néhány csüngő pontos sírbéli helyzete ismert. A funkció eldöntését nem könnyíti meg a felelősítési mód vizsgálata sem, ami felvarrólyuk, fül és szegecs segítségével is történhetett. Kérdéses azonban, hogy a szalagfüles példányok lehetek-e felvarrva, hiszen hiteles feltárából csak a felfüggesztett viseleti mód igazolható. Az Ibrány-Esbó halmi 197/a. sír csüngői a mellkas középső része felett kerültek elő, valamilyen szerves anyag által kirajzolt elszíneződés alatt. A textilre vagy bőrre erősített díszek esetében azonban kérdéses, hogy azok magán a felsőruhán voltak-e.¹⁰⁴⁹ Ha egy középtájon záródó ruhával számolunk, melyhez a mellkas és a medence között, kissé ferde vonalban elhelyezkedő gombok tartoztak, akkor valószínűleg nem lehetnek a csüngők ennek a díszei.¹⁰⁵⁰ Istvánovits Eszter felvetette a melldísz lehetőségét.¹⁰⁵¹ Ez akár

lehetett egy keményebb bőr, melyet a nyakba akasztva is viselhettek, nem feltétlenül a ruhára varrva. A sándorfalvi másodlagosan felhasznált lószerszámdísz az „*öv táján*” feküdt, itt Fodor István véleménye szerint a ruha nem viseleti helyzetben, hanem a halottra terítve került a sírba,¹⁰⁵² így a helyzet is csupán megközelítőleg lehet pontos. A Tiszavasvári-Aranykerti táblai 9. sírban a bal oldali bordák és az alsó gerinccsigolyák felett egy-egy nagyobb, a jobb medencelapát felett pedig félig egymásra csúsztatva két kisebb díszet találtak. Ezek talán a ruhát díszíthették egykor, figyelemre méltó azonban, hogy felfüggesztési módjuk – fül és lyuk – eltérő.

Biztos adataink alapján úgy tűnik tehát, hogy nem volt jellemző a csüngők ruhadíszként történő alkalmazása, szemben a hasonló formát mutató, de kisebb öntött veretekkel, melyeket valószínűleg felső tagjuk elvesztése után, több helyütt is tovább alkalmaztak, eredeti állapotuknak megfelelő díszítőrendszert alkotva a ruházaton.

Hajfonatdíszként viselt csüngők: a honfoglaló magyarság anyagi kultúrájának egyik legjellemzőbb elemei a hajfonatdíszítő korongok. E korongok mellett a varkocsokat egyéb – pl. fém-, üveg- – elemek felhasználásával is díszíthették, ritkán pedig e csüngők is megtalálhatók. A hajfonatdíszként viselt csüngőknél el kell választani a hajfonatkorongok helyett és az azok mellett alkalmazott díszeket.

Ritka változat, amikor a korongokat levél alakú csüngőkkel helyettesítették. A Tiszaeszlár-Vörösmarty utcai 3. sírban a koponya jobb oldalán, részben kissé alatta feküdt 1 db másodlagosan felhasznált dísz, míg párja a bal kulcsont és a felkar között volt. Mindkét esetben gyöngyök is kerültek elő ezek közelében. E két ékszer itt bizonyára hajfonatdíszként szolgált,¹⁰⁵³ melyeket valószínűleg a hajfonatba fűzött szerves anyaghoz kapcsoltak, s erre erősítették fel a gyöngyöket is. Letkés-Téglagegőn a 2 db csüngő közül az egyik a bal lapocka alatt feküdt előlapjával lefelé, míg a másik példány másodlagos helyzetben, a bal „*térdtől*” kifelé, gyöngyökkel együtt, a sírfeneknél 5 cm-rel magasabban. Bakay Kornél véleménye szerint a díszek a gyöngyökkel együtt nyakéket alkottak.¹⁰⁵⁴ A magam részéről azonban nem zárnám ki a lehetőségét, hogy a hajfonatokat díszíthették.

Bizonyos kapcsolat megfigyelhető a csüngők és a hajfonatkorongok között.¹⁰⁵⁵ másodlagosan, valószínű-

¹⁰⁴⁷ Kovács 1993a, 54, 71. jegyzet.

¹⁰⁴⁸ Paola Korošec véleménye szerint a ptuji (Ptuj, Sv.) lánc a nyaknál viselt ruhadísz is lehetett (Korošec 1985, 340).

¹⁰⁴⁹ A sírban nyugvó nő ruhájának viseleti rekonstrukcióján (Szinyéri 1993, 3. kép) e díszek nincsenek azon ábrázolva.

¹⁰⁵⁰ Kérdés, hogy a bal váll magasságában és a mellkasnál lévő egy-egy gomb ezekkel azonos ruhán volt-e, hiszen utóbbi a nyak díszei közé is lehetett fűzve.

¹⁰⁵¹ Istvánovits 2003, 290.

¹⁰⁵² Fodor 1985, 30.

¹⁰⁵³ Csallány 1970, 263. – Bóna István véleménye szerint a hajfonatkorongokat helyettesíthették fém csüngőpárok is (Bóna 1971, 172).

¹⁰⁵⁴ Bakay 1978, 157, 156. jegyzet.

¹⁰⁵⁵ Fettich Nándor a hajfonatkorongokat és a levél alakú csüngőket is a tarsolylemezek körébe sorolva együtt tárgyalta (Fettich 1937, 82–84).

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

leg nagyobb korongokból kivágott csüngők használata; hajfonatkorong helyett levél alakú dísz alkalmazása; hajfonatkorongokkal együtt a viselet részét alkotó csüngők alkalmazása.¹⁰⁵⁶

Fejékként viselt csüngők: a hajfonatot díszítő előbbi csoporthoz hasonlóan, másodlagosan használtak fel egy eredetileg lószerszám díszítésére szolgáló ezüstlemezt a fej díszítésére a kunágotai 4. sírban. Noha ebben a sírban lócsontok és lószerszám is volt, mégis, a csüngő sírbéli helyzete jelen esetben – mint fentebb már említettem – inkább fejdíszre utal.

Lószerszámdíszek: a veretekkel díszített lószerszámok¹⁰⁵⁷ között nagyobb számban találhatók ilyen díszek. Legnagyobb számban a nagyobb lemezes változatok képviseltetik magukat, de jelen vannak az öntött példányok is. Típusaik szerint: I. a., II. a., V., VI., VIII., XI., XII., XIII., XIV., XV., XVI.

Sajnos csupán néhány sír esetében rendelkezünk pontosabb megfigyelésekkel a díszek helyzetét illetően.¹⁰⁵⁸ A karos-eperjesszögi II/49. sír korabeli rablásnak és bolygatásnak esett áldozatul, így se a kérdéses dísz, se a mellette elhelyezkedő rozettás veretkészlet fekvése és egykori darabszáma nem ismert. A bodrogszerdahelyi (Streda nad Bodrogom, Sl.) 4 db veret elhelyezkedése szintén ismeretlen, az öntött darabok azonban – a hasonló díszítőrendszereket tekintve – talán a szügyelő elején voltak. Mivel hiteles feltárásból férfisírból mindeztidáig nem ismert ruhadíszként viselt levél alakú dísz, így a negyedik, kisebb lemezből készült tárgy is feltételesen a lószerszámot díszíthette. Nem ismert a budapest-farkasréti és a Kolozsvár-Zápolya utcai (Cluj, Ro.) veret, továbbá a kenézlő-fazekaszugi lemez elhelyezkedése sem. Az előbbieket elhelyezkedéséről az alább tárgyalandó részben lesz még majd szó. Némiképp több információ áll rendelkezésre a gyömörei sírról, melyben a csüngők a bal lábszár mellett feküdtek különböző magasságokban, a nyereg maradványaival együtt, míg a kengyelek a lábfejek előtt helyezkedtek el. Börzsönyi Arnold leírásá-

ban¹⁰⁵⁹ a további mellékletek egy része a fej alatt feküdt, a koponya hátsó feléhez pedig bőrfoszlányok tapadtak és zöldes patinanyomok voltak láthatók. Beszámolt arról is, hogy a rozetták a szíjak között voltak, mely szíjak „*mintegy vánkost alkottak*”, továbbá itt feküdt a zabla is. A rozetták és a zabla egymáshoz közeli fekvését többször is említi. Ezzel szemben Szőke Béla megállapítása szerint a bőrfoszlányok, melyeket az ezüstveretek oxidja konzervált, lepréslődött hajcsomók voltak.¹⁰⁶⁰ Annyi bizonyosnak látszik, hogy a nyeregmaradványok, a kengyelek és a levél alakú csüngők voltak egymáshoz közel, míg a másik csoportot a rozetták és a zabla alkotják, így a nagyobb díszek lehettek a szügyelőn vagy a farhámon egyaránt, a kantáron viszont valószínűleg nem.¹⁰⁶¹ A díszek közül az egymagában álló – a megmaradt bőrnymok alapján – kétszer olyan széles szíjon volt, mint a 6 hasonló darabból az egyik. A pilinyi sír két nagyobb levél alakú ezüstdíszre Nyáry Jenő beszámolója szerint a „*paripa szügyénél*” feküdt. Ezt az információt nem könnyű értelmezni, valószínűnek tartom, hogy nem a pontos sírbéli helyzetre, hanem inkább már a lószerszámon rekonstruált elhelyezkedésre vonatkozik.

A pontosan dokumentált eseteket tekintve a karosi II/52. sírban a bal könyök felett és a felkarcsont külső oldalán feküdt a II db veret, a III/11. sírban pedig a lábvégeknél fekvő lókoponya és a lábszárcsontok mellett volt a zabla, a kengyelek, a nyeregveretek és a lószerszámdíszek. A sárrétudvari-poroshalmi 2. sírban a koponyától nyugatra kerültek elő a veretek, a zabla és a kengyelek társaságában, míg a lókoponya és a lócsontok a váz bal oldalán voltak. A 34 db¹⁰⁶² veret közül 29 (?) db – köztük a levél alakúak is – feküdt egymáshoz közel, több egybefüggő sorozatban. A kisebb veretek két-két sorozatban, előlappal felfelé és lefelé voltak.¹⁰⁶³ A két nagyobb veret előlapjával felfelé volt, az egyik egy előlapjával lefelé mutató hosszúkás veret felett. A lószerszám rekonstrukciója¹⁰⁶⁴ véleményem szerint kissé sematikus, a veretek sírbéli helyzete ezt nem minden ponton támogatja, inkább a veretek száma és formája alapján felállítottnak tűnik. A két nagyobb veret ezen nem szerepel, azokat a

¹⁰⁵⁶ Csallány Dezső a piliny-leshgyei és a százhalmobattai nagyobb levél alakú díszeket a hajfonatdíszek között említi (CSALLÁNY 1970, 280). Noha a százhalmobattai leletek lelőköri körülményei bizonytalanok, ez mégis inkább – eredetileg bizonyosan – lószerszám dísz volt.

¹⁰⁵⁷ RÉVÉSZ 1996, 54–79.

¹⁰⁵⁸ A kolozsvári lószerszámot László Gyula rekonstruálta: LÁSZLÓ 1943, 7. kép. A karos-eperjesszögi II/52. és III/11. sír rekonstrukciói: RÉVÉSZ 1999, 93; RÉVÉSZ 2001, 22, 14. kép.

¹⁰⁵⁹ BÖRZSÖNYI 1912, 215–219.

¹⁰⁶⁰ SZŐKE 1954, 128.

¹⁰⁶¹ A kantárt László Gyula rekonstruálta (LÁSZLÓ 1943, 80, 22. kép). „*A homlok és a pofaszíj kereszteződésénél mindig nagyobb méretű és hosszabb szegecsű veretet találunk, mint a homlok és a pofaszíjon. Ezek a veretek néha, mint a gyömörei lószerszámon látható, a szügyelő kisebb vereteivel egyeznek meg.*” (MESTERHÁZY 1980, 101).

¹⁰⁶² A leleteket bemutató táblákon összesen 35 db veret látható. A 356. táblán 5 db hosszúkás veret látható, ebből a típusból a leleteket bemutató fotón azonban csak 4 db van, így valószínűleg ez lehet a számbeli eltérés oka.

¹⁰⁶³ A szíj a sírba helyezéskor nem csavarodhatott annyira, hogy a szoroson egymás mellett lévő veretek egymás melletti tagjai előlappal lefelé, illetve felfelé feküdjének, így azok valószínűleg külön szíjon lehettek.

¹⁰⁶⁴ NEPPER 2002, 402, 248. kép.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Szerző a sügyelőre helyezte.¹⁰⁶⁵ A koroncó-bábotai II. sírban a 2 db dísz a lábfej bal oldalánál feküdt, rozettás lószerszámdíszek és nyeregdíszek társaságában, melyeket László Gyula a farhám végeire helyezett. A gádorosí sírban a bal lábánál lókoponya, mellette zabla, ettől távolabb pedig a levél alakú dísz feküdt. A zempléni sírból származó lószerszámvetérek a lábszáraknál feküdtek, pontos helyzetük azonban nem ismert.¹⁰⁶⁶ Tarnaörsön a térdektől lefelé, a jobb lábszár és a lábfej körül, a kengyelpár, a zabla és a hevedercsat társaságában feküdt összesen 2 db levél alakú dísz, szögletes és szabálytalan lemezekkel együtt. A karosi II/3. sírban a levél alakú ezüstlemezek – egy másik ezüstlemezekkel együtt – a bal térd, illetve a lábszár felső részének külső oldalán volt, míg a zabla a combcsont mellett. Ebben az esetben a dísz talán a kantáron lehetett. Naszvad (Nesvady, Sl.) 2. sírjában a levél alakú díszek egy része a lólábcsonatok között, 2 db kerek lemezke a lókoponya töredékei között, a kengyel pedig a két boka között volt, ezektől kissé távolabb pedig a zabla. A levél alakú lemezek másik, kisebb csoportja pedig a jobb combcsont külső oldalán, a kéz csontjai között volt. Noha a ló lábcsontrajzi is a lábak jobb oldalán feküdtek, ebben az esetben mégis valószínűbbnek tűnik számomra, hogy ezek nem a lószerszámon, hanem talán inkább egy tarsolyon lehettek.

Viseleti helyzetükhöz a sírban lévő elhelyezkedés mellett szorosan kapcsolódik azok felfüggesztési/felderítési módzata is, melyek a rekonstrukciót megkönnyíthetik. Szíjon való elhelyezkedésük alapján megállapíthatjuk, hogy a csörgős veretek közül az előlappal ellentétesen kidomborodó hátlappal rendelkező példányok esetében a szíjat a veret felső oldalán, a két fémlap közé mintegy befogták¹⁰⁶⁷ vagy a veret felső részén lévő, a csupán hátlapot rögzítőeknél hosszabb szegeccsekkel erősítették fel.¹⁰⁶⁸ Az előbbieket teljes felületükkel egyébként sem tudták volna felfeküdni a szíjra, hacsak a hátlap kidomborodásának helyét a szíjból ki nem vágta volna. Valószínűleg így lehettek felerősítve az Ismeretlen lelőhelyű, a kolozsvári és a zempléni veretek is. Gyömörén a 6 db kb. 9 cm-es levél alakú dísz egyikének hátoldalán megmaradt az 1,8 cm széles bőrmaradvány, míg a hetedik – öntött szegeccsel rendelkező – dísz hátoldalán látható nyomok alapján ez a szíj 3,8 cm széles volt. Tehát teljes magasságuknak legfeljebb csak kevesebb mint fele vagy negyede feküdt rá a szíjra. E megoldás – a gyakorlati okokat figyelembe véve

– valószínűsíthető a többi nagyobb, szegeccsekkel csupán felső felükön ellátott díszek esetében is.

Az öntött – de nem csörgős, rendszerint kisebb méretű – veretek esetében, amennyiben felső és alsó pontjukon is van szegecs, akkor teljes felületükkel is felfeküdhettek a bőrre, de természetesen lehettek egy lecsüngő szalagon is. A nagyobb méretű veretek esetében is feltehető, hogy több-kevesebb közülük teljes felületével felfeküdt a szíjra. Erre mutatnak példát az alsóverecsei (Nyizsni Vorota, Ukr.) és a bodrogszerdahelyi (Streda nad Bodrogom, Sl.) öntött veretek, melyek hátoldalán a szegeccsek a veretek hossz-, illetve keresztengelyének csaknem szélénél helyezkednek el, s valószínűleg ilyenek lehettek a püspökladányi, továbbá a rábacsanaki díszek is, melyek 3-3 szegecse ugyancsak arra utal, hogy a veretek teljes felületükön felfeküdtek a szíjra.

A levél alakú nagyobb díszek száma 1 és 8 között változik. A csörgős típusból¹⁰⁶⁹ is vannak nagyobb számú készletek. Hiteles feltárásból azonban sajnos csupán három helyről ismert. Ezek Karos-Eperjesszög II/52. sír: 3 db, III/11. sír: 6 db, Zemplén-Szélmalomdomb: 4 db. A budapest-farkasréti sír esetében nem lehet kizárni, hogy azok közül elkallódhatott egy vagy több darab is, még ha a veretek nagyobb száma (7 db) ez ellen szól is. Ugyancsak kérdéses, hogy csupán egyetlen darab volt-e a balatonszemesi és a kolozsvári sírban.

E díszek gyakran kerültek elő egyéb lószerszámdíszekkel. A levél alakú, I. a., II. a. és a VI. csoportba sorolható lemezdíszek mellett rozettás lószerszámvetérek 6 sírból kerültek elő. Közismert, hogy az egyes rozettás veretkészletek egykor mennyire változatosak voltak, ez itt is megfigyelhető, az egyes – sajnos esetenként hiányos – készletek jelentős különbségeket mutatnak. A hiteles feltárásból származó koroncó-bábotai II. sírban 2 db nagyszíjvég és 4 db nagyobb, füles rozetta, továbbá 3 db kisebb, övveret alakú dísz volt.¹⁰⁷⁰ Gyömöréről 3 db kisszíjvég, 2 db nagy füles és 11 db kis rozetta ismert. Piliny-Leshegyen 2 db nagy- és 4 db kisszíjvég, 7 db nagyobb és 2 db kisebb rozetta, továbbá 13+32 db kisebb aranyozott ezüst-, illetve bronzrozetta volt. A leletek egy részének valószínűsíthető elveszése ellenére is 10-16 db bronzrozetta és 1 db kisszíjvég került gyűjteménybe Tengelicről, a levél alakú lószerszámdísz egykori meglétére utaló T alakú szegeccsel együtt. Az ugyancsak hiányos karosi II/49. sírban 1 db nagy- és

¹⁰⁶⁵ NEPPER 2002, 398.

¹⁰⁶⁶ A sírból előkerült veretek lehetséges helyzetét Révész László elmezte, véleménye szerint a csörgős veretek a sügyelőről vagy a farhámról csünghettek le (RÉVÉSZ 1996, 76).

¹⁰⁶⁷ Karos-Eperjesszög II/52., III/11. sír, Balatonszemes-Lander J. u.

¹⁰⁶⁸ Budapest-Farkasrét, Ismeretlen lelőhely. Ez azért is érdekes, mert a csörgők sima és ellentett módon kidomborodó hátlappal rendelkeztek, így elképzelhető, hogy utóbbiak a lecsüngő szíj végén kaptak helyet, míg előbbieket magán a szíjon, arra merőleges helyzetben.

¹⁰⁶⁹ Lószerszám díszítésére a honfoglalás korában kisebb csörgőket is felhasználtak: Révész 1996, 55, 98.

¹⁰⁷⁰ László Gyula véleménye szerint szegeccshosszaik és sírbéli helyzetük alapján a 3 db övveret és a 2 db levél alakú dísz egy szíjon, a farhám átkötő szíján volt (LÁSZLÓ 1943, 12).

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

2 db kisszívég, 2 db nagyobb füles és 5 db kisebb rozetta, 3 db korongos veret, 1 db virágfejű szegecs és 1 db csótárdísz volt. A szatymaz-őszeszéki sírból 2 db bronzrozetta maradt meg.¹⁰⁷¹

A másik jellemző lószerszámveret típusából, az övveret alakúból 8 db keskenyebb és 10 db szélesebb került elő a minden bizonnyal hiányosan fennmaradt leletanyagú budapest-farkasréti sírból, csörgős veretekkel. Karoson a 11/52. sírban 1 db nagyobb csüngő, 4 db négyzetes veret, 48 db kétféle övveret alakú, 10 db rozettás szegecs, 2 db kettős szegecs, 2 db szárny alakú veret és 1 db szíjvég volt, csörgős szív és levél alakú díszekkel. A III/11. sírban a csörgős veretek mellett 2 db nagyobb és 5 db kisebb kerek veret, 2 db kisebb és 2 db nagyobb szíjvég és 30 db övveret alakú dísz volt. Sárrétudvari-Poroshalmon 2 db nagyobb és 2 db kisebb kerek, 1 db ovális, áttört közepű, 4 db hosszúkás és 23 db bemélyedő közepű veret volt.¹⁰⁷² Zemplén-Szélmalomdombon a 4 db csörgős veret mellett 153 db övveret és különböző szíjvég alakú, kerek és növényi mintás veret is volt. A tarnaörsi levél alakú, közepén hasonlóan kidomborodó, aranyozott és az egyszerűbb levél alakú dísz mellett további 28 db szögletes és szabálytalan, átfúrt ezüstlemezke volt. Balatonszemesen valószínűleg a lószerszámot díszítette 8 db levél alakú öntött ezüstdísz.¹⁰⁷³

Az övveret alakú lószerszámdíszek tehát főként a csörgős vereteket – s ritkábban a levél alakúakat is – tartalmazó készletekkel együtt tűnnek fel. A nagyobb levél alakú díszek kapcsán úgy tűnik, hogy azokat többségében a rozettás lószerszámdíszekkel – ha nem is a lószerszám azonos részein – alkalmazták. A lemezből kivágott, kisebb levél alakú díszeket pedig ugyancsak lemezből kivágott lószerszámdíszek kísérhetik.

Úgy tűnik tehát, hogy e díszeket minden esetben egyéb lószerszámdíszekkel – ha nem is azonos helyre felszerelve – alkalmazták.

Bizonytalan esetek: sajnos a leletek egy jelentős része ide sorolható. Kevésbé biztos az algyői dísz egykori funkciójának meghatározása. A hossz tengelyében lévő két lyuk a felvarrt viseleti módot valószínűsíti, ennek megfelelően ruhadíszként közölte Kürti Béla.¹⁰⁷⁴ A későbbiekben viszont arról írt, hogy a dísz bronzláncon lógott.¹⁰⁷⁵ A lánc a sírrajzon nincs feltüntetve, a sírbéli

helyzet alapján úgy gondolom nem zárható ki az sem, hogy a levél alakú dísz a hajfonatkorong szijára erősítve is viselhették, ebben az esetben a párja pedig a másik oldalon lévő kereszt lehetett. Talán ezt támaszthatja alá, hogy annál a korongnál feküdt, melynek egyik része három ponton átlukasztott. Némiképp hasonló a helyzet az ipolykiskeszi (Male Kosihy, Sl.) 269. sírnál, ahol a váz bal kulcsontja és a felkarcsont között feküdt 1 db levél alakú, 11. a. típusú dísz, az ugyancsak a bal kulcsontnál fekvő hajfonatkorongok mellett pedig gyöngyök, kaurik és egy összenyomott pántgyűrű is volt. Felerősítési módja – egymás melletti lyukpár – az, ami jelen esetben talán inkább biztosabban utal nyakláncra. A találók kiszedték a tisztaeszár-dióskerti A sír mellékleteit, így azok fekvéséről sincs közelebbi információ, továbbá joggal feltételezhető az is, hogy a leletek közül több-kevesebb is elkallódhatott. Noha nem zárható ki a fülbevalókat összekötő lánc – esetleg szerves anyag – egykori megléte, ám egy csüngőben sem volt huzalkarika, ami a fülbevalókat összekötő láncokra szinte kivétel nélkül jellemző, így valószínűbbnek tűnik, hogy a csüngők vagy egy részük ruha- és/vagy nyakdíszként is szolgálhatott egykor. Szentes-Szentlászlón a bal alkar közepe felé helyezkedett el a csüngő. Az egymagában álló dísz a nyakban és a ruhán egyaránt lehetett, talán a temetési rítus vagy a bolygatás, esetleg a bomlási folyamatok hatására került feltáráskor megfigyelt helyére. A tiszavasvári-aranykerti 2. sírban a könyök vonalában, a mellkas jobb oldalán, csúcsával a koponya felé mutató irányban 1 db II. b. típusú, levél alakú ezüstlemez feküdt. A tárgyat Révész László véleménye szerint felvarrva viselték.¹⁰⁷⁶ A bocsári (Bočar, Srb.) csüngő (IV. típus) sírbéli helyzete sem ismert, a sírből származó csörgő pedig nyakba akasztott zsinórra is lehetett fűzve, melyen akár a csüngő is helyet kaphatott, de nem zárható ki itt sem annak ruhadíszként történő alkalmazása. A Gödöllőn talált 4 db csüngő (III. típus) felhasználása sem ismert.¹⁰⁷⁷ A hajdúböszörmény-bodaszőlői 1. sírből előkerült csüngőket M. Nepper Ibolya szemfedő díszeként határozta meg.¹⁰⁷⁸ A sír megtalálók általi bolygatása azonban némiképp kételkedésre ad okot. Az udvarnoki (Dvorníky, Sl.) 2. sírban a lábknál feküdt a körben hat ponton átfúrt dísz. A sárrétudvari-poroshalmi 2. sírban a váz jobb térdkalácsa felett és a jobb kézfej csont-

¹⁰⁷¹ Bizonytalan, hogy a százhalmobattai sírban milyen leletek voltak még, az aranyozott ezüstboglár megnevezést többféle tárgyra is alkalmazták egykor. A gégyényi lelet esetében a levél alakú díszekkel együtt előkerült veretek nagy valószínűséggel kantárdíszek lehettek (ISTVÁNOVITS 2003, 321).

¹⁰⁷² A 3 db lemezből kivágott dísz valószínűleg nem a lószerszámhoz tartozott.

¹⁰⁷³ Költő László e vereteket tarsoly zárószíjának vereteiként határozta meg (KÖLTŐ 1990, 88–90), míg Révész László kantárdíszként értelmezte (RÉVÉSZ 1996, 74).

¹⁰⁷⁴ KÜRTI 1980, 327.

¹⁰⁷⁵ KÜRTI 2001, 22.

¹⁰⁷⁶ RÉVÉSZ 2005, 173.

¹⁰⁷⁷ Figyelemre méltó a hasonlóság az ibrányi sírral: hajfonatkorongpár, 4 db csüngő.

¹⁰⁷⁸ NEPPER 2002, 48.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

jai környékén feküdt 3 db I. b. típusú levél alakú dísz. Sajnos a közlemény nem nevezi meg pontosan, hogy a kétféle dísz közül melyik feküdt a térd magasságában. A kézcsontoknál fekvő díszek közelében kés, csiholó és kova is volt, ezek talán a veretes övön lévő tarsolyban is lehettek, melyet e lemezekkel is díszíthettek. Nyak- és ruhadíszként egyaránt viselhették az oroszvári (Rusovce, Sl.) dísz, hiszen a sírbéli helyzet ismeretének hiánya mindkettőt lehetővé tenné. A két különböző méretű lyuk valószínűleg különböző időpontokban történt átlukasztásra, s talán ekkor a funkció megváltozására is utalhat.

Kronológia. A keltezéshez támpontot nyújtó korabeli pénz több sírból is ismert, ezek a következők:¹⁰⁷⁹ a gödöllői sírból Athelstan wessexi király (924–939) átfúrt érme, a győr-téglavető-dülői 47. sír záróverete II. Lotár itáliai király (947–950) átfúrt érme, Ibrány-Esbó halom 197/b¹⁰⁸⁰ sír: nagy valószínűséggel egy 10. század első feléből származó dirhem utánzata, Piliny-Leshegy 2. sír: Provence-i Hugó itáliai király (926–931) átfúrt érme, Karos-Eperjesszőg II/52. sír: Iszmáil ibn Ahmad számánida uralkodó (892–907) 904–905-ben vert átfúratlan dirhemei, Gyermek (IV.) Lajos keleti frank király (900–911) átfúrt érméi, Balatonszemes: Berengár itáliai császár (*imperator*) (915–924) átfúrt érme, Szolnok-Strázsalom: (II.) Naszr ibn Ahmad, számánida uralkodó (914–943) 920–921-ben vert átfúratlan dirheme.

A karosi II/52. sír *terminus post quem* időpontja 905. A közepesen kopott dirhem esetében azonban évekre is telhetett, míg a Kárpát-medencébe jutott, s majd talán újabb évekre, míg a sírba. A győri 47. sír záróverete legkorábban 947-ben kerülhetett tulajdonosához, az azonban ugyanúgy átfúrt, mint a gödöllői sír verete, melynek *terminus post quem* időpontja 924.¹⁰⁸¹ Ez a pénz megszerzése után azonban valószínűleg ugyancsak használatban maradhatott. A piliny-leshegyi 2. sír esetében ez az időpont 926, míg a balatonszemesi esetében 915, azonban ezek az érmék is átfúrtak.

Az érmével keltezhető példányok tehát – a karosi II/52. sír kivételével – nem kerülhettek földbe a 10. század második évtizedét megelőzően. A temetők között

pedig a 10. századi nyugat-európai és az Árpád-kori érmék is megtalálhatók.

A csüngőkkel szerves egységet alkotó tárgyak közül a nyakláncok használatával a 10., kisebb számban még a 11. század elején is számolhatunk; míg a fülbevalókat összekötő láncok földbe kerülése többségében a 10. század második negyedétől valószínűsíthető.¹⁰⁸² A csörgős veretekkel kapcsolatban keleti párhuzamaikat figyelembe véve, főként azok korai voltára utaló vélemények szerepelnek a szakirodalomban.¹⁰⁸³ A férfisírokból származó veretes lószerszámok a 10. század első kétharmadáig,¹⁰⁸⁴ míg rozettás társaik a 10. század elejétől a 11. század első harmadáig tartó besorolást kaptak.¹⁰⁸⁵ Magukat a csüngőket tekintve a nagyobb lemezből – valószínűsíthetően hajfonatkorongokból – kivágott darabok (VII. típus) kapcsán feltétlenül figyelembe kell venni, hogy e korongoknak – keleti előzményeik hiányában¹⁰⁸⁶ – Kárpát-medencei kialakulásával lehet csak számolni. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a korongokat bizonyára használták is, talán nem is kevés ideig, mielőtt – valószínűsíthető sérülésük után – csüngőket vágtak ki belőlük, még későbbi időpont jöhet számításba.

Az egyes sírokat illetően az ibrányi temetkezést Istvánovits Eszter a 10. század közepére keltezte.¹⁰⁸⁷ A sír leletanyaga – egyszerű mellkereszt,¹⁰⁸⁸ sodrott nyakperec,¹⁰⁸⁹ csüngős veret¹⁰⁹⁰ másodlagos felhasználású tagja, illetve a veretrátéttest utánzó pántkarperec – alapján úgy tűnik a század második negyede jöhet a legkorábban számításba. A letkés-tégláégetői II. temető Bakay Kornél véleménye szerint a 930/40-es évek és az 1100-as évek között volt használatban.¹⁰⁹¹ A sírt – leletanyaga és temetőben elfoglalt helyzete alapján – valószínűleg a 10. század közepénél korábbra nem keltezhetjük. A bocsári (Bočar, Srb.) 8. sír sodrott¹⁰⁹² és rovátkolt díszítésű huzalkarperecei a 10. század második negyede, közepe elé valószínűleg nem keltezhetők. A szentes-szentlászlói temető első sírjai a leletanyag alapján legkorábban talán a 10. század középső évtizedei körül kerülhettek megásásra, Salamon (1063–1074) érme mellett a leletanyag is alátámasztja annak 11. századi használatát. A szöreg-homokbányai sír lemezes hajfonatkorongja által képviselt típus valószínűleg még a 11. század

¹⁰⁷⁹ Az egyes sírok esetében csak a legkésőbbi kibocsátású érmét szerepeltettem.

¹⁰⁸⁰ A 197/a és b jelű temetkezés közös koporsóval történt.

¹⁰⁸¹ A pénzek nem hitelesen feltárt sírból származnak: Kovács 1989, 106.

¹⁰⁸² Horváth 2004a.

¹⁰⁸³ Pl. Mesterházy 1989, 238–239; Fodor 1996, 351.

¹⁰⁸⁴ Révész 1996, 77.

¹⁰⁸⁵ Révész 2001, 57.

¹⁰⁸⁶ Bálint 1994, 42.

¹⁰⁸⁷ Istvánovits 2003, 373. – Az ibrányi temető keltezéséhez továbbá: Révész 2008, 400, 444. jegyzet.

¹⁰⁸⁸ Langó-Türk 2004, 388–389.

¹⁰⁸⁹ Révész 2008, 417.

¹⁰⁹⁰ Mesterházy 1989, 249–250; Bálint 1994, 45.

¹⁰⁹¹ Bakay 1978, 158.

¹⁰⁹² Révész 2008, 417.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

első felében is használatban lehetett.¹⁰⁹³ A pödrött végű, díszített pántkarperecek elterjedése a 10. második felére tehető.¹⁰⁹⁴ Mivel a temető leletanyaga is inkább a 10. század későbbi évtizedei, illetve a 11. század felé mutatnak, valószínűleg az A sír sem keltezhető a 10. század utolsó évtizedei elé. Ugyancsak egy pödrött végű, díszített pántkarperec alapján feltételezhető a sóshartyáni 30. sírnak 10. század második felére történő keltezése. A Kolozsvár-Zápolya utcai temető korszakolása szempontjából figyelemre méltó, hogy az 1. sírból trapéz alakú kengyel is előkerült, e sír tehát aligha keltezhető a 10. század második harmada elé.¹⁰⁹⁵ Ugyancsak a temető későbbi használatát erősíthetik az 5. sír fülbevalói is.¹⁰⁹⁶ Mivel a bodrogszerdahelyi (Streda nad Bodrogom, Sl.) veretek előkerülési körülményei pontosan nem ismeretek, így azok keltezése csak a temető alapján lehetséges. Annak használati idejét Révész László a 10. század első felére helyezte.¹⁰⁹⁷ A kunágotai levél alakú díszrel együtt előkerült hullámosra hajlított huzalkarperecek legújabb keltezése a 10. század első felét jelöli meg.¹⁰⁹⁸ A temető azonban egy kétélű kard alapján¹⁰⁹⁹ valószínűleg használatban volt még a század közepén, talán annak második felében is. Az algyői temetőt Kürti Béla véleménye szerint a 10. század közepe után nem sokkal hagyták fel.¹¹⁰⁰ A temető leletanyagában található tárgytipusok között több olyan is van – pl. csüngős díszek,¹¹⁰¹ hurkos-kampós záródású sodrott-¹¹⁰² és pödrött végű pántkarperecek,¹¹⁰³ egyszerű mellkereszt¹¹⁰⁴ – melyek használata a kutatás jelen állása szerint a 10. század második negyedénél előbb nem igazolható. Milan Hanuliak az ipolykiskeszi (Male Kosihy, Sl.) temető legkorábbi periódusába sorolta a 269. sírt.¹¹⁰⁵ Ez valószínűnek látszik, ám a keltezés felső határaként megadott 950-es évek a sírból származó, spirálisan kitöltött végű karperec alapján kissé korai lehet. A sándorfalvi temetőt Fodor István a 10. század középső harmadára keltezi.¹¹⁰⁶ A leletanyag azonban tartalmaz olyan tárgytipusokat is, melyek a kutatás jelen állása szerint későbbi kelteztést is lehetővé tennének. A tiszaezslár-dióskerti temető használati idejével kapcsolatban is csak annyi bizonyos, hogy 963-ban még legalább használatban volt. Az A sír a csüngős díszek

alján a 10. század harmadik évtizedétől tűnik keltezhetőnek. A hajdúböszörmény-bodaszőlői temető leletanyaga alapján a 10. század közepén már használatban lehetett: a nagyobb méretű csüngős veretek, a sodrott, spirálisan kitöltött végű és hurkos-kampós végződésű sodrott karperecek sem zárják ezt ki. Ugyancsak a temető későbbi használatát erősítheti – a fentebb már említett datálások tükrében – egy szórványként előkerült pödrött végű, díszített pántkarperec. A tarnaörs-rajnaparti sírt Révész László a 10. század első felére keltezte.¹¹⁰⁷

Úgy tűnik tehát, hogy a nagyobb levél alakú díszek használata a 10. század középső harmadában még – érmével keltezhetően – megfigyelhető volt, az egyéb kísérőleletek azonban a század végi keltezésnek sem mondanak ellent. Megjelenési idejüket tekintve számomra a 10. század eleje tűnik a legkorábbi lehetséges időpontnak. A csörgős változatok talán kissé korábbiak is lehetnek, s esetleg már a 9–10. század fordulóján megjelenhettek, használatuk a század középső harmadában még valószínűleg megfigyelhető lehetett. A kisebb levél vagy szív alakú lemezből készült csüngők a 10. század végén még forgalomban voltak, de a magam részéről a 11. század elején történő használatukat is reálisnak tartom. Megjelenésük idejét tekintve a 10. század eleje ma még nem igazolható, megfelelően nagyszámú keleti párhuzamaik hiányában helyi kialakulásuk feltételezhető.

Elterjedés. Az egyes típusok lelőhelyeinek térképre vetítése [l. térkép] az alábbiakat mutatja: a csörgős lószerszámvereteknek a kisszámú leletanyag alapján felvázolható elterjedése a Felső-Tisza-vidéken, Erdélyben és a Tisza alsó folyása mentén található, míg a nagyobb levél alakú, lemezes változatok az általam vizsgált területeken kívül főként a Tisza felső és alsó folyása mentén találhatók, de a Dunántúl északi részéről is ismertek. Egyelőre hiányozni látszanak – vagy közöletlenek – viszont a Kisalföld északi felének sírjaiból. A kisebb, ugyancsak lemezből készült, levél alakú díszek viszont az erdélyi részek kivételével, s a dél-dunántúli lelőhelyek alacsony száma mellett országos elterjedést mutatnak.

¹⁰⁹³ BÁLINT 1991, 93–96.

¹⁰⁹⁴ RÉVÉSZ 1996, 92.

¹⁰⁹⁵ RÉVÉSZ 1996, 123.

¹⁰⁹⁶ MESTERHÁZY 1994, 229.

¹⁰⁹⁷ RÉVÉSZ 1996c, 138.

¹⁰⁹⁸ RÉVÉSZ 2008, 415.

¹⁰⁹⁹ KOVÁCS 1990.

¹¹⁰⁰ KÜRTI 1998, 23.

¹¹⁰¹ MESTERHÁZY 1989, 249–250; BÁLINT 1994, 45.

¹¹⁰² RÉVÉSZ 2008, 417.

¹¹⁰³ RÉVÉSZ 1996, 91–92.

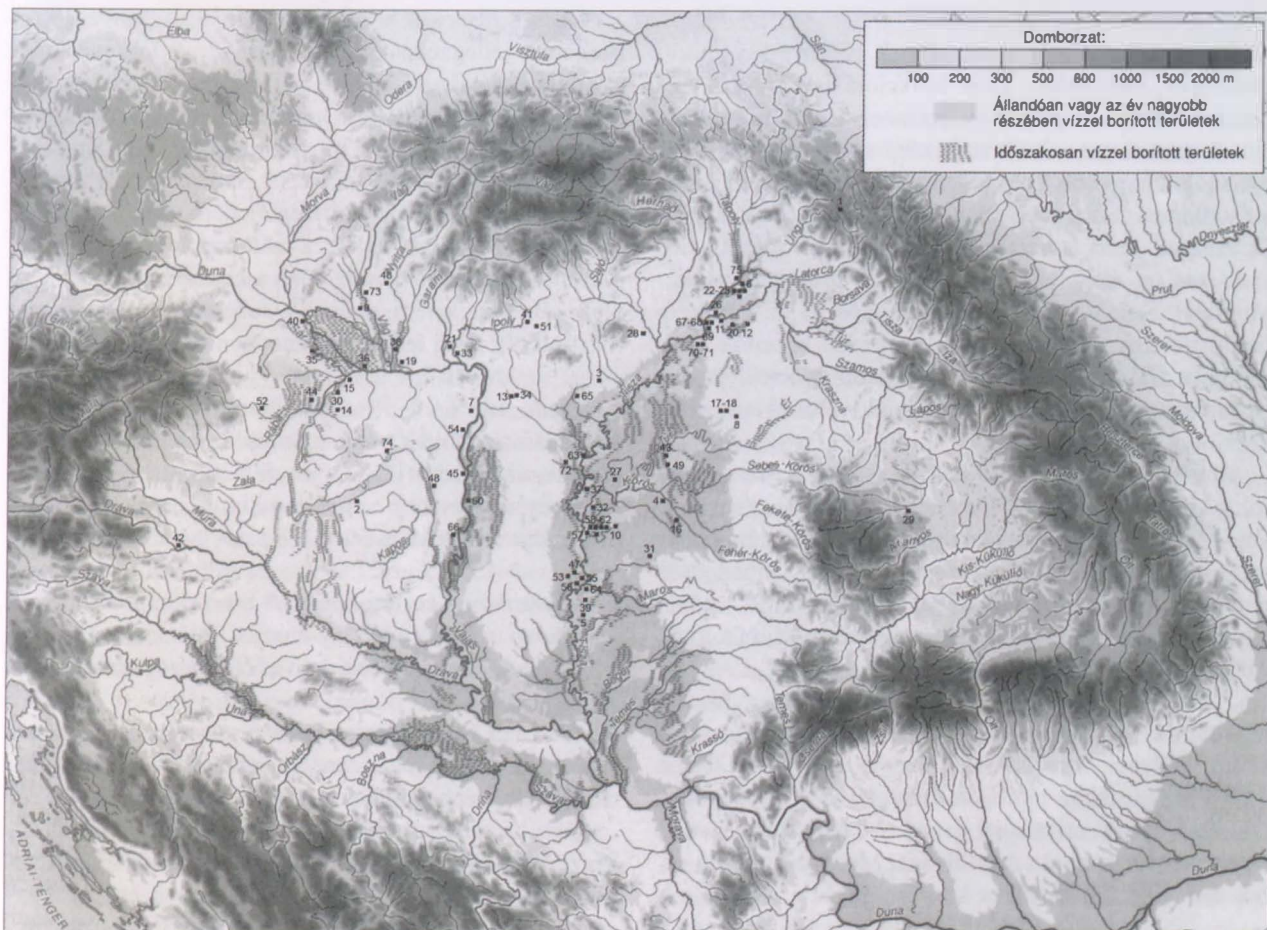
¹¹⁰⁴ LANGÓ-TÖRK 2004, 388–389.

¹¹⁰⁵ HANULIAK 1994, 67.

¹¹⁰⁶ FODOR 1996, 349.

¹¹⁰⁷ RÉVÉSZ 2008, 282.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

- 1. térkép:* 1. Alsóverecke (Nyizsni Vorota, Ukr.), 2. Balatonszemes-Lander J. u.,
 3. Besenyőtelek-Tepélypuszta II/12. sír, 4. Békés-Hidas-hát, 5. Bocsár (Bočar, Srb.) 8. sír,
 6. Bodrogszerdahely-Bálványdomb (Streda nad Bodrogom, Sl.) 1937/2. sír, 7. Budapest-Farkasrét,
 8. Debrecen-Csemete u., 9. Galánta-Papföld (Galanta, Sl.) 13. sír, 10. Gádoros-Bocskai u. 4. sír,
 11. Gáva-Vásártér 33. sír, 12. Gégény-Monokdomb, 13. Gödöllő, 14. Gyömöre-Friedrich Károly kert,
 15. Győr-Téglavető-dűlő 47. sír, 16. Gyula-Téglagyár 31. sír, 17-18. Hajdúböszörmény-Bodaszőlő, Bűdöskút I., 7. sír,
 19. Hetény-Disznólegelő (Chotin, Sl.) 300. sír, 20. Ibrány-Esbó halom 197/a sír,
 21. Ipolykiskeszi (Male Kosihy, Sl.) 269. sír, 22-24. Karos-Eperjesszőg II/3., 49., 52. sír,
 25. Karos-Eperjesszőg III/11. sír, 26. Kenézlő-Fazekaszug I/3. sír, 27. Kétpő, 28. Kistokaj-Homokbánya 5. sír,
 29. Kolozsvár-Zápolya u. (Cluj, Ro.) 11. sír, 30. Koroncó-Bábota II. sír, 31. Kunágota 4. sír,
 32. Kunszentmárton-Köttön-dűlő, 33. Letkés-Téglaréteg II/76. sír, 34. Máriabesnyő-Szakál M. telke,
 35. Mosonmagyaróvár-Királydomb, 36. Nagykeszi (Vel'ké Kosihy, Sl.), 37. Nagyrév,
 38. Naszvad (Nesvady, Sl.) 2. sír, 39. Oroszlámos-Vasútállomás (Banatsko Arandelovo, Srb.),
 40. Oroszvár-Wiesenacker-dűlő (Rusovce, Sl.) 60. sír, 41. Piliny-Leshegy 2. sír, 42. Ptuj-Vár (Sv.) 13. sír,
 43. Püspökladány-Eperjesvölgy 138. sír, 44. Rábacsanak-Vásártéri-dűlő, 45. Rácalmás-Göböljárás,
 46. Sarlókajsza (Lužianky, Sl.) 3. sír, 47. Sándorfalva-Eperjes 93. sír, 48. Sárbogárd-Tringer-tanya 24. sír,
 49. Sárrétudvari-Poroshalom 2. sír, 50. Solt-Tételhegy, 51. Sóshartyán-Hosszútető 30. sír,
 52. Szakony-Kavicsbánya, 54. Százhalombatta, 55. Szeged-Algyő 105. sír, 56. Szeged-János szállás 5. sír,
 57. Szegvár-Oromdűlő 6. sír, 58. Szentes-Derekegyházi oldal 5. sír, 59. Szentes-Nagyhegy, Nagypatái út, 60.
 Szentes-Nagyhegy, Gyarmati S. szőlője, 61. Szentes-Szentlászló 95. sír, 62. Szentes környéke,
 63. Szolnok-Strázasahalom, 64. Szőreg-Homokbánya A. sír, 65. Tarnaörs-Rajnapart 6. sír, 66. Tengelic,
 67-68. Tiszaeszlár-Dióskert A., 7. sír, 69. Tiszaeszlár-Vörösmarty u. 3. sír,
 70-71. Tiszavasvári-Aranykerti tábla 2., 9. sír, 72. Törtel-Nyilas, vasúti megálló, 73. Udvarnok (Dvorniky, Sl.) 2. sír,
 74. Várpalota-Semmelweis u. I. sír, 75. Zemplén-Szélmalomdomb (Zemplín, Sl.)

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Viselőik társadalmi besorolása. A láncon, nyakban, hajfonatban és ruhán viselt díszek néhány kivételtől eltekintve, melyekben ezek funkciója is kérdéses lehet, kizárólagosan női vagy gyermeksírokból kerültek elő. A ruhadíszek között sírjaikból szinte teljesen hiányoznak a nagyobb csüngős veretek, az egyetlen ilyen másodlagos felhasználásban került az ibrányi sírba. Ugyancsak nem ismertek egyéb nagyobb méretű díszek sem, pl. négyzetes veretek vagy préselt rozetták. Megtalálhatók viszont kisebb csüngős és az egytagú öntött veretek, továbbá a kisebb préselt rozetták és a rombusz alakú díszek. Nagyobb számban kerültek elő hajfonatkorongok, melyek egyetlen kivétellel lemezből készültek.

Fülbevalókat összekötő láncok esetén természetszerűleg gömbsorc süngős fülbevalókat találunk, azonban a láncot nem tartalmazó sírokra is a gömbsorc süngős típus a jellemzőbb, egyetlen sírból került elő csupán ettől eltérő, szőlőfürt díszes pár. Mind a huzal-, mind a pántkarpercecek megtalálhatók, nem jellemző viszont a gyűrűk viselete.

A nagyobb, eredeti funkciójuk szerint lószerszámon alkalmazott díszek esetében természetes a lovas temetkezés, melyhez veretes lószerszám is járulhatott. Ezen felül a férfisírokban szinte csaknem mindegyikben megtalálható volt a veretekkel díszített öv és a fegyverzet egyes elemei, gyakran a szablya is. Megközelítőleg azonos arányban találhatók a karperecek és a ruhadíszek is, kisebb viszont a gyűrűk száma. A csörgős veretek – egyetlen másodlagosan, nem eredeti funkciójában felhasznált darab kivételével – férfisírokból ismertek, övveret alakú lószerszámdíszekkel együtt. A nagyobb lemezből készült, levél alakúak pedig a rozettás lószerszámok jellemző kiegészítői.

Mindebből kitűnik, hogy a lószerszámon alkalmazott öntött vagy lemezes díszek a leggazdagabb leleteket tartalmazó temetkezésekben is megtalálhatók, természetesen azonban nem mindegyik sorolható e kiemelkedő sírok közé, ám a lovas temetkezés, illetve az egyéb leletek a női sírok esetében is a módosabb rétegre utalnak. A férfiak kapcsán ez még annyival egészíthető ki, hogy a sírjaik erősen fegyveres jellegűek voltak. A kisebb levél alakú díszek a Szőke Béla¹¹⁰⁸ által elkülönített két jellemző női csoport hagyatékából hiányoznak, azonban egyéb leleteik többé-kevésbé jobb módon élő személyeket sejtetnek. Kisebb sírszámú temetők és nagyobb, ún. köznépi jellegű sírkeretek gazdagabb leleteket szolgáltató sírjai ezek.

Ezek a díszek a honfoglaló magyarság anyagi kultúrájának jellegzetes elemeit alkotják. A lószerszámon alkalmazott csörgős díszek párhuzamai megtalálhatók a kelet-európai területek korabeli leletanyagában, továbbá az öntött, növényi mintázattal díszített változatokat is ismerjük e területekről.¹¹⁰⁹ Nem ismerem viszont a nagyobb, levél alakú, középen bemélyedő mintával díszített, szegecselt lemezes változatot,¹¹¹⁰ s nagyobb számban megfelelő párhuzamait a kisebb levél vagy szív alakú díszeknek sem, melyek a ruha vagy a nyak díszei lehettek, illetőleg feltűnnek láncokon is.

Kapszuladísz. A 10–11. századi magyar szállásterületen fellelhető sírokban csaknem teljesen ismeretlen tárgytípusnak, az oroszvári (Rusovce, Sl.) 200. sírból került elő tudomásom szerint az egyetlen biztos példánya, melynek részletes értékelését a VI. fejezet tartalmazza.

Emailberakásos korongfibula. A bronz kapszuladíszhez hasonlóan unikális a lébény-kaszási 9. sír korongfibulája is, melynek értékelését szintén a VI. fejezet tartalmazza.

Gombok. El kell választanunk egymástól a funkcionális, a ruha zárásához használt kisebb és a nagyobb méretű, díszítő célzatú gombokat, az ún. morva díszgombokat.

A ruha zárását biztosító öntött fülesgomb 4 lelőhely 8 sírjából ismert: 7 nőt és 1 gyermeket temettek el fémgombos ruhában. A tárgytípus döntő többségét az egyszerű, tömör vagy két félből álló, bronzból öntött gombok alkotják. Azonban a napjainkig már több helyről is előkerült ezüst fülesgombok felhívják a figyelmet arra, hogy e tárgytípus sem csupán bronzból készült a korszakban. Mind a tömör, mind az üreges változatok megtalálhatók esetenként rovátkolt/véselt vagy öntéssel kialakított díszítéssel is.

Sajnos a sírbéli helyzete csupán 9 darabnak ismert. A megfigyelt esetek alapján úgy tűnik a ruhák elején, illetve azok felsőbb részén, már nyaknál helyezkedtek el. A viseleti rekonstrukció megalkotásánál azonban óvatosan kell eljárni, s figyelembe kell venni, hogy helyzetük sem feltétlenül utal a szabásmintára.¹¹¹¹ Alacsony számuk miatt úgy tűnik nem volt jellemző a fémgombok használata, két esetben fém ruhadíszekkel együtt kerültek elő. A két megye területén használatuk a 11. században is adatható. Győr és Moson megyék leletei alátámasztani látszanak azt a megfigyelést, hogy a sok fémgombbal záródó ruha a tehetősebbekre volt jellemző.¹¹¹² Természetesen annak lehetősége is fennáll, hogy

¹¹⁰⁸ SZŐKE 1962, 11–27.

¹¹⁰⁹ ORLOV 1983, 32–33; ORLOV 1984, 35–37; VITLIANOV 1990, 197–198.

¹¹¹⁰ A kutatás számára új feladatot kínálhatnak az Augsburg környékén előkerült, mindeddig párhuzam nélkül álló díszek: <http://www.br.de/nachrichten/schwaben/pferdegeschirt-archaeologische-staatssammlung-100.html> [letöltés időpontja: 2013. június 3.].

¹¹¹¹ KÖRTI 1996, 152.

¹¹¹² ISTVÁNOVITS 2003, 299.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem, életkor	Darabszám	Síron belüli helyzet
Győr-Téglavető-dűlő	47. sír	Nő	3 db	A bordákon, három különböző helyen
	754. sír	Gyermek	1 db	?
Koroncó-Bábota	II. sír	Nő	4 db	A gerincesigolyák jobb oldalánál, a jobb felkarcsont belső oldalán, valamint a jobb oldali medencelapát felső szélé mellett feküdt
Koroncó-Rác-domb		Nő	7 db	?
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	68. sír	Nő	2+1 db	?
	105. sír	Nő	1 db	?
	121. sír	Nő	2 db	?
	200. sír	Nő, <i>iuu.-ad.</i> korú	2 db	A csigolyák két oldalán, a kulcsontokhoz közeli részen

nem minden gomb ugyanahhoz a ruhadarabhoz tartozott, így a megállapítás lényegét nem módosítva, azt annyiban talán pontosíthatjuk, hogy a több fémgombos viselet nyomai a módosabb személyek sírjaiból ismertek.

A ruha zárásával kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy két vonalban feküdt 3-3 db azonos típusú, de egymástól különböző veret a lajtabrucki 23. sírban, mely az őket publikáló szerző véleménye szerint a ruha gombolását szolgálta.¹¹¹³

Noha megnevezésüket tekintve a gombok közé sorolhatók, funkciójuk mégis inkább díszítő lehetett az ún. *morva díszgombok*nak. E tárgytypus a morva fém-művesség karakterisztikus emlékei közé sorolható,¹¹¹⁴ melyek több honfoglalás kori sírban is megtalálhatók voltak.¹¹¹⁵ Győr és Moson megyék területéről csupán 2 db került elő, az oroszvári (Rusovce, Sl.) 68. sírből. Fekvése sajnos egyiknek sem ismert, a szláv területeken

megfigyelhető viseleti mód szerint ezek tartozhattak fejdíszhez, de lehettek a nyakláncra fűzve, illetve a ruha mellkasi részére varrva is.¹¹¹⁶ Ezen tárgytypus használata már a honfoglalástól, sőt talán már azt megelőzően is ismert lehetett a magyarság körében.¹¹¹⁷ Hasonlóan a morva területeken megfigyelhető tendenciához, ahol a díszgombok gyakran magasabb szociális helyzetű személyek sírjaiból kerültek elő,¹¹¹⁸ az oroszvári (Rusovce, Sl.) példányok is a temető egyik maradandó anyagú leletekben leggazdagabb temetkezéséből láttak napvilágot. Ez a tárgytypus további Kárpát-medencei példányait tartalmazó eddig ismert sírokra is érvényesnek tekinthető.

Használati eszközök. A mindennapi munka során igénybe vett eszközök között a legnagyobb számban egyszerű *vaskéceket* találunk, melyek lelőhelyeit az alábbi táblázat mutatja:

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	A kés síron belüli helyzete
Hegyeshalom-Belterület	1. vagy 5. sír	Neme, kora bizonytalan	?
Koroncó-Bábota	II. sír	Nő	Az ágyékcsigolyák bal oldalánál
Lébény-Kaszás-domb	2. sír	Gyermek, 12-13 éves	A jobb combcsont külső oldalánál
	42. sír	Férfi, 45-56 éves	A sírgödör jobb oldali falánál, a térdek magasságában
	65. sír	Nő, 50-60 éves	A jobb alkar- és kézcsontok külső oldalánál
	72. sír	Nő, 40-50 éves	A jobb felkarcsont belső oldalánál
	89. sír	Nő, 50-70 éves	A jobb alkarcsontok felső részénél, kissé a csontokon
Mosonszentmiklós-Lednice-domb	23. sír	Férfi	A bal alkarcsontok mellett
Ötvevény-Lenin u. 62.		Férfi, 40 év feletti	A koponyától keletre, néhány cm-re egy juh combcsonttól
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	31. sír	Nő	1 db
	35. sír	Férfi	2 db
	38. sír	Gyermek	?
	72. sír	Nő	?
	152. sír	Nő, 18-23 éves	A bal kézcsontok alatt
	157. sír	Nő, <i>mat.</i>	A bal felkarcsont alsó részének belső oldalán
	162. sír	Fiú, 17 év körüli	A jobb combcsont középső részének külső oldalán
	164. sír	Férfi, <i>mat.</i>	A bal oldali medencelapáton

¹¹¹³ KRETINER 2000, 193, 197, *Abb.* 27, 38.

¹¹¹⁴ PAVLOVIČOVÁ 1995; PAVLOVIČOVÁ 1996; CHORVÁTOVÁ 2008.

¹¹¹⁵ MESTERHÁZY 2000.

¹¹¹⁶ BRATHER 2001, 273.

¹¹¹⁷ HORVÁTH 2008, 66; RÉVÉSZ 2008, 426.

¹¹¹⁸ POLÁČEK 2000, 194; BRATHER 2001, 273.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	A kés síron belüli helyzete
Oroszvár-Wiesenacker-dűlő	167. sír	Felnőtt	A jobb kézcsontok alatt, a combcsont belső oldalán
	173. sír	Férfi, <i>ad.</i>	A bal combcsont fejénél, a bal kézcsontok alatt
	188. sír	Férfi, <i>ad.-mat.</i>	A jobb combcsont felső részének belső oldalán, a jobb kézcsontok alatt
	192. sír	Férfi, <i>mat.</i>	A bal combcsont felső oldalának külső oldalánál
	196. sír	Férfi, <i>sen.</i>	A bal felkarcsont középső részének külső oldalánál
	203. sír	Férfi (?)	A medence bal oldala mellett
	207. sír	Nő, <i>mat.</i>	?
	215. sír	Nő, <i>iuu.-ad.</i>	A bal alkarcsontok alsó részének külső oldalán
	225. sír	Férfi, <i>mat.-sen.</i>	A bal combcsont felső részének külső oldalán
	234. sír	Nő, <i>ad.</i>	A bal felkarcsont középső részének belső oldalán, részben a bordákon
	Szórvány	?	?

A csoport értékelését sajnos azonban nagyban meghiúsítja, hogy közöttük jelentős számban fordulnak elő rossz megtartású, hiányos darabok. Az értékelhető kések nyéltüskével ellátott, háromszög átmetszetű pengével rendelkező, hegyesedő végű példányok. Tipológiaiilag három csoportba sorolhatók: 1. a nyéltüske és a kés hegye is megközelítőleg a hát vonalában fut, mindkettő az él irányából keskenyedik el, 2. nyéltüskéje és hegye is fokozatosan elkeskenyedő, megközelítőleg a penge hossz tengelyében összefutva, 3. nyéltüskéje fokozatosan elkeskenyedő, míg a hegye a kés pengéjének hátahoz fut. Hosszúságuk az épebb példányok esetében 5 és 14 cm között változik. Tok vagy nyél maradványa egyetlen esetben sem volt megfigyelhető.

Összesen 6 lelőhely, 27 sírjából és 1 esetben szórványként került elő vaskés, összesen 29 db, amiből látható, hogy az esetek többségében síronként csak egy-egy kés a jellemző, mindössze egyetlen temetkezésből ismert 2 db. Legnagyobb számban természetesen itt is az oroszári (Rusovce, Sl.) temetőből kerültek elő.

A késmellékletes sírok temetőn belüli aránya Lébényben 5,1%, Oroszáron (Rusovce, Sl.) 9,5%. Az eltemetettek nemi és életkori adatait tekintve a legnagyobb számú kést szolgáltató oroszári (Rusovce, Sl.) temetőben 50% a férfi, 39% a nő, 5,5% a gyermek és szintén 5,5% a bizonytalan besorolású. Lébény esetében ez az arány 20–60–20%. Összefüggés a kés helyzete és az elhunyt neme, életkora között nem figyelhető meg.

A sírokból általában a viseleti helyzetnek megfelelően kerültek elő, a váz jobb vagy bal oldalán a medence környékén, ami arra utalhat, hogy az övhöz erősítve vagy a derék környékére helyezték a sír behantolása

előtt. Itt is csupán két temető vizsgálható azonban érdemben. Lébény esetében kizárólag a vázak jobb oldalán, Oroszáron (Rusovce, Sl.) a 6 ismeretlen vagy bizonytalan esetet leszámítva 10 sírban a bal, 3 sírban pedig a jobb oldalon volt a kés. Lébényben tehát férfiak, nők, gyermekek sírjába egyaránt a jobb oldalra került a kés, míg Oroszáron (Rusovce, Sl.) a biztos esetekben a férfiak döntően a bal oldalon, míg a nők kizárólagosan ott hordták a kést. Néhány esetben egyéb kisebb tárgyakkal együtt kerültek elő, ami talán a kés környékén viselt tarsolyra utal, vagy a kés is magában a tarsolyban volt. Felmerült a szakirodalomban annak lehetősége, hogy a nem viseleti módnak megfelelően – csigolyáknál, koponyánál, bokacsontoknál stb. – sírba helyezett késeknek rontáselhárító szerepük is lehetett.¹¹¹⁹ Ilyen módon sírba helyezett kés a vizsgált területről nem ismert. Az ötvenévi sírban a kést ugyan a koponya környékén találták, azonban ez valószínűleg a húsétel mellé csomagolva került a koponyához, s így ebben az esetben bizonyára evőeszközként.¹¹²⁰

A szomszédos régiók ismert temetőivel összevetve a kések aránya hasonlóan mondható. A szakonyi temetőben 2 férfisírban volt kés,¹¹²¹ ami a feltárt sírszám 3,9%-a. Az ikervári temetőben 11 férfi és 1 nő mellett volt,¹¹²² ami 9,2%-ot tesz ki, míg Sorokpolányban mindössze egyetlen férfisírban, ami 0,3%.¹¹²³ A mai Szlovákia területén¹¹²⁴ ez az arány hasonló, pl. Ipolykiskeszi (Male Kosihy, Sl.) 4,7%,¹¹²⁵ de néhány temető esetében magasabb is lehet: Érsekújvár (Nové Zámky, Sl.) sírkertjében pl. 13%,¹¹²⁶ míg a közeli Szimő (Zemnon, Sl.) esetében pedig csaknem 23%.¹¹²⁷ A Kárpát-medence déli területein ez az arány 6% körül mozog.¹¹²⁸

¹¹¹⁹ TOMKA 1972, 69; GÓMÓRI 1984, 97.

¹¹²⁰ RÉVÉSZ 2008, 429.

¹¹²¹ GÓMÓRI 1984, 97.

¹¹²² HAJMÁSI-KISS 2000, 79–80.

¹¹²³ KISS 2000, 199.

¹¹²⁴ DRENKO 1986.

¹¹²⁵ HANULIAK 1994, 30–31.

¹¹²⁶ REJHOLCOVÁ 1974, 447.

¹¹²⁷ REJHOLCOVÁ 1979, 417–418.

¹¹²⁸ SAGADIN 1987, 124.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

A késeknek a temető kronológiai helyzetére¹¹²⁹ vonatkozó információtartalmuk nincs, a sírokban a mindennapi használati eszközök a 11. század első felében még megtalálhatók voltak.¹¹³⁰ Tomka Péter felvetette, hogy a 10–11. századi kislétföldi temetők egy részében

a késsel történő temetkezés avar kori hagyományainak halvány nyoma is felfedezhető.¹¹³¹

Az egyéb használati eszközök között *tűtartók*, *fenőkövek*, *csiholók* és *kovák* vannak:

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	Tárgytípus	Síron belüli helyzet
Győr-Bácsa, Szent Vid	16. sír	Férfi	Lant alakú csiholóacél	A szeméremcsontok előtt, egy líra alakú csat felett
Győr-Újszállások	Szórvány	?	Ovális csiholóacél	?
Györszentiván-Károlyháza	8. sír	Neme, kora bizonytalan	Lyukasztó (?)	A sírföldből
Oroszvár-Wicsnackcr-dűlő	154. sír	Nő, 25-28 éves	Tűtartó	A bal oldali alsó bordáknál
	164. sír	Férfi, <i>mat.</i>	Lant alakú csiholóacél	A jobb oldali medencelapát alatt
	173. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Lant alakú csiholóacél, kovakő	A bal kézcsontoknál
	185. sír	Nő, <i>mat.-sen.</i>	Tűtartó	A medence bal oldalánál, az alkarcsontok külső oldalán
	210. sír	Férfi, <i>ad.</i>	Lant alakú csiholóacél, kovakő, fenőkő	A jobb alkarcsontok középrésze alatt
	225. sír	Férfi, <i>mat.-sen.</i>	Lant alakú csiholóacél, kovakövek	A medence bal oldalánál
	230. sír	Férfi, <i>mat.-sen.</i>	Vasszeggel ellátott agancstárgy	A jobb felkarcsont alsó részén
Valla	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Orsókarika	?

Tűtartók. A Kárpát-medencei 10–11. századi sírokból ritkábban előkerülő tárgytípusnak¹¹³² vizsgált területeinkről két példány ismert. Mindkettő Oroszvárról (Rusovce, Sl.) került elő, a 154. és a 185. sírből. Ezekben felnőtt nő nyugodott, ami nem mond ellent Révész László megfigyelésének, mely szerint a tűtartók többsége idősebb nők sírjaiból került elő.¹¹³³ Előbbi esetben a bal oldali alsó bordáknál, míg utóbbinál a medence bal oldalánál. A tűtartók a 10–11. századon belül pontosabb kronológiai értékkel nem bírnak.¹¹³⁴ Már a Karoling-korban megfigyelhető használatuk után a honfoglaló magyarokkal jelennek meg újra.¹¹³⁵ Nyitva kell hagyni a kérdést, hogy vajon miért ilyen kisszámú tűtartó ismert a magyar honfoglalás utáni sírokból, szemben pl. az avar kori temetkezésekkel.

A tűgyújtáshoz használt *csiholóacélok*, *kovák* sírbéli helyzete eltérően az előkerült késekétől, a váz bal és jobb oldalán egyaránt 2-2 esetben volt megfigyelhető, illetve a szeméremcsontok előtt is került elő csiholó. Valószínűleg tehát ezeket is az övhöz kapcsolva – kisebb tarsolyban, melybe a kova és a csiholó mellé egyéb tár-

gyak is kerülhettek – helyezték a sírba. Mint arra Istvánovits Eszter felhívta a figyelmet, ezekben az esetekben értelemszerűen az öv meglétét is fel kell tételezni.¹¹³⁶ A csiholók a megszokott lant alakú formát mutatják, az igényesebb példányok vége S alakban visszahajló. Kevésbé elterjedt formát képvisel a győr-újszállásoki darab, melynek párhuzama Szombathely-Kisfaludy S. u. temetőjéből, az ellendi I. temető 251. sírjából¹¹³⁷ vagy a csanytelek-dilitori temető 37. sírjából¹¹³⁸ került elő, az utóbbi I. István (1000–1038) érmével együtt. A kovakövek a csiholók mellett helyezkedtek el, síronként általában 1 db került elő belőlük, kivétel az oroszári (Rusovce, Sl.) 94. sír, melyben 3 db kova is volt. Mindössze egyetlen *fenőkő* található a terület leletanyagában, mely az oroszári (Rusovce, Sl.) 210. sírből került elő. A téglalap alakú, háromszög átmetszetű, felső oldalán átfűrt fenőkő egy csiholóacél és egy kovakő társaságában feküdt, bizonyára az övhöz kapcsolt tarsolyban.

A tarsolyviselet szempontjából figyelemre méltó, hogy a csiholók és a kovák azonos arányban voltak megtalálhatók mind a jobb, mind a bal oldalon, tehát azok

¹¹²⁹ Kiss 1968, 245.

¹¹³⁰ Vályi 2000, 373.

¹¹³¹ Tomka 1972, 67.

¹¹³² Pálóczi-Horváth 1971, 24–26; Révész 2000, 16–18; Révész 2008, 427.

¹¹³³ Révész 2000, 18.

¹¹³⁴ Rejholicová 1995a, 51.

¹¹³⁵ Szóke 1994, 276.

¹¹³⁶ Istvánovits 2003, 326.

¹¹³⁷ Dombay 1960, 148, XXII.

¹¹³⁸ Széll 1941, 249, X. tábla.

IV. GYÖR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

helyzete a jobb¹¹³⁹ és a bal fél¹¹⁴⁰ egyaránt lehetett. Az a tarsoly, melyben a csiholók és a kovák voltak lehetett a késekkel azonos, vagy azzal ellentétes oldalán is a derékknak.

Fegyverek. A területről ismert temetők jellegüket tekintve nem sorolhatók az erőteljes katonai vonásokat mutató sírkertek közé, melyek nagy számban a Felső-Tisza-vidéken helyezkednek el. Ezekben a temetőkben a férfisírok aránya legalább 50%, bennük fegyverrel eltemetett férfiak nyugodtak, míg a nők és gyermekek száma alacsony vagy egyenesen hiányzik.¹¹⁴¹

Lelethely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	A fegyver típusa
Csikvánd-Csikvándi kavicsos	Feldúlt sír	Férfi	„Kard”
	Feldúlt sír	Férfi	4 db nyilcsúcs
Győr-Téglavető-dűlő	363. sír	Férfi	1 db nyilcsúcs
Győr-Víztorony	Szórvány	?	1 db nyilcsúcs
Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya	Feldúlt sír	Férfi	1 db egyélű vaskard
Koroncó-Bábot	I. sír	Férfi (?)	Nyilcsúcsok és tegez (?)
	II. sír	Nő	1 db nyilcsúcs
Levél-Újhelyi Imre tér	I/B sír	Férfi	„Nyugati típusú kard”
Lébény-Kaszás-domb	32. sír	Férfi, 50-57 éves	1 db nyilcsúcs
Mosonmagyaróvár-Moson, Királydomb	Szórvány	?	1 db nyilcsúcs (?)
Mosonszentmiklós	Feldúlt sír	Férfi	2 db nyilcsúcs
Nyúl-Öreghegy	Feldúlt sír	Férfi	Tegezveretek, nyilcsúcs

Összesen csupán 10 sírből került elő valamilyen fegyver, további két esetben pedig szórványként. A temetkezésből származó leletek között a leggyakoribbak a *nyilcsúcsok* voltak, melyek között azonban valószínűleg rituális céllal kerülhetett 1 db a koroncó-bábotai II. számú női sírba. Ugyancsak 1 db nyilcsúcs volt a győr-téglavető-dűlői 363. és a lébény-kaszási 32. sírban, ezek szintén kerülhettek rituális céllal is az elhunyt férfiak mellé, de utalásként is az illetők foglalkozására. Tomka Péter felvetette továbbá az esetleges közösségi tulajdonból való részesedésre utaló szerepüket.¹¹⁴² Ugyancsak egyetlen nyilcsúcs volt a győr-pósdombi temető 39. sírjában is, a bal könyök táján.¹¹⁴³

Minden bizonnyal *tegez* merevítője volt a nyúl-öreghegyi 2 db bronzveret, melynek tipológiai értelemben jó párhuzama az Ikervár-Virág utcai temetőből ismert.¹¹⁴⁴ A tegezben lévő nyilcsúcsok közül azonban mindössze egyetlen, deltoid alakú (?) került elő. Ugyancsak tegez-

be helyezett nyilcsúcsokkal temették el a Mosonszentmiklós határában előkerült lovas sírban nyugvó férfit. Esetleges további fegyvereiről azonban nem maradt fenn információ. A tegez meglete mindkét sír esetében feltételezheti az ij sírba helyezését is, még ha arra utaló csontborítások nem is kerültek elő.

A szűrő- és vágófegyverek között unikális a kajárpéci *egyélű kard*, melynek csupán egyetlen rokon darabja ismert a Kárpát-medencéből, lelőhelye Felsőszeli.¹¹⁴⁵ A veretes övvel eltemetett férfi valószínűleg a 10. század első harmadában hunyt el.¹¹⁴⁶ Nyugati típusú *kétélű kard* a Levél községben feltárt I/B jelzésű férfisírből ismert. Sajnos a kard markolatvasa ma már nem található meg a HM gyűjteményében, Pusztai Rezső beszámolója szerint azonban „nyugati típusú” fegyverhez tartozott. Ugyancsak Levél községben előkerült, lovas sírből származó kardról tettek említést a helyi lakosok, amit azonban visszatemettek. A találó elbeszélése szerint ugyancsak volt egy „kard” a csikvándi sírban is. Ez utóbbi kettő sajnos bizonytalan adat, a korszakolás és a fegyvertípus kétséges megállapítása miatt nem értékelhető, s nem sorolható ide a Győr-Déli földeken talált kard sem.¹¹⁴⁷

A csupán bizonytalanul felvehető adatok mellett is látszik, hogy kevés kétélű kard ismert a leletanyagból. Talán a nyugati típusú fegyverzettel összefüggésben megemlíthető, hogy a kétélű kardos sírok gyakori kíséremelléklete, a trapéz alakú kengyeltípus is mindössze egyetlen példánnyal van képviselve, Mosonszentmiklós környékéről. A nyugati típusú kardok a kutatás jelen állása szerint a 10. század második felében terjedhettek el, azonban bizonyára tovább használhatták a szablyákat is.¹¹⁴⁸ Az ún. köznépi temetők kronológiai helyzete kapcsán felmerült azonban annak a lehetősége is, hogy e két fegyvernem egymás mellett létezhetett már a 10. század első felében is.¹¹⁴⁹

A két megyéből szablya tudomásom szerint nem ismert, legközelebb Rábacsanakról és Banáról azonban egy-egy bronzellenzős példány került elő, utóbbi tausírozott díszítésű.

Lovas sírok, lószerszámok. A két egykori megye területéről kisebb számban ismertek csak tényleges vagy jelképes lovas temetkezések.

¹¹³⁹ KISS 2000, 80.

¹¹⁴⁰ ISTVÁNOVITS 2003, 327.

¹¹⁴¹ RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996, 193–206; BONA 1997.

¹¹⁴² TOMKA 2000, 22.

¹¹⁴³ XJM Irsz. 69.21.21.2.

¹¹⁴⁴ HAJMÁSI–KISS 2000, 104.

¹¹⁴⁵ FODOR 2001, 21; KOVÁCS 2001, 13.

¹¹⁴⁶ KOVÁCS 1993, 166.

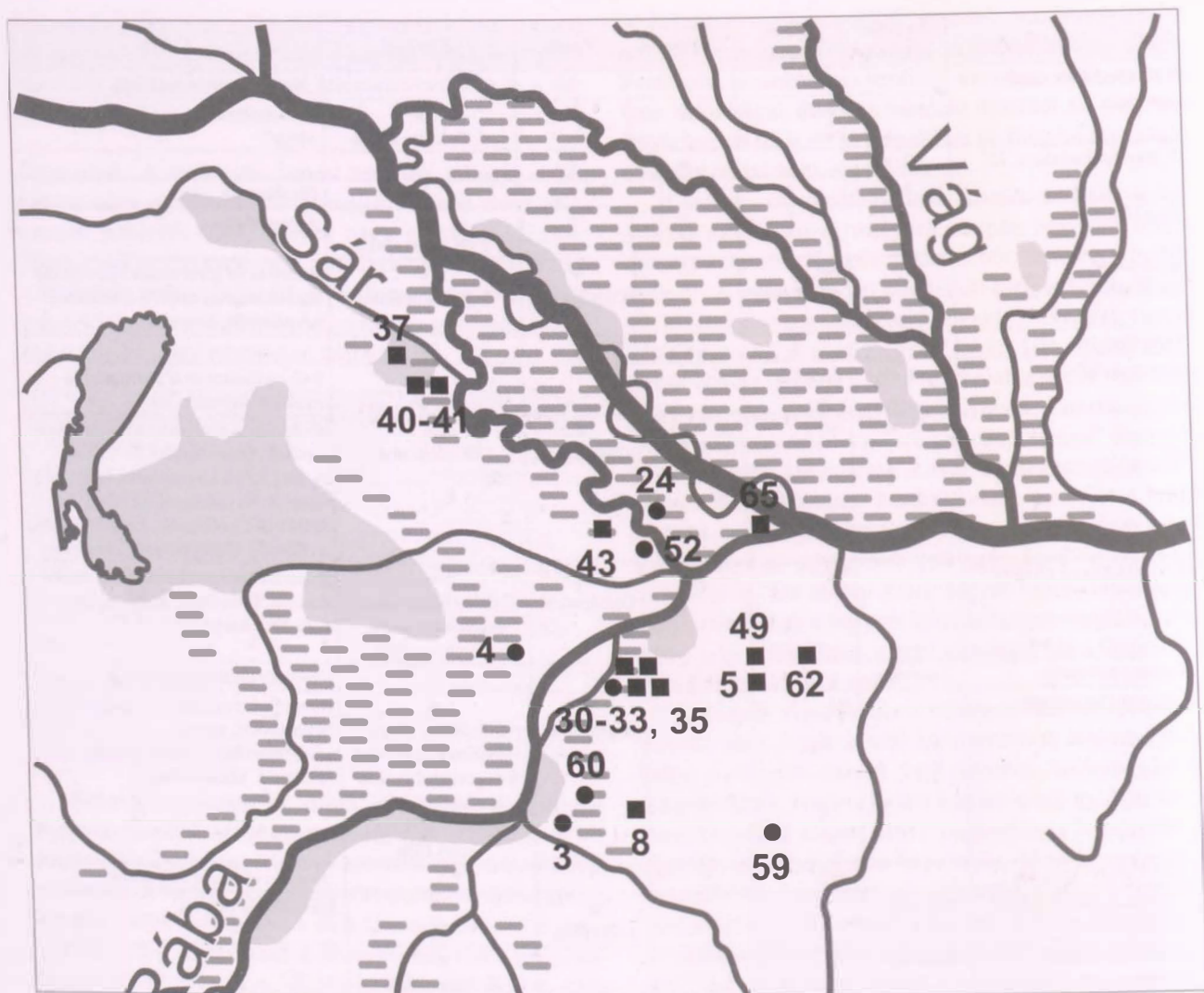
¹¹⁴⁷ KOVÁCS 1990, 46–47.

¹¹⁴⁸ KOVÁCS 1990.

¹¹⁴⁹ ISTVÁNOVITS 2003, 343.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELESE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem, életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Csikvánd-Csikvándi kavicsos		Férfi	•	?	?	„Kard”, vasmorzsálékok
		Férfi	?	?	• 1 db körte alakú	4 db nyilcsúcs, „rugós szerkezetű tárgy”
Enese-Szabadság u. 72.	2. sír	?	•	?	?	
	4. sír	?	•	?	?	Fémtárgyak
Écs-Tódomb		?	?	?	• 2 db körte alakú	Agyagedény
Gyömöre-Friedrich Károly kertje		Nő, 30-35 éves	–	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Rozettás és levél alakú lószerszám-díszek, nyereg ezüst lemezdíszei, hevedercsat, karperec
Győrzámoly		?	•	?	?	?
Koroncó-Bábota	I. sír	Férfi (?)	–	?	• 1 db	3 db nyilcsúcs és tegczmaradványok (?), hevedercsat
	II. sír	Nő	–	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Rozettás és levél alakú lószerszámveretek, bronzveretek és -csatok, nyereg ezüst lemezdíszei, lyukvédő veretek, hevedercsat, vascsat, fülbevaló, gyöngyök, függő, vaskés, nyilcsúcs, fülesgombok, karperec
Koroncó-Dózsa György u. 23.		Nő	•	• Oldalpálcás	• 2 db egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű	Rozettás lószerszámveretek, hevedercsat, fülbevaló, függő, gyűrű, ruhadisz, karperec
Koroncó környéke	Szórvány	?	?	?	?	Rozettás lószerszámveretek
Koroncó-Rác-z-domb		Nő	–	• Oldalpálcás	• 1 db félkör alakú, kissé aszimmetrikus gombos nyakú, keresztben álló, téglalap alakban áttört fülű	Rozettás lószerszámveretek, hevedercsat, nyereg, aranylemezkék, fülesgombok, fülbevaló, akasztófülek
Levél-Újhelyi Imre tér		Férfi	?	?	?	„Fegyverek, kard és pénzek”
Mosonmagyaróvár-Moson, Királydomb	Szórvány			• 1 db zabla		Másodlagos helyen
Mosonmagyaróvár környéke	Szórvány				• 1 db trapéz alakú, fémberakásos	
Mosonszentmiklós		Férfi	?	• Oldalpálcás	• 1 db körte alakú	2 db nyilcsúcs, ezüstveret
Nyúl-Öreghegy	Feldúlt sír	?	?	?	?	?
	Feldúlt sír	?	?	?	?	?
	Feldúlt sír	?	?	?	?	?
	Feldúlt sír	?	?	?	?	?
Ötveny-Lenin u. 62.		Férfi, 40 év feletti	•	• Oldalpálcás	• 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű, 1 db háromszög alakú, gombos nyakú, téglalap fülű	2 db huzalkarika, vaskés, állatsont, lócsontok
Sokorópátka-Újtelep 17.		?	•	• Csikózábla	?	Vasdarabok
Tét-Belterület	Feldúlt sír	?	•	?	?	?
Töltéstava		?	?	• Csikózábla	• 2 db körte alakú kengyel	?
Vének-Dunapart	Magányos (?) sír	?	?	?	• Ismeretlen típus	Csat, 2 db sarkantyú

67. kép. Győr és Moson megyék lovas (●) és lószerszámós (■) sírjai: 3. Csikvánd-Csikvándi kavicsos, 4. Enese-Szabadság u. 72., 5. Écs-Tódomb, 8. Gyömöre-Friedrich Károly kertje, 24. Győrzámoly-Régi plébánia, 30-31. Koroncó-Bábota I-II. sír, 32. Koroncó-Dózsa György u. 23., 33. Koroncó környéke, 35. Koroncó-Rác-domb, 37. Levél-Újhelyi Imre tér, 40. Mosonmagyaróvár-Királydomb, 41. Mosonmagyaróvár környéke, 43. Mosonszentmiklós, 49. Nyúl-Öreghegy, 52. Öttevény-Lenin u. 62., 59. Sokorópátka-Újtelep 17., 60. Tét-Belterület, 62. Töltéstava, 65. Vének-Dunapart

Az Árpád-kori Győr és Moson megyék területéről összesen tehát kb. 20 lelőhelyről van adat, legkevesebb 23 lovas sír előkerüléséről [67. kép].

Ebből azonban az előkerülés tényén kívül szinte semmilyen információval nem rendelkezünk a győrzámolyi, az enesei 2. és 4. sírről, a töltéstavai, a levéli és a véne-

ki temetkezésekről, sőt némelyik korszakolása is csupán feltételes. Az enesei sírok esetében annyi bizonyos, hogy a sírok lócsontokat tartalmaztak, továbbá az egyikből előkerült vastárgyak talán a lószerszám részei lehettek. Az előkerülés körülményeinek tekintetében már több információ áll rendelkezésre a csikvándi, az écsi, a koron-

có-bábotai I., a mosonszentmiklósi és a sokorópátkai sírokról, ezek leletei közül több darab is fennmaradt. Sajnos nem rendelkezünk pontosabb információval a nyúl-öreg-hegyi temetőről sem, mely pedig a vizsgált terület egyetlen olyan ismert temetője lehet, ahol több lovas sír előkerülésével számolhatunk. Ezek közül az előkerült tegez és nyilcsúcs alapján legalább egy fegyveres férfisír volt. A feltárás körülményeit tekintve több információ sajnos a sírok csupán kisebb részéről áll rendelkezésre.

A sírok között 6 volt tényleges lovas sír, mely lócsontokat és lókoponyát is tartalmazott, míg 4 sírba csupán a lószerszámok kerültek. Sajnos több sír esetében sem dönthető el ma már, hogy a sírba lócsontokat és lószerszámokat, vagy csak az utóbbiakat helyezték-e. A tényleges lovas sírok közül is csupán két esetben ismert a lócsontok és a lókoponya helyzete, mindkettő a lábak bal oldalán feküdt, az öttevényi sírban az itt kialakított padkán. A lókoponya tájolásáról egyedül a Koroncó-Dózsa utcai sírnál maradt híradás, ez a korszakra jellemző temetkezések többségéhez hasonlóan¹¹⁵⁰ az emberi koponya irányába mutatott. Bolygatottsága ellenére feltételezhető, hogy hasonló helyzetben volt a lókoponya az öttevényi sírban is. A jelképes lovas temetkezésekben a lószerszám a váz bal oldalán, ugyancsak a padkán helyezkedett el (így a koroncó-bábotai II. sírban), míg Gyömörén a kengyelpár a lábsontok előtt, a nyereg a lábszárak mellett, a zabla és a rozettás lószerszámveretek pedig a koponya mögött voltak. A megfelelőbben dokumentált eseteket tekintve a honfoglalás kori lovas temetkezések Bálint Csanád által felállított I. csoportjába sorolható a Gyömöre-Friedrich Károly kertjei, a koroncó-bábotai I., II. sír, a koroncó-Rácz-dombi, míg a lovas temetkezések II. csoportjába illeszkedik a Koroncó-Dózsa utcai és az öttevényi sír.¹¹⁵¹ A lovas sírok közé a bizonytalan nemi besorolású sírokat nem tekintve 6 férfi és 4 nő sírja sorolható.

A lószerszámokon belül az ismert típusú *zablák* között 6 oldalpálcás és 4 csikózabla volt. *Oldalpálcás zablák* 4 nő és 2 férfi sírjából kerültek elő, melyek közül lócsontokat a Koroncó-Dózsa utcai női és az öttevényi férfisír tartalmazott. Ezek között az oldalpálcák lehetnek egyszerű, díszítetlen kialakításúak vagy kovácsmunkával díszítettek: végeik gombos vagy hosszuk jelentős részén dudoros kiképzésűek. Különleges, a honfoglalás kori sírokból mindössze egyetlen nagy vonalakban hasonló párhuzammal rendelkezik a koroncó-bábotai II. sír állatfejes zablája. A zabla technikai részleteinek leírásá-

ban László Gyula beszámolójára támaszkodhatunk, aki Kiss Ferenc ötvöstanár szakvéleményét tolmácsolta.¹¹⁵² A kovácsoltvas zabla állatfejeket mintázó végei bronzból készültek, ezeket és a vas oldalpálca közeli részzeit pedig rézlemezzel borította be egykori készítője, melyet aztán poncolóval tett kidolgozottabbá. Állatfejes zabla ezen kívül mindössze a hencida-szerdekalmi 5. sírból ismert, ez azonban bronzból öntött.¹¹⁵³ E sírból – hasonlóan a bábotaihoz – rozettás lószerszámveretek és veretes csizma is előkerült. Mint arra a kutatás többször is rámutatott, a rozettás lószerszámvereteket is tartalmazó női sírok gyakori kísérőmellékletei voltak az oldalpálcás zablák.¹¹⁵⁴ Mindezt a vizsgált terület leletei is alátámasztják, a hat oldalpálcás zablát tartalmazó sírból négyből is kerültek elő ilyen veretek. Sajnos a csikózablákat tartalmazó sírok egyikének antropológiai adatai sem ismertek, s nem rendelkezünk érdemi információval leletkörnyezetüket tekintve sem, továbbá többségük ma már nem található meg. Valószínűleg azonban ezek egyszerű, egyetlen karikával ellátott darabok lehetnek.

Kengyelek Vizsgált területünkön II sírből összesen 16 db kengyel ismert, további 1 db pedig szórványként került elő. Sajnos egy sír esetében csak a kengyelek előkerülésének ténye látszik biztosnak, azok típusáról nincs adat, s nem ismert az sem, hogy a bábotai I. sírban milyen kengyelt találtak. A kengyelek többsége a *körte alakú* változatok közé sorolható: 8 db tartozik ide, melyek 2 női, 2 férfi és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező temetkezésből származnak. Típusaik szerint lapos szárú, téglalap fülű (Csikvánd), négyzetes átmetsetű szárakkal és ugyancsak téglalap alakú füllel ellátott (Gyömöre, Mosonszentmiklós), szögletes szárú, enyhe nyakkiképzéssel rendelkező, téglalap fülű (Écs), továbbá lapos, jelképes nyakkal és téglalap alakú füllel rendelkező (Koroncó-Bábotai II. sír). Ez utóbbi különleges abból a szempontból, hogy lapos szárain kovácsmunkával kialakított, farkasfog alakú, vonalas mintát utánzó díszítés látható. Ennek párhuzamát nem ismerem a honfoglalás kori leletanyagban, noha a kengyelek kovácsolással kialakított díszítése nem példa nélküli. Jóval jellemzőbb azonban a fémberakás, melyről alább lesz szó. Ún. *karoling-normann típusú*, egyenes talpú kengyel az öttevényi sírből került elő, azonban nem párban, hanem egy egyenes talpú, boltozatos szárú kengyellel. A típus feldolgozását Mesterházy Károly¹¹⁵⁵ és Kovács László¹¹⁵⁶ végezte el. Megállapításaik szerint e típus a

¹¹⁵⁰ LŐRINCZY-TÖRK 2011, 428.

¹¹⁵¹ BÁLINT 1969, 108–110.

¹¹⁵² LÁSZLÓ 1941, 9.

¹¹⁵³ FETTICH 1937, 96–97.

¹¹⁵⁴ SZÓKE 1962, 17; RÉVÉSZ 2001, 65.

¹¹⁵⁵ MESTERHÁZY 1981.

¹¹⁵⁶ KOVÁCS 1985.

kelet-európai területekről hiányzik, így a magyarokhoz valószínűleg bajor-német közvetítéssel kerülhetett. Használati idejüket mindkét szerző a 10. század első kétharmadában határozta meg, míg Balogh Csilla¹¹⁵⁷ véleménye szerint azok akár a század harmadik harmadáig is használatban maradhattak. A karos-eperjesszőgi II/51. sírból származó, Iszmail ibn Ahmad számánida uralkodó (892–907) 898–899-ben vert dirheme, II. Ahmad ibn Iszmail számánida uralkodó (907–914) 910–911-ben vert dirheme, valamint Tahir ibn Muhammad szaffárida uralkodó (901–909) 906–907-ben vert dirheme mellett előkerült kengyel kapcsán Révész László¹¹⁵⁸ meglátása szerint a kengyelek használata már a honfoglalók „első generációjánál” is megfigyelhető volt, míg Mesterházy Károly¹¹⁵⁹ szerint azok inkább csak a „második generációra” jellemzőek. Nem számítanak elterjedtnek a Koronóc-Dózsa György utcai és az ötvenévi sírból előkerült *egyenes talpú, boltozatos szárú* kengyelek sem, melynek példányait Révész László gyűjtötte fel.¹¹⁶⁰ Megállapításai szerint ez a kengyel típus főként férfisírokból ismert, elterjedésének súlypontja a Dunántúl, valamint a Tisza-mente, melynek 10. század első kétharmadában megásott sírjaiból kerültek elő. Mindössze egyetlen *trapéz alakú* kengyel ismert a területről, sajnos azonban az is szórványként. Ennek a kengyel típusnak a feldolgozása Kovács László nevéhez fűződik.¹¹⁶¹ Megfigyelési szerint a típus elterjedési ideje a 10. század második felére tehető, néhány korai példánya azonban már a század 40-es, 50-es éve körül megjelenhetett.¹¹⁶² Kovács kiemelte e kengyelek gyakori fémberakásos díszítését, s közölte is ennek 30 db példányát. A Mosonmagyaróvár környékéről előkerült szórvány kengyel szárainak elülső oldalát díszíti huzalberakás. A minta ütemesen sorakozó, mely a talpaló két, szárhoz közeli részén már megtalálható, majd folytatódik a talpalót a szárral összekapcsoló gombokon, a száron, el egészen a kengyel füle alatti részig, ahol egy „x” alakú berakás helyezkedik el. Az ütemesen sorakozó huzalberakás a fül két szélén is megtalálható, a kengyelszija számára szolgáló áttörésig.

A trapéz alakú kengyel típus jellemzője a fémhuzal-berakás, csupán kisebb számban ismertek lemezes

technikával díszített példányok.¹¹⁶³ Talán egyfajta átmenti formának (?) is tekinthetők a szoroson egymás mellé helyezett huzalberakások, melyek így a szélesebb lemezberakás benyomását keltik. A kengyel felületén kialakított vájatokba a huzal nem feküdt bele teljesen, azt nem csiszolták a behelyezés után az alapfém síkjával egybe sem. Mindez a technikai kivitel szempontjából lényeges. A megfigyelések szerint ugyanis a nyugati ötvösség gyakorlatában az a jellemző, hogy a tausirozott felületet lecsiszolják (kövel, acéllal, krétaporral), ezzel szemben a keleti ízlés ezt elhagyta, a beültetett tausirozást domborúan meghagyva.¹¹⁶⁴ Maga a fémberakás ritkán tűnik fel a területen, legközelebb a – már említett – banai sírból ismert ez a technika, ám ott a bronz szablaellenző berakásai lecsiszoltak.

A trapéz alakú kengyel típus nem számít elterjedtnek a vizsgált megyék szomszédos területein sem. Így sem Sopron megyéből, sem Burgenland területéről nem ismert trapéz alakú kengyel. Vas megyéből pedig mindössze egyetlen sírból került elő, az ikervári 37. számú temetkezésből.¹¹⁶⁵ Ez azonban ugyancsak huzalberakással díszített, csakúgy, mint a már a Zala megyei zala-szentgróti homokbányából előkerült kengyelpár.¹¹⁶⁶ Ezek jelenlegi adataink szerint kijelölik a tárgy típus nyugati irányú elterjedésének határát is. A mosonmagyaróvári kengyel díszítésének legközelebbi párhuzama a székesfehérvár-demkőhegyi 33. sírból került elő.¹¹⁶⁷ Továbbá hiányossága ellenére is nagyon közeli analóg darabja a Kiskundorozsma-Hosszúhát területén feltárt temető 500. sírjából ismert.¹¹⁶⁸

Figyelemre méltó, hogy mindössze egyetlen ilyen trapéz alakú kengyel ismert a területről, melynek – mint arra Révész László felhívta a figyelmet¹¹⁶⁹ – az időrend szempontból is jelentősége lehet. A kétélű kardos sírok alacsony száma mellett ez is azt látszana alátámasztani, mintha a 10. század második felében már nem temetkeztek volna pogány módon ebben a régióban. Az ugyanis kevésbé tűnik meggyőző érvnek, hogy hiányoztak volna e területről a kétélű karddal és az ehhez szorosan kapcsolódó trapéz alakú kengyellel felszerelt férfiak.

Nyereg sírba helyezésére a kengyeleken felül a *hevedercsatok*, továbbá a *lyukvédő veretek* is utalnak.

¹¹⁵⁷ BALOGH 2003, 287–288.

¹¹⁵⁸ RÉVÉSZ 1996, 45.

¹¹⁵⁹ MESTERHÁZY 1981, 221.

¹¹⁶⁰ RÉVÉSZ 1999a, 273–282.

¹¹⁶¹ KOVÁCS 1986; KOVÁCS 1986a.

¹¹⁶² RÉVÉSZ 1996, 46.

¹¹⁶³ HORVÁTH 2009, 65, 33. jegyzet; HORVÁTH 2013.

¹¹⁶⁴ HATHÁZI 2005, 188.

¹¹⁶⁵ HAJMÁSI-KISS 2000, 49, 20. tábla.

¹¹⁶⁶ DIENES 1960, 109–112, II. tábla.

¹¹⁶⁷ BAKAY 1966, 62, XI.II. tábla.

¹¹⁶⁸ LŐRINCZY-TÖRK 2011, 421, 6. kép.

¹¹⁶⁹ RÉVÉSZ 2008, 441.

IV. GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Az előkerült hevedercsatok egyszerű egy és kétosztatú típusok, míg a lyukvédő veretek között S alakú és négyzetes alapterületű, csonka gúlát mutató variánsok is vannak. Különlegesek azok az esetek, amikor a nyereg félgömbfejű bronz- vagy ezüstszegecsekkel felerősített, csúcsba futó módon záródó *ezüstlemezekkel* volt díszítve, mint ez a gyömőrei és a koroncó-bábotai II. sírban is megfigyelhető volt. A sírbéli helyzet és a pontosan dokumentált hasonló díszek alapján ezek bizonyára a nyeregkápán kaptak helyet. Mindkét sírban rozettás lószerszámveretek is voltak. Ezüstlemezekkel díszített nyereg a környező területekről a Sopron megyei szakonyi temető 7. sírjából,¹¹⁷⁰ és Szlovákiából Léva (Levica, Sl.) temetőjének 3. számú temetkezéséből¹¹⁷¹ ismert.

A fémveretekkel díszített lószerszámok között kizárólag *rozettás lószerszámveretekkel* díszített garnitúrák találhatók, míg a női sírok másik – igaz kevésbé jellemző – lószerszámvereteiből, az övveret alakúakból a mai napig egyetlen darab sem került elő. Összesen 4 sírből, továbbá szórványként kerültek elő a rozettás veretek, melyek a korszak kutatásában már évtizedek óta kiemelt szerepet játszanak. A rozettás lószerszámok Győr és Moson megyékben is kizárólag női sírokból ismertek, melyek közül a Koroncó-Dózsa Gy. úti sírba a lószerszámok mellett a ló részleges teteme is bekerült. A rozettás lószerszámokkal eltemetett személyek viselkedésének „uniformizáltsága” mellett azonban a készletek síronként változatos összetételben kerültek elő, ez alól a vizsgált régió sem jelent kivételt. Mindössze 4 db ovális és 2 db pajzs alakú, ezüsből öntött lószerszámveret volt a koroncó-bábotai II. számú sírban. Ehhez társult 2 db nagyobb levél alakú dísz, továbbá 4 db ötszög és 3 db kisebb pajzs alakú és 2 db pajzs alakú testtel rendelkező csat. A sír lószerszámát László Gyula rekonstruálta, ebben a rozettás lószerszámvereteket a szügyhámra, a levél alakú díszeket és a kisebb pajzs alakú vereteket a farhámra, míg a többi fémdíszet a kengyelszjira helyezte.¹¹⁷² Nem tudjuk, hány darabból állhatott egykor a teljes gyömőrei veretkészlet, valószínűleg azonban a tel-

jes veretszám nagyobb része gyűjteménybe került. Az, hogy a páratlanul megőrzött kisszíjvég negyedik darabja esetlegesen egykor még megtalálható volt-e, vagy már a sírba sem került, esetleg a sír kibontása során kallódott-e el, nem megállapítható. A javított veretek esetében bizonyára hosszabb használatra kell következtetnünk. A leletben szerencsésen megőrződött a vereteket tartó borszj egy része, ami nagyban elősegítette a veretek funkciójának meghatározását. Bizonyára hiányosan került gyűjteménybe a koroncó-rác-dombi sír lószerszám veretkészlete, mely azóta sajnos tovább fogyatkozott. A Koroncó-Dózsa utcai sírből 28 db bronzrozetta ismert.

A rozetták anyagát és számát tekintve esetenként jelentősebb különbségek is megfigyelhetők. Arra a tényre, hogy a rozettás készletek között nincs két egyforma, a kutatás már évtizedekkel ezelőtt rámutatott.¹¹⁷³ A lószerszámveretek között bronz- és ezüstváltozatok is vannak, melyek közül bizonyára hosszabb ideig használták azokat, melyeket az eredeti szegek letörése után átfúrva, szegecsekkel erősítettek fel.

Rozettás lószerszámveretek az egykori Sopron megyéből a csorna-sülyhegyi temető két sírjából¹¹⁷⁴ és a szakonyi 7. számú temetkezéséből¹¹⁷⁵ ismertek. A szomszédos Veszprém megyéből, a megyehatárhoz közeli Gicről szórványként, Nagyvázsöny-Nözsérről viszont temetkezésből¹¹⁷⁶ származnak. A Duna északi partjáról, a mai Szlovákia délnyugati részéről Érsekújvár (Nové Zámky, Sl.) 59. sír¹¹⁷⁷ és másodlagos felhasználásban Vágtornóc (Trnovec nad Váhom, Sl.)¹¹⁷⁸ említhető.

A rozettás lószerszámveretek eltérő sűrűségben ugyan, de a 10. századi magyar szállásterület valamennyi régiójában megtalálhatók,¹¹⁷⁹ a Kárpát-medencétől keletre előkerült változatok magyar hatásnak tulajdoníthatók.¹¹⁸⁰ Vizsgált területünkön észrevehetően koncentrálnak Koroncó környékén, ahol legalább 4, ilyen tartalmú sír is előkerült. Társadalomtörténeti értékelésük kapcsán a kutatás többször utalt rá, hogy e lószerszám-díszek jelezhetik az egyén társadalmi helyzetét.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁰ ERDÉLYI 1995a, 96; GÖMÖRI 2000, 355, 1. kép.

¹¹⁷¹ NEVIZÁNSKY 2006, 287–288, *Tab.* VI.

¹¹⁷² LÁSZLÓ 1941, 16–17, 12. kép.

¹¹⁷³ MESTERHÁZY 1980, 101.

¹¹⁷⁴ LAKNER 1887, 20–23, III. ábra.

¹¹⁷⁵ ERDÉLYI 1995a, 97; GÖMÖRI 2002, 31, 6, 10. kép.

¹¹⁷⁶ MRT 2, 138, 29. tábla.

¹¹⁷⁷ REJHOLCOVÁ 1974, 440–441, *Tab.* VII.

¹¹⁷⁸ TOČIK 1971, 141, *Taf.* XXI.

¹¹⁷⁹ RÉVÉSZ 2001, 65.

¹¹⁸⁰ FODOR 2009a.

¹¹⁸¹ MESTERHÁZY 1980, 99–100; RÉVÉSZ 2001, 65–69.

V. TERÜLETI VIZSGÁLATOK

V.1. A SÍROK, TEMETŐK KRONOLÓGIAI VIZSGÁLATA

A 10–11. századi temetőket több periódusba osztva vizsgálhatjuk. A klasszikus értelemben vett honfoglalás¹¹⁸² korát a régészeti szakirodalomban általában a 895. évtől¹¹⁸³ a 10. század közepéig vagy első háromnegyedéig keltezhető sírok, temetők alkotják. Maga a honfoglalás kor kifejezés azonban eltérően meghatározott a történeti és a régészeti kutatásban. A történettudomány szorosan véve a 895/6–900 közötti időszakot érti ezen, a 970-ig tartó szakaszt a történészek már a kalandozások koraként értelmezik. A régészettudomány a honfoglalás kora esetében viszont legalább a 970-ig terjedő időszakot sorolja ide.¹¹⁸⁴ Ha pedig még az államalapítás korát is hozzávesszük ehhez, úgy akár a 894–1116 közötti időszak figyelembe vételének lehetősége is felmerül,¹¹⁸⁵ vagyis a magyarság megjelenése és a Kálmán uralkodásának vége között eltelt több mint két évszázad.

A korszak régészeti kutatásának egyik legfontosabb kérdése a megfelelő kronológiai rendszer felállítása lenne, ám ez sajnos a mai napig nélkülözi az egységesen elfogadott álláspontot. Ennek okai között szerepel a leletanyag közöletlensége, mely az alapot nyújthatná az egyes tárgytipusok feldolgozásához,¹¹⁸⁶ s így az időrend kialakításához. További probléma, hogy alacsony a korabeli pénzzel – legalább a *terminus post quem* időpontra – keltezhető sírok száma, s 955 után ezek csaknem teljesen el is tűnnek a sírokból. Nagyobb számban pedig újra csak a 11. századtól jelennek meg. A természettudományos keltezés adatai – azok bizonytalan sági mutatói, az egymástól eltérő mérési eredmények,¹¹⁸⁷ illetve a megállapított tágabb időhatárok miatt – sem minden esetben visznek közelebb a megoldáshoz. Mindezen okok miatt a honfoglalás kori régészetben rendszerint egy teljes évszázad harmada, negyede, fele vagy ezen értékek többszöröse szerepel az egyes tanulmányokban egy-egy időegységként. Kivételként Jochen Giesler egy tanulmánya említhető,¹¹⁸⁸ melynek

keltezési eredményei azonban vitatható következtetések levonásához vezettek.¹¹⁸⁹

A század első felére/kétharmadára általában az ún. klasszikus honfoglalás kori temetkezéseket szokás keltezni. E művészet, anyagi kultúra hanyatlását az elapadó zsákmánnyal és a belső változásokkal szokás indokolni, mely a 10. század vége felé következett be.¹¹⁹⁰

A feldolgozás hiányosságai mellett további nehézséget okoz, hogy ritkák azok a tárgytipusok, melyek valószínűleg csupán néhány évtizedig lehettek használatban, míg az egyszerűbb ékszerek – pl. hajkarikák, gyöngyök, gyűrűk – jelentős része akár két évszázadot is felölelhetett. Hasonló a helyzet az Árpád-kori kerámia esetében is, mely szintén nehezen keltezhető másfél évszázados időszaknál pontosabban, ezért a korszakokat is átfedéssel szokás ábrázolni, azokat a 10. század eleje – 11. század vége közötti szakaszra helyezve.¹¹⁹¹ Továbbá bizonyos esetekben a kronológiai beosztások valamelyik irányba nyitottak, így vagy a tárgyak megjelenésének hozzátétőleges időpontja szerepel, esetleg negatív érvként olyan időpont, ami előtt azokat nem használhatták, vagy egy olyan pont, amikor még igazolhatóan forgalomban voltak. Ezek azonban csupán arról tájékoztatnak, hogy mai ismereteink szerint mi előtt vagy mi után nem számolhatunk a temető használatával. Ez a több évtizeden keresztül használt tárgytipusok esetén szintén csak egy szélesebb időtartam kijelölésére alkalmas, hiszen nem tudjuk, hogy a tárgytipus, melyre a keltezés épül, megjelenését követően mennyi idővel került sírba. Szemléletes példát nyújtanak erre a tárgyak készítése, használati és földbe kerülési ideje közötti összefüggések – készítési idő, használati idő, földbe kerülési idő stb. – vizsgálata során megfogalmazott felvetések.¹¹⁹²

Mint említettem, a 10. század első kétharmada napjainkig az egyik leggyakrabban alkalmazott keltezési időintervallum. A sírok, temetők besorolásánál egy to-

¹¹⁸² Maga a „*honfoglalás*” kifejezés – széles körben való elterjedtsége és használata ellenére – sem megkérdőjelezhetetlen terminus, a folyamat valószínűsíthetően jelentősebb harcoktól mentes, békés lefolyása miatt többször is felmerült a megfelelőbb „*honalapítás*” kifejezés használatának szükségessége (KIRÁLY 2006, 84–87; ZOLTÁN 2008, 356).

¹¹⁸³ Természetesen nem lehet kizárni annak lehetőségét sem, hogy már 895 előtt megtelepedhettek magyar csoportok a Kárpát-medencében, hiszen itt már a 860-as évektől megfordultak (SZALONTAI 1996, 31; VÉKONY 2002, 183).

¹¹⁸⁴ KRISTÓ 1994a; KRISTÓ 1997, 236.

¹¹⁸⁵ TAKÁCS 2009, 226.

¹¹⁸⁶ RÉVÉSZ 1998, 528.

¹¹⁸⁷ RÉVÉSZ 2006, 422.

¹¹⁸⁸ GIESLER 1981.

¹¹⁸⁹ KOVÁCS 1985a.

¹¹⁹⁰ MESTERHÁZY 1998a, 155, 157; FODOR 2003, 337.

¹¹⁹¹ TAKÁCS 2009, 239, 242.

¹¹⁹² FETTICH 1931, 104; BÁLINT 1995, 243–244; STEUER 2010, 17–39.

vábbi történeti érv is markánsan szerepelt, ez pedig I. István (1000–1038) trónra lépése és a keresztény Magyar Királyság születése. Mára azonban világossá vált, hogy az ezredforduló nem jelentette automatikusan a korábbi szokások megszűnését, hiszen mind az írott források, mind pedig a régészeti leletek a 11. századi fegyverrel, ételmelléklettel, sőt, néhány bizonytalan adat alapján valószínűleg még a lóval vagy lószerszámokkal történő temetkezések megléte mellett szólnak.¹¹⁹³ Közismert Levente 1047. évi pogány módra történő eltemetésének forráshelye,¹¹⁹⁴ mely eset, ha a kivételek közé is tartozott,¹¹⁹⁵ tanúsítja, hogy az átállás nem volt zökkenőmentes.

Létezett tehát egy átmeneti időszak, mely bizonyára rendkívül differenciált volt. Legelőbb talán az egyén viseletének, ékszerkészletének részét nem képező, s a temetési rítus körébe sorolható szokások nyomán a sírba kerülő elemek száma csökkenhetett, pl. a ló, lószerszám, fegyver, ételmelléklet; majd a viselet elemei szegényesedhettek el, vagy csupán nem kerültek sírba. Ez utóbbi az esetleges lovas sírokra is érvényes lehet, amennyiben nem került a sírba lóáldozatra utaló lelet, a ló feláldozása nyomtalan marad. Természetesen a fordítottja sem zárható ki: vagyis keresztény temetkezési szokások esetleges továbbélése és/vagy megjelenése talán már az ezredfordulót megelőzően is.

Felmerül a kérdés, hogy megfelelő-e a 10. és a 11. századi kategóriák alkalmazása, és nem a 10., 10–11. és a 11. századra¹¹⁹⁶ történő felosztás-e a helyesebb. Magam is ez utóbbi kategóriákat alkalmaztam: így a 10., a 10–11. (ebben az esetben a sírszámok és a leletanyag alapján több esetben is valószínűbb 10. század 2. fele és a 11. század eleje, vagy ennek egy része), a 11., illetve a 11–12. század lehetnek a vizsgált horizontok (utóbbi esetében is inkább a 12. század első feléig terjedő időszak a reálisabb). Természetesen ezek a beosztások sem minden esetben megkérdőjelezhetetlenek, s ezek alkalmazása kissé uniformizálja, esetenként bizonyára meg is növeli a keltezés időintervallumát. További problémát okoz a temetők nagy többségének nem teljes feltártsága, ami jelentősen csökkenti az azok alapján levonható következtetések megbízhatóságát, míg a szórványleletek ebből a szempontból alig-alig nyújthatnak információt.

Az első kategória tehát a 10. század [68. kép]. Az ide sorolt lelőhelyek száma azonban csalóka is lehet, hiszen – Istvánovits Eszter módszeréhez¹¹⁹⁷ hasonlóan – magam is ebbe a kategóriába soroltam be többségében azokat a lelőhelyeket, melyekről lovas temetkezés vagy arra utaló nyom került elő.

A Mosoni-Duna mentén elsőként egy kissé bizonytalan, valószínűsíthetően a mosoni ispáni vár közelében elhelyezkedő 10. századi lelőhely említhető, melyet részben vagy egészben már az erősség építése során elpusztíthattak, kitermelve, majd feltöltésként felhasználva annak földjét. A sír vagy a temető – mely ekkor már valószínűleg nem volt a felszínen érzékelhető – valahol az erősség közelében helyezkedhetett el, hiszen bizonyára nem nagy távolságról hordták a földet a munkához. A biztosabban ismert lelőhelyek azonban a Lajta és a Mosoni-Duna torkolatának környezetéből csak a 10. század közepétől keltezhetőek, így azok már a következő, 10–11. századi csoportban szerepelnek.

Kelet felé haladva a Mosoni-Duna jobb partján következik Mosonszentmiklós és Öttevény két, egymáshoz közel fekvő lovas temetkezési sírja. Ezek már talán kijelölik a 10. századi sírok egy csoportját. Az ötteenyi a kengyelalapot alapján feltehetően a 10. század első felében/kétharmadában került megásására. Mindkét sír lovas temetkezés volt, ám nem ismert, hogy az ötteenyihez hasonlóan a mosonszentmiklói is tartalmazott-e lócsontokat. Különbőség viszont, hogy fegyvert csupán a mosonszentmiklói férfi mellé helyeztek. Az ötteenyi esetében valószínűsíthető, hogy magányos temetkezés volt, ez a mosonszentmiklói esetében viszont kérdéses.

Valószínűleg külön csoportként kezelhetjük a Szigetköz keleti felében lévő, az előbbi síroktól a Mosoni-Duna által elválasztott győrzámolyi és véneki temetkezéseket. Mindkettő szorosan igazodik a Duna mosoni ágának vonalához, sajnos azonban mindkét sírról alig van információ. A győrzámolyi esetében egy tényleges lovas temetkezést és kerámiaedénybe helyezett étel- vagy ital-mellékletet is tartalmazó sírral számolhatunk, melynek esetleges további leletei azonban nem ismertek. A véneki határban, a Duna szabályozásakor előkerült lovas sír kapcsán vascsat és vaskengyel megléte valószínűsíthető, továbbá egyedülálló módon egy pár sarkantyút is e sírből származóként tüntet fel az arról beszámoló tudósítás. Ezek a sírok valószínűleg elválaszthatók a Csallóköz keleti területén megfigyelhető kisebb települési tömbtől.¹¹⁹⁸

A Rába és a Rábca által határolt területen helyezkedik el az enesei temető, mely talán lovas sírokat is tartalmazhatott egykor, sajnos azonban leletanyagából mindössze egyetlen négyzetes veret maradt fenn, s nem is minden sír esetében igazolható kétséget kizáróan annak 10. századi volta. Talán ugyancsak egy további 10. századi sírra vagy temetőre utalhat a Rábacsécsényről származó hasonló, ám szórványként előkerült veret is.

¹¹⁹³ Kovács 2011, 84, 43. jegyzet.

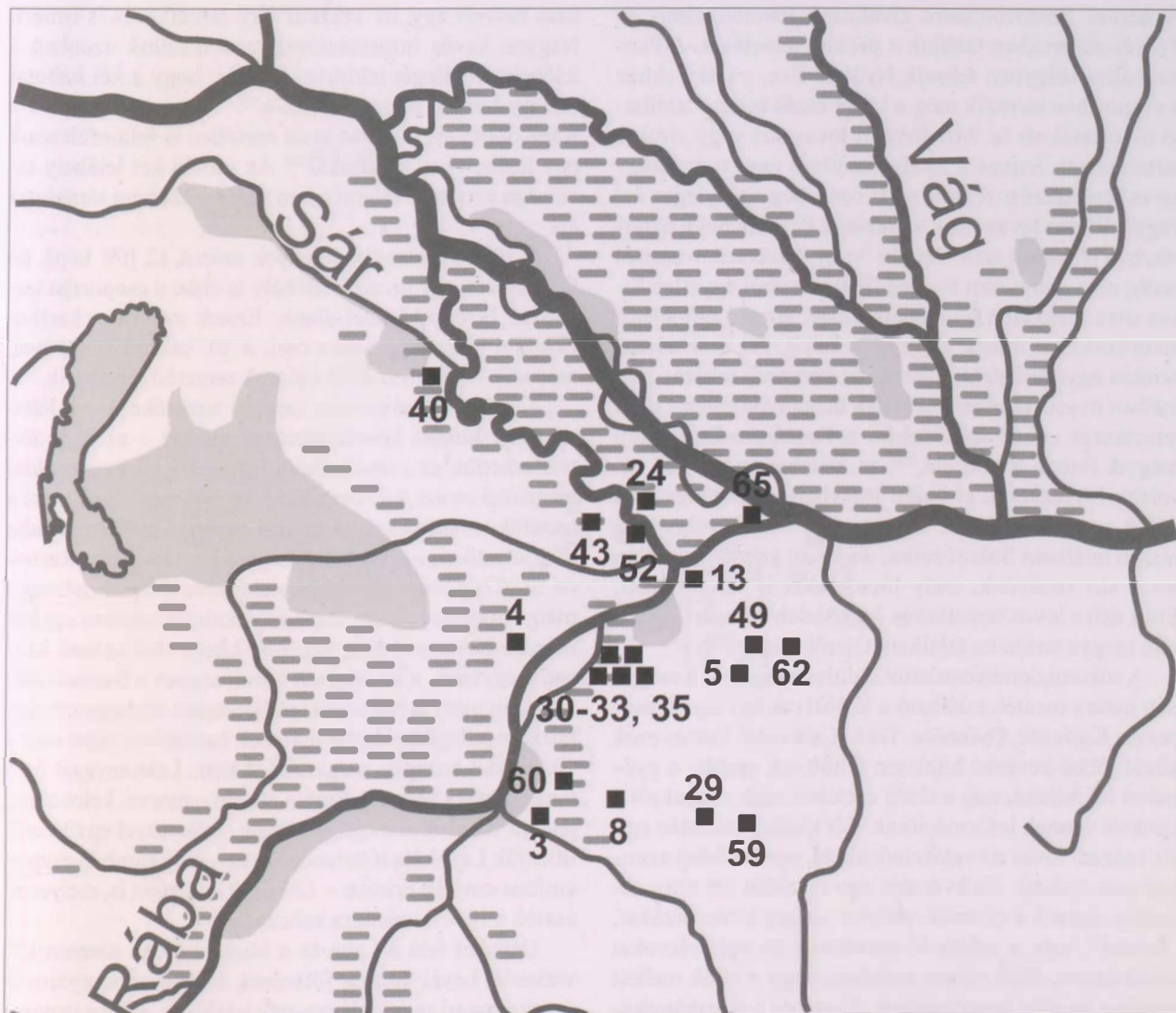
¹¹⁹⁴ Kristó 1999, 400.

¹¹⁹⁵ Balint 2000, 346.

¹¹⁹⁶ Istvánovits 2003, 442; Takács 2009.

¹¹⁹⁷ Istvánovits 2003, 442.

¹¹⁹⁸ Nivizánsky 1994, 173.

68. kép. Győr és Moson megyék munkáiban feldolgozott 10. századi lelőhelyei:

3. Csikvánd-Csikvándi kavicsos, 4. Enese-Szabadság u., 5. Écs-Tódomb, 8. Gyömöre-Friedrich Károly kertje, 13. Győr-Malomszéki-dűlő, 24. Győrzámoly-Régi plébánia, 29. Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya, 30–31. Koroncó-Bábota I–II. sír, 32. Koroncó-Dózsza Gy. u. 23., 33. Koroncó környéke, 35. Koroncó-Rácz-domb, 40. Mosonmagyaróvár-Királydomb, 43. Mosonszentmiklós, 49. Nyúl-Öreghegy, 52. Öttevény-Lenin u. 62., 59. Sokorópátka-Újtelep 17., 60. Tét-Belterület, 62. Töltéstava, 65. Vének-Dunapart

Ezzel a Rába–Duna vonalától nyugatra lévő lelőhelyek végére is értünk. Győr város területéről csak a 10. század folyamán használt temetőt nem ismerünk (legalábbis biztosan azonosítani nem tudunk), ám már ebben az évszázadban megnyithatták azokat a sírkerteket, melyek a város belterületén fekszenek: Téglavető-dűlő, Újszállások, Víztorony. Ez utóbbiak használata azután minden bizonnyal átnyúlt a következő évszázadba is, míg előbbinek is kb. az ezredfordulóig történő használata feltételezhető, s így már a 10–11. századi lelőhelyek között szerepelnek. Amennyire az előkerült leletek alap-

ján megállapítható, a környék talán legkorábbi temetője a 10. század bizonytalan részében használt, a várostól egy kissé távolabbi körben található Malomszéki-dűlőben helyezkedik el. Sajnos létezésére csak szórványleletek utalnak, azonban azok darabszáma és összetétele alapján úgy gondolom, hogy egy több sírból álló temető jogosan feltételezhető.

A 10. századi lelőhelyek Győr megye középső és déli részén találhatóak. Kelet felől indulva topográfiai helyzetüket tekintve úgy tűnik, hogy a Sokorói-domb-ság nagymértékben befolyásolta a településtörténetet.

A három dombvonulatot elválasztó Pannonhalmi- és Tényői-völgyekben találjuk a sírokat, temetőket. A Pannonhalmi-völgyben fekszik Nyúl és Écs, s talán ehhez a csoporthoz tartozik még a kissé északkeletre található töltéstavai sír is. Mindhárom lovas sírt vagy sírokat tartalmazott. Sajnos a nyúli temetőről nem tudni hány lovas temetkezést rejtett, s azt sem, hogy tényleges és/vagy jelképes lovas sírok voltak-e (a Páskom nevű határ részben előkerült szórvány öv- vagy lószerszámveretről pedig még ennyi sem ismert). Töltéstaváról egyetlen lovas sírra utaló adat áll rendelkezésre, ám ez sem jelenti automatikusan annak magányos voltát. Az écsi leletek szintén egyetlen sírra utalnak, de korszerű feltárás hiányában itt sem dönthető el annak magányos volta. Lovas temetkezés ehhez legközelebb a Komárom-Esztergom megyei Banán került elő,¹¹⁹⁹ ez azonban már kissé távolabb helyezkedik el keleti irányban, s leletanyaga is eltérő vonásokat mutat. Nyugatra, a Tényői-völgy déli részén található Sokorópátka, ahonnan szintén egyetlen lovas sírt ismerünk, mely lócsontokat is tartalmazott. Ettől délre lovas temetkezés legközelebb a már Veszprém megye területén található Gicről ismert.¹²⁰⁰

A sokorói dombvonulattól indulva nyugatra, a megye déli határa mentén található a lelőhelyek egy újabb csoportja: Kajárpéc, Gyömöre, Tét és Csikvánd. Sajnos ezek közül többé-kevésbé hitelesen feltártnak csupán a gyömörei tekinthető, míg a többi esetében csak magukról a sírokról vannak információink. Tét község területén egy 10. századi lovas sír valószínűsíthető, ennél többet azonban nem tudunk. Csikvándon egy legalább két síros temetőre utalnak a nyomok, melyből az egyik lócsontokat, „kardot”, míg a másik lószerszámot és nyilcsúcsokat tartalmazott. Nem ismert azonban, hogy e sírok mellett voltak-e további temetkezések. Kajárpéc kavicsbányájából egy veretes övvel és egyélű karddal eltemetett férfi sírja adatolt, ám nem tudni, hogy magányos sír volt-e, avagy egy temető része. Ezekről dél felé egy leletmentes sáv mutatkozik. A megye egyik leggazdagabb leleteket szolgáltató temetkezése a gyömörei, mely – annak ellenére, hogy a találók kibontották – csaknem hitelesen feltártnak tekinthető.

A Marcal jobb partján fekvő Koroncó község Győr megye leggazdagabb 10. századi lelőhelye. Két hitelesen feltárt, női rozettás lószerszámvereteket tartalmazó temetkezése mellett egy harmadik is előkerült, ez azonban csupán részleteiben megmentett, s feltehetően egy negyedik sírra – esetleg további sírokra – utalhatnak a Koroncó környéki szórványos veretek. Ugyancsak a bábottai dombról, de sajnos közelebről meg nem határoz-

ható helyről egy 10. századi férfi temetkezés is ismert. Nagyon kevés információval rendelkezünk azonban a lelőhelyek jellegét tekintve. Kérdés, hogy a két bábottai sír egy temető részét alkotta-e,¹²⁰¹ avagy nem, illetve a Rácz-dombi és a Dózsa utcai esetében is felmerült azok egy lelőhelyhez tartozása.¹²⁰² Az utóbbi két lelőhely távolsága azonban véleményem szerint ezt nem támasztja alá.

A 10–11. századi lelőhelyek száma 12 [69. kép], de feltételesem egy további lelőhely is ebbe a csoportba tarthat: Ikrény-Mendel-domb. Ennek szórvány karika-ékszerai azonban csupán csak a 10. század közepével, második felével kezdődő időszak temetőit jelezhetik.

Az ebbe a periódusba tartozó temetőknél – a leletanyaguk kínálta következtetések mellett – azért is feltételezhetjük az ezredfordulót legfeljebb fél év századdal megelőző és azt 4–5 évtizeddel követő periódust, mert a temetők ismert sírszáma csupán egyetlen esetben haladja meg jelentősen a százas nagyságrendet: Oroszvár (Rusovce, Sl.) 271 – és további bizonytalanszámú elpusztult vagy máig feltáratlan – sírja. A teljes sírszámát tekintve egykor minden bizonnyal még nagyobb kiterjedésű temető Moson megyének, sőt a Magyar Királyságnak a Dunától délre eső nyugati területeinek eddig ismert legnagyobb, ún. köznépi jellegű sírkertje, melynek használata talán már a 10. század közepén megkezdődhetett. Leletanyagát és a temetkezések rítusát tekintve idegen – morva, kelet-alpi – jellegű vonások is megfigyelhetők. Talán ezzel együtt említhetjük Lajtakáta (Gattendorf, A.) – munkámban csupán említés szintjén érintett – 124 síros temetőjét is, melyet az ásatók a 10–11. századra kelteztek.¹²⁰³

Délkelet felé a Lajta és a Mosoni-Duna mentén következik Levél község főterének és Mosonmagyaróvár északnyugati részének egy-egy lelőhelye, sajnos ismereteink azonban mindkettő esetében rendkívül szegényesek. A levéli csupán részben feltárt, valószínűleg több sír is elpusztult a leletmentések elvégzése előtt, a megfigyelt sírok leletanyaga pedig elveszett, így pontosan nem vizsgálható. Ez már csak azért is a kutatás fájó veszteségei közé tartozik, mivel az előkerült „nyugati típusú” kétélű kard az egyetlen a környéken. Ez a tárgy típus, valamint az S-végű karika arra utal, hogy talán csak a 10. század közepe után, de valószínűleg még az ezredforduló környékén is temetkezettek ide. Mosonmagyaróvár területén a föld-fa szerkezetű erősség környezetében feldült – fentebb már említett lelőhely – mellett valószínűleg egy itteni sírra vagy temetőre utalhat a város északnyugati részén talált, tausirozással díszített trapéz alakú kengyel. Mindkét lelőhely esetében hasonló vonás, hogy

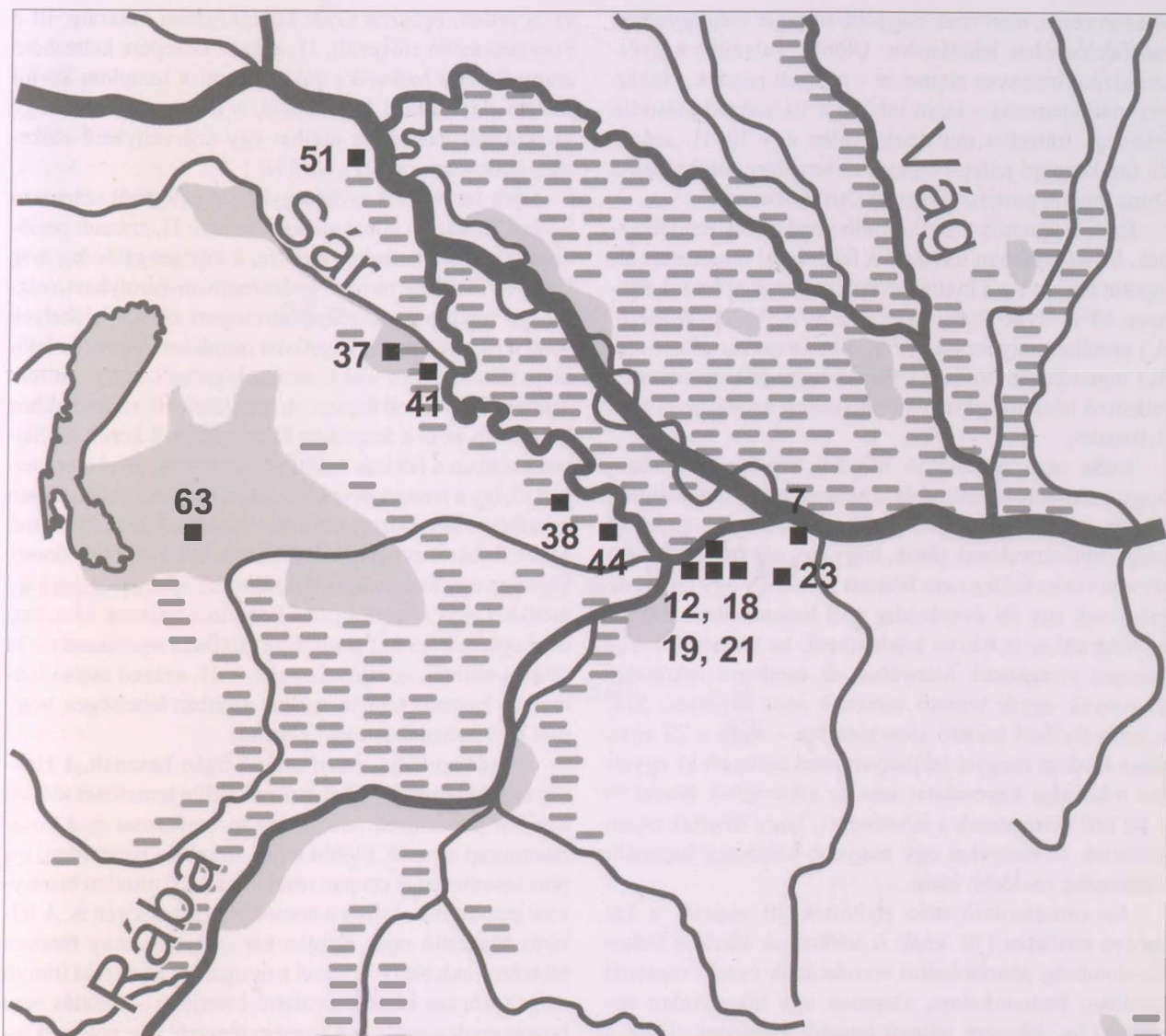
¹¹⁹⁹ KISS-BARTHA 1970.

¹²⁰⁰ HIDVÉGGHI 1912.

¹²⁰¹ RÉVÉSZ 1996, 65–66.

¹²⁰² LANGÓ-MENDE 2006, 234, 17. jegyzet.

¹²⁰³ KRENN-MITTMANN 2010.

69. kép. Győr és Moson megyék munkámban feldolgozott 10–11. századi lelőhelyei:

7. Gönyü-Dunapart, 12. Győr-Lehel u., 18. Győr-Téglavető-dűlő, 19. Győr-Újszállások, 21. Győr-Viztorony, 23. Győrszentiván-Sőprűshegy, 37. Levél-Újhelyi Imre tér, 38. Lébény-Kaszás-domb, 41. Mosonmagyaróvár környéke, 44. Mosonszentmiklós-Lednice-domb, 51. Oroszvár (Rusovce, Sl.), 63. Valla (Wallern, A.)

lovas sírra utaló leletek vagy arról beszámoló tudósítások is ismertek. Az előkerült leletanyag alapján inkább a 10. század második felében vagy az ezredforduló táján megásott temetkezésekkel számolhatunk ezek esetében.

A Rábától nyugatra fekvő korabeli sírkertek egy további esete a Hanság északi szélén elhelyezkedő Valla (Wallern, A.) temetője. Sajnos azonban itt sem lehet elvetni, hogy az 55 sír mellett további feltáratlan vagy elpusztult sírok is lehettek egykor. A megyék egyetlen teljesen feltárt temetője a lébény-kaszási 96 sírban 99 megfigyelt temetkezéssel. Az egykori sírszám, ha a

minden bizonnyal a feltárás megkezdése előtt elpusztult temetkezéseket is figyelembe vesszük, meghaladhatta ugyan a százas értéket, ám jelentősen talán nem. A már a Rába folyótól keletre található győrszentiváni temető teljes sírszáma bizonytalan, ám itt sem tűnik megalapozottnak néhány tucat sírnál többel számolni. Sajnos szintén nem ismert a győr-újszállások temető sírjainak száma, míg a téglavető-dűlői esetében annyi talán valószínűsíthető, hogy ha pusztultak is el, vagy maradtak feltáratlanul 10–11. századi sírok, a 61 megfigyelt temetkezés a sírszám nagyobbik hányada lehet, hiszen a teme-

tő azon része, ahol ezek nagyobb tömbjét megfigyelték, megfelelően lett lehatárolva. Utóbbi, valamint a győrszentiváni bizonyos elemei is – nyugati pénzek, részleges marhatemetés – talán inkább a 10. század második fele/vége irányába mutatnak. Talán egy 10–11. századi, ún. köznépi jellegű elpusztult temetőre utalhatnak a Duna gőnyüi partján előkerült karikaékszerek is.

Ezek a temetők több hasonló vonással is rendelkeznek. Mindegyikben magas – a feltárással megismert állapotot tekintve – a melléklet nélküli sírok száma: Lébényen 68%, Győr-Téglavető-dűlön 80%, Valla (Wallern, A.) esetében ugyancsak 80%, míg Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetőjében 46%. Az ún. köznépi jellegű temetők jellemző leletanyagával és temetkezési szokásaival rendelkeznek.

Noha nem igazolható minden kétséget kizáróan, hogy a temetők sírszáma és a használat időintervalluma között egyenes arányú összefüggés lenne, az azonban mégis nyilvánvalónak tűnik, hogy egy néhány sírból álló temető valószínűleg nem lehetett nemhogy egy teljes, de még csak egy fél évszázadig sem használatban. Mindez még akkor is bátran kijelenthető, ha természettudományos vizsgálatok hiányában az esetleges rokonsági viszonyok egyik temető esetében sem ismertek. Sőt, a harta-freifelti temető elemzése óta – mely a 23 síros Bács-Kiskun megyei lelőhelyen nem mutatott ki egyetlen rokonsági kapcsolatot sem az elhantoltak között¹²⁰⁴ – fel kell vetni annak a lehetőségét, hogy lehettek olyan sírkertek is, melyeket egy nagyobb közösség használt, viszonylag rövidebb ideig.

Az ezredforduló után nyitottak 10 temetőt a két megye területén [70. kép]. A lelőhelyek közül a Sokorói-dombság pannonhalmi vonulatának északi részénél található Pannonhalma, ahonnan egy bizonytalan sírszámú, ún. köznépi jellegű temetőt ismerünk. Ettől a vonulattól keletre egy szórványként talált gyűrű utalhat talán egy hasonló jellegű sírra vagy temetőre, Mindszentpuszta és Pázmándfalu között. További 11. századi lelőhelyek ettől délre, az egykori Győr megye területéről eddig nem ismertek, a hasonló jellegű csetény-szőlőhegyi¹²⁰⁵ és bakonykoppányi¹²⁰⁶ temetők már távolabb, Veszprém megye területén találhatók.

A Sokorói-dombságtól nyugatra sajnos mindössze egyetlen szórványként előkerült leletet ismerünk Tétről, ahol a település határában előkerült nyakperec sejtethet 11. századi sirt vagy sírmezőt. Ettől azonban egészen a Rába folyásáig nem ismert másik, az ezredforduló utáni időszakból származó lelőhely. Északi irányban Koronc

az egyetlen, egészen Győr közigazgatási határáig. Itt a Pusztatemetőn előkerült, 11. század közepére keltezhető arany S-végű hajkarika valószínűsíti a templom körüli temető Árpád-kori használatát, s talán ugyancsak egy 11. századi lelőhelyre utalhat egy szórványként előkerült, dudorosán öntött gyűrű is.

Győr területén a székesegyház temetőjéből származó S-végű hajkarika adhat alapot a temető 11. századi periódusának feltételezésére. Keletre, a közigazgatásilag még Győr területéhez tartozó győrszentiván-károlyházi részről egy rendkívül szegényes sírcsoport zárja a lelőhelyek sorát a megyében. A Szigetközét mindössze egyetlen lelőhely: Bácsa, Szent Vid temetője képviseli, mely ma már szintén Győr részét képezi. A megelőző 10. századiakhoz hasonlóan ez is a Szigetköz keleti részéből került ki. Sajnos azonban a feltárás a terület csupán kisebb részére terjedt ki, így a temető sírszámára, szerkezetére vonatkozóan mindössze korlátozott információk állnak rendelkezésre. Már a Rábától nyugatra helyezkedik el a Fövényes-domb, ahonnan egy bizonytalan sírszámú ún. köznépi jellegű temető két sírja ismert. Ettől a Rába torkolatának irányába, nem egészen 1,5 km távolságra található a pósdombi – itt csupán említés szintjén szereplő – 11. század utolsó harmadáig használt temető, melyet azonban lehetséges, hogy már a 10. században megnyitottak.

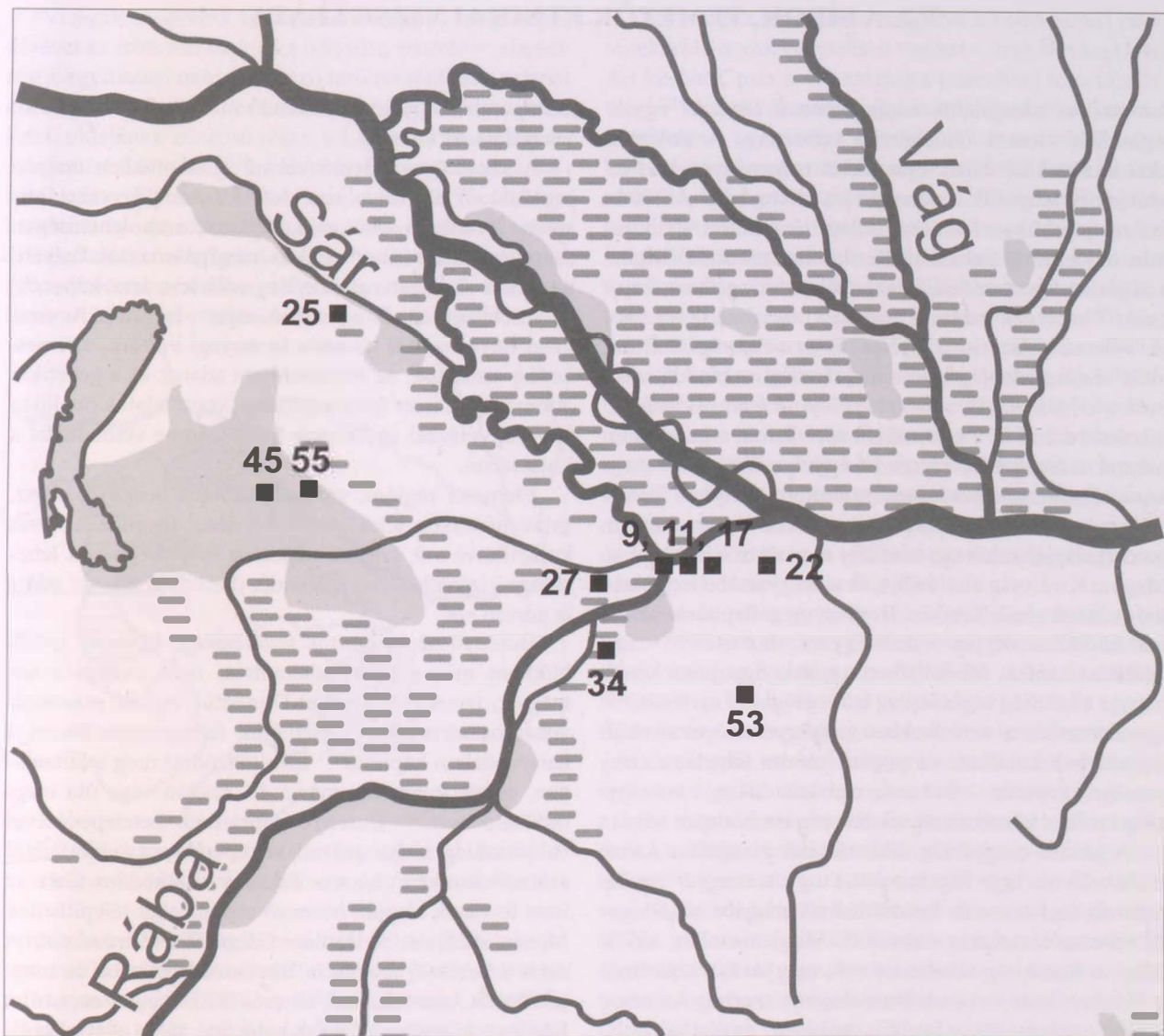
A már említett, ezredforduló táján használt, a Hansaság északi peremén elhelyezkedő vallai temetőnél időben későbbi periódusba tartozik az mosontarcsai és a pusztasomorjai temető. Előbbi teljes sírszáma ismeretlen, s a pusztasomorjai is csupán részben feltárt, minden bizonytalansággal pusztultak el a sírok a homokbányászat során is. A feltárás összesítő rajza alapján két irányban nagy részben lehatároltnak tűnik, s mivel a nyugati és az északi irányú – igaz csupán kisebb területre kiterjedő – kutatás sem hozott eredményt, így a magam részéről úgy vélem, a temető legfeljebb 30–40 síros lehetett. A feltárt sírok alapján – amennyiben feltételezzük, hogy nem csupán a mellékleteket tartalmazó sírokat mentették meg, s a temető többségét kitevő, melléklet nélküli sírokból pedig mindössze egy került elő, ami az arányt befolyásolná – egy tehetősebb közösség képe rajzolódhat ki. A Lajta mentén fekvő Hegyeshalomról pedig egy templom körüli temető bizonytalan számú sírja közül 5 került feltárássra.

Már a 11. század végére, a 12. század első felére keltezhető Ikrény-Silögödrök temetője. Az egykori temető sírszámát sajnos a későbbi kötemplom építése és a rátemetkezések okozta pusztítás miatt nem lehet megállapítani.

¹²⁰⁴ BALINT–LANGÓ 2008, 1217, 1. jegyzet.

¹²⁰⁵ MRT 4, 20/4.

¹²⁰⁶ MRT 4, 5/2.

70. kép. Győr és Moson megyék munkámban feldolgozott 11. századi lelőhelyei: 9. Győr-Bácsa, Szent Vid, 11. Győr-Fövenyes-domb, 17. Győr-Székesegyház, 22. Győrszentiván-Károlyháza, 25. Hegyeshalom-Belterület, 27. Ikrény-Silógődrök, 34. Koroncó-Pusztatemető, 45. Mosontarcsa (Andau, A.), 53. Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna, 55. Pusztasomorja-Tímár-domb

V.2. A SÍROK, TEMETŐK ETNIKAI VIZSGÁLATA

Az etnikus vizsgálatok napjainkban a régészet egyik leginkább vitatott témakörébe tartoznak. A polémia okai között különböző, esetenként tudományon kívüli, szubjektív tényezők is szerepet játszhatnak.¹²⁰⁷ A 2004. évi monografikus feldolgozásában bemutatott strukturális modelljével Sebastian Brather határozottan cáfolta a régészet kompetenciáját az etnikus vizsgálatok kapcsán,¹²⁰⁸ melynek hatása a magyar kutatásban is érezhető. Véleménye szerint kérdéses, hogy az anyagi kultúra mely vonásai alapján kísérelhetjük meg az etnikai csoportok elhatárolását, s az erre irányuló elemzés helyett a kereskedelmi és a kulturális kapcsolatok, a gazdasági helyzet vizsgálendő, hiszen az egyén számára az etnikum másodlagos kérdésnek számított, melynél fontosabb volt a társadalmi helyzet. A strukturális szerkezetű modell alapján tehát egy személy egyszerre lehetett pl. a Magyar Királyság alattvalója, de a magyartól eltérő etnikai tudattal rendelkező is. Brather megállapításai szakmai körökben vegyes – nem egyszer elutasító¹²⁰⁹ – fogadtatást kaptak. Modelljében ugyanis figyelmen kívül hagyta a hitvilág régészetiileg is megfogható nyomait,¹²¹⁰ így a temetkezési szokásokban megfigyelhető vonásokat is, melynek kutatása – a pogány módra temetkező népeiségek kapcsán – fontos forrásbázist alkot, s ami így akár etnikus következtetések levonására is alapot adhat.

A kérdés magyarság felől történő vizsgálata során Kristó Gyula úgy fogalmazott, hogy a magyar néphe tartozás legfontosabb kritériumának magába az államkeretbe való tartozás számított. Minden ember, aki a Magyar Királyság alávetettje volt, magyarnak számított a korabeli írott források frazeológiája szerint. Az etnikumot a származás, a nyelv, a szokások, az életmód stb. jellemezhetik. Elsősorban tehát nem etnikumot, hanem nyelvi állapotot lehet megállapítani, „*az etnikai komponensek sokkal bonyolultabbak voltak annál, mint ami az egysíkú, egyveretű forrásanyagból kitetszik*”.¹²¹¹ Noha Kristó ezt a véleményt a magyar etnikum meghatározása során fogalmazta meg, felvetése mégis módszertani

szempontból figyelembe veendő más etnikai csoportok vizsgálata során is.

A szkeptikus véleményekkel¹²¹² ellentétben magam sem tudom elvetni a régészeti forrásanyag vizsgálata során levonható etnikus következtetések lehetőségét. Ám sírokra lebontott etnikus meghatározások helyett, melyre a régészet valószínűleg sohasem lesz képes,¹²¹³ helyesebbnek tűnik egy közösséget vizsgálni. A vizsgálat forrásbázisát tekintve az anyagi kultúra, a temetkezési szokások, az antropológiai adatok és a genetikai állomány, az írott források és a névtani adatok önállóan vagy egymással együttesen ható szerepe vetődött fel a kutatásban.

Elemzett régióink szempontjából a besenyő, orosz, szláv népeiség jelenlétének kérdése, továbbá az avar kori, illetve a 9. századi népeiség továbbélésének lehetősége vizsgálható/vizsgálendő, illetve került már eddig is górcső alá.

Besenyő népcsoportok feltételezése többször is felbukkant már a szakirodalomban, nem csupán e két megye, hanem a Nyugat-Dunántúl egyéb részeinek vonatkozásában is.¹²¹⁴ Jelenlétük feltételezése főként a határvédelem kapcsán¹²¹⁵ fogalmazódott meg a kutatásban, ennek gondolata már a 19. század vége óta megtalálható volt.¹²¹⁶ Besenyő népelemek betelepülésével valószínűleg a 10. század közepétől, második felétől számolhatunk,¹²¹⁷ hiszen Taksony uralkodása alatt az írott források alapján besenyő csoportokat telepíthettek Moson vidékére.¹²¹⁸ Hatházi Gábor feltételezése szerint ezek a besenyő telepek a Bécsi-medencén túl is megtalálhatók lehettek, melyek csak 970 után, ezen terület feladását követően tolódtak kelet felé, talán ekkor kerülhettek a Nyugat-Dunántúl, Sopron és Győr környékére. Az írott források alapján azonban ezek a gócpontok a 10. század végére jelentősen megritkultak.¹²¹⁹ A 11–13. század folyamán – Pálóczi Horváth András véleménye szerint – Győr, Moson és Sopron megyékben nem nagy számban és eléggé elszórtan éltek csak besenyők.¹²²⁰

¹²⁰⁷ A kérdés vizsgálatát esetenként egzisztenciális tényezők indukálják: BOLLÓK 2006, 266, 281.

¹²⁰⁸ BRATHER 2004.

¹²⁰⁹ BIERBRAUER 2005, 21–24; CURTA 2009, 293–319.

¹²¹⁰ VIDA 2006, 213.

¹²¹¹ KRISTÓ 2000, 10–11, 41.

¹²¹² Pl. LÖBKE 2001, 77; BÁLINT 2006; BRUNNER 2006.

¹²¹³ RÉVÉSZ 1997, 221.

¹²¹⁴ A Vas megyei lelőhelyekkel kapcsolatban: KISS 2000, 282–283; Sopron megye vonatkozásában: GOMÓRI 2002, 33–35.

¹²¹⁵ GÖCKENJAN 1972, 96–102.

¹²¹⁶ VILLÁNYI 1891, 65–67.

¹²¹⁷ TÓTH 1994, 101; GYÖRFFY 2000, 50–51.

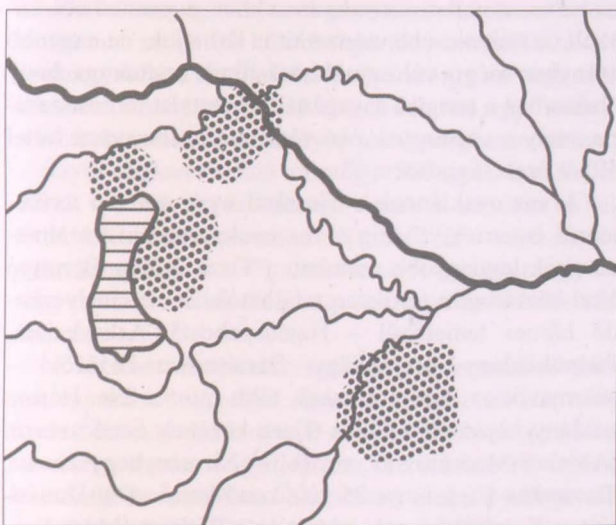
¹²¹⁸ ERDÉLYI 1997, 107; KNIEZSA 2000, 438.

¹²¹⁹ HATHÁZI 1990, 27.

¹²²⁰ PÁLÓCZI HORVÁTHI 1996, 14–15.

V.2. A SÍROK, TEMETŐK ETNIKAI VIZSGÁLATA

Vizsgált megyéink területén a besenyők megtelepedésével az írott források és a helynévi adatok¹²²¹ alapján négy, egymással nem érintkező területi tömbben számolt a kutatás.¹²²² Ezek a Fertő-tó északi partvidéke, annak keleti oldalának középső része, a Lajta és a Duna folyók érintkezési környezete, továbbá Győr megyében, a Rábától keletre [71. kép]. Utóbbi területen Györffy György kutatásai nyomán besenyők megtelepedésével Tét falu déli és Baráti község keleti részén, továbbá Kajártól nyugatra, Szerecseny faluban számolhatunk. Ezek a települések a 13. század végére magyarosodhattak el.¹²²³

71. kép. A besenyő szállásterületek feltételezhető elhelyezkedése Győr és Moson megyék területén

A besenyő közösségek ezen adatok alapján felvázolható területi elhelyezkedését tekintve Györffy mutatott rá, hogy a nagyobb szállásterületek mocsaras, rétes vidékeken találhatóak, véleménye szerint ebben nagyállattartó életmódjuk és ezeknek a területeknek a magyarok által üresen hagyott volta egyaránt közrejátszott.¹²²⁴ A nagyállattartó gazdálkodással való összefüggést Pálóczi Horváth András is hangsúlyozta.¹²²⁵

Az említett területeket vizsgálva a Fertő északi partvidékéről – a szórványleletek mellett – csak Nyulas (Jois, A.) későbbi, már a 12. századra keltezhető temetője ismert.¹²²⁶ A Lajta mentén Lajtakáta (Gattendorf, A.) sajnos közöletlen – így ebből a szempontból nem értékelhető – lelőhelyét kell megemlíteni, míg a Lajta és a Duna közötti területhez pedig Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetője sorolható.¹²²⁷ A Fertő keleti partvidékéről csupán bizonytalan megítélésű lelőhelyek ismertek, a Hanság északi részén sorakoznak a földrajzilag legközelebbiek, nyugatról keletre haladva: Valla (Wallern, A.), Mosontarcsa (Andau, A.) és Pusztasomorja. A legnagyobb számban azonban a Rábától keletre, a Baráti – Szerecseny vonalig kijelölhető területről ismertek. Itt helyezkedik el többek között Koroncó, Csikvánd, Tét és Gyömöre. A Sokorói-dombság nyugati részétől induló lelőhelyek leletanyagát és temetkezési szokásait a besenyőknek tulajdonítható, kisszámú és gyakran szórványként előkerült leletanyaggal¹²²⁸ összevetve köztük nem található olyan, melyet nagy biztonsággal besenyőnek tarthatnánk.

Azok közül a tárgytipusok közül, melyeknek esetleges besenyő etnikumjelző szerepe felmerült már a kutatásban, az egyetlen, az utolsóként említett, a feltételezhetően besenyők által (is) lakott területnek ugyan földrajzilag szomszédságában, de már a Rábától nyugatra eső egyik temetőjéből került elő. Két szombathelyi sírkert vizsgálata kapcsán Kiss Gábor vetette fel, hogy a kora Árpád-kori vas ékszerek elemzése talán fogódzót kínálhat a besenyő etnikum kérdésének megítéléséhez.¹²²⁹ Tudomásom szerint a többségében bronzból vagy ezüsből készült különböző ékszerek vasból előállított változata egyedül¹²³⁰ a győr-pósdombi temető 65. sírjából került elő a gyermek vázának nyakcsigolyái környékén, egy 9 szemből álló vaslánc (és nyakpereg?).¹²³¹

Az ékszerek vasból készült változatai közül a vasláncok a gyermekek sírjaiból ismertek a korszak temetőiből, melyek esetében nem zárható ki, hogy az alapanyagként felhasznált vashoz kapcsolódó babonás okokból miatt kerülhettek sírba ezek a tárgyak.¹²³²

¹²²¹ GYÖRFFY 1990, 124–129.

¹²²² PÁLÓCZI HORVÁTH 1989, 28–29; GÖMÖRI 2002, 34, 11. kép.

¹²²³ GYÖRFFY 1987, 567, 569, 582, 604, 635, 639; GYÖRFFY 1998, 137–138.

¹²²⁴ GYÖRFFY 1940, 495–496.

¹²²⁵ PÁLÓCZI HORVÁTH 1998, 112.

¹²²⁶ OBENAU 2006, 356, 361, 370.

¹²²⁷ Wolf Mária feltételezése szerint nem lehet kizárni, hogy besenyő határőrök jelenlétével is számolhatunk Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetőjében (WOLF 2004, 152).

¹²²⁸ PETKES 2006.

¹²²⁹ Kiss 2005, 154, 29. jegyzet.

¹²³⁰ A győr-újszállásoki temetőből előkerült 4 db vasgyűrű egykori funkciója – ékszer, használati tárgy stb. – kérdéses.

¹²³¹ Mesterházy Károly közleményében vasláncot említ, a leltárkönyv adatai szerint ezzel szemben a lánc mellett a sírban 3 db vashuzal is volt, melyek közül az egyik vége erősen visszahajlított, a bejegyzés szerint egykor „ezüstlemezzel ellátott vas nyakpereg” volt (XJM ltsz. 70.5.13.).

¹²³² Vö. HORVÁTH 2004a, 463–464.

A vastorquesek által ismert példányainak¹²³³ száma messze alatta marad a bronzból készült változatokénak. Típusaikat tekintve a piliny-sirmányhegyi darab kivételével minden esetben kerek átmetszetű huzalból készültek. Ezek közül a vékonyabbak 1,2–3 mm, míg vastagabb társaik 4–6,5 mm átmérőjűek. A pontos méretek megállapítását sajnos azonban nagymértékben befolyásolja a vas korrodálódása. A sodrott nyakpercek valószínűleg – hasonlóan a bronzváltozatokhoz – két- vagy háromrét hajlított szál összesodrásával készülhettek. Négy vagy annál több szálból sodrott, valamint láncosan fonott vas nyakpercec tudomásom szerint máig nem került elő a Kárpát-medence korabeli sírjaiból.

A nyakpercek a Kárpát-medence 10. és 11. századi temetkezéseiből legtöbbször gyermek, kisebb számban női sírokból kerülnek elő,¹²³⁴ noha nem teljesen ismeretlenek, mégis ritkaságnak számítanak viszont a férfiak temetkezéseiben. Mindez a vas nyakpercek esetében is megfigyelhető, az értékelhető eseteket tekintve 16 gyermek – a legifjabb 2-3 éves volt –, 1 nő és 1 férfi sírjából láttak napvilágot.

A vas nyakperceket tartalmazó sírok közül a többség csupán egyszerű ékszereket, hajkarikát, gyöngyöket, valamint karperecet tartalmazott. Ruhájukat néhány egyszerű – kerek, csüngős, rombusz vagy ovális – díszel ékesítették. Sírjaikat szemlélve kiemelkedőnek számít egy bronz nyakpercec, valamint egy ezzel azonos sírból származó csuklós pántkarperec. Meglepően hasonló leletek kerültek elő az aldebrői 13. és az ibrányi 206. sírből: hajkarika, hajfonatkorongok, karperecek, ruhadiszek.¹²³⁵ E két utóbbi sír messze a legtöbb leletet szolgáltatta. Jelentősnek mondható továbbá egy arany hajkarika és két préselt rombusz alakú arany ruhadisz, melyek a sárrétudvari-hízóföldi 162. sírban voltak.¹²³⁶ A vas nyakperccel eltemetett személyek viselete és ékszerkészlete tehát – a sírjaikból származó leletek tanúsága szerint – szegényesnek mondható, két gazdagabb sír kivételével mind ún. köznépi jellegűek.

Érdekes párhuzam vonható a vasláncok és a vas nyakpercek közé, hiszen – mint az látható volt – a vas nyakperceket rejtő sírok nagy többségében gyermek váz feküdt, míg ez a tendencia a vas nyakláncok esetében kizárólagosnak mondható.¹²³⁷ Meg kell jegyezni, hogy Mözs-Szárazdombon együtt került elő vaslánc és nyakpercec.

A különbözőféle vasból készült ékszerek gyakran a szegényebb társadalmi rétegekre jellemzők, melyek az értékesebb anyagból – bronz, ezüst, arany – előállított, mintaképül szolgáló tárgyakat utánozták.¹²³⁸ Az esetek egy részében ezekben a nyakpercekben nemesfémből készült társaik olcsóbb utánpótlásait is láthatjuk, de nagyobb arányban mégis valószínűbbnek tűnik számomra, hogy elsősorban a torques anyagának lehetett itt fontos szerepe, mely a vastárgyak óvó-védő szerepébe vetett hittel állhat összefüggésben.¹²³⁹

A vas nyakláncok a Tisztától nyugatra eső területekről ismertek,¹²⁴⁰ míg a vas nyakperceket tartalmazó sírok legnagyobb számban a Tisza-Körös-Berettyó által közrefogott területen található, az itt elhelyezkedő három temetőből – Hajdúszoboszló-Árkoshalom, Püspökladány-Eperjesvölgy, Sárrétudvari-Hízóföld – származik az ismert darabok több mint a fele. Három példány képviseli a Duna-Tisza közének északi részét (Aldebrő-Mocsáros 13. sír, Piliny-Sirmányhegy 16. sír, Tiszanána-Cseh-tanya 25. sír), kettő-kettő a Dél-Dunántúlt, a Kisalföld északi részét és a Rétközt (Mözs-Szárazdomb 25. sír, Vörs-Papkert B 595. sír; Alsóvárad (Dolný Hradok, Sl.) 3. sír, Csekej (Čakajovce, Sl.) 471. sír; Ibrány-Esbó-halom 204., 206. sír), egy pedig Erdélyt (Gyulafehérvár (Alba Iulia, Ro.)-Brândușei u. 3. sír).

Ezen tárgyak kísérőleletei, valamint a sírok esetében megfigyelhető temetkezési szokások sem különböznek a hasonló korú sírok leleteitől és temetkezési szokásaitól. Ez a probléma, a homogenitás a gátja az etnikus meghatározásnak is, hiszen a besenyők magyarságba olvadása valószínűleg a 10. században gyorsabban ment végbe.

¹²³³ Aldebrő-Mocsáros 13. sír (RÉVÉSZ 2008, 23–24, 3. tábla), Alsóvárad (Dolný Hradok, Sl.) 3. sír (NEVIZÁNSKY–KUJOVSKÝ 1991, 554–555, *Obr.* 4.), Csekej (Čakajovce, Sl.) 471. sír (REJHOLCOVÁ 1995, 51, LXXIV. tábla), Gyulafehérvár (Alba Iulia, Ro.)-Brândușei u. 3. sír (DRĂMBĂREA^N et al. 1998, 187, *Pl. V.*), Hajdúszoboszló-Árkoshalom 77. sír (NEPPER 2002, 69, 37–38. tábla), Hajdúszoboszló-Árkoshalom 136. sír (NEPPER 2002, 78, 67. tábla), Ibrány-Esbó-halom 204. sír (ISTVÁNOVITS 2003, 102, 100. tábla), Ibrány-Esbó-halom 206. sír (ISTVÁNOVITS 2003, 103, 101. tábla), Mözs-Szárazdomb 25. sír (MÉSZÁROS 1975, 12, 40. kép), Piliny-Sirmányhegy 16. sír (NYÁRY 1904, 61–62), Püspökladány-Eperjesvölgy 138. sír (NEPPER 2002, 150, 165. tábla), Püspökladány-Eperjesvölgy 460. sír (NEPPER 2002, 194–195, 207. tábla), Sárrétudvari-Hízóföld 17. sír (NEPPER 2002, 299, 226. tábla), Sárrétudvari-Hízóföld 83. sír (NEPPER 2002, 310, 251. tábla), Sárrétudvari-Hízóföld 162. sír (NEPPER 2002, 330, 288. tábla), Sárrétudvari-Hízóföld 170. sír (NEPPER 2002, 333, 295. tábla), Sárrétudvari-Hízóföld 217. sír (NEPPER 2002, 343, 313. tábla), Tiszanána-Cseh-tanya 25. sír (RÉVÉSZ 2008, 290, 81. tábla), Vörs-Papkert B 595. sír (KÖLTŐ 1996a, 188). Feltételezem ide sorolható továbbá Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) 38. sírja is (OBENNAUS 2006, 60, *Taf.* 9).

¹²³⁴ SZABÓ 1980, 61.

¹²³⁵ RÉVÉSZ 2008, 23–24, 3. tábla; ISTVÁNOVITS 2003, 103, 101. tábla.

¹²³⁶ NEPPER 2002, 330, 288. tábla.

¹²³⁷ HORVÁTH 2004a, 463.

¹²³⁸ VIDA–VÖLLING 2000, 62.

¹²³⁹ A vastárgyakhoz kapcsolódó babonás elképzelésekhez: SOLYMOSSY 1933. Kérdés természetesen, hogy ezek gyökerei meddig nyúlnak vissza időben.

¹²⁴⁰ HORVÁTH 2004a, 464.

V.2. A SÍROK, TEMETŐK ETNIKAI VIZSGÁLATA

Az írott források alapján ezt a folyamatot nem lassították a jogi elkülönülés tényezői, így ez lehet az oka, hogy a 11–12. században ezek az egységek már nem, vagy alig mutathatók ki.¹²⁴¹ A korai besenyő leletanyag tehát jelenleg nem különíthető el a magyarság leletanyagától, aminek Révész László véleménye szerint az lehet az oka, hogy mindkét népesség ugyanannak a steppei kultúrkörnek a része volt, így anyagi kultúrája és temetkezési szokásai nem, vagy csupán régészetiileg nem kimutatható vonásokban tértek el egymástól.¹²⁴² Mindez érvényes Győr és Moson megyék vizsgált temetőire is: sem leletanyagukat, sem temetkezési szokásaikat tekintve nem mutatnak különbséget más korabeli síroktól. Ezek egyikében sem található olyan tárgy és/vagy rituális elem, amely megfelelő alapot adhatna egy besenyő etnikumhoz tartozó személy sírjának meghatározására.

Győr-Téglavető-dűlő mintegy 900 avar kori és 61 10–11. századi sírt tartalmazó temetője kapcsán ki kell térnünk a szakirodalomban már többször – konkrétan a temető kapcsán is –¹²⁴³ elemzett avar–magyar, együtt- vagy egymás mellett élés, vagyis az avar továbbélés kérdésére.

A két korszak temetkezései ebben a temetőben eltérnek egymástól, egyetlen olyan sír sem került elő, mely rítusát és/vagy leletanyagát tekintve kevert jellemvonásokat mutatna, s így jogosan merülhetne fel a fenti lehetőség. A temetőben felbukkanó magyar jellegű sírmellékletek Szőke Béla meglátása szerint nem „magyar egyénnel” kerültek sírba, hanem az „őslakosság” tagjainak átvételéről tanúskodik.¹²⁴⁴ Ugyancsak a továbbélő avarság kérdéséhez kapcsolódhatnak bizonyos temetkezési szokások, illetve az anyagi kultúra elemei között megfigyelhető bizonyos jegyek is. Tomka Péter felvetette, hogy a 10. és 11. századi kislétföldi temetők egy részében a késsel történő temetkezés avar kori hagyományainak halvány nyoma felfedezhető fel.¹²⁴⁵ Az étel- vagy italmellékletre utaló kerámiaedények sírokba helyezésének szokásában ugyancsak a továbbélő 9. századi hagyomány nyomát feltételezte.¹²⁴⁶ Istvánovits Eszter a rétközi lelőhelyek elemzése kapcsán a padmalyos sírformát, a tojásokat, az állatcsontokat és nyakláncok állatfog csün-

gőit, valamint a kerámiaedények készítéstechnikáját sorolta ezek közé.¹²⁴⁷ Utóbbiakból a vizsgált területünkön a kések, a tojások és a felfűzött állatfogak is megtalálhatók a sírokban. Ennek ellenére azonban nehéz egyértelműen állást foglalni.

A győr-téglavető-dűlői temetőt megnyitó közösség valamikor a 10. század közepén/második felében áshatta meg az első sírokat a 7–8. század folyamán használt avar temető korábbi északnyugati részének szélén.¹²⁴⁸ Felső időhatárát tekintve a kalandozások kori érmék, illetve az Árpád-házi királyok vereteinek hiánya, s a temető leletanyagának elemzése alapján, annak használata a 10. század végén vagy a 11. század elején valószínűleg lezárult. A fokozatosan elszegényedő, a magyar honfoglalást megelőző, s utána is helyben maradt és temetkezett népesség létének kérdésében nehéz megfelelő állásfoglalást kialakítani. A ma ismert kb. 2500 avar kori temető között mindössze néhány olyan ismert csupán, melyet mind a magyar, mind az avar népesség egyaránt használhatott.¹²⁴⁹ Az azonban kétségtelen, hogy a honfoglaló magyarok nem egy lakossággal nem rendelkező „üres” területre érkeztek, s ezek az „őslakosok” később – pl. a Dunántúl területén is – a magyar etnogenezis részeivé váltak.¹²⁵⁰ Pozitív és negatív vélemények egyaránt elhangzottak már az avar–magyar kapcsolatok kérdésének tekintetében, a kutatásban jelenleg meghatározó – elutasító – véleményt Bóna István fogalmazta meg.¹²⁵¹ Azonban, mint arra Révész László figyelmeztetett, a kérdés megítélése ennél jóval összetettebb.¹²⁵² Nyilván nem lehet kategorikusan kizárni az avar korszak továbbélő népességének és a magyarság érintkezésének lehetőségét,¹²⁵³ sőt, logikusan feltételezhető, hogy a helyben talált lakosság a magyar etnogenezis részévé vált. Az antropológia és a logikai érvek mellett azonban éppen a régészeti hiányoznak, hiszen jelenleg még nehezen tudjuk elkülöníteni a továbbélő 8–9. századi népesség sírjait, temetőit.¹²⁵⁴

Kérdés marad továbbá, hogy még avarnak nevezhetünk-e egy ilyen – akár már egy teljes évszázada központilag szervezetlen formában vagy új hatalmi egység alá betagozódva élő – csoportot. De még nehezebb an-

¹²⁴¹ HATHÁZI 1990, 34.

¹²⁴² RÉVÉSZ 2008, 450.

¹²⁴³ LÁSZLÓ 1944, 67–68.

¹²⁴⁴ SZŐKE 1954, 125, 130.

¹²⁴⁵ TOMKA 1972, 67.

¹²⁴⁶ TOMKA 2011a, 203, 208–209.

¹²⁴⁷ ISTVÁNOVITS 2003, 448.

¹²⁴⁸ BÖDÖCS–ANDRÁSI 2002.

¹²⁴⁹ SZENTPÉTERY 1997, 78.

¹²⁵⁰ ÉRY 1994, 218; TOMKA 1997, 74; SZABADOS 2010, 221, 38. jegyzet.

¹²⁵¹ BÓNA 1996, 37–40.

¹²⁵² RÉVÉSZ 2008, 449–450.

¹²⁵³ PL. VÁLYI 2000, 397; ISTVÁNOVITS 2003, 448.

¹²⁵⁴ SZŐKE 1994a, 83; KOVÁCS 2011, 87.

nak eldöntése, hogy ezen csoportok tagjai önmagukat milyen módon határozták meg, vagyis etnikai tudatuk milyen lehetett.¹²⁵⁵ Nyilvánvalóan élhettek olyan személyek a Kárpát-medence nyugati felében, akiknek ősei már a késő avar korban is helyben laktak, hiszen aligha képzelhető el, hogy Nagy Károly hadjáratai az avarokat teljesen megsemmisítették volna, s csak a Karoling uralom alatt beköltözött népek laktak volna Pannoniát. Egy terület benépesültségének megszakadása ugyanis rendkívül ritka jelenség.¹²⁵⁶

A győri temetőben lévő szuperpozíciók alapján a korábbi sírok egy része valószínűleg már nem látszott a felszínen, erre utalnak az egymásra temetések, viszont a temetőterkép tanúsága szerint az avar kori sírokat a későbbiek nagyobb arányban kerülük ki, így felvetődik a lehetőség, hogy ezek a sírok még valamilyen formában érzékelhetőek voltak.¹²⁵⁷ Ezért kicsi – a 61 sírból csupán 3 – a szuperpozíciók száma. Mosonszentmiklós-Lednice-dombon szintén voltak avar sírok is, ezek közül két sír is részben egy-egy avar kori temetkezés felett helyezkedett el, ami viszont arról tanúskodik, hogy ekkor már ezek nem látszottak, s nem volt olyan személy sem, aki beszámolt volna róluk.

Különböző tényezők – pl. a sírjelölés ismeretének hiánya – miatt nem állapítható meg, hogy egy-egy temető sírjai az utolsó sírok megásása után mennyi ideig lehettek még észlelhetőek. Aligha tévedünk azonban, ha feltételezzük, hogy a sír megásása után legalább néhány évtizedig még valamilyen formában észrevehetőek lehettek, s ha maguk a sírok már nem is, esetleg a temető helye egyéb felszíni jelek alapján felismerhető lehetett.¹²⁵⁸ Mindennek lehet(ne) egy – jelenleg rendkívül bizonytalan – kronológiai tanúsága is. Amennyiben a győr-téglavető-dűlői temető használata a 7–8. századra tehető,¹²⁵⁹ így elméletileg már az utolsó avar sírok is földbe kerülhettek a 8. század végén, s ha az újonnan megtelepülőket tekintve helyes az általam feltételezett 10. század közepi nyitás, úgy a sírok egy részének helye jelen esetben másfél évszázad múltán is érzékelhető lehetett.

A kérdés megítéléséhez figyelembe kell vennünk, hogy egymást követően megtelepedett közösségek, – kultúráktól függetlenül – eltérő korszakokban is gyakran ugyanazokat a helyeket tartották alkalmasnak temetkezés céljára. Vizsgált korszakunk temetkezései mellett római kori sírok Györszentiván-Söprűshegyen, ős- és római kori temetkezések Lébény-Kaszás és Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetőjében is előkerültek.

Ez utóbbi temető kapcsán már többször is megfogalmazódott a kutatásban orosz népeesség jelenlétének lehetősége. A feltételezés alapjául egyfelől a település neve szolgált, mely az orosz, orosz típusú helynevek közé sorolható, ezek egy része pedig valószínűleg orosz földi harcok emlékét őrizhette meg.¹²⁶⁰ Másfelől írott forrásadatokkal is rendelkezünk: Anonymus híradása alapján Zolta vezér a német határvidékre oroszokat telepített, feladatukul pedig vár építését szabta.¹²⁶¹ Anonymus honfoglalás korára vonatkozó forrásértéke közismerten megkérdőjelezhető, így bizonyára a várat sem a druzsina katonái építették, hiszen az oroszvári római erőd sarkában lévő Restkastell jó állapota miatt az valószínűleg használható állapotban volt ekkor.¹²⁶² A Hildesheimi Évkönyvekben megtalálható információ szerint a 11. század első évtizedeiben Szent Imre „az oroszok hercege” (*dux Ruizorum*) volt.¹²⁶³ Vezetése alatt szolgáltak az antik Gerulata területére határvédelmi céllal telepített népek.¹²⁶⁴ Ez a forráshely is vitatott értelmezésű azonban, így nem zárható ki az sem, hogy nem a határvédőkre, hanem a testőrség tagjaira, azok etnikumára történt itt utalás, esetleg csupán az országban megtelepedett oroszok feletti uralmat tükrözi a feljegyzés.¹²⁶⁵

A Kárpát-medence területének 10. és 11. századi orosz földi kapcsolatokat mutató emlékanyagával, vagy annak egyes elemeivel napjainkig több tanulmány is foglalkozott,¹²⁶⁶ itt említve a föld-fa szerkezetű várak építését is.¹²⁶⁷ Régészeti módszerekkel Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetőjében az egykori Rusz területéről vagy Skandináviából származó határvédők jelenléte nem igazolható, a temető ugyanis nem mutat keleti szláv vagy

¹²⁵⁵ Szóke Béla Miklós (SZÓKE 1996c, 43) és Takács Miklós (TAKÁCS 1997, 177) is úgy foglalt állást, hogy az avarok etnikai önazonosságukat nem veszítették el a magyar honfoglalásig. A besenyők kapcsán Pálóczi Horváth András megállapítása szerint a valószínűleg nyelvileg és kulturálisan már régen beolvadt besenyők etnikai öntudata 300-350 éves magyarországi tartózkodás után is újjáéledhetett. Később az etnikai önállóság fennmaradását a magyarországi besenyők esetében legfeljebb két évszázadban határozta meg (PÁLÓCZI HORVÁTH 1998, 113–114).

¹²⁵⁶ BRATHIER 2004, 538.

¹²⁵⁷ TOMKA 1971, 94, 99. jegyzet.

¹²⁵⁸ SZÓKE 1996b, 75.

¹²⁵⁹ BODÓCS-ANDRÁSI 2002.

¹²⁶⁰ GYÓRFFY 2000, 513; KNIEZSA 2000, 425; FODOR 2001, 25.

¹²⁶¹ KRISTÓ-SZÓKE 1994.

¹²⁶² BONA 1998, 26–27; TOMKA 2000b, 17–18.

¹²⁶³ THOROCZKAY 1999, 216.

¹²⁶⁴ KRISTÓ 1988, 267; GYÓRFFY 2000, 313–314.

¹²⁶⁵ VESZPRÉMY 2001a, 34.

¹²⁶⁶ PL. FODOR 1981; KOVÁCS 1995b.

¹²⁶⁷ TOMKA 2000b, 18.

V.2. A SÍROK, TEMETŐK ETNIKAI VIZSGÁLATA

normann sajátosságot. A több száz síros temetőből nem ismert egyetlen olyan sír sem, melynek kapcsán ez jó eséllyel valószínűsíthető lenne. Ennek azonban oka lehet az is, hogy vagy nem ezt a temetőt használták, vagy aszimilációjuk révén már nem különböztek el az ún. köznépi jellegű közösségtől ezek a személyek.¹²⁶⁸ Figyelemre méltó azonban az is, hogy a sírmező általam feldolgozott részéből nem került elő egyetlen fegyver sem, noha annak pogány jellege miatt ilyeneket egy katonáskodó közösség esetében talán joggal várhatnánk.

Nem kerülhető meg a – győri nagy avar temető kapcsán részben már említett – 9. századi népesség továbbélésének kérdése sem.¹²⁶⁹ Ennek feltételezése a történeti érvek alapján jogos, hiszen bizonyára nem volt néptelen a Dunántúl a magyarok bejövetelének, „*pannoniai letelepedésének*”¹²⁷⁰ idejében, s feltehetően nem is vált azzá a 10. század elején sem, még akkor sem, ha számolhatunk is elvándorlással a világi és egyházi előkelőségek, valamint szolgálonépeik körében.¹²⁷¹

A 9. században a mai Kisalföld déli felének nyugati része a Fertő-tó környékéig egy nagyobb, önálló műveltségi csoport része volt, mely a Duna mentén, az Ybbs folyó torkolatától egészen a Fertőig terjedő területre terjedt ki, s a kutatásban a „*Sopronkőhida-Pitten-Pottenbrunn*” csoport néven szerepel.¹²⁷² Ettől keletre azonban – így vizsgált területünkön, s az egykori Pannonia déli részén is – már csak szórványosan bukkan fel a csonkolt marhakoponyás temetkezési mód, ami ezen csoport egyik legjellemzőbb vonása. Megoszlik a kutatás véleménye a kisalföldi temetők használati idejét illetően is: kevésbé került fel ezek 9. századot követő, folyamatos 10. századi használatának lehetősége, szemben a Dunántúl déli részének sírkertjeivel. Ennek oka feltehetően a mosaburghi központ jelentősége nyomán kialakuló népességkoncentrációban keresendő.

A magyarság megjelenése vélhetően nem törölte ki a karoling időszak emlékét, melynek hatásai részben még a sírok „*eszköztárában*” is megtalálhatók lehetnek.¹²⁷³ Ilyen – egyes kutatók véleménye szerint – továbbbélő jegyeket a leletanyag értékelése kapcsán többet

is említettem már. A vizsgált területen – a már említett Győr-téglavető-dülői temetőn felül – azonban mindössze egyetlen olyan temető található,¹²⁷⁴ melynek kapcsán a 9. századi népesség továbbélésének, s ezzel párhuzamosan a temető 10. századot megelőző használatának gondolata felmerült: ez Oroszvár (Rusovce, Sl.) nekropolisza.¹²⁷⁵

Az antropológiai kutatás felől közelítve meg a kérdést, a vizsgálatba bevonható forrásanyag alapján Bottyán Olga úgy foglalt állást, hogy a temetőben nyugvó személyek valószínűsíthetően a szláv elemekből álló pannon alaplakosságból kerültek ki.¹²⁷⁶ Éry Kinga vizsgálatai ugyancsak felvetették annak lehetőségét, hogy a temetőben avar kori népesség továbbélésének lehetősége is mérlegelendő, de nem zárható ki az sem, hogy ez, valamint a honfoglalók egy csoportjával kimutatható hasonlóság oka a közös kelet-európai előzményekben keresendő, s harmadik lehetőségként azt sem vetette el, hogy a temetőben nyugvók egy része a honfoglaló magyarsággal a Kárpát-medencébe érkezett szlávok közül került ki.¹²⁷⁷

A régészeti forrásbázist illetően az egyes tárgytípusok mellett a temetkezési szokásokban, s az azokból levonható megfigyelésekben próbálhatunk fogódzót keresni. Azonban itt sem könnyű egyértelműen a Karoling-korba sorolható továbbélő vonásokat felfedezni. Ugyancsak sok esetben áthidalhatatlan nehézséget okoz a teljes temetőterkép hiánya, a sírgödörök méretének, alakjának, a vázak helyzetének, a mellékletek pontos elhelyezkedésének csupán részleges ismerete.

A temető szerkezete – a rendelkezésre álló adatok alapján – ún. soros jelleget mutat, ez a temetőtípus nem mutat eltérést a 9. század közepétől megfigyelhető, hasonló szerkezettel bíró Dunántúlon elhelyezkedő vidéki temetőktől,¹²⁷⁸ melyeket minden bizonnyal a magyarok megérkezéséig, sőt, azután is tovább használtak. A sírszám sem visz közelebb a megoldáshoz, hiszen a nagyobb, százas nagyságrendet meghaladó sírszámú temetők sem ismeretlenek a 9. században.

A sírok alakjáról keveset tudunk, mélységük azonban nem mutat jelentős eltéréseket a Karoling-kori panno-

¹²⁶⁸ TOMKA 2000b, 18.

¹²⁶⁹ Győr-Moson-Sopron megyék Karoling-kori lelőhelyeit térképen ábrázolta: TOMKA 1994, 101, 1. kép; TOMKA 2011a, 199, *Abb.* 1.

¹²⁷⁰ WOLFRAM 2001, 123.

¹²⁷¹ SZÓKE 2004, 178.

¹²⁷² SZÓKE 2000; SZÓKE 2004, 185–186.

¹²⁷³ TOMIČIĆ 2011, 111.

¹²⁷⁴ Tomka Péter meglátása szerint a Győr-Bácsa, Szent Vid területén feltárt sírokat annak a telepnek a lakói ásták, mely már a 9. század végén létezhetett (TOMKA 2000b, 14). A mindössze 4 síros temetőtörredék azonban alaposabb vizsgálatra nem alkalmas. A feltárás éves beszámolójában ugyancsak nem zárták ki a szerzők a lajtakáta temető 9. századi nyitását sem (KRENN-MITTMANN 2010). A temető ilyen irányú megítélésére azonban a teljes közlésig nem vállalkozhatunk.

¹²⁷⁵ Ebben feltehetően közrejátszhatott a lelőhely földrajzi helyzete, s esetenként talán már a tudománytörténet körébe sorolható, nemzetállami szempontok is.

¹²⁷⁶ BOTTYÁN 1972, 88, 107.

¹²⁷⁷ ÉRY 1982, 54, 61–62, 66.

¹²⁷⁸ SZÓKE 2005a, 27.

V.2. A SÍROK, TEMETŐK ETNIKAI VIZSGÁLATA

niai temetőekben megfigyelhető értékektől, ám az erősen hagyományörző 9. századi közösségek által megásott, 2 méternél is mélyebb gödröknek nincs nyoma.¹²⁷⁹ Teljes temetőtérkép hiányában az egyes sírcsoportok esetleges mélységbeli különbsége nem vizsgálható.

A vázak helyzetében az általános hanyatt fekvő, nyújtott helyzet a 9. században is a legelterjedtebbnek mondható, az ettől való eltérés – pl. a hason fekvő helyzet – ugyancsak felbukkan a magyarság „*pannoniai letelepedését*” megelőző évszázadban is.¹²⁸⁰ De megfigyelhető a végtagok behajlítása is, ennek esetleges hitvilági okára a későbbiekben még visszatérek.

A rituális, azaz az ételmellékletek körébe sorolta Török Gyula¹²⁸¹ és Szóke Béla Miklós is a 9. századi sírokban lévő tojásokat.¹²⁸² Ezek az oroszvári temetőben is megtalálhatók voltak. A magyar honfoglalást megelőző korszakba sorolható sírokat tekintve a Kisalföld délnyugati részén, a mai Sopronkőhida környékén élt és temetkezett közösség sírjaiban a koporsóba került a tojás. Gyermekes esetében kétszer a bal boka mellett, a bokacsontok között, a medencénél, a gerinc mellett, valamint a koponya bal oldalánál figyelték meg.¹²⁸³ Bizonyára nem minden közösségnél lehetett azonban szokásban tojás vagy tojások sírba helyezése, hiszen Sopron-Présháztelep vagy Páli-Dombok temetőjében nem figyeltek meg ilyeneket.¹²⁸⁴ Pannonia déli részén, Esztergályhorvati-Alsóbárándpusztán a 317 sírből 11 tartalmazott tojást, ebből 8 gyermek-, 2 férfi- és 1 női sír volt. Négy sírban a koponya mellett, ebből egy esetben az edényben, két sírban a lábfejnél, egy-egy esetben pedig a jobb alkar belső oldalán, a szeméremcsonton, a bal combcsont külső oldalán, a térd alatt és a sírgödör déli oldalának közepénél kerültek elő.¹²⁸⁵ Garabonc I. temetőjében két sírban volt tojás,¹²⁸⁶ Balatonszentgyörgy-Vasútállomáson pedig egy gyermek bokájánál 4 db, s egy felnőtt nő lábszárcsontjai között további 1 db volt.¹²⁸⁷

A 9. századi – bár nem általános érvényű – szokásokkal szemben jellegzetes, hogy kevés az állatcsont is, noha nem lehet kizárni, hogy ezekre nem fordítottak elég figyelmet a feltárás során, továbbá nem ismert sem az állatok fajtája, sem az, hogy azok melyik része került sírba. A szintén ételmelléklet sírba helyezésére utaló kerámiadények számának tekintetében viszont közismert az oroszvári temető egyedülálló volta. Ezen szokás esetében is felmerülhet a 9. századi hagyományok továbbélésének lehetősége,¹²⁸⁸ az azonban érdekes, hogy a magyar honfoglalást követő időszakban az agyagedényben a sírba helyezett étel- vagy italmelléklet adása – temetőként ugyan bizonyára regionális eltéréseket mutatva –, de döntően csak a 10. század középső harmadától,¹²⁸⁹ második felétől volt jellemző.¹²⁹⁰

Ugyanakkor már a késő avar kori, majd a 9. századi pannoniai sírokba is került edényben étel vagy ital. Az agyagedények temetőként változó arányban ismertek, ezek százalékos aránya egyfelől lehet magas is: a teljes vagy a feltárt sírszám 20,¹²⁹¹ 30¹²⁹² vagy akár 40%-a¹²⁹³ is lehet, de 43%-ot¹²⁹⁴ is dokumentáltak már. Templom körüli sírkertek esetében azonban természetesen jóval alacsonyabb, esetleg egyenesen elenyésző ez a szám: Zalaszabar-Borjúállás szigeten mindössze a sírok 0,6%-a tartalmazott kerámiadényt.¹²⁹⁵

Az edények női, férfi- és gyermeksírokban egyaránt megtalálhatók voltak, s a korszak sírjaiba változatos elhelyezésben kerülhettek.¹²⁹⁶ Vizsgált területünk szűkebb régiójában, Győr-Moson-Sopron megyében, Himodon a 9. századi gyermeksírokban főként a lábak végei előtt, ritkábban a koponyánál, míg a férfisírokban egy esetben a koponyánál és egyszer a lábknál kerültek elő.¹²⁹⁷ A sopronkőhidai temetőben¹²⁹⁸ a kerámiadényeket a koporsón belül és azon kívül egyaránt megtaláljuk. Főként a gyermeksírokból ismertek, ott is elsősorban a lábak végénél, a koporsón kívül vagy a váz felett, ugyancsak a

¹²⁷⁹ SZÓKE 1994, 252.

¹²⁸⁰ SZÓKE 1996, 133; STRAUB-TOKAI 2007, 83–84.

¹²⁸¹ TÖRÖK 1973, 36, 66. jegyzet.

¹²⁸² SZÓKE 2005a, 26.

¹²⁸³ TÖRÖK 1973, 36.

¹²⁸⁴ TOMKA 1969; TOMKA 2000c. Hozzá kell azonban tenni, hogy a bolygatott vagy feldúlt, megsemmisült sírok esetében nem rendelkezünk hitel

érdemlő információval.

¹²⁸⁵ MÜLLER 2004, 13.

¹²⁸⁶ SZÓKE 1994, 255.

¹²⁸⁷ BAKAY 1978, 188.

¹²⁸⁸ TOMKA 2011a, 203, 208–209.

¹²⁸⁹ SZIGETI-SZILÁGYI 2009.

¹²⁹⁰ KVASSAY 1984, 173.

¹²⁹¹ MÜLLER 2004, 13; STRAUB-TOKAI 2007, 86.

¹²⁹² SZÓKE 1994, 255.

¹²⁹³ TÖRÖK 1973, 37.

¹²⁹⁴ BAKAY 1978, 188.

¹²⁹⁵ MÜLLER 1996, 136.

¹²⁹⁶ STRAUB-TOKAI 2007, 86.

¹²⁹⁷ TOMKA 2011a, 209–223.

¹²⁹⁸ A temetőhöz tartozó telepet Tomka Péter a 9. század 2. és 3. harmadára keltezte (TOMKA 1998, 54).

koporsón kívül. A női sírokban a váz felett, a koporsón kívül, a lábaknál – az esetek többségében ugyancsak a koporsón kívül –, egy esetben pedig a sírgödör padkáján dokumentálták őket. A férfisírok esetében elsősorban a bal láb mellett, a koporsón kívül, ugyancsak a koporsón kívül a váz felett, ritkábban pedig a faszervezeten belül figyelték meg. Két-két edény csak női és gyermeksírokban volt: két női sírnál a lábaknál, egynél pedig a koporsón. A gyermeksíroknál magán a koporsón, a koponya mögött és a lábaknál, a lábcsontok helyén, valamint a koporsón kívül, a bal kézcsontoknál került elő 2 db edény.¹²⁹⁹ Páli-Dombok temetőjében egyetlen férfisírban a koponyától jobbra került elő 1 db edény, mely eredetileg a koporsón volt.¹³⁰⁰ Csorna-Laky D. u. 8. század végén használt temetőjében a koponyától jobbra kerültek elő az edények.¹³⁰¹ Sopron-Présháztelep 9. század második felében használt sírkertjében az edényeket a lábaknál figyelték meg, egy részük a koporsón kívül volt. Egyetlen női sírban figyeltek csak meg két edényt, a sír láb felőli végénél, a váznál magasabban.¹³⁰² Nemesvölgy (Edelstal, A.) 8. századi lelőhelyén a kerámiaedények – két sír kivételével, melyekben azok a koponya felett helyezkedtek el – mindig a lábcsontok végeinél voltak.¹³⁰³ Csúny – szintén klasszikus késő avar kori leletanyagot tartalmazó – temetője esetében rendszerint a lábak végeihez, esetenként a lábszárak valamelyik oldalához, ritkán pedig a fej környékére helyezték az edényben lévő étel- vagy italmellékletet.¹³⁰⁴ Távolabbi kitekintésben Sárváron a felnőtt és gyermeksírok fele-fele arányban tartalmaztak edényt vagy annak töredékét, a hat sír közül – mely a sírszám 10,5%-a – két esetben a lábak végeinél figyelték meg ezeket.¹³⁰⁵ Esztergályhorváti temetőjében a 63 kerámiaedényt tartalmazó sír többségénél az elhunyt lábánál vagy attól keletre került elő az edény, 10 sírba került kettő, míg 2 sírba három darab.¹³⁰⁶ A lábak végei előtti helyzet volt a jellemző Garabonc temetőjében is.¹³⁰⁷ Az I. temetőben a gyermeksírokban a lábak végeitől jobbra, illetve a bal láb csontjainak külső oldalán, a lábak végeitől jobbra és balra, a koponya jobb és bal oldalánál, de a váznál magasabban, a jobb combcsont alsó felének külső oldalán (ugyancsak a váznál

magasabban), de a sírgödör rézsüs oldalú falán is megfigyelték. De ismertek felnőtt férfi koponyájától balra és a jobb lábszár csontok külső oldalán is. Kerámiaedény és pántos vödör együttese a lábak végeinél egy fiatal férfi sírjából került elő, egy idősebb férfi mellett pedig 3 db a jobb karcsontok külső oldalán, a jobb oldali alsó bordák felett és a jobb lábszár csontok külső oldalán helyezkedett el.¹³⁰⁸ A II. temetőben két edény egy felnőtt férfi sírjában a lábak végeinél volt, egy gyermeknél pedig annak lábcsontjainak végeinél került elő.¹³⁰⁹ A Keszthely-Fenekpusztán a sírokból 1 és 3 közötti darabszámban előkerülő edények főként a gyermeksírokra voltak jellemzőek. A keleti temető részben 69, a nyugati részen 46% a kerámiaedényes gyermeksírok aránya, míg a felnőttek esetében ez az arány 55, illetve 21%.¹³¹⁰

A sírfeneknél magasabban elhelyezkedő – így feltehetően a halotti tor folyamán használt, majd a sír behantolásakor bedobott – egészzé nem összeállítható edénytöredékek több 9. századi pannoniai temetkezésben is megtalálhatók.¹³¹¹ Agyagedény-töredékek az oroszári temető sírjaiból is kerültek elő, s volt, hogy nem a sírfenekben, hanem annál magasabban, a sír betöltésében. Ezek esetében azonban nehéz eldönteni, hogy nem a feltárás során szenvedtek-e roncsolódást, esetleg a temető helyszínének megelőző korokból származó kultúrrétegéből kerülhettek-e oda, avagy valóban töredékként helyezték-e őket a sírba. Az edénytöredékek sírokba helyezésének szokása megtalálható a 10. és a 11. század folyamán is, melyekben az edény-melléklet adásának elcsökevényesedett formáját fedezhetjük fel.¹³¹²

Együtt tekintve a tojásokat és az edényeket Oroszáron három sírban is a kerámiaedényben voltak a tojások, melyek a lábcsontok végeinél vagy a jobb lábszár csontok alsó részének külső oldalán helyezkedtek el. A Karoling-kori temetkezések közül Sopronköhidán a tojás a bal boka mellett, míg az edény a lábfej csontjain, máskor a koponya és a lábcsontok bal oldalán, illetve a gerinc mellett és a lábfej csontjain voltak, de nem a kerámiaedényben.¹³¹³ Az edénybe helyezett tojásra a délebbre lévő Esztergályhorváti temetőjében csupán egy sír mutat

¹²⁹⁹ TÖRÖK 1973, 11, 15, 17, 20, 24, 27, 29, 37.

¹³⁰⁰ TOMKA 2000c, 183–184.

¹³⁰¹ BELLA 1894.

¹³⁰² TOMKA 1969, 62, 81, 89.

¹³⁰³ SÓTÉR 1898, 193–228.

¹³⁰⁴ SÓTÉR 1898, 117–165.

¹³⁰⁵ SZÓKE 1992b, 139.

¹³⁰⁶ MÖLLER 2004, 13.

¹³⁰⁷ SZÓKE 1994, 256.

¹³⁰⁸ SZÓKE 1992a, 209, 214–215, 221–222, 225–227.

¹³⁰⁹ SZÓKE 1992a, 248–250.

¹³¹⁰ MÖLLER 2011, 179, *Abb.* 4.

¹³¹¹ MÖLLER 2004, 12–13; MÖLLER 2011, 182.

¹³¹² SZIGETI–SZILÁGYI 2009.

¹³¹³ TÖRÖK 1973.

példát.¹³¹⁴ Ugyancsak különbség, hogy a megelőző korszak temetkezési szokásaiban megtalálható kerámiaedénybe helyezett csontos hús – elsősorban tyúk – az oroszvári temetőben nem bukkan fel, így vélhetően a halottakkal pépes ételt vagy csont nélküli húst adtak.

Az oroszvári kerámiákat tekintve a homokot is tartalmazó csillámos, aprókavicccsal kevert soványítási mód jellemző. A csillámpalával történő soványítás megfigyelhető Sopronköhidán, de homokkal együtt Sárváron is, azonban a közölt leletanyag alapján úgy tűnik nem jellemző annak aprókavicccsal kombinált felhasználása. Az edények formavilágát illetően a karoling típusokhoz hasonlóan nagyobb száj-, mint fenékátmérővel rendelkező edénytípusok a jellemzőek.¹³¹⁵ Ugyancsak megtalálhatók a 10. és 11. századi sírokban ritka, de már az avar kortól fogva ismert kisebb tálkák.¹³¹⁶ Az edények típusait illetően Sopronköhidán a kisebb asztali edények mellett nagyobb számban vannak jelen a nagyobb méretű, konyhai vagy tároló funkciójú fazekak.¹³¹⁷ Ez az ausztriai Duna-vidék temetőiben is megfigyelhető,¹³¹⁸ valamint Sopron-Présháztelep temetőjében is a nagyobb méretű, széles fazekak a jellemzőek.¹³¹⁹ Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetőjében is megtalálhatók mind a kisebb méretű asztali edények, mind a közepes, konyhai vagy tároló funkciójú fazekak, melyek a legnagyobb számban előkerült darabok. Ritkábbak viszont a nagyméretű tárolóedények.

A díszítést illetően markáns különbség, hogy az oroszvári edényeken gyakori egyszeres hullám- és csigavonal nem jellemző a 9. századi Kisalföld déli részén előkerült sírok kerámiaanyagára. Ahol egymással kombinált elemek – egyenes és hullámvonal, illetve ezek kötegelt változatai – bukkannak fel egy edényen, ott a kezdő motívum a hullámvonal vagy a hullámvonalköteg, majd a csigavonalas vagy az egyenes vonalú köteg következik. Ez a tendencia a sopronköhida 9. századi település kerámiájának többsége esetében is megfigyelhető,¹³²⁰ a temetőből származó agyagedények esetében azonban már nem. A 9. századi hagyomány továbbélésének tekinthető az edények peremének belső díszítése,¹³²¹ mely egyetlen tálkán a vizsgált temetőnkben is felbukkan. Szintén a díszítéshez sorolható az edények mindkét

oldalának – az oroszvári temetőben ugyancsak egy edényen megfigyelhető – engób bevonata, amivel kapcsolatban – a halimba-cseresi temető edényeinek elemzése során – Szigeti Judit és Szilágyi Veronika úgy foglalt állást, hogy ennek avar kori hagyományokban gyökerező eredete valószínűsíthető.¹³²²

Meglehetősen ritkák a koporsók nyomai, ám ennek oka a fémből készült elemeket nem tartalmazó szerkezetek esetében a feltárási technika vagy a megfigyelési lehetőségek kedvezőtlen volta is lehetett. A 9. századi sírok esetében a megfigyelt koporsós temetkezések aránya jóval nagyobb volt. Azon néhány eset alapján, amikor a megfigyelésre mégis lehetőség nyílt, megállapítható, hogy mind a koporsók, mind az azoknak ásott gödrök mérete jelentős eltéréseket mutat a 9. századi értékekhez képest, ahol a koporsók a felnőttek számára általában 180–200–220 cm körüli méretben készültek, míg a sírgödör ezeknél legalább 20–30 cm-rel volt hosszabb, s a vázak és a gödrök hossza közti eltérés 60–100 cm között volt több temetőben is. Oroszvár esetében, ahol koporsóra utaló megfigyeléseket tehettek a feltárók az említett különbség egyetlen esetben volt csak 30 cm-rel nagyobb, míg többnyire mindössze 10–15 cm volt. Hozzá kell azonban tennem, hogy ezekben az esetekben sem a koporsó két vége és a sírgödör fala, hanem a váz és a sírgödör hossza alapján lehetett erre következtetni. Így a koporsó csaknem kitöltötte a test és a sírgödör fala közötti részt, legalábbis hosszirányban.

Négy sírból kerültek elő különböző, esetenként megmunkált kövek. Az a már avar korban is megfigyelhető szokás, miszerint a sírokba különböző köveket helyeztek, az azt követő Karoling-korban is megtalálható volt.¹³²³ Terjedése összefügghet a birodalom terjeszkedése nyomán bekövetkező hitvilági változásokkal is.¹³²⁴ A részleges köborítású sírok Pannonia területén főként az igazgatási központok templom körüli sírkertjeiben koncentrálnak, arányuk esetenként akár a sírszám negyedét is elérheti.¹³²⁵ A Rábától északra – Pannonia déli részével összevetve – számuk alacsonyabb, s úgy tűnik, mintha csak a temetők későbbi (?) periódusában bukkannának fel.¹³²⁶ Funkciójuk azokban az esetekben, amikor a koporsó alatt vagy annak oldala és a sírgödör

¹³¹⁴ MÖLLER 2004, 13.

¹³¹⁵ SZÓKE 2000, 324.

¹³¹⁶ KVASSAY 1984, 174.

¹³¹⁷ SZÓKE 1994, 256; TOMKA 1998, 49–50.

¹³¹⁸ SZÓKE 1994, 256.

¹³¹⁹ TOMKA 1969, 89.

¹³²⁰ TOMKA 1998, 52.

¹³²¹ GARAM 1981, 141–145; SZIGETI–SZILÁGYI 2009.

¹³²² SZIGETI–SZILÁGYI 2009.

¹³²³ MÖLLER 2011, 179.

¹³²⁴ TOMKA 1969, 80.

¹³²⁵ SZÓKE 1992b, 127–128.

¹³²⁶ SZÓKE 1992b, 129–130.

fala között kerültek elő,¹³²⁷ a koporsó megtámasztása lehetővé, mint ez a 10. és 11. századi sírok esetében is valószínűsíthető.¹³²⁸ A koporsóra helyezett kövek pedig feltehetően hitvilági jelentéssel bírhattak.¹³²⁹

Oroszvári temetőnkben ezek két esetben voltak a váznál magasabban, de nem felette, hanem a koponya bal oldalától kissé távolabb, esetleg a koponya és a kulcsont között. Sajnos ezekben az esetekben koporsó nyomait nem lehetett megfigyelni, így legfeljebb a kövek alapján gondolhatunk arra, hogy annak tetejére kerültek, esetleg a már részben betemetett sírba. Két sírnál sajnos bizonytalan, hogy a kövek a sírgödör alján, vagy annál magasabban voltak-e. Az egyikben a váz jobb oldali karcsontjainak külső oldalán, míg a másikban 1 db a koponya bal oldala mellett, 6 db pedig a lábsontok végeinél, félkörívben helyezkedett el, így utóbbiaknak talán a koporsó megtámasztása volt a feladatuk. A sírok teljes körborítása azonban ismeretlen.

A kövek sírokba helyezésének szokása – noha mind a 9. századi, mind a későbbi sírok esetében is megfigyelhető – nem tekinthető kontinuosnak, hiszen a kora Árpád-kori temetőkben csak egy időbeli hiátus után lép fel újra.¹³³⁰ Sajnos az oroszvári négy sír nem keltezhető pontosabban, így nem szolgál újabb adatokkal a kérdéshez.

A leletanyag nem, vagy csupán ritkábban tartalmaz olyan tárgytípusokat, melyek már a 9. században is megtalálhatók voltak, s használatuk feltehetően megérte a magyarok megjelenését. A 9. századi drótkészerek viseleti szokásait tekintve, a Karoling Birodalom keleti irányú terjeszkedésének nyomán jelent meg az ékszerek új viseleti formája, amikor a fej két oldalán több pár karikaékszert viseltek, minden bizonnyal a halántéknál alácsüngő szalagokhoz kapcsolva.¹³³¹ Sajnos pontosabb megfigyelések hiányában a karikaékszerek viseletét csupán azok darabszámának tükrében elemezhetjük az oroszvári síroknál. Ezek a korabeli tendenciáknak megfelelően többségében párosan¹³³² kerültek elő, s minden bizonnyal szerves anyaghoz kapcsolt viseleti mód tételezhető fel azoknál a síroknál is, melyekből több pár karikaékszert is ismerünk a koponya két oldaláról. A legtöbb (18 db) a 171. számú sírban volt, melyben az állkapocs bal oldalánál, a karikaékszerektől néhány cm-re megfigyelt „*ruha maradványok*” talán e fejdísz

szerves anyagú részét alkották egykor. Kérdés marad azonban, hogy ebben a 9. századi viselet hagyományára bukkan-e fel, hiszen a fémből készült ékszerek szerves anyagú viseleti elemekkel kombinált módja nem ismeretlen a hajkarikák mellett más ékszereknél – fülbevalóknál – sem. Meg kell azonban jegyezni, hogy a környező területek korabeli temetőiből ilyen nagy számban nem ismertek a koponya környékéről karikaékszerek, ám ennek nem csak 9. századi hagyományokban gyökerező oka lehet. Noha a láncocskás csüngőjű, félhold alakú fülbevalók megtalálhatók Pannoniában is, ám ezek tipológiailag eltérnek az oroszvári 68. sír fülbevalótól, s szintén nem pontos megfelelőik az ún. Kettchenohrring típusú ékszerek sem.

A női gyöngyviseletben a 9. században a jellemző a többtagú rúdgyöngyökből álló nyakláncok voltak.¹³³³ Ezek a típusok temetőnkben is megtalálhatók, minőségük azonban már a 9. század közepétől megfigyelhető romló tendenciát mutatja.¹³³⁴ Ezeket és az egyszerű gömb vagy lapított gömb alakú gyöngyöket nem számítva egyetlen olyan gyöngysor ismert csupán, melyben egy, már a 9. században is megtalálható millefioriszemes gyöngyökhöz hasonló technikai kialakítású darab is volt, ám a vele együtt előkerült egyéb gyöngyök nem támogatják a sír 9. század végére, 10. század elejére történő keltezését.

Mind a karperecek,¹³³⁵ mind a gyűrűk¹³³⁶ viseletének szokása megtalálható a 9. században, ám a század közepének, második felének kisaliforniai temetőiből a karperecek már hiányoznak. A gyűrűk ugyanakkor megtalálhatók, ezek között egyszerű és szegecselt végű pántgyűrűk, valamint pajzsos fejű gyűrűk is szerepelnek. Az említett típusok közül a vizsgált temetőben egyedül az egyszerű pántgyűrűk vannak meg, sem azok szegecselt változata, sem a pajzsos fejű típusok nem ismertek, noha ezek használata a 9. század végén még megfigyelhető volt.

A 9. századi férfiviselet puritán egyszerűsége¹³³⁷ vagy a közösség tagjainak kevésbé tehetőse volta egyaránt okozhatta, hogy a férfiak mellől általában nem került elő ékszer vagy ruhadísz, de még csak övcsat sem. Utóbbi oka lehetett a bőrv beszerzési nehézsége is.¹³³⁸ Az oroszvári temető férfisírjai sem bővelkednek fém övcsatokban, ilyen tárgy mindössze két sírból ke-

¹³²⁷ TOMKA 1969, 80.

¹³²⁸ TETTAMANTI 1975, 95.

¹³²⁹ Pl. TÖRÖK 1973, 33; SZÓKE 1992b, 133–134.

¹³³⁰ SZÓKE 1992b, 127–129; SZÓKE 1996d, 620–621.

¹³³¹ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 58; SZÓKE 2000, 325–326.

¹³³² TOMKA 1969, 83.

¹³³³ SZÓKE 1994, 274.

¹³³⁴ SZÓKE 1992, 881, *Abb. 1.*

¹³³⁵ SZÓKE 1992, 866–869.

¹³³⁶ SZÓKE 1992, 869–873.

¹³³⁷ SZÓKE 2000, 328.

¹³³⁸ TOMKA 1969, 82.

rült elő, ám az egykori övről alácsüngő – többségében használati – tárgyak utalnak az egyszerű, csat nélküli textil-, esetleg bőrvö megletére. Ezen tárgyak között a kések sírokba helyezésével kapcsolatban is megtalálható a szakirodalomban annak gondolata, hogy a 10. és 11. századi kislalföldi temetők egy részében a szokás avar kori előzményekre mehet vissza.¹³³⁹ Az oroszvári temető késeinek rossz megtartása miatt azonban főként sírbéli helyzetüket vizsgálhatjuk. A temetőben – legalábbis az általam feldolgozott részét illetően – 9,5%-ot tesz ki a kések aránya, ami a 9. századi temetőkben megfigyelt arányokkal összevetve alacsony. Főként férfisírokból (50%) ismertek, de női (39%), egyetlen esetben pedig gyermeksírból (5,5%) kerültek elő egy felnőtt korú személy nemi hovatartozása pedig kérdéses (5,5%). A sírokban többségében a vázak bal oldalán feküdtek, ami a Karoling-kori kislalföldi temetőkben is a jellemző viseleti helyzet volt,¹³⁴⁰ s csak a 10. századtól vált jelentősebbé a jobb oldali viselet.¹³⁴¹ A 9. századi pannoniai szokásoknak megfelelően a kések nemre és korra való tekintet nélkül kerülhettek a sírokba, bár gyermekek mellett viszonylag ritkák.¹³⁴² Páliban a sírok 30%-a tartalmazott kést, melyek kétféle méretben ismertek: a kisebbek a női, míg a nagyobbak férfisírokból származtak. Ezeket a bal oldalon, a medencénél vagy a kéz csontjainál dokumentálták.¹³⁴³ A kések méretbeli különbsége a két nem temetkezéseiben Sopronköhidán is megfigyelhető volt.¹³⁴⁴ Ott a sírok 41%-a tartalmazott kést, a férfi- (50%) és női (38%) sírok többsége mellett néhány gyermeksírből (12%) származik. Sopron-Présháztelep temetőjében 75, míg Himodon 25% az arány.¹³⁴⁵ Keszthelyen a sírok 42, illetve 17%-a tartalmazott ilyen, elhelyezkedésüket tekintve egyetlen jobb oldalon lévő esettől eltekintve a bal oldalon kerültek elő.¹³⁴⁶ Sárvár esetében felnőtt, valószínűsíthetően férfisírokból kerültek elő kések: 2 esetben a jobb, 4 esetben a bal oldalon, ezek együttesen a temető sírszámának 10,5%-át teszik ki.¹³⁴⁷

A kések hossza – a jobb megtartású példányok esetében – 5,1 és 12,5 cm között váltakozik, a sok töredékes, hiányos példány alapján nehéz megítélni, volt-e jelentős

méretbeli különbség a női és a férfisírba helyezett kések között, az azonban megfigyelhető, hogy ezek – főként a férfisírok esetében – kisebbek a Karoling-kori temetőkből származó daraboknál. Típusaikat illetően a sopronköhidai típusú temetőkre jellemző hosszú, csontnyelű késeknek¹³⁴⁸ nem ismert egyetlen példánya sem. Tok vagy nyél maradványa – szemben a 9. századi temetőkkel, melyekből többségében fa/bőr, ritkábban fémmel kombinált tok került elő – itt egyetlen esetben sem volt megfigyelhető.

Ugyancsak sírba kerültek az elhunytal a tűzgyújtás eszközei, a csiholók, kovák. Négy férfi temetkezésben figyelt meg ilyen leleteket, medence környéki helyzetük övhöz kapcsolódó viseleti módra utal. Az egyszerű textil- vagy bőrvöhoz erősített tarsolyba helyezett hasonló eszközök természetesen a Karoling-korban is megtalálhatóak voltak, a csiholók formája nem mutat jelentős eltéréseket: a háromszög alakú középrésszel rendelkező darabok az avar kortól egészen a 10–11. századig megtalálhatóak voltak a karoling peremterületeken.¹³⁴⁹ Egyetlen fenőkö került csupán elő; ezek a Duna–Rába között, Sopron környékén a 9. századi sírokban is feltűnően ritkák.¹³⁵⁰ Az egyszerű, díszítetlen csont tütartók tipológiailag későbbiek¹³⁵¹ a talán még a 9. század 2. harmadának végén is használatban lévő díszített példányoknál,¹³⁵² az oroszvári temetőből az előbbiek két példánya ismert.

Az egyes tárgyak sírokba helyezését illetően jellemző a viseleti helyzet. Mindössze egyetlen olyan hiteles feltáráson megfigyelt esetet ismerünk, amikor attól markánsan eltérő helyre került valamilyen ékszer: a 164. sír esetében, ahol a lábszárcsont mellett feküdt 1 db gyűrű. Ennek alapján úgy vélem aligha vonható párhuzam azon 9. századi szokással, amikor a fej vagy a kar ékszerei nem viseleti helyükön, hanem attól eltérően, együtt kerültek elő.¹³⁵³

Végül meg kell említeni, hogy nem dokumentáltak egyetlen kereszténységre utaló temetkezési szokást és/vagy tárgyi leletet sem. A kartartásokat illetően a behajlított helyzet sem a 9., sem a 10. és 11. század esetében nem tekinthető az elhunyt vallására nézve irányadónak.¹³⁵⁴

¹³³⁹ TOMKA 1972, 245.

¹³⁴⁰ SZÓKE 1992a, 75.

¹³⁴¹ SZÓKE 1994, 260.

¹³⁴² SZÓKE 2000, 328, 72. jegyzet.

¹³⁴³ TOMKA 2000c, 197.

¹³⁴⁴ SZÓKE 2000, 328, 72. jegyzet.

¹³⁴⁵ TÖRÖK 1973; TOMKA 1969; TOMKA 2011a.

¹³⁴⁶ MÜLLER 2011, 179, 183–184.

¹³⁴⁷ SZÓKE 1992b, 135.

¹³⁴⁸ SZÓKE 2000, 328, 69. jegyzet, 339.

¹³⁴⁹ SZÓKE 1992b, 135.

¹³⁵⁰ SZÓKE 1992b, 135.

¹³⁵¹ TOMKA 1969, 89.

¹³⁵² SZÓKE 1992, 884.

¹³⁵³ SZÓKE 1992a, 131–132.

¹³⁵⁴ SZÓKE 1994, 254; TAKÁCS 2005a, 91.

V.3. MIKROREGIONÁLIS VIZSGÁLATOK

Véleményem szerint a felsorakoztatott érvek alapján a magyarok megjelenését megelőző időből továbbelő népességet egyértelműen kimutatni a temetőben, – hacsak nem feltételezzük, hogy ezt a csoportot a melléklet nélküli, vagy pontosabban nem keltezhető sírokban találhatjuk meg – jelenleg kétséget kizáróan nem lehetséges. Van ugyan néhány olyan vonás, mely megengedné 9. századi szokások – s ezzel együtt természetesen személyek – továbbélésének feltételezését, ám ezek értékelésének kérdésében ma még nehéz egyértelmű állásfoglalást kialakítani.

Nem tudok kimutatni vizsgált területünkön továbbelő, kereszténynek tekinthető közösségeket sem. Ebben bizonyára közrejátszik az is, hogy a magyarok érkezése visszavetette az egyházi struktúrák fejlődését, s hatással volt a keresztény szlávok identitására is.¹³⁵⁵ Néhány kereszténységre utaló – ám a kérdés jellegéből fakadóan bizonytalan megítélésű¹³⁵⁶ – esetről a határvidék kérdéskörének elemzése kapcsán még szó lesz, azonban meg kell említeni, hogy a vizsgált lelőhelyek egyikéről sem került elő kereszt,¹³⁵⁷ sem kereszt ábrázolással ellátott tárgy.

V.3. MIKROREGIONÁLIS VIZSGÁLATOK

E fejezet célkitűzése a területen található lelőhelyek esetlegesen kirajzolódó csoportjainak meghatározása, melyek az ún. mikrorégiós jellegű vizsgálatokkal válnak lehetségessé. Az ilyen jellegű elemzések főként az utóbbi években kerültek a kutatás figyelmének homlokterébe, noha ennek szükségességére már 1975-ben Kiss Attila felhívta a figyelmet.¹³⁵⁸

A középkorban az emberi léteket tekintve a zárt, apró mikrovilágok voltak csaknem kizárólagosan a jellemzőek,¹³⁵⁹ s valószínűleg a 10. és 11. századi Kárpát-medence esetében is ilyen területi egységekben folyt az emberek élete, ami indokolja e vizsgálat elvégzését.

Noha a települési kép felvázolása alatt a megtelepedésnek ténylegesen otthont adó telepeket, falvakat, tanyaszerű településeket, esetleg sáttortáborokat kellene vizsgálnunk, a 10. és részben még a 11. század speciális helyzetét tekintve most mégis a sírok, temetők alapján kísérel meg ennek bemutatását. A módszer nem tekinthető azonban félrevezetőnek, hiszen a temetők többsége valószínűleg a telepek közelében helyezkedett el.¹³⁶⁰

A mikrorégiós jellegű kutatások lényege, hogy a leletanyag elemzésével körvonalazhatjuk az adott kisebb területi egységeket, s pontosíthatjuk ennek határain belül ismereteinket a kronológiai rendszerek, a temetőszerkezeti típusok kapcsán. Noha a mikrorégió fogalmának meghatározása kevésbé egyértelmű, kiterjedése

valószínűleg azonos lehet egy-egy tájegységével,¹³⁶¹ hiszen a földrajzi környezet differenciáltsága alapot adhat bizonyos egységek elkülönítéséhez.¹³⁶²

Kérdés marad azonban, hogy milyen szempontok alapján tekinthetünk egy sírt vagy temetőt a mikrorégió részének, s mi alapján jelölhetők ki annak határai?¹³⁶³ Különböző jellegű sírok esetén pedig milyen temetkezések állíthatók egymás mellé, avagy a tájegység határain belül minden, megközelítőleg egykorú összes temetkezést ide kell-e sorolnunk? Erre a kérdésre már részben Szőke Béla megpróbált választ adni, mikor az általa felállított vezető réteg első és második csoportjába tartozó férfi- és női sírokat próbálta egymás mellé állítani.¹³⁶⁴ A hasonló leletanyaggal és hasonló temetőszerkezettel rendelkező lelőhelyeken túl kérdés az is, hogy milyen vonásokat lehet/kell még figyelembe venni. Továbbá megválaszolásra vár, hogy mik azok az időbeli határok, melyeken belül egy-egy mikrorégióval számolhatunk. Vagyis ha egy-egy lelőhely vagy sír a 10. századra keltezhető, már egy mikrorégiót alkothat-e, hiszen szélsőséges esetben – jelen keltezési lehetőségeinket tekintve – köztük akár fél vagy háromnegyed évszázadnyi különbség is lehetett, ami a települési viszonyokban már jelentős változást okozhatott, s így nehéz bizonyítani a sírok egy vagy több, folyamatosan helyben élő közösséghez tartozását. S mivel akárcsak negyed évszázadnyi pontossággal sem

¹³⁵⁵ PLETERSKI 2011, 152.

¹³⁵⁶ SCHÖLKE 2000.

¹³⁵⁷ A 10. és 11. századi sírokból származó kereszteteket legutóbb Révész Éva gyűjtötte fel (Révész 2010).

¹³⁵⁸ KISS 1975, 77.

¹³⁵⁹ KRISTÓ 2003b, 49.

¹³⁶⁰ RÉVÉSZ-TAKÁCS 2006, 18. – A próbálkozás nem példa nélkül álló a nyugat-európai régészeti kutatásban sem: az itáliai langobard településtörténet felvázolását Volker Bierbrauer is a sírok, temetők alapján kísérelte meg (BIERBRAUER 2003), továbbá Herwig Friesinger is ezek alapján vizsgálta az Enns és a Wienerwald közötti terület 9–10. századi betelepülését (FRIESINGER 1975).

¹³⁶¹ RÉVÉSZ 2008, 452–453.

¹³⁶² TYSKIEWICZ 2000, 46.

¹³⁶³ Lőrinczy Gábor és Türk Attila a Maros torkolatvidék Duna–Tisza közére eső részét vizsgálta egy mikrorégióként (LŐRINCZY–TÖRK 2011, 443–444).

¹³⁶⁴ SZŐKE 1962, 11–27.

lehet ezeket keltezni, így a kérdés megítélése nem mentes a buktatóktól.

A 10. századi lelőhelyeket tekintve a leginkább egyértelműnek tűnően körülhatárolható csoportot Koroncó és környékének lelőhelyei jelentik. A település a Csornai-sík kistájának keleti részén található, a Marcal jobb partja mentén. Ebbe a csoportba a bábótai I–II., a Dózsa utcai és a Rácz-dombi sír tartozhat. Továbbá Koroncó környékéről szórvány leletek is ismertek, amik a lelőhelyek számát tovább növelhetik.

A felsorolt lelőhelyek egy kb. 2 km átmérőjű körben helyezkednek el, melynek topográfiai helyzete azonban nem egységes. A beépítettség miatt a község belterületének eredeti állapota sajnos nem ismert, azonban a Dózsa utcai lelőhely a Sokorói–Bakony-ér északi partján húzódó alacsony terasz egy félszigetnyi nyúlványának legmagasabb pontján került elő, míg a bábótai I–II. sír a Marcal jobb partján lévő, átlag 4–5 méter magasságú dombon, azonban valószínűsíthetően nem a vízfolyás felé eső részen. A folyómenti teraszokon megfigyelhető települési koncentrációra – részben a koroncói cserépbogrács leletek kapcsán – már Szőke Béla felhívta a figyelmet.¹³⁶⁵

Mint már többször említettem, kérdéses, hogy ezek milyen temetkezések voltak. A bábótai II. sír kapcsán nem lehet kizárni, hogy a 19. század második felében előkerült lovas sírral együtt egy temető részét képezte,¹³⁶⁶ azonban ezek egymástól való távolsága ismeretlen, így bizonyítani sem tudjuk. A Dózsa utcai és a Rácz-dombi esetben pedig véleményem szerint kizárhatjuk, hogy egy temető részei lennének. További bizonytalansági tényezőt jelenthet, hogy a sírok csak nagyobb időintervallumot tekintve számíthatók egykorúnak. A Rácz-dombi sír megítélése bizonytalan, a Dózsa utcai azonban három oldaláról legalább 14–16 méter távolságban át lett vizsgálva, így ez valószínűleg tényleg magányos temetés lehetett. Több alföldi temető esetében megfigyelték azonban, hogy egy-egy „magányos” sírtól 150–200 m-es távolságra egy-egy temető is elhelyezkedett, így ezekben az esetekben inkább a közösségtől elkülönülő sírokról beszélhetünk.¹³⁶⁷ Ugyancsak eltérő kép rajzolódik ki a Maros torkolatvidéken megfigyelt jelenségekhez képest, mivel Koroncón és Gyömörén is a nemesfémekben gazdagabb sírok közvetlen közelében nem került elő temető, míg előbbieknél a temetőkben található a nemesfémekben gazdagabb sírok, s a szegényesebbek magányosak.¹³⁶⁸ Mindez Sopron megye lelőhelyei esetében is

érvényes. S ugyancsak említésre érdemes, hogy Lőrinczy Gábor és Türk Attila adatgyűjtése szerint a Maros torkolatvidékén található régióban a magányos sírok között 15 férfi mellett csupán 3 nő ismert, 5 bizonytalan esettel egyetemben. Így a mikrorégió egyik jellemzője a „magányos” férfitemetkezések nagy száma.¹³⁶⁹ Noha Győr megyében sajnos a rosszabb feltárási mutatók miatt a kép kevésbé tiszta, azonban nagy valószínűséggel csupán női magányos sírok ismertek: a gyömörei és a Koroncó-Dózsa utcai.

Ha ezek egyetlen közösség sírjai voltak, akkor kérdésként merül fel, vajon mi indokolhatta, hogy – amennyiben lakóhelyük állandó volt – halottaikat mégis egymástól, s az állandó szálláshelytől távolabb temessék el?

Talán az egyes sírokban nyugvó személyek eltérő anyagi helyzetére vagy környezetük temetkezési rítusára utalhat, hogy lovat csak a Dózsa utcai sír esetében áldoztak, a másik két sírba csak a lószerszám került. Ennek helyzetét tekintve e kettő közül azonban csupán a bábótai esetében rendelkezünk információval, ahol azok a gödör padkáján voltak. A Rácz-dombi sírral való esetleges eltérései vagy hasonlóságai így nem vizsgálhatók. Vélelmezhetően mindhárom sírban felnőtt nő nyugodott. A sírok leletanyagát tekintve a csoport vezérelleteinek számító rozettás lószerszámokat illetően a mindössze 6 db-ot tartalmazó bábótai II. sírban ezek ezüstsírból készültek, Rácz-dombon 35 db ezüstözött bronz-, 1 db aranyozott és ezüstözött bronz- és 2 db ezüst-, míg a Dózsa utcában 28 db bronzveret volt. A bábótai készletet azonban levél alakú ezüstdíszek és bronz kengyelzárveretek egészítik ki, továbbá ezüstlemezekkel díszített nyereg. Talán egy – esetleg több (?) – további hasonló sírra utalnak a Koroncó környékéről előkerült szórvány rozettás lószerszámveretek. Ékszerkészletüket tekintve mindhárom sírban gömbsorcüngős fülbevaló volt (B, illetve C típusú). Pántkarperec ezüstözött és aranyozott bronz-, illetve ezüstválozatban. A rozettás lószerszámmal eltemetettek közismerten nem jellemző a fém ruhadíszek viselete.¹³⁷⁰ Bábótán valószínűleg gyöngyökkel és nemesfém lemezekkel díszített ruha és veretes lábbeli, a Dózsa utcában mindössze egyetlen bronz ruhadísz, míg a Rácz-dombon a díszített fülesgombok mellett aranylemezekkel ellátott fejék volt a sírban. Ezek a közös jegyek azonban nem csupán erre a 3 sírra jellemzőek. Szőke Béla¹³⁷¹ már rámutatott ezekre a hasonlóságokra, így a mikrorégiót ez esetben inkább a lelőhelyek közelsége körvonalazhatja. A sírok azon-

¹³⁶⁵ SZŐKE 1955, 87.

¹³⁶⁶ RÉVÉSZ 1996, 65–66.

¹³⁶⁷ LŐRINCZY–TÜRK 2011, 431.

¹³⁶⁸ LŐRINCZY–TÜRK 2011, 443.

¹³⁶⁹ LŐRINCZY–TÜRK 2011, 443.

¹³⁷⁰ RÉVÉSZ 2001, 65.

¹³⁷¹ SZŐKE 1962, 11–19.

V.3. MIKROREGIONÁLIS VIZSGÁLATOK

ban ilyen területi egységre valószínűleg csak abban az esetben utalhatnak, amennyiben kiderülne, hogy ezek több közösséghez tartozhattak, nem egyetlen család tagjai voltak. Továbbá az sem lényegtelen, hogy több család, egy hosszabb-rövidebb időintervallumon – mondjuk 20-30 éven – belül eltemetett nőtagjai voltak, avagy egy család, esetleg egyéb társadalmi egység generációnként egymást követő tagjai.

A rozettás lószerszámok sírok elhelyezkedését tekintve azok között olyan temető, melynek sírjai egymástól – a legközelebbi ismert eseteket tekintve – legalább 1 km-re található, mint a koroncói sírok esetében, tudomásom szerint nem ismert, így ezeket talán egymással nem összefüggő lelőhely temetkezéseinek kell tartanunk. Mindez azért lényeges, mert a környező területeken – főként Sopron megyében – található rozettás vereteket tartalmazó sírok mindegyike – a gyömőrei kivételével – temetőből került elő. Úgy tűnik tehát e területen jellemző lehetett a rozettás lószerszámokkal eltemetett nők magányos sírokba helyezése.

Koroncón a sírok értelmezésével kapcsolatban felmerült a lehetőség, hogy az „előkelők” több generáción át azonos helyre temetkeztek, vagy, hogy egy, talán két előkelő feleségeinek temetkezéseiről van szó, s ezek környékén nemzetségi alcsoportokat lokalizálhatunk.¹³⁷² Mesterházy Károly utalt rá, hogy a gazdag női sírok az egykori nemzetségi és igazgatási központokban található, vagy a sírok a későbbi megyeszékhelyek szomszédságában helyezkednek el.¹³⁷³ Tomka Péter egy „igazi úr” szállásának asszonyait rejtő sírokról írt.¹³⁷⁴ A korszak kutatása többször próbált választ adni arra a kérdésre, hogy a rozettás lószerszámokat tartalmazó női sírok mellé milyen férfisírok állíthatók.¹³⁷⁵ Feltűnő, hogy a gazdag férfiak temetkezései hiányoznak, míg a „rangos” női sírok csoportja Koroncón legalább három temetkezéssel is képviseltetve van, így „bizonyos, hogy valahol ott kell lenni a hasonló gazdagságú és társadalmi állású férjnek is”.¹³⁷⁶ A gazdag leleteket szolgáltató férfisírok hiányát Mesterházy a Meroving-kori analóg példák alapján az öröklődő nemesség kialakulásával hozta kapcsolatba,¹³⁷⁷ mely már a 10. század első felében megindulhatott, míg a női temetkezések tovább örítették

a régi szokásokat.¹³⁷⁸ Továbbra is megválaszolandó kérdés marad azonban, hogy a közösség többi tagját hová temették, s miért kerültek feltehetően magányos sírba ezek a nők. Mint ahogy kérdés az is, hogy mi lehetett a sorsa ennek a közösségnek a 11. században. Egy csábító feltételezésként értékelhető csupán az az arany S-végű karika, mely Koroncó-Pusztatemetőn került elő.

Nem tisztázott kérdés az sem, hogy megközelítőleg mekkora lélekszámú közösség alkothat egy mikrorégiót. Ha a gazdaságföldrajzi feltételeket vesszük figyelembe, mely hasonló gazdálkodási módot tesz lehetővé, s így kihat a társadalomszerkezetre is,¹³⁷⁹ akkor bizonyára egy lélekszámát tekintve nagyobb közösség jöhet csupán számításba, s valószínűleg egy mikrorégió is nagyobb területet ölelhetett fel egy néhány km átmérőjű térségnél, még ha a lelőhelyek ezen belül feltűnően koncentrálnak is. Ezért indokolt a kitekintés a távolabbi területek irányába. A koroncói rozettás csoporttól délre, kb. 10 km-re található a gyömőrei sír, majd ettől délkeletre, mintegy 15-20 km-re, már Veszprém megyéhez tartozik a gic-szülőhegyi sírlelet.¹³⁸⁰ A gyömőrei valószínűleg magányos sír lehetett, míg a gici kapcsán az előkerült S-végű karika adott kétkedésre okot annak lovas sírból való származását illetően.¹³⁸¹ A forrásbázis gyarapodása nyomán azonban mára hitelesen feltárt ezüst S-végű karikát, lócsontokat, fegyvert, ételmellékletet tartalmazó sír is ismertté vált,¹³⁸² így talán nincs okunk kételkedni abban sem, hogy a gici leletek egy sírból kerültek elő.¹³⁸³ A temetkezés magányos volta természetesen más kérdés. Az ún. köznépi jellegű leletanyag alapján felmerült, hogy a rozettás lószerszámok sír egy ún. köznépi jellegű temetőben volt, ami szintén nem példa nélkül álló a korszakban.¹³⁸⁴ Itt jött el az a pont, hogy meg kell próbálni olyan sírokat is e csoportba sorolni, melyek a markáns, s az eddigi elemzés során kitüntetett helyzetbe hozott lelettypust, a rozettás lószerszámvereteket nem tartalmazták. Ezek pedig a Sokoró környéki sírok és temetők lehetnek, jelesül Csikvánd, Écs, Kajárpéc, Nyúl, Sokorópátka és Töltéstava. Ezek a lelőhelyek a kajárpéci kivételével lovas sírt vagy sírokat tartalmaztak, az egyetlen említett kivétel pedig veretes övével és unikális kardjával Győr megye talán egyik legkorábbi sírjai

¹³⁷² MESTERHÁZY 1980, 100; MESTERHÁZY 1998, 31.

¹³⁷³ MESTERHÁZY 1995a, 1039.

¹³⁷⁴ TOMKA 2000b, 14.

¹³⁷⁵ Hiteles adatokkal erre vonatkozólag csupán a karos-cperjesszögi II. temető esetében rendelkezünk (vö. Révész 2001, 66–68).

¹³⁷⁶ MESTERHÁZY 1998, 31–32.

¹³⁷⁷ MESTERHÁZY 1998, 31–32.

¹³⁷⁸ MESTERHÁZY 1995a, 1044–1045.

¹³⁷⁹ RÉVÉSZ 2008, 452.

¹³⁸⁰ HIDVÉGHY 1912.

¹³⁸¹ DIENES 1960, 116–117.

¹³⁸² LICHTENSTEIN–RÓZSA 2005.

¹³⁸³ PERÉMI 1998, 36.

¹³⁸⁴ Pl. Érsckútvár (Nové Zámky, Sl.), ahol a köznépi jellegű, 11. század második feléből származó érméket is tartalmazó temetőben, annak tömbjétől kissé elkülönülő helyen fekvő 59. sírban voltak rozettás lószerszámveretek (REJHOLCOVÁ 1974).

közé sorolható. Továbbá úgy vélem ide állítható a már Komárom-Esztergom megye területére eső, de még a győri megyehatár közelében, csaknem egy É–D-i irányú vonal mentén elhelyezkedő bársonyos-strázsahalmi,¹³⁸⁵ Bakonyszombathely-Feketevízi erdői¹³⁸⁶ és talán a Bana-Ördögásta hegyi¹³⁸⁷ lelőhelyek is, melyek hasonló jellegűt mutatnak. A bársonyosi kengyelek egy magányos lovas sír megmaradt emlékei is lehetnek, míg a banai és a bakonyszombathelyi lelőhelyeken egy-egy kisebb sírszámú, de lovas sirt vagy sírokat is tartalmazó, fegyveres, kalandozások korabeli – Bakonyszombathelyen a *terminus post quem*: 947 – érmeket szolgáltató sírok ismertek. E csoport határát megközelítőleg a Cócno partak jelölheti. Valószínűleg a Sokorói-dombság körzetében elhelyezkedő lelőhelyek Győr megyei csoportjához sorolhatók a már említett gic-szölőhegyi és a Gic-Tsz major¹³⁸⁸ területén előkerült sírok is. Előbbi kapcsán a rozettás lószerszámveretekkel együtt talált S-végű karkapocs alapján a lelőhely a 10. század második felétől/végétől keltezhető. A Tsz majorban pedig legalább egy további lovas sír is lehetett, s talán egy harmadik – időben minden bizonnyal későbbi – lelőhelyre utal egy szórványként előkerült állatfejes karperec.¹³⁸⁹ Gictől nyugatra, Lovászpotonának egy közelebről be nem határolható részéről került elő egy kengyel,¹³⁹⁰ mely talán ugyancsak egy 10. századi lovas sírra utalhat. E nagyobb területi egység déli határát pedig esetleg a kup-fenyődombi sír jelölheti ki, melyből kengyel, zabla, valamint elveszett „pitykék és boglárok” kerültek elő.¹³⁹¹ Ettől délre azonban a Bakony vonala leletmentes sávként jelentkezik, s csak a Balaton északi részén tűnnek fel újra hasonló temetkezések.¹³⁹²

Mint ahogy a korai alapítású vármegyék tájegységeket metszettek többfelé,¹³⁹³ úgy – amennyiben elemzésem helyes – a vizsgált területen a mikrorégiók sem követték mindenben a kistájak, tájegységek határait. A mai kistájak határait alapul véve Koroncó község a részben Sopron megyéhez tartozó Rábaköz középtájának Csornai-sík nevű kistájához tartozik, azonban csaknem annak északkeleti részén található. Gyömöre viszont már a Pápa–Devecseri-sík területére esik, Gic pedig a keletrebbre található Pannonhalmi-dombság részét képezi,

annak közvetlenül déli határán. Természetesen mindez csak a mai tájegységekkel történt összevetésben igaz.

Feltétlenül egy egységként kell vizsgálni Győr városát és annak környékét, hiszen a város történelmi szerepe miatt is adódik ennek szükségessége. Noha már a 10. században nyithattak temetőket a későbbi központ területén, ezek jellege markánsan eltérő a közelben fekvő, előbb elemzett Koroncó környéki lelőhelyektől, ezért nem kerültek említésre ott.

Az Árpád-kori Győr központja a 119 m-es átlagos tengerszint feletti magassággal rendelkező Káptalan-dombon elhelyezkedő, megközelítőleg háromszög alakú, mintegy 3 ha kiterjedésű ispáni vár volt, mely az I. István (1000–1038) által létrehozott megye központját alkotta.¹³⁹⁴ Az erősség megépítése azonban már minden bizonnyal megelőzte a vármegye létrejöttét, hiszen 997-ben Koppány felnégyelt testének egyik részét már ennek kapujára szegezték ki. A domb kedvező stratégiai fekvésének köszönhetően vált a környék meghatározó pontjává. A Duna és a Rába átkelője a Mosoni-Duna kikötője felett ellenőrzést biztosított. Nyugaton a Rába, északon a Duna képezett természetes határt, de alatta futott a Ny–K-i irányú fő közlekedési út, amely itt ágazott el Fehérvár felé, s ide torkollott a Veszprém felől jövő út is.¹³⁹⁵

A Mosoni-Duna és a Rába összefolyásánál fekvő településről a magyarok megjelenését megelőző időszak régészeti nyomai mindeddig nem kerültek elő, vagyis a terület valószínűleg lakatlan volt.¹³⁹⁶ A településen azonban az újonnan érkezők régészeti emlékei alapján már a 10. század első felében számolhatunk megtelepedéssel, erre a Káptalan-dombon előkerült, stratigráfiai helyzete és leletanyaga alapján Tomka Péter által a 10. század első felére keltezett, földbe mélyített, tűzhellyel rendelkező ház alapján következtethetünk, melyet egy államalapítás kori geredavázas raktárépület rétegzett felül.¹³⁹⁷

Bizonyosan a 10. század első harmadára/felére keltezhető temetőket, sírokat azonban jelenleg még nem ismerünk, ám ebben a kronológiai rendszerek kidolgozatlan volta mellett a temetők rossz feltárási mutatói is szerepet játszhatnak. Jellegüket tekintve azonban azok a magányos vagy csupán kisebb sírszámú, ugyanakkor

¹³⁸⁵ FÉK Nr. 59.

¹³⁸⁶ FÉK Nr. 37.

¹³⁸⁷ KISS-BARTHA 1970.

¹³⁸⁸ MRT 4, 31/5.

¹³⁸⁹ FÉK Nr. 338.

¹³⁹⁰ MRT 4, 43/***.

¹³⁹¹ MRT 4, 39/4.

¹³⁹² PERÉMI 1998, 28–33.

¹³⁹³ KRISTÓ 2003b, 87.

¹³⁹⁴ TOMKA 1996; BÓNA 1998, 29; TOMKA 2000b, 9–14.

¹³⁹⁵ TOMKA 2006, 113–114.

¹³⁹⁶ TOMKA 1996; TOMKA 2000b, 10.

¹³⁹⁷ TOMKA 1996; TOMKA 2000b, 12.

gazdagabb leleteket és/vagy lócsontokat, lószerszámokat is szolgáltató sírok, temetők, melyeket általában a 10. század első felére/kétharmadára (is) keltez a kutatás, jelenleg nem ismertek.¹³⁹⁸ A módosabb személyek temetkezéseinek tartható sírok között is csupán kettő, a győr-téglavető-dülői 47. és a győri víztorony mellett előkerült hajfonatkorongos sír említhető, ám ezek egyike sem keltezhető jelen ismereteink szerint a 10. század közepe elé. Az utóbbi lelőhely hajfonatkorongjának párhuzamai a Dunától keletre találhatóak. Az egyetlen olyan lelőhely, amely megengedné a 10. század középső harmadára történő kelteztet (is) és leletanyaga alapján hasonló is lehetett az említett kisebb sírszámú, gazdagabb leletanyagú temetőkhez, Győrtől kissé távolabb, a Malomszéki-dülőben található. A szórványként előkerült leletanyag alapján a lelőhellyel kapcsolatban fentebb elmondottakat azonban csak feltárás tudná igazolni vagy cáfolni.

Az ismert, pontosabban keltezhető temetkezések száma a 10. század második felétől mutat emelkedést. Ezek a többször sajnos csupán hiányosan vagy mindössze a leletek begyűjtésére korlátozódóan megmentett, s így pontos sírszámuk ismerete nélkül elpusztult temetők valószínűleg nagyobb sírszámúak is lehetnek egykor. A rendelkezésünkre álló adatok alapján legalább 8 temetővel számolhatunk a mai város területén és közvetlen közelében, ezek közül a központi részen található a győr-újszállásoki, a Lehel utcai, a már említett téglavető-dülői, illetve a víztorony melletti temető, továbbá ide sorolható, de már a templom körüli típusba tartozik a győr-székesegyházi. A település központjától kissé távolabbi körben pedig Bácsa, Szent-Vid, Pósdomb, valamint Fövenyes-domb következnek.

A Káptalan-dombon elhelyezkedő székesegyházi temető az egyetlen, mely a középkori város területén található.¹³⁹⁹ A késő középkori városfalaktól néhány száz méterre külső irányban helyezkednek el az újszállási és a víztorony környéki temetők, melyek az ún. „homokgödroségi” lelőhelykomplexum részét alkotják, mely elnevezés a város területén fekvő bányára vonatkoztatható.

¹⁴⁰⁰ Sajnos azonban erről a területről nem maradt fenn sem térkép, sem összesítő felmérés.¹⁴⁰¹ A sírok bizonyára több csoportot alkothattak, melyek közül a tereptárgyakat figyelembe véve a víztorony környékén és az Újszállások nevű sertésstelep környezetében fekvők sorolhatók egy-egy csoportba, s így valószínűleg egy-egy temetőhöz. E két temető kiterjedése nem ismert, így esetleges távolságuk megbecsülése is csak bizonyos térértékek között lehetséges. Segítségét Győr város korabeli térképe nyújthat, mely a topográfiának is hasznos alapja. Ezen fel van tüntetve a víztorony épülete és a sertésszállások is,¹⁴⁰² egymástól mintegy 400 méter távolságra. Börzsönyi Arnold 1894. évi beszámolója szerint a két terület között „néhány holdnyi szántóföld” volt.¹⁴⁰³ A két sírkertben Paszternák István két közösség egy időben használt temetőit feltételezte.¹⁴⁰⁴ A víztorony melletti sírkert véleményem szerint a 10. század közepétől keltezhető legkorábban, s felmerült a sírobulusok alapján annak 12. századi használata is.¹⁴⁰⁵ Az újszállásoki esetében a 11. század végi használat sem zárható ki. Ez utóbbi temető lehet Szőnyi Eszter véleménye szerint talán a két sírkert közül a korábban megnyitott.¹⁴⁰⁶ Kérdés azonban, hogy e két sírkert „egy, vagy – mint az valószínűbb – két faluhoz tartozott-e”,¹⁴⁰⁷ hiszen egy temető mindig egy településhöz tartozik.¹⁴⁰⁸

A homokgödroségi lelőhelykomplexumtól légvonalban déli irányban, mintegy 700-800 m-re következik a győr-téglavető-dülői, beletemetett 10–11. századi sírokkal is rendelkező, ám döntően avar kori temető. Ebben volt található a város egyik gazdagabb temetkezése, amely megadásának *terminus post quem* időpontja 947. Földrajzi távolságát tekintve a következő, még a város központi részén található a Lehel utcai sírkert. A rendkívül szegényes forrásbázis alapján annyi talán elmondható róla, hogy legkorábban a 10. század második negyedétől/közepétől keltezhető temető hasonló jellegű, de feltehetően kisebb sírszámú lehetett, mint a téglavető-dülői. Ezek a sírkertek egy kb. 2 km átmérőjű, a Mosoni-Dunától és a Rábától délkeletre fekvő körben találhatóak. A Győr területéről, bizonytalan körülmények

¹³⁹⁸ Felmerült, hogy bizonyos temetőkben – Győr-Újszállások (TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 261), Győr-Szeszgyár, Győr-Téglavető-dülő (TOMKA 2000b, 14) – lovas sírok is voltak, melyek így korábbi kelteztet tennének lehetővé. A magam részéről a Téglavető-dülői temetőből ilyenre utaló adatot nem ismerlek, a homokgödroségi temetőrészlet esetében pedig ugyancsak kritikával kell kezelni az ilyen információkat, mivel nem ismert, hogy a bizonytalan összefüggésben emlegetett lókoponyák (TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 261) milyen jellegű és korú objektumból kerültek elő. Mindez érvényes a Téglavető-dülő területéről ismert, feltételezsen csont markolatborításának meghatározott szabályára is (TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 262–263).

¹³⁹⁹ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 262.

¹⁴⁰⁰ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 255–262.

¹⁴⁰¹ SZŐNYI 2007, 12; XJM R. A. 39–2008.

¹⁴⁰² BOROVSKY 1908, 1. térkép; TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 294, 1. kép.

¹⁴⁰³ BÖRZSÖNYI 1984, 20.

¹⁴⁰⁴ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 256.

¹⁴⁰⁵ SZŐNYI 2007, 26.

¹⁴⁰⁶ SZŐNYI 2007, 24.

¹⁴⁰⁷ SZŐNYI 2007, 26.

¹⁴⁰⁸ MESTERHÁZY 1995a, 1037.

V.3. MIKROREGIONÁLIS VIZSGÁLATOK

között előkerült szórványelet – Győr-Belváros – kapcsán felmerül a lehetősége, hogy sír vagy sírok helyére utalhat ez is.

A temetőket tekintve délnyugati irányban már egy következő, távolabbi részen – a Káptalan-dombtól számítva mintegy 3-5 km átmérőjű körben – fekszik a Fővenyes- és a pósdombi sirkert, melyek használati idejüket tekintve e központ temetőinél – az újszállások kivételével – későbbiek lehetnek. A Fővenyes-dombi két sír egyike egy bordázott S-végű karika alapján, míg a pósdombi egy hasonló lelet típus mellett I. András (1046–1060) érme alapján is igazolhatóan használatban volt még a 11. század közepét követően, az utóbbit azonban már a 10. században is megnyithatták.¹⁴⁰⁹ Egy még külsőbb körbe sorolható Ikrény-Silógödörök érmével keltezhetően 11. század végi – 12. századi temetője, s szintén sírra vagy sírokra utalhatnak a Mendel-dombon előkerült hajkarikák, feltételezhetően a 10. század második felével kezdődő időszakból. A Káptalan-dombtól kb. 4-5 km-re az ellenkező, É–ÉK-i irányban, a Mosoni-Duna által elválasztva található Bácsa, Szent-Vid lelőhelye. A sajnos csupán kisebb részben feltárt, egy felhagyott település területén nyitott temető a 11. századi megtelepedést igazolja. Ugyancsak ÉK-i irányban, ma már Győr részét képező, ám a 10–11. század folyamán attól még elválasztható volt Győrszentiván, ahonnan két temetőt ismerünk. A söpröshegyi részen egy bizonytalan sírszámú temető 14 temetkezése került elő, melyek keltezése tekintetében az ezredfordulót megelőző és azt követő évtizedek valószínűsíthetők, míg Károlyházán egy leletekben rendkívül szegény 11. századi sirkertet dokumentáltak.

Győr központi területére tehát jelen ismereteink szerint jellemzőbbek a vélhetően nagyobb sírszámú, ún. köznépi jellegű temetők, melyekben előfordulhat egy-egy gazdagabb, a 10. század közepén/második felében megásott sír is. Kisebb sírszámú, lovas és/vagy fegyveres sirt vagy sírokat is tartalmazó 10. századi lelőhelyek azonban eddig nem ismertek, sem hasonló „magányos” sírok (az egyetlen kivétel a Malomszéki-dűlőben lévő temető lehet). Az ilyen paraméterekkel bíró lelőhelyek Győrtől távolabb, azt annak északi részének kivételével csaknem teljesen körbe övezve helyezkednek el. A város területén történt, a 10. század korábbi részében lezajlott megtelepedést azonban a stratigráfiai helyzetét tekintve Tomka Péter által a 10. század első felére keltezett¹⁴¹⁰ települési objektum igazolni látszik, így kell vetni, hogy talán csak nem ismerjük fel a korai síro-

kat. A település topográfiai helyzetét tekintve a temetők alapján az ispáni központ környékét laza körben övező, önálló, de a központ ellenőrzése alá tartozó szállásokkal, később falvakká alakuló települési szerkezettel számolhatunk.¹⁴¹¹ Ezek között a már 10. század folyamán, annak közepén/második felében megnyitott temetők (Téglavető-dűlő, Víztorony) az ispáni várhoz közelebb helyezkednek el,¹⁴¹² míg a feltételezhetően csak az ezredforduló után nyitott sirkertek inkább egy távolabbi körben vannak.

A lelőhelyek és az ott eltemetett személyek számát vizsgálva feltűnő, hogy a 11. századi sírok száma jelentősen meghaladja a 10. századi temetkezéseket. Ennek oka még feltárássra vár. Számolhatunk egy a népesség számában bekövetkező növekedést mutató tendenciával, amit talán a kevésbé valószínű demográfiai robbanás helyett inkább áttelepüléssel indokolhatunk. Elképzelhető azonban az is, hogy – mint már említettem – nem ismerjük fel a temetőknek a 10. század első felére helyezhető rétegét. Ha feltételezzük, hogy az eltérő reprezentáció miatt¹⁴¹³ nem láthatók ezek, akkor is kérdés marad, hogy temető szerkezeti típusok közül a kisebb sírszámú temetők miért hiányoznak (természetesen ennek is lehet kutatástörténeti oka, az egyetlen kivételt talán a Malomszéki-dűlőbe lokalizálható jelenthetné, amennyiben feltárással hitelesítené). A reprezentáció szerepével kapcsolatosan pedig megválaszolásra vár, hogy Győrben esetleg miért nem kerültek már sírba azok a tárgyak, melyek az innen 10-15 km-re fekvő Koroncón még igen. Kevésbé tűnik számomra reális magyarázatnak, hogy a mai megyeszékhely területén ne éltek volna olyan módosabb személyek, akikkel ezeket eltemethették volna.

Sajnos a temetőkhöz tartozó telepeket nem, vagy csupán kevésbé ismerjük. A már említett Káptalándombi kökemencés gödörház, majd az azt felülrétgöző cölöpszerkezetes tárház mellett Árpád-kori településnyomok a város területén több helyről is ismertek: a Budai út mentén a Széchenyi téren, valamint a Rákóczi utca 18. és 59. számú telkeken.¹⁴¹⁴ Ez a terület déli és keleti irányból csaknem a Rábától a Mosoni-Duna vonaláig ívesen öleli az ispáni várat, annak elhelyezkedését tekintve a mai Bécsi kapu tértől indulóan, megközelítőleg a Kisfaludy és a Liszt Ferenc utca vonalában, majd a Kis János utca vonalánál a Duna irányába fordulva, s végül a Bástya és az Apáca utca között tér vissza majdnem a vár északkeleti sarkáig.¹⁴¹⁵ Ez a suburbium terület, amelynek falusias jellegű települései az Esztergom-

¹⁴⁰⁹ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 264.

¹⁴¹⁰ TOMKA 1996; TOMKA 2000b, 12.

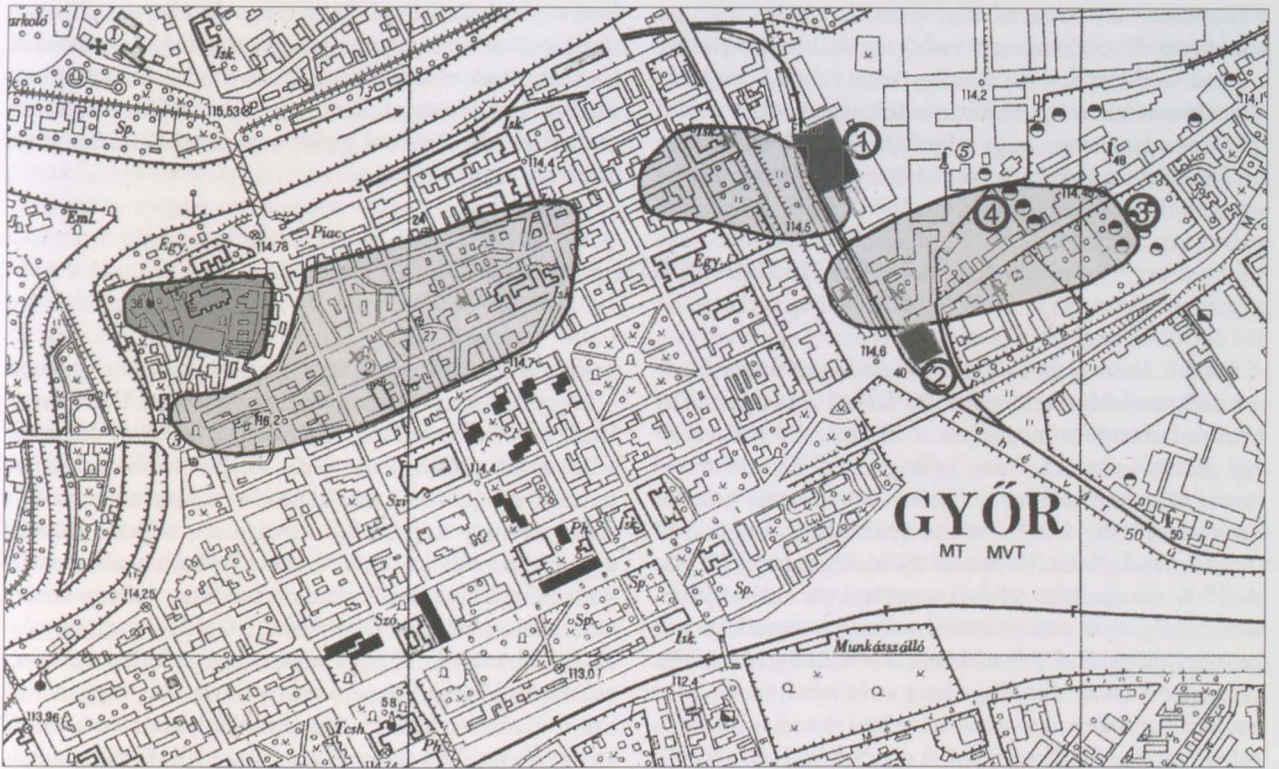
¹⁴¹¹ TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 264.

¹⁴¹² TOMKA 2000, 2. kép.

¹⁴¹³ TOMKA 1996a, 253; TOMKA 2000b, 14.

¹⁴¹⁴ TOMKA 2000b, 13; TOMKA 2006, 114.

¹⁴¹⁵ SZÓNYI–TOMKA 2006, 5. ábra; TOMKA 2011b.

72. kép. Győr az Árpád-korban: ispáni vár, váralja, keleti külváros:
1. Vagonyár, 2. Víztorony, 3. Újszállások, 4. Homokgödörök

ba, majd Budára vezető út mentén helyezkednek el.¹⁴¹⁶ A település azonban jellegét tekintve eltért a tisztán mezőgazdasági jellegű telepektől, a földbe mélyített kemencék megléte és az állattartásra utaló árokrendszerek hiánya felveti a kézműipari foglalkozások üzésének lehetőségét is.¹⁴¹⁷ Településre utaló nyomok az ún. Vagonyárnál, a Vas Gereben és a Kiss János utca közti részen is kerültek elő, ez a település Tomka Péter véleménye szerint a 10. század első felére, csaknem a honfoglalás utánra keltezhető. További telepnyomok kissé távolabb, az ún. Homokgödörknél voltak megfigyelhetők, melyek ugyancsak ehhez a komplexumhoz sorolhatók, s a felsorolt telepjelenség-csoportok egymással összefüggtek.¹⁴¹⁸ A Homokgödörök területének korabeli elnevezése ismeretlen,¹⁴¹⁹ s nem lehet kizárni, hogy a többitől kissé elkülönülve, önálló plébániatemplommal is rendelkezett [72. kép].¹⁴²⁰

Kora Árpád-kori telepnyomokként értékelhetők a téglavető-dülői temető területén megfigyelt tűzhelyek is,¹⁴²¹ s ugyancsak a kora Árpád-kori megtelepedést igazolják a bácsai telepjelenségek. Győrszentiván söröshegyi részén, a feltárt temetőtől délnyugatra, az ún. Zsombékos-dülőben kerültek elő terepbejárás során Árpád-kori telepre utaló leletek.¹⁴²² Győr déli határában, Ménfőcsanak területén a Széles-dülőben pedig egy 10–11. századi település ismert, melyet Béla *dux* érme (1048?–1060) alapján a 11. század közepét követően hagyhattak fel.¹⁴²³

A Káptalan-dombi telep – a jellege alapján – egy felesleget termelni képes gazdaságot körvonalaz, mely magyarázatául szolgálhat a 10. századi várbelső tárházára és az ezredforduló után épült raktáreépület meglétére.¹⁴²⁴ Ipari tevékenységre utaló műhelyek nyomait lehetett dokumentálni a Vagonyár területén folytatott feltáráson is,

¹⁴¹⁶ TOMKA 2007, 64.

¹⁴¹⁷ TOMKA 2000, 7–9.

¹⁴¹⁸ TOMKA 2007, 66, 70.

¹⁴¹⁹ Szóke Béla ezt Szent Benedek-falvával azonosította (SZÓKE 1959, 94).

¹⁴²⁰ TOMKA 2000, 7–8; TOMKA 2006, 114, 116.

¹⁴²¹ TOMKA 1971, 62–64; TOMKA 1996.

¹⁴²² SZÓNYI–TOMKA 1985, 98.

¹⁴²³ TAKÁCS 1996; TOMKA 2000b, 13.

¹⁴²⁴ TOMKA 2000, 11.

V.4. NAGYOBB TERÜLETI KITEKINTÉS

e telep lakói a mezőgazdasági termelés mellett ipari és kereskedelmi tevékenységet is folytattak, bekapcsolódva a dunai kereskedelembe, csakúgy, mint ez a már említett Káptalan-dombi telep esetében is feltételezhető.¹⁴²⁵

Sajnos úgy látom, hogy a forrásbázis jelenleg nem teszi lehetővé további mikroregionális vizsgálatok lefoly-

tatását, és be kell látni azt is, hogy a vizsgálatok célkitűzésénél említett lehetőségre, a kronológiai rendszerek finomításának elvégzésére a leletanyag nem adott alkalmat. A feldúlt vagy csupán részlegesen feltárt temetők mellett ennek alapvető gátját a pénzzel keltezett sírok alacsony száma jelenti.

V.4. NAGYOBB TERÜLETI KITEKINTÉS

A kisebb területi egységek után érdemes kitekinteni a kissé távolabbi területekre is. Keleti irányban, Komárom-Esztergom megyében a 10. századi lelőhelyek egy jelentős része a Duna jobb partján képződött teraszos részeken található, főként Komáromtól keletre: Szöny-Timföldgyár,¹⁴²⁶ Almásfüzitő-Nagykolónia,¹⁴²⁷ Dunaalmás-Tatai út,¹⁴²⁸ Neszmély-Meleges hegy,¹⁴²⁹ Bajót.¹⁴³⁰ Kissé távolabb a folyó vonalától, de valószínűsíthetően még ebbe a csoportba sorolható a szomód-bocskahahegyi lelőhely is.¹⁴³¹ Ezek közül Dunaalmás, Neszmély és Szomód lovas sírt vagy sírokat is tartalmazó, esetenként fegyveres, kalandozások kori érméket is szolgáltatató sírjai és sírkertjei ismertek. Szöny-Timföldgyár területéről pedig egy temető 4 sírjáról van adat, mely Vékony Gábor meglátása szerint 10. századi volt.¹⁴³² Almásfüzitőn préselt aranyozottakkal és gömbsorc süngős fülbevalópárral eltemetett női sírt találtak.¹⁴³³ Kissé távolabb ezektől, legkevesebb egy feldúlt női sírra utalhatnak a bajóti csüngős veretek, a veretrátétes karperec és az S-végű karikák, melyek azonban már a 10. század második felének irányába mutatnak, s inkább ún. köznépi jellegű temetkezést valószínűsítenek.¹⁴³⁴ A folyótól dél felé Szomód-Bocskahagyen egy lovas, fegyveres, 924. évi *terminus post quem* dátumot biztosító arab dirhemeket is tartalmazó sír ismert,¹⁴³⁵ kérdés azonban, hogy magányosan-e vagy temetőből. A megtelepedés természetföldrajzi tényezőit tekintve figyelemre méltó,

hogy e lelőhelyek egy része – Bajót, Neszmély, Szomód – kikerüli a Gerecse-hegység magasabban fekvő területeit, s annak szélét követik, ami a Sokorói-dombság völgyeiben elhelyezkedő Győr megyei lelőhelyeket juttathatja eszünkbe. Komáromtól nyugatra azonban hasonló lelőhely mindaddig nem ismert, a Duna mentén egy leletmentes sáv után a már Győr megyében található Gönyű következik, ám a mindössze néhány ismert karikaékszer alapján jellemezhető lelőhely esetében valószínűbbnek tűnik, hogy annak jellege különbözött az előbbiektől, s ún. köznépi környezetre utal. Ugyancsak kissé távolabb, a Cuhai–Bakony-ér folyása által határolva helyezkedik el Bana, Bársonyos és Bakonyszombat hely,¹⁴³⁶ melyeket ezért a már említett Sokoró környéki csoporthoz soroltam. Talán ide lehetne még sorolni a csetényi kengyelpárt és zablát is, mely valószínűleg egy lovas sírra utal.¹⁴³⁷

Veszprém megye északi részéről kevesebb lelőhelyet tartanak nyilván. A Sokorói-dombság körzetében elhelyezkedő lelőhelyek Győr megyei csoportjához is sorolhatjuk a gic-szölőhegyi és a homokbányai lelőhelyeket, mindkettő lovas sírral vagy sírokkal, továbbá egy harmadik lelőhelyre utal egy szórványként előkerült állatfejes karperecpár.¹⁴³⁸ A megyehatártól kissé távolabb déli irányban szegényes, ún. köznépi jellegű temetők sorakoznak: Csetény-Szölőhegy,¹⁴³⁹ Dudar-Köbánya,¹⁴⁴⁰ Bakonykoppány-Kavicsbánya,¹⁴⁴¹ Pápa-Mika

¹⁴²⁵ TOMKA 2007, 74.

¹⁴²⁶ FÉK Nr. 1057.

¹⁴²⁷ KISS 1987.

¹⁴²⁸ KRALOVÁNSZKY 1989.

¹⁴²⁹ HAMPEL 1900, 550–554.

¹⁴³⁰ MRT 5, 2/***.

¹⁴³¹ FÉK Nr. 1054.

¹⁴³² VÉKONY 1999, 192.

¹⁴³³ KISS 1987.

¹⁴³⁴ MRT 5, 2/***.

¹⁴³⁵ FÉK Nr. 1054.

¹⁴³⁶ FÉK Nr. 37., Nr. 59.; KISS–BARTHA 1970.

¹⁴³⁷ HAMPEL 1907, 110–111.

¹⁴³⁸ FÉK Nr. 338.; KOVÁCS 1994, 122.

¹⁴³⁹ MRT 4, 20/4.

¹⁴⁴⁰ PERÉMI 1998, 38.

¹⁴⁴¹ MRT 4, 5/2.

V.4. NAGYOBB TERÜLETI KITEKINTÉS

gyár,¹⁴⁴² továbbá a település környékének közelebről ismeretlen lelőhelye vagy lelőhelyei,¹⁴⁴³ s már a Sopron megyéhez közeli északi határról Kemenesszentpéter-Dombi-dülő.¹⁴⁴⁴ Ezen temetők leletanyaga – S-végű karika, állatfejes kar- és nyakperec – a 10. század közepének, második felének irányába mutat.

Sopron megye területének leggazdagabb lelőhelye Csorna, mely csaknem a Rába és Rábca folyók, valamint a Hanság által közrezárt terület középpontjában helyezkedik el. A település Csatár és Sülyhegy nevű részéről több temetőt is ismerünk, sajnos azonban mindegyik számos bizonytalan ponttal rendelkezik. Csatáron legalább 6 lovas sír volt, az egyikből torques, egy másik lovas temetkezésből sodrást utánzóan öntött gyűrű, de főként Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) érme alapján annak a 11. század középső részéig tartó használatára lehet következtetni. Sülyhegyen egy vagy két, egymás közelségében lévő, ám nem feltétlenül egy időben használt temető is létezhetett, ahonnan legkevesebb 3 lovas sír is előkerült, ebből kettő rozettás lószerszámveretekkel. A fegyveres sírra vagy sírokra az előkerült nyilcsúcsok utalnak. *Terminus post quem* időpontként Provence-i Hugó itáliai király (926–931) átfűrt érme szolgál. Hasonló jellegű – ám lovas temetkezésekre nem utaló – leletanyaggal rendelkezik Dör-Kápolna-dülő,¹⁴⁴⁵ ahonnan veretes öv került gyűjteménybe. Kérdés, hogy ezeket a Csorna környéki lelőhelyeket egy csoportba sorolhatjuk-e a mosonszentmiklósi, ötvenyi, enesei lelőhelyekkel. Sajnos az enesei és a rábacsécsényi sírokról szinte alig rendelkezünk információval, a mosonszentmiklósi és az ötvenyi azonban illeszkedne e sírok közé, amennyiben határként nem a Rábcat jelölnénk ki. Nem mondana ellent ennek a csoportosításnak sem kronológiai, sem – a vízfolyást nem számítva – természetföldrajzi tényező. Az egyetlen probléma, hogy Csorna környékéről magányos lovas temetkezések nem ismertek, míg az ötvenyi ilyen lehetett.

Csornától délre, egy kissé távolabbi körbe esik Rábadány-Patyi-domb,¹⁴⁴⁶ ahol egy szórvány csörgő talán

egy sírt vagy temetőt sejtet; Rábacsanak-Homokbánya¹⁴⁴⁷ vélhetően legalább 3 lovas temetkezést, bronzellenzős szablyát, kétélű kardot is tartalmazó sírjai; Páli-Kavicsbánya¹⁴⁴⁸ nyilcsúcsokat is szolgáltató temetkezései; Himod-Káposztás¹⁴⁴⁹ részleges lovas, ijcsontos, de a 10. század második fele, 11. század eleje irányába mutató ékszereket is felvonultató temetőtöredéke; Röjtökmuzsaj-Zsebedomb¹⁴⁵⁰ tegezés, nyilcsúcsos férfisírja, s talán még ide sorolható Szakony-Kavicsbánya¹⁴⁵¹ gazdag leleteket adó temetője is. Ettől délre pedig már Vas megye területén Vasasszonyfa-Meszleni határában került elő két sír,¹⁴⁵² melyek egyikéből Provence-i Hugó és II. Lotár itáliai királyok (931–945) érme ismert, a sírban azonban további érmék is voltak. A település közelebről meg nem határozható helyéről pedig 2 db vaskengyel között. Ezt a csoportot talán a Kelet-Alpok nyúlványai zárják, az itt lévő, a mai Burgenland területére eső temetők azonban már a 10. század vége/11. század irányába mutatnak.

Csornától nyugatra, a Hanság déli részén – szemben a Moson megye esetében említett 10–11. és 11. századi lelőhelyekkel – a 10. századra keltezhető temetők sorakoznak, részben a Győr és Kapuvár között húzódó út mentén. A már említett csornai temetők mellett ilyen Acsalag-Hosszúdomb is,¹⁴⁵³ melynek csüngős veretei a 10. század középső harmadával kezdődő időszakra utalnak; valamint Veszkény, ahol a Tormostyán-dülőben egy legalább 11 síros temető volt, melynek sírjai között tényleges lovas temetkezés mellett legalább 3 jelképes lovas sír is előkerült.¹⁴⁵⁴ A sodrott nyakperec alapján a temető talán a 10. század közepére datálható. Továbbá Kapuvár – bizonytalan – fegyveres férfisírja lenne még ide sorolható.¹⁴⁵⁵

A megtelepedést befolyásoló tényezők között a folyók lényeges szerepére a kutatás többször felhívta már a figyelmet.¹⁴⁵⁶ Ennek megfelelően a Kisalföld déli felében is nagy szereppel bírtak a folyók, mint a Mosoni-Duna, a Rába, a Rábca, de a Sokorói–Bakony-ér is,¹⁴⁵⁷ azonban főként nem a nagyobb folyók, hanem a kisebb patakok voltak igazán fontosak.¹⁴⁵⁸ A folyók kiemelt szerepe

¹⁴⁴² MRT 4, 61/12.

¹⁴⁴³ MRT 4, 61/**.

¹⁴⁴⁴ PERÉMI 1998, 38.

¹⁴⁴⁵ SZÓKE 1954, 129–130.

¹⁴⁴⁶ TOMKA 1997a.

¹⁴⁴⁷ ERDÉLYI 1995a, 95–96.

¹⁴⁴⁸ UZSOKI–SZÓKE 1960.

¹⁴⁴⁹ TOMKA 2011.

¹⁴⁵⁰ GOMÓRI 2002, 108, 66. kép.

¹⁴⁵¹ ERDÉLYI 1995a, 96; RÉVÉSZ 2006, 417–419.

¹⁴⁵² KISS 2000, 257–260.

¹⁴⁵³ FÉK Nr. 5.

¹⁴⁵⁴ ERDÉLYI 1995a, 96–97.

¹⁴⁵⁵ ERDÉLYI 1995a, 95.

¹⁴⁵⁶ TAKÁCS 2000, 79–80; KRISTÓ 2003b, 16–17.

¹⁴⁵⁷ RÉVÉSZ–TAKÁCS 2006, 21.

¹⁴⁵⁸ TAKÁCS 2006b, 17.

azonban nem csupán a síkvidéki területekre vonatkozatható, hasonló jelenség figyelhető meg a Kisalföldet észak felől határoló Kárpátok esetében is, ahol a 10. századi települések folyók völgyeiben találhatók.¹⁴⁵⁹ Vizsgált területünkön a Duna mosoni ága játszott fontos szerepet, de a Pándzsa patak mentén, a Sokoró-völgyében, továbbá a Lajta, a Marcal és a Rába vonalán egyaránt megtalálhatók a lelőhelyek. Különbség azonban Komárom-Esztergom megyével szemben, hogy ott a Duna főága mentén helyezkedik el a lelőhelyek egy jelentős része, míg Győr és Moson megyékben ez kevésbé jellemző, ami alátámasztja, hogy a Mosoni-Duna jobb partja jelentősebb szereppel bír, mint a Szigetköz – legalábbis északi – területe. Ennek oka abban is keresendő, hogy a természeti viszonyok itt kedvezőbbek voltak, mint a folyók által közrezárt területen, s a hajózás a Duna szabályozásáig is a mosoni ágon folyt.¹⁴⁶⁰

A lelőhelyek által kirajzolható településszerkezetet tekintve a lelőhelyek száma Győr megyében lényegesen magasabb a mosoni értékeknél. A szomszédos Sopron megyéből kb. 30 lelőhelyet ismerünk. A temetők jellegét illetően az ún. magányos sírok többsége is Győr területén található, a hasonló mosoni sírok leleteik gazdagságát tekintve ugyanakkor elmaradnak a rozettás csoport Koroncó környéki példáitól. A kutatás jelen helyzete alapján úgy tűnik, mindkét megye területéről hiányoznak a kisebb sírszámú, gazdagabb leleteket szolgáltató temetők, ám nem zárható ki, hogy ezt esetenként a kutatás hi-

ányossága is okozhatja, így feldúlt, esetleg nem teljesen feltárt voltuk miatt nem ismerjük fel ezeket. Jelenleg úgy tűnik fontos különbség Sopron megyével szemben, hogy annak területéről biztosan nem ismert eddig nagyobb, a százas nagyságrendet meghaladó sírszámú, ún. köznépi jellegű temető. A kisebb sírszámú, gazdagabb temetők viszont jellemzőbbek Sopron megyére, ilyenek Rábacsanakról, Veszskényről, Szakonyból és Csornáról is előkerültek, ez utóbbiak között több rozettás lószerszámokat tartalmazó sír is volt, ami – mint már említettem – eltér a Győr megyeiek vélhetően „magányos” sírjaitól.

A településeket tekintve megállapítható, hogy a Hanság keleti széléig, sőt tovább nyugati irányban, el egészen a Lajta folyóig ugyanolyan településszerkezettel számolhatunk már a 10–11. században is, mint az ország belsőbb területein. Falusias jellegű települések Moson és Győr vára között is voltak, csak a mosoni vártól nyugatra nem került elő ilyen lelőhely, ezt azonban szintén okozhatja a kutatás hiányossága is.¹⁴⁶¹ Kérdés, hogy a kisebb sírszámú temetők milyen jellegű településekre utalnak. Kis lélekszámú közösség hosszabb ideig használt temetője, vagy egy mobilis közösség sírkertje is elképzelhető. Esetleg még az államalapítás korában is meglévő vándorló falu temetője.¹⁴⁶² Mivel csupán néhány nagyobb sírszámú temető ismert, így adódik a feltételezés, hogy a nagyobb, falusias jellegű települések száma kisebb volt, s tanyaszerű megtelepedés lehetett az igazán jellemző.

¹⁴⁵⁹ PARCZEWSKI 1997.

¹⁴⁶⁰ GÖCSEI 2004.

¹⁴⁶¹ TAKÁCS–RÉVÉSZ 2006, 30.

¹⁴⁶² TAKÁCS 2000, 80.

VI. RÉGÉSZETI ADATOK GYŐR ÉS MOSON MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TÖRTÉNETÉHEZ

A fejezet a bemutatott forrásbázis felhasználásával szolgált adatokat a két megye és a Dunántúl nyugati részének egykori történetéhez. Természetesen ehhez elengedhetlenné válik az elemzés kiterjesztése a Győr és Moson megyék határain túli területekre, illetve a vizsgálatba bevonható további forráscsoportokra is. A kronológiai, a mikroregionális és a nagyobb területeket átfogó elemzésben Győr és Moson megye – valamint az azokkal többé-kevésbé szomszédos területek – lelőhelyeit már érintettem, a nyugati területek és a határvidék településtörténetének vizsgálatához azonban el-

engedhetlen az ezeken átívelő kitekintés. A határvidék kérdéskörének elemzése két fő részre osztható, melyek azonban egymással korrelálnak. Egyfelől a katonai-politikai szempontok szerinti határvidék kérdése, valamint az ezzel összefüggő kulturális, a határvidékeken megfigyelhető ún. kapcsolati zóna vizsgálata, melyben az egyes népségek közötti érintkezés esetlegesen megmutatkozik. Ennek során a Nyugat-Dunántúlnak és a Kelet-Alpok vidékének Dunától délre eső területét szerezném elemzés alá vonni.

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

A 10–11. század vonatkozásában az első és legfontosabb kérdés a határ, melynek problematikája az utóbbi időben népszerű témája volt a kutatásnak, jó néhány tanulmány foglalkozik új, módszertani szempontból is ezzel a kérdéssel.¹⁴⁶³ Fogalma a mai, modern értelmében világos, ám annak jellege a történeti korokat tekintve már kevésbé egyértelmű.

A kora középkorban a pontosan kijelölt határok, ha nem is számítottak teljesen ismeretlenek, mégis kevésbé voltak jellemzőek. Ezek vonala többé-kevésbé természetföldrajzi tényezőkhöz kötődött. Ahol ilyen markáns tényező nem szabta meg azt, ott a szárazföldi határok azonban gyakran elmosódtak. Az írott források mellett ezek elemzéséhez a történeti és névtani adatok mellett főként a régészeti leletek nyújthatnak fogódzót.

Mindenekelőtt módszertani problémát jelent a határ fogalmának, jellegének meghatározása. A kora középkorban az elhatárolásnak/elhatárolódásnak különböző formái ismertek, melyek nem fejezhetők ki csupán a határvédelmet szolgáló *limes* vagy *marcha* kifejezéssel.¹⁴⁶⁴ Kérdéses ezek térbeli kiterjedése, egy vagy két dimenziós – vonal vagy zóna – jellege,¹⁴⁶⁵ ebből következően pedig, hogy a két szomszédos területet határvonal, avagy egy szélesebb zóna¹⁴⁶⁶ választja-e el egymástól.

Az újabb kutatások arra hívták fel a figyelmet, hogy a határok nem minden esetben jelentettek markáns választóvonalat, a korai történelem társadalmait ugyanis a legtöbb esetben nem választották el egymástól éles, zárt határok.¹⁴⁶⁷ Ezek a határok nem természetből fogva léteztek, hanem népek és államok, szociális csoportok és vallási felekezetek tartották fenn azokat.¹⁴⁶⁸ A határok kialakulását a 9–11. századi Közép-Európa esetében befolyásolhatta politika, ideológia, mentalitás, kultúra, de a természetföldrajz is.¹⁴⁶⁹ Ám idővel ezek fokozatosan elmosódtak, és a határok átjárhatóvá váltak.¹⁴⁷⁰ A Karoling Birodalom keleti határa sem jelentett átléphetetlenül zárt vonalat, mely a határ két oldalán az egymástól való teljes elzárkózást biztosíthatta volna.¹⁴⁷¹

A határ problematikája kapcsán nem kerülhető meg azon módszertani kérdés sem, hogy a régészeti leletek alapján készített elterjedési térképeket – melyek alapján kísérletet tehetünk bizonyos területi egységek meghatározására – hogyan és milyen módon kell értelmezni. Az újabb kutatás ezeket ma már kellő kritikával kezeli. Figyelembe kell venni, hogy a régészeti leletanyag csak egy kis részletét ábrázolja az egykori teljes spektrumnak,¹⁴⁷² s e leletanyag megjelenését ábrázoló térképek ritkán mutatják az egyes tárgyak valós elterjedését.¹⁴⁷³

¹⁴⁶³ HARDT 2000; POHL 2000; REIMITZ 2000.

¹⁴⁶⁴ REIMITZ 2000, 17–18.

¹⁴⁶⁵ POHL 2000, 16–18.

¹⁴⁶⁶ FEHR 2008, 101.

¹⁴⁶⁷ BRATHER 2004, 536.

¹⁴⁶⁸ POHL 2008, 131.

¹⁴⁶⁹ GIESLER 1997, 1; HARDT 2000, 56.

¹⁴⁷⁰ POHL 2008, 131.

¹⁴⁷¹ HARDT 2000.

¹⁴⁷² GIESLER 2008, 406.

¹⁴⁷³ STEUER 2004, 59–60.

Azonban, ha a határt nem is rajzolják ki, de Jochen Giesler véleménye szerint a viseletben megfigyelhető orientáció a kulturális – s ezzel együtt természetesen politikai – befolyásra is utal.¹⁴⁷⁴ Elsősorban azonban a megtelepedési területeket tükrözi.¹⁴⁷⁵ Továbbá a határokat vizsgálva úgy tűnik – a kutatás meghatározó részének véleménye szerint –, hogy éles kulturális határok helyett inkább egy ún. kapcsolati zóna lehet a vizsgálat kiindulópontja,¹⁴⁷⁶ melyben maguk a kultúrák, anyagi műveltségek (s természetesen a személyek is) találkoznak, s így befolyásolják egymást, de ezzel együtt el is mossák az éles kulturális határokat, s így a két oldal – legalábbis Sebastian Brather véleménye szerint – hamarosan szétválaszthatatlanná válik. Így ami továbbviheti a vizsgálatokat, az nem is annyira az egyes kultúrák megkülönböztetése, hanem a kulturális szintézis, a többes alapon zajló fejlődési folyamatok vizsgálata.¹⁴⁷⁷ Elemezni kell a kialakult – politikai, gazdasági, szociális – helyzetet, melyben a csere megtörténik.¹⁴⁷⁸ Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a vizsgált kapcsolatrendszerek differenciáltak is lehetnek, ezért fontos a kisebb, regionális egységek kutatása.¹⁴⁷⁹ Az átmeneti zónák vizsgálatához így a régészeti leletanyag elemzése elengedhetetlen, hiszen ezekben tükröződhetnek kultúrtörténeti választóvonalak,¹⁴⁸⁰ szociális „határok”, s a különbségek sokaságán belül megfigyelhető határok.¹⁴⁸¹

A kérdés kapcsán újfent meg kell említeni az etnikai identitás kérdését, hiszen a határ összefüggésben van az etnikummal, mivel a határvidék mindig magában rejtje az adott terület etnikai és politikai átalakulásának lehetőségét.¹⁴⁸²

A határok jellegének vizsgálata során fontos tényezőként kell megemlíteni, hogy fizikai értelemben vett szerepük mellett a korabeli ember számára ezek bírhattak szimbolikus jelentéssel is. Így a frankok és a „hunok” – az avarok, majd a magyarok – között elhelyezkedő határ nem csupán a keresztények és a pogányok közti választóvonal volt, hanem a „jót” és a „gonoszt”

határoló, így egészében véve az üdvözülés és az apokaliptikus jelképeként értelmezett vonal.¹⁴⁸³ Mindez lecsapódhatott az írott hagyományban is. A nyugat-európai historiográfia toposzszerű megállapításaiban tükröződő szemléletmódjuk: a keresztény és a pogány világ összecsapásának eszméje, melyben gyakran évszázados kliséket is felhasználtak.¹⁴⁸⁴ Geopolitikai helyzetét tekintve különösen igaz ez a mai Ausztria területét illetően, mely egészen a 20. századig mintegy frontvonalként tekintett terület volt a rómaiak és a barbárok, a keresztények és a pogányok között.¹⁴⁸⁵ A konkrét határookra vonatkozóan az írott hagyományban az avarokat egy sánc választotta el Nagy Károly birodalmától, ám a forrás alapján nem világos, hogy ezt ki építette. Az elválasztó akadály, az ún. *clusák* megléte a honfoglaló magyarok kapcsán is felbukkan, melyeket Arnulf morva háborúja alkalmával rombolt le.¹⁴⁸⁶ Az Arnulf királlyal szembeni negatív megnyilatkozások mellett a sáncok lerombolása ebben a szöveggörnyezetben tulajdonképpen egy bibliai eredetű apokaliptikus motívum átvétele Liudprand *Antapodosis* című művében.¹⁴⁸⁷ Az Enns pedig, mint a magyaroktól elválasztó határ, a bajor krónikás hagyományban tulajdonképpen Nagy Károly egy évszázaddal korábbi, avarokra vonatkozó határának felidézése.¹⁴⁸⁸

A magyar szakirodalomban a határvidék, a határvédelem kapcsán általában – a mára kutatástörténeti okokból már többféle jelentéssel is rendelkező¹⁴⁸⁹ – gyeplő szerepel,¹⁴⁹⁰ mely valójában a határvédelem *szakszava*. Ezen általában egy területsávot szokás érteni, azon belül pedig egy természetes és mesterséges objektumok alkotta védelmi rendszert. Az ennek felrajzolására tett kísérletek több mint egy évszázados múltra tekintenek vissza.¹⁴⁹¹ Mivel az elmúlt évtizedekben a kutatás korábbi nézeteit is összefoglalva több kutató is tárgyalta a nyugati gyeplő kiterjedését [73. kép], ezért felmentve érzem magam a kutatástörténet áttekintésétől, az újabb véleményeket azonban alább megemlítem.

¹⁴⁷⁴ GIESLER 2008, 407.

¹⁴⁷⁵ BRATHER 2004, 532.

¹⁴⁷⁶ BRATHER 2004, 536; POHL 2008, 131.

¹⁴⁷⁷ BRATHER 2004, 564–565.

¹⁴⁷⁸ BRATHER 2004, 413–414.

¹⁴⁷⁹ HARDT 2000, 40.

¹⁴⁸⁰ GIESLER 1978, 64.

¹⁴⁸¹ POHL 2000, 14.

¹⁴⁸² VÉKONY 1983, 236; SCHMAUDER 2000, 79–81.

¹⁴⁸³ POHL 2008, 123.

¹⁴⁸⁴ KÖRMENDI 2009, 31–39.

¹⁴⁸⁵ POHL 2000, 13.

¹⁴⁸⁶ SEBŐK 1995, 212–213; GÖCKENJAN 1996, 133; HORVÁTH 2002, 212–213; SÜTTŐ 2005, 330–331.

¹⁴⁸⁷ POHL 2008, 122.

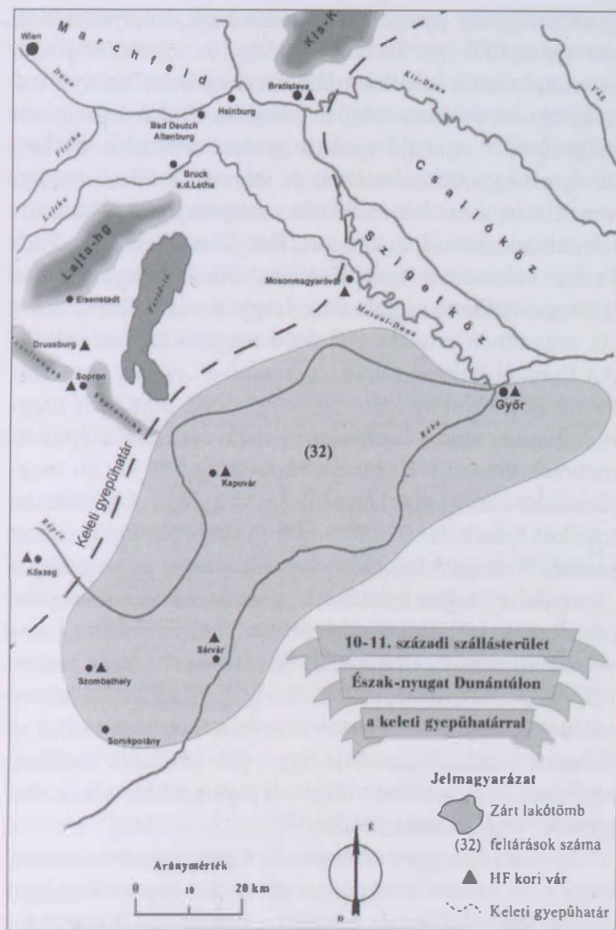
¹⁴⁸⁸ REIMITZ 2000, 151; NOWOTNY 2007, 224–225.

¹⁴⁸⁹ SALLAI 2002, 273–274.

¹⁴⁹⁰ KRISTÓ 1994.

¹⁴⁹¹ Vö. KRISTÓ 1994.

VI. I. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

73. kép. A nyugati gyeplátár feltételezett kiterjedése az egyes történelmi munkákban

Sopron megyében a kutatás a magyarság megtelepedésével már a 10. század első felében számol, elsősorban a szakonyi temető leletei alapján.¹⁴⁹² Vas és Zala megye esetében azonban megfogalmazódtak olyan vélemények is, hogy területük a 10. század elején még határsáv volt, így az előbbi benépesülése csak 955 után indulhatott meg,¹⁴⁹³ az utóbbi pedig csupán az Árpád-kortól kezdett benépesülni.¹⁴⁹⁴ A 10. századi belső gyeplátár a Kapuvár – Vasvár – Győrvár – Zalaszentiván – Válicka völgye vonalán át húzódhatott, el egészen a Mura folyóig.¹⁴⁹⁵ Lényegében 11. század előtti leletanyag nem ismert a Felső-Válicka, illetve a Szévíz–Principális-völgytől nyugatra. Ettől keletre, a Zala É–D-i folyásáig terjedő területről is csak a 10. század második felére, annak is

inkább utolsó harmadára keltezhető leleteket tartanak számon.¹⁴⁹⁶ A 11. századi gyeplátárvonal ettől kissé nyugatra, megközelítőleg a Zala torkolatvidékéig húzódhatott, míg a 11. századi gyeplátáruelvé még távolabb nyugati irányba tolódva, a Kerka és a Mura összefolyásától a Kerka völgyén át húzódott.¹⁴⁹⁷

Az ún. gyeplátár külső vonalának határaként a 900–955 közötti időszakban az egyes tanulmányokban általában az Enns folyó szerepel,¹⁴⁹⁸ mely azonban – mint említettem – a nyugati krónikairódalomban tulajdonképpen az avarok Nagy Károly alatti határának felidézése. Megközelítőleg az ennek vonalától keletre elhelyezkedő terület az, melynek uralmi viszonyai a honfoglaló magyar szállásterület, majd a Szent István által alapított Ma-

¹⁴⁹² GÓMÖRI 2002, 33.

¹⁴⁹³ KISS 2000, 280.

¹⁴⁹⁴ SZÓKE 1996a, 30.

¹⁴⁹⁵ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 84, 43. kép; KISS–TÓTH 1999, 111.

¹⁴⁹⁶ VÁNDOR 1994, 220.

¹⁴⁹⁷ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 84, 43. kép.

¹⁴⁹⁸ PL. VÁNDOR 1994, 218; BÓNA 2000, 36; GÓMÖRI 2002, 35; SZÓKE 2004, 181–182.

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

gyar Királyság nyugati határvidékének, kiterjedésének szempontjából igazán lényeges. A 10. század elején, a pozsonyi csatát követően Bajorország keleti irányú expanziója az említett terület irányába csaknem teljesen megszűnt,¹⁴⁹⁹ s majd csak a század második felében ölt újra nagyobb méreteket. A folyótól a Bécsi-erdőig, annak települési képét illetően csupán kisebb határörtelepekkel számol a kutatás. Ezt Kiss Gábor és Tóth Endre véleménye szerint Bécs önálló magyar neve is megerősítheti, utalva arra, hogy a város környéke a 10. században a magyarok által megszállt pont volt.¹⁵⁰⁰ Az Ennstől keletre fekvő „gyepűelve” német megszállása a későbbiekben az augsburgi csata után már megindulhatott, ekkor kezdődött a határvédelem kiépítése, melynek ütemét a Karantán Hercegség 976 körüli megszervezése is gyorsíthatta.¹⁵⁰¹ Így a gyepű fokozatosan tolodott kelet felé: 970/973-ig a Fischa folyóig húzódott vissza,¹⁵⁰² majd Melk 984. évi elfoglalása után pedig a „gyepűelve” teljes feladása, s a Bécsi-erdőig való terület német megszállása következett be.¹⁵⁰³ Ekkor már a Lajta vonala alkothatta a határt.¹⁵⁰⁴ Az Ostmark keleti határát 970 és 1063 között Jochen Giesler is a Lajta–Fischa vonalánál jelölte ki.¹⁵⁰⁵ Fontos azonban, hogy ez csupán a Duna menti sávot jelentette, így a déli területek esetében kérdéses, hogy a Mura völgyét is ekkor adták-e fel a magyarok, vagy csupán később.¹⁵⁰⁶

Nagyon lényeges szempont a határ vonatkozásában, hogy a 10. század közepéig, a nyugati irányú kalandozó akciók lezárultáig más lehetett a határvidék/határvédelem jellege, mint a nyugati irányba történő esetleges el-

zárkózást, majd nyitást követően. Ebben az időszakban a birodalmi integráció a barbárnak tekintett magyarok irányába még nem valósult meg, míg a 9. században a karoling fennhatóság/befolyás stb. nyomai világosan megmutatkoznak nemcsak a későbbi magyar szállásterület, de pl. Dalmácia esetében is.

Elsőként ennek a területnek a viszonyait szeretném elemezni, ám elsősorban nem katonai/védelmi szempontból, hanem településtörténeti szempontok alapján. Minderre azért van szükség, hogy képet kapjunk arról, hogy megfelelő-e e területet csupán kisebb létszámú katonai csoportok lakhelyének tekinteni, s nagyobb arányú benépesülését csak a 10. század második felére/végére helyezni.

A kérdés megítélése szempontjából azonban egy lényeges elemet nem ismerünk, vagyis, hogy miként, milyen – egységes, avagy területenként változó – szemléletmód alapján tekintettek a magyarok a 10. században a Kárpát-medence nyugati felére, mely a megtelepedést alapvetően befolyásolhatta. A fontosabb stratégiai pontokat (pl. átkelők, utak) bizonyára érdekükben állt megszállni vagy legalább ellenőrzésük alá vonni; csakúgy, mint a gazdaság szempontjából lényeges területeket. Nem tudjuk azonban mi volt a helyzet a számukra értékelenebb területekkel. Működött-e egy olyan szemléletmód, amely a lehető legtávolabbi területek birtoklására vagy legalább a fennhatóság kiterjesztésére törekedett. Kristó Gyula jogosan figyelmeztetett rá, hogy a két fogalom: a „hatáskör” és a „megszállt terület” különválasztandó egymástól, hiszen ezek nem fedték egymást.¹⁵⁰⁷

VI.1.1. TERMÉSZETFÖLDRAJZI KÖRNYEZET

A természetföldrajzi környezet szerepe közismert a megtelepedést illetően, így a településterület nyugati irányú kiterjedését is nyilvánvalóan befolyásolta a természeti kép. Északról tekintve egyedül a Duna völgye volt nyugati irányban nagyobb távolságra nyitott a Bécsi-medence felé, el egészen a Bécsi-erdőig. Természetes akadályt jelentett azonban a Fertő és a Hanság mocsaras, időszakosan vagy állandó jelleggel vízzel borított területe. Ehhez csatlakozott a Fertő-tó mögött húzódó Lajta-hegység vonulata is. Maga a Lajta folyó azonban

legfeljebb tájékozódási pontként szolgálhatott, akadályt – különösen nyáron – nem jelenthetett a magyarok számára.¹⁵⁰⁸ A kisebb vízfolyások általában amúgy is inkább valamely belső határt jelölhették a korszakban, nem pedig az államhatárt.¹⁵⁰⁹ A hegy, illetve a tó déli oldalán a Balfi-dombvidék és az Alpokalja Sopron környéki területe rendelkezett még hasonló természetföldrajzi viszonyokkal. Soprontól délre azonban az Alpok keleti nyúlványai zárták le a Dunántúl nyugati részét, ami csupán a folyók völgyeiben volt nyitott nyugat felé.¹⁵¹⁰

¹⁴⁹⁹ ZELLER 2008, 79.

¹⁵⁰⁰ KISS-TÓTH 1999, 113.

¹⁵⁰¹ KISS 2000, 277.

¹⁵⁰² GÖMÖRI 2002, 35.

¹⁵⁰³ KISS-TÓTH 1999, 113.

¹⁵⁰⁴ GÖMÖRI 2002, 35.

¹⁵⁰⁵ GIESLER 1997, 195; GIESLER 2008, 400, *Abb.* 1.

¹⁵⁰⁶ KISS-TÓTH 1999, 113.

¹⁵⁰⁷ KRISTÓ 2002, 254–255.

¹⁵⁰⁸ BRUNNER 2000, 245.

¹⁵⁰⁹ WINCKLER 2010, 75.

¹⁵¹⁰ KISS-TÓTH 1999, 107.

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

A megtelepedést befolyásoló tényezők felől közelítve a kérdést, a Kárpát-medence természetföldrajzi adottságai kedvező lehetőségeket nyújtottak a nagyállattartó, steppei földművelő és szőlőművelő tevékenység folytatásához is.¹⁵¹¹ Az életmód megítélésének eltérő volta miatt a szakirodalomban azonban markánsan eltérő vélemények fogalmazódtak meg a honfoglaló magyarság megtelepedésével kapcsolatban. Főként Kristó Gyula munkássága hangsúlyozta a 10. század első felében a magyarság nomád voltát, s kutatási eredményeit is ennek rendelte alá, esetenként figyelmen kívül hagyva, sőt megkérdőjelezve a régészeti kutatások eredményeit, il-

letve kompetenciáját a településtörténeti vizsgálatokkal kapcsolatban.¹⁵¹² A régészeti bizonyítékok és a természetföldrajzi tényezők azonban a Kárpát-medence esetében kizárják a tisztán ló- és juhtartás dominanciájára épülő nomadizmus létjogosultságát,¹⁵¹³ így Kristó véleményével ellentétben az egykori települési terület nem csupán a sík, legeltetésre alkalmas részekre terjedhetett ki, hanem magába foglalhatta a nagyobb tengerszint feletti magasságú, erdőségekkel borított területeket is, melyek közül a buja aljnövényzetű tölgy-, és elegyes erdők különösen alkalmasak voltak legeltetésre.¹⁵¹⁴

VI.1.2. NÉVTANI ADATOK

Az elméleti megfontolások és a természetföldrajzi tényezők után az egyes forráscsoportokat kell áttekinteni, melyek a kérdés vizsgálatához hozzájárulhatnak. Elsőként a névtani adatok következnek, melyek a források egy speciális csoportját alkotják. Ezek forrásértékéről azonban a kutatás jelen állása szerint erősen megoszlanak a vélemények: mind a személynevekből képzett 10. századi helynevek felhasználhatóságáról, mind a törzsi helynevek adatainak forrásértékéről.¹⁵¹⁵

A határvédelem kapcsán a foglalkozásnevekből képzett helynevek esetében nem igazolható minden esetben, hogy a határvédelemben részt vevő személyek lakták, mint ahogy a fordítottja is igaz: nyilván nem csupán azokon a településeken élhettek várnépek, melyek nevében ennek emléke megőrződött. A bizonytalanság ellenére talán mégis az „ör” alakot mutató helynevek használhatók fel legnagyobb valószínűséggel a határvédelem szerkezetének rekonstrukciójakor.¹⁵¹⁶ Anélkül, hogy a két forráscsoportot – a régészeti és a helynévi anyagot – szorosan összekapcsolnám, mégis meg kell említenem, hogy a foglalkozásnevekből képzett helynevek esetében a határvédelmi berendezkedésre, határőrökre utaló ne-

vek közül a Győr-Moson-Sopron megyében található Levél, Kapuvár és Rőjtökmuzsaj¹⁵¹⁷ esetében Levél és Rőjtökmuzsaj területéről korabeli fegyveres férfi/ferfiak temetkezése/temetkezései ismertek, míg egy kapuvári sír esetében ennek lehetősége vetődik fel. Megjelent a kutatásban annak lehetősége is, hogy a mai Ausztria területén található „Valva = falva” utótaggal rendelkező helynevek is valamiféle magyar településre utalhatnak.¹⁵¹⁸ Ez azonban szintén nem igazolható, mivel a -falva, -falu utótag csupán 1200 táján kezdett személynevekhez járulni, helységnevek képzése során.¹⁵¹⁹ Módszertani szempontból nyilvánvalóan ugyancsak negatív előjellel lehet itt megemlíteni az Itáliában megőrződött helyneveket is, mint pl. „Magyar gázló”¹⁵²⁰ vagy a „via Ungarorum”.¹⁵²¹ A Niederösterreich területén található magyar kapcsolatokat mutató helyneveket Elisabeth Schuster vizsgálta.¹⁵²² Eredményei alapján a magyar eredetű és magyar helynévvel képzett nevek a tartomány egész területén, a német eredetű, de magyarokra vonatkozó utalást tartalmazó nevek pedig inkább a tartomány keleti részén található, melyeket így nagy valószínűség szerint a németül beszélő telepések adhattak.

¹⁵¹¹ FRISNYÁK 2000, 54.

¹⁵¹² KRISTÓ 1995, 97–127; KRISTÓ 1996; RÉVÉSZ 1997; TAKÁCS 1997; KRISTÓ 2003, 214–215.

¹⁵¹³ Az egyes érveket összefoglalja: TAKÁCS 2000, 78–79.

¹⁵¹⁴ KISS 2000, 131.

¹⁵¹⁵ Pl. KRISTÓ–MAKK–SZEGFŐ 1973; KRISTÓ 1995, 255–275; KISS 1996; DÉNES 1996; GYÖRFFY 1997; RÁCZ 2006; BASKI 2009 – gyakran egymásnak ellentmondó megállapításokkal!

¹⁵¹⁶ KRISTÓ–MAKK–SZEGFŐ 1973, 650–654.

¹⁵¹⁷ KISS 1996, 696; KISS 1997a, 181; KOVÁCS 2010, 17.

¹⁵¹⁸ ZÖLLNER 2000, 50.

¹⁵¹⁹ KISS 1996, 970.

¹⁵²⁰ VÖRÖS 1996, 134.

¹⁵²¹ KISS–TÓTH 1987, 127.

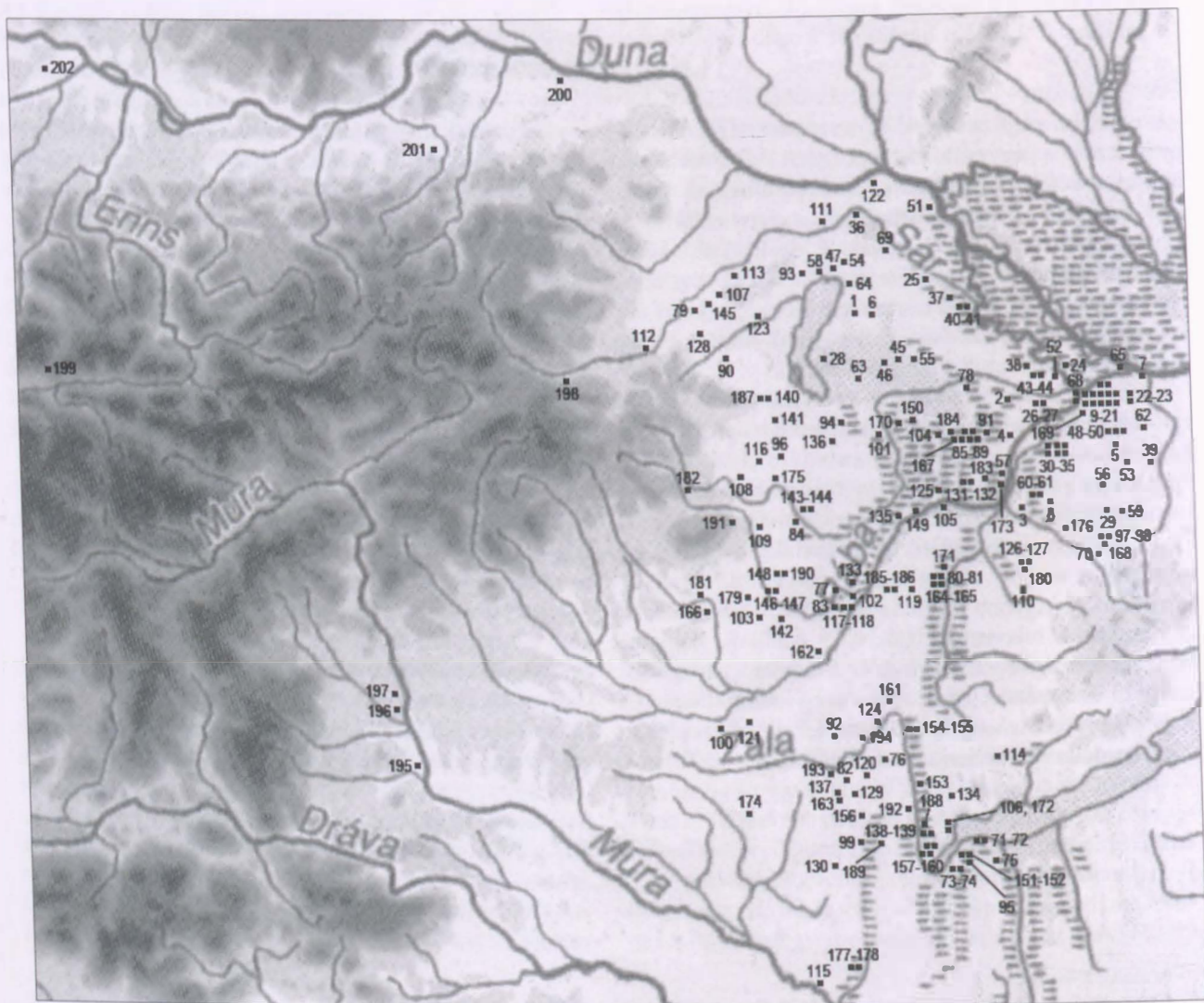
¹⁵²² SCHUSTER 1995.

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

VI.1.3. RÉGÉSZETI LELŐHELYEK

Ezután tekintsük át a nyugati terület korabeli lelőhelyeinek topográfiai helyzetét, azok jellegét, leletanyagát. A Cuhai-Bakony-ér torkolatától indulva, a Bakony északnyugati oldalán át, a Balaton nyugati részén keresztül, a Principális csatorna vonaláig terjedő, majd a Mura folyása mentén nyugat felé forduló, s megközelítőleg a mai Burgenland nyugati határán át a Dunához visszaterülő területről az alábbi korabeli lelőhelyeket ismerem, ahonnan sír, temető vagy ezekre jellemző szórványle-

let ismert [74. kép]:¹⁵²³ 68. Győr-Pósdomb, 69. Lajtakáta (Gattendorf, A.), 70. Bakonykoppány-Kavicsbánya, 71. Balatonberény-Ady E. u., 72. Balatonberény-Táncsics M. u., 73. Balatonmagyaród-Hídvégpusztá, 74. Balatonmagyaród-Felső-Koloni dülő, 75. Balatonújlak-Erdő-dülő, 76. Bezeréd, Nagykapornak-Pókaszeptk országút, 77. Bögöt, 78. Bősárkány-Temető, 79. Büdöskút (Steinbrunn, A.), 80. Celldömölk-Bencés apátság, 81. Celldömölk-Ság hegy, 82. Csátár, 83. Csemeszkopács,

74. kép. A Nyugat-Dunántúl és a Kelet-Alpok vidék általam ismert releváns lelőhelyei:

1. Barátudvar (Mönchhof, A.), 2. Bezi-Péterházapuszta, 3. Csikvánd-Csikvándi kavicsos, 4. Ene-Szabadság u. 72., 5. Écs-Tódomb, 6. Féltorony (Halbturn, A.), 7. Gönyü-Dunapart, 8. Gyömöre-Friedrich Károly kertje,

¹⁵²³ A lelőhelyek számozása a Győr és Moson megyei lelőhelyek katalógusban található számozásának sorrendjét követi. A Kárpát-medence lelőhelyeinek szócikk-szerű felsorolását lásd: FÉK. Az egyes megyék közül Vas megye korabeli lelőhelyeinek bemutatása: Kiss 2000, PAP 2012; Somogy megye: KÖLTŐ-BAJZIRK 2008; Sopron megye: ERDÉLYI 1995a; GÖMÖRI 2002; Veszprém megye: PERÉMI 1998; Zala megye: SZÓKE-VÁNDOR 1987, VÁNDOR 1994, RITÓK 2007; a mai Burgenland területe pedig: OBENAU 2006.

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

9. Győr-Bácsa, Szent Vid, 10. Győr-Belváros, 11. Győr-Fövenyes-domb, 12. Győr-Lehel u.,
 13. Győr-Malomszéki-dűlő, 14. Győr-II. Rákóczi Ferenc u., 15. Győr-Révfa, 16. Győr-Szabadhegy,
 17. Győr-Székesegyház, 18. Győr-Téglavető-dűlő, 19. Győr-Újszállások, 20. Győr-Vasútállomás, 21.
 Győr-Víztorony, 22. Györszentiván-Károlyháza, 23. Györszentiván-Söprőshegy, 24. Győrzámoly-Régi plébánia,
 25. Hegyeshalom-Belterület, 26. Ikrény-Mendel-domb, 27. Ikrény-Silőgödrök, 28. Illmic (Illmitz, A.),
 29. Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya, 30–31. Koroncó-Bábota I–II. sír, 32. Koroncó-Dózsa György u. 23.,
 33. Koroncó környéke, 34. Koroncó-Pusztatemető, 35. Koroncó-Rácz-domb, 36. Lajtafa (Potzneusiedl, A.),
 37. Levél-Újhelyi Imre tér, 38. Lébény-Kaszás-domb, 39. Mindszentpuszta-Pázmándfa,
 40. Mosonmagyaróvár-Királydomb, 41. Mosonmagyaróvár környéke, 43. Mosonszentmiklós,
 44. Mosonszentmiklós-Lednice-domb, 45. Mosontarcsa-Központ (Andau, A.), 46. Mosontétény (Tadten, A.),
 47. Nyulas (Jois, A.), 48. Nyúl, 49. Nyúl-Öreghegy, 50. Nyúl-Páskom,
 51. Oroszvár-Wiesenacker-dűlő (Rusovce, Sl.), 52. Öttevény-Lenin u. 62., 53. Pannonhalma-Boldogasszony-
 kápolna, 54. Pándorfalu (Parndorf, A.), 55. Pusztasomorja-Tímár-domb, 56. Ravazd, 57. Rábacsécsény,
 58. Sásony (Winden am See, A.), 59. Sokorópátka-Újtelep 17., 60. Tét-Belterület, 61. Tét határa, 62. Töltéstava,
 63. Valla (Wallern, A.), 64. Védeny (Weiden am See, A.), 65. Vének-Dunapart, 68. Győr-Pósdomb,
 69. Lajtakáta (Gattendorf, A.), 70. Bakonykoppány-Kavicsbánya, 71. Balatonberény-Ady E. u.,
 72. Balatonberény-Táncsics M. u., 73. Balatonmagyaród-Hídvépuszta, 74. Balatonmagyaród-Felső-Koloni dűlő,
 75. Balatonújlak-Erdő-dűlő, 76. Bezeréd, Nagykapornak-Pókaszeptk országút, 77. Bögöt,
 78. Bősárkány-Temető, 79. Büdöskút (Steinbrunn, A.), 80. Celldömölk-Bencés apátság, 81. Celldömölk-Ság hegy,
 82. Csatár, 83. Csempeszkopács, 84. Csepreg-Szentkirály malom, 85. Csorna-Acsalag, Hosszúdomb,
 86. Csorna-Csatár, 87. Csorna-Hosszúdomb, 88. Csorna-Súlyhegy, a homokbánya valószínűsíthetően déli oldala,
 89. Csorna-Súlyhegy, a homokbánya északi oldala, 90. Darufalva (Draßburg, A.), 91. Dör-Kápolna-dűlő,
 92. Egervár-Kápolna-dűlő, 93. Feketeváros (Purbach, A.), 94. Fertőszentmiklós-Szeredre-dűlő,
 95. Főnyed-Gólyásfa, 96. Füles (Nikits, A.), 97. Gic-Szölőhegy, 98. Gic-Tsz major, 99. Hahót-Cseresznyés-dűlő,
 100. Hegyhátszentmárton-Fő u., 101. Himod-Káposztás, 102. Ikervár-Virág u., 103. Ják-Bencés apátság,
 104. Jobaháza-Borsody-domb, 105. Kemenesszentpéter-Dombi-dűlő, 106. Keszthely-Apát-domb,
 107. Kishöflány (Kleinhöfflein, A.), 108. Középpulya (Mittelpulendorf, A.), 109. Kőszeg-Kőszegfalvi rétek,
 110. Kup-Fenyődomb, 111. Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.), 112. Lanzenkirchen, 113. Lajtaszék (Stotzing, A.),
 114. Lesenceistvánd-Szölőhegy, 115. Letenye, Templom környéke, 116. Ligvánd (Nebersdorf, A.),
 117. Medgyeskovácsi-Kövecsesi-dűlő, 118. Medgyeskovácsi-Munkás u., 119. Mesteri-Intapuszta,
 120. Nagykapornak, 121. Nádasd, 122. Némétóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.), 123. Oszlop (Oslip, A.),
 124. Pakod, 125. Páli-Kavicsbánya, 126. Pápa-Mika gyár, 127. Pápa-Várostelek, 128. Pecsnyéd (Pötsching, A.),
 129. Pölöske, 130. Pusztaszentlászló-Deáksűrű, 131. Rábacsanak-Homokbánya, 132. Rábacsanak-Vasút sor 3.,
 133. Rábásömjén-templom, 134. Rezi-Gyöngyössi csárda, 135. Répcelak-Várdomb, 136. Rőjtökmuzsaj-Zsebedomb,
 137. Sárhida-Határi-dűlő, 138. Sármellék-Repülőtér II., 139. Sármellék-Vasútállomás, 140. Sopronbánfalva-
 Magdolna-kápolna, 141. Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.), 142. Sorokpolány-Berekalja, 143. Szakony-
 Kavicsbánya, 144. Szakony-Tsz major, 145. Szárazvám (Müllendorf, A.), 146. Szombathely-Kisfaludy S. u.,
 147. Szombathely-Szent Márton-templom, 148. Vasasszonyfa-Meszleni határ, 149. Városfalu-Tsz istálló,
 150. Veszkény-Tormostyán dűlő, 151. Vörs-Majori-dűlő, 152. Vörs-Papkert B., 153. Zalasántó, 154. Zalaszentgrót-
 Polgárváros, Kisszentgrót, 155. Zalaszentgrót-Téglagyár, 156. Zalaszentmihály-Téglagyár, 157. Zalavár-Községi I.
 temető, 158. Zalavár-Vársziget, 159. Zalavár-Kápolna, 160. Zalavár-Récéskút, 161. Zalavég-Templom mellett,
 162. Zsennye-Kastélykert, 163. Bak-Határi-dűlő, 164. Celldömölk-Vulkán fürdő, 165. Celldömölk-Zsidó temető,
 166. Csejke (Eisenberg, A.), 167. Csorna-Soproni út, 168. Gic, 169. Győr-Ménfőcsanak, 170. Kapuvár-Gyümölcs-
 domb, 171. Kemenesszentmárton, 172. Keszthely-Deák F. u., 173. Kisárpás, 174. Kozmadombja (?),
 175. Locsmánd (Lutzmannsburg, A.), 176. Lovászpata, 177. Nagykanizsa,
 178. Nagykanizsa környéke, 179. Nárjai-Jáki úti belső dűlő, 180. Pápa, 181. Pinkaóvár (Burg, A.),
 182. Pörgölény (Pilgersdorf, A.), 183. Rábapordány-Patyi-domb, 184. Rábatamási, 185. Sitke-Hegyalja,
 186. Sitke-Hercseg hegy, 187. Sopron-Jereván városrész, 188. Szentgyörgyvár (?), 189. Szentpéterúr környéke,
 190. Vasasszonyfa, 191. Velem-Szent Vid, 192. Zalacsány-Zala meder, 193. Zalaegerszeg-Zrínyi gimnázium,
 194. Zalaszentiván-Kisfaludihegy, 195. Altenmarkt bei Leibnitz, 196. Graz-Schubertgasse,
 197. Judendorf-Stassengel, 198. Köttlach, 199. Krung, 200. Langenschönbichl, 201. Mautern, 202. Unterhaid

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

84. Csepreg-Szentkirály malom, 85. Csorna-Acsalag, Hosszúdomb, 86. Csorna-Csátár, 87. Csorna-Hosszúdomb, 88. Csorna-Sülyhegy, a homokbánya valószínűsíthetően déli oldala, 89. Csorna-Sülyhegy, a homokbánya északi oldala, 90. Darufalva (Draßburg, A.), 91. Dör-Kápolna-dülö, 92. Egervár-Kápolna-dülö, 93. Feketeváros (Purbach, A.), 94. Fertőszentmiklós-Szeredre-dülö, 95. Főnyed-Gólyásfa, 96. Füle, 97. Gic-Szölőhegy, 98. Gic-Tsz major, 99. Hahót-Cseresznyés-dülö, 100. Hegyhátszentmárton-Fő u., 101. Himod-Káposztás, 102. Ikervár-Virág u., 103. Ják-Bencés apátság, 104. Jobaháza-Borsody-domb, 105. Kemenesszentpéter-Dombi-dülö, 106. Keszthely-Apát-domb, 107. Kishöflány (Kleinhöflein, A.), 108. Középpulya (Mittelpullendorf, A.), 109. Közég-Középfalvi rétek, 110. Kup-Fenyődomb, 111. Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.), 112. Lanzenkirchen, 113. Lajtaszék (Stotzing, A.), 114. Lenseistvánd-Szölőhegy, 115. Letenye, Templom környéke, 116. Ligvánd (Nebersdorf, A.), 117. Medgyeskovácsi-Kövecsesi-dülö, 118. Medgyeskovácsi-Munkás u., 119. Mesteri-Intapuszta, 120. Nagykapornak, 121. Nádasd, 122. Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.), 123. Oszlop (Oslip, A.), 124. Pakod, 125. Páli-Kavicsbánya, 126. Pápa-Mika gyár, 127. Pápa-Várostelek, 128. Pecsnyéd (Pötsching, A.), 129. Pölöske, 130. Pusztaszentlászló-Deáksűrű, 131. Rábacsanak-Homokbánya, 132. Rábacsanak-Vasút sor, 133. Rábásömjén-templom, 134. Rezi-Gyöngyössi csárda, 135. Répcelak-Várdomb, 136. Röjtökmuzsaj-Zsebedomb, 137. Sárhida-Határi-dülö, 138. Sármellék-Repülőtér II., 139. Sármellék-Vasútállomás, 140. Sopronbánfalva-Magdolna-kápolna, 141. Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.), 142. Sorokpolány-Berekalja, 143. Szakony-Kavicsbánya, 144. Szakony-Tsz major, 145. Szarazvám (Müllendorf, A.), 146. Szombathely-Kisfaludy S. u., 147. Szombathely-Szent Márton-templom, 148. Vasasszonyfa-Meszleni határ, 149. Városfalu-Tsz istállók, 150. Veszvény-Tormostyán dülö, 151. Vörs-Majori-dülö, 152. Vörs-Papkert B., 153. Zalaszántó, 154. Zalaszentgrót-Polgárváros, Kisszentgrót, 155. Zalaszentgrót-Téglagyár, 156. Zalaszentmihály-Téglagyár, 157. Zalavár-Községi I. temető, 158. Zalavár-Vársziget, 159. Zalavár-Kápolna, 160. Zalavár-Récéskút, 161. Zalavég-Templom mellett, 162. Zsenyke-Kastélykert, 163. Bak-Határi-dülö, 164. Celldömök-Vulkán fürdő, 165. Celldömök-Zsidó temető, 166. Csejke, 167. Csorna-Soproni út, 168. Gic, 169.

Győr-Ménfőcsanak, 170. Kapuvár-Gyümölcs-domb, 171. Kemenesszentmárton, 172. Keszthely-Deák F. u., 173. Kisárpás, 174. Kozmadombja (?), 175. Locsmánd (Lutzmannsburg, A.), 176. Lovászpata, 177. Nagykanizsa, 178. Nagykanizsa környéke, 179. Nári-Jáki úti belső dülö, 180. Pápa, 181. Pinkaóvár (Burg, A.), 182. Pörgölény (Pilgersdorf, A.), 183. Rábapordány-Patyi-domb, 184. Rábatamási, 185. Sitke-Hegyalja, 186. Sitke-Hercseg hegy, 187. Sopron-Jereván városrész, 188. Szentgyörgyvár (?), 189. Szentpéterúr környéke, 190. Vasasszonyfa, 191. Velem-Szent Vid, 192. Zala csány-Zala meder, 193. Zalaegerszeg-Zrínyi gimnázium, 194. Zalaszentiván-Kisfaludihegy, 195. Altenmarkt bei Leibnitz,¹⁵²⁴ 196. Graz-Schubertgasse,¹⁵²⁵ 197. Jüdendorf-Stassengel,¹⁵²⁶ 198. Köttlach,¹⁵²⁷ 199. Krungl,¹⁵²⁸ 200. Langenschönbichl,¹⁵²⁹ 201. Mautern,¹⁵³⁰ 202. Untehaid.¹⁵³¹

A fenti lista tartalmazza a 10. és 11. századi sírok, temetők, kincs- és szórványleletek mellett azokat a sírkerteket is, melyek használata esetenként még a 12. századba is átnyúlt. Sajnos azonban a 163–194. számúak a Győr és Moson megyék kapcsán már bemutatott szórvány vagy bizonytalan adatok körét gyarapítják, így a településtörténeti vizsgálatok szempontjából forrásértékük erősen megkérdőjelezhető, s más lelőhelyek egy részének értékelését sem könnyíti meg azok gyakran nem teljes és/vagy hiteles feltárása és a lelőhelyek mintegy harmadának közöletlensége. Ez utóbbiak mind közrejátszanak abban, hogy esetenként az sem ismert, s talán már soha nem is válik nyilvánvalóvá, hogy egy vagy több temetővel számolhatunk-e az adott területen. Az újabb feltárások nyomán a forrásbázis nyilván idővel bővülni fog, s a szakszerű ásatások részletes megfigyelésekre, a beruházások vagy kutatási projektek pedig teljes temetőfeltárásokra is lehetőséget nyithatnak. Mivel azonban a közeljövőben erre vélhetően nagyobb arányban még aligha kerül sor, s a korábbi feltárások közlése is nyilván éveket, sőt, realisan tekintve alighanem egy évtizedet is igénybe vehet majd, ezért talán nem lesz haszon nélküli próbálkozás a településtörténet soron következő vizsgálatának kísérlete. Eredményei időtállóságát természetesen az eljövendő kutatás ítéli majd meg. A 195–202. számú lelőhelyek a később tárgyalandó, ún. kapcsolati zóna szempontjából bírnak nagy jelentőséggel.

A településtörténet vizsgálata a Győr és Moson megyék kapcsán alkalmazott felosztás szerint történik,

¹⁵²⁴ MADER 1986, 138.

¹⁵²⁵ MADER 1986, 141.

¹⁵²⁶ MODRIJAN 1963, 80–81, *Abb.* 23; KOROŠEC 1979, 132, *Tabl.* 77.

¹⁵²⁷ PITTIONI 1943.

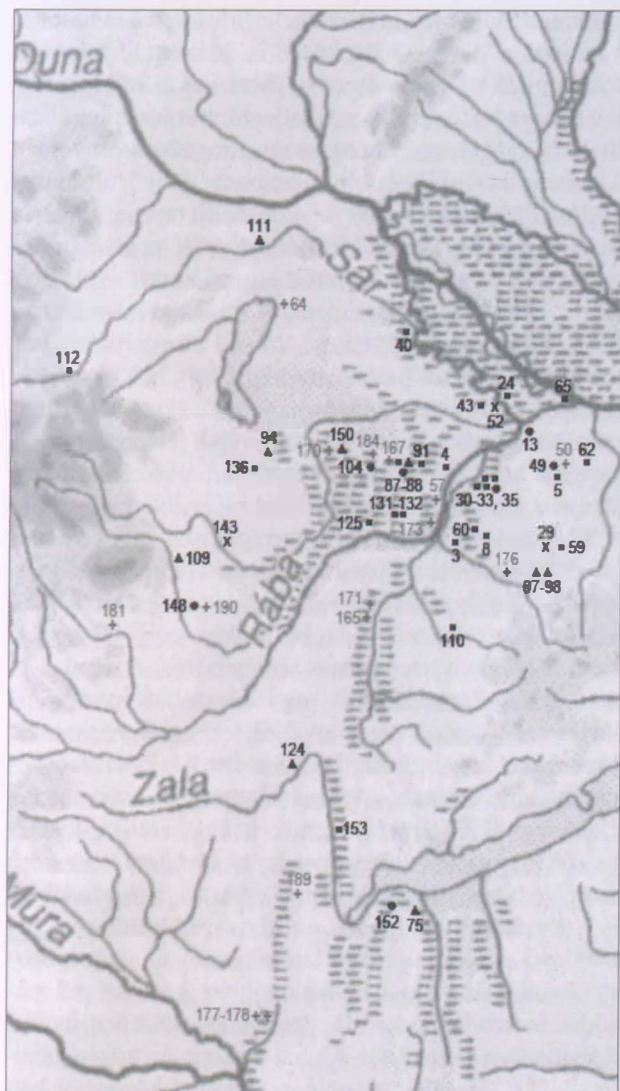
¹⁵²⁸ KOROŠEC 1979, 33–34, 121–123.

¹⁵²⁹ FRIESINGER 1975, 75–76, *Taf.* 23.

¹⁵³⁰ SCHMITSBERGER 2006.

¹⁵³¹ FETTICH é. n.

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

s a módszertani szempontból ott említett megjegyzések természetesen itt is érvényesek. Az első kategória tehát a 10. század, ahol a fentebb már bemutatott két megye lelőhelyeihez a következők csatlakoztathatók: 75. Balatonújlak-Erdő-dűlő, 87. Csorna-Hosszúdomb, 88. Csorna-Sülyhegy, a homokbánya déli oldala, 91. Dőr-Kápolna-dűlő, 94. Fertőszentmiklós-Szeredre-dűlő, 97. Gic-Szőlőhegy, 98. Gic-Tsz major, 104. Jobaháza-Borsody-domb, 109. Kőszeg-Kőszegfalvi rétek, 110. Kup-Fenyődomb, 112. Lanzenkirchen, 124. Pakod, 125. Páli-Kavicsbánya, 131. Rábacsanak-Vásártéri-dűlő, 132. Rábacsanak-Vasút sor, 136. Rőjtőkmujsaj-Zsebedomb, 143. Szakony-Kavicsbánya, 148. Vasasszonyfa-Meszleni határ, 150. Veszkény-Tormostyán-dűlő, 152. Vörs-Papkert B., 153. Zalaszántó; kiegészítve a szórványleletekkel, bizonytalan adatokkal: 50. Nyúl-Páskom, 57. Rábacsécsény, 165. Celldömölk-Zsidó temető, 167. Csorna-Soproni út, 170. Kapuvár-Gyümölcs-domb,

75. kép. A Nyugat-Dunántúl és a Kelet-Alpok vidék 10. századi sírjai, temetői (■), a század első felére, kétharmadára keltezhető lelőhelyek (x), a század második harmadától keltezhető temetők (●), a század középső részétől keltezhető lelőhelyek (▲), valamint a szórványleletek (+): 3. Csikvánd-Csikvándi kavicsos, 4. Enese-Szabadság u., 5. Écs-Tódomb, 8. Gyömöre-Friedrich Károly kertje, 13. Győr-Malomszéki-dűlő, 24. Győrzámoly-Régi plébánia, 29. Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya, 30–31. Koroncó-Bábota I–II. sír, 32. Koroncó-Dózsa Gy. u. 23., 33. Koroncó környéke, 35. Koroncó-Rácz-domb, 40. Mosonmagyaróvár-Moson, Királydomb, 43. Mosonszentmiklós, 49. Nyúl-Öreghegy, 50. Nyúl-Páskom, 52. Ötveny-Lenin u. 62., 57. Rábacsécsény, 59. Sokorópátka-Újtelep 17., 60. Tét-Belterület, 62. Töltéstava, 65. Vének-Dunapart, 75. Balatonújlak-Erdő-dűlő, 87. Csorna-Hosszúdomb, 88. Csorna-Sülyhegy, déli oldal, 91. Dőr-Kápolna-dűlő, 94. Fertőszentmiklós-Szeredre-dűlő, 97. Gic-Szőlőhegy, 98. Gic-Tsz major, 104. Jobaháza-Borsody-domb, 109. Kőszeg-Kőszegfalvi rétek, 110. Kup-Fenyődomb, 112. Lanzenkirchen, 124. Pakod, 125. Páli-Kavicsbánya, 131. Rábacsanak-Vásártéri-dűlő, 132. Rábacsanak-Vasút sor, 136. Rőjtőkmujsaj-Zsebedomb, 143. Szakony-Kavicsbánya, 148. Vasasszonyfa-Meszleni határ, 150. Veszkény-Tormostyán-dűlő, 152. Vörs-Papkert B., 153. Zalaszántó, 165. Celldömölk-Zsidó temető, 167. Csorna-Soproni út, 170. Kapuvár-Gyümölcs-domb, 171. Kemenesszentmárton, 173. Kisárpás, 176. Lovászpátona, 177. Nagykanizsa, 178. Nagykanizsa környéke, 181. Pinkaóvár, 184. Rábatamási, 189. Szentpéterúr környéke, 190. Vasasszonyfa

171. Kemenesszentmárton, 173. Kisárpás, 176. Lovászpátona, 177. Nagykanizsa, 178. Nagykanizsa környéke, 181. Pinkaóvár (Burg, A.), 184. Rábatamási, 189. Szentpéterúr környéke, 190. Vasasszonyfa [75. kép].

A 10. századi lelőhelyek Moson megyei csoportjához délnyugat felől kapcsolódnak a Sopron megyeiek. Topográfiai helyzetüket tekintve a 10. századiak döntő többsége az egykori megyén belül a Rábaközben, a Hanságtól délre helyezkedik el. Győr megye már bemutatott, s itt a mai Veszprém megye néhány lelőhelyével (97–98.) is kiegészített területe mellett ez a 10. századi nyugat-dunántúli lelőhelyek másik fő koncentrációs területe.

A legkorábbi megtelepedés biztos nyomai azonban sajnos csak rendkívül alacsony számban ismertek. A terület egyik, ha egyenesen nem a legkorábbi temetkezése a kajárpéci (29.) lehet, mely vélhetően a 10. század első harmadában megásásra került. Azonban a mindössze

egyetlen, az is részben csak a találó elmondása alapján ismert sírról sajnos ennél többet nem is mondhatunk. Vélhetően a század első 60-70 évében temették el az ötvenévi férfit, az ismert adatok alapján magányosan; s hasonló időszak valószínűsíthető a szakonyi temető esetében is, mely azonban már a hosszabb-rövidebb ideig tartó természetes közösség állandó megtelepedésének bizonyítékaként több sirt is tartalmazott.

Azok a sírok, melyeket jelen ismereteink szerint nem tudunk a századon belül pontosabban datálni, a leleheltek említett két koncentrációs területén felül a Szigetközben és a Mosoni-Duna mentén, a Lajta torkolatáig húzódnak. Úgy tűnik tehát, hogy a század középső részéig valahol itt lehetett a településterület határa a folyó mentén, vagy mint már említettem a mosonmagyaróvári elpusztított temető bizonytalan volta miatt esetleg ennél talán kissé keletebbre. Nyugati irányban (a védenyi szórvány Berengár érme értékelését nyitva kell hagynunk) csak a század második felétől jelennek meg a leleheltek, így ezek bemutatása már a következő szakasz témája lesz. A legtávolabbi, nyugaton előkerült sír azonban nem itt, hanem Lanzekirchen területén került elő.¹⁵³² Erről sajnos nehéz lenne megítélni, hogy a század melyik részében került megására, illetve, hogy állandóan ott élő népesség, esetleg katonai közösség tagja volt-e az eltemetett, vagy talán csupán egyetlen esemény emlékét őrzi a sír. A kora 10. századi településterülettől elszakadt volta inkább az utóbbira, vagy pedig egy katonai közösségre utalhat, s talán ezt támogathatja, hogy a Rozália- és a Soproni-hegység által a magyar szállásterülettől elzárt helyen fekszik, ami egy békés közösség esetében kevésbé indokolható területválasztás lenne. A magam részéről úgy látom a településterület majd csak a 11. században közelíti meg a Lajta mentén előkerült sír környekét. A következő korabeli lelehelte ettől tovább, légvonalban mintegy 50 km-re, a Fertő déli részén elhelyezkedő Rőjtökmuzsaj (136.) temetője, mely azonban már egy életvitelszerűen megtelepedett közösség sírkertje lehet. Ugyancsak a terület lakosságára utalnak a Sopron-Jereván városrészen és a soproni Bánfalvi út mentén feltárt telepjelenségek, előbbi már a 9–10. század fordulójától lakhatták, míg utóbbi a 10. századra datálható.¹⁵³³ A Nyugat-Dunántúl középső és déli részét azonban csupán egy-egy, a 10. századon belül nehezen besorolható lelehelte képviseli: Kup-Fenyődomb és Zalasántó (110., 153.). A Zala É–D-i folyásától nyugatra tudomásom sze-

rint mindeddig csak szórványleletek ismertek, s hasonló a helyzet a Marcal–Rába közén is. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy az egykori Vas és részben Kolon megye területe ekkor lakatlanul maradt volna. Emeltem már, hogy a magyarság megjelenése nyomán a Zalavár környéki karoling központ 900 körüli összeomlása¹⁵³⁴ kihatással volt a lakosság életére is, azonban bizonyára nem minden közösség döntött az elvándorlás mellett. A 9. századi temetők egy részének – pl. Esztergályhorváti–Alsóbárándpuszta,¹⁵³⁵ ZalaZabar–Borjúállás sziget¹⁵³⁶ – a következő század első évtizedeiben történő folyamatos használata a közösség helyben maradásának bizonyítéka. Még ha ezekbe az újonnan érkezők nem is telepedtek be, anyagi kultúrájuk jelenlétére bizonyítékot szolgáltatnak a kereskedelem révén felbukkanó tárgyak. Ezeket mindeddig főként a Kis-Balaton környezetéből ismerjük, de a kérdésben pozitív példaként említhető Szombathely–Szent Márton-templom temetője is, mely köré a 9. századtól valószínűleg megszakítás nélkül temetkeztek, még a 11. században is.¹⁵³⁷ De hozhatunk példákat a telepkezelők köréből is, mint pl. Kemencspálfa–Zombékos¹⁵³⁸ vagy Sárvár–Faképi-dűlő,¹⁵³⁹ melyek a 9. század végén továbbélő népeségre utalnak. Ha ezekkel kiegészítenénk a 10. századi lelehelteket bemutató térképet, már jóval kisebb területek maradnának „lakatlanul”. Bizonyára nem tévedünk, amikor feltételezzük, hogy a temetők vagy telepek jövőbeni teljes körű feldolgozása során ezek száma – akár nagyszámúakkal is – növekedni fog, így a 9. és 10. század között ma még meglévő „hiátusnak” kutatástörténeti okai is lehetnek.

Azok a sírok, melyek legkorábban a 10. század második harmadában kerülhettek földbe, döntően itt is a Rábaközben és a Rába–Cuhai-Bakony-ér közén található (13., 35., 49.), hasonlóan a század közepétől keltezhető temetőkkel. De úgy tűnik ebben az időszakban bukkannak fel a leleheltek először a Fertőtől délre, a Rábca és a Gyöngyös közén is. A tó felől nézve délre található leleheltek elhelyezkedése főbb vonalakban követi az Alpokalja nyúlványainak körvonalát. Kelet felé, a Marcal középső folyásának vidékéről, a Rábától keletre mindeddig csupán szórványleletek ismertek, azonban a 10. század közepétől, illetve végétől történő megtelepedést a celldömölki Alsó-dűlő telepjelenségei¹⁵⁴⁰ alapján joggal feltételezhetjük. A Kis-Balaton környékén is a század középső harmadában jelenhettek csak meg az újonnan érkezők első nyomai: Balatonújlak–Erdő-dűlő

¹⁵³² DAIM 2006.

¹⁵³³ GÓMÖRI 2002, 144–154, 154–160.

¹⁵³⁴ SZÓKE 2007, 150.

¹⁵³⁵ MÖLLER 2004.

¹⁵³⁶ MÖLLER 1994.

¹⁵³⁷ KISS-TÓTH 2000.

¹⁵³⁸ PAP 2012a.

¹⁵³⁹ PAP 2013.

¹⁵⁴⁰ PAP 2012, 139, 152–153. jegyzet.

(75.) és Vörs-Papkert B. (152.) temetője. Az előzetes közlemények alapján az előbbi keltezéséhez II. Lotár itáliai király (947–950) érme nyújthat *terminus post quem* időpontot, s a század középső részére utalhat egy sodrott bronz karperec is; míg az utóbbi ismert tárgytipusainak – pödrott végű karika, ezüsthíaliás gyöngy, sodrott nyak- és karperec, pödrott végű pántkarperec, kétélű kard – egy része csak a 10. század második negyedének második felétől keltezhető legkorábban. Így tehát ha a „*késő avar kori népesség a 9. századon át helyben maradvá megéri az Árpád által vezetett honfoglalók dunántúli megtelepedését*”,¹⁵⁴¹ akkor legalább 3-4 évtizedig békésen folytatták életüket, vagy ha nem, akkor egy újonnan érkező népesség vett birtokba a 10. század valamelyik évtizedében egy olyan temetőt, melynek sírjai még jól érzékelhetők lehettek, ami befolyásolhatta temetkezésük rendjét. Vélhetően e két temető utolsó periódusával lehetett párhuzamos Vörs település másik jelentős sírkertje, a Majori-dülőben feltárt. Az ugyancsak előzetes közleményből¹⁵⁴² ismert lelőhely így azonban már a következő kronológiai szakaszban kap helyet. A Zala folyó torkolatvidékétől délkeletre eddig csak szórványlelet utalhat a 10. századi megtelepedésre, de talán nem rugaszkodunk el nagyon az egykori valóságtól, ha felvetjük, hogy a 10. század második felében a magyarság már megtelepedhetett a Kis-Balaton és a Mura közti vidéken, sőt az ennél délebbi megjelenés lehetőségét is mérlegelnünk kell. Ezt támogathatja ugyanis a folyótól délre mintegy 7-8 km-re található túskezesgyörgyi (Sv. Juraj u Trnju, Hr.) 5. sír, még akkor is, ha a temető egyéb leletei, mint az S-végű karikák¹⁵⁴³ inkább már a század végén és az új évezredben használt temetőre utalnak.

Már a 10. században megkezdődhetnek a temetkezések, s a temetőket vagy azok egy részét töretlenül használhatták az ezredforduló után is a Győr és Moson megyei lelőhelyeken felül az alábbiak esetében: 69. Lajtakáta (Gattendorf, A.), 73. Balatonmagyaród-Hídvégpuszta, 74. Balatonmagyaród-Felső-Koloni dűlő, 78. Bősárkány-Temető, 81. Celldömölk-Ság hegy, 85. Csorna-Acsalag, 86. Csorna-Csatár, 96. Füles, 101. Himod-Káposztás, 102. Ikervár-Virág u., 103. Ják-Bencés apátság, 105. Kemence-szentpéter-Dombi-dűlő, 106. Keszthely-Apát-domb, 111. Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.), 113. Lajtaszék (Stotzing, A.), 116. Ligvánd (Nebersdorf, A.), 117. Medgyeskovácsi-Kő-

vecsesi-dűlő, 120. Nagycapornak, 129. Pölöske, 135. Répcelak-Várdomb, 151. Vörs-Majori-dűlő, 154. Zalaszentgrót-Polgárváros, 155. Zalaszentgrót-Téglagyár; valamint a korszak szórványleletei: 10. Győr-Belváros, 26. Ikrény-Mendel-domb, 168. Gic, 169. Győr-Ménfőcsanak, 174. Kozmadombja (?), 185. Sitke-Hegyalja, 188. Szentgyörgyvár (?), 192. Zalacsány-Zala meder [76. kép].

Ennek a periódusnak az elején természetesen még használhatták az előző szakasz végének temetőit, sőt, akár a 9. századi temetőket is, mint ezt a szombathelyi Szent Márton-templom sírkertje mutatja (151.). Azonban a másik irányba is nyitott a csoport, hiszen a balatonmagyaródi (74.) és a jáki (103.) temetők vélhetően a 11. század második felében is használatban voltak még.

A lelőhelyek topográfiai helyzetét illetően a 10. század második felében változásoknak lehetünk tanúi. Az egyik leginkább szembetűnő, hogy a Rábaközben elkezd csökkenni a sírok, temetők száma. Csorna-Acsalag és -Csatár (85–86.)¹⁵⁴⁴ mellett a terület északi részéről mindössze Bősárkány említhető, mint biztosabban a század második felére/végére keltezhető lelőhely.¹⁵⁴⁵ Acsalagról egy köznépi jellegű, de veretes öv jelenlétére utaló leleteket szolgáltató temető ismert,¹⁵⁴⁶ míg Csátáron egy lovas sírokat és valószínűleg Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) érmét is tartalmazó temető.¹⁵⁴⁷ Sajnos ez utóbbi megítélése szintén nem mentes a bizonytalanságtól, melyet talán csak a leletanyag kritikai kiadása világíthatna meg, azonban ennek ellenére a lovas sírokból előkerült vastag huzalú sodrott torques és a sodrást utánozóan öntött gyűrű is lehetővé teszi a temető 10. század végére, 11. század elejére történő keltezését, így ezek a sírok – akár egy nyughelyet alkottak az említett érmés sírral, akár két temetőt feltételezhetünk, mint a csorna-sülyhegyi esetében –¹⁵⁴⁸ azt gondolom jogosan helyezhetők a 10–11. századi csoportba. Kétélű kardja alapján talán még ide is sorolnánk a rábacsanaki homokbánya lelőhelyét is,¹⁵⁴⁹ de a két kard közül az egyik fegyver korábbi, így a másik megítélése is kérdéses lehet.¹⁵⁵⁰ A 10. század második felétől a lelőhelyek száma a Rába, valamint a Cuhai-Bakony-ér közti területen is visszaesik, s helyzetüket tekintve eltolódás figyelhető meg északi irányban: azokat már a Mosoni-Duna és a Rába összefolyásánál, a mai Győrben és annak vonzáskörzetében találjuk. Ezek a temetők – mint említettem

¹⁵⁴¹ KÖLTŐ-SZENTPÉTERI 1996, 103.

¹⁵⁴² KÖLTŐ 2003; KÖLTŐ 2003a.

¹⁵⁴³ TOMIČIĆ 1986, 136; SOKOL 1996, 86.

¹⁵⁴⁴ BELLA 1984; HAMPEL 1900, 554–560.

¹⁵⁴⁵ GOMÓRI 2000, 31.

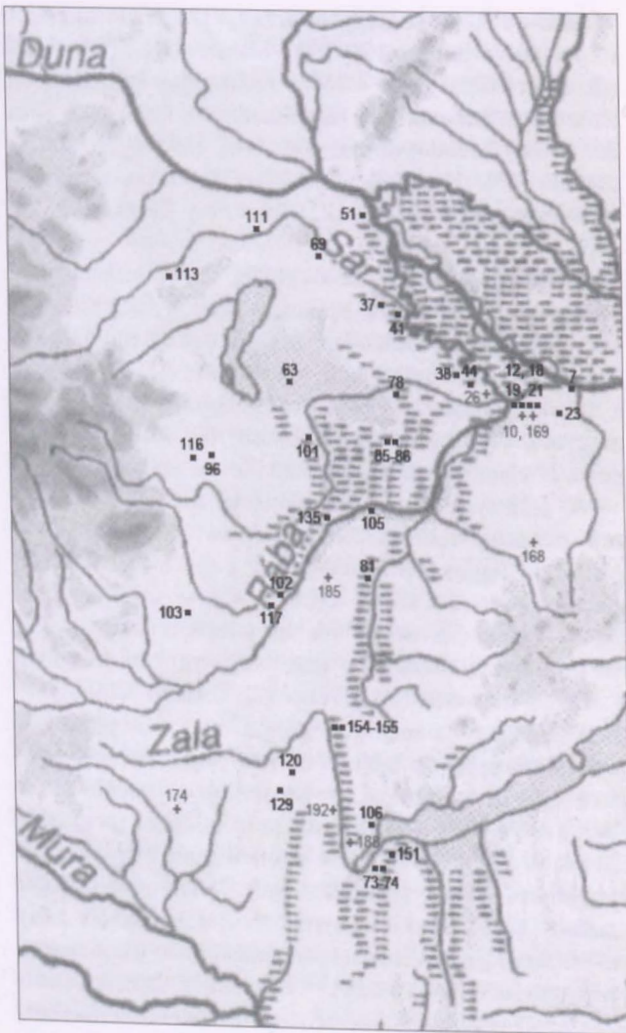
¹⁵⁴⁶ FÉK Nr. 5.

¹⁵⁴⁷ BELLA 1984.

¹⁵⁴⁸ SZÓKE 1954, 131–132.

¹⁵⁴⁹ XJM R. A. Itsz. n.

¹⁵⁵⁰ KOVÁCS 1995, 174.

76. kép. A Nyugat-Dunántúl és a Kelet-Alpok vidék 10–11. századi sírjai, temetői (■), valamint szórványleletei (+): 7. Gönyü-Dunapart, 10. Győr-Belváros, 12. Győr-Lehel u., 18. Győr-Téglavető-dűlő, 19. Győr-Újszállások, 21. Győr-Víztorony, 23. Györszentiván-Sóprúshegy, 26. Ikrény-Mendel-domb, 37. Levél-Újhelyi Imre tér, 38. Lébény-Kaszás-domb, 41. Mosonmagyaróvár környéke, 44. Mosonszentmiklós-Lednice-domb, 51. Oroszvár (Rusovce, SI.), 63. Valla (Wallern, A.), 69. Lajtakáta (Gattendorf, A.), 73. Balatonmagyaród-Hídvépuszta, 74. Balatonmagyaród-Felső-Koloni dűlő, 78. Bősárkány-Temető, 81. Celldömölk-Ság hegy, 85. Csorna-Acsalag, 86. Csorna-Csatár, 96. Füles, 101. Himod-Káposztás, 102. Ikervár-Virág u., 103. Ják-Bencés apátság, 105. Kemenesszentpéter-Dombi-dűlő, 106. Keszthely-Apát-domb, 111. Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.), 113. Lajtaszék (Stotzing, A.), 116. Ligvánd (Nebersdorf, A.), 117. Medgyeskovácsi-Kövecsesi-dűlő, 120. Nagykapornak, 129. Pölöske, 135. Répcelak-Várdomb, 151. Vörs-Majori-dűlő, 154. Zalaszentgrót-Polgárváros, 155. Zalaszentgrót-Téglagyár, 168. Gic, 169. Győr-Ménfőcsanak, 174. Kozmadombja (?), 185. Sitke-Hegyalja, 188. Szentgyörgyvár (?), 192. Zalacsány-Zala meder.

– jellegüket tekintve már ún. köznépi jellegűek. A másik szembevetendő változás a lelőhelyek megjelenése a Mosoni-Duna, sőt távolabb nyugat felé, a Duna vidékén is, továbbá a Lajta mentén, annak főként jobb oldalán. Úgy tűnik tehát fokozatosan nyugat felé tolódik a települési tömb határa, mely ekkor már elérte a Lajta folyását. Erre utal a folyó jobb partján fekvő Lajtaszék (Stotzing, A.), de még hangsúlyosabban a bal parti Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) temetője, hiszen aligha valószínű, hogy a települési terület tömbjétől messzebb elszakadva éltek volna itt közösségek, melyek – mint később látni fogjuk – nem katonai jellegűek voltak.

A Fertő és a Rába közti területen ennyire jelentős nyugati irányú eltolódás nem érzékelhető, jellemzően a Rába folyása mentén bukkannak fel a temetők, valamint kelet felé, a Marcal mellett említhető egy további lelőhely. A két folyó közéről tehát most már temetőket is ismerünk, szemben a megelőző korszakból egyedü-

liként ismert telep- és szórványleletekkel. A Hegyhát területéről továbbra sem ismerek korabeli temetőt, azonban a Zala É–D-i völgyétől a 10. századdal szemben már nyugatabbra is jelentkeznek, csakúgy, mint a Balaton nyugati részénél. Vélhetően a 10. század közepétől temetkeznek a Vörs-Majori-dűlő területén feltárt temetőbe, míg az egyik legnagyobb nekropoliszt a Kis-Balaton mentén, Balatonmagyaródon csak a század végétől kezdik használni. Ennek környezetében a korszakra jellemző szórt települések rendszere is megfigyelhető volt.¹⁵⁵¹

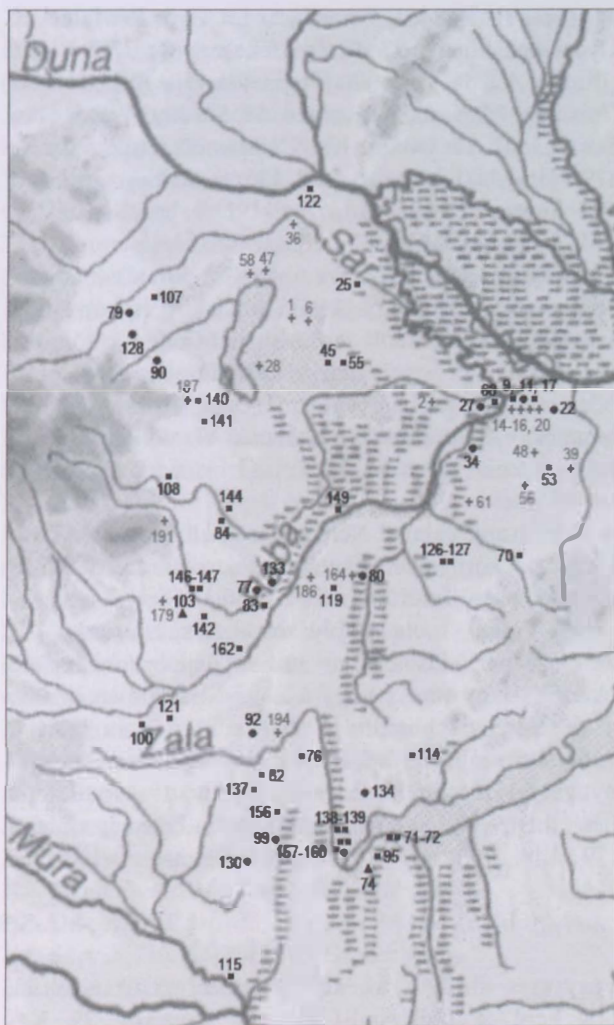
A 11. századra, vagy nagyobb részben e századra keltezhető temetők, kincsleletek: 68. Győr-Pósdomb, 70. Bakonykoppány-Kavicsbánya, 71. Balatonberény-Ady E. u., 72. Balatonberény-Táncsics M. u., 74. Balatonmagyaród-Felső-Koloni-dűlő, 76. Bezeréd, 77. Bögöt, 79. Bűdöskút (Steinbrunn, A.), 80. Celldömölk-Bencés apátság, 82. Csatár, 83. Csemeszkopács, 84. Csepreg-Szentkirály, 90. Darufalva (Draßburg, A.), 92. Eger-

¹⁵⁵¹ KVASSAY 2006, 261.

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

77. kép. A Nyugat-Dunántúl és a Kelet-Alpok vidék 11. századi sírjai, temetői, kincs- (■) és szórványleletei (+), a század középső részétől keltezhető lelőhelyek (●), valamint azok, melyek már a 10. században is használatban lehettek, de nagyobb részben mégis a 11. századra keltezhetők (▲): 1. Barátudvar (Mönchhof, A.), 2. Bezi-Péterházapuszta, 6. Féltorony (Halbturn, A.), 9. Győr-Bácsa, Szent Vid, 11. Győr-Fövenyes-domb, 14. Győr-II. Rákóczi Ferenc u., 15. Győr-Révfalu, 16. Győr-Szabadhegy, 17. Győr-Székesegyház, 20. Győr-Vásútállomás, 22. Györszentiván-Károlyháza, 25. Hegyeshalom-Belterület, 27. Ikrény-Silőödrök, 28. Illmic (Illmitz, A.), 34. Koroncó-Pusztatemető, 36. Lajtafalu (Poztneusiedl, A.), 45. Mosontarcsa (Andau, A.), 47. Nyulas (Jois, A.), 48. Nyúl, 53. Pannonhalma-Boldogasszony-kápolna, 55. Pusztasomorja-Tímár-domb, 56. Ravazd, 58. Sásony (Winden am See, A.), 61. Tét határa, 68. Győr-Pósdomb, 70. Bakonykoppány-Kavicsbánya, 71. Balatonberény-Ady E. u., 72. Balatonberény-Táncsics M. u., 74. Balatonmagyaród-Felső-Koloni-dűlő, 76. Bezeréd, 77. Bögöt, 79. Búdöskút (Steinbrunn, A.), 80. Celldömölk-Bencés apátság, 82. Csatár, 83. Csemeszkopács, 84. Csepreg-Szentkirály, 90. Darufalva (Draßburg, A.), 92. Egervár-Kápolna-dűlő, 95. Főnyed-Gólyásfa, 99. Hahót-Cseresznyés-dűlő, 100. Hegyhátszentmárton-Fő u., 103. Ják, 107. Kishöflány (Kleinhöfflein, A.), 108. Középpulya (Mittelpullendorf, A.), 114. Lesenceistvánd-Szőlőhegy, 115. Letenye, templom környéke, 119. Mesteri-Intapuszta, 121. Nádasd, 122. Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.), 126. Pápa-Mika gyár, 127. Pápa-Várostelek, 128. Pecsnyéd (Pötsching, A.), 130. Pusztaszentlászló-Deák sűrű, 133. Rábasömjén-Templom, 134. Rezi-Gyöngyössy csárda, 137. Sárhida-Határi-dűlő, 138. Sármellék-Repülőtér II., 139. Sármellék-Vasútállomás, 140. Sopronbánfalva-Magdolna-kápolna, 141. Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.), 142. Sorokpolány-Berekalja,

vár-Kápolna-dűlő, 95. Főnyed-Gólyásfa, 99. Hahót-Cseresznyés-dűlő, 100. Hegyhátszentmárton, 103. Ják, 107. Kishöflány (Kleinhöfflein, A.), 108. Középpulya (Mittelpullendorf, A.), 114. Lesenceistvánd-Szőlőhegy, 115. Letenye, templom környéke, 119. Mesteri-Intapuszta, 121. Nádasd, 122. Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.), 126. Pápa-Mika gyár, 127. Pápa-Várostelek, 128. Pecsnyéd (Pötsching, A.), 130. Pusztaszentlászló-Deák-sűrű, 133. Rábasömjén-templom, 134. Rezi-Gyöngyössy csárda, 137. Sárhida-Határi-dűlő, 138. Sármellék-Re-

144. Szakony-Tsz major, 146. Szombathely-Kisfaludy S. u., 147. Szombathely-Szent Márton-templom, 149. Városfalu, 156. Zalaszentmihály-Téglagyár, 157. Zalavár-Községi I. temető, 158. Zalavár-Vársziget, 159. Zalavár-Kápolna, 160. Zalavár-Récéskút, 162. Zsennye-Kastélykert, 164. Celldömölk-Vulkán fürdő, 179. Náriai-Jáki úti belső dűlő, 186. Sitke-Herczeg hegy, 187. Sopron-Jereván városrész, 191. Velem-Szent Vid, 194. Zalaszentiván-Kisfaludihegy.

pülőtér II., 139. Sármellék-Vasútállomás, 140. Sopronbánfalva-Magdolna-kápolna, 141. Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.), 142. Sorokpolány-Berekalja, 144. Szakony-Tsz major, 146. Szombathely-Kisfaludy S. u., 147. Szombathely-Szent Márton-templom, 149. Városfalu, 156. Zalaszentmihály-Téglagyár, 157. Zalavár-Községi I. temető, 158. Zalavár-Vársziget, 159. Zalavár-Kápolna, 160. Zalavár-Récéskút, 162. Zsennye-Kastélykert; valamint szórványleletek: 1. Barátudvar (Mönchhof, A.), 2. Bezi-Péterházapuszta, 6. Féltorony (Halbturn, A.),

VI.1. A HATÁRVIDÉK KÉRDÉSE

14. Győr-II. Rákóczi Ferenc u., 15. Győr-Révfa, 16. Győr-Szabadhegy, 17. Győr-Székesegyház, 28. Illmic (Illmitz, A.), 36. Lajtafa (Potzneusiedl, A.), 47. Nyulas (Jois, A.), 48. Nyúl, 56. Ravazd, 58. Sásony (Winden am See, A.), 61. Tét határa, 164. Celldömölk-Vulkán fürdő, 179. Nárai-Jáki úti belső dűlő, 186. Sitke-Hercseg hegy, 187. Sopron-Jereván városrész, 191. Velem-Szent Vid, 194. Zalaszentiván-Kisfaludihegy [77. kép].

A 11. századi lelőhelyek térképére pillantva látható, hogy e század mintegy „kitölti” az eddig csupán ritkán lakottnak ábrázolt területeket. Mindez különösen szembetűnő, ha figyelembe vesszük, hogy az előző periódus második felében/végén már használatban voltak e temetők, s mint említettem, közülük bizonyíthatóan van még olyan is, melybe a 11. század második feléig még temetkeztek.

Úgy tűnik valahol Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) környékén lehetett az ezredforduló táján a nyugati településterület széle. Több lelőhelyet is ismerünk a Vulka – Lajta vízfolyások közti sávról, ezért – és az előző periódusban már említett lajtabrucki temető okán is – úgy tűnik, hogy a Lajtával szemben inkább a kissé nyugatabbra folyó Fischa környékén lehetett valahol a szállásterület határa. A településterület dél-nyugat felé történő húzódása a 11. század második felében érthető el a Lajta mentén a Rozália-hegység előterét (79., 128., 90.), míg ettől kissé délkeletre a lelőhelyek

a Soproni-hegység és a Balfi-dombság között található. A Fertő környezetében és a Hanság területén is magasabb a lelőhelyek száma ekkor már, bár ezek között is sok olyan van, melyre csupán szórványleletek utalnak. A Rába és Cuhai-Bakony-ér középső és déli részén felbukkanó temetők pedig arra mutatnak, hogy a terület előző periódusban megfigyelt topográfiája talán csak a lelőhelyek rejtve maradásának számlájára írható. Ugyancsak magasabb a sírok, temetők száma a Rábca alsó és középső folyása, valamint a Rába és a Pinka által felölelt területen, az előző periódushoz képest kissé nyugatabbra tolódva az Alpokalján. Némiképp erőteljesebb a Kemeneshát reprezentáltsága is, s úgy tűnik a 11. században jelennek meg a lelőhelyek először a Hegyhát területén is, ekkor azonban már a Vasvári sántól nyugatra is. Ennek okai között vélhetően elsősorban a természetföldrajzi tényezők szerepe emelhető ki. A Zala folyásától délre és a Balaton nyugati részénél a lelőhelyek száma ugyancsak magasabb: a 11. század középső részétől megfigyelhetők a folyó É–D-i vonalától indulóan az előző periódushoz képest kissé nyugatabbra is (99., 130.).¹⁵⁵² A leginkább meglepő azonban az, hogy a Rábaközben szinte nem ismert a 11. század második felére keltezhető lelőhely vagy lelet, noha bizonyára nem néptelenedett el a terület, még akkor sem, ha a 10. századtól fogva a lelőhelyek száma folyamatosan csökkenő tendenciát mutatott is.

VI.1.4. A SÍROK JELLEGE

Fegyveres sírok¹⁵⁵³ az alábbi lelőhelyekről ismertek [78. kép]: 3. Csikvánd-Csikvándi kavicsos, 29. Kájárpéc-Gyüri kavicsbánya, 30. Koroncó-Bábota I. sír, 37. Levél-Újhelyi Imre tér, 43. Mosonszentmiklós, 49. Nyúl-Öreghegy, 75. Balatonújlak-Erdő-dűlő, 86. Csorna-Csatári major, 88. Csorna-Sülyhegy, 101. Himod-Káposztás, 102. Ikervár-Virág u., 111. Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.), 112. Lanzenkirchen, 125. Páli-Kavicsbánya, 131. Rábacsanak-Homokbánya, 136. Röjtökmuzsaj-Zsebedomb, 143. Szakony-Kavicsbánya, 150. Veszvény-Tormostyán-dűlő, 151. Vörs-Majori-dűlő, 152. Vörs-Papkert B., 154. Zalaszentgrót-Polgárváros, 155.

Zalaszentgrót-Téglagyár; továbbá a bizonytalan esetek, szórványok: 170. Kapuvár-Gyümölcs-domb, 174. Kozmadombja, 175. Locsmánd (Lutzmannsburg, A.), 192. Zalacsány-Zala meder.

Ennél a felsorolásnál feltétlenül érdemes feltüntetni a források egy további speciális csoportját alkotó, többségében föld-fa szerkezetű¹⁵⁵⁴ várakat, melyek a vizsgált terület nyugati részéről is ismertek, illetve elhelyezkedésük eddigi lokalizálásának hiányában egykori meglétük valószínűsíthető:¹⁵⁵⁵ 203. Egervár,¹⁵⁵⁶ 204. Darufalva (Draßburg, A.),¹⁵⁵⁷ 205. Győr,¹⁵⁵⁸ 206. Györfvár,¹⁵⁵⁹ 207. Ikervár,¹⁵⁶⁰ 208. Kapuvár/Babót,¹⁵⁶¹ 209. Körmend,¹⁵⁶²

¹⁵⁵² Ezek sorába tartozhat a Kisbucsa határában feltárt soros temető is, melynek megismert 30 sírja közül több is Orseolo Péter (1038–1041. 1044–1046) ezüstérmét tartalmazta: www.tvkcszthely.hu/hirek/3337/arpad-kori-sirok-a-76-os-ut-menten [letöltés időpontja: 2013. június 7.].

¹⁵⁵³ Ebben az összeállításban nem szerepelnek azok a sírok, melyekből csupán 1 db nyílcsúc került elő.

¹⁵⁵⁴ A földvár megnevezés Bóna István véleménye szerint nem megfelelő terminus ezekre az erősségekre (BÓNA 1998, 23).

¹⁵⁵⁵ A számozás a Nyugat-Dunántúli és a Kelet-Alpok vidék lelőhelyeinek felsorolásához folytatatólagosan csatlakozik.

¹⁵⁵⁶ KISS-TÓTH 1999, 108.

¹⁵⁵⁷ GÖMÖRI 2000, 36–39.

¹⁵⁵⁸ TOMKA 1976; BÓNA 1998, 29–30; TOMKA 2006.

¹⁵⁵⁹ KISS-TÓTH 1999, 108.

¹⁵⁶⁰ KISS 2000, 278.

¹⁵⁶¹ GÖMÖRI 2000, 42–44; TAKÁCS 2006.

¹⁵⁶² KISS 2000, 278.

található Levél, ahonnan legalább egy – kétélű kardja alapján már valószínűleg a 10. század második felére, 11. század elejére keltezhető – fegyveres sírját ismerjük. Tovább haladva szintén az egykori út közelében helyezkedik el a mosonszentmiklósi íjászfelszereléssel eltemetett férfi sírja. Oroszvártól Győrig tehát a Duna, illetve a Mosoni-Duna mentén biztosan mindössze két fegyveres sír ismert, ennek azonban oka lehet az is, hogy a hadvonulásoknál a terep kedvezőtlen adottságai miatt gyakrabban használták a Győr – Árpás – Csorna – Kapuvár – Sopron útvonalat, szemben a Mosoni-Duna partján futó úttal.¹⁵⁷⁵ Az utak szerepe azért is lényeges, mivel a határvédelem során ezek ellenőrzése nyilván elsődleges feladat volt. Különösen a nehézpáncélos seregek szempontjából volt nélkülözhetetlen a megfelelően kiépített út, hiszen ilyenek hiányában ezek a vizenyős területeken gyakorlatilag nem is tudtak haladni.¹⁵⁷⁶

Kissé magasabb a fegyveres sírok száma Győr megyében, a Rábától keletre eső területen; a lelőhelyek számát illetően azonban nagyobb tömbjük a Fertő-tó, a Hanság és a Rába közti szakaszon, de elsősorban a Rábaközben található, ami hasonló képet mutat a 10. századi, gazdagabb leleteket szolgáltató lelőhelyek elhelyezkedésével. Nem egy esetben így természetesen ugyanazon lelőhelyekről van szó. A Hanság déli szélén futó, fentebb már említett Csorna – Kapuvár – Sopron útvonal mentén található Csorna, Veszvény, Rőjtőkmujsaj és a kapuvári bizonytalan sír. Ettől délebbre pedig Rábacsanak, Páli, Himod és Szakony. Déli irányban egy kisebb hiátus után, Vas megyében mindaddig egyedül Ikervár temetőjében bukkannak fel újra a 10. század második felére keltezhető fegyveres sírok, melyekben talán a Rába átkelőjének őrzőit azonosíthatnánk.¹⁵⁷⁷ Noha szórványként Locsmándról egy 11. századi kétélű kard,¹⁵⁷⁸ több helyről pedig nyilcsúcsok ismertek, az azonban mindenképp figyelemre érdemes, hogy Vas megyében a Rába vonalától nyugati irányba eddig nem került elő másik, a 10. századra keltezhető fegyveres sír, s mindössze egy vasasszonyfai feldúlt sír esetében merülhet fel a fegyvermelléklet egykori meglétének a lehetősége. Szintén alacsonyabb a 10. századi fegyveres sírokat tartalmazó lelőhelyek száma Zala megyében. Zalaszentgrót két temetője, Vörs majori-dülői és papkerti részén, továbbá Balatonújlak-Erdő-dülő mellett bizonytalan adatként két kardlelet említhető Kozmádombjáról és Zalacsány mellől, a Zala medréből. A biztosan fegyverrel temetkező férfiak sírjai tehát a Zala

É–D-i szakaszától keletre, illetve a Kis-Balaton környékén találhatók.

A temetőket tekintve a fegyveres sírok aránya átlagosan alacsonynak mondható. Sajnos a pontos arányok megítélését itt is megnehezíti a nem teljes és/vagy hiteles feltárás, valamint a közöletlenség. A legmagasabb talán a balatonújlaki temetőben volt, ahol a teljesen feltárt temető 17 sírjából legalább öt sírban találtak fegyvert.¹⁵⁷⁹ Sajnos nem ismert a Vörs-Majori-dülő területén feltárt temető aránya, pedig a balatonújlaki mellett ez is hitelesen, és csaknem teljesen feltártnak tekinthető. Annyi azonban bizonyos, hogy két sírban volt csontmerezítős íj, több sírban pedig tegez egykori meglétére utaltak annak fémből készült vasalásai. Vörs másik temetőjében, a Papkert területén négy sírből íjászfelszerelés, egy sírből pedig kétélű kard került elő, ami a feltárt sírok kb. 13%-a. Ikervár-Virág utcában a sírok kevesebb mint 10%-ból került elő egynél több nyilcsúc, illetve az íjászfelszerelés más része, a temető azonban nem teljesen feltárt, csakúgy mint a Rábacsanak-Vásártéri-dülőn előkerült sírkert, melyből egy sajnos kissé bizonytalan korszakolású kétélű kard mellett szablya és szekerce előkerüléséről van adat, a sírszám és a leletösszefüggések bizonytalan volta miatt azonban legfeljebb feltételezhetünk két fegyveres sírt. Ugyancsak két sírban volt fegyver Csikvánd-Csikvándi kavicsos lelőhelyén, az előkerült „kard” megítélése azonban itt is kérdéses. Csorna-Sülyhegyen, a homokbánya déli oldalán legalább két lovas íjász sírja volt a temetőben, míg Csorna-Csatáron egy további fegyveresről van biztosabb adat. Egyetlen íjászfelszereléssel eltemetett férfi sírját dokumentálták a rőjtőkmujsaj-zsebedombi és a szakonyi temetőben is. Veszvény-Tormostyán-dülőben legalább két sírban volt fegyver, csakúgy, mint Himod-Káposztás, Páli-Kavicsbánya, Zalaszentgrót-Polgárváros és Zalaszentgrót-Téglagyár lelőhelyein. Talán ugyancsak két fegyveres, ám kétélű kardos temetkezés volt a levéli temetőben, ebből azonban egyik csupán elmondás alapján ismert. Egy-egy fegyveres sírről van adat Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.), Lanzenkirchen, Koroncó-Bábota I., Kajárpéc és Mosonszentmiklós lelőhelyekről, ebből a kajárpéci kivételével íjások, míg Nyúl-Öreghegyen legalább további egy íjász sírja feltételezhető. A döntő többség sírjaiba tehát nagyobb arányban íjászfelszerelés került, jóval ritkábbak a szűrő- és vágófegyverek.

A csikvándi, kajárpéci, lanzenkircheni és mosonszentmiklósi sírt leszámítva ezek a temetők jellegüket

¹⁵⁷⁵ KISS-TÓTH 1987, 129.

¹⁵⁷⁶ BOROSY 1977, 545.

¹⁵⁷⁷ KISS 2000, 278.

¹⁵⁷⁸ KAUS 2006, 274.

¹⁵⁷⁹ SIKLÓSI 2004.

tekintve messze elmaradnak a Felső-Tisza-vidék erősen katonai jellegű sírkertjeitől, ahol az eltemetettek legalább fele férfi volt, míg a női és gyermeksírok száma ezekhez képest alacsony, vagy teljesen hiányzik.¹⁵⁸⁰ A sajnos alig ismert rábacsanaki mellett leginkább még a balatonújlaki mutat hasonló vonásokat az előbb említettekkel, azonban a női és gyermeksírok kiegyenlített száma utóbbinál is cáfolja, hogy mesterségesen szervezett katonai közösség élt volna a vidéken. A jelzett különbségek annak ellenére is biztosnak látszanak, hogy a felsorolt temetők között gyakorlatilag alig van hitelesen és teljesen feltárt, s ami mégis, az közöletlen. Az arány így csak hozzávetőlegesen állapítható meg, a fegyveres sírok temetőnkénti legmagasabb értéke csaknem 30%, átlagban azonban csupán 5-10% között mozog.

A felsoroltak közül – földrajzi elhelyezkedésüket is figyelembe véve – a lanzenkircheni lenne köthető talán a legnagyobb valószínűséggel fegyveres egységhez, de felmerült az eltemetett valamely kalandozó akció során elesett harcossal történő azonosítása is.¹⁵⁸¹ Azonban mivel hiteles feltárás hiányában csupán egyetlen sírról van tudomásunk, így nehéz lenne kétséget kizáróan állást foglalni. A lajtabrucki – bizonytalan sírszámú – temető egyetlen fegyveres sírja mellett női és gyermeksírok is előkerültek, így aligha lehet egy olyan egységként meghatározni az ide temetkező közösséget, mely „a Bécsi-medencét és a Kisalföldet összekötő legfontosabb járható irány előretolt őrzését (időbeli értesítést és riasztást) képviseli”.¹⁵⁸² Helyzetét tekintve a magányos, ám jóval keletebbre fekvő kajárpéci, csikvándi, moson-szentmiklósi sírok határőrökhöz kötése sem igazolható kétséget kizáróan. Említettem már, hogy a helynévi adatok alapján a röjtökmuzsaji és a levéli temetők, valamint a csupán említésből ismert kapuvári sír esetében lenne feltételezhető a határőrzéssel való kapcsolat, azonban a temetők itt sem mutatnak erőteljes katonai jelleget, sőt, ennek épp az ellenkezője igaz.

Módszertani jellegű kérdés természetesen, hogy a határőrök temetőit főként a Felső-Tisza vidékéről ismert sírkertek képe alapján rekonstruálhatjuk-e, nem feledve természetesen az esetleges időbeli távolságot,¹⁵⁸³ és a közösségeket megszervező hatalom talán eltérő voltát sem.

Ha azonban a felső-tiszai példákat keressük, azoknak nincs nyoma nem csupán Győr és Moson, hanem Sopron, Vas és Zala megyék területén, továbbá Kelet-Ausztriában sem. Nincs nyomuk fegyvereseknek nagyobb számban azokban a temetőkben sem, melyeket talán családi vagy Kovács László terminológiájával élve szállási¹⁵⁸⁴ sírkerteknek is tarthatnánk. Ezekkel kapcsolatban nem lehet kizárni, hogy a harcosok békeidőben családi kötelékekben éltek, s megöregedvén, szolgálatukat feladván családjukkal együtt temetkeztek,¹⁵⁸⁵ ezért egykori tevékenységük homályban marad.

Egyenesen adódik azonban a kérdés, hogy miért alacsony a fegyveres sírok száma, ha a határ őrzését biztosítani kellett. Erre részint magyarázatot szolgáltathat az előbb elmondott érv, de azt is figyelembe kell venni, hogy a 10. század első felében a nyugati irányú hadjáratok offenzív volta miatt a határ védelmére kevésbé lehetett szükség. Itt érdemes visszautalni arra, hogy a fegyveres sírt/sírokat tartalmazó lelőhelyek fele nem keltezhető a 10. század középső része elé, s ezek között vannak azok a nagyobb temetők, melyek a fegyveres sírok számának jelentős részét kiteszik. A 10. század második felében megváltozó helyzet ezek megjelenését indokolná, azonban vélhetően még ennél is nagyobb mértékben. Ezt a problémát részben kézenfekvő megoldásként oldhatná fel, hogy ezen a területen a reprezentáció más jellege¹⁵⁸⁶ miatt nem kerültek sírba az esetlegesen hivatást tükröző tárgyak (ez azonban vélhetően inkább csak regionális szinten érvényesült, hiszen a területéről több olyan sír is dokumentált, melybe az elhunyt mellé mégiscsak bekerült egykori fegyvere). Azonban az előbb elmondottak is csupán részben oldják fel a problémát, mert az államalapítás folyamatában, s az uralkodói központ tekintetében fontos szerepet betöltő Székesfehérvár környékének korabeli sírjai között – melyek esetében az eltérő reprezentáció hasonló okok miatt véleményem szerint szintén felvethető – több kétélű karddal, már valószínűleg a 10. század közepén, második felében eltemetett férfi sírja ismert. Azonban még ezek száma is alacsony, így az itt előkerült sírok leletei jól mutatják, hogy a régészeti forrásbázis valószínűleg nem tükrözi a valós helyzetet.¹⁵⁸⁷

¹⁵⁸⁰ RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996, 193–206; BÓNA 1997. – Az újabb kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy a fegyveres sírokat tekintve a különbség halványabb a Dunától északra és délre eső területek között, mint azt korábban feltételezték (TAKÁCS 2006a, 239). Azonban az északi terület fegyveres jellege – számomra – még így is erőteljesebbnek tűnik.

¹⁵⁸¹ NEVIZÁNSKY 2011, 157.

¹⁵⁸² TORMA 2008, 25.

¹⁵⁸³ Az utóbbiak többségének lezárultát a 10. század közepére helyezi a kutatás (RÉVÉSZ 1996, 204–206; BÓNA 1997, 1457).

¹⁵⁸⁴ LÓRINCZY-TÖRK 2011, 419.

¹⁵⁸⁵ MESTERHÁZY 1995a, 1040.

¹⁵⁸⁶ TOMKA 1996, 253. – Az ezzel összefüggő 9. századi előzmények szerepét ugyancsak jelentősnek itéli: BALINT 2000a, 16–17.

¹⁵⁸⁷ MESTERHÁZY 2002, 334. – A kérdéssel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy Győr és Moson megyék területéről lovas temetkezések ismertek, ám a gazdagabb leleteket szolgáltató temetkezések Koroncó kivételével ritkák, ami talán kevésbé tehetősek személyekre utalhat. A ló sírba helyezése a temetkezési rítus részét képezi, ám ez sem választható el egyértelműen a reprezentációtól. Az ékszerek és fegyverek ugyancsak ennek körébe sorolhatók, így kérdés marad, hogy ha egyik szokást gyakorolták, vagyis a löcsontokat a sírba helyezték, akkor a másik – ékszerek, fegyverek stb. – miért szorult háttérbe.

A határvédelemmel szintén kapcsolatba hozható föld-fa szerkezetű erősségek építésével a magyar szállásterületen Bóna István véleménye szerint legkorábban a 10. század utolsó harmadától számolhatunk, hiszen az ezt megelőző időszakban ilyen szerkezetű védművekkel a magyarok támadó fellépése nyomán veszélybe került népek igyekeztek védekezni.¹⁵⁸⁸ Németh Péter bő egy évtized távlatában már úgy fogalmazott, hogy nem zárható ki ezek létesítése már Géza vagy István korát megelőzően sem, s ilyenek nem is csupán a központi hatalom akaratából épülhettek.¹⁵⁸⁹ A nyugat-dunántúli erősségek Takács Miklós véleménye szerint a Magyar Királyság kiterjedésének határát jelzik, melyek a német hódítás megakadályozására épültek.¹⁵⁹⁰ A településterület időbeli változása miatt azonban előfordulhatott, hogy ezek láncolatán túl is letelepedtek közösségek, ezt mutathatják azok a lelőhelyek, melyeket ezek vonalától nyugatra találunk, de itt lehet megemlíteni azokat a lelőhelyeket is, melyek pl. a Lajta-hegység nyugati oldalán bukkannak fel, mely vonulat bizonyára része volt a védelmi rendszernek, déli végéhez közel egy erősséggel. A vártól nyugatra kiterjedő települési területet a Locsmánd (Lutzmannsburg, A.) vártól nyugatra fekvő Ligvánd (Nebersdorf, A.) és Középpulya (Mittelpulendorf, A.) lelőhelye is megerősíti. Utóbbi megközelítőleg a darufalvi (Draßburg, A.) és a Velem-Szent vidi erősségek vonalában fekszik. Ettől a képzeletbeli vonaltól nyugatra már valóban nem ismert jelenleg korabeli – magyar közösséghez köthető – lelőhely.

Itt szeretnék kitérni röviden e terület néhány további jellemző vonására. A leletanyagot tekintve a Dunántúl közismerten szegényesebb azokban a tárgytipusokban, melyeket a honfoglalás kor ún. vezérletei közé sorolhatunk. Egyedül a rozettás lószerszámveretekről nem mondató ez el, főként Koroncó környékéről, kisebb számban pedig a csornai régióból ismert lelőhelyeiknek köszönhetően. Elterjedésük tehát nem egyenletes, a középső és déli területekről eddig hiányoznak. Ezzel szemben a hajfonatkorongok Győr-Malomszéki-dűlő, Téglavető-dűlő és Viztorony, Rábacsanak-Vásártéri-dűlő, Szakony-Homokbánya és már jóval délebbre, Balatonújlak-Erdő-dűlő és Vörs-Majori-dűlő lelőhelyein kerültek elő, így itt a terület középső része nem reprezentált (legalábbis napjainkig). Nagyon szegényesek a fém ruhadíszek, a nagyobb csüngős díszekből pedig nem ismert egyetlenegy teljes veretkészlet sem, de ritkák az ún. rombusz alakú és a

nagyobb, préselt rozetták is. Ritkák a veretekkel díszített övek is, az általam elemzett megyékből mindössze egyetlen biztos lelőhelyük ismert (Kajárpéc), valamint további három szórvány darab, míg Sopronból három lelőhelyen is dokumentáltak ilyen. Zala megye leletmentes ebből a szempontból, s Vas megyéből is csupán egyetlen – a korabeli temetőben unikálisnak számító – vas övveretkészlet ismert mindeddig Csepregről.¹⁵⁹¹ Még szembevetünőbb a kétélű kardok és a trapéz alakú kengyelek alacsony száma, noha nem zárható ki, hogy a 10. század közepétől elterjedő tárgytipusok hiányát az eltérő reprezentáció is okozhatja. De ritkák a már a 10. század első felében is használt szabályák is, melyek ekkor – még ha az eltérő reprezentáció korai térnyerésével számolunk is –, de legalábbis a század elején még vélhetően sírba kerülhettek. Győr-Moson megyékből bizonyosan egyetlen darab sem ismert. Sopron megyéből Rábacsanak lelőhelyéről egy bronzellenzővel szerelt példányt ismerünk,¹⁵⁹² további két szablyát pedig Gömöri János közölt, sajnos lelőhelyük megnevezése nélkül.¹⁵⁹³ Sem Vas, sem pedig Zala megyéből nem ismerek ilyen fegyvert.

Az említettek alapján úgy tűnik tehát, hogy a Dunától délre eső területeken a 10. századi magyarság korábban megjelenhetett, mint a Nyugat-Dunántúl középső és déli területein, hiszen főként itt találjuk meg azokat a sírokat, temetőket, melyek 10. század első felére történő keltezése felmerülhet; esetleg – kevésbé hihető megoldásként – ilyen karakterisztikus jellegű leletanyaggal csak az itt megtelepedők rendelkeztek. Ennek oka a természetföldrajzi viszonyok kínálta lehetőségek mellett bizonyára geopolitikai is lehetett, talán az avarokhoz hasonlóan¹⁵⁹⁴ a magyarok is a szállásterület „legsérülékenyebb részének” a Duna völgyét tekintették, melyet biztosítani kellett, s politikai fennhatóságuk kiterjesztése után csak ezt követően, a 10. század közepétől húzódtak Vas¹⁵⁹⁵ és Zala¹⁵⁹⁶ irányába. Látható tehát, hogy a fegyveres sírok alapján aligha lehet számottevően ide telepített határvédelmi egységekkel számolni – amelyek mégis megfigyelhetők, azokat természetesen módon többször is a kommunikációs vonalak, stratégiai pontok mentén találjuk –, így ha ezek az egykori valós képnek csupán kisebb részletét tükrözik is, még úgyis feltétlenül számolhatunk a természetföldrajzi tényezők jelentős szerepével a kérdésben (pl. a Hanság esetében). Ez azonban még nem jelenti automatikusan, hogy ezen vagy az ettől nyugatra fekvő területen feltétlenül egy lakatlanul hagyott gypü-

¹⁵⁸⁸ BÓNA 1996a, 233; BÓNA 1998, 63–64.

¹⁵⁸⁹ NÉMETH 2010, 648–649.

¹⁵⁹⁰ TAKÁCS 2006a, 240.

¹⁵⁹¹ KISS–SOSZTARITS 2000, 31.

¹⁵⁹² XJM ltsz. 64.205.1.2.

¹⁵⁹³ GÖMÖRI 2002, 106, 62. kép.

¹⁵⁹⁴ SZÓKE 2004, 181.

¹⁵⁹⁵ KISS 2000, 280.

¹⁵⁹⁶ VÁNDOR 1994, 218–220.

sáv meglétét valószínűsíthetnénk, még akkor sem, ha lehetnek is olyan területek, mint pl. a Bécsi-erdőtől keletre fekvő terület, ahol vélhetően csak I. István (1000–1038) uralkodásától számolhatunk nagyobb arányú megtelepedéssel.¹⁵⁹⁷ A következő fejezetben több Duna vidéki lelőhelyet is bemutatok a 10. és 11. századból, melyek

úgy gondolom erősen megkérdőjelezzik egy széles, lakatlan gyepléleget a Duna-medencéjében. Véleményem szerint a nyugat-dunántúli lelőhelyek bemutatott településtörténete, a folyó fizikai tulajdonságaival egyetemben a Lajta határ szerepét is cáfolja. Ezt a szerepet sokkal inkább a Fischa tölthette be.

VI.2. KAPCSOLATI ZÓNA? ADATOK A KELET-ALPI JELLEGŰ LELETANYAG KÁRPÁT-MEDENCEI KÉRDÉSKÖRÉHEZ

Fontos kutatási irány az ún. kapcsolati zóna vizsgálata, mely földrajzi értelemben azt a területet jelenti, ahol az egymással szomszédos hatalmi alakulatok, anyagi kultúrák egymás közelségében helyezkednek el, illetve érintkeznek. Ez jelen esetben az Ostmark, illetve délen a 976 környékén megszervezett Karantán Hercegség,¹⁵⁹⁸ valamint a Magyar Fejedelemség, később pedig a Magyar Királyság. Természetesen ez nem egy határvonal két oldalát jelenti, egyfelől annak kiterjedése, másfelől az aktuális erőviszonyok változása miatt megfigyelhető mobilitása kapcsán sem.

A vizsgálat során mind a magyar szállásterülettel többé-kevésbé szomszédos nyugati területek hatását mutató Kárpát-medencei régészeti forrásokat, mind pedig a magyar jellegű leletek és/vagy rítuselemek Kelet-Alpok vidéki¹⁵⁹⁹ előfordulását vizsgálat alá kell vonni. E kettő elemzése során rajzolódhatnak ki a kulturális kapcsolatok okozta jelenségek. Nézzük elsőként a Kelet-Alpok vidékének anyagi kultúráját!¹⁶⁰⁰

Az Alpok keleti részének 9–11. századi anyagi kultúráját gyakran az ún. Köttlach jelzővel illetik, e fogalom azonban tulajdonképpen egy kutatástörténeti emlék továbbélésének tekinthető, mely nevét az 1853-ban feltárt, akkor még Steiermark részét képező, s régies formában Kettlach nevű település temetőjéről kapta.¹⁶⁰¹ Ezt azonban ekkor még a római kor előtti periódusba sorolták,¹⁶⁰² az emailos ékszerek pedig 5–6. századi besorolást is kaptak.¹⁶⁰³ A kutatásban a „Köttlach kultúra” mellett többféle elnevezése is szerepel, pl. „Karantán-Köttlach kultúrkör”, „Karantán-Köttlach kultúr csoport”. Mint azonban arra többen is figyelmeztettek, a leletanyag

alaposabb elemzése nélkül ezek a kategóriák automatikusan nem alkalmazhatók,¹⁶⁰⁴ így magam általában a kelet-alpi jelzőt használom. A kultúra elterjedési területének körülhatárolása sem egyértelmű, mint ahogy pl. Karintia sem volt a korai időkben egy egzakt módon körülhatárolható képződmény.¹⁶⁰⁵ Az ún. Karantán-Köttlach körön belül is több kulturális régiót lehet a 9–10. században elkülöníteni, melyek a terület politikai beosztásainak felelnek meg.¹⁶⁰⁶

Főbb vonalaiban ez a vidék a Karoling Birodalom keleti területeit öleli fel, a lelőhelyek alapján kirajzolhatóan Isztira–Friaul területétől indulóan, Karintián át egészen a Duna-medencéig, míg nyugatról keletre a Traun és az Enns folyók közti résztől egészen az Alpokalja vidékéig terjedt. A kultúra szakaszolását a régészeti forrásbázis alapján az egyes tárgytipusok figyelembe vételével végezte el Jochen Giesler, aki három korszakot különített el: a Köttlach előtti periódust, a Köttlach I., illetve a Köttlach II. fázist, ezek abszolút dátumokban a 8. század vége és a 9. század első fele, a 9. század közepe és a 10. század közepe, valamint a 10. század közepe és a 11. század első fele közötti időszakot jelentik. A Köttlach előtti fázis jellemző tárgytipusait a lemezgömbös és drótsüngös fülbevalók, karikaékszerek, többtagú és millefioriszemes gyöngyök alkotják. Az I. fázist a préselt fibulák és S-végű karikaékszerek jellemzik, míg a II. fázisra az emailos fülbevalók és fibulák a jellemzőek. Giesler kutatásai mellett a leletanyag technikai kialakítása alapján földrajzi egységeket is kijelöltek, a lemezből préselt vagy huzalból készült ékszereket a Karantán csoport, míg az öntött, emailos leleteket a Köttlach kör

¹⁵⁹⁷ BRUNNER 2000, 245.

¹⁵⁹⁸ KISS-TÓTH 1987, 128.

¹⁵⁹⁹ Az Alpok területének különböző – biológiai, földrajzi és történeti – szempontú felosztásai különböző definíciók születését eredményezték. Az *Ostalpen* kifejezés megközelítőleg az Inn folyó völgyétől a Steiermark és a Niederösterreich területéig lévő részt foglalja magába (WINCKLER 2010, 22–24, *Abb. C, D*).

¹⁶⁰⁰ Itt most nem foglalkozom a nyugati irányba vezetett hadjáratok (KIRÁLY 2006, 87) során megszerzett tárgyakkal (pl. Kovács 2011a), mivel ezek beszerzésének módja, s esetlegesen annak helyszíne miatt is, az ún. kapcsolati zóna szempontjából véleményem szerint irrelevánsak.

¹⁶⁰¹ GIESLER 2001.

¹⁶⁰² FRIESINGER 1975, 1.

¹⁶⁰³ KRAMER 1994, 25; NOWOTNY 2007, 231.

¹⁶⁰⁴ KRAMER 1994, 31.

¹⁶⁰⁵ KRAMER 1994, 28–32.

¹⁶⁰⁶ ŠRIBAR-STARE 1979, 209; GIESLER 1997, 170–176.

sajátjának meghatározva. Anyagi értelemben Giesler véleménye szerint ez egy Ottó-kori birodalmi kultúra, egy „ékszerkoiné”, melynek II. fázisa azonban nem az elsőből fejlődött ki.

Kutatástörténet

A Kelet-Alpok vidék jellegzetes, 9–11. századi anyagi kultúrájának Kárpát-medencei kapcsolatait célzó vizsgálatok igénye már a 20. század első felében megjelent a honfoglalás kor régészeti kutatásában, sőt az analóg köttlachi leletekre a Dettán (Deta, Ro.) előkerült ékszerek kapcsán már 1896-ban Kárász Leó (=Hampel József) rámutatott.¹⁶⁰⁷ Fettich Nándor az 1940-es évek végén a témában önálló monográfia készítését tervezte. Munkája során feltehetően támaszkodott Karl Dinklage magyarországi múzeumokban végzett kutatómunkájára, melynek során a német kutató „számos zománcos bronzot talált, amelyek eddig publikálatlanok voltak.” Megállapította, hogy „Magyarország, illetőleg a Kárpát-medence sokkal gazdagabb Kettlach-stílusú emlékekben, mint ahogy azt az eddigi irodalom alapján gondolni lehetne.” Fettich munkája, melyben főként a kultúra ornamentikáját elemezte, s annak összetevői között a pusztai népek – avarok, magyarok – szerepét is felvetette, s így azt, mint a pogány és a keresztény világ találkozásából kifejlődött művészetet értelmezte, sajnos kéziratban maradt, több elkészült fejezetére pedig csupán utalás található a szakirodalomban.¹⁶⁰⁸ Véleménye szerint a Kárpát-medencei sírokból származó ilyen tárgyak mind import példányok voltak, nem helyi készítmények. Nemeskéri János Dél-Németország és Ausztria múzeumait érintő külföldi tanulmányútján, 1943-ban vizsgálta a Köttlach kultúra Kárpát-medencei kapcsolatait,¹⁶⁰⁹ sajnos azonban ennek eredményei homályban maradtak. Török Gyula a halimbai temető monografikus feldolgozása során utalt a temető leletanyagának köttlachi párhuzamaira.¹⁶¹⁰ A Köttlach jellegű tárgytípusok 10. századi magyar településterületen történő ritka felbukkanása Bálint Csanád véleménye szerint a csupán kisebb mértékű kereskedelmi kapcsolatok bizonyítéka lehet a Köttlach kultúrkörrel, melynek északkeleti határa a Dráva lehetett. Együttal felhívta a

figyelmet arra is, hogy a dettai (Deta, Ro.) feldúlt temető leletei alapján Josip Korošec feltételezése,¹⁶¹¹ mely a „Köttlach-kultúrából odatelepített családról” számolt be, erősen megkérdőjelezhető.¹⁶¹² Jochen Giesler megállapítása szerint a gombos végű karikák nem az ún. Bijelo Brdo kultúra formáihoz tartoznak, hanem a kelet-alpi milió idegen formáiként értelmezhetők. Beosztása szerint a Bijelo Brdo kultúra I/korai fázisába sorolható ezek többsége, noha csupán kisebb számban bukkannak fel, s az „Altmagyarischen” kategóriába sorolható leletek közül pedig egyenesen hiányoznak.¹⁶¹³ Kozák Károly a Köttlach jellegű tárgyak Eger környékére kerülését nem kereskedelmi tevékenységhez, hanem a térítő papok kíséretével érkező személyek köréhez kapcsolta.¹⁶¹⁴ Kiss Attila a majsi temető monografikus feldolgozása során a gombos végű karikák és a korongfűlbevalók felgyűjtését végezte el, megjelenésüket a Köttlach kultúra területéről származtatva.¹⁶¹⁵ A tápé-malajdoki temető egyes fűlbevalói, fejékszerei kapcsán Kürti Béla azok karantán körben található analógiáira utalt, s további leleteket is figyelembe véve szerinte ezek már nem feltétlenül csupán kereskedelmi tevékenységhez kapcsolhatók.¹⁶¹⁶ A szalacsi (Sălacea, Ro.) temető kapcsán Bóna István szlovén vagy bajor asszony jelenlétét valószínűsítette az ott előkerült emailos, félhold alakú fűlbevaló alapján.¹⁶¹⁷ Takács Miklós utalt arra a tényre, hogy a Köttlach kultúra leletanyagához a Délnyugat-Dunántúl és a Dráva-Száva köz nyugati részének leletanyaga áll közelebb. Felhívta továbbá a figyelmet a kultúrának a Kárpát-medence nyugati részében mutatkozó 9. századi hiányára, s a kérdés vizsgálatának fontosságára.¹⁶¹⁸ A Kelet-Alpok vidékének 8–11. századi régészeti kultúrájának kutatási helyzetét 1987-ben Szöke Béla Miklós foglalta össze.¹⁶¹⁹ Mesterházy Károly Magyarország 10–11. századi kereskedelmének elemzése nyomán térképen közölte az egyes ismert tárgytípusok – gombos végű karikák, lemezes vagy zománcos félhold alakú fűlbevalók, korongfűlbevalók és az ún. rovásírásos gyűrűk – lelőhelyeit, melyek véleménye szerint nagyobb számban csak a 11. századtól jelennek meg.¹⁶²⁰ Felhívta a figyelmet a gyöngykoszorúkkal díszített karikájú fűlbevalók karantán körben való gyakoriságára, így – véleménye szerint

¹⁶⁰⁷ KÁRÁSZ 1896, 231.

¹⁶⁰⁸ FETTICH é. n.; FETTICH 1943, 26, 67; FETTICH 1947, 30; FETTICH 1971, 44; FÉK Nr. 9.; BALINT 1976, 250; MESTERHÁZY 2001, 457–458.

¹⁶⁰⁹ MNM R. A. 63.O.I.

¹⁶¹⁰ TÖRÖK 1962, 25–26, 40, 42, 48, 50, 56–58.

¹⁶¹¹ KORÓŠEC 1954, 58–59.

¹⁶¹² BALINT 1976, 250; BALINT 1991, 191–193.

¹⁶¹³ GIESLER 1981, 125–126.

¹⁶¹⁴ KOZÁK 1981, 37–39.

¹⁶¹⁵ KISS 1983, 172–173, 193, 83–84. kép.

¹⁶¹⁶ KÜRTI 1983, 236.

¹⁶¹⁷ BÓNA 1986, 210, 216.

¹⁶¹⁸ TAKÁCS 1991, 506–507.

¹⁶¹⁹ SZÖKE 1987, 47–51.

¹⁶²⁰ MESTERHÁZY 1993, 459–460, 5. ábra.

– a magyarországi példányok Dalmácia vagy az Al-Duna irányából érkező kereskedelmi tevékenységre utalnak.¹⁶²¹ A huroksorral díszített fülbevalók kapcsán pedig csatlakozott Jochen Giesler álláspontjához,¹⁶²² miszerint ezek az Al-Duna vidékéről magyar közvetítéssel kerülhettek a Kárpát-medencétől nyugatra.¹⁶²³ Călin Cosma a szalacsi (Sălacea, Ro.) és a zilahi (Zalau, Ro.) temető fülbevalói és a gombos végű karikák kapcsán mutatott rá azok Köttlach jellegére. Megállapítása szerint, ha etnikai azonosításra nem is alkalmasak ezek az ékszerek, de a kulturmiliót kijelölik, melyből az ezekkel eltemetett személyek érkeztek. A leletek korábbi keltezése mellett foglalt állást, azokat a 9. század vége és a rákövetkező évszázad vége közti időszakra keltezte. Véleménye szerint Északnyugat-Románia területén megfigyelhető egy elkülönülő csoport, mely a sirjaikból levonható tanulságok alapján a Köttlach terület irányába mutat.¹⁶²⁴ Tomka Péter a Kárpát-medence korabeli nyugati kapcsolatainak vizsgálata során elemezte többek között a lébény-kaszási temetőből előkerült korongfibulát, annak Mainz környéki eredetét valószínűsítve.¹⁶²⁵ Gáll Erwin az S-végű karikák Erdély területén történő megjelenési idejének vizsgálata kapcsán foglalkozott a gombos végű huzalkarpercekkal és a Köttlach-típusú fülbevalókkal. Véleménye szerint a kultúra hatása nyugati irányból érte el a Kárpát-medencét.¹⁶²⁶ Detta (Deta, Ro.) temetőjének kelet-alpi jellegét mutató tárgytipusai alapján az ott eltemettekben egy számos importterméket használó, vegyes etnikumú népcsoportot tételezett fel, a gombos végű karperceket pedig a Köttlach kultúra jellegzetességeinek körébe sorolta.¹⁶²⁷ A Pétervására temetőjéből származó ékszereket Révész László a II. század közepén érkezett, idegen eredetű telepésekhez kapcsolta.¹⁶²⁸

A Karantán-Köttlach kultúrkör kutatási helyzetét Walter Modrijan foglalta össze 1977-ben.¹⁶²⁹ Az oberösterreichi kutatást 1993-ban Vlasta Tovornik mutatta be,¹⁶³⁰ míg a steiermarki helyzetről Brigitte Mader,¹⁶³¹ majd Diether Kramer összefoglalása adott képet.¹⁶³² A Kelet-Alpok vidékét ért birodalmi hatásról pedig Vida Stare készített összefoglalót.¹⁶³³ Szlovénia kora középkori emlékei kutatásának összefoglalását Tina Milavec publikálta,¹⁶³⁴ Karintia korabeli temetőit pedig Stefan Eichert dolgozta fel.¹⁶³⁵ Az ún. Köttlach kultúra alapvető összefoglalásait Paola Korošec és Jochen Giesler munkái jelentik.¹⁶³⁶

Több olyan tárgytipust ismerünk a magyar szállásterületről, majd a későbbi Királyság határain belüli területről, melynek kapcsán azok Kelet-Alpok vidéki vagy nyugat-európai eredete valószínűsíthető.¹⁶³⁷ Ezek közül jelen elemzés 4 fő típusra épül: a gombos végű karikákra, a félhold alakú fülbevalókra, a fibulákra és a kapszulaszerű tárgyakra. A bizonytalan vagy átmeneti típusoknak tekinthető tárgyakat nem vontam be az elemzésbe, s nem szerepelnek azok sem, melyek rendkívül egyszerű megoldásuk révén nem igényeltek különösebb előképeket. A munka során végzett anyaggyűjtés földrajzi határainak kijelölése során a könnyebb helyzet talán a nyugati irányt tekintve állt rendelkezésre, ebbe az irányba megközelítőleg a mai Burgenland nyugati határát tekintetem az anyaggyűjtés, így ezzel párhuzamosan a magyar szállásterülethez sorolható lelőhelyek határainak. Nehezebb azonban délnyugati irány kijelölése, ahol a Dráva vonala¹⁶³⁸ valóban kézenfekvő megoldásnak tűnik, ám a folyótól délre is található olyan lelőhelyek, melyek esetében a magyar jelenlét kérdése felmerült, s nem tisztáztak e terület korabeli uralmi viszonyai sem.¹⁶³⁹ Ennek

¹⁶²¹ MESTERHÁZY 1990, 90.

¹⁶²² GIESLER 1981, 126–128.

¹⁶²³ MESTERHÁZY 1990, 105–107.

¹⁶²⁴ COSMA 1994, 329; COSMA 2001, 507–508; COSMA 2002, 134, 325.

¹⁶²⁵ TOMKA 2005; TOMKA 2011.

¹⁶²⁶ GÁLL 2007, 240–242.

¹⁶²⁷ GÁLL 2013, 93, 327.

¹⁶²⁸ RÉVÉSZ 2008, 446.

¹⁶²⁹ MODRIJAN 1977.

¹⁶³⁰ TOVORNİK 1993.

¹⁶³¹ MADER 1986, 133–136.

¹⁶³² KRAMER 1994.

¹⁶³³ STARE 1985.

¹⁶³⁴ MILAVEC 2009.

¹⁶³⁵ EICHERT 2010.

¹⁶³⁶ KOROŠEC 1979; GIESLER 1980; GIESLER 1981, 125–126; GIESLER 2001; GIESLER 2008, 400–403.

¹⁶³⁷ A nyugati jellegű leletanyag között említhetjük meg – a már említett kalandozó akciók során megszerzett tárgyakon felül – a grafitos kerámiákat, melyek főként Mautern és Bécs környékéről ismertek a Dunától délre eső területen (FELGENHAUER–SCHMIEDT 1998, 201; SCHARRER–LIŠKA 2007, 29–31). Mivel azonban ezek önálló kutatási program keretein belül kerülnek feldolgozásra, így a magam részéről csupán megemlítek néhány ilyen leletet: formája és alapanyaga alapján kereskedelmi tevékenységre utal egy grafitos, kiöntőcsöves kerámiaedény, mely Győr-Káptalandombon került elő, egy 10. század középső részére keltezhető objektumban (TOMKA 1996; TOMKA 2005), de előkerült ilyen kerámiaedény a Vagonyár területén folytatott feltárás során is, mely egy Kelet-Ausztria felől importált grafitos példány (TOMKA 2007, 70).

¹⁶³⁸ BÁLINT 1976, 250.

¹⁶³⁹ TAKÁCS 2006, 233–235, 243–244.

ellenére itt, a folyó keleti részénél húztam meg az anyaggyűjtés határát. Szerepelnek viszont a folyó déli partján, a Dunával való torkolatvidék környékén található lelőhelyek. Így összesen 46 db gombos végű karika, 20 db fülbevaló, 11 db fibula és 1 db kapszuladisz szolgált az elemzés tárgyául.

Gombos végű karikák

A különböző gombokban végződő, ékszerként használt tárgyak egyik fő elterjedési területe a Kelet-Alpok vidéke. Ezeknek a magyar szállásterületről az alábbi példányaikat ismerem:

1. *Bjelo-Brdo, Hr.*: sírleletből került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, végei irányában kissé elvékonyodó, végein egyenes záródású gombokkal rendelkező karika, m.: 2,4×2,3 cm, hv.: 0,25 cm [110. tábla 1].¹⁶⁴⁰

2. *Csekej (Čakajovce, Sl.) 159. sír*: az inf. III. korú gyermek koponyája mellett feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén egyenesre vágott, másikon kerekded gombban végződő huzalkarika. Átm.: 2,1 cm, hv.: 0,15 cm.¹⁶⁴¹

3. *Csekej (Čakajovce, Sl.) 664. sír*: a mat. korú női váz koponyájának bal oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, mindkét végén kerekded gombos kialakítású karika. M.: 2,3×2,1 cm, hv.: 0,2 cm. Kísérő lelet: gyöngy.¹⁶⁴²

4–5. *Eger-Vár, Székesegyház 472. sír*: a váz koponyájának egyik oldalán feküdt 1 db nagyobb átmérőjű, kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, egyik végén egy, a másikon két gombban végződő, ráhúzott kettős kónikus, zöld színű üveggyönggyel díszített karika. A koponya másik oldalán hasonló huzalkarika helyezkedett el, ennek vége három, illetve öt gombban végződik, m.: 3,3×3,2 cm, hv.: 0,2 cm, illetve m.: 3,3×2,8 cm, hv.: 0,18 cm [110. tábla 2–3].¹⁶⁴³

6. *Ellend-Szilfa-dűlő 92. sír*: a női váz koponyájának két oldalán feküdt 1-1 db ezüst huzalkarika; ezek közül az egyik kerek átmetszetű, egyik végén hengeres gombbal ellátott, a másik végén lekerekített kialakítású, m.: 2,6×2,4 cm, hv.: 0,2 cm. Kísérő lelet: huzalgűrű.¹⁶⁴⁴

7. *Ellend-Szilfa-dűlő 143. sír*: a női váz koponyája alatt helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén kerekded gombos, a másikon elhegyesedő végű karika, m.: 3,2×2,9 cm, hv.: 0,18 cm. Kísérő leletek: 2 db huzalgűrű.¹⁶⁴⁵

8. *Győr-Pósdomb 16. sír*: a váz bal kézcsontjai között feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén gombos kialakítású, a másikon egyenetlenül levágott karika, átm.: 2 cm. Kísérő leletek: 2 db ezüst, S-végű karika.¹⁶⁴⁶

9. *Győr-Pósdomb 24. sír*: a 25-30 éves női váz jobb kézcsontjai között volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült karika, hegyesedő végeinek egyike gombos kialakítású, átm.: 2,5 cm. Kísérő lelet: S-végű karika.¹⁶⁴⁷

10. *Győr-Pósdomb 77. sír közeléből*: 1 db kerek átmetszetű, végéig azonos átmérőjű bronzhuzalból készült, hengeres gombokban végződő karika, m.: 3,1×3 cm, hv.: 0,2 cm [110. tábla 4].¹⁶⁴⁸

11. *Győr-Pósdomb 134. sír*: az 51-60 éves női váz mellett került elő 1 db mindkét végén gombos kialakítású, bronzhuzal karika, m.: 2,7×2,5 cm, hv.: 0,21 cm. Kísérő lelet: huzalgűrű [110. tábla 5].¹⁶⁴⁹

12. *Győr-Pósdomb 136. sír*: a 15-18 éves korú váz koponyája alatt került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén ferdére vágott, a másikon elhegyesedő, gombos kialakítású karika, m.: 2,5×2,3 cm. Kísérő leletek: huzalgűrű, 2 db huzalkarperec, sodrott nyakperec, vasszeg/vasár.¹⁶⁵⁰

13. *Gyulavarsánd-Laposhalom (Várşand, Ro.) 15. sír*: a leány vázának mellkasi részén feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén gombos kialakítású karika, m.: 2,5×2,2, hv.: 0,18 cm. Kísérő leletek: S-végű és huzalkarikák, sodrott és pántkarperec, fülesgombok.¹⁶⁵¹

14. *Halimba-Cseres 30. sír*: az ad. korú női váz koponyájának jobb oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén hengeres gombbal rendelkező, a másikon kissé ferdére vágott végű huzalkarika, m.: 2,7×2,1 cm, hv.: 0,15 cm. Kísérő leletek: S-végű karika, pántgűrű, agyagedény [110. tábla 6].¹⁶⁵²

¹⁶⁴⁰ HAMPEL 1907, 150, 43. tábla.

¹⁶⁴¹ REJHOLCOVÁ 1995, 18

¹⁶⁴² REJHOLCOVÁ 1995, 74

¹⁶⁴³ KOZÁK 1981, 34–35, 29. kép.

¹⁶⁴⁴ DOMBAY 1960, 153, XXVI. tábla.

¹⁶⁴⁵ DOMBAY 1960, 155, XXVIII. tábla.

¹⁶⁴⁶ XJM ltsz. 69.21.8.2.

¹⁶⁴⁷ XJM ltsz. 69.21.13.2.

¹⁶⁴⁸ XJM ltsz. 70.5.19.

¹⁶⁴⁹ XJM ltsz. 70.5.38.

¹⁶⁵⁰ XJM ltsz. 70.5.40.

¹⁶⁵¹ MEDGYESI 1995, 102, XXIII. tábla.

¹⁶⁵² TÖRÖK 1962, 145, Taf. XXVII.

15. *Halimba-Cseres 70. sír:* a *mat.* korú női váz jobb oldali bordáin feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén gombos, a másikon egyenes végű huzalkarika, m.: 2,8×2,6 cm, hv.: 0,2 cm. Kísérő leletek: 4 db szőlőfürtdíszes fülbevaló, 1 db S-végű karika [110. tábla 7].¹⁶⁵³

16–20. *Halimba-Cseres 71. sír:* az *ad.* korú női váz koponyatetejének jobb oldalától kb. 15 cm-re feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, mindkét végén kerekded gombos kialakítású karika, sima és S-végű karikák mellett. A koponya bal oldalánál helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén kerekded gombos karika. A jobb oldali bordákon feküdt további 3 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén lekerekített vagy hegyesedő, a másikon kerekded gombos végű karika, m.: 3,3×3,2 cm, hv.: 0,17 cm; m.: 2,5×2,3 cm, hv.: 0,18 cm; m.: 2,6×2,3 cm, hv.: 0,18 cm; m.: 2,1×2 cm, hv.: 0,18 cm; illetve m.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,17 cm. Kísérő leletek: huzal- és S-végű karikák [110. tábla 8–11].¹⁶⁵⁴

21. *Halimba-Cseres 148. sír:* a *sen.* korú női váz bal oldali járomcsontja mellett, 3 db huzalkarikával együtt feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén lekerekített, a másikon kerekded gombos végű huzalkarika, m.: 1,4×1,2 cm, hv.: 0,16 cm. Kísérő leletek: 2 db S-végű és 1 db sima huzalkarika.¹⁶⁵⁵

22. *Halimba-Cseres 456. sír:* a *iuu.* korú női váz koponyájának bal oldalától 10 cm-re feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén ferdére vágott, a másikon gombos kialakítású karika, m.: 1,8×1,7 cm, hv.: 0,16 cm.¹⁶⁵⁶

23–24. *Ikervár-Virág u. 98. sír:* a 12–13 éves leány koponyája mögött, néhány cm-re a sír vége irányába került elő 1 db bronzhuzalból készült karika, egyik végén hengeres gombbal, a másikon enyhén lekerekített végződéssel. A koponya jobb csecsnyúlványánál, a koponya alatt volt 1 db bronzhuzalból készült további karika, melynek egyik vége ferdére vágott, a másik kerekded gombos kialakítású, m.: 2,1×1,8 cm, hv.: 0,15 cm, illetve m.: 1,6×1,6 cm, hv.: 0,15 cm. Kísérő leletek: 1 db huzalkarika, pánt- és huzalgyűrű, ár (?) [110. tábla 12–13].¹⁶⁵⁷

25. *Ikervár-Virág u. 130. sír:* az 1–3 éves leánygyermek vázának bal alkarcsontjain helyezkedett 1 db kerek

átmetszetű bronzhuzalból készült, végei felé hegyesedő, egy-egy kettős kónikus gombban végződő karika, m.: 3,8×3,7 cm, hv.: 0,2 cm. Kísérő leletek: S-végű karika, gyöngy, csengő, pántgyűrű [110. tábla 14].¹⁶⁵⁸

26. *Ikervár-Virág u. 137. sír:* a 9–11 éves leány váz jobb kezének ujjcsontjai között feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyik végén ferdére vágott, a másik – elhegyesedő – végén gombos kialakítással rendelkező karika, m.: 2,2×2 cm, hv.: 0,22 cm. Kísérő leletek: hajkarikák, ruhadíszek, karperecek, gyűrűk [110. tábla 15].¹⁶⁵⁹

27–28. *Majs-Udvari rétek 475. sír:* az *inf.* I-es korú váz jobb alkarcsontjainak felső része felett 5 cm-rel találtak 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, végeiken elvékonyodó nyakkal kialakított, egyenesre vágott végű gombokkal rendelkező karikát, m.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,25 cm; illetve m.: 2,7×2,5 cm, átm.: 0,3 cm. Kísérő leletek: S-végű karikák, gyöngyök, huzalkarperec, I. András (1046–1060) érme [111. tábla 1–2].¹⁶⁶⁰

29. *Majs-Udvari rétek 479. sír:* a *mat.* korú női váz jobb combcsontja alatt feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült karika, egyik végén elvékonyodó nyakkal kialakított kerekded gombbal, a másikon hegyesedően záródva, m.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,2 cm [110. tábla 16].¹⁶⁶¹

30. *Majs-Udvari rétek 919. sír:* a *sen.* korú női váz bal combcsontjának külső oldalán feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, végein elvékonyodó nyakkal kialakított, egyenesre vágott végű gombokkal ellátott huzalkarika, m.: 2,1×2 cm, hv.: 0,16 cm. Kísérő leletek: hajkarika, 3 db gyűrű.¹⁶⁶²

31. *Majs-Udvari rétek 931. sír:* az *ad.* korú női váz jobb combcsontjának belső oldalán, annak felső részénél volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, végein kerekded gombokkal rendelkező huzalkarika, m.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,3 cm. Kísérő leletek: huzalgyűrű, S-végű karikák.¹⁶⁶³

32–33. *Majs-Udvari rétek 1114. sír:* az *inf.* II-es korú váz koponyája alatt feküdt 2 db körte alakú, vékony bronzhuzalból készült, egyik végén kerekded gombos, a másikon elhegyesedő végű karika, m.: 1,5×1 cm, hv.: 0,1 cm; illetve m.: 1,3×0,9 cm, hv.: 0,11 cm. Kísérő leletek: gyöngyök, pántgyűrű.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁵³ TÖRÖK 1962, 147, *Taf.* XXVIII.

¹⁶⁵⁴ TÖRÖK 1962, 147, *Taf.* XXVII.

¹⁶⁵⁵ TÖRÖK 1962, 148, *Taf.* XXVII.

¹⁶⁵⁶ TÖRÖK 1962, 165, *Taf.* LXXXI.

¹⁶⁵⁷ HAJMÁSI–KISS 2000, 57, 41. tábla.

¹⁶⁵⁸ HAJMÁSI–KISS 2000, 63, 53. tábla.

¹⁶⁵⁹ HAJMÁSI–KISS 2000, 64–65, 54. tábla.

¹⁶⁶⁰ KISS 1983, 107, 40. tábla.

¹⁶⁶¹ KISS 1983, 107, 40. tábla.

¹⁶⁶² KISS 1983, 137, 82. tábla.

¹⁶⁶³ KISS 1983, 137–138, 83. tábla.

¹⁶⁶⁴ KISS 1983, 149, 98. tábla.

34–35. *Marosgombás-Kiss Magura nyergén (Gâmbaş, Ro.) 2. sír:* a női váz alkarcsontjain volt 3 db huzalkarperec, melyek közül 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, gombos végű, aranyozott (?), m.: 6×5,8 cm, hv.: 0,5 cm, illetve m.: 6×6 cm, hv.: 0,5 cm. Kísérő leletek: hegyesedő végű huzalkarperec, kisebb kéttagú csüngős dísz alsó fele, 3 db huzalgűrű [111. tábla 6–7].¹⁶⁶⁵

36. *Maroskarna B. temető (Blandiana, Ro.) 11. sír:* az 55 év körüli férfi sírjából került elő 1 db kerek átmetszetű, gombos végű bronz huzalkarperec. Kísérő leletek: szablya, nyílcsúcsok, S-végű és sima huzalkarikák, huzalkarperec, átm.: 6,8 cm, hv.: 0,3×0,4 cm [111. tábla 5].¹⁶⁶⁶

37. *Mohács-Alsómező:* feldúlt sírokból került elő többek között 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. Elvékonyodó végei kerekded gombos záródásúak, m.: 2,5×2,4 cm, hv.: 0,2 cm [111. tábla 3].¹⁶⁶⁷

38. *Mosonszentmiklós-Lednice-domb 2. sír:* leírását lásd az adott lelőhelynél!

39. *Nádudvar-Mihályhalom I. sír:* a valószínűsíthetően női sírból került elő 1 db kerek átmetszetű, végei felé hegyesedő bronz huzalkarika, melynek két végén egy-egy kisebb gomb helyezkedik el, m.: 1,8×1,8 cm, hv.: 0,18 cm. Kísérő leletek: állatfejes és huzalkarperec, huzalgűrű.¹⁶⁶⁸

40. *Palotabozsok-Kirchegrund 23. sír:* a női váz koponyájának bal oldalán helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyenesre vágott végű gombokkal ellátott karika, m.: 2,5×2,3 cm, hv.: 0,14 cm.¹⁶⁶⁹

41. *Perkáta-Nyúli-dűlő:* a temető egyik sírjából került elő 1 db gyűrűként használt gombos végű karika.¹⁶⁷⁰

42. *Szárász-Szlávia-dűlő:* szórványként került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, végei felé hegyesedő, kerekded gombos végű karika, m.: 2,8×2,3 cm, hv.: 0,22 cm [111. tábla 4].¹⁶⁷¹

43. *Szászváros-Dealul Premilior X2 (Orastie, Ro.) 11. sír:* a „mellékletei alapján női” váz bal alkarcsontjain feküdt 1 db kerek átmetszetű, gombos végű bronz huzalkarperec, átm.: 6,7 cm, hv.: 0,36 cm [111. tábla 8].¹⁶⁷² Kísérő leletek: huzalkarperec, 2 db huzalkarika, gyűrű.¹⁶⁷³

44. *Törökszentmiklós-Szenttamáspuszta 39. sír:* a női váz bal kézcsontjai között feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, végei irányába enyhén elvékonyodó, mindkét végén kerekded gombos kialakítású karika, m.: 2,5×2,6 cm, hv.: 0,27 cm. Kísérő leletek: kauri, pántgyűrű, agyagedény [112. tábla 1].¹⁶⁷⁴

45. *Valkóvár (Vukovar, Hr.) 326. sír:* a női váz hiányzó bal alkarcsontjainak helyén feküdt 1 db lekerekített sarkú, négyzet átmetszetű, mindkét végén gombos kialakítású, bronzból készült karperec, m.: 6,9×6,6 cm, hv.: 0,4 cm. Kísérő leletek: nyakperec, gyöngyök, gyűrűk, csörgő, kéttagú csüngős veret csüngőtagja [112. tábla 3].¹⁶⁷⁵

46. *Zilah (Zalau, Ro.) 1. sír:* a felső részénél bolygatott gyermek vázcsontjait tartalmazó sírból származik 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, kerekded gombos végű karika, m.: 4,5×4,1 cm, hv.: 0,15 cm. Kísérő leletek: emailberakásos fülbevaló, huzalkarikák [112. tábla 2].¹⁶⁷⁶

A gombos végű karikákat különböző szempontok alapján osztályozzák a szakirodalomban, úgymint: a végek kialakítása,¹⁶⁷⁷ a méret, a huzalvastagság és a végek kialakítása¹⁶⁷⁸ vagy az alak, a méret és a végek kialakítása.¹⁶⁷⁹ A katalógusban szereplő, fotó vagy rajz alapján megfelelően tanulmányozható karikák¹⁶⁸⁰ véleményem szerint tipológiailag nyolc csoportra oszthatók, méretük, de még inkább végeik kialakítása alapján [79. kép]:

- I. Teljes hosszában megközelítőleg azonos átmérőjű, többségében kerek, egyetlen esetben négyzetes átmetszetű, végein általában nagyobb gombokban záródó karperecek [111. tábla 5–8; 112. tábla 3].¹⁶⁸¹

¹⁶⁶⁵ GÁLL 2013, 322, 165. tábla.

¹⁶⁶⁶ GÁLL 2013, 331, 169. tábla.

¹⁶⁶⁷ KISS 1983, 237, 105. tábla

¹⁶⁶⁸ MESTERHÁZY 1968, 138, IV. tábla.

¹⁶⁶⁹ DOMBAY 1961, 82, XIII. tábla.

¹⁶⁷⁰ Hatházi Gábor (EMMI) szíves közlését és a hivatkozás lehetőségét ezúton is köszönöm!

¹⁶⁷¹ KISS 1983, 285, 153. kép.

¹⁶⁷² GÁLL 2013, 467, 257. tábla.

¹⁶⁷³ Gáll nyílcsúcsokat is említ a szászvárosi (Orastie, Ro.) gombos végű karperecet tartalmazó 10. (!) sír leletei között (vö. GÁLL 2007, 241). Ezek a legújabb közlésben (GÁLL 2013, 467) viszont nem szerepelnek, ezért nem vettem figyelembe.

¹⁶⁷⁴ PETKES 2011, 193, 12. kép.

¹⁶⁷⁵ DEMO 2009, 286–287.

¹⁶⁷⁶ COSMA 2001, 535, *Tyf.* 46; COSMA 2007.

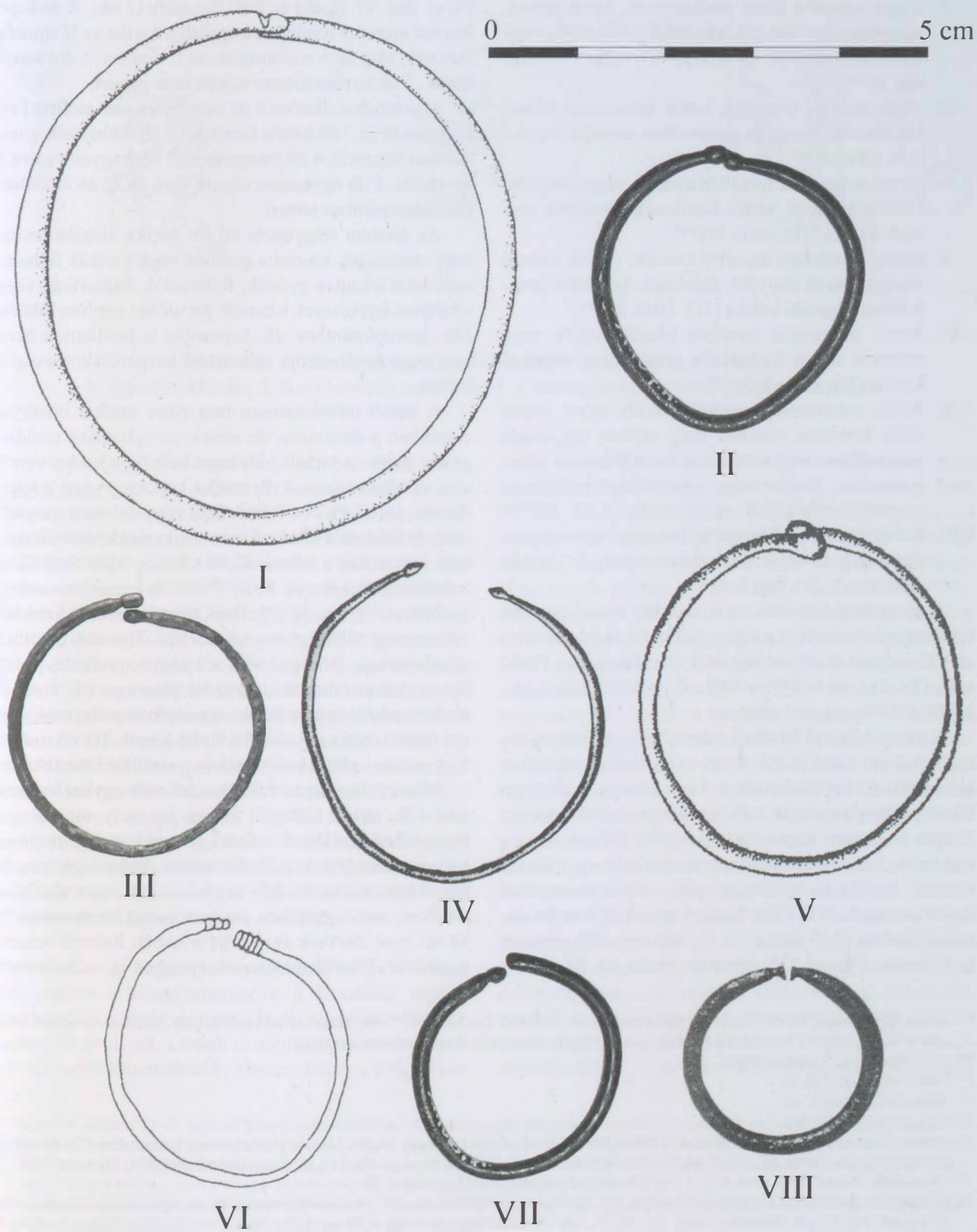
¹⁶⁷⁷ ŠMID 1908, 23; KOROŠEC 1947, 64; VUGA 1975, 36–37; SCHWARZ 1984, 23.

¹⁶⁷⁸ POLLATH 2002, 128–130.

¹⁶⁷⁹ EICHERT 2010, 41–43.

¹⁶⁸⁰ Közöletlenség, illetve a tárgy időközben történt elkallódása miatt nem sorolhatók be az alábbi darabok: Mosonszentmiklós-Lednice-domb 2. sír, Perkáta-Nyúli-dűlő.

¹⁶⁸¹ Maroskarna (Blandiana, Ro.) 11. sír, Marosgombás (Gâmbaş, Ro.) 2. sír (2 db), Szászváros (Orastie, Ro.) 11. sír, Valkóvár (Vukovar, Hr.) 326. sír.

79. kép. A gombos végű karikák Kárpát-medencei típusai

- II. Végei irányába kissé elvékonyodó, kerek átmetszetű huzalból készült, kerekded gombokban végződő karikák [110. tábla 5, 8; 111. tábla 3–4; 112. kép 1].¹⁶⁸²
- III. Végig azonos átmérőjű, kerek átmetszetű huzalból készült, hengeres gombokban végződő karika [110. tábla 4].¹⁶⁸³
- IV. Kerek átmetszetű huzalból készült, végei irányába kissé hegyesedő, kettős kónikus gombokban végződő karika [110. tábla 14].¹⁶⁸⁴
- V. Kerek átmetszetű huzalból készült, végein a huzal vastagságánál nagyobb átmérőjű, kerekded gombokban végződő karika [112. tábla 2].¹⁶⁸⁵
- VI. Kerek átmetszetű huzalból készült, egyik vagy mindkét végén többszörös gombokban végződő karika [110. tábla 2–3].¹⁶⁸⁶
- VII. Kerek átmetszetű huzalból készült, egyik végén kissé hengeres, gömbös vagy enyhén hegyesedő gombokban, míg a másikon lekerekítetten, elhegyesedően, ferdére vagy egyenetlenül levágottan végződő karikák [110. tábla 6–7, 9–13, 15–16].¹⁶⁸⁷
- VIII. Kerek átmetszetű huzalból készült, végein egyenesre vágott végű gombokban végződő karikák [110. kép 1; 111. kép 1–2].¹⁶⁸⁸

A csoportosítás során az ismeretlen típusú karikák 4,3%-os aránya mellett a legnagyobb darabszámot kitevő VII. csoport 43,4%-ot képvisel. Összességében 17,4% a II., 13% az I. és 10,85% a VIII., 4,3% a VI., míg 2,25–2,25% a III–V. csoport aránya.

A karikák közül 26 db 2–3 cm közötti méretben készült. A 2 cm alatti és a 3–4 cm-es karikák darabszáma egyaránt 6–6. Továbbá 1 db 4–5 cm közötti, 5 db 5 cm feletti példány ismert, a 2 db ismeretlen méretű mellett. A típus és a méret kapcsolatát vizsgálva látható, hogy a legkisebb, 2 cm-t el nem érő méretű karikák egyetlen kivétellel – mely a II. típusba tartozik – a VII. csoportból (8 db) ismertek. A 2–3 cm közötti méretben készült darabok között a II. (5 db), a VII. (12 db) és a VIII. típusok (5 db) vannak jelen. A 3–4 cm-es példányok III. (1 db),

IV. (1 db), VI. (2 db) és VII. típusúak (1 db). A 4–5 cm közötti mérettel rendelkező egyetlen karika az V. típusba tartozik, míg az 5 cm feletti az I. típusba (5 db) sorolhatók, 2 db karika mérete sajnos nem ismert.

A gombokat illetően 8 db ismeretlen eset mellett 1 db hegyesedő és 2 db kettős kónikus, 1 db többszörös gombokban végződő, 4 db hengeres és 3 db nagyobb méretű kerekded, 5 db egyenesre vágott végű és 22 db általában kerekded gombos ismert.

Az általam felgyűjtött 46 db karika alapján levonható tanulságok szerint a gombos végű karikák felhasználásukat tekintve gyűrűk, fülbevalók, hajkarikák vagy általános fejékszerek lehettek. Ez utóbbi esetben főként hűző, homlokpánthoz stb. kapcsolva is hordhatták őket, míg nagyobb átmérőjű változataik karperecként szolgálhattak.

A méret természetesen már eleve utalhat bizonyos esetekben a funkcióra, de ennek vizsgálatokor elsődlegesen mégis a sírbéli helyzetet kell figyelembe venni, ami azonban sajnos 8 db karika kapcsán – ami a teljes darabszám 17,4%-a – ismeretlen, vagy nehezen megítélhető. Felhasználásukat tekintve hajkarikaként/fejékszereként használták a leletek döntő többségét [80. kép 1], ez a felhasználási forma 17 sír¹⁶⁸⁹ 24 db karikája esetében igazolható,¹⁶⁹⁰ ami 52,2%. Ezek mérete 1,4 és 4,5 cm között mozog, többségében 1,8–2,7 cm. Típusaik szerint a döntő többség (16 db) a VII. variánsba sorolható. A fejékszereket tartalmazó sírokat tekintve egy váz nemi és életkori adatai ismeretlenek, egy esetben pedig csak anynyi ismert, hogy már felnőtt korba lépett. Tíz nő mellett 5 gyermek – ebből kettő kislány – említhető továbbá.

Minden bizonnyal fejékszer lehetett egykor az ikervári 130. sírből előkerült karika is, mely másodlagos funkcióban kerülhetett a fiatal gyermek mellé, immáron karperecként [80. kép 2]. Ez utóbbi funkciónak megfelelő felhasználás ritkább, további négy ilyen sírt lehet említeni, ezek egyikében párosan voltak az ékszerek.¹⁶⁹¹ Mivel ezen darabok funkciója a sírbéli helyzet ismerete nélkül előkerült példányok esetében is valószínűnek

¹⁶⁸² Csekej (Čakajovce, Sl.) 664. sír, Győr-Pósdomb 134. sír, Halimba-Cseres 71. sír (1 db), Majs-Udvari rétek 931. sír, Mohács-Alsómező, Nádudvar-Mihályhalom 1. sír, Szárász-Szlavónia-dűlő, Törökszentmiklós-Szenttamáspuszta 39. sír.

¹⁶⁸³ Győr-Pósdomb 77. sír közeléből.

¹⁶⁸⁴ Ikervár-Virág u. 130. sír.

¹⁶⁸⁵ Zilah (Zalau, Ro.) 1. sír.

¹⁶⁸⁶ Eger-Vár 472. sír (2 db).

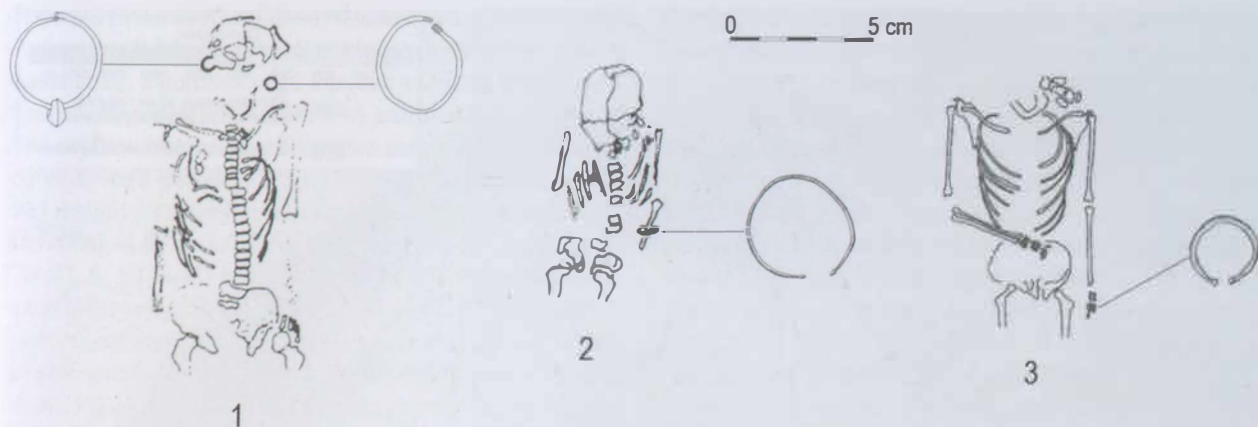
¹⁶⁸⁷ Csekej (Čakajovce, Sl.) 664. sír, Ellend-Szilfa-dűlő 92., 143. sír; Győr-Pósdomb 16., 24., 136. sír; Gyulavarsánd-Laposhalom (Várşand, Ro.) 15. sír; Halimba-Cseres 30., 70–71. (4 db), 148., 456. sír; Ikervár-Virág u. 98. sír (2 db), 137. sír; Majs-Udvari rétek 479., 1114. sír (2 db).

¹⁶⁸⁸ Bjelo-Brdo; Majs-Udvari rétek 475. (2 db), 919. sír; Palotabozsok-Kirchegrund 23. sír.

¹⁶⁸⁹ Csekej (Čakajovce, Sl.) 159., 664. sír, Eger-Vár 472. sír; Ellend-Szilfa-dűlő 92., 143. sír; Győr-Pósdomb 136. sír; Gyulavarsánd-Laposhalom (Várşand, Ro.) 15. sír; Halimba-Cseres 30., 70–71., 148., 456. sír; Ikervár-Virág u. 98. sír; Majs-Udvari rétek 1114. sír; Mosonszentmiklós-Lednice-domb 2. sír; Palotabozsok-Kirchegrund 23. sír; Zilah (Zalau, Ro.) 1. sír.

¹⁶⁹⁰ Noha a sírban megfigyelt helyzet nem igazolja, mégis úgy vélem a majsai 475. sír karikáit is a legnagyobb eséllyel fejékszernek határozhatjuk meg.

¹⁶⁹¹ Maroskarna (Blandiana, Ro.) 11. sír; Marosgombás (Gâmbaş, Ro.) 2. sír (2 db); Szászváros (Orastie, Ro.) 11. sír; Valkóvár (Vukovar, Hr.) 326. sír. Gáll Erwin véleménye szerint egykor karperecként használták a zilahi (Zalau, Ro.) 1. sírből előkerült gombos végű karikát is, a másik két huzalkarikával együtt (GÁLL 2013, 546–547). Véleményem szerint azonban ez inkább fejékszer lehetett egykor. Noha kétségtelen,

80. kép. A Kárpát-medencei gombos végű karikák felhasználása,
1: Eger-Vár 472. sír, 2: Ikervár-Virág u. 130. sír, 3: Törökszentmiklós-Szenttamáspuszta 39. sír

tűnik, így nagy biztonsággal megállapítható ezek számaránya, mely így 13%. A méret az ismert esetekben 6 és 6,9 cm között változik, 3 nő, 1 férfi és 1 gyermek sírjából kerültek elő. A pontosan ismert sírbéli fekvésük alapján gyűrűként 8 db gombos végű karikát viseltek [80. kép 3], három a majsi (479., 919., 931. sír), kettő a győr-pósdombi temetőben (16., 24. sír), egy-egy az ikervári 137. és a törökszentmiklós-szenttamáspusztai 39. sírban, továbbá a perkáta-nyúli-dülői temetőben volt, ami összesen 17,4%.¹⁶⁹² Ez regionális eltérésre utalhat. Méretük 2 és 2,6 cm között változik, típusaik szerint többségében a VII. (4 db) kisebb számban a II. (2 db) és egy esetben a VIII. típusba sorolhatók, az egy ismeretlen perkátai mellett. Két bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező vázat nem tekintve 1 leánygyermek mellett 5 felnőtt női sírből kerültek elő. A Kárpát-medencei viseleti módot tekintve a karikák közül a perkátai esetet nem tekintve 4 db a jobb, míg 3 db a bal kéz egyik ujján volt a temetés során, az arány tehát kiegyenlítettnak mondható.

Kronológia. A tárgytypus eredetének kérdése sajnos nem mentes a bizonytalanságtól, a 8. század végétől azonban Bajorország nyugati részén már számolhatunk használatukkal, sőt, a frank és alemann területeken már a 7. századtól kimutathatók. Mindez felhívja a figyelmet

arra, hogy az ékszerek kultúrtörténeti értelmezése során figyelembe kell venni, hogy eredetük az említett terület felé mutat, hiszen az ún. Köttlach horizont, melyben ezek szintén megtalálhatók, időben fiatalabb.¹⁶⁹³ Jochen Giesler a karikákat a Kelet-Alpok vidékén a Köttlach II-es fázisba sorolta, mely abszolút dátumokban a 950–1050 közötti időszakot jelenti.¹⁶⁹⁴ Feltehetően azonban itt már a 10. század közepét megelőzően is számolhatunk használatukkal. Szlovénia nagyszámú leletanyaga alapján a karikák különböző méretű változatai egyaránt megtalálhatók voltak már a 9. században.¹⁶⁹⁵ Tipológailag a vékonyabb huzalú, kevésbé profilált gombokkal rendelkező karikák azonban idősebbnek tűnnek a vastagabb változatoknál. Az utóbbiakat a 9–11. század közé keltezte Milan Sagadin, míg a vékonyabb változatokat a 9. század első felére helyezte.¹⁶⁹⁶ A 9. század elejétől látszik igazolhatónak használatuk Steiermark területén is.¹⁶⁹⁷ A karintiai darabokat tipológailag elkülönítve osztályozta Stefan Eichert.¹⁶⁹⁸ Véleménye szerint a végeiken hengeres gombokkal rendelkező, nagyobb átmérőjű példányok már a 8. század végétől, a kerek – méretükben csökkenő tendenciát mutató – változatok a 9. század közepétől, míg a végeiken többszörösen tagolt, vagy csak az egyik végén gombos kialakítású példányok a 10. századtól keltezhetők. A végeiken többszörösen tagolt karikák

hogy készültek a 10–11. századi Kárpát-medencében kisebb testtömegű, vékonyabb testalkatú személyek számára is alkatuknak megfelelő ékszerek, azonban az eredetileg is karperecnek készült gombos végű ékszerek mindegyike méretét tekintve nagyobb a kérdéses karikánál, ezért számomra valószínűbbnek látszik, hogy jelen esetben ez egykor eredeti funkcióját tekintve fejékszer lehetett (csakúgy, mint az ikervári 130. sír karikája), amit a később bemutatandó ékszerkombinációk is alátámaszthatnak.

¹⁶⁹² A sírbéli helyzet ismerete nélkül vagy szórványként előkerült leletek esetében talán a gyűrűként történő alkalmazás valószínűsíthető azokban az esetekben is, amikor a karikák végei kevésbé voltak összenyomva.

¹⁶⁹³ SCHWARZ 1984, 22–29.

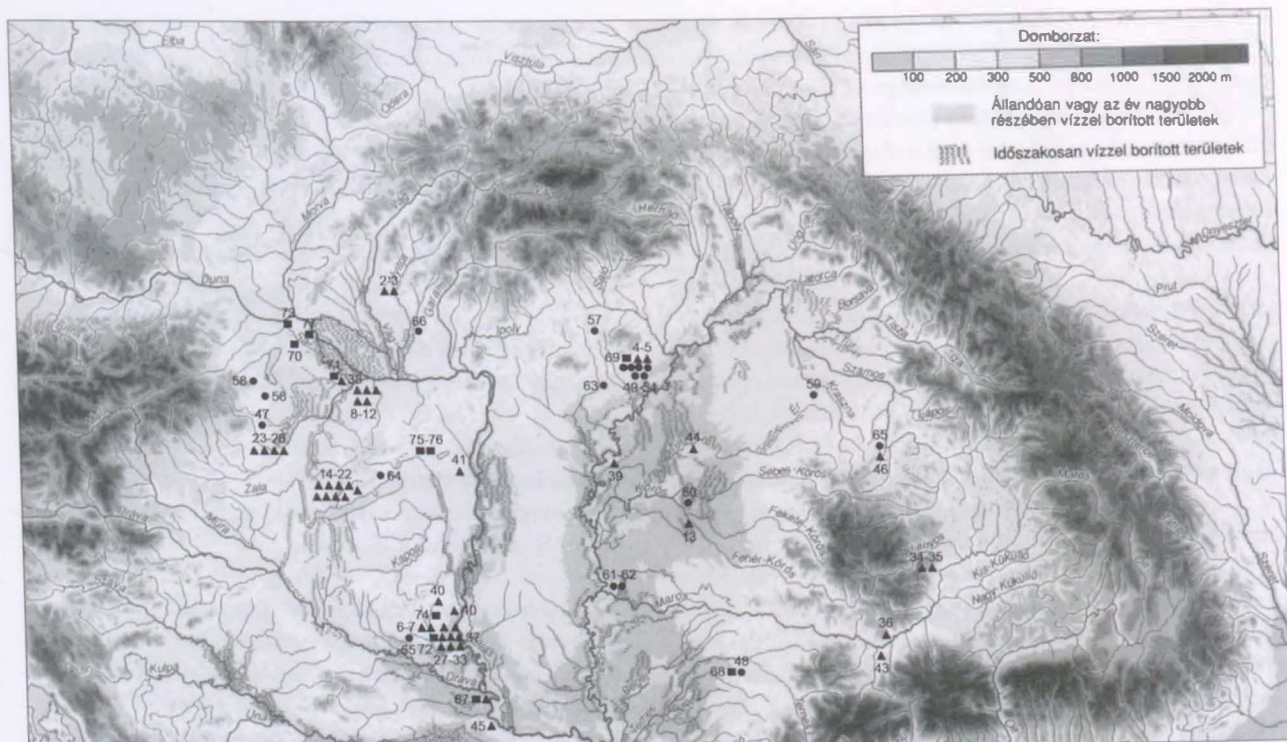
¹⁶⁹⁴ GIESLER 1980.

¹⁶⁹⁵ PLETERSKI–BELAK 2002, 288; GUTJAHR 2008, 344–345.

¹⁶⁹⁶ SAGADIN 1987, 110–111.

¹⁶⁹⁷ GUTJAHR 2008, 344–345.

¹⁶⁹⁸ EICHERT 2010, 45, 67–69.

2. térkép: 1. Bjelo-Brdo, Hr., 2-3. Csekej (Čakajovce, Sl.) 159., 664. sír, 4-5. Eger-Vár, Székesegyház 472. sír, 6-7. Ellend-Szilfa-dűlő 92., 143. sír, 8-12. Győr-Pósdomb 16., 24., 77. sír közeléből, 134., 136. sír, 13. Gyulavár-Ánd-Laposhalom (Vârşand, Ro.) 15. sír, 14-22. Halimba-Cseres 30., 70., 71., 148., 456. sír, 23-26. Ikervár-Virág u. 98., 130., 137. sír, 27-33. Majs-Udvari rétek 475., 479., 919., 931., 1114. sír, 34-35. Marosgombás-Kiss Magura nyergén (Gâmbaş, Ro.) 2. sír, 36. Maroskarna B. temető (Blandiana, Ro.) 11. sír, 37. Mohács-Alsómező, 38. Mosonszentmiklós-Lednice-domb 2. sír, 39. Nádudvar-Mihályhalom I. sír, 40. Palotabozsok-Kirchegrund 23. sír, 41. Perkáta-Nyüli-dűlő, 42. Szárász-Szlavónia-dűlő, 43. Szászváros-Dealul Premilior X2 (Orastie, Ro.) 11. sír, 44. Törökszentmiklós-Szenttamáspuszta 39. sír, 45. Valkóvár (Vukovar, Hr.) 326. sír, 46. Zilah (Zalau, Ro.) 1. sír, 47. Csepreg-Szentkirály malom 97. sír, 48. Detta-Újtemető (Deta, Ro.), 49-54. Eger-Vár, Székesegyház 128., 278. sír, 55. Hirics-Forrószög, 56. Locsmánd (Lutzmannsburg, A.), 57. Pétervására-Vár 11. sír (?), 58. Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) 38. sír, 59. Szalacs-Vidahegy (Sălcea, Ro.) 4/B sír, 60. Tarhos-Városerdő-dűlő 7. sír, 61-62. Tápé-Lebő, 63. Verpelét-Templom, 64. Veszprém, 65. Zilah (Zalau, Ro.) 1. sír, 66. Zsitvabesenyő (Bešenov, Sl.) 21. sír, 67. Bjelo-Brdo, Hr. 192. sír, 68. Detta-Újtemető (Deta, Ro.), 69. Eger-Vár, Székesegyház 128. sír, 70. Lajtakáta (Gattendorf, A.), 71. Lébény-Kaszás-domb 9. sír, 72. Majs-Udvari rétek 685. sír, 73. Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 36. sír, 74. Pécs-Vasas 30. sír, 75. Székesfehérvár-Bazilika mögötti temető, 76. Székesfehérvár, 77. Oroszvár-Wiesenacker-dűlő (Rusovce, Sl.) 78. sír

9. század végétől a 10. század első feléig történő használata mellett foglalt állást Andrej Pleterski is.¹⁶⁹⁹

A Kárpát-medencei leletek közül a nádudvar-török-laponyagi gombos végű karikát Mesterházy Károly a 11. század első harmadára, azon belül is nagyobb valószínűséggel a század első évtizedére keltezte.¹⁷⁰⁰ A törökszentmiklói temető korábbi, nyugati részét – melyben a gom-

bos végű karikát tartalmazó 39. sír is található – Petkes Zsolt a 10. század középső és utolsó harmadára datálja.¹⁷⁰¹ Az ellend-szilfa-dűlői temető Kiss Attila meglátása szerint a 11. század eleje és annak második fele között volt használatban,¹⁷⁰² míg a Majs-Udvari rétek területén feltárt sírkertet a 960/70-es évek és a 11/12. század fordulója között használhatták.¹⁷⁰³ Az Ikervár-Virág utcai temetőt P.

¹⁶⁹⁹ PLETERSKI 1983, 149–150.

¹⁷⁰⁰ MESTERHÁZY 1968, 150.

¹⁷⁰¹ PETKES 2011, 208–209.

¹⁷⁰² KISS 1983, 59.

¹⁷⁰³ KISS 1983, 176.

Hajmási Erika és Kiss Gábor véleménye szerint a 10. század második fele és a 11. század közepét megelőző időben használták, a gombos végű karikák a temető idősebb, 11. századi részében találhatók.¹⁷⁰⁴ A halimba-cseresi temető 30. sírjából előkerült, a felszedés során sajnos elporladt ezüst S-végű karika¹⁷⁰⁵ a sír 11. századi megásására utal. Horizontál stratigráfiai helyzetük alapján ugyancsak legkorábban a 10. század második fele jöhet számításba a 70–71. és a 148. sír keltezésére, amit a 70. sír szőlőfürtű szes fülbevalója is támogat. A szászvárosi (Orastie, Ro.) karpereces sírt Gáll Erwin a 10. század második felére/végére keltezte.¹⁷⁰⁶ Jellegük alapján ugyancsak a 10. századra keltezhető Maroskarna (Blandiana, Ro.) és Marosgombás (Gâmbaş, Ro.) temetője is. Az utóbbi esetében a 10. század első fele sem zárható ki, míg az előbbi az S-végű karika alapján inkább annak végére datálható.¹⁷⁰⁷ Összefoglalóan elmondhatjuk tehát, hogy a Magyar Fejedelemség, majd a későbbi Magyar Királyság területén található gombos végű karikák közül a karperecként viselt példányok korábbinak tűnnek a kisebb karikáknál, ezek már elvileg a 10. század középső részében használatban lehettek. Sajnos a kisebb karikákat tekintve sem az előkerült leletek száma, sem a lelőköriülményeik kínálta lehetőségek nem elegendők ahhoz, hogy az egyes típusok pontos kronológiai rendszereit felállítsuk, s az esetleges különbségeket meghatározzuk. Általánosságban annyi mondható el, hogy a 10. század utolsó évtizedei – 11. század eleje előtt ezek a kisebb karikák valószínűleg nem kerülhettek földbe, s ilyenekkel még a 11. század közepén/végén is temetkeztek, mint ezt néhány ilyen karikákat kísérő lelet – I. András (1046–1060) érme, bordázott S-végű karikák – alapján bizonyosan feltételezhetjük, legalábbis a győr-pósdombi és a Majs-Udvari réteken feltárt temetőkben. Nyitva kell azonban hagynunk a kérdést, hogy a minden valószínűség szerint helyben készült másolatoknak tartható nagyobb karikák esetében – mint ahogyan az a későbbiekben látható lesz – mi lehetett a tárgyak mintaképe.

Elterjedés, viselőik társadalmi besorolása, nemi és életkori adataik. Az ún. köznépi temetők ritka ékszerei ezek a darabok, noha kisebb számban templom körüli és kisebb sírszámú temetőkben is előkerültek már. Azonban ez utóbbiak is inkább az ún. köznépi jellegű temetőkhez hasonlatosak bizonyos vonásaikban. Térképre vetítve a lelőhelyeket, a gombos végű karikák egy csoportját a

Duna–Dráva összefolyásának tágabb környezetében találjuk. Szintén egy tágabb terület jelölhető ki a Dunántúl északi részén. A karperecnek készült, és így is használt gombos végű karikák egy csoportja a Kárpát-medence délkeleti részén körvonalazódik. A karikák típusait illetően az egyenesre vágott végű gombokkal rendelkező, VIII. típusba sorolható darabok a Duna–Dráva körzetéből, míg a hengeres gombokkal ellátott példányok a Dunántúl középső és északi részéről kerültek elő [2. térkép].

Az értékelhető nemi és életkori adatokkal rendelkező sírok között mindössze 2 férfi temetkezés van, mindkettőből karperec került elő. Lényegében 4 eset bizonytalan, 5 esetben pedig csupán annyi ismert, hogy már felnőtt korba lépett az eltemetett. A 9 gyermek sír mellett azonban a női sírok száma dominál: 17-ből került elő gombos karika. A nemi és életkori adatok és az esetleges típusok, viseleti módok összefüggéseit tekintve a nagyobb átmérőjű, karperecként viselt gombos végű karikák 1 férfi, 3 nő és 1 gyermek mellől ismertek. A fejékszerként viselt karikák döntően a női sírokból dokumentáltak, 5 gyermek és egy ismeretlen nemű és életkorú váz mellett 10 női sírból ismert ez a fajta viseleti mód. Gyűrűként is döntően a nők ékszerkészletére volt jellemző, 5 ilyen eset ismert, míg egy gyermek mellett két váz nemi és életkori adatai ismeretlenek.

Félhold alakú fülbevalók

A Kelet-Alpok vidékének egyik jellemző ékszertípusából az alábbi példányokat ismerem a magyar szállásterület korabeli leletanyagából.¹⁷⁰⁸

47. *Csepreg-Szentkirály malom 97. sír:* a 8-14 éves leány koponyájának jobb halánték közeli része alatt fekvő 1 db félhold alakú, alsó ívén gyöngyözött mintát utánzóan díszített, kékeszöld és piros színű emailberakásos, bronzból öntött fülbevaló, mely kétfelé nyíló, stilizált növényi motívummal díszített, m.: 4,2×2,7 cm. Kísérő leletek: 5 db S-végű karika, 1 db pántgyűrű [112. tábla 4].¹⁷⁰⁹

48. *Delta-Újtemető (Deta, Ro.):* feldúlt sírok leletei között volt 1 db bronzból öntött, félhold alakú, felső, homorú oldalán karéjosan záródó fülbevaló. Felületének közepén háromágú mintát utánzó zománcterakás látható, melyet bordával elválasztott, leginkább fekvő „V” alakot utánzó, zöld színű emailberakás övez, m.: 2,4×2,3 cm [112. tábla 5].¹⁷¹⁰

¹⁷⁰⁴ HAJMÁSI–KISS 2000, 81–82.

¹⁷⁰⁵ Az információért Szigeti Juditnak szeretnék köszönetet mondani!

¹⁷⁰⁶ GÁLL 2007, 241; GÁLL 2013, 470.

¹⁷⁰⁷ GÁLL 2007, 245.

¹⁷⁰⁸ A lelőhelyek számozása követi a gombos végű karikák lelőhelyeinek számozását, melyhez folytatatosan csatlakoznak a fibulák és az egyetlen kapszuladisz számai.

¹⁷⁰⁹ KISS 2000, 33, 3. tábla.

¹⁷¹⁰ KÁRÁSZ 1896, 226, 229; BÁLINT 1991, 218. *Taf.* LIII.

49–50. *Eger-Vár, Székesegyház 128. sír:* a gyermek váz koponyája alatt feküdt 2 db bronzból öntött, félhold alakú fülbevaló. Az egyik fülbevaló félhold alakú teste gyöngyözött kerettel övezett, rajta kék alapon piros színű rekeszománcos emailberakással kialakított növényi minta látható. A másik fülbevaló testének homorú oldala karéjosan zárul, felületén ugyancsak rekeszománcos kialakítású, kék alapon piros színű, ám az előzőtől eltérő növényi mintát utánzó emailberakással díszített, m.: 3,6×3,5, illetve 3,5×3,4 cm. Kísérő lelet: korongfibula [113. tábla 1–2].¹⁷¹¹

51–54. *Eger-Vár, Székesegyház 278. sír:* az ad. korú nő koponyájának két oldalán, részben alatta helyezkedett el 1-1 db huzalkarika, felette pedig 1-1 db félhold alakú, rézből készült, félköríves, vésett vonalakkal álló díszítéssel ellátott fülbevalópár, m.: 3,2×2,6, illetve 2,5×2,5 cm. Kísérő leletek: 3 vagy 4 db¹⁷¹² huzalkarika, 2 db félhold alakú, csúcsban összefutó belső ívvel, áttört lappal rendelkező fülbevaló [113. kép 3–4].¹⁷¹³

Fodor László szintén e sír mellékleteként közölt 2 db középen kétfelé nyíló növényi mintával díszített, emailberakásos, homorú ívén gyöngysort utánzóan díszített, csaknem azonos félhold alakú fülbevalót is, m.: 3,5×3,5, illetve 3,4×3,5 cm [113. kép 5–6].¹⁷¹⁴ Leírásában azonban a Kozák Károly által bemutatott vésett díszítésű fülbevalók szerepelnek, míg a fotón az emailberakásos ékszerek. Emiatt ezeket csupán feltételelesen sorolhatjuk e sír leletei közé.

55. *Hirics-Forrószög:* valószínűleg sirleletből került elő 4 db huzalkarika mellett 1 db ezüsből készült, félhold alakú fülbevaló.¹⁷¹⁵ A vázlatrajz alapján valószínűleg tremolirozott, esetleg díszítetlen és nem emailberakásos volt [112. tábla 6].

56. *Locsmánd (Lutzmannsburg, A.):* szórványként került elő 1 db bronzból öntött, félhold alakú fülbevaló. Felső, homorú oldalán karéjosan zárul, felületén stilizált „lótuszvirágot” ábrázoló mintával. Ennek közepén egy háromágú, két oldalról egy-egy fekvő „V” alakú mintával határolt rész látható, kék színű zománcberakással, m.: 1,9×2,8 cm [112. tábla 7].¹⁷¹⁶

57. *Pétersvára-Vár 11. sír (?):* feltehetően e sírhoz tartozhatott egy szórványként előkerült, félhold alakú, felső, homorú oldalán karéjosan záruló, emailberakással díszített fülbevaló. Középpontján háromágú mintát utánzó, emailberakással kitöltött mélyedés található, melyet ennek körvonalát alkotó bordával elválasztott, fekvő „V” alakú mintával ellátott emailberakás övez, egészen a fülbevaló bordaszerű széléig, m.: 4,4×3,4 cm [112. tábla 9].¹⁷¹⁷

58. *Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) 38. sír:* a gyermek váz koponyájának bal oldalán, 2 db gyöngy és 1 db vastörredék mellett volt 1 db félhold alakú, bronzból öntött emailberakásos fülbevaló. Díszítése rossz megtartása miatt nem vizsgálható, m.: 2,9×2,6 cm. Kísérő leletek: S-végű karika, 2 db gyöngy, vastörredék [112. tábla 8].¹⁷¹⁸

59. *Szalacs-Vidahegy (Sălacea, Ro.) 4/B sír:* a 30-35 éves nő és 60 éves férfi vázát rejtő kettős sírban a női váz koponyájának jobb oldalán feküdt 1 db bronzból öntött, félhold alakú fülbevaló, alsó ívén farkasfog alakú mintával díszítve. Közepén kereszt alakú minta látható, melynek vízszintes szárai hosszabbak, mint a függőlegesek, s vörös színű emailberakással díszített. A mintát kétoldalt egy-egy kékeszöld színű emailberakással díszített, fekvő „V” alakot utánzó rész övezi, m.: 3,7×2,7 cm. Kísérő lelet: huzalkarika [113. tábla 7].¹⁷¹⁹

60. *Tarhos-Városerdő-dűlő 7. sír:* a férfi váz nyakcsigolyáján feküdt 1 db ezüsből öntött, félhold alakú fülbevaló töredéke, m.: 2,1×1,6 cm.¹⁷²⁰ A sírból egyéb lelet nem került elő, ám a koponya homlokcsontján zöld patina volt megfigyelhető.¹⁷²¹

61–62. *Tápé-Lebő:* valószínűleg női sirleletből származik 2 db félhold alakú, bronzból öntött fülbevaló. Mindkettő homorú oldala gyöngyözött kerettel övezett, felületükön *Grubenemail* technikával kialakított, kék színű emailberakás látható. Mintázatuk eltérő: az egyik sematikus megjelenített, feltehetően egy állat – talán párdúc – ábrázolásával rendelkezik, míg a másik szimmetrikus, kevésbé stilizált, kétfelé nyíló növényi mintát ábrázol, m.: 3,8×2,8, illetve 4,1×2,7 cm [113. tábla 8–9].¹⁷²²

¹⁷¹¹ KOZÁK 1981, 36–37, 4. kép; FODOR 2008, 132–133, 93–94. kép.

¹⁷¹² A közlemény alapján (KOZÁK 1981, 17) nem lehet megállapítani, hogy az említett huzalkarika darabok lehettek-e részai a félhold alakú, vésett fülbevalóknak, vagy azok 1 db karikát alkottak.

¹⁷¹³ KOZÁK 1981, 17, 24, 21. kép; FODOR 2008, 132–133, 93–94. kép.

¹⁷¹⁴ FODOR 2008, 133, 95. kép.

¹⁷¹⁵ KISS 1983, 61, 32. ábra

¹⁷¹⁶ KAUS 1987, 336–337, *Abb. 7*; KAUS 2006, 250, *Abb. 4*.

¹⁷¹⁷ FODOR 2008a, 265, 191. kép.

¹⁷¹⁸ OBENAU 2006, 60, *Taf. 9*.

¹⁷¹⁹ COSMA 2001, 508, 528, *Taf. 27*; GÁLLI 2007, 241, *Taf. 1*; GÁLLI 2013, 463.

¹⁷²⁰ A közlemény a tárgyat lunulaként határozta meg (MRT 10, 11/2), ám annak alakja véleményem szerint inkább a fülbevalók közé sorolja.

¹⁷²¹ MRT 10, 11/2.

¹⁷²² FÉK Nr. 1072.; KÖRTI 1983, 236; BALINT 1991, 258, *Taf. LXI*. – A fülbevalók jó minőségű fotóit Langó Péter (MTA BTK R1) bocsátotta rendelkezésemre, segítségét köszönöm.

63. *Verpelét-Templom*: a templom körüli temető egyik, feltehetően gyermeksírijában volt egy – sajnos a restaurálás során elveszett – félhold alakú réz vagy bronz fülbevaló, felületén valószínűleg vésett, ívelt vonalakkal díszítve.¹⁷²³

64. *Veszprém*: sírleletből származik egy félhold alakú, bronzból öntött, homorú oldalán karéjosan záródó emailberakásos fülbevaló. Középpontján háromágú mintát utánzó mélyedésben sárga színű zománc ül, ezt sávval elválasztott zöld és kékeslila színű, fekvő „V” alakú berakás díszíti [112. tábla 10].¹⁷²⁴

65. *Zilah (Zalau, Ro.) I. sír*: bolygatott gyermeksírból került elő 1 db félhold alakú, bronzból öntött, szimmetriatengelyéből kétfelé nyíló, kiemelkedő növényi mintával és kékeszöld színű emailberakással díszített fülbevaló, m.: 3,3×2,9 cm. Kísérő leletek: gombos végű karika, huzalkarikák [114. tábla 1].¹⁷²⁵

66. *Zsitvabesenyő (Bešenov, Sl.) 21. sír*: a felnőtt női váz koponyájának jobb oldali halántékcsonthoz tartozó 1 db bronzból öntött, alsó felén keskeny félhold alakú, karikáján kampós záródású fülbevaló, átm.: 3 cm. Kísérő leletek: huzalkarika, 4 db fülesgomb [114. tábla 2].¹⁷²⁶

A félhold alakú, tremolórozott vagy emailos berakással díszített fülbevalók a Kelet-Alpok vidék női ékszerkészletének jellegzetes részét alkották. Jellemzőjük a nevükbe foglalt félhold alakú test, melynek előoldala tremolórozott mintával vagy emailberakással díszített, esetenként díszítetlenül hagyott, míg hátoldaluk az esetek többségében egyszerű, díszítetlen. A mintákat tekintve az emailos változatok között növényi, állati – főként négy lábú állat ábrázolása, ritkábban madárábrázolás – vagy geometrikus motívumok sorakoznak. Technikai kivitelüket tekintve jellemző az ún. *Grubenemail* technika, s ritkább a *Zellenemailos* változat.¹⁷²⁷ Ez utóbbiból mindaddig csak növényi motívumok ismertek.¹⁷²⁸ A 9. század végén és a 10. század elején terjedek el, elsősorban azonban a 10. századra jellemzőek, a rákövetkező évszázadban régészeti szempontból már nehezen mutathatók ki.¹⁷²⁹ Ábrázolásaik főként itáliai és Rajna-vidéki eredetűek.¹⁷³⁰ A lemezből kovácsolt vagy öntött technikával készült, tremolórozással díszített fülbevalók díszítőmotívumai is

több csoportba sorolhatók,¹⁷³¹ de természetesen díszítetlenek is találhatóak közöttük. A 9. században már megtalálható ékszerek előképei a 6–7. századi bizánci fülbevalók között már jelen voltak.¹⁷³² A Kárpát-medencéből tudomásom szerint öt lelőhelyről kerültek elő, sajnos ebből azonban csak 3 db vizsgálható, mivel a verpeléti elveszett, a hiricsi ékszerről pedig csak egy vázlatrajz ismert, míg a tarhosi nagy része hiányzik.

A felsorolt – s kellően tanulmányozható mintázattal rendelkező – fülbevalók között csaknem kizárólag növényi motívummal díszített példányok találhatók. Ezek a minták rendkívül változatos formákban jelennek meg, még a minta egészét tekintve egy-egy csoportba sorolható darabok is részleteikben különbözhetnek egymástól. A növényi minta kialakításának többfélesége a kutatásban különböző megnevezések – pl. „*palmetta*”, „*lóhere*”, „*lótuszvirág*” – létrejöttét eredményezte, az ábrázolás tartalmában azonban általában az ún. életfát szokás azonosítani.¹⁷³³

Az egyetlen állatábrázolásos darab a tápé-lebői egyik fülbevaló, ezen valószínűleg egy párdúc ábrázolását láthatjuk.

Az emailberakásos fülbevalók felsorolt példányait – véleményem szerint – az alábbi típusokba oszthatjuk [81. kép]:

I. 1. Félhold alakú, homorú oldalán karéjosan záródó, ún. *Grubenemail* technikával díszített fülbevalók. Ezek középpontjában egy három- vagy négyágú, közepén üreges minta látható, mely alakját tekintve valószínűleg ugyanazt a mintát hivatott megjeleníteni, ám a fülbevaló karéjosan záródó felső oldala alatt elhelyezkedő csúcsának mérete okozhatja egy újabb „*ág*” létrejöttét. Ezeket két oldalt egy-egy fekvő „V” alakot utánzó, ugyancsak emailberakásos minta övezi [112. tábla 5, 7, 9–10; 113. tábla 7].¹⁷³⁴

I. 2. a. Félhold alakú, homorú belső oldalukon gyöngyözött mintát utánzó, felületükön bordák által kirajzolt, kétfelé nyíló növényi mintával, ennek közein ún. *Grubenemail* technikával kialakított berakással díszített fülbevalók [113. tábla 5–6, 9].¹⁷³⁵

I. 2. b. Félhold alakú, felületén kiemelkedő, kétfelé nyíló növényi mintával díszített, ennek hátterében ún.

¹⁷²³ KOZÁK 1981, 25.

¹⁷²⁴ FETTICH é. n.

¹⁷²⁵ COSMA 2001, 535, *Taf.* 46; GÁLL 2007, 241.

¹⁷²⁶ NEVIZÁNSKY 1979, 378, *Taf.* 11.

¹⁷²⁷ STARE 1985, 284; KRAMER 1994, 48.

¹⁷²⁸ GIESLER 1989, 235.

¹⁷²⁹ EICHERT 2010, 111–112.

¹⁷³⁰ STARE 1985, 204.

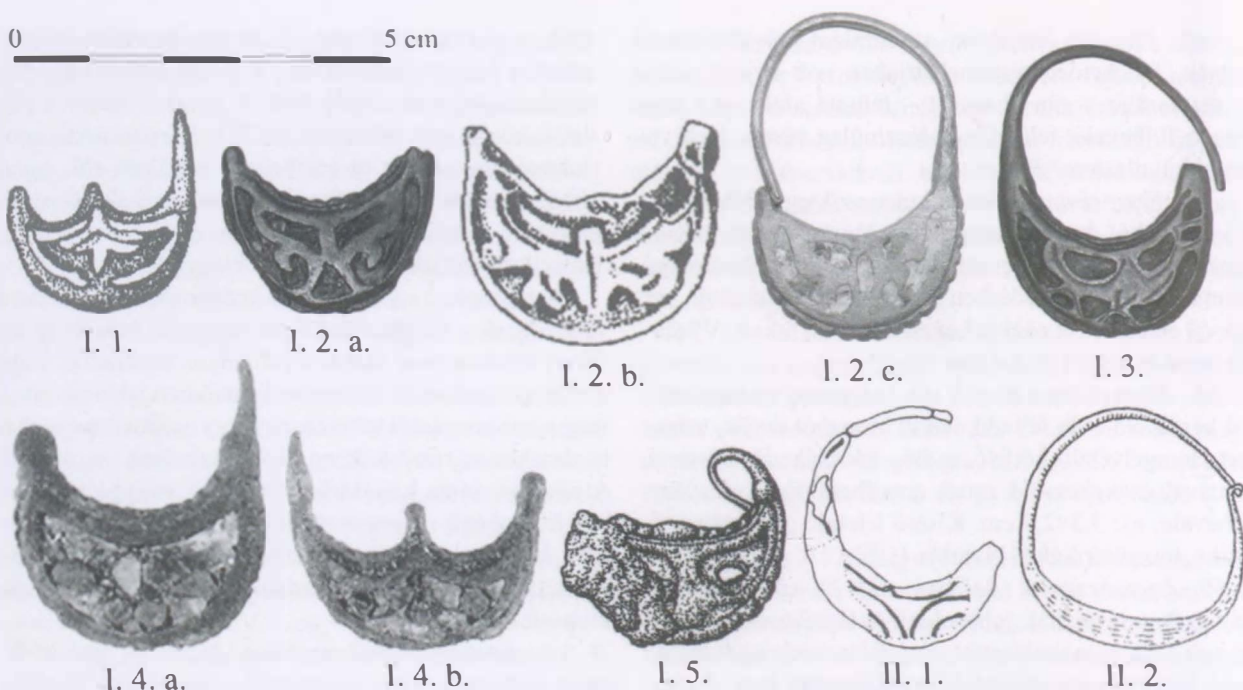
¹⁷³¹ EICHERT 2010, 99.

¹⁷³² EICHERT–MEHOFER 2011, 30.

¹⁷³³ FETTICH é. n.; MODRIJAN 1975, 11–12.

¹⁷³⁴ Datta (Deta, Ro.), Locsmánd (Lutzmannsburg, A.), Pétervására-Vár 11. sír (?), Szalacs (Sălacea, Ro.) 4/B sír, Veszprém.

¹⁷³⁵ Eger-Vár 278. sír, Tápé-Lebő.

81. kép. A félhold alakú fülbevalók Kárpát-medencei típusai

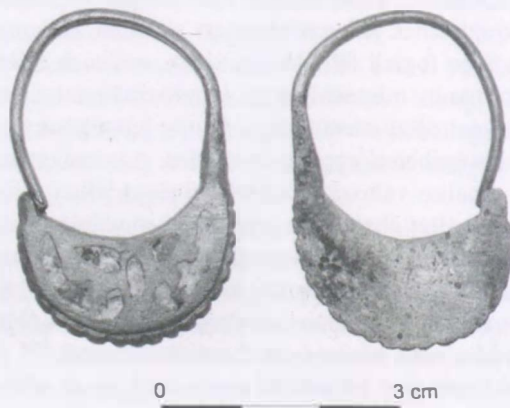
Grubenemail technikával kialakított berakással ellátott fülbevaló [114. tábla 1].¹⁷³⁶

I. 2. c. Félhold alakú, alsó oldalán gyöngyözött kerettel övezett fülbevaló, felületén ún. *Grubenemail* technikával kialakított, kétfelé nyíló növényt ábrázoló mintával [112. tábla 4].¹⁷³⁷

I. 3. Félhold alakú, *Grubenemail* technikával díszített fülbevaló, melynek felületén állatábrázolás látható [113. tábla 8].¹⁷³⁸

I. 4. a. Félhold alakú, szélén gyöngyözött kerettel ellátott, karikához csatlakozó részénél egy-egy gömbbel rendelkező, ún. *Zellenemail* technikával díszített fülbevaló. Felületén kék alapon piros színű növényi minta látható [113. tábla 1].¹⁷³⁹

I. 4. b. Félhold alakú, homorú oldalán karéjosan záródó, gyöngyözött kerettel ellátott, karikához csatlakozó részén egy-egy gömbbel díszített, ún. *Zellenemail* technikával díszített fülbevaló. Felületén kék alapon piros növényi minta látható [113. tábla 2].¹⁷⁴⁰ Az egri fülbevalók díszítésük állapota miatt, illetve megfelelő fotó hiányában nehezen írhatók le pontosabban, mivel azonban mind a fülbevalók alakja, mind mintázatuk eltérő, ezért soroltam külön csoportba őket.

82. kép. Csepreg-Szentkirály malom, félhold alakú fülbevaló

I. 5. Félhold alakú, szélén gyöngyözött kerettel övezett, karikához csatlakozó részén valószínűleg egy-egy gömbbel ellátott, ún. *Grubenemail* technikával díszített fülbevaló [112. tábla 8].¹⁷⁴¹ Mivel díszítése rossz megtartása miatt nem ismert, ezért soroltam önálló csoportba.

¹⁷³⁶ Zilah (Zalau, Ro.) I. sír.

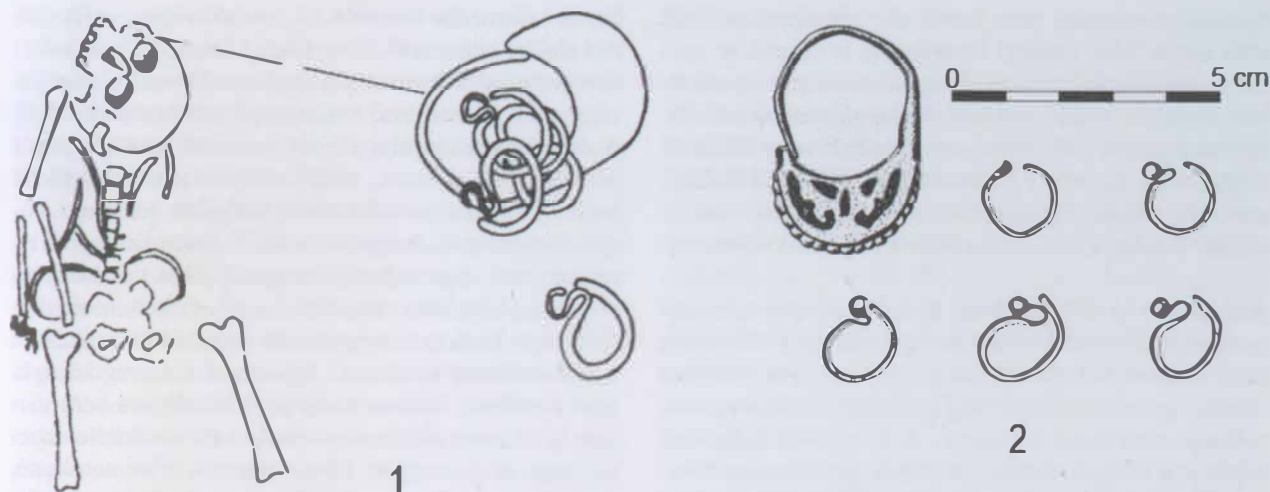
¹⁷³⁷ Csepreg-Szentkirály malom 97. sír.

¹⁷³⁸ Tápé-Lebő.

¹⁷³⁹ Eger-Vár 128. sír.

¹⁷⁴⁰ Eger-Vár 128. sír.

¹⁷⁴¹ Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) 38. sír.

83. kép. Csepreg-Szentkirály malom 97. sír, 1: sírrajz, 2: leletrajzok

II. 1. Félhold alakú, tremolórozott, egyes és kettős ívelt vonalakkal díszített fülbevalók [113. tábla 3–4].¹⁷⁴²

II. 2. Vékony félhold alakú, díszítetlen, karikáján kapcsos záródású fülbevaló [114. tábla 2].¹⁷⁴³

A fülbevalók viseleti módját tekintve alighanem helyesebb itt is a semleges fejékszer megnevezést használni. Azért fejékszer, mert bizonyára ezeket sem a fülben, hanem valamilyen szerves anyagú elemmel kombinálva viselték, vagy mint „hajfonat függőpár”¹⁷⁴⁴. A fülbevalók mérete, azok karikáinak esetleges kampós záródása, vagy a merev karikák végének szorosan a fülbevaló teste mellé hajlása [82. kép] mindezt már önmagában is felveti, így ebből azokban az esetekben is kiindulhatunk, amikor az ékszer sírbéli helyzete nem ismert. Sajnos az előkerült fülbevalók közül ez utóbbi 8 db esetében is fennáll, így ezekben az esetekben nem is rendelkezünk információval arról, hogy ezeket a fül környékén, avagy attól eltérő helyen, pl. magasabban, a halánték táján viselheték-e.

A kevés dokumentált eset közül azonban a szerves anyagba akasztott viseletre egyéb jelek is utalhatnak. Ilyen a csepreg-szentkirályi 97. sír, ahol a fülbevaló mellett 6 db S-végű karika is előkerült egy csoportban [83. kép]. Bizonyára ezek is egy textil- vagy bőrelemhez kapcsolódtak, ha a kimozdult koponya ellenére viseleti megfigyelést mégis tehetünk, akkor nem a hajfonathoz vagy a fejdíszhez kapcsolt szalagon, legalábbis nem annak alsóbb részén, hanem a koponya magasságában.

Az Eger-Vár területén feltárt 278. sírban ugyancsak egy szerves anyagú elemmel összekapcsolt viseleti módja feltételezhető a koponya két oldalán, egymáson

fekvő helyzetben előkerült 2-2 db fülbevalónak, illetve 1-1 db huzalkarikának [92. kép I], hiszen ezeket aligha viselheték a fülbe akasztva, egymáson fekvő helyzetük pedig véleményem szerint kizárja, hogy részben a fülben, részben pedig a fejfedőhöz vagy szalaghoz stb. kapcsolt elemek lettek volna, így bizonyára egy elemhez tartoztak a 2 db félhold alakú, csúcsban összefutó belső ívvel, áttört lappal rendelkező fülbevalóval együtt. Zsitvabesenyő (Bešenov, Sl.) 21. sírjában a koponya jobb halántéksontja mellett volt 1 db fülbevaló 1 db huzalkarikával. Az ékszer magasabb fekvése itt is kizárja a fülben történő viseletét, melyet támogat annak kampós vége is. Szalacs (Sălacea, Ro.) 4/B sírjában a koponya jobb oldalán volt 1 db fülbevaló, míg a bal oldalon 1 db huzalkarikát dokumentáltak. Úgy gondolom ebben az esetben is hasonló viseleti mód feltételezhető, hiszen sem az összenyomott végű huzalkarikát, sem a karikájával félhold alakú testére szorosan ráhajló fülbevalót nem lehetett volna egykönnyen a fülben lévő lyukba akasztani. Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) 38. sírjában a koponya bal oldalán, 2 db gyöngy és 1 db vastörredék mellett volt 1 db fülbevaló.

A „fülbevaló” megnevezéstől eltérően, az ékszerek nem fülben történő viseleti módja a Kárpát-medencében sem számít ritkaságnak, a 4–8 db szőlőfürtös típust tartalmazó temetkezésekben ennek lehetősége már az ékszerek darabszáma alapján is adott, azonban – mint már többször említettem – a csupán 2 db gömbsorcüngős változatot rejtők esetében is találunk erre példát. Meg kell azonban jegyezni, hogy a félhold alakú fülbevaló-

¹⁷⁴² Eger-Vár 278. sír.

¹⁷⁴³ Zsitvabesenyő (Bešenov, Sl.) 21. sír.

¹⁷⁴⁴ BÓNA 1986, 210.

típusból mindeddig nem került elő sironként kettőnél több darab. Más típussal kombinálva is csupán az egri 278. számú temetkezésből, ahol ezek mellett 2 db csúcsban összefutó, belső ívvel és áttört lappal rendelkező, félhold alakú volt.¹⁷⁴⁵ Ez talán szemléletbeli vagy divatbeli különbségre (esetleg a beszerzés nehézségére?) utalhat, szemben a Kelet-Alpok vidék sírjai alapján kikövetkeztethető viselettel, ahol nem ritka a sironként 4–8 db sem.

Kronológia. A félhold alakú, emailberakásos vagy tremolirozott díszítésű, ritkán pedig díszítetlen fülbevalók között sajnos több darab is szórvány, így róluk csupán a temető egészének leletei alapján próbálhatunk meg kronológiai tanulságokat levonni. A fülbevalók keltezését tekintve a Kárpát-medencei darabok közül Jochen Giesler a Köttlach II. horizontba sorolta a fülbevalókat is, ami abszolút dátumokban a 950–1050 közti időszakot jelenti.¹⁷⁴⁶ Beosztását azonban több kritika is érte.¹⁷⁴⁷ A kranji temető relatív kronológiai vizsgálata során a tremolirozott, félhold alakú fülbevalókat a Köttlach kör idősebb, míg az emailos változatokat annak fiatalabb periódusába osztotta be Milan Sagadin,¹⁷⁴⁸ míg a ptuji temetőben Paola Korošec mindkettőt a Karantán-Köttlach horizont fiatalabb fázisába sorolta.¹⁷⁴⁹ A félhold alakú fülbevalók között Stefan Eichert véleménye szerint az emailos változatok valószínűleg későbbiek lehetnek a tremolirozott díszítésű példányoknál, noha a két változatot együttesen is használták. A zománcozott példányok Karintiában a 10. században, annak is talán a második felében terjedhettek el, a 11. században viszont már régészetiileg nehezen mutathatók ki.¹⁷⁵⁰ Az emailberakás nélküli fülbevalók használatával Horvátország területén egészen az ezredfordulóig számol Maja Petrinc.¹⁷⁵¹ A két fülbevalótípus használati idejének esetlegesen nagyobb intervallumára, s területenként eltérő voltára utalnak az egy temetőn belül megfigyelhető, „fordított kronológiai helyzetű” esetek, amikor a tremolirozott változat a temető későbbi fázisában helyezkedik el.¹⁷⁵²

A Kárpát-medencei fülbevalókat tartalmazó temetkezések közül a szalacsi (Sălacea, Ro.) kettős sír Gáll

Erwin véleménye szerint a 10. század végére – 11. század elejére keltezhető.¹⁷⁵³ A zilahi (Zalau, Ro.) sír keltezése pedig az S-végű karika alapján a 10. század végétől, vagy a 11. század első évtizedeitől valószínűsíthető.¹⁷⁵⁴ A csepreg-szentkirályi 97. sír a temető korábbi, soros periódusához tartozik, mely azonban a 11–12. század fordulójára már az időközben felépített templom körül elhelyezkedő temetővé vált.¹⁷⁵⁵ Valószínűleg a 11. század első vagy második negyede jöhet véleményem szerint legkorábban számításba a 97. sír keltezését illetően. A 8-14 éves leánygyermek azonban másodkézből is birtokolhatta az ékszert, így annak Csepreg környéke kerülését illetően ennél korábbi időpont sem zárható ki. A pétervására-vári temető kapcsán feltételezhető, hogy az a templom körüli temetők közé sorolható, leletanyaga 10–11. századi.¹⁷⁵⁶ A leletek közül az ezüst S-végű karikák, valamint a félhold alakú, csúcsban összefutó belső ívvel, áttört lappal rendelkező fülbevaló¹⁷⁵⁷ inkább a 10. század vége és a 11. század irányába mutat. Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) 38. sírja az S-végű karika alapján legkorábban a 10. század végétől kezdődő időszakra helyezhető, azonban a temető egyéb leletei – I. István (1000–1038) érme, bordázott S-végű karika, filigrándíszes, vastag huzalú nyakperec – inkább annak későbbi, 11. századi használatát támasztják alá. Az egri vár temetőjének 278. sírját egy – a pétervásári temető kapcsán már említett – fülbevaló a 11. századra keltezi. A 128. sírről annyi mondható el, hogy rétegtani helyzete alapján korábbi a 129. sírnál,¹⁷⁵⁸ mely egy nagyobb méretű S-végű karika alapján valószínűleg legkorábban az ezredfordulótól keltezhető, ám ez sajnos a 128. sír szempontjából alig nyújt információt. A locsmáncsi (Lutzmannsburg, A.) fülbevalót Karl Kaus a 9. század második vagy a 10. század első felére keltezte.¹⁷⁵⁹ A dettai (Deta, Ro.) temető keltezése során használható S-végű karika típusát a Bánátban a 10. század végétől datálhatjuk.¹⁷⁶⁰ A szőlőfürtdíszes fülbevaló öntött változata pedig a 10. század második felétől keltezhető.¹⁷⁶¹ A temető így legkorábban valószínűleg a 10. század közepén kerülhetett megnyitásra. Zsitvabesenyo (Bešenov,

¹⁷⁴⁵ A Fodor László által ugyanennél a sírnál említett fülbevalókat (FODOR 2008a, 133) bizonytalan voltuk miatt itt nem vettem számításba.

¹⁷⁴⁶ GIESLER 1980.

¹⁷⁴⁷ NOWOTNY 2007, 231–234.

¹⁷⁴⁸ SAGADIN 1987, 134–138.

¹⁷⁴⁹ KOROŠEC 1999, 119–120.

¹⁷⁵⁰ EICHERT 2010, 111–112.

¹⁷⁵¹ PETRINC 2009, 592.

¹⁷⁵² TOMIČIĆ 1993, 559.

¹⁷⁵³ GÁLL 2007, 241; GÁLL 2013, 463.

¹⁷⁵⁴ GÁLL 2007, 245; GÁLL 2013, 549.

¹⁷⁵⁵ KISS 2000, 31.

¹⁷⁵⁶ FODOR 2008a, 265.

¹⁷⁵⁷ MESTERHÁZY 1991, 146; TOMIČIĆ 1993, 559; LANGÓ 2012, 248.

¹⁷⁵⁸ FODOR 2008, 143.

¹⁷⁵⁹ KAUS 2006, 250.

¹⁷⁶⁰ OŤA 2008, 269.

¹⁷⁶¹ GIESLER 1981, 145; ISTVÁNOVITS 2003, 288.

Sl.) sírkertjét Nevizánszky Gábor a 9–10. század fordulójára és a 10. század vége közötti időszakra keltezte.¹⁷⁶² Sajnos a fülbevalót tartalmazó 21. sírból más, pontosabb keltezést lehetővé tévő lelet nem került elő, a sír horizontál stratigráfiai helyzete véleményem szerint a 10. század középső harmadát valószínűsíti.

A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok alapján annyit tudunk megállapítani, hogy az emailberakásos fülbevalók pontosabban keltezhető példányai közül a Kárpát-medencében némelyik már a 10. század utolsó harmadával kezdődő időszakra is helyezhető, de a többség esetében azonban csak a 11. század látszik bizonyosnak. A dettai példány alapján viszont felmerül a lehetősége a korábbi, 10. századi keltezésnek, esetleg nem is csupán annak utolsó harmadára, s úgy tűnik az egyetlen, Zsitvabesenyőről (Bešenov, Sl.) ismert kampós záródású, díszítetlen ékszer 10. század közepi besorolást kaphat.

Elterjedés, viselőik társadalmi besorolása, nemi és életkori adataik. A sírokat tartalmazó temetők között a többség az ún. soros jellegű, köznépi temetők kategóriájába tartozik.¹⁷⁶³ Mindössze Eger-Vár, Pétervására-Vár és Vepelét sírjai igazodtak templomhoz. Kísérőmellékleteiket tekintve a sírok kivétel nélkül szegényesek. S-végű karikákat és gyűrűt a csepregi, hasonló karikákat, gyöngyöket és vastörédeket a sopronkeresztúri (Deutschkreuz, A.) 38. sír tartalmazott. Huzalkarikák és további fülbevalók az egri 278. sírban, míg fibula ugyanezen temető 128. sírjában volt. Szalacs (Sălacea, Ro.) 4/B sírjában 1 db huzalkarika, a zsitvabesenyői (Bešenov, Sl.) 21. sírban ugyanezen ékszer és 4 db fülesgomb, Zilah (Zalau, Ro.) 1. számú temetkezésében pedig 2 db huzalkarika mellett 1 db gombos végű karika is volt. Három gyermek, egy 8-14 éves leány, egy ad. korú és egy felnőtt nő, valamint egy felnőtt férfi nemi és életkori adatai ismeretek csupán. Az, hogy férfisírból – a váz nyakcsigolyáján – is került elő ilyen ékszer, ha elsöre szokatlanak is tűnik, nem példa nélkül álló a Kelet-Alpok vidékén sem. A Kárpát-medencében a fülbevalók legnagyobb koncentrációjára Egerben és annak környékén figyelhető meg, de nagyobb számban ismertek a Nyugat-Dunántúl Fertő környéki részéről, illetve attól délre is [2. térkép].

*Korongfibulák*¹⁷⁶⁴

A harmadik fő csoportot a korongfibulák alkotják. A viseleti elemként, ruházati kiegészítőként vagy ékszerként¹⁷⁶⁵ használt daraboknak többféle díszítésű példányait ismerjük:

67. *Bjelo-Brdo 192. sír:* a sírból került elő 1 db kerek, bronzból öntött, ún. pénzlenyomatos díszítésű¹⁷⁶⁶ fibula, melynek középrészén kerek gyűrűbe foglalt, egyenlő szárú kereszt alakú minta, körülötte pedig írásjelekhez hasonló elemek láthatók: CAVLVS (?). Alján tübefogó található, tüje azonban hiányzik, átm.: 2 cm. Kísérő lelet: nyakperec ráhúzott gyűrűvel, gyűrű, gyöngy, csörgő [114. tábla 4].¹⁷⁶⁷

68. *Delta-Újtemető (Deta, Ro.):* feldúlt sírok leletei között volt 1 db kerek, bronzból öntött, felületén négyágú mintával díszített, zöld színű *Grubenemail* berakással ellátott korongfibula. Hátoldalán tü egykori helye található, átm.: 2,6 cm [114. tábla 5].¹⁷⁶⁸

69. *Eger-Vár, Székesegyház 128. sír:* gyermek sírjából került elő 1 db bronzból öntött, korong alakú, *Grubenemail* berakásos fibula. Széle kettős gyöngyözött kerettel díszített, felülete négy részre osztott, melyekben emailberakás helyezkedik el. Kozák Károly beszámolója szerint középrészén egy kisebb körben, feltehetően egy madár alakja látható, átm.: 2,7 cm. Kísérő leletek: 2 db emailberakásos fülbevaló [114. tábla 6].¹⁷⁶⁹

70. *Lajtakáta (Gattendorf, A.):* a 124 síros 10–11. századi temető egyik sírjából került elő 1 db kerek, bronzból öntött, szélén farkasfogmintát utánzó díszítéssel rendelkező sávval, ebben pedig egy kiterjesztett szárnyú madárbrázolással ellátott fibula. A farkasfogmintával díszített külső sávon és a madáralak hátterében kék színű *Grubenemail* berakás látható, átm.: 2,8 cm [114. tábla 7].¹⁷⁷⁰

71. *Lébény-Kaszás-domb 9. sír:* leírását lásd az adott lelőhelynél [114. tábla 8]!

72. *Majs-Udvari rétek 685. sír:* az inf. II-es korú váz mellkasi részének közepén feküdt 1 db kerek, szélén rovátkolt mintával díszített sávval ellátott, enyhén kiemelkedő középrésszel rendelkező bronz korongfibula. Egykori tüje hiányzik, átm.: 2,3 cm. Kísérő leletek: S-végű

¹⁷⁶² NEVIZÁNSKY 1979, 404.

¹⁷⁶³ A tápé-lebői fülbevalók tévesen szerepelnek a szakirodalomban, mint lovas sírból előkerült leletek, azok ugyanis évekkel később kerültek napvilágra a szórványként fellelt lószerszámoknál (KÖRTI 1983, 236).

¹⁷⁶⁴ Itt nem szerepelnek azok a korábbi történelmi korokból származó példányok, melyek 10–11. századi sírokból kerültek elő. A veszprémfajsi templomrom 71. sírjából előkerült 3 db fibulát pedig azért nem vettem be a gyűjtésbe, mert azok valószínűsíthetően bizánci pénzek lenyomatait őrzik (RITOÓK 1984, 98, 103, *Abb.* 12–13), ezért a Kelet-Alpok leletanyagát tekintve irreleváns szerepeltetésük. A fibulákról S. Perémi Ágota (LDM) szolgáltatott információt, segítségét köszönöm! Bizonytalan volta miatt a dettai (Deta, Ro.) nagyobb korongfibulát is kihagytam gyűjtéséből.

¹⁷⁶⁵ EICHERT–MEHOFER 2011, 29.

¹⁷⁶⁶ „*Szent István-féle érem (?) utánzása*” (HAMPEL 1907, 160).

¹⁷⁶⁷ BRUNSMID 1903, 73, *Sl.* 23.

¹⁷⁶⁸ KÁRÁSZ 1896, 226, 229; COSMA 2007, 239–240, *Taf.* 1; GÁLL 2013, 92, *Taf.* 18.

¹⁷⁶⁹ KOZÁK 1981, 36–37; 31. kép; FODOR 2008, 143.

¹⁷⁷⁰ HOFER 2010; KRENN–MITTERMANN 2010.

karikák, gyöngyök, gyűrűk, sodrott, filigránszálakkal díszített nyakperec, huzalkarperec.¹⁷⁷¹ [114. tábla 9].

73. *Németóvár* (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 36. sír: a felnőtt váz mellett volt 1 db kerek, bronzból öntött, felületén három „V” alakú mintával tagolt, közepén kisebb körrel ellátott, szürkés/szürkészöld színű, *Zellenemail* berakással ellátott korongfibula. Tüje hiányzik, átm.: 1,98 cm. Kísérő leletek: S-végű karikák, gyűrű [114. tábla 3].¹⁷⁷²

74. *Pécs-Vasas 30. sír*: a gyermek váz állkapcsa alatt feküdt 1 db kerek bronz korongfibula. Középpontja félgömbszerűen kidomborodó, a fibula peremét és felületét a kör sugarának kb. felénél egy-egy gyöngyözött keret alakú minta díszíti. Hátlapján túszerkezet ráforrasztásának nyomai láthatók, átm.: 2,4 cm. Kísérő leletek: S-végű karikák [114. tábla 10].¹⁷⁷³

75. *Székesfehérvár-Bazilika mögötti temető*: a „váz mellén” fekvő helyzetben került elő 1 db bronzból öntött, emailberakásos korongfibula. Kerek, kékeslila színű középmezéjében egy néglábú állatalak látható, szájában és a háta fölött vörös színű zománccal. Ezt egy gyűrű veszi körbe, melyhez 3 db háromszög alakú, kékeslila színű, *Grubenemail* berakású mintával díszített elem csatlakozik, ezek közein egy-egy madáralak látható, átm.: 3,2 cm [114. tábla 12].¹⁷⁷⁴

76. *Székesfehérvár*: a város egyik temetőjéből¹⁷⁷⁵ került elő 1 db kerek, felületének egyik részén poncolt mintával (?) díszített, hátoldalán tü lábával és akasztójával ellátott korongfibula. A tü hiányzik, átm.: 1,7 cm [114. tábla 11].¹⁷⁷⁶

77. *Magyarország (?)*: egy feltehetően magyarországi lelőhelyű *Grubenemail* berakásos korongfibula található a mainzi RGZM gyűjteményében. Felületének közepén kerek, kiemelkedő gyűrű található, melyre csúcsaival négy – háromszög alakú – minta támaszkodik, melyek így kereszt alakot formáznak. Emailberakása már nem figyelhető meg. Túszerkezete hiányzik, átm.: 3,4 cm [114. tábla 13].¹⁷⁷⁷

A fibulák típusait tekintve széles a skála, s mint arra Kiss Attila utalt, az ismert példányok egy részének kapcsán felmerül a lehetőség, hogy a zománc lekopása előtt ezek is egykor emailos díszítésűek voltak.¹⁷⁷⁸ A fibulákat – véleményem szerint – az alábbi típusokba sorolhatjuk [84. kép]:

- I. Középen kerek elemre csúcsukkal támaszkodó háromszögek alkotta négyágú mintával díszített, *Grubenemail* berakásos fibulák ún. *Fraunehofen* típusa [114. tábla 5, 13].¹⁷⁷⁹
- II. Hasonló, ám csupán háromágú mintát mutató, közepén és az ágak közeiben egy-egy állatalakkal díszített, *Grubenemail* berakásos fibula [114. tábla 12].¹⁷⁸⁰
- III. Kerek, szélén kettős gyöngyözött kerettel övezett, középrészén négyágú mintával ellátott, ún. *Grubenemail* technikával díszített fibula [114. tábla 6].¹⁷⁸¹
- IV. Kerek, peremén rovátkolt díszítésű sávval, kissé kiemelkedő középrésszel rendelkező fibula [114. tábla 9].¹⁷⁸²
- V. Kerek, középpontjában félgömbszerűen kidomborodó, peremén és felületén – a kör sugarának kb. felénél – egy-egy gyöngyözött kerettel díszített fibula [114. tábla 10].¹⁷⁸³
- VI. Kerek, szélén cizellált díszítésű sáv részletével (?) ellátott, ám esetleges további mintázatát tekintve bizonytalan díszítéssel rendelkező fibula [114. tábla 11].¹⁷⁸⁴
- VII. Kerek, középpontjában körbe zárt egyenlő szárú kereszttel, körülötte írásjelekhez hasonló elemekkel rendelkező, pénzérmét utánzó fibula [114. tábla 4].¹⁷⁸⁵
- VIII. Kerek, három „V” alakú mintával tagolt, középkörrel ellátott, ún. *Zellenemail* technikával díszített korongfibula [114. tábla 3, 8].¹⁷⁸⁶
- IX. Kerek, középpontjában kiterjesztett szárnyú madárábrázolással, ennek hátterében, valamint az

¹⁷⁷¹ Kiss 1983, 122, 60. tábla.

¹⁷⁷² OBENAU 2006, 50, Taf. 6.

¹⁷⁷³ DOMBAY 1961, 71, III. tábla.

¹⁷⁷⁴ FETTICH é. n.; KOROŠEC 1979, 132–133; *Tabl.* 160.

¹⁷⁷⁵ Nagy Géza a demkőhegyi 5. sírból származóként közli (NAGY 1892, 309), ezzel szemben Lichtneckert József beszámolójában a maroshegyi lelőhely szerepel (LICHTNECKERT 1893, 266–267).

¹⁷⁷⁶ NAGY 1892, 309.

¹⁷⁷⁷ GIESLER 1978, 60, *Abb.* 1.

¹⁷⁷⁸ Kiss 1983, 173.

¹⁷⁷⁹ Delta (Delta, Ro.), Magyarország (?).

¹⁷⁸⁰ Székesfehérvár-Bazilika mögötti temető.

¹⁷⁸¹ Eger-Vár 128. sír.

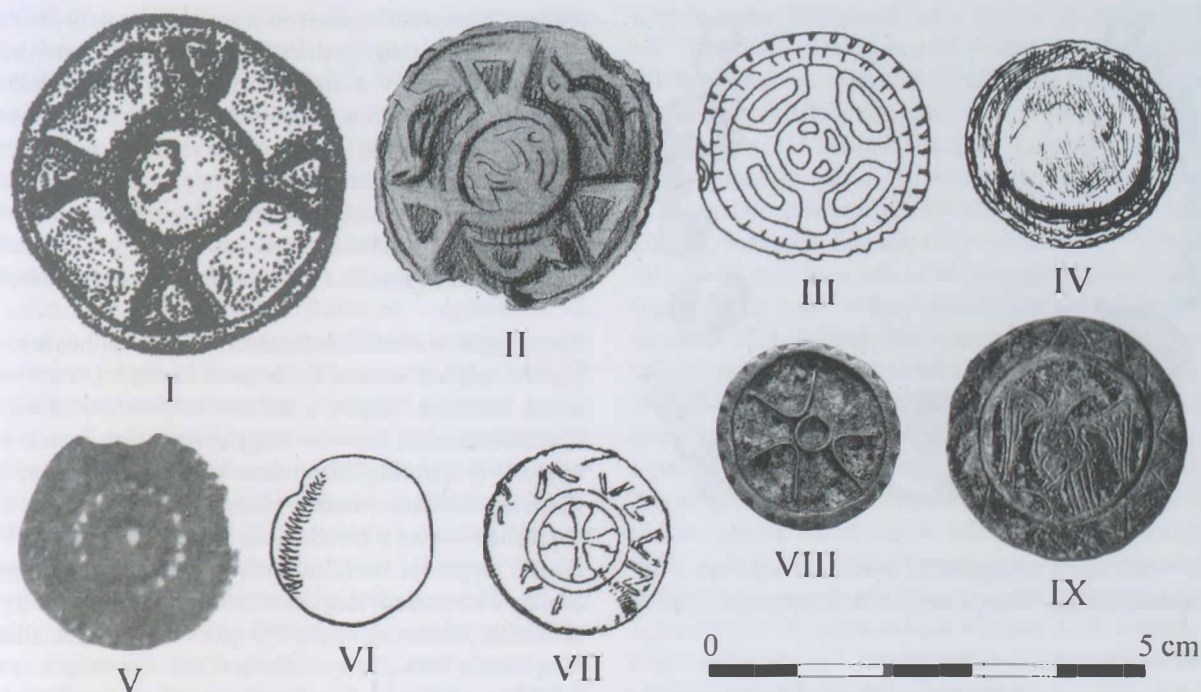
¹⁷⁸² Majs-Udvari rétek 685. sír.

¹⁷⁸³ Pécs-Vasas 30. sír.

¹⁷⁸⁴ Székesfehérvár.

¹⁷⁸⁵ Bjelo-Brdo 192. sír.

¹⁷⁸⁶ Lébény-Kaszás-domb 9. sír, Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 36. sír.

84. kép. A Kárpát-medencei fibulák felosztása

ékszer peremén *Grubenemail* berakással díszített korongfibula [114. tábla 7].¹⁷⁸⁷

A korongfibulák kapcsán is érvényes a fülbevalók kapcsán már említett megfigyelés, hogy körükben ugyancsak ritkábbak a cellaemailos változatok. Az 5 db biztosan ismert, ún. *Grubenemail* technikával díszített fibula mellett 2 db ún. *Zellenemailos* példány említhető: Lébény-Kaszás-domb 9. sír és Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 36. sír. A nyugati területek leletanyagához képest alacsony az állatábrázolásos fibulák száma, s mindaddig hiányoznak a szent ábrázolású fibulák.

Az I. típusba tartozó, ún. *Frauenhofen* típusú fibulák jellemzője a kereszt alakú minta, melyhez kiegészítő díszítésként azonban egyéb motívumok is csatlakozhatnak, s ezek így már különálló csoport létrehozását indokolják. Méretük átlag 3,1–3,5 cm között változik, de 4 cm-es méretben is ismert.¹⁷⁸⁸ A II. csoportba sorolt fibula hasonló az előbbihez, azonban itt a csúcsokra állított háromszögek alkotta háromágú minta közeiben egy-egy madár, míg bordával övezett középrészében egy négylábú állat (oroszlán?) látható. A IV. típus a korongfibulák középré-

szén sík vagy kiemelkedő résszel, ezt szélén gyöngyözött vagy sraffozott kerettel ellátott változatai közé sorolható, melyek 2,17 és 4,15 cm közötti méretben ismertek, a többség átmérője kb. 3 cm.¹⁷⁸⁹ Az V. pedig a koncentrikus mintával díszített korongfibulák csoportjába tartozik,¹⁷⁹⁰ míg a VII. az ún. *Münzenabdruck* típus, mely érmeképekkel díszített.¹⁷⁹¹ A VIII. típust képviselő cellaemailos változat jellemzője, hogy felületét „V” alakú lemezberakásokkal tagolt minták osztják fel, melyek közepén kisebb kör alakú minta is előfordulhat. A típus három, illetve négyágú mintázatú egyaránt lehet, s a közepén lévő kisebb kör kialakítása valószínűleg hely függvénye volt. Peremük rovátkolt díszítésű és egyszerű, díszítetlen egyaránt lehetett. A négyágú mintával díszített példányoknál a tűtartó tengelye a kereszt egyik ágával azonos, illetve a két tengely között futó helyzetben is megfigyelhető. E fibulatípus leggyakoribb színei a vörös, a fehér, a zöld, a kék és a sárga.¹⁷⁹² A IX. típusba sorolt, madárábrázolással díszített ruhakapcsoló a középpontos díszítéssel, koncentrikus peremmel ellátott típusba tartozik. Ezek a hasonló ábrázolású Ottó-kori birodalmi ékszerek egyszerűbb változatainak tekinthetők.¹⁷⁹³

¹⁷⁸⁷ Lajtakáta (Gattendorf, A.).

¹⁷⁸⁸ GIESLER 1978; WAMERS 1994, 82–85.

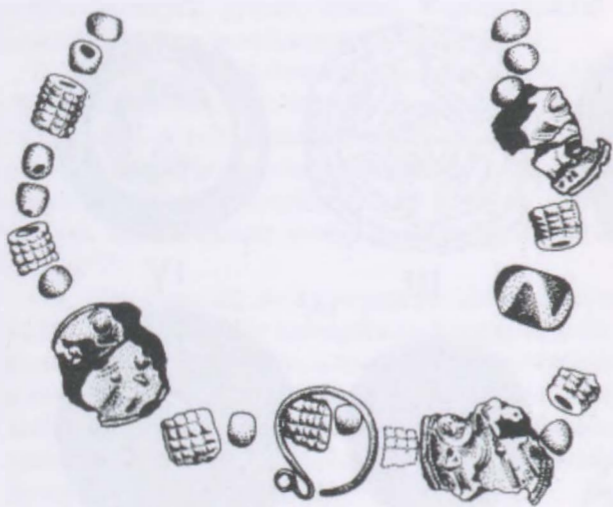
¹⁷⁸⁹ WAMERS 1986, 183, *Abb.* 181; WAMERS 1994, 98.

¹⁷⁹⁰ MODRIJAN 1975, 14.

¹⁷⁹¹ BERGHAUS 1994, 106–115, *Abb.* 72; SCHULZE–DÖRRLAMM 1999.

¹⁷⁹² STARE 1985, 202; WAMERS 1994, 50–51.

¹⁷⁹³ WAMERS 1986, 182; GIESLER 1989, 235, 238.

85. kép. Korongfibulák nyakláncba fűzött felhasználása, Veszprémfajsz-Templomrom 71. sír

A honfoglalás és kora Árpád-kori viseletben a korongos fibuláknak Kiss Attila véleménye szerint funkciója nem volt, s emiatt a majsi temető feldolgozása során a tárgytipusnak is csupán néhány ismert lelőhelyét sorolhatta fel.¹⁷⁹⁴ Mivel az esetek többségében a fibulák tüszerkezete teljesen vagy részben hiányzik, így ebből következően már részint adódik a feltételezés, hogy azokat másodlagosan használták. A majsi 385. sírban a fibulát valószínűleg a gyöngyosorba illesztették egykor. Ez utóbbi felhasználási módnak jól megfigyelt példáját mutatja a veszprémfajszai templomrom mellett feltárt temető 71. sírja, melynek – gyűjtésében ugyan nem szereplő – 3 db bizánci érme lenyomatát ábrázoló korongfibulája a nyakban viselt gyöngyök közé volt fűzve [85. kép].¹⁷⁹⁵ Kérdéses a pécs-vasasi 30. sírban az állkapocs alatt – gyöngyök vagy egyéb nyakdísz nélkül – előkerült, ám egykori tüszerkezetének csupán felforrasztott nyomával rendelkező fibula szerepe. Mivel a tárgy csaknem teljesen ép, felfűzésre szolgáló furat bizonyosan nem volt rajta, így nyakba csak kisebb zacskóban akaszthatták volna, amiből adódik a lehetőség, hogy egy eredeti funkciójára már alkalmatlanul, ám annak megfelelő helyén – mintegy jelképesen (?) – került a sírba (esetleg tüszerkezete a földben vagy a

feltárás, restaurálás során semmisült meg). A tü- vagy a tüszerkezet ma megfigyelhető hiánya – úgy vélem – nem lehet perdöntő érv a funkció meghatározását illetően. Ugyancsak megfelel a sírbéli helyzet az eredeti funkció kívánta helynek a majsi 685. sírban, ahol a gyermek mellkasának középrészénél figyelték meg, s ide kapcsolódik a lébény-kaszási 9. sírból származó korongfibula is, mely a váz jobb oldali felső bordáin volt [97. kép 3]. A viseleti mód összefüggéseire a későbbiekben még visszatérek.

Kronológia. A fibulák keltezését tekintve sajnos a megbízható adatok száma korántsem kielégítő, ezért abszolút dátumok helyett a kutatás inkább szakaszokba, lelethorizontokba sorolva tárgyalja ezeket. Ennek oka egyfelől a Karoling Birodalom középső és nyugati területein található fibulák előkerülési körülményeiben keresendő. Mivel a birodalom központi területein a 7/8. század fordulója körül megszűnt a mellékletadás gyakorlata a keresztény hagyományok előretörésével, így az előkerült példányok legtöbbször szórvány, melyek főként települések feltárása nyomán kerültek napvilágra, s így általában pontosabban nem keltezhető stratigráfiai rétegekben.¹⁷⁹⁶ A kerek emailos fibulák viselete a Karoling Birodalom központi területein képi ábrázolás alapján a 9. század első harmadában már igazolhatónak látszik,¹⁷⁹⁷ s a régészeti leletek is hasonló időszakot, a 8. század végét – a 9. század elejét valószínűsítik.¹⁷⁹⁸ A kelet-alpi területek hasonló leleteivel kapcsolatban Giesler úgy foglalt állást, hogy azok a központi területekkel összevetve időben későbbiek, s használatuk csak a 10–11. századra szűkíthető.¹⁷⁹⁹ Ezeket a Köttlach kultúra II. fázisába sorolta, mely abszolút dátumokban a 950–1050 közötti időszakot jelenti.¹⁸⁰⁰ Beosztását azonban – mint a fülbevalók kapcsán már említettem – több kritika is érte. Giesler véleményéhez hasonlóképp foglalt állást Vida Stare is, a kelet-alpi darabok 10–11. századi használatát a Rajna-vidékiek 9. századi megjelenésével összevetve, a területek között megfigyelhető időbeli eltérést a kulturális befolyás későbbi jelentkezésével indokolva.¹⁸⁰¹

Az I., *Frauenhofen* típusú fibulák keltezése tekintetében Giesler – hasonlóan a kultúra beosztását érintő kronológiájához – a 10. század második felét és a 11. század első felét jelölte meg,¹⁸⁰² a típus azonban feltehetően a 11. század teljes egészében megtalálható lehetett.¹⁸⁰³ A II. tí-

¹⁷⁹⁴ Kiss 1983, 175. – A szerző által hivatkozott oroszvári 2. sírből ilyen korongfibula nyomát nem találtam, leginkább a 200. sírből származó kapszuladísz jöhetne számításba ennek kapcsán.

¹⁷⁹⁵ RITÓÓK 1984, 98, 103, *Abb.* 12–13.

¹⁷⁹⁶ MODRIJAN 1977, 291; HASELOFF 1986, 227; GIESLER 1989, 231.

¹⁷⁹⁷ BERGMANN 1999, 441.

¹⁷⁹⁸ STARE 1985, 201, 205; HASELOFF 1986, 227; GIESLER 1989, 233; STEUER 2011, 73.

¹⁷⁹⁹ GIESLER 1989, 233.

¹⁸⁰⁰ GIESLER 1980.

¹⁸⁰¹ STARE 1985, 204.

¹⁸⁰² GIESLER 1978, 68.

¹⁸⁰³ ULRICHSEN 2002, 160.

pusú fibulán található motívumok keltezéséhez aprócska adat, hogy ezek megtalálhatók a 10. és a kora 11. századi Ottó-kori művészet eszköztárában,¹⁸⁰⁴ ám így sajnos a Giesler által felállított beosztást nem pontosítják. A IV. típus példái már a 900-as évektől megfigyelhetők, egészen a 11. század első harmadáig, de főként 10. század késői időszakára jellemzők.¹⁸⁰⁵ A Karoling-korba sorolható, ún. Münzfibel típus használatával már a 9. század elejétől számolhatunk, nagyobb számban azonban csak a század második felétől terjedtek el, s egészen a 12. századig forgalomban maradtak.¹⁸⁰⁶ Az általam bemutatott darab ezen időszak későbbi részére keltezhető.¹⁸⁰⁷ A VIII. típusba sorolt, kerek, 3 vagy 4 elemmel tagolt, cellaemailos fibulák a 9. század közepétől egészen a 10. századig megtalálhatók, az utóbbi évszázadban azonban talán már csak mint korábban készült tárgyak maradtak forgalomban.¹⁸⁰⁸ A németovári darabot Herbert Mitscha-Märheim az ezredfordulóra keltezte,¹⁸⁰⁹ s felhívta a figyelmet a fürki, a leletközlő szerint 10. század második felére keltezhető¹⁸¹⁰ párhuzamra. Ez utóbbi darabot Stefan Eichert legutóbb a 9. századra vagy a 10. század korai szakaszára datálta.¹⁸¹¹ A négyágú mintával díszített Ptuj, Spondnja-hajdinai temetőből előkerült fibula a temető keltezése alapján a 10. és a 11. század első harmadára keltezhető.¹⁸¹² A szakirodalomban azonban az emailberakásos korongfibulák 9. század végére,¹⁸¹³ 10. század első harmadára¹⁸¹⁴ történő keltezése is megtalálható e keleti területeken előkerült leletekkel kapcsolatban is, így nincs okunk ezeket csupán a 10. század közepével kezdődő időszakra helyezni. A típusnál kronológiai különbséget jelenthet a tagoló elemek száma: a három „V” alakú elemmel tagolt darabok valószínűleg fiatalabbak lehetnek négy részre osztott társaiknál.¹⁸¹⁵

A Kárpát-medencei darabok közül a majsi temető 385. sírja a vastag huzalú S-végű karikák, a rombusz átmeteszetű, hegyesedő végű huzalkarperec és a karneolgyöngy alapján a 11. század elé nem keltezhető. Vastag huzalú, filigrándíszes nyakperece alapján e század második negyedétől datálható a 685. sír is. Ugyancsak vastag – de filigrándíszítés nélküli – nyakperec került elő

a bjelo-brdói 192. sírból, ez a típus a 10. század végétől¹⁸¹⁶ kezdődő időszakra utal. A temető érméi azonban inkább annak 11. századi használatáról tanúskodnak.¹⁸¹⁷ Temetőn belüli helyzete alapján a sír megásása is legkorábban a 11. század közepére helyezhető.¹⁸¹⁸ Pécs-Vasas temetője már a 10. század első felében/közepén is használatban lehetett, felső időhatárának a 11. század közepe, második felének eleje tekinthető.¹⁸¹⁹ Horizontál stratigráfiai helyzete és leletanyaga alapján a 30. sír legkorábban a 10. század utolsó harmadától keltezhető, talán a 11. század első harmadának végéig terjedő időszakra. A 10–11. századra keltezi Martin Krenn és René Mittermann a lajtakáta temetőt.¹⁸²⁰ Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 36. sírját a szélesre kaplalt S-végű karikák alapján ugyanakkor a legkorábban az ezredfordulóra keltezhetjük, a temető 11. századi használatát annak egyéb leletei – sodrást utánzóan öntött gyűrűk, állatfejes karperecek – is alátámasztják. A lébény-kaszási 9. sírt csupán a sírkert egésze alapján keltezhetjük, ez a 10. század végétől, a 11. század elejéig – talán éppen I. István (1000–1038) uralkodásának idejéig – terjedő időszakot jelentheti.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a dettai (Deta, Ro.) példányok alapján – a fülbevalókhöz hasonlóan – itt is felmerül a lehetősége a korábbi, 10. századi keltezésnek, esetleg nem is csupán annak utolsó harmadára, így ez utóbbi lehetőség is mérlegelendő. A mindössze három pontosabban keltezhető példány alapján jelenleg óvatosan mégis inkább a 10. század vége – 11. század jelölhető meg nagyobb arányú megjelenésüket illetően.

Elterjedés, viselőik társadalmi besorolása, nemi és életkori adataik. A fibulák nagy többsége a Dunántúlról ismert. Eger-Vár, Deta (Deta, Ro.) és Bjelo-Brdo (Hr.) lelőhelye képviseli csak a Kárpát-medence többi részét. Sajnos a 2-2 példánnyal képviselt darabok között mindkettő lelőhelyét csak a két cellaemailos változatnál ismerjük, ezek egymás földrajzi közelségében, a Duna Kárpát-medencei felső folyása mentén kerültek elő [2. térkép].

¹⁸⁰⁴ WAMERS 1986, 184.

¹⁸⁰⁵ WAMERS 1986, 183, WAMERS 1994, 98.

¹⁸⁰⁶ BERGHAUS 1994, 106–115; SCHULZE-DÖRRLAM 1999, 271; HILDBERG 2006, 194.

¹⁸⁰⁷ KOROSÉC 1979, 340.

¹⁸⁰⁸ WAMERS 1986, 594–595; WAMERS 1994, 50–54.

¹⁸⁰⁹ MITSCHA-MÄRHEIM 1955, 41.

¹⁸¹⁰ DINKLAGE 1952, 66–67.

¹⁸¹¹ EICHERT 2010, 54.

¹⁸¹² BITEC-KNIFIC 2001, 116.

¹⁸¹³ STARE 1985, 204; KNIFIC-SAGADIN 1991, 86; EICHERT 2010, 128.

¹⁸¹⁴ BREIBERT 2008, 13.

¹⁸¹⁵ EICHERT 2010, 128.

¹⁸¹⁶ ISTVÁNOVITS 2003, 291.

¹⁸¹⁷ MÍRNIK 2004, 214, 228.

¹⁸¹⁸ TOMIČIĆ 1991, 116.

¹⁸¹⁹ KISS 1983, 265.

¹⁸²⁰ KRENN-MITTERMANN 2010.

Sajnos a fibulák között több szórvány is van, s a ruhakapcsolón felül nem tartalmazott más leletet a lébény-kaszási 9. sír. S-végű karikákat a pécs-vasasi 30., hasonló ékszert és gyűrűt pedig a németóvári 36. sírban találtak. Ráhúzott gyűrűvel díszített nyakperec, gyűrű, gyöngy és csörgő a bjelo-brdoi 192. sírban, míg filigrán-díszes nyakperec, S-végű karikák, gyöngyök, karperec és gyűrűk a Majs-Udvari réteki 685. sírban volt. A fibulákat tartalmazó temetők többsége jellegét tekintve itt is a soros, ún. köznépi jellegű sírkertek közé sorolható.

A szórványként előkerült darabokon felül mindössze öt személy – Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 36., Eger-Vár 128., Lébény-Kaszás 9., Majs-Udvari rétek 685. és a Pécs-Vasas 30. sír – életkori adatai ismertek. Az utóbbi négy gyermek volt. Ahol pontosabb meghatározás is rendelkezésre áll, ott 1,5-2 éves (Lébény) vagy *inf.* 11. korú (Majs), míg a németóvári 36. sír esetében csak annyi ismert, hogy már felnőtt korba lépett. A régészeti leletanyag alapján véleményem szerint a majsí és a pécsi gyermek kisleány, míg a németóvári felnőtt nő lehetett. A nyugat-európai példányok egy jelentősebb részéhez hasonlóan¹⁸²¹ a VIII. típusú cellaemilos díszítésű lébényi fibula a Kárpát-medencében is gyermeksírból került elő.

Kapszuladiszek

A korongfibulákhoz részben hasonló kapszuladisz¹⁸²² a magyar szállásterületről mindössze egyetlen lelőhelyről ismert.¹⁸²³

78. *Oroszvár* (Rusovce, Sl.) 200. sír: leírását lásd az adott lelőhelynél [115. tábla 1]!

Ezzel a Kárpát-medencéből ismert leletek felsorolásának végére is értünk, az oroszvári (Rusovce, Sl.) kapszuladiszhoz hasonló, ritka tárgytipusok tudomásom szerint mindeddig kizárólag a Kelet-Alpok vidékéről ismertek, melynek példáit az alábbi katalógus tartalmazza:¹⁸²⁴

1. *Bled-Pristava II/107. sír*: gyermeksírből került elő 1 db bronzlemezből készült, kidomborodó közép-

részén tizágú, egyenes vonalú rozettás mintával ellátott kapszuladisz. Pereme díszítetlen. Hátoldalán épségben maradt a túszerkezet, átm.: 2,1 cm. Kísérő leletek: 2 db huzalkarika, 1 db gyűrű [115. tábla 2].¹⁸²⁵

2. *Bohinjska Srednja vas 12. sír*: a férfi váz nyakcsigolyáinál, a felső bordákon került elő 1 db kapszuladisz, melynek azonban csupán kerek, hátoldalán tübefogó nyomával rendelkező hátlapja maradt meg, átm.: 2,4 cm. Kísérő leletek: 6 db huzalkarika, 1 db fibula, 4 db gyűrű.¹⁸²⁶

3. *Diemlach Kapfenberg*: 1 db bronzlemezből készült, középpontján egymást metsző, egyenes vonalú, háromágú mintával ellátott kapszuladisz. Pereme díszítetlen, átm.: 2,3 cm [115. tábla 3].¹⁸²⁷

4. *Diemlach Kapfenberg*: 1 db bronzlemezből készült, kidomborodó középrészén cikcakk vonallal kialakított, egyenlő szárú kereszttel díszített kapszuladisz. Pereme díszítetlen, átm.: 2,3 cm [115. tábla 4].¹⁸²⁸

5–6. *Förk 8. sír*: A felnőtt női váz bal oldali bordáin feküdt 1 db bronzlemezből készült, díszítetlen peremű kapszuladisz, mely kidomborodó középrészén egyes vonalú négyágú mintával díszített, melyet félköríves és karéjos vonalak öveznek. Hátlapján a túszerkezet forrasztásnyoma látható, átm.: 2,4 cm. A váz jobb felkarcsontjának végénél, kb. a váll magasságában került elő 1 db bronzlemezből készült, négyzet alakú keretbe foglalt négyágú, kettős egyenes vonalú, egymást keresztező mintával rendelkező lemezdisz. Túszerkezete hiányzik, átm.: 3,5 cm. Kísérő leletek: 3 db fülbevaló, 1 db gyűrű [115. tábla 5–6].¹⁸²⁹

7. *Förk 15. sír*: felnőtt nő sírjából került elő 1 db bronzlemezből készült kapszuladisz, melynek kidomborodó középrészén négyágú, egyes vonalú minta látható, amely egy kereszt alakú mezőben helyezkedik el, melyet négy félköríves, ugyancsak egyes vonalú minta rajzol ki. Pereme sima, hátlapján a túszerkezet forrasztásnyoma látható, átm.: 2,2 cm. Kísérő leletek: 2 db huzalkarika, 1 db gyűrű [115. tábla 7].¹⁸³⁰

8. *Förk 17. sír*: leánygyermek sírjából került elő 1 db bronzlemezből készült, egyes vonalú, félköríves vonalak

¹⁸²¹ BERGMANN 1999, 441.

¹⁸²² A szakirodalomban különböző megnevezésekkel illetik a tárgytipust: *fibule*: KOROŠEC 1955, 248; *knopfförmige Fibel*: DINKLAGE 1963, 38; *Kapsel*: GIESLER 1980, 97, *Ann.* 5; *knopffartige Fibel*, *Kapsel*, *Scheibenknopffibel*, *Bronzeknopfscheibe*, *hohle Rundfibel*: TOVORNIK 1980, 113; *Scheibenfibel*: MODRIJAN 1975; ŠRIBAR-STARE 1979, 220; *Blechnfibel mit erhöhntem Mittelteil*: PLETERSKI-BELAK 2002; *Dosenfibel*: OBENAUS 2006, 536; EICHERT 2010.

¹⁸²³ A Valla (Wallern, A.) temetőjénck 32. sírjából előkerült bronz lemeztöredékek Martin Obenaus felvétele szerint kapszula- vagy lemezdisz megmaradt részei is lehetnek (OBENAUS 2006, 337). Bizonytalan volta miatt e leletet azonban nem vettem fel gyűjtéscmbé.

¹⁸²⁴ Noha e csoportba tartozóként említi a szakirodalom a Bled-Pristava II/23. sírből előkerült fibulát (KNIFIC 1974, 319, *Plan* 11.; TOVORNIK 1980, 113), azt véleményem szerint mégsem tekinthetjük ide tartozónak, hiszen markánsan különböző jegyekkel rendelkeznek. Brakteata megnevezéssel illeti: KOROŠEC 1979, 95.

¹⁸²⁵ KASTELIC-ŠKERLJ 1950, 38, 52; KOROŠEC 1979, 104, *Tabl.* 32/2a.

¹⁸²⁶ ŠMID 1908, 20, *Taf.* III; SIVEC-RAJTERIĆ 1975, 72, *Taf.* III/3.

¹⁸²⁷ DINKLAGE 1963, 38–39, *Abb.* 3/9; KOROŠEC 1979, 108, *Tabl.* 37/3g.

¹⁸²⁸ DINKLAGE 1963, 38–39, *Abb.* 3/6, KOROŠEC 1979, 108, *Tabl.* 37/3f.

¹⁸²⁹ EICHERT 2010, 204, *Taf.* 15.

¹⁸³⁰ EICHERT 2010, 205, *Taf.* 16.

által kirajzolt, kereszt alakú mintával díszített kapszuladisz. Pereme díszítetlen, hátlapján a túszerkezet forrasztásának egykori nyoma látható, átm.: 2,7 cm. Kísérő leletek: 1 db huzalkarika, gyöngy [115. tábla 8].¹⁸³¹

9. *Gars-Thunau*: szórványként került elő 1 db bronzlemezről készült, valószínűleg díszítetlen kapszuladisz. Túszerkezete megőrződött, átm.: 2,3 cm [115. tábla 11].¹⁸³²

10. *Georgenberg bei Micheldorf 25/A sir*: a felnőtt női váz felső csigolyáin, a kulcsontok között feküdt 1 db bronzlemezről készült, valószínűleg egyenes vonalú, háromágú mintával, ezek közein pedig félköríves díszítésekkel ellátott kapszuladisz. Peremét rovátkolt minta övezi, hátlapján a túszerkezet forrasztásának egykori nyoma látható, átm.: 3,3 cm. Kísérő leletek: 2 db huzalkarika, 1 db gyűrű [115. tábla 10].¹⁸³³

11. *Hausmenning bei Amstetten 4. sir*: a gyermek váz mellkasi részének közepén, a felső csigolyákon, megközelítőleg a kulcsontok között feküdt 1 db bronzlemezről készült, egyenes vonalú mintával kialakított, orans kartartású, imádkozó alakot megjelenítő mintával díszített kapszuladisz. Hátlapján a túláb és a tübefogó megtalálható, átm.: 2,5 cm [115. tábla 9].¹⁸³⁴

12. *Jaunstein*: szórványként került elő 1 db bronzból készült lemezdisz. Felületén egyenes vonalú mintával kialakított növényi motívum látható. Hátoldalán megfigyelhető a túszerkezet forrasztásnyoma, átm.: 2,4 cm [116. tábla 1].¹⁸³⁵

13–15. *Köttlach*: szórványként került elő 3 db bronzlemezről készült kapszuladisz. Egy db egyenes vonalú mintával kialakított, egyenlő szárú kereszttel díszített. Pereme díszítetlen, hátlapja hiányzik, átm.: 2,8 cm.¹⁸³⁶ Egy db cikcakk alakú vonalakkal kialakított háromágú, ennek közein az ágakat összekötő kettős félköríves, ugyancsak cikcakk alakú vonalakkal álló mintákkal díszített kapszuladisz. Peremén is cikcakk alakú minta látható. Hátlapja hiányzik, átm.: 2,2 cm.¹⁸³⁷ Egy db valószínűleg cikcakk alakú vonalakkal álló, megfigyelhető részlete alapján többágú mintával rendelkező, peremén szintén cikcakk mintával ellátott kapszuladisz. Hátlapja hiányzik, átm.: kb. 3,1 cm [116. tábla 2–4].¹⁸³⁸

16–17. *Kranj-Pfarrkirche 1964/112. sir*: a sírból került elő 2 db bronzlemezről készült kapszuladisz. Egyik középrészén kettős, egymást keresztező vonalakkal álló háromágú minta látható, melynek ágait ugyancsak kettős, ívelt vonalak kötik össze, míg peremén cikcakk minta húzódik. Tüje hiányzik, átm.: 2,7 cm. A másik példány középrészének díszítése sajnos nem megállapítható, peremén azonban itt is megfigyelhető a cikcakk minta, átm.: 2,5 cm. Kísérő leletek: 4 db fülbevaló, gyöngyök, 1 db gyűrű [116. tábla 5–6].¹⁸³⁹

18. *Kranj-Iskra 277. sir*: a feldúlt, meghatározhatatlan nemi és életkori adatokkal rendelkező váz mellett került elő 1 db bronzlemezről készült, kettős, egymást metsző, cikcakk alakú vonalakkal kialakított háromágú mintával díszített kapszuladisz. Túszerkezete hiányzik, átm.: 2,4 cm. Kísérő leletek: 2 db huzalkarika, 1 db fülbevaló [116. tábla 7].¹⁸⁴⁰

19. *Krungl Mitterndorf*: 1 db bronzlemezről készült, kettős vonalakkal álló, háromágú mintával díszített kapszuladisz. Pereme díszítetlen, átm.: 2,6 cm [116. tábla 8].¹⁸⁴¹

20. *Mengeš*: sírok leletei közül került elő 1 db bronzlemezről készült kapszuladisz. Kidomborodó középrészén cikcakk vonallal kialakított, egyenlő szárú kereszt alakú minta látható, míg peremén ugyancsak cikcakk alakú minta fut körbe. Tüje hiányzik, átm.: 2,4 cm [116. tábla 9].¹⁸⁴²

21. *Pučava*: szórványként került elő 1 db bronzlemezről készült kapszuladisz. Közepén négyágú, egyenes vonalú mintával kialakított díszítés látható, melynek ágai között egy-egy félköríves minta helyezkedik el. Pereme díszítetlen. Túszerkezete hiányzik, átm.: 3,4 cm [116. tábla 10].¹⁸⁴³

22. *Oroszvár (Rusovce, Sl.) 200. sir*: leírását lásd az adott lelőhelynél!

23. *Sankt Egidij*: 1 db kerekded, sík lemez töredékei, mely egykor lehetséges, hogy díszített volt. Túszerkezete nem maradt meg, arra csupán rozsdanyomok utalnak. Kapszuladisz hátlapja vagy lemezdisz lehetett, átm.: 2,8 cm.¹⁸⁴⁴

¹⁸³¹ EICHERT 2010, 206, *Taf.* 16.

¹⁸³² FRIESINGER 1965, 86, *Abb.* 14/5; KOROŠEC 1979, *Tabl.* 82/15.

¹⁸³³ TOVORNIK 1980, 84, *Textabb.* 2/3.

¹⁸³⁴ BREIBERT–SZAMEIT 2008, 136, 144, *Taf.* 2.

¹⁸³⁵ EICHERT 2010, 221, *Taf.* 38.

¹⁸³⁶ PITTIONI 1934, 16, *Taf.* X/4.

¹⁸³⁷ PITTIONI 1934, 16, *Taf.* X/5., KOROŠEC 1979, *Tabl.* 47/6.

¹⁸³⁸ PITTIONI 1934, 16, *Taf.* X/6., KOROŠEC 1979, *Tabl.* 47/5.

¹⁸³⁹ MODRIJAN 1975, 28–29, *Taf.* 5; KOROŠEC 1979, 119, *Tabl.* 69/4a–b. Az idézett közleményekben található tárgyrajkok sajnos nem minden ponton egyeztetethetők össze egymással, leírásomban így próbáltam a leginkább hasonló vonásokat mutató ábrázolásokat alapul venni.

¹⁸⁴⁰ SAGADIN 1987, 96, *Tabl.* 40.

¹⁸⁴¹ KOROŠEC 1979, 82, *Tabl.* 71/2c.

¹⁸⁴² ŠMID 1908, 35–36, *Taf.* III/5, BITEC–KNIFIC 2001, 375.

¹⁸⁴³ PLETERSKI–BELAK 2002, 273, *Taf.* 5/25.

¹⁸⁴⁴ VUGA 1975, 34, *Fig.* 1/4.

24. *Sankt Peter bei Moosburg*: szórványként került elő 1 db bronzlemezről készült kapszuladisz, felületén egyes vonalakkal kialakított, négyágú minta látható. Pereme díszítetlen. Hátlapja hiányzik, átm.: 2,6 cm [116. tábla 11].¹⁸⁴⁵

25. *Tulln-Sporthauptschule 7. sír*: a fiatal lány bordáin, megközelítőleg a mellkasi rész közepén feküdt 1 db bronzlemezről készült, díszítetlen kapszuladisz. Felületén rákorrodált textildarabka látható. Tüszerekezte megtalálható, átm.: 2,4 cm. Kísérő leletek: 2 db huzalkarika [116. tábla 12].¹⁸⁴⁶

26. *Turida Sedegliano*: 1 db bronzlemezről készült, háromágú, egyenes vonalú mintával, az ágak közein pedig egy-egy félköríves vonallal ellátott kapszuladisz. Hátlapja hiányzik, átm.: 2,6 cm [116. tábla 13].¹⁸⁴⁷

27. *Zwettendorf 75. sír*: 40-50 éves férfi (?) sírjából került elő 1 db bronzlemezről készült kapszuladisz. Kidomborodó középrészén kettős, egyenes vonalú mintával kialakított háromágú díszítés látható. Pereme díszítetlen. Hátlapja hiányzik, átm.: 2,2 cm. Kísérő leletek: 1 db huzalkarika, gyöngy [116. tábla 14].¹⁸⁴⁸

28. *Zwettendorf 113. sír*: a 35 év körüli női váz koponyájának bal oldalán, felszegecsezt korabeli érmével és érmetöredékekkel együtt került elő 1 db bronzlemezről készült, kettős, egyenes vonalakkal kialakított, háromágú mintával, az ágak közein pedig egy-egy karéjos mintával ellátott lemezdisz. Tüszerekezte hiányzik, átm.: 2,3 cm. Kísérő leletek: 2 db fülbevaló, 2 db huzalkarika, gyöngyök, 2 db pénzérme [116. tábla 15].¹⁸⁴⁹

A szakirodalomra támaszkodó anyaggyűjtésem alapján összesen 24 db kapszuladisz, 3 db lemezdisz és 1 db bizonytalan típusba sorolható dísz ismerek. Ezek között azonban sajnos magas a szórvány- vagy a publikációs lehetőségek okozta nehézségek miatt nem kellően tanulmányozható darab. A kapszuladiszok közös jellemzője a forrasztással összekapcsolt, többségében domború elő- és a sík hátlap, ez utóbbira szintén forrasztással erősítették fel a tüszerekezetet. Ez az elem, vagy annak bizonyos részlete azonban mindössze 4 db kapszuladisz esetében maradt meg, a többitől – gyakran a teljes hátlappal együtt – hiányzik, s csupán a forrasztásnyomok utalnak egykori meglétükre. Ennél is rosszabb az arány

a lemezdiszok esetében, ott ugyanis egyetlen esetben sem maradt meg a tüszerekezet, legfeljebb a már említett forrasztás nyomai.

A tárgytipus közvetlen tipológiai előképei nem ismertek, egyfelől a Karoling-kori ékszerek, másfelől pedig az ún. *Buckelfibel* típusok is számításba jöhetnek.¹⁸⁵⁰ A két részből álló tárgyak felülete ritkán díszítetlen, az esetek nagyobb részében növényi minta, kereszt vagy rozetta látható rajtuk; az utóbbiak kapcsán azonban a négyágú növényi motívum és a rozetta elválasztása sok esetben bizonytalan.¹⁸⁵¹ Az előkerült darabok többségén a készítőik tremolirozott technikával hívták életre a mintát. Felosztásuk ennek alapján lehetséges, azonban a típusok nagyfokú változatossága természetesen csökkenti a csoportok számát is növeli. A minták alakja mellett a díszítés kialakítása szempontjából lényeges lehet, hogy azok vonalait egyenes vezetésű véset alkotja-e, avagy cikcakk alakú. Ezeket a szempontokat figyelembe véve – a leletanyag túlzott felaprózását azonban elkerülendő – magam az alábbi csoportok elkülönítését javaslom [86. kép]:

- I. a. Háromágú, kettős, egymás alatt futó, egyenes vagy cikcakk vonalú mintával ellátott, peremén díszítetlen kapszuladisz [116. tábla 7–8, 14].¹⁸⁵²
- I. b. Háromágú, kettős, egymás alatt futó egyenes vonalú mintával, az ágak között, azokat összekötő ugyancsak kettős, ívelt mintákkal díszített kapszuladisz [116. tábla 5].¹⁸⁵³
- II. a. Háromágú, cikcakk vonalú mintával, az ágak között félköríves díszítéssel ellátott, peremén rovátkolt vagy cikcakk alakban futó, egyenes vonalú mintával díszített kapszuladisz [115. tábla 1, 10].¹⁸⁵⁴
- II. b. Háromágú, az ágakat összekötő kettős, félköríves, cikcakk vonalú mintával kialakított, peremén cikcakk alakban futó, egyenes vonalú mintával díszített kapszuladisz [116. tábla 3].¹⁸⁵⁵
- III. a. Egyenes vonallal kialakított, háromágú, csúcs-pontjukkal érintkező levél alakú minták alkotó díszítéssel ellátott kapszuladisz [115. tábla 3].¹⁸⁵⁶

¹⁸⁴⁵ FUCHS 1992, 284, *Abb.* 8/5.

¹⁸⁴⁶ KRENN et al. 1994, 184, 186, *Abb.* 6/3.

¹⁸⁴⁷ ŠRIBAR-STARE 1976, 470, *Tab.* IV/6.

¹⁸⁴⁸ HEINRICH 2001, 42, *Taf.* 58.

¹⁸⁴⁹ HEINRICH 2001, 52, *Taf.* 59.

¹⁸⁵⁰ WAMERS 1994, 96–104; EICHERT 2010, 89–90.

¹⁸⁵¹ PLETESKI-BELAK 2002, 89–90.

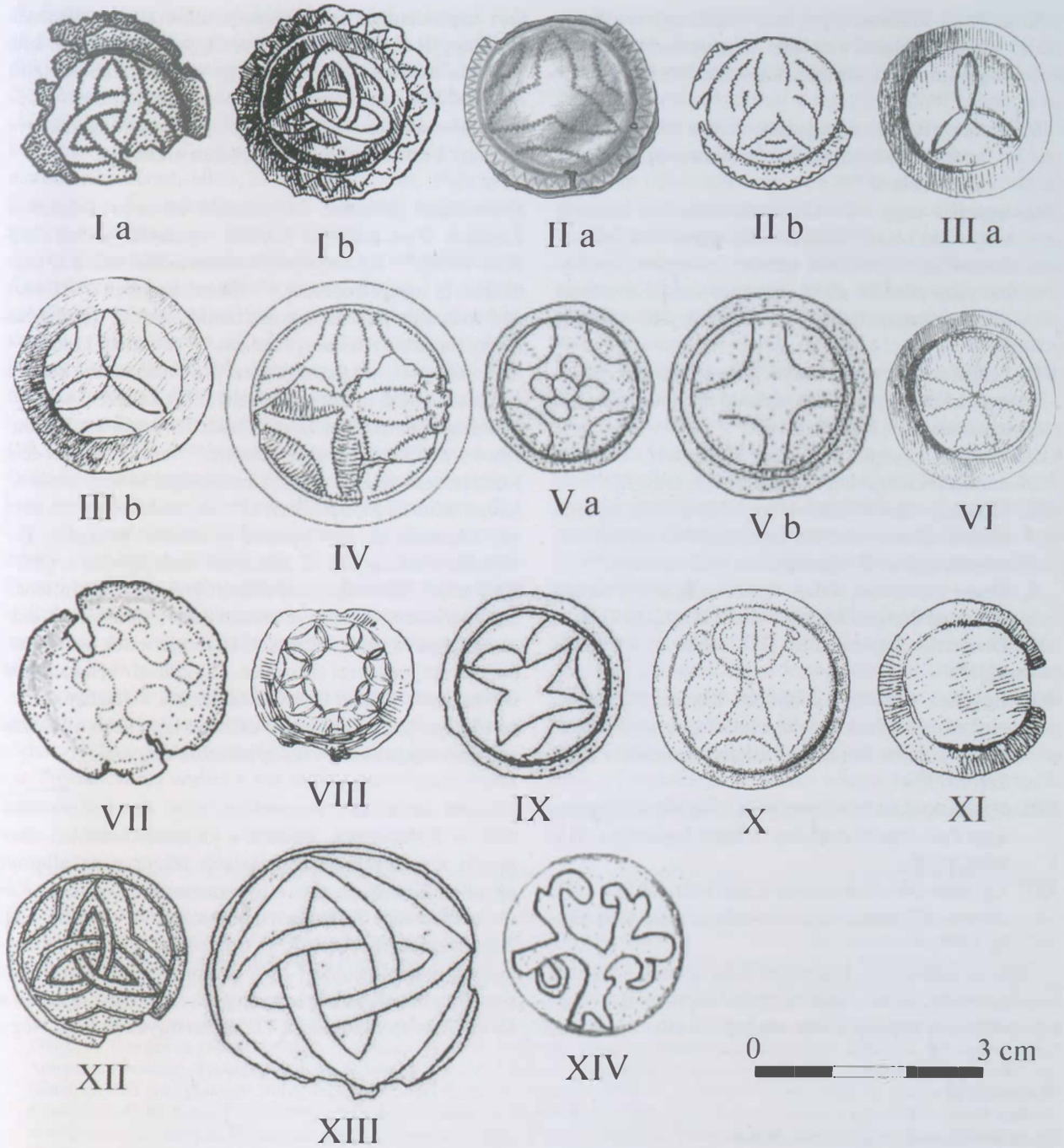
¹⁸⁵² Kranj-Iskra 277. sír, Krungl Mitterndorf, Zwettendorf 75. sír.

¹⁸⁵³ Kranj-Pfarrkirche 1964/112. sír.

¹⁸⁵⁴ Georgenberg bei Micheldorf 25/A sír, Oroszvár 200. sír.

¹⁸⁵⁵ Köttlach.

¹⁸⁵⁶ Dicmlach Kapfenberg.

86. kép. A kapszula- és lemezdiszok felosztása

III. b. Egyenes vonallal kialakított, háromágú, csúcs-pontjukkal érintkező levél alakú minták alkotta díszítéssel, az ágak között félköríves elemekkel rendelkező kapszuladisz [116. tábla 13].¹⁸⁵⁷

IV. Cikcakk vonallal kialakított négyágú mintával, az ágak közein hasonló technikájú félköríves elemekkel rendelkező kapszuladisz [116. tábla 10].¹⁸⁵⁸

¹⁸⁵⁷ Turrída Sedegliano.

¹⁸⁵⁸ Pusčava.

- V. a. Négy félköríves, egyenes vonalú minta alkotta kereszt alakú mezőben elhelyezkedő, négyágú mintával díszített kapszuladisz [115. tábla 7].¹⁸⁵⁹
- V. b. Négy félköríves, egyenes vonalú minta alkotta kereszt alakú díszítéssel ellátott kapszuladisz [115. tábla 8].¹⁸⁶⁰
- VI. Egyenes vagy cikcakk vonalú mintával kialakított, felső részén kiszélesedő, egyenlő szárú kereszt alakú díszítéssel ellátott, peremén díszítetlen vagy cikcakk alakú, egyenes vonalú mintával díszített kapszuladisz [115. tábla 4; 116. tábla 2, 9].¹⁸⁶¹
- VII. Felületén négyágú, annak végein kétfelé nyíló, ezek közepén pedig kiemelkedő mintával díszített kapszuladisz [116. tábla 11].¹⁸⁶²
- VIII. Tízágú, egyenes vonallal kialakított, rozettás mintával ellátott kapszuladisz [115. tábla 2].¹⁸⁶³
- IX. Egyenes vonalú mintával kialakított, középrészén ívelt vonalak övezte négyágú mintával ellátott, díszítetlen peremű kapszuladisz [115. tábla 5].¹⁸⁶⁴
- X. Orans kartartású alakot ábrázoló, egyenes vonalú mintával díszített kapszuladisz [115. tábla 9].¹⁸⁶⁵
- XI. Díszítetlen kapszuladisz [115. tábla 11; 116. tábla 12].¹⁸⁶⁶
- XII. Egyenes vonallal kialakított, háromágú, kettős, egymás alatt futó vonalú mintával, az ágak között pedig karéjos mintákkal ellátott lemezdisz [116. kép 15].¹⁸⁶⁷
- XIII. Egyenes vonallal kialakított, négyágú, egymás alatt futó vonalú mintával ellátott lemezdisz [115. tábla 6].¹⁸⁶⁸
- XIV. Egyenes vonalú mintával kialakított, kétfelé nyíló növényi (?) mintával díszített lemezdisz [116. tábla 1].¹⁸⁶⁹

Már említettem a lehetséges kapcsolatot a fibulák és a kapszula-, illetve lemezdiszkek között, ami a viseleti módban is egyértelműen megnyilvánult. Az orosz-

vári kapszuladisz is a ruhakapcsolók elhelyezkedésének nagyjából megfelelő helyen figyelték meg [99. kép 3]. Jelen esetben azonban e tárgy mégis inkább díszítő céllal birhatott, hiszen – mint már említettem – a vékony lemezből készült darab legfeljebb valamilyen könnyű textil összekapcsolására lehetett alkalmas.

Kronológia. Időrendi helyzetüket tekintve Giesler a Köttlach II-es horizont korábbi szakaszát jelölte meg (950–1050).¹⁸⁷⁰ Az Ostalpenraum területén már a 9. században is megjelenhettek,¹⁸⁷¹ főként azonban a 10. század második felében használhatták ezeket, legalábbis Milan Sagadin véleménye szerint.¹⁸⁷² A temető későbbi – legfeljebb a 11. század elejéig tartó – periódusába sorolta a kutatás a bled-pristavai 107. sírt.¹⁸⁷³ A keltezési bizonytalanságot jól mutatja, hogy Vlasta Tovornik a tullni darabot a 850 körüli évekre keltezte,¹⁸⁷⁴ ami a Giesler-féle I-es fázisnak felelne meg. A kronológia kidolgozását illetően fontos a zwertendorfi 113. sír, melyből ugyan nem egy kapszula, de egy hasonló mintázatú lemezdisz került elő, s vele együtt II. Boleszláv cseh fejedelem (967–999) átfűrt, két szegeccsel ellátott érméi.¹⁸⁷⁵ Karintiában Stefan Eichert véleménye szerint ezek a típusok a 9. század közepe és az ezredforduló között lehettek használatban.¹⁸⁷⁶ Az oroszvári (Rusovce, SI.) 200. sír véleményem szerint a 10. század utolsó évtizedeitől keltezhető, a temető teljes használati idejét tekintve legfeljebb a 11. század első negyedének végéig/második negyedéig.

Viselőik társadalmi besorolása, nemi és életkori adataik. A Kelet-Alpok vidékén a kapszuladiszekkel eltemetett személyek ékszerkészletét tekintve az elhunyt egyetlen fémtárgya volt a hausmenningi 3. sírban. Két db huzalkarika Tulln-Sporthauptschule 7. sírjában volt, 2 db huzalkarikát és 1 db gyűrűt pedig Bled 107., Georgenberg bei Micheldorf 25/A és Förk 15. sírja tartalmazott. Egy huzalkarikát és gyöngyöt, illetve gyöngyöket a förki 17. és a zwertendorfi 71. sírban figyeltek meg. Négy

¹⁸⁵⁹ Förk 15. sír.

¹⁸⁶⁰ Förk 17. sír.

¹⁸⁶¹ Diemlach Kapfenberg, Köttlach, Mengeš.

¹⁸⁶² St. Peter bei Moosburg.

¹⁸⁶³ Bled-Pristava II/107. sír.

¹⁸⁶⁴ Förk 8. sír.

¹⁸⁶⁵ Hausmenning bei Amstetten 4. sír.

¹⁸⁶⁶ Gars-Thunau, Tulln-Sporthauptschule 7. sír.

¹⁸⁶⁷ Zwertendorf 113. sír.

¹⁸⁶⁸ Förk 8. sír.

¹⁸⁶⁹ Jaunstein.

¹⁸⁷⁰ GIESLER 1980.

¹⁸⁷¹ DINKLAGE 1963, 34; PLETERSKI-BELAK 2002, 288–289; BREIBER-SZAMEIT 2008, 136.

¹⁸⁷² SAGADIN 1987, 121.

¹⁸⁷³ PLETERSKI 2008, 239.

¹⁸⁷⁴ TOVORNİK 1980, 114.

¹⁸⁷⁵ HEINRICH 2001, 52–53.

¹⁸⁷⁶ EICHERT 2007, 54; EICHERT 2010, 89–90, 172, *Abb.* 46.

db fülbevaló, gyöngy nyaklánc és gyűrű a kranji 112. sír, 3 db fülbevaló és gyűrű pedig a förki 8. sír esetében dokumentált. A zwettendorfi 113. sírből 2 db fülbevaló, 2 db huzalkarika, gyöngyök és 2 db érme került elő (ez utóbbi esetben a lemezdisz bizonyára a fejet – fejedőt, hajpántot stb.-t – díszítette). Egy db fülbevaló és 2 db huzalkarika Kranj-Iskra 277. sírjában volt. Bohinjka Srednj vas 12. számú – férfi¹⁸⁷⁷ – sírjából 6 db huzalkarika, 1 db fibula és 4 db gyűrű került elő.

A fülbevalók között félhold alakú (Förk 8. sír, Kranj-Iskra 277. sír), szőlőfürtűdíszes (Kranj 112. sír) és kétgömbös (Zwettendorf 113. sír) is található. Hasonló az oroszvári (Rusovce, Sl.) 200. sír leletanyaga is: 9 db S-végű karika, gyöngyök, fülesgomb, lánccdarabka, 2 db huzalkarperec, 2 db gyűrű. A kapszula- és lemezdisz – a bizonytalan eseteket nem számítva – gyermek (Bled 107. sír, Förk 17. sír, Hausmenning bei Amstetten 4. sír, Tulln-Sporthauptschule), női (Förk 8., 15. sír, Georgenberg bei Micheldorf 25/A sír, Oroszvár (Rusovce, Sl.) 200. sír, Zwettendorf 113. sír) vagy ritkábban férfisírokban (Bohinjka Srednj vas 12. sír (?), Zwettendorf 75. sír) ismertek. Antropológiai vizsgálatok hiányában, a sírok leletanyagára alapozva – véleményem szerint – ugyancsak női vagy kisleány sírnek határozható meg a kranji 112. sír is.

Az egyes Kárpát-medencében előkerült tárgytipusok bemutatásánál már említettem a sírok alapján meghatározható felhasználási formákat és a tipológiai csoportokat. Nézzük most ezeket a két terület összehasonlításában is!

A gombos végű karikák felhasználását illetően természetesen a magyar szállásterülettel nyugatra és dél-nyugatra eső területeken [87. kép]¹⁸⁷⁸ is a fejékszerként történő viseleti mód volt a legjellemzőbb. Ugyan a karikák sokszor a fülbevaló megnevezéssel szerepelnek a szakirodalomban, azonban az egykori funkció tekintetében ez bizonyára nem minden esetben megfelelő kifejezés,¹⁸⁷⁹ a semleges fejékszer terminus¹⁸⁸⁰ pontosabb, hiszen ezeket ugyancsak viselhették a hajfonathoz vagy valamilyen szerves anyagú pánthoz, fejedőhöz stb. kapcsolva is.¹⁸⁸¹ Darabszámukat és elhelyezésüket tekintve természetesen többféle eset ismert: vannak olyan sírok, amelyek csupán 1 db-ot tartalmaznak, de szimmetrikusan elhelyezve találtak már egy sírban kettő – azaz 1-1 – darabot, de méret és típus szerint elkülönítve 2-2 vagy 3-3 darabot is dokumentáltak már. Természetesen a huzalkarikákat fülbevalókkal vagy egyéb elemekkel – akár sima huzalkarikákkal – is kombinálhatták. A díszítőrendszer egészét tekintve úgy tűnik megfigyelhető volt egyfajta törekvés ezek szimmetrikusan történő viseletére, a fej két oldalán, a fül környékén vagy magasabban, a halánték körül.

A fejékszerként alkalmazott gombos végű karikák közül a 4–5 cm közötti méretben készült változatok megtalálhatók Bajorország korabeli leletanyagában is,¹⁸⁸² a legnagyobb méretűeket azonban a Kelet-Alpok vidékéről ismerjük [88. kép]: 5,2–5,4 cm-es darabokat közöltek Steiermark északi területéről.¹⁸⁸³ Valószínűsíthető a Niederösterreich déli részén található köttlachi temetőből előkerült 5,7 cm-es karikák illetően felhaszná-

¹⁸⁷⁷ A közlemény (ŠMID 1908, 20) az elhunyt nemét férfiként határozza meg, a víz sírban mért hossza 179 cm volt, az előkerült ékszerek azonban némileg kétkedésre adhatnak okot a nem meghatározását illetően.

¹⁸⁷⁸ Főként a Kelet-Alpok vidékére fókuszáló, ám teljességre nem törekvő gyűjtésem során – a már bemutatott Kárpát-medencei példányokon felül – az alábbi lelőhelyek anyagában találtam ilyen karikákat: 21. Altenmarkt (SCHWARZ 1975, 358), 22. Bad Goisern (SCHWARZ 1975, 358), 23. Batuje sv. Juraj (BITEC–KNIFIC 2001, 378), 24. Bled-Grad (KOROŠEC 1979), 25. Bled-Prstava (KNIFIC 1974), 26. Bodešče (KNIFIC–PLETERSKI 1981), 27. Bohinjka Srednja vas (KOROŠEC 1979), 28. Cerklje na Gorejskem (VALIČ 1971), 29. Cividale (SCHWARZ 1975, 358), 30. Corno di Rosazzo (KOROŠEC 1979), 31. Crnomelj (KOROŠEC 1979), 32. Diemlach Kapfenberg (MITSCHA–MÄRHEIM 1966), 33. Dreulach (EICHERT 2010), 34. Dvograd (BRANKO 1970), 35. Enns-Lorch (TOVORNIK 1980, 124–128), 36. Förk (EICHERT 2010), 37. Georgenberg bei Micheldorf (TOVORNIK 1980), 38. Gomjenica (MILETIĆ 1967), 39. Gradac (PETROVIĆ 1965), 40. Graz-Ješutenuniverzitet (GUTJAHR 2008), 41. Hausmenning bei Amstetten (BREIBERT–SZAMEIT 2008), 42. Hermagor (EICHERT 2010), 43. Hohenberg (FISCHBLACH 1897), 44. Jaunstein (EICHERT 2010), 45. Kamniku Mali grad (SAGADIN 2001), 46. Komenda pri Kamniku (KOROŠEC 1979), 47. Kolbnitz (EICHERT 2010), 48. Kopra (MARUŠIĆ 1987, *fn. 70*), 49. Köttlach (PITTIONI 1943), 50. Kranj-Farna cerkev (BITEC–KNIFIC 2001, 369), 51. Kranj-Iskra (SAGADIN 1987), 52. Kranj-Mestna hiša (KOROŠEC 1979), 53. Krizevska vas pri Moravčah (KOROŠEC 1979), 54. Krungl-Mitterndorf (FISCHBLACH 1897), 55. Langenschönbichl (FRIESINGER 1975, 88, *Taf.* 23), 56. Lavant Kirchbichl (EICHERT 2010, 44), 57. Legen sv. Jurij (BITEC–KNIFIC 2001, 379), 58. Ljubljana St. Peter (BITEC–KNIFIC 2001, 376), 59. Ljubljana (BITEC–KNIFIC 2001, 377), 60. Ločnik (KOROŠEC 1979), 61. Mengeš (BITEC–KNIFIC 2001, 375), 62. Molzbichl (EICHERT 2010), 63. Pottenbrunn (EICHERT 2010, 44), 64. Predloka (BOLTIN–TOME 1977; BOLTIN–TOME 1981), 65. Ptuj-Vár (KOROŠEC 1999), 66. Pušcava (PLETERSKI–BELAK 2002), 67. Roje pri Moravčah (KOROŠEC 1979), 68. St. Egidij Murau (KOROŠEC 1979), 69. St. Daniel im Gailtal (EICHERT 2010), 70. Sankt Peter bei Moosburg (FUCHS 1992), 71. Smokuč (VALIČ 1963), 72. Strance-Vinodol (CETINIĆ 2011), 73. Stari trg. Slovenj Gradec (KOROŠEC 1979), 74. Smartno pri Cerkljah (KOROŠEC 1979), 75. Tolmin (KNIFIC 1990), 76. Trebnje (KNEZ 1966), 77. Tribalj sv. Marija (CETINIĆ 2011), 78. Tulln-Sporthauptschule (KRENN et al. 1994), 79. Turku v Spodnje Gore (KNIFIC–PLETERSKI 1993, 235–240), 80. Turrída (KOROŠEC 1979), 81. Veli Dol (MATEJČIĆ 1974), 82. Villach-Judenbichl (EICHERT 2010), 83. Villach-Judendorf (EICHERT 2010), 84. Villach-St. Jakob (EICHERT 2010), 85. Wieselburg (EICHERT 2010, 44), 86. Zirovnica (KOROŠEC 1979), 87. Zwettendorf (HEINRICH 2001), 88. Žminj (MARUŠIĆ 1987), 89. Žale pri Zasip (KNIFIC–PLETERSKI 1993, 240–251).

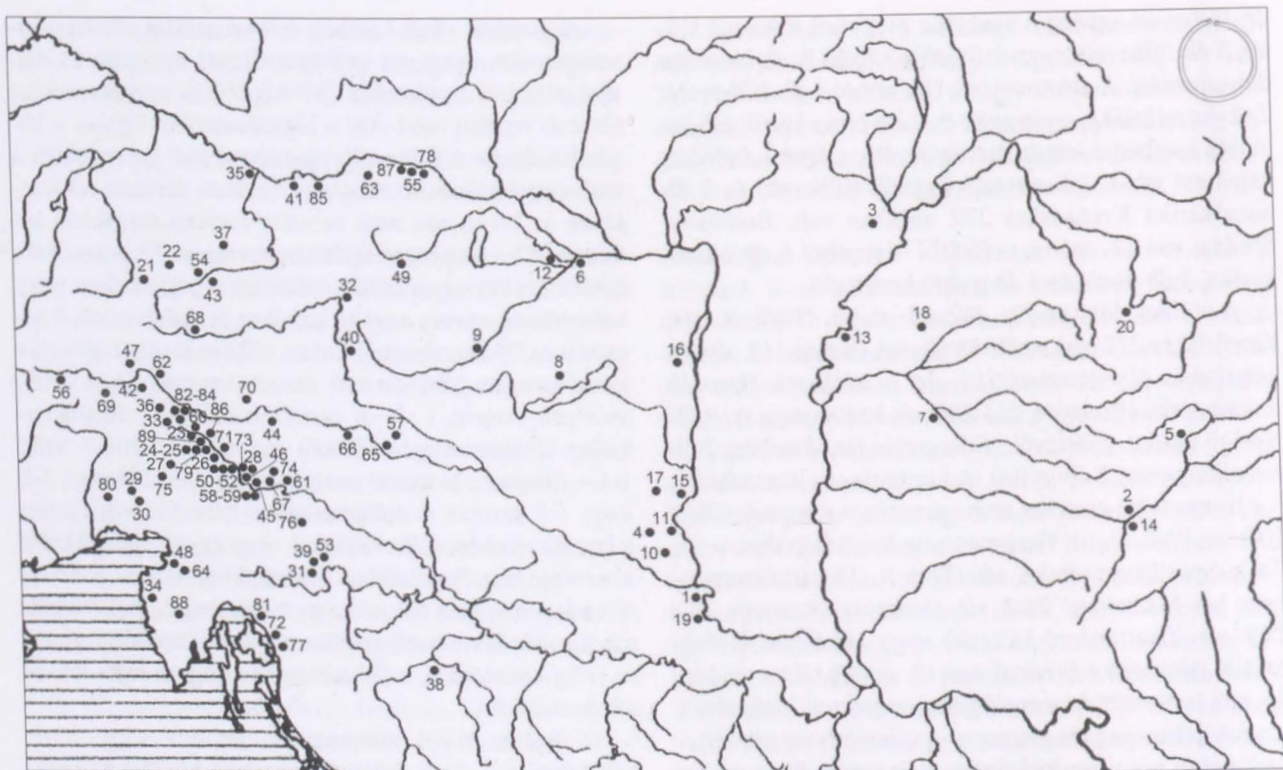
¹⁸⁷⁹ SCHWARZ 1984, 22; PÖLLATH 2002, 128.

¹⁸⁸⁰ EICHERT 2007, 52.

¹⁸⁸¹ GLEIRSCHER 2007, 38.

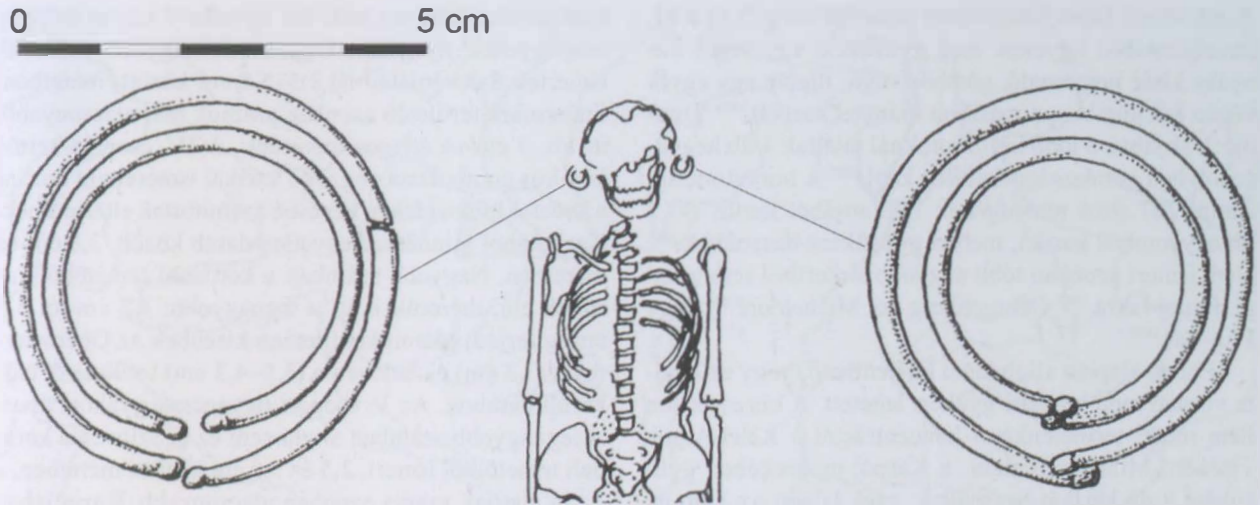
¹⁸⁸² SCHWARZ 1984, 22; PÖLLATH 2002, 129–130.

¹⁸⁸³ DINKLAGE 1963, 40.

87. kép. Gombos végű karikák a Kárpát-medencében és a Kelet-Alpok vidékén:

1. Bjelo-Brdo, 2. Maroskarna (Blandiana, Ro.), 3. Eger-Vár, Székesegyház,
4. Ellend-Szilfa-dűlő, 5. Marosgombás (Gâmbaş, Ro.), 6. Győr-Pósdomb,
7. Gyulavarsánd-Laposhalom (Vârşand, Ro.), 8. Halimba-Cseres, 9. Ikervár-Virág u.,
10. Majs-Udvari rétek, 11. Mohács-Alsómező, 12. Mosonszentmiklós-Lednice-domb,
13. Nádudvar-Mihályhalom, 14. Szászváros (Oraştie, Ro.), 15. Palotabozsok-Kirchegrund,
16. Perkáta-Nyüli-dűlő, 17. Szárász-Szlavónia-dűlő, 18. Törökszentmiklós-Szenttamáspuszta,
19. Valkóvár (Vukovar, Hr.), 20. Zilah (Zalau, Ro.), 21. Altenmarkt, 22. Bad Goisern,
23. Batuje sv. Juraj, 24. Bled-Grad, 25. Bled-Prstava, 26. Bodešče,
27. Bohinjska Srednja vas, 28. Cerklje na Gorejskem, 29. Cividale,
30. Corno di Rosazzo, 31. Crnomelj, 32. Diamlach Kapfenberg, 33. Dreulach,
34. Dvograd, 35. Enns-Lorch, 36. Förk, 37. Georgenberg bei Micheldorf,
38. Gomjenica, 39. Gradac, 40. Graz-Jesuitenuniversität, 41. Hausmenning bei Amstetten,
42. Hermagor, 43. Hohenberg, 44. Jaunstein, 45. Kamniku Mali grad, 46. Komenda pri Kamniku,
47. Kolbnitz, 48. Kopra, 49. Köttlach, 50. Kranj-Farna cerkev, 51. Kranj-Iskra,
52. Kranj-Mestna hiša, 53. Krizevska vas pri Moravcrah, 54. Krungl-Mitterndorf,
55. Langenschönbichl, 56. Lavant Kirchbichl, 57. Legen sv. Jurij,
58. Ljubljana St. Peter, 59. Ljubljana, 60. Ločnik, 61. Mengeš, 62. Molzbichl,
63. Pottenbrunn, 64. Predloka, 65. Ptuj-Vár, 66. Puščava, 67. Roje pri Moravcrah,
68. St. Egidii Murau, 69. St. Daniel im Gailtal,
70. Sankt Peter bei Moosburg, 71. Smokuč, 72. Strance-Vinodol,
73. Stari trg. Slovenj Gradec, 74. Smartno pri Cerkljah, 75. Tolmin, 76. Trebnje,
77. Tribalj sv. Marija, 78. Tulln-Sporthauptschule,
79. Turku v Spodnje Gore, 80. Turrída, 81. Veli Dol, 82. Villach-Judenbichl,
83. Villach-Judendorf, 84. Villach St. Jakob, 85. Wieselburg, 86. Zirovnica,
87. Zwettendorf, 88. Žminj, 89. Žale pri Zasip

88. kép. Nagyobb átmérőjű gombos végű karikák sírban megfigyelt jellemző helyzete a Kelet-Alpok vidékén

lása is. Ugyanebben a méretben Karintiában¹⁸⁸⁴ is sírba kerültek, valamint Szlovéniából is közöltek 5–5,5 cm-es karikákat,¹⁸⁸⁵ Horvátországban pedig egészen 5,9 cm-es méretig megjelennek.¹⁸⁸⁶

Gyakrabban használtak azonban a fejfedő, haj- vagy homlokpánt stb. díszítésére közepes, 3–4 cm átmérőjű és kisebb, 3 cm alatti karikákat. Ezek között nagyobb számban az alábbi méretben készült példányok ismertek:¹⁸⁸⁷ Niederösterreich sírjaiból – itt most nem számítva azokat a köttlachi temetőből előkerült darabokat, melyek mérete megengedné karperecként¹⁸⁸⁸ történő felhasználásukat – 1,5 és 4,1 cm-es méretben kerültek elő. Oberösterreich temetőiből hasonló, 1,5–4 cm közötti karikákat ismerek. Steiermark területén 2,9–3,4 cm közti, míg Karintiában 2,1 és 4,7 cm között váltakozó méretű karikákat dokumentáltak. Míg Szlovénia temetőiből többségében 1,5 és 4,9 cm közti méretben kerültek elő, addig Horvátország esetében ez 2 és 4 cm között mozog.

A már említett bizonytalan eseteket nem számítva Bajorországban és a Kelet-Alpok vidékén sem ismerek olyan esetet, amikor gombos végű karikát karperecként használtak volna. A kelet-alpi temetőkben a karperecek viselete elenyésző, ahol ilyenek mégis megtalálhatók, ott ezek általában mint idegen, külső befolyásra vissza-

vezethető elemként szerepelnek a szakirodalomban,¹⁸⁸⁹ s ezek típusaikat tekintve is eltérnek a Kárpát-medencei daraboktól.

A gombos végű karikák gyűrűként történő felhasználására ezzel szemben mind Bajorországból, mind a Kelet-Alpok vidékéről hozhatunk példákat. Előbbi területről a szakirodalom legtöbbször ugyanazt a dietldorf-matzhauseni 12. sírt említi,¹⁸⁹⁰ ami talán arra utalhat, hogy ez a fajta viseleti mód azért nem számított elterjedtnek. Típusaikat tekintve ezek végeik irányába elkeskenyedő, gömbös végekkel ellátott karikák. Ugyancsak ritkábban bukkannak fel a Kelet-Alpok vidékén is ebben a felhasználási formában. Wieselburg temetőjéből egy sírból ismert.¹⁸⁹¹ Zwettendorfban a 28. számú női váz kézcsontajainál került elő 1 db egyik végén kissé hengeres gombban, a másikon ferdére vágottan végződő karika.¹⁸⁹² Karintia korabeli temetőit feldolgozó monográfiájában Stefan Eichert mindössze két olyan, a 9. század végére – 10. századra keltezhető sírt említi (Förk 1943/5. és Willach-Judenbichl 33. sír), amelyben a dokumentált gombos végű karikákat valószínűleg gyűrűként viselték.¹⁸⁹³ Ebből azonban csupán az utóbbi ilyen felhasználása biztos. Ez az egyik végén 4 gombos, a másikon elhegyesedő, feltehetően hiányos karika volt.

¹⁸⁸⁴ GLEIRSCHER 2007.

¹⁸⁸⁵ VALIĆ 1978; KNIFIC-PLETERSKI 1981, 506.

¹⁸⁸⁶ CETNIĆ 2011, 57, *Tabl. XV/1–2*.

¹⁸⁸⁷ Gyűjtésem – mint említettem – nem lehetett teljességre törekvő, az átlagos tendenciákat azonban valószínűleg mutatja.

¹⁸⁸⁸ A tárgyak leírása során a nagyobb átmérőjű karikákat karperecként közli: PITTIONI 1943, 18–19.

¹⁸⁸⁹ FRIESINGER 1975, 89; KOROŠEC 1979, 223, 341; KRAMER 1994, 39; BREIBERT 2008, 13.

¹⁸⁹⁰ SCHWARZ 1984, 22; POLLATH 2002, 128–130; HEMBACH 2003, 97.

¹⁸⁹¹ POLLATH 2002, 128.

¹⁸⁹² HEINRICH 2001, 28, *Taf. 57*. – A közlemény ugyan hajkarikának nevezi a tárgyat, ám a bal kéznél megfigyelt helyzete véleményem szerint inkább gyűrűként történő alkalmazását valószínűsíti, aminek nem mond ellent mérete sem.

¹⁸⁹³ EICHERT 2010, 96, 256, *Taf. 32*.

A szlovéniai Bled-Schlossberg temetőjében a 2. és a 81. temetkezésben figyeltek meg gyűrűként egy végei irányába kissé hegyesedő, gömbös végű, illetve egy egyik végén két gombos, a másikon hiányos karikát.¹⁸⁹⁴ Trebnje 2. sírjában a jobb kézcsontoknál találtak 1 db hegyesedő végű gombos karikát [89. kép].¹⁸⁹⁵ A horvátországi Žminj 227 síros temetőjének 188. sírjából került elő 1 db egygombos karika, melyet gyűrűként használtak.¹⁸⁹⁶ Nem ismert azonban több nagyobb sírkertből sem, mint pl. Kranj-Iskra,¹⁸⁹⁷ Georgenberg bei Micheldorf¹⁸⁹⁸ vagy Ptuj-Vár.¹⁸⁹⁹

Ennek alapján alighanem kijelenthető, hogy ez a fajta viseleti mód kevésbé gyakori lehetett. A kis esetszám nem mutat területenkénti koncentrációt a Kelet-Alpok vidékén. Mint említettem, a Kárpát-medencében gyűrűként 8 db karikát használtak, ezek között az 1 db ismeretlen típusú mellett, 1 db végein egyenesre vágott végű gombokban végződő, 2 db végei irányába kissé elvékonyodó, kerek átmetszetű huzalból készült, kerekded gombokban végződő és 4 db csupán egyik végén gombos típusú karikákat találunk. Ezek tehát különböznek a fentiek jó részétől. A legjelentősebb különbséget azonban minden bizonnyal az ismert esetszámok mutatják, hiszen a Kelet-Alpok vidékről és részben a távolabbi nyugati területekről ismert, karikákat tartalmazó síroknak és maguknak a gyűrűnek alkalmas karikáknak a száma sokszorososa a Kárpát-medencei daraboknak.

A gombos végű karikák tipológiai párhuzamait tekintve az általam I. csoportba sorolt, nagyobb méretű karikákhoz alakra ugyan hasonló, kerekded gombokban végződő karikák ismertek a Kelet-Alpok vidék korabeli leletanyagából, ám ezek mérete elmarad a Kárpát-medencei darabok 6–6,9 cm közötti nagyságától. A felosztásom szerinti II. csoportba sorolt karikák alacsonyabb számban, de megtalálhatók Niederösterreich, Oberösterreich, Steiermark, Karintia temetőiben is, átlagosan 2–4 cm közötti méretben. Nagyobb számban azonban Szlovéniából ismertek, itt méretük 2 és 4,4 cm között változik. Kisebb – 2–2,4 cm-es – méretben és alacsonyabb számban pedig Horvátországból is közöltek ilyeneket. A III. csoportba sorolható hengeres gombokkal rendelkező karikák Niederösterreich területén 2,3–5,7 cm közötti méretben kerültek elő, a területen ez az egyik legnagyobb számban ismert típus. Karintiában pedig egyenesen a legnagyobb darabszámban előkerült változat, méretük

középpértéke 3,64 cm volt, ám egészen 5 cm-es méretig megfigyeltek ilyeneket. Ugyancsak nagyobb számban ismertek Szlovéniából is, 2,5–5,5 cm közötti méretben. Steiermark területén azonban számuk már alacsonyabb, itt kb. 3 cm-es átlagos méretűek. A IV. csoport kettős kónikus gombokban végződő karikái ismereteim szerint a Kelet-Alpok vidékén kevésbé számítottak elterjedtnek. Karintiából mindössze egyetlen darab közölt, 3,8 cm-es méretben. Nagyobb számban a köttlachi temetőből kerültek elő, méretük is itt a legnagyobb: 3,2 cm-től 5,5 cm-ig terjed. Méretüket illetően kisebbek az Oberösterreich (3,3 cm) és Szlovénia (3,5–4,3 cm) területéről előkerült darabok. Az V. csoport ugyancsak gyakori típus. A legnagyobb számban alighanem ez is Szlovénia korabeli temetőiből ismert, 2,5 és 5,6 cm közötti méretben, a 3 cm alattiak száma azonban alacsonyabb. Karintiában a második legnagyobb számban előkerült változatot alkotják, méretük középpértéke 3,34 cm.¹⁹⁰⁰ A niederösterreichi darabok mérete 2,9 és 3,8 cm között változik. Hasonló méretben, de alacsonyabb számban Oberösterreich területén is felbukkannak. Horvátországból 3,1 és 4 cm között mozog a méretük, de a darabszám itt is alacsony. A VI. csoport végein többgombos karikái a déli területeken bukkannak fel: Friaul keleti részén, Karintiában 2,53 cm-es középméretben, Szlovéniában nagyobb darabszámban, 3 és 5,8 cm közötti méretben. Méretében hasonló (3,2–5,9 cm), de számát illetően már alacsonyabb arányban Horvátországból is jelen vannak. A VII. csoport egyik végén különböző alakú gombokkal, míg másikon ugyancsak különbözően, de gombok nélkül záródó karikák elterjedtek számítottak az Ostalpenraum területén.¹⁹⁰¹ Megtalálhatók Kelet-Friaulban is,¹⁹⁰² Niederösterreich több, korabeli temetőjében, 1,5–3 cm közötti méretben, s ritkán Steiermarkban is. Karintiában a középpértékük 3,57 cm, míg Szlovéniában 1,5 és 4,5 cm között változik. Ismertek Horvátországból is, egészen annak keleti részéig, 2,2 és 3 cm közötti méretben. A típus általános elterjedése ellenére talán nem érdektelen megjegyezni, hogy a Kárpát-medencéből előkerült darabok száma háromszorososa a Karintia területéről ismert példányoknak. A VIII. csoport példái viszont ismereteim szerint kevésbé jellemzőek a K-Alpok vidékére, mindössze néhány ilyen karikáról van tudomásom Niederösterreich és Szlovénia területéről, de egészen a mai Szerbia déli részéig is felbukkannak.¹⁹⁰³

¹⁸⁹⁴ VALIĆ 1964, 28, 42, *Tabl.* I/1, XVI/1.

¹⁸⁹⁵ KNEZ 1966, 510, *Tabl.* 1.

¹⁸⁹⁶ MARUŠIĆ 1987, 50, 116, *Tabl.* XII/6.

¹⁸⁹⁷ SAGADIN 1987.

¹⁸⁹⁸ TOVORNIK 1980; ZABEHLICKY 1984.

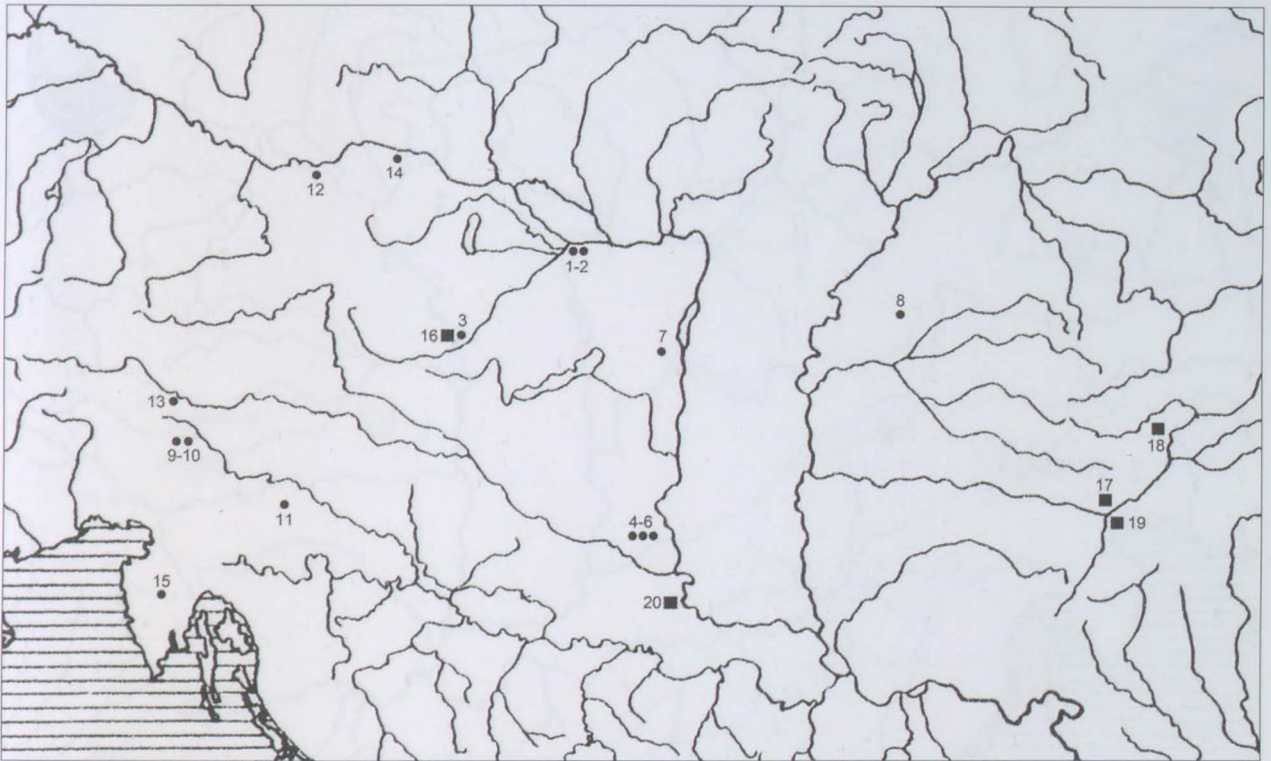
¹⁸⁹⁹ KOROŠIČ 1999.

¹⁹⁰⁰ EICHERT 2010, 43–44.

¹⁹⁰¹ BREIBERT–SZAMEIT 2008, 138.

¹⁹⁰² VALIĆ 1964, 52.

¹⁹⁰³ MARJANOVIĆ–VUJOVIĆ 1987.

89. kép. Gyűrüként (●) és karperecként (■) felhasznált gombos végű karikák a Kárpát-medencében és a Kelet-Alpok vidékén: 1–2. Győr-Pósdomb 16., 24. sír, 3. Ikervár-Virág u. 137. sír, 4–6. Majs-Udvari-rétek 479., 919., 931. sír, 7. Perkáta-Nyúli-dűlő, 8. Törökszentmiklós-Szenttamáspuszta 39. sír, 9–10. Bled-Schlossberg 2., 81. sír, 11. Trebnje 2. sír, 12. Wieselburg, 13. Willach-Judenbichl 33. sír, 14. Zwettendorf 28. sír, 15. Žminj 188. sír, 16. Ikervár-Virág u. 130. sír, 17. Maroskarna (Blandiana, Ro.) 11. sír, 18. Marosgombás (Gâmbaș, Ro.) 2. sír, 19. Szászváros (Orastie, Ro.) 11. sír, 20. Valkóvár (Vukovar, Hr.) 326. sír

Összehasonlítva a Kelet-Alpok vidék és a Kárpát-medence gombos végű karikáit, megállapítható, hogy az utóbbiak döntő többsége csupán 1,3 és 3,1 cm közötti nagysággal bír, az átlag pedig 2,3–2,7 cm. Természetesen különbség mutatkozik a felhasználást illetően is: míg a Kelet-Alpok vidékén elterjedtek a 4,5 cm körüli, sőt, azt meghaladó méretű, fejkésként alkalmazott karikák, hasonlóan a szintén nagyobb átmérőjű S-végű karikákhoz,¹⁹⁰⁴ addig a Kárpát-medencéből ehhez közeli méretben készült karika mindössze egyetlen sírnál szolgálhatott – véleményem szerint – fejkésként, a zilahi (Zalau, Ro.) 1. sír esetében. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy a típuson belül a legnagyobb méretű karikákat – tudomásom szerint – mégis a karperecként alkalmazott Kárpát-medencei darabok alkotják, me-

lyekhez hasonló méret, s mint említettem, felhasználási forma sem ismert a Kelet-Alpok vidék leletanyagából.

Az emailos, félhold alakú fülbevalók elterjedési területét 1975-ben Klaus Schwarz térképezte fel.¹⁹⁰⁵ Az ékszer elterjedéséből kitűnik, hogy a bizánci előképekre visszavezethető típus megtalálható a kelet-bajor területektől egészen Északkelet-Dalmáciáig. A keleti területeken elterjedésük súlypontja a mai Ausztria (Karintia, Steiermark, Nieder- és Oberösterreich), illetve Szlovénia Kelet-Alpok vidéki részeire esik.¹⁹⁰⁶ Itt tehát nem csupán egy ún. Köttlach kultúrkörön belüli „karantán-szláv” ékszerformáról lehet beszélni, hanem egy jóval szélesebb körben elterjedt ékszertípusról.¹⁹⁰⁷

Az egyes típusokat tekintve a Kárpát-medencei I. 1. típus párhuzamai főként Kranj környékére jellemzők.¹⁹⁰⁸

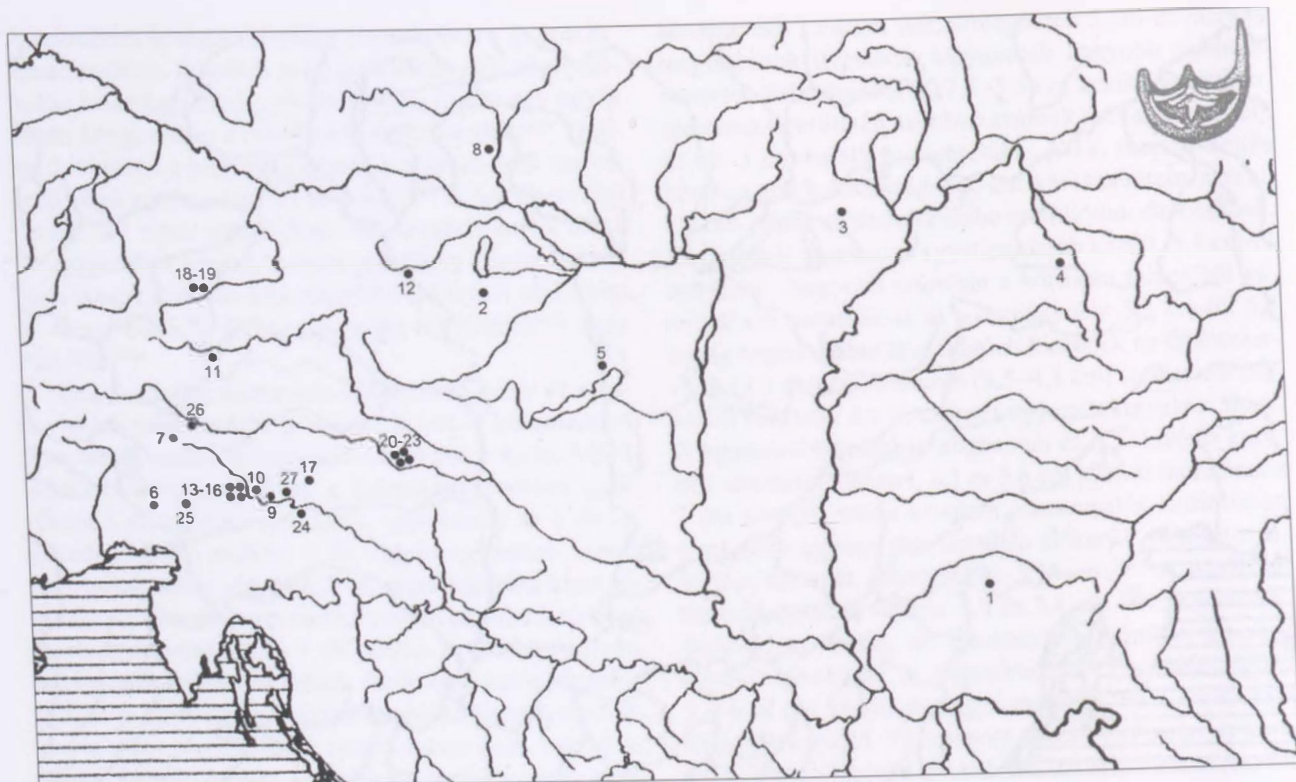
¹⁹⁰⁴ PÖLLATH 2002, 130; BRATHER 2004a.

¹⁹⁰⁵ SCHWARZ 1975, 359–360, *Abb.* 20; KRAMER 1994, 68.

¹⁹⁰⁶ SCHWARZ 1975, 360, *Abb.* 20; EICHERT 2010, 98.

¹⁹⁰⁷ KRAMER 1994, 68.

¹⁹⁰⁸ MODRIJAN 1975, 12.

90. kép. Az I. 1. típusú fülbevalók elterjedése a Kárpát-medencében és a Kelet-Alpok vidékén:
 1. Deta (Deta, Ro.), 2. Locsmánd (Lutzmannsburg, A.), 3. Pétervására-Vár, 4. Szalacs (Sălacea, Ro.),
 5. Veszprém, 6. Corno di Rosazzo, 7. Dreulach, 8. Drösing, 9. Dravlje-Bistrica, 10. Komenda pri Kamniku,
 11. Koren, 12. Köttlach, 13. Kranj-Farna cerkev, 14. Kranj-Pfarrkirche, 15–16. Kranj-I^skra,
 17. Krizevska vas, 18–19. Krungl, 20–23. Ptuj, 24. Roje pri Moravčah,
 25. Tolmin, 26. Villach-Judendorf, 27. Žirovnica

Az itt feltárt temető 118. sírjából és szórványként is ismert,¹⁹⁰⁹ de megtalálhatók Szlovénia középső és további északi területein, főként Ljubljana környékén csoportosulva: Dravlje-Bistrica,¹⁹¹⁰ Komenda pri Kamniku,¹⁹¹¹ Krizevska Vas,¹⁹¹² Roje pri Moravčah,¹⁹¹³ Žirovnica,¹⁹¹⁴ de Szlovénia nyugati részén is felbukkan: Tolmin.¹⁹¹⁵ A szlovén határhoz közel, de már a mai Olaszország területén, Corno di Rosazzoból is adatható,¹⁹¹⁶ kelet felé pedig Ptuj temetőjének két sírjából került elő.¹⁹¹⁷ Deta (Deta,

Ro.) temetője azonban, ha csupán szórványosan is, de egészen a mai Nyugat-Románia területéig történő elterjedésüket mutatja, sőt a szalacsi (Sălacea, Ro.) 4/B sír még távolabbi megjelenésükre utal. Megtalálhatók Kärnteniában,¹⁹¹⁸ s tovább északi irányban Steiermark területén is: Köttlach¹⁹¹⁹ és Krungl temetőiben,¹⁹²⁰ sőt a Dunától északra is, a Morva folyó térségében [90. kép].¹⁹²¹

Az I. 2. a. típusba sorolható egri és tápéi ékszer jó analógiája a köttalchi temetőből ismert.¹⁹²² Szintén ha-

¹⁹⁰⁹ SAGADIN 1987, 85, *Tabl.* 18., 44.

¹⁹¹⁰ KOROŠEC 1979, 108, *Tabl.* 26.

¹⁹¹¹ KOROŠEC 1979, 122, *Tabl.* 76.

¹⁹¹² KOROŠEC 1979, 121–123, *Tabl.* 53.

¹⁹¹³ KOROŠEC 1979, 131, *Tabl.* 74.

¹⁹¹⁴ SAGADIN 1983, 131.

¹⁹¹⁵ KNIFIC-ŽBONA-TRKMAN 1990, 511, *Tabl.* 2.

¹⁹¹⁶ ŠRIBAR-STARE 1976, 472.

¹⁹¹⁷ KOROŠEC 1999, 120, *Taf.* 8, 19.

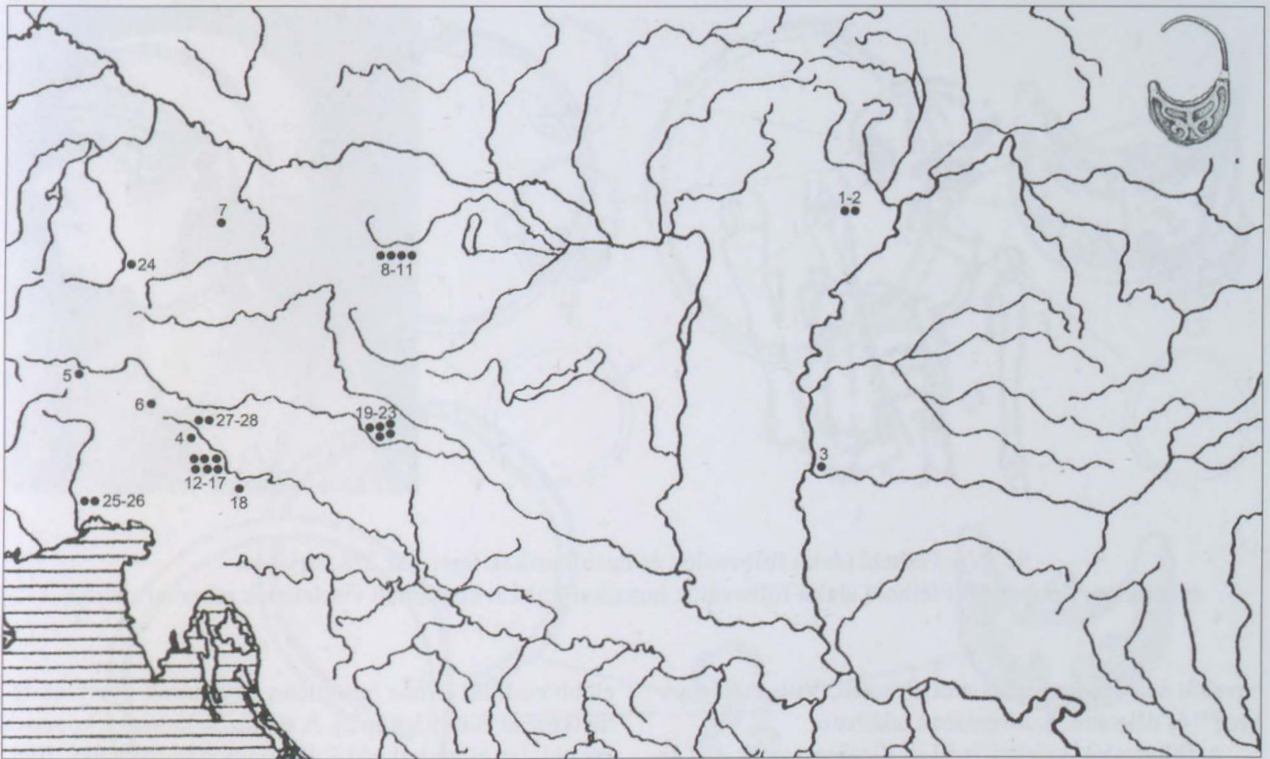
¹⁹¹⁸ KNIFIC-ŽBONA-TRKMAN 1990, 511, *Sl.* 3.

¹⁹¹⁹ PITTIONI 1943, 13, *Taf.* VI/10.

¹⁹²⁰ FISCHBLACH 1897, 143, VI/3–4; BREIBERT 2008, 10, *Taf.* 2.

¹⁹²¹ THEUNE et al. 2009, 87, 114, *Abb.* 9.

¹⁹²² PITTIONI 1943, 13, *Taf.* VI/13.

91. kép. Az I. 2. a. típusú fülbevalók a Kárpát-medencében és a Kelet-Alpok vidékén:
 1–2. Eger-Vár, 3. Tápé-Lebő, 4. Bled-Pistava, 5. Flaschberg,
 6. Förk, 7. Georgenberg bei Micheldorf, 8–11. Köttlach, 12–13. Kranj-Farna cerkev,
 14–16. Kranj-Iskra, 17. Kranj-Pfarrkirche, 18. Ljubljana, 19–23. Ptuj,
 24. Salzburg, 25–26. Šempeter, 27–28. Žirovnica

sonló a díszítése egy fürki fülbevalónak.¹⁹²³ A közép-tengelyből kétfelé nyíló ágú „életfát” ábrázoló (Csepreg-Szentkirály 95. sír, Eger-Vár 278. sír, Tápé-Lebő, Zilah (Zalau, Ro.) 1. sír), ám megformálását tekintve eltérő fülbevalóknak is több példánya közölt Kranj környékének temetőiből.¹⁹²⁴ Kevésbé részletesen kidolgozott formája a ptuj-vári 100., 115. és 269. sírból, továbbá szórványként került elő.¹⁹²⁵ De megtalálhatók Bled, Ljubljana,¹⁹²⁶ Žirovnica,¹⁹²⁷ Flaschberg,¹⁹²⁸ valamint Šempeter és Salzburg¹⁹²⁹ lelőhelyein is [91. kép].

A másik tápéi darab az állatábrázolós példányokhoz sorolható, melyhez talán a párducábrázolással díszített párhuzamok állnak a legközelebb: Köttlach, Krungl, Kranj és Corno di Rosazzo lelőhelyein.¹⁹³⁰ A kevésbé jellemző, általam az I. 4. a–b. típusba sorolt cellaemailos változatnak vizsgált területünkről mindössze két példány ismert. A hasonló technikai kivitelű, növényi mintákkal díszített fülbevalók megtalálhatók Kranj 132. sírjában,¹⁹³¹ Ptuj-Vár 143. sírjában,¹⁹³² Graz, St. Martinban¹⁹³³ és Zwettendorf 68. sírjában.¹⁹³⁴ A félhold alakú, tremolórozott fül-

¹⁹²³ KOROŠEC 1979, 112–115, *Tabl.* 40.

¹⁹²⁴ MODRIJAN 1975, 27–28, 30, *Taf.* 4, 9; KOROŠEC 1979, 81–82, *Tabl.* 152; SAGADIN 1987, 115, *Tabl.* 40.

¹⁹²⁵ KOROŠEC 1999, 120, *Taf.* 10–11, 31, 42.

¹⁹²⁶ SAGADIN 1987, 155.

¹⁹²⁷ KOROŠEC 1979, 140–141, *Tabl.* 61.

¹⁹²⁸ KOROŠEC 1979, 23, *Tabl.* 39.

¹⁹²⁹ SLABE 1981, 155, *Fig.* 2.

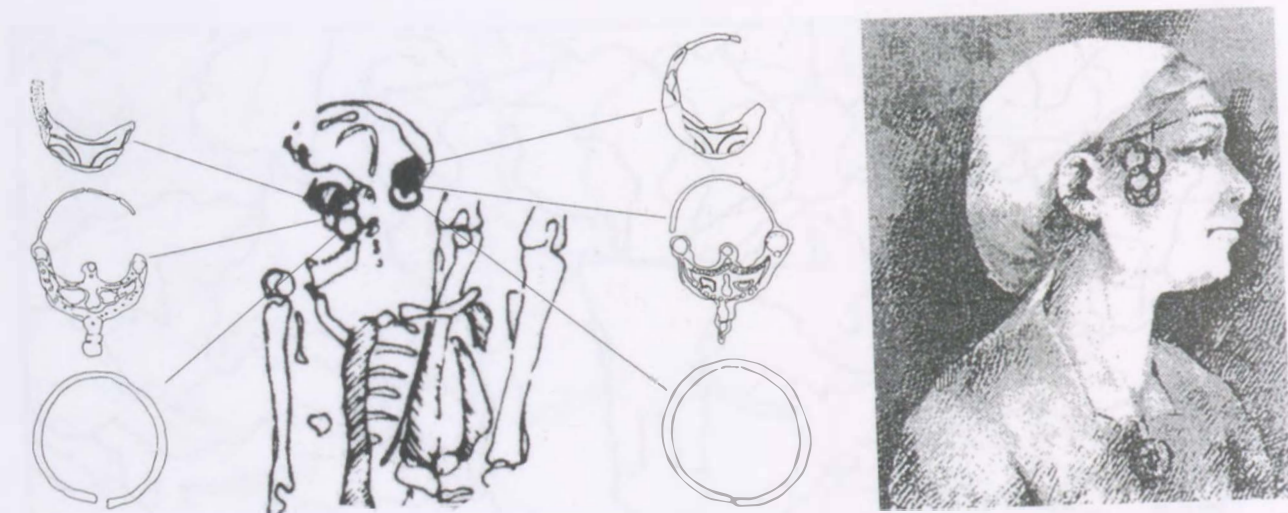
¹⁹³⁰ MODRIJAN 1975, 12; ŠRIBAR–STARE 1979, 215.

¹⁹³¹ MODRIJAN 1975, 27, *Tabl.* 4.

¹⁹³² KOROŠEC 1999, 120, *Taf.* 13.

¹⁹³³ MODRIJAN 1963, 58, *Abb.* 16.

¹⁹³⁴ HEINRICH 2001, 39–40, *Taf.* 58.

92. kép. Félhold alakú fülbevalók és huzalkarikák Eger-Vár 278. sírjában és a Kelet-Alpok vidéki félhold alakú fülbevalók huzalkarikákkal kombinált viseletének rekonstrukciója

bevalók nagy része Karintia déli részén, Villach környékén¹⁹³⁵ és délebbre, Szlovéniában található.

A fülbevalók viseleti módját illetően sajnos a Kárpát-medencéből kevés pontos megfigyelésre támaszkodhatunk. Az ékszerek bemutatása során már említettem, hogy azok vélhetően valamilyen szerves anyagú elembe – fejedőbe, fejdíszbe stb. – akasztva kerülhettek felhasználásra. Mindez a Kelet-Alpok vonatkozásában is igaz, hiszen a fülbevalókat itt is gyakran nagyobb darabszámban, többször kiegészítő elemekkel – egyéb fülbevalókkal, huzalkarikákkal – együtt viselték. Ezek viseleti módjáról a Paola Korošec által készített rekonstrukciót mutatom be [92. kép 2], melynek alapjául a Kranj-Farna cerkevi 251. sírban megfigyelték szolgáltak.¹⁹³⁶ Mellé állítva az egri vár temetőjének 278. sírjáról készült rajzot [92. kép 1], alighanem jogosan feltételezhetünk hasonlóságot.

Ugyancsak a fülbevaló huzalkarikákkal (köztük 1 db gombos végűvel) együttesen történő alkalmazását valószínűsíthetjük a zilahi (Zalau, Ro.) 1. sír esetében, melynek sírrajza ugyan a váz felső részének bolygatása miatt nem áll rendelkezésre, azonban a leletek együttese [93. kép 1] meglehetősen párhuzamosságot mutat a Kelet-Alpok vidékről ismert hasonló kombinációkkal, melyek közül most a kranj-iskrai 270. sírt mutatom be, amely az

előbb említett sírhoz hasonlóan ugyancsak gyermek temetkezése volt [93. kép 2]. A sírrajzon látható a koponya két oldalán elhelyezkedő 2 db gombos végű karika, illetve 1 db fülbevaló. Szintén valamilyen szerves anyaggal kombinált viseleti módra következtethetünk a már említett csepregi 97. sírnál is.

A fibulák között az általam I. típusba sorolt, ún. *Frauenhofen* típusúak elterjedésének egyik súlypontja a Kelet-Alpok vidékén található. Nyugati irányban felbukkannak még Mainz környékén is, de a Jütland-félszigeten is megtalálhatók. A dettai (Deta, Ro.) példány alapján kelet felé egészen a mai Északnyugat-Románia területéig terjedtek el [94. kép].¹⁹³⁷

Ez utóbbi példányhoz legközelebb a frauenhofeni, a mainzi, a thunau am kampi, illetve egy kranji fibula áll. Egy különálló csoportot alkot a típuson belül a köttlachi, a krungli és klementi ruhakapcsoló,¹⁹³⁸ s ide sorolható a georgenberg bei micheldorf 43. sír ékszere is,¹⁹³⁹ továbbá egy Oberleiserbergből származó fibula.¹⁹⁴⁰ A Giesler által elkülönített ún. *Frauenhofen* csoportot kitágítva értelmezte Paola Korošec, aki az általam II. típusba sorolt székesfehérvári fibulát más ruhakapcsolókkal egy csoportba sorolta.¹⁹⁴¹ A IV. típusú fibulák a Kelet-Alpok vidéke mellett Németország területéről, Mainz környékéről, Dániából és Svédország déli részéről egyaránt is-

¹⁹³⁵ EICHERT 2010, 103.

¹⁹³⁶ KOROŠEC 1990, 29.

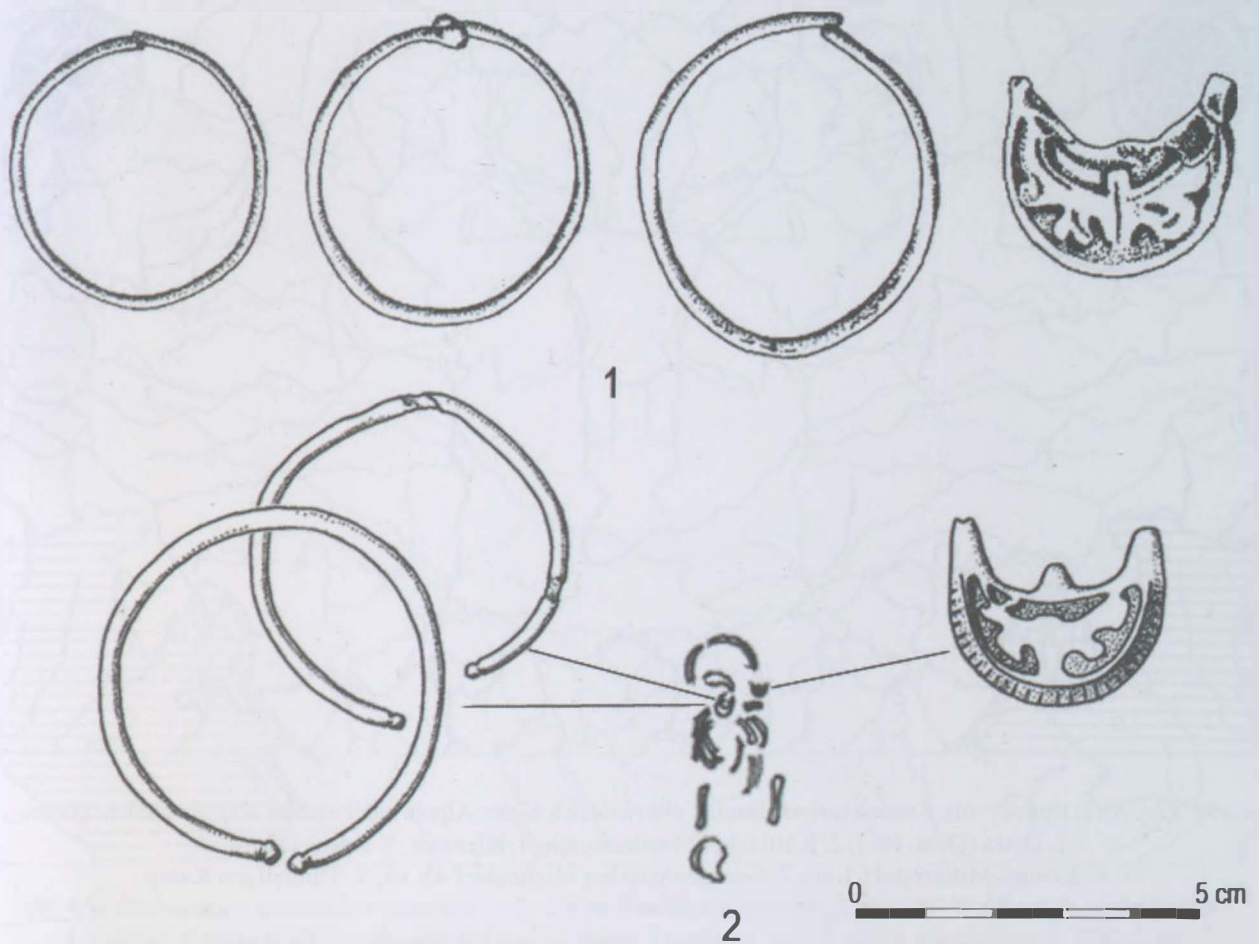
¹⁹³⁷ GIESLER 1978, 64, *Abb. 2*; WAMERS 1994, 83, *Abb. 53*.

¹⁹³⁸ GIESLER 1978, 60.

¹⁹³⁹ PERTLVIESER 1980, 68–72, *Taf. VII*.

¹⁹⁴⁰ KOROŠEC 1979, 162–163, *Tabl. 120*.

¹⁹⁴¹ KOROŠEC 1979, 214–215.

93. kép. Sír- és leletrajzok: 1. Zilah (Zalau, Ro.) 1. sír, 2. Kranj-Iskra 270. sír

mertek.¹⁹⁴² A VII. típusba sorolt, korabeli érmét utánzó ruhakapcsoló közvetlen párhuzamait pedig főként Németország és Hollandia területéről ismerjük, de megtalálhatók a Jütland félsziget déli részén is.¹⁹⁴³ A VIII. típusba sorolt németóvári és lébényi példányok típusa is rendkívül széles körben elterjedt, lelőhelyei felölelik a mai Németország középső részét, egyik súlypontja Mainz és környéke, ennek oka azonban a kutatás intenzitása is lehet. Megtalálhatók Hollandia és Dánia déli területein is. A törzsterületől egy leletmentes sávval mintegy választóvonalként elválasztva, távolabb került elő a Kelet-Alpok vidékéről több példány is: Dalmáciától, Szlovénián, Karintián át egészen Niederösterreichig, de megtalálhatók Bécs környékén is [95. kép].¹⁹⁴⁴ Kér-

dés azonban, hogy az említett leletmentes sáv valójában viseleti eltérést, esetleg temetkezési szokásbeli különbséget jelent-e ezen a területen, s nem csupán a kutatás esetleges állapotát tükrözi-e, hiszen nemrég Salzburgból és környékéről közöltek hasonló fibulát, további más korongfibulákkal együtt,¹⁹⁴⁵ ami inkább utóbbi feltevést erősíti.

A lébényi 1,81 cm-es méretét tekintve azok két jellemző nagyságú – 1,5–1,7 cm, illetve 2–2,2 cm-es – csoportja¹⁹⁴⁶ között helyezkedik el. Ebbe a méretbeli csoportba sorolja 1,9 cm-es átmérője a németóvári 36. sír fibuláját is, ennek pereme azonban keskenyebb, s nem kapott gyöngyözött díszítést sem. Ugyancsak hármast mintázatú, de már középkör nélküli és mindössze 1,4

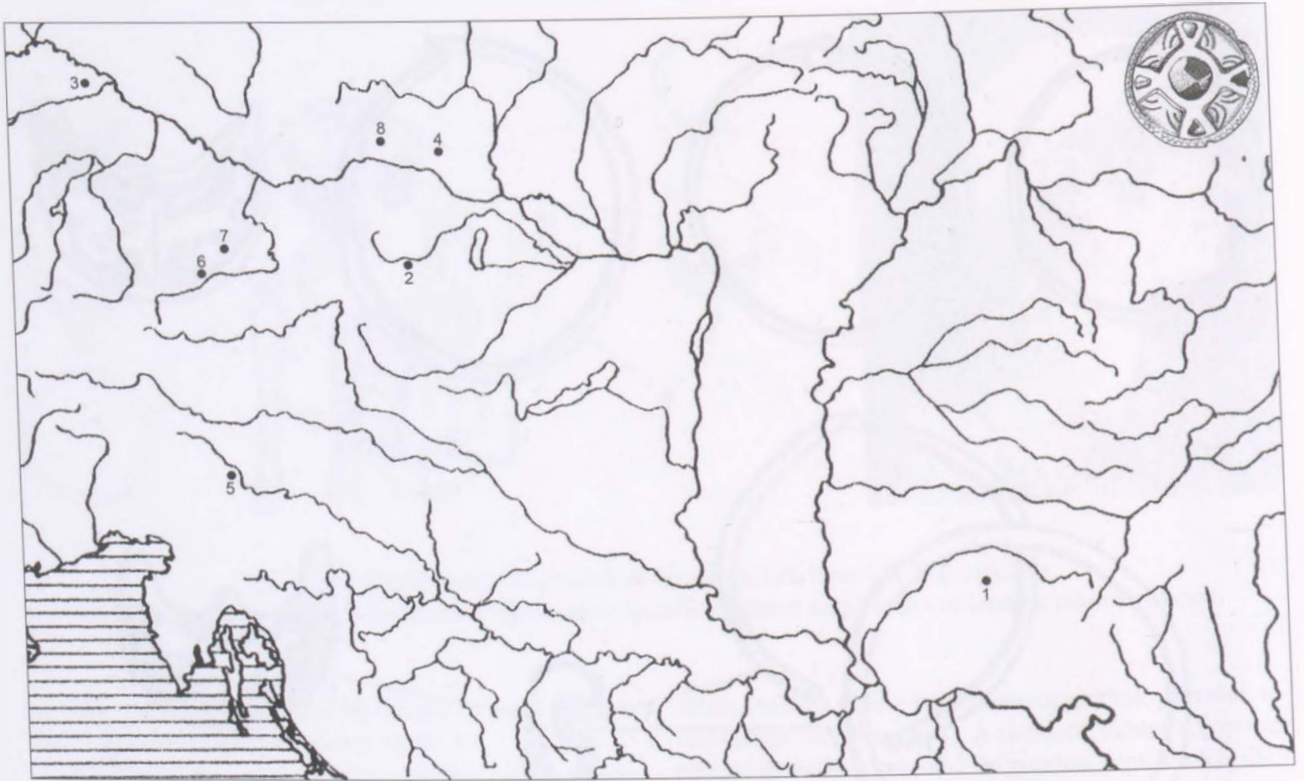
¹⁹⁴² WAMERS 1986, 183, *Abb.* 181; WAMERS 1994, 98, *Abb.* 63.

¹⁹⁴³ BERGHAUS 1994, 106–115, *Abb.* 72; SCHULZE-DÖRRLAMM 1999.

¹⁹⁴⁴ GIESLER 1978, 66, *Abb.* 4; HASELOFF 1986, 227; WAMERS 1986, 185; WAMERS 1994, 50–54, *Abb.* 31; PANUM BASTRUP 2009, 518–520.

¹⁹⁴⁵ KRAUSS 1998; HAMPEL 2009, 54, *Abb.* 43.

¹⁹⁴⁶ WAMERS 1994, 51.

94. kép. Az I. típusú – ún. *Frauenhofen* – fibulák elterjedése a Kelet-Alpok vidékén és a Kárpát-medencében:
1. Deta (Deta, Ro.), 2. Köttlach, 3. Frauenhofen, 4. Klement, 5. Kranj 181/64. sír,
6. Krungl-Mitterndorf 7. sír, 7. Georgenberg bei Micheldorf 43. sír, 8. Thunau am Kamp

cm átmérőjű változat a kranji 271. sírból származó darab.¹⁹⁴⁷ Méretében – 2,2 cm – és négy, kereszt alakban elhelyezkedő, középkörös díszítésében is kissé távolabbi párhuzam a fürki 4. sírből származó ruhakapcsoló.¹⁹⁴⁸ Ugyancsak 2,2 cm az átmérője egy falschbergi fibulának.¹⁹⁴⁹ Négyágú mintával díszített, de középkör nélküli változata, 1,8 cm-es méretben Ilidže bei Sarajevoból ismert,¹⁹⁵⁰ míg középkörrel ellátott, ugyancsak négyágú mintával díszített a Ptuj, Spondja-Hajdina 6. sírjából származó darab [96. kép].¹⁹⁵¹ Gyöngyözött peremmel és háromágú mintával díszített fibula pedig Krungl 144. sírjából került elő.¹⁹⁵² Úgy tűnik, míg a *Frauenhofen* típusú darabok inkább a Kelet-Alpok vidék északibb, addig a *Zellenemail* technikával díszítettek annak délibb területein mutatnak koncentrációt.

A ruhakapcsolókat illetően a Kelet-Alpok vidék és Nyugat-Európa korabeli temetkezései, valamint az utóbbi területek képi ábrázolásai [97. kép 1–2] alapján férfiak és nők egyaránt használhattak ilyeneket, ám míg előbbieket a jobb vállon, addig utóbbiak középen, esetenként párosan.¹⁹⁵³ A Kárpát-medence sírjaiból előkerül fibulák közül a pécs-vasasi 30. sírből túszerkezete nélkül előkerült, a majsi 685. sírből ugyancsak tüje nélkül fellelt és a lébény-kaszási 9. sírből [97. kép 3] szintén hiányos túszerkezettel előkerült korongfibula megfelel az eredeti funkció megkívánta helynek. A magam részéről nem zárnám ki azt a lehetőséget sem, hogy esetleg egy eredeti funkciójára már alkalmatlan ruhakapcsoló került, mintegy jelképesen a sírba, annak eredeti funkciójára megkívánta helyre (talán a köpenyre).

¹⁹⁴⁷ SAGADIN 1987, 95–96, Pl. 39.

¹⁹⁴⁸ DOLENZ 1960, Abb. 1.

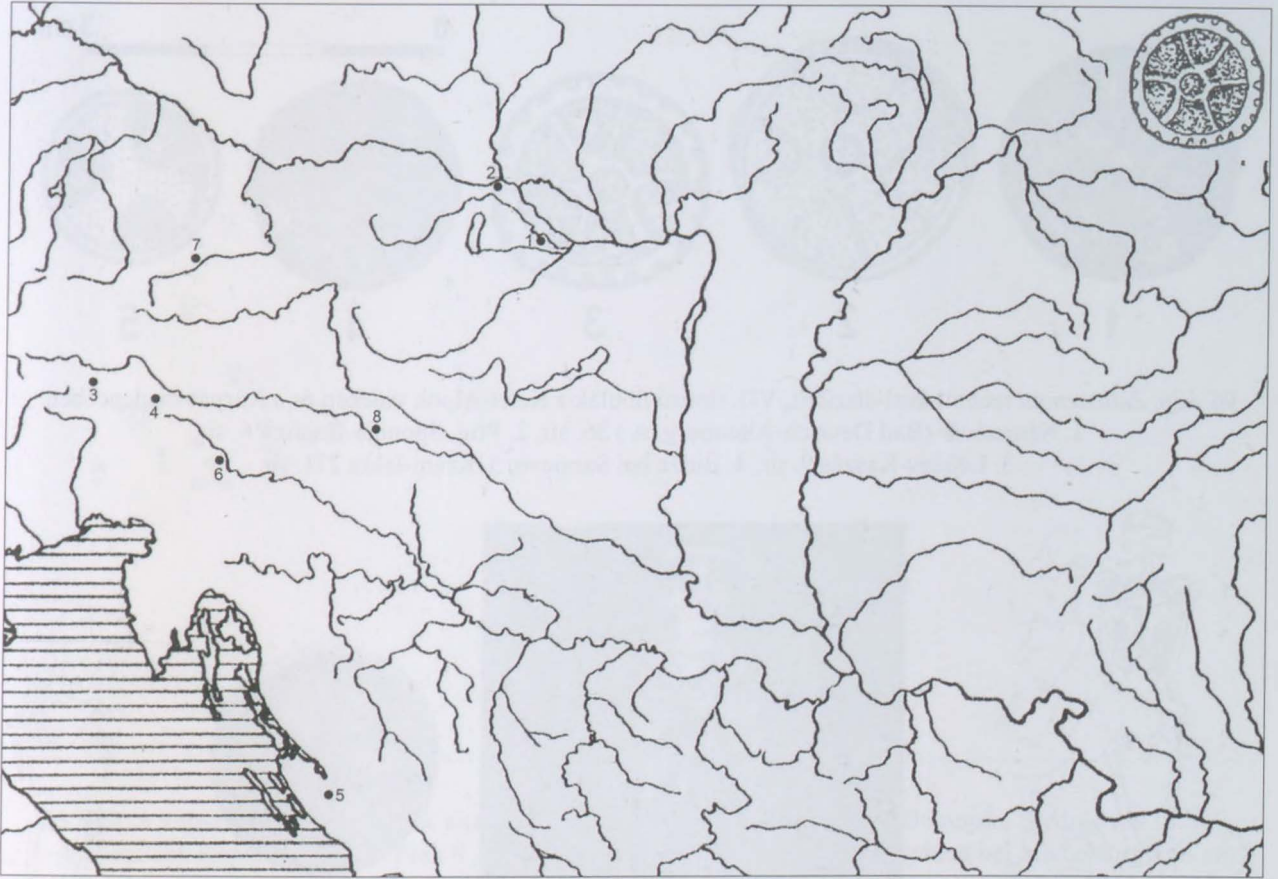
¹⁹⁴⁹ WAMSER 1994, 206.

¹⁹⁵⁰ KELLNER 1897, 150, Fig. 56.

¹⁹⁵¹ BITEC–KNIFIC 2001, 384/13.

¹⁹⁵² EICHERT 2010, 128. – Bosznia területéről szerepel egy négy részre osztott mintázatú, középkörrel ellátott fibula a szakirodalomban (JANKOVIĆ 2007, 70. Sl. 57.). Sajnos az ott hivatkozott publikációhoz nem tudtam hozzájutni, s noha az az Ilidže bei Sarajevoból közölt fibulától eltérő, mégsem zárható ki, hogy egy esetleges ismételt restaurálás miatti, esetleg a bemutatott rajz pontatlansága okozta félreértésről van szó, és lényegében ugyanarról a tárgyról van szó, ezért nem vettem fel a gyűjtésbe.

¹⁹⁵³ WAMERS 1986, 188–189; KRAMER 1994, 62–64.

95. kép. Zellenemail technikával díszített, VII. típusú fibulák a Kelet-Alpok vidékén és a Kárpát-medencében:

1. Lébény-Kaszás 9. sír, 2. Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 36. sír, 3. Flaschberg, 4. Förc 4. sír, 5. Ilidže bei Sarajevo, 6. Kranj-Iskra 271. sír, 7. Krungl 144. sír, 8. Ptuj, Spondja-Hajdina 6. sír

A fibulák esetében az ismert leletek kis száma megerősíteni látszik Kiss Attila megállapítását, mely szerint a korongos ruhakapcsolók nem bírtak funkcióval a Kárpát-medence 10–11. századi viseletében.¹⁹⁵⁴ Mindez még akkor is feltételezhető, ha tudjuk, hogy a régészeti leletanyag csupán kisebb részletét ábrázolja az egykori valóságnak,¹⁹⁵⁵ mint ezt a karantán-szlovén jellegű tárgyak elterjedésével kapcsolatban Mesterházy Károly is feltételezte.¹⁹⁵⁶ A ruha zárására ekkor elsősorban a fülesgombok szolgálták, s rendkívül ritka az ettől eltérő, kapcsolótaggal záródó ruhára utaló nyom.¹⁹⁵⁷ Valószínűnek látszik tehát, hogy a magyarság viseletéből döntően hiányzott az a köpenyszerű ruhadarab, melynek összefogását kapcsolótűk szolgálták, ezért alacsony e leletek száma.

A Kárpát-medencéből ismert egyetlen kapszula-dísz legjobb párhuzamát Georgenberg bei Micheldorf 25/A sírjából ismerem [115. tábla 10], s egy hasonló példány pedig a köttlachi temetőből közölt [116. tábla 3]. A tárgytypus a Kelet-Alpok vidékének korabeli temetőiben nem számít ismeretlennek, a Gloggnitz melletti köttlachi lelőhelyen kívül több korabeli temetkezésből is előkerült már.

Noha ritkábban megtalálhatók egészen Észak-Itáliáig is, jelenlétük nagyobb számban mégis Szlovéniából és Ausztriából adatolható. Észak felé haladva Karintiától Steiermarkon át egészen Nieder- és Oberösterreichig jelen vannak, elsősorban azonban a Dunától délre, amit jól mutat, hogy a folyótól északra mindeddig tudomásom szerint csupán egyetlen példány közölt. Kele-

¹⁹⁵⁴ Kiss 1983, 173.

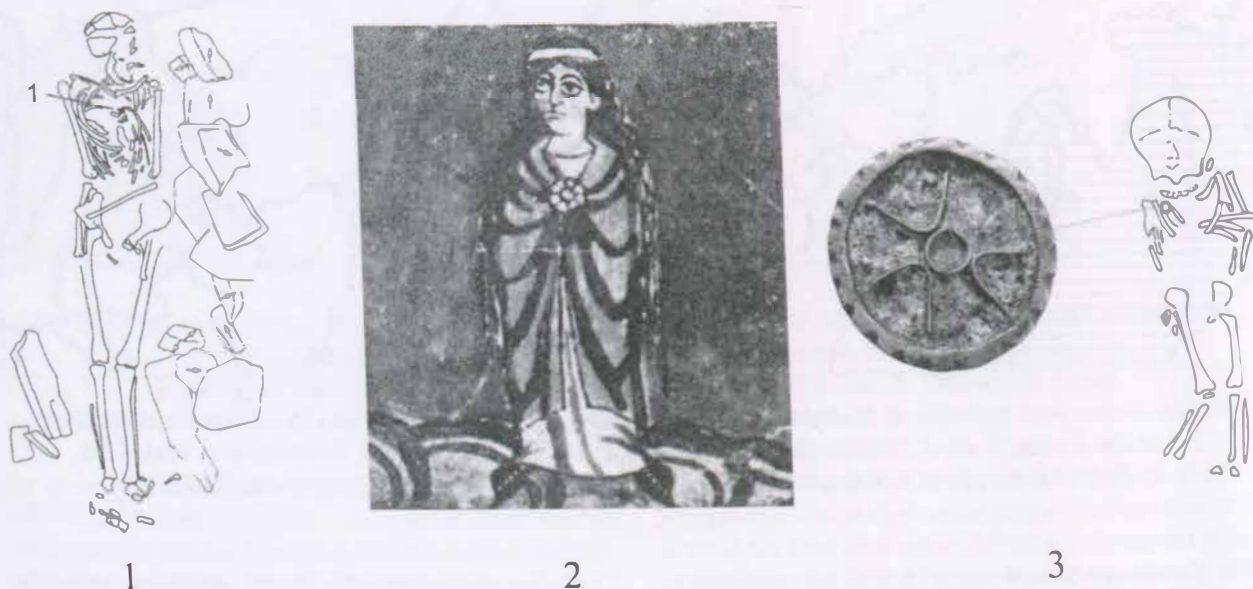
¹⁹⁵⁵ STEUER 2004, 59–60; GIESLER 2008, 406.

¹⁹⁵⁶ MESTERHÁZY 1993, 459.

¹⁹⁵⁷ Szemben az avar kori viselettel, mindössze egyetlen sírból ismert a felsőruha zárására szolgáló kapcsolópár a szakirodalomból, a Csongrád megyei Kömpöcről: KÖRTI 1994, 376–377.

96. kép. Zellenemail technikával díszített, VII. típusú fibulák a Kelet-Alpok vidékén és a Kárpát-medencében: 1. Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.) 36. sír, 2. Ptuj, Spondja-Hajdina 6. sír, 3. Lébény-Kaszás 9. sír, 4. Ilidže bei Sarajevo, 5. Kranj-Iskra 271. sír

97. kép. 1. Nyugat-európai fibula sírban megfigyelt helyzete, 2. A fibulaviselet képi ábrázolása, 3. Lébény-Kaszás 9. sír, a fibula sírban megfigyelt helyzete

ti irányban Burgenland területéről azonban már csupán egy bizonytalan példány ismert, Valla (Wallern, A.) temetőjének 32. sírjából, mely Martin Obenaus megfigyelése szerint kapszuladísz hátlapja vagy hasonló díszítésű lemezfibula töredéke is lehetett.¹⁹⁵⁸ Maga a tárgy típus hiányzik a mai Németország területéről,¹⁹⁵⁹ szemben az előképként számításba vehető ún. *Buckelfibel* típusával, mely Észak-Németországban és Skandináviában is megtalálható,¹⁹⁶⁰ hasonlóan a fibulákat díszítő rozettás mintázathoz.¹⁹⁶¹ Az oroszvári (Rusovce, Sl.) példány jelenleg úgy tűnik a tárgy típus legkeletibb biztos példánya

lehet. A kapszula- és a – jóval kisebb számban ismert – lemezdíszek elterjedése nem mutat eltérést. Az egyes típusokat tekintve nyilvánvalóan csupán azok kapcsán tehetünk lényegi észrevételt, melyekből több darab ismert. Ennek alapján úgy tűnik, az I. a. típus a tárgy típus teljes elterjedési területén megtalálható, míg a II. a. típus ennek északi, Dunától délre eső részéről ismert. A VI. típus pedig a tárgy típus elterjedési területének középső részén koncentrálódik.

A kapszuladíszeket a Kelet-Alpok vidék sírjaiban a viseleti módnak megfelelő helyen, többségében a bordá-

¹⁹⁵⁸ OBENAU 2006, 99, 337, Taf. 27.

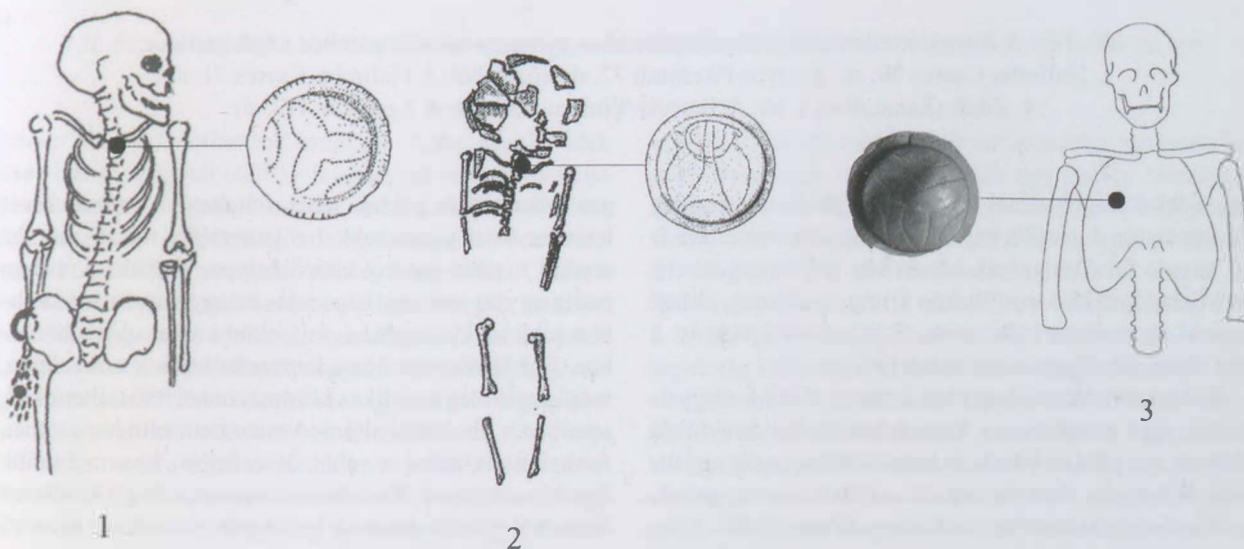
¹⁹⁵⁹ OBENAU 2006, 338.

¹⁹⁶⁰ WAMERS 1994, 98, Abb. 63.

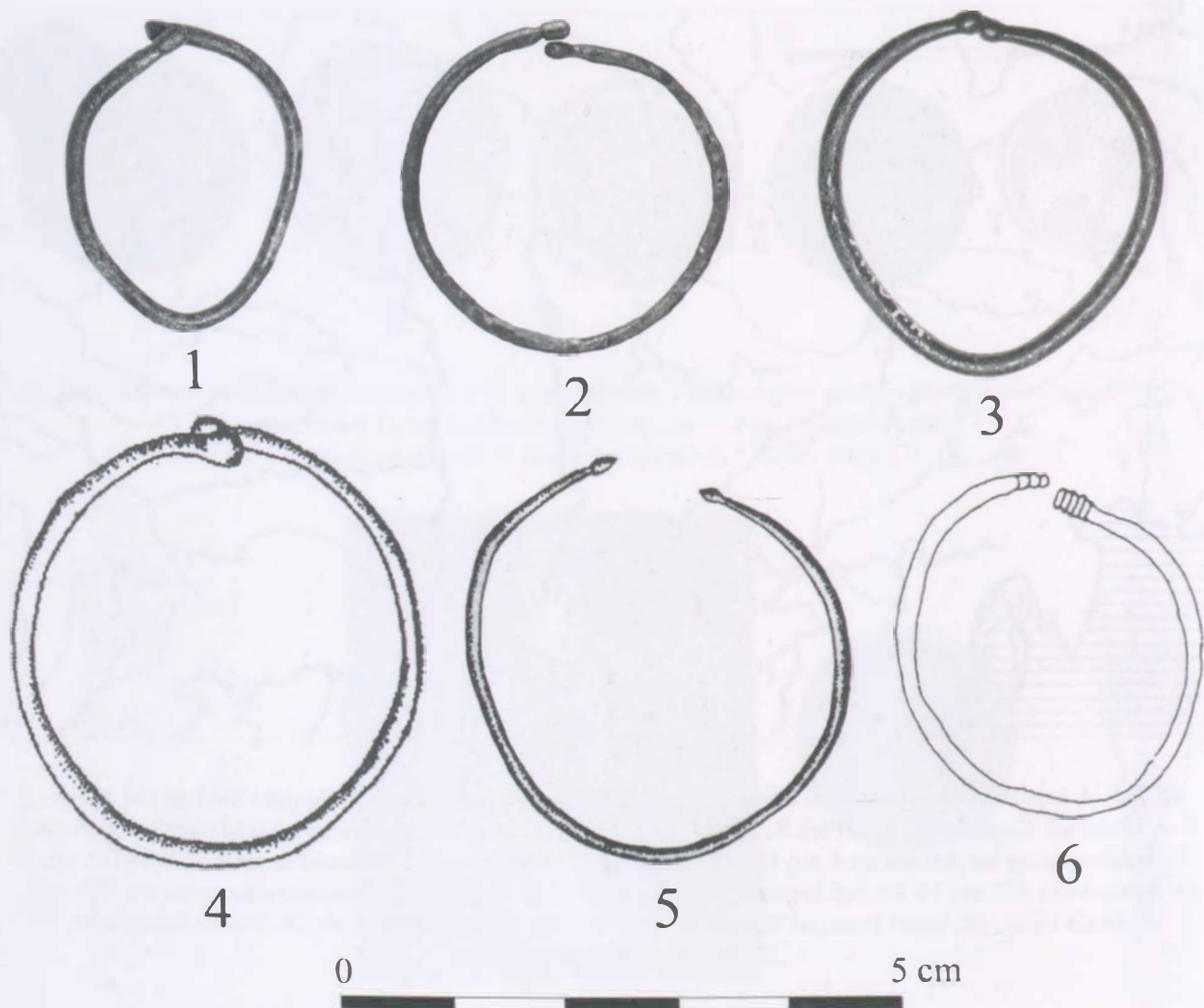
¹⁹⁶¹ EICHERT 2010, 134–135.

98. kép. A kapszula- és lemezdíszek elterjedése: 1. Bled-Pristava II/107. sír, 2. Bohinjska Srednja vas 12. sír, 3–4. Diemlách Kapfenberg, 5–8. Förc 8., 15., 17. sír, 9. Gars-Thunau, 10. Georgenberg bei Micheldorf 25/A sír, 11. Hausmenning bei Amstetten 4. sír, 12. Jaunstein, 13–15. Köttlach, 16–17. Kranj-Pfarrkirche 1964/112. sír, 18. Kranj-Iskra 277. sír, 19. Krungl Mitterndorf, 20. Menges, 21. Pusčava, 22. Oroszvár (Rusovce, Sl.) 200. sír, 23. Sankt Egidi, 24. Sankt Peter bei Moosburg, 25. Tulln-Sporthauptschule 7. sír, 26. Turida Sedegliano, 27–28. Zwettendorf 75., 113. sír

99. kép. A kapszuladíszek sírbéli helyzete a Kelet-Alpok vidék sírjaiban (1–2) és az oroszvári (Rusovce, Sl.) temetőben (3)

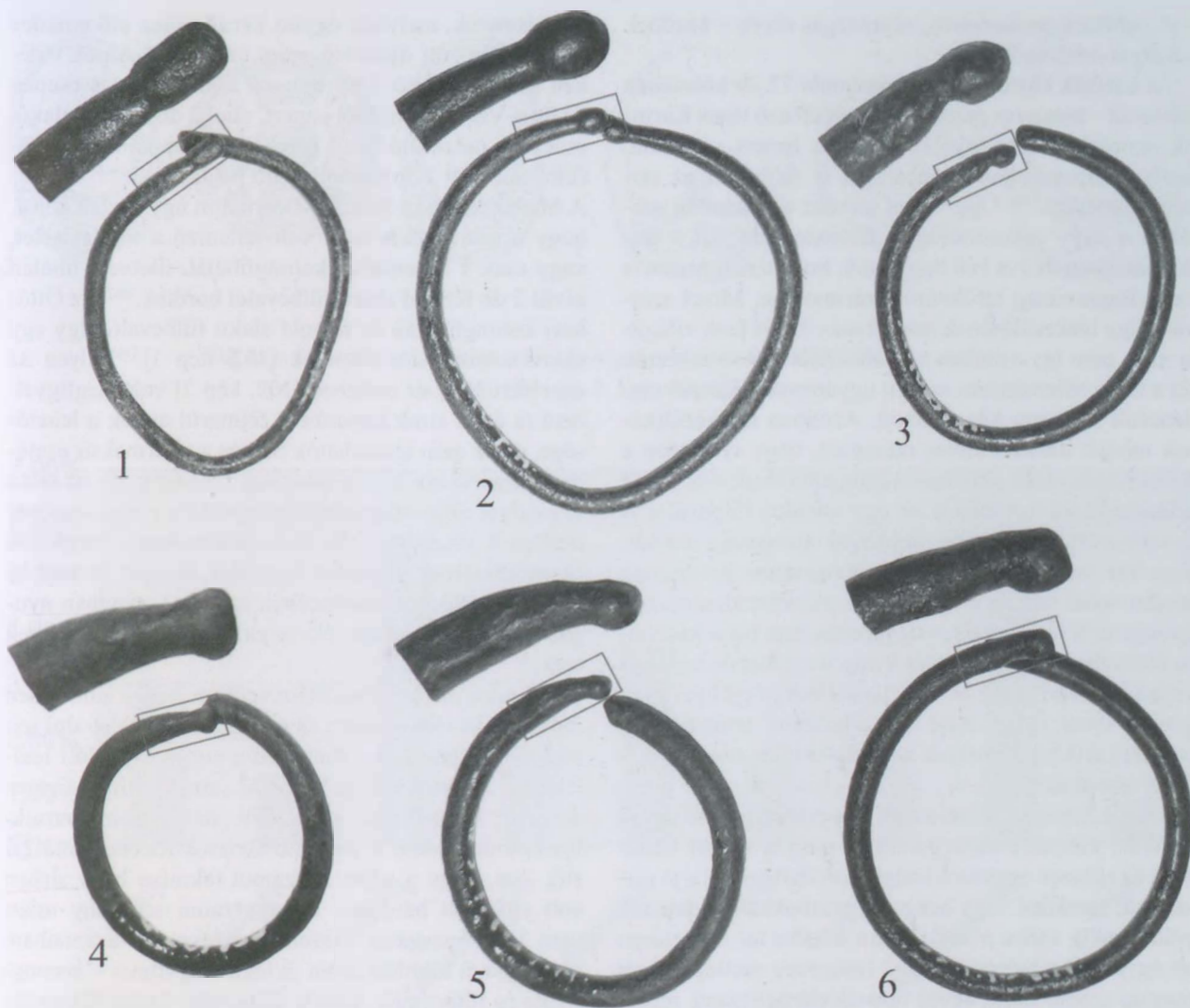
100. kép. A Kárpát-medencétől valószínűsíthetően nyugatra készült gombos végű karikák: 1. Halimba-Cseres 30. sír, 2. Győr-Pósdomb 77. sír közeléből, 3. Halimba-Cseres 71. sír, 4. Zilah (Zalau, Ro.) 1. sír, 5. Ikervár-Virág u. 130. sír, 6. Eger-Vár 472. sír

kon, a felső csigolyáknál középtájon (pl. Hausmenning bei Amstetten 4. sír [99. kép 2], Tull-Sporthauptschule 7. sír) vagy a felső csigolyák környékén (pl. Georgenberg bei Micheldorf 25/A sír [99. kép 1]) figyelték meg, ehhez hasonló az oroszvári (Rusovce, Sl.) darab helyzete is: a jobb oldali felső bordákon feküdt [99. kép 3].

Ritkán tartalmazott egy sír 2 db-ot ebből a tárgytypusból, erre mindössze a kranj-pfarrkirchei temetőből találtam egy példát. Fibula és kapszuladisz pedig együttesen Bohinjka Srednja vas 12. sírjából ismert, mindkettő a váz nyaki részénél, a felső bordákon feküdt. A lemezdíszek helyzetét illetően a zwettendorfi 113. sírban a koponya bal oldalán, 1 db felszegecselt pénzermével és érmetőredékekkel együtt került elő, 1 db nagyobb átmérőjű huzalkarika alatt. Ez minden bizonyosan a másodla-

gos felhasználás példája lehet, feltehetően a tüszerkezet letörése után szegecsekkel rögzítették a diszt, már az eredeti viseleti módtól eltérő helyen. A fürki 8. sírban pedig együtt volt egy kapszula- és egy lemezdíz, utóbbi a jobb váll környékén, míg előbbi a bal oldali bordákon. Ebből következően a kapszuladíszek a ruha elején, megközelítőleg a mellkas középtáján helyezkedhettek el, azonban a fibuláktól eltérően talán nem minden esetben funkcionális céllal a ruhát összefogva, hanem inkább díszítő szereppel. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a vékony lemezből készült darabok legfeljebb valamilyen könnyű textil összekapcsolására lehettek alkalmasak.

A vizsgált tárgytypusok döntő többsége minden bizonnyal a magyar szállásterületől nyugatra készült egykor. Így a fülbevalókat, fibulákat és kapszuladíszet il-

101. kép. Válogatás a halimba-cseresi temető gombos végű karikái közül: 1. 30. sír, 2–5. 71. sír, 6. 70. sír

letően nem számolhatunk azzal a – Kelet-Alpok vidék esetében megfigyelhető¹⁹⁶² – jelenséggel sem, hogy helyben készített tárgyakat import motívumokkal díszítettek. Az egyes tárgytipusok analóg darabjai mellett azonban vizsgálni kell a másolás esetleges kérdését is, mely a kulturális kapcsolatok szempontjából lényeges elem lehet. Ha ugyanis ez a jelenség igazolható, az azok – jelen esetben a kelet-alpi jellegű tárgyak – hatásának nagyságát mutatják.¹⁹⁶³ Ezzel azonban – úgy vélem – egyedül a gombos végű karikák esetében számolhatunk. Ha a legtöbbször csupán rajzban bemutatott hasonló leletekkel összevetjük a Kárpát-medencei darabokat, látható, hogy az itteni darabok tipológiailag ugyanolyan nagy változatoságot mutatnak. A karikák között azonban elkülönít-

hetjük a Kárpát-medencétől valószínűleg nyugatra készült darabokat, legalábbis azok egy részét. Gombjaik, méretük és alakjuk alapján úgy vélem ebbe a csoportba sorolhatók az Eger-Vár 472. sírjából, a győr-pósdombi 77. sír közeléből, a halimba-cseresi 30., 71. sírből, az Ikervár-Virág utcai 130. sírből és a zilahi (Zalau, Ro.) 1. sírből előkerült darabok is [100. kép]. Kellő visszafogottság szükséges azonban az esetleges készítési hely vizsgálatának kérdésében, hiszen a már többször említett reprezentáció eltérő gyakorlata a Kelet-Alpok vidék leletgazdagságát látva könnyen tévútra vihet. A tárgyak esetleges készítési helyének vizsgálata azonban önmagában még nem elegendő, a későbbiekben természetesen mérlegelni kell azt is, hogy ezek mely úton-módon

¹⁹⁶² STARE 1985, 204.

¹⁹⁶³ BRATHER 2004, 564.

– pl. rablás, kereskedelem, népmozgás révén – kerültek a Kárpát-medencébe.

A karikák közül a – győr-pósdombi 77. sír közelében előkerült – hengeres gombokkal rendelkező típus Karintia temetőinek legnagyobb számban ismert változata, mellyel kapcsolatban azonban ott is felmerült az import lehetősége.¹⁹⁶⁴ Úgy vélem mindez a pósdombi esetében is nagy valószínűséggel feltételezhető; azt a kérdést azonban nyitva kell hagynunk, hogy a mai Ausztria vagy Bajorország területéről származik-e. Mivel szórvány, így idekerülésének módját más forrás nem világítja meg, nem így azonban a zilahi (Zalau, Ro.) ékszerét. Ez a tárgy véleményem szerint ugyancsak a Kárpát-medencétől nyugatra készülhetett. Azonban ide kerülésének módját illetően fontos szempont, hogy vélhetően a Kelet-Alpok vidék sírjaiban megfigyelhető módon került felhasználásra, továbbá a sír egy emailos fülbevalót is tartalmazott, ami inkább személyek mozgására utalhat. Eger-Vár temetőjének végein többgombos karikáinak idegen voltát talán a kiegészítő díszítésként alkalmazott gyöngyök is támogatják, s ugyancsak nem helyi készítése tételezhető fel az Ikervár-Virág utcai kettős kónikus végződésű karikának is. Úgy gondolom jó eséllyel nyugati darabnak határozható meg a halimbai temető említett két karikája is, melyek kapcsán további megfigyeléseket tehetünk.¹⁹⁶⁵

A 101. képszemlélteti a halimba-cseresi temető egyes karikáit, kiemelve azok gombjait, melyek között láthatóan az egészen egyszerű kialakítású daraboktól a jó minőségű, kerekded vagy hengeres gombokkal rendelkező példányokig széles a skála. Nem feledve természetesen az egyén lehetőségeitől függő beszerzés esetlegességét (anyagi szempontok, egyes típusok elérhetősége), mégis felvetődik, hogy nem lehet-e a gyengébb minőségű karikákat a jó minőségű darabok helyi utánzatainak tekinteni. Mivel a nagyobb átmérőjű, karperecként alkalmazott karikákhoz méretben és felhasználás tekintetében hasonló darabokat nem ismerek a Kelet-Alpok vidékéről, ezért ebben az esetben – úgy gondolom – feltételezhetjük azok helyi készítését, ahol a gombokban végződő forma átvétele történhetett meg, ám már egy megváltozott méretű és funkciójú tárgynál.

Ékszerkombinációk. A fülbevalóval együtt alkalmazott gombos végű karika esetét már említettem, melynek azonban a Kárpát-medencéből csupán egyetlen példája ismert. A fülbevalókat tartalmazó sírok között olyat

nem ismerek, melyben együtt került volna elő emailos és tremolirozott díszítésű, mint ez a Kelet-Alpok vidékén megfigyelhető. Más típussal kombinálva is csupán az Egri-Vár 278. sírjából ismert, ahol 2 db félhold alakú, csúcsban összefutó belső ívvel, áttört lappal rendelkező fülbevaló volt 2 db tremolirozott példánnyal.¹⁹⁶⁶

A fibulák kapcsán Schulze-Dörrlamm úgy foglalt állást, hogy a szláv nőkre nem volt jellemző a fibulaviselet, vagy csak 1 db emailos korongfibulát, illetve a fibulán kívül 2 db félhold alakú fülbevalót hordtak.¹⁹⁶⁷ Az Ottó-kori korongfibulák és félhold alakú fülbevalók így egy ékszerkombinációt alkotnak [102. kép 1].¹⁹⁶⁸ Ilyen az eger-vári 128. sír esetében [102. kép 2] volt megfigyelhető (a detai sírok kapcsán is felmerül ennek a lehetősége, de ez nem igazolható). Sajnos a gyermek sír esetében felmerülnek bizonytalansági tényezők, de itt talán jó eséllyel azonosíthatnánk egy valóban nyugat-európai területről érkezett, Ottó-kori szokásoknak megfelelő ékszerkészlettel eltemetett személyt, de nem zárható ki egy már a Kárpát-medencében született, azonban nyugati mintájú viseletben, ékszerekkel eltemetett gyermek sem.

Mindez már részben előre vetítette, hogy a hitelesen feltárt sírok többségében csupán egyetlen kelet-alpi jellegű tárgy típus volt, ötben pedig annak egyedüli mellékletét alkották (Eger-Vár 472. sír, Halimba-Cseres 456. sír, Majs-Udvari rétek 479. sír, Mosonszentmiklós-Lednice-domb 1. sír, Palotabozsok-Kirchegrund 23. sír). Azt, hogy a teljes sírszámot tekintve hány sírban volt egyedüli leletként, a nagyszámú szórvány miatt nem lehet vizsgálni. Három sírt leszámítva azonban, ahol egynél többféle ilyen jellegű tárgy típus – korongfibula és fülbevalók, kétféle fülbevaló, illetve fülbevaló és gombos végű karika – is előkerült, kísérmellékleteik nem különböznek a Kárpát-medence más temetőiben is megtalálható típusoktól: sima és S-végű huzalkarikák, pánt- vagy huzalgűrűk, gyöngyök, ritkábban karperecek vagy ruhadíszek. Jellemzően tehát az ún. köznépi jellegű sírokban előforduló leletek ezek. A természetszerűleg gyakran párosával előkerülő fülbevalók mellett a gombos végű karikák 1 és 5 db közti számban ismertek.

Ezek aránya a temetők egészét szemlélve általában alacsony, vagy egyenesen elenyésző. Nehezíti azonban a helyes arányok megállapítását, hogy több temető sem tekinthető teljesen feltártnak, továbbá kérdés, hogy csak a mellékletes sírok számát, avagy a temető teljes sírszámát célszerű-e figyelembe venni. A kelet-alpi jelleget muta-

¹⁹⁶⁴ EICHERT 2010, 43, 45.

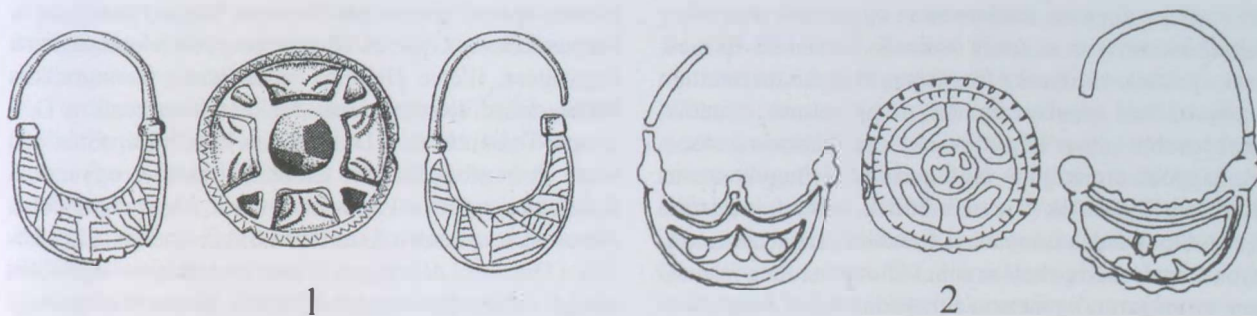
¹⁹⁶⁵ Magam csupán a győr-pósdombi, a halimba-cseresi és az ikervár-virág utcai temető karikáinak egy részét tudtam személyesen tanulmányozni, a többiek esetében a közleményekben bemutatott ábrákra támaszkodtam.

¹⁹⁶⁶ Hasonló fülbevaló ismert a pétervására-vári temetőből is, azonban az ugyancsak itt előkerült félhold alakú, emailberakásos fülbevalóval való esetleges kapcsolata ismeretlen.

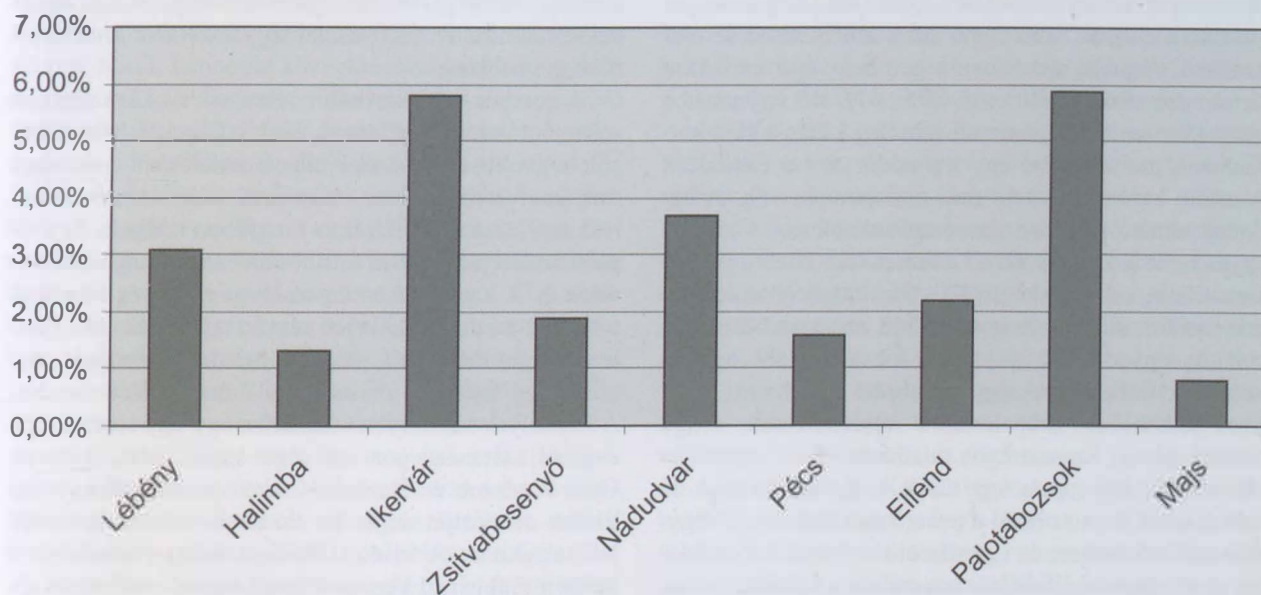
¹⁹⁶⁷ SCHULZE-DÖRRLAMM 1992, 117.

¹⁹⁶⁸ KRAMER 1994, 67.

VI.2. ADATOK A KELET-ALPI JELLEGŰ LELETANYAG KÁRPÁT-MEDENCEI KÉRDÉSKÖRÉHEZ

102. kép. Ékszerkombinációk a Kelet-Alpok vidékén és a Kárpát-medencében: 1. Kranj 181. sír, 2. Eger-Vár 251. sír

103. kép. A gombos végű karikákat, félhold alakú fülbevalókat és korongfibulákat tartalmazó egyes Kárpát-medencei sírok temetőnkénti arányai, a mellékleteket tartalmazó sírokat tekintve

tó leletanyagot tekintve mind a négy fő típus – gombos végű karika, fülbevaló, korongfibula és kapszuladisz – közül, az egész darabszámát alapul véve a 46 db gombos végű karika 59%-ot, a 20 db fülbevaló 25,6%-ot, a 11 db fibula 14,1%-ot és az 1 db kapszuladisz pedig 1,3%-ot tesz ki.

A teljes sírszámhoz viszonyítva,¹⁹⁶⁹ az általam vizsgált kelet-alpi jellegű tárgyakat tartalmazó síroké a majsi temetőben 1137/5 – 0,43%, de ha csak a mellékletes sírokat vesszük, akkor 619/5 – 0,8%. Lébény-Kaszáson 98/1 – alig 1%, illetve 32/1 – 3,1%. A nem teljesen feltárt halimba-cseresi esetében ez az arány: 932/6 – 0,64%, illetve 434/6 – 1,3%, míg a szintén nem minden temetkezésében

ismert Ikervár-Virág utcai esetében 140/5 – 3,57%, illetve 86/5 – 5,81%. Győr-Pósdombon, ahol a temetkezések jelentős része szintén elpusztult 217/4 – 1,84%, Nádudvar-Mihályhalmon kb. 52/1 – 1,9%, illetve 27/1 – 3,7%, Pécs-Vasas esetében 161/1 – 0,62%, illetve 63/1 – 1,58%, Ellend-Szilfa-dűlőn 178/2 – 1,12%, illetve 91/2 – 2,19%, Palotabozsok-Kirchegrundon 80/1 – 1,25%, illetve 17/1 – 5,88%. Zsitvabesenyő (Bešenov, Sl.) szintén nem teljesen feltárt temetőjében 129/1 – 0,77%, illetve 53/1 – 1,88% [103. kép]. A kisebb sírszámú, esetenként csupán néhány síros temetőknél ez az arány természetesen magasabb lehet: Zilah (Zalau, Ro.): 12/1 – 8,33%, illetve 4/1 – 25%; Szalacs (Sălacea, Ro.) 12/1 – 8,33%, illetve

¹⁹⁶⁹ Sajnos a maradandó anyagból készült tárgyakat nem tartalmazó sírok esetében az egyén esetleges Kelet-Alpok irányába mutató reprezentációja régészetiileg megfoghatatlan, ezért úgy vélem a mellékleteket tartalmazó sírok arányát is be kell mutatni.

5/1 – 20% – ám a kis sírszám és az ugyancsak nem teljes feltárások miatt ez az arány óvatosan kezelendő. Itt most csak az általam kiemelt 4 tárgytípus arányait tekintetem át, hozzá kell azonban tennem, hogy vannak temetők, ahol további olyan tárgytípusok – pl. kampós záródású, nagyobb átmérőjű S-végű karikák, gyöngykoszorús díszítésű fülbevalók – is előkerültek, melyek eredete a Kelet-Alpok vidék irányába is mutathat, azonban az arányokat ezek szerepeltetése sem változtatná meg jelentősen, az még mindig messze elmaradna a mai Ausztria és Szlovénia területén található temetőkben megfigyelhető arányoktól.

A kelet-alpi jellegű leleteket magában foglaló sírok temetőn belüli elhelyezkedését illetően csupán néhány olyan sorolható fel, melyekben több ilyen jellegű tárgyat tartalmazó is volt, s az ilyen sírok elhelyezkedése elemezhető. A majsi sírkertben a gombos végű karikákat tartalmazó sírok közül kettő (475., 479. sír) egymáshoz közel (5 m-en belül), ám valószínűleg külön-külön sorban volt, melyek közé egy harmadik sor is ékelődött. A másik három a temető más-más pontján volt. A halimbai temető esetében természettudományos vizsgálat ugyan nem támasztja alá az eltemetettek közötti rokoni kapcsolatot, azonban két sír (70., 71. sír) közvetlenül egymás mellett, míg egy harmadik (148. sír) ezek közelében volt. A negyedik (30. sír) pedig kissé távolabb helyezkedett el. Ezek a sírok egy csoportba sorolhatók, mely sírok jellemzően „köpakolósos” temetkezések, avagy bennük kövek, limonitrögök találhatóak.¹⁹⁷⁰ A temetőtérkép alapján számomra úgy tűnik, hogy igazán csak az ötödik sír (456.) sorolható a temető más részébe.¹⁹⁷¹ Egy-egy melletti sorban, de egymástól kb. 7 m-re helyezkedtek el az ellend-szilfa-dülői temetőben a kérdéses sírok. Az Ikervár-Virág utcai temetőben ugyancsak egymás közelében helyezkedtek el a kelet-alpi jellegű tárgytípusokat tartalmazó sírok, ugyanakkor a kérdés szempontjából a legfontosabbak közé sorolható egri sírok között sajnos nem figyelhető meg összefüggés.

Elterjedés. A Kárpát-medencében előkerült leletek együttes térképre vetítése [2. térkép] után látható, hogy a vizsgált leletcsoport az egykori Győr, Moson, Sopron és Vas megyék területén koncentrálódik. Ugyancsak nagyobb számban kerültek elő a Balaton északi partjáról, Baranya megyéből, Mohács és Pécs vonzáskörzetéből, s talán ehhez a csoportba sorolhatók a Duna–Dráva összefolyásánál, illetve a Dél-Baranyában feltárt lelőhelyek is. Továbbá jelentős számban ismertek Heves megyéből, főként Eger vidékéről. Ennek okai között azonban szerepet játszhatnak kutatástörténeti okok is, azaz ezen területek

leletanyagának ismertsége: Baranya, Vas és Heves megye korpuzskötete, Győr és Moson megyék leletanyagának felgyűjtése, illetve Halimba temetőjének monografikus feldolgozása. Jelenleg fehér foltként jelentkezik a Dél-nyugat-Dunántúl és a Duna–Tisza köze középső és déli része. A honfoglalás kori temetőket tekintve ugyancsak figyelemre méltó a Felső-Tisza-vidék leletmentes volta. Alacsony a számuk a Kisalföld északi részén is. Ezek között a Dunántúl délnyugati részén mutatkozó – legalábbis eddigi – hiányuk a leginkább feltűnő, hiszen Ptuj temetője mindössze 30 km-re helyezkedik el a Mura folyásától, s a kérdést csupán részben oldja fel, hogy a terület betelepülése nagyobb számban csak a 11. századtól indult meg. A leletek Eger környéki koncentrálódását nem számítva a Dunántúl lényegesen gazdagabb kelet-alpi jellegű emlékekben, amire természetesen magyarázatként kínálkozik földrajzi helyzete.

A gombos végű karikák viseletének szokása döntően a Dunántúlon volt jellemző, ezek a Dunától keletre köztölt nagyobb, ún. köznépi jellegű temetőkből nem, vagy csupán elvétve ismertek. A karikákat tartalmazó lelőhelyek egy csoportját Baranya megyében találjuk. Egy nagyobb terület jelölhető ki továbbá az Északnyugat-Dunántúlon is. A karperecként használt gombos végű karikák a Kárpát-medence délkeleti részén találhatóak, az egyetlen nyugat-dunántúli példány minden bizonnyal egy eredetileg fejékszer másodlagos felhasználású darabja. A lelőhelyek sűrűsödését általában egy-egy temető több sírjából származó gombos végű karika jelzi, ilyen pl. Győr-Pósdomb és Halimba-Cseres is, melyek egy-egy kisebb csoportját adják az észak- és közép-dunántúli lelőhelyeknek. A kivétel Baranya megye, amelyből a szintén több sírral képviselt majsi temető mellett további lelőhelyek – Ellend, Mohács, Palotabozsok, Szárász – említhetők egy kisebb földrajzi egységben belül, melyek tartalmazták ezt a típusú ékszert. A területen lévő ékszertípus erősebb koncentrációja alapján (hiszen vélhetően nem csupán egyetlen, hanem több közösségnél is adatható megléte) egy erős délnyugati hatás meglétét láthatjuk igazolhatónak.

A fülbevalók összességét tekintve Sopron és Vas megye, valamint Heves területén körvonalazódik egy-egy csoport. Két olyan típus is ismert, melyek legalább 2 lelőhelyről is előkerültek. Ezek közül a növényi mintás I. 1. típus ismert öt lelőhelye csaknem lefedi az összes – kelet-alpi jellegű – tárgy lelőhelye által kirajzolt területet. A másik, ugyancsak növényi mintás, kétfelé nyíló életfával díszített I. 2. a. típus a Dunától keletre Egerből és Tápérol ismert. Érdekes, hogy a tremolirozott és az emailberakásos fülbevalók kétharmada a Dunától kelet-

¹⁹⁷⁰ Szigeti Judit szíves közlését köszönöm!

¹⁹⁷¹ Török Gyula a II. fázisba sorolta a 30., 70–71. és a 148. számú temetkezéseket, míg a 456. számú a III. fázisba: Török 1962, 144–159, 159–169.

re látott napvilágot, az ún. Karantán-Köttlach kör törzsterületétől távolabbi vidéken. Erdélyből viszont ilyen ékszer mindeddig nem ismert.

Fordított az arány viszont a korongfibulák tekintetében, melyek két kivétellel a Dunántúlról, illetve a Duna-Dráva összefolyásának körzetéből ismertek. Győr és Moson megyék, valamint Baranya Duna menti szakaszán sűrűsödnek. Egy kisebb csoportot képezhet továbbá Székesfehérvár körzete.

Említettem már, hogy az egyes tárgytípusok készítési helyének kérdésében nagyon sok a bizonytalanság. A gombos végű karikák kapcsán már bemutattam azok feltehetően nyugati készítésű darabjait. A fülbevalók esetében a párhuzamok egyértelműen a Kelet-Alpok vidék déli részének irányába mutatnak. Kelet-Ausztria területére ezek Vinko Šribar és Vida Stare véleménye szerint délről, Pannonia közvetítésével kerültek egykor. A kovácsolt, életfamintás fülbevalókat is déli irányból származtatják, véleményük szerint azok az intenzív kapcsolatok bizonyítékai Karintia és Steiermark között.¹⁹⁷² Ennek alapján feltételezhetnénk azok további, észak felé történő terjedését is, hiszen az É-D-i futású egykori Borostyánkőút nyomvonaláról több lelőhelyet is ismerünk. A fibulák esetében ezzel szemben az I. és a VIII. típus nagy valószínűséggel Rajna-vidéki áruként határozható meg. A bizonytalanságtól leginkább mentesnek az utójjára maradt oroszvári (Rusovce, Sl.) kapszuladisz tűnik. E tárgytípusnak a mai Németország területéről nem ismertek példái,¹⁹⁷³ így kelet-alpi területeken történő készítése kétségtelennek látszik, figyelembe véve a tipológiaiailag hasonló darabok elterjedési területét, annak Dunától délre eső része jöhet leginkább számba.

Itt említem meg az ezzel összefüggő utak kérdését, hiszen a kapcsolatok során elengedhetetlen ezek áttekintése, ugyanis az adott környezetben feltűnő idegen jellegű tárgyak utalhatnak a terület gazdasági, kereskedelmi viszonyaira, körvonalazzák a kommunikációs csatornák nagyságát, illetve jelölhetnek útvonalakat is.¹⁹⁷⁴ A Római Birodalom térhódítása során létesített, s a birodalom bukása után is vélhetően használatban maradt, É-D-i irányú egykori Borostyánkőút,¹⁹⁷⁵ mely a Muraszombat – Szombathely – Locsmánd (Lutzmannsburg, A.)

– Sopron vonalon át vezetett Bécs irányába, leletekkel jól alátámasztható: Ikervár, Csepreg, Locsmánd (Lutzmannsburg, A.), Sopronkeresztúr (Deutschkreuz, A.) lelőhelyei révén. Az egykori római utak közül a Duna menti *limes*út¹⁹⁷⁶ – mely Győr és Moson érintésével vezetett nyugati irányba a folyó mentén – szintén olyan lelőhelyek mellett fut, ahonnan ilyen jellegű tárgyakat ismerünk: Győr-Pósdomb, Mosonszentmiklós, Lébény, Oroszvár (Rusovce, Sl.), Németóvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.). Ezen lelőhelyek esetében természetesen a Dunán történő folyami hajózás szerepét is mérlegelni kell, hiszen ha lehetséges volt, bizonyára ez a lehetőség a szárazföldi utakkal szemben szívesebben választott közlekedési mód volt.¹⁹⁷⁷ Mint már említettem, figyelemre méltó ugyanakkor, hogy délnyugat felől, a Muraszombat – Vasvár – Veszprém útvonalnak csupán Veszprém környéki részétől ismerünk kelet-alpi jellegű tárgyakat, a Mura és a Zala folyók közti terület leletmentes.

Mára a többé-kevésbé folyamatos 9. századi anyagközlések nyomán több olyan lelőhely is ismertté vált,¹⁹⁷⁸ melyekről előkerültek a Kelet-Alpok vidékre jellemző lelettípusok, még ha nem is nagy számban, de arra utalva, hogy ezek jelen voltak a Dunántúlon. Mivel az egyes típusok kronológiai helyzetét már említettem, így itt már csak arra szeretnék utalni, hogy az ún. klasszikus leletanyagot szolgáltató sírok leletei között csupán a gombos végű karperecek találhatók meg, egyéb ékszerek nem. Sajnos a dettai (Deta, Ro.) temető a kérdést nem segít eldönteni, a zsitvabesenyői (Bešenov, Sl.) pedig inkább ún. köznépi jellegű. Kérdés tehát, hogy miért nem találhatók meg a kelet-alpi jellegű tárgyak a 10. század első felében a Kárpát-medencében, hiszen ezek beszerzésének lehetősége minden valószínűség szerint megvolt, ugyanis 899 és 952 között Friaulon át vezetett a magyarok útja Itáliába. Még ha a támadások nyomán a terület idővel részben el is néptelenedhetett, teljesen lakatlanná azonban feltehetően nem vált,¹⁹⁷⁹ így a lehetőség adott volt, hiszen erről a területről nagy számban ismertek kelet-alpi jellegű leletek.¹⁹⁸⁰

A kelet-alpi jellegű leletanyag Kárpát-medencei emlékeinek áttekintése után vizsgáljuk meg a kérdést annak másik oldaláról, vagyis, hogy milyen „magyar

¹⁹⁷² ŠRIBAR-STARE 1979, 210, 215.

¹⁹⁷³ OBENAU 2006, 338.

¹⁹⁷⁴ BRATHER 2004, 555–567; VIDA 2006, 212.

¹⁹⁷⁵ Az ókori utak részleges használata már a magyarok Dunántúlon való megjelenése után megtörténhetett, hiszen Észak-Itáliából a Borostyánkőúton lehetett a legrövidebben elérni a Dunántúlt, s ezen út használata korabeli éremltet alapján is igazolhatóan látszik: KISS-TÓTH 1987, 127.

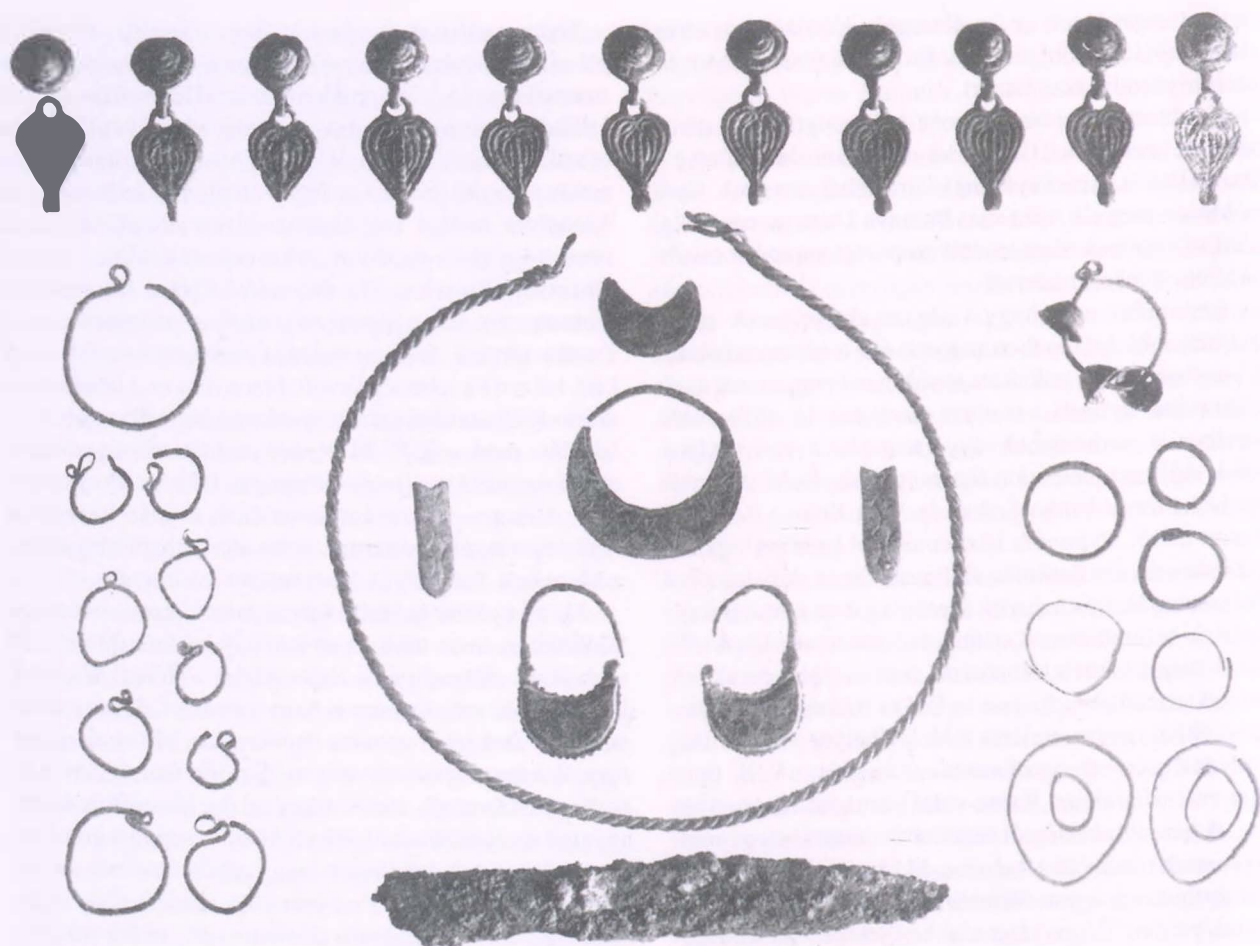
¹⁹⁷⁶ A római kori *limes*út egyes részei a magyarok Kárpát-medencei megjelenésekor is megfelelő állapotban lehettek, így azokat az újonnan beköltözők használhatták is: PETROVICS 1994; KISS 2000, 276; VISY 2000, 122.

¹⁹⁷⁷ WOLFRAM 1987, 435.

¹⁹⁷⁸ Pl. Zalasabab-Borjuállás sziget (MÖLLER 1991, 169; MÖLLER 1994, 93–94; SZÓKE 2002, 110), Lukácsháza-Szölöhegy (KISS 2000, 275), Balatonőszöd-Temetői-dűlő (BELÉNYESY-HORVÁTH 2004, 24).

¹⁹⁷⁹ SVOLJŠAK-KNIFIC 1976, 82–83, Sl. 27; PLETERSKI 2013, 168.

¹⁹⁸⁰ MADER 1991, 44–45.

104. kép. Leletek Langenschönbichl lelőhelyéről

típusú¹⁹⁸¹ leletek, temetkezési szokások ismertek a Magyar Fejedelemség, majd a Magyar Királyság feltételezhető határától nyugatra eső területről, s ezek milyen módon interpretálhatók.

A kutatásban már évtizedekkel ezelőtt felmerült, hogy az ún. Köttlach kultúra vizsgálata során a jellegzetes lelettípusok mellett szükséges megvilágítani a többi odakerült tárgytypust – pl. kéttagú csüngők, lunulák, szőlőfürtdiszes fülbevalók, S-végű karikák – is, melyeknek eddig esetleg kevesebb figyelem jutott.¹⁹⁸²

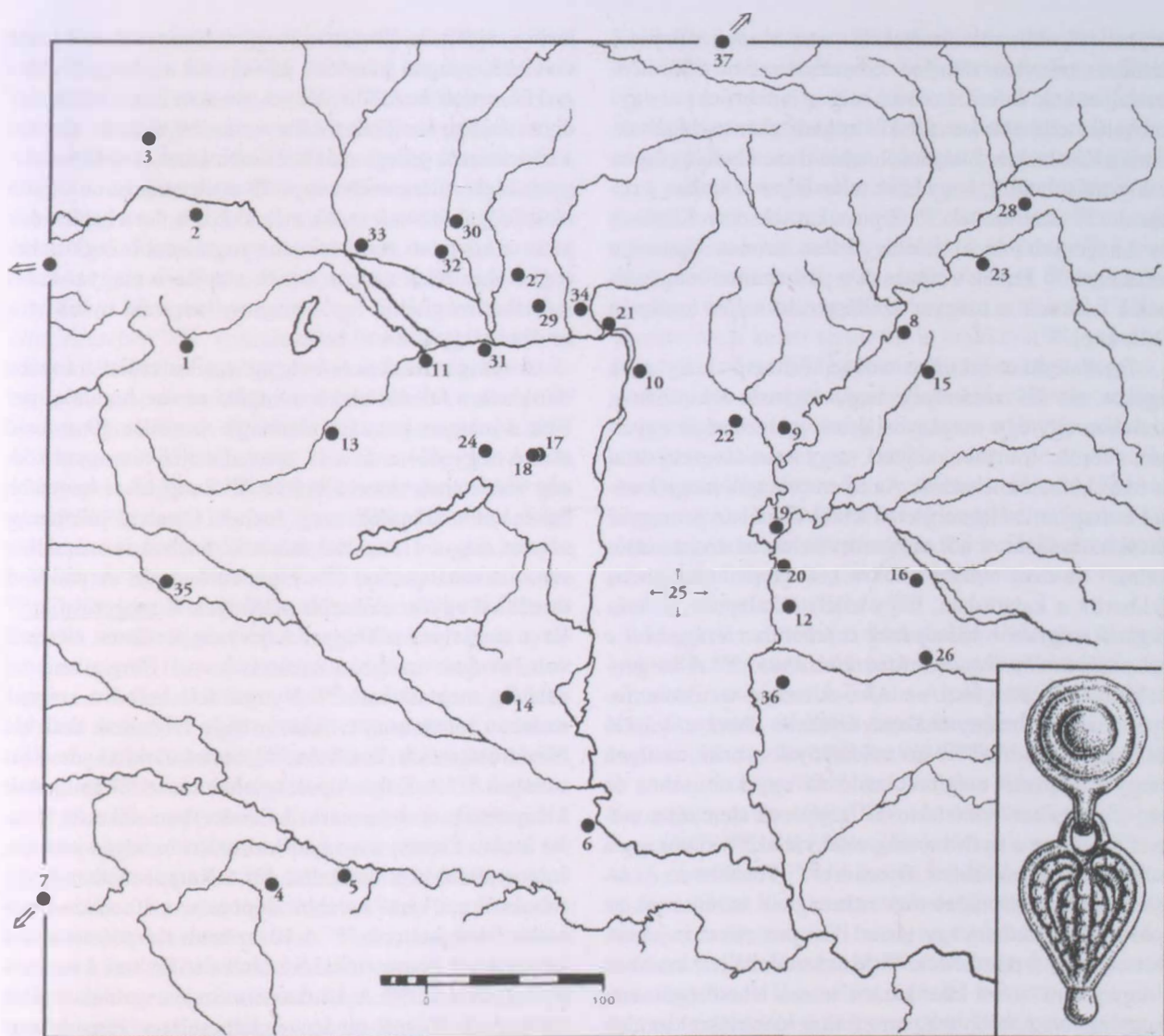
Az első és legfontosabb kérdés, hogy melyek azok a leletek, rítuselemek, melyeket figyelembe kell venni. Míg a Kelet-Alpok vidékének anyagi kultúrája kapcsán ez viszonylag egyértelmű volt, fordítva már tartalmaz bizonytalansági tényezőket.¹⁹⁸³

Elsőként a kisebb csüngős és egytagú díszeket említem meg, melyek magyar jellege kétségtelennek tűnik, noha azok megtalálhatók a korabeli bolgár területek leletanyagában is. Összesen 5 olyan lelőhely szerepel a szakirodalomban, ahol előkerült ez a tárgytypus: Német-

¹⁹⁸¹ A szakirodalomban megtalálható kifejezést használom én is, ami azért is megfelelőnek tűnik, mert nem tudjuk bizonyítani, hogy minden személy, akit olyan tárgytypusokkal és/vagy temetési rítus alapján temettek el, melyeket a magyarságra jellemzőnek tekint a kutatás, a magyar etnikumhoz tartozott-e.

¹⁹⁸² ŠRIBAR–STARE 1979, 221.

¹⁹⁸³ Noha a korabeli Európában a lovas vagy lószerszámos temetkezések elsősorban a magyar szállásterületen figyelhetők meg, másik nagy csoportjuk pedig Skandináviában található, főként a települési vagy uralmi központokban koncentrálódva (KIND 2008), azonban ennek ellenére ezeket, valamint a fegyverzet körébe sorolható leleteket a vizsgálatba nem vontam be, hiszen a magyar szállásterületől vagy a későbbi Magyar Királyság területéről távolabb előkerült leletek fegyveres konfliktus emlékei is lehetnek, tehát nem feltétlenül a magyar megtelepedése. A többségében előforduló nyilcsúcsok mellett ez vonatkozik az Augsburgnál előkerült szablyára is (SCHULZE-DÖRRLAMM 2006, 61. Abb. 11). A fegyveres konfliktussal való összefüggés gondolata sirból előkerült fegyverlelet esetében is felbukkan a szakirodalomban: PROFANTOVÁ 2008, 158.

105. kép. A Köttlach és Langenschönbichl lelőhelyeken előkerült csüngős díszek típusának elterjedése:

1. Köttlach, 2. Langenschönbichl, 3. Gars, 4. Gomjenica, 5. Kočičevo, 6. Valkóvár, 7. Pordenone, 8. Ároktő,
9. Besenyszög, 10. Dunakeszi, 11. Györszentiván, 12. Hódmezővásárhely, 13. Ikervár, 14. Pécs, 15. Püspökladány,
16. Szabadkígyós, 17–18. Székesfehérvár, 19. Szelevény, 20. Szentés, 21. Szob, 22. Tápiószéle, 23. Tiszabercel,
24. Várpalota, 25. Ismeretlen lelőhely, 26. Arad, 27. Zsitvabesenyő, 28. Kisdobra, 29. Csúz, 30. Udvarnok,
31. Komárom, 32. Taksonyfalva, 33. Csölle, 34. Ipolykiskeszi, 35. Ptuj, 36. Rábé, 37. Zelenče

óvár (Bad Deutsch-Altenburg, A.),¹⁹⁸⁴ Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) 2., 23. sír,¹⁹⁸⁵ Köttlach,¹⁹⁸⁶ Langenschönbichl [104. kép].¹⁹⁸⁷ Továbbá Fettich Nándor kéziratosa szerint az unterhaidi 3. számú temetkezéséből is ilyen csüngők ismertek.¹⁹⁸⁸

Lajtabruck (Bruck an der Leitha, A.) temetőjében a két sírban egykor legalább 5 db csüngős és 6 db egytagú, illetve 5 db csüngős és 3 db egytagú, Köttlachban legalább 13 db csüngős, míg Langenschönbichlben 11 db csüngős veret volt. Ezek közül azonban az utóbbi két

¹⁹⁸⁴ TAKÁCS 2006, 239.

¹⁹⁸⁵ KREITNER 2000, 186, 193, *Abb.* 5, 27.

¹⁹⁸⁶ PITTIONI 1943, 16, *Taf.* X.

¹⁹⁸⁷ FRIESINGER 1975, 88, *Taf.* 23.

¹⁹⁸⁸ FETTICH é. n. 40–41. – A Dunától északra Gars-Thunau lelőhelyről is ismertek ilyen veretek: FRIESINGER 1965, 86, *Abb.* 14.

lelőhelyről előkerült veretekről – az eredeti állapotot kérdéses arányban tükröző – darabszámukon felül nem rendelkezünk információval, míg a lajtabrucki – egykor talán teljesebb készletek – ruhadíszként szolgáltak. Emiatt Köttlach és Langenschönbichl esetében is csupán valószínűsíthetjük, hogy ezek talán teljes számban a ruházatot¹⁹⁸⁹ díszíthették.¹⁹⁹⁰ Típusaikat tekintve Köttlach és Langenschönbichl leletgyűjtése azonos típusokat tartalmaz.¹⁹⁹¹ Ennek a típusnak a párhuzamai megtalálhatók csaknem a magyar szállásterület teljes területén [105. kép].¹⁹⁹²

Értékelésüket tekintve valószínűsíthető, hogy ezek egykor ott élt személyek hagyatékának tekinthetők, szemben egy-egy magányos sírral, melyek akár egyetlen, a terület irányába megtett, vagy azon átvető úttal is összeköthetők lehetnek. Az ilyen csüngők megjelenését a magyar szállásterületen kívül általában a magyar divat hatásaként, a női viselet átvételeként szokás értékelni,¹⁹⁹³ s nem etnikai okokra kell gondolnunk, noha felmerült a kutatásban, hogy a leletek alapján „a honfoglaló magyarok köznépeinek is jelentős szerepe volt a település etnikai képének kialakításában”.¹⁹⁹⁴ A langenschönbichli csüngőket az Alsó-Ausztria területén folyó árucserre bizonyítékként értékelte Révész László és Takács Miklós.¹⁹⁹⁵ Más vélemények szerint az ilyen tárgyak kapcsán megfontolandó az egy kultúrához és egy „szerephez” való tartozás igényének elemzése, melyet az ember a nyilvánosság előtt vállal,¹⁹⁹⁶ s ami így a ruházaton keresztül is kifejeződik.¹⁹⁹⁷ Továbbá az „idegen” ruházati díszítőelemek ritkaságnak számítottak az adott környezetben, így társadalmi presztízst is jelenthettek vagy teremthettek.¹⁹⁹⁸ Mindezek mellett azonban – úgy vélem – nem lehet kizárni annak lehetőségét sem, hogy egy vagy több magyar etnikai identitással rendel-

kező személy is élhetett a magyar törzsterülettel kissé távolabb, nyugati irányban. Mivel ezek a sírok a 10. század közepétől kezdődő időszak elé nem keltezhetők, így olyan érában kerültek földre e viseleti elemek, amikor a kapcsolatok jellege már békésebb lehetett. Ezért e tárgyak idekerülése esetében a divatjelenség mint kiváltó ok is joggal feltételezhető, még akkor is, ha a határvidék talán a központi területeknél nyugtalanabb régió lehetett. Nehéz tehát csupán ennek alapján a magyar hatás mértékét megítélni, így – amennyiben mód nyílik rá – további tárgyakat kell keresni.

A Kárpát-medencei magyar szállásterület irányába mutatnak a félhold alakú csüngők, az ún. lunulák, melyek a magyar kutatás véleménye szerint a 10. század utolsó negyedében és a 11. század elején a magyar köznép viseletének részét alkották.¹⁹⁹⁹ Ennél kissé hosszabb használatot állapított meg Jochen Giesler, véleménye szerint még a 11. század második felében is számolhatunk használatukkal.²⁰⁰⁰ Elgondolását az Árpád-kori érmékkel együtt előkerült példányok is megerősítik.²⁰⁰¹ Ez a tárgytypus a Magyar Királyság területén elterjedt volt, nyugati irányban egészen a mai Burgenland területéig megtalálható.²⁰⁰² Nyugat felé haladva számuk azonban rohamosan csökken, ritkán fordulnak csak elő Niederösterreich területén,²⁰⁰³ Steiermarkban és Kärntniban.²⁰⁰⁴ A Kelet-Alpok belsőbb részeiről pedig már hiányoznak. A steiermarki Judendorfban előkerült lunulát Stefan Eichert a magyar kulturális befolyás jeleként, import darabként értékelte, ám a Kárpát-medencei daraboknál azt kissé korábbi időpontra, a 10. század második felére keltezte.²⁰⁰⁵ A 10. századi Kárpát-medencei kapcsolatok bizonyítékként értékelte Eichert a szemesgyöngyöket is.²⁰⁰⁶ A köttlachi csüngős veretek mellett ugyancsak Kárpát-medencei kapcsolatra vagy közve-

¹⁹⁸⁹ Eltérő példákat mutatnak azok a sírok, ahol az ingnyakdíszeket másodlagosan használták fel, általában a nyaklánc díszei közé illesztve. Ezek száma azonban messze alatta marad a köttlachi vagy a langenschönbichli darabok számának (amennyiben feltételezzük, hogy egy-egy sírból vagy legalábbis nem darabonként különböző sírokból származnak), sőt, néha másodlagos alakítás nyomai is felfedezhetők rajtuk: DEMO 2009, 472.

¹⁹⁹⁰ Herwig Friesinger nyakdíszként határozta meg a langenschönbichli csüngős díszeket (FRIESINGER 1975, 88), míg Martin Krenn rekonstrukciós rajzán a lajtabrucki 23. sír vereteinek a ruha zárásában betöltött szerepét feltételezte (KRENN 2000, 198, Abb. 23).

¹⁹⁹¹ Míg Željko Demo osztályozásában a 13. (DEMO 1983, 288–290), addig Bálint Csánád felosztásában az 1/a típust (BALINT 1991, 123–126).

¹⁹⁹² DEMO 1983, 288–290, Sl. 12; DEMO 2009, 534–535; BALINT 1991, 123, 126, Taf. XLIII.

¹⁹⁹³ BALINT 2000, 344; FELGENHAUER–SCHMIDT 2006, 266; TAKÁCS 2006, 239. – Fettich Nándor ettől eltérő véleményt fogalmazott meg, véleménye szerint „a germán és szláv népek, nem igen gondolhattak arra, hogy az ő ellenségeiknek a pusztai népeknek legjellegzetesebb kultikus ékszereit átvegyék vagy azokat utánozzák.” (FETTICH é. n. 40–41).

¹⁹⁹⁴ MESTERHÁZY 1975, 288.

¹⁹⁹⁵ RÉVÉSZ–TAKÁCS 2006, 44.

¹⁹⁹⁶ BRUNNER 2006, 275.

¹⁹⁹⁷ BRATHER 2004, 559–563.

¹⁹⁹⁸ BRATHER 2004, 561.

¹⁹⁹⁹ KRALOVÁNSZKY 1959; SZÓKE 1962, 90–91.

²⁰⁰⁰ GIESLER 1981, 130–130, Taf. 53.

²⁰⁰¹ DEMO 2009, 481–482.

²⁰⁰² OBENAU 2006, 248–254.

²⁰⁰³ FRIESINGER 1975, 104.

²⁰⁰⁴ KOROŠEC 1979, 33–34, 121–123.

²⁰⁰⁵ EICHERT 2010, 162–164.

²⁰⁰⁶ EICHERT 2010, 244–245.

títésre utal a temetőből előkerült lépcsős fejű gyűrű, mely tárgytypus elterjedése főként a Dunántúlon és a Kisalföld északi felén igazolható.²⁰⁰⁷ Ezeknek az ékszereknek az elterjedése azonban erőteljes regionális különbségeket is mutat. Szóke Béla még úgy foglalt állást, hogy a nyakperek Kárpát-medencei megjelenése összefügghetett a Köttlach kultúra hatásával,²⁰⁰⁸ Szabó János Győző azonban rámutatott arra, hogy „*Karintia, illetve a szlovének X. századi anyagi kultúrája aligha játszhatott szerepet nyakpereceink megformálásban és elterjedésében*”.²⁰⁰⁹ Ezért a folyamat inkább fordított irányú lehetett. A nyakpereceket a kelet-alpi temetőkben a magyar elemek közé sorolta Jochen Giesler is.²⁰¹⁰ Ezek megtalálhatók Köttlach,²⁰¹¹ Langenschönbichl²⁰¹² és Altenmarkt²⁰¹³ lelőhelyein, összesen 2, 1, illetve 1 db, s lényeges, hogy az előbbi két temetőben további magyar jellegű leletek is voltak. Észrevehető azonban, hogy a Kárpát-medence déli részén számuk nyugati irányba haladva csökken. A ptuji temető feldolgozása kapcsán – melyből legalább 16 db nyakperccel került elő – Paola Korošec az ún. Bjelo-Brdo elemek közé sorolta a nyakpereceket is.²⁰¹⁴ Hasonló kialakítású ékszerek, 2 db fonott karperec a Graz melletti, Judendorf-Strassengel lelőhelyéről ismert,²⁰¹⁵ egy további „*Bijelo Brdo*” variánsról pedig Graz-Schubertgasse lelőhellyel Brigitte Mader tudósított.²⁰¹⁶ Mint már a gombos végű karikák kapcsán említettem, a karperek szintén nem voltak jellemzők a Kelet-Alpok vidékére, a 9–10. században relatíve ritka leletnek számítnak.²⁰¹⁷ A fent említett példányokkal kapcsolatban Korošec úgy foglalt állást, hogy mivel a különböző karperek viselete általánosságban nem a Karantán kultúrkör karakterisztikus része, így azok bizonyosan idegen elemekként értelmezhetők, s azokat – a nyakperekhez hasonlóan – az ún. Bjelo-Brdo kultúra elemei közé sorolta.²⁰¹⁸

A sírokba helyezett étel- és italmellékletre utaló agyagedények Köttlach, Lajtabruck (Bruck an der

Leitha, A.) és Mautern²⁰¹⁹ lelőhelyein is megtalálhatók. A sírokba kerámiaedényben helyezett étel- vagy italmellékletek a Kelet-Alpok vidékén, a Karoling-kori temetkezésekben még megtalálhatók voltak, ám már ekkor megfigyelhető volt, hogy a karoling expanzió nyomán ezek száma fokozatosan csökken. Így Karintiában a 9. század korai időszakára voltak csak jellemzők, s még ugyanebben a században eltűntek a sírokból.²⁰²⁰ Steiermark területén is a 9. század első felében, de legkésőbb e század folyamán hagytak fel ezzel a szokással.²⁰²¹ Niederösterreich keleti területén is rendkívül kis számban ismertek csupán.²⁰²² Így felmerül a lehetősége, hogy ez a szokás talán a magyarság megjelenésével éledhetett újjá. A honfoglaló magyarság jellegzetes edénytípusának, a cserépbográcsoknak egy kisebb, grafitos peremtöredéke – a Dunától északra – Sand várában került elő.²⁰²³ Ezen tárgy alapján feltételezhető, hogy egy helyi fazekas készítménye lehetett, aki a magyarok étkezési kultúrájában jellegzetes helyet elfoglaló főzőedény utánpótlását végezte el a 10. század első felében.²⁰²⁴

Meg kell említeni továbbá azokat a leleteket is, amelyek vélhetően nem a Kárpát-medencében készültek, ám annak közvetítésével is a Kelet-Alpok vidékére kerülhettek, sőt, onnan tovább nyugati irányba. Ilyenek az ún. huroksorral díszített fülbevalók. Ezek az Al-Duna vidéki ékszerek importként kerülhettek a Kárpát-medencébe, majd onnan tovább,²⁰²⁵ de ide sorolhatjuk továbbá az ún. szőlőfürtű díszes fülbevalók öntött változatait is.²⁰²⁶

A bemutatott forrásbázis értékelésének következő lépéseként kísérletet teszek ezek etnikai, kulturális értelmezésére, még akkor is, ha ez korántsem problémamentes vállalkozás. Említettem már, hogy az etnikai vizsgálatok kapcsán a régészet kompetenciája erősen vitatott kérdéssé vált az utóbbi évek kutatásában, s ugyancsak különböző vélemények születtek a régészeti források egyéb módon történő értelmezhetőségének határait illetően is. Mégsem kerülhető meg a kérdés, s ahol

²⁰⁰⁷ DEMO 2009, 518–521, Fig. 46.

²⁰⁰⁸ SZÓKE 1962, 93.

²⁰⁰⁹ SZABÓ 1980, 54, 21. jegyzet.

²⁰¹⁰ GIESLER 1997, 299.

²⁰¹¹ PITTIONI 1943, 13, Taf. XII.

²⁰¹² FRIESINGER 1975, 75–76, Taf. 23.

²⁰¹³ MADER 1986, 138.

²⁰¹⁴ KOROŠEC 1999, 124.

²⁰¹⁵ MODRIJAN 1963, 80–81, Abb. 23; KOROŠEC 1979, 132, Tabl. 77.

²⁰¹⁶ MADER 1986, 141.

²⁰¹⁷ FRIESINGER 1975, 89.

²⁰¹⁸ KOROŠEC 1979, 223, 341.

²⁰¹⁹ SCHMITSBERGER 2006.

²⁰²⁰ EICHERT 2010, 200–201.

²⁰²¹ GUTJAHR 2008, 353–354.

²⁰²² OBENAU 2006, 322–323.

²⁰²³ FELGENHAUER–SCHMIEDT 2006, 263, Abb. 7.

²⁰²⁴ RÉVÉSZ–TAKÁCS 2006, 33; TAKÁCS 2006, 228.

²⁰²⁵ GIESLER 1981, 126–128; MESTERHÁZY 1990, 105–107; MESTERHÁZY 1995; OTA et al. 2009; EICHERT 2010, 97–98.

²⁰²⁶ MESTERHÁZY 1991, 152–154.

lehet a forrásokat is érdemes tovább szélesíteni, a tulajdonképpeni tárgyak, azok viseleti módja és kombinációi mellett a sírok, temetők egyéb jellemzőit is bevonva a vizsgálatba, hiszen a tárgyak mögött lévő ember az, akit az egykori valóságból talán leginkább meg kellene ismernünk.²⁰²⁷ Noha az említett kapcsolati zóna csak a Nyugat-Dunántúl és a Kelet-Alpok vidék területét jelentené/jelenthetné, azonban a bemutatott kelet-alpi jellegű tárgytipusok teljes Kárpát-medencei felgyűjtése révén az értékelést mégis a teljes magyar szállásterület vonatkozásában érdemes elvégezni.

A kelet-alpi jellegű forrásbázis szempontjából az egyik legfontosabb a mai Heves megye, azon belül is Eger környéke. Ebből témánk szempontjából a leginkább érdeklődésre az Egerben feltárt temető tarthat. Magukon az előkerült tárgyakon felül azok viseleti módja, együttes alkalmazása is több egyezést mutat a Kelet-Alpok vidék sírjaiban megfigyelttel. Már a temető feltárója, Kozák Károly felvetette a lehetőségét, hogy a „*köttlachi leletek*” a 973-ban Quedlinburgból hazatérő követekkel, vagy nem sokkal utánuk kerültek Egerbe, az ide érkező egyházi személyek kíséretében.²⁰²⁸ Írott források szólnak a II. század közepén vallon telepések Eger vidékére történő telepítéséről, illetve észak-itáliai hospesek megjelenéséről, bár ez utóbbiak főként csak az Alpok előteréből érkezett népeiséget jelezhetik.²⁰²⁹ Nyugati népeiség megjelenésével az utóbbi terület mellett feltehetően a Kárpát-medence más részein is számolhatunk, még ha a 10–11. század folyamán valóban csupán szórványosan is,²⁰³⁰ s nagyobb számban inkább majd csak a II. század végétől. Azonosításukat azonban nagyban megnehezítik a viseleti elemeket, mellékleteket nélkülöző temetkezési szokásaik.²⁰³¹ Eger kapcsán mégis jó eséllyel feltételezhetjük, hogy a temetőben az ilyen ékszerekkel eltemetettek körében a Kelet-Alpok vidékéről érkező, vagy már a Kárpát-medencében született, de előbbi területre jellemző viseletben, ékszerekkel eltemetett – saját vagy családjuk által képviselt kulturális identitással rendelkező – személyek sírjai bukkantak elő. Ha a forrásbázist kissé kibővítve szemléljük, akkor talán a Kelet-Alpok vidékén belül annak is inkább déli területe jöhetne leginkább számításba, hiszen az egről 278. sírból, valamint Pétervására-Vár lelőhelye esetében pedig az emailos fülbevalóval egy temetőből olyan félhold alakú, csúcson összefutó belső ívvel, áttört lappal rendelkező fülbevalók ismertek, melyek elterjedése az Északnyugat-Balkán irányába mutat. Ezt az ékszertípust fülben való viselete

mellett szerves anyagú fejedőbe, pántba stb. akasztva is felhasználhatták.²⁰³² Meg kell említeni továbbá, hogy a VI. típusba sorolt többgombos végződésű karikák ugyancsak a Délkelet-Alpok területére jellemzőek, s a típus a Kárpát-medencében mindeddig csak Egerből ismert, ami az itteni népesség kapcsolatainak meghatározásához talán szintén adalékkul szolgálhat.

A Tiszántúlról csak annak középő részéről ismert szórványos előfordulásuk, a Duna-Tisza közéről pedig nem ismerem példáikat. A Kárpát-medence keleti, délkeleti részén, megközelítőleg a Partium, a Bánság és Erdély területén ugyancsak nagyobb – bár a Kárpát-medence egészét tekintve nem kiemelkedően nagy – számban találjuk meg ezeket a tárgyakat. Itt elsősorban a gombos végű karikák jellemzőek, a nagyobb átmérőjű, karperecként viselt darabok döntő többsége innen származik. Mivel ezek helyi másolása – úgy vélem – feltételezhető, ez már önmagában utal a területet ért kelet-alpi hatásra. Az itt megfigyelhető jellegzetességek alapján Călin Cosma már kitért az egyes temetők Köttlach kultúrához fűződő kapcsolataira.²⁰³³ Sajnos maguknak a tárgyaknak a jelenlétén felül a dettai (Deta, Ro.) temető esetében más megállapítást nem tehetünk, pedig ez a temető rendkívül fontos lehetett volna, hiszen megmaradt leletei alapján több kelet-alpi jellegű tárgyat is tartalmazott (azt, hogy a megmaradtakon felül mennyit, csupán találgathatjuk). Ezért itt talán alkalom nyílt volna megfigyelni azok viseleti módján túl akár együttesen viselt ékszerekombinációkat is – pl. fibula és fülbevalók stb. –, ami lehetőséget teremtett volna az etnikai és/vagy kulturális identitás vizsgálatára. Ilyen azonban egyedül talán csak a zilahi (Zalau, Ro.) I. sír esetében lehetőségek. Említettem már, hogy a gombos végű karika típusa a magyar szállásterülettől nyugatra történő készítési helyre utal, ami a fülbevalót, továbbá feltételezhető viseleti módját tekintve is egyértelműen nyugati irányba mutat. Azt a kérdést azonban nyitva kell hagynunk, hogy a gyermek valahonnan a Kelet-Alpok vidékéről érkezett-e a Szamos mentére, vagy már itt született, s halálakor idősebb rokonai adták vele ékszereiket. Ezek bizonyára megbecsült darabok lehettek, hiszen a temető kiemelkedő leleteit alkotják. A feltárt 12 sírból további kelet-alpi jellegű leletek azonban már nem kerültek elő, ami akár a temetőt használó közösségen belüli kisebb csoport feltételezését is megengedi. Călin Cosma részben hiányzó jellegzetességek, s az ezekkel szemben viszont megtalálható tárgytipusok, rituális elemek

²⁰²⁷ LÖBKE 2001, 77–78.

²⁰²⁸ KOZÁK 1981, 39.

²⁰²⁹ RÉVÉSZ 2008, 450.

²⁰³⁰ KRISTÓ 2000; KRISTÓ 2003a.

²⁰³¹ RITÓK 2010, 475.

²⁰³² TOMIĆ 2003, 140–141, Sl. 1; LANGÓ 2012, 209, 8. ábra.

²⁰³³ COSMA 2007.

alapján lokalizált a mai Északnyugat-Románia területén egy elkülönülő csoportot, ami a Kelet-Alpok irányába mutat.²⁰³⁴ Érvéleése azonban véleményem szerint megkérdőjelezhető, hiszen vizsgálatában figyelmen kívül hagyta, hogy a marosgombási (Gâmbaş, Ro.) temetőben is dokumentáltak ilyen jellegű ékszereket – a szerző által negatív érvként említett – lovas temetkezésekkel és fegyverekkel együtt. Maroskarnán (Blandiana, Ro.) pedig ugyancsak szablya és nyílcsúcsok kerültek elő, így ezek hiánya az említett csoportnál sem lehet perdöntő érv. Meg kell továbbá említeni, hogy a dettai (Deta, Ro.) temető öv- vagy lószerszámverete a feldúlt sírok esetében felvetheti a lehetőségét annak is, hogy egy vagy több sírban veretdíszes öv és/vagy lószerszám is lehetett, még akkor is, ha egy-egy veret másodlagos, eredeti funkciótól eltérő alkalmazása nem ismeretlen a korszakban a Kárpát-medence déli részén sem.²⁰³⁵

A Dunán átlépve a lelőhelyek egyik fő elterjedési területe a Dunántúl délkeleti része, a Duna–Dráva vidéke, elsősorban pedig Baranya megye. A leletanyag jellegét tekintve azonban e terület eltér a Nyugat-Dunántúlon, illetve Eger környékén megfigyelhető tendenciáktól: itt döntően huzalkarikák és kisebb részben fibulák reprezentálják a kelet-alpi jellegű leletanyagot, mely utóbbiak között azonban emailos díszítésűek nem találhatók. Egy ruhakapcsoló sírban megfigyelt helyzete utalhat talán csak nyugati köpenyviselet nyomára. Rendkívül alacsony a fülbevalók száma, továbbá erről a területről a Kárpát-medencétől vélhetően nyugatra készült gombos végű karikát sem tudok kimutatni.²⁰³⁶

Észak felé a Balaton és a Velencei-tó környékén a lelőhelyek száma alacsonyabb, elsősorban a halimbai temető jelzi a leletek sűrűsödését. Ebben a temetőben ugyan a karikák egy részét tartalmazó sírok egyéb jellemzőik alapján is egy csoportba sorolhatók, nehéz lenne azonban bizonyosan megítélni kulturális, etnikai hovatartozásukat.

A Kisalföld leletekkel kevésbé reprezentált északi feléről Csekej (Čakajovce, Sl.) lelőhelyének két sírjából 1-1 db gombos végű karika ismert. Zsitvabesenyo (Bešenov, Sl.) temetőjéből a félhold alakú fülbevaló mellett egy granulált, gyöngykoszorúval díszített fülbevaló is előkerült,²⁰³⁷ utalva arra, hogy ha szórványosan is, de itt is felbukkannak ilyen ékszerek. Mivel egy temető alapján általános érvényű következtetéseket nem tehetünk, így csupán azt említem meg, hogy ezek keletkezése alapján

úgy tűnik, mintha ebben a temetőben legalábbis korábban megjelentek, s feltehetően hamarabb földbe is kerültek volna. Az ezekkel eltemetett személyek kulturális/etnikai identitásáról nehéz lenne bármi továbbit mondani.

Ezzel el is értünk a tulajdonképpeni nyugati területekhez, ahol ugyancsak sűrűsödnek a lelőhelyek, különösen annak északi és középső részén. Győr megye területéről a győr-pósdombi temetőből ismerünk ilyen ékszereket. Ezek között valószínűsíthetően a Kárpát-medencétől nyugati irányban készült darab is van, a kérdéses sírok további leletei azonban belesimulnak a korszak ún. köznépi anyagi kultúrájába, nem mutatnak semmiféle nyugati orientációt, s amennyire a töredékes adatok alapján megítélhető, ez igaz a temető egészére is. Ugyanez mondható el a mosonszentmiklós-lednice-dombi sírkertről is, azzal a különbséggel, hogy abból csupán egyetlen gombos végű karika ismert. Tovább haladva a Mosoni-Duna mentén következik Lébény-Kaszás temetője. A 9. sírből előkerült fibula tüje ugyan hiányzik, fekvése azonban igazodik a ruhakapcsolók viseleti módjának megfelelő pozícióhoz. Ezért ha itt – és a hasonló majsi 685. sírban – valóban egy nyugati fajta köpenyviselet nyoma bukkant elő, akkor mérlegelni kell, hogy ez milyen további következtetések levonására adhat alapot. Ha figyelembe vesszük a ruházat és a személyes tárgyak szerepéről a szakirodalomban – konkrétan a Kelet-Alpok régészeti leletanyaga kapcsán is –²⁰³⁸ megfogalmazott azon véleményeket,²⁰³⁹ mely szerint ezek további jelentéssel bírtak, s kifejezték az egyén szociális státuszát, így közvetítve azt a társadalom egésze felé, továbbá azt a kérdést, hogy egy sír leletei alapján kulturális identitást is lehetséges-e meghatározni,²⁰⁴⁰ akkor itt vajon egy ilyen idegen identitású személy sírját feltételezhetjük-e. S mivel a lébényi esetében egy 1,5-2 éves gyermeknek ilyen öntudata – mely viseletén, ékszerkészletén keresztül fejeződött volna ki – bizonyára nem lehetett még, akkor legalábbis a felvetés szintjén valószínűleg nem is egyetlenegy emberé lehetett ezen öntudat az adott közösségen belül, hiszen a gyermeket bizonyára szülei vagy rokonai hantolták el, akik a temetés során ezt a tárgyat – talán a köpennyel együtt – a sírba helyezték, utalva ezzel saját öntudatukra. Bizonytalansági tényezőt jelent természetesen továbbra is, hogy ezt a tárgyat valóban másodlagosan használták-e fel,²⁰⁴¹ avagy az ékszer viselteti módjának megfelelően egy köpenyszerű ruhadarabot összefogva került-e a sírba. Mindez viszont

²⁰³⁴ COSMA 2007.

²⁰³⁵ TOMIĆIĆ 2010, 120–121.

²⁰³⁶ Hozzáteszem, hogy a tárgyak egy része máig csupán az 1960-as években megjelent tanulmányokból ismert, melyek nyomdatechnikai minősége azok pontos megismerhetőségének lehetőségét jelentősen korlátozza.

²⁰³⁷ NEVIZÁNSKY 1979, 380, *Tab. IV.*

²⁰³⁸ KRAMER 1994, 71.

²⁰³⁹ BRATHER 2001, 271–272; PANUM BAASTRUP 2009, 524.

²⁰⁴⁰ BRATHER 2004, 565–567.

²⁰⁴¹ TOMKA 2005, 141.

alapot adhatna annak feltételezéséhez is, hogy egy felnőtt – de legalábbis a gyermek koránál mindenképp idősebb személynek megfelelő – viseleti elemben temették el, s így itt tulajdonképpen a biológiai és a temetés során megmutatkozó, a társadalom által megítélt szociális nem közti különbségtétel nyoma bukkant-e fel.²⁰⁴² Vagy az ok ennél jóval prózaibb volt: a szerető szülő valami különlegeset akart még utoljára gyermekének adni.

További kérdésként merülhet fel az elhunyt, vagyis jelen esetben inkább családja hitének kérdése, mivel ezek a korongfibulák a korai keresztény szimbólumok közé sorolhatók,²⁰⁴³ s felmerült a kutatásban elterjedésüknek keresztény missziós tevékenységgel való összefüggése is.²⁰⁴⁴ Nem csupán a lébényi fibula esetében, hanem az egri vár leleteinek kapcsán is megfogalmazódott korábban a keresztény népesség jelenlétének lehetősége.²⁰⁴⁵ Az emailos ékszereken feltűnő keresztény elemek ugyanis bizonyos területeken valóban összefüggésben állhatnak a kereszténység megjelenésével, avagy újra felerősödésével, mint az pl. a 9. század elejétől Karintiában megfigyelhető volt.²⁰⁴⁶ Azonban sem ez, sem más merev séma nem tekinthető feltétlen bizonyítéknak az elhunyt vagy a temetést végzők hitvilágára vonatkozóan, hiszen nem tisztázott, hogy mely kritériumok alapján lehet ilyen személyeket elkülöníteni.²⁰⁴⁷ Egy kora középkori sír esetében nehéz megítélni a benne talált leletek és/vagy a temetési rítus alapján, hogy a sírban fekvő illető a keresztény közösség tagja volt-e. Mindez a Kelet-Alpok vidékének temetkezéseire is igaz.²⁰⁴⁸ A magyar szállásterület, majd a későbbi Magyar Királyság esetében ez még a templom körüli temetőkbe hantolt személyek esetében is kérdéses, hiszen a temetést a hátramaradottak végzik, s így befolyásolhatják az elhunyt ilyen irányú reprezentációját. Az esetek többségében tehát a korongfibulák olyan funkció nélküli díszítőelemek lehettek, melyek szimbolikus kifejezőereje, jelentése nem bizonyítható, még ha ilyen interpretációjukat elvetni sem lehet egyértelműen. Gyakorlati szempontból pedig a magyarság viseletéből vélhetően ekkor hiányzott az a köpenyszerű ruhadarab, amit ruhakapcsolókkal foghattak volna össze, a ruházat

zárására ekkor – az egyetlen ismert kömpöci példát kivéve – gombok szolgáltak.

A lébényi fibula rokon darabja a németóvári 36. sírből ismert. A fentebb megfogalmazott gondolatok itt is érvényesek, ráadásul a sír egyéb leletei sem mutatnak nyugati irányultságot. A sírkert általános lelettípusai mellett – a már citált csüngős vereteken felül – az állatfejes karperecek és a kerámiaedény melléklet is inkább keleti irányba mutat. A temető etnikai besorolása a szakirodalomban kérdéses,²⁰⁴⁹ ám magam sem látom akadályát annak, hogy magyar közösséghez kapcsoljuk, s a leletanyag nyugati irányú elemeit esetlegesen kulturális kapcsolatokkal magyarázzuk.²⁰⁵⁰ Igen valószínű, hogy a lébényi és a németóvári fibulák – mint arra már Tomka Péter is utalt²⁰⁵¹ – Mainz környékéről származhatnak.²⁰⁵²

E két fibulát tartalmazó lelőhely között helyezkedik el az oroszvári (Rusovce, Sl.) temető, melynek 200. sírjából származik a magyar szállásterület – tudomásom szerint – egyetlen eddig ismert kapszuladísz, mely a Kelet-Alpok vidéki sírokban megfigyelt helyzettel nagyjából azonos helyen volt, analóg darabjait már bemutatam. Ezzel együtt olyan fémkarikákkal kiegészített huzalkarikák is előkerültek, melyek a karikák már említett gyöngyös díszítését idézhetik. A 68. sírből származó lánccsüngős fülbevalók párhuzamai ugyancsak a Délkelet-Alpok vidék irányába mutatnak,²⁰⁵³ de a sírből előkerült morva díszgombok alapján morva etnikai jelenlét lehetősége is felmerült már a kutatásban.²⁰⁵⁴

Oroszvár (Rusovce, Sl.) temetőjétől délnyugatra mintegy 10 km-re, Lajtakátán (Gattendorf, A.) egy előzetes közlemény alapján ismert emailberakásos fibula utalhat a nyugati hatásra.

Sopron megyében a locsmánda (Lutzmannsburg, A.) és a sopronkeresztúri (Deutschkreuz, A.) fülbevalók mellett Rőjtökmuzsaj-Zsebedombról ismert egy gyöngykoszorúkkal díszített, kampós végű ékszer, melynek paralel darabjait a Kelet-Alpok vidékén találjuk, s hasonló mondható el a himodi temető alsó ívén félholddal díszített fülbevalójáról is.²⁰⁵⁵ Dél felé tovább az Ikervár-Virág utcai temető gombos végű karikáin

²⁰⁴² FARKAS 1987, 14–16; ŠTULAR 2007, 49–50.

²⁰⁴³ SPIONG 2001; PANUM BAASTRUP 2009.

²⁰⁴⁴ ULRIKSEN 2002, 157; MÖLLER-WILLE 2005, 454–457.

²⁰⁴⁵ KOZÁK 1981, 38–39.

²⁰⁴⁶ GLEIRSCHER 1996, 25.

²⁰⁴⁷ SCHÖLKE 1998; NOWOTNY 2007, 195.

²⁰⁴⁸ KRAMER 1994, 33.

²⁰⁴⁹ MAKKAY 2010, 63–64.

²⁰⁵⁰ GIESLER 1997, 299.

²⁰⁵¹ TOMKA 2000, 19; TOMKA 2011.

²⁰⁵² Ezzel szemben Mesterházy Károly – aki ezt a leletet talán még nem ismerhette – a karantán-szlovén vidékről eredeztette az emailos korongfibulákat, a lemezes vagy zománcos fülbevalókat és a gombos végű karikákat: MESTERHÁZY 1993, 459. A hasonló ruhakapcsolók közül ugyancsak a német területről származó import darabnak tekinti a fürki fibulát Stefan Eichert is: EICHERT 2007, 54.

²⁰⁵³ KAMENJARIN 2009, 110; TOMKA 2011.

²⁰⁵⁴ BÁLINT 1976, 250.

²⁰⁵⁵ TOMKA 2005, 141, *Abb.* 14; TOMKA 2011a, 200–204, *Abb.* 4.

felül a 100. sír nagyobb méretű, kampós S-végű karikái említendők,²⁰⁵⁶ Csepreg kapcsán pedig az emailberakásos fülbevaló.²⁰⁵⁷ Úgy gondolom, hogy a leletanyag egy része kapcsán itt elsősorban a Borostyánkőút és a kereskedelem szerepét kell kiemelnünk – ami a fülbevalók esetében talán utalhat azok származási helyére is – és talán kevésbé a népmozgásoknak kell tulajdonítanunk e tárgytipusok megjelenését, hiszen a személyes kapcsolatok szorosabb jeleként értékelhető ékszerkombinációk, illetve azok analóg viseleti módjai – Eger temetőjével szemben – ebből a régióból nem ismertek. Ez utóbbit véleményem szerint alátámaszthatja az ikervári karpercként sírba helyezett gombos végű karika is, hiszen itt bizonyosan nem a Kelet-Alpok vidékén megfigyelhető viseleti mód szerint, azaz fejékszerként került a sírban, hanem másodlagos felhasználásban: a gyermek karjára helyezve. Emiatt – úgy gondolom – megengedhető a feltetelezés, hogy sem a gyermek, sem szülei nem idegen etnikumúak vagy idegen kulturális identitással rendelkezők lehettek.

Ezzel azonban a magyar szállásterületen elhelyezkedő lelőhelyek végére értünk. Figyelemre méltó, hogy ezek a leletek közöletlen voltak miatt a kutatás számára eddig vagy homályban maradtak, vagy teljesen hiányoznak a délnyugat-dunántúli temetőkből, közülük is elsősorban Zalavár környéki hiányuk feltűnő. A 9. század második felének karoling központjában, illetve az annak vonzáskörzetében található temetőkben még felbukkanak (elsősorban fejékszerek formájában),²⁰⁵⁸ arányaik megítélésére azonban ezen temetők közléséig várunk kell. Jelentős mértékben elterjednek vélhetően mégsem számítottak, mint ahogy a Dunántúl Karoling-kori viseletében sem tudott meggyökerezni a Kelet-Alpok vidékén is kedvelt zománcos fibulák viselete.²⁰⁵⁹ Az ún. Köttlach kultúra is számos vonásban eltért a Mosaburg/Zalavár központból kisugárzó műveltségtől, ennek kapcsán pedig már megfogalmazódott a kérdés a kutatásban, hogy vajon a Kerka völgye ekkor lakatlan határsávként működött-e.²⁰⁶⁰

²⁰⁵⁶ HAJMÁSI–KISS 2000, 58, 42. tábla.

²⁰⁵⁷ KISS 2000, 33, 3. tábla.

²⁰⁵⁸ Zalasabbar-Borjúállás-sziget több sírjából is karantán típusú lemez és üvegyöngycsüngős fülkarika ismert (MÖLLER 1991, 169–170; MÖLLER 1994, 93–94; SZÓKE 2002, 110), Esztergályhorváti-Alsóbárándpuszta temetőjében pedig feltehetően a karantán területről származó üvegyöngyös és drótcsüngős függőket dokumentáltak (MÖLLER 2004, 18).

²⁰⁵⁹ SZÓKE 2005, 135.

²⁰⁶⁰ SZÓKE 1996, 31. – A 9. századi ún. *vor-Köttlach-Horizont* (GIESLER 1980, 89, *Abb.* 6.) vagy Karantán-Köttlach kör (KOROSÉC 1990, *Archäologische Karte*) területi kiterjedését illetően a leletanyag elemzése ma már annak keleti irányban történő nagyobb kiterjedését mutatja (SZÓKE 1992, 843).

²⁰⁶¹ SZÓKE 2004, 178.

²⁰⁶² GUSTIN 2006, 253.

²⁰⁶³ TOMIČIĆ 1992, 113–123.

²⁰⁶⁴ A régészeti leletanyag elterjedését térképen ábrázolja: GIESLER 1980, 89–93, *Abb.* 7–9.

²⁰⁶⁵ BÁLINT 1976, 250.

²⁰⁶⁶ GIESLER 1980, 89–93, *Abb.* 8.

²⁰⁶⁷ Ilyen pl. a Mura–Dráva torkolat vonzáskörzetében, a Mura vonalától mintegy 10 km távolságban délre előkerült, legkorábban a 10. század közepétől keltezhető šenkoveci temető emailberakásos, félhold alakú fülbevalója, melyet Vladimir Sokol import darabnak határozott meg, utalva a környezetében idegen voltára: SOKOL 1996, 86.

A magyar honfoglalás után, a 10. század elején bizonyára új fejezet kezdődött a Délnyugat-Dunántúlon élő emberek mindennapjaiban, akik közül az előkelő világi és egyházi személyek, továbbá szolgálonépük egy része feltehetően elvándorolt, azonban bizonyára voltak olyanok is, akik helyben maradtak.²⁰⁶¹ Ennek ellenére mégis úgy tűnik, hogy a karoling uralom időszakával szemben ekkor már minimális szinten sem éltek a kelet-alpi kapcsolatok, legalábbis – az általam ismert között leletanyagban – olyan tárgytipusok nem találhatók, melyek erre utalnának. Érdekes továbbá az is, hogy nem csupán a 10. század elején, hanem annak végén, sőt, a 11. században sem ismertek ilyen leletek erről a területről. A 10. század eleji hiány talán részben még indokolható lenne azzal, hogy a Mura-vidék népessége megfogyatkozott, esetleg a terület határvédelmi zóna részévé vált. A 10. század második felében azonban ezzel már aligha magyarázható. A 10. század második felétől ugyanis megjelennek a lelőhelyek a Dunántúl délnyugati részén, s a Mura–Dráva vonalától délre is ismerünk több olyan lelőhelyet, amely egyértelműen igazolja a megtelepedést, kizárva a lehetséges magyarázatok sorából egy lakatlanul hagyott területsáv elválasztó, a kommunikációt megnehezítő, vagy egyenesen lehetetlenné tevő szerepét. Sőt, a 10. századtól kezdve a Mura és a Lendva folyók sík vidéke – a Lendva torkolatától kicsit feljebb – már kifejezetten intenzíven lakott volt.²⁰⁶² Úgy tűnik azonban, hogy hiába számol a kutatás ekkortól már a nyugati kulturális befolyással ezen a területen,²⁰⁶³ annak aránya feltehetően alacsony lehetett, nyugatról kelet felé fokozatosan elhalványuló, avagy régészetiileg nem megfogható.²⁰⁶⁴ A kelet-alpi hatás Horvátország területén főként már csupán szórványleletek esetében figyelhető meg,²⁰⁶⁵ így a Dráva–Mura vidékén felbukkanó leleteket általában mint idegen környezetben lévő tárgyakat definiálják,²⁰⁶⁶ import daraboknak határozva meg azokat.²⁰⁶⁷ Feltehetően ez indokolja a Délnyugat-Dunántúl leletmentességét is (s ez talán a baranyai leletanyag fent említett eltérő voltára is magyarázat lehet), hiszen már

a mai Horvátország területén is csupán alacsony mértékben reprezentált, a távolabbi területekre pedig – úgy tűnik – szinte semmi sem került ebből az irányból a kérdéses leletanyagból. Ez talán a Vasvár – Muraszombat út kommunikációs szerepének – jelen témánk szempontjából legalábbis – alacsony volta mellett is szól.

Felderítésre vár ugyanakkor a Partium és a Bánság területén fellelt, a karperecekkal szemben nem helyi készítésű tárgyak útvonala. Említettem már, hogy a leletek főként a Dunántúlon találhatók, ennek oka azonban nem a helyi továbbélt hagyományokra vezethető vissza, hanem a terület geopolitikai helyzetére.

Összefoglalóan elmondható tehát, hogy a Kárpát-medencében, a magyar szállásterületen régészetileg megfogható egy nyugati irányból érkező „hatás”, mely kereskedelemi tevékenység és népmozgás lecsapódása egyaránt lehet, néhány esetben pedig igen nagy valószínűséggel meghatározhatók nyugat-európai etnikai és/vagy kulturális identitással rendelkező személyek sírjai is, melyek kapcsán vélhetően feltételezhetünk a környéken élt hasonló identitású kisebb-nagyobb közösséget/közösségeket is; a leletek többsége azonban inkább a kereskedelem hatásával magyarázható. Illetve, ha az érintett tárgyak között voltak is korábbi generációs bevándorlók tárgyaiként érkező darabok, mire azok – esetleg csak az utódokkal – sírba kerültek, magukon a tárgyakon felül már semmiben sem emlékeztettek esetleges eredeti, korábbi állapotukra. A feltételezett másolás lehetősége azonban utalhat arra is, hogy a közösség igényelte ezeket, de a beszerzés lehetősége talán már nem volt biztosított, ezért helyben készültek utánzataik, ami egy anyagi kultúráját szilárdabban őrző csoportra is utalhat, vagy egyszerűen csak ezek valamiért keresettebb tárgyakká váltak. Mindezek természetesen csak felvetés jellegű megállapítások.

Nyugati irányban haladva tovább, a magyar szállásterület zárt tömbjétől már kissé elszakadva találjuk az egyik legfontosabb temetőt, a Gloggnitz mellett található Köttlach település területén, ami még úgy is jelentős, hogy leletösszefüggései sajnos ismeretlenek. A lanzenkircheni sírtól kevesebb mint 20 km-re, nyugati–délnyugati irányban elhelyezkedő lelőhely esetében ezért bizonytalan, hogy a magyar jellegű leletek egy-egy sírból kerültek-e elő, avagy a sírok, melyek ezeket tartalmazták, kevert eszköztárral rendelkeztek-e. Elvileg a nyakperccs és a csüngős, továbbá a kerek veretek – több Kárpát-medencei példa alapján – származhatnának egy sírból, kettő vagy több nyakperccs sírba helyezése azonban, ha nem is példa nélkül álló, de nem jellemző a korabeli temetkezé-

sekre. Ennek alapján talán nem megalapozatlan a feltételezés, hogy több olyan sírral is számolhatunk, melyekben magyar jellegű leletek voltak. A síronként több lunula visellete a Nyugat-Dunántúl korabeli temetkezéseiben – ha szintén nem is példa nélkül álló, de – nem tekinthető jellemzőnek, szemben a déli²⁰⁶⁸ és ritkábban a Dunától északra fekvő területek leletanyagával. Lényeges elem, hogy az agyagedények alapján igazolható a sírokba helyezett étel- és/vagy italmelléklet adásának szokása is. A köttlachi temető sírszáma ugyan bizonytalan, s mint említettem a leletösszefüggések is kérdések, ám az így is megállapítható, hogy itt legalább 12 db edény került elő. A temető egyfajta regionális különállásról tanúskodik, mely mind az edények sírba helyezését, mind a kerámia előállítás technikáját tekintve másfajta orientációt mutat, s eltér a tartomány északi részén tapasztalhatóktól,²⁰⁶⁹ de különbségeket mutatnak az edények a Kárpát-medencei 10–11. századi sírokból megismert daraboktól is. Kérdés, hogy ez a jelenség a 9. századi szokások továbbélésével magyarázható-e, avagy már a magyarság hatásként, mely hatás a 10. század középső részétől terjedt el a magyar szállásterületen. Mivel a temető vélhetően csak a 10. század középső részétől keltezhető, így talán az utóbbi látszik valószínűbbnek. Azonban ha így is volt, csak a szokás átvételével számolhatunk, hiszen a megőrződött edények markáns különbségeket mutatnak a magyar szállásterület edényeitől. Ugyancsak a pogány temetkezési szokások körébe sorolhatók az előkerült munka- és/vagy használati eszközök, mint a kések és a csiholók, melyek sírba helyezése azonban nem tulajdonítható feltétlenül magyar hatásnak, a szokás ugyanis megtalálható volt más kelet-alpi temetőkben is. A csiholók között a lant alakú darabok általánosan elterjedtek voltak, a kések között azonban a magyar szállásterületről ismert daraboktól tipológiailag jelentősen eltérők is vannak. A Kárpát-medencei kapcsolatokat – annak közvetítő szerepét – húzzák alá a huroksorral díszített és a szőlőfürtdíszes, öntött fülbevalók, a lépcsős fejű gyűrű, továbbá a pödrott végű, kettős farkasfogmintával díszített karperec, s amennyiben sírból került elő – s nem az elhunyt halálát okozta – a levél alakú nyilcsúcs. A nyugati jellegű leletanyagban az ún. *Frauenhofen* típusú fibulák között egy különálló csoportot alkot a köttlachi, a krungli és a klementi ruhakapcsoló,²⁰⁷⁰ s ide sorolható a georgenberg bei micheldorf 43. sír ékszere is,²⁰⁷¹ továbbá egy Oberleisbergből származó fibula.²⁰⁷² Szintén a nyugati irányú orientáció fedezhető fel az állatábrázolásos fibulákban, s a nagyszámú tremolirozott fülbevalóban. Az előkerült emailos példányok között a kétfelé nyíló életfával

²⁰⁶⁸ DEMO 2009, 482–483.

²⁰⁶⁹ FELGENHAUER–SCHMIEDT 2006, 258.

²⁰⁷⁰ GIESLER 1978, 60.

²⁰⁷¹ PERTLWIESER 1980, 68–72, Taf. V11.

²⁰⁷² KOROŠEC 1979, 162–163, Tabl. 120.

és a közepén három- vagy négyágú mintával díszített példányok Kárpát-medencei analógiáit már érintettem. A Kárpát-medencei kapcsolatokra utalnak még a félhold alakú, hullámos belső ívvel rendelkező fülbevalók, melyeket Mesterházy Károly a bizánci–balkáni eredetű ékszerek közé sorolt,²⁰⁷³ s így ezek az ékszerek is feltehetően a Kárpát-medence közvetítésével kerülhettek a Kelet-Alpok vidékére. Nyugati irányba mutatnak viszont a huzalból készült, két félből összeállított gömböcskékkel, s ezek közein feltekereselt huzalszálakkal ellátott fejékszerek, kampós végződésel.

A magyar jellegű tárgyak, vagy a magyar szállásterület irányába mutató tárgytípusok és rituselemek aránya ebben a temetőben tűnik a legmagasabbnak, s földrajzilag a legközelebbi párhuzamát is e temető leletei kínálják az emailberakásos fülbevalók Nyugat-dunántúli csoportjának. Giesler nyitva hagyta annak kérdését, hogy vajon a magyar jellegű leletek csupán kulturális kapcsolatot, avagy a magyar etnikum jelenlétét támasztják-e alá. A köttlachi temető alapján arra következtetett, hogy ez a terület legalább a magyarok kulturális befolyási övezetéhez tartozott, az egykori német lakosság jelenlétére – véleménye szerint – a környéken csupán a locsmánci emailos fülbevaló utal. A hasonló emailos tárgytípusok magyar környezetben való felbukkanását viszont már nem etnikus csoportokkal, hanem kulturális kapcsolatokkal indokolta.²⁰⁷⁴

A köttlachi temető földrajzilag kissé elszakad a megtelepülés fő területének tekinthető Duna völgyétől. A folyó fontos szerepe, mely a megtelepedést nyilvánvalóan befolyásolta, Niederösterreich területén is megfigyelhető volt.²⁰⁷⁵ Nem messze innen, Gloggnitz-Schaftkogel lelőhelyéről egy szórvány emailberakásos fibula és 6 db nyílcsúcs került elő, ami egyéb leletek mellett Celine Wawruschka véleménye szerint egy kora középkori uralmi centrumra utalhat.²⁰⁷⁶ Lanzenkirchentől néhány km-re északra, Lichtenwörth területén 2 sírt dúltak fel, továbbá ugyancsak sírból származik 1 db kerámiaedény, ennek közelében pedig legalább 5 db 10–11. századi kerámiaedény került még elő, sajnos azonban lelőkörményeik pontosabb ismerete nélkül.²⁰⁷⁷

A Bécsi-erdő jobb oldali Duna partján több olyan lelőhelyet is ismerünk, melyeket az azokat publikáló vagy értékelő szakemberek a 10. századra helyeztek. Ilyen pl.

Klosterneuburg egyszerű karikaékszereket tartalmazó temetője, melyet szegényes mellékletei miatt keresztény népesség temetkezőhelyének tartanak, s ahonnan egy emailberakásos félhold alakú fülbevalót tartalmazó sír is előkerült.²⁰⁷⁸ Szintén kereszténynek tartott népesség 10. század végi temetőjét köztölték Tullnból.²⁰⁷⁹ Nyugati irányba haladva tovább egy másik fontos temető a langenschönbichli. Sajnos a feltárási mutatói ennek sem jobb, mint az egykor Steiermark részét képező köttlachi temetőnek. Mindössze annyi bizonyos, hogy 17 sírt tártak fel, a leletkontextusok azonban itt is ismeretlenek, s bizonytalan, hogy esetlegesen a temető hány sírja maradt meg a földben.²⁰⁸⁰ A már említett leletek mellett ennél a temetőnél érdemes kitérni az előkerült 2 db kisszívű alakú veretre. Sajnos az nem bizonyítható, hogy egyetlen sír egyetlen ruhadarabjához tartoztak, az pedig még kevésbé, hogy az ugyancsak ott dokumentált csüngős veretekkel együtt. Amennyiben azonban mégis így lett volna, úgy felmerülhet a lehetősége, hogy az előbbieket a veretek sorát zárhatták két oldalról. Ez pedig azért lehet figyelemre méltó, mert ilyen kisszívű alakú veretekkel záródó csüngős díszek kombinációja a Kárpát-medencéből is csupán néhány esetben ismert.²⁰⁸¹ A díszítőrendszer lehetséges egyezése és ily módon unikális volta így felvethetné, hogy itt valóban egy olyan személy vagy legalább egy olyan ruhadarab nyoma bukkant fel, aki vagy ami a magyar szállásterületről származik. A köttlachi temető kapcsán már említett, lemezgömbökkel díszített fülbevalók ebben a temetőben is megfigyelhetők, csakúgy, mint a nyugati irányban mindössze néhány km-re található Zwettendorfban.²⁰⁸² Az utóbbi sírkertjében azonban már nincs nyoma magyar jellegű tárgyaknak, csupán a fejékszereként viselt, szegecsekkel felerősített II. Boleszláv cseh fejedelemhez (967–999) kapcsolható érmék elgondolkodtatók, s feltűnnek a huroksorral díszített fülbevalók is, melyeknek – mint említettem – Kárpát-medencei közvetítése feltehető. II. Boleszláv érméi a Kárpát-medencében is előkerültek, többek között Ikervár-Virág u. 80., Komárom-szentpéter 89. és Székesfehérvár-Szárzrét 104. sírjából, továbbá szórványként. Megjelenésük feltehetően a korabeli kereskedelemmel, esetleg a meginduló keresztény térítéssel magyarázható.²⁰⁸³ Kissé távolabb, de még mindig a Duna vonzáskörzetében találjuk Mautern temető-

²⁰⁷³ MESTERHÁZY 1991, 145.

²⁰⁷⁴ GIESLER 1997, 299, *Fussn.* 546.

²⁰⁷⁵ WAWRUSCHKA 2009, 131.

²⁰⁷⁶ WAWRUSCHKA 2009, 138.

²⁰⁷⁷ FRIESINGER–FRIESINGER 1977, 119; FRIESINGER 1978, 3–4.

²⁰⁷⁸ WAWRUSCHKA 2009, 144–145.

²⁰⁷⁹ KRENN et al. 1994.

²⁰⁸⁰ FRIESINGER 1975, 88.

²⁰⁸¹ Legutóbb Soroksáron figyeltek meg hasonló díszítőrendszert: BENCZE–SZIGETI 2010, 56–57, 9–14. kép.

²⁰⁸² HEINRICH 2001.

²⁰⁸³ KOVÁCS 1989, 106.

jét, melynek 44. sírjába temetett gyermek jobb lábszáranak külső oldalán helyezkedett el 1 db kerámiaedény, ami szórványos példát szolgáltat az étel- és italmelléklet sírba helyezésének szokására a természettudományos keltezés alapján 10. századra datált²⁰⁸⁴ sír esetében. A legtávolabbi kapcsolódási pontot pedig Unterhaid csüngős veretei jelentik.²⁰⁸⁵ Steiermark déli részén és Karintia területén azonban már csupán egy-egy tárgy – pl. nyak- és karperecek – mutat a kapcsolatok irányába, ezek főként a mai tartományi központ, Graz környékén kerültek elő.

Mit lehet ezek után mondani a temetők és a leletk alapján e vidék jellegéről? Több sírt és temetőt tekintünk át egy legkevesebb 100–150 km-es sávban, főként ennek északi részén. A Duna menti temetők etnikai jellegét nem könnyű megítélni, a kutatás már a megelőző, 9. századi sírok leletanyagának értelmezése során is egy sok etnikumból álló népességszerkezetet hangsúlyoz.²⁰⁸⁶ Mindez bizonyára a 10. és a 11. század esetében is érvényes volt. A csupán egyszerű karikaékszereket tartalmazó síroknak nem csupán etnikai, de sokszor még kronológiai értékelése is bizonytalan. Azonban az egy-egy anyagi kultúrára jellemzőnek tartott tárgytipusok értékelése sem mentes a bizonytalanságtól. A kelet-alpi, a nyugat-európai és a Kárpát-medencei népesség mellett a Dunától északra fekvő Morva Fejedelemség anyagi kultúrájának emlékei is megtalálhatók a területen, a helynévi adatok és az írott források pedig tovább bővítve a lehetőségek körét besenyőkre, oroszokra utalnak. Azok a sírok, melyek markánsan kevert leletanyaggal rendelkeznek, többségében Niederösterreich egyes régióiban, déli irányban pedig Szlovénia északkeleti részén, elsősorban Ptuj temetőjében kerültek feltárássra. Ez utóbbi a kevert eszköztár alighanem legmarkánsabb lelőhelye.

Ezzel a sírkerttel kapcsolatban Paola Korošec nem is a terület hovatarozását, sokkal inkább a népességének a szomszédos keleti területekkel folytatott intenzív kapcsolatát emeli ki.²⁰⁸⁷

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a kétségtelenül megfigyelhető kétirányú kapcsolatok ellenére mégsem alakult ki egy olyan egybefüggő zóna – régészeti mód-szerekkel legalábbis nem tudjuk ennek meglétét igazolni –, melyben a két műveltség találkozási helyénél ezekből egy harmadik, sajátosan egyedi arculatú kultúra jött volna létre, mint az a 9. századi Pannonia esetében, az ún. Sopronköhida–Pitten–Pottenbrunn csoport esetében megfigyelhető.²⁰⁸⁸ Mindössze két olyan temetőnk van (Köttlach, Langenschönbichl), melyeknél egy ilyen folyamat lehetősége regionális szinten mérlegelendő, ám azért csak mérlegelendő, mert a leletösszefüggések ismeretének hiánya miatt nem zárható ki, hogy ezek még a „keveredés” előtti állapotot tükrözik.

A hiány okai bizonyára összetettek lehetnek: kezdetben bizonyára az ellenséges viszonyok, az ebből fakadó elzárkózás, a 10. század közepéig a magyarság alacsonyabb számaránya a területen, valamint a sporadikus kapcsolatok jöhetnek szóba. Miután pedig a 11. századdal kezdődően a kapcsolatok békésebbé váltak, s a településterület képe már intenzívebb megtelepedésre utal, akkortól viszont az anyagi kultúra több vonásában is hasonló képet mutat mindkét oldalon, így a Magyar Királyság alattvalóinak viseletében lassacskán visszaszorulnak azok a jellegzetes elemek, melyek ennek az anyagi kultúrának karakterisztikus emlékei voltak, s így ezek hiányában, ha egykor volt is, egy ilyen folyamat már valószínűleg láthatatlanná vált. De természetesen a mentális, szubjektív tényezők szerepe is lényeges lehetett a kérdésben.

²⁰⁸⁴ SCHMITSBERGER 2006, 429.

²⁰⁸⁵ FETTICH é. n. 40–41.

²⁰⁸⁶ NOWOTNY 2007, 233.

²⁰⁸⁷ KOROŠEC 1999, 150.

²⁰⁸⁸ SZÓKE 2000.

VII. GRAVEYARDS AND FINDINGS OF COUNTY GYŐR AND MOSON FROM THE CONQUEST PERIOD AND FROM THE EARLY ÁRPÁDIAN AGE

My work examines the graves and graveyards from the period of the Hungarian Conquest and the early Árpá-
dian age of the territory of Győr and Moson counties.
The territory of the former two counties will form the
geographical frames, but while outside the contempora-
ry borders, the county borders mean the dividing line,
within the territory of the modern Hungary the admini-
strative lines of today fill this function in majority. The
temporal frames will be formed by, on the one hand, the
occupation of Transdanubia in – according to our pre-

sent knowledge – 900 and on the other hand, the end of
the 11th century and the beginning of the 12th century.

After analyzing the source basis, we shall sketch the
relations of the territory of the time. First we shall show
the period sites, then the assessment of the individual
phenomena and object types will follow, providing the
ground for the examinations of the history of settle-
ments, which will partly lead to the examination of the
borderland character of the western territory, which of
course required the use of a significantly larger source
basis.

VII.1. NATURAL GEOGRAPHICAL ENVIRONMENT

The two counties found in the Kisalföld major region
of the Danube Basin are bordered from the north by
the Danube, which is in connection with all the three
middle regions of the major region, the Győr Basin,
the Komárom-Esztergom Plain and the Marcal Basin.
Regarding their soil conditions, the different alluvial
soils are typical; their climate conditions during the

10–11th centuries were quite similar to our time. Among
the natural geographical conditions the most important
were the hydrographical ones. Before the river controls,
this region was rich in marshes and swamps, often
exposed to flood danger, having territories covered
with contiguous water, lying in the windiest part of
Transdanubia.

VII.2. THE HISTORY OF RESEARCH OF CEMETERIES AND BURIAL SITES OF GYŐR AND MOSON COUNTIES IN THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST AND THE LATE ÁRPÁDIAN AGE

We have had information concerning the provenience of
the first period graves of the territory since the middle
of the 19th century, but at that time we can only reckon
with the conservation of some parts of findings com-
ing from graves uncovered by chance. The first site
known also by us is the Győr-Újszállások graveyard,
from which finds could have turned up even at the end
of 1850's and at the beginning of the 1860's. Neverthe-
less the first burials, whose finds could have got to public
collections, with record and publication in 1865 in Pan-
nonhalma, were found the same year in Koroncó. It had
a great importance for the research of the period that on
Flóris Rómer's initiative the Archaeological Cabinet was
formed in the Benedictine Grammar School in Győr in
1859, giving a significant momentum to interest in ar-
chaeology, and beside *The Archaeological News* then
The Archaeological Bulletin, the publication of the finds
found place in the bulletin of the cabinet and in the an-
nual reports informing about the growth of the cabinet

as well. In 1890 Ágost Sótér began the excavation of
the graveyard with the highest grave number in Moson
county, on Wiesenacker field, in Oroszvár (Rusovce,
Sl.), which was continued in 1903 by him, in 1938 by
Nándor Fettich, while in 1942/43 by Árpád Bottyán and
János Nemeskéri. Particularly many graves or grave-
yards were turned up at the beginning of the 20th
century; the rescue and the publication of the majority of
them is connected with Arnold Börzsönyi. The leader
of the collection of the Benedictine Grammar School
searched on Győr-Téglavető field, in Mosonszentmiklós,
Gyömöre and Nyúl-Öreghegy as well. Béla Cigány,
school- and headmaster in Koroncó then in Győr, res-
cued finds on Koroncó-Rács hill in 1934, then in 1936
in Csíkvánd. The works of Elemér Lovas is of great im-
portance as well, who – beside his excavations – drew
up the archaeological cadastre of Győr county, published
the history of archaeological collection of Győr and pre-
sented the historical geography of Koroncó. At the end

VII.3. THE GRAVE FINDS FROM THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST

of 1946 Béla Szőke got to Győr and became the curator of the Museum of Győr. His synthesizing works are of the greatest importance among his writings, in which he regarded and analyzed the entire territory of Kisalföld as a whole. He devoted a separate study to the period history of Győr, and dealt with the history of Kisalföld in the 9–10th century in a separate study too. In his work, of great importance up to this day, published in 1962 and entitled *The Archaeological Relics of the Hungarians in the Age of the Hungarian Conquest and the Early Árpáadian Age*, he relied on more finds of Kisalföld during the analyses.

In his register of finds, published the same year as the second volume of the *Archaeological Studies*, referring to collections till 1959 and entitled *The Grave Finds in the Age of the Hungarian Conquest and the Early Árpáadian Age in the Middle-Danube Basin*, 28 period sites can be found from Győr and Moson counties. The research of the period owes much to Rezső Pusztá's activity too, who between 1965 and 1970, with smaller inter-

rupts made rescue excavations on Pusztasomorja-Tímár hill. In 1968 and 1974 he rescued graves on the main square of Levél village. In 1960 on the inner territory of Öttevény, András Uzsoki excavated a horse grave, in 1968 he worked together with Károly Kozák in the graveyard of Győr Cathedral from the early Árpáadian period. They excavated period graves in 1974 Györszentiván, in 1987–1988 in Bácska part of Győr with the leadership of Eszter Szőnyi and Péter Tomka. The Lébény-Kaszás graveyard containing 98 observed graves, excavated in 1991–1992 is attached to Tomka's name as well. Recently a graveyard with small grave number was excavated in Györszentiván-Károlyháza with the leadership of Szilvia Biró. The finds and documentation of these graves and graveyards can be found in the collections and archives of BGLM, HM, MNM and XJM. Further we used the relevant data of the heritage of Géza Fehér, Nándor Fettich, János Nemeskéri, Aladár Radnóti and Béla Szőke.

VII.3. THE GRAVE FINDS FROM THE AGE OF THE HUNGARIAN CONQUEST AND THE EARLY ÁRPÁDIAN AGE OF GYŐR AND MOSON COUNTIES

The basis of the investigation is the analysis of graves and cemeteries presented here. We shall present 18 sites, which were known till now only from preliminary articles or excavation reports, 8 sites have not been presented in the technical literature up to this day, and 23 sites were critically published again. Thus the analysis will be based on at least 740 graves from 63 sites. Unfortunately the sites are poorly opened up. Altogether the excavation of 2 cemeteries and 3 so called solitary graves can be regarded as authentic and complete. The material known only partly from the reports of the individual graves

has further declined to our day, the material of at least 25 sites are damaged, unfortunately several times, the whole find material has disappeared or perished.

The presentation of the sites happened as follows: first a report was made of the circumstances of finding, and then followed the grave and find description, the assessment, and finally the relevant archival indexes and those of the technical literature. The EOVS maps can also be found here, as well as the eventual cemetery maps and other figures relating to the topography of the sites.

VII.4. THE ASSESSMENT OF THE FINDS OF GYŐR AND MOSON COUNTIES

Unfortunately the burials excavated by non-specialists, or the partial destruction of the sites, have made it to a greater extent difficult to draw consequence regarding the structure and chronology of the cemeteries. The number of the anthropological data is also low.

As far as the geographical conditions of the region are concerned, the cemeteries and graves are generally situated on smaller mounds, which practice was common in the Carpathian Basin in the 10–11th centuries. In known cases the sites can be found on mounds 0,5–5 meter higher than their environment, or on smaller terraced hillsides. In case of hills, they can be found on

their ridge, or on the northern slope, and if they were near to water, their distance from it could expand from 60–70 meter to as much as half a km. Rarely they can turn up on plain territories, some sites however can be found near the Danube, on terraced high banks or on smaller cones made from stream deposit.

The sites can be divided into three groups: the solitary graves, the so called raw cemeteries, and the graveyards around churches. Three graves can be ranked among the first group, while 4 sites turned up from around a church. Unfortunately among the so called raw cemeteries – which are the biggest group – only Lébény-

VII.4. THE ASSESSMENT OF THE FINDS OF GYŐR AND MOSON COUNTIES

Kaszás can be considered as fully and authentically excavated, while the biggest cemetery known up to this day of Moson county, in Oroszvár (Rusovce, Sl.) is only known in parts. A ditch bordering a cemetery can be observed in only one case.

In most case, the defunct were buried in a simple, rectangular-shaped grave, with rounded corner; the orientation of the skeletons is adjusted to the main west-east direction. Neither graves with niche nor with sidewall niche was found, meanwhile graves with berm can be observed in 5 cases. No clue refers to grave monument and the stone- or tailed roof graves are missing as well. The classification of the graves with stones got into is uncertain. In the Lébény-Kaszás and Mosonszentmiklós-Lednice hill cemeteries the defunct were laid on an embanked layer in some graves. The wooden remains found during the excavation or the discolorations caused by them could refer to a coffin, but unfortunately not that way in any case that they could render its reconstruction possible. Nevertheless it can be stated that metal nails, clamp-irons were only rarely used to it.

The defunct were laid into the graves on their back, in extended position, which was general at that period. Naturally several differences can be observed regarding the limbs. One prone burial and two in contracted position are known. One of the latter turned up from Grave 44 in Lébény, which was the burial providing the richest metal finds, querying thus the hypothesis that the persons buried in contracted position could have been of servile state. Trepanation can be documented only in two graves in Lébény.

Clue referring to period plunder is not known, superposition was only observable in Graves 171 and 172 in Oroszvár (Rusovce, Sl.), and the latest was supposedly an after burial. Adult women and children lied in five graves, but for lack of genetic examinations, we can only render it probable that these graves hid mothers and their children.

The deceased were laid generally in the middle axis of graves. There is only one known empty tomb, which has to be further explained by the research. But on our territory it can be excluded that they were cenotaphs of armed men fallen abroad.

The individual object types – in known cases – were generally found in the place according to wearing custom, there are only two graves where accessories thrown into the grave turned up.

Food or drink supplements come from 78 graves of 7 cemeteries, in majority referred to by clay pots holding them. This custom is known in great number from the Oroszvár (Rusovce, Sl.) cemetery, where 35% of graves included pottery, which is without parallel up to this day in the cemeteries of the Hungarian territory.

The number of coins coming from 6 sites, 5 graves and as stray finds in 2 cases, furthermore 6 items from unknown sites is 34. Unfortunately the type of only 29 of them can be determined. We should separate among them the coins coming from the time of the Hungarian incursions and of the early Árpadian age, which did not turn up from any grave – or even any cemetery – from the area of these counties.

Among the finds, the different types of lock rings are the most frequent. The separation of their simple, penannular version is often rendered more difficult by the fact that in case of pieces found without knowing their exact position in grave, their use as ring can also be supposed, moreover, the use of jewelries as lock ring and earring cannot be separated in every case. The simple, penannular wire rings and the S-terminalled rings were most frequently worn, but sometimes the coiled, one and a half fold, S-terminalled, broadening downward lock-rings with spiral pendant can also be observed.

Earrings are known from 7 graves, in greatest number the earrings with cast-bead row pendent type are known, among them the earrings from Grave 47 of Győr-Téglavető field were connected by chain. The crescent-shaped earring with chain pendent decorated with filigree and granulation having turned up from Grave 68 in Oroszvár (Rusovce, Sl.) is unique.

Among the characteristic jewelry type of the so called commonalty cemetery, the collars, 22 are known, in determinable cases from female or child graves. Beside one piece made of a single wire and one cast example imitating twist, each one is twisted of bronze wire, and four of them is supplemented by filigree.

The types of pearls show a great variety, nevertheless pearl made of metal is not known. Cowries, smaller snails occur as well, while lunulas and animal teeth are known only in smaller number.

Only one braid ornament made of sheet is known, whose parallels have been up to this day reported from sites found east of Danube.

The find material includes the variety of bracelet types, band, wire and animal headed pieces can be found as well. The bronze wire bracelets of round or oval cross-section are present in the greatest number, from 12 graves and sporadically 23 pieces of bracelets turned up. They were mainly worn by adult women, from six graves of this type turned up wire bracelet of round cross-section, while the number of child graves is three, and there is only one male burial with this type of jewelry. Seven examples of wire bracelets of square cross-section are known. Among the twisted bracelets, pieces spirally filled on both ends and loop-in-loop and hooked terminalled can equally be found. Band bracelets turned up from five graves and in two cases sporadically, altogether in 7 examples, in bronze and silver

VII.5. TERRITORIAL EXAMINATIONS

version, in each case from female grave. Among the 6 pieces of animal headed bracelets only one, the jewelry of the Grave 17 in Bácsa comes from authentic excavation.

Among the rings almost every type characteristic of the age can be found, a two ball-headed and one equipped with bronze ring and silver framework, ornamented with filigree and granulation from Grave 200 of Orošzvár (Rusovce, Sl.) rise above the others.

Unfortunately the belt mounts of all the three sites can be considered stray, among the dress fittings some smaller pieces having one and two parts, furthermore one piece of secondary use with bigger pendant and two pieces of square-shaped mounts are known. The use of metal button was less characteristic, since bronze

or silver buttons turned up from only 7 graves. Two so called Moravian ornamental buttons are documented; they turned up from Grave 68 of Orošzvár (Rusovce, Sl.) containing the earlier mentioned crescent-shaped earrings with chain pendants. The number of weapons is low, beside the only – though unique till today – single-edged sword, the elements of archer equipment can be mentioned. We should note that boned bow has not been known up to this day.

Among the horse graves we should highlight the harness mounts with rosette, whose gathering in the Koroncó area is overmuch remarkable. Horse bits and bridle bits of a fowl, furthermore the different types of stirrups can equally be found, one of them is decorated with trapezoid metal inlay.

VII.5. TERRITORIAL EXAMINATIONS

This chapter includes examinations related to the history of settlements.

VII.5.1. CHRONOLOGICAL EXAMINATIONS

The graves, cemeteries can be rated into three chronological sections. The first one is the 10th century, with all the horse graves, these sites are solitary, or have only few graves, often including horse grave or graves, mainly situated between Rába and Concó brook and along the Moson-Danube. The grave number of the cemete-

ries from the 10–11th centuries is twelve, but because of the cemeteries with higher grave number, the majority of graves belongs here. The so called commonalty graveyards are found along the Danube and its Moson arm. The 11th century is represented by ten sites, but most of them are unfortunately ravaged or sporadic.

VII.5.2. THE ETHNICAL EXAMINATION OF GRAVES AND CEMETERIES

Nowadays the possibility of ethnical determination is one of the disputed questions of Archaeology. It reckons with the possibility of the presence of more ethnics as well on our examined territory. On the basis of written sources and toponymic data the research reckons with the settlement of Petchenegs in four separated territorial blocks. No such archaeological source turned up on these territories – and even on the whole territory of the two counties either – on the basis of which their presence would be supposable. The examination of the graves from the 10–11th centuries found in Győr-Téglavető field from the cemetery in the Avar age, brought negative

results as well, they cannot be regarded as a proof of a surviving Avar population. Regarding the Orošzvár (Rusovce, Sl.) cemetery, the written sources and the toponymic data raise the question of the presence of a Russian population, while a part of the archaeological finds seem to refer to a surviving population from the 9th century. We could not detect eastern Slavic population with archaeological methods in the cemetery, and there are only some vague trace as well referring to a population dwelling here in the century preceding the Hungarian Conquest, which do not help solve the question unambiguously.

VII.5.3. MICRO REGIONAL EXAMINATIONS

My investigations separated two minor regions, in Győr and in Koroncó area, and as far as our definition is correct, it seems they cannot be in every case identified with the natural geographic borders. On the basis of a larger territorial examination it can be seen that the majority

of sites can be found on the territory of Moson county, but in spite of that it is quite obvious that up to Leitha we can reckon with a similar settlement structure to that of the Hungarian territories and the later territories of the Hungarian Kingdom.

VII.6. ARCHAEOLOGICAL DATA TO THE HISTORY OF GYŐR AND MOSON COUNTIES OF THE AGE OF CONQUEST AND THE EARLY ÁRPÁDIAN AGE

In this chapter we try to provide data with the help of presented source basis to the period history of the two counties and that of the western part of Transdanubia.

VII.6.1. THE QUESTION OF BORDERLAND

Regarding the 10–11th centuries, the first and most important question is the methodological problematic of the border. Its examination will be followed by the analysis of natural geographic and toponymic data, and then we examined the topographical situation of the sites of the western region with their character and finds, representing their situation in a map as well. We ranked them among three chronological units too, like in the case of Győr and Moson counties. On the basis of it, it can be seen that the Moson county group of 10th century sites is connected with those of Sopron county from south-west. Regarding their topographic situation, the great majority of the sites from the 10th century is situated in Rábaköz, south of Hanság, their westernmost occurrence is Szakony and Rőjtökmuzsaj. Cemeteries providing richer finds are characteristic of Rábaköz too, and within it, rather its western part. In Vas county two blocks of them seem to stand out, one is the territory between Pinkaóvár (Burg, A.) and Vasasszonyfa, the other is east of Rába river, in the Celldömölk area.

In the case of graves and cemeteries from the 10–11th century compared with the block of those in Rábaköz from the 10th century, a swing to the west can be observed, and a site is known even from the north-west part of Lake Fertő. In the 11th century cemeteries turn up farther in the west, up till the Pecsnyéd (Pötsching, A.)–Középpulya (Mittelpullendorf, A.) line, approximately in territorial equipartition. On the territory of Vas county, this significant swing to the west of the 10–11th century cemeteries cannot be observed compared with those from the 10th century. In Zala county the sites dated from the period beginning with the middle of 10th century can be found in the north-east part of the county, near Zala valley, or near Kis-Balaton.

Regarding the settlement territory in 11th century, a swing to the west can be observed in Sopron county, which is however not characteristic of Vas county.

Meanwhile, in the case of Zala county, sites can be found in the west, as far as Válicka valley.

Regarding the types of cemetery structures, the so called commonalty cemeteries with greater grave number can be found on the whole examined territory, even if not in the same proportion.

Graveyards providing ampler finds with smaller grave number – at most 30-40 graves – are known up to this day only from Sopron county. Whereas the solitary ones often containing bridle ornament with rosette as well, are rather typical of the Győr area.

Regarding the finds, it is widely known that Transdanubia is deficient in those object types, which can be ranked among the so called dominant type of the age of Conquest. The bridle ornaments with rosette are the only exception. The metal brade ornaments are rare, the metal dress fittings are scanty and only some sites of belts decorated with mounts are known. More conspicuous is the almost entire lack of the double-edged swords and the trapezoid stirrups, though the lack of the object types spreading from the middle of the 10th century can be caused by the diverse representation as well. Nevertheless the sabres already used from the first half of 10th century are scarce, which – even if the early spread of diverse representation is taken into consideration, at least in the beginning of the century – could have got into graves here.

On the basis of the above mentioned arguments it is probable that the Hungarians of the 10th century could have appeared earlier in the areas south of the Danube than in the central and southern part of Transdanubia. The reason for this could be, beside the possibilities provided by the natural geographic conditions, surely geopolitical as well; the Hungarians, similarly perhaps to the Avars, regarded the Danube valley as the most vulnerable part of their whole territory, which needed to be covered.

VII.6.2. THE SO CALLED CONNECTION ZONE? DATA TO THE QUESTION OF EAST-ALPINE TYPE FINDS IN THE CARPATHIAN BASIN.

The so called connection zone in geographical sense means the territory, where the neighboring political powers can be in contact with each other. It is in present

case the Ostmark, on the south, the Caranthane Principate and the Hungarian Principate then the Hungarian Kingdom. During the examination, both the archaeolo-

VII.6. ARCHAEOLOGICAL DATA TO THE HISTORY OF GYÖR AND MOSON COUNTIES

gical sources of the Carpathian Basin showing western European influence and its opposite, the Eastern Alpine occurrence of the Hungarian-like finds or/and ritual elements should be scrutinized. Through the analysis of these two will be outlined the phenomena caused by cultural relations.

Above the objects which can be regarded as uncertain or transitional types, and the exception of those not needing any particular archetype because of their very simple solution; the button terminalled rings, the fibulas and the earrings with engraved pattern or with enamel inlay can be ranked here. The button terminalled rings are known in largest number. 46 pieces have turned up from 34 graves and as stray finds; they can be ranked typologically among four major categories. They were used as head jewelry, bracelet or ring. The crescent-shaped earrings are known from 15 sites, which can be ranked among two main groups on the basis of their ornaments: the pieces with enamel inlay and with engraved pattern; the previous can be ranked among two further subcategories. Fibulas turned up from 11 sites and because of their various forming, almost each one belongs to a separate group. The earliest occurrence had the button terminalled rings, among them especially the ones with longer diameter, which could have already appeared in the middle of the 10th century in graves, while the ones with shorter diameter could have got into graves from the last quarter of the century. The earrings

could have appeared in graves from the 970/80's as well, while the fibulas can be dated from the turn of the millennium. Regarding the occurrence of these objects, the rate is 70% female, 22% infant and 8% male grave in known cases. We can notice a certain site concentration on the northern shore of Balaton, on the territory of Győr, Moson, Sopron, Vas, Baranya, Heves counties, but it can also be caused by the different research processes. Regarding both the way of wear and the combination of certain object types, eastern Alpine parallels can be detected. The Hungarian-like object types and ritual elements are known from 6 sites, they are mainly the smaller monomial mounts or mounts with pendant, collars, bracelets, lunulas, earrings and food and drink furniture. Fashion, commerce and ethnical identity also arose in the technical literature in connection with the above. In generally we can say that in spite of the undoubtedly observable bilateral connections, we cannot speak of the formation of a contiguous zone – or at least with archaeological methods it cannot be justified – where on the encounter of the two cultures a third one would have come into existence with a special and unique profile as it was observable in the case of Pannonia in the 9th century. Moreover, our examination did not justify the existence of a borderland ('gyepű') either, at least in the case of Danube valley and the role of Leitha as a border river cannot be justified either, at least in the second half of the 10th century.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- ACSAJ 1902 Acsaj F. közreadja. *FgÉ* 1901–1902: 1902.
- ACSAJ 1903 Acsaj F. közreadja. *FgÉ* 1902–1903: 1903.
- ACSAÓDI 1965 Acsádi Gy.: A középkori magyar halandóságra vonatkozó paleodemográfiai kutatások eredményei. *Történeti Statisztikai Évkönyv* 1963–1964: 1965, 3–34, 295–297.
- ADAM *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Hrsg.: Szentpéteri, J. [VAH 13/1–2.] Budapest 2002.
- ÁDÁM–MAROSI 1975 *A Kisalföld és a Nyugat-magyarországi peremvidék*. Szerk.: Ádám L.–Marosi S. [Magyarország tájféldrajza 3.] Budapest 1975.
- ALBEKER 1970 Albeker M.: Győr-Pósdomb. *RégFüz* I: 23 (1970), 64.
- ALFÖLD *Az Alföld társasalma*. Szerk.: Novák L. [Az Arany János Múzeum Közleményei 8.] Nagykovács 1998.
- ANDRAE 1973 Andrae, R.: Mosaikaugperlen – Untersuchungen zur Verbreitung und Datierung karolingerzeitlicher Millefioriglasperlen in Europa. *ActaPraehistArch* 4 (1973), 101–198.
- ARADI 1998 M. Aradi Cs.: A főnyed-gólyásfai Árpád-kori temető és település eddigi ásatásainak összegzése. *SMK* 13 (1998), 113–154.
- ASZT 2004 Aszt Á.: Mosonmagyaróvár területének története a középkor végéig. *MMM* 7/2 (2004), 12–30.
- ASZT 2006 Aszt Á.: „Markalf hazája...” Újabb régészeti kutatások a mosoni ispáni központban. *Arrabona* 44/1 (2006), 9–40.
- ÁKÍF *Az államalapítás korának írott forrásai*. Szerk.: Kristó Gy. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.] Szeged 1999.
- BAIERN *Baiern und Slawen in Oberösterreich*. Red.: Holter, K. Linz 1980.
- BAKAY 1966 Bakay, K.: Gräberfelder aus den 10.–11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der fürstlichen Residenz I. *Alba Regia* 6–7 (1965–1966): 1966, 43–88.
- BAKAY 1975 Bakay K.: A X–XI. századi magyar köznép temetkezési rendjének egyik változata. *SMK* 2 (1975), 23–47.
- BAKAY 1978 Bakay K.: Honfoglalás- és államalapítás kori temetők az Ipoly mentén. *StCom* 6 (1978).
- BALASSA 1990 Balassa I.: A magyar őstörténetkutatás néprajzi lehetőségei. *MT* 1990/3, 287–291.
- BARB–DWORSCHAK 1936 Barb, A.–Dworschak, F.: Der Fund von Tadten, Burgenland. *NZ* 29 (1936), 69–72.
- BASKI 2009 Baski I.: A helynevek és a régészettudomány. In: „Kun-kép” *A magyarországi kunok hagyatéka. Tanulmányok Horváth Ferenc 60. születésnapja tiszteletére*. Szerk.: Rosta Sz. Kiskunfélegyháza 2009, 249–258.
- BAYERN *Die Bayern und ihre Nachbarn*. Hrsg.: Friesinger, H.–Daim, F. Wien 1985.
- BÁLINT 1969 Bálint Cs.: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése. *MFME* 1969/1, 107–114.
- BÁLINT 1971 Bálint Cs.: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában. *BMMK* 1 (1971), 49–88.
- BÁLINT 1976 Bálint Cs.: A magyarság és az ún. Bjelo Brdói Kultúra. *Cumania* 4 (1976), 225–254.
- BÁLINT 1977 Bálint Cs.: A honfoglaláskor. In: *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/1*. Szerk.: Hajdú P.–Róna-Tas A.–Kristó Gy. Szeged 1977, 121–164.
- BÁLINT 1991 Bálint, Cs.: *Südungarn im 10. Jahrhundert*. [Studia Archaeologica 11.] Budapest 1991.
- BÁLINT 1994 Bálint Cs.: A 9. századi magyarság régészeti hagyatéka. In: *HÉR* 39–46.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- BÁLINT 1995 Bálint Cs.: *A kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai*. [MÖK 8.] Szeged 1995.
- BÁLINT 2000 Bálint Cs.: A honfoglalástól az államalapításig. In: EURÓPA 342–348.
- BÁLINT 2000a Bálint Cs.: Választás Kelet és Nyugat között – és mennyire volt az? In: VÁLASZ-ÚTON 11–22.
- BÁLINT 2006 Bálint Cs.: Az ethnosz a korai középkorban. (A kutatás lehetőségei és korlátai). Sz 140 (2006), 277–347.
- BÁLINT–LANGÓ 2008 Bálint Cs.–Langó P.: A történeti genetikai módszerrel elemzett, 10–11. századi embercsontok kiválasztásának szempontjai. MT 2008/10, 1217–1219.
- BÁNHEGYI 1977 Bánhegyi M.: *A Győri Czucor Gergely Bencés Gimnázium Jubileumi Evkönyve 1626–1976*. Győr 1977.
- BELÉNYESY–HORVÁTH 2004 Belényesy K.–Horváth T.: Balatonöszöd-Temetői-dűlő. In: Honti Szilvia et al.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002–2003). SMK 16 (2004), 23–25.
- BELLA 1894 Bella L.: Csornai leletek. ArchÉrt 14 (1894), 131–135.
- BENCZE–SZIGETI 2010 Bencze Z.–Szigeti J.: Honfoglalás kori temető Soroksár határában (M0 BP 09). BudRég 42–43 (2009–2010): 2010, 53–80.
- BENDE–LŐRINCZY 1997 Bende L.–Lőrinczy G.: A szegvár-romdűlői 10–11. századi temető. MFME StudArch 3 (1997), 201–285.
- BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2002 Bende L.–Lőrinczy G.–Türk A.: Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról. MFME StudArch 8 (2002), 351–402.
- BERGMANN 1999 Bergmann, R.: Karolingisch-ottonische Fibeln aus Westfalen. In: 799. Kunst und Kultur der Karolingerzeit. Hrsg.: Stiegemann, Ch.–Wemhoff, M. Mainz 1999, 438–444.
- BERGHAUS 1994 Berghaus, P.: Münzfibeln. In: WAMERS 1994, 106–115.
- BÉRES 1996 Béres, M.: Archäologische Angaben zur Trachtensitte der mittelalterlichen Korollen. ActaEthnHung 41 (1996), 111–134.
- BÉRES 1998 Béres M.: Régészeti adatok a középkori pártaviseleti szokásokhoz. In: Viselet és társadalom, avagy a ruha teszi az embert. Szerk.: Szűcs J. Szeged–Csongrád 1998, 16–18.
- BIERBRAUER 2003 Bierbrauer, V.: Frühe langobardische Siedlung in Italien: Gräberarchäologie und Siedlungarchäologie – methodische Probleme ihrer Interpretation. In: I longobardi dei ducati di Spoleto e Benevento. Atti del XVI Congresso internazionale di studi sull'alto Medioevo. Ed.: Fondazione Centro italiano di studi sull'alto Medioevo. Spoleto 2003, 29–77.
- BIERBRAUER 2005 Bierbrauer, V.: Archäologie der Langobarden in Italien: ethnische Interpretation und Stand der Forschung. In: Die Langobarden Herrschaft und Identität. Hrsg.: Pohl, W.–Erhart, P. Wien 2005, 21–66.
- BITEC–KNIFIC 2001 Bitec, P.–Knific, T.: *Od rimljanov do Slovanov, Predmeti*. Ljubljana 2001.
- BOLLÓK 2006 Bollók Á.: Új irány a kora középkori etnogenezis-kutatásban? Gillet, Andrew (szerk.): On Barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages. Korall 24–25 (2006), 265–282.
- BOLLTIN–TOME 1977 Bolltin-Tome, E.: Trije staroslavenski grobovi v Predloki. Balcanoslavica 6 (1977), 131–140.
- BOLLTIN–TOME 1981 Bolltin-Tome, E.: Elementi ketlaške kulturne skupine na grobišču v Predloki. AV 32 (1981), 600–606.
- BOROSY 1977 Borosy A.: Határország és határörök az Árpád-korban. HK 24/3 (1977), 543–557.
- BOROVSKY 1908 Borovszky S.: *Győr vármegye*. Budapest 1908.
- BOTTYÁN 1972 Bottyán O.: Az oroszvári X–XI. századi népesség embertani vizsgálata. AnthropolHung 11 (1972), 83–136.
- BÓNA 1964 Bóna, I.: Der Silberschatz von Darufalva. ActaArchHung 16 (1964), 151–169.
- BÓNA 1971 Bóna I.: Honfoglalás kori magyar sír Dunaújvárosban. ArchÉrt 98 (1971), 170–175.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- BÓNA 1978 Bóna, I.: Arpadenzeitliche Kirche und Kirchoff im südlichen Stadtgebiet von Dunaújváros. *Alba Regia* 16 (1978), 99–150.
- BÓNA 1986 Bóna I.: Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: *Erdély története I.* Szerk.: Makkai L.–Mócsy A. Budapest 1986, 107–234, 575–582.
- BÓNA 1996 Bóna I.: Honfoglalás és régészet. *Korunk* 8 (1996), 21–40.
- BÓNA 1996a Bóna I.: Baráti megjegyzések és kiegészítések Németh Péter írásához. *Műemlékvédelmi Szemle* 1996/1, 230–234.
- BÓNA 1997 Bóna I.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának társadalomtörténeti tanulságai. *MT* 1997/12, 1451–1461.
- BÓNA 1998 Bóna I.: *Az Árpádok korai várai*. Debrecen 1998.
- BÓNA 2000 Bóna I.: *A magyarok és Európa a 9–10. században*. Budapest 2000.
- BÖDÖCS–ANDRÁSI 2002 Bödöcs A.–Andrási J.: Győr-Téglavető-dűlő. In: *ADAM* 150.
- BÖRZSÖNYI 1894 Börzsönyi A.: Régi magyar emlékek a győri kath. főgymn. Régiségtárában. *FgÉ* 1893–1894: 1894, 5–46.
- BÖRZSÖNYI 1888 Börzsönyi A.: Az 1884–1888-ig szerzett régészeti tárgyaknak ismertetése s azok lelethelyei. *FgÉ* 1887–1888: 1888, 143–183.
- BÖRZSÖNYI 1897 Börzsönyi A.: *Kalauz a győri Szent-Benedek-rendi főgymnasium régiségtárában*. Győr 1897.
- BÖRZSÖNYI 1902 Börzsönyi A.: Győri sírmező a régibb középkorból (I–II. közlemény). *ArchÉrt* 22 (1902), 12–24, 128–143.
- BÖRZSÖNYI 1903 Börzsönyi A.: Pogány magyar sírokról. *ArchÉrt* 23 (1903), 67–70, 187.
- BÖRZSÖNYI 1904 Börzsönyi A.: Győri sírmező a régibb középkorból. *ArchÉrt* 24 (1904), 15–41.
- BÖRZSÖNYI 1905 Börzsönyi A.: Győri sírmező a régibb középkorból. *ArchÉrt* 25 (1905), 16–33.
- BÖRZSÖNYI 1905a Börzsönyi A.: Régi magyar emlékek a Győri Múzeumban. *ArchÉrt* 25 (1905), 186–188.
- BÖRZSÖNYI 1906 Börzsönyi A.: Győri sírmező a régibb középkorból. *ArchÉrt* 26 (1906), 302–321.
- BÖRZSÖNYI 1908 Börzsönyi A.: Győri sírmező a régibb középkorból. *ArchÉrt* 28 (1908), 208–230.
- BÖRZSÖNYI 1910 Börzsönyi A.: Győr vármegye őstörténete. In: *Magyarország vármegyéi és városai. Győr vármegye*. Szerk.: Borovszky S. Budapest 1910, 250–268.
- BÖRZSÖNYI 1912 Börzsönyi A.: Gyömörei sírlelet a honfoglalás korából. *ArchÉrt* 32 (1912), 214–219.
- BÖRZSÖNYI 1913 Börzsönyi A.: Szerk. *FgÉ* 1912–1913: 1913.
- BÖRZSÖNYI 1915 Börzsönyi A.: A győri főgimnáziumi múzeum és a környékbeli kincsleletek. *NK* 14 (1915), 97–100.
- BRANKO 1970 Branko, M.: *Kasnoantičko i ranosrednjovjekovno groblje Kaštela Dvograd*. [HistriaArch I.] Pula 1970.
- BRATHER 2001 Brather, S.: *Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa*. Berlin 2001.
- BRATHER 2004 Brather, S.: *Etnische Interpretation in der frühgeschichtlichen Archäologie*. Berlin–New York 2004.
- BRATHER 2004a Brather, S.: Schläfenringe. In: *RGA* 27, 132–139.
- BREIBERT 2008 Breibert, W.: Grabfunde aus Krungl in der Steiermark. Neues zu einem altbekannten frühmittelalterlichen Gräberfeld. *Schild von Steier* 2008/4, 7–21.
- BREIBERT–SZAMEIT 2008 Breibert, W.–Szameit, E.: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Hausmenning bei Amstetten, Niederösterreich. *ArchA* 92 (2008), 133–154.
- BRUNNER 2000 Brunner, K.: Zwischen Topos und Romantik. Das Bild der Magyaren einst und jetzt. In: *VÁLASZÚTON* 241–248.
- BRUNNER 2006 Brunner, K.: Bridning a Dark Age – Szenarien zum historischen Hintergrund. In: *DAIM–LAUERMANN* 2006, 273–279.
- BUDINSKÝ–KRIČKA–FETTICH 1973 Budinský-Krička, V.–Fettich, N.: *Das altungarische Fürstengrab von Zemplin*. Bratislava 1973.
- Buócz et al. 2000 P. Buócz T.–Kiss G.–Tóth G.–Tobischka K.: Répcelak-Várdomb, Homokbánya. In: *Kiss* 2000, 135–143.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- BURNŠMID 1903
CENTRAL EUROPE
CETINIĆ 2011
CHIDIOȘAN 1969
- CHIRILĂ–HOPÎRTEAN 1978
- CHORVÁTOVÁ 008
- COSMA 1994
- COSMA 2001
- COSMA 2002
- COSMA 2007
- CURTA 2008
- CURTA 2009
- CZIGÁNY 2000
- CZIGÁNY 2003
- CȘALLÁNY 1970
- DABROWSKA 1979
- DAIM 2006
- DAIM–LAUERMANN 2006
- DANNENBERG 1876–1905
- DARÁZSY 1984
- DEKÓWNA 1990
- DEMBSKI–SCHULZ 1980
- DEMO 1983
- DEMO 1996
- DEMO 2009
- DÉNES 1996
- DIENES 1960
- DIENES 1963
- Burnšmid, J.: Hrvatske sredovječne starine. *VHAD* 7 (1903), 30–97.
Central Europe in 8th–10th century. Ed.: Čaplovič, D.–Doruľa, J. Bratislava 1997.
Cetinić, Ž.: *Stranĉe – Vinodol. Starohrvatsko groblje na Gorici*. Rijeka 2011.
Chidioșan, N.: O necropolă din feudalismul timpuriu descoperită la Sălacea. *SCIV* 20 (1969), 611–615.
Chirilă, E.–Hopîrtean, A.: Tezaurul monetar de la Turda (Contribuții numismatice la problema penetrației ungarilor în Transilvania în secolul XI). *Potaissa* 1 (1978), 59–73.
Chorvátová, H.: Gombíky s tepanou výzdobou. *Zbornik Slovenského Národného Múzea* 102 (2008), 153–170.
Cosma, C.: Morminte din secolele IX–X p. Ch. descoperite la Zalău (Jud. Sălaj). *EphNap* 4 (1994), 323–329.
Cosma, C.: Einzelgräber und Grabfunde unsicheren Charakters aus dem 9.–10. Jh. im Westen und Norden Rumäniens. In: *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea Dicata*. Ed.: Cosma, C.–Tamba, D.–Rustoiu, A. Zalău 2001, 499–565.
Cosma, C.: *Vestul și nord-vestul României în secolele VIII–X. d. h.* Cluj-Napoca 2002.
Cosma, C.: Die Gräberfed von Köttlach-Typ aus West- und Nordwestrumänien. *EphNap* 16–17 (2006–2007): 2007, 227–253.
Curta, F.: Introducion. In: *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*. Ed.: Curta, F. Leiden–Boston 2008, 1–12.
Curta, F.: *Text, Context, History and Archaeology. Studies in Late Middle Ages*. București–Brăila 2009.
Czigány J.: Lékelt koponya a Lébény-Kaszásdomb 44. sz. sírjából. *Arrabona* 38 (2000), 51–62.
Czigány J.: Adatok a jelképes koponyalékeléshez (Lébény-Kaszásdomb 17. sz. sír). *Arrabona* 41 (2003), 57–64.
Csallány, D.: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 22 (1970), 261–299.
Dabrowska, E.: Éléments hongrois dans les trouvailles archéologiques au nord des Carpathes. *ActaArchHung* 31 (1979), 341–356.
Daim, F.: Ein frühungarische Reitergrab in Lanzekirchen, Niederösterreich. Mit einem Beitrag von Bendeguz Tobias. In: *DAIM–LAUERMANN 2006*, 269–272.
Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf (Niederösterreich). Hrsg.: Daim, F.–Lauermann, E. [MonRGZM 64.] Mainz 2006.
Dannenberg, H.: *Die deutsche Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit I–IV*. Berlin 1876 (I), 1894 (II), 1898 (III), 1905 (IV).
Darázszy B.: *A szob-vendelini X. századi temető*. [Szakdolgozat – kézirat.] Budapest 1984.
Dekówna, M.: Herkunft der im Friedhof Zalakomár gefunden Glasperlen im Lichte der technologischen Untersuchungen. *WMMÉ* 15 (1990), 231–242.
Dembski, G.–Schulz, K.: Winden am See. *FÖ* 19 (1980), 674.
Demo, Ž.: Bjelobrdski privjesci u Jugoslaviji. *Podravski Zbornik '83* (1983), 271–301.
Demo, Ž.: *Vukovar Lijeva Bara*. Zagreb 1996.
Demo, Ž.: *Ranosrednjovekovno groblje bjelobrdske kulture: Vukovar–Lijeva Bara (X–XI. stoljeće)*. Zagrebu 2009.
Dénes J.: A Nyugat–Dunántúl a 10. században. *Vasi Szemle* 50 (1996), 357–370.
Dienes I.: 10. századi magyar temető Zalaszentgróton. In: *A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950–1960*. Szerk.: Szentmihályi I. Zalaegerszeg 1960, 107–128.
Dienes I.: Honfoglalóink halottas szokásának egyik ugorkori eleméről. *ArchÉrt* 90 (1963), 108–112.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- DIENES 1965 Dienes I.: Magyarhomorog-Kónyadomb. *RégFüz* I: 18 (1965), 51.
- DIENES 1965a Dienes I.: Törtel. *RégFüz* I: 18 (1965), 53.
- DIENES 1965b Dienes I.: A honfoglaló magyarok. In: *Orosháza története*. Szerk.: Nagy Gy. Orosháza 1965, 136–174.
- DIENES 1970 Dienes I.: *A honfoglalás kora*. [Magyar művészettörténet I.] Budapest 1970.
- DIENES 1972 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
- DIENES 1973 Dienes I.: Honfoglalás kori veretes tarsoly Budapest-Farkasrétről. *FolArch* 24 (1973), 177–217.
- DIENES 1975 Dienes I.: A honfoglaló magyarok és ősi hiedelmek. In: *Urali népek*. Szerk.: Hajdú P. Budapest 1975, 77–108.
- DIENES 1978 Dienes I.: Opponenesi vélemények Bálint Csanád: Dél-Magyarország a X. században c. kandidátusi értekezéséről. *ArchÉrt* 105 (1978), 107–127.
- DINKLAGE 1952 Dinklage, K.: Emmersdorf, BH Villach. *FÖ* 4 (1952), 66–67.
- DINKLAGE 1963 Dinklage, K.: Das frühmittelalterliche Reihengräberfeld Diemlach, Steiermark. *Schild von Steier* 11 (1963), 35–42.
- DOLENZ 1960 Dolenz, H.: Frühmittelalterliche Bodenfunde aus Kärnten. *Carinthia* 1 (1960), 727–749.
- DOMBAY 1960 Dombay J.: Árpád-kori temetők Baranyában I. *JPMÉ* 5 (1960), 135–158.
- DOMBAY 1961 Dombay J.: Árpád-kori temetők Baranyában II. *JPMÉ* 6 (1961), 69–84.
- DONČEVA-PETKOVA 2007 Dončeva-Petkova, L.: Zur ethnischen Zugehörigkeit einiger Nekropolen des 11. Jahrhunderts in Bulgarien. In: *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. Vol. 2*. Ed.: Henning, J. Berlin–New York 2007, 643–660.
- DONTCHEVA-PETKOVA 2005 Dontcheva-Petkova, L.: *Odratsi. Vol. 2*. Szofia 2005.
- DÖVÉNYI 2010 *Magyarország kistájainak katasztere*. Szerk.: Dövényi Z. Budapest 2010.
- DRAGOTÁ 2006 Dragotă, A.: *Aspecte multiculturalitate spirituală (Aspects du multiculturalisme spirituel)*. [Bibliotheca Septemcastrensis 23.] Alba Iulia 2006.
- DRAGOTÁ et al. 2009 Dragotă, A.–Drîmbărean, M.–Rustiou, G. T.–Oța, S.–Delenau, V.: *Necropole medieval timpurie de la Alba Iulia–str. Brândușei*. Alba Iulia 2009.
- DRĂMBĂREAN et al. 1998 Drămbărean, M.–Rodean, N.–Gligor, A.–Moga, V.–Anghel, D.: O nouă necropolă medieval timpurie descoperită la Alba Iulia. *Apulum* 30 (1998), 187–205.
- DRENKO 1986 Drenko, Z.: Nož v hrobovoch zo 7. až 10. Storočia na Slovensku. *Zbornik SINM* 80 (1986), 137–143.
- DUŠEK 1955 Dušek, M.: Kostrové pohrebištez X. a XI. storočia v Chotíne na Slovensku. *SlA* 3 (1955), 244–264.
- EBENHÖCH 1865 Ebenhöch F.: Koroncó története. *Györi Történelmi és Régészeti Füzetek* 4 (1865), 338–357.
- EBENHÖCH 1868 Ebenhöch F.: A koroncói (Györ m.) vidéknek kö-, bronz- és vas-korszaki leletei. *ArchKözl* 7 (1868), 166–180.
- EBENHÖCH 1874 Ebenhöch F.: Öskor. In: *Győr megye és város egyetemes leírása*. Szerk.: Fehér I. Budapest 1874, 357–377.
- EICHERT 2007 Eichert, S.: Förc im frühen Mittelalter. *Rudolfium, Jahrbuch des Landesmuseums für Kärnten 2005*: 2007, 45–62.
- EICHERT 2010 Eichert, S.: *Die frühmittelalterlichen Gräberfelder Kärntens*. Klagenfurt 2010.
- EICHERT–MEHOFER 2011 Eichert, S.–Mehofer, M.: Frühmittelalterliche Emailscheibenfibeln aus Villach. *Archäometallurgie und experimentelle Archäologie. Neues aus Alt-Villach* 48 (2011), 29–66.
- ENVIRONMENTAL *Environmental Archaeology in Transdanubia*. Ed.: Zatykó, Cs.–Juhász, I.–Sümegi, P. [VAH 20.] Budapest 2007.
- ENZSÖL 2002 Enzsöl I.: Sötér Ágoston. In: *MAGYAR* 801–802.
- ERDÉLYI 1995 Erdélyi I.: A bodrogszerdahelyi honfoglalás kori temető. *Studia Nova* 2/4 (1995), 69–81.
- ERDÉLYI 1995a Erdélyi I.: A honfoglaló magyarság régészeti emlékei a nyugati végeken. *Studia Nova* 3/4 (1995), 93–100.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- ERDÉLYI 1997 Erdélyi I.: *A Bajkáltól a Balatonig. Régészeti adatok a töröknyelvű népek történetéhez*. Budapest 1997.
- ERDÉLYI 2002 Erdélyi I.: *A magyar honfoglalás és előzményei*. Budapest 2002.
- EURÓPA *Európa közepe 1000 körül*. Szerk.: Wiczorek, A.–Hins, H.–M. Stuttgart 2000.
- EUROPA IM 10 JH. *Europa im 10 Jahrhundert*. Hrsg.: Henning, J. Mainz 2008.
- ÉBER 1904 *Éber L.: A richárdpusztai éremlelet*. NK 3 (1904), 87–91.
- ÉRDY 1868 Érdy J.: A verebi pogány sir. *MTA Évkönyvei* 9 (1848–1859): 1868, 14–27.
- ÉRTESÍTÉVÉNY 1876 *Értesítvény a pannonhalmi Szt.-Benedek-rend győri főgymnasiumáról az 1875/6. tanév végén*. Győr 1876.
- ÉRY 1968 K. Éry, K.: Reconstruction on the tenth Century Population of Sárbogárd on the Basis of Archaeological and Anthropological Data. *Alba Regia* 8–9 (1967–1968): 1968, 93–147.
- ÉRY 1982 Éry K.: Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6–12. századi népességeinek embertanához. *VMMÉ* 16 (1982), 35–85.
- ÉRY 1991 Éry K.: Nemeskéri János (1914–1989). *ArchÉrt* 118 (1991), 85–86.
- ÉRY 1994 Éry K.: A Kárpát-medence embertani képe a honfoglalás korában. In: *HER* 217–224.
- ÉVEZREDEK *Évezredek üzenete a láp világából*. Szerk.: Költő L.–Vándor L. Kaposvár–Zalaegerszeg 1996.
- FARKAS 1987 Farkas Gy.: Temetési rítus és nemiség. *MuKuCsoM* 1986: 1987, 12–16.
- FEHÉR 1940 Fehér G.: *A bolgár-törökök szerepe és műveltsége*. Budapest 1940.
- FEHÉR 1953 Fehér G.: Zalavári ásatások (1951–1952). *ArchÉrt* 80 (1953), 31–52.
- FEHÉR 1954 Fehér, G.: Les fouilles de Zalavár (1951–1953). Rapport préliminaire. *ActaArchHung* 4 (1954), 201–274.
- FEHÉR 1956 Fehér, G.: Beiträge zum Problems des ungarish-slawischen Zusammenlebens. *ActaArchHung* 8 (1956), 269–318.
- FEHÉR 1957 Fehér, G.: Die landnehmenden Ungarn und ihr Verhältnis zu den Slawen des mittleren Donaubeckens. *StSl* 1957, 7–58.
- FEHR 2008 Fehr, H.: Germanische Einwanderung oder kulturelle Neuorientierung? Zu den Anfängen des Reihengräberhorizontes. In: *Zwischen Spätantike und Frühmittelalter*. Hrsg.: Brather, S. Berlin–New York 2008, 67–102.
- FEKETE–VARGA 2006 *Magyarország tájainak növényzete és állatvilága*. Szerk.: Fekete G.–Varga Z. Budapest 2006.
- FEKETE 2007 Fekete M.: Szentvid vára. *Savaria* 31 (2007), 77–155.
- FEKETE–KISS 2000 Fekete M.–Kiss G.: Velem–Szentvid. In: Kiss 2000, 261–263.
- FELGENHAUER–SCHMIEDT 1998 Felgenhauer–Schmiedt, S.: Graphittonkeramik des Früh- und Hochmittelalters in Niederösterreich. In: *Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa*. Hrsg.: Poláček, P. Brno 1998, 199–212.
- FELGENHAUER–SCHMIEDT 2006 Felgenhauer–Schmiedt, S.: Niederösterreich im 10. Jahrhundert. In: *DAIM–LAUERMANN* 2006, 253–267.
- FETTICH 1931 Fettich N.: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112.
- FETTICH 1937 Fettich N.: *A honfoglaló magyarság fémművészete*. [ArchHung 21.] Budapest 1937.
- FETTICH 1943 Fettich N.: *Magyar stílus az iparművészetben I*. Budapest 1943.
- FETTICH 1947 Fettich N.: *Magyar stílus az iparművészetben III*. Budapest 1947.
- FETTICH 1971 Fettich N.: Vallásos jellegű varázs-szövegek a magyar néphitben. *Ethn* 82 (1971), 44–69.
- FETTICH é. n. Fettich N.: *A Kettlach-kultúra avar és ősmagyar elemei*. [Kézirat] H. n. É. n.
- FETTICH–NEMESKÉRI 1943 Fettich N.–Nemeskéri J.: *Győr története a népvándorlás korában*. Győr 1943.
- FÉK Fehér G.–Éry K.–Kralovánszky A.: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei*. [RégTan 2.] Budapest 1962.
- FIGLER 1988 Figler A.: Bácsa-Szt. Vid. *RégFüz* 1: 41 (1988), 74–75.
- FIGLER 1993 Figler A.: Győr-Fövenyesdomb. *RégFüz* 1: 45 (1993), 11–12.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- FIGLER 1994 Figler A.: Mosonszentmiklós-Lednice domb. *RégFüz* I: 46 (1994), 20–21.
- FIGLER 1997 Figler A.: Mosonszentmiklós-Lednice domb. *RégFüz* I:48 (1997), 19.
- FIGLER 2002 Figler A.: Ikrény, Silógödörök. *RKM* 1999: 2002, 209–211.
- FIGLER–TAKÁCS 2006 Figler A.–Takács K.: Régészeti adatok Ikrény középkori történetéhez. In: *Ikrény múltjából*. Szerk.: Csóka F. Ikrény 2006, 33–40.
- FISCHBLACH 1897 Fischblach O.: Újabb leletek Hohenbergről és Krunglból. *ArchÉrt* 17 (1897), 133–146.
- FLÓRIÁN–GABORJÁN 1981 Flórián M.–Gaborján A.: Párta. In: *Magyar néprajzi lexikon*. Szerk.: Ortutay Gy. Budapest 1981, 198–200.
- FODOR 1973 Fodor I.: Honfoglalás kori művészetünk iráni kapcsolatainak kérdéséhez. *ArchÉrt* 100 (1973), 32–41.
- FODOR 1979 Fodor I.: Máriabesenyő. *RégFüz* I: 32 (1979), 80.
- FODOR 1981 Fodor I.: A magyarság baltikumi és skandináviai kapcsolatai a IX–XI. században (a régészeti leletek alapján). *SzMMÉ* 1981, 85–89.
- FODOR 1985 Fodor I.: Honfoglaláskori temető Sándorfalván. *AASzeg* 5 (1985), 17–33.
- FODOR 1996 Fodor I.: Sándorfalva. In: *HMK* 348–351.
- FODOR 1996a Fodor I.: Szolnok-Strázsahalom. In: *HMK* 282–285.
- FODOR 1996b Fodor I.: Hajdúdorog-Gyűlés. In: *HMK* 229–231.
- FODOR 1997 Fodor I.: A nyugati határvidék honfoglalás kori leletei. *Árgus* 1997/4, 46–47.
- FODOR 2001 Fodor I.: Az államalapítás korának hadserege. *Makói Múzeum Füzetei* 98 (2001), 17–39.
- FODOR 2003 Fodor I.: A honfoglaló magyarok hiedelemvilága és művészete. In: *A magyar régészet az ezredfordulón*. Szerk.: Visy Zs. Budapest 2003, 333–337.
- FODOR 2004 Fodor I.: *A magyarok ősi vallásáról*. [Vallástudományi Tanulmányok 6.] Budapest 2004.
- FODOR 2008 Fodor I.: Prémkereskedelem, művészet, hitvilág. In: *Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön*. Szerk.: Novák L. F. [Az Arany János Múzeum Közleményei 9.] Nagykorós 2008, 127–192.
- FODOR 2009 Fodor I.: *Őstörténet és honfoglalás*. [Magyarország története 1.] Budapest 2009.
- FODOR 2009a Fodor, I.: Ein ungarischer Fund aus dem 10. Jahrhundert in Kasan. *ActaOr* 62 (2009), 303–313. <https://doi.org/10.1556/AOrient.62.2009.3.4>
- FODOR 2008 Fodor L.: Eger-Vár, a Székesegyház temetője. In: *Révész* 2008, 124–161.
- FODOR 2008a Fodor L.: Pétervására-Vár. In: *Révész* 2008, 265–266.
- FONT 2009 Font M.: *Államalapítás 970–1038*. [Magyarország története 2.] Budapest 2009.
- FÓTHI 1998 Fóthi E.: A Veszprém megyei honfoglalók embertani vizsgálta. In: *Veszprém és környéke a honfoglalás korában*. Szerk.: Fodor Zs. [Veszprémi Múzeumi Konferenciák 8.] Veszprém 1998, 68–90.
- FRIESINGER 1965 Friesinger, H.: Beiträge zur Besiedlungsgeschichte des nördlichen Niederösterreich im 9.–11. Jahrhundert. *ArchAustr* 37 (1965), 79–114.
- FRIESINGER 1975 Friesinger, H.: Studien zur Archäologie der Slawen in Niderösterreich I. *MPK* 15–16 (1971–1974): 1975.
- FRIESINGER 1978 Friesinger, H.: Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich II. *MPK* 17–18 (1975–1977): 1978.
- FRIESINGER–FRIESINGER 1977 Friesinger, H.–Friesinger, I.: Niederösterreich im 9. und 10. Jh. In: *Germanen, Awaren, Slawen im Niederösterreich. Das erste Jahrtausend nach Christus*. Hrsg.: Gründler, J. Wien 1977, 103–126.
- FRISNYÁK 1999 Frisnyák S.: *Magyarország történeti földrajza*. Budapest 1999.
- FRISNYÁK 2000 Frisnyák S.: A Kárpát-medence. In: *EURÓPA* 53–54.
- FUCHS 1992 Fuchs, M.: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von St. Peter bei Moosburg in Kärnten (Österreich). *AKor* 22 (1992), 279–286.
- FUSEK 1998 Fusek, G.: Gräber mit Árpádenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra. *SlA* 46/1 (1998), 71–118.
- GALLUS 1942 Gallus S.: A Györi Városi Múzeum 1941. évi koronói ásatása. *GySz* 13 (1942), 39–46.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- GARAM 1981 Sz. Garam É.: VIII–IX. századi telepnyom Tiszafüred határában. *CommArchHung* 1981, 137–147.
- GARAM 2005 Garam É.: Avar kori női fejdíszek. *ZM* 14 (2005), 169–181.
- GÁLL 2007 Gáll E.: S-végű hajkarikák megjelenésének ideje az Erdélyi-medencében. *Acta Siculica* 2007, 239–251.
- GÁLL 2013 Gáll E.: *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei.* [MHKÁS 6.] Szeged 2013.
- GÁLL–GERGELY 2009 Gáll E.–Gergely B.: *Kolozsvár születése. Régészeti adatok a város 10–13. századi történetéhez.* Kolozsvár 2009.
- GEDAI 1969 Gedai, I.: Fremde Münzen im Karpatenbecken aus dem 11.–13. Jahrhundert. *ActaArchHung* 21 (1969), 105–148.
- GIESLER 1978 Giesler, J.: Zu einer Gruppe mittelalterlicher Emailscheibenfibeln. *ZAM* 6 (1978), 57–72.
- GIESLER 1980 Giesler, J.: Zur Archäologie des Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. *AKorr* 10 (1980), 85–98.
- GIESLER 1981 Giesler, J.: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. *PZ* 56 (1981), 3–167. <https://doi.org/10.1515/prhz.1981.56.1.3>
- GIESLER 1989 Giesler, J.: Ottonischer Emails Schmuck. In: *RGA* 7 (1989), 230–240.
- GIESLER 1997 Giesler, J.: *Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Studien zur Archäologischen und Schriftlichen Zeugnissen. Teil 2.* Rahden 1997.
- GIESLER 2001 Giesler, J.: Köttlachkultur. In: *RGA* 17. Hrsg.: Beck, H.–Geuenich, D.–Steuer, H. New York–Berlin 2001, 155–161.
- GIESLER 2008 Giesler, J.: An der Südostgrenze des Reiches – der Ostalpenraum im 10. Jahrhundert. In: *EUROPA IM 10. JH.* 397–409.
- GLEIRSCHER 1996 Gleirscher, P.: Neues zum Gracarca-Friedhof über Grabelsdorf. *Carinthia* 186 (1996), 11–46.
- GLEIRSCHER 2007 Gleirscher, P.: Frühmittelalterliche Grabfunde aus Oberkolbnitz im Mölltal. *Rudolfium, Jahrbuch des Landesmuseums für Kärnten* 2005: 2007, 37–38.
- GÖCKENJAN 1972 Göckenjan, H.: *Hilfsvölker und Grenzwächter im Mittelalterlichen Ungarn.* Wiesbaden 1972.
- GÖCKENJAN 1996 Göckenjan, H.: A német évkönyvek híradásai a magyar honfoglalásról. In: *HÍF* 131–141.
- GÖCSEI 1990 Göcsei I.: *Győr-Sopron megye földrajza.* Győr 1990.
- GÖCSEI 2004 Göcsei I.: Mosonmagyaróvár természetföldrajza. *Moson Megyei Műhely* 7 (2004), 5–11.
- GÖMÖRI 1984 Gömöri J.: XI. századi temető Szakonyban. Appendix: Pap I.: A szakonyi XI. századi temető embertani anyagának vizsgálata. *CommArchHung* 1984, 81–108.
- GÖMÖRI 2000 Gömöri J.: Sopron és környéke a magyar honfoglalás és államalapítás korában. Gondolatok az új állandó kiállítás kapcsán. *SSzl* 2000/4, 343–373.
- GÖMÖRI 2002 Gömöri J.: *Castrum Supron. Sopron vára az Árpád-korban.* Sopron 2002.
- GRENZE *Grenze und Differenz im frühen Mittelalter.* Hrsg.: Pohl, W.–Reimitz, H. [Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 1.] Wien 2000.
- GRIERSON–BLACKBURN 1986 Grierson, Ph.–Blackburn, M.: *Medieval European Coinage. 1: The Early Middle Ages (5th–10th Centuries).* Cambridge 1896.
- GRIGOROV 2003 Grigorov, V.: A Contribution to the Study of the Old Bulgarian Diadem (the 8th–9th centuries). *Arheologia* 44/1 (2003), 29–38.
- GRYNAEUS 1996 Grynaeus T.: *Isa por ... A honfoglalás és Árpád-kori magyarság betegségei és gyógyításuk.* Budapest 1996.
- GULYÁS 1941 Gulyás P.: *Magyar írók élete és munkái.* Budapest 1941.
- GUNJAČA–MILOŠEVIĆ 2007 Gunjača, V. G.–Milošević, A.: Dva nova zanimljiva srednjovjekovna grobna nalaza iz okolice Sinja. *Prilozi* 24 (2007), 443–452.
- GUŠTIN 2006 Guštin, M.: Between the Slavs and Magyars. *ZM* 15 (2006), 249–258.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- GUTJAHR 2008 Gutjahr, Ch.: Das frühmittelalterliche Körpergräberfeld in der ehemaligen Jesuitenuniversität (Alte Universität) in Graz, Steiermark. *FÖ* 46 (2007): 2008, 339–368.
- GYÖRFFY 1940 Györffy Gy.: *Besenyők és magyarok*. Különnyomat a Körösi-Csoma archívum I. kiegészítő kötetéből. Budapest 1940.
- GYÖRFFY 1987 Györffy Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III.* Budapest 1987.
- GYÖRFFY 1990 Györffy Gy.: *A magyarság keleti elemei*. Budapest 1990.
- GYÖRFFY 1997 Györffy Gy.: A magyar törzsek és törzsi helynevek. In: *HÉNY* 221–234.
- GYÖRFFY 1998 Györffy Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza IV.* Budapest 1998.
- GYÖRFFY 2000 Györffy Gy.: *István király és műve*. Budapest 2000.
- GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1994 Györffy Gy.–Zólyomi B.: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. In: *HÉR* 13–37.
- GYÖR *A régi Győr emlékei*. [Győr szab. kir. város múzeumának kiállításai a Város Kultúrházában II.] Győr 1940.
- HAHN 1991 *Hahn, W.*: Fundmünzen des 10. und 11. Jahrhunderts aus Österreich. *MÖNG* 31 (1991), 50–59.
- A HALÁL ÁRNYÉKÁNAK „...*A halál árnyékának völgyében járok...*” *A középkori templom körüli temetők kutatása*. Szerk.: Ritoók Á.–Simonyi E. [OpHung 6.] Budapest 2005.
- HAJMÁSI–KISS 2000 P. Hajmási E.–Kiss G.: Ikervár-Virág utca. In: Kiss 2000, 41–118.
- HAJMÁSI–KISS 2000a P. Hajmási E.–Kiss G.: Répcelak-Várdomb, homokbánya. In: Kiss 2000, 135–143.
- HAMPEL 1896 Hampel J.: *A honfoglalási kor hazai emlékei*. Budapest 1896.
- HAMPEL 1900 Hampel J.: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: *A magyar honfoglalás kútfoi*. Szerk.: Pauler Gy.–Szilágyi S. Budapest 1900, 507–830.
- HAMPEL 1905 Hampel, J.: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III*. Braunschweig 1905.
- HAMPEL 1907 Hampel J.: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest 1907.
- HAMPEL 2009 Hampel, U.: Kreuz und Blütenkronen – die frühmittelalterlichen Scheibenfibeln vom Residenzplatz. In: *Der Residenzplatz. Fenster zu Salzburgs Geschichte. Katalog zur Ausstellung im Salzburg*. Hrsg.: Höglinger, P. [F.Ö. Materialhefte A, Sonderheft 10.] Salzburg 2009, 52–54.
- HANULIAK 1994 Hanuliak, M.: *Malé Kosihy. Pohrebisko z 10.–11. storočia*. Nitra 1994.
- HARDT 2000 Hardt, M.: Linien und Säume, Zonen und Räume an der Ostgrenze des Reiches im frühen und hohen Mittelalter. In: *GRENZE* 39–56.
- HASELOFF 1986 Haseloff, G.: Email. Die Zeit der Karolinger. In: *RGA* 7, 209–228.
- HATHÁZI 1990 Hatházi G.: Az Árpád-kori magyar hadseregvezet nomád elemeinek kérdéséhez. *A besenyők*. *HK* 103 (1990), 22–60.
- HATHÁZI 2005 Hatházi G.: *Sírok, kicsek, emberek*. Budapest 2005.
- HEINRICH 2001 Heinrich, W.: *Zwetendorf – Ein Gräberfeld aus dem 10.–11. Jahrhundert*. [MPK 42.] Wien 2001.
- HELDENGRAB *Heldengrab im Niemandsland. Ein frühungarischen Reiter aus Niederösterreich*. Hrsg.: Daim, F. Mainz 2006.
- HEMBACH 2003 Hembach, T.: *Die Ausgrabung in der Domerschulstraße in Würzburg*. Frankfurt am Main 2003. [www.ub.uni-bamberg.de/elib/volltexte/2004/6.html, a letöltés időpontja: 2012. 09. 12.]
- HENSZLMANN–NYÁRY 1877 Henszlmann I.–Nyáry A.: Ösmagyar sírok. *ArchÉrt* 11 (1877), 97–98.
- HÉNY *Honfoglalás és nyelvészet*. Szerk.: Kovács L.–Veszprémy L. [HSSZ 3.] Budapest 1997.
- HÉR *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L. [HSSZ 1.] Budapest 1994.
- HIDVÉGHI 1912 Hidvéghi S.: Sírleletek a honfoglalás korából. *ArchÉrt* 32 (1912), 320–322.
- HILBERG 2006 Hilberg, V.: Zwischen Dorestad und Konstantinopel – Goldmünzen und Münzschmuck der Wikingerzeit aus Haithabu. In: *Magischer Glanz. Gold aus*

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- der archäologischen Sammlungen Norddeutschlands.* Hrsg.: Bleile, R. Schleswig 2006, 186–195.
- HÍF** *A honfoglaláskor írott forrásai.* Szerk.: Kovács L.–Veszprémy L. [HSSZ 2.] Budapest 1996.
- HKÍF** *A honfoglalás korának írott forrásai.* Szerk.: Olajos T., H. Tóth I. és Zimonyi I. közreműködésével Kristó Gy. Szeged 1995.
- HMK** *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Révész L., Wolf M. és M. Nepper I. közreműködésével szerk.: Fodor I. Budapest 1996.
- HOFER 2010** Hofer, N.: Burgenland. *FŐ* 48 (2009): 2010, 12.
- HORVÁTH–BÓNA 1979** B. Horváth J.–Bóna I.: Rácalmás–Göböljárás. *RégFüz* I: 32 (1979), 81.
- HONFOGLALÓ ÖSEINK** Honfoglaló őseink. Szerk.: Veszprémy L. Budapest 1996.
- HORVÁTH 1935** Horváth T.: *Az üllői és kiskőrösi avar temető.* [ArchHung 19.] Budapest 1935.
- HORVÁTH 2002** Liudprand: Antapodosis. Ford.: Horváth J. In: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról.* Szerk.: Györffy Gy. Budapest 2002, 212–220.
- HORVÁTH 2004** Horváth C.: Adatok a honfoglalás kori kő- és üvegbetéttel díszített fegyverek, tarsolyok és veretek kérdésköréhez. *CommArchHung* 2004, 151–171.
- HORVÁTH 2004a** Horváth C.: Lánccszerek a honfoglalás kori leletanyagban. *MFME–StudArch* 10 (2004), 459–482.
- HORVÁTH 2005** Horváth C.: Hólyagos és négygömbös fejű gyűrűk honfoglaláskori sírokban. *DMÉ* 77 (2004): 2005, 121–148.
- HORVÁTH 2008** Horváth C.: Poncolt háterű ornamentikával díszített tárgyak honfoglalás kori sírokban. *Arrabona* 46/2 (2008), 49–92.
- HORVÁTH 2009** Horváth C.: Adatok a honfoglalás kori tausírozott kengyelek kérdésköréhez. (A levélmintákkal díszített kengyelek). *JAMÉ* 60 (2009), 55–78.
- HORVÁTH 2011** Horváth C.: Rusovce/Oroszvár 10–11. századi temetője. Kutatástörténet. *Arrabona* 49/1 (2011), 121–134.
- HORVÁTH 2012** Horváth C.: 10. századi sírok Kőszeg–Kőszegfalvi-rétek területén. *Savaria* 35 (2012), 187–205.
- HORVÁTH 2013** Horváth C.: X–XI. századi, tausírozással díszített, trapéz alakú kengyel Mosonmagyaróvár határából. *Arrabona* 50 (2012): 2013, 7–48.
- HORVÁTH é. n.** Horváth C.: *11. századi temető Szombathely-Kisaludý Sándor utca területén.* [Kézirat.]
- HUSZÁR 1979** Huszár, L.: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute.* Budapest–München 1979.
- HÜSE 2003** Hüse L.: Ibrány-Esbó-halom X–XI. századi népességének paleodemográfiai vizsgálata. In: *ISTVÁNOVITS* 2003, 400–412.
- ILON 2002** Ilon G.: Előzetes beszámoló a szombathely-szentmártoni kora Árpád-kori temető feltárájáról. In: *KÖZPONTOK ÉS FALVAK* 183–202.
- ILON 2003** Ilon G.: Mesteri, Intapuszta temető. *RKM* 2001: 2004, 190–191.
- ILON 2004** Ilon G.: Mesteri, Intapuszta. *RKM* 2002: 2004, 239.
- ILON 2004a** Ilon G.: Mesteri, Intaháza. *RKM* 2003: 2004, 259.
- ILON 2007** Ilon G.: Mesteri-Intaháza, Intapuszta. *RKM* 2006: 2007, 229.
- ISTVÁNOVITS 1996** Istvánovits E.: Ibrány-Esbóhalom. In: *HMK* 145–150.
- ISTVÁNOVITS 1996a** Istvánovits E.: 10–11. századi temető Ibrány-Esbó halmon. In: *MAGYAR HONFOGLALÁS* 25–46.
- ISTVÁNOVITS 2003** Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga.* [MHKÁS 4.] Nyíregyháza–Budapest 2003.
- IVÁNYI 1898** Iványi E.: Nyílt levél. *Sz* 32 (1898), 669–670.
- JAKAB 2009** Jakab A.: X–XI. századi temető Nyíregyháza-Felsősimahatárából (M3-as autópálya 161. lelőhely). *JAMÉ* 60 (2009), 79–149.
- JANKOVIĆ 2007** Janković, Đ.: *Srpsko pomorje od 7. do 10. stoléća.* Beograd 2007.
- JESZENSZKY 1939–1940** Jeszenszky G.: Szent László korabeli magyar éremlelet és tanulmányai. *NK* 38–39 (1939–1940), 26–38.
- JESZENSZKY 1941** Jeszenszky G.: A vezérek pénzverése. *NK* 40 (1941), 24–27.
- JÓSA 1903** Jósa A.: Múzeumunk gyarapodása. *Nyirvidék* 24 (1903), 15–16.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- JÓSA 1914
JÓZSA–FÓTHI 2007
KASTELIC–ŠKERLJ 1950
KARDOS 2001
KAUS 1987
KAUS 2006
KÁPOLNÁS 2006
KÁRÁSZ 1896
KELLNER 1897
KEMENJARIN 2009
KESZI 1999
KIND 2008
KIRÁLY 2006
KISS 1968
KISS 1969
KISS 1975
KISS 1983
KISS 1985
KISS 1987
KISS 1996
KISS 1997
KISS 1997a
KISS 2000
KISS 2000a
KISS 2005
KISS–BARTHA 1970
KISS–SMIDT 2000
KISS–SOSZTARICS 2000
- Jósa A.: Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban. *ArchÉrt* 34 (1914), 169–184.
Józsa L.–Fóthi E.: Trepanált koponyák a Kárpát-medencében (a leletek számbavétele, megoszlása és lelőhelyei). *Folia Anthropologica* 6 (2007), 5–18.
Kastelic, J.–Škerlj, B.: *Slovanska nekropola na Bledu*. Ljubljana 1950.
Kardos A.: Puszta Rezső munkásságának bibliográfiája. *Arrabona* 39 (2001), 15–18.
Kaus, K.: Darufalva (Drassburg), Locsmánd (Lutzmannsburg), Pinkaóvár (Burg) (A Burgenlandi vörös sáncok régészeti vizsgálatának eredményei 1891–1986-ig). *SSzl* 41 (1987), 330–339.
Kaus, K.: *Burgenland. Archäologie und Landeskunde*. Eisenstadt 2006.
Kápolnás O.: Botyán Árpád élete és munkássága. In: *Az aranyzarvas nyomában. A Blaskovich fivérek és a magyar régészet kapcsolata*. Szerk.: G. Moró Cs. Tápiószéle 2006, 131–136.
Kárász L.: A dettai ékszerek. *ArchÉrt* 16 (1896), 226–232.
Kellner, J.: Römische Baureste in Ilidže bei Sarajevo. *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina* 1897, 131–162.
Kemenjarin, I.: *Bijaći – Stombrate rezultati arheoloških istraživanja starohrvatskoga groblja*. Zagreb 2009.
Keszi T.: 10. századi zárt lemezgyűrűk pajzs alakúan kiszélesedő fejjel, pentagramma és madár ábrázolással. In: *A népvándorlás kor fiatal kutatói 8. találkozójának előadásai*. Szerk.: S. Perémi Á. Veszprém 1999, 133–148.
Kind, T.: Archäologische Funde von Teilen der Reiterausrüstung aus Europa und ihr Beitrag zur Kultur- und Sozialgeschichte der Ottonenzeit. In: *EUROPA IM 10 JH.* 283–300.
Király P.: *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. [Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungaricae 10.] Nyíregyháza 2006.
Kiss A.: A magyar államalapítás telepítéseinek tükröződése a dunántúli köznépi temetőkben. *ArchÉrt* 95 (1968), 243–256.
Kiss, A.: Über die mit Keramik verbundenen Bestattungsarten im Karpatenbecken. *MFME* 1969/2, 175–182.
Kiss A.: Megjegyzések a mai Szlavónia és Szeremség X–XI. századi ethnikai viszonyaihoz és az ún. Bjelo Brdo kultúra névadó temetőjének értékeléséhez. *JPMÉ* 17–18 (1972–1973): 1975, 73–84.
Kiss A.: *Baranya megye X–XI. századi sírleletei*. [Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga 1.] Budapest 1983.
Kiss, A.: Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert. In: *BAYERN* 218–379.
Kiss, A.: Beigaben von zwei Frauengrabern der ungarischen Landnahmezeit (Almásfüzitő, Bugyi). *Alba Regia* 23 (1987), 127–136.
Kiss L.: A honfoglalás és a letelepedés a földrajzi nevek tükrében. *MT* 1996/8, 964–971.
Kiss L.: Pannónia helyneveinek kontinuitása. In: *HÉNY* 187–197.
Kiss L.: Korai magyar helységnévtípusok. In: *HÉNY* 177–186.
Kiss L.: A magyarok nyelvi-etnikai-kulturális sajátosságai. In: *EURÓPA* 131–132.
Kiss G.: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei*. [MHKÁS 2.] Szombathely 2000.
Kiss G.: Két szomszédos, kora Árpád-kori temető Szombathelyen. In: *A HALÁL ÁRNYÉKÁNAK* 151–162.
Kiss, Á.–Bartha, A.: Graves of the Hungarian Conquest at Bana. *ActaArchHung* 22 (1970), 219–290.
Kiss G.–Smidt E.: Ismeretlen lelőhely (Savaria Múzeum). In: *Kiss 2000a*, 269.
Kiss G.–Sosztarics O.: Csepreg-Szentkirály, Malom. In: *Kiss 2000a*, 25–33.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- KISS-TÓTH 1987 Kiss G.–Tóth E.: A vasvári „római sánc” és a „katonák útja” időrendje és értelmezése (Adatok a korai magyar gyeplérendszertopográfiájához I.). *CommArchHung* 1987, 101–137.
- KISS-TÓTH 1999 Kiss G.–Tóth E.: Adatok a nyugat-dunántúli korai magyar gyeplérendszertopográfiájához. In: *MAGYAROK TÉRBEN ÉS IDŐBEN* 105–124.
- KISS-TÓTH 2000 Kiss G.–Tóth E.: Szombathely-Szent Márton-templom. In: *KISS* 2000a, 244–256.
- KISS-ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2004 Kiss G.–Zágorhidi Czigány B.: *Közös múltunk a középkori Vas vármegyében*. Vasvár 2004.
- KISS-ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2007 Kiss G.–Zágorhidi Czigány B.: A Vasvári ispáni sáncvár. *Savaria* 31 (2007), 157–185.
- KMTL *Korai Magyar Történeti Lexikon*. Főszerk: Kristó Gy. Szerk.: Engel P.–Makk F. Budapest 1994.
- KNEZ 1966 Knez, T.: Staroslovenski grobovi v Trebnjem. *AV* 17 (1966), 507–512.
- KNIEZSA 1938 *Knieszsa I.: Magyarország népei a XI-ik században*. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján II.* Szerk.: Serédi J. Budapest 1938, 365–472.
- KNIEZSA 2000 *Knieszsa I.: Magyarország népei a XI. században*. Budapest 2000.
- KNIFIC 1974 Knific, T.: Horizontalna stratigrafija grobišča Bled-Pristava II. *Situla* 14/15 (1974), 315–326.
- KNIFIC 1990 Knific, T.: Staroslovansko grobišče pri sv. Urhu u Tolmin. *AV* 41 (1990), 505–520.
- KNIFIC-PLETERSKI 1981 Knific, T.–Pleterski, A.: Staroslovansko grobišče Dlešc pri Bodeščah. *AV* 32 (1981), 482–523.
- KNIFIC-PLETERSKI 1993 Knific, T.–Pleterski, A.: Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasip. *AV* 44 (1993), 235–267.
- KNIFIC-SAGADIN 1991 Knific, T.–Sagadin, M.: *Pismo brez Pisave. Arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem*. Ljubljana 1991.
- KNIFIC-ŽBONA-TRKMAN 1990 Knific, T.–Žbona-Trkman, B.: Staroslovansko grobišče pri Sv. Urhu v. Tolminu. *AV* 41 (1990), 505–520.
- KOCH 1983 Koch, B.: HG Weiden am See, MG Weiden am See, VB Neusiedl am See. *FÖ* 22 (1983), 353.
- KOCH-SCHULZ 1978 Koch, B.–Schulz, K.: Streufunde auf der Joiser Trift. *FÖ* 17 (1978), 427.
- KORDÉ 1995 Kordé Z.: Folcuin. In: *HKÍF* 228–231.
- KOROŠEC 1941 Korošec, J.: *Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji*. Celje 1941.
- KOROŠEC 1947 Korošec, J.: *Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji*. Celje 1947.
- KOROŠEC 1954 Korošec, J.: Pomen nekaterih nakitnih predmetov, najdenih v Detti v Banatu. *AV* 5/1 (1954), 50–62.
- KOROŠEC 1955 Korošec, J.: Slovanska najdišča v vzhodni Furlaniji (Scoperte archeologiche del periodo slavo nel Friuli orientale). *AV* 6 (1955), 247–257.
- KOROŠEC 1979 Korošec, P.: *Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karatanskih Slovanov I–II*. Ljubljana 1979.
- KOROŠEC 1985 Korošec, P.: Ungarische Elemente aus der Nekropole auf der Burg zu Ptuj. *AV* 36 (1985), 337–350.
- KOROŠEC 1990 Korošec, P.: *Alpski Slovani*. Ljubljana 1990.
- KOROŠEC 1999 Korošec, P.: *Nekropola na Ptujskem gradu turnirski prostor*. Ptuj 1999.
- KOVÁCS 1970 Kovács L.: A honfoglaló magyarok lándzsái és lándzsászetemkezésük. *Alba Regia* 11 (1970), 81–108.
- KOVÁCS 1985 Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán I: Temető utca 5. (Adatok a gompos nyakú kengyelek értékeléséhez). *CommArchHung* 1985, 125–139.
- KOVÁCS 1985a Kovács, L.: Über die Datierung der Grabfunde des 10. Jahrhunderts in Ungarn anhand der Arbeit von J. Giesler: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. [Recenzió.] *ActaArchHung* 37 (1985), 207–222.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- Kovács 1986 Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II: A homokbányai temetőrészlet (Adatok a nyéltámaszos balták, valamint a trapéz alakú kengyelek értékeléséhez). *CommArchHung* 1986, 93–121.
- Kovács 1986a Kovács, L.: Über einige Steigbügeltypen der Landnahmezeit. *ActaArchHung* 38 (1986), 195–225.
- Kovács 1986b Kovács L.: A tiszalúc-sarkadpusztai (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) 11. századi magyar temető (előzetes jelentés). *ArchÉrt* 113 (1986), 218–223.
- Kovács 1988 Kovács L.: A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. *CommArchHung* 1988, 125–158.
- Kovács 1989 Kovács, L.: *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts.* [Fontes ArchHung 19.] Budapest 1989.
- Kovács 1989a Kovács L.: A nagyhalász-zomborhegyi 10. századi magyar temetőrészlet. *CommArchHung* 1989, 165–176.
- Kovács 1990 Kovács L.: Szablya-kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sírok keltezéséhez. *ArchÉrt* 117 (1990), 39–47.
- Kovács 1991 Kovács L.: Salamon pénzveréséről. *Sz* 125 (1991), 79–106.
- Kovács 1993 Kovács L.: Honfoglaló magyar leletek a kajárpéc-gyüri kavicsbányában (Győr-Moson-Sopron m.). *CommArchHung* 1992: 1993, 159–171.
- Kovács 1993a Kovács L.: A Móra Ferenc Múzeum néhány régi, honfoglalás kori leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé, (Csóka). *MFME* 1991/92–1: 1993, 37–74.
- Kovács 1994 Kovács, L.: *Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs.* [VAH 6.] Budapest 1994.
- Kovács 1995 Kovács L.: A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből. Adattár. *CommArchHung* 1995, 153–189.
- Kovács 1995a Kovács L.: Újra a nagyharsányi kincsről és a LANCEA REGIS köriratú denáróról. *Sz* 129 (1995), 1075–1104.
- Kovács 1995b Kovács L.: Előkelő rusz vitéz egy székesfehérvári sírban (A rádiótelevízió honfoglalás kori A. sír és kardja). In: *Kelet és nyugat között. Történeti Tanulmányok Kristó Gyula Tiszteletére.* Szerk.: Koszta L. Szeged 1995, 291–305.
- Kovács 1996 Kovács L.: Fegyves és vitéz. In: *HONFOGLALÓ ŐSEINK* 81–108.
- Kovács 1997 Kovács L.: *A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Éremtani és régészeti tanulmányok a Kárpát-medence I. (Szent) István és II. (Vak) Béla uralkodása közötti időszakának (1000–1141) érméiről.* [VAH 7.] Budapest 1997.
- Kovács 1999 Kovács L.: Volt-e a magyaroknak kauricsigapénzük? A kérdés általános és konkrét megközelítése. *Sz* 133 (1999), 63–84.
- Kovács 2001 Kovács L.: A magyar kalandozások. *A Makói Múzeum Füzetei* 98 (2001), 5–16.
- Kovács 2003 Kovács L.: Viselet, fegyverek. In: *KRISTÓ 2003*, 284–392.
- Kovács 2003a Kovács, L.: Beregszász–Birka: Beiträge zu den Mützen Blechspitze des 10. Jahrhunderts. *ActaArchHung* 54 (2003), 205–241.
- Kovács 2004 Kovács L.: Érmék nem dísz vagy ékszer szerepben a honfoglaló magyar sírokban. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére.* Szerk.: Erdei Gy.–Nagy B. Budapest 2004, 43–49.
- Kovács 2006 Kovács L.: A magyarhomorog-kónyadombi X–XII. századi magyar köznépi temető érméiről. *Studia Caroliensia* 2006/3–4, 215–248.
- Kovács 2008 Kovács, L.: Muslimische Münzen im Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts. *Antaeus* 29–30 (2008), 479–533.
- Kovács 2008a Kovács, L.: *Vulvae, Eyes, Snake Heads. Archaeological finds of Cowrie Amulets.* [BAR IS 1846.] 2008.
- Kovács 2008b Kovács, L.: Die zwischen 1000 und 1141 verborgenen Hortfunde de Karpatenbeckens. *ActaArchHung* 59 (2008), 429–455. <https://doi.org/10.1556/Arch.59.2008.2.23>
- Kovács 2010 Kovács L.: I. István király pénzverése. *Turán* 13 (2010), 145–152.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- KOVÁCS 2010a Kovács H.: *Határvédelemre utaló helynevek az Árpád-korban*. [Szakdolgozat – kézirat.] Debrecen 2010.
- KOVÁCS 2011 Kovács L.: Észrevételek a 9–11. századi magyarság régészeti emlékeihez. In: *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Szerk.: Cabello, J.–C. Tóth N. Nyíregyháza 2011, 77–92.
- KOVÁCS 2011a Kovács L.: *A magyar kalandozások zsákmányáról*. Budapest 2011.
- KOVÁCS 2011b Kovács L.: Egy-egy apró 10. és 11. századi temetőmaradvány: Gyomaendrőd-Kádár-tanya, Gyomaendrőd-Ugari-dűlő I. In: „*Fél évszázad terepen*”. Szerk.: Kövári K.–Miklós Zs. Budapest 2011, 287–302.
- KOZÁK 1981 Kozák K.: Az Egri vár Árpád-kori temetőjének feltárása II. *EMÉ* 18 (1980–1981): 1981, 5–46.
- KOZÁK–UZSOKI 1970 Kozák K.–Uzsoki A.: A győri székesegyház feltárása (1969). *Arrabona* 12 (1970), 111–164.
- KÓSA 1996 Kósa L.: A magyar műveltség kezdetei: a rekonstrukció módszerei és lehetőségei. *MT* 1996/8, 972–981.
- KÖLTŐ 1990 Költő L.: A Balatonszemes, Lander Jenő utcai honfoglalás kori lovas sír. In: *Szemes. Tanulmányok Balatonszemes múltjáról és jelenéről*. Szerk.: Reöthy F.–Stirling J. Balatonszemes 1990, 85–101.
- KÖLTŐ 1996 Költő L.: Balatonszemes. In: *HMK* 361–362.
- KÖLTŐ 1996a Költő L.: Az első honfoglalók a Balaton partján. In: *MAGYAR HONFOGLALÁS* 187–196.
- KÖLTŐ 2003 Költő L.: Vörs, Majori-dűlő. *RKM* 2000: 2003, 234.
- KÖLTŐ 2003a Költő L.: Vörs, Majori-dűlő. *RKM* 2001: 2003, 238–239.
- KÖLTŐ–BAJZIK 2008 Költő L.–Bajzik A.: Kora Árpád-kori temetőrészlet egy kaposvári lakóparkban. Előzetes jelentés az Ezüsthárs lakópark közműberuházások által érintett területek régészeti feltárásáról. *SMK* 18 (2008), 171–224.
- KÖLTŐ–HORVÁTH 2004 Költő L.–Horváth P.: Vörs-Majori dűlő 357. számú sírban talált tegez zárszerkezetének restaurálása, rekonstrukciója. *SMK* 16 (2004), 223–236.
- KÖLTŐ et al. 1992 Költő, L.–Lengyel, I.–Pap, I.–Szentpéteri, J.: Vorläufige Ergebnisse der Ausgrabungen am Gräberfeld Vörs aus dem 9.–11. Jahrhundert (Ungarn, Komitat Somogy). *SIA* 40 (1992), 223–242.
- KÖLTŐ–SZENTPÉTERI 1990 Költő L.–Szentpéteri, J.: Adatok az avar asszimiláció kérdésköréhez. Egy kora középkori népesség régészeti emlékeinek feltárása Vörsön. *Forrás* 1990/10, 69–78.
- KÖLTŐ–SZENTPÉTERI 1996 Költő L.–Szentpéteri J.: A 8–10. századi kontinuitás kérdései a vörsi 8–10. századi temető kapcsán. In: *Ljude ob Muri–Népek a Mura mentén*. Ur.: Balažic, J.–Vándor, L. Muraska Sobota–Zalaegerszeg 1996, 101–105.
- KÖNCZÖL 2007 Könczöl L.: *Öt alsó-kemenesháti falu régészeti topográfiája. Gérce, Kemeneskápolna, Mesteri, Sitke és Vásárosmiske*. [Szakdolgozat – kézirat.] Szombathely 2007.
- KÖRMENDI 2009 Körmendi T.: A magyarság ábrázolása a nyugat-európai elbeszélő forrásokban a 13. század végéig. *Korall* 38 (2009), 30–46, 198–199.
- KÖZÉPKOR *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I–II*. Szerk.: Benkő E.–Kovács Gy. Budapest 2010.
- KÖZPONTOK ÉS FALVAK *Központok és falvak a honfoglalás és kora Árpád-kori Magyarországon*. [Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek 6.] Szerk.: Kisné Cséhi J. Tatabánya 2002.
- KÓSZEGI 1958 Kószegi F.: Az oroszvári bronzkori temető. *FolArch* 10 (1958), 43–59.
- KRALOVÁNSZKY 1959 Kralovánszky A.: Adatok a Kárpát-medencei félhold alakú csüngők kérdéséhez. *ArchÉrt* 86 (1959), 76–82.
- KRALOVÁNSZKY 1989 Kralovánszky A.: Honfoglalás kori leletek Dunaalmáson, Tatán. In: *Komárom megye története I*. Szerk.: Biró E.–Szatmári S. Tatabánya 1989, 244–282.
- KRAMER 1994 Kramer, D.: Bemerkungen zur Mittelalterarchäologie in der Steiermark. 2. Teil: Gräberfelder, Slawen und Bayern. *ZHVS* 85 (1994), 25–72.
- KRAMMER 1962 Krammer J.: Szőke Béla. *Arrabona* 4 (1962), 5–8.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- KRASKOVSKÁ 1974 Kraskovská, L.: *Gerulata Rusovce*. Bratislava 1974.
- KRAUSS 1998 Krauß, R.: KG Lenzing, MG Saalfelden am Steinernen Meer, VB Zell am See. *FÖ* 36 (1997): 1998, 898.
- KREITNER 2000 Kreitner, T.: Ein madjarenzeitliches Gräberfeld des 10. Jahrhunderts aus Bruck an der Leitha, NÖ – Ein Vorbericht. *FÖ* 39 (2000), 182–198.
- KRENN–MITTERMANN 2010 Krenn, M.–Mittermann, R.: KG Gattendorf, OG Gattendorf, PB Neusiedl am See. *FÖ* 48 (2009): 2010, 453.
- KRENN et al. 1994 Krenn, M.–Roudriguez, H.–Wewerka, B.–Jeitler, M.: Archäologische Untersuchungen im Bereich der Sporthauptschule Tulln, NÖ. *FÖ* 32 (1993): 1994, 171–200.
- KRISTÓ 1977 Kristó Gy.: *História és kortörténet a Képes Krónikában*. Budapest 1977.
- KRISTÓ 1988 Kristó Gy.: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest 1988.
- KRISTÓ 1994 Kristó Gy.: Gyepü. In: *KMTL* 242.
- KRISTÓ 1994a Kristó Gy.: Honfoglalás kor. In: *KMTL* 267.
- KRISTÓ 1995 Kristó Gy.: *A magyar állam megszületése*. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8.] Szeged 1995.
- KRISTÓ 1996 Kristó Gy.: A honfoglalók megtelepedése a Kárpát-medencében. In: *HONFOGLALÓ ŐSEINK* 207–222.
- KRISTÓ 1997 Kristó Gy.: A honfoglalók régészeti hagyatékának keltezéséről (Rendhagyó válasz bírálóimnak). *Sz* 131/1 (1997), 234–275.
- KRISTÓ 1999 Kristó Gy.: 14. századi krónikakompozíció. In: *ÁKÍF* 361–401.
- KRISTÓ 2000 Kristó Gy.: Magyarország népei Szent István korában. *Sz* 134 (2000), 3–44.
- KRISTÓ 2002 Kristó Gy.: *Árpád-fejedelemtől Géza fejedelemig. 20 tanulmány a 10. századi magyar történelemről*. Budapest 2002.
- KRISTÓ 2003 Kristó Gy.: *Háborúk és hadviselés az Árpád-korban*. Budapest 2003.
- KRISTÓ 2003a Kristó Gy.: *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest 2003.
- KRISTÓ 2003b Kristó Gy.: *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon*. [Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19.] Szeged 2003.
- KRISTÓ–MAKK–SZEGFÜ 1973 Kristó Gy.–Makk F.–Szegefű L.: Szempontok és adatok a korai magyar határvédelem kérdéséhez. *HK* 20/4 (1973), 639–660.
- KRISTÓ–SZÖKE 1994 Kristó Gy.–Szöke B. M.: Oroszvár. In: *KMTL* 510.
- KRIZSÁN 2010 Krizsán Zs.: Pénzzel keltezett sírleletek Vas megye Árpád-kori temetőiben. *Savaria* 33 (2010), 119–143.
- KROPF 1984 Kropf, W.: KG Winden am See, OG Winden am See, VB Neusiedl am see. *FÖ* 23 (1984), 349.
- KROPF 1998 Kropf, W.: KG Weiden am See, OG Weiden am See, VB Neusiedl am See. *FÖ* 36 (1997): 1998, 893.
- KUSTÁR–LANGÓ 2003 Kustár R.–Langó P.: *Ezüstbe öltözött lányok. Honfoglalás kori sírok Harta határában*. [Kalocsa Múzeumi Kiskönyvtár 7.] Kalocsa 2003.
- KÜRTI 1980 Kürti B.: Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn. *MFMÉ* 1978–1979/1: 1980, 323–347.
- KÜRTI 1983 Kürti B.: A helyi lakosság tárgyi hagyatéka. In: *Szeged története I.* Főszerk.: Kristó Gy. Szerk.: Kristó Gy. Szeged 1983, 232–238.
- KÜRTI 1994 Kürti B.: Régészeti adatok a Maros-torok vidékének 10–11. századi történetéhez. In: *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1994, 369–386.
- KÜRTI 1996 Kürti B.: A honfoglaló magyar női viselet. (Leletek és rekonstrukciók). In: *MAGYAR HONFOGLALÁS* 148–161.
- KÜRTI 1998 Kürti B.: Az algyői temetőről röviden. *MuKuCsoM* 1997: 1998, 15–36.
- KÜRTI 1999 Kürti B.: Móra Ferenc Kunágotája. In: *Lovassírok Kunágotán*. Szerk.: Lengyel A. [Csanádvármegyei Könyvtár 5.] Szeged 1999, 16–17.
- KÜRTI 2001 Kürti B.: *Sírok üzenete. Honfoglaló magyarok temetője Algyő határában*. Algyő 2001.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- KÜRTI 2003 Kürti B.: Avar lovas – magyar lovas Szőregen és Eperjesen. *MFME StudArch* 9 (2003), 229–242.
- KVASSAY 1984 Kvassay, J.: Keramikbeigaben in den Gräbern des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatencken. In: *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und andere Ethnika im 6.–10. Jahrhundert*. Hrsg.: Šalkovsky, P. Nitra 1984, 173–178.
- KVASSAY 2005 Kvassay J.: Árpád-kori és késő középkori településrészletek Balatonmagyaród–Alsó-Koloni-dűlő lelőhelyen. *ZM* 15 (2006), 259–280.
- LAKATOS 2005 Lakatos A.: Honfoglalás kori sírok Nagyszalonta–Halomdombról (Salonta, Románia). *CommArchHung* 2005, 481–492.
- LAKNER 1887 Lakner A.: A csornai leletekről. In: *A Sopronmegyei Régészeti Társulat Első Evkönyve*. Szerk.: Récsei V. Sopron 1887, 16–27.
- LAKOS 1958 Lakos J.: Rupp. I. és a CNH. I. éremképeinek egyeztetése. *Az Érem* 14 (1958), 14–15.
- LANGÓ 2000 Langó P.: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpereceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. *JAMÉ* 42 (2000), 33–57.
- LANGÓ 2006 Langó P.: „Vadat üzni feljövének”. *Limes* 2006/1, 85–106.
- LANGÓ 2010 Langó P.: A kora Árpád-kori temetők kutatása. In: *Középkor* 445–469.
- LANGÓ 2012 Langó P.: A csúcsban összefutó, belső ívvel és áttört lappal rendelkező, félhold alakú fülbevalók elterjedése és klasszifikációja Közép- és Kelet-Európa 10–11. századi leletanyaga alapján. In: *Népvándorlásokor Fialat Kutatóinak XX. Összejövetele*. Szerk.: Petkes Zs. Budapest 2012, 205–228.
- LANGÓ–MENDE 2006 Langó P.–Mende B. G.: Honfoglalás kori sírok Enesén. *Arrabona* 44/1 (2006), 231–250.
- LANGÓ–TÜRK 2003 Langó P.–Türk A.: *Honfoglalás kori női sír Szentés Derekegyházi oldal határ-részből*. Szentés 2003.
- LÁSZLÓ 1941 László Gy.: *A koroncoi lelet és a honfoglaló magyarok nyerge*. [ArchHung 27.] Budapest 1941.
- LÁSZLÓ 1943 László Gy.: *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben*. Kolozsvár 1943.
- LÁSZLÓ 1944 László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest 1944.
- LÁSZLÓ 1955 László, Gy.: *Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars*. [ArchHung 34.] Budapest 1955.
- LÁSZLÓ 1982 László Gy.: *50 rajz a honfoglalókról*. Budapest 1982.
- LEZSÁK 2009 Lezsák G.: A kunszállási avarok temetkezési szokásai. In: *„In terra quondam Avarorum...” Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára*. Szerk.: Somogyvári Á.–V. Székely Gy. Kecskemét 2009, 145–164.
- LICHTENSTEIN–RÓZSA 2005 Lichtenstein L.–Rózsa Z.: Nagyszénás, Svábföld 562. sz. tanya. *RKM* 2004: 2005, 252.
- LICHTNECKERT 1893 Lichtneckert J.: Újabb leletekről a Sz.Fehérvári Demkóhegyen. *ArchÉrt* 13 (1893), 266–269.
- LIPPERT 1969 Lippert, A.: *Das awarische Gräberfeld von Zwölfaxing in Niederösterreich*. Wien 1969.
- LIPTÁK 1951 Lipták, P.: Anthropologische Beiträge zum Problem der Ethnogenesis der Altungarn. *ActaArchHung* 1 (1951), 231–249.
- LIPTÁK 1962 Lipták P.: Honfoglaláskori csontvázlelet Öttevényben. *Arrabona* 4 (1962), 27–31.
- LOVAS 1937 Lovas E.: Pannonhalma környéke az ó- és középkorban. Régészeti tanulmány. *PSz* 1937, 24–42.
- LOVAS 1937a Lovas E.: A győrvidéki régészeti kutatás és gyűjtés története. Első közlemény. *GySz* 8 (1937), 1–19.
- LOVAS 1937b Lovas E.: A győrvidéki régészeti kutatás és gyűjtés története. Második közlemény. *GySz* 8 (1937), 57–70.
- LOVAS 1941 Lovas E.: Győr város régészeti katasztere (Első közlemény). *GySz* 12 (1941), 170–181.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- LOVAS 1942 Lovas E.: Győr város régészeti katasztere (Második közlemény). *GySz* 12 (1942), 14–20.
- LOVAS é. n. Lovas E.: *Győrmegye Régészeti Kataszter jegyzetek*. [Kézirat.] h. n. é. n.
- LOVAS–MITHAY 1938 Lovas E.–Mithay S.: Régészeti krónika. *GySz* 9 (1938), 174–179.
- LOVAS–ORBÁN 1939 Lovas E.–Orbán D.: Koroncó történeti földrajza. *GySz* 10 (1939), 127–137.
- LŐRINCZY–TÜRK 2011 Lőrinczy G.–Türk A.: 10. századi temető Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhátról. Újabb adatok a Maros-torkolat Duna–Tisza közi oldalának 10. századi településtörténetéhez. *MFME StudArch* 12 (2011), 419–480.
- LÜBKE 2001 Lübke, Ch.: *Fremde im östlichen Europa. Von Gesellschaften ohne Staat zu verstaatlichten Gesellschaften (9.–11. Jahrhundert)*. Wien 2001.
- MADARAS 2006 Madaras L.: Honfoglalás kori temető Szolnok határában (Új adatok a honfoglalás kori női viselethez). *CommArchHung* 2006, 213–251.
- MADARAS–SELMECZI 1996 Madaras L.–Selmeczi L.: Kétpó. In: *HMK* 236–238.
- MADER 1986 Mader, B.: *Die Alpenlawen in der Steiermark*. Wien 1986.
- MADER 1991 Mader, B.: Die frühmittelalterliche Fundsituation in Friaul (Aspekte zur slawischen Siedlungsschronologie). *ZM* 3 (1991), 41–47.
- MAGYAR HONFOGLALÁS *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Szerk.: Révész L.–Wolf M. Miskolc 1996.
- MAGYAR *Magyar múzeumi arcképcsarnok*. Szerk.: Bodó S.–Viga Gy. Budapest 2002.
- MAGYAROK *Magyarok térben és időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia Tatabánya–Esztergom*. Szerk.: Fülöp É. M.–Kisné Cseh J. [Tudományos Füzetek 11.] Tata 1999.
- MAKKAY 2010 Makkay J.: A Lajtától az Óperenciáig. *Turán* 13 (2010), 49–98.
- MARJANOVIĆ-VUJOVIĆ 1987 Marjanović-Vujović, G.: Srednevekovne nekropole i Serbiji evidentirane kroz arheoloska izkopavanja. *Starinar* 37 (1986): 1987, 191–209.
- MAROSI 1996 Marosi E.: A honfoglalás a művészetben. *MT* 1996/8, 1026–1034.
- MAROSI–SOMOGYI 1990 *Magyarország kistájainak katasztere I.* Szerk.: Marosi S.–Somogyi S. Budapest 1990.
- MARUŠIĆ 1987 Marušić, B.: *Starohrvatska nekropola u Žminju (Altkroatische Nekropole in Žminj)*. [Histria Archaeologica 17–18 (1986–1987)] Pula 1987.
- MARX 1983 Marx M.: Bak-Határi dülő. *RégFüz* I:36 (1983), 77.
- MATEJČIĆ 1974 Matejčić, R.: *Istrazivanje dijele Starohrvatske nekropole u velom dolu kod Križišća u Vinodolu*. [Histria Archaeologica 5.] Pula 1974.
- MEDGYESI 1994 Medgyesi P.: Újkígyós-Skoperda-tanya. *RégFüz* I: 48 (1994), 76.
- MEDGYESI 1995 Medgyesi P.: Avar kori sírlelet (?) és 10–11. századi magyar köznépi temető részletei Gyulavarsánd-Laposhalomról. *Altum Castrum* 4 (1995), 98–118.
- MEGAY 1963 Megay G.: A Mezözombor-Bálványdombi honfoglalás kori temető. *HOMÉ* 3 (1963), 37–53.
- MESTERHÁZY 1968 Mesterházy K.: Adatok a honfoglaláskori magyar köznépi család szerkezetéhez. A matrilineáris nagycsalád. *DMÉ* 49 (1966–1967): 1968, 131–178.
- MESTERHÁZY 1971 Mesterházy K.: Győr-Pósdomb. *RégFüz* I: 24 (1971), 58.
- MESTERHÁZY 1974 Mesterházy K.: Győr-Pósdomb *RégFüz* I: 27 (1974), 73.
- MESTERHÁZY 1975 Mesterházy K.: Herwig Friesinger, Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, XV. és XVI. kötet, Wien 1971–74. 28 kép, 42 tábla, 2 táblázat, 12 lelőhelytérkép és 1 helyszínrajz. [Recenzió.] *SMK* 2 (1975), 286–288.
- MESTERHÁZY 1980 Mesterházy K.: *Nemzetiségi szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál*. Budapest 1980.
- MESTERHÁZY 1981 Mesterházy K.: Karoling-normann típusú kengyel a honfoglaló magyaroknál. *FolArch* 32 (1981), 211–223.
- MESTERHÁZY 1983 Mesterházy K.: Köznépi ékszerek nemesfém változatai: arany S-végű hajkariak. *Alba Regia* 20 (1983), 143–151.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- MESTERHÁZY 1989 Mesterházy K.: A Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. *Agria* 25–26 (1989), 235–274.
- MESTERHÁZY 1990 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. *FolArch* 41 (1990), 87–113.
- MESTERHÁZY 1991 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. *FolArch* 42 (1991), 145–174.
- MESTERHÁZY 1993 Mesterházy K.: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. *Sz* 127/2 (1993), 450–468.
- MESTERHÁZY 1994 Mesterházy K.: Az ún. tokaji kincs revíziója. *FolArch* 44 (1994), 193–242.
- MESTERHÁZY 1995 Mesterházy, K.: Die Beziehungen zwischen Byzanz und dem frühmittelalterlichen Ungarn im Lichte der materiellen Kultur. In: MITTELDONAUGEBIET 71–86.
- MESTERHÁZY 1995a Mesterházy K.: A magyar fejedelem és kísérete a 10. században. *Sz* 129 (1995), 1033–1051.
- MESTERHÁZY 1996a Mesterházy K.: Batta. In: *HMK* 365.
- MESTERHÁZY 1996b Mesterházy K.: Gödöllő. In: *HMK* 390–391.
- MESTERHÁZY 1996c Mesterházy K.: Ismeretlen lelőhely. In: *HMK* 394.
- MESTERHÁZY 1997 Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok tárgyi emlékei. *Életünk* 1997/1, 30–67.
- MESTERHÁZY 1998 Mesterházy K.: Társadalmi struktúrák régészeti vizsgálata. In: ALFÖLD 19–45.
- MESTERHÁZY 1998a Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok művészete és az Abbaszida-iraki művészet. *Sz* 132/1 (1998), 129–159.
- MESTERHÁZY 2000 Mesterházy K.: Nagymorva diszgombok honfoglalás kori sírokból. *CommArch-Hung* 2000, 211–227.
- MESTERHÁZY 2001 Mesterházy K.: Fettich Nándor és a magyar honfoglalás régészete. *Vasi Szemle* 55/4 (2001), 452–458.
- MESTERHÁZY 2002 Mesterházy K.: Dunántúl a 10. században. *Sz* 136/2 (2002), 327–340.
- MESTERHÁZY 2004 Mesterházy, K.: Hacksilberfunde im Karpatenbecken. In: ZBORNIK 235–250.
- MESTERHÁZY 2004a Mesterházy K.: Lengyel–magyar kapcsolatok a 10–11. században. *Sz* 138 (2004), 381–402.
- MESTERHÁZY 2012 Mesterházy K.: Fésületlen dolgaink. Honfoglalás kori fésűk. In: *Thesaurus Avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére*. Szerk.: Vida T. Budapest 2012, 813–822.
- MEZÖSI 2011 Mezösi G.: *Magyarország természetföldrajza*. Budapest 2011.
- MÉSZÁROS 1975 Mészáros Gy.: A mőzs-szárazdombi X–XI. századi magyar köznépi temető. *BBÁMÉ* 4–5 (1973–1974): 1975, 3–76.
- MILAVEC 2009 Milavec, T.: A review research into the Early middle Ages in Slovenia. *AV* 60 (2009), 249–270.
- MILETIĆ 1967 Miletić, N.: Slovenska nekropola u Gomjenici kod Prijedora. *Glasnik ZMS* 21–22 (1966–1967): 1967, 81–154.
- MIRNIK 2004 Mirnik, I.: Novac iz starohrvatskih grobova (Coins from Early Croatian Graves). *VAMZ* 37 (2004), 205–250.
- MITHAY 1956 Mithay S.: *Régészeti adatok a Győri járás történetéhez*. Győr 1956.
- MITHAY é. n. Mithay S.: *Gyömöre. Kiszállási napló 1948*. [XJM R.A. ltsz. n.]
- MITHAY–BOTTYÁN 1940 Mithay S.–Bottyán Á.: Első koroncói ásatás a Bábótán (1939). *GySz* 11 (1940), 174–183.
- MITSCHA-MÄRHEIM 1955 Mitscha-Märheim, H.: Gräberfunde am Kirchenberg in Bad Deutsch-Altenburg, N.-Ö. *ArchAustr* 18 (1955), 32–44.
- MITSCHA-MÄRHEIM 1966 Mitscha-Märheim, H.: Zwei „Knöpfchenringe“ aus Lorch. *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines* 111 (1966), 293–295.
- MITTELDONAUGEBIET *Mitteldonaugiegebiet und Südosteuropa im frühen Mittelalter*. Hrsg.: Štefanivcová, T. [Studia Archaeologica et Mediaevalia 1.] Bratislava 1995.
- MODRIJAN 1963 Modrijan, W.: Die Frühmittelalterfunde (8. bis 11. Jhdt.) der Steiermark. *Schild von Steier* 11 (1963), 45–83.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- MODRIJAN 1975 Modrijan, W.: *Der Karantanisch-Köttlacher Kulturkreis. Frühmittelalterlicher Schmuck*. [Schild von Steier. Beiträge zur steierischen Vor- und Frühgeschichte und Münzkunde. Kleine Schriften 16.] Ljubljana–Graz 1975.
- MODRIJAN 1977 Modrijan, W.: Der Forschungsstand zum »Karantanisch-Köttlacher Kulturkreis«. *AKo* 7 (1977), 291–294.
- MONS SACER *Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*. Szerk.: Takács I. Pannonhalma 1996.
- MÓRA 1926 Móra F.: *Lovassírok Kunágotán*. [Csanádvármegyei Könyvtár 5.] Szeged 1926.
- MRT 2 Éri I.–Kelemen M.–Németh P.–Torma I.: *Veszprém Megye Régészeti Topográfiája. A veszprémi járás*. [Magyarország Régészeti Topográfiája 2.] Budapest 1969.
- MRT 4 Dax M.–Éri I.–Mihay S.–Palágyi Sz.–Torma I.: *Veszprém Megye Régészeti Topográfiája. A pápai és a zirci járás*. [Magyarország Régészeti Topográfiája 4.] Budapest 1972.
- MRT 5 Horváth I.–H. Kelemen M.–Torma I.: *Komárom megye régészeti topográfiája. Esztergom és a dorogi járás*. [Magyarország Régészeti Topográfiája 5.] Budapest 1979.
- MRT 7 Dinnyés I.–Kövári K.–Lovag Zs.–Tettamanti S.–Topál J.–Torma I.: *Pest Megye Régészeti Topográfiája. A budai és a szentendrei járás*. [Magyarország Régészeti Topográfiája 7.] Budapest 1986.
- MRT 10 Jankovich B. D.–Medgyesi P.–Nikolin E.–Szatmári I.–Torma I.: *Békés megye régészeti topográfiája. Békés és Békéscsaba környéke*. [Magyarország régészeti topográfiája 10.] Budapest 1998.
- MURA *Ljude ob Muri – Népek a Mura mentén*. Ur.: Balažic, J.–Vándor L. Muraska Sobotka–Zalaegerszeg 1996.
- MÜLLER 1987 Müller R.: XI. századi sír Rezi-Gyöngyösi csárdánál. *ZM* 26 (1987), 75–81.
- MÜLLER 1991 Müller, R.: Ethnische Verhältnisse in der Umgebung von Keszthely und Zalavár im 9.–10. Jahrhundert. In: *Baiern, Ungarn und Slawen im Donauraum*. Red.: Katringer, W.–Marckhott, G. Linz–Donau 1991, 163–172.
- MÜLLER 1994 Müller R.: Karoling udvarház és temetője Zalaszabar-Borjúállás-szigetről. In: *HÉR* 91–98.
- MÜLLER 1996 Müller R.: Zalaszabar-Borjúállás-sziget. In: *ÉVEZREDEK* 135–140.
- MÜLLER 2002 Müller R.: Szentgyörgyvár földrajzi környezete és régészeti emlékei. In: Müller R.–Szatlóczi G.–Haász G.–Petánovics K.: *Szentgyörgyvár története*. Zalaegerszeg 2002, 9–26.
- MÜLLER 2004 Müller R.: Régészeti összefoglaló az Esztergályhorváti-Alsóbárándpusztán feltárt karoling-kori temetőről. In: *Karoling-kori emlékek*. Szerk.: Tóth G. Szombathely 2004, 9–31.
- MÜLLER 2011 Müller, R.: Karolingerzeitliche Bestattungen in Keszthely-Fenekpuszta. *Antaeus* 31–32 (2011), 173–198.
- MÜLLER-WILLE 2005 Müller-Wille, M.: The Cross goes North: Carolingian Times between Rhine and Elba. In: *The Cross goes North. Process of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*. Ed.: Carver, M. Woodbridge 2005, 443–462.
- NAGY 1892 Nagy G.: A magyar pogánykor emlékei Fejérmegyében. *ArchÉrt* 12 (1892), 299–315.
- NAGY 2005 Nagy M.: Kora népvándorláskori gyermeksí amulettekkel Mártélyról (Csongrád megye). *ZM* 14 (2005), 97–127.
- NEMESKÉRI 1942 Nemeskéri J.: Jelentés az 1942. évi oroszvári ásatásról. Kora-árpádkori temető. *Mosonvármegye* 42 (1942), szeptember 27. 3.
- NEMESKÉRI 1943 Nemeskéri J.: Árpádkori magyar néptörténeti ásatás Sorokpolányban. *DuSzele* 10 (1943), 316–319.
- NEMESKÉRI 1948 Nemeskéri J.: Újabb adatok a X. századi magyarság embertani ismeretéhez. *ArchÉrt* 3 (1946–1948): 1948, 382–393.
- NEPPER 1993 M. Nepper I.: 9–10. századi bolgár-szláv leletek Hajdú-Bihar megyében. In: *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 207–226.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- NEPPER 1993a M. Nepper, I.: Neuere Gräberfelder aus der Landnahmezeit aus Hajdú-Bihar Komitat. *DMÉ* 69 (1991): 1993, 79–107.
- NEPPER 1996 M. Nepper I.: Püspökladány-Eperjesvölgy. In: *HMK* 245–256.
- NEPPER 1996a M. Nepper I.: Viselet Ékszeresek, ruhadíszek. In: *HMK* 52–55.
- NEPPER 2002 M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II.* [MHKAS 3.] Budapest–Debrecen 2002.
- NEVIZÁNSKY 1979 Nevizánsky, G.: Pohrebisko z konca 9. a z 10. storočia v Bešeňove. *SIA* 27 (1979), 375–404.
- NEVIZÁNSZKY 1994 Nevizánszky G.: A Kárpát-medence északi térségének régészete a honfoglalás korában. In: *HÉR* 171–180.
- NEVIZÁNSZKY 1996 Nevizánszky G.: Újabb adatok a mai Szlovákia honfoglalás kori településtörténetéhez. In: *MAGYAR HONFOGLALÁS* 274–287.
- NEVIZÁNSKY 2006 Nevizánsky, G.: Staromad'arské jazdecké pohrebisko v Leviciach-Géni. *SIA* 54/2 (2006), 285–328.
- NEVIZÁNSKY 2011 Nevizánsky, G.: Nepublikované hrobové nálezy z 10. a 11. storočia z južného a západného Slovenska. *ŠtZ* 49 (2011), 143–172.
- NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009 Nevizánsky, G.–Košta, J.: Výskum staromad'arského jezdeckého pohrebiska v Streda nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937. *SIA* 57/2 (2009), 301–354.
- NEVIZÁNSKY–KUJOVSKÝ 1991 Nevizánsky, G.–Kujovský, R.: Kostrové pohrebisko z prevej polovice 10. Storočia v Tekovskom Hrádku. *AR* 43 (1991), 552–561.
- NÉMETH 1966 Németh P.: Az 1965.–1966. évek fontosabb régészeti adatai Szabolcs-Szatmárban. *SzSzBSz* 1 (1966), 84–90.
- NÉMETH 1996 Németh P.: Tiszaeszlár-Dióskert. In: *HMK* 190–192.
- NÉMETH 2010 Németh P.: A korai magyar várakról – Vasvár ürügyén. *Vasi Szemle* 64 (2010), 645–650.
- NOWOTNY 2007 Nowotny, E.: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Hohenberg, Steiermark. Mit Exkursen zur historischen und archäologischen Situation im Ostalpenraum. *ArchAustr* 89 (2005): 2007, 177–250.
- NYÁRY 1873 Nyáry J.: A pilini Leshegyen talált csontvázakról. *ArchKözl* 9 (1873), 16–23.
- NYÁRY 1904 Nyáry A.: Pilinyi árpád-kori temető. *ArchÉrt* 24 (1904), 50–70.
- OBENAU 2006 Obenaus, M.: *Arpadenzeitliche Gräberfelder und Grabfunde des 10. bis 12. Jahrhunderts in Österreich.* [Manuskript. Uinversitätsbibliothek Wien. Signatur II–1429891.] Wien 2006.
- OHRENBERGER 1971 Ohrenberger, A.: Wallern im Burgenland. *FÖ* 7 (1956–1960): 1971, 165.
- ORLOV 1983 Orlov, S.: Pivdennoruskij centr hudozhnoy metaloobrobki X st. *ArhKiev* 44 (1983), 29–47.
- ORLOV 1984 Orlov, S.: Srednedneprovskaja tradicija hudozestvennoj metallobrobotki v X–XI. vv. In: *Kul'tura i iskusstvo srednevekovogo goroda.* Pod red.: Rušanova, I. P. Moskva 1984, 32–52.
- OȚA 2008 Oța, S.: Verigi de pâr cu un capăt indoit în forma literei S, descoperite pe teritoriul Banatului. *Cercetări Arheologice* 14–15 (2007–2008): 2008, 269–304.
- OȚA et al. 2009 Oța, S.–Dragotă, A.–Rustoiu, G.–Drîmbărean, M.: Podoabe medievale decorate cu sârmă buclată. Cerceii. *Apulum* 49 (2009), 65–82.
- ÓDOR 1999 Ódor J.: Honfoglalás és kora Árpád-kori soros temetők sírleleteinek katasztere Tolna megyében. *WMMÉ* 21 (1999), 151–173.
- PANUM BAASTRUP 2009 Panum Bastrup, M.: Carolingian-Ottonian disc brooches – early Christian symbols in Viking age Denmark. In: *Glauba, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa.* Hrsg.: Freuden, U. von–Friesinger, H.–Wamers, E. Bonn 2009, 517–528.
- PAP 2002 Pap I. K.: Tégglás és téglakeretes temetkezések a Délkelet-Alföldön. *CommArch-Hung* 2002, 177–194.
- PAP 2010 Pap I. K.: Koporsós temetkezések a Szombathely-Kisfaludy Sándor utca kora Árpád-kori temetőjében. *Savaria* 33 (2010), 93–117.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- PAP 2012 Pap I. K.: Államalapítás kori temető Rábasömjén temploma mellett. – Régészeti adatok Vas megye templom körüli temetőinek kialakulásához. *Savaria* 35 (2012), 211–250.
- PAP 2012a Pap I. K.: Koraközépkori településrészlet Kemenespálfa-Zsombékoson (Vas megye). In: *SÖTÉT IDŐK REJTÉLYEI* 119–186.
- PAP 2013 Pap I. K.: Sárvár-Fakép-dűlő kora Árpád-kori kerámiaanyaga. Adatok a fogaskerékminta Vas megyei megjelenéséhez. *Savaria* 36 (2013), 243–277.
- PARCZEWSKI 1997 Parczewski, M.: Die karpatische Grenzzone in der frühmittelalterlichen Stammeszeit. In: *CENTRAL EUROPE* 56–60.
- PÁRDU CZ 1943 Párducz M.: Árpádkori temető Hódmezővásárhely-Kopáncson. *Dolgozatok* 19 (1943), 183–194.
- PERÉMI 1986 S. Perémi Á.: Honfoglaláskori leletek Veszprém megyében. *VMMK* 18 (1986), 115–133.
- PERÉMI 1989 S. Perémi Á.: Honfoglalás-kori köznépi temető Veszprémben. *Veszprémi Történeti Tár* 2 (1989), 3–17.
- PERÉMI 1998 S. Perémi Á.: Veszprém megye 10–11. századi régészeti emlékei. In: *Veszprém és környéke a honfoglalás korában*. Szerk.: V. Fodor Zs. [Felolvasóulések Veszprém történetéből 5.] Veszprém 1998, 21–52.
- PERÉMI 2001 S. Perémi Á.: A Várpalota-Semmelweis utcai honfoglaláskori köznépi temető. In: *A népvándorlások fiatal kutatóinak VII. konferenciája*. Szerk.: Kiss M.–Lengvári I. Pécs 2001, 157–213.
- PETRINEC 2009 Petrinec, M.: *Groblja od. 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*. Split 2009.
- PETROVIĆ 1965 Petrović, D.: Srednevekovna nekropola na Donickom brdo (Gradac kod Kraginjavec). *Starinar* 13–14 (1962–1963): 1965, 275–292.
- PAVLOVIČOVÁ 1995 Pavlovičová, E.: On Chronology of Buttons Decorated by Plant Palmetto Motifs. In: *MITTELDO NAUGEBIET* 104–113.
- PAVLOVIČOVÁ 1996 Pavlovičová, E.: Vypovedacej schopnosti gombika u naddunajských v 9. storočí. *SlA* 44/1 (1996), 95–153.
- PÁLÓCZI-HORVÁTH 1971 Pálóczi-Horváth A.: X. századi temető a szabadkígyósi tangazdaság homokbányájában. *BMMK* 1 (1971), 7–48.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1989 Pálóczi Horváth A.: *Besenyők, kunok, jászok*. Budapest 1989.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1996 Pálóczi Horváth A.: Nomád népek a kelet-európai steppén és a középkori Magyarországon. In: *Zúduló sasok*. Szerk.: Havassy P. [Gyulai Katalógusok 2.] Gyula 1996, 7–36.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1998 Pálóczi Horváth A.: Kunok a kelet-európai sztyeppén és Magyarországon. In: *ALFÖLD* 109–146.
- PETKES 2006 Petkes Zs.: 12. századi temetőrészlet Sárbogárd-Templom-dűlőből. Újabb régészeti adatok a Sárvíz völgy 10–12. századi történetéhez. *Alba Regia* 35 (2006), 93–115.
- PETKES 2011 Petkes Zs.: Törökszentmiklós-Szenttamáspusztá 10–11. századi temetője. *ArchÉrt* 136 (2011), 181–213.
- PERTLVIESER 1980 Pertlvieser, M.: Die frühmittelalterlichen Gräberfeldgrabungen des OÖ. Landesmuseums. In: *BAIERN* 43–80.
- PETROVICS 1994 Petrovics I.: Út. In: *KMTL* 702.
- PICHLEROVÁ 1977 Pichlerová, M.: Ďalšie hroby z 10.–11. Storočia v Bratislava-Rusovciach. *AVANS* 1976: 1977, 232–233.
- PICHLEROVÁ 1980 Pichlerová, M.: Výskum pohrebiska z doby bronzovej, doby rímskej a z povelkomoravského obobia v Bratislave-Rusovciach. *AVANS* 1978: 1980, 218–223.
- PICHLEROVÁ 1983 Pichlerová, M.: Pokračovanie výskumu v Bratislave-Rusovciach. *AVANS* 1982: 1983, 208–211.
- PICHLEROVÁ 2004 Pichlerová, M.: K porblematike pevnostnej palácovej stavby v Gerulate-Bergli. *Zbornik SINM* 98 (2004), 109–128.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- PICHLEROVÁ–STLOUKAL 1978 Pichlerová, M.–Stloukal, M.: K problematike ranostredovekých pohrebisk v Rusovciach. *ZborníkSINM* 72 (1978), 123–144.
- PINTÉR 2004 Pintér L.: Királyszentistván templom körüli temetője. *VMMK* 23 (2004), 99–121.
- PITI 1999 Piti F.: A pécsi püspökség alapítólevele. In: *ÁKÍF* 92–94.
- PITTONI 1943 Pittioni, R.: *Der Frühmittelalterliche Gräberfeld von Köttlach Landkreis Gloggnitz, Niederdonau*. Brunn–München–Wien 1943.
- PLETERSKI 1983 Pleterski, A.: Časovna izpovednost plastovitosti staroslovanskega gribišča Sedlo na Bjelskem gradu. *AV* 33 (1982): 1983, 134–150.
- PLETERSKI 2008 Pleterski, A.: *Zgodnjesrednjevska naselbina na blejski Pristavi*. [Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 14.] Ljubljana 2008.
- PLETERSKI 2011 Pleterski, A.: Frühmittelalterliche Identitäten and Aussagemöglichkeiten der archäologischen Quellen. *Antaeus* 31–32 (2011), 143–154.
- PLETERSKI 2013 Pleterski, A.: *The invisible Slavs: Župa Bled in the prehistoric Early Middle Ages*. Ljubljana 2013.
- PLETERSKI–BELAK 2002 Pleterski, A.–Belak, M.: Grobovi s Puščave nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu. *AV* 53 (2002), 233–300.
- POHL 2000 Pohl, W.: Soziale Grenzen und Spielräume der Macht. In: *GRE^NZE* 11–18.
- POHL 2008 Pohl, W.: *Eastern Central Europe in the Early Middle Ages. Conflict, Migrations and Ethnic Process*. București–Brăila 2008.
- POLÁČEK 2000 Poláček, L.: Mikulčice. In: *EURÓPA* 194–195.
- PÖLLATH 2002 Pöllath, R.: *Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern I–IV*. München 2002.
- PROFANTOVÁ 2008 Profantová, N.: Problém interpretace staromad'arských nálezů v Čechách. In: *Bitka pri Bratislave v roku 907*. Zost.: Štefanovičová, T.–Hulínek, D. Bratislava 2008, 149–158.
- PROHÁSZKA 2001 Prohászka P.: Észrevételek Esztergom 10. századi szerepéhez. *Limes* 14/1 (2001), 7–30.
- PROHÁSZKA–RÉVÉSZ 2004 Prohászka P.–Révész L.: A tiszabezdédi honfoglalás kori temető Jósa András vázlatának tükrében. *JAMÉ* 46 (2004), 137–168.
- PUSZTAI 1969 Puzsai R.: Levél, Újhelyi Imre tér. *RégFüz* I: 22 (1969), 62.
- PUSZTAI 1969a Puzsai R.: Pusztasomorja-Tímárdomb. *RégFüz* I: 22 (1969), 67.
- PUSZTAI 1971 Puzsai R.: Pusztasomorja-Tímárdomb. *RégFüz* I: 24 (1971), 13.
- PUSZTAI 1972 Puzsai R.: Pusztasomorja-Tímárdomb. *RégFüz* I: 25 (1972), 62.
- PUSZTAI 1975 Puzsai R.: Levél, Újhelyi Imre tér 11–12. *RégFüz* I: 28 (1976), 14.
- PUSZTAI 1979 Puzsai R.: Mosonmagyaróvár településtörténetének vázlata a római kortól a XV. századig. In: *Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez*. Szerk.: Gecsényi L. Győr 1979, 4–19.
- PUSZTAI–TOMKA 1972 Puzsai R.–Tomka P.: Mosonmagyaróvár-Moson-Királydomb. *RégFüz* I: 25 (1972), 71.
- RADNÓTI–GABLER 1982 Radnóti A.–Gabler D.: A rusovcei (Oroszvár) ásátások (1942–1943). Appendix: Gabler D.: Az ásátás során talált terra sigillaták. *CommArchHung* 1982, 47–71.
- RADOSLAVOVA 2009 Radoslavova, G.: An Application from the Early Medieval Layer at Aritu^S-Eurika. In: *In honorem Ludmilae Donchevae-Petkovae*. Red.: Grogorov, V. Sofia 2009, 447–452.
- RÁCZ 2006 Rácz A.: Törzsnévi eredetű helyneveink nyelvi kérdése. In: *Helynévtörténeti tanulmányok* 2. Szerk.: Hoffmann I.–Tóth V. Debrecen 2006, 9–29.
- REIMITZ 2000 Reimitz, H.: Soziale Grenzen und Spielräume der Macht. In: *GRE^NZE* 11–18.
- REJHOLCOVÁ 1974 Rejholcová, M.: Pohrebisko z 10.–12. storočia v Nových Zámkoch. *SIA* 22 (1974), 435–463.
- REJHOLCOVÁ 1976 Rejholcová, M.: Pohrebisko z 10. a 11. storočia v Hurbanove-Bohatej. *SIA* 24 (1976), 191–234.
- REJHOLCOVÁ 1979 Rejholcová, M.: Pohrebisko z 10. storočia v Zemnom. *SIA* 27 (1979), 405–436.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- REJHOLCOVÁ 1995 Rejholicová, M.: *Das Gräberfeld von Čakajovce (9.-12. Jahrhundert) Analyse*. [Archaeologica Slovaca Monographiae 15.] Nitra–Budapest 1995.
- REJHOLCOVÁ 1995a Rejholicová, M.: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie)*. Nitra 1995.
- RÉTHY 1894 Réthy L.: Margitszigeti árpádkori éremlelet. *ArchÉrt* 14 (1894), 60–62.
- RÉVÉSZ 1988 Révész L.: Gömbsorcsüngős fülbevalók a Kárpát-medencében. *HOMÉ* 25–26 (1986–1987): 1988, 141–159.
- RÉVÉSZ 1989 Révész L.: Lira alakú csatok a Kárpát-medencében. *HOMÉ* 27 (1989), 513–541.
- RÉVÉSZ 1991 Révész L.: Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? *MFME* 1984–1985/2 (1991), 615–639.
- RÉVÉSZ 1996 Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez*. [MHKÁS 1.] Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1996a Révész L.: Tiszavasvári-Aranykerti tábla In: *HMK* 198–200.
- RÉVÉSZ 1996b Révész L.: Alsóverecke. In: *HMK* 127.
- RÉVÉSZ 1996c Révész L.: Bodrogszerdahely. In: *HMK* 136–139.
- RÉVÉSZ 1996d Révész L.: Kenézlő. In: *HMK* 150–157.
- RÉVÉSZ 1996e Révész L.: Piliny-Leshegy. In: *HMK* 402–403.
- RÉVÉSZ 1996f Révész L.: Eperjeske. In: *HMK* 72–76.
- RÉVÉSZ 1996g Révész L.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatéka. In: *HMK* 37–52.
- RÉVÉSZ 1997 Révész L.: Kristó Gyula könyvéről. *Sz* 131/1 (1997), 215–233.
- RÉVÉSZ 1998 Révész L.: Szempontok a honfoglalás kori leletanyag időrendjének meghatározásához a keleti párhuzamok alapján. *MFME–StudArch* 4 (1998), 523–532.
- RÉVÉSZ 1999 Révész L.: *Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában*. Budapest 1999.
- RÉVÉSZ 1999a Révész L.: Honfoglalás kori temető Tengőd-Hékútpusztán. *HOMÉ* 37 (1999), 267–299.
- RÉVÉSZ 2000 Révész L.: Hitelesítő ásatás a tuzséri honfoglalás kori temető területén. *JAMÉ* 42 (2000), 7–32.
- RÉVÉSZ 2001 Révész L.: *Aranyszántás Balotán*. Budapest–Kiskunhalas 2001.
- RÉVÉSZ 2002 Révész L.: Honfoglalás kori temető Tiszánána-Cseh tanyán. *FolArch* 49–50 (2001–2002): 2002, 263–303.
- RÉVÉSZ 2003 Révész L.: A bezdédi honfoglalás kori temető. Egy régészeti fikció nyomában. In: ISTVÁNOVITS 2003, 432–449.
- RÉVÉSZ 2005 Révész L.: Honfoglalás kori temető Tiszavasvári-Aranykerti táblán. *JAMÉ* 47 (2005), 161–213.
- RÉVÉSZ 2006 Révész L.: Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei. Régészeti keltezés – természettudományos keltezés. *Arabona* 44/1 (2006), 411–440.
- RÉVÉSZ 2006a Révész, L.: Auswertung der Funde. In: DAIM–LAUERMANN 2006, 119–158.
- RÉVÉSZ 2008 Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői*. [MHKÁS 5.] Budapest 2008.
- RÉVÉSZ 2010 Révész É.: Zarándokkereszttek a X–XI. századi sírokban. In: *Középkortörténeti tanulmányok* 6. Szerk.: G. Tóth P.–Szabó P. Szeged 2010, 189–201.
- RÉVÉSZ 2013 Révész L.: Honfoglalás kori áttört állatalakos hajfonatkorongok a Kárpát-medencében. In: *Avarok pusztái. Tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára*. Szerk.: Anders A.–Balogh Cs.–Türk A. Budapest 2013, 401–420.
- RÉVÉSZ–TAKÁCS 2006 Révész L.–Takács M.: *Honfoglalás kori magyar ifjú sirja az ausztriai Gnaden-dorfban*. Budapest 2006.
- RGÁ 7 *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 7. Hrsg.: Jankuhn, H.–Ranke, K.–Wenskus, R. Berlin–New York 1986.
- RGÁ 17 *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 17. Hrsg.: Beck, H.–Geuenich, D.–Steuer, H. Berlin–New York 2001.
- RGÁ 27 *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 27. Hrsg.: Beck, H.–Geuenich, D.–Steuer, H. Berlin–New York 2004.
- RITÓÓK 1984 Ritoók Á.: Árpád-kori temetkezések Veszprémfajszon (Előzetes jelentés a templomrom körüli temető feltérásáról). *VMMK* 17 (1984), 93–106.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- RITOÓK 2007 Ritoók, Á.: Medieval settlement history of the Little Balaton region. In: ENVIRONMENTAL 156–162.
- RITOÓK 2010 Ritoók Á.: A templom körüli temetők régészeti kutatása. In: KÖZÉPKOR 473–494.
- ROSKA 1913 Roska M.: Árpádkori temető Vajdahunyadon. *Dolgozatok* 4 (1913), 166–198.
- RÓMER 1870 Rómer F.: Bela dux. Magyarországi nagy éremlelet. *ArchÉrt* 3 (1870), 206–208.
- RÓMER 1872 Rómer F.: Érdekes árpádkori éremlelet. *ArchÉrt* 7 (1872), 94–96.
- RÓNA-TAS 1995 Róna-Tas A.: *A magyarság korai története (Tanulmányok)*. [MÖK 9.] Szeged 1995.
- RUPP 1841 Rupp, I.: *Numi Hungariae hactenus cogniti I*. Budae 1841.
- RUTTKAY 1976 Ruttkay, A.: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. *SlA* 24 (1976), 245–395.
- RUTTKAY 2006 Ruttkay, M.: Nové staromaďarské pohrebisko v Lužiankach. *AVANS* 2004: 2006, 165–167.
- SAGADIN 1983 Sagadin, M.: Zaščitno izkopavanje staroslovanskih grobov v lopi cerkve sv. Martina v Mostah pri Žirovnici. *AV* 33 (1983), 124–131.
- SAGADIN 1987 Sagadin, M.: *Kranj-križišče Iskra (nekropola iz časa preseljevanja ljudstev in staroslovanskega obdobja)*. Ljubljana 1987.
- SAGADIN 2001 Sagadin, M.: Staroslovansko grobišče na Malem gradu v Kamniku. *AV* 52 (2001), 359–372.
- SALLAI 2002 Sallai J.: A gyepürendszer térképe. In: KÖZPONTOK ÉS FALVAK 273–283.
- SALTZER 1996 Saltzer E.: *A történelmi Magyarország területén fellelt 156 árpádházi éremkincslelet összefüggő áttekintése*. Budapest 1996.
- SAUER 1997 Sauer, F.: Der romanische Karner von Kleinhöflein im Burgenland. *FÖ* 35 (1996): 1997, 333–335.
- SCHARRER-LIŠKA 2007 Scharrer-Liška, G.: *Die hochmittelalterliche Graftkeramik in Mitteleuropa und ihr Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte*. [Mon RGZM 68.] Mainz 2007.
- SCHMAUDER 2000 Schmauder, M.: Überlegungen zur östlichen Grenze des karolingischen Reiches unter Karl dem Großen. In: GRENZE 57–98.
- SCHMITSBERGER 2006 Schmitsberger, O.: Absolutdatierung frühmittelalterlicher Gräber aus Mautern, Niederösterreich. *FÖ* 44 (2005): 2006, 429–433.
- SCHULZE 1984 Schulze, M.: Frühmittelalterliche Kettenohrringe. *AKkor* 14 (1984), 325–335.
- SCHULZE-DÖRRLAMM 1992 Schulze-Dörrlamm, M.: *Der Mainzer Schatz der Kaiserin Agnes aus dem mittleren 11. Jahrhundert*. Sigmaringen 1992.
- SCHULZE-DÖRRLAMM 1999 Schulze-Dörrlamm, M.: Münzfibeln der Karolingerzeit. *AKkor* 29 (1999), 271–288.
- SCHULZE-DÖRRLAMM 2006 Schulze-Dörrlamm, M.: Spuren der Ungarneinfälle des 10. Jahrhunderts. In: HELDENGAB 43–62.
- SCHUSTER 1995 Schuster, E.: Niederösterreichische Ortsnamen magyarischer Herkunft. *Unsere Heimat* 66/4 (1995), 291–300.
- SCHÜLKE 1998 Schülke, A.: Glaubensvorstellung, religiöse Praktiken? Die 'Christianisierung' als Forschungsproblem am Fallbeispiel der Südwestdeutschen Gräberarchäologie. *BzMÖ* 14 (1998), 55–64.
- SCHÜLKE 2000 Schülke, A.: Die „Christianisierung“ als Forschungsproblem der südwestdeutschen Gräberarchäologie. *ZAM* 27–28 (1999–2000): 2000, 85–117.
- SCHWARZ 1975 Schwarz, K.: Der frühmittelalterliche Landesbau im Nordost-Bayern archäologisch gesehen. In: *Ausgrabungen in Deutschland. Teil 2*. [Mon RGZM 1–2.] Mainz 1975, 338–409.
- SCHWARZ 1984 Schwarz, K.: *Frühmittelalterlicher Landesbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frankenwals und Oberpfälzer Wald*. [Mon RGZM 5.] Mainz 1984.
- SEBŐK 1995 Sebők F.: Liudprand. In: *HKÍF* 211–216.
- SELMECZI 2006 Selmeczi L.: „...Istenül adattál édes szűz koronám” Adatok a párta történetéhez a Kárpát-medencében. *Ethn* 117 (2006), 17–64.
- SELMECZI 1980 Selmeczi, L.: Der landnahmezeitliche Fund von Kétpó. *ActaArchHung* 32 (1980), 251–269.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- SIKLÓSI 2004 Siklósi Zs.: Balatonújlak-Erdő-dülő. In: Honti Sz. et al.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002–2003). *SMK* 16 (2004), 31–34.
- SIVEC-RAJTERIČ 1975 Sivec-Rajterič, I.: Gleicharmige Bügelfibeln in dem altsässigen und Karantanisch-Köttlacher Kulturkreis. *Balkanoslavica* 4 (1975), 67–80.
- SLABE 1982 Slabe, M.: Something About the Ear-rings from the Cemetery at Šempeter (Ljubljana). *AI* 20–21 (1980–1981): 1982, 154–158.
- SOKOL 1996 Sokol, V.: Hrvatska u ranom srednjem vijeku. In: MURA 83–100.
- SOLYMOSSY 1933 Solymossy S.: A vas babonás ereje. *Ethn* 44 (1933), 97–117.
- SÓTONYI 1962 Sótónyi L.: Az ötvenévi honfoglaláskori lófossiliák anatómiai vizsgálata. *Arrabona* 4 (1962), 32–53.
- SÖTÉT IDŐK REJTÉLYEI Sötét idők rejtélyei. 6–11. századi régészeti emlékek a Kárpát-medencében és környékén. Szerk.: Liska A.–Szatmári I. Békéscsaba 2012.
- SÖTÉR 1894 Sötér Á.: Gyakorlati utbaigazítás régi sírmezők tudományos fölkutatására. *ArchÉrt* 14 (1894), 289–295.
- SÖTÉR 1898 Sötér Á.: Csúny, Edelstahl, Oroszvár. In: *Mosonmegyei Történeti és Régészeti Egylet Évkönyve*. Szerk.: Sörös P. Mosonmagyaróvár 1898, 117–165, 193–228, 240–248.
- SÖTÉR 1898a Sötér Á.: Nyílt levél. *Sz* 32 (1898), 957–959.
- SPIONG 2001 Spiong, S.: Kreuzemailfiel. In: *RGA* 17, 328–329.
- ŠMID 1908 Šmid, W.: Altslowenische Gräber Krains. *Carniola* 1 (1908), 17–44.
- ŠRIBAR–STARE 1976 Šribar, V.–Stare, V.: Od kod Ketlaške najdbe v Furlaniji? *AV* 25 (1974): 1976, 462–482.
- ŠRIBAR–STARE 1979 Šribar, V.–Stare, V.: Das Verhältnis der Steiermark zu den übrigen Regionen der Karantanisch-Köttlacher Kultur. *Schild von Steier* 15–16 (1978–1979): 1979, 209–225.
- STAŇA 2006 Staňa, Č.: *Velkomoravske pobrebišče v Rajhradě a Rajhradicích*. Katalog. Brno 2006.
- STANOJEV 1989 Stanojev, N.: *Nekropole aus dem 10.–15. Jahrhundert in der Vojvodina*. Novi Sad 1989.
- STARE 1985 Stare, V.: Die Einflüsse des Rheinlandes auf den Südostalpenraum vom 9. bis 11. Jahrhundert. In: *BAYERN* 201–205.
- STEGMANN-RAJTÁR 2002 Stegmann-Rajtár, S.: Bronzový náramok so zvieracími hlavičkami z 10.–11. stor. *AVANS* 2001: 2002, 200–201.
- STEINIGER 1964 Steiniger, H.: *Die münzdatierte Keramik des Mittelalters und der frühen Neuzeit in Österreich*. Wien 1964.
- STEINIGER 1985 Steiniger, H.: *Die münzdatierte Keramik in Österreich 12. bis 18. Jahrhundert*. Fundkatalog. Wien 1985.
- STEUER 2004 Steuer, H.: Die Ostsee als Kernraum des 10. Jahrhunderts und ihre Peripherien. Siedlungsforschung. *Archäologie – Geschichte – Geographie* 22 (2004), 59–88.
- STEUER 2007 Steuer, H.: Totenfolge. In: *RGA* 35, 189–208.
- STEUER 2010 Steuer, H.: *European Society in the First Millennium AD. Archaeology, History and Methodology*. București–Brălia 2010.
- STEUER 2011 Steuer, H.: Zur archäologischen Korrelation von Awarenzeit, Karolingerzeit und Wikingerzeit. *Antaeus* 31–32 (2011), 53–80.
- STRAUB–TOKAI 2007 Straub P.–Tokai Z. M.: Karoling-kori temető Nagykanizsa-Palinban. *RKM* 2006: 2007, 79–104.
- ŠTULAR 2007 Štular, B.: Posamezniki, skupnost in obred v zgodnjem srednjem veku. Primer grobiščnih podatkov z Malega gradu v Sloveniji. *Studia Mythologica Slavica* 10 (2007), 23–50.
- SÜTTÖ 2005 Süttö Sz.: Cremonai Liudprand történeti művei. In: Peter Classen–Cremonai Liudprand: *A Nyugat és Bizánc a 8–10. században*. Budapest 2005, 309–559.
- SVOLJŠAK–KNIFIC 1976 Svöljšak, D.–Knific, T.: Vipavska dolina Zgodnj srednjevška najdišča. *Situla* 17 (1976).

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- SZABADOS 2010 Szabados Gy.: A magyarok bejövetelének hadtörténeti szempontú újraértékelése. *HK* 123 (2010), 215–235.
- SZABÓ 1969 Szabó J. Gy.: A honfoglalás kori lemezes korongok viselete. *EME* 1 (1969), 95–117.
- SZABÓ 1970 Szabó J. Gy.: A honfoglaláskori temetőárok kérdéséhez. Jelentés a káli (Heves m.) ásatásokról. *ArchÉrt* 97 (1970), 264–271.
- SZABÓ 1980 Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. *EME* 16–17 (1978–1979): 1980, 45–136.
- SZABÓ 1955 Szabó K.: Honfoglaláskori párták. *FolArch* 7 (1955), 123–125.
- SZABÓ 2005 Szabó P.: A Györi Múzeum gyűjteményének kialakulása. In: *A harmadik aranyvonat győri kincsei*. Szerk.: Székely Z. Győr 2005, 15–25.
- SZALONTAI 1996 Szalontai Cs.: Az Alföld a 9. században. In: *Honfoglaló magyarság–Árpád-kori magyarság. Antropológia–Régészet–Történelem*. Szerk.: Pálfi Gy.–Farkas L. Gy.–Molnár E. Szeged 1996, 23–41.
- SZALONTAI 2001 Szalontai Cs.: Bolgárok a 9. századi Kárpát-medencében? In: *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. [MÖK 15.] Szerk.: Felföldi Sz.–Sinkovics B. Budapest 2001, 106–129.
- SZAMEIT 2000 Szameit, E.: Zum archäologischen Bild der frühen Slawen in Österreich. In: *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo I*. Ureil: Bratož, R. Ljubljana 2000, 507–547.
- SZATHMÁRY 1992 V. Szathmáry I.: Debreceni párta. *HMMK* 51 (1992), 5–23.
- SZEGEDY 1960 Szegedy, E.: Beiträge zur Metalltechnik der IX–XI. Jahrhunderte in Ungarn. *ActaArchHnug* 12 (1960), 299–330.
- SZENTKUTI 2001 Szentkuti K.: A 75 éves Pusztai Rezső köszöntése. *Arrabona* 39 (2001), 9–14.
- SZENTPÉTERI 1997 Szentpéteri J.: Az avar népesség továbbélése a 9–10. században. *Életünk* 1997/11, 76–83.
- SZÉLL 1941 Széll M.: XI. századi temetők Szentés környékén. *FolArch* 3–4 (1941), 231–255.
- SZÉLL 1943 Széll M.: Elpusztult falvak, X–XVII. századbeli régészeti leletek Csongrád megye területén. *Dolgozatok* 19 (1943), 176–182.
- SZIGETI–SZILÁGYI 2009 Szigeti J.–Szilágyi V.: *A Halimba-Cseres X–XII. századi temető kerámiaanyaga*. [M. a.]
- SZILÁGYI 1994 Szilágyi, K.: Perlentypen aus dem X.–XII. Jahrhundert in Ungarn und ihre archäologische Bedeutung. *PamArch* 85 (1994), 75–110.
- SZINYÉRI 1993 Szinyéri P.: Az Ibrány-Esbó-halmi honfoglalás kori, ún. hajfonatkorong restaurálása. *SzSzBSz* 28 (1993), 392–395.
- SZÖKE 1941 Szöke B.: Honfoglalás kori sírok Naszvadon. *FolArch* 3–4 (1941), 214–224.
- SZÖKE 1954 Szöke B.: Adatok a Kisalföld IX. és X. századi történetéhez. *ArchÉrt* 81 (1954), 119–137.
- SZÖKE 1955 Szöke B.: Cserépbográcsaink kérdéséhez. *ArchÉrt* 82 (1955), 86–90.
- SZÖKE 1959 Szöke B.: Fejezetek Győr koraközépkori történetéből. *Arrabona* 1 (1959), 83–100.
- SZÖKE 1962 Szöke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei*. [RégTan I.] Budapest 1962.
- SZÖKE 1986 Szöke B. M.: Kora-középkori tanulmányok I. (A Kárpát-medence IX–X. századi régészeti kutatásának vázlata és fő kérdései). *ZM* 25 (1986), 21–36.
- SZÖKE 1987 Szöke B. M.: Kora-középkori tanulmányok II. (A Kárpát-medence IX–X. századi régészeti kutatásának vázlata és fő kérdései). *ZM* 26 (1987), 47–64.
- SZÖKE 1992 Szöke, B. M.: Beziehungen zwischen dem Oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: *Awarensforschungen II*. Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 841–968.
- SZÖKE 1992a Szöke, B. M.: Die landschaftsgeschichtlichen Verhältnisse im unteren Zalatál. Karolingerzeitliche Gräberfeld I–II von Garabonc-Ófalu. *Antaeus* 21 (1992), 33–39, 41–204.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- SZÖKE 1992b Szöke, B. M.: Das karolingerzeitliche Gräberfeld von Sárvár-Végh Malom. *CommArchHung* 1992, 125–158.
- SZÖKE 1992c Szöke B. M.: 7. és 9. századi településmaradványok Nagykanizsán. *ZM* 4 (1992), 129–168.
- SZÖKE 1994 Szöke B. M.: Karoling-kori szolgálónépi temetkezések Mosaburg/Zalavár vonzáskörzetében: Garabonc-Ófalu I–II. *ZM* 5 (1994), 251–317.
- SZÖKE 1994a Szöke B. M.: A Kárpát-medence a 9. században. In: *HÉR* 77–84.
- SZÖKE 1996 Szöke B. M.: Karoling-kor. In: *ÉVEZREDEK* 123–135.
- SZÖKE 1996a Szöke B. M.: A Kerka völgye a Krisztus utáni első évezredben (Csesztreg és környékének településtörténeti kérdései a római megszállástól a magyar államalapításig). In: *Fejezetek Csesztreg történetéből*. Szerk.: Vándor L. [Zalai Kismonográfiák 2.] Zalaegerszeg 1996, 21–32.
- SZÖKE 1996b Szöke B. M.: A Muravidék kora középkori története. In: *MURA* 65–82.
- SZÖKE 1996c Szöke B. M.: Plaga Orientalis (A Kárpát-medence a honfoglalás előtti évszázadban). In: *HONFOGLALÓ ŐSEINK* 11–44.
- SZÖKE 1996d Szöke B. M.: A karoling-kori Kárpát-medence a régészet tükrében. *Életünk* 1996/6–7, 599–633.
- SZÖKE 1996e Szöke, B. M.: Siedlungsreste und Gräber aus dem frühem Mittelalter von Gelseziget, Böröncze und Hahót-Cseresznyés. *Antaeus* 23 (1996), 167–181.
- SZÖKE 1999 Szöke B. M.: A Dunántúl lakossága és a honfoglaló magyarok. In: *MAGYAROK* 73–103.
- SZÖKE 2000 Szöke B. M.: A keresztény térítés kezdetei Pannóniában a Karoling korban (A petőházi Cunpald-kehely és a sopronköhidaí temető helye és szerepe). *SSzI* 2000/4, 310–342.
- SZÖKE 2002 Szöke B. M.: Mosaburg/Zalavár. In: *Központok a Zala mentén. A Göcseji Múzeum állandó kiállítása*. Szerk.: Vándor L. Zalaegerszeg 2002, 89–101, 106–115.
- SZÖKE 2002a Szöke, B. M.: Zalaegerszeg-Zrínyi Gimnázium (Gymnasium). In: *ADAM* 426.
- SZÖKE 2004 Szöke B. M.: A határ fogalmának változásai a korai középkorban (Adatok a Kerka-vidék kora középkori történetéhez). *ZM* 13 (2004), 177–192.
- SZÖKE 2005 Szöke, B. M.: Borders, border defences and border guards in the early Middle Ages. *Antaeus* 28 (2005), 117–142.
- SZÖKE 2005a Szöke B. M.: Templom, egyén és közösség a Karoling Birodalom keleti területén. In: *A HALÁL ÁRNYÉKÁNAK* 19–30.
- SZÖKE 2007 Szöke, B. M.: Migration period settlement history of the Little alaton region. In: *ENVIRONMENTAL* 128–150.
- SZÖKE–RITOÓK 2003 Szöke B. M.–Ritoók Á.: Zalavár, vársziget, Szent Hadrianus (Adorján) zarándoktemplom. *RKM* 2001: 2003, 246.
- SZÖKE–RITOÓK 2003 Szöke B. M.–Ritoók Á.: Zalavár, vársziget. *RKM* 2003: 2005, 311.
- SZÖKE–VÁNDOR 1987 Szöke B. M.–Vándor L.: *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője*. [Fontes ArchHung] Budapest 1987.
- SZÖNYI 2007 Szönyi E.: Régi idők ásatásai. A terület régészeti kutatástörténete. In: *VAGONGYÁR* 9–30.
- SZÖNYI–TOMKA 1985 T. Szönyi E.–Tomka P.: Györszentiván-Söprűshegy: későrómai és kora Árpád-kori temető. *CommArchHung* 1985, 97–123.
- SZÖNYI–TOMKA 1996 Szönyi E.–Tomka P.: Pannonhalma környékének története a bencések megjelenéséig. In: *MONS SACER* 38–45.
- SZÖNYI–TOMKA 2006 Szönyi E.–Tomka P.: *Győr régészeti öröksége*. Győr 2006.
- TAKÁCS 2006 Takács K.: „Castrum porte Bobuth” Kapuvár és Babót az Árpád-korban. *Arrabona* 44/1 (2006), 37–536.
- TAKÁCS 1991 Takács M.: A Kárpát-medence, az Alpok délkeleti része és a Balkán-félsziget kapcsolatai a 7–9. században. A Jugoszláviai kutatások újabb eredményei. *MFMÉ* 1984–1985/2: 1991, 503–529.
- TAKÁCS 1996 Takács M.: Honfoglalás és kora Árpád-kori telepeltetések az M1-es autópálya nyugat-magyarországi szakaszán. In: *MAGYAR HONFOGLALÁS* 197–217.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- TAKÁCS 1997 Takács M.: A 10. századi magyar–szláv viszonyról és a honfoglaló magyarok életmódjáról. (Néhány megjegyzés Kristó Gyula: A magyar állam megszületése című könyvéről) *Sz* 131/1 (1997), 168–215.
- TAKÁCS 2000 Takács M.: Az államszervezés-kori Magyarország gazdálkodása és települési képe. In: *EURÓPA* 78–83.
- TAKÁCS 2005a Takács M.: Egy vitatott kéztartásról. In: *A HALÁL ÁRNYÉKÁNAK* 85–101.
- TAKÁCS 2006 Takács M.: A Ménfőcsanak-Szeles dülői lelőhelyen 1990–91-ben feltárt, Arpád-kori veremházak. *Arrabona* 44/1 (2006), 537–565.
- TAKÁCS 2006a Takács, M.: Siedlungsgeschichte Auswertung. In: *DAIM-LAUERMAN*^N 2006, 211–252.
- TAKÁCS 2006b Takács, M.: Kurze Darstellung der siedlungsarchäologischen Ergebnisse. In: *HELDENGRAB* 15–20.
- TAKÁCS 2009 Takács, M.: Über die Chronologie der mittelalterlichen Siedlungsgrabungen in Ungarn. Erläuterungen zwei chronologischen Tabellen. *ActaArchHung* 60 (2009), 223–252.
- TAKÁCS 2012 Takács M.: A Kárpát-medence 10–11. századi cserpédedény-lelőhelyeinek térképészeti vonatkozásairól – másodsor. In: *SÖTÉT IDŐK REJTÉLVEI* 405–500.
- TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000 Takács M.–Paszternák I.: A Győr-Homokgödröki 10–11. századi temetőrészletek és település. *Heves Megyei Régészeti Közlemények* 2 (2000), 253–309.
- TETTAMANTI 1971 Tettamanti S.: A Zalavár-Községi I. számú XI. századi temető. *ArchÉrt* 98 (1971), 216–244.
- TETTAMANTI 1975 Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975), 79–123.
- THEUNE et al. 2009 Theune, C.–Winkelbauer, I.–Fritzl, M.–Greußing, I.–Lantschik, G.–Weißling, R.: Das Land an der March im Mittelalter. *ArchAustr* 93 (2009), 79–150.
- THOROCZKAY 1999 Thoroczky G.: Hildesheimi Évkönyv. In: *AKÍF* 213–219.
- TOČÍK 1968 Točík, A.: *Altungarische Gräberfelder in der Südwestslowakei*. Bratislava 1968.
- TOČÍK 1971 Točík, A.: Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jh. in der Südwestslowakei. *SlA* 19 (1971), 135–276.
- TOČÍK 1992 Točík, A.: Materyaly k dejinám južného Slovenska v. 7.–14. storočí. *ŠtZ* 28 (1992), 5–250.
- TOMIČIĆ 1986 Tomičić, Ž.: Juraj u Trnju, Čakovec. In: *40 godina arheoloških istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*. Red.: Marković, Z. Zagreb 1986, 136.
- TOMIČIĆ 1991 Tomičić, Ž.: Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II. *Prilozi* 8 (1991), 95–148.
- TOMIČIĆ 1992 Tomičić, Ž.: Neuere Erforschung der Bijelo Brdo – Kultur in Kroatien (Nova istraživanja bjelobrdske kulture u Hrvatskoj). *Prilozi* 9 (1992), 113–123.
- TOMIČIĆ 1993 Tomičić, Ž.: Prilog istraživanju kronologije bjelobrdske srednjovjekovnog goroblja Ptuj-Grad. In: *Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva*. Red.: Lamut, B. Ptuj 1993, 543–579.
- TOMIČIĆ 2003 Tomičić, Ž.: O nekim vezama ranosrednjovjekovne Slavonije i Dalmacije na primjeru polumjesecolikih naušnica s privjeskom. *Starohrvatska prosvjeta* 3/30 (2003), 139–157.
- TOMIČIĆ 2004 Tomičić, Ž.: O prstenima s kalotom iz ranosrednjovjekovnog groblja Zvonimirovo-Veliko Polje (Hrvatska). In: *ZBORNIK* 415–418.
- TOMIČIĆ 2010 Tomičić, Ž.: Spoznaje o arheološkom naslijeđu ranosrednjovjekovnog groblja na položaju Bagruška kraj Petoševaca. *Archaeologia Adriatica* 4 (2010), 117–166.
- TOMIČIĆ 2011 Tomičić, Ž.: Der Süden Pannoniens in der Karolingerzeit. *Antaeus* 31–32 (2011), 93–112.
- TOMKA 1969 Tomka P.: A sopron-présháztelepi IX. századi temető. *Arrabona* 11 (1969), 59–91.
- TOMKA 1971 Tomka P.: A Győr-Téglavető dülői avar temető belső csoportjai. *Arrabona* 13 (1971), 55–97.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- TOMKA 1972 Tomka P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz. *Arrabona* 14 (1972), 27–73.
- TOMKA 1975 Tomka P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz II. *Arrabona* 17 (1975), 5–90.
- TOMKA 1976 Tomka, P.: Erforschung der Gespanschaftsburgen im Komitat Győr-Sopron. *ActaArchHung* 28 (1976), 391–410.
- TOMKA 1986 Tomka, P.: Archäologische Studien zur Ethnographie der awarenzeitlicher Wölker. *MAGW* 116 (1986), 155–168.
- TOMKA 1987 Tomka P.: Régészeti adatok a győri, mosoni és soproni koraközépkori sánccvárak történetéhez. *SSzl* 1987/2, 147–155.
- TOMKA 1991 Tomka P.: Győr-Bácsa, Szt. Vid domb. *RégFüz* I: 42 (1991), 56.
- TOMKA 1992 Tomka P.: Régészet és néprajz. Az interpretáció kérdései a temetkezési szokások kutatásában. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön I.* Szerk.: Novák L. Nagykörs 1992, 65–73.
- TOMKA 1994 Tomka P.: 9. századi népesség a Kisalföldön. In: *HÉR* 99–107.
- TOMKA 1994a Tomka P.: Lébény-Kaszásdomb. *RégFüz* I: 46 (1994), 17–20.
- TOMKA 1994b Tomka P.: Az M1 autópálya Győrt elkerülő szakaszának régészeti feltárásai. *Közlekedéscsopót- és mélyépítéstudományi szemle* 44 (1994), 378–384.
- TOMKA 1996 Tomka P.: Győri ispáni vár. In: *HMK* 424.
- TOMKA 1996a Tomka P.: „Öseinket felhozád” A honfoglaló magyarság. Kiállítás Miskolcon 1995. július 17–1996. január 31. *CommArchHung* 1996, 251–253.
- TOMKA 1997 Tomka P.: Magánbeszéd az avarokról. *Életünk* 1997/1, 68–75.
- TOMKA 1997a Tomka P.: Rábapordány-Patyi domb. *RégFüz* I: 49 (1997), 77.
- TOMKA 1998 Tomka P.: A sopronkőhidai 9. századi település. *Arrabona* 36 (1998), 45–85, 294.
- TOMKA 2000 Tomka P.: *Államalapítás, ispáni vár, megye. Világi és egyházi központok a X–XI. század fordulóján. Kalauz az ezredéves kiállításához.* Győr 2000.
- TOMKA 2000a Tomka P.: Régészeti kommentár a Lébény-Kaszás 10–11. századi temető 44. sírjának trepanált koponyaleletéhez. *Arrabona* 38 (2000), 63–96.
- TOMKA 2000b Tomka P.: Vármegyéink kialakulásának kezdetei a régészeti kutatások tükrében. In: *Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből.* Szerk.: Horváth J. Győr 2000, 9–20.
- TOMKA 2000c Tomka, P.: Gräberfeld aus dem 9. Jh. in Páli-Dombok. *CommArchHung* 2000, 177–210.
- TOMKA 2003 Tomka P.: Az avar kori temetkezési szokások kutatásának újabb eredményei. Kettős- és többes temetkezések. *Arrabona* 41 (2003), 11–56.
- TOMKA 2005 Tomka, P.: Die Rolle des mittleren Donauabschnittes in der Völkerwanderungszeit. In: *Wassewege: Lebensladern – Trennungslinien.* Hrsg.: Carnap-Bomhein, C. von-Frieseinger, H. Wenmünster 2005, 125–147.
- TOMKA 2006 Tomka P.: A győri ispáni vár. *Castrum* 3 (2006), 113–116.
- TOMKA 2007 Tomka P.: A honfoglalástól a török időkig. Amit Győr középkori történetéről megismerhetünk. In: *VAGONGYÁR* 63–92.
- TOMKA 2011 Tomka, P.: Das Westverbindung im 10–11. Jahrhundert – Das Beispiel Transdanubiens. [M. a.]
- TOMKA 2011a Tomka, P.: Teil eines Gräberfeldes aus der Karolingerzeit von Himod, Flur Káposztás. *Antaeus* 31–32 (2011), 199–224.
- TOMKA 2011b Tomka P.: 10. századi település a győri Vagongyár területén. In: *Sötét idők falvai. 8–11. századi települések a Kárpát-medencében.* Szerk.: Kolozsi B.–Szilágyi K. A. Debrecen 2011, 267–305.
- TORMA 2008 Torma B. Gy.: A 907. évi pozsonyi csata katonapolitikai háttéré és hadművészeti modellezése. In: *Egy elfeledett didadal. A 907. évi pozsonyi csata.* Szerk.: Torma B. Gy.–Veszprémy L. Budapest 2008, 11–166.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- TOVORNÍK 1980 Tovornik, V.: Das Gräberfeld der Karantanisch-Köttlacher Kulturgruppe auf dem Georgenberg bei Micheldorf, pol. Bezirk Kirchdorf/Krems. In: *BAIERN* 81–132.
- TOVORNÍK 1993 Tovornik, V.: Zur Entwicklung der frühmittelalterlichen Forschung in Oberösterreich (K. vývoju včasnostredovekého bádania v Hornom Rakúsku). *ŠtZ* 29 (1993), 269–276.
- TÓTH 2002 Tóth L.: Ebenhöch Ferenc. In: *MAGYAR* 219–220.
- TÓTH 2002a Tóth L.: Lovas Elemér. In: *MAGYAR* 569–570.
- TÓTH 2002b Tóth L.: Szöke Béla. In: *MAGYAR* 859–860.
- TÓTH 2003 Tóth L.: Czigány Béla életútja (1901–1991). *Arrabona* 41 (2003), 346–349.
- TÓTH 1994 Tóth S. L.: Besenyő–magyar kapcsolatok. In: *KMTL* 100–101.
- TÖRÖK 1962 Török, Gy.: *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*. [ArchHung 39.] Budapest 1962.
- TÖRÖK 1973 Török Gy.: *Sopronkőhida IX. századi temetője*. [Fontes ArchHung]. Budapest 1973.
- TÜRK 2005 Türk A.: Árpád-kori templom, templom körüli temető feltárása Szentes-Kaján, Temetőhalmon (Előzetes beszámoló a 2000–2001. évi ásatásokról). In: *A HALÁL ÁRNYÉKÁNAK* 213–219.
- TÜRK 2009 Türk A. A.: Adatok és szempontok a Kárpát-medence X–XI. századi hagyatékában megfigyelt sírformák és temetkezési szokások klasszifikációjához. In: *Avarok, bolgárok, magyarok*. Szerk.: Csáji L. K. Budapest 2009, 87–128.
- TYZKIEWICZ 2000 Tyzkiewicz, J.: A középkori ember a maga földrajzi környezetében. In: *EURÓPA* 46–48.
- ULRIKSEN 2002 Ulriksen, J.: Scheibenförmige Kreuzemailfibeln des 9. bis 12. Jahrhunderts in Dänemark und Schonen. *Offa-Zeitschrift* 58–60 (2002–2003): 2003, 145–165.
- UZSOKI 1960 Uzsoki A.: Ötvevény, Lenin u. 62. *RégFüz* 1: 14 (1960), 72.
- UZSOKI 1962 Uzsoki A.: Honfoglalás kor magyar lovassir Ötvevényben. *Arrabona* 4 (1962), 9–26.
- UZSOKI 1965 Uzsoki A.: A győri és Győr környéki régészeti gyűjtés és kutatás története. *Arrabona* 7 (1965), 5–96.
- UZSOKI 1968 Uzsoki A.: A Győr „Újszállások” régészeti lelőhely kutatás története. *Arrabona* 10 (1968), 9–49.
- UZSOKI–SZÖKE 1960 Uzsoki A.–Szöke B.: Honfoglaláskori magyar sírok Páliban. *Arrabona* 2 (1960), 9–12.
- VAGONGYÁR *A Vagongyár alatt–A Vagongyár előtt*. Szerk.: Bíró Sz.–Molnár A.–Nagy A. [A Győr–Moson–Sopron Megyei Múzeumok Kiállításvezetői 2.] Győr 2007.
- VALIČ 1963 Valič, A.: Staroslovansko grobišče v Smokuču pri Žirovnici in Srednjem Bitnju pri Kranju. *AV* 13–14 (1962–1963): 1963, 565–574.
- VALIČ 1971 Valič, A.: Šmartno pri Cerkljah na Gorenjskem. *AV* 21–22 (1970–1971): 1971, 275–284.
- VALTER 2005 Valter I.: A Ják nemzetség Árpád-kori lakóhelye Jákon. *CommArchHung* 2005, 537–564.
- VALTER–HAJMÁSI 2004 Valter I.–P. Hajmási E.: Ják, Bencés apátság. In: *RKM* 2002: 2004, 220.
- VALTER–HAJMÁSI 2004a Valter I.–P. Hajmási E.: Ják, Bencés apátság. In: *RKM* 2003: 2004, 232–233.
- VAŇA 1954 Vaňa, Z.: Madaria slovane ve svetele archeologický nalezu X–XII. století. *SlA* 2 (1954), 51–93.
- VARSÍK 1996 Varsík, V.: Archäologische Topographie des antiken Gerulata. In: *Gerulata I*. Hrsg.: Kuzmová, K.–Rajtár, J. Nitra 1996, 7–47.
- VÁLASZÚTON *Válaszúton. Pogányság–Kereszténység. Kelet–Nyugat. Konferencia a X–XI. század kérdéseiről*. Szerk.: Kredics L. Veszprém 2000.
- VÁLYI 2000 Vályi K.: Régészeti emlékek. In: *Európa és Magyarország Szent István korában*. Szerk.: Kristó Gy.–Makk F. [Dél-Alföldi Évszázadok 12.] Szeged 2000, 365–385.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

- VÁNDOR 1994 Vándor L.: A település kialakulása (900–1245). In: *Nagykanizsa. Városi monográfia I.* Szerk.: Béli J.–Rózsa M.–Lendvai A. Nagykanizsa 1994, 215–424.
- VÁZAROVA 1976 Vážarova, Ž.: *Slavjani i prabalgari.* Sofija 1976.
- VÉGH 1993 K. Végh K.: A kistokaji honfoglalás kori temető. *HOMÉ* 30–31 (1993), 53–103.
- VÉKONY 1983 Vékony G.: A gyeptere szerepe az etnikai és politikai átalakulásokban. In: *Nomád társadalmak és államalakulatok.* Szerk.: Tökei F. Budapest 1983, 215–236.
- VÉKONY 1999 Vékony G.: Komárom-Esztergom megye a honfoglalás korában. In: *MAGYAROK TÉRBEN ÉS IDŐBEN* 183–210.
- VÉKONY 2002 Vékony G.: *Magyar őstörténet–magyar honfoglalás.* Budapest 2002.
- VELTER 2002 Velter, A.-M.: *Transilvania în secolele V–XII. Interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic, secolele V–XII. București 2002.*
- VESZPRÉMY 2001a Veszprémy L.: Hadszervezet Szent István korában. In: *Államalapítás, társadalom, művelődés.* Szerk.: Kristó Gy. [Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 27.] Budapest 2001, 31–41.
- VIDA 1996 Vida T.: Harc egy múzeumért. Lovas Elemér pályája (1889–1949). In: *MONS SACER* 309–319.
- VIDA 1999 Vida, T. *Die awarenzeitliche Keramik I. (6–7. Jh.)* [VAH 8.] Budapest 1999.
- VIDA 2006 Vida T.: Az etnikum kérdése a német kora középkori régészetben 1945 után. *Korall* 24–25 (2006), 203–215, 302–303.
- VIDA–VÖLLING 2000 Vida, T.–Völling, T.: *Das Brandgräberfeld von Olympia.* [Archäologie in Eurasien 9.] Leidorf 2000.
- VILLÁNYI 1891 Villányi Sz.: *Győrmegeye és város anyagi miveltégtörténete kiváló tekintettel a szorgalmi néposztály társadalmi helyzetére 1000–1301.* Győr 1891.
- VIRÁGH 1935 Virágh T. közreadja, *FgÉ* 1934–1935: 1935.
- VISY 2000 Visy Zs.: *A rípa Pannonica Magyarországon.* Budapest 2000.
- VITLJANOW 1990 Vitljanow, St.: Ein vergoldetes Silbermedallion aus Preslaw. *ActaArchHung* 42 (1990), 195–204.
- VÖRÖS 1996 Vörös I.: A magyarok hadi ménjei és igavonói az írott források és a régészeti leletek alapján. In: *HONFOGLALÓ ŐSEINK* 128–146.
- VÖRÖS 2008 Vörös I.: A honfoglaló magyarok háziállatai. In: Erdélyi I.: *Scythia Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emlékei.* Budapest 2008, 227–232.
- VUGA 1975 Vuga, D.: Le scoperte del primo Medioevo a Mengers. *Balkanoslavica* 4 (1975), 33–50.
- WAMERS 1986 Wamers, E.: Fibel und Fibeltracht. Karolingerzeit. In: *RGA* 7, 176–192.
- WAMERS 1994 Wamers, W.: *Die frühmittelalterliche Lesefunde aus der Löhrrstrasse (Baustelle Hilton II) in Mainz.* Mainz 1994.
- WAWRUSCHKA 2009 Wawruschka, C.: *Frühmittelalterliche Siedlungsstrukturen in Niederösterreich.* [MPK 68.] Wien 2009.
- WINCKLER 2010 Winckler, K.: *Mensch und Gebirge im Frühmittelalter: Die Alpen im Vergleich.* [Universitätssbibliothek Wien. Studienkennzahl It. Studienblatt: A 092312.] Wien 2010.
- WITLJANOV 1990 Witljanov, S.: Ein vergoldetes Silbermedallion aus Preslaw. *ActaArchHung* 42 (1990), 195–204.
- WOLF 2004 Wolf M.: Niellódíszes bronzcsat Edelény-Borsodról. *HOMÉ* 43 (2004), 139–159.
- WOLFRAM 1987 Wolfram, H.: *Die Geburt Mitteleuropas: Geschichte Österreichs von seiner Entstehung, 378–907.* Berlin 1987.
- WOLFRAM 2001 Wolfram, H.: A magyarok és a frank–bajor Ostmark. *Történelmi Szemle* 43 (2001), 123–132.
- ZABEHLICKY 1984 Zabehlicky, H.: Neues von Georgenberg bei Micheldorf. *Jahrbuch des OÖ Muselaverins Gesellschaft für Landeskunde* 129 (1984), 87–116.
- ZBORNÍK Zborník na počest' Dariny Bialekovej. Red.: Fusek, G. Nitra 2004.
- ZELLER 2008 Zeller, B.: Grenz- und Grauzonen im Osten des ostfränkisch-ottonischen Reiches von Konrad I. bis Otto I. In: *Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kultu-*

ren. *Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert*. Red.: Zehetmayer, R. St. Pölten 2008, 71–91.

ZOLTÁN 2008

Zoltán A.: Király Péter, A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve. *MNy* 104/3 (2008), 355–359.

ZÖLLNER 2000

Zöllner, E.: *Ausztria története*. Budapest 2000.

ZSOLDOS 2001

Zsoldos A.: Szent István vármegyéi. In: *Államalapítás, társadalom, művelődés*. Szerk.: Kristó Gy. [Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 27.] Budapest 2001, 43–54.

ZSOLDOS 2010

Zsoldos A.: Korai vármegyéink az újabb történeti kutatások fényében. *Castrum* 11 (2010), 5–13.

IX. RÖVIDÍTÉSEK

- A. = Ausztria
Abb. = *Abbildung* ('kép', német)
ad. = *adultus* ('érett' [fiatal felnőtt], latin)
Anm. = *Anmerkung* ('megjegyzés', német)
átm. = átmérő
BGLM = Landesmuseum Burgenland, Eisenstadt
CNH = *Corpus Nummorum Hungariae* (Réthy L.: *Corpus Nummorum Hungariae. Egyetemes magyar éremtár I. kötet. Árpád-házi királyok kora.* Budapest 1899).
csv. h. = csontváz hossza
D = dél
DM = Déri Múzeum, Debrecen
É = észak
ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
EMMI = Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest
é. n. = év nélkül
f. átm. = fenékatmérő
falv. = falvastagság
Fig. = *figure* ('ábra', olasz)
Fig. = *figure* ('ábra', angol)
Fussn. = *Fussnote* ('lábjegyzet', német)
H = Huszár (Huszár, L.: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute.* Budapest–München 1979.)
h. = hossz
H. C. = Horváth Ciprián
HM = Hansági Múzeum, Mosonmagyaróvár
Hr. = Horvátország
hv. = huzalvastagság
inf. = *infans* ('gyermek', latin)
iuv. = *iuvenilis* ('ifjú', latin)
K = kelet
KHGy = Kajárpéc Helytörténeti Gyűjtemény, Kajárpéc
LDM = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém
ltsz. = leltári szám
ltsz. n. = leltári szám nélkül
m. = méret
m.a. = megjelenés alatt
mat. = *maturus* ('érett' [érett felnőtt], latin)
Mgtsz = Mezőgazdasági Termelő Szövetkezet
MTA BTK RI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Budapest
MNM = Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
MNM NÖK = Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központ, Budapest
MTM = Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest
Ny = nyugat
Obr. = *obraz* ('kép', szlovák; 'kép', bolgár)
Pl. = *planșetă* ('tábla', román)
R. A. = Régészeti Adattár
rek. = rekonstrukció
RGZM = Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz
Ro. = Románia
sen. = *senilis* ('idős', latin)

IX. RÖVIDÍTÉSEK

- sh. = sírhossz
 Sl. = Szlovákia
 Sl. = *slika* ('fotó', 'kép', szerb)
 sm. = sírmélység
 Srb. = Szerbia
 ssz. = sírszélesség
 Sv. = Szlovénia
 sz. = szélesség
 sz. á. = szájátmérő
 SzTE = Szegedi Tudományegyetem, Szeged
 S-vég sz. = S-vég szélessége
 t. = tájolás
Tabl. = *tabla* ('tábla', szlovén)
Tab. = *tabuľa* ('tábla', szlovák)
Taf. = *Tafel* ('tábla', német)
Textabh. = *Textabbildung* ('szöveges kép', német)
 Tsz. = Termelő szövetkezet
 Ukr. = Ukrajna
 ún. = ügynevezett
 v. = vastagság
 WMMM = Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd
 XJM = Xántus János Múzeum, Győr

AASzeg	Acta Universitas Szegediensis. Sectio Antiqua, Szeged
ActaPraehistArch	Acta Praehistorica et Archaeologica, Berlin
ActaOr	Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
AnthropHung	Anthropologia Hungarica, Budapest
AR	Archeologické Rozhledy, Praha
ArchAustr	Archaeologia Austriaca, Wien
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapest
AI	Archaeologia Iugoslavica, Beograd
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
AKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ASM	Archaeologica Slovaca Monographiae, Nitra
AVANS	Archeologické Výskumy a Nálezy na Slovensku, Nitra
AV	Arheološki Vestnik, Ljubljana
Arrabona	A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei, Győr
BAR IS	British Archaeological Reports International Series, Oxford
BBÁMÉ	A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve, Szekszárd
BMMK	A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba
BudRég	Budapest Régiségei, Budapest
BzMÖ	Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich, Vienna
Castrum	A Castrum Bene Egyesület Hírlevele, Budapest
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
Cumania	Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét
DMÉ	Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen
Dolgozatok Sz	Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből, Szeged
Dolgozatok K	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Kolozsvár
DuSzle	Dunántúli Szemle, Szombathely
EMÉ	Az Egri Múzeum Évkönyve, Eger
EphNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca

IX. RÖVIDÍTÉSEK

Ethn	Ethnographia, Budapest
FgÉ	A Györi Bencés Gimnázium Értesítője, Győr
FolArch	Folia Archaeologica, Budapest
Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
FÖ	Fundberichte aus Österreich, Wien
Glasnik ZMS	Glasnik Zemaljskog Muzeja Sarajevo, Sarajevo
GySz	Györi Szemle, Győr
HK	Hadtörténelmi Közlemények, Budapest
HME	A Hansági Múzeum Évkönyve, Mosonmagyaróvár
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
HSSz	A honfoglalásról sok szemmel, Budapest
JAMÉ	A Jósza András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
JPMÉ	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
JRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
Korall	Korall, Társadalomtörténeti folyóirat, Budapest
Korunk	Korunk, Kolozsvár
Limes	Limes, Tatabánya
MAGW	Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft, Wien
MFMÉ StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
MHKÁS	Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei, Budapest–Szeged
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest
MMM	Moson Megyei Műhely, Mosonmagyaróvár
MNy	Magyar Nyelv, Budapest
Mon RGZM	Monographien der Römisch-Germanisches Zentralmuseums, Mainz
MÖNG	Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft, Wien
MÖK	Magyar Östörténeti Könyvtár, Szeged–Budapest
MPK	Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien
MuKuCsoM	Múzeumi kutatások Csongrád megyében, Szeged
Müemlékvédelmi Szemle	Müemlékvédelmi Szemle, Budapest
NK	Numizmatikai Közlöny, Budapest
NZ	Numismatische Zeitschrift, Wien
OpHung	Opuscula Hungarica, Budapest
PamArch	Památky Archeologické, Praha
Potaissa	Potaissa. Museul de Istorie, Turda
Prilozi	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, Zagreb
PSz	Pannonhalmi Szemle
PZ	Praehistorische Zeitschrift, Berlin
RGA	Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Berlin–New York
RégFüz	Régészeti Füzetek, Ser. I., Budapest
RégTan	Régészeti Tanulmányok, Budapest
RKM	Régészeti Kutatások Magyarországon, Budapest
Schild von Steier	Schild von Steier, Graz
SCIV	Studii și Cercetări de Istorie Veche, București
SIA	Slovenská Archeológia, Bratislava
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei, Kaposvár
SSzl	Soproni Szemle, Sopron
Starinar	Starinar – Institut Archéologique Beograd, Beograd
StCom	Studia Commitatensia, Szentendre
StSl	Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Studia Archaeologica	Studia Archaeologica, Budapest
ŠtZ	Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie Vied, Nitra
SzMMÉ	A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, Szolnok

IX. RÖVIDÍTÉSEK

SzSzBSz	Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, Nyíregyháza
Sz	Századok, Budapest
VAH	Varia Archaeologica Hungarica, Budapest
Vasi Szemle	Vasi Szemle, Szombathely
VAMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb
VDSUA	Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica, Wiesbaden
VHAD	Vjesnik Hrvatskoga Arheološkoga Društava, Zagreb
VMMK	Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei
WMMÉ	A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd
ZAM	Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Bonn
ZGy	Zalai Gyűjtemény, Zalaegerszeg
ZHVS	Zeitschrift des Historischen Vereins Schwaben
ZM	Zalai Múzeum, Zalaegerszeg
Zbornik SINM	Zbornik Slovenského Národného Múzea, Bratislava
ZSNM Hist	Zbornik Slovenského Národného Múzea História Ročník, Bratislava

X. KÉPEK/TÁBLÁK JEGYZÉKE

A kötetben szereplő Győr és Moson megyék, valamint a Nyugat-Dunátúl és a Kelet-Alpok területét ábrázoló térképek FODOR 2009, 85. alaptérképének felhasználásával készültek. A közreadott fotók a szerző felvételei, az ezektől eltérő, az egyes publikációkból átvett ábrák hivatkozását itt tüntetem fel:

- 1. kép: GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1994 nyomán
- 11–12. kép: UZSOKI 1968 nyomán
- 16. kép: SZÖNYI–TOMKA 1985 nyomán
- 24–25. kép: MITHAY–BOTTYÁN 1940 nyomán
- 41., 56–57. kép, 62–63., 98., 99. tábla (1–10.): OBENAU 2006 nyomán
- 45. kép: PICHLEROVÁ 2004 nyomán
- 71. kép: PÁLÓCZI HORVÁTH 1989 nyomán
- 72. kép: TOMKA 2011b nyomán
- 73. kép 1: TORMA 2008, 2: FONT 2009 nyomán
- 80. kép 1: KOZÁK 1981, 2: KISS 2000, 3: PETKES 2011 nyomán
- 83. kép: KISS 2000 nyomán
- 85. kép: RITOÓK 1984 nyomán
- 88. kép: SAGADIN 1987 nyomán
- 92. kép 1: KOZÁK 1981, 2: KOROŠEC 1990 nyomán
- 93. kép 1: COSMA 2002, 2: SAGADIN 1987 nyomán
- 97. kép: WAMERS 1986 nyomán
- 99. kép 1: TOVORNIK 1980, 2: BREIBERT–SZAMEIT 2008 nyomán
- 104. kép: FRIESINGER 1975 nyomán
- 105. kép: DEMO 2009 nyomán
- 99. tábla 11: KROPF 1998 nyomán

XI. FÜGGELÉK

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

Mesterházy Károly

1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1969 tavaszán a győri Új Élet Mgtsz homokbányát nyitotta a Pós-dombon. A markológéppel végzett humuszeltávolítás és a kitermelés során emberi csontokat és bronz ékszereket találtak, melyekről kissé megkésve, csak április végén értesítették a győri Xántus János Múzeumot. A leletmentést Albeker Mária végezte el május 5–16., június 4–30. között, valamint július 2-án, illetve szeptember 10–25. között (1–50. sír). Ugyanakkor szeptember 23–25. között Szöke Béla Miklós egyetemi hallgató helyettesítette őt. A szeptemberi ásatás idején főleg a 15–17. szelvények feltárása volt soron, melyek közül azonban csak a 15. szelvényt tárták fel teljesen. A 16–17. szelvényt az ásatást vezető Albeker Mária betegsége miatt csak részben kutatták át, és az 50. sírig dokumentálták. A 15–17. szelvény térképén azonban további sírok helyét is bejelölték, sőt egynek (52. sír) a sírrajzát is elkészítette Szöke Béla Miklós. 1970. május 6. és május 27., valamint június 26. és július 16. között Mesterházy Károly folytatta a leletmentést az 51–145. sírok feltárásával. Az újabb sírok egy részének a helyét már Szöke Béla Miklós bejelölte, csupán a feltárásuk maradt el. Mesterházy Károly a sírokat a saját feltárási sorrendje szerint átszámozta, a temetőtérképet egységesítette. Eközben azonban figyelmen kívül hagyta a Szöke Béla Miklós által lerajzolt 52. sírt, amelynek következtében két különböző 52. sírrajzunk is van. 1971. szeptember 16. és október 2. között további 56 temetkezést sikerült megmenteni (146–201. sír). Ebben a két évben a homokkitermelés főleg a feltárt területen folyt. 1972-ben azonban mulasztást követtünk el, mivel nem értesítettük az Mgtsz-t a feltárás ideiglenes megszakításáról, ők viszont eladták a homokbányászás jogát egy vállalatnak, amely bejelentés nélkül lehumuszosította a domb további jelentős területét, s ezzel néhány sír kivételével a temető feltáratlan része megsemmisült (1972. szeptember végén, október elején). 1973. május 23.-án a lehumuszosított területen már csak a legmélyebben lévő egy-két sír helyét állapíthattuk meg. Köztük volt az egyik „leggazdagabb” női temetkezés is (215. sír). A temető délnyugati szélén találtunk még további bolygatatlan sírokat is (202–217. sír), az egyikben volt a temető egyetlen sír obulusa, I. András (1046–1060) denára (216. sír).¹

A lelőhely a GYSEV vasútvonal és a Rába között fekszik, mintegy 3 km-re a hegyeshalmi és csornai vasútvonal elágazásától, az azóta már elbontott 3. számú GYSEV örháztól délnyugatra, kb. 400 m-re [1. kép]. Az ásatási szelvények bemérése a Pós-domb északi széle felett húzódó magasfeszültségű vezeték traverzének betonlábához történt, a két, egymástól 200 m-re levő traverz felezőpontjából mért merőlegestől 90 m-re délre [2. kép]. 1999-ben újra azonosítva a lelőhelyet megállapíthattuk, hogy az 1969-ben bemérési pontként használt vezeték a jelenleg látható számos vezeték közül a legészakibb. Pós-domb ennek két traverze között, az itt megközelítőleg K–Ny-i irányú vezetéktől délre fekszik. Közülük a keletinek, azaz a Rába felőlinek a száma 769.

A domb a Rába egykori árterében feküdt, déli szélén erekkel tagolt vizenyős rét terület el. A temető a domb déli lejtőjén került elő. A sírok a dombtetőre nem húzódtak fel. A domb homokjába ásott sírgödörök foltja ritkán volt látható: vagy csak kisebb szakaszokat lehetett felismerni, vagy inkább határozatlan foltok jelentek meg a vázak körül. Éppen ez nehezítette meg a koporsókapcsok helyének megfigyelését is.

A sírleteket az ásatási szakaszoknak megfelelően leltározta be a szerző Győrben. Az első ásatási periódus (1–45. sír) leleteinek leltári száma: XJM ltsz. 69.21.1.–69.21.29. A második szakasz (46–145. sír) 70.5.1.–70.5.51. számokon, a harmadik és negyedik szakasz (146–217. sír) leletei pedig 74.3.1.–74.3.29. számokon vannak nyilvántartva. Az első két szakasz néhány véletlenül kimaradt tárgyát, így az 1. számú sír gyűrűjét, az 52. sír koporsószeget, az 56. és 58. sír koporsókapcsait, a 66. sír vasszeget szintén ekkor leltároztuk be 74.3.30–34. számon. A három utolsó szakaszban is rendszeresen fényképeztük a sírokat, a negatívok azonban egy tekercs kivételével elvesztek, így azokról a sírokról, amelyeket nem rajzoltunk le, fotódokumentáció sem maradt. A feltárást a Xántus János Múzeum költségén végeztük, azzal a külön kívánsággal, hogy ne kérjünk a MNM Adattárától pénzt. A harmadik szakaszban erre lehetőségünk lett volna, s akkor talán kisebb lett volna az elpusztított sírok száma.

¹ ALBEKER 1970, 64; ALBEKER 1970a, 316; MESTERHÁZY 1971, 58; MESTERHÁZY 1974, 73. – Ez utóbbi helyen tévesen Salamon denáráról van szó a 216. sírral kapcsolatban, ami a későbbiekben zavart okozott. A temető négy zsugorított sírját Szabó János Győző dolgozta fel (SZABÓ 1976, 48, 74). Az 1990-es években, a Régészeti Intézet munkatársaként Paszternák István tervezte a Győr-Sopron megyei honfoglalás kori leletek feldolgozását. Ennek során a Pós-dombi temető feldolgozásában is részt vett volna, amint erről egy rövid temetőleírás is tanúskodik (vö. TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 263–264).

A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

1. kép. Győr-Pós-domb (1:25000)

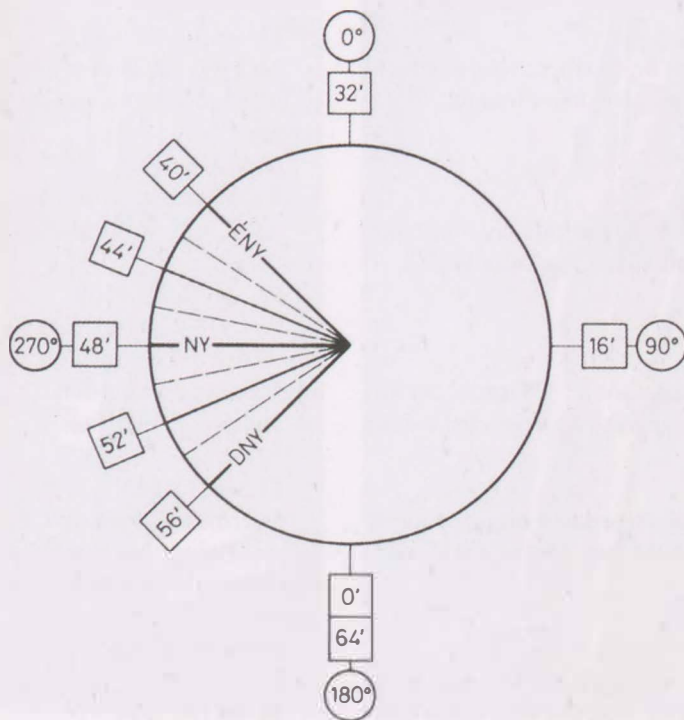
A sírok leírásánál az eredeti, vonásban mért tájolási adatokat adjuk meg, mivel a fokokra történő átszámítás többnyire tört értékeket adna ki. A közölt kis ábra [3. kép] segítségével viszonylag egyszerűen összevethető a két rendszer adata. A nemre és az életkorra vonatkozó adatok közül elsőként az ásatáson megállapított meghatározást adjuk meg. Utána zárójelben az antropológus szak-

ember, Mende Balázs Gusztáv (MTA BTK RI) nem- és kortmeghatározása következik. Az eredeti nem-meghatározás feltüntetésére azért van szükség, mert a csontanyag a mosáskor néhány százalékban keveredett, aminek következtében jelentős eltérések adódnak a csontvázak számolásában. Az antropológiai anyag végül a Természetudományi Múzeum Embertani Tárába került.

A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

2. kép. Győr-Pós-domb dél-délnyugat felől

3. kép. A sírok tájolásának vázlata

2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír [4. kép, 10. kép]

Nő (45-54 éves) és gyermeke (3-4 éves). Csv. h.: 162 cm (nő), 81 cm (gyermek), t.: Ny 49', sm.: 48 cm. Háton fekvő, nyújtott vázak, a gyermek szorosan a női váz jobb keze mellett.

Melléklete:

1. A nő jobb kezén zárt bronzgyűrű, domború oldala rovátkolt, átm.: 2,2 cm (XJM ltsz. 74.3.34) [117. tábla 1].

2. sír [4., 10. kép]

Férfi (nő, 50-70 éves). Csv. h.: 143 cm, t.: Ny 44', sm.: 84 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya kissé magasabban feküdt.

Melléklete: nem volt.

3. sír [4. kép]

Férfi. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny 47,5', sm.: 67 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a bal kar vállban elhúzva a törzstől körülbelül 10 cm-re.

Melléklete: nem volt.

4. sír

Gyermek. Csv. h.: 91 cm, t.: Ny 49,5', sm.: 52 cm. Bolygatott, a bal váll és a csipő között hiányoznak a csontok, a jobb kar a test mellett nyújtva.

Melléklete: nem volt.

5. sír

Gyermek (2-3 éves). Csv. h.: 69 cm, t.: Ny 48', sm.: 51 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult.

Melléklete: nem volt.

6. sír [4. kép]

Férfi (40-46 éves). Csv. h.: 175 cm, t.: Ny 48,5', sm.: 74 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a feje balra fordult.

Melléklete: nem volt.

7. sír [5. kép]

Nő (gyermek, 13-14 éves). Csv. h.: 132 cm, t.: Ny 46', sm.: 76 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje a bal vállára fordult.

Melléklete:

1. A jobb kézen háromszög átmetszetű bronz pántgyűrű, átm.: 2,3×2,3 cm (XJM ltsz. 69.21.1.) [117. tábla 2].

8. sír [10. kép]

Nő (gyermek, 12-14 éves). Csv. h.: 146 cm, t.: Ny 49', sm.: 63 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a feje előre néz.

Mellékletei:

1. A jobb alkaron bronz karperec, rombikus átmetszetű, hegyesedő végű, nyitott, átm.: 7,17×7,38 cm (XJM ltsz. 69.21.2.1.) [117. tábla 4].
2. A koponya jobb oldalán törött ezüst S végű hajkarika, bordázatlan, keskeny S véggel, átm.: 1,35 cm, S vég sz.: 2 mm (XJM ltsz. 69.21.2.2.) [117. tábla 3].

9. sír [10. kép]

Nő. Sm.: 86 cm. A markológép által feldült sír, a koponya és a hosszúcsontok egy részét lehetett megmenteni. Háton fekvő, nyújtott váz, a tájolás nem mérhető.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalán nyitott ezüst huzalkarika, átm.: 2,5×2,6 cm (XJM ltsz. 69.21.3.) [117. tábla 5].

10. sír [5., 10. kép]

Leány (7-8 éves). Csv. h.: 102 cm, t.: Ny 46', sm.: 67 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a feje előre néz.

Mellékletei:

1. A fej bal oldalán a váll mellett ezüst S végű hajkarika, bordázott, átm.: 2,08×2,6 cm, huzalv.: 2 mm, S vég sz.: 0,5 cm (XJM ltsz. 69.21.4.1.) [117. tábla 7].
2. Főleg a nyakcsigolyák és a koponya alatt nyaklánc 100-nál több apró, fekete, lapos korong, és lencse alakú üvegpasztá gyöngyszemből, átm.: 0,4 cm (XJM ltsz. 69.21.4.2.) [117. tábla 8].

11. sír [6., 10. kép]

Férfi (nő, 28-34 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: Ny 50', sm.: 62 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya kissé balra fordult.

Melléklete:

1. A jobb kézen hármas bordájú bronz pántgyűrű, átm.: 2,1×2,3 cm (XJM ltsz. 69.21.5.) [117. tábla 6].

12. sír [6., 10. kép]

Férfi (18-22 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: Ny 50', sm.: 50 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya előre néz, az agykoponya hátrafordult.

Melléklete: nem volt.

13. sír [10. kép]

Gyermek (5-6 éves). Csv. h.: 56 cm, t.: Ny 46', sm.: 56 cm. Bolygatott, feje, jobb felkarja, jobb válla és az alsó lábszárak hiányoznak, az alkarok a medencébe helyezve.

Melléklete: nem volt.

14. sír [10. kép]

Férfi. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny 49', sm.: 64 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya balra fordult.

A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

4. kép. Győr-Pós-domb 1–3., 6. sír

5. kép. Győr-Pós-domb 7., 10. sír

Mellékletei:

1. A jobb könyök vonalában koporsókapocs, h.: 4,3 cm (XJM ltsz. 69.21.6.2.) [117. tábla 9].
2. A koponya bal oldalán, a koponya alatt sima S végű ezüstkarika, átm.: 1,9×2,1 cm, S vég sz.: 4 mm (XJM ltsz. 69.21.6.2.) [117. tábla 10].

15. sír [10. kép]

Nő. Csv. h.: 133 cm, t.: Ny 46', sm.: 54 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. Az állkapocs bal oldalán ezüst bordázott S végű hajkarika, S vége letörött és elveszett, átm.: 1,75×1,4 cm (XJM ltsz. 69.21.7.) [117. tábla 11].

16. sír [11. kép]

Férfi. Csv. h.: 166 cm, t.: NyDny 50', sm.: 49 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya jobb oldalán a *mandibula* felett ezüst hajkarika bordázott S végűvel, átm.: 2,4×2,65 cm, S vég sz.: 6 mm, huzalv.: 2 mm (XJM ltsz. 69.21.8.1.) [117. tábla 13], a párja a jobb oldalon, a negyedik borda mellett, átm.: 2,36×2,55 cm, S vég sz.: 6 mm (XJM ltsz. 69.21.8.3.) [117. tábla 14].
3. A bal kéz ujjpercei alatt bronz huzalgűrű, egyik végén gombocskával, átm.: 2,4×2,4 cm (XJM ltsz. 69.21.8.2.) [117. tábla 12].

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

17. sír [11. kép]

Gyermek. Csv. h.: nem mérhető, t.: Ny 48', sm.: 80 cm. Csontjait a markológép csípőtől felfelé összeforgatta, hiányosan gyűjthettük össze.

Melléklete:

1. A bal lábszár külső oldalán, középtájon bronz S végű hajkarika, átm.: 2,14 cm, huzalv.: 1,5 mm (XJM ltsz. 69.21.9.) [117. tábla 16].

18. sír [7. kép]

Férfi. Csv. h.: 155 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 114 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponyáját tönkretették.

Melléklete: nem volt.

19. sír [11. kép]

Gyermek. Csv. h.: 88 cm, t.: Ny 48', sm.: 49 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, összeroppant.

Melléklete: nem volt.

20. sír [11. kép]

Férfi (nő, 18-20 éves). Csv. h.: 153 cm, t.: Ny 49', sm.: 49 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult.

Melléklete:

1. A váz alatti földből ezüst S végű hajkarika, széles, bordázott véggel, átm.: 3,3×3,85 cm, S vég sz.: 8 mm (XJM ltsz. 96.21.10.) [117. tábla 17].

21. sír [11. kép]

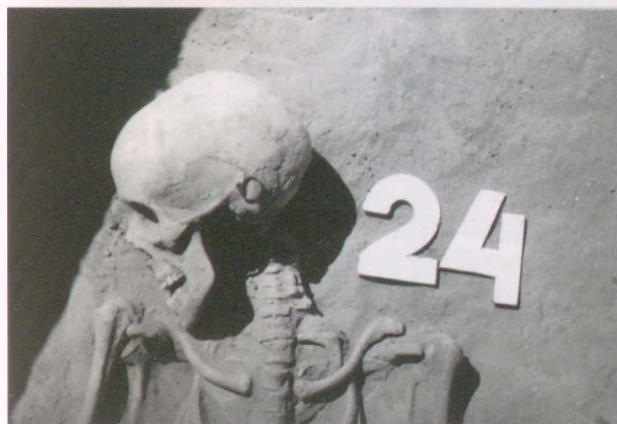
Nő. Csv. h.: 125 cm, t.: Ny 45', sm.: 73 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a medence, a bordák és a karcsontok hiányoznak.

Mellékletei:

1. Kisméretű, bronz S végű hajkarika, bordázatlan, átm.: 1,9×1,74 cm, S vég sz.: 3 mm (XJM ltsz. 69.21.11.3.) [117. tábla 20].
2. Sima és szögletes átmetszetű bronzgyűrű, az egyik végén hegyesedő. A medence mellett, a jobb oldalon, átm.: 1,9×2,2 cm (XJM ltsz. 69.21.11.2.) [117. tábla 18].
3. A bal kézen mindkét végén hegyesedő bronz huzalgyűrű, átm.: 1,9×2,05 cm (XJM ltsz. 69.21.11.1.) [117. tábla 19].

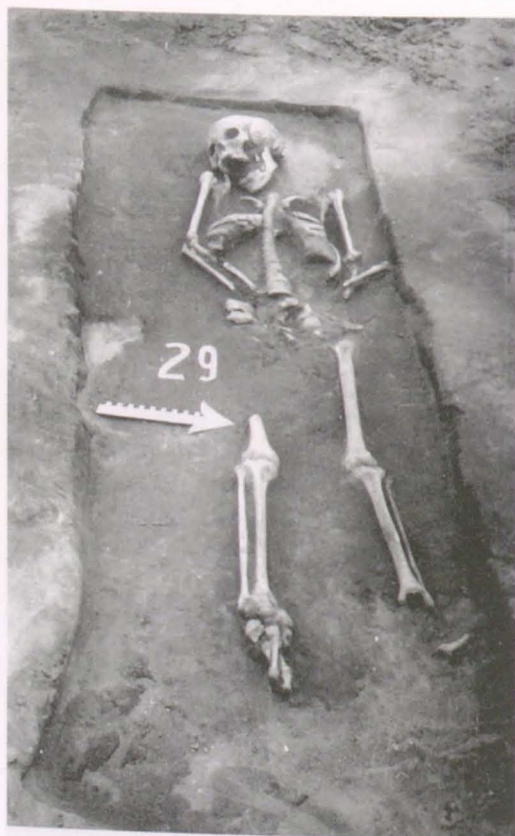
22. sír

A sírszám kimaradt.

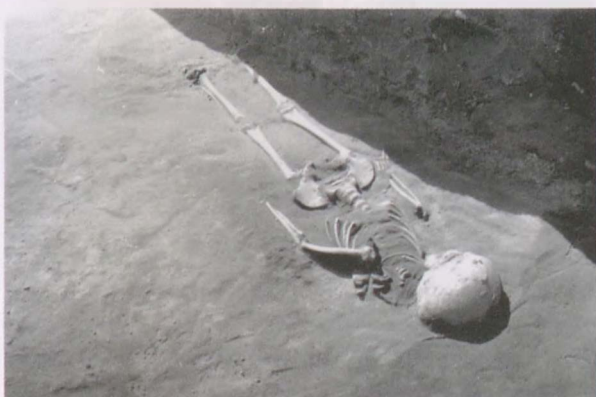
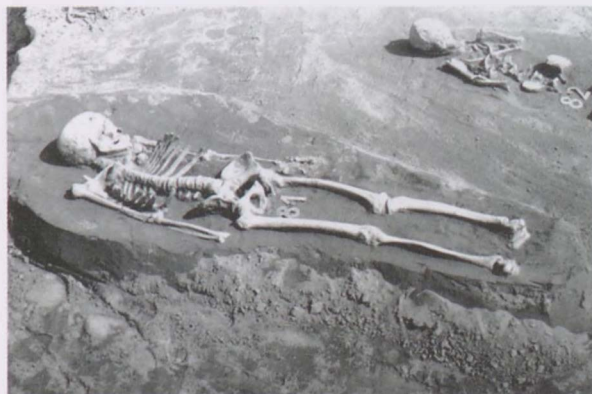
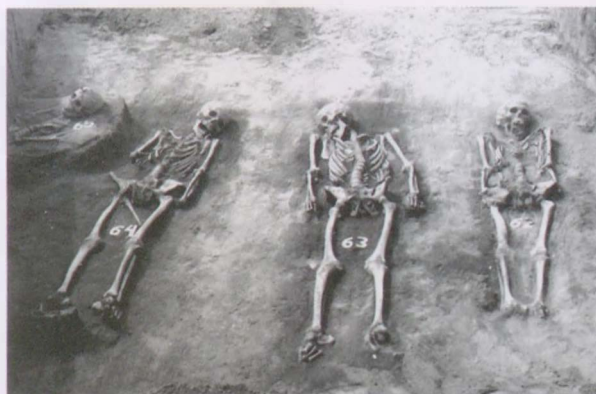

6. kép. Győr-Pós-domb 11–12., 23–24., 39. sír

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

7. kép. Győr-Pós-domb 18., 29., 32., 35. sír

8. kép. Győr-Pós-domb 62–65., 81–82., 94. sír és a lókoponya a temető szélén

23. sír [6., 11. kép]

Nő (?). Csv. h.: 169 cm, t.: ÉÉK 29', sm.: 81 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a jobb láb térdben hajlik. A csontok rossz megtartásúak. A sír keresztben fekszik a 21. sír alatt.

Mellékletei:

1. A két combcsont között, a jobb forgó közelében elrozsdásodott vaspánttöredékek (tarsoly részei?), melyek három nagyobb darabbá egészíthetők ki. Az egyik pánt két darabban, egyik vége lekerekített, h.: 5 cm, sz.: 1 cm; a másik vége töredékes, ívelt alakú. A második darab három részre törött, mindkét vége csonka, szélessége ennek is 1 cm, h.: 5 cm. A nagyobbik töredék széle olyan, mintha behajlítva lett volna. A harmadik töredék 1 cm széles, 2,4 cm hosszú pánt, vasszegecs nyomaival, letörött vége derékszögben behajlítva. Az első töredéken két vasszegecs nyoma látszott (nem rajzolható állapotú, XJM ltsz. 69.21.12.1.).
- 2–3. Ugyanott csont tűtartó, hengeres sima csontból, közepén félkör alakú kivágással, amelyen sípokon szokott lenni. A csőben egy 6,6 cm hosszú csonttű volt, h.: 6,2 cm, csőátm.: 1,2, illetve 1,1 cm (XJM 69.21.12.2–3.) [117. tábla 15].

24. sír [6., 11. kép]

Nő (25-30 éves). Csv. h.: 152 cm, t.: Ny 52', sm.: 76, illetve 72 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalán, a halántékon bordázatlan ezüst S végű hajkarika, vékony huzalból, átm.: 2,06×2,3 cm, S vég sz.: 3,4 mm (XJM 69.21.13.1.) [117. tábla 22].
2. A jobb kézen hegyesedő végű bronz huzalgűrű, átm.: 2,4×2,5 cm (XJM ltsz. 69.21.13.2.) [117. tábla 21].

25. sír [11. kép]

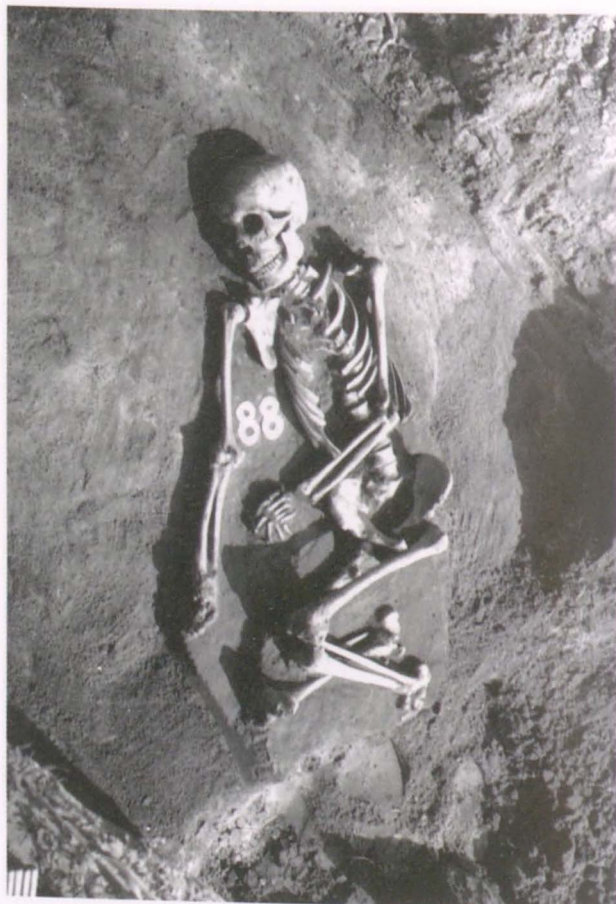
Az ásatási napló gépelt másolatából kimaradt a leírása. A sírfotó szerint feldúlt sír. Nő (?) (gyermek, 4,5-5,5 éves). Csv. h.: kb. 95 cm, t.: Ny 50', sm.: ? Háton fekvő, hiányos váz.

Melléklete:

1. Bordázatlan bronz S végű hajkarika, átm.: 1,6×1,8 cm, S vége sz.: 5,5 mm [118. tábla 1].

26. sír [11. kép]

Nő (?) (59-65 éves). Csv. h.: 125 cm (koponya nélkül), t.: NyDNy 52', sm.: 65 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, régi sírbolygatás miatt hiányzik a koponya.

9. kép. Győr-Pós-domb 69., 88. sír

Mellékletei:

1. A bal medencecsonton bordázatlan ezüst S végű hajkarika, átm.: 2,3×2,05 cm, S vég sz.: 3 mm (XJM ltsz. 69.21.15.2.) [118. tábla 2].
2. A jobb alsó lábszár külső oldalán egy ujjperccel együtt hegyesedő végű bronz huzalgyűrű, átm.: 2,35×2,4 cm (XJM ltsz. 69.21.15.1.) [118. tábla 3].

Az ásatás kéthetes megszakadása miatt körülbelül két sírt elpusztítottak a homokot kitermelő munkások. Az egyik sírhez koporsókapocs tartozott. Szórványleletként kezeltük, a sírok sem kaptak számot.

27. sír

Újkori bolygatással feldúlt sír (férfi (?) 23-? éves). Sm.: 82 cm. Sem fénykép, sem rajz nem készült róla.

28. sír

Újkori bolygatással feldúlt sír. Csak koponyatöredékek jelezték a helyét. Sm.: mintegy 70 cm. Fotó és rajz nem készült róla.

29. sír [7., 12. kép]

Nő (23-60 éves). Csv. h.: 145 cm, t.: NyDNy 52', sm.: 92 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya jobbra fordult, az alkarok a medencére téve, a bal alkar bolygatott.

Mellékletei:

1. A koponya alatt, a jobb oldalon egyszerű ezüst huzalkarika, kissé D átmetszetű, átm.: 2,1×1,9 cm (XJM ltsz. 69.21.16.1.) [118. tábla 5].
2. A bal kézen ezüst huzalgyűrű, egyik vége hegyesedő, átm.: 2,2×2,2 cm (XJM ltsz. 69.21.16.2.) [118. tábla 4].

30. sír [12. kép]

Férfi (23-30 éves). Csv. h.: 171 cm, t.: Ny 47,5', sm.: 64 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya a jobb vállra fordul, a jobb alkar a medencén.

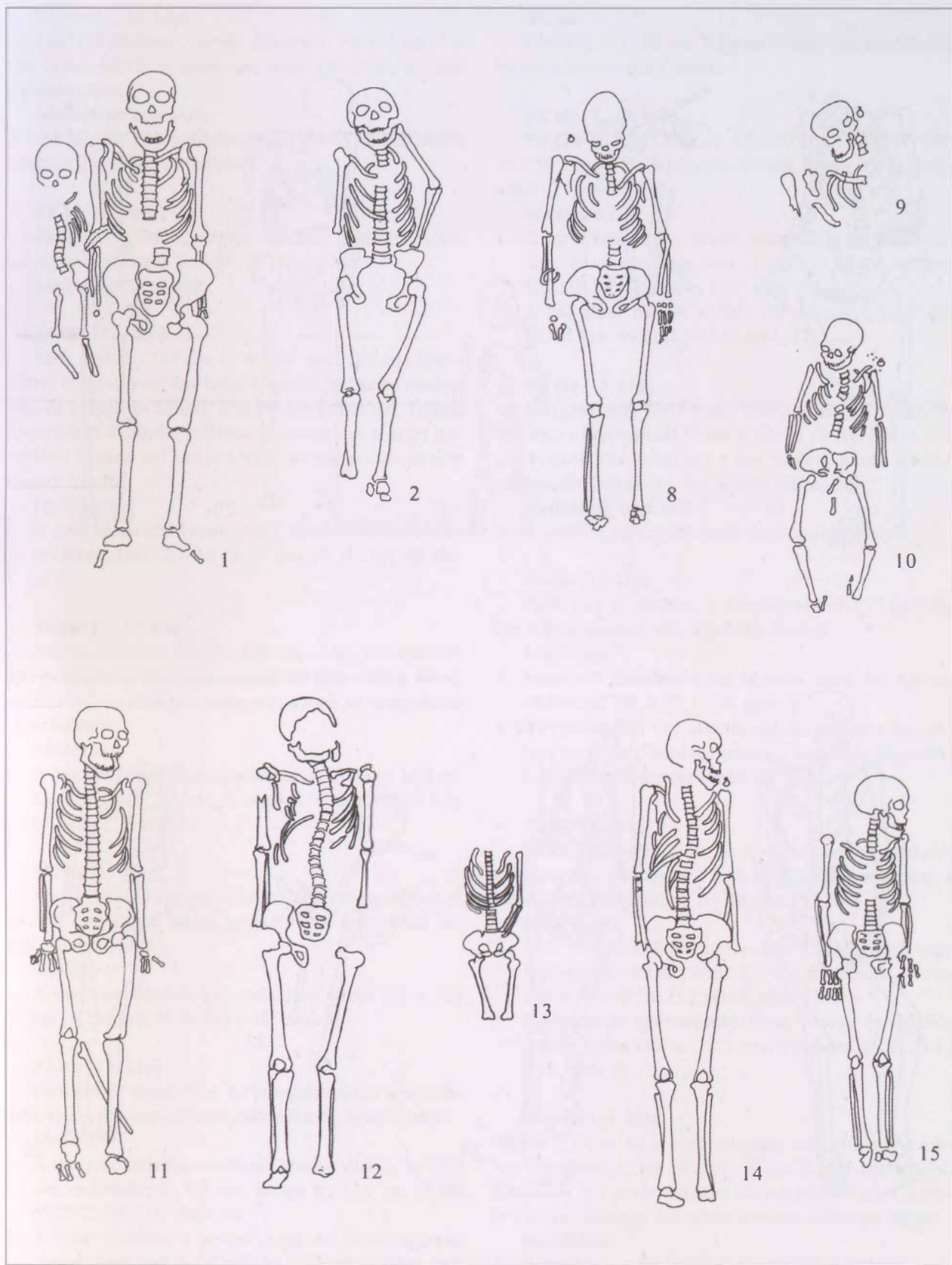
Melléklete: nem volt.

31. sír [12. kép]

Gyermek (8-9 éves). Csv. h.: 115 cm, t.: Ny 48', sm.: 97 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya előre néz, összeroppant.

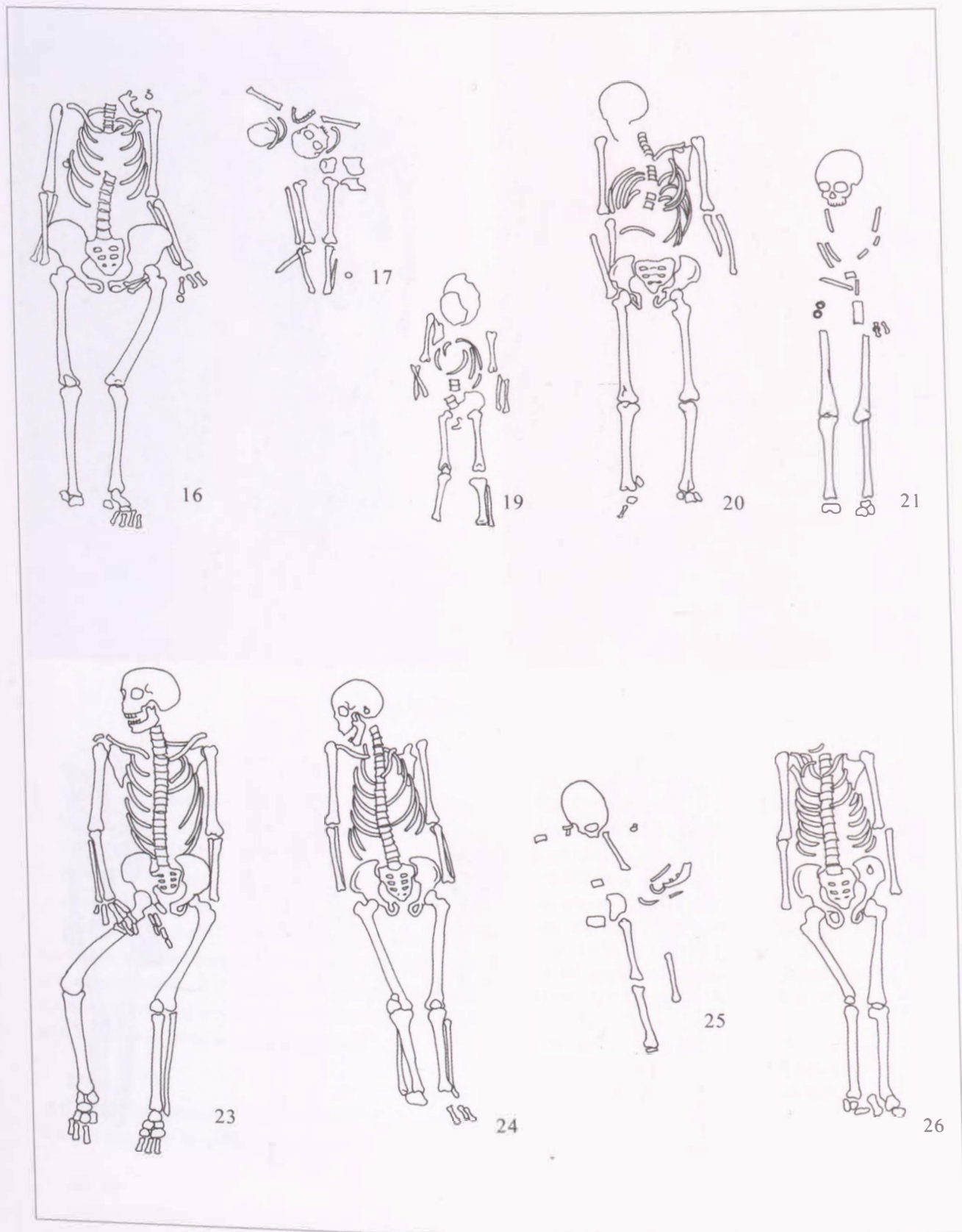
Melléklete: nem volt.

A GYÖR-PÓSDOMBI 10-11. SZÁZADI TEMETŐ

10. kép. Győr-Pós-domb 1-2., 8-15. sír

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

11. kép. Győr-Pós domb 16–17., 19–21., 23–26. sír

32. sír [7., 12. kép]

Férfi (23–26 éves). Csv. h.: 161 cm, t.: Ny 49°, sm.: 111 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a feje előre néz, a kezek a medencében.

Melléklete: nem volt.

A jobb lábszár külső oldalán koponyatető feküdt, amely a feldúlt 33. sírhoz tartozhatott.

33. sír [12. kép]

Férfi váz. Feldúlt, csupán deréktól lefelé maradtak helyükön a csontok. T.: D Ny 56°, sm.: 92 cm.

Melléklete: nem volt.

34. sír [12. kép]

Férfi. Csv. h.: 164 cm, t.: Ny 48°, sm.: 103 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a bal kéz a medencén, de behajlítás nélkül, a felkar folytatásában. Talán a koporsóban a deszka széléhez szorult a váz, s ezért préselődött össze a bal kar és a váll, bár a koporsónak nem maradt nyoma.

Melléklete:

1. A jobb kézen zárt bronzgyűrű, domború külső oldala rovátkolt, átm.: 2,1 cm (XJM ltsz. 69.21.17.) [118. tábla 6].

35. sír [7., 13. kép]

Nő (64–70 éves). Csv. h.: 145 cm, t.: Ny 50°, sm.: 77–85 cm között (a feje magasabban feküdt). Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya előre néz, a jobb kar könyökben kissé behajlik.

Melléklete:

1. A koponya alatt bordázatlan ezüst S végű hajkarika, átm.: 1,9×2,4 cm, S vég sz.: 4 mm (XJM ltsz. 69.21.18.) [118. tábla 7].

36. sír [12. kép]

Férfi (?) (34–40 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: Ny 47,5°, sm.: 77 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, összeroppant.

Melléklete:

1. A váz felszedésekor koporsókapocs került elő, h.: 5,1 cm (XJM ltsz. 69.21.19.) [118. tábla 8].

37. sír [12. kép]

Férfi (49–55 éves). Csv. h.: bolygatás miatt nem mérhető, t.: Ny 48°, sm.: 38 cm. Háton fekvő, nyújtott váz.

Mellékletei:

1. A váz jobb oldalán, a válnál hosszú vaskés, h.: 21,2 cm, nyéltüske h.: 7,5 cm, penge h.: 13,7 cm (XJM 69.21.20.1.) [118. tábla 10].
2. A jobb oldalon a keresztcsont és farokcsigolyák mellett lant alakú csiholó, h.: 7,1 cm (XJM ltsz. 69.21.20.2.) [118. tábla 9].

38. sír

Férfi (?). Sm.: 50 cm. Teljesen feldúlt váz, körülbelüli helyét a koponyatető jelezte.

39. sír [7., 13. kép]

Nő (24–30 éves). Csv. h.: kb. 150 cm, t.: NyÉNy 44°, sm.: 59 cm. A váz felső része feldúlt, háton fekvő, nyújtott.

Mellékletei:

1. A sír földjében, a térdek alatt nagyobb fazék perem- és válltöredéke, átm.: 12,5×10,5 cm (XJM ltsz. 69.21.21.1.) [118. tábla 13].
2. A bal alkar mellett vaskés (?) töredékei, h.: 5 cm (XJM ltsz. 69.21.21.2.) [118. tábla 11].

40. sír [13. kép]

Nő (gyermek, 13–15 éves). Csv. h.: 154 cm, t.: ÉNyNy 43°, sm.: a koponyánál 77 cm, a lábnál 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a bal kéz a test mellett, a jobb alkar a medencébe behajlítva, feje a jobb vállra néz.

Melléklete: nem volt.

A váz mellett koporsónyomok barna csíkja látszott.

41. sír [13. kép]

Férfi. Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNyNy 44°, sm.: 77 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult.

Melléklete:

1. Vasár (?) töredéke a bal lapocka alatt, h.: 4,3 cm (XJM ltsz. 69.21.22.) [118. tábla 12].
- A sírfolton belül a váz alatt és oldalai mellett a homokban barna elszíneződés jelezte a koporsót. Koporsókapocs azonban nem került elő.

42. sír [13. kép]

Ismeretlen nemű. Csv. h.: a vázhossz nem mérhető, mivel csak a bal láb és a jobb alsó lábszár volt meg, a többi csont hiányzott, t.: Ny 48°, sm.: 69 cm.

Mellékletei:

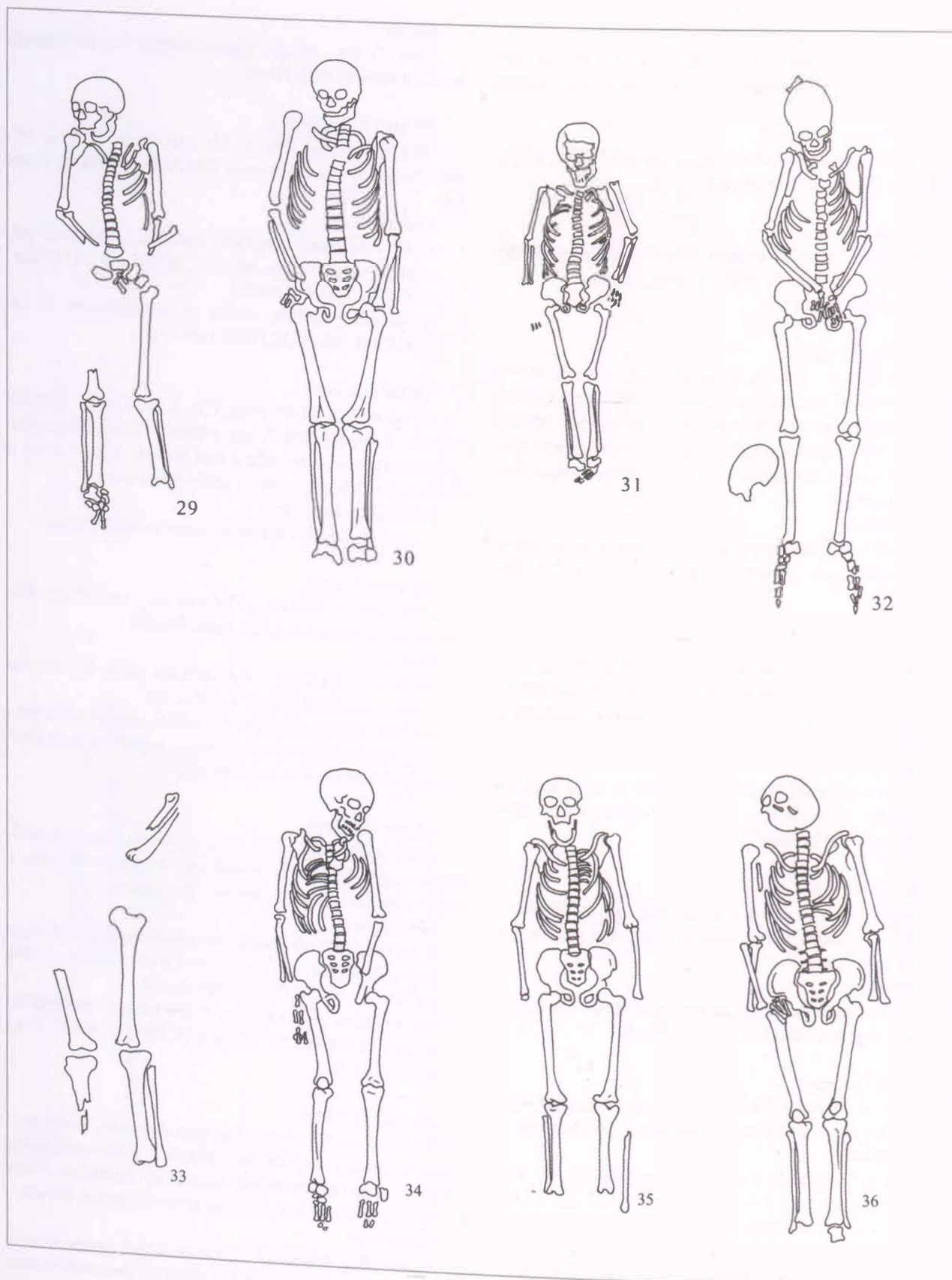
1. A sír földjéből 68 cm mélyen bronzhuzal gyűrű vagy hajkarika került elő, átm.: 2,6×2,8 cm, huzalv.: 3 mm (XJM ltsz. 69.21.23.2.) [119. tábla 3].
2. Ugyanonnan egy nagyobb fazék perem- és oldaltöredéke került elő, h.: 12,5 cm (XJM ltsz. 69.21.23.1.) [119. tábla 2].

42a. sír [13. kép]

Nő (?). Csv. h.: a vázhossz nem mérhető, mivel erősen bolygatott, t.: Ny 50°, sm.: 74 cm. A jobb combcsont, a kereszt- és a medencecsont maradt bolygatatlan, a többi vázrész mintegy két méter hosszan elszórtan feküdt.

Mellékletei:

1. A medence vonalától 32 cm-re délre (jobbra) vasszeg, amely a felszedéskor, illetve a restaurálás során elpusztult.

12. kép. Győr-Pós-domb 29-36. sír

2. A jobb combcsont alatt egy ujjpercen négy szál huzalból fonott ezüstgyűrű, átm.: 2,4×2,4 cm (XJM ltsz. 69.21.24.) [119. tábla 1].

43. sír [13. kép]

Nő (?). Csv. h.: 151 cm, t.: Ny 51', sm.: 69 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a fej jobbra fordult, a bordák és a jobb alkar bolygatottak.

Mellékletei:

1–2. A koponya alatt a jobb oldalon, a váll mellett sima ezüst hajkarika, átm.: 2,4×2,5 cm (XJM ltsz. 69.21.25.1.) [119. tábla 5], a párja a jobb bokától 40 cm-re volt, átm.: 2,4×2,5 cm, huzalv.: 1,7 mm (XJM ltsz. 69.21.25.2.) [119. tábla 7].

3. A helyéről elmozdult hajkarika mellett széles, vastag bronz pántgyűrű volt, átm.: 2,2×1,7 cm (XJM ltsz. 69.21.25.3.) [119. tábla 4].

4. A jobb kézen négy szál ezüsthuzalból font gyűrű, átm.: 2,2×2,3 cm (XJM ltsz. 69.21.25.4.) [119. tábla 8].

A sír földjében állatcsontok, pl. lófog (XJM ltsz. 69.21.25.5.) [119. tábla 6]) és kerámiatöredékek is voltak.

44. sír [13. kép]

Ismeretlen nemű. Sm.: 70–80 cm-től. A 41. sír lába végétől feldült váz csontjai húzódtak szabálytalan csoportosulásban, sem a vázhossz, sem a tájolás nem volt mérhető.

Melléklete: nem volt.

45. sír [13. kép]

Férfi (?). Csv. h.: 149 cm, t.: NyÉNy 42', sm.: 96 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz.

Melléklete:

1. A bal kézen bronz pántgyűrű, átm.: 1,9 cm (XJM ltsz. 69.21.26.1.) [119. tábla 9].

2. A fej jobb oldalán vasszeg (?), h.: 1,5 cm (XJM ltsz. 69.21.26.2.) [119. tábla 10].

A sír földjében kerámiatöredék volt.

46. sír [14. kép]

Férfi. Csv. h.: nincs adat, t.: fej ÉNy 42', sm.: 67–72 cm. A jobb oldalán fekvő, zsugorított váz, jobb alkarját az arca elé húzza, a bal alkar derékszögben behúzza a hasra.

Melléklete: nem volt.

47. (= 60.) sír

Sm: 30–35 cm. Csak a koponya töredékei maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

48. sír [14. kép]

A 46. sír lábánál levő idegen váz csontjainak maradványait jelezték e számmal.

49. sír [14. kép]

Férfi (nő, 20–23 éves). Csv. h.: 153 cm, t.: NyDNy 53', sm.: 53–65 cm között, a sírfenék a boka felé mélyül. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

50. sír

Gyermek. Sm.: 30–35 cm. Vázcsontok nem voltak, vázhossz, tájolás nem mérhető.

Melléklete: nem volt.

51. sír [14. kép]

Nő (?) (48–54 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy 39,5', sm.: 100 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 54 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a jobb medence felett homokkődarab feküdt. A sír felett két másik, nagyobb homokkődarab volt.

Mellékletei:

1. A fej bal oldalán, a száj vonalában egyszerű bronz huzalkarika, végei egymásra érnek, átm.: 2,5×2,7 cm (XJM ltsz. 70.5.2.) [120. tábla 2].

2. A bal alkar közepe táján a külső oldalon egyszerű bronz huzalgyűrű, átm.: 2,2×2,1 cm (XJM ltsz. 70.5.1.) [120. tábla 1].

52. sír [mindkét 52-es sír: 14. kép]

Férfi. Csv. h.: 120 cm (a térdig), t.: NyÉNy 44', sm.: 90 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult. A sírt Szőke Béla Miklós már az előző évben beszámozta (54. sír).

Mellékletei:

1–2. Két vasszeg a sírföldben. A rajzoltatás idejére az egyik szeg darabokra esett szét, h.: 7,4, illetve 6,5 cm (XJM ltsz. 74.3.30.) [119. tábla 12].

53. sír [14. kép]

Férfi. Csv. h.: 145 cm, t.: ÉNy 41', sm.: 95 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a bal kar a test mellett nyújtva, a jobb alkar a hason keresztben fekszik.

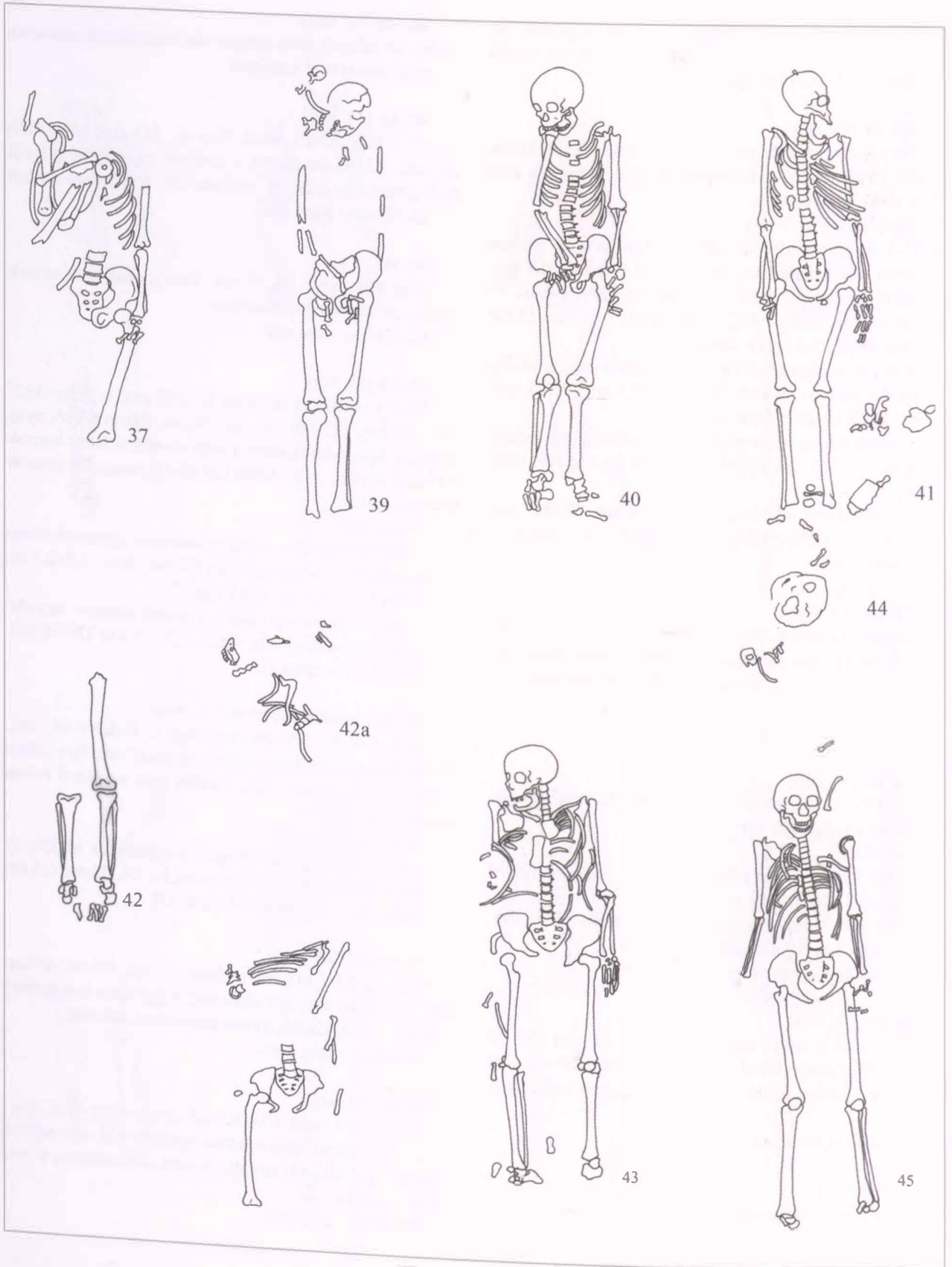
Melléklete: nem volt.

54. sír [14. kép]

Férfi (18–29 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy 42,5', sm.: 90 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a bal alkar hiányzik, a jobb elmozdulva, a test mellett nyújtva.

Melléklete: nem volt.

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

13. kép. Győr-Pós-domb 37., 39–45. sír

55. sír [14. kép]

Nő (gyermek, 11-14 éves). Csv. h.: 130 cm, t.: NyÉNy 44,5', sm.: 80 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a jobb oldali bordák hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

56. sír [15. kép]

Nő (?). (51-60 éves). Csv. h.: 145 cm, t.: ÉNy 41', sm.: 90 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a bordák hiányoznak. A sírt Szőke Béla Miklós már bemérte.

Mellékletei:

1–2. A fej mindkét oldalán egy-egy nyitott bronz huzalkarika, átm.: 1×2,3 cm, illetve 2,2×2,2 cm (XJM ltsz. 70.5.4–5.) [120. tábla 4–5].

3. A jobb kézen zárt, D átmetszetű bronz pántgyűrű, átm.: 2,14×2,24 cm (XJM ltsz. 70.5.3.) [120. tábla 3].

A sír mellett egy koporsókapocs került elő, egyik vége letörött, h.: 6 cm (XJM ltsz. 74.3.31.) [123. tábla 2].

57. sír [15. kép]

Férfi (?) (30-60 éves). T.: NyÉNy 45', sm.: 90 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a bal alsó lábszára a jobb láb alá hajtva.

Melléklete: nem volt.

58. sír [15. kép]

Gyermek (8-9 éves). T.: ÉNy 40,5', sm.: nem jelölt. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, az alkarok hiányoznak. Szőke Béla Miklós számozásában ez volt az 51. sír, térképük szerint pedig az 57.

Melléklete: nem volt.

Egy koporsókapcsot találtak a közelében, h.: 6,8 cm (XJM ltsz. 74.3.32.) [123. tábla 3].

59. sír [15. kép]

Nő (37-43 éves). Csv. h.: 155 cm, t.: NyDny 53', sm.: 60 cm. A sírt már Szőke Béla Miklós megtalálta, majd visszatakarta. A bal kar az új feltáráskor mozdult ki a helyéről.

Melléklete:

1. A jobb csípő és a combcsont mellett nagy darab hús ételmelléklet (gerinc és farcsont). A csontokon égés és szenesedés nyomai látszóttak, a halott mellett pedig pernye nyomait találtuk meg.

60. sír

Valójában azonos a 47. sírral. Már Szőke Béla Miklós megtalálta, de nem tárta fel. Tévedésből kapott új sirszámot.

61. sír [15. kép]

Gyermek (12-13 éves). Csv. h.: 120 cm, t.: ÉNy 40', sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

62. sír [8., 15. kép]

Nő (?) (34-40 éves). Csv. h.: 155 cm, t.: NyÉNy 45', sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a kezek szorosan a test mellett, a vállak is összeszorítva.

Mellékletei:

1–2. A fej jobb oldalán egyszerű, egyik végén hegyesedő bronz hajkarika, átm.: 2,37×2,5 cm (XJM ltsz. 70.5.6.) [120. tábla 6], a párja egy egyenes vastagságú bronz huzalkarika a fogakon, átm.: 2,5×2,2 cm (XJM ltsz. 70.5.7.) [120. tábla 7].

63. sír [8., 15. kép]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a kezek lazán szétterülve a test mellett.

Melléklete: nem volt.

64. sír [8., 15. kép]

Férfi (nő, 23-26 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 70 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje a bal vállra néz, a jobb alkar részben a csípő alatt és részben a combcsontok között.

Mellékletei:

1. A szegycsont felett, másodlagos helyen vas koporsókapocs, h.: 3,5 cm (XJM ltsz. 70.5.8.) [120. tábla 8].
2. A láb végében és a bal comb belső oldalánál fadarakok (koporsó nyomai) (XJM ltsz. 70.5.50.).

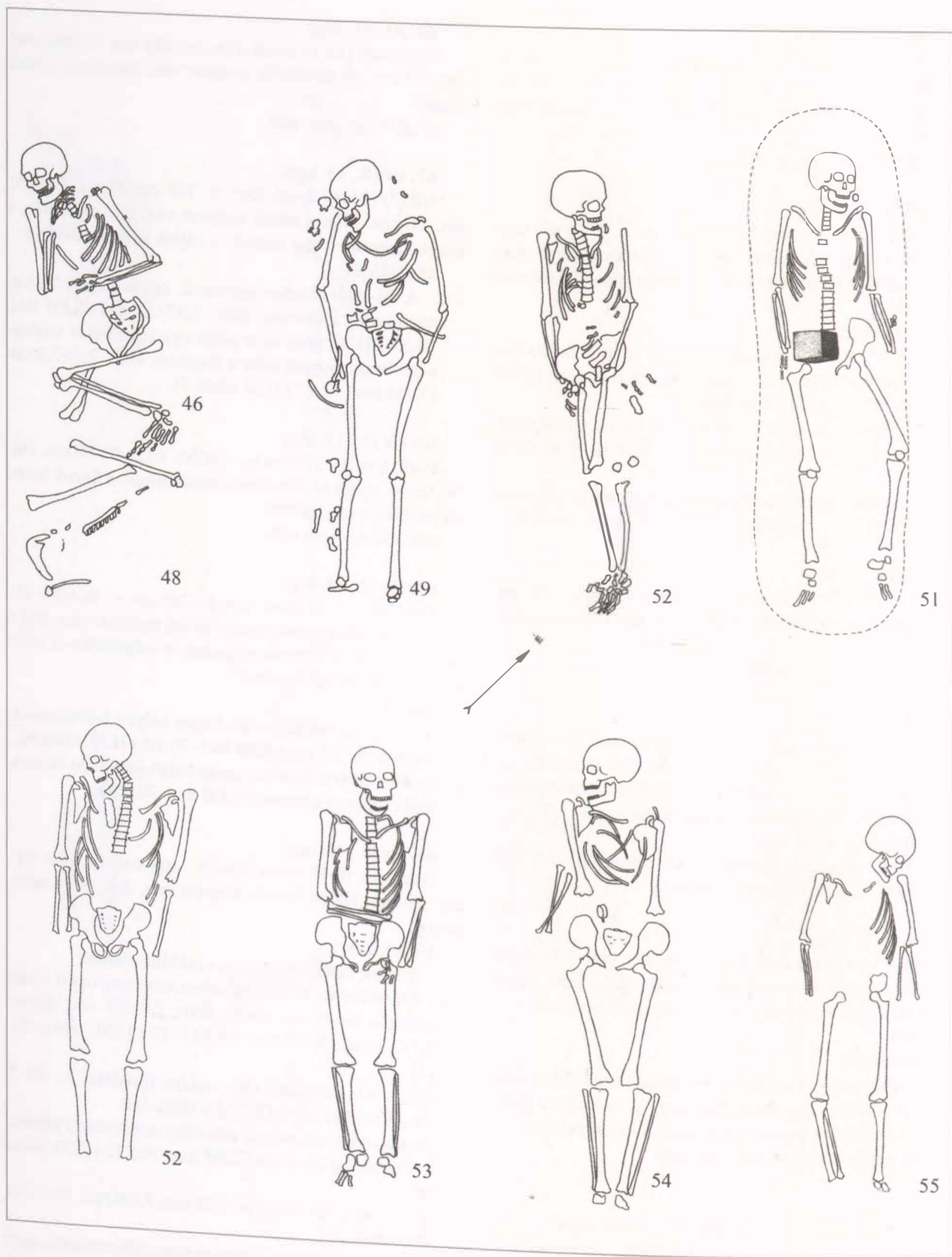
65. sír [8., 16. kép]

Gyermek (8-10 éves). Csv. h.: 108 cm, t.: ÉÉK 38', sm.: 60 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé balra fordult.

Mellékletei:

1–5. A nyak táján, az áll alatt nyaklánc elemei:
1–2. Másodlagos felhasználásban két aranyozott ezüst csüngős veret alsó része, átm.: 2,6×2,1 cm, illetve 2,7×1,9 cm (XJM ltsz. 70.5.11–12.) [120. tábla 12–13].
3. Kilenc kis karikából álló vaslánc töredéke, h.: kb. 5 cm (XJM ltsz. 70.5.13.) [120. tábla 11].
4. Csepp alakú ezüstlemez töredéke, két lyukkal átütve, h.: eredetileg kb. 2 cm (XJM ltsz. 70.5.13.) [120. tábla 14].
5. Egy darab kauri csiga, h.: 1,45 cm (XJM ltsz. 70.5.14.) [120. tábla 15].
6–7. A combok között négyszögletes átmetszetű, zárt huzalgyűrű, átm.: 1,8×1,8 cm (XJM ltsz. 70.5.9.) [120. tábla 9], valamint egy nyitott bronz pántgyűrű,

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

14. kép. Győr-Pós-domb 46., 48–49., 51–55. sír

felületén két sor poncolt díszítéssel, átm.: 1,8×1,7 cm (XJM ltsz. 70.5.10.) [120. tábla 10].

66. sír [16. kép]

Gyermek. Csv. h.: 70 cm (mérhető), t.: NyÉNy 43,5°, sm.: nincs jelölve. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott, hiányos váz, feje jobbra fordult. Szőke Béla Miklós számolásában ez volt az 55. sír.

Melléklete:

1. Egy db vasszeg, félgömbölyű feje csonka, h.: 4,8 cm, (XJM ltsz. 74.3.33.) [119. tábla 13-14, két nézetben].

67. sír

Férfi (48-58 éves) és nő (50-80 éves) teljesen feldúlt váza, a csontok két csoportban. Sm.: kb. 60 cm. Csupán dokumentációs fotófelvétel készült róla.

68. sír

Csecsemő (1-1,5 éves). Csak a koponyája és néhány kis csont jelezte a helyét.

Melléklete: nem volt.

69a. sír [9., 16. kép]

Nő (62-68 éves). Csv. h.: 155 cm, t.: ÉNy 40°, sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, az alkarok a hason.

Melléklete:

1. A bal alkar mellett bronz pántgyűrű, átm.: 2×2,02 cm (XJM ltsz. 70.5.15.) [120. tábla 16].

69b. sír [9., 16. kép]

Gyermek (2 éves). Csv. h.: kb. 70 cm, t.: ÉNy 40° (azonos a 69a. sírban fekvő idős nőével), sm.: a női váz felett 20 cm-rel feküdt.

Melléklete: nem volt.

70. sír

Gyermek (6-7 éves). Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult. Csak fényképeztük, egyéb adatai hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

71. sír [16. kép]

Férfi (66-72 éves). Csv. h.: 170 cm, t.: Ny-ÉNy 44,5°, sm.: 65-70 cm között. Háton fekvő, nyújtott váz, feje bolygatott, előre néz.

Melléklete:

1. Vaskés (az előkerülés helyét nem jegyeztük fel), kettőtörve, háta egyenes, tüskéje hosszú, a penge széles, közepesen hosszú, h.: 9 cm (XJM ltsz. 70.5.16.) [120. tábla 17].

72. sír [16. kép]

Nő (?) (gyermek, 13-15 éves). Csv. h.: 145 cm, t.: NyÉNy 43,5°, sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje megbolygatva, a bal láb térdben a jobb láb felé bemozdult.

Melléklete:

1. A bal kézen zárt bronz huzalgyűrű, csak a külső oldala domború, átm.: 2,35×2,4 cm (XJM ltsz. 70.5.17.) [120. tábla 18].

73. sír [16. kép]

Nő (?) (Szabó János Győző szerint, aki elsőként vizsgálta meg a vázat, 13-15 év közötti leány). T.: a többivel ellentétes irányítású: fej KÉK 21°, láb Ny-DNy 53°, sm.: 60 cm. Zsugorított váz, a bal oldalán fekszik, de a medencéje, a combcsontok felső része és a gerinc jó része hiányzik, egy nagyobb beásással elpusztították.

Melléklete: nem volt.

74. sír [16. kép]

Gyermek (7-8 éves). Csv. h.: 100 cm, t.: NyÉNy 42°, sm.: 60 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult.

Melléklete:

1. A jobb láb végében bronz pántgyűrű, mindkét peremen beponcolt rovátkákkal díszített, átm.: 2,2×1,8 cm (XJM ltsz. 70.5.18.) [120. tábla 19].

75. sír

Csecsemő (3-6 hónapos). A magasan fekvő, nagyon rossz megtartású maradványokat csak térképeztük.

76. sír [16. kép]

Férfi (58-67 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: NyÉNy 42°, sm.: 95 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a vállak szinte összepréselve, szorosan a törzshöz simuló karok, feje jobbra fordult. Valószínűleg keskeny koporsóba eltemetett váz.

Melléklete: nem volt.

77. sír [16. kép]

Férfi (64-70 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: NyÉNy 44°, sm.: 56 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé balra fordult, az agykoponya elmozdult az állkapocstól.

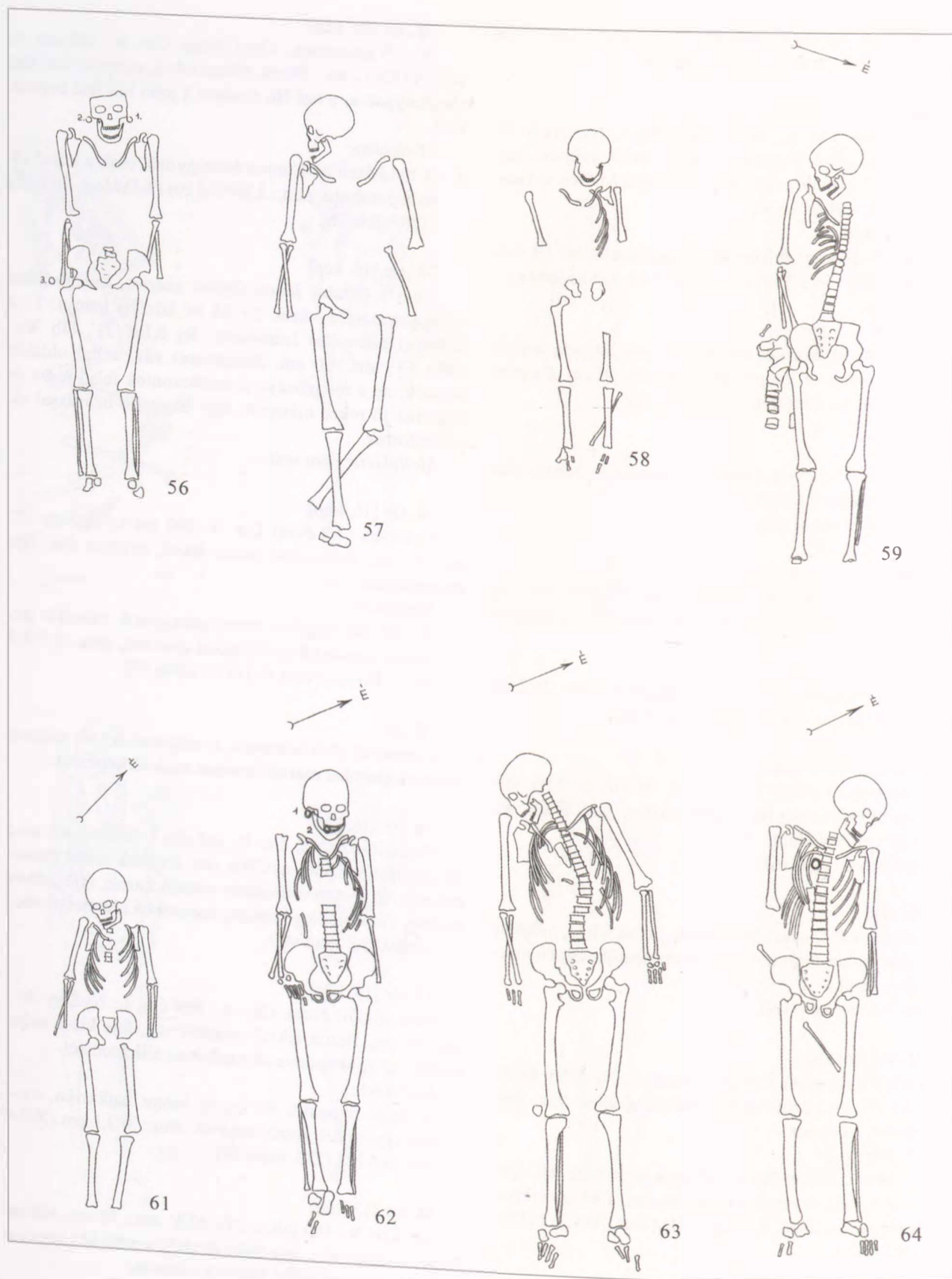
Melléklete:

1. A fejtől nyugatra 80 cm-re bronz hajkarika, nyitott végein kis gombocskával, átm.: 3×3,1 cm (XJM ltsz.70.5.19.) [120. tábla 20].

78. sír [17. kép]

Nő. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny 47,5°, sm.: 55 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a jobb kéz lazán a medencére hajtva, a bal kézfej a combon.

Melléklete: nem volt.

15. kép. Győr-Pós-domb 56–59., 61–64. sír

79. sír

Gyermek. Csv. h.: 50 cm, t.: Ny 46', sm.: 50 cm. Bolygatott váz, feje összeroppant, a kezek helyzetét nem sikerült megállapítani.

Melléklete: nem volt.

80. sír

Gyermek (2-2,5 éves). Csv. h.: csonkán, fejtől derékig 40 cm (a derekától lefelé el lett ásva), t.: NyÉNy 44', sm.: 40 cm. Bolygatott váz, feje elmozdult, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

81. sír [8. kép]

Férfi. Csv. h.: 140 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 40 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, a karok szorosan a test mellett, a fej a bal vállra fordult.

Melléklete: nem volt, de mindkét csecsnyúlványon zöld patina nyomát lehetett megfigyelni.

82. sír [8. kép]

Gyermek (5-6 éves). Csv. h.: 80 cm, t.: ÉNy 39,5', sm.: 40 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, vékony koponyája összeroppant, a jobb kéz a test mellett, a bal alkar a mellre került, a bordák és a gerinc feldúlva.

Melléklete: nem volt.

83. sír [17. kép]

Nő (18-20 éves). Csv. h.: ?, t.: Ny 41,5', sm.: 100 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé a bal vállra fordult, a jobb kéz a test mellett, a bal a medencére téve.

Melléklete: nem volt, de a bal kézen gyűrű patinája látszott.

84. sír [17. kép]

Nő (60-80 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy 43', sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a karok lazán a megcsavart gerincet követik, a fej a felhúzott jobb vállra néz.

Melléklete: nem volt.

85. sír

Nő (23-26 éves). Csv. h.: 149 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 75 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé jobbra fordult, álla a jobb vállra ér, a bal alkar kimozdult a helyéből. Eredetileg koporsós temetkezés volt. A sír az előző évi ásatási szezonban a tanúfal alatt maradt.

Mellékletei:

1-3. A jobb alsó lábszárnál 1 db koporsókapocs, h.: 6 cm (XJM ltsz. 70.5.21.) [120. tábla 22], ezen kívül még további 2 db koporsókapocs másodlagos helyen, a feltárásnál ellapátolva, h.: 7,8, illetve 6,6 cm (XJM ltsz. 70.5.21.) [120. tábla 23-24].

4. A fejnél ezüst S végű hajkarika, bordázatlan, keskeny, S vége 4 mm széles, átm.: 2,2×2,6 cm (XJM ltsz. 70.5.20.) [120. tábla 21].

86. sír

Gyermek (5-6 éves). Csv. h.: 95 cm, t.: ÉNy 40', sm.: 80 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz. A kezek a test mellett, a feje előre nézett, az álla leesve.

Melléklete: nem volt.

87. sír

Férfi (?) (18-20 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy 37', sm.: 90 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre nézett, az agykoponya elfordult, mindkét kéz a medencébe behajlítva, a karok könyökben elállnak a törzstől.

Melléklete: nem volt.

88. sír [9., 17. kép]

Nő (Szabó János Győző meghatározása szerint 21-28 éves).² Csv. h.: 100 cm, t.: egyezik a többi síréval, fej: ÉNy 29', sarkak iránya: DK 7', sm.: 80 cm. A jobb oldalán fekvő, zsugorított váz, lábai viszonylag szorosan felhúzva feküdtek, a jobb kéz kinyújtva a térdek felé, a bal kéz lazán behajlítva a hasra.

Melléklete: nem volt.

A sírtól keletre, a lábvégektől alig 1 méterre fél lókoponya volt eltemetve, egy állkapocs, koponyatető, két gerincszakasz [8. kép].

89. sír [18. kép]

Nő (férfi, 29-36 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy 42', sm.: 90 cm. A sír foltja a jobb oldalon és a fejnél látszott, a váz háton fekvő, nyújtott helyzetű, feje balra néz, a kezek lazán a test mellett nyújtva.

Melléklete: nem volt.

90. sír [18. kép]

Nő (Szabó János Győző meghatározása szerint 25-30 éves nő). t.: ÉNy 40', sm.: 55 cm. Sírfoltja derékig jól látszott a felső test körül. Zsugorított váz, a 89-es sír feje felett feküdt a medencéje, a 102. sírral pedig metszették a jobb alsó lábszárát, tehát hármass stratigráfia látszott. Jobb oldalán feküdt, jobb keze az arca előtt volt, bal keze a nyakánál, a bal alsó lábszárát a jobb alá fektették.

Melléklete: nem volt.

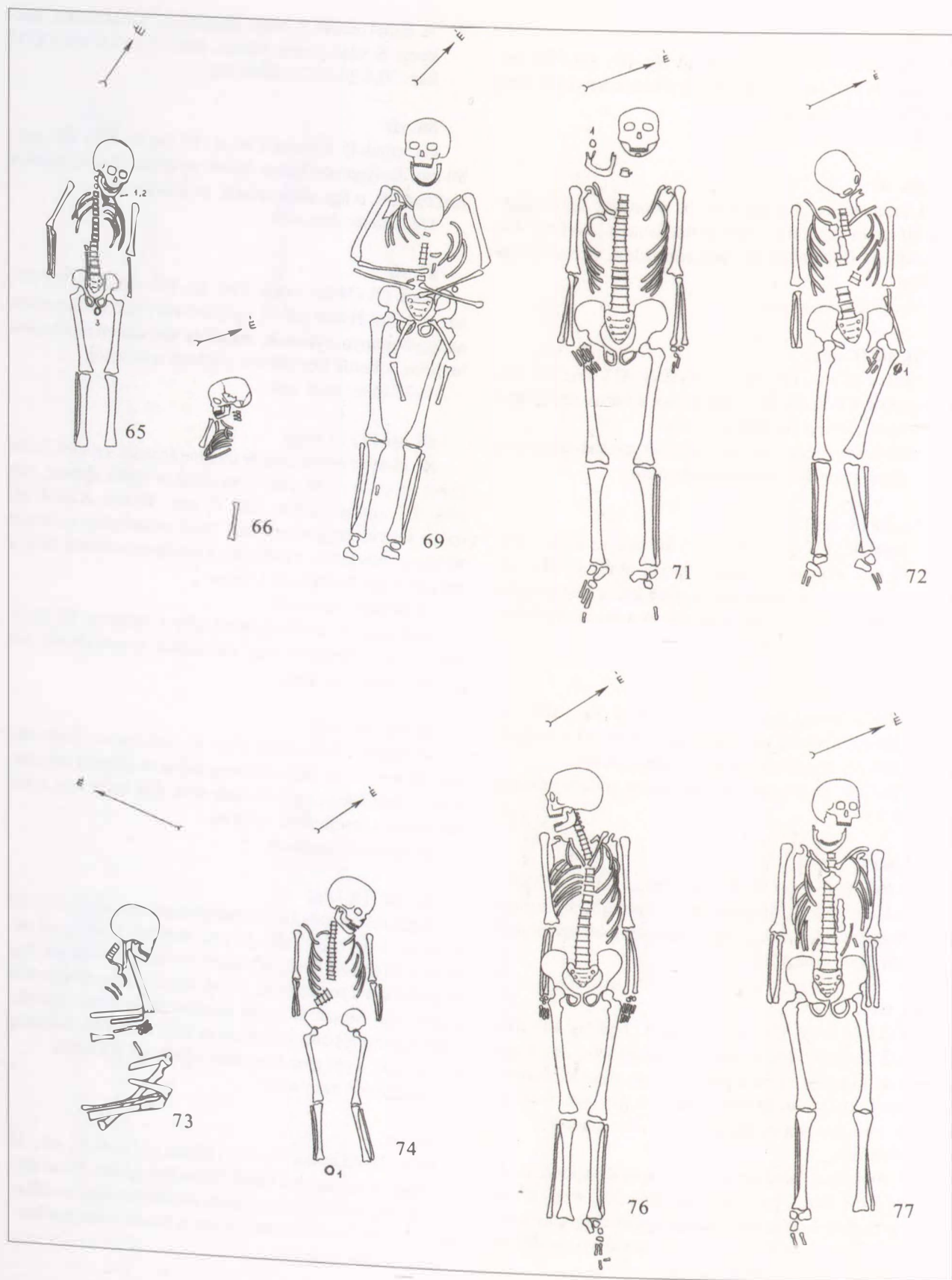
91. sír

Férfi (35-45 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: Ny 41,5', sm.: 35 cm (nagyon magasan feküdt). Kissé bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz. A fejét a szántás összeroncította, az állkapocs a helyén maradt, előre nézett, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

² SZABÓ 1976, 48.

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

16. kép. Győr-Pós-domb 65–66., 69., 71–74., 76–77. sír

92. sír

Gyermek teljesen elszántott sírja. T.: Ny 46', sm.: 25–30 cm között.

Melléklete: nem volt.

93. sír

Gyermek (1,5-2 éves). Csv. h.: 65 cm, t.: NyÉNy 41,5', sm.: 45 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, a koponya tetejét elszántották, állkapcsa elfordult, a kezek helyzete nem állapítható meg.

Melléklete: nem volt.

94. sír [8., 17. kép]

Leány (5-6 éves). Csv. h.: 100 cm, t.: NyÉNy 43,5', sm.: 60 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a jobb felkar hiányzik, a kezek lazán a test mellett.

Mellékletei:

1. A nyakán egyetlen kerek átmetszetű bronzhuzalból készült kétkampós nyakperec, átm.: 12×11 cm (XJM ltsz. 70.5.22.).
- 2–6. A nyakperecre fűzve gyűrűk.
2. Sodrott ezüstgyűrű öntött bronz utánzata, átm.: 2,7×2,5 cm (XJM ltsz. 70.5.23.).
3. Lapos alátétszerű gyűrű, átm.: 1,7 cm (XJM ltsz. 70.5.24.).
- 4–5. Két bronz huzalgűrű, hegyesedő végűek, az egyikük vastkos, átm.: 2,3×2,4, illetve 2,5×2,4 cm (XJM ltsz. 70.5.26–27.).
6. Töredékes vaskarika (XJM ltsz. 70.5.27.) [121. tábla 1].

95–96. sír

Ovális foltban feldúlva került elő egy kisgyermek és feltehetőleg egy nő sírja, a női vázától körülbelül 20 cm-re voltak a gyermek csontjai.

95. sír

Nő (51-59 éves). Csv. h.: nem mérhető, t.: fej: NyÉNy, láb: KDK, sm.: kb 40 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, helyén van a jobb kar és a combcsont, a bal combcsont már elmozdult, a koponya a váz egykori gödrén kívül feküdt, a medence, az alsó lábszárak a váz bal oldalán, a bal comb közelében.

96. sír

Gyermek (kb. 1 éves). Azonos mélységben (kb. 40 cm), a megmaradt összes csont egy csomóban, a 95. számú sírban fekvő nő csontjaitól mintegy 20-30 cm-re.

Melléklete: nem volt.

97. sír

Gyermek (6-7 éves). Csv. h.: nem mértük, t.: Ny 46,5', sm.: 50 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz,

feje kissé balra fordult, a bal oldali bordák hiányoznak, a bal felkar a csípő alá csúszott.

Melléklete: nem volt.

98. sír

Gyermek. Csv. h.: 70 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 50 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje összeroppant, a koponya a bal vállára hajtva, a jobb alsó lábszárát a feltáráskor elástuk.

Melléklete: nem volt.

99. sír

Férfi (30-60 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 75 cm. Bolygatott, rókalyuk húzódott a derék- és combrészen. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a kezek feltehetően a combok mellett feküdtek, most csak a bal alkar feküdt a helyén, valamint a jobb kéz csontjaiból volt néhány a comb mellett.

Mellékletei:

- 1–2. Két vas koporsókapocs, csak az egyik volt meg, a másik elkeveredett, talán azonos a 202-es sírhez került egyik koporsókapoccsal, h.: csonkán 6 cm (XJM ltsz. 70.5.28.) [121. tábla 2. és 127. tábla 7].

100–101. sír

Ezek a sírszámok tévedésből kimaradtak.

102. sír [18. kép]

Férfi (48-54 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 70 cm. Sírögödre a fejnél és a jobb oldalon látszott egy szakaszon. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, mindkét kéz a medencében, a jobb láb rogyasztott állásban, az egész váz a sírgödör jobb felében, mivel a sír ásásakor ráástak a 90. sír lábára, sőt annak jobb alsó lábszárát meg is találták, ezért a 102. sír vázának bal felkarja mellé tették.

Melléklete: nem volt.

103. sír

Férfi (40-70 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: Ny 47', sm.: 55 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, az álla leesve.

Melléklete: nem volt.

104. sír

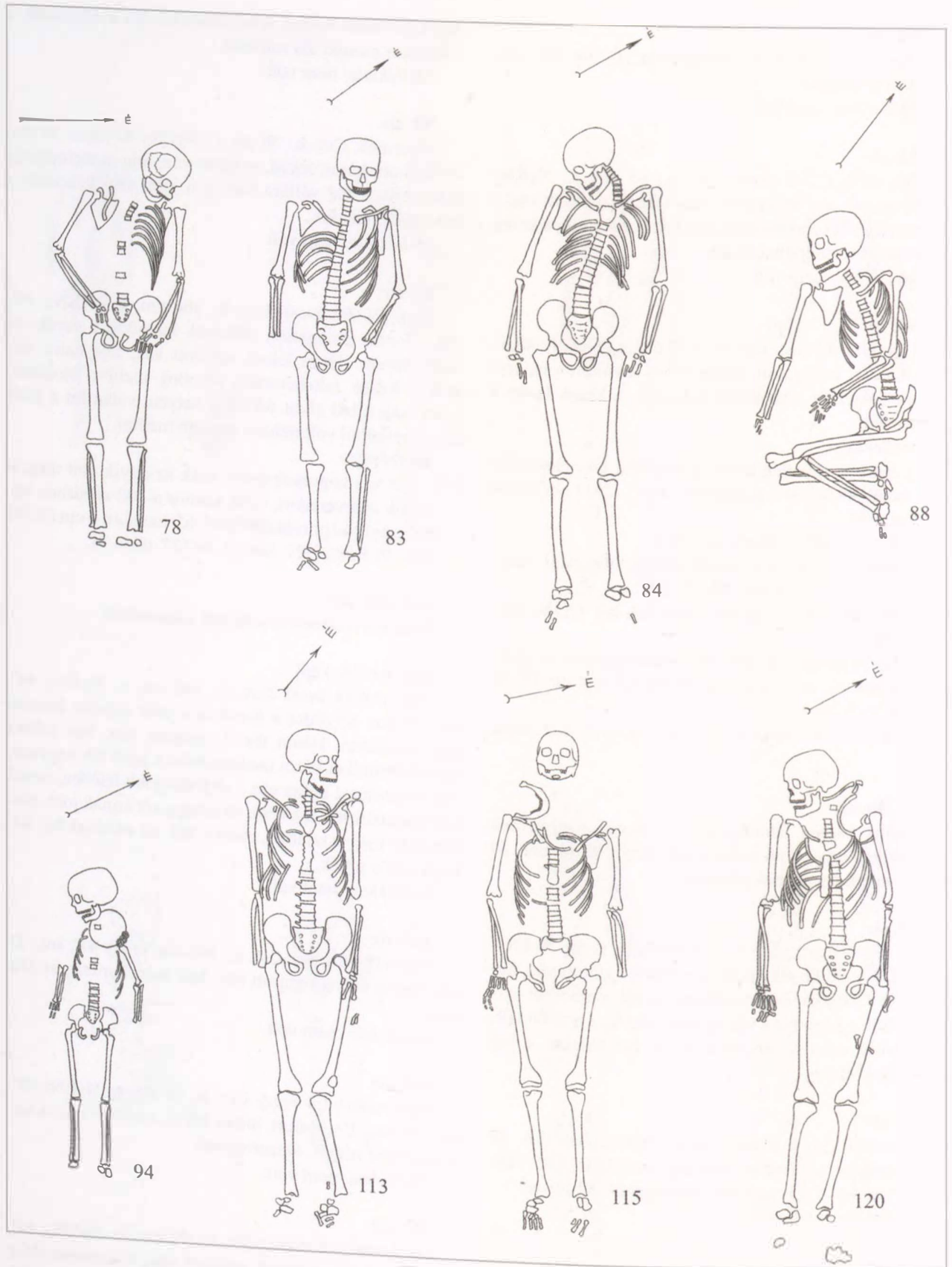
Gyermek (1-1,5 éves). Csv. h.: 70 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 50 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, a koponya előre nézett, összeroppant.

Melléklete: nem volt.

105. sír

Gyermek (5-6 éves), Csv. h.: 90 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 60 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a koponya előre néz, a kezek a test mellett nyújtva, a bal felkar hiányzott.

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

17. kép. Győr-Pós-domb 78., 83–84., 88., 94., 113., 115., 120. sír

Melléklete:

1. A jobb kézfejtől néhány cm-re nyitott bronz pántgyűrű. Külső, domború oldalán kettős hullámvonalban beponcolt díszítés, átm.: 1,8×1,8 cm (XJM ltsz. 70.5.29.) [121. tábla 3].

106. sír

Gyermek (0,5-1 éves). Csv. h.: 60 cm, t.: NyÉNy 43'. Teljesen felbolygatott sír, a koponya szétszántva, ugyanakkor helyén volt a jobb medence és a combcsont a lábszárral együtt, így volt mérhető a váz hossza.

Melléklete: nem volt.

107. sír

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: NyÉNy 40,5', sm.: 55 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé balra fordult, a bal alkar a comb mellett, a jobb a medencére hajlítva.

Melléklete:

1. A medencében, a kézcsontok között hegyesedő végű, négyszögletes átmetszetű bronz huzalgűrű, átm.: 2,56×2,3 cm (XJM ltsz. 70.5.30) [121. tábla 4].

108. sír

Gyermek (1-1,5 éves). Csv. h.: mintegy 80 cm, t.: NyÉNy 45', sm.: 30 cm. Részben eke, részben rágcsáló miatt teljesen felbolygatott sír. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, helyén maradt a bal medence és combcsont, a jobb lábszár, a bal oldali bordák.

Melléklete: nem volt.

109. sír

Férfi (25-35 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy 41,5', sm.: 65 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a jobb kéz a test mellett nyújtva, a bal alkar a medencére téve.

Melléklete: nem volt.

110. sír

Gyermek. Csv. h.: kb. 80-100 cm, t.: pontosan ÉNy 40', sm.: 30 cm. Bolygatott, a szántás teljesen összekeverte csontjait.

Melléklete: nem volt.

111. sír

Gyermek (3-4 éves). Csv. h.: 75 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 30 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, a feje szétszántva, a kezek a test mellett.

Melléklete:

1. Egy szem kockásra vagdalt zöld üvegyöngy, h.: 1,05 cm (XJM ltsz. 70.5.31.) [121. tábla 5].
Az egyik ujjpercen gyűrű zöld patinája, de a gyűrű nem került elő.

112. sír

Férfi (?). Csv. h.: 130 cm (mérhető váz), t.: ÉNy 40', sm.: 30 cm. Teljesen szétszántott sír, háton fekvő, nyújtott váz, fejének alja és gerincvonala adta meg irányát. A bal alkar a medencére téve, a többi csont szétszóródva feküdt.

Melléklete: nem volt.

113. sír [17. kép]

Férfi (51-57 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy 40', sm.: 60 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a kezek szorosan a test mellett.

Melléklete: nem volt.

114. sír

Gyermek. Csak a térképre jelölhetjük.

Melléklete: nem volt.

115. sír [17. kép]

Férfi (?) (16-18 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: Ny 45', sm.: 60 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, az állkapocs kifordulva, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

116. sír

Mivel korábban megtaláltuk, visszatakartuk, de az ásatás szünetében feldúlták, koponyáját elvitték. Csak a helyét tudtuk bejelölni.

117. sír

Gyermek, csak fényképeztük.

Melléklete: nem volt.

118. sír

Világháborús bolygatással elpusztított sír. A csontok közelében levő nagy, beásott foltban alumíniumcsajkát találtunk.

Melléklete: nem volt.

119. sír

Férfi (25-35 éves). Sm.: 60 cm. Az előbbi sírral egyidejűleg dúlták fel. Jobb lába az eredeti helyén feküdt, az összes többi csont kimozdítva és részben hiányoztak is, a feje mélyebben került elő.

Melléklete:

1. A jobb comb külső oldalán vaskés, h.: 11,8 cm (XJM ltsz. 70.5.32.) [121. tábla 6].

120. sír [17. kép]

Férfi (?) (23-26 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: NyÉNy 40', sm.: nem vettük fel. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a lábak és a gerinc vonala kissé megtört, a kezek a test mellett, a bal kulcscsont és a körülötte levő bordák elmozdultak.

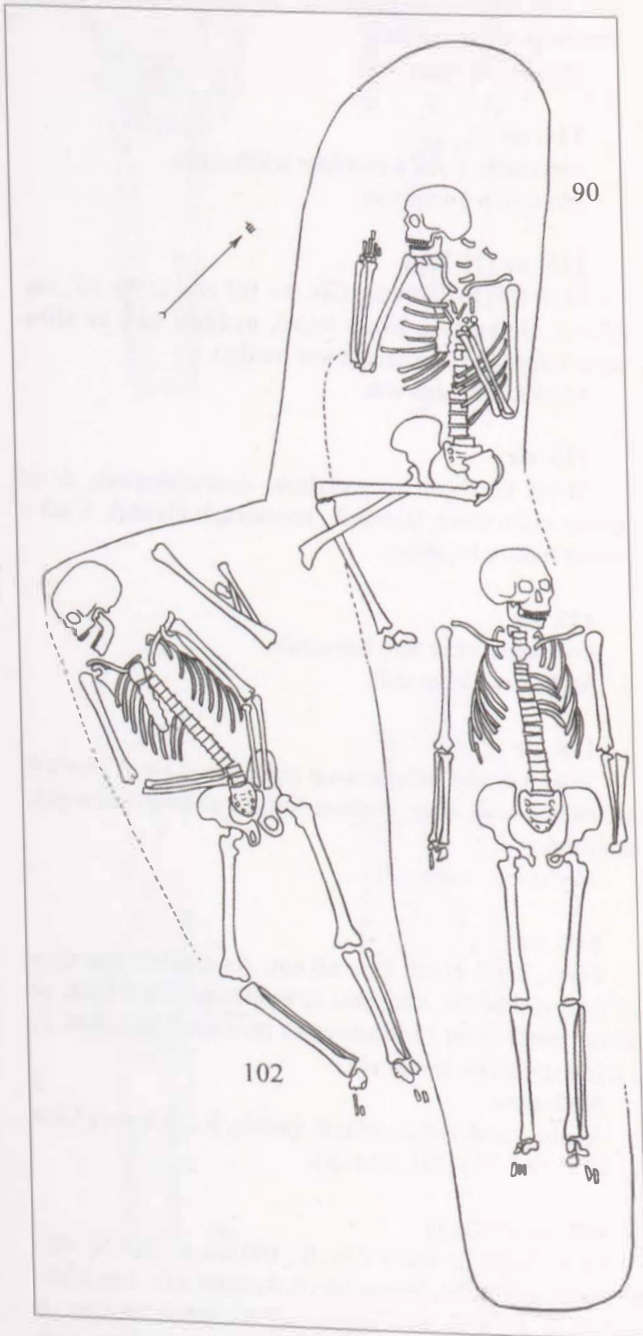
Mellékletei:

1. Vaskés, hegye letörve, h.: 9,7 cm (XJM ltsz. 70.5.33.) [121. tábla 7].
2. Koporsókapocs, h.: 10 cm (XJM ltsz. 70.5.34.) [121. tábla 8]. A késsel együtt a váz felvételekor kerültek elő.

121. sír

Gyermek, helyét csak a koponya jelezte.

Melléklete: nem volt.

18. kép. Győr-Pós-domb 89–90., 102. sír

122. sír [19. kép]

Gyermek. Csv. h.: kb. 70 cm, t.: NyÉNy 42', sm.: 30 cm. Csontjainak nagyobb részét az eke bolygatta meg, a bordák és a jobb láb a helyükön voltak, feje elmozdulva, a többi csont hiányzott. A halott feje alatt 20 cm-rel feküdt a 123. sír vázának bal térdje.

Melléklete: nem volt.

123. sír [19. kép]

Gyermek. Csv. h.: 110 cm, t.: ÉNy 42', sm.: 50 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a kezek a test mellett, a jobb combcsontot rágcsáló mozdította el. Az alsó lábszárak felett a 122. sír feküdt.

Melléklete: nem volt.

124. sír [19. kép]

Férfi (?) (61–67 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: NyÉNy 42', sm.: 50 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, az alkarok a mellre felhajlítva.

Melléklete: nem volt.

125. sír [19. kép]

Gyermek (5–6 éves). Csv. h.: 90 cm, t.: NyDNy 50', sm.: mélységadatot nem vettük fel. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé jobbra fordult, a jobb felkar és a bal kar hiányzott.

Melléklete: nem volt.

126. sír

A 124. sír vázának jobb válla közelében összedobált felnőtt váz csontjai.

Melléklete:

1. Húsétel maradványa: marhacsont, h.: 25,5 cm (XJM ltsz. 70.5.35.) [122. tábla 1].

127. sír [19. kép]

Gyermek. Csv. h.: 120 cm, t.: NyÉNy 41', sm.: 70 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a bordák, a medence, a bal alkar és a gerinc részei felbolygatva, másodlagos helyen a csontok mellett gyűrű.

Melléklete:

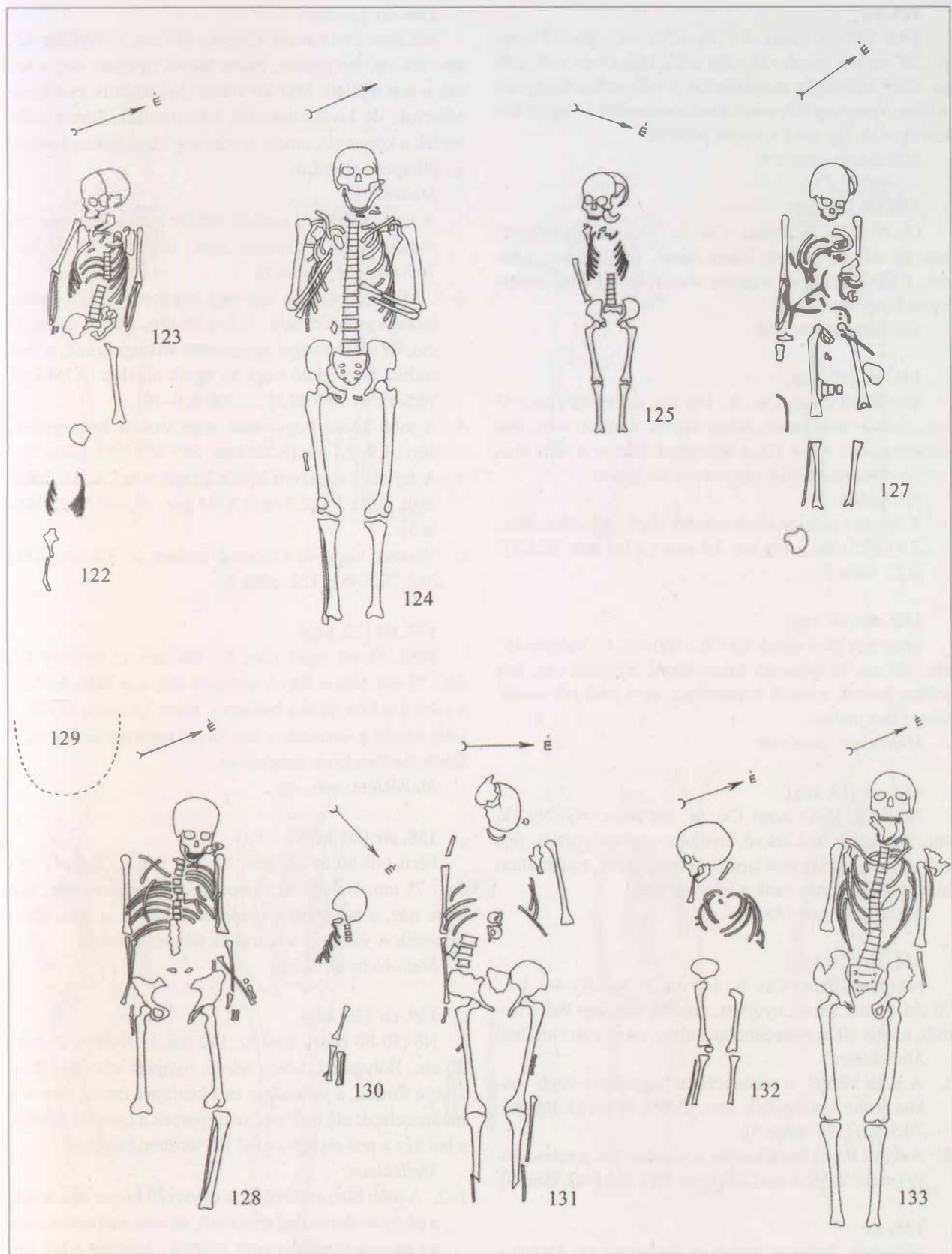
1. Nyitott bronz pántgyűrű, rajta ferde poncolt sávok, átm.: 2×2 cm (XJM ltsz. 70.5.36.) [122. tábla 2]. Az egyik alkarcsonton zöld patina volt észlelhető, de a tárgy nem volt a sírban.

128. sír [19. kép]

Nő (59–65 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: NyÉNy 45', sm.: 75 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a bal vállhoz hajlik, a kezek a test mellett, a bal alkar és az alsó bordák kimozdulva, a jobb alsó lábszár hiányzik.

Melléklete: nem volt, de a fej mellett tojáshej feküdt.

A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

19. kép. Győr-Pós-domb 122–125., 127–128., 130–133. sír

129. sír

Férfi (30-60 éves). T.: Ny-ÉNy 44', sm.: 75 cm. A 128. sírban fekvő váz jobb válla közelében volt, már az előző hét végén megtaláltuk, s már akkor hiányzott a lába. Vasárnap folyamán kíváncsiskodók az egész sírt kiforgatták, így csak a helyét jelöltük.

Melléklete: nem volt.

130. sír [19. kép]

Gyermek (1,5-2 éves). Csv. h.: 70 cm, t.: DNy 55', sm.: 45 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, a karok, a medencecsont, a gerinc alsó része és a bal combcsont hiányzott.

Melléklete: nem volt.

131. sír [19. kép]

Nő (50-70 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: Ny 48', sm.: 45 cm. Erősen bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje összeroppant, a bal alkar hiányzott, illetve a térd alatt volt, a gerinccsigolyák nagy része hiányzott.

Melléklete:

1. A feje bal oldalán sima ezüst S végű hajkarika, átm.: 2,9×2,25 cm, S vég sz.: 3,8 mm (XJM ltsz. 70.5.37.) [122. tábla 3].

132. sír [19. kép]

Gyermek (5-6 éves). Csv. h.: 100 cm, t.: NyÉNy 45', sm.: 80 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a karok hiányoznak, de a jobb kéz eredetileg a test mellett.

Melléklete: nem volt.

133. sír [19. kép]

Nő (férfi, 35-55 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 85 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, bolygatott, feje előre néz, a bordák és a lapocka elmozdulva, a jobb alkar hiányzott, a balnak csak a fele van meg.

Melléklete: nem volt.

134. sír [20. kép]

Nő (51-68 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott, gracilis váz, feje balra fordult, a jobb alkar a medencére hajtva, a bal a test mellett.

Mellékletei:

1. A jobb kéznél, a medencében hegyesedő végű vasos bronz huzalgöygyű, átm.: 2,5×2,34 cm (XJM ltsz. 70.5.39.) [122. tábla 5].
2. A fejnél bronz huzalkarika, a végeken kis gombocskával, átm.: 2,7×2,5 cm (XJM ltsz. 70.5.38.) [122. tábla 4].

135. sír

Gyermek. Teljesen feldúlt és elpusztult sír. Helyét a koponyacsontok jelezték.

Melléklete: nem volt.

136. sír [20. kép]

Nő (iuv. 15-18 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: NyÉNy 42', sm.: 80 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, a kezek a test mellett. Már korábban megtaláltuk és visszatartuk, de kíváncsiskodók kitisztították, illetve szétverték a koponyát, amely eredetileg kissé jobbra fordult, az állkapcsa elfordult.

Mellékletei:

1. A nyakon három szálból sodort hurkos-kampós zárdósú bronz nyakperec, átm.: 16×16 cm (XJM ltsz. 70.5.44.) [123. tábla 1].
- 2-3. Mindkét alkaron egy-egy hegyesedő végű bronzhuzal karperec, átm.: 6,7×6,96 cm, illetve 6,6×6,97 cm, az előbbi végei egyenes vastagságúak, a második hegyesedő végű az egyik oldalon (XJM ltsz. 70.5.43. és 70.5.42.) [122. tábla 9-10].
4. A jobb kézen hegyesedő végű vaskos bronzgyűrű, átm.: 1,9×2,1 cm (XJM ltsz. 70.5.41.) [122. tábla 7].
5. A fej alatt egyszerű bronz huzalkarika, kissé deformált, átm.: 2,5×2,3 cm. (XJM ltsz. 70.5.40.) [122. tábla 6].
6. Vasszeg vagy -ár a csontok mellett, h.: 4,8 cm (XJM ltsz. 70.5.45.) [122. tábla 8].

137. sír [20. kép]

Férfi (51-60 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a jobb kar könyökben behajtvva, hátra (oldalra) húzva, a jobb kézfej a derékon, a bal kéz a medencére hajtva, a lábak térdben kissé meghajtvva.

Melléklete: nem volt.

138. sír [20. kép]

Férfi (40-60 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 75 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a bal alkar a medencére hajtva, a jobb alkar hiányzik A váz fejét ködarabok támasztották ki.

Melléklete: nem volt.

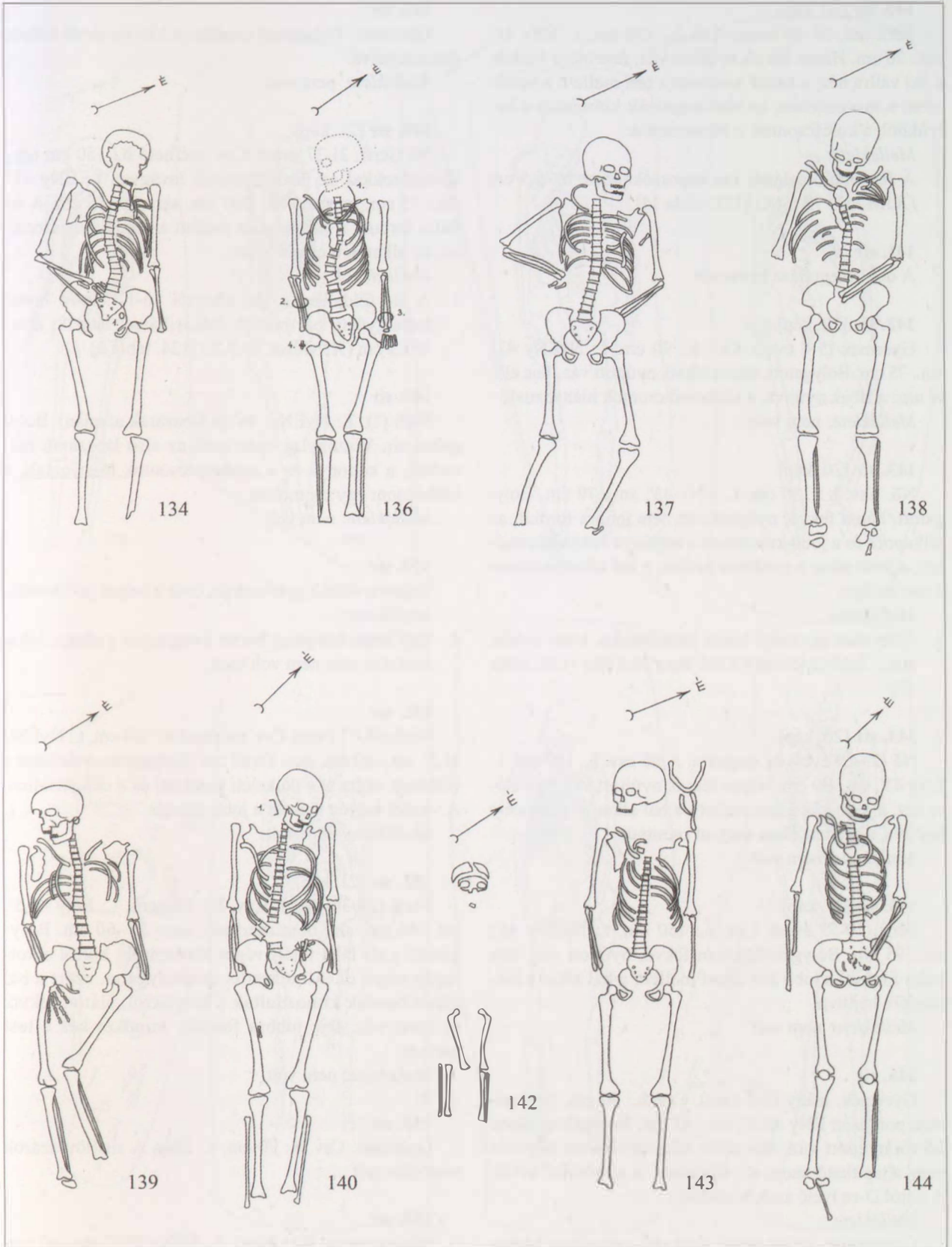
139. sír [20. kép]

Nő (50-80 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: NyÉNy 2', sm.: 80 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje félig jobbra fordult, a jobb alkar és a kézfeje a derék, illetve a medencelapát alá hajlítva, az ujjpercek a combok között, a bal kéz a test mellett, a bal láb térdben behajlik.

Mellékletei:

- 1-2. A jobb csecsnnyúlványon egyszerű bronz hajkarika, a párja valószínűleg a fej alatt, de sem a sírlapon, sem az ásatási naplóban nem jelöltük. Jelenleg a két leltározott hajkarika hiányzik (XJM ltsz. 70.5.46-47.) [122. tábla 11-12].

A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

20. kép. Győr-Pós-domb 134., 136–140., 142–144. sír

140. sír [20. kép]

Férfi (nő, 54-60 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy 41', sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a bal vállra néz, a kezek szorosan a test mellett, a sarokcsont a medencében, az alsó csigolyák kifordulva a helyükből, a kulcscsontok is elmozdultak.

Melléklete:

1. A fej jobb oldalánál vas koporsókapocs, h.: 6,5 cm (XJM ltsz. 70.5.48.) [122. tábla 14].

141. sír

A dokumentálása kimaradt.

142. sír [20. kép]

Gyermek (5-6 éves). Csv. h.: 90 cm, t.: NyÉNy 42', sm.: 75 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a lábak nyújtva, a közbeeső csontok hiányoznak.

Melléklete: nem volt.

143. sír [20. kép]

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy 43', sm.: 70 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, az állkapocs és a jobb kulcscsont a koponya bal oldala mellett, a jobb alkar a medence szélén, a bal alkar szorosan a test mellett.

Melléklete:

1. A fej alatt egyszerű bronz huzalkarika, kissé ovális, átm.: 2,05×2,45 cm (XJM ltsz. 70.5.49.) [122. tábla 13].

144. sír [20. kép]

Nő (23-29 éves) és magzata. A nő csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy 43', sm.: 90 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a jobb kéz a test mellett, a bal alkar a medencére hajlítva, a medencében magzat csontjai.

Melléklete: nem volt.

145. sír [21. kép]

Férfi (50-55 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: NyÉNy 45', sm.: 95 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a jobb kéz a test mellett, a bal alkar a medencére hajlítva.

Melléklete: nem volt.

146. sír

Gyermek, leány (2-3 éves). Csv. h.: 70 cm, t.: majdnem pontosan ÉNy 40,5', sm.: 45 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, az alkarok helyzete nem állapítható meg, az állkapocs a sírgödörön kívül. A sirtól D-re ívelő árok húzódott.

Melléklete:

1. Gyöngysor: az áll helye alatt egy csomóban három fluorit- és egy kvarcgyöngy, több fóliás és más üvegpaszta gyöngyök (XJM ltsz. 74.3.1.) [124. tábla 1].

147. sír

Gyermek. Bolygatott csontjai a 146-os sirtól keletre összedobálva.

Melléklete: nem volt.

148. sír [21. kép]

Nő (férfi, 31-37 éves). Csv. mérhető h.: 150 cm (egy lövészárossal az alsó lábszárak levágva), t.: ÉNy 43', sm.: 75 cm, mérhető sh.: 200 cm, ssz.: 80-85 cm. A fej balra fordult, a karok a test mellett a bordákhoz szorulva, az alkarok a csipők alatt.

Melléklete:

1. A sír földjében a bal alkartól 16-17 cm-re bronz huzalgűrű, bár inkább fülkarikának látszik, átm.: 3×3,1 cm (XJM ltsz. 74.3.2.) [124. tábla 2].

149. sír

Férfi (?). T.: NyÉNy: 46' (a lábszárak alapján). Bolygatott sír. Viszonylag épen csak az alsó lábszárak maradtak, a koponya és a medencecsontok hiányoztak, a többi csont egy csomóban.

Melléklete: nem volt.

150. sír

Teljesen feldúlt gyermeksí, csak a helyét jelölhettük.

Melléklete:

1. Egy szem hengeres barna üvegpaszta gyöngy, leltározáskor már nem volt meg.

151. sír

Férfi (68-77 éves). Csv. mérhető h.: 160 cm, t.: NyÉNy 41,5', sm.: 80 cm, ssz.: kb 87 cm. Bolygatott, a sírfoltot a futóárok vágta át a délkeleti saroknál és a déli sírfalnál. A vázból helyén maradt a jobb lábszár.

Melléklete: nem volt.

152. sír [21. kép]

Férfi (24-30 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy 41,5', sm.: 40 cm, sh.: nem mérhető, ssz.: 55-60 cm. Bolygatott: a sír lába felőli végét lövészárok, balról a kotrógép vágta el. Állatjárat is megbolygatta, ezért a bal oldali bordák kimozdultak a helyükről. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, mindkét kéz a test mellett.

Melléklete: nem volt.

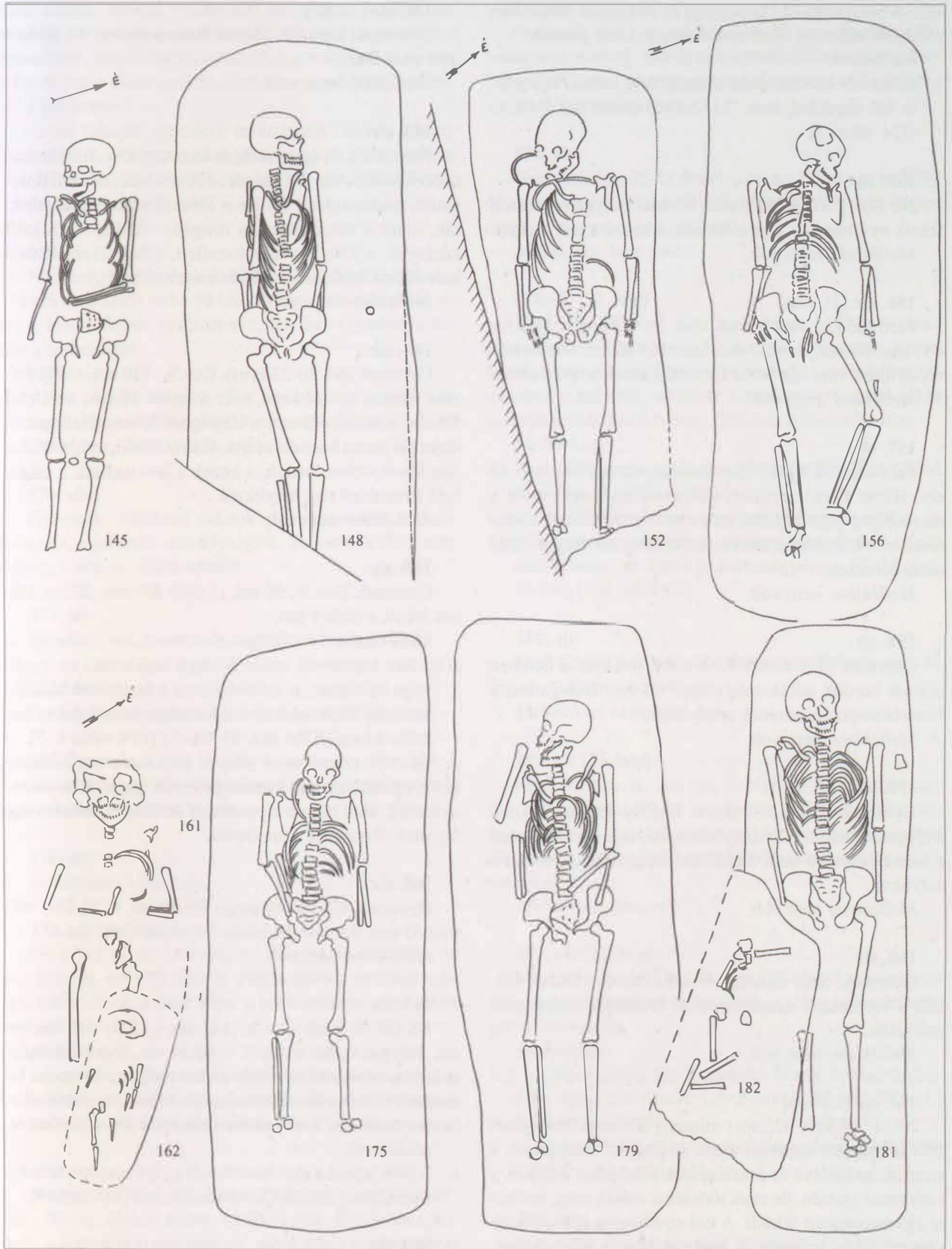
153. sír

Gyermek. Csv. h.: 70 cm, t.: ÉNy. A sirt lövészárok rombolta szét.

154. sír

Nő (gyermek, 9-11 éves). T.: ÉÉNy 37,5', sm.: 80 cm, s. mérhető h.: 150 cm, ssz.: 80 cm. A sír foltja halványan kirajzolódott, délkeleti vége a lövészárossal megsemmi-

A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

21. kép. Győr-Pós-domb 145., 148., 152., 156., 161–162., 175., 179., 181–182. sír

sült. A bolygatott váz koponyája az állkapocs nélkül van a helyén, valamint a két combcsont és a bal lábszár.

Melléklete:

1. A bal kéz helyén bronz huzalgyűrű, ovális, egymásra érő végekkel, átm.: 2,1×2,4 cm (XJM ltsz. 74.3.3.) [124. tábla 3].

155. sír

Nő (?). T: ÉNy: 40°, sm.: 50 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje előre néz, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

156. sír [21. kép]

Férfi (nő (?), 34–43 éves). Csv. h.: 145 cm, t.: NyÉNy 44°, sm.: 60 cm, sh.: 215 cm, ssz.: 70–80 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

157. sír

Felnőtt. T.: ÉNy 42° (a maradványok szerint), sm.: 85 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, melynek nagy részét a markológép elpusztította, más részét a lövészárkok készítésekor tették tönkre, csak a bal láb maradt meg, a többi csont elveszett.

Melléklete: nem volt.

158. sír

Gyermek (3–4 éves). T.: Ny 48° (irányát a helyben maradt bordák adták meg), sm.: 60 cm. Bolygatott, a hosszúcsontok nincsenek a helyükön.

Melléklete: nem volt.

159. sír

Gyermek. Csv. h.: 80 cm, t.: NyÉNy 45°, sm.: 50 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje összeroppant, a kezek helyzete nem figyelhető meg, lábak, bordák a helyükön.

Melléklete: nem volt.

160. sír

Gyermek. Sm.: mintegy 40 cm. Teljesen feldúlt váz, már a lövészárkok megásása előtt feldúlták, adatai nem mérhetők.

Melléklete: nem volt.

161. sír [21. kép]

Nő. T.: NyÉNy 42°, sm.: mintegy 20 cm, a lábvégénél 25 cm (nagyon sekélyre ásták sírgödörét). Bolygatott, a csontok összetörve és összelapítva, a bal alkar a hason, a jobb alkar szintén, de csak töredékei voltak meg, mellette egy kulcscsont feküdt. A bal combcsont épen, a jobb viszont töben levágva. A hiányzó lábvég helyére rátemették a 162. számú gyermeksírt.

Melléklete: nem volt.

162. sír [21. kép]

Gyermek. Sm.: 30–35 cm. Rátemették a 161. sírban levő váz lábára.

Melléklete: nem volt.

163. sír

Felnőtt nő (?) (gyermek, 9–11 éves). Csv. h.: 110 cm, t.: NyÉNy 42°, sm.: 70 cm, sh.: 130 cm, ssz.: 65 cm. Bolygatott, medencéjétől fölfelé a lövészárkokkal elpusztították, majd a markológép is rongálta. Állkapcsa a jobb kézfejnél, a jobb kéz a test mellett, a bal alkar a hason keresztben feküdhett a kézcsontok alapján.

Melléklete: nem volt.

164. sír

Gyermek (nő, 20–23 éves). Csv. h.: 120 cm, t.: Ny 50°, sm.: 60 cm, sh.: 140 cm, ssz.: a fejnél 30 cm, a vállnál 37 cm, a hasnál 42 cm, a lábvégnél 25 cm. Bolygatott, rágszáló járata húzódott rajta. Háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé jobbra fordult, a kezek a test mellett, a csigolyák kimozdultak a helyükről.

Melléklete: nem volt.

165. sír

Gyermek. Csv. h.: 50 cm, t.: DNy 55°, sm.: 35 cm. Háton fekvő, nyújtott váz.

Mellékletei:

- 1–2. Két kisméretű ezüst S végű hajkarika, az egyik vége bordázott, a másiké sima, a bordázott huzalv.: 1,5 mm, átm.: 1,6 cm, a sima végű átm.: 1,6 cm, huzalv.: 1 mm (XJM ltsz. 74.3.4–5.) [124. tábla 4–5].

A 164–165. számú sírok közötti szakaszon szelvényünket a markológéppel kitermelték, sőt a partfalat alányaszták, ahol három elpusztított sír helyét tudtuk megfigyelni. Sírszámot nem kaptak.

166. sír

Gyermek. Csv. h.: mintegy 50–60 cm, t.: NyÉNy 44°, sm.: 55 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz.

Melléklete: nem volt.

167. sír

Nő (50–70 éves). Csv. h.: 143 cm, t.: ÉNy 42°, sm.: 60 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, fejét a bal vállára hajtja, mindkét kéz a test mellett nyújtva, állkapcsa kimozdulva. A feje alatt korábbi gödör foltja volt, ebben állatcsontot találtunk. A sírt részben ráasták a 168. számú sírra.

Melléklete:

1. A jobb lapocka alatt bronzhuzal gyűrű, vastkos, huzalv.: 4 mm, átm.: 2,6 cm (XJM ltsz. 74.3.6.) [124. tábla 6].

168. sír

Nő, illetve combjai között majdnem teljesen elporladt csecsemő csontjai (antropológiai adata csak a magzatnak

van). Csv. h.: 145 cm, t.: ÉNy 42', sm.: 80 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 60–70 cm. Bolygatatlan, sírfoltja jól kirajzolódott a homokban. Háton fekvő, nyújtott váz, a feje előre nézett, a karok lazán a test mellett, a bal alkar a medencelapáton.

Melléklete:

1. A bal fültájon egyszerű bronzhuzal karika, vékony huzalból, ovális, végei egymásra érnek, átm.: 2,1 cm (XJM ltsz. 74.3.7.) [124. tábla 7], a jobb oldalon csak patina jelezte a helyét.

169. sír

Nő (férfi, 50–59 éves). T: NyÉNy 52', sm.: 75 cm, sh.: 110 cm (mérhető), ssz.: 50 cm. Bolygatott, alsó része el-
 ásva. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a ke-
 zek a test mellett.

Melléklete:

1. A bal oldalon az arca előtt sima bronz S végű haj-
 karika, bordázatlan vége 4 mm széles, átm.: 2,3 cm
 (XJM ltsz. 74.3.8.) [124. tábla 8].

170. sír

Gyermek. Mérhető adatok nem maradtak a váz-
 hosszról, tájolásról, sírmélységről. Teljesen feldúlt, ere-
 detileg a 169. sír felett feküdt.

171. sír

Felnőtt. Csak bemérését végezhetjük el.

172. sír

Feldúlt csontok jelezték a helyét, csak térképeztük.

173. sír

A markológép által leszakított gödörszegélyen fel-
 dúlt csontok jelezték a helyét.

174. sír

A sírszáma kimaradt.

175. sír [21. kép]

Nő (?). Csv. h.: 140 cm, t.: ÉNy 41,5', sm.: 60 cm,
 sh.: 215 cm, ssz.: 70–75 cm. Háton fekvő, nyújtott váz,
 feje előre nézett, a jobb alkar a medencében, a bal a test
 mellett.

Melléklete:

1. A koponyán a bal csecsnyúlványon zöld patina nyoma,
 a földben egyszerű bronzhuzal karika, elveszett még a
 sír felvétele előtt, a jobb oldalon nem volt ékszer.

176. sír

Nő (iuv. 14–16 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: NyÉNy 46',
 sm.: 70 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra for-
 dult, a jobb kéz a test mellett, a bal kéz a medencében,
 a lábak szorosan egymás mellett. Felette volt a 185. sír.

Melléklete: nem volt.

177. sír

Gyermek (8–12 éves). Sm.: 25–30 cm. Tájolás, váz-
 hossz nem mérhető, mert a többi csontja nem volt meg. Tel-
 jesen feldúlt, csak a koponya és néhány borda volt a helyén.

Melléklete: nem volt.

178. sír

Gyermek (nő, 35–55 éves). Csv. h.: 60 cm, t.: NyÉNy
 43', sm.: 40 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje össze-
 roppant, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

179. sír [21. kép]

Nő (?) (23–26 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy 41', sm.:
 50 cm, sh.: 220 cm, ssz.: 70–80 cm. Bolygatott, háton
 fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a jobb felkar ki-
 mozdult a helyéről, az alkar a test mellett, a bal alkar
 csontjai szétállóan a hason, illetve a medencelapáton.

Mellékletei:

1. A sír földjében vas koporsókapocs töredéke (XJM
 ltsz. 74.3.10.) [124. tábla 16].
- 2–12. Az álla alatt és a nyaknál négy hengeres fóliás és
 fólia nélküli üvegpasztta gyöngy, egy db kék hasáb
 alakú üveg- és hat kis karneolgyöngy (XJM ltsz.
 74.3.9.) [124. tábla 12].

180. sír

Férfi (23–28 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: DK 40', sm.: 80
 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 80 cm.

Melléklete: nem volt.

181. sír [21. kép]

Férfi (?). Csv. h.: 165 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 60 cm,
 sh.: 220 cm, ssz.: 55–60 cm. Háton fekvő, nyújtott váz,
 feje előre néz, a jobb kar csontjai elmozdultak, mindkét
 alkar a test mellett nyújtva. Jobb lábára rátemették a 182.
 számú sírt.

Melléklete: nem volt.

182. sír [21. kép]

Gyermek. T.: NyÉNy 43', sm.: 35 cm. A váz jobb ol-
 dala nagyrészt eredeti helyzetben, a többi csont felboly-
 gatva, hiányosan.

Mellékletei:

- 1–2. A feje mellett két kisméretű bronz S végű hajka-
 rika, átm.: 1,7, illetve 1,5×2 cm (XJM ltsz. 74.3.11.)
 [124. tábla 13–14].
- 3–5. Három db töredékes ezüsfóliás gyöngy (XJM ltsz.
 74.3.12.) [124. tábla 15].

183. sír

Nő. Csv. h.: feljegyzése elmaradt, t.: NyÉNy 44',
 sm.: 40 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 80 cm. Háton fekvő, nyúj-
 tott váz, feje előre néz, a kezek a test mellett.

Mellékletei:

1. A fej bal oldalán kisméretű, vaskos bronz S végű hajkarika, átm.: 1,62 cm, huzalv.: 2,3 mm. S vége letörött [124. tábla 10].
2. A fej jobb oldalán egyszerű, vaskos bronz huzalkarika, átm.: 2,25 cm (XJM ltsz. 74.3.13.) [124. tábla 9]. Az egyik ujjpercen patina nyoma.

184. sír

Gyermek. Csv. h.: mintegy 50 cm, sm.: 25–30 cm. Egy mérőkaró alatt találtuk meg, felvétel előtt elpusztult.
Melléklete: nem volt.

185. sír

Gyermek. Csv. h.: kb. 70 cm, sm.: 30–35 cm. Főleg a koponyája jelezte a helyét. A 176. számú váz felett volt.
Melléklete: nem volt.

186. sír

Férfi (61–66 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: 41', sm.: 45 cm, sh.: 215 cm, ssz.: a válltól a lábvépig csökkenő: 70–60–50 cm. A sírsarkok lekerekítettek. A váz háton fekvő, nyújtott, a kezek a test mellett, a feje előre nézett, az álla leesve.

Melléklete: nem volt.

187. sír

Férfi (36–42 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: Ny 46', sm.: 70 cm, sh.: 215 cm, ssz.: a vállnál 67 cm, a lábszárnál 65 cm, a lábvégnél 40 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje felfelé néz, az alkarok kimozdulva, a comb felbolygatva, a bal kéz a test mellett.

Melléklete: nem volt.

188. sír

Gyermek (9–11 éves). Csv. h.: 120 cm, t.: ÉNy 41,5', sm.: 80 cm, sh.: 150 cm, ssz.: a fejnél 70 cm, a medencénél 60 cm, a lábfejnél 55 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a kezek a medencére hajtva.

Melléklete: két ujjpercen zöld patina nyoma volt, de gyűrűt nem találtunk.

189. sír

Férfi (?) (nő, 62–68 éves). Csv. h.: nem mért, t.: ÉNy 41,5', sm.: 75 cm, sh.: 210 cm, ssz.: a fejnél 80 cm, a medencénél 75 cm, a lábvégnél 60 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, a hosszát nem mértük, feje kissé jobbra fordult, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

190. sír

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: ÉNy 43', sm.: nem mért, sh.: 200 cm, ssz.: a fejnél 70 cm, a medencénél 80 cm, a lábvégnél 85 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje

kissé balra fordult, a kezek a test mellett. A lábszár alsó harmada alatt árok és gödör maradványa volt, amely a 167. sír alatt is megfigyelhető volt.

Mellékletei:

1–3. Három vas koporsókapocs, h.: 6, 8, 4,5 cm (XJM ltsz. 74.3.15.) [127. tábla 1–3].

Az árok foltjában a váztól 120 cm-re állatcsont került elő.

191. sír

Férfi (18–22 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: NyÉNy 45', sm.: 60 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

192. sír

Nő (?) (férfi, 31–37 éves). T.: ÉNy 40,5', sm.: 80 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje félig jobbra fordul, a kezek a test mellett. Felette 60 cm-re feküdt elszántva a 193. számú gyermekváz.

Melléklete:

1. Vaskés, hegye hiányzik, h.: 7,9 cm (XJM ltsz. 74.3.16.) [124. tábla 17].

193. sír

Gyermek. Csv. h.: 60 cm körül, t.: ÉNy 40', sm.: 20 cm. Az elszántott gyermekváz jobb oldala a felnőtt váz bal lába felett, annak külső oldalán feküdt, azaz a gyermek sírgödre metszette az alatta levő sír foltját, de a vázak nem pontosan egymás felett voltak.

Melléklete: nem volt.

194. sír

Gyermek (2–3 éves). Sm.: 60 cm. Bolygatott, csak a koponya és néhány borda maradt a helyén, lábait az ásatási munkások szakították le. Korábbi bolygatást jelez, hogy a koponyája alatt volt karcsontjai közül néhány.

Melléklete: nem volt.

195. sír

Férfi (30–36 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy 40', sm.: 60 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje balra fordult, az alkarok kissé behajlítva, a kézfejek a medencében és a combon.

Melléklete: nem volt.

196. sír

Nő (?). Csv. h.: 140 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 90 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

197. sír

Gyermek (4–6 hónapos). Csak koponyájának néhány egészen vékony töredéke maradt meg.

198. sír

Gyermek (4-6 éves). Csv. h.: 90 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 70 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, a kezek helyzete bizonytalan.

Melléklete: nem volt.

199. sír

Férfi (64-70 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy 41', sm.: 90 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje félig balra fordult, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

200. sír

Nő (?). Csv. h.: 150 cm, t.: NyÉNy 44', sm.: 70 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje kissé hátra billent, a bal kéz a test mellett, a jobb kéz a medencén.

Melléklete:

1. A sír földjében vékony bronzhuzal S végű hajkarika, vége keskeny és sima, átm.: 2 cm (XJM ltsz. 74.3.17.) [124. tábla 11].

201. sír

Gyermek (iuv. 14-16 éves). Csv. h.: 110 cm (eredetileg 130 cm lehetett), t.: Ny 46', sm.: 50 cm. Bolygatott, feje jobbra fordult, lábszárának alsó végét az előző évben elástuk, kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

202. sír

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy 42', sm.: 55 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a kezek a test mellett nyújtva.

Mellékletei:

- 1-6. Hat db vas koporsókapocs, melyek közül négynek megfigyelhettük a helyét: kettő-kettő feküdt egymással szemben a bal alsó lábszár külső oldalán, egy a fej mellett, egy pedig helyéről elmozdult a láb mellől. Több már a restaurálásig szétesett, majd a rajzoltatásig tovább pusztultak (XJM ltsz. 74.3.18.) [126. tábla 1-6].

203. sír

Gyermek. Csv. h.: 65 cm, t.: NyÉNy 43', sm.: 50 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, feje előre nézett, összeropant, lábszárjai eredeti helyükön maradtak, a többi csont hiányzik.

Melléklete: nem volt.

204. sír

Gyermek. Csv. h.: 80 cm, t.: Ny 46', sm.: 60 cm. Kiseb bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a jobb felkar a bal váll felett volt, a bal alkar a bal combnál.

Melléklete: nem volt.

205. sír

Férfi. Csv. h.: 146 cm, t.: ÉNy 40', sm.: 50 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, feje jobbra fordult, a kezek könyökben kissé behajlítva a hasra téve, a bal medence és a combok egy későbbi beásással elpusztítva.

Melléklete: nem volt.

206. sír

Csecsemő. Sm.: 40 cm. Csak a koponya és egy combcsont jelezték helyét. Egyéb méret nem mérhető.

Melléklete: nem volt.

207. sír

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy 42', sm.: 60 cm. Háton fekvő, nyújtott váz, fejét a munkagép tolólapjával elpusztították, a csontokat részben feldúlták, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

208. sír

Gyermek. T.: DNY 55,5', sm.: nem mérhető. Bolygatott, lábait a dózer elmozdította, a koponya és egy combcsont jelezték a fekvését, de a bordák és a felkarok sem mozdultak el.

Melléklete: nem volt.

209. sír

Gyermek. Csv. h.: 60 cm (a fejtől a térdig), t.: DNY 58'. Bolygatott, a lábszárjait eldózerolták.

Melléklete: nem volt.

210. sír

Teljesen feldúlták, csak körülbelüli helye volt megállapítható.

211. sír

Gyermek. T.: ÉNy 41'. Feldúlt, közvetlenül felette ment el a dózer, csontjait összetörte.

Melléklete: nem volt.

212. sír

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy 41', sm.: nem volt mérhető. Közvetlenül felette ment el a dózer. Háton fekvő, nyújtott váz, feje eredetileg balra fordult, a kezek a test mellett.

Melléklete: nem volt.

213–214. sír

Mindkettő sír teljesen elpusztult, néhány csont jelezte helyüket. Felnöttek sírjai voltak.

Mellékletük: nem volt.

215. sír

Nő. Csv. h.: 135 cm, t.: NyÉNy 42', sm.: nem mérhető, felette körülbelül 10 cm-rel ment el a dózer, a fejét

is elmozdította. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz, a jobb alkar a hasra volt behajlítva, de a kézcsontok a bal medence alsó részén voltak. A bal kéz a test mellett feküdt nyújtva.

Mellékletei:

1. A jobb alkar közepén hegyesedő végű bronz huzalkarperec, átm.: 6,6×6,8 cm (XJM ltsz. 74.3.20.) [125. tábla 7].
2. A bal alkaron közepén hegyesedő végű bronz huzalkarperec, melynek egyik vége laposra van kalapálva, átm.: 7,1×6,4 cm (XJM ltsz. 74.3.21.) [125. tábla 6].
3. A jobb kézen köbetétes pántgyűrű bronzból, pántján a fej mindkét oldalán 3-3 álgömböcske, a gyűrűfejen zöldes üvegbetét, átm.: 2,1×2,4 cm (XJM ltsz. 74.3.26.) [125. tábla 3].
4. A jobb kéz középső ujján nyitott bronzpánt gyűrű, D átmetszetű, átm.: 2 cm (XJM ltsz. 74.3.25.) [125. tábla 5].
- 5–6. A bal kézen két nyitott bronz pántgyűrű, az egyik három bordával díszített, átm.: 2 cm (XJM ltsz. 74.3.23.) [125. tábla 1], a másik D átmetszetű, átm.: 2,3 cm (XJM ltsz. 74.3.24.) [125. tábla 2].
7. A bal alkar mellett kisméretű bronz S végű hajkari-ka, melynek vége letörött, átm.: 1,5 cm (XJM ltsz. 74.3.32.) [125. tábla 4].
8. A feje mellett vas koporsókapocs, h.: 4 cm (XJM ltsz. 74.3.19.) [125. tábla 8].

216. sír

Leány (?). Csv. h.: 120 cm, t.: ÉNy 42', sm.: 70 cm. Bolygatott, háton fekvő, nyújtott váz. Egy rágcsáló járta a bordák és a gerinc vonalában húzódott. A feje balra

fordult, a bal kéz a test mellett nyújtva, a bolygatott jobb kéz szintén a test mellett.

Melléklete:

1. Szájára pénzt helyeztek, amelynek nyoma a bal száj-szöglet mellett megmaradt. A pénz az oldalra fordult fej alatt feküdt. I. András (1046–1060) H8 (CNH I. 11.) típusú denára (XJM ltsz. 74.3.27.) [125. tábla 9].

217. sír

Nő. Csv. h.: 150-160 cm lehetett, t.: K 19' (fej) Ny 53' (láb) (fordított). Bolygatott, a sír felett elment a dózer, s a helyben maradt csontokat is összetörte. Épen maradt a teljes jobb láb, a gerinccsigolyák nagy része és a bordák alsó fele.

Mellékletei:

- 1–5. A fej körül apró kék és zöld üvegyöngyök feküdtek, hengeres hasáb, három db csüngős kék és egy türkiz színű barázdált töredék, a csüngős gyöngyök m.: 11 mm (XJM ltsz. 74.3.29.) [125. tábla 10–11].
 6. Az egyik kézen öntött bronz fejesgyűrű, pántja vékony, törött, a fejen jobbra néző, futó ló látható, a gyűrűfej két oldala rovátkolt, átm.: 2 cm (XJM ltsz. 74.3.28.) [125. tábla 12].
- A 217 sírszám nem fedi pontosan a sírok számát, mert számozási hiba miatt kimaradt a 22., a 100–101. és a 174. szám, illetve kétszer kapott számot a 47. sír, így öttel kevesebb a sírok tényleges száma. Ugyanakkor az 1., 1a., 42., 42a., 69a. és 69b. sírok kiegészítik a sírszámot, és így 215 sírral számolhatunk. Ezekhez jön még a két kettős sír (144. és 168. sír). Hiányzik a temetőterképről a 87., 121., 145. és a 184. sír jelzése is.

3. ÉRTÉKELÉS

3.1. TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

A győr-pós-dombi temetőben megfigyelhető sírorientáció, sírformák, sírmélységek, kéz- és lábelhelyezési, vázfektetési változatok semmiben sem térnek el más, hasonló korú temetőkben megfigyeltektől. A tájolás a Ny–K-i főirányhoz igazodott, és ettől való eltérés inkább ÉNy-i irányban volt általános. A sírok irányítását 64 vonás jelzésű tájolóval mértük. Átszámítása fokokra nehézkes, így csak jelezzük a gyakoribb vonás-értékeknek megfelelő fok-értékeket [3. kép]. A jelentősebb eltérések száma is csekély. Említésre méltó egy É–D-i irányítású temetkezés (23. sír), amely mélységét tekintve (81 cm) nem tért el az Árpád-kori sírok mélyebbre

ásott rétegétől. Melléklete sem mond ellent Árpád-kori meghatározásának. Másrészt ritkán ugyan, de honfoglalás kori temetőinkben is előfordulnak É–D-i tájolású temetkezések (Karancslapujtó, Tarcsl).³ Dunántúli köznépi temetőkben Képusztán, Zalavárott, Palotabozsokon stb. szintén találkozunk velük.⁴ A másik jelentős orientációs eltérést mutató temetkezés a temető északnyugati szélén fekvő 217. számú sír volt, amely fejjel keletre feküdt, tehát megfordított tájolása volt. Ez a szokás sem ritka 10–11. századi temetőinkben. Legutóbb Kovács László állította össze meglepően gazdag listájukat.⁵ Csúpan a csekeji temetőben volt jelentős a számuk (30).⁶

³ DIENES 1964, 19, 22.

⁴ TETTAMANTI 1975, 93.

⁵ KOVÁCS 1994, 96–100.

⁶ REJHOLCOVÁ 1995, 16; HANULIÁK–REJHOLCOVÁ 1999, 36.

Az egy-egy alkalommal előforduló eltérések magyarázatára nem sok esélyünk van,⁷ bár magyarázat kísérletekben nem szűkölködünk. A valódi okok megismerése azonban szerintünk csak akkor lehetséges, ha egy-egy temetőben előfordulásuk gyakori, a környezetben pedig szokásos. Az eltérő irányú temetkezések közé tartozik néhány zsugorított csontváz is, ezeket alább említjük.

A sírgödörök alakját ritkán tudtuk megfigyelni. Mindig lekerekített sarkúak voltak. Néha a váz feje felőli végén volt szélesebb a sír, és a lábvégek felé keskenyedett. Többnyire azonban egyenletes szélesség megtartására törekedtek a sír megásásakor. A változatoknak nem tulajdonítunk jelentőséget, mert jellegzetes eltérések csoportosan sehol sem jelentkeztek.

A sírok mélysége az egy métert ritkán haladta meg. A 80 cm-es mélység már jelentősnek számított. Mindez valószínűleg kapcsolatban állhatott az elhunyt társadalmi megbecsülésével, de nem feltétlenül a „gazdagságával”. Ugyanis az úgynevezett gazdag sírokba nőket vagy leányokat temettek, és az ő sírjaik mélysége zömmel 60–65 cm között volt (8., 65., 94. sír). A leggazdagabb női sír is csak 80 cm mélyre volt megásva. A 215. sír mélységét nem mérhettük a humusz eltávolítása miatt, de a többiéhez hasonló lehetett.

Koporsós temetkezések [22. kép]. A halottak egy részét vaskapcsokkal összefogott sírládákban temették el. A koporsó faanyagát mégis csupán két esetben (41., 64. sír) figyelhettük meg. A többi esetben kizárólag a koporsókapcsok jelezték egykori meglétét (14. sír: egy, 36. sír: egy, 56. sír: egy, 58. sír: egy, 64. sír: egy, 85. sír: öt, 99. sír: egy, 120. sír: egy, 140. sír: egy, 179. sír: egy, 190. sír: három, 202. sír: hat, 215. sír: egy). Mivel a sírgödöröket többnyire a homokba ásták, ezért a sír feltja nem látszott. Ennek következtében a koporsókapcsok helyzetét sem tudtuk megfigyelni. Egyetlen esetben sikerült olyan óvatosan eltávolítani a koponya jelentkezésétől kezdve a homokréteget, hogy nem lapátoltuk el az összes koporsókapcsot: a 202. sírban hat koporsókapcsot találtunk, ezek közül négyet *in situ*, párosával, egymással szemben (szeges végeik egymás felé néztek), a bal alsó lábszár külső oldalán. Talán koporsóra utaltak a vasszegek is (45., 52., 66. sír). Megfigyeléseink elégtelenek ugyanakkor egy koporsó rekonstruálására. Minden esetre az tanulságos volt számunkra, hogy a koporsónak nem maradt volna semmi nyoma, ha nem találtuk volna meg a koporsókapcsokat. Ezért néha, ha a vázak nagyon szorosan, vállban összepréselve feküdtek, karjaik pe-

dig szinte felnyomultak a bordákra, nem halotti lepelre, hanem koporsókapocs nélkül is koporsós temetkezésre gyanakodhatunk, ilyenkor legfeljebb csapolással fogták össze a koporsódeszkákat.⁸ Azon sírokban, amelyekben koporsókapocs, azaz koporsós temetkezés volt, a fejek egy kivétellel (56. sír) valamelyik oldalra fordultak el. Így azzal a lehetőséggel is számolnunk kell, hogy az oldalra elfordult fejű vázak egy része is koporsós temetkezés volt eredetileg.⁹ A temetkezések zöme azonban koporsó nélkül történt. Ha a vázak lazán szétálló karokkal feküdtek, biztosan nem használtak koporsót. Nyilvánvalóan koporsó nélkül temették el azokat a halottakat is, amelyeknek csontvázait zsugorított helyzetben találtuk meg (46., 73., 88., 90. sír).

A kezek, alkarok helyzete a szokásos változatokat mutatta. Legfeljebb bizonyos karhelyzet hiánya volt feltűnő: így pl. nem fordult elő mindkét alkar felhúzása a vállhoz, bár mindkét alkar mellre való fektetése előfordult (124. sír). Mivel a temetőben nyugvók kereszténynek tekinthetők, a karok helyzetének valószínűleg nincs jelentősége.

A győr-pós-dombi temetőben négy zsugorított temetkezést tártunk fel. A 46. sírt még az egyetemi hallgató Szőke Béla Miklós találta meg, és őskori temetkezésnek vélte. Tájékoztatóról a temetőterkép alapján tájékozódhattunk. A további síroknál (73., 88., 90. sír) már pontos adataink vannak. A legfontosabb adatot a 90. sír rétegvizsgálataiból ismerjük meg. A női vázat a 89. sír fej felőli vége fölé temették úgy, hogy medencéje alig 15 cm-re volt a 89. sír halottjának fejétől, szinte felette ült. Jobb lábszontját azonban a rátemetett 102. sírral levágták, és a 102. sír vázának válla közelében helyezték el. Magát a 102. sír halottját pedig sírgödörnek ellenkező oldalára fektették, hogy távol legyen a zsugorított váztól, amely tehát stratigráfiája szerint két biztosan Árpád-kori váz között feküdt. A zsugorított temetés okául a halott személyes tulajdonságaival kapcsolatos babonás félelmet vélelmezzük, egyetértésben Szabó János Győzővel.¹⁰

Egymásra temetések. A temető alapjában véve egyrétegű, ennek ellenére voltak benne egyidejű, illetve későbbi egymásra temetések. Ez utóbbi csoportba tartozott a 23. sír, amelyet a 21. sír alatt találtunk meg É–D-i irányú sírgödörrel. Részben egymásra temették a 167. és 168. számú sírokat is. Ezek közül a 168. volt a korábbi. Ráadásul a 168. női váz combcsontjai között majdnem teljesen elporladt csecsemő csontjait találtunk. A további egymásra temetések már mind a felnőtt és gyermek-, illetve csecse-

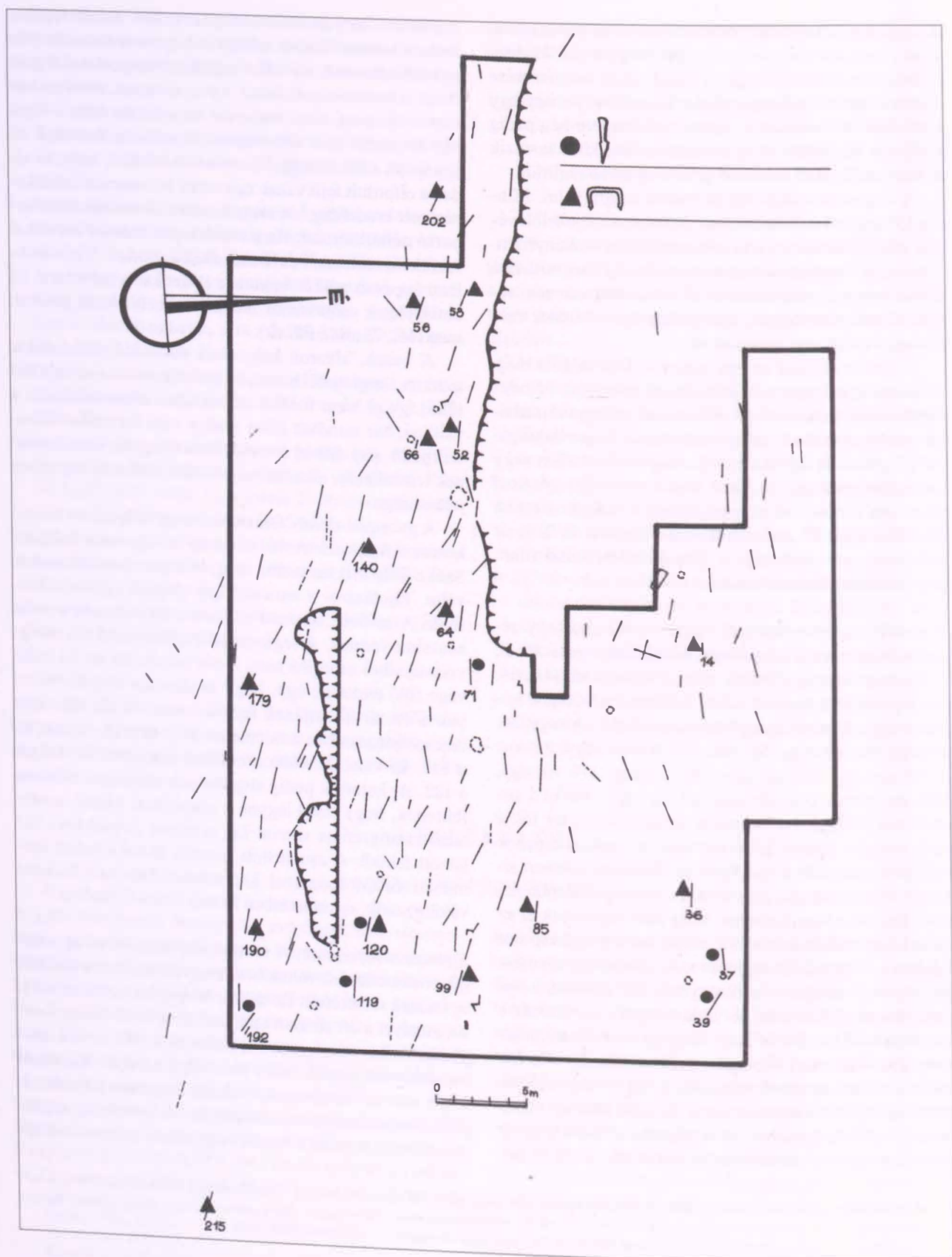
⁷ Amikor Suger apát a St. Denis-i apátság templomának bővítését végeztette, feljegyezték, hogy „...*lebontván egy bővítést, melyről úgy tartották, hogy Nagy Károly építette egy meglehetősen tiszteletre méltó alkalommal – mivel atyja, Pipin császár a saját atyja, Martell Károly bűnei miatt a kapuk bejáratában hason és nem hanyatt fekvé temettette el magát –...*” (MAROSI 1969, 143).

⁸ TETTAMANTI 1975, 111.

⁹ TOMKA 1978, 48.

¹⁰ SZABÓ 1976, 71; MESTERHÁZY 1998, 23–24; RÉVÉSZ 2002, 282, 284.

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

22. kép. Győr-Pós-domb, koporsókapcsok és kések előfordulása

mősirok közül kerültek elő. Néha nem tudtuk eldönteni, hogy egyidejűek voltak-e a temetkezések (pl. I. sír: anya és gyermeke majdnem azonos sírmélységgel), máskor teljesen bizonyosan későbbi rátemetkezésekről volt szó. Ilyennek bizonyult a 161. sírra rátemetett 162. számú gyermeksír, melynek még sírgödre is látszott. Ugyanebbe a csoportba tartoztak a 192. felnőtt és a bal oldalán, szinte a lábszárához simulóan, de felette 60 cm-rel a 193. gyermeksír, amelynek gödre rajta volt a felnőtt sír bal alsó negyedén. Talán utólagos rátemetkezés volt a 96. felnőtt és a 95. kisgyermek sírjának viszonya is, bár a feldúlt sírok alapján bizonyosat nem mondhatunk. Részlegesen egymásra temették a 122. és 123. gyermeksírokat, ahol a 123. váz lábai fölött feküdt a 122. sírban nyugvó feje. Későbbi rátemetés lehetett az alapja a 69. sír felnőttje és 20 cm-rel feljebb, de felette levő kisgyermeke, a 181. felnőtt és a jobb lábszárára rátemetett 182. sír, a 176. felnőtt és a jobb lábára rátemetett 185. gyermeksír, valamint a 169. női váz és a 170. gyermeksír közötti időrendi kapcsolatnak. Nem tudtuk megállapítani a 149. és 150. sír összetartozását a feldúltságuk miatt, de közelségük alapján lehetséges a kapcsolat közöttük. A későbbi rátemetések biztosan családi összetartozást jeleznek. Erre az anya és gyermeke, illetve a nagymama és unoka sírpárok vallanak. Ez utóbbi lehetőség az idős nő és kisgyerek „kettőssírok” esetében állhat fenn (69a–b., 95–96. sírok). A többi egymásra temetés esetében pedig azért gondolhatunk rokon/családi kapcsolatra, mert a sírok között elegendő hely volt a korábbi sírba való beleásás elkerülésére is. Roknok között vagy családon belül a sírok egymásra áása ma sem számít kegyeletsértésnek.

Ételmelléklet-adás szokása. A győr-pós-dombi temetőben nem találtunk edényt, azaz pépes vagy folyékony étel adására utaló jelet. Néhány alkalommal azonban állatsontok arra utaltak, hogy a húsetel formájában adott másvilági útavaló szokását még gyakorolták. Az 59. sírban egy állat (a csontok meghatározása nem történt meg) far és forgó része volt, a csontok égettek voltak. Állatsontot találtunk a 126. sírban is. Ez más temetők hasonló sírmellékletei alapján marha lábszárcsontja lehetett (pl. Ártánd-Nagyfarkasomb 6. sír, közöletlen). Fettich Nándor egy népszerűnek szánt, de meg nem jelent dolgozatának kéziratában avar temetőkkel kapcsolatban olvashatjuk, hogy „a Moson megyei temetőkön majdnem minden sírban megtalálható ugyanaz a nagy darab marhacsont (lábszont), mely hihetőleg a halotti tor maradványa”.¹¹ Hasonlóképpen nyilatkozott Magda-

lena Beranová nyomán Szabó János Győző is.¹² Az ártándi párhuzam ellenére is lehetséges, hogy a Moson megyei késő avar kori népesség szokásai a Kisalföldön áthagyományozódtak a továbbélő lakosság körében.

A temető északkeleti szélén talált lókoponya a temetők néprajzához szolgáltat adatokat. Mivel hasonló jelenség máshol is előfordult, így bizonyos, hogy nem valamikor véletlenül éppen ott elásott tetemrészről, hanem egykori temetkezési szokásról van szó. A jelenség párhuzamai Hajdúdorog-Gyúlásról (a temető déli szélén), Zsitvabesenyőről (a 31. sír melletti gödörben állkapocs nélküli koponya került elő), Kaposvárról, a 61. számú út mellől, az egykori Keszi falu temetőjéből (a 276. sír mellett, a templom körüli temető nyugati szélén dokumentáltak csikócsontokat), Homokmégy-Székesről, az északi temetőárok közeléből, de egy avar kori temető határát jelző árokból is ismert (Versend-Rasztina-dűlő). A földrajzi elterjedésüket tekintve, tehát országosan ismertek.¹³ A lókoponya rontástól védő szerepére már többen rámutattak.¹⁴

Tojás a sírban. A 128. sírban a váz fejénél tojánhéjat találtunk. A tojás mellékelésének szokása valószínűleg Kárpát-medencei átvétel a helyi lakosságtól. Erre mutat Tettamanti Sarolta adatgyűjtése, amely szerint szegényes, köznépi temetőkben, illetve sírokban figyelhető meg a szokás, és inkább csak a 10. század második felétől. A klasszikus honfoglaló anyaggal (azaz lovas sírokkal) jellemzett temetőkben és sírokban nem fordul elő.¹⁵ Az újabb lelőhelyek megerősítik Tettamanti tapasztalát (Homokmégy-Székes 19. sír, Kiskunfélegyháza-Páka, Hajdúdorog-Temetőhegy stb.).¹⁶ Ezen kívül a sírban való elhelyezés önmagában is jellemző adat lehet, s ebben a tekintetben a győr-pós-dombi példa a szokás értelmetlen átvételére vall.

Kés a sírban [22. kép]. Összesen hat kést találtunk. Ezek közül öt férfi sírban volt (37., 71., 119–120., 192. sír), egy pedig nőiben (39. sír). A 71. sír kivételével valamennyi a temető északkeleti szélén feküdt, egymáshoz közel, 11. századi környezetben. A férfiaknál a viselet része lehetett a kés, leszámítva a 37. sír nagyméretű kését, amely a jobb vállnál került elő. Az egyetlen női sírból való kést viszont munkaeszköznek tarthatjuk. Gyanítható, hogy a 10–11. század fordulójára keltezhető temetkezésekben került elő valamennyi, ami némileg eltérő az általános tapasztalattól, de mégsem számít ritkaságnak. Valószínű, hogy a késsel való temetkezés szokása egyre fogyó

¹¹ Fettich Nándor: *Az ásatások jelentősége az avarok archaeológiájában.* [Kézirat.] MNM A. 89.1.B 31.

¹² Szabó 1981, 65–66.

¹³ BARDOS 1978, 189; NEVIZÁNSKY 1979, 285, *Obr.* 11; FODOR 1996, 229; GALLINA-HAJDRİK 1998, 153; GALLINA-VARGA 2011, 377.

¹⁴ MÉRI 1964, 111; BÖKÖNYI 1978, 91; BÖKÖNYI 1980, 161; BALOGH 1980, 464–465.

¹⁵ TETTAMANTI 1975, 109, 11. térkép.

¹⁶ GALLINA-HAJDRİK 1998, 138, 161.

tendenciát mutat. Hasonló megfigyelést tett Tomka Péter is a kislétföldi temetők elemzése során.¹⁷

Leánygyermek felékszerezése. A győr-pós-dombi temető két leggazdagabb sírjában leányok feküdtek. A 94. sír halottja 5-6 éves lehetett, a 136. sírban pedig egy *iuv.* (15-18 éves) korú halottat találtunk. Mindkettőnek nyakpereg volt a nyakában. A jobban felékszerezettnek a *iuv.* korú leány látszott, hiszen annak két karperece is volt, kezein gyűrűkkel. A jellegzetesebb azonban a 94. sírban nyugvó kisleány temetkezése volt. Ugyanis a nyakpereg fel voltak fűzve azok a gyűrűk, amelyeket koránál és kis termeténél fogva nem viselhetett rendeltetészerűen. A néphit a mai napig őrzi a halott leány menyasszonyként való eltemetésének szokását, s ezt ásatási munká-

saink is így tudták. Számukra természetes volt, hogy miért volt sokkal gazdagabb a két leány felékszerezése, mint általában a nőké. E szokás a magyarság teljes települési területén előfordult, amint azt a „gazdagon” felékszerezett leánytemetkezések jelzik.¹⁸ Valószínűleg e szokás másik jellegzetessége a gyűrű viselet is. Az eddigi ásatási megfigyelések szerint a kislányok ugyanolyan méretű gyűrűt viseltek az ujjukon, mint a felnőttek. Életükben nyilván nem tudták használni a kezükhöz mérten nagyméretű gyűrűket, hanem csak a temetés alkalmával húzhatták fel ujjaira azokat. E kérdéssel Lőrinczy Gábor foglalkozott részletesen.¹⁹ Ez a szokás valószínűsíti, hogy a gyűrűk egy része jegygyűrű volt. Ugyanakkor a gyakoriság alapján az is valószínű, hogy inkább a nők kaptak eljegyzésükkor gyűrűt, a férfiak jóval ritkábban.

3.2. SÍRMELLÉKLETEK

A szorosabb értelemben vett sírmellékletek közé tartoznak az ételmelléklet maradványai, illetve ezek tárolóedényei. A néhány ételmellékletes sírról már volt szó. Ép edény a temetőből nem került elő. Két sír földjében (39., 42. sír) találtunk egy-egy fazékperem-töredéket, de ezeket nem tekinthetjük mellékletnek.

Pérez. A halottak pénzzel való útra bocsátása a temetkezési szokások között is emlithető lett volna, de mivel csak egyetlen pénzt, I. András (H8) denárát találtuk az egész temetőben, elegendőnek látszik egyszer szólni róla. A pénz ilyen fokú hiánya a temetkezésekben arra figyelmeztet, hogy e negatívumból más helyeken is csak óvatosan következtethetünk a temetők időrendjére, például Nyitrán, a Zoboralján (*amfiteater*), ahol egyáltalán nem volt a feltárt sírokban pénz.²⁰ Ami tehát nem jelenti azt, hogy a pénzforgalom előtt megszűnt ott a temetés. Hasonlóképpen a zalavári községi I. temető (68. sír I. András pénze), vagy Lébény-Kaszás-dülő temetőjének egyetlen pénzlete sem teljesen irányadó a keletkezéshez.²¹ Óvatosságra intenek az egymás közelében levő szombat-helyi temetők, amelyekben a soros temető három Szent István érmével szemben a templom körüli temetőben csak egy Szent István pénz volt, ugyanakkor a templom körüli temető volt a vagyonszámbak temetkező helye.²²

Tütartó. Az É-D-i tájolású 23. sírnak, amelyre a 21. számú sírt ráasták, egyetlen melléklete egy csont tütartó volt.²³ Ez a típus formailag teljesen azonos a csontsípnek meghatározott leletekkel. A kerek átmetszetű cső közepe táján sípokra jellemző bevágás volt. Szerepe azonban félreértést kizáróan bizonyos, a csőben megtaláltuk ugyanis a csonttüt is (korábban tévesen vastűről írtunk.²⁴ Ráadásul a tütartó egy vaspántokkal megerősített bőr(?)tarsolyban lehetett, ami eltér az avar kori használattól. A tarsoly a viselet részeként került a sírba, de a tütartóval együtt inkább a szokások és régészetiileg a mellékletek sorába tartozik.

Koporsókapcsok és szegek [22. kép]. A koporsódeszkákat ácskapocsra hasonlító kovacsoltvas kapcsokkal, vagy másként iszkabákkal erősítették össze. Méreteik változatosak voltak: 5-6 cm-től 10-12 cm-ig terjedtek. A kapcsok egy körülbelül 1 cm széles vaspántból készültek, mindkét végüket hegyesre kalapálták és derékszögben behajlították. A kapcsok a felhasználás után sem görbültek el, ami talán arra utal, hogy a koporsódeszkák anyaga puha fa volt. Míg koporsókapcsokból 5-6-ot is felhasználtak egy-egy koporsóhoz, a koporsószegekből olyan kevés áll rendelkezésünkre, hogy szerepük sem dönthető el igazán. Ezenkívül a győr-pós-dombi vas-

¹⁷ TOMKA 1972, 66–67; TOMKA 2000, 65, 81; KISS 2005, 152.

¹⁸ Nyakperegére felfűzött gyűrűk/karikák gyermeksírokban: Szentés-Szentlászló 26. sír (SZÉLL 1941, 234, III. tábla B 2.), Szabolcs-Petőfi u. 335. sír (KOVÁCS 1994, 72, Taf. 22), Letkés-Tégláégető I. temető (BAKAY 1978, 33. tábla), Majs 709. sír (KISS 1983, 63; KÁROLY 1979, 445. tábla).

¹⁹ BENDE-LŐRINCZY 1997, 234–235.

²⁰ ČAPLOVIĆ 1954, 5–50.

²¹ TETTAMANTI 1971, 231; TOMKA 2000, 91.

²² KISS 2005, 152.

²³ KOVÁCS 1994, 108; MESTERHÁZY 1997, 62; RÉVÉSZ 2000, 16–17.

²⁴ MESTERHÁZY 1997, 62.

szegek sokkal kisebbek és vékonyabbak, mint amilyeneket pl. Sorokpolányban vagy Halimbán használtak.²⁵

Kések. Öt sírban (39., 71., 119–120., 192. sír) egy kisebb fajta vaskés volt, egy sírban (37. sír) viszont egy nagyobb méretű, akár fegyvernek is használható példányt találtunk. Egy kivételével (39. sír) férfisír tartozéka volt valamennyi. A kések helyzetét nem mindig jegyeztük fel, de a 37. sír nagyméretű kése a jobb váll mellett, a 119. sírban a jobb kéz, a 39. sírban pedig a bal alkar mellett feküdt.

Csiholó. A 37. sírban a korszakban szokásos lant alakú csiholó került elő. Helyzete alapján (a medence alsó részén) tarsolyban lehetett. Jellemző, hogy nem mellette volt a sír nagyméretű kése, amely így bizonyosan nem a viselet részeként került a sírba.

A tágabb értelemben vett mellékleteket az ékszerek képezik.

Nyakperecek. A legnagyobb értéket képviselő két nyakpercec a korszak tipikus és gyakori ékszere volt. Jelenlegi ismereteink szerint a ritkább típushoz az egyetlen szál huzalból alakított darab tartozik (94. sír), míg a „három” szálból sodrott fajta (136. sír) sokkal gyakoribb.²⁶ Tipológiailag az egy szál huzalból készült példány lehet a korábbi, de a győr-pós-dombi nyakperecek valószínűleg teljesen egykorúak, már csak a két sír temetőben való fekvése miatt is (körülbelül a temető középső szakaszában, az S végű hajkarika nélküli részben).

Karperecek. Három sírban összesen öt darab került elő. A 8. sír rombikus átmetszetű, bronzhuzal karperece környezetét tekintve a legkésőbbi fázishoz tartozik. A 136. sír két kerek átmetszetű bronzhuzal karperece a temető közepéről való, és valószínűleg a 10–11. század fordulójáról, vagy inkább a 11. század elejéről származhat, közepes huzalvastagsága is erre vall. A 215. sír karperecpárja a legkorábbi csoporthoz tartozhat, kisméretű bronz S végű hajkarikájával együtt. Viszonylag kis huzalvastagságát tekintve tipológiailag is korai példány. A sírlelet többi tartozéka is egyszerű bronzpánt gyűrű, leszámítva a nemesfém utánzatú fejes gyűrűt. A 215. sír körül lehetett a temető legkorábbi sírcsoportja, ami teljesen elpusztult. Ebben az értelemben ez a sír is közel lehetett a temető széléhez, akár csak a 8. sír, amely viszont a temető északi csoportjának központjában van. A kars és nyakperecek száma a temető sírszámához viszonyítva kevésnek tűnik.

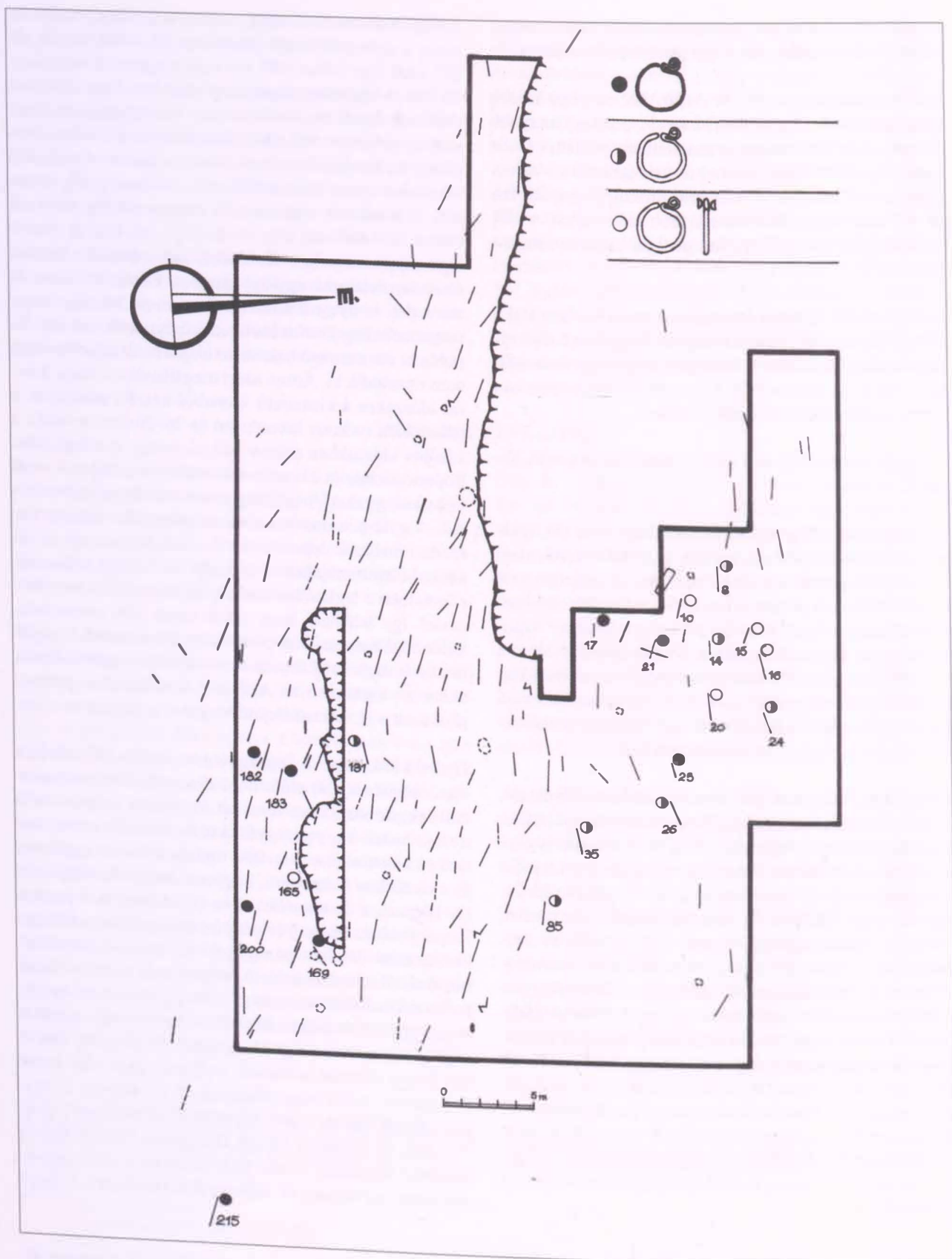
S végű hajkarikák. A 10–11. század leggyakoribb népi ékszere a győr-pós-dombi temetőben 20 sírban fordult elő [23. kép]. Egy sírban (183. sír) a párja egyszerű bronzkarika volt. A közösség szegénységére utalhat, hogy 18 sírban csak egy darab került elő, és csak háromban találtuk párosával (16., 165., 182. sír). Ezek közül a 165. sírban bordázott és bordázatlan típus alkotta a párost. Anyagukat tekintve 9 darab bronzból készült, 14 darab pedig ezüsből. A bordázott végű karikák anyaga mindig ezüst: öt sírban fordultak elő (10., 15–16., 20., 165. sír). A temető legészakibb sírjaiban sűrűsödött előfordulásuk, máshol elszórtan találtunk egy-egy darabot. Feltűnően hiányoztak a déli és nyugati temetőszélen, annak ellenére, hogy megközelítőleg azonos korú temetőrészekről van szó. Tipológiai sor a temető használati idején belül egyértelműen nem rajzolódik ki. Annyi azért megállapítható, hogy a korai időszakra a kisméretű bronzból készült példányok a jellemzőek (vékony bronzhuzal és 16–20 mm átmérő), a későbbi időszakban ezüstre vált az anyag, és a legkésőbbi periódusban (a 11. század közepe) a bordázott S végű típus lesz gyakori, miközben a méretek eléggé változatosak. A győr-pós-dombi temető telepített közösséghez tartozik, amelynek éppen a 10–11. századi átmeneti és 11. század eleji tömbjében nem fordul elő S végű hajkarika, ellentétben a legkorábbi sírok közé tartozó 215. temetkezéssel. Így feltehető, hogy a falu népét több csoportban, különböző helyekről telepítették ide. Ha a temető középső részén S végű karikát nem használó közösséget találunk, akkor az leginkább az Alföldről kerülhetett e vidékre, ahol csak a 11. század elejétől terjed el ez az ékszer.

Gyűrűk [24. kép]. A legnagyobb számban (38 db) és a legtöbb sírban (29) előforduló ékszerek. Nagyon változatosak, de alapjában véve két fő típusba sorolhatók: a nyitott huzal- vagy pántgyűrűkre és ezek zárt (többnyire öntött) változataira. A nyitott típusba a kerek (1. altípus) és a rombikus átmetszetű, hegyesedő végű huzalgyűrűk (2. altípus), a domborított sima (3. altípus) és a poncolással díszített felületű (4. altípus) pántgyűrűk, a hármassal díszített pántgyűrűk (5. altípus), az ezüsthuzalokból fonott gyűrűk (6. altípus), a D vagy ovális átmetszetű huzalból készített gyűrűk (7. altípus), az egyenes átmérőjű huzalból készült és egyik vagy mindkét végükön gombban végződő gyűrűk (8. altípus), illetve egy hibrid változat tartoznak, melynek egyik vége kerek átmetszetű, másik vége elhegyesedő (9. altípus). A nyitott gyűrűk három darab kivételével (a két fonott gyűrű a 42a. és 43. sírből és egy D átmetszetű a 29. sírből) bronzból készültek. A zárt gyűrűk mind a nyolc típusának bronz az anyaga (1. fejes gyűrű köbötéttel, 2. fejes

²⁵ TÖRÖK 1962, *Taf.* 86–87; KISS 2000, 73–75. tábla.

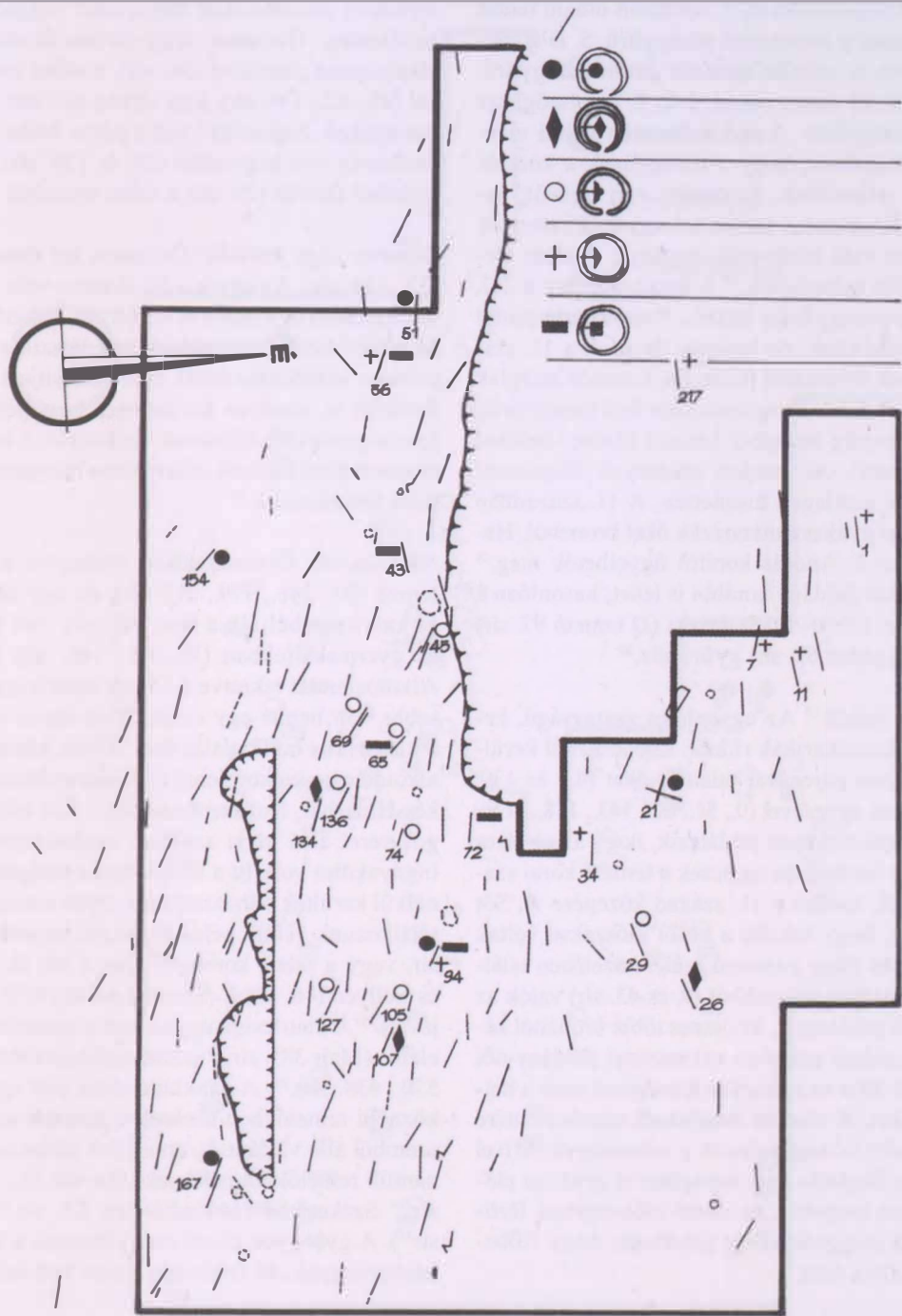
²⁶ SZABÓ 1980, 53–54, 62; GIESLER 1981, 116–120 (nem tárgyalja az egyetlen bronzhuzalból készült típust, csak a több huzalból sodrott nyakpercecet); KOVÁCS 1994, 115.

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

23. kép. Győr-Pós-domb, S végű hajkarikák előfordulása

A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

O/+
/215

24. kép. Győr-Pós-domb, gyűrűk előfordulása

gyűrű állatalakos pecsétlővel, 3. rovátkolt oldalú öntött gyűrű, 4. háromszög átmetszetű pántgyűrű, 5. D átmetszetű zárt öntött, 6. sodrást utánozó öntött pántgyűrű, 7. bordázást utánozó öntött pántgyűrű, 8. négyszögletes átmetszetű huzalgyűrű). Annyi a temetőn belüli elhelyezkedésükből kitűnik, hogy a pántgyűrűk a korábbi sírcsoportokra jellemzőek, az öntött, zárt gyűrűk pedig későbbiek. Kivételek a fonott ezüstgyűrűk, amelyek más temetőkben való feltűnésük alapján I. András idejétől (1046–1060) keltezhetők.²⁷ A legkésőbbinek a 217. sír állatalakos pecsétgyűrűje látszik. Pontos párhuzamát nem sikerült fellelnünk, de hasonló darabok a 11. század végén tűnnek fel máshol (Csátalja, Krasno/Ószéplak 36. és 293. sír).²⁸ A kö-/üvegerakások fejű pántgyűrűk (215. sír) a többnyire aranyból készült bizánci-balkáni termékek utánzatai. Az eredeti példányok filigránnal és granulációval gazdagon díszítettek. A 11. században Magyarországon gyakran utánozzák őket bronzból. Halimbán (405. sír) I. András korától figyelhetők meg.²⁹ A győr-pós-dombi példány korábbi is lehet, hasonlóan a Szent István kori (1000–1038) deszki (D temető 97. sír) és ellendi (Nagygyödör 62. sír) gyűrűhöz.³⁰

Egyszerű „hajkarikák”. Az egyenletes vastagságú, kelek átmetszetű huzalkarikák ritkák: kilenc sírból kerültek elő. Két sírban párosával találtuk őket (43. és 139. sír), a többi sírban egyesével (9., 51., 62., 143., 148., 168., 183. sír). A temető térképén jól látszik, hogy az egyszerű huzalkarikák használata nemcsak a temető korai szakaszára jellemző, hanem a 11. század közepére is. Sőt azt mondhatjuk, hogy inkább a késői időszakra voltak jellemzőek, mivel főleg a temető szélei közelében találtunk rájuk. A későbbi időszakból (9. és 43. sír) valók az ezüstből készült példányok, az összes többi bronzból készült. A várakozással szemben valamennyi példány női sírból került elő. Már ez is nagyon kétséges teszi a hajkarika szerepüket. A viselési módjukról ennek ellenére vagy inkább ezért is megoszlanak a vélemények. Mivel a klasszikus honfoglalás kori anyagban is gyakran előfordulnak, de ott aranyból, és döntő többségében férfisírokból, arra a meggyőződésre jutottunk, hogy fülbevalóként használták őket.³¹

Egyszerű huzalkarikák hegyesedő véggel. Számuk jelentéktelen. Összesen négy sírban fordultak elő, egy alkalommal párosával (56. sír), a többi esetben egyesével (29., 62., 136. sír). Egy sírban (62. sír) az egyenletes vastagságú „hajkarika” volt a párja. Néha csak az egyik karikavég volt hegyesedő (29. és 136. sír). Egy példány ezüstből készült (29. sír), a többi bronzból.

Gombos végű karikák. Összesen két darabot találtunk (77., 134. sír). Az egyik a fej ékszere volt, a másik a sírtól majdnem egy méterre került elő, másodlagos helyen. Mindkét darab helyi utánzatnak látszik a gombocskák primitív kialakítása miatt. Ezt bizonyítja a 24. sír bronzkarikája is, amelyen kezdetleges becsipés vagy beütés jelzi a gomb kialakításának szándékát. A kelet-alpi régió ékszerei közé tartozik, elterjedése túlnyomóan a Dunántúlra korlátozódik.³²

Nyakláncok. Összetételükre többnyire a gyöngy jellemző (10., 146., 179., 217. sír), de egy esetben fémből és kauricsigából állt a lánc (65. sír). Női (179., 217. sír) és gyermeksírokban (10., 65., 146. sír) fordultak elő. Alkotóelemeit tekintve a 65. sír nyakláncja a legérdekesebb. Volt benne egy ezüst, levél alakú csüngő, amely a klasszikus honfoglalás kori leletek között is nyaklánc alkotóeleme szokott lenni (Nádudvar-Mihályhalom, Békés-Hidashát, Kun-szentmárton).³³ Két különböző csüngős veret alsó tagja azonban eredeti szerepét tekintve ingnyakdísz volt. Itt a felerősítésre szolgáló felső tagjuk nélkül kerültek felhasználásra. Ilyen szerepükben ritkán találkozunk velük, például a majsai temetőben (53., 408. sír, vagy a felső, korongos rész a 94. és 588. sírban)³⁴ és Sellyén (46. sír, I. (Szent) László (1077–1095) denárjával).³⁵ A kauricsiga ugyancsak a nyakláncok szokásos eleme (Majs 385. sír, Pusztaszentlászló 163. sír, Halimba 520., 438. sír).³⁶ A nyaklánc része volt egy – a magyar köznépi temetőkben szokatlan leletnek számító – több szemből álló válszálca is, amelynek párhuzamai főleg dunántúli temetőkben ismertek (Ikervár 15., 111–112., 118. sír,³⁷ Székesfehérvár-Rádiótelep 27. sír,³⁸ Csekej 770. sír³⁹). A gyöngyök közül szokványosak a fluorit- és karniolgyöngyök. Itt feltűnően kevés volt belőlük egy-egy

²⁷ FUSEK 1998, 107; FUSEK 2012, *Abb.* 13.

²⁸ HLATKY 1938, 21–22; SÓS 1971, 5. ábra 1; KRUPICA 1978, *Tab.* 18: 36. sír, *Tab.* 26: 293. sír.

²⁹ TÖRÖK 1962, 50; GIESLER 1981, 111–112.

³⁰ DOMBAY 1960, 140; MESTERHÁZY 1991, 156–160.

³¹ GIESLER 1981, 88: a talányos *Kopfschmuckring* 13 néven foglalkozik velük. – TOMKA 2000, 81, 5. jegyzet; MESTERHÁZY 2013, 484–485.

³² GIESLER 1981, 125.

³³ CSALLÁNY 1959, 308, *Abb.* 17. 5; DIENES 1972, 54. kép; MRT 10, 123. tábla 17–19, 28; Horváth összefoglalóan ír a láncos ékszerekről (HORVÁTH 2004, 459).

³⁴ KISS 1983, 80, 31. tábla, 103, 36. tábla, 83, 17. tábla, 116, 53. tábla.

³⁵ KISS 1967, 70, 4. kép. – Legközelebről Györszentiván-Söprűshegy említhető: SZÖNYI–TOMKA 1985, 117.

³⁶ TÖRÖK 1962, *Taf.* 26, *Taf.* 34; KISS 1983, 35. tábla; SZÓKE–VÁNDOR 1987, 37, 70. kép; összefoglalóan: KOVÁCS 2008.

³⁷ KISS 2000, 11, 54, 48. tábla.

³⁸ BAKAY 1966, *Taf.* 38, 2.

³⁹ REJHOLCOVÁ 1995, *Tab.* 122.

nyakláncban, szemben a gazdag sorozatokkal, amelyek Pusztaszentlászlón (9., 38., 40. sír), Halimbán (345. sír) és Sorokpolányban (43., 112., 204. sír) kerültek elő.⁴⁰ A fóliás gyöngyök rossz megtartásuk ellenére is számosabbak voltak. Egyes temetőkben alig fordulnak elő (Majs 303. sír, Szabolcs 222. sír),⁴¹ máshol gyakrabban megtalálhatóak (Pusztaszentlászlón 10 sírban is előkerültek).⁴² Az apró kásagyöngyökből volt a legtöbb. Halimbán számos sírban kerültek elő (258., 266., 423. sír), de Szakonyból is ismerünk egy szép nyakláncot (28. sír).⁴³ A 217. sír nyakláncában Magyarországon eddig párhuzam nélkül álló sötétkék csüngős üveggyöngyök voltak. A bulgáriai Galiče 53. sírjában azonban megtaláljuk analógiájukat. Lehetséges, hogy fémgyöngyök utánzatai, mert a szintén bulgáriai Misevszko 12. sírjában bronzból készült változataikra bukkanunk.⁴⁴ Egyetlen szem kockás gyöngyöt találtunk a 111. sírban. Talán babonás szerepe lehetett. Több dunántúli lelőhelyről ismert (Sorokpolány 265. sír, Halimba 413. és 640. sír, Pusztaszentlászló 66. és 173. sír),⁴⁵ de mindenhol kevés példány került elő belőle. A győr-pós-dombi gyöngyök a temető szélső sírjaiból kerültek elő, és a párhuzamok keltezése alapján itt is a 11. század második felét jelzik. Viszont hiányoznak a 11. század végére jellemző sírleletek, mint az ólom S végű hajkarikák, a szögletes átmetzetű huzalból készült S végű karikák és a „rovásírásos” gyűrűk.

Értékelés. A győr-pós-dombi temető [27. kép, temetőtérkép] jelenleg csonkaságában is Győr-Moson-Sopron megye legnagyobb köznépi temetője. Egy olyan kis falu temetője, amely a Rába árterének egy homokdombjára temetkezett, faluja pedig délre lehetett, a nagyobb víz-állásos rét másik oldalán. Azon a partos oldalon sok cseréptöredéket lehetett találni, de azok zömmel római korinak látszottak. A temető a Pós-domb déli oldalán feküdt, a domb tetejére azonban nem terjeszkedett ki. A sírok egy K–Ny-i irányban hosszan elnyúló, ellipszis alakú területen helyezkedtek el. A mellékletes sírokat ábrázoló temetőtérkép [25. kép] alapján jól látszik, hogy a temetőt a nagy ovális sírtömb keleti vége felé nyitották meg. De ezt a temetőrészt túlnyomó többségében elpusztították 1972-ben. A legmélyebbre ásott 215-ös sír azonban szerencsés módon megmaradt. Ez volt valószínűleg a temető rész leggazdagabb sírja, melyben társadalmilag megbecsült család asszonya nyugodott. A sírban levő

viszonylag vékony, hegyesedő végű bronzhuzal karperecek egy bizonytalan korai időpontra utalnak, amely akár a 10. század első harmada is lehetne, de óvatosságra int a temetkezés koporsója, a páratlan kisméretű bronz S végű hajkarika, az egyszerű bronzpánt gyűrűk, valamint a nemesfém importátur utánzó fejes gyűrű. A temető egy másik korai csoportját jelzi a 94. sír. Bár gyermek sír volt, családja tehetőségét a leány ékszerei jól jelzik. Az egyetlen bronzhuzalból készült nyakpereg akár egykorú is lehetne a 215-ös sír karpereceivel, de itt is óvatosságra int a környezet: a temető közepének közelsége, valamint a nyakperecre felfűzött karikaékszerek, leginkább egy sodrott ezüstgyűrű öntött bronz utánzata. Valószínűleg egykorú vele a 136. sír ékszer-garnitúrája a sodrott bronzhuzalokból készült nyakpereccel és a 215. sír huzalkarpereceinél vastagabb huzalú bronzkarpereceivel. Ez a tömb alkotja a temető középső részét. Jellemző tárgya ennek a tömbnek a 65. sír nyaklánc, amelybe másodlagos felhasználásban a 10. század közepére jellemző csüngős veretek alsó részét fűzték be. Ez a verettípus egyébként a női ingnyak díszítésére szolgált, tehát azt mondhatnánk, hogy leleményesen, új funkcióban alkalmazták a becses darabokat. A valóság azonban más, mert ugyanilyen célra teljesen más szerepű csecsebecsét is felhasználtak. A fő szempont az volt, hogy csillogjon. A legjellemzőbb példája a teljes funkcióváltásnak a sorokpolányi temető 115. sírjában talált, szintén nyakláncra fűzött íjtegez függesztő,⁴⁶ vagy a még eltérőbb felhasználású női lószerszám veret a püspökladányi 138. sírből. Ez a „medalion” a sírban nyugvó leány nyakláncából csüngött le, az eredeti állásával ellenkező módon, azaz fejtetőre állítva.⁴⁷ Ahhoz, hogy egy tárgy funkciójában ilyen változás végbemenjen, teljes kultúráváltásnak kellett bekövetkeznie, amely során kiveszett a korábbi kultúra eszközkészletének ismerete, s csak bizonyos emlékei maradtak meg, mint ahogyan manapság az egykori paraszti világ kocsikerekei diszlegnek a vendéglők falán. Ebben az értelemben mégiscsak datáló értékűek a másodlagosan, nyakláncban felhasznált honfoglalás kori veretek.⁴⁸

A temető harmadik nagy fázisa [26. kép] a hosszten-gely mentén nyugat felé húzódott, és ehhez csatlakozott a középső részt kétoldalt, északon és délen is közrefogó, hol keskenyebb, hol szélesebb sáv. Az északi sávban egy kisebb tömb alakult ki a 8. sír körül, amelyben már rombusz átmetzetű bronzhuzal karpereg volt. A környeze-

⁴⁰ TÖRÖK 1962, *Taf.* 78; SZÓKE-VÁNDOR 1987, 45. kép 2, 50. kép 8, 51. kép 13; KISS 2000, 62. tábla, 65. tábla, 69. tábla.

⁴¹ KISS 1983, 28. tábla; KOVÁCS 1994, *Abb.* 14.

⁴² SZÓKE-VÁNDOR 1987, 62.

⁴³ TÖRÖK 1962, *Taf.* 85, *Taf.* 88; GOMÓRI 1984, 9. kép.

⁴⁴ VÁZAROVA 1976, 240, *Obr.* 149. 11, valamint *Obr.* 187 és *Obr.* 189.

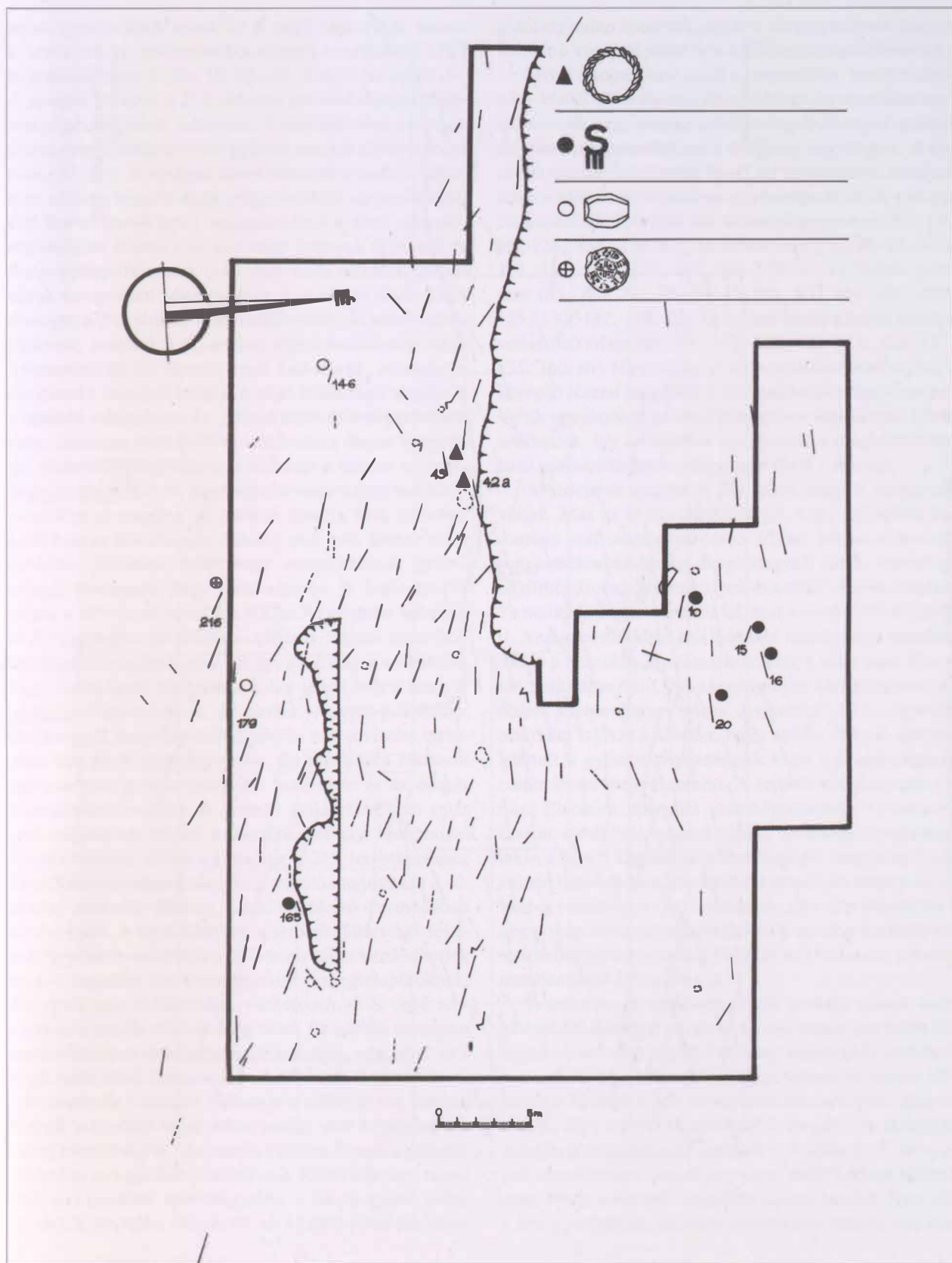
⁴⁵ TÖRÖK 1962, 74, *Taf.* 81; SZÓKE-VÁNDOR 1987, 54. kép 3, 72. kép; KISS 2000, 72. tábla.

⁴⁶ FODOR 1996, 372; KISS 2000, 163, 66. tábla.

⁴⁷ NEPPER 1996, 250–251; NEPPER 2002, 150, 165. tábla.

⁴⁸ SZÓNYI-TOMKA 1985, 116–117.

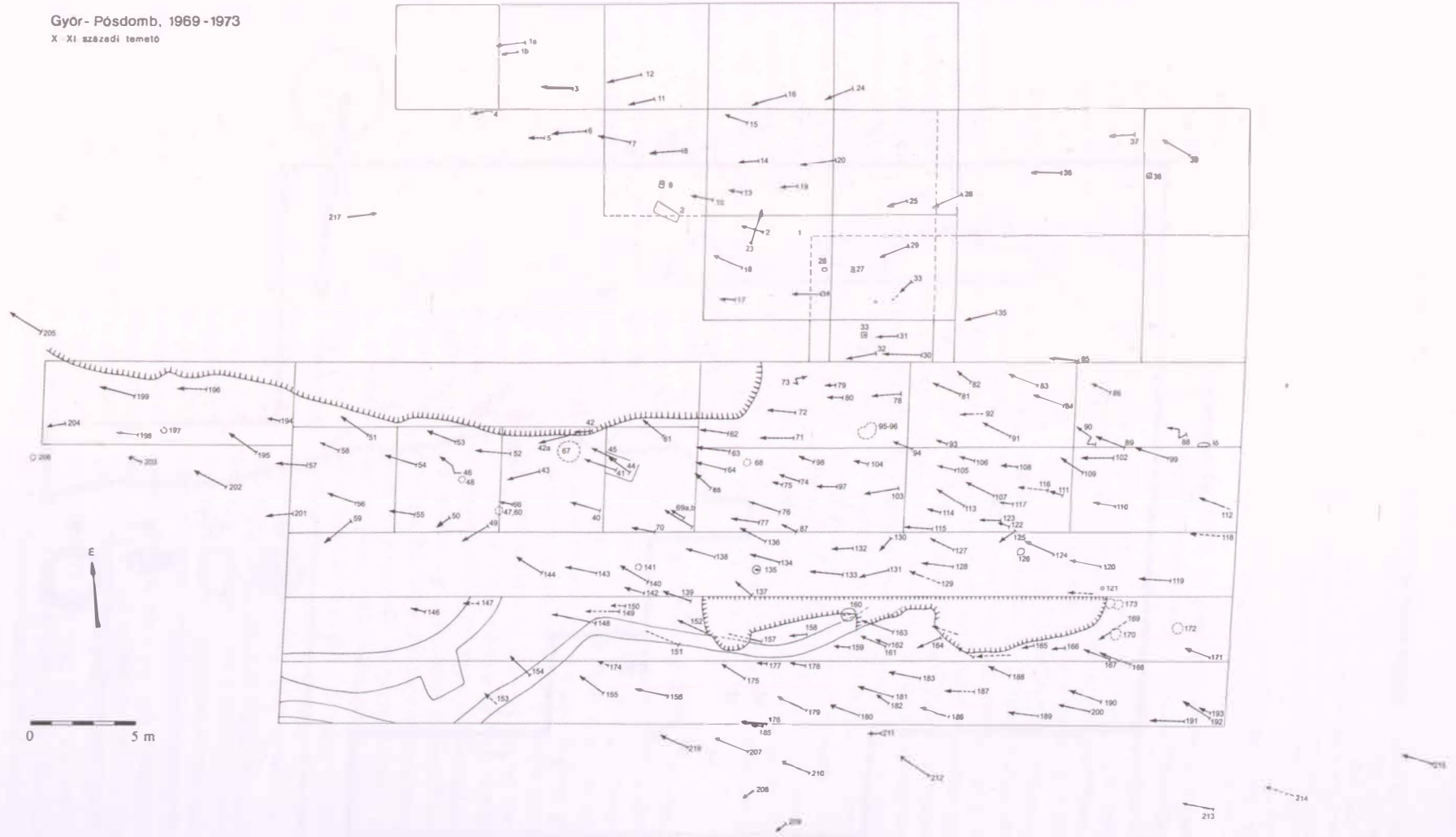
A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

26. kép. Győr-Pós-domb, a temető késői fázisát jelölő leletek

Győr - Pósdomb, 1969 - 1973
X-XI századi temető

A GYŐR-PÓSDOMBI 10-11. SZÁZADI TEMETŐ

27. kép. Győr-Pós-domb, szelvényhatáros temetőterkép

tében gyakoribbak lettek az S végű hajkarikás temetkezések is. Az ezüsthuzalból készült bordázott S végű hajkarikák zöme is (10., 15–16., 20. sírok) is itt került elő. A nyugati oldalon, a 217. sírban a későbbi időszakra jellemző pecsétgyűrűt találtunk. A későbbi sírok sávja talán az ezüsthuzalból fonott gyűrű megjelenésével indul (42a., 43. sír). A nyugati temetőrésznek azonban majdnem a felét a homokbánya megnyitásokor elpusztították. Dél felé a temető kései szakaszát azok a sírok jelezték, amelyekben föliás (146. sír) vagy karneol- (179. sír) és fluoritgyöngyök voltak (146. sír). Ezen a szakaszon találtuk az egyetlen pénzleletet is, I. András (1046–1060) denárját, a 216. sírban. A temetőben már elő nem forduló ékszerek, amelyek a 11. század végi temetőszakaszokra jellemzőek, pl. az ólom S végű hajkarikák, a szögletes átmetszetű huzalból készült S végű hajkarikák alapján is a temetőt valamikor a 11. század harmadik negyedében, talán Salamon (1063–1074) uralkodása idején hagyták fel. Nehezebb meghatározni azonban a temető megnyitásának idejét. Relatív kormeghatározásra egyrészt bizonyos tárgyak megléte (pl. csiholó, tűtartó, kés), másrészt azok hiánya is alkalmas. Például már nem fordult elő a sírokban nyílcsúcs, sasos vagy pentagrammás gyűrű, csörgő, fülesgomb vagy pántkarperec. A legfontosabb mégis a 215-ös sír tanúsága. Talán figyelembe vehetjük az S végű hajkarika feltűnési idejét is. Sajnos nincs biztos fogódzópontunk arra, hogy az Észak-Dunántúlon vagy éppen Győr környékén mikor jelent meg a magyar lakosság viseletében ez az ékszer. A győr-pósdombi közösségnél megtelepedésük idején már a viselet tartozéka volt az S végű hajkarika, de a falucska lakóinak egy része még nem igényelte, nem vette át az ékszer használatát (divatját). A temető délkeleti részén (már ami megmaradt belőle) kisméretű, vékony, bronzhuzal S végű karikák voltak a sírokban, a 215. temetkezéshez hasonlóan. Mindezek alapján a temető megnyitása a 10. század második felében, talán az utolsó harmadában történhetett. A temetkezések a temető feltártsági fokának figyelembevételével a 215-ös sír táján kezdődhettek meg, s legalább két csoportja volt a megtelepülőknek. Az egyik már felhasználta viseletében az S végű hajkarikát, a másik viszont még nem. Ez utóbbi csoport a temető középső részébe temette halottait, oda, ahol az S végű hajkarikák hiányoznak. Az S végű hajkarikát viselő népesség a kezdeti időben is a szélre (a bal oldalra) szorult, a későbbi időszakban pedig – bár anyagilag némileg megerősödve – az északi oldalra. Ennek a központi résznek nyugat felé feltehetően a 40. sír a határa, mivel ettől nyugatabbra már megjelent a fonott gyűrű (42a., 43. sír). Kelet felé a 200. és 85. sír közötti vonal tekinthe-

tő bizonytalan határnak, azzal a megjegyzéssel, hogy a 131. sír e vonaltól jelentős mértékben nyugatabbra esik.

Mivel a temetőnek mind a megnyitása, mind a záródása körüli időszakának sírjai felében-harmadában maradtak csak meg, csupán a viszonylag ép középső szakasz alapján következtethetünk a közösség nagyságára. A középső részhez körülbelül 40–45 sír tartozhatott, amelyek azonos időben élő felnőtt- és gyermekpopulációk generációit tükrözik. Közülük hat sírban nő nyugodott (62., 64., 69., 128., 134., 136. sír), 11 sírban férfi (71., 76–77., 103., 113., 115., 124., 129., 133., 137–138. sír) és 16-ban gyermek (65., 68., 70., 72., 74–75., 94., 97., 104–106., 108., 125., 130., 132., 158. sír). Tíz sírnak nincs a halott nemére vonatkozó adata (63., 98., 107., 114., 122–123., 126–127., 135., 160. sír). Ha ezek mind azonos időben éltek, akkor a középső részen legfeljebb 10–12 családdal számolhatunk. Velük egyidejűleg az oldalszárnyakon temetkezők közül is élhettek, így a település virágkorában megközelítőleg húsz család élhetett mintegy száz fővel a faluban.

A sírleletek alapján a falu lakói nagyon szegények voltak. Már az is figyelmeztető jel, hogy 217 sírből háromban volt csupán karperec. Ehhez képest a homokmégy-székesi közösség dúsgazdagnak tűnik, hiszen ott 68 sírből 16-ban találtak ilyen ékszert.⁴⁹ A Pósdombon 73 mellékletes sírt tártunk fel, ami a sírok 34%-át jelenti. Az egyes sírokban talált ékszer mennyisége azonban rontja a látszólag jó százalékos arányt (akár csak Tiszalúc-Sarkadpusztán).⁵⁰ A szegénységre utal a számos páratlan, illetve vegyes páros „hajkarika” és az egyetlen pénzlelet is. Azt a kérdést, hogy ebben mennyi szerepe lehetett a győri várispánságnak vagy a püspökségnek, nehéz lenne megválaszolni. A temető csontanyagát Juhász Eleonóra vizsgálta szakdolgozatában.⁵¹ Elemzése szerint rendkívül rosszul táplált és beteges populáció lakta a falut.⁵² Ugyanakkor szembeűnő, hogy a nyilvánvalóan keresztény lakosság körében milyen erősen élt tovább a babonák és régi hiedelmek sora. Ezt bizonyítja a négy zsugorítva eltemetett halotton kívül a legalább két ételmellékletes sír (húsétel/állatcsont), valamint a temetőszélen talált lókoponya is.

A temetkezési szokások között szokták a sírok bolygatását, feldúlását is említeni. Ez nyilvánvalóan hibás fel fogás, hiszen nem a temetkezéshez kapcsolódó szokásról van szó. Az egyik típusú bolygatás jelenkori. Pontos időponthoz köthető a déli temetőszakaszon húzódo, alapvetően K–Ny-i irányú, de többször is megtörő vonalú árok, amelyben világháborús emlékeket találtunk. A délnyugati temetőszélen viszont egy olyan árok részletét találtuk meg, amely a temetőt megelőző időben készült. Erre utal a 147. gyermeksírről, melynek csontjaiból semmi sem ma-

⁴⁹ GALLINA–HAJDRIK 1998, 157.

⁵⁰ KOVÁCS 1986, 221.

⁵¹ JUHÁSZ 1999.

⁵² TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000, 264, 41. jegyzet, Pósa et al. 2014, 545.

radt volna ránk, ha a temetkezés kora után készült volna az árok. Az árok keleti és északi végét nem sikerült megfigyelni, mert vagy nem ásták elég mélyre, és kikopott a humuszrétegben, vagy eleve nem volt hosszabb. Az árok feltárt szakasza teljesen leletmentes volt. A temető két sírjának földjében is előkerült cserépdarab ugyanakkor talán arra utalhat, hogy a temető létesítése előtti időben egy-egy kunyhó állt a területen. A másik fajta bolygatás sokkal számosabb volt, és a sírrablás körébe szokták utalni. De hogy mit vihettek volna el a 95–96., 106., 112., 126., 128., 147. és más sírokból, amelyekben eredetileg

sem volt melléklet, el nem tudom gondolni. Ezzel szemben nem nyúltak a „gazdag” sírokhoz.

Mivel a Pös-domb a Rába árterében szigetként emelkedik ki, valószínű, hogy lakói halászok (is) voltak. Gazdálkodásukban mindenképpen jelentős szerepet játszott a Rába és az ártéri gazdálkodás. Sajnos okleveles források a környéken nem jeleznek települést,⁵³ így a falu neve ismeretlen. A domb neve ugyan személynévi eredetűnek látszik, adatunk erre sincs. A rajta létesített temető és vele együtt a falu használata is egy évszázad múltán megszűnt, s a falu népe egy templomos helyre települt át.

THE 10TH-11TH CENTURY CEMETERY OF GYŐR-PÓS-DOMB

Mária Albeker and Károly Mesterházy carried out the exploration of a public cemetery between 1969 and 1973 in Győr, in Pös-domb (Pös-hill), after the opening of a sand mine. The hill is located in the floodplains of the River Rába, to the south-west of Győr, and the cemetery was situated on the southern side of the hill. Its layout was elongated and oval; its longitudinal axis had an east-west direction. The earthworks destroyed half of the western part, and almost the entirety of its eastern side. The number of graves rescued was 217, however, the total number of graves may have been 270–280.

Based on the grave finds, the cemetery was opened on the eastern side, though only one grave remained here (grave No. 215). The graves were younger and younger from the east towards the west. Chronologically the middle phase of the cemetery was located in the central section of the central axis, around graves No. 94, and No. 136. The youngest section of the cemetery was at its western end, around grave No. 217. The central core of the cemetery, which also belonged to the younger parts, was between a younger northern, and a younger southern wing. The only grave with coin find was situated in the southern side (grave No. 216), where we found a coin of King Andrew I. (r. 1046–1060). On this side, fluorite and carnel bead also showed the date of the burials in the youngest graves. A separate group was formed on the northern side of the cemetery, which we can date to the third quarter of the 11th century on the basis of the ribbed hair hoops with an S-shaped finish. The seal ring found in grave No. 217 started to appear in graves from the 11th century, so its being there also refers to a similar date. The earliest grave is No. 215, of a woman, where bracelets and a small bronze hoop with an S-shaped finish indicate that the grave can be dated to the last third of the 10th century. The lower part of the shirt neck mounts from the 10th century was secondarily threaded into the necklace in grave No. 65.

The people of the village, who had used the cemetery for about a century, seem to be very poor. It is supported by the fact that we found bracelets (5 pieces) in three graves (No. 8, 136, and 215) only, and torques in two graves (No. 94 and 136). Furthermore, there was little jewellery, little silver jewellery, the earrings were often single, or the two pieces of the pair of earrings were different, and only one coin was found in the whole cemetery. At the same time, the inhabitants' superstitious beliefs were strikingly manifested in their burial customs, while they could not be unbaptized in a few kilometres distance from the episcopal seat. The crouched burials (graves No. 46, 73, 88, 90), the horse skull buried at the edge of the cemetery, the egg placed next to the head of the deceased (grave No. 128), the roast meat given as a provision for the journey (graves No. 59, and 126) characterised their beliefs. The dead were often buried in a coffin, though the wooden remains of a coffin could only be found in two cases. The hinges and nails also reveal the existence of coffins. Superposition was relatively common in the cemetery, and according to the anthropological investigations, it meant a woman's and a child's grave. In the case of a young woman it can be regarded as the mother's and her child's grave, but in the case of an elderly woman, as a child's and its grandmother's grave. They deviated from the customary west-east siting in two cases, there was a grave of east-west (grave No. 217), and one of north-south (grave No. 23) siting. Apart from the common grave finds, the less customary ones are a bone needle case (grave No. 23), and three pendant glass beads among the beads of grave No. 217, which have their similes in Galiče, in Bulgaria. It is possible that these are metal bead imitations.

The cemetery and its village were situated in the area of the royal county (comitatus/várispánság) of Győr, it might have belonged to the bishoprics of Győr, but there are not any chartered data on it, thus, we do not know its name, either.

⁵³ Lásd Győr megye térképe (GYŐRFFY 1987).

IRODALOMJEGYZÉK

- ALBEKER 1970 Albeker M.: Győr-Pósdomb. *RégFüz* I: 23 (1970), 64.
- ALBEKER 1970a Albeker, M.: Győr-Pósdomb. *ArchÉrt* 97 (1970), 316.
- BAKAY 1966 Bakay, K.: Gräberfelder aus den 10.–11. Jahrhunderten in der Umgebung von Székesfehérvár und die Frage der fürstlichen Residenz I. *Alba Regia* 6–7 (1965–1966): 1966, 43–88.
- BAKAY 1978 Bakay K.: Honfoglalás- és államalapítás kori temetők az Ipoly mentén. *StCom* 6 (1978).
- BALOGH 1980 Balogh I.: Lókoonya. In: *Magyar Néprajzi Lexikon III.* Szerk.: Ortutay Gy. Budapest 1980, 464–465.
- BÁRDOS 1978 Bárdos E.: Középkori templom és temető Kaposvár határában (Előzetes jelentés a leletmentő ásatásról). *SMK* 3 (1978), 187–231.
- BENDE–LÖRINCZY 1997 Bende L.–Lörinczy G.: A szegvár-oromdűlői 10–11. századi temető. *MFME StudArch* 3 (1997), 201–285.
- BÖKÖNYI 1978 Bökönyi S.: Árpád-kori magyar szokás analógiája: kiaggatott lókoonyák közel-keleti falvakban. *ArchÉrt* 105 (1978), 91–94.
- BÖKÖNYI 1980 Bökönyi, S.: Eine Analogie der árpádenzeitlichen ungarischen Sitte: Aufgespissste Pferdeköpfe in nahöstlichen Dörfern. *MittArchInst* 8–9 (1978–1979): 1980, 161–164.
- ČAPLOVIČ 1954 Čaplovič, P.: Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom. *SlovArch* 2 (1954), 5–50.
- CSALLÁNY 1959 Csallány, D.: Ungarische Zierscheiben aus dem X. Jahrhundert. *ActaArchHung* 10 (1959), 281–325.
- DIENES 1964 Dienes I.: A karancslapujtői honfoglalás kori öv és mordvinföldi hasonmása. *ArchÉrt* 91 (1964), 18–40.
- DIENES 1972 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok.* Budapest 1972.
- DOMBAY 1960 Dombay J.: Árpád-kori temetők Baranyában I. *JPMÉ* 5 (1960), 135–158.
- FODOR 1996 Fodor I.: Hajdúdorog-Gyúlás. In: HMK 229–231.
- FODOR 1996a Fodor I.: Sorokpolány. In: HMK 372–373.
- FUSEK 1998 Fusek, G.: Gräber mit Árpádenmünzen aus dem Gräberfeld von Šindolka in Nitra. *SlA* 46/1 (1998), 71–118.
- FUSEK 2012 Fusek, G.: Chronologische Fragen der Nitraer Gräberfelder des 10.-11. Jahrhunderts: das Fallbeispiel Nitra-Šindolka. In: *Die Archäologie der frühen Ungarn.* Hrsg.: Tobias, B. [RGZM – Tagungen 17.] Mainz 2012, 89–112.
- GALLINA–HAJDRIK 1998 Gallina, Zs.–Hajdrik G.: 10–11. századi temetőrészlet Homokmégy-Székesen. *Cumania* 15 (1998), 133–178.
- GALLINA–VARGA 2011 Gallina, Zs.–Varga S.: Avar kori településrészlet és temető Versend-Rasztina-dűlőn. *MFME StudArch* 12 (2011), 375–392.
- GIESLER 1981 Giesler, J.: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. *PZ* 56 (1981), 3–167. <https://doi.org/10.1515/prhz.1981.56.1.3>
- GÖMÖRI 1984 Gömöri J.: XI. századi temető Szakonyban. Appendix: Pap I.: A szakonyi XI. századi temető embertani anyagának vizsgálata. *CommArchHung* 1984, 81–108.
- GYÖRFFY 1987 Györffy Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II.* Budapest 1987.
- HANULIAK–REJHOLCOVÁ 1999 Hanuliak, M.–Rejholcová M.: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie) Vyhodnotenie.* Bratislava 1999.
- HLATKY 1938 Hlatky M.: *A magyar gyűrű.* Budapest 1938.
- HMK *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Révész L., Wolf M. és M. Nepper I. közreműködésével szerk.: Fodor I. Budapest 1996.
- HORVÁTH 2004 Horváth C.: Lánccszerek a honfoglalás kori leletanyagban. *MFME StudArch* 10 (2004), 459–482.
- JUHÁSZ 1999 Juhász E.: *Metodikai tanulmány Győr-Pósdomb 10–11. századi temetőjének embertani anyagán.* [Kézirat – ELTE TTK Embertani Tanszék szakdolgozat.] Budapest 1999.

A GYÖR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

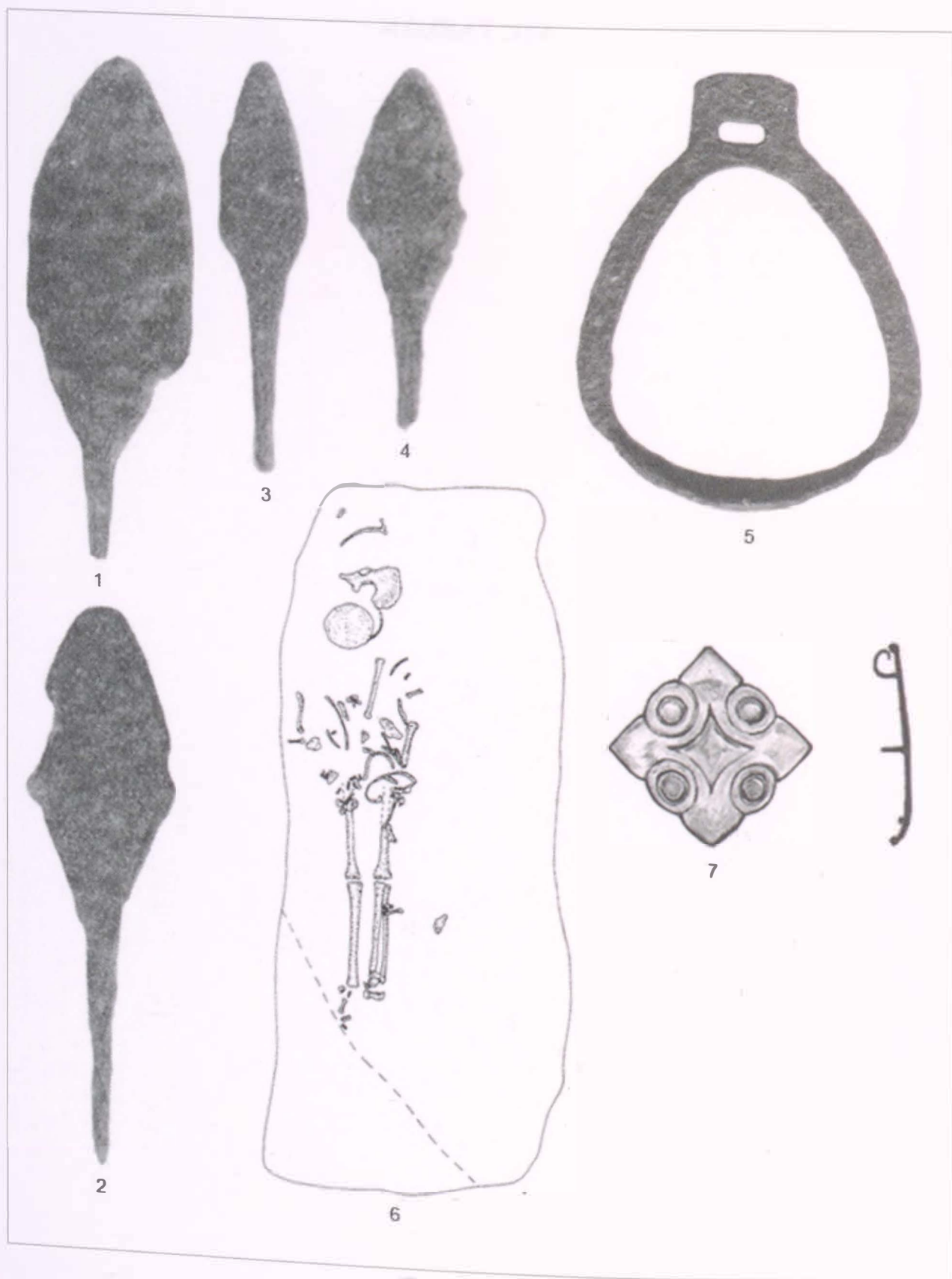
- KÁROLY 1979 Károly S. L.: A halott lakodalma. In: *Magyar Néprajzi Lexikon II.* Szerk.: Ortutay Gy. Budapest 1979, 445–448.
- KISS 1967 Kiss A.: A sellyei Árpád-kori temető. *JPMÉ* 12 (1967), 69–72.
- KISS 1983 Kiss A.: *Baranya megye X–XI. századi sírleletei.* [Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga 1.] Budapest 1983.
- KISS 2000 Kiss G.: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei.* [MHKÁS 2.] Szombathely 2000.
- KISS 2005 Kiss G.: Két szomszédos, kora Árpád-kori temető Szombathelyen. In: „... A halál árnyékának völgyében járok...” *A középkori templom körüli temetők kutatása.* Szerk.: Ritoók Á.–Simonyi E. [OpHung 6.] Budapest 2005, 151–162.
- KOVÁCS 1986 Kovács L.: A tiszalúc-sarkadpusztai (Borsod-Abaúj-Zemplén m.) 11. századi magyar temető (előzetes jelentés). *ArchÉrt* 113 (1986), 218–223.
- KOVÁCS 1994 Kovács, L.: *Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs.* [VAH 6.] Budapest 1994.
- KOVÁCS 2008 Kovács, L.: *Vulvae, Eyes, Snake Heads. Archaeological finds of Cowrie Amulets.* [BAR IS 1846.] 2008. <https://doi.org/10.30861/9781407303338>
- KRUPICA 1978 Krupica, O.: Stredoveké Krásno. *Západné Slovensko* 5 (1978), 169–333.
- MAROSI 1969 *A középkori művészet világa.* Összeállította: Marosi E. Budapest 1969.
- MÉRI 1964 Méri I.: Kiaggatott lókoponyák Árpád-kori falvainkban. *ArchÉrt* 91 (1964), 111–115.
- MESTERHÁZY 1971 Mesterházy K.: Győr-Pósdomb. *RégFüz* I: 24 (1971), 58.
- MESTERHÁZY 1974 Mesterházy K.: Győr-Pósdomb. *RégFüz* I: 27 (1974), 73.
- MESTERHÁZY 1990 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. *FolArch* 41 (1990), 87–113.
- MESTERHÁZY 1991 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. *FolArch* 42 (1991), 145–174.
- MESTERHÁZY 1997 Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok tárgyi emlékei. *Életünk* 35 (1997/1), 30–67.
- MESTERHÁZY 1998 Mesterházy K.: Társadalmi struktúrák régészeti vizsgálata. In: *Az Alföld társadama.* Szerk.: Novák L. Nagykőrös 1998, 19–45.
- MESTERHÁZY 2013 Mesterházy, K.: Das Gold der landnehmenden Ungarn (10. Jh.). In: *Macht des Goldes, Gold der Macht.* Hrsg.: Hardt, M.–Heinrich-Tamáská, O. Weinstadt 2013, 483–497.
- MRT 10 Jankovich B. D.–Medgyesi P.–Nikolin E.–Szatmári I.–Torma I.: *Békés megye régészeti topográfiája. Békés és Békéscsaba környéke.* [Magyarország régészeti topográfiája 10.] Budapest 1998.
- NEPPER 1996 M. Nepper I.: Püspökladány–Eperjesvölgy. In: HMK 245–256.
- NEPPER 2002 M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II.* [MHKÁS 3.] Budapest–Debrecen 2002.
- NEVIZÁNSKY 1979 Nevizánsky, G.: Pohrebisko z konca 9. a z 10. storočia v Bešeňove. *SlA* 27 (1979), 375–404.
- PÓSA et al. 2014 Pósa A.–Köhler K.–Maixner F.–Zink A.–Sola Ch.–Pálfi Gy.–Mende B. G.: Egy Árpád-kori temetőben fellelt Patt-gibbus-os eset molekuláris és morfológiai vizsgálata. In: *Hadak útján XXIV. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája.* Esztergom 2014. november 4–6. Szerk. Major B.–Sudár B.–Türk A. Piliscsaba–Budapest 2014, 545–550.
- REJHOLCOVÁ 1995 Rejholcová, M.: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie).* [ASM – Fontes 15.] Nitra 1995.
- RÉVÉSZ 2000 Révész L.: Hitelesítő ásatás a tuzséri honfoglalás kori temető területén. *JAMÉ* 42 (2000), 7–32.
- RÉVÉSZ 2002 Révész L.: Honfoglalás kori temető Tiszanána-Cseh tanyán. *FolArch* 49–50 (2001–2002): 2002, 263–303.
- SÓS 1971 Cs. Sós Á.–Parádi N.: A csátaljai Árpád-kori temető és település. *FolArch* 22 (1971), 105–120, 139–140.

A GYŐR-PÓSDOMBI 10–11. SZÁZADI TEMETŐ

- SZABÓ 1976 Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában III. A temető leírása és rendellenes temetkezéseinek párhuzamai. *EMÉ* 14 (1976), 17–89.
- SZABÓ 1980 Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. *EMÉ* 16–17 (1978–1979): 1980, 45–136.
- SZABÓ 1981 Szabó J. Gy.: A Mátra-vidéki avar kori temetők állatsont leleteinek néhány tanulsága. *SzMMÉ* 1981, 65–69.
- SZÉLL 1941 Széll M.: XI. századi temetők Szentes környékén *FolArch* 3–4 (1941), 231–255.
- SZŐKE–VÁNDOR 1987 Szőke B. M.–Vándor L.: *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője*. [Fontes ArchHung] Budapest 1987.
- SZŐNYI–TOMKA 1985 T. Szőnyi E.–Tomka P.: Győrszentiván-Söprűshegy: későrómai és kora Árpád-kori temető. *CommArchHung* 1985, 97–123.
- TAKÁCS–PASZTERNÁK 2000 Takács M.–Paszternák I.: A Győr-Homokgödröki 10–11. századi temetőrészletek és település. *Heves Megyei Régészeti Közlemények* 2 (2000), 253–309.
- TETTAMANTI 1971 Tettamanti S.: A Zalavár-Községi I. számú XI. századi temető. *ArchÉrt* 98 (1971), 216–244.
- TETTAMANTI 1975 Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975), 79–123.
- TOMKA 1972 Tomka P.: Adatok a Kisalföld avar kori népességének temetkezési szokásaihoz. *Arrabona* 14 (1972), 27–73.
- TOMKA 1978 Tomka P.: Adatok a Kisalföld avarkori népességének temetkezési szokásaihoz III. Koporsóhasználat a tápi temetőben. *Arrabona* 19–20 (1977–1978): 1978, 17–108.
- TOMKA 2000 Tomka P.: Régészeti kommentár a Lébény–Kaszás 10–11. századi temető 44. sírjának trepanált koponyaleletéhez. *Arrabona* 38 (2000), 63–96.
- TÖRÖK 1962 Török, Gy.: *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*. [ArchHung 39.] Budapest 1962.
- VÁŽAROVA 1976 Vážarova, Ž.: *Slaváni i prabálgari: po dani na nekropolite ot VI-XI v. na teritorijata na Bálgariá*. Sofiá 1976.

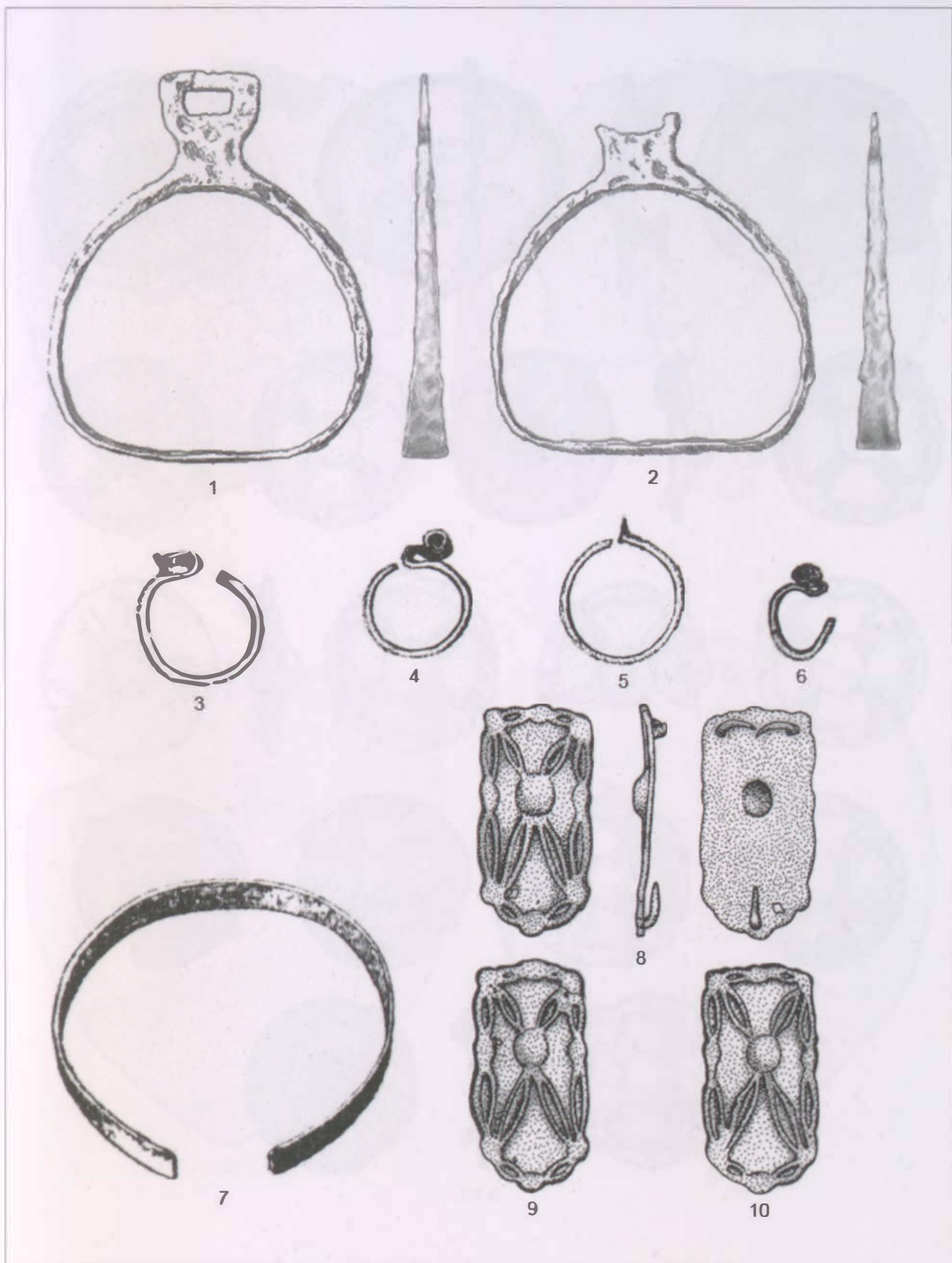
XII. TÁBLÁK

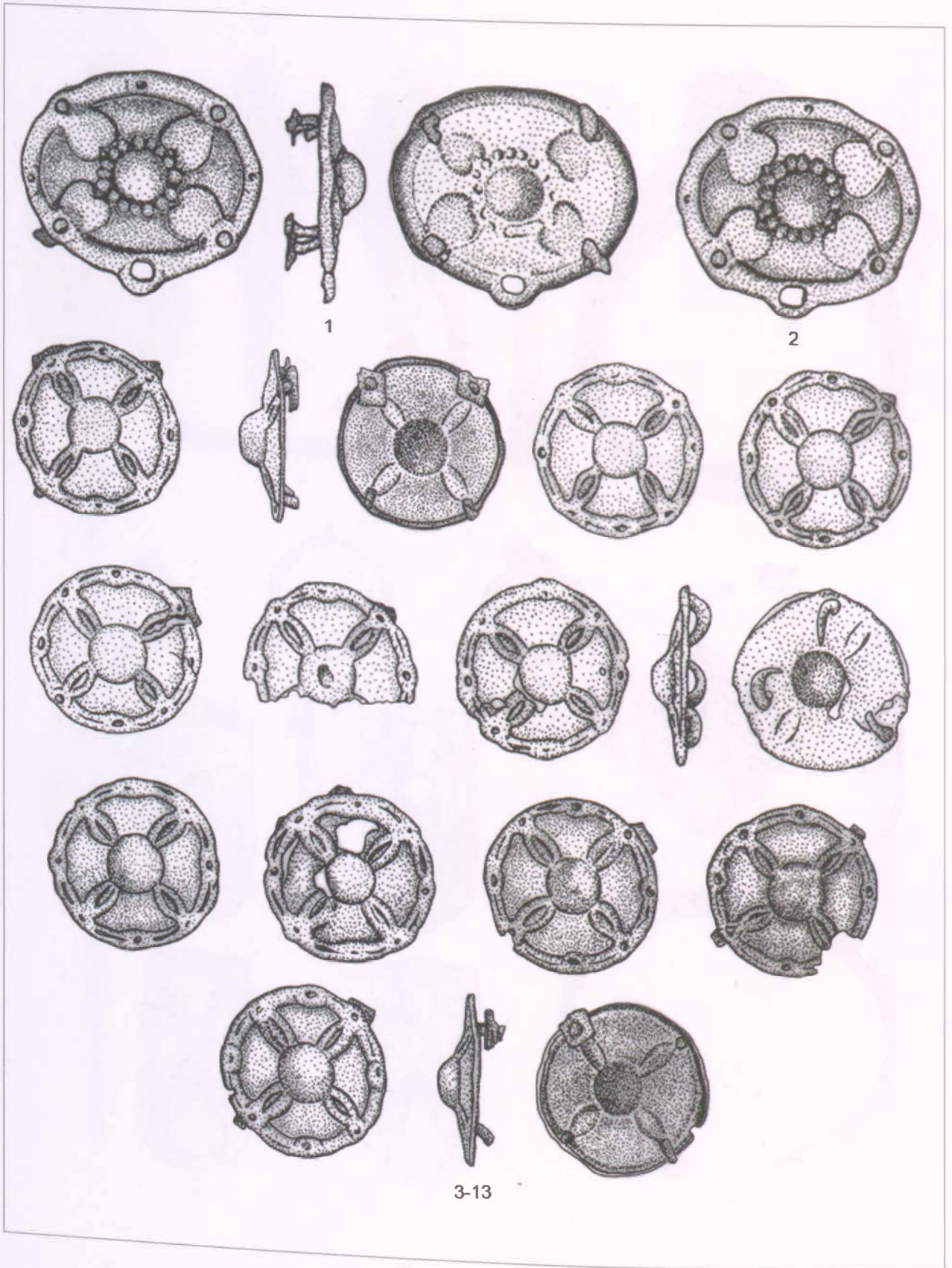
1. tábla. 1–5: Csikvánd-Csikvándi kavicsos, Enese-Szabadság u. 72., 6: 5. sír, 7: 3. sír

XII. TÁBLÁK

2. tábla. 1-2: Écs-Tódomb, 3-6: Gönyű-Dunapart, 7-10: Gyömöre-Friedrich Károly kertje

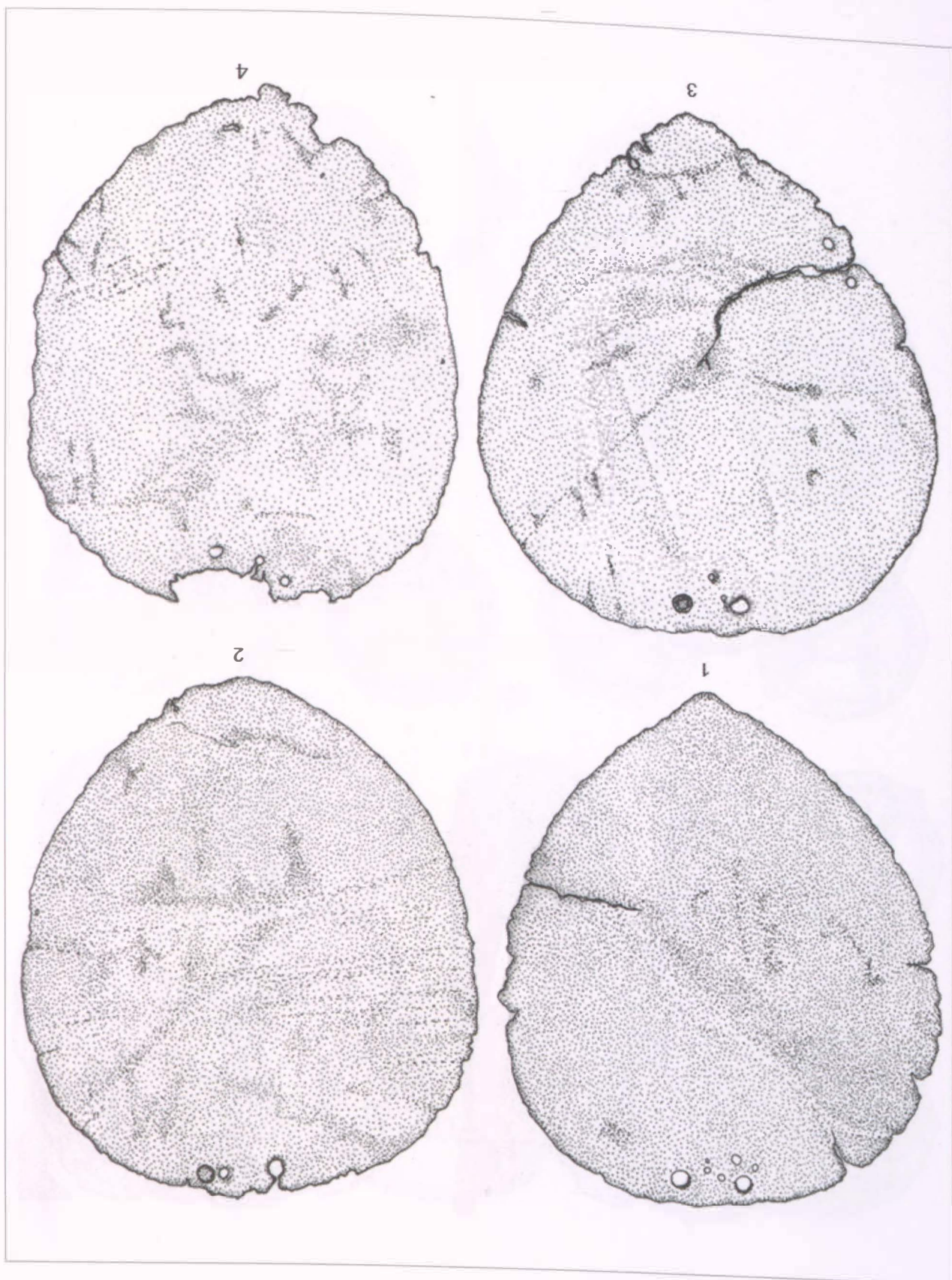
XII. TÁBLÁK

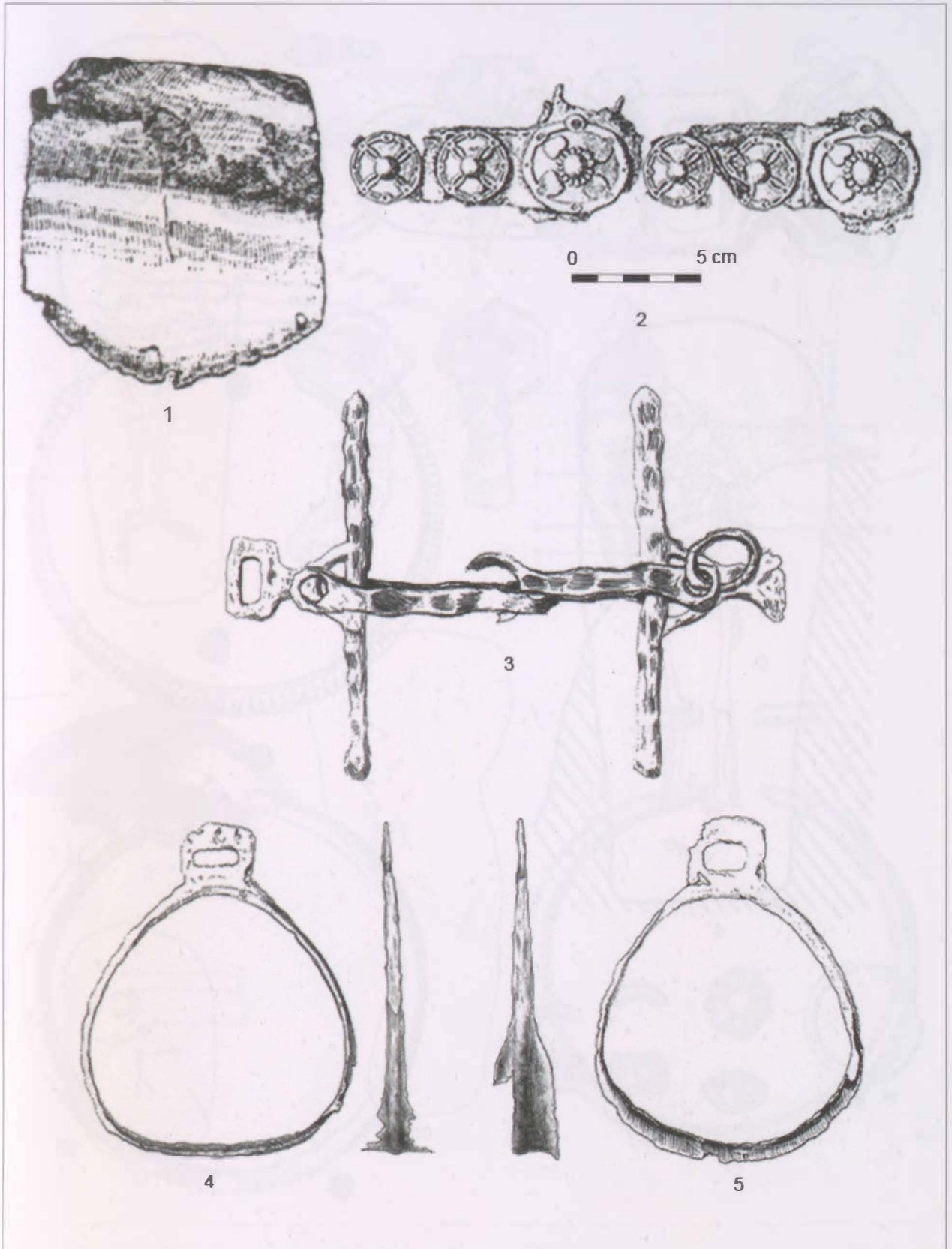
3. tábla. Gyömöre-Friedrich Károly kertje

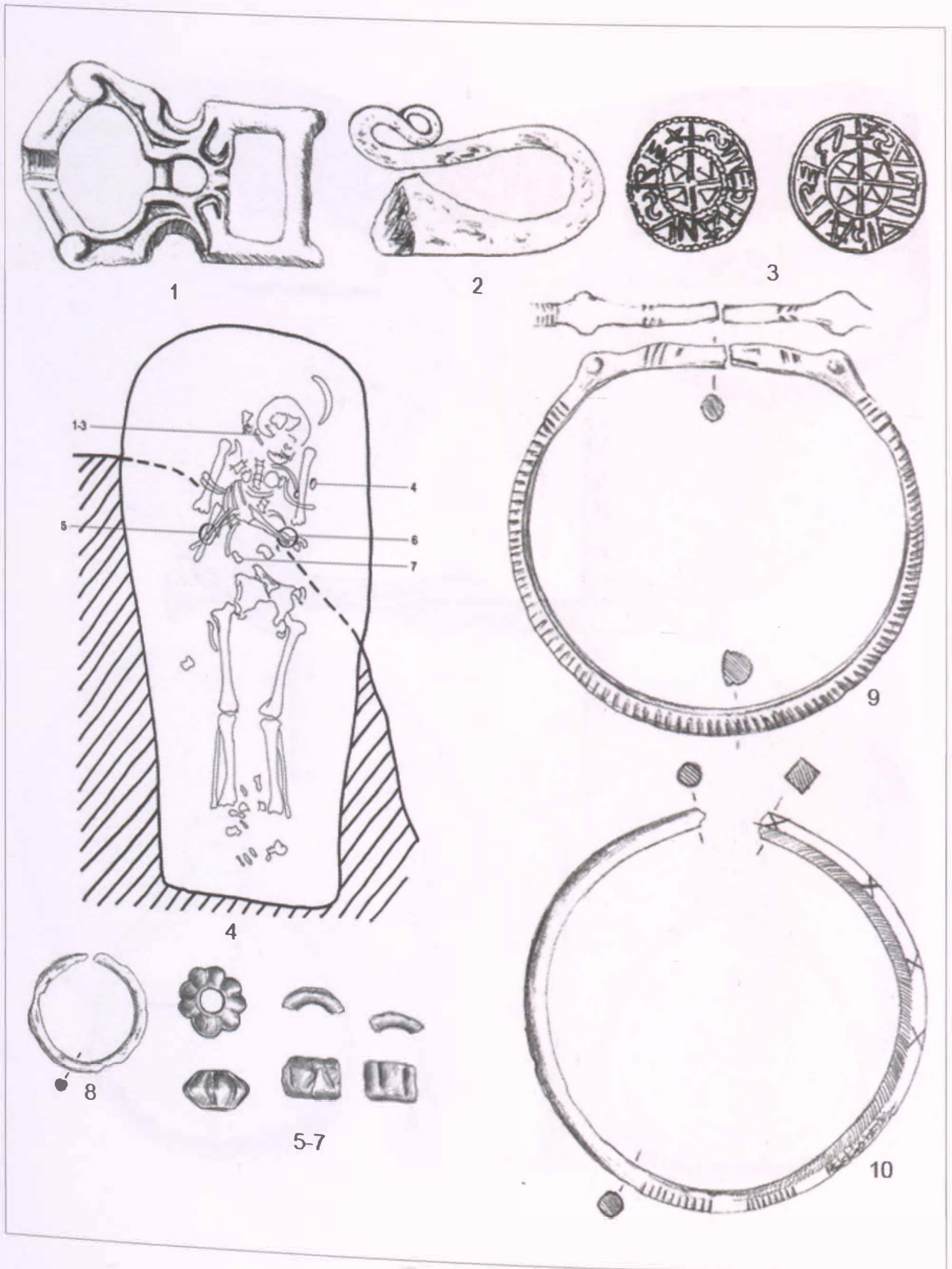
4. tábla. Gyömöre-Friedrich Károly kertje

XII. TÁBLÁK

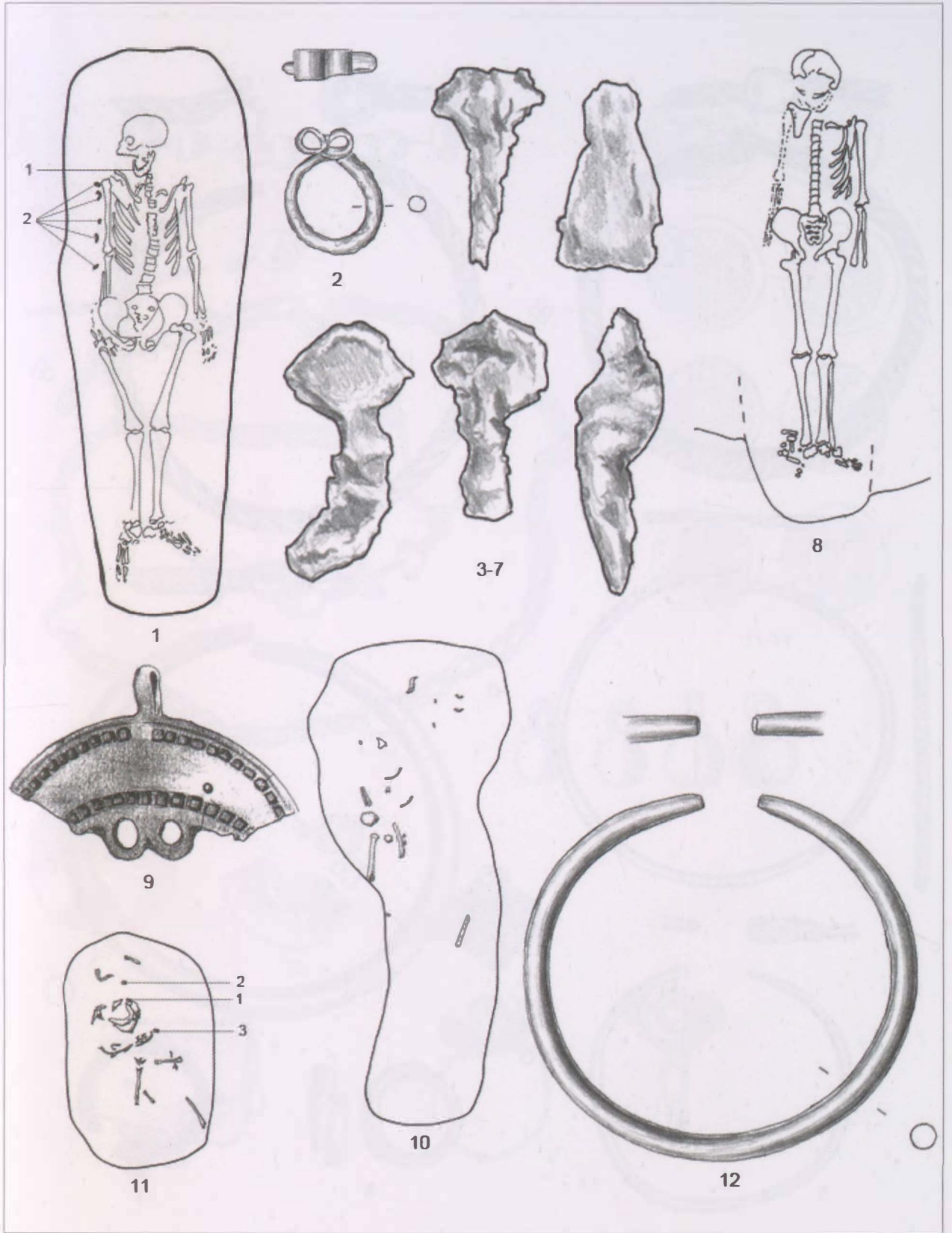

6. tábla. Gyömöre-Friedrich Károly kertje

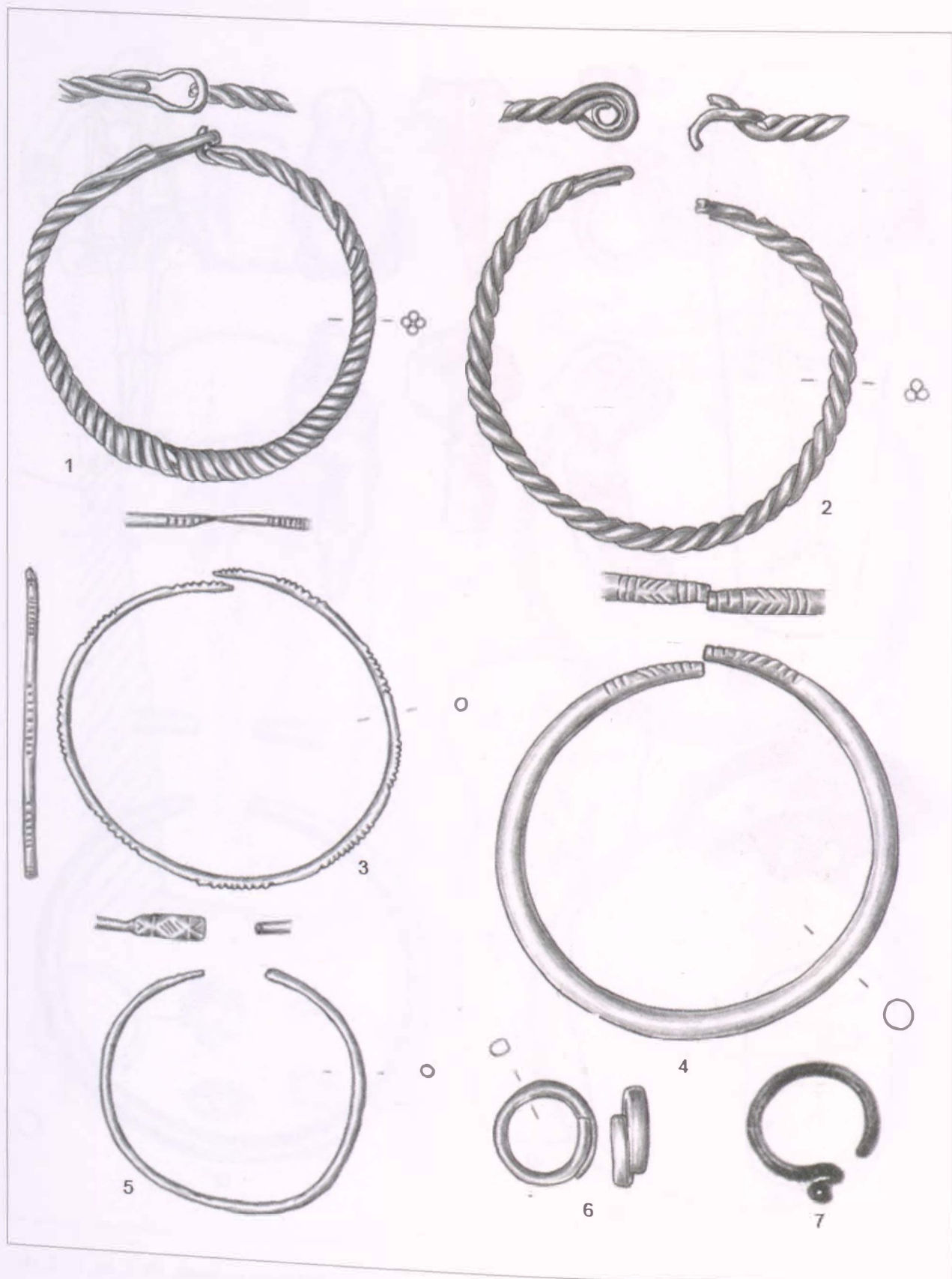

7. tábla. Győr-Bácsa, Szent Vid, 1-3: 16. sír, 4-10: 17. sír

XII. TÁBLÁK

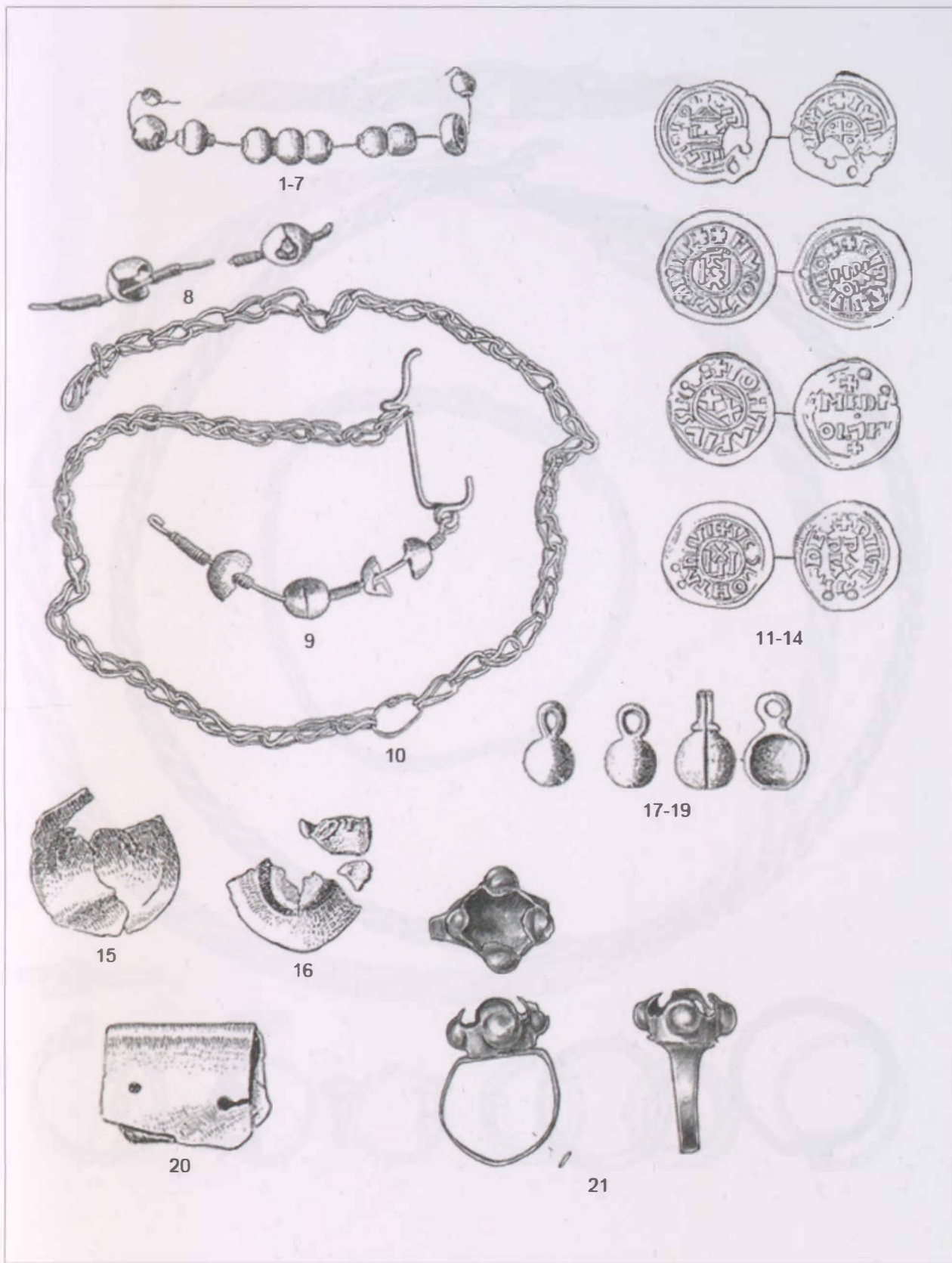

8. tábla. Győr-Bácsa, Szent Vid, 1-7: 19. sír, 8: 20. sír, 9: Győr-Belváros, Győr-Fővenyes-domb, 10: 1. sír, 11: 2. sír, 12: Győr-Lehel' u.

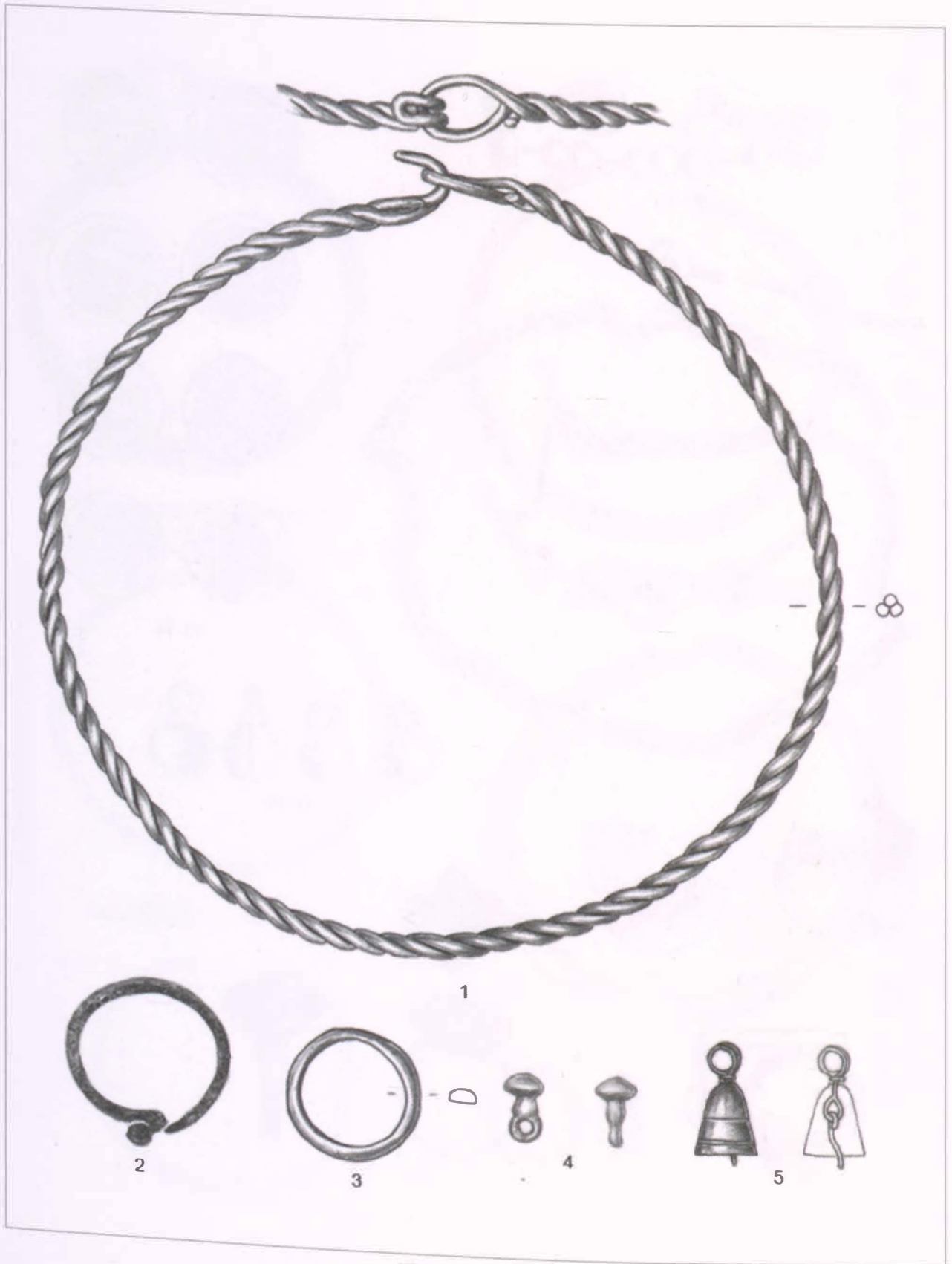
9. tábla. 1-6: Győr-Lehel u., 7: Győr-Székesegyház

XII. TÁBLÁK

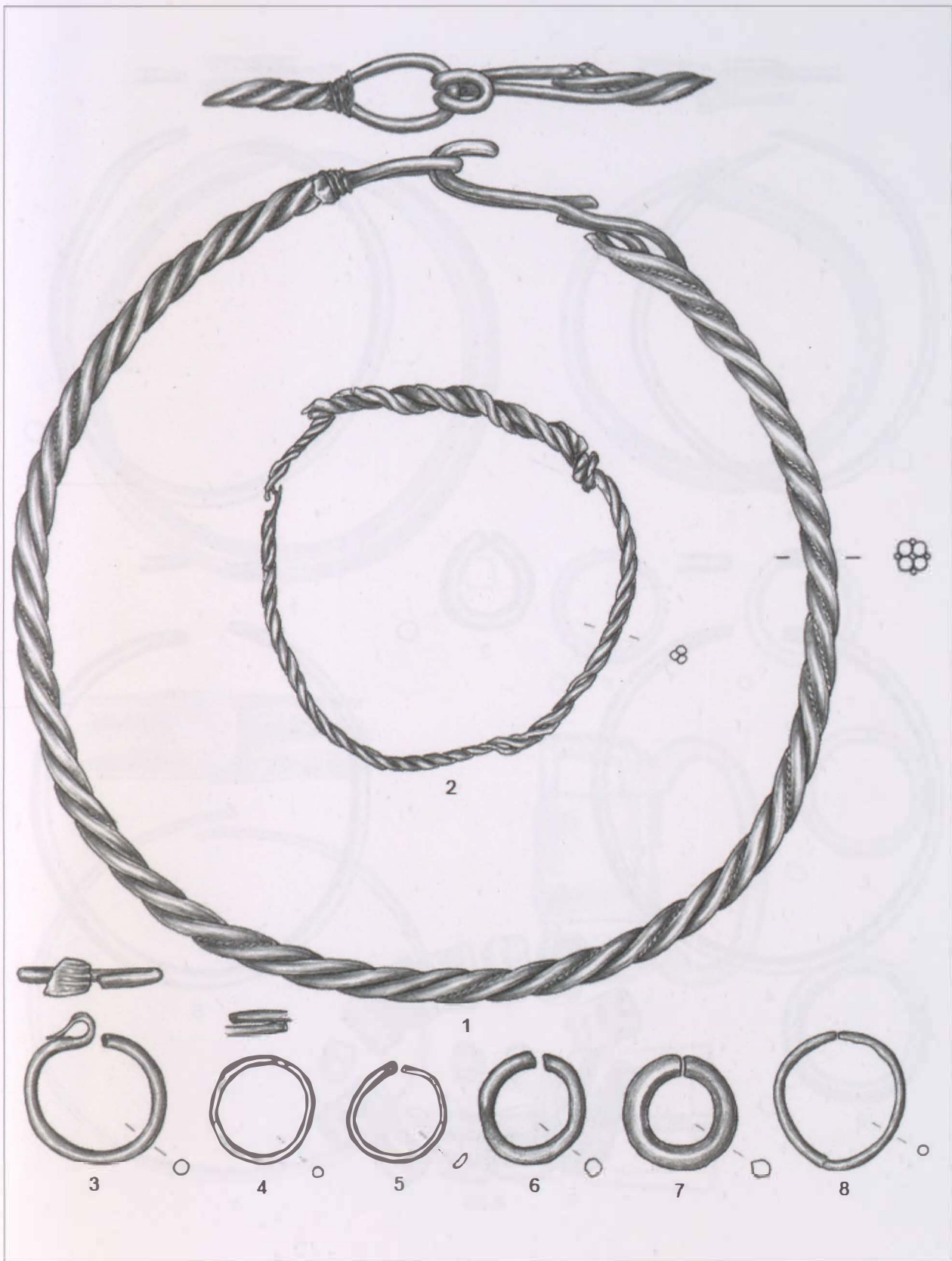
10. tábla. Győr-Téglavető-dűlő 47. sír

XII. TÁBLÁK

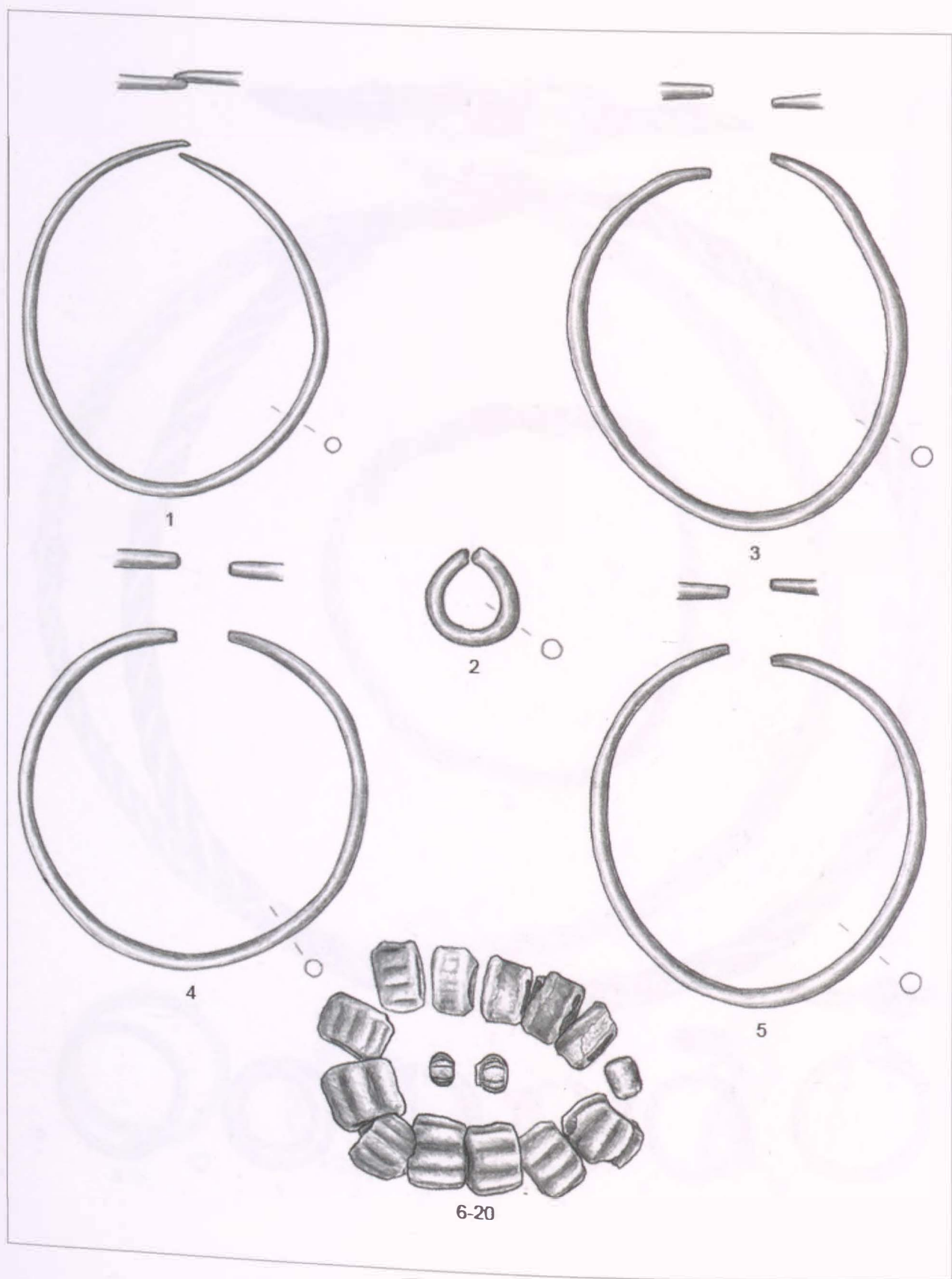

11. tábla. Győr-Téglavető-dűlő, 1: 593. sír, 2: 608. sír, 3: 640. sír, 4-5: 754. sír

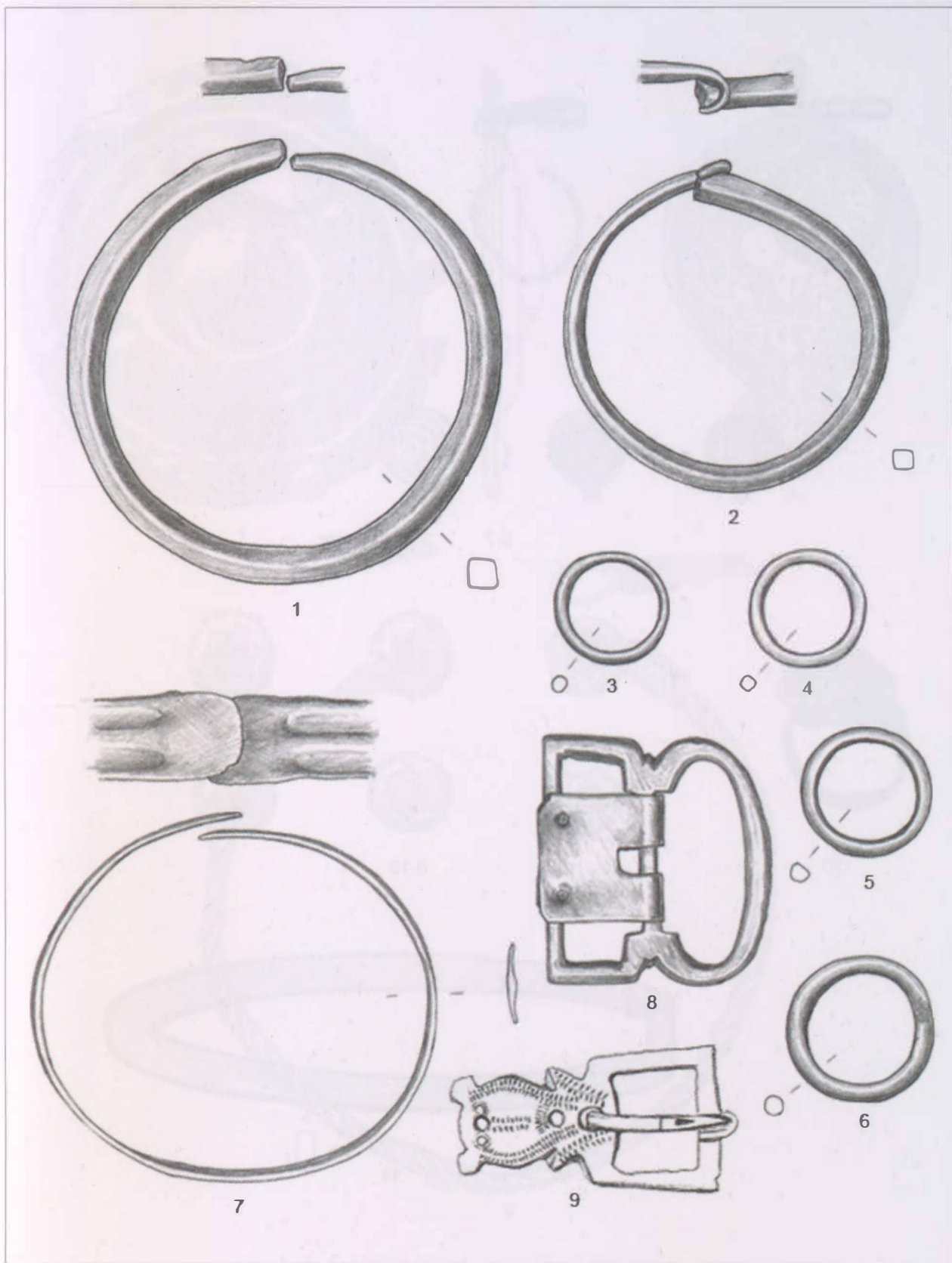
XII. TÁBLÁK

12. tábla. Győr-Újszállások

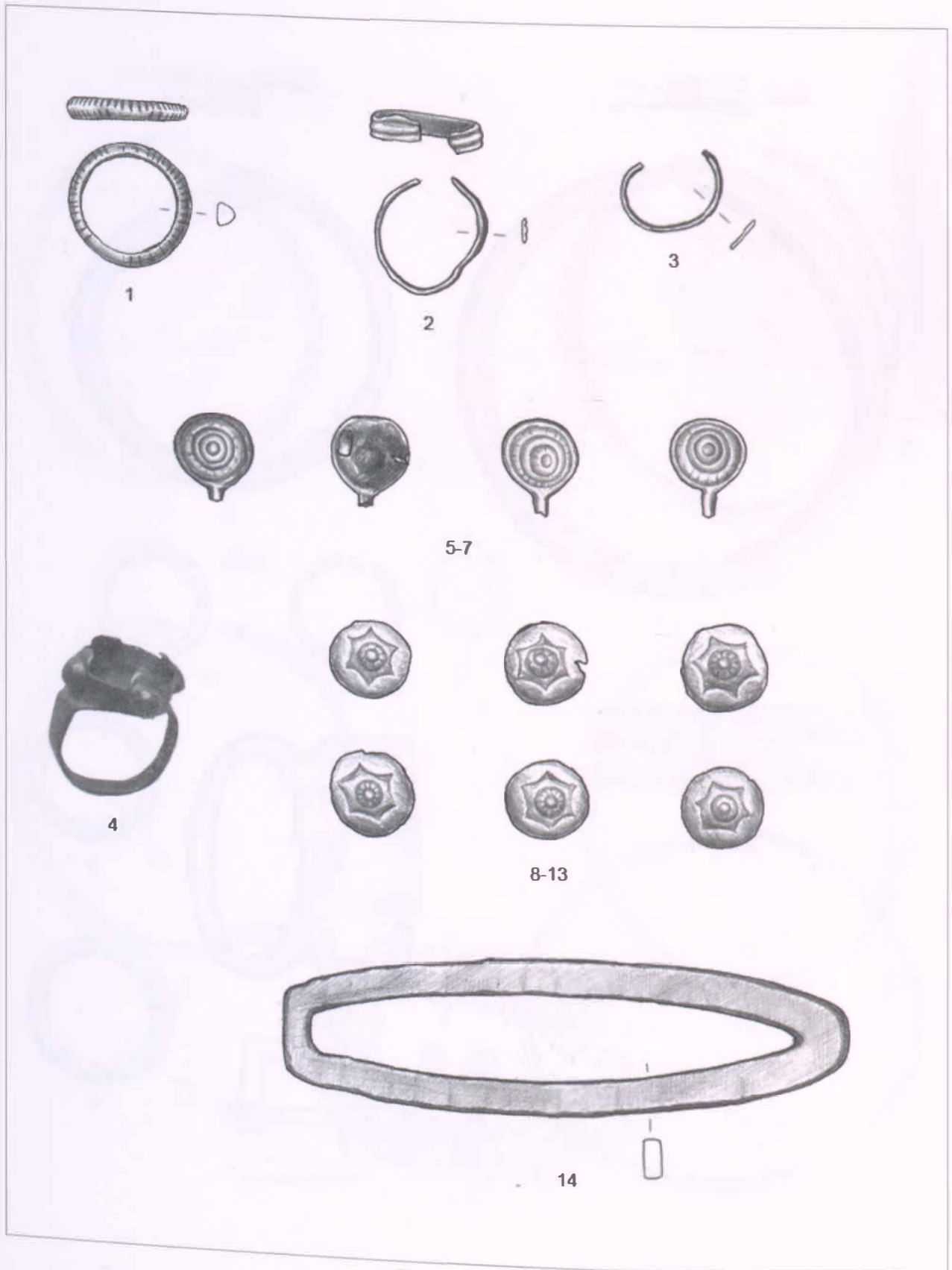

13. tábla. Győr-Újszállások

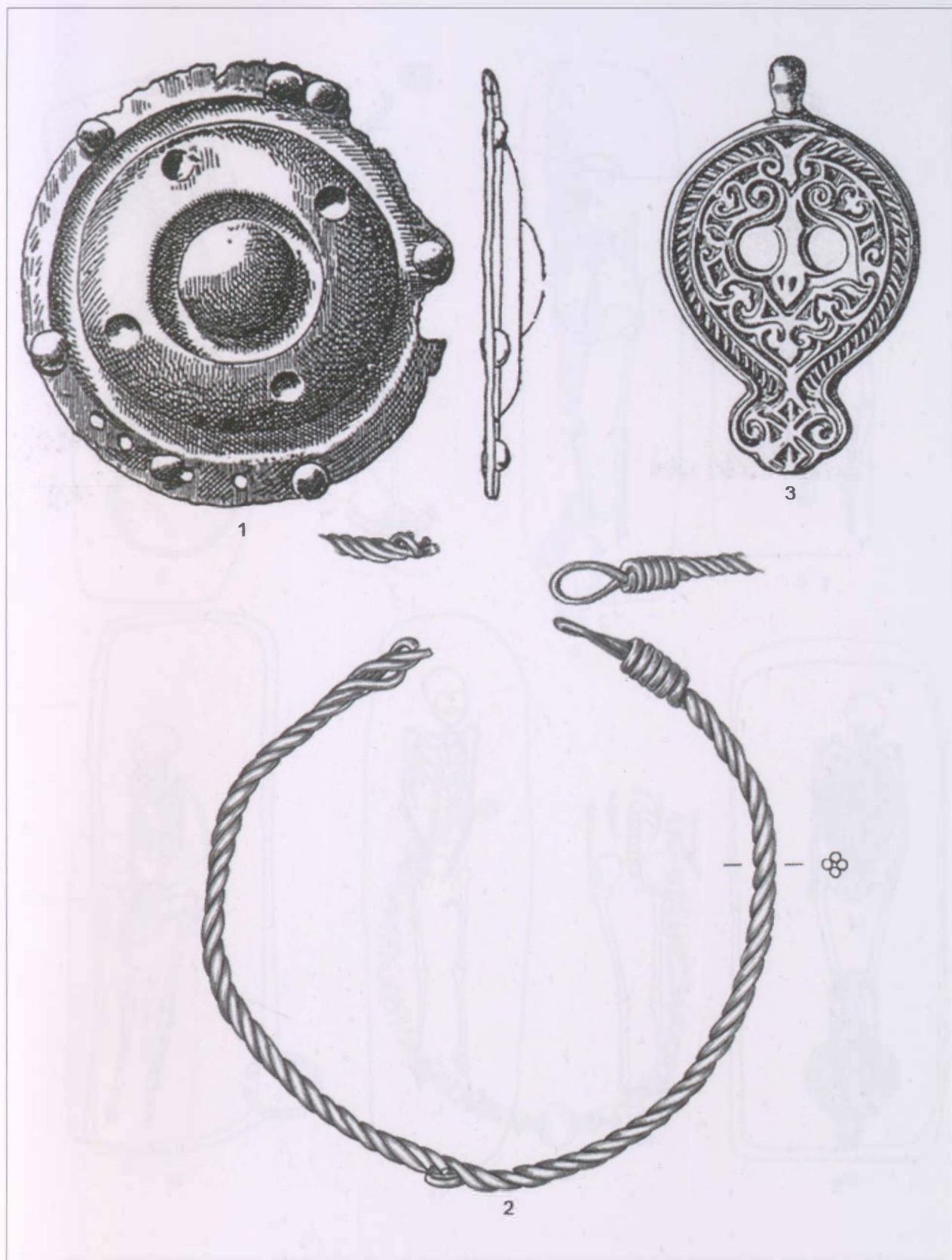

14. tábla. Győr-Újszállások

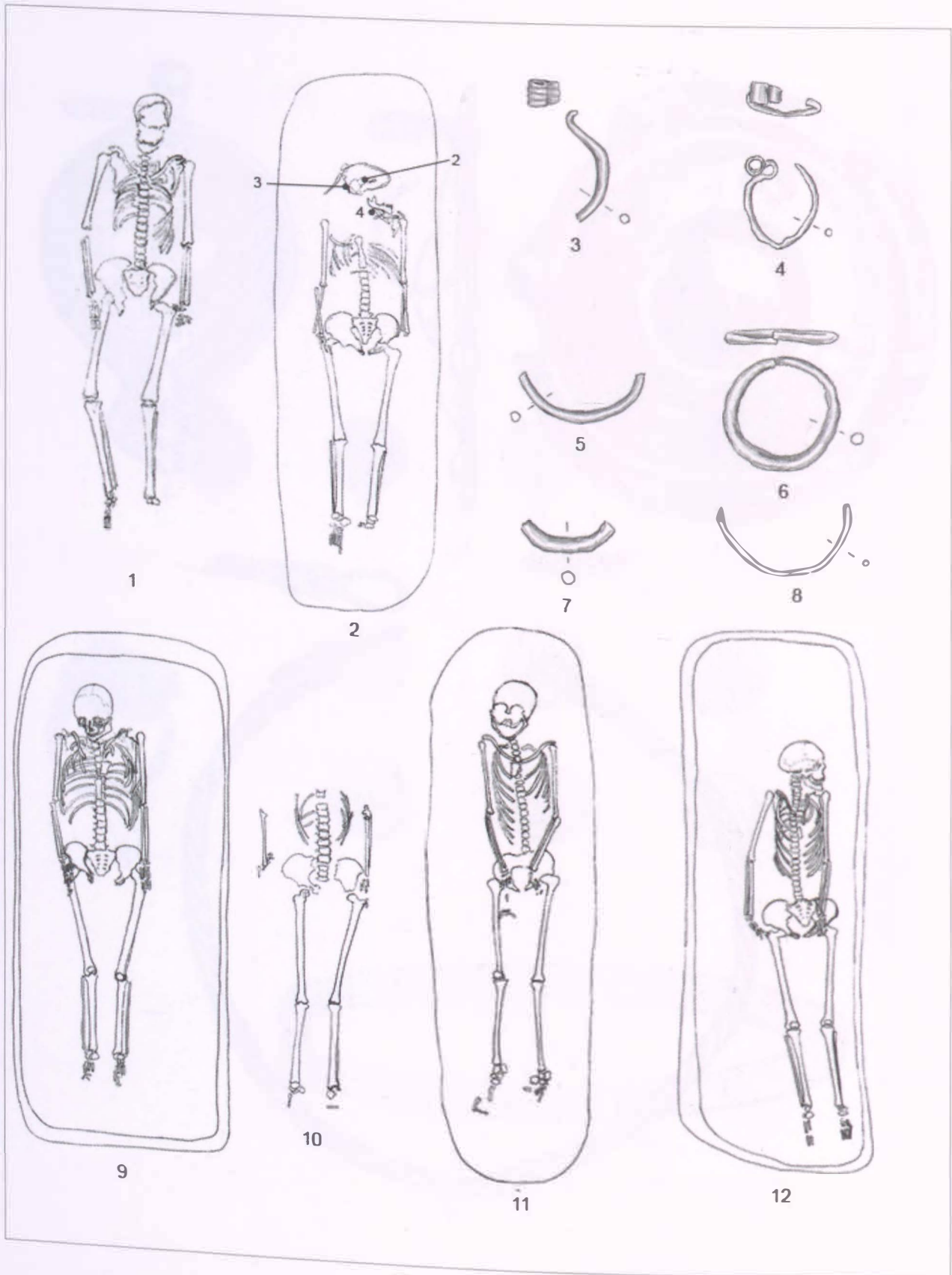
XII. TÁBLÁK

15. tábla. Győr-Újszállások

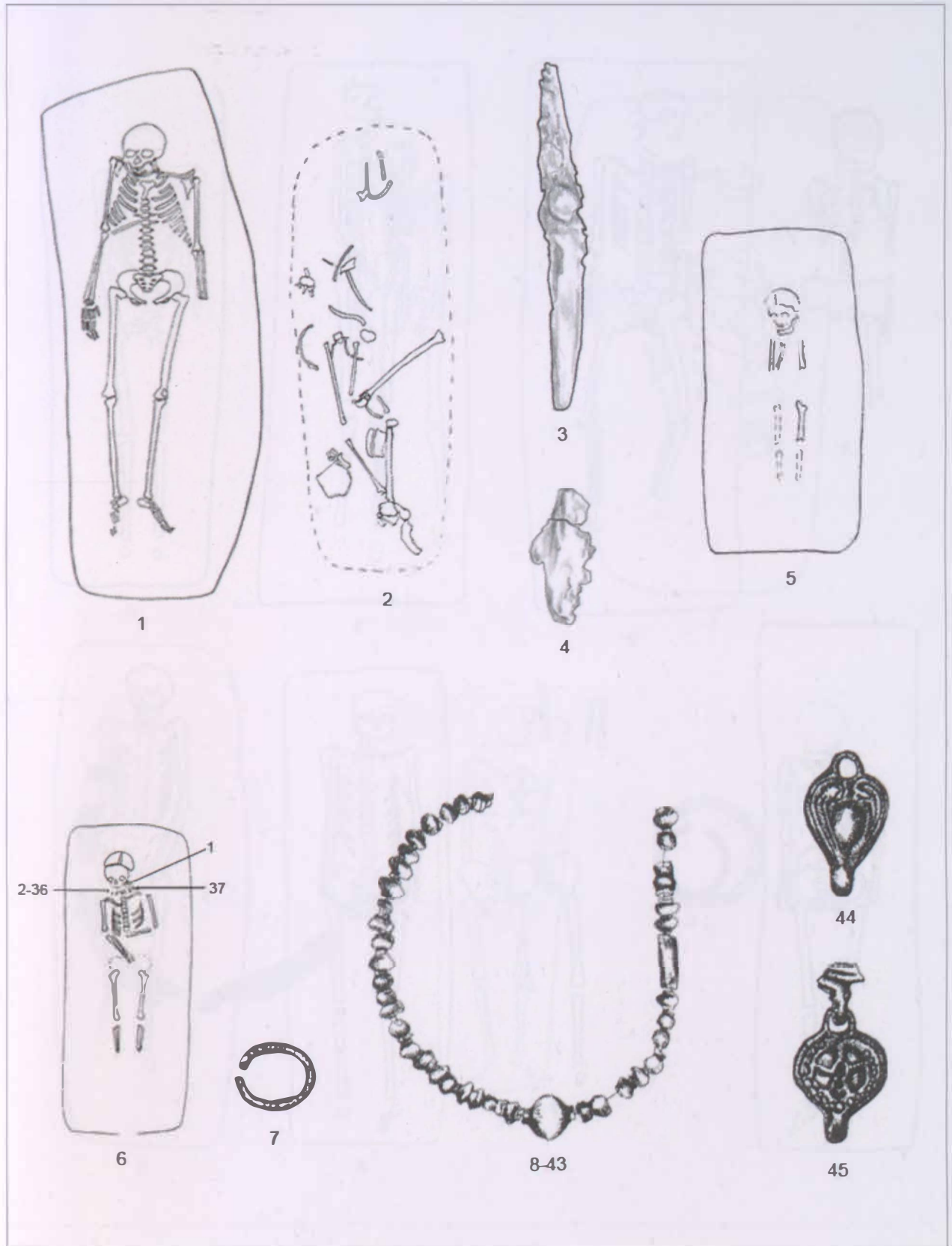

16. tábla. Győr-Viztőrony

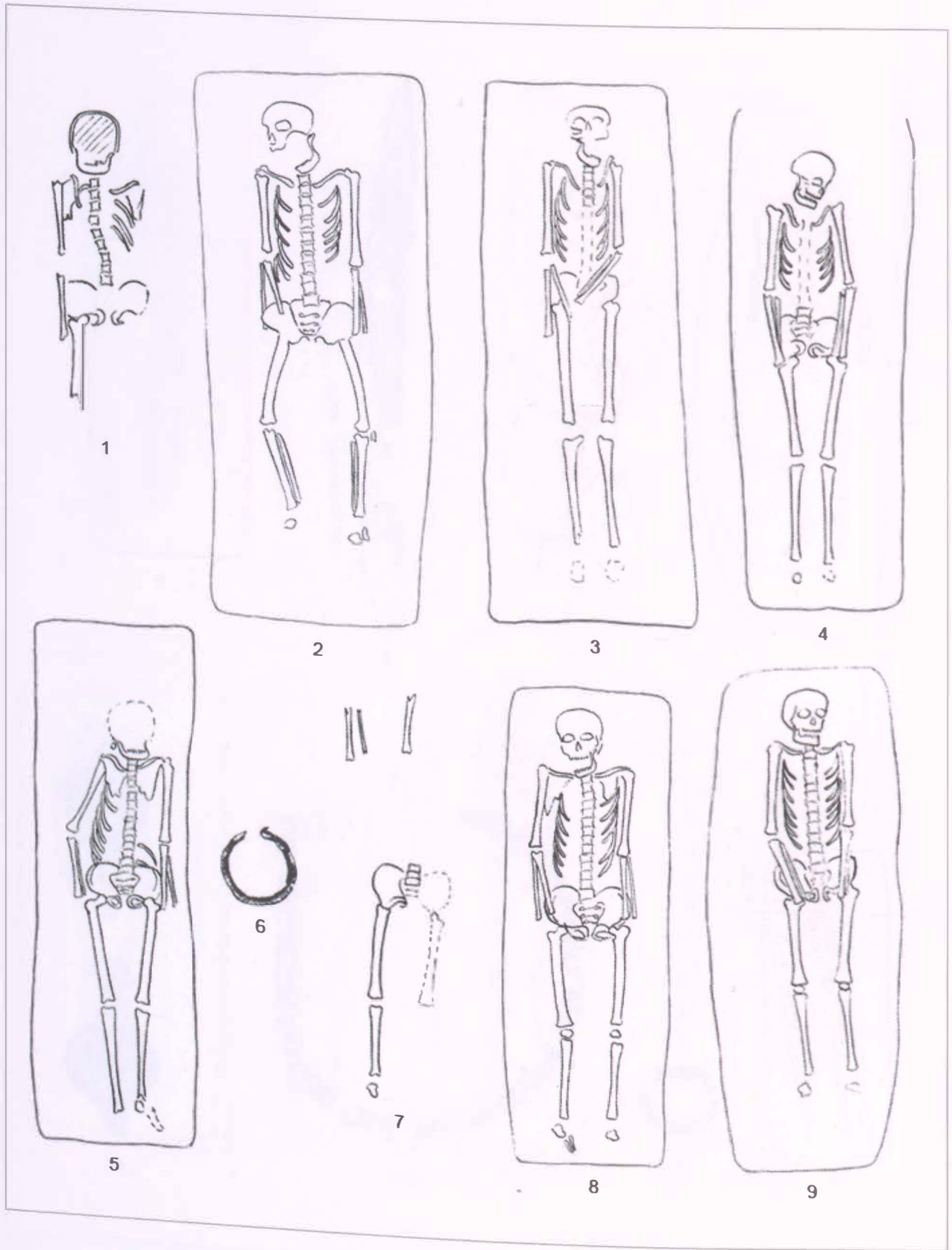
17. tábla. Györszentiván-Károlyháza, 1: 1. sír, 2–8: 2. sír, 9: 3. sír, 10: 4. sír, 11: 5. sír, 12: 6. sír

XII. TÁBLÁK

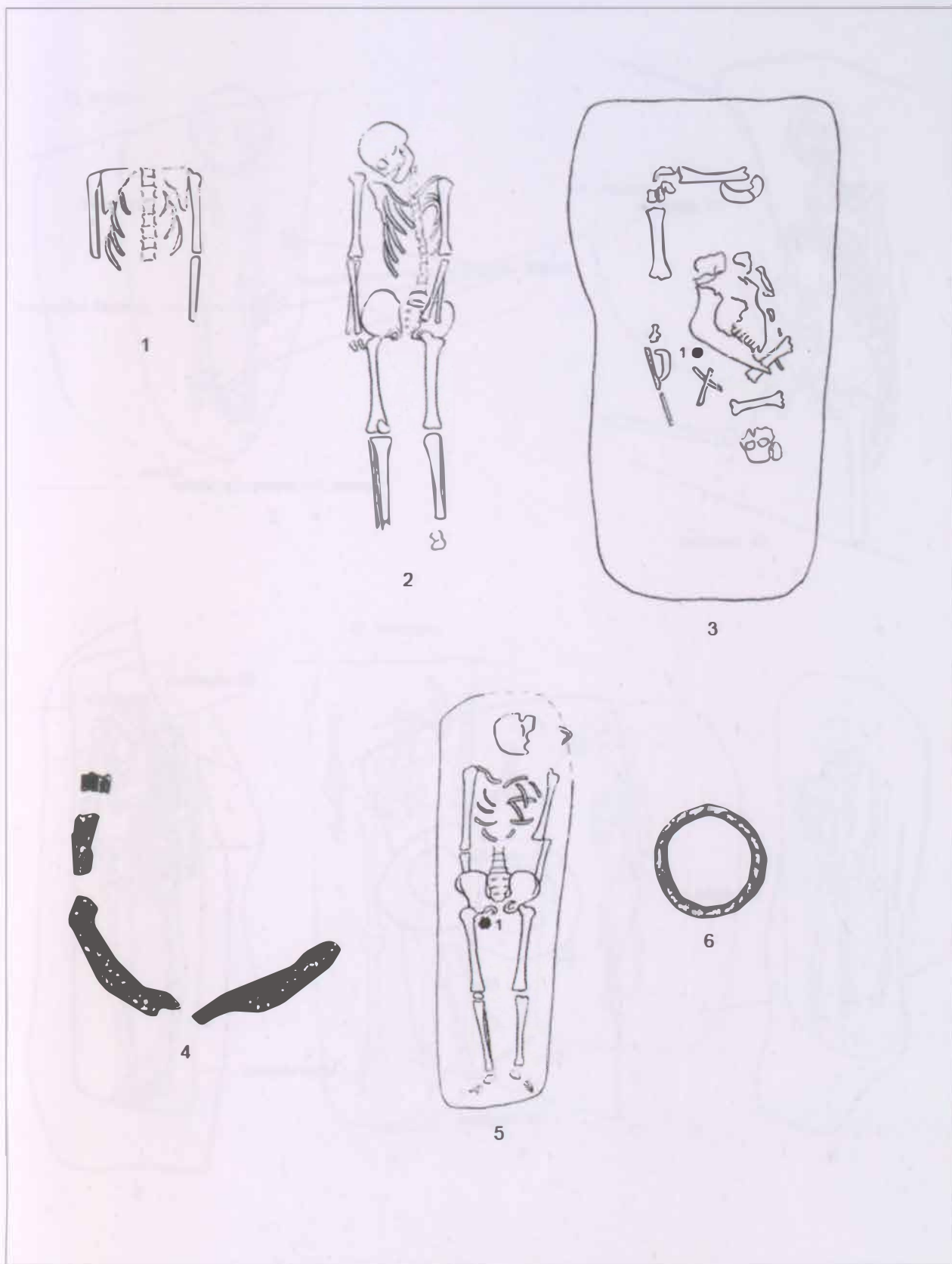

18. tábla. Györszentiván-Károlyháza, 1: 7. sír, 2-4: 8. sír, Györszentiván-Söprőshegy, 5: 6. sír, 6-45: 8. sír

XII. TÁBLÁK

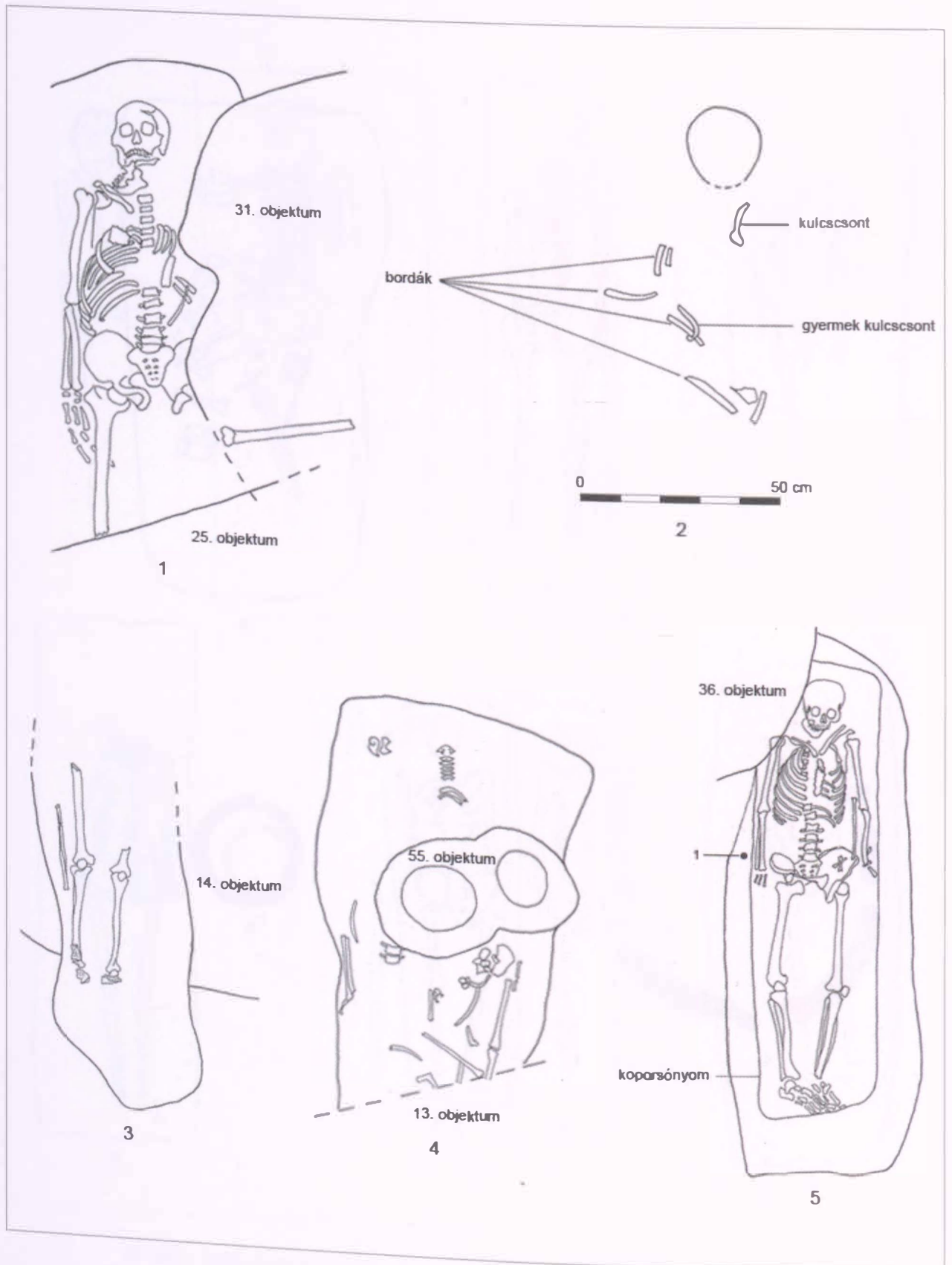

19. tábla. Györszentiván-Söprűshegy, 1: 9. sír, 2: 10. sír, 3: 12. sír, 4: 13. sír, 5-6: 15. sír,
7: 16. sír, 8: 17. sír, 9: 18. sír

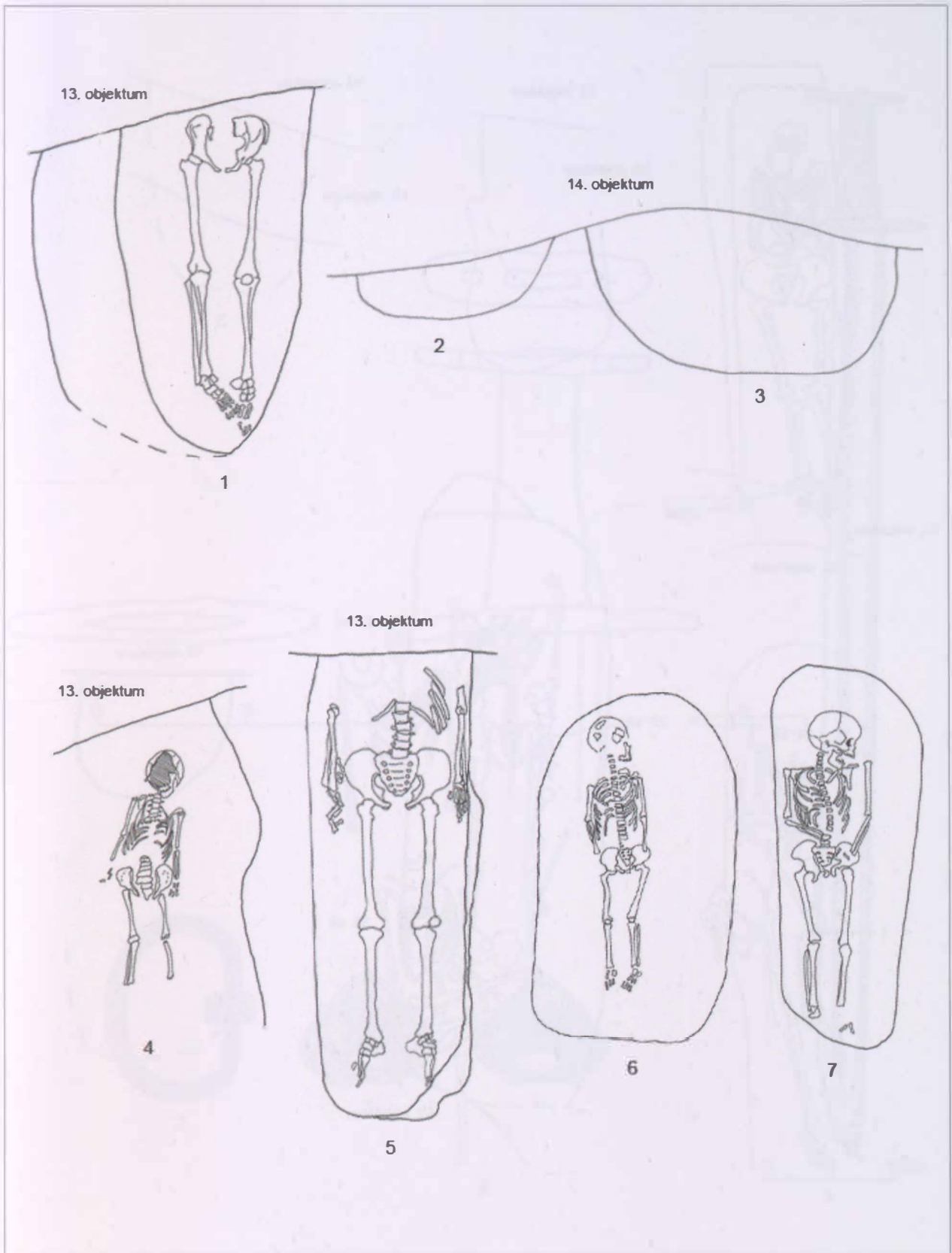
20. tábla. Györszentiván-Söprűshegy, 1: 19. sír, 2: 20. sír, 3-4: 22. sír, 5-6: 23. sír

XII. TÁBLÁK

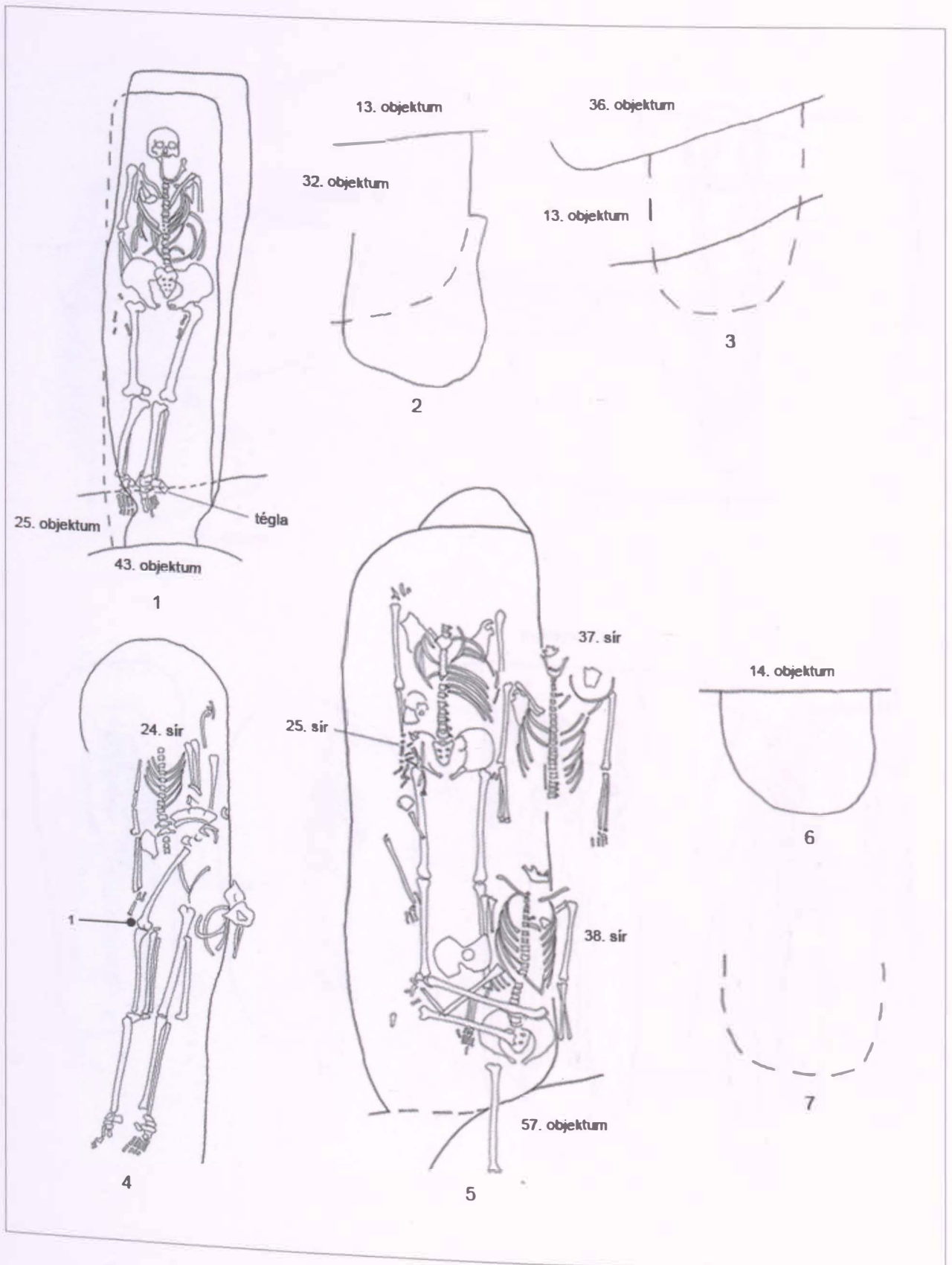
21. tábla. Ikrény-Silögödrök, 1-2: 1/A-B. sír, 3: 4. sír, 4: 5. sír, 5: 6. sír

XII. TÁBLÁK

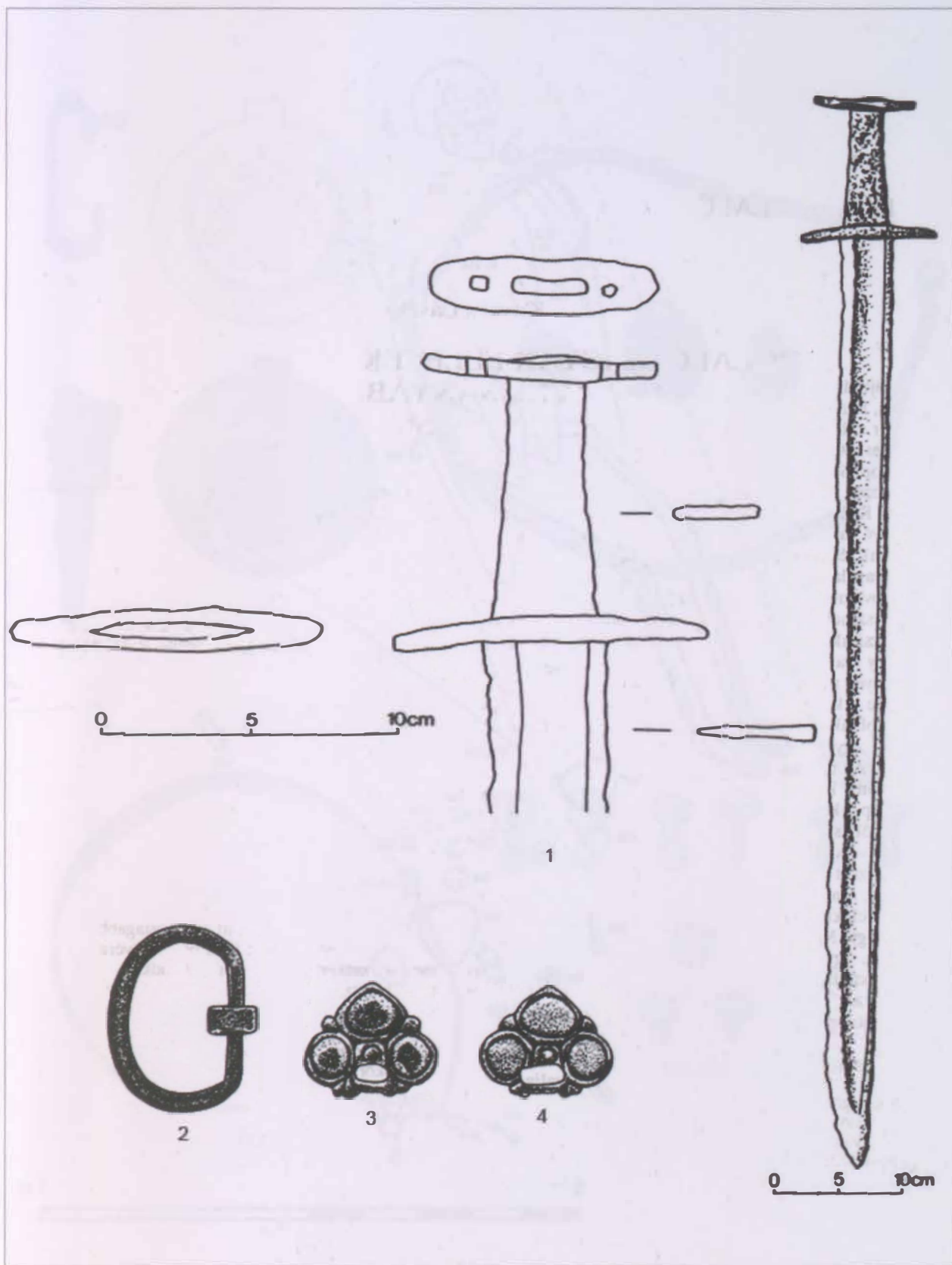

22. tábla. Ikrény-Silógödörök, 1: 7. sír, 2: 8. sír, 3: 9. sír, 4: 10. sír, 5: 11. sír, 6: 12. sír, 7: 13. sír

XII. TÁBLÁK

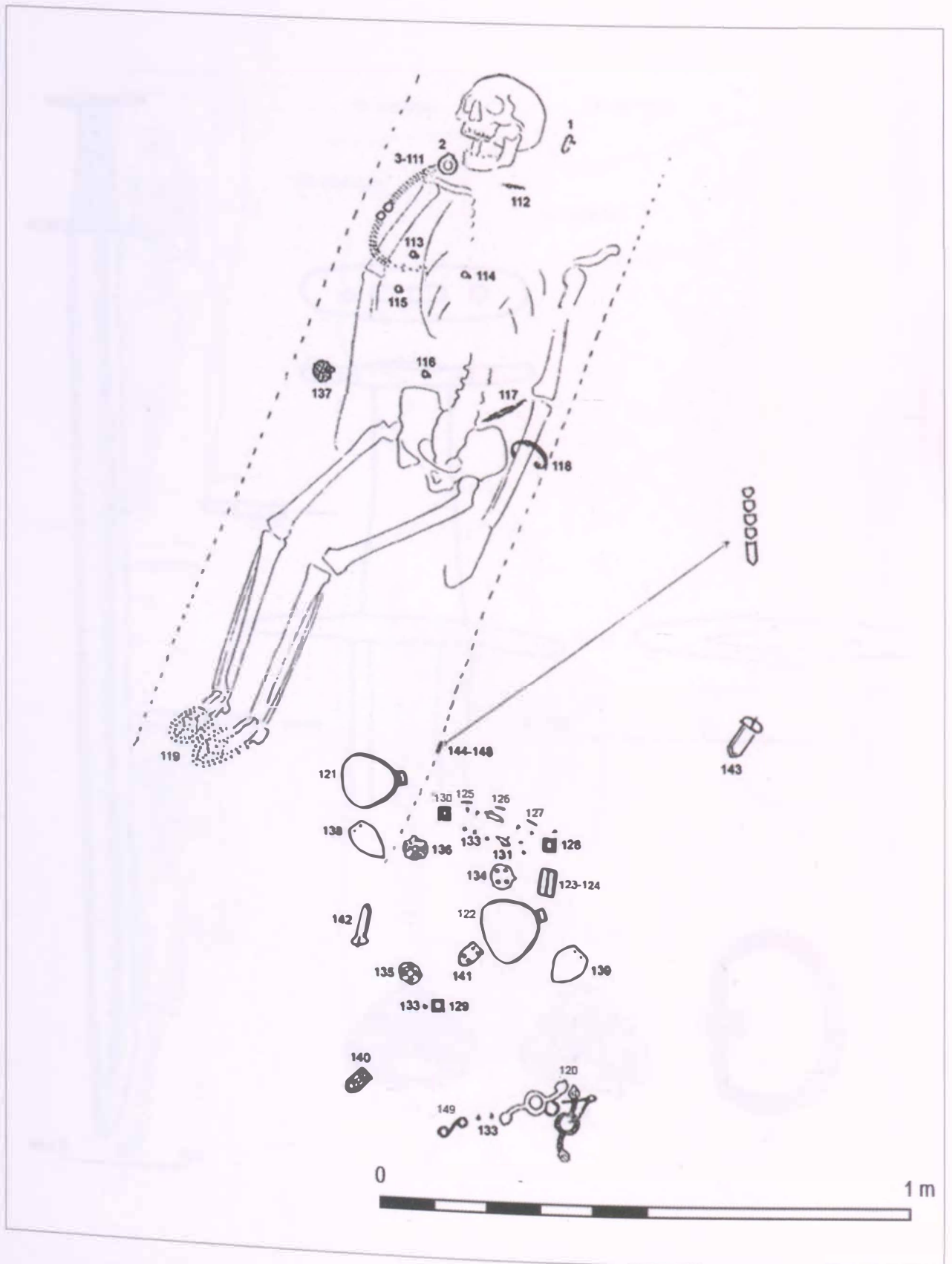

23. tábla. Ikrény-Silógödrök, 1: 14. sír, 2: 16. sír, 3: 20. sír, 4: 23. sír, 5: 36. sír. 6: 39. sír, 7: 40. sír

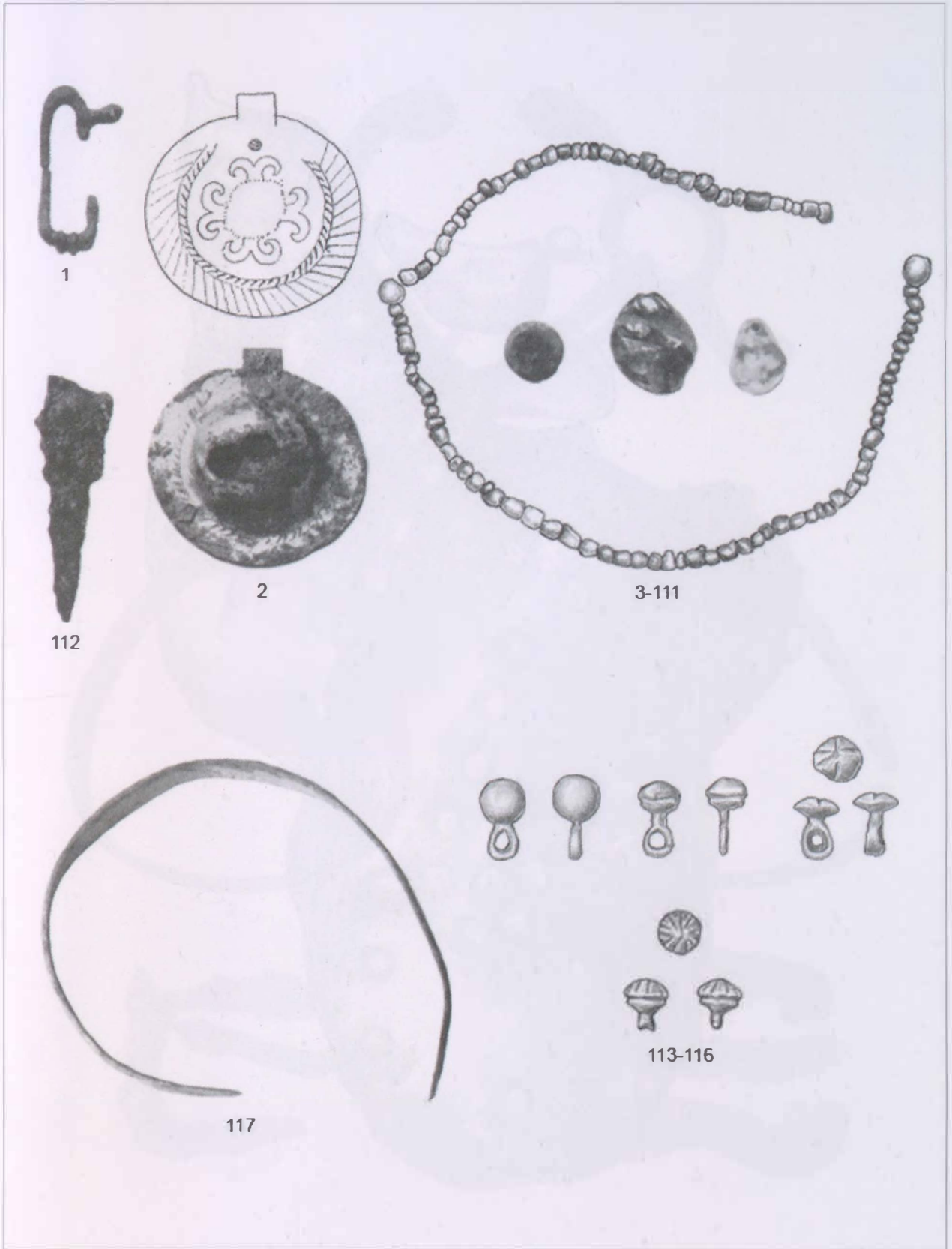

24. tábla. Kajárpéc-Gyüri kavicsbánya

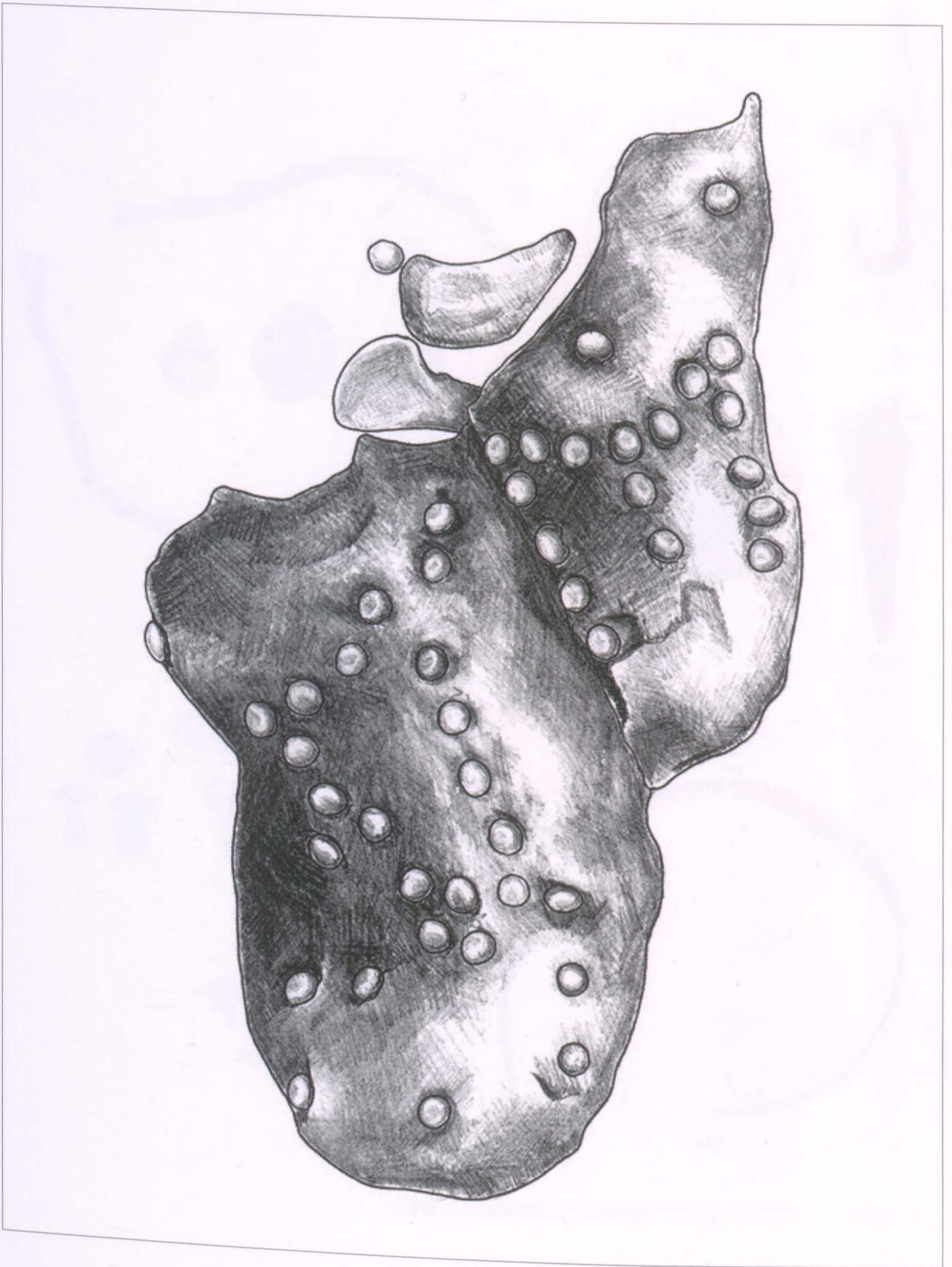
XII. TÁBLÁK

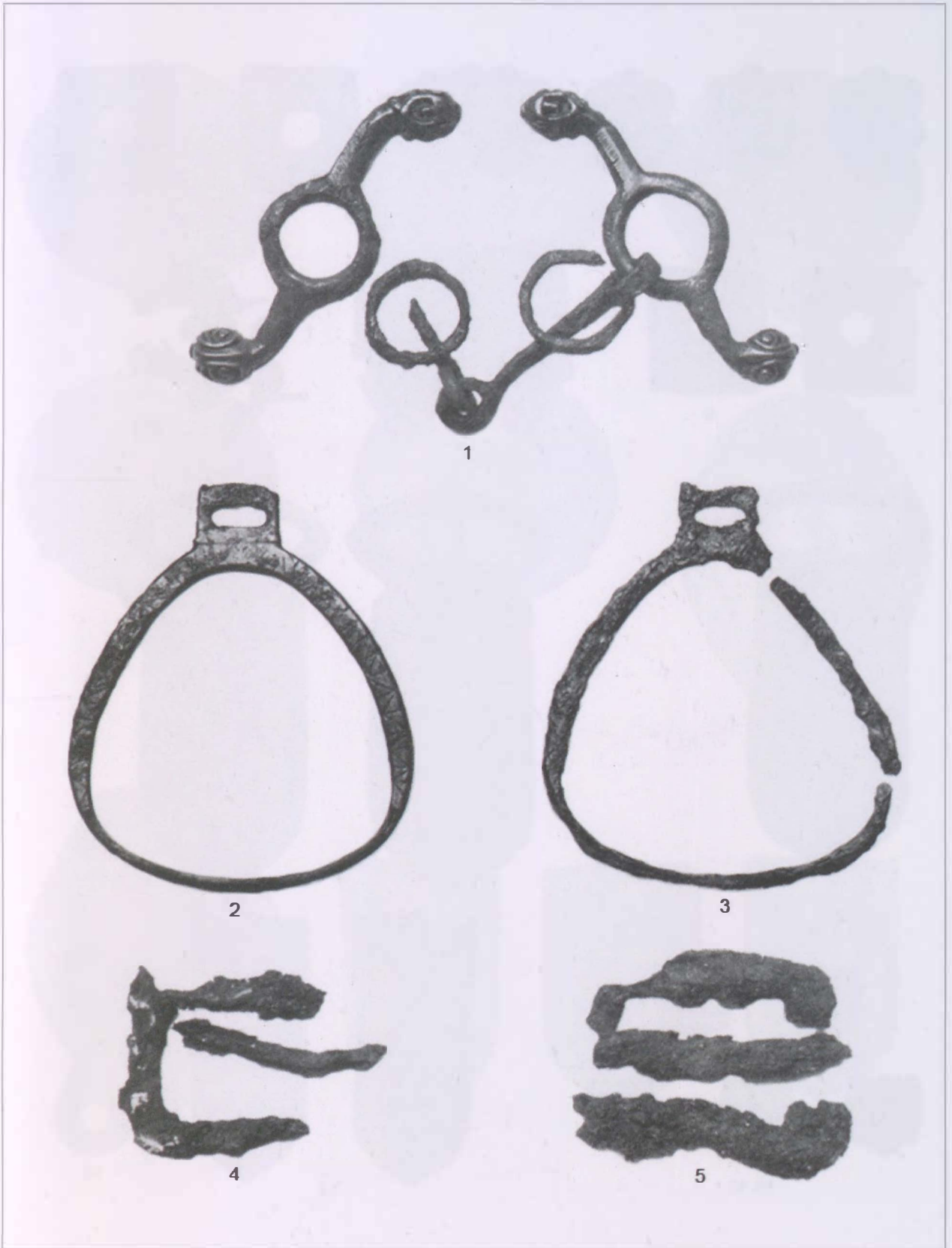
25. tábla. Koroncó-Bábota II. sír

26. tábla. Koroncó-Bábotá II. sír

27. tábla. Koroncó-Bábota II. sír

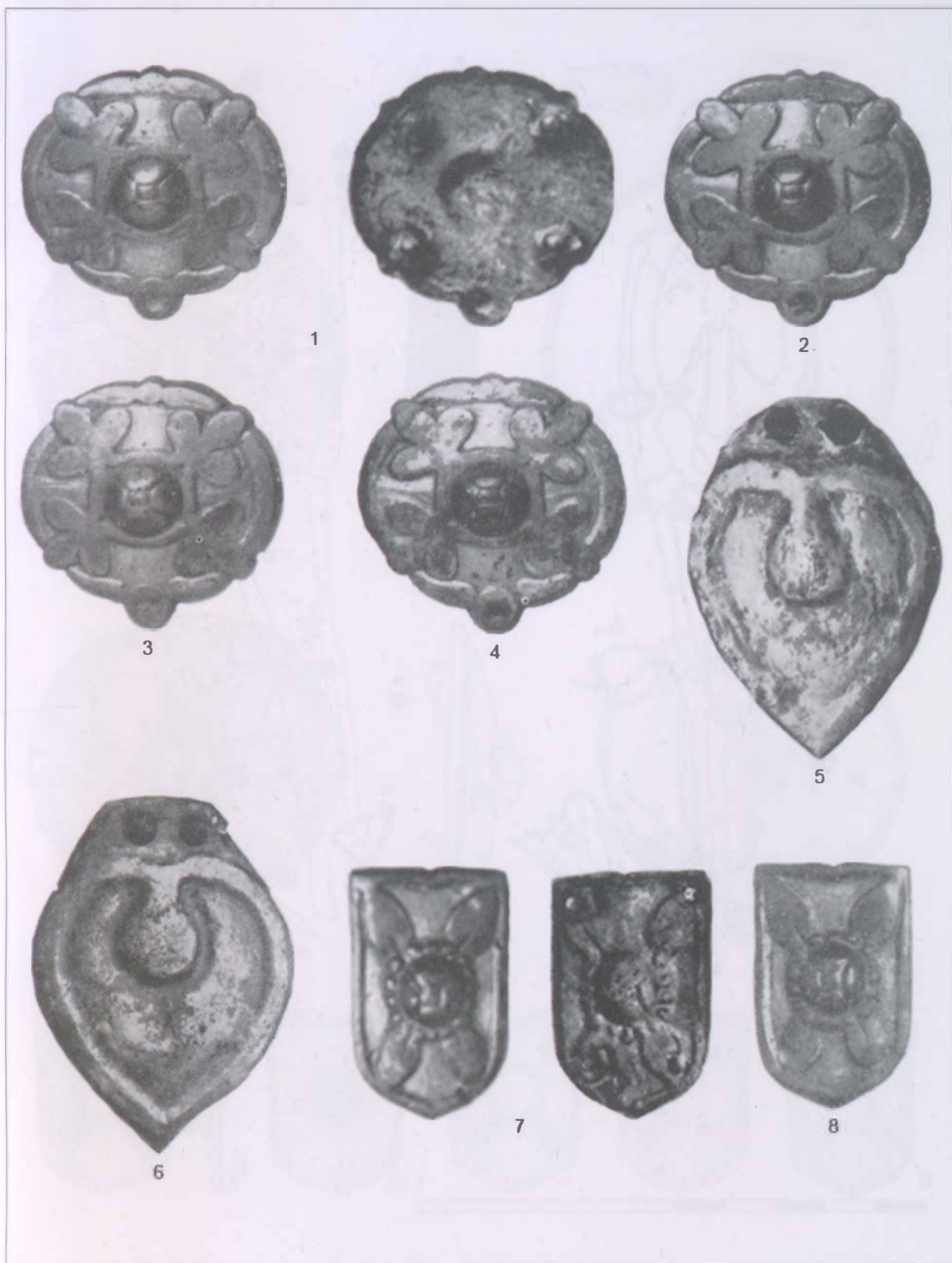

28. tábla. Koroncó-Bábotá II. sír

XII. TÁBLÁK

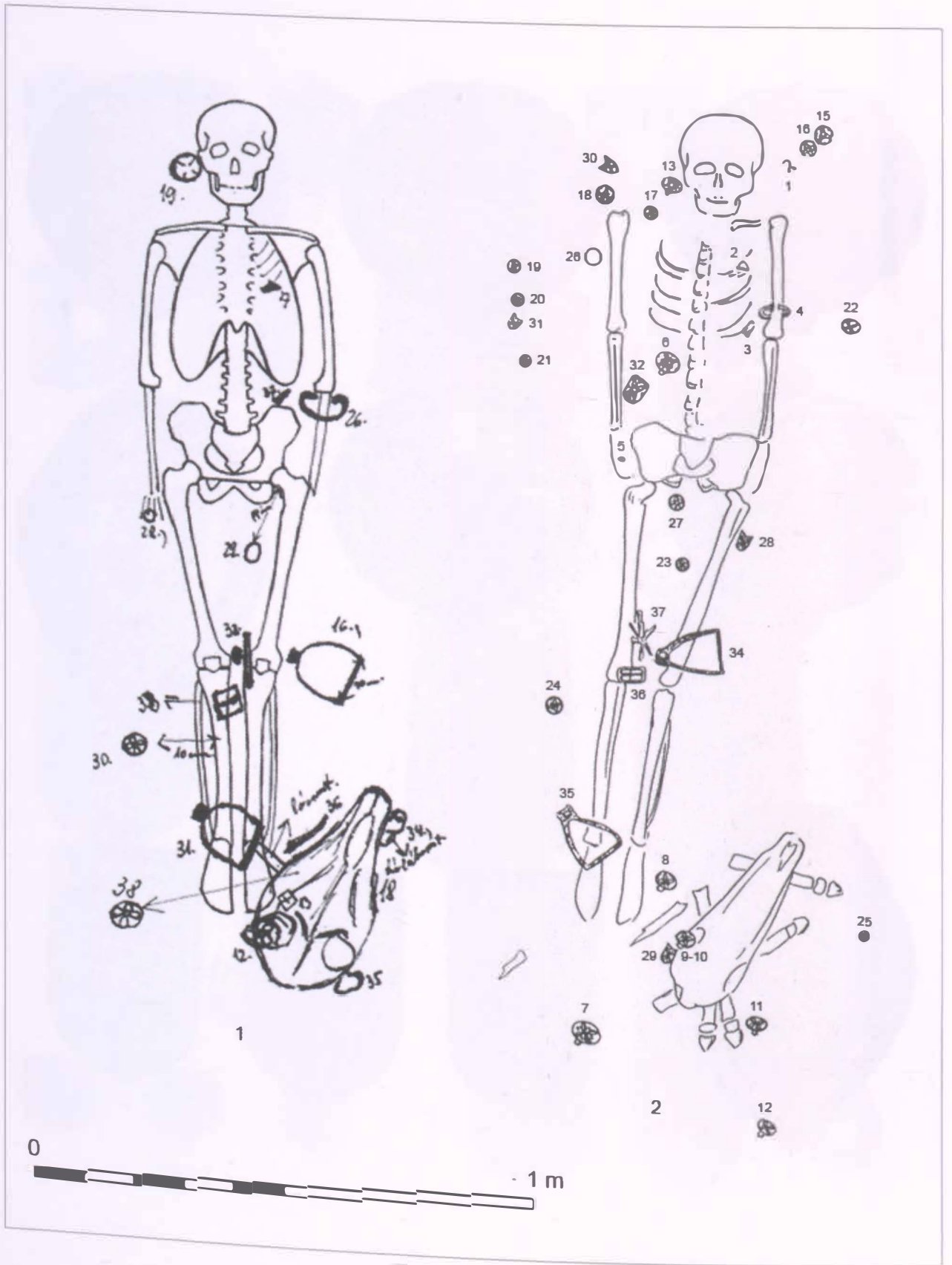

29. tábla. Koroncó-Bábota II. sír

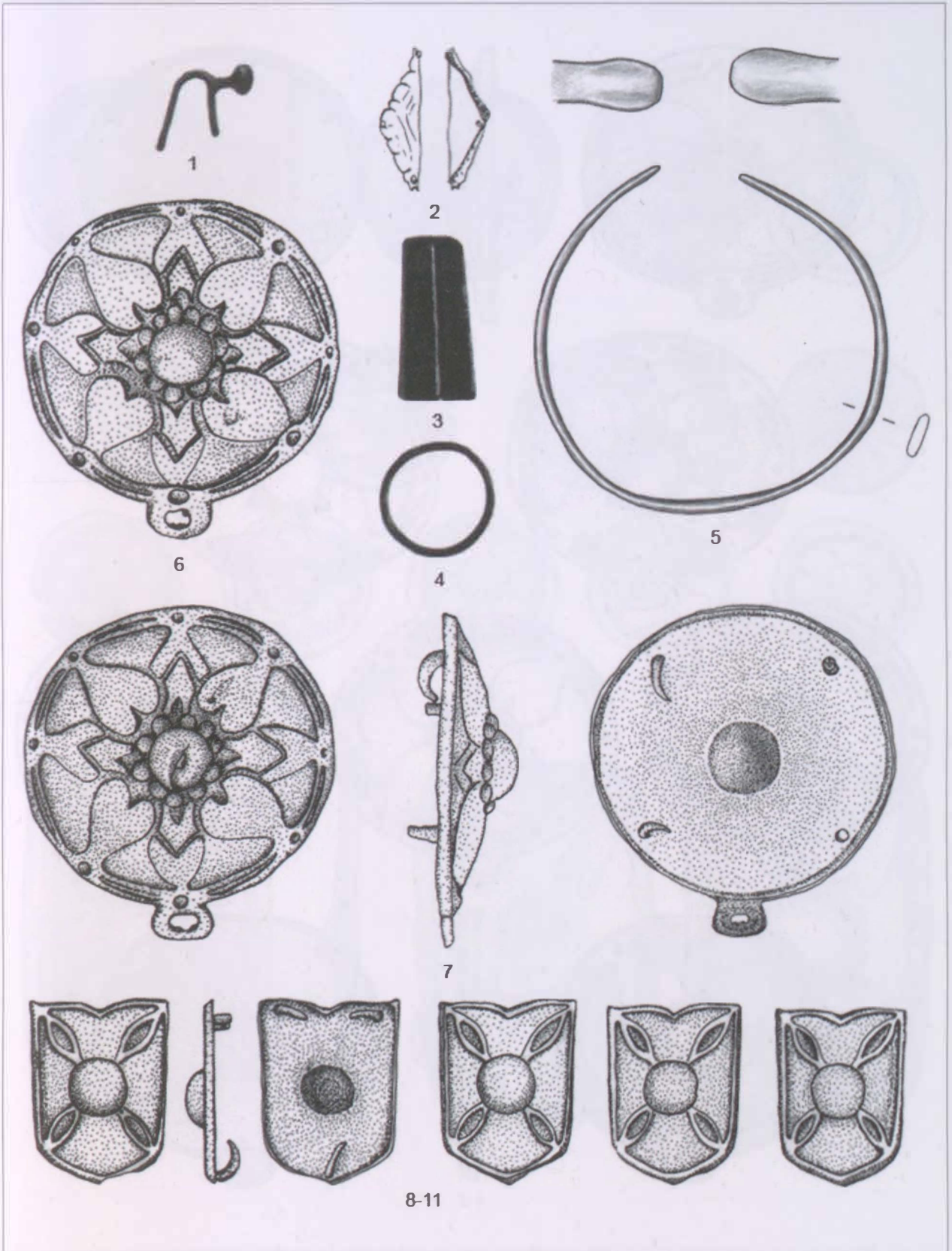
30. tábla. Koroncó-Bábóta II. sír

XII. TÁBLÁK

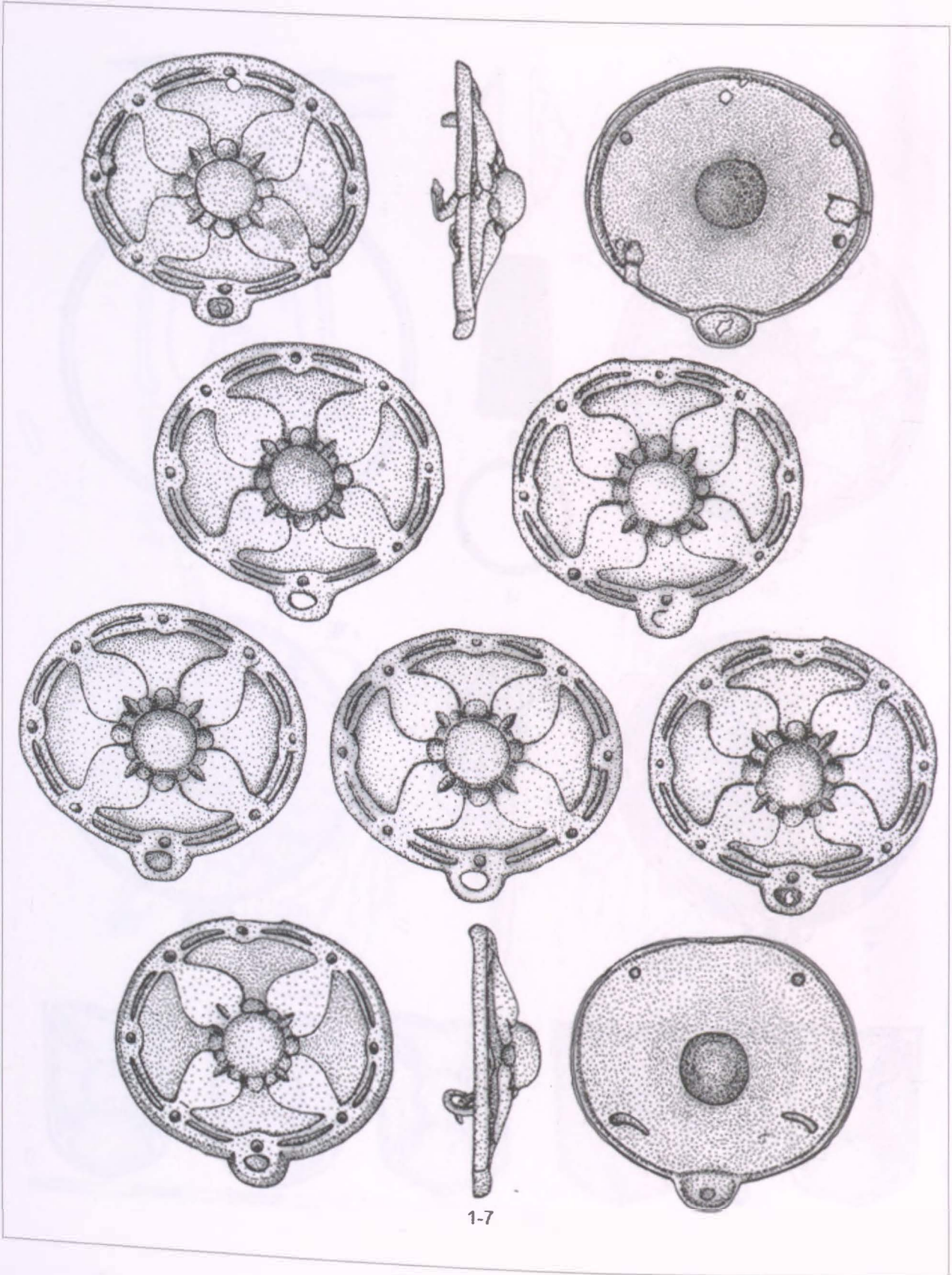

31. tábla. Koroncó-Dózsa György u. 23., 1: a feltárás során készült csontvázlap, 2: a sír rajza

XII. TÁBLÁK

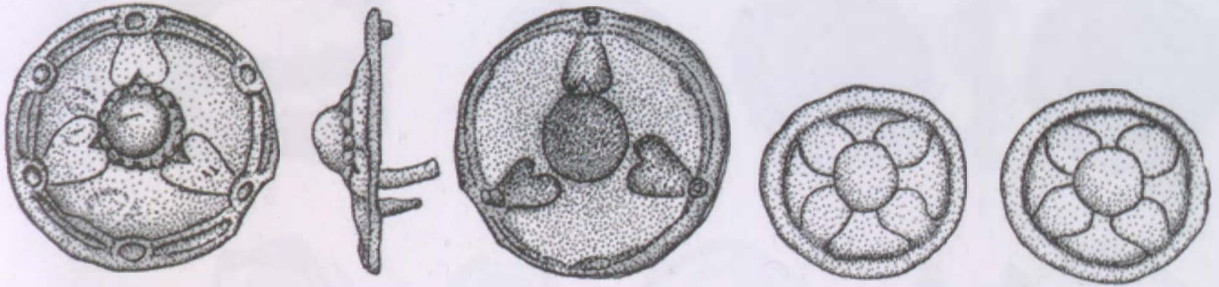
32. tábla. Koroncó-Dózsa György u. 23.

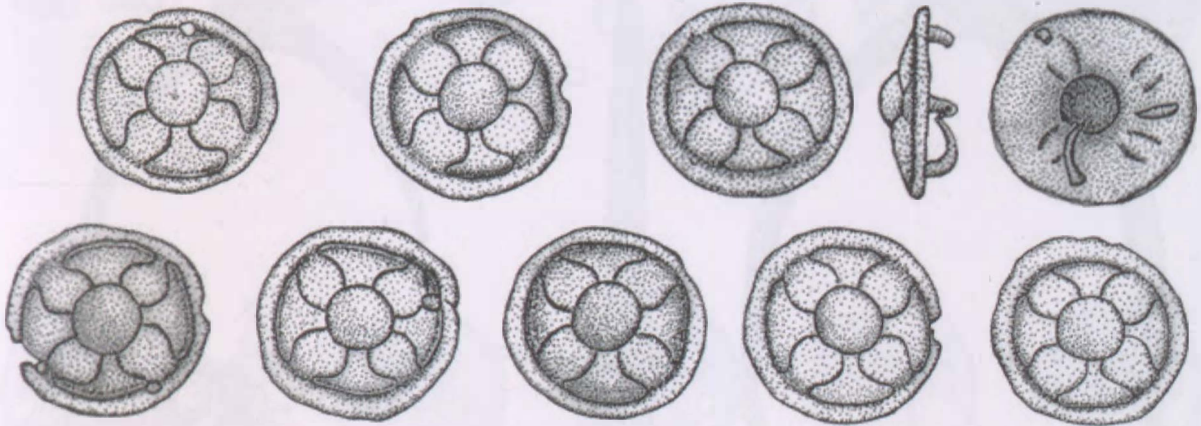
1-7

33. tábla. Koroncó-Dózsa György u. 23.

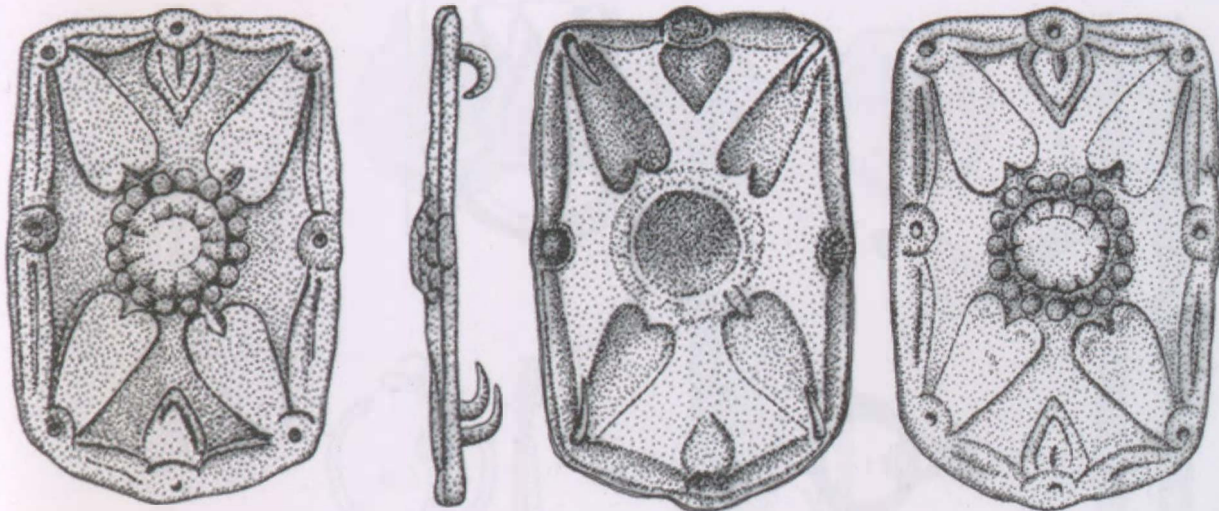
XII. TÁBLÁK

1

2-11

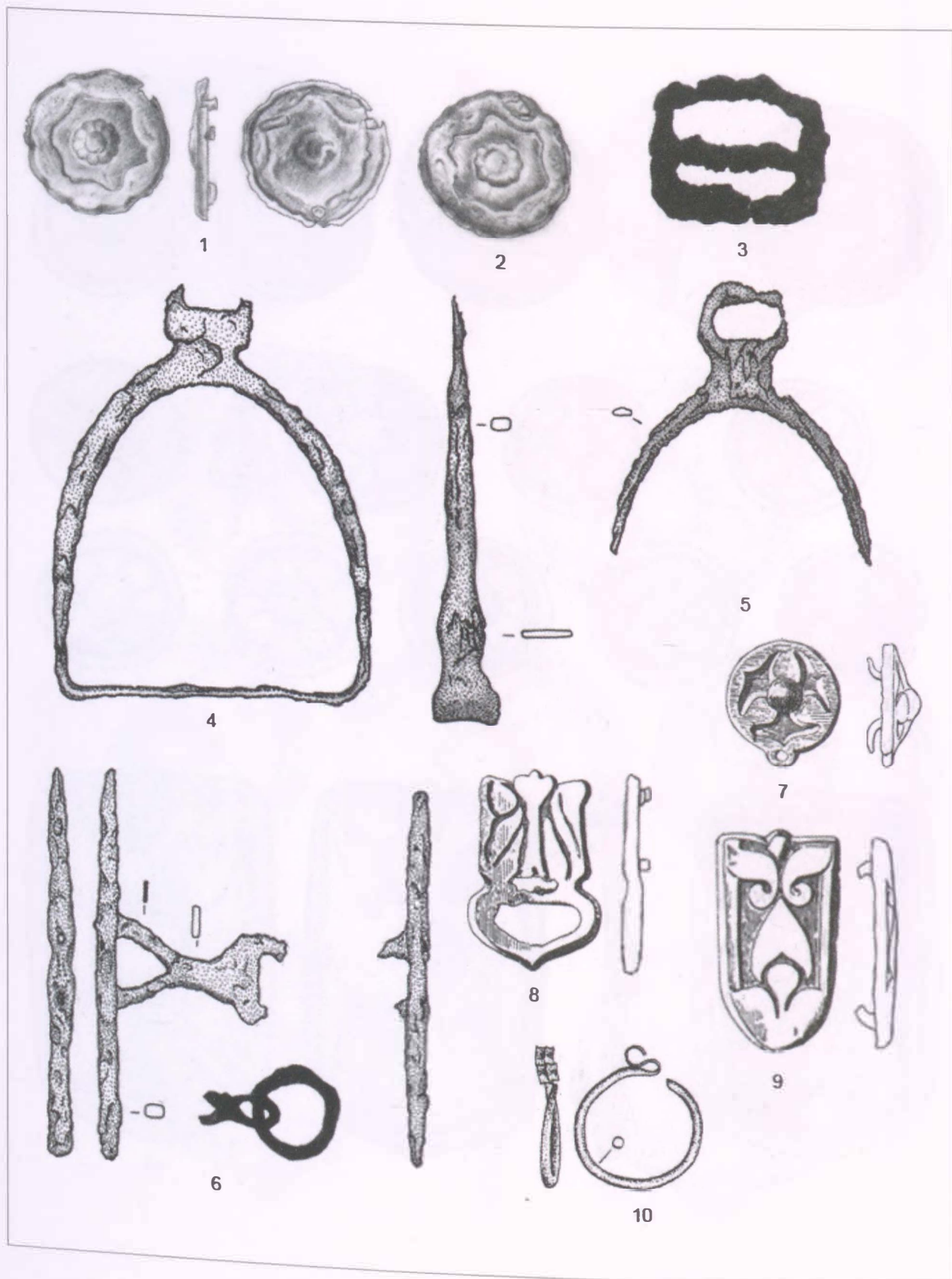

12

13

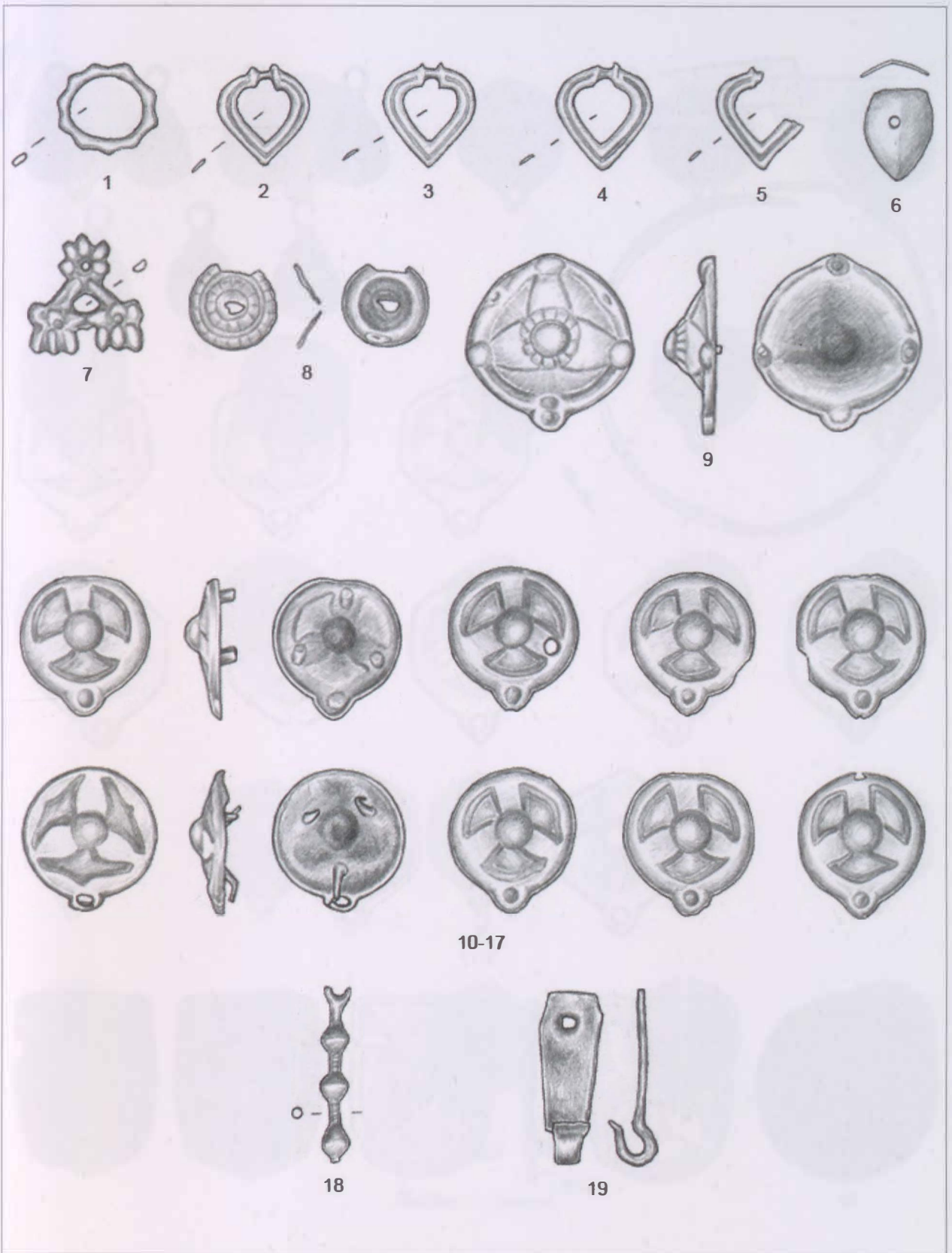
34. tábla. Koroncó-Dózsa György u. 23.

XII. TÁBLÁK

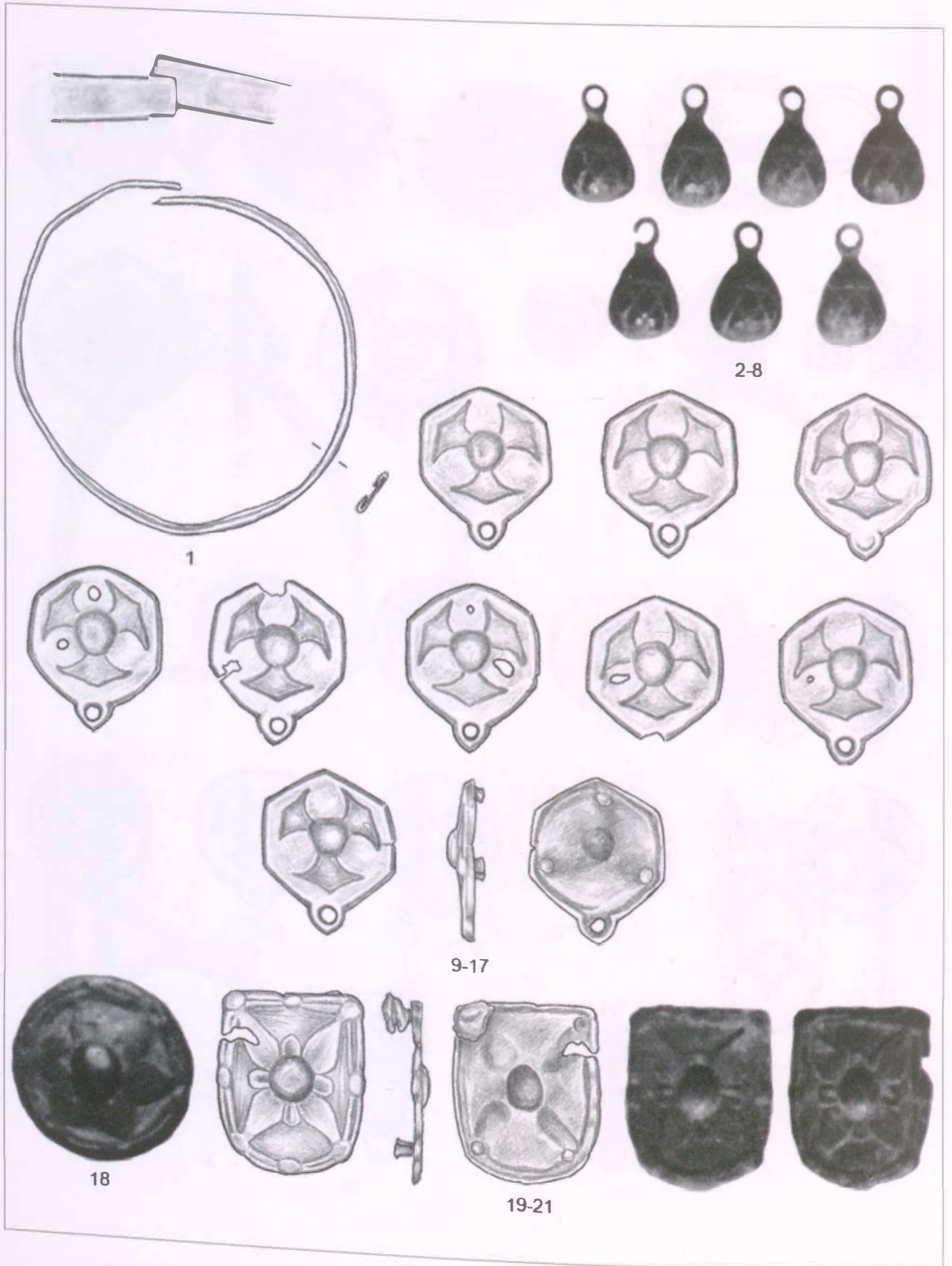

35. tábla. 1–6: Koroncó-Dózsa György u. 23., 7–9: Koroncó környéke, 10: Koroncó-Pusztatemető

XII. TÁBLÁK

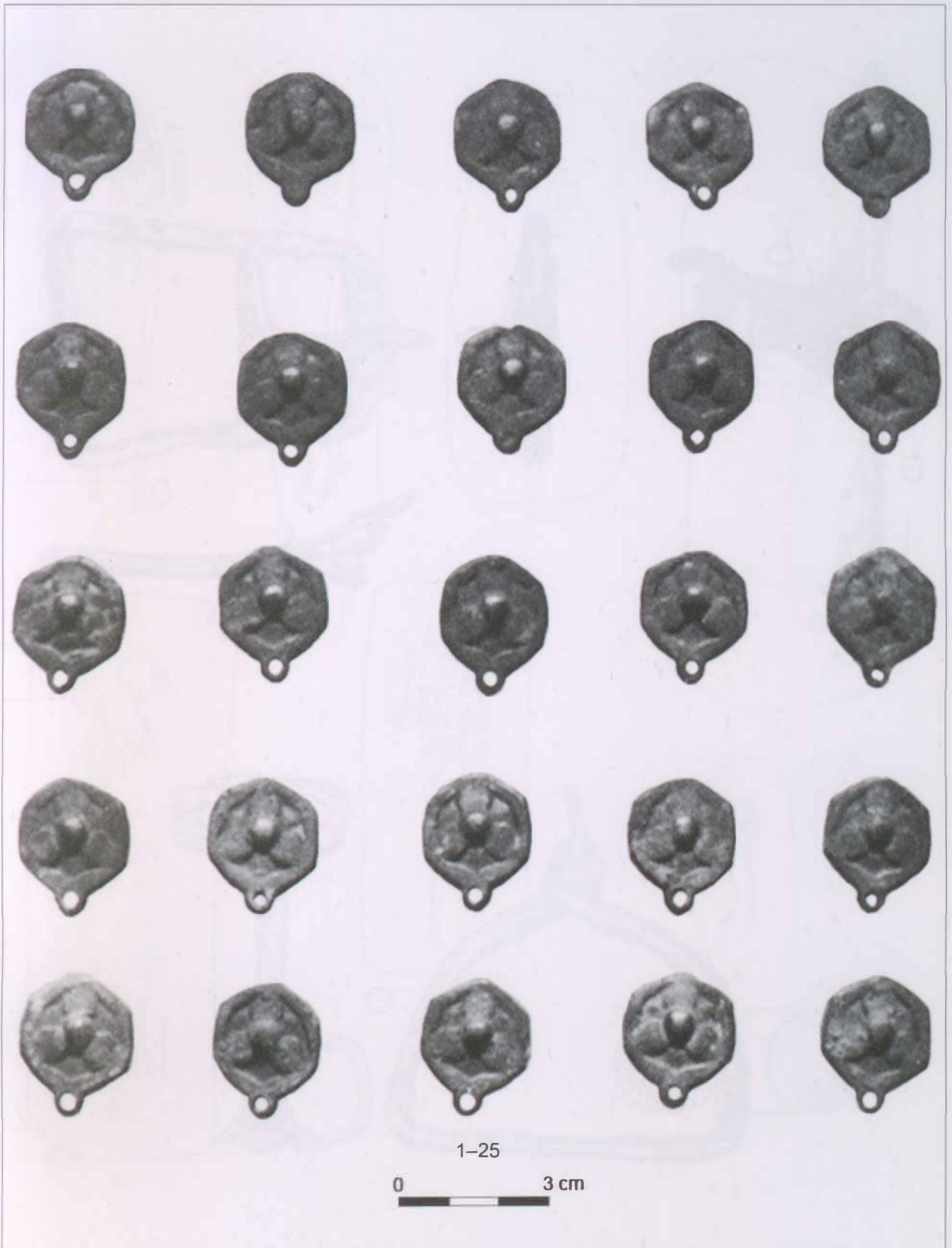

36. tábla. 1-17: Koroncó környéke, 18-19: Koroncó-Rácz-domb

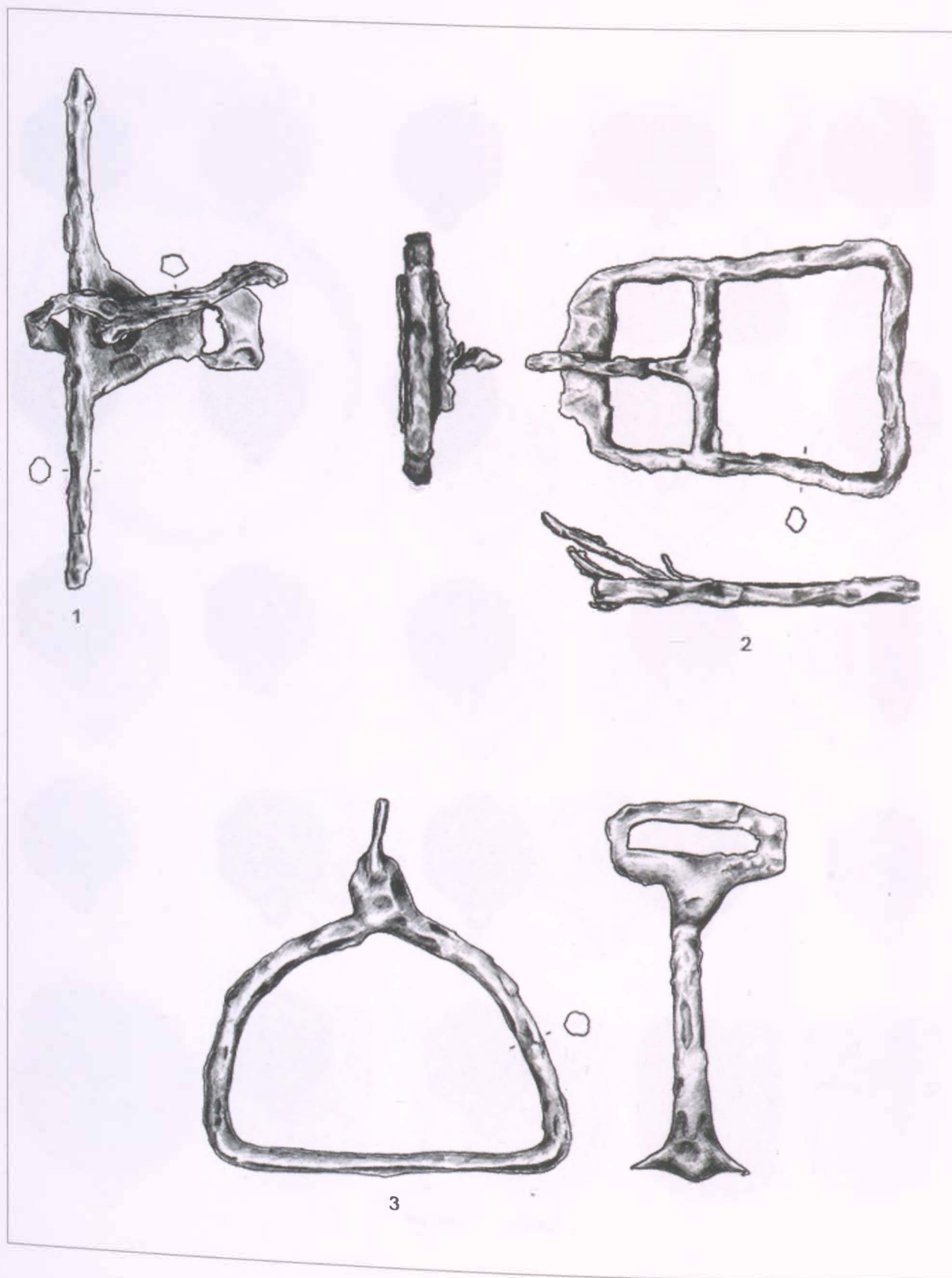

37. tábla. Koroncó-Rácz-domb

XII. TÁBLÁK

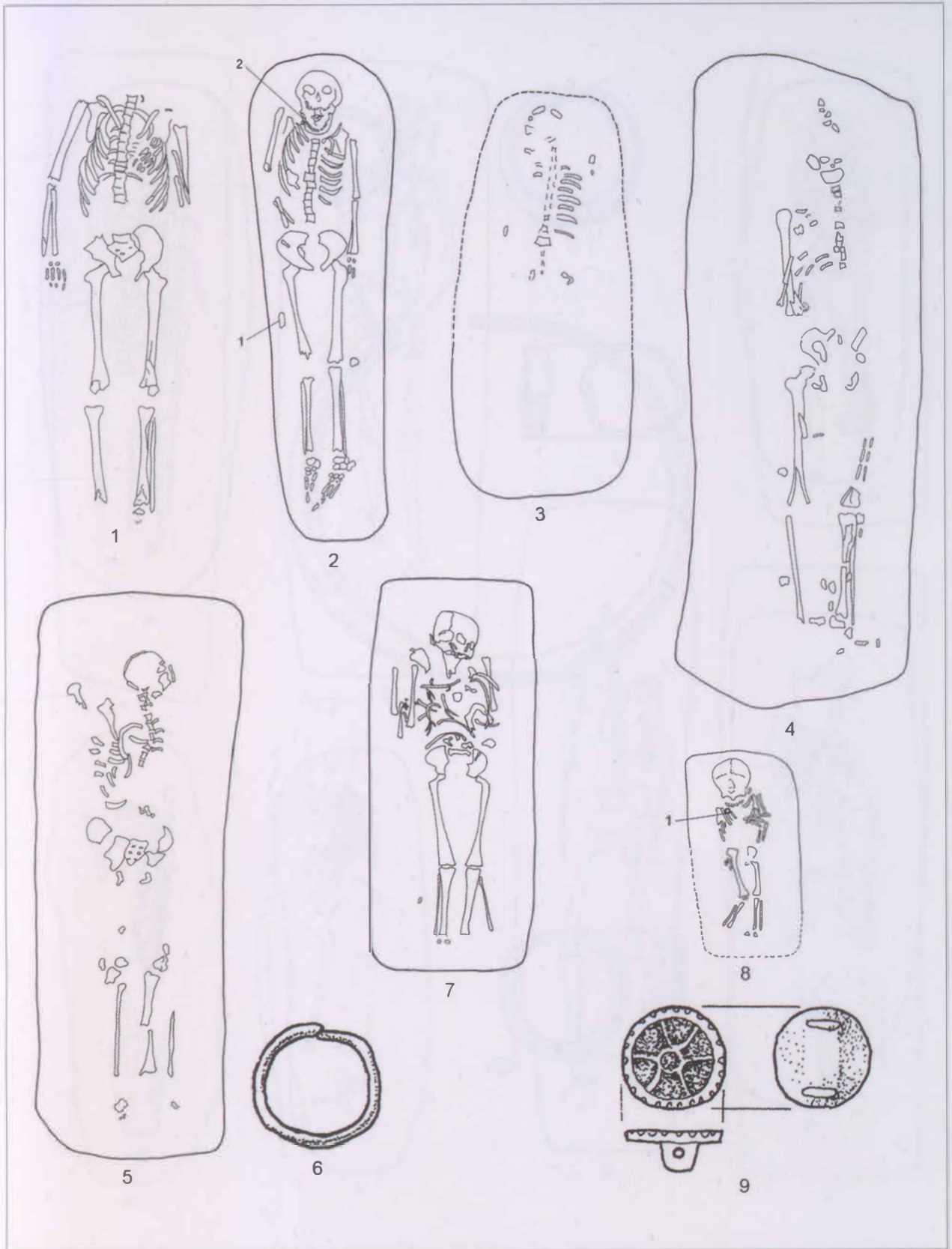

38. tábla. Koroncó-Rác-domb

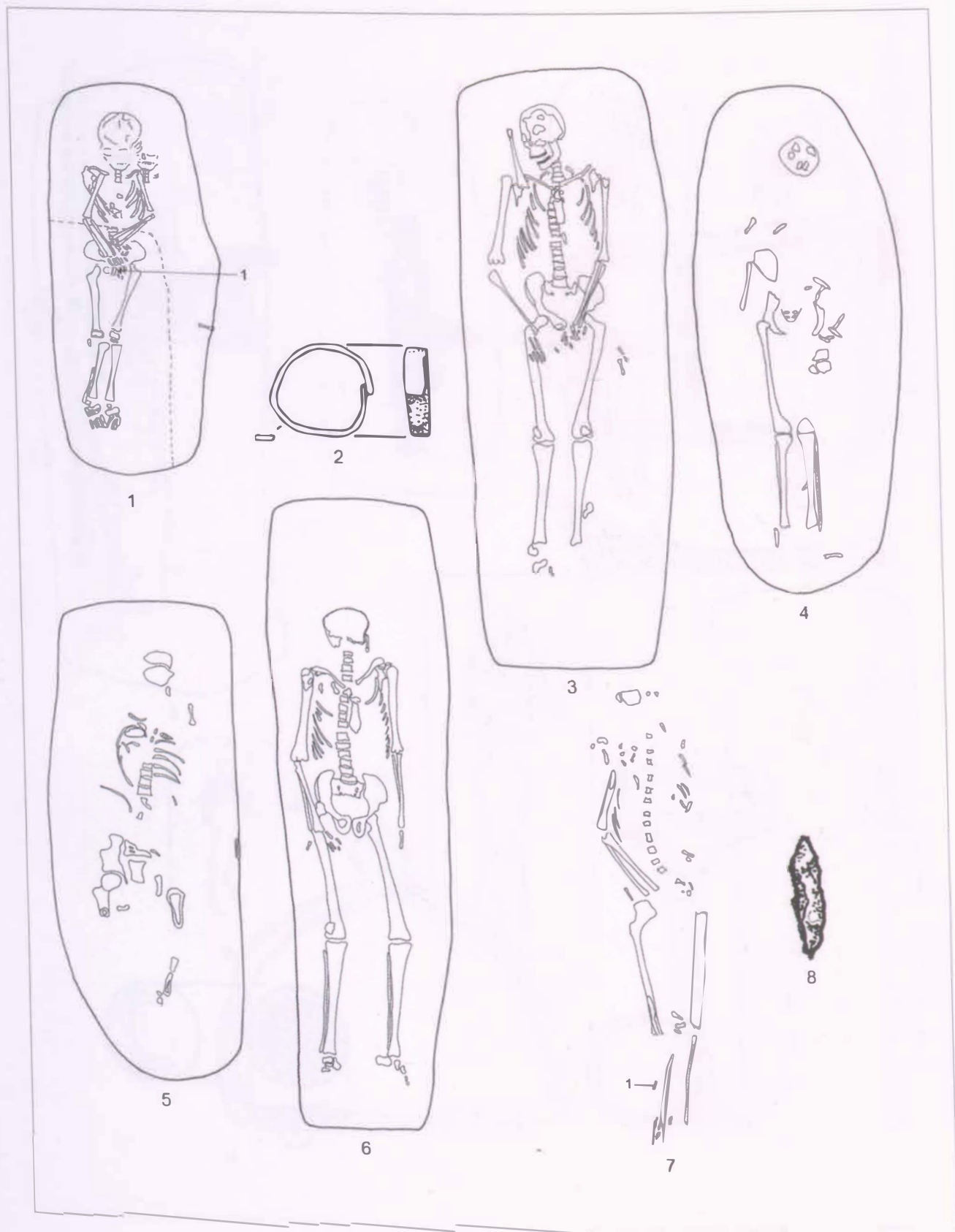
39. tábla. Koroncó-Rác-domb

XII. TÁBLÁK

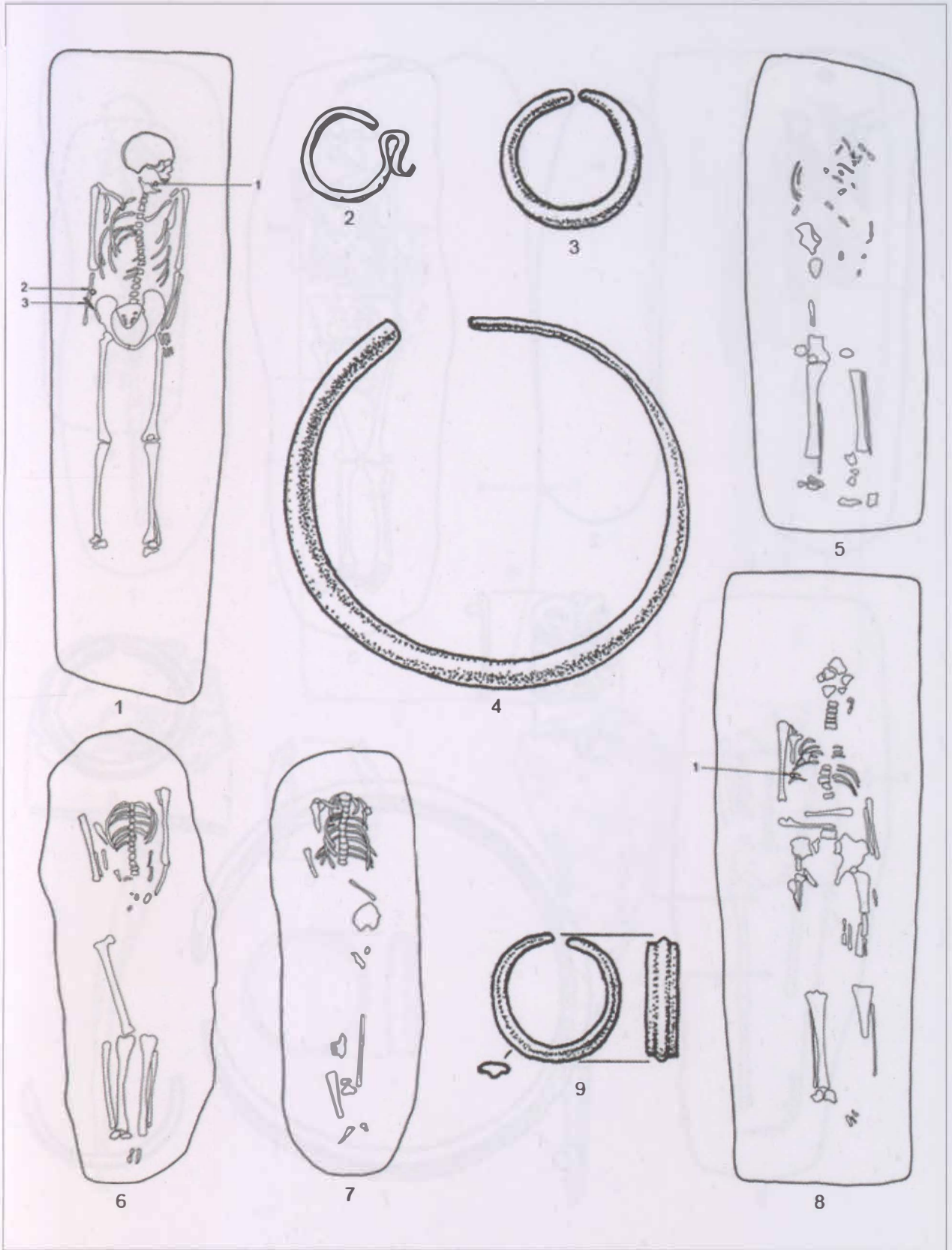
40. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3: 3. sír, 4: 5. sír, 5-6: 6. sír, 7: 7. sír, 8-9: 9. sír

XII. TÁBLÁK

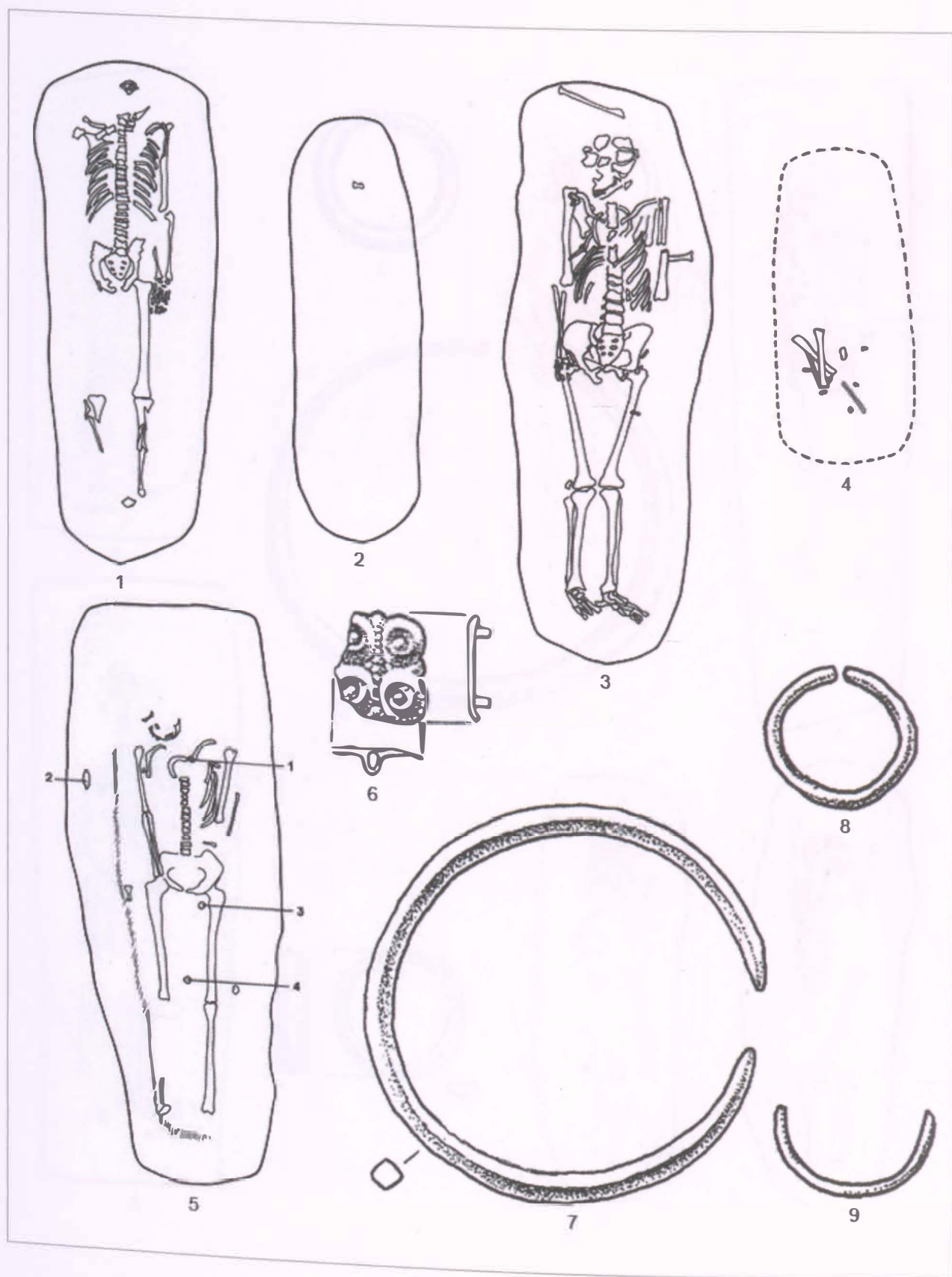
41. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1-2: 10. sír, 3: 12. sír, 4: 14. sír, 5: 15. sír, 6: 16. sír, 7-8: 19. sír

XII. TÁBLÁK

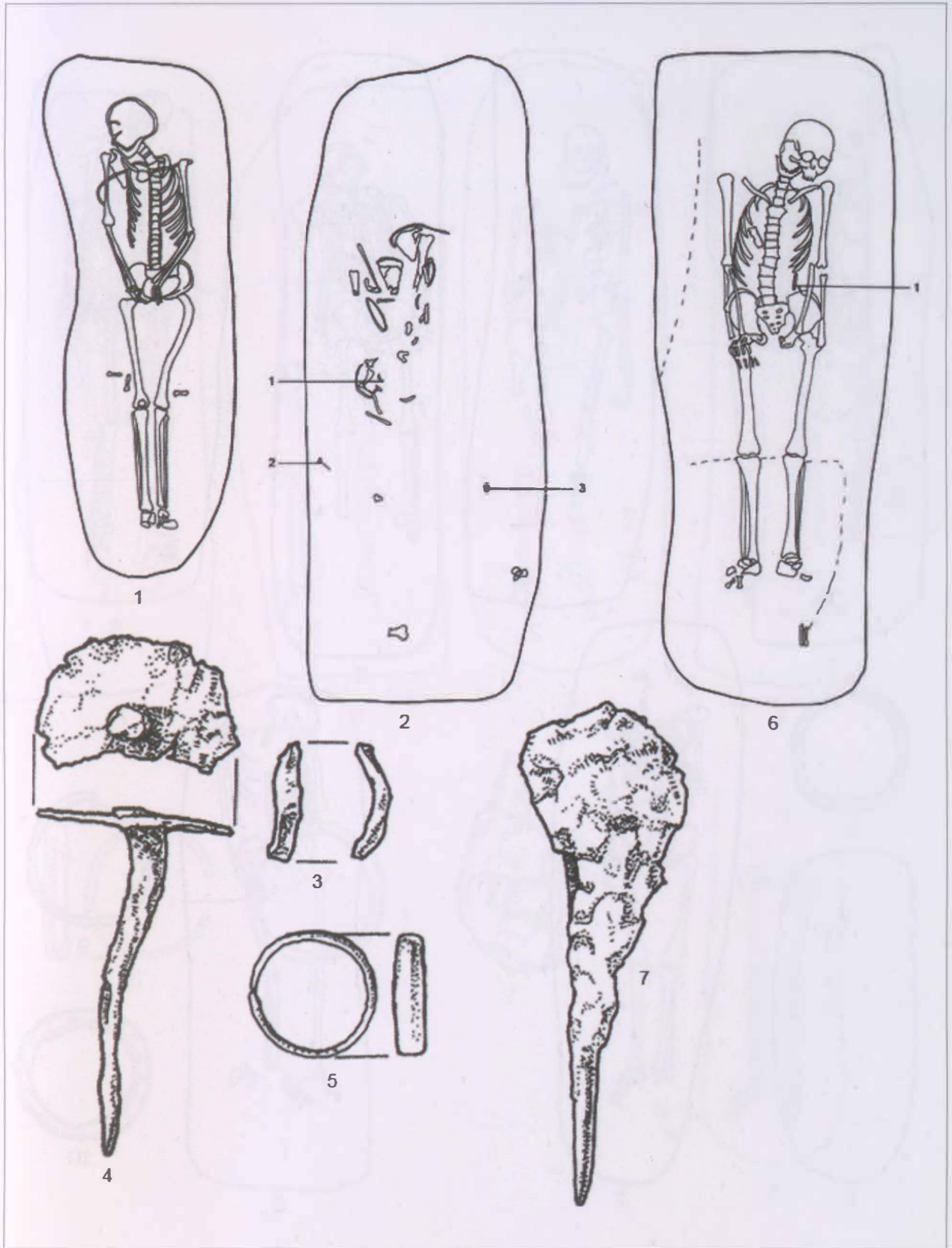
42. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1-4: 17. sír, 5: 21. sír, 6: 23. sír, 7: 24. sír, 8-9: 22. sír

XII. TÁBLÁK

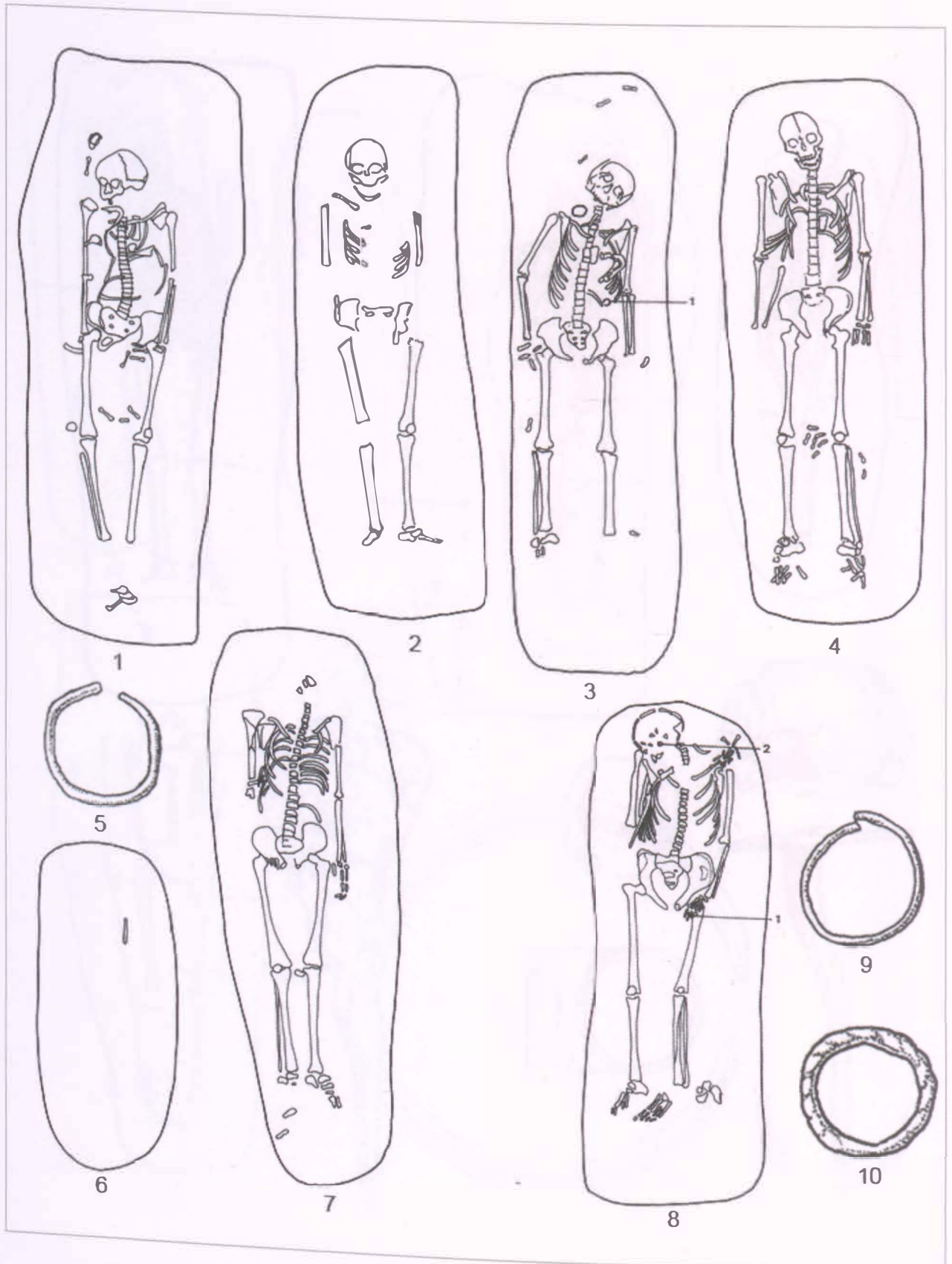
43. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 25. sír, 2: 26. sír, 3: 28. sír, 4: 29. sír, 5-9: 27. sír

XII. TÁBLÁK

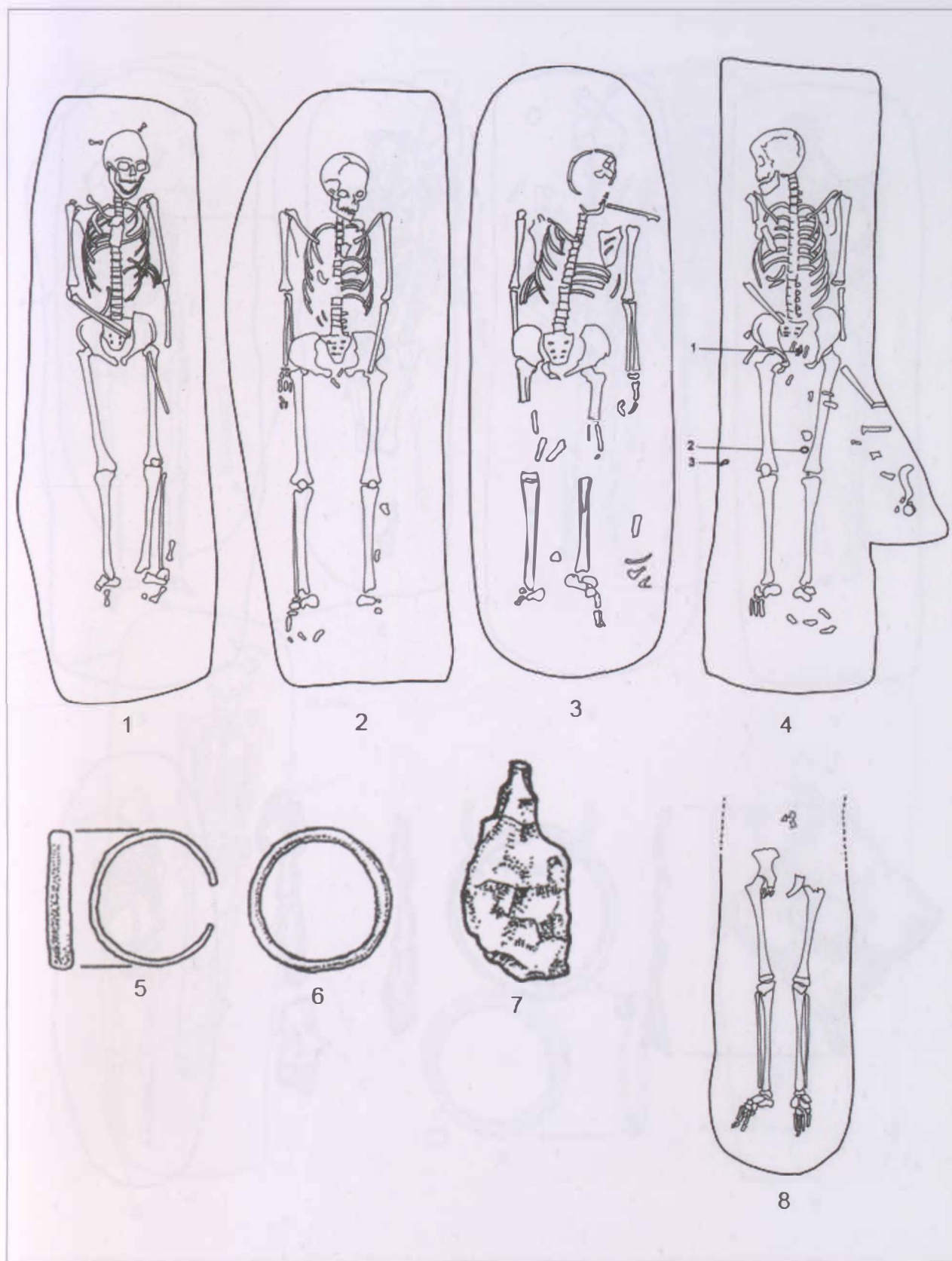
44. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 30. sír, 2-5: 31. sír, 6-7: 32. sír

XII. TÁBLÁK

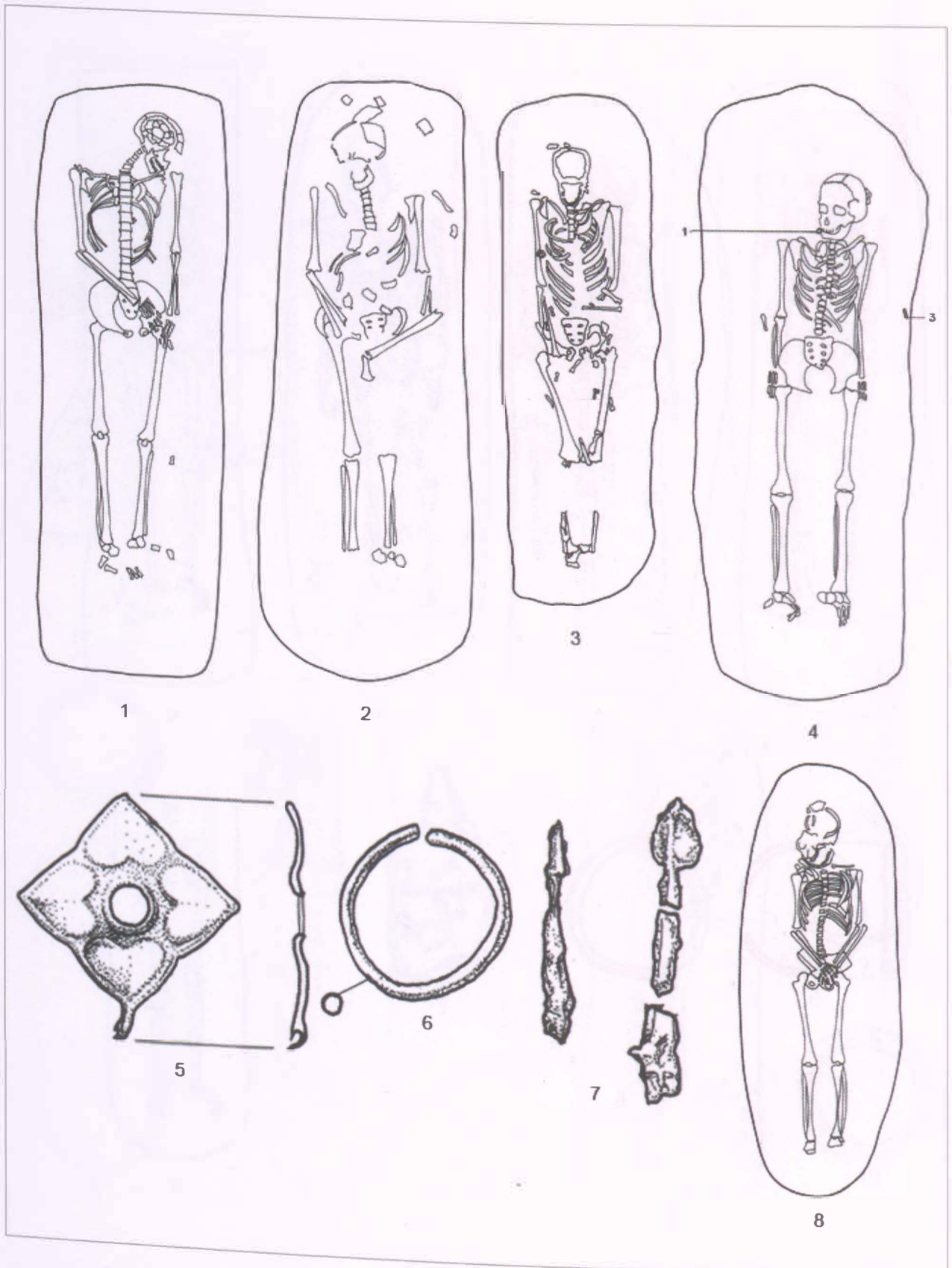
45. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 33. sír, 2: 34. sír, 3, 5: 35. sír, 4: 36. sír, 6: 37. sír, 7: 43. sír, 8–10: 44. sír

XII. TÁBLÁK

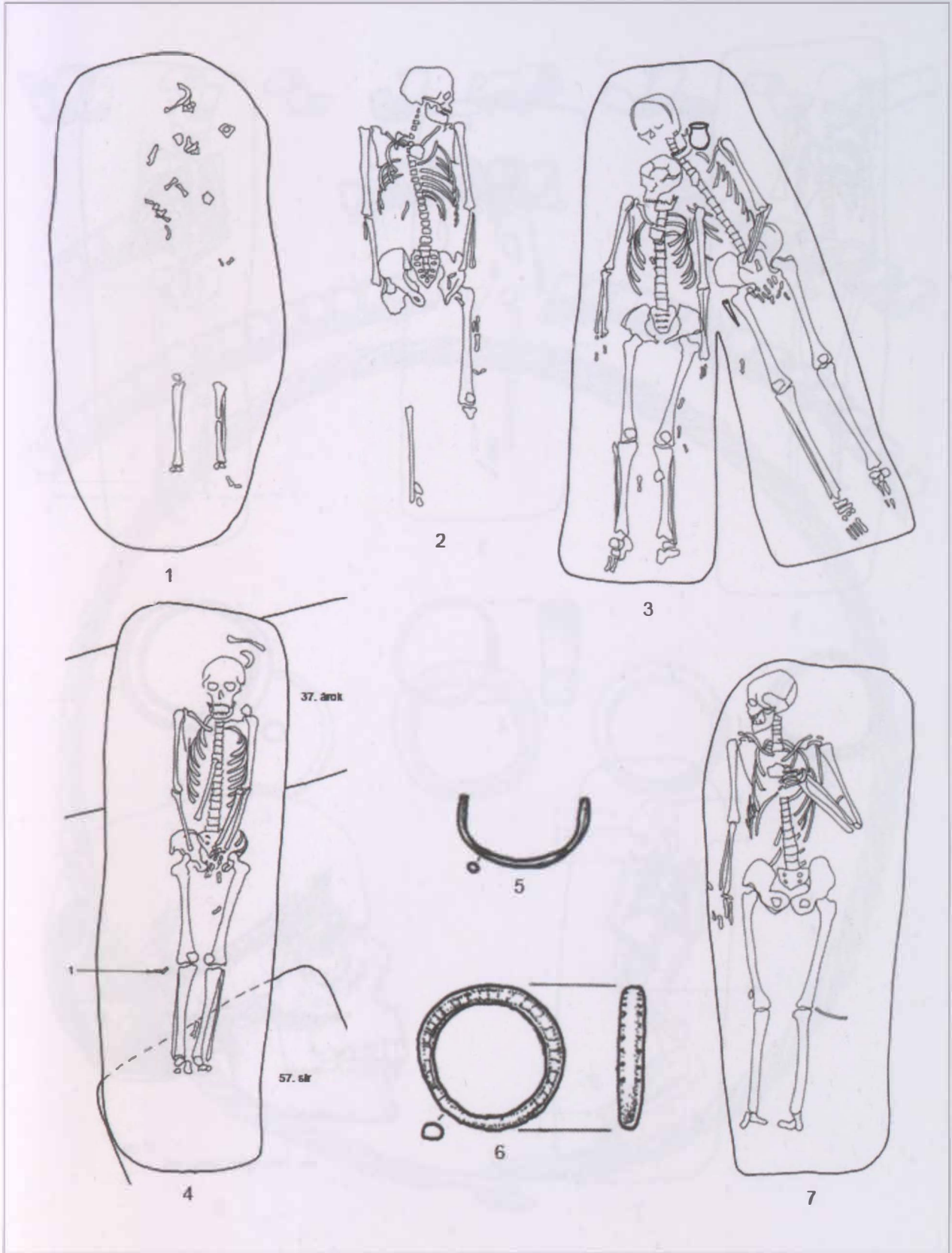
46. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 38. sír, 2: 39. sír: 3: 41. sír, 4-7: 42. sír, 8: 47. sír

XII. TÁBLÁK

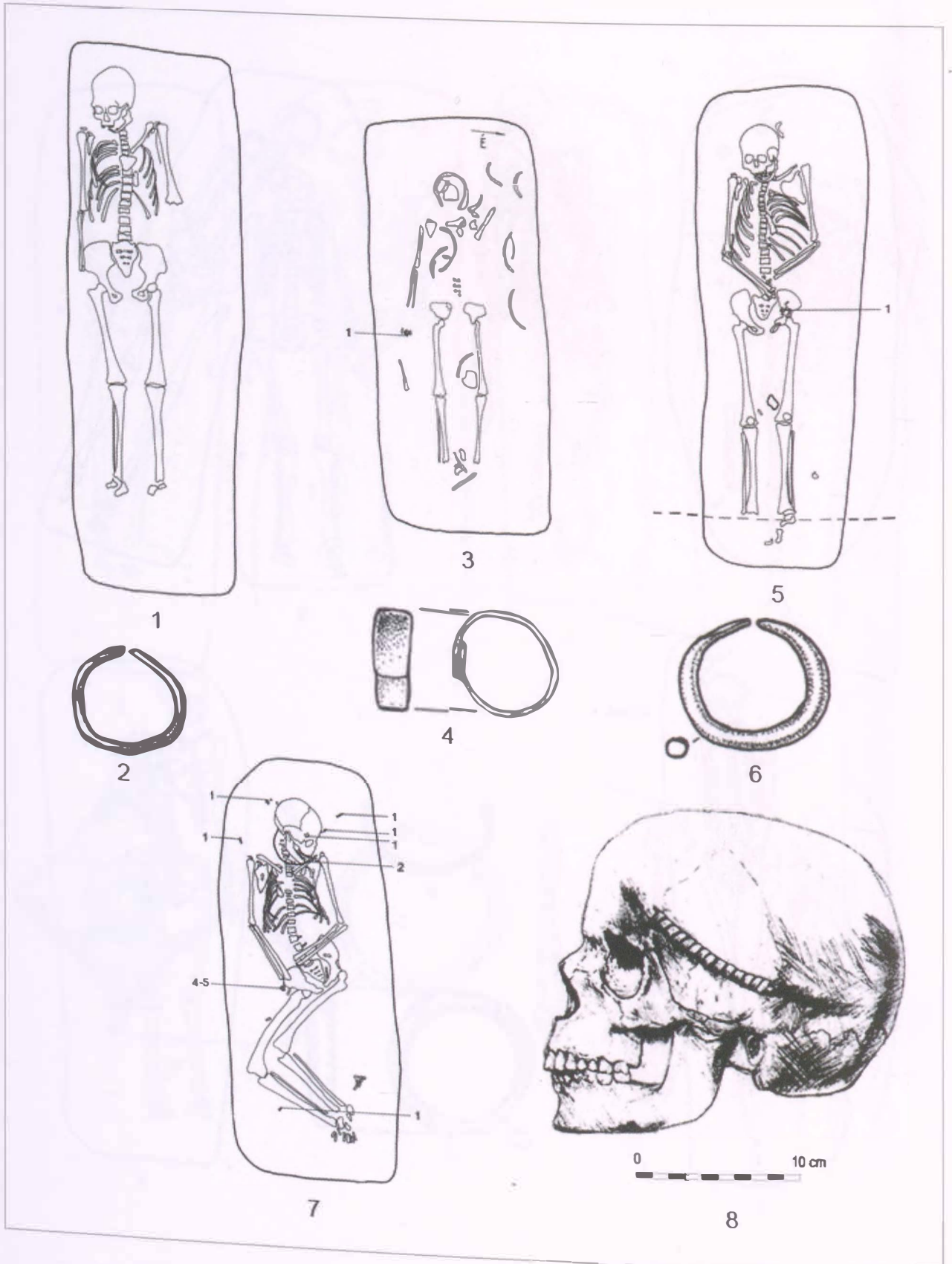
47. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 40. sír, 2: 45. sír, 3: 46. sír, 4-7: 48. sír, 8: 49. sír

XII. TÁBLÁK

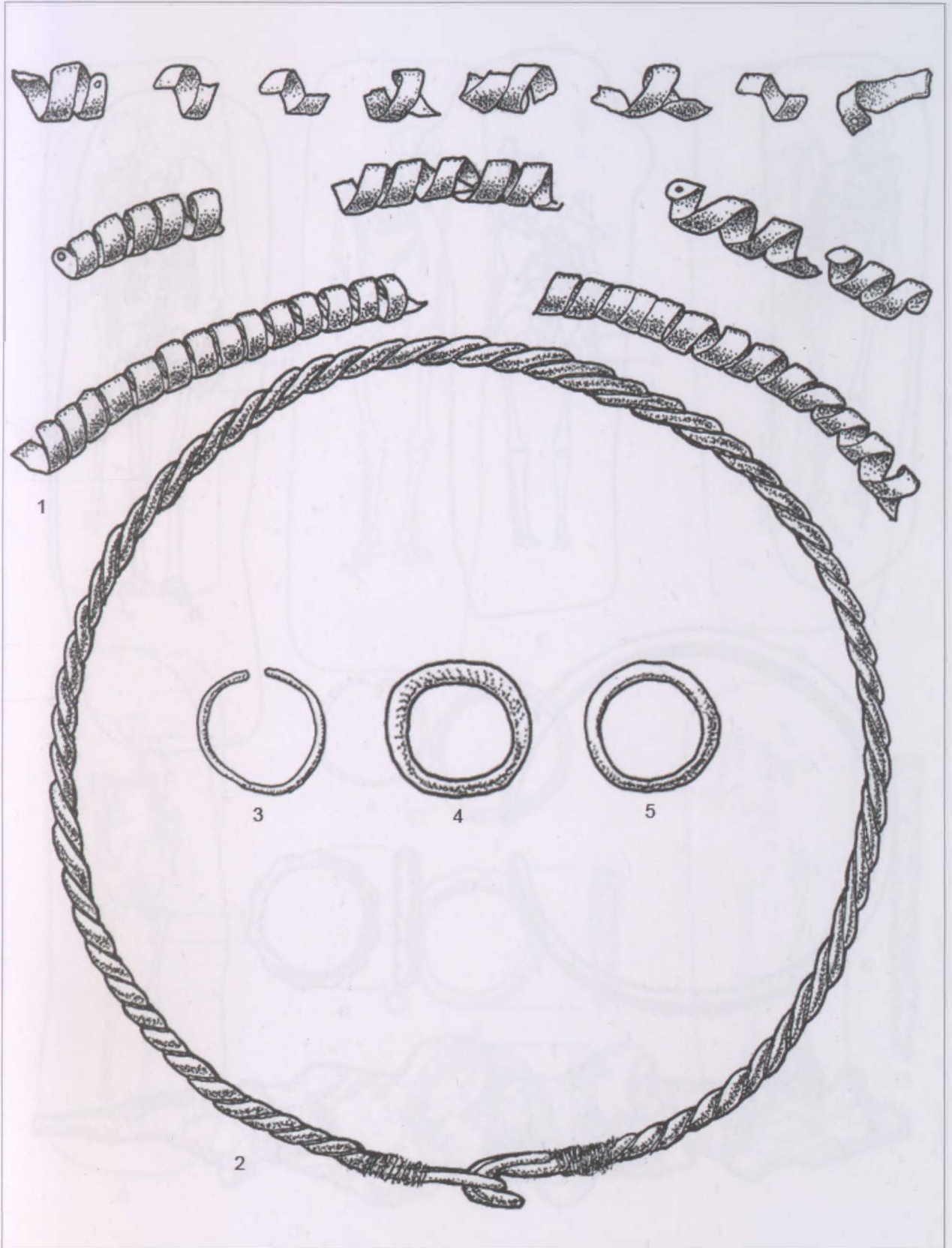

48. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 50. sír, 2: 51. sír, 3: 55. sír, 4-6: 56. sír, 7: 52. sír

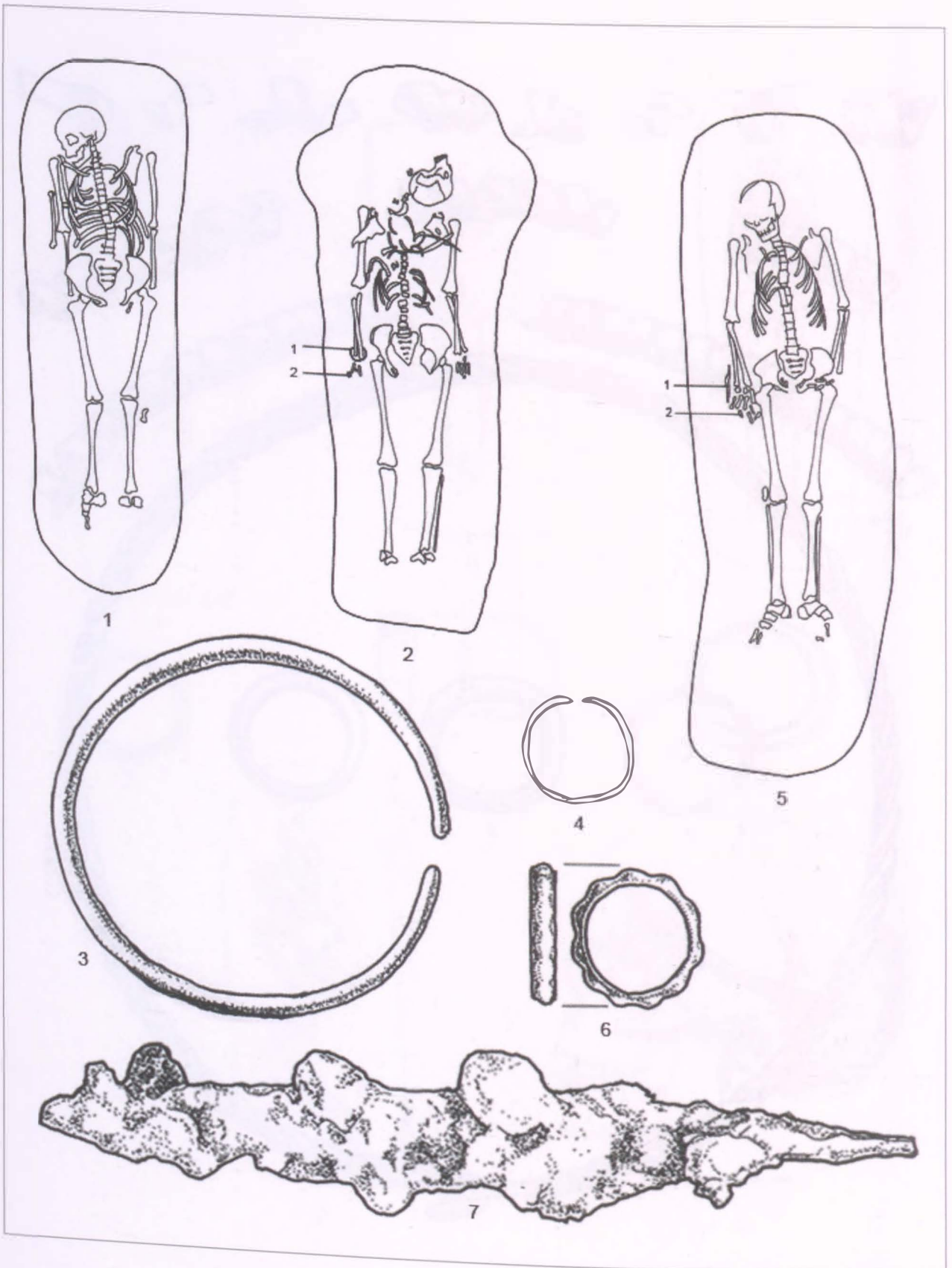
XII. TÁBLÁK

49. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1-2: 58. sír, 3-4: 59. sír, 5-6: 61. sír, 7-8: 62. sír

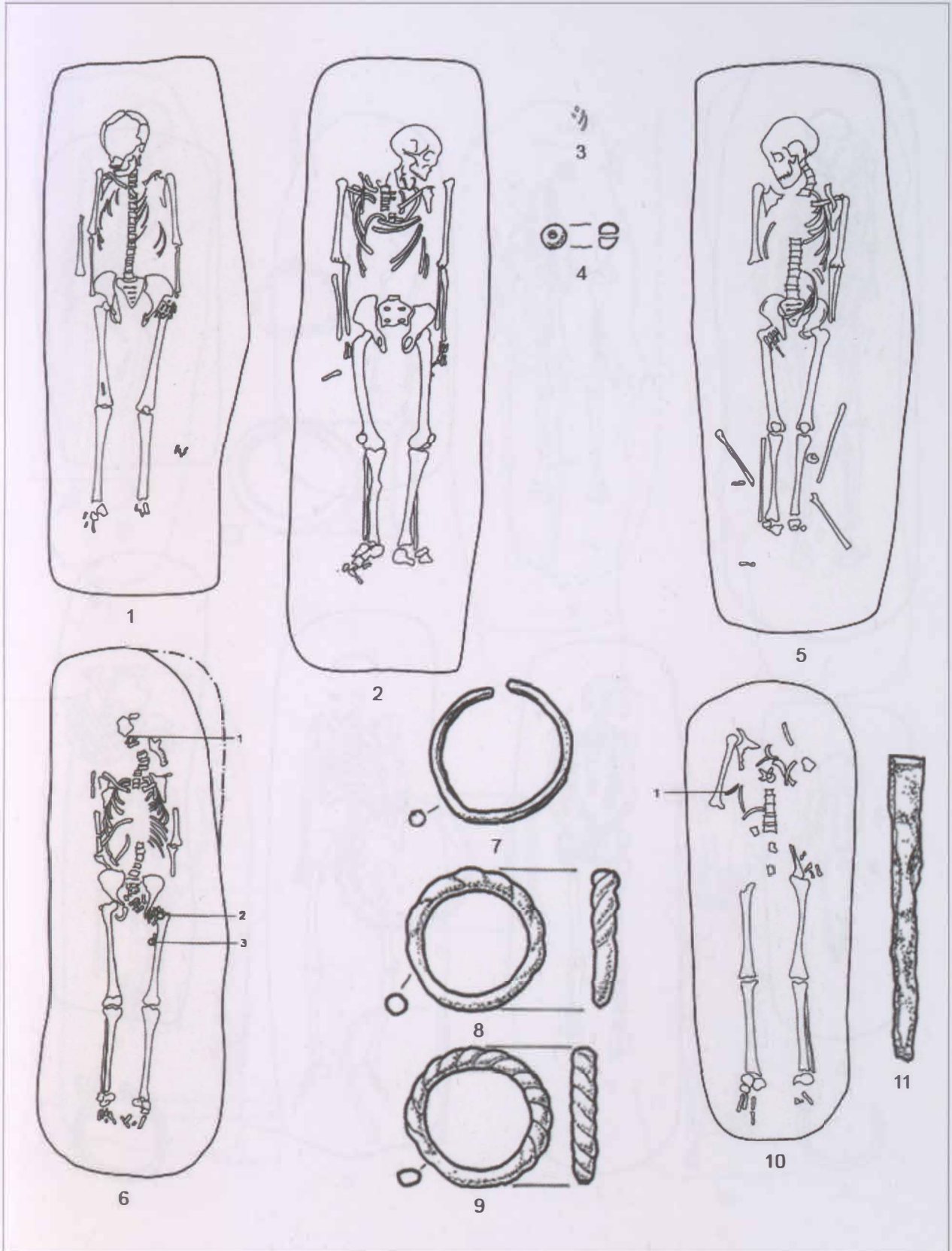

50. tábla. Lébény-Kaszás-domb 62. sír

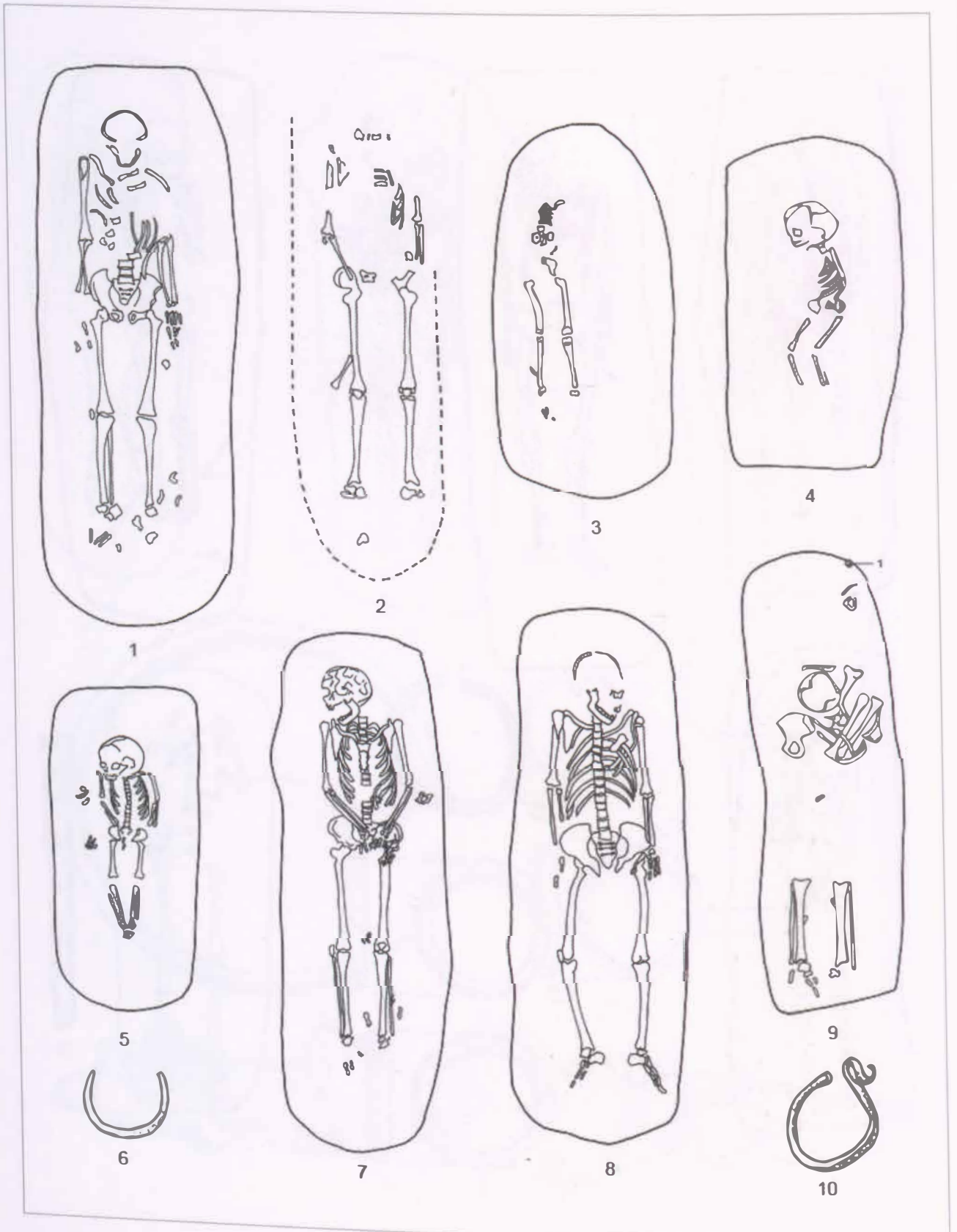
51. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 63. sír, 2-4: 64. sír, 5-7: 65. sír

XII. TÁBLÁK

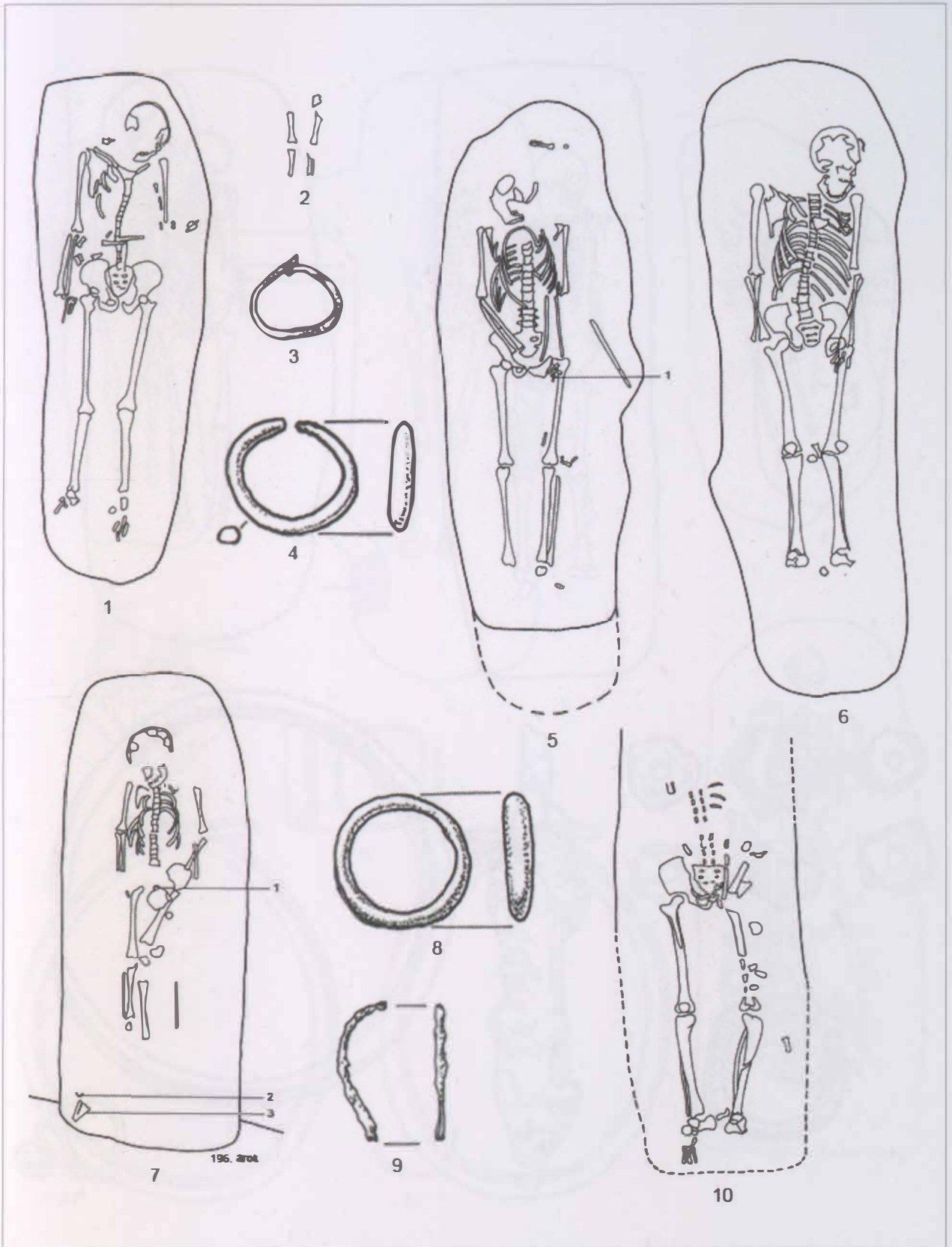
52. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 66. sír, 2: 67. sír, 3-4: 68. sír, 5: 70. sír, 6-9: 71. sír, 10-11: 72. sír

XII. TÁBLÁK

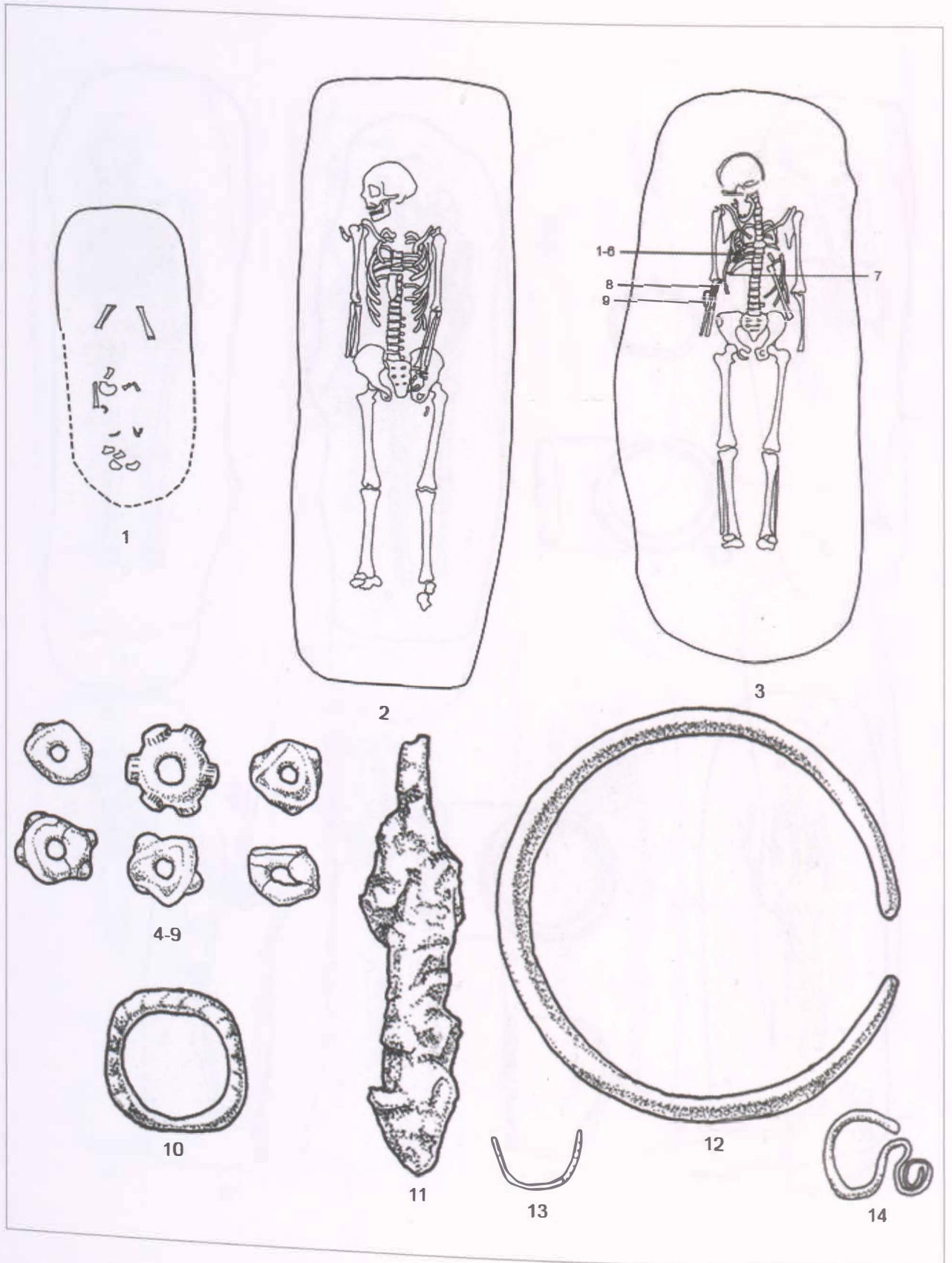

53. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 73. sír, 2: 74. sír, 3: 75. sír, 4: 76. sír, 5-6: 77. sír, 7: 78. sír, 8: 79. sír, 9-10: 80. sír

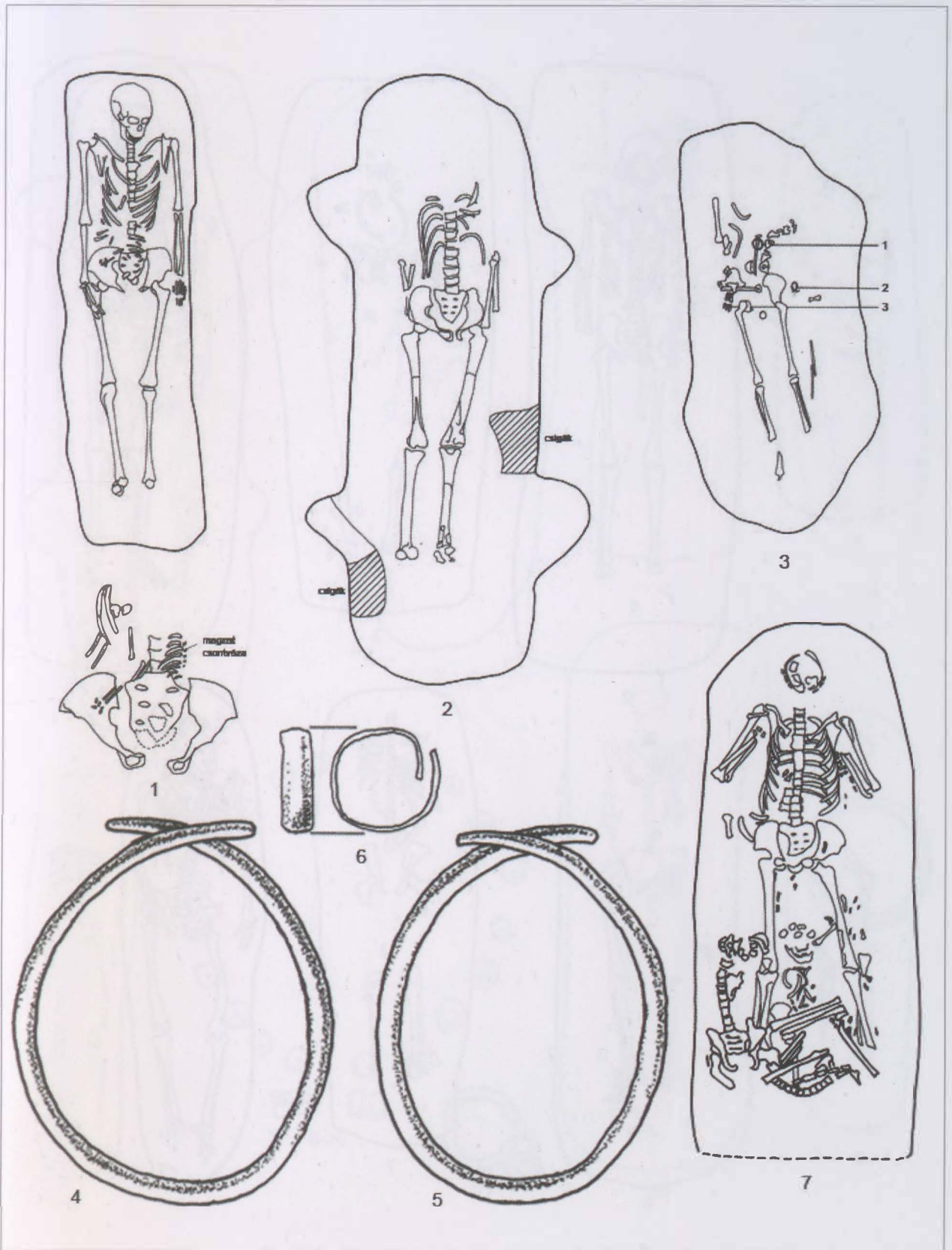
XII. TÁBLÁK

54. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 81. sír, 2-3: 82. sír, 4-5: 83. sír, 6: 84. sír, 7-9: 85. sír, 10: 86. sír

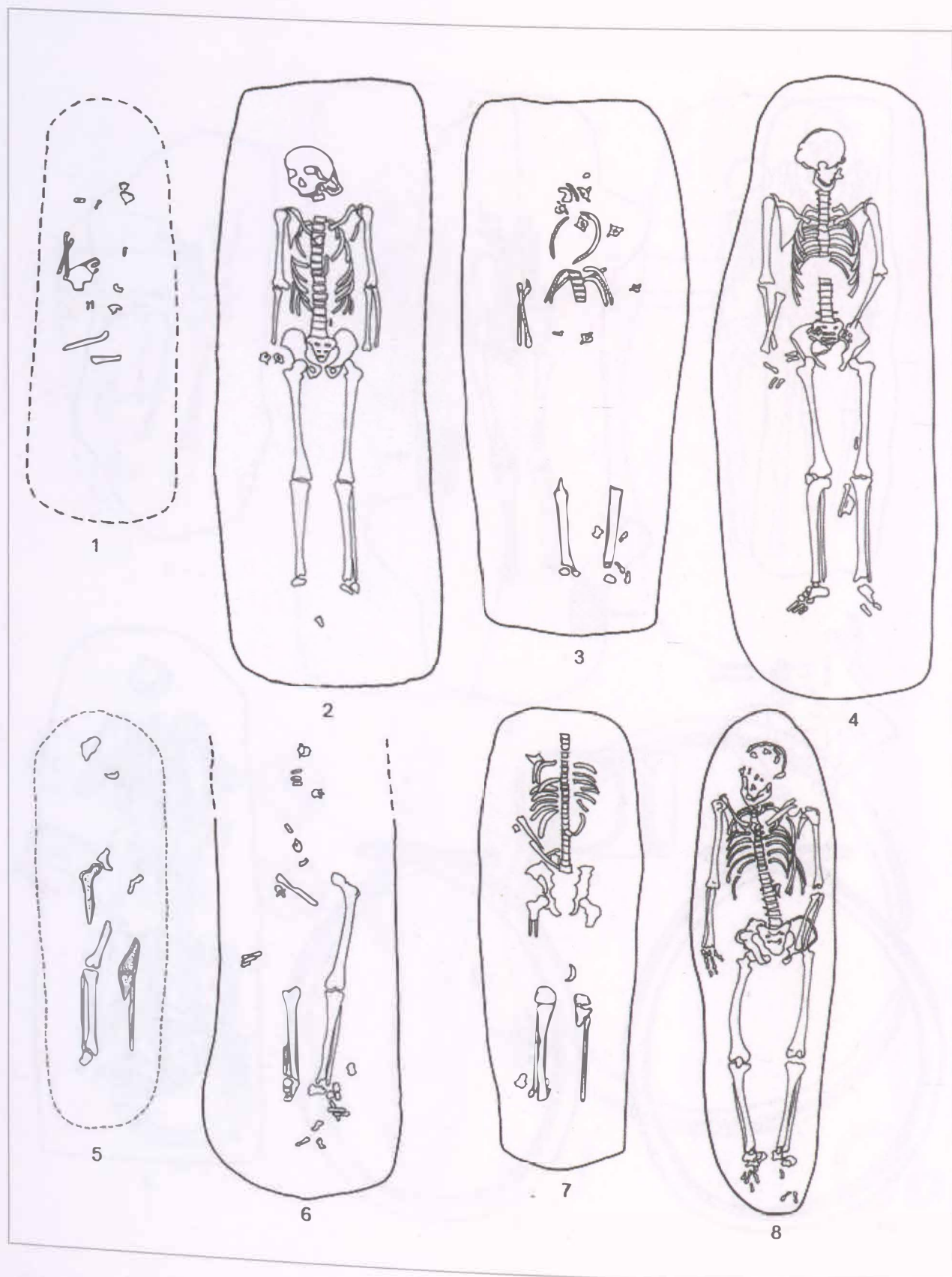

55. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 87. sír, 2: 88. sír, 3-14: 89. sír

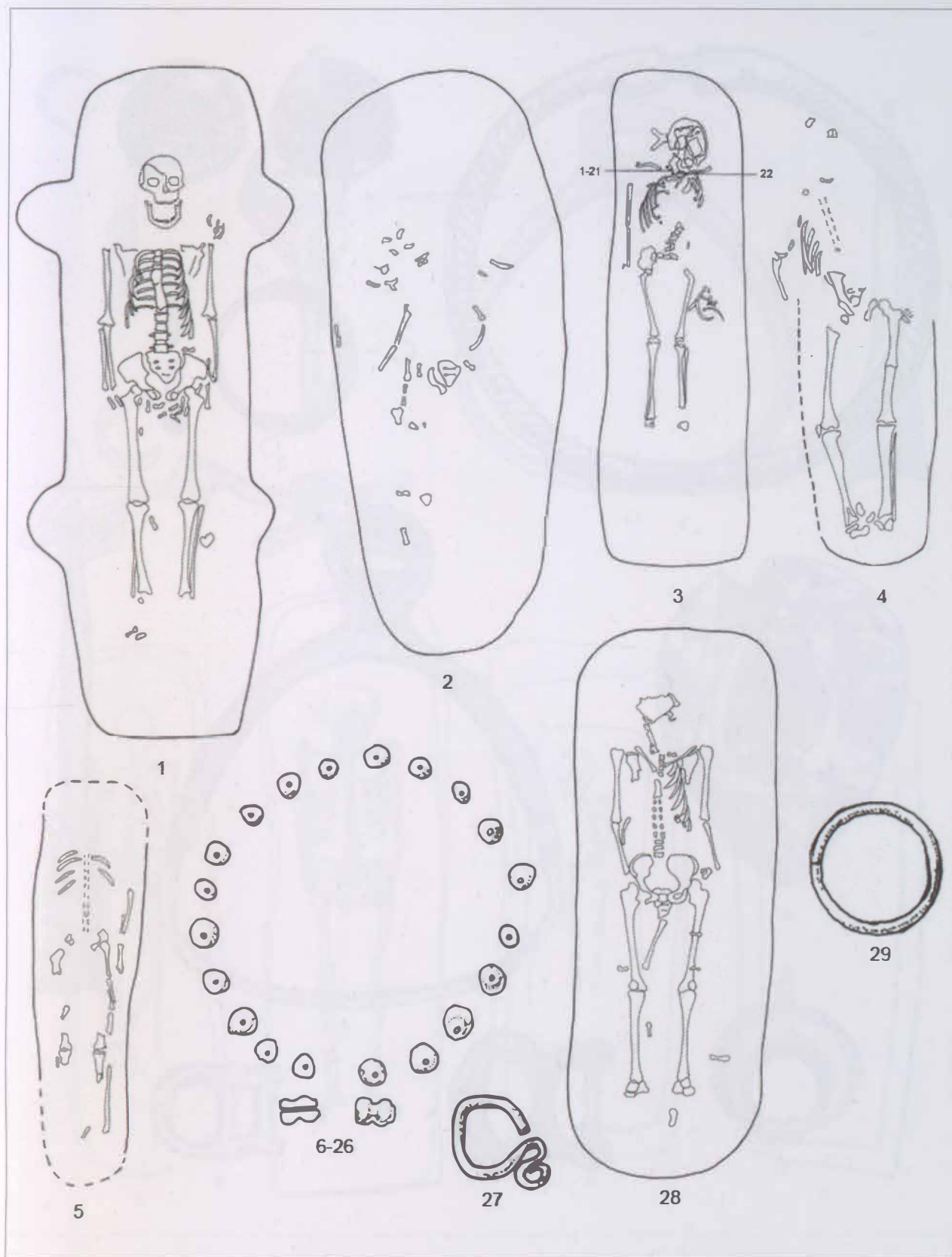
56. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 90. sír, 2: 92. sír, 3-6: 93. sír, 7: 100. sír

XII. TÁBLÁK

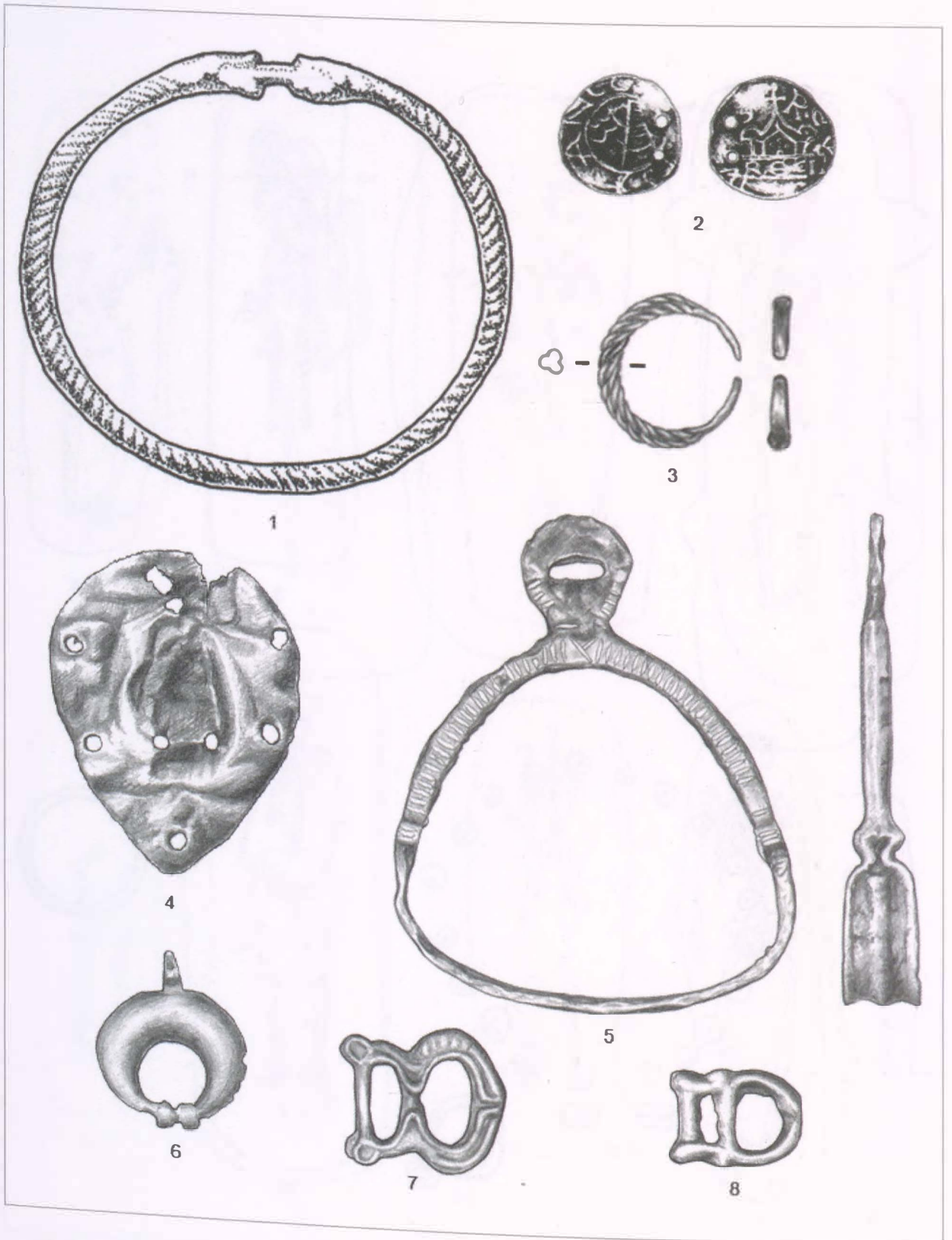

57. tábla. Lébény-Kaszás-domb: 1: 94. sír, 2: 95. sír, 3: 96. sír, 4: 97. sír, 5: 98. sír, 6: 99. sír, 7: 126. sír, 8: 128. sír

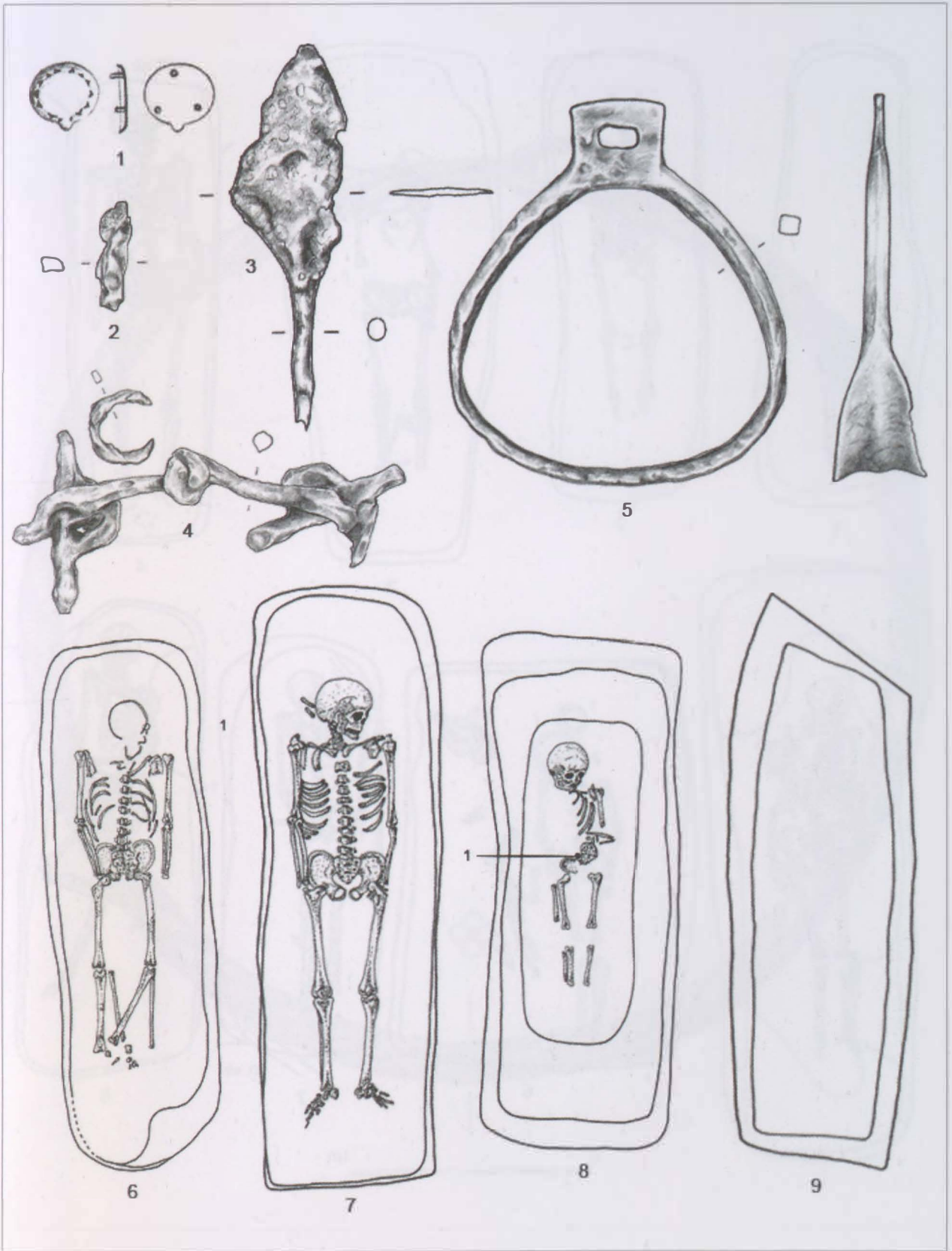
XII. TÁBLÁK

58. tábla. Lébény-Kaszás-domb, 1: 104. sír, 2: 105. sír, 3, 6-27: 127. sír, 4: 129. sír, 5: 130. sír, 28: 106. sír, 29: szórvány

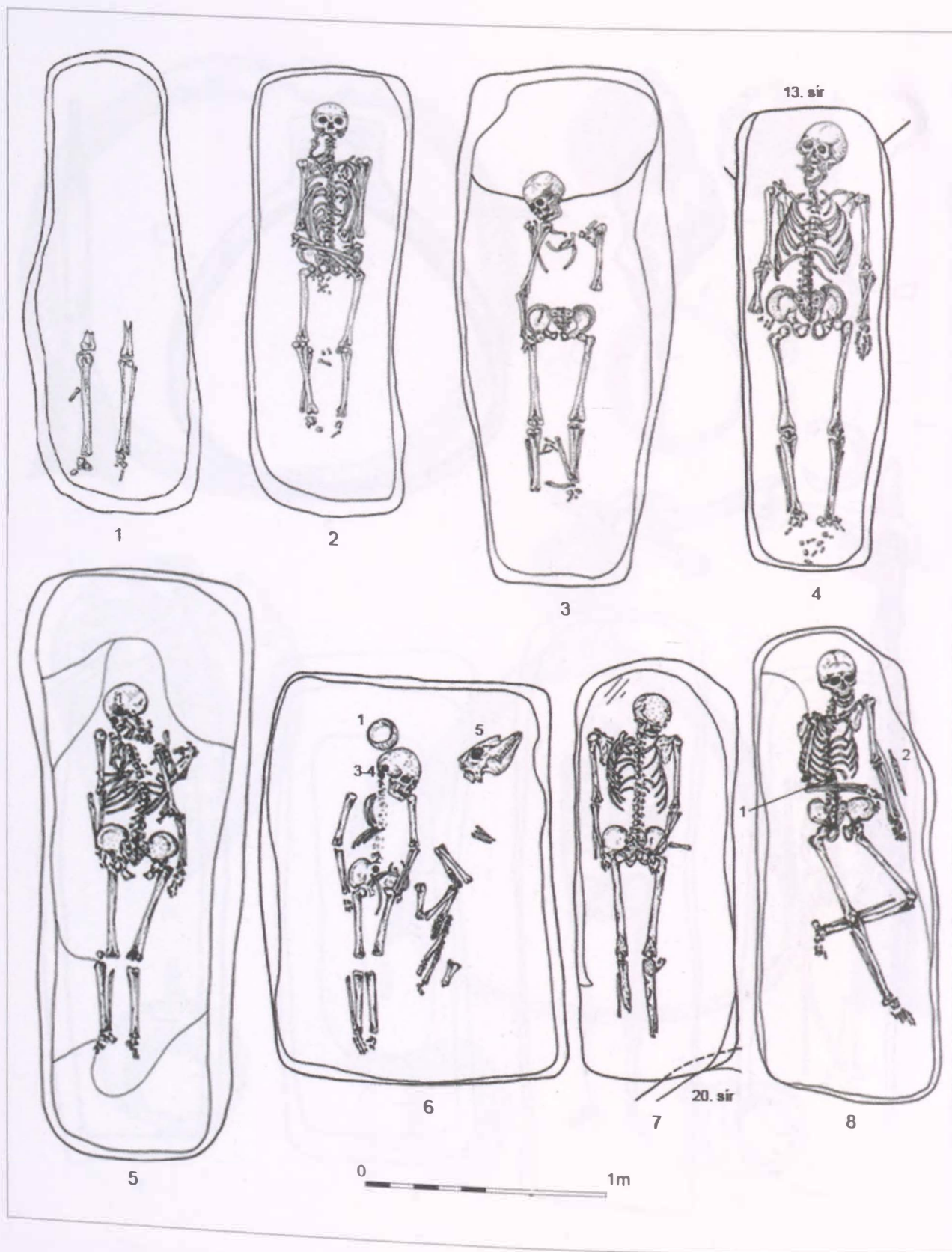

59. tábla. 1: Lébény temető, szórvány, 2: Lébény-Kaszás-domb, szórvány, 3: Mindszentpuszta-Pázmándfalu, 4: Mosonmagyaróvár-Moson, Királydomb, 5: Mosonmagyaróvár környéke, 6-8: Mosonmagyaróvár-Magyar u. 28.

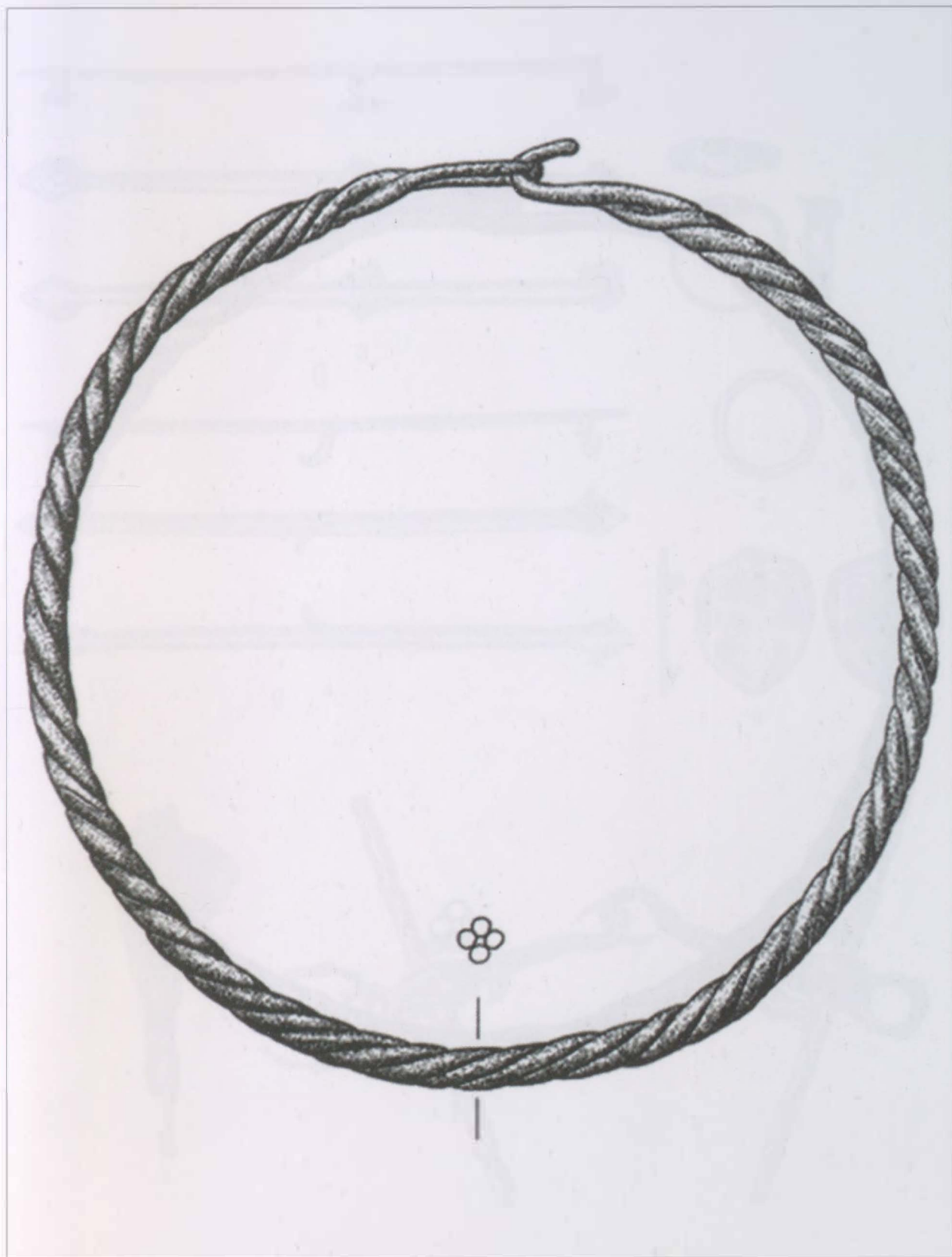

60. tábla. 1-5: Mosonszentmiklós, Mosonszentmiklós-Lednice-domb, 6: 2. sír, 7: 3. sír, 8: 6. sír, 9: 7. sír

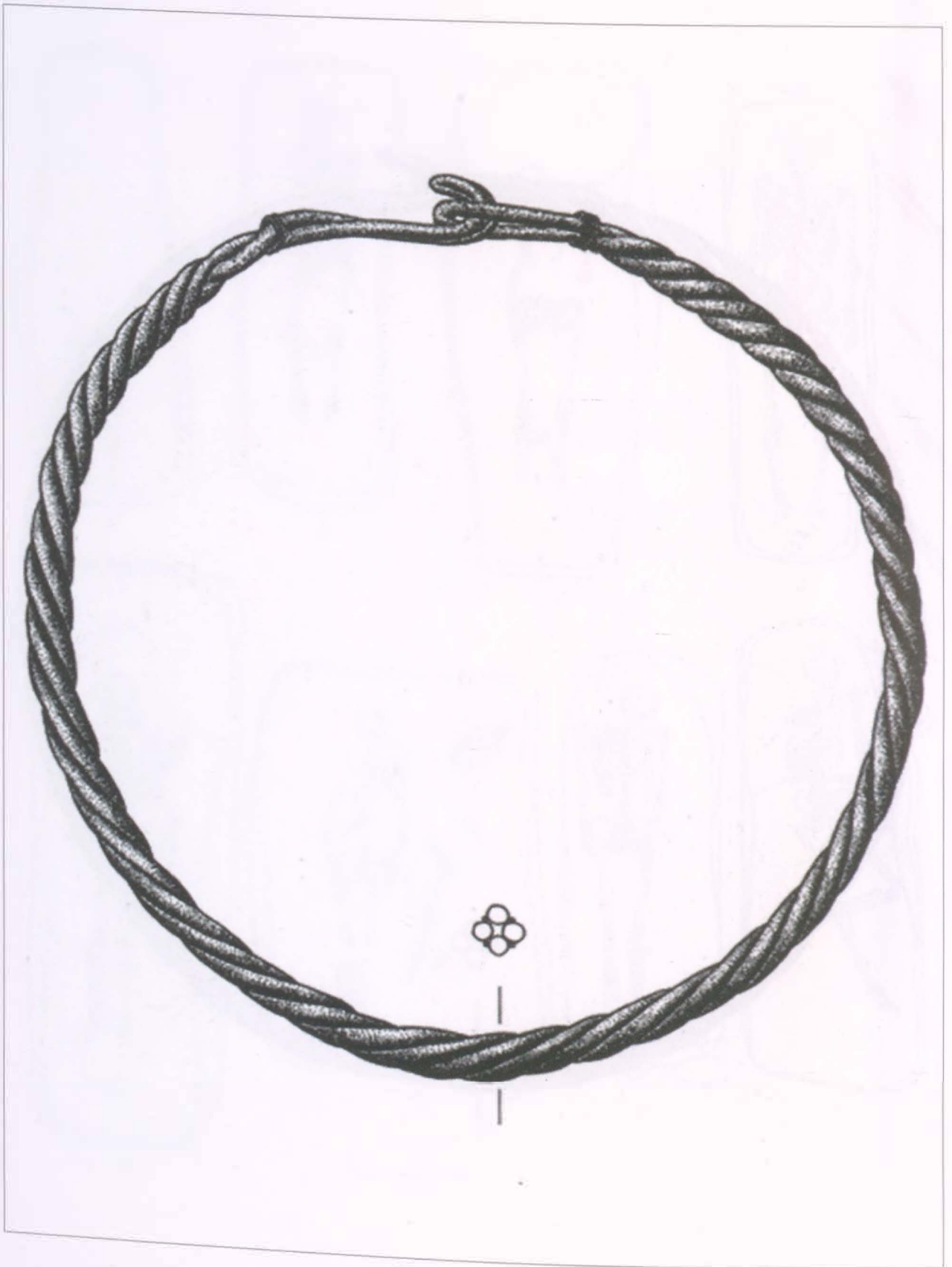
XII. TÁBLÁK

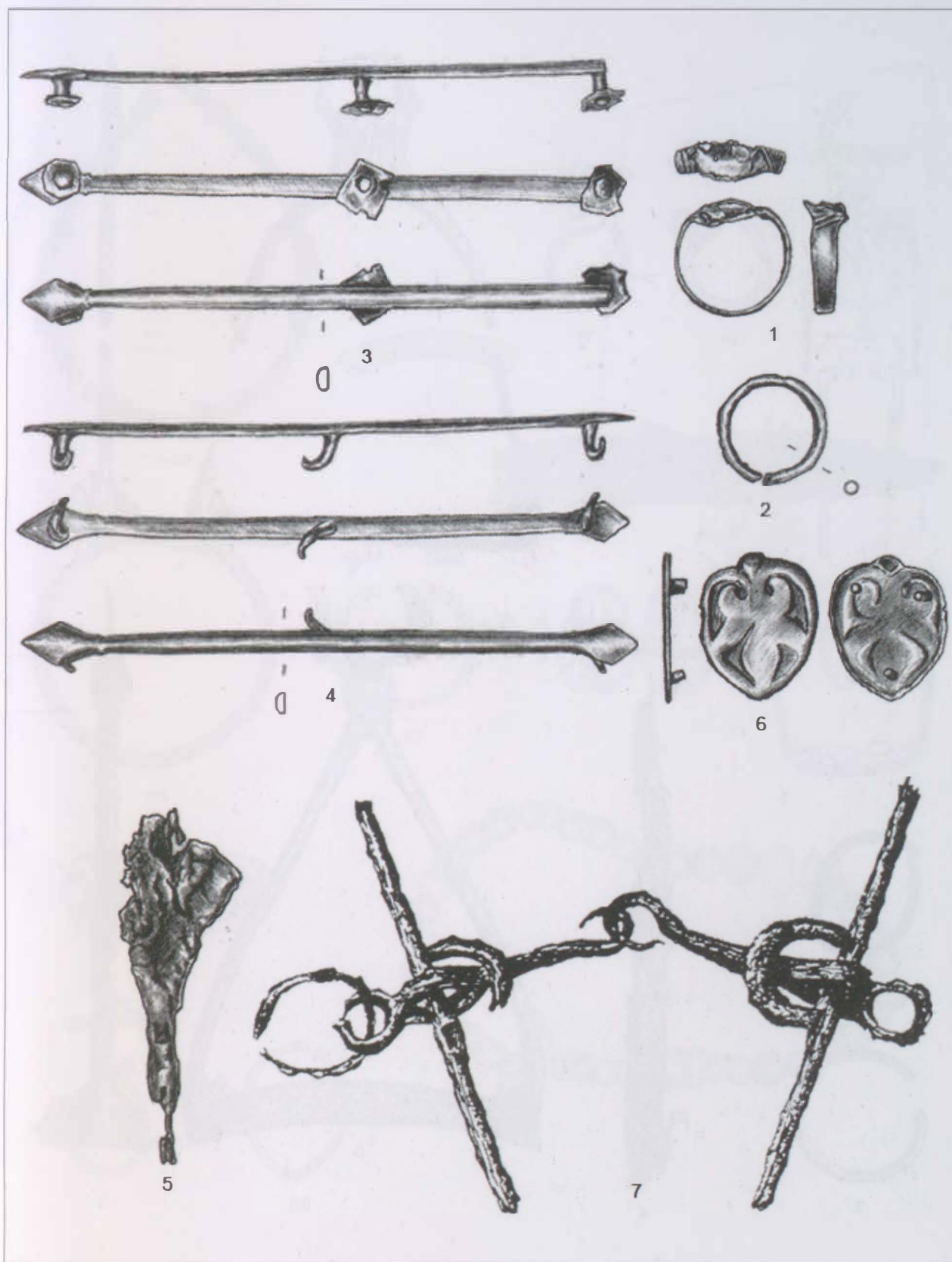
61. tábla. Mosonszentmiklós-Lednice-domb,
 1: 8. sír, 2: 10. sír, 3: 11. sír, 4: 12. sír, 5: 21. sír, 6: 17. sír, 7: 18. sír, 8: 23. sír

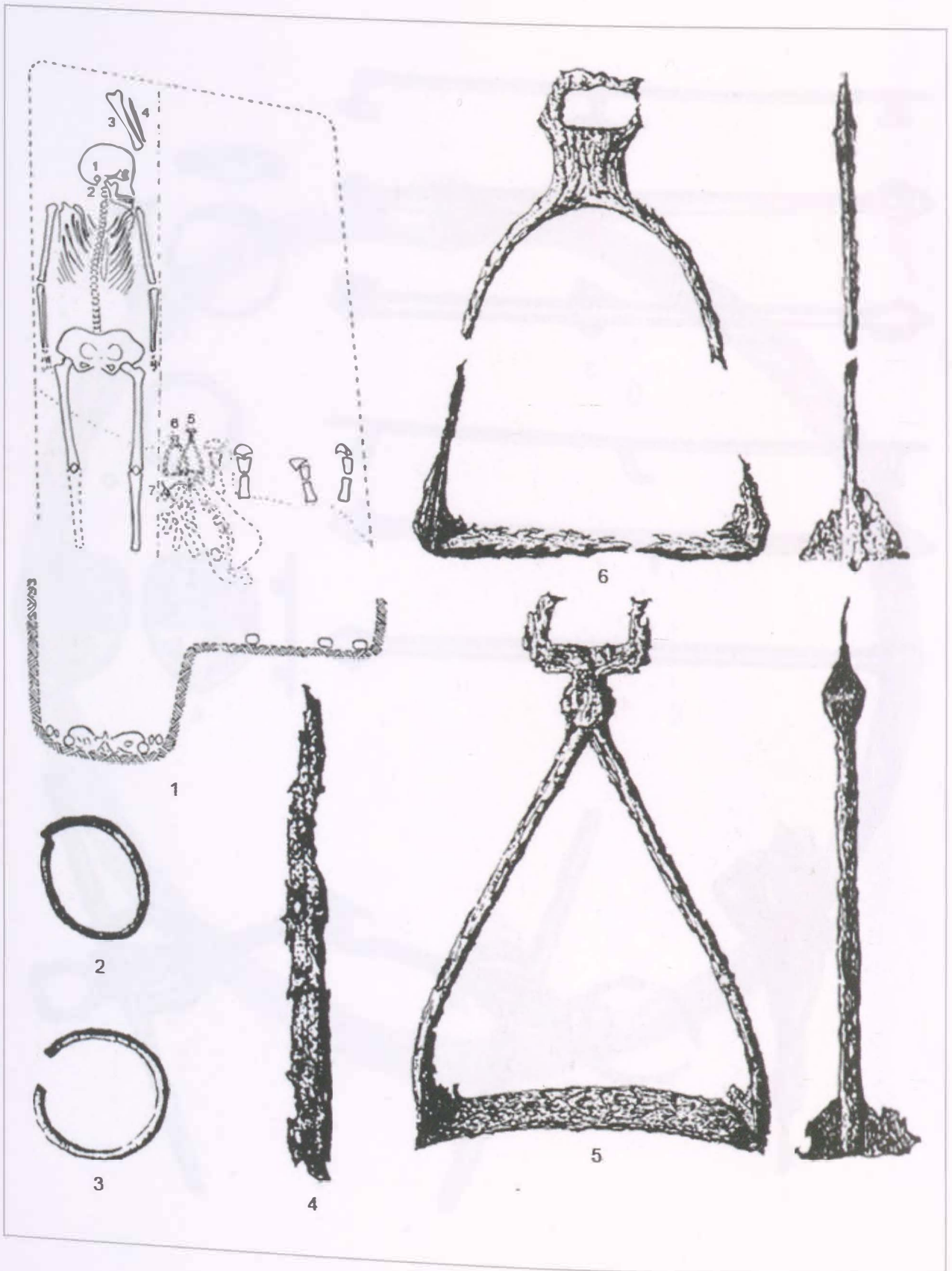
62. tábla. Mosontarcsa 1. sír

63. tábla. Mosontarcsa, szórvány

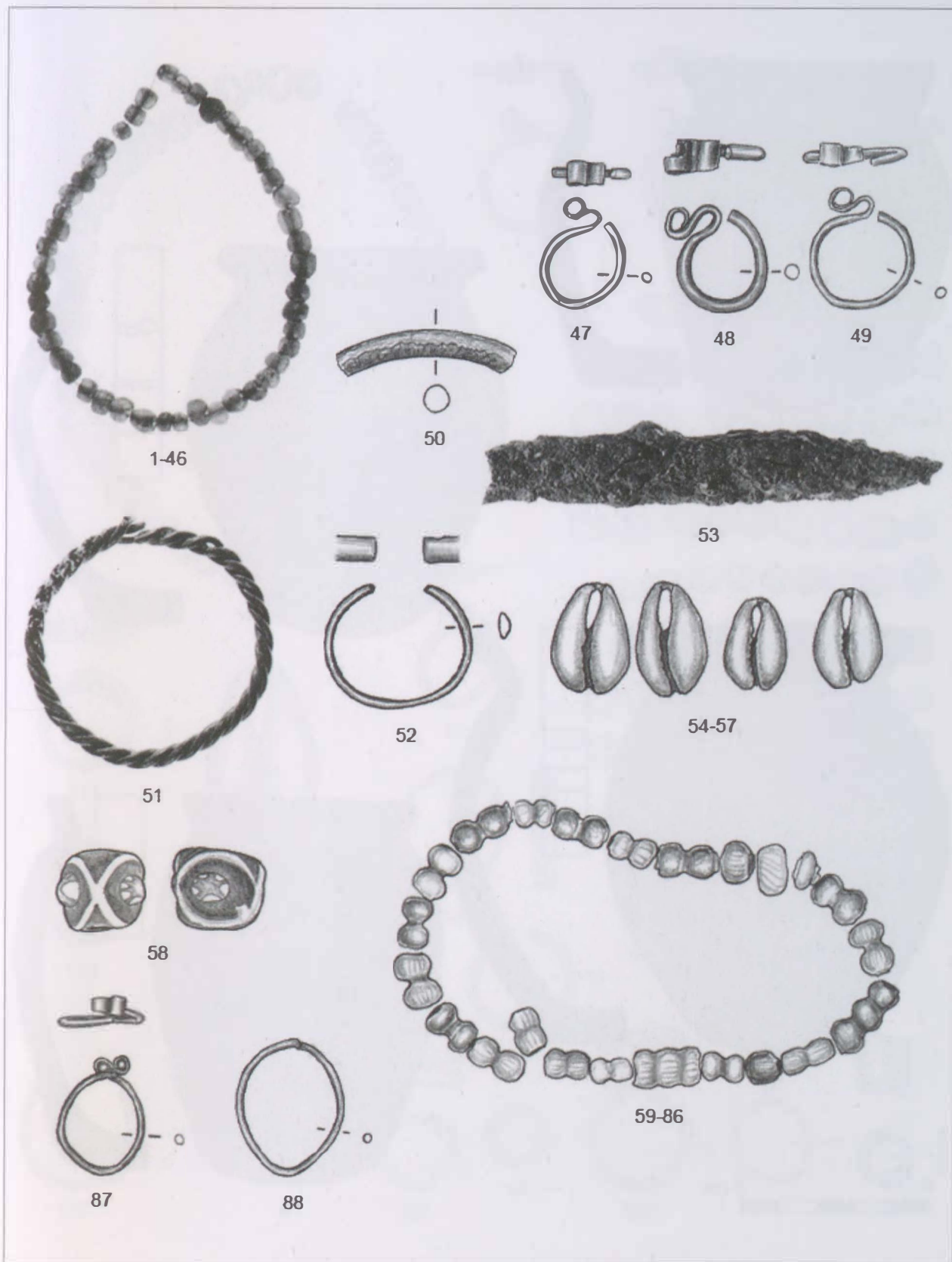

64. tábla. 1–5: Nyúl-Öreghegy, 6: Nyúl-Páskom, 7: Ötvevény-Lenin u. 62.

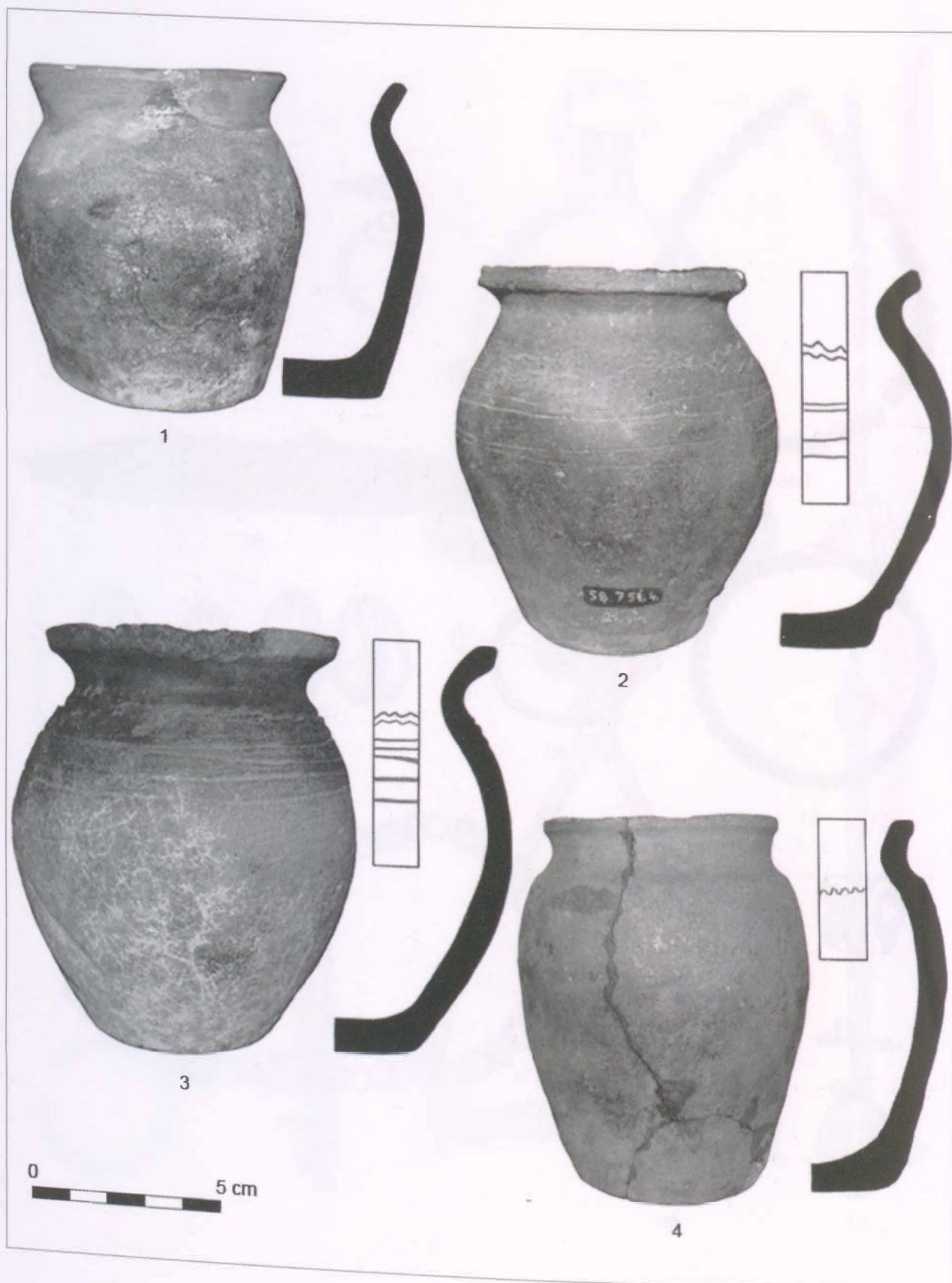

65. tábla. Öttevény-Lenin u. 62.

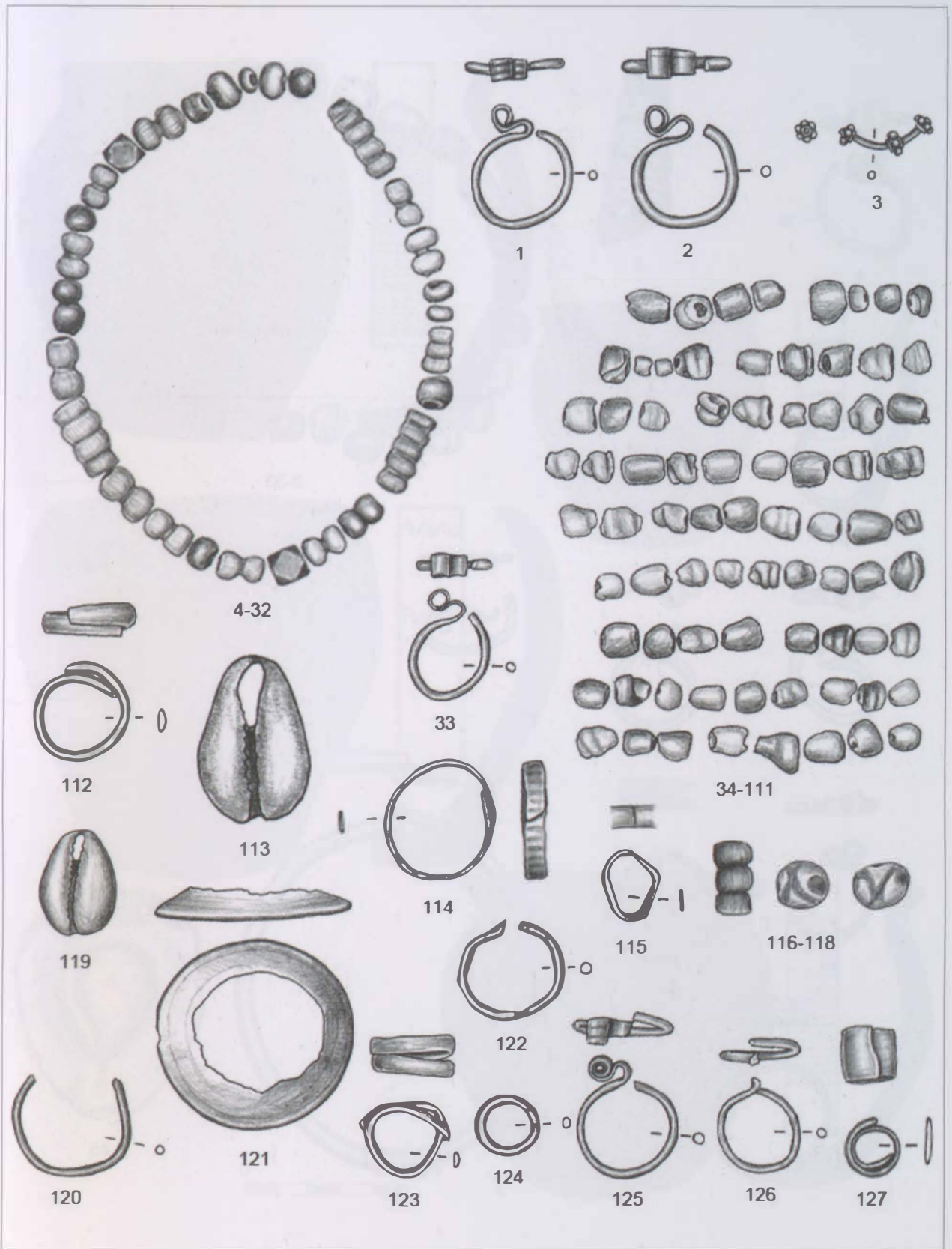
XII. TÁBLÁK

66. tábla. Oroszvár, 1-46: 28. sír, 47-53: 38. sír, 54-88: 44. sír

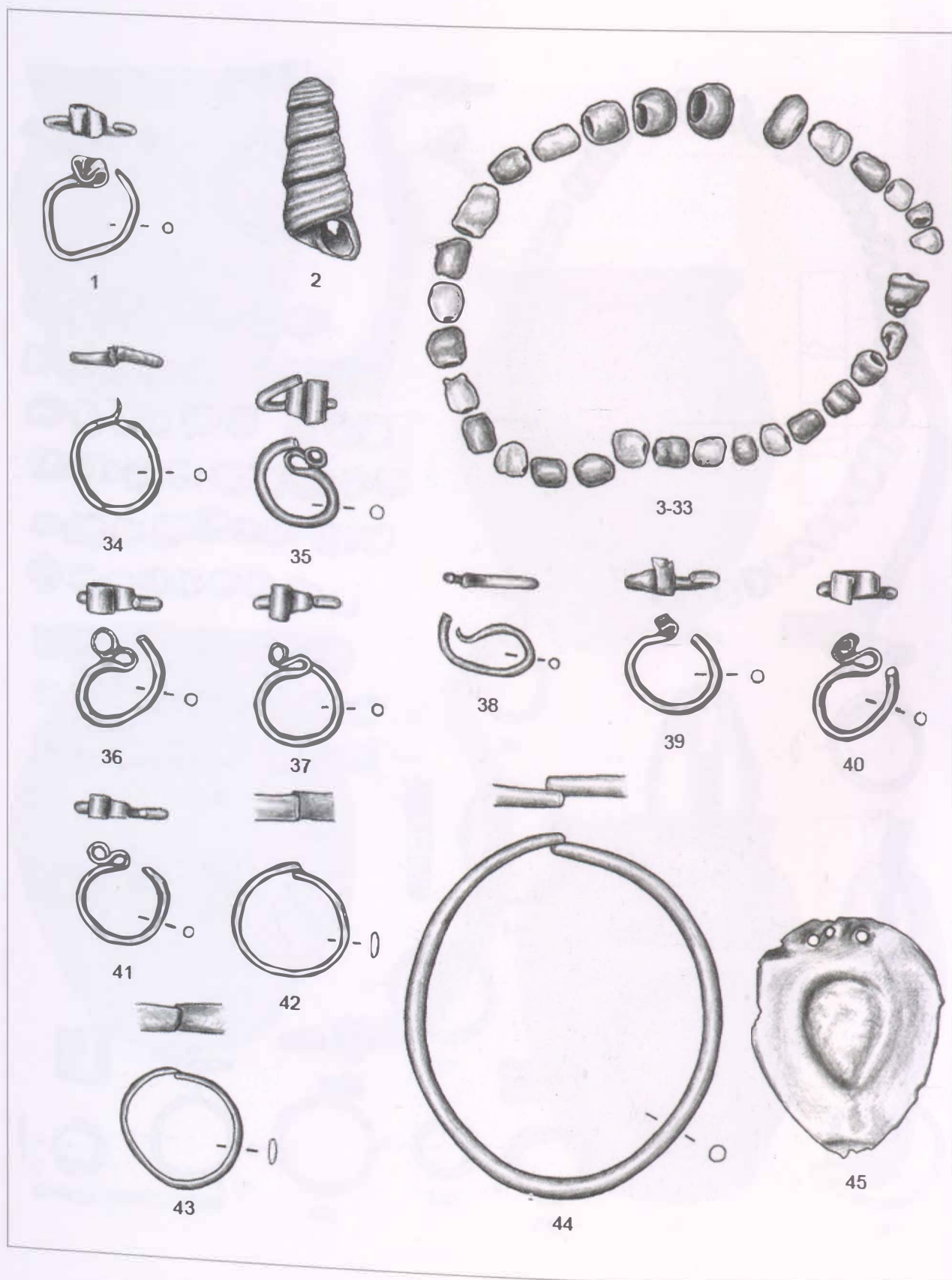

67. tábla. Oroszvár, 1: 35. sír, 2: 48. sír, 3: 38. sír, 4: 51. sír

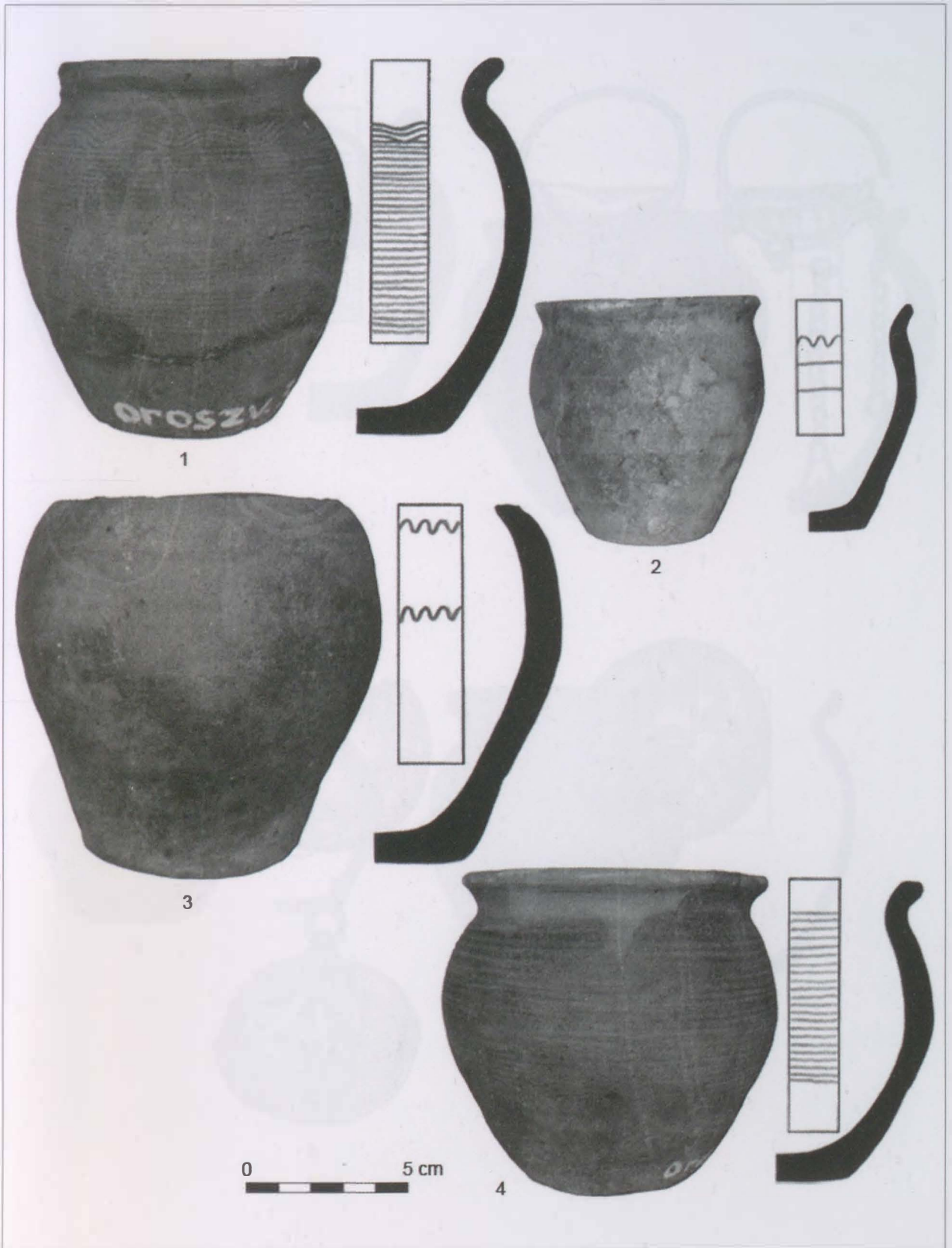

68. tábla. Oroszvár, 1-32: 48. sír, 33-112: 57. sír, 113-115: 66. sír, 116-121: 71. sír, 122-127: 75. sír

XII. TÁBLÁK

69. tábla. Oroszvár, 1-33: 52. sír, 34-45: 60. sír

70. tábla. Oroszvár, 1: 58. sír, 2: 67. sír, 3: 68. sír, 4: 75. sír

1

2

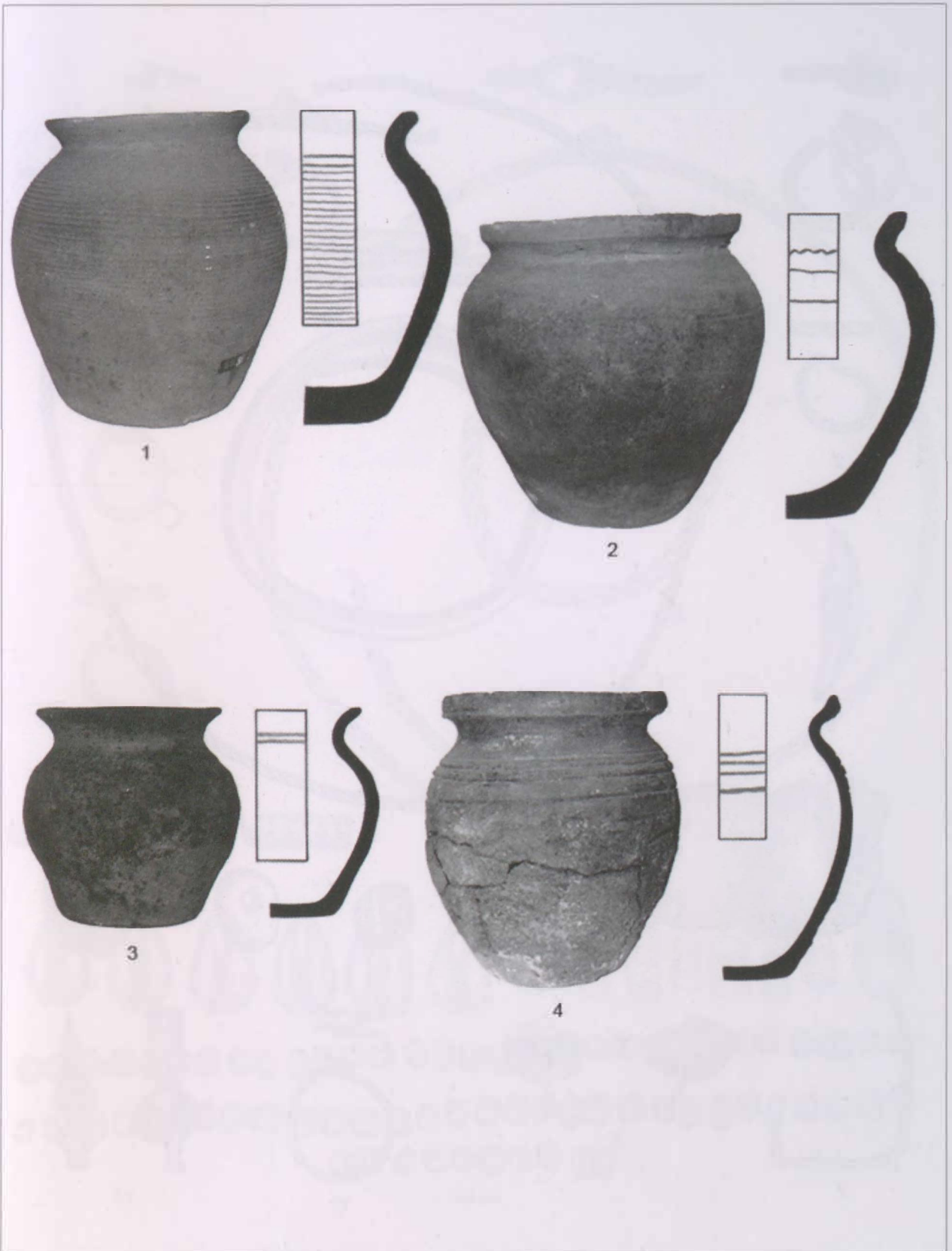

3

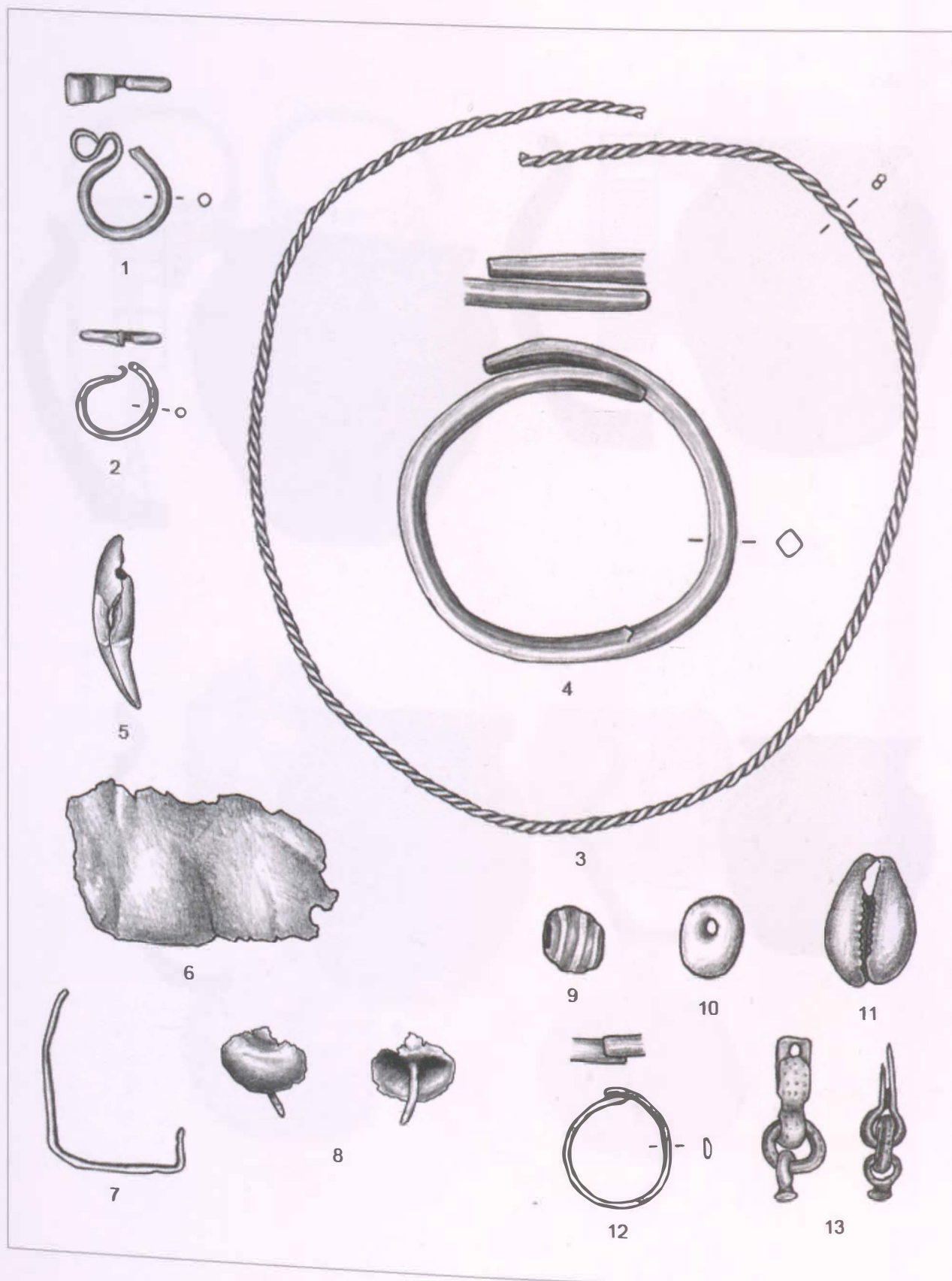
4

71. tábla. Oroszvár 68. sír

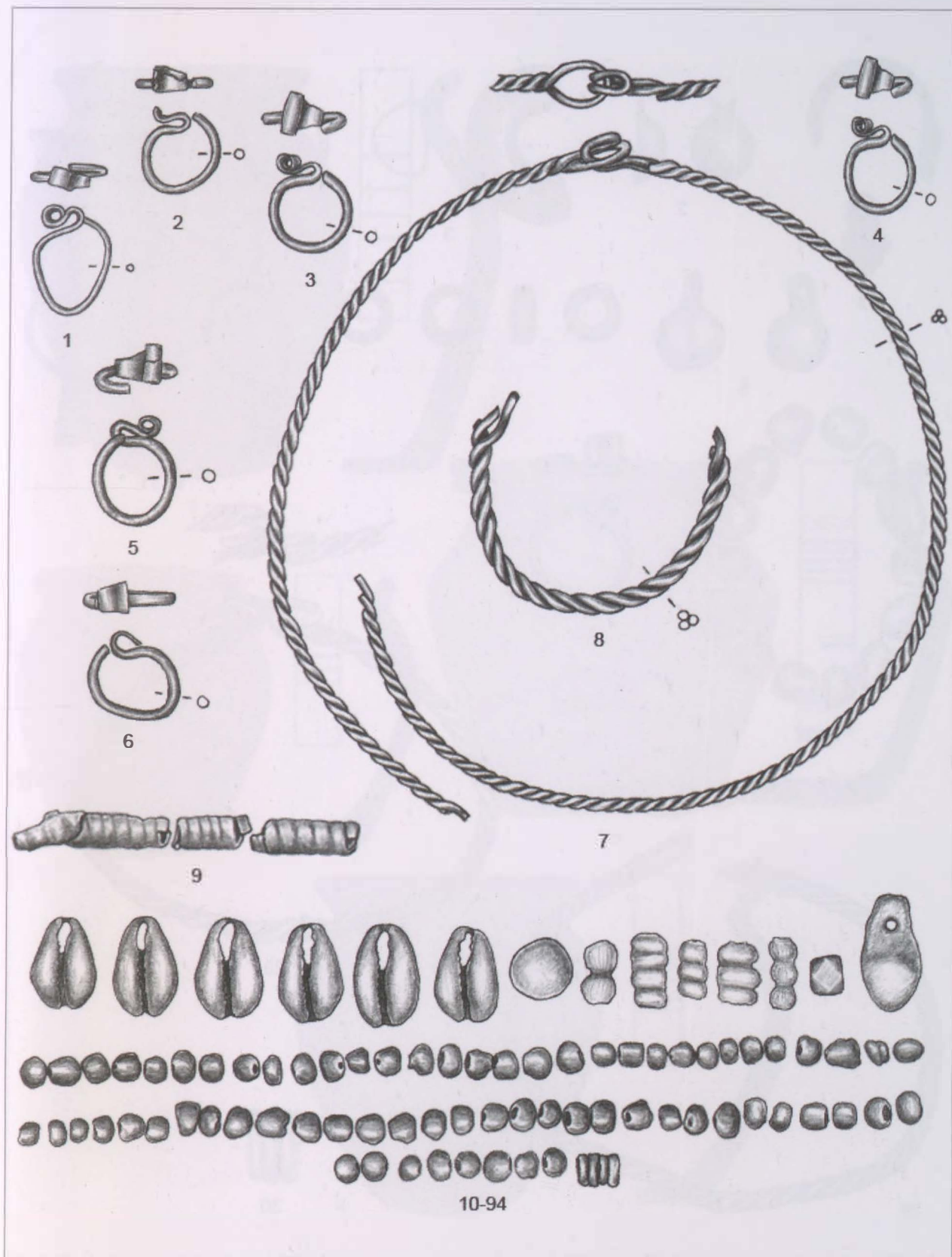

72. tábla. Oroszvár, 1: 95. sír, 2: 81. sír, 3: 89. sír, 4: 94. sír

XII. TÁBLÁK

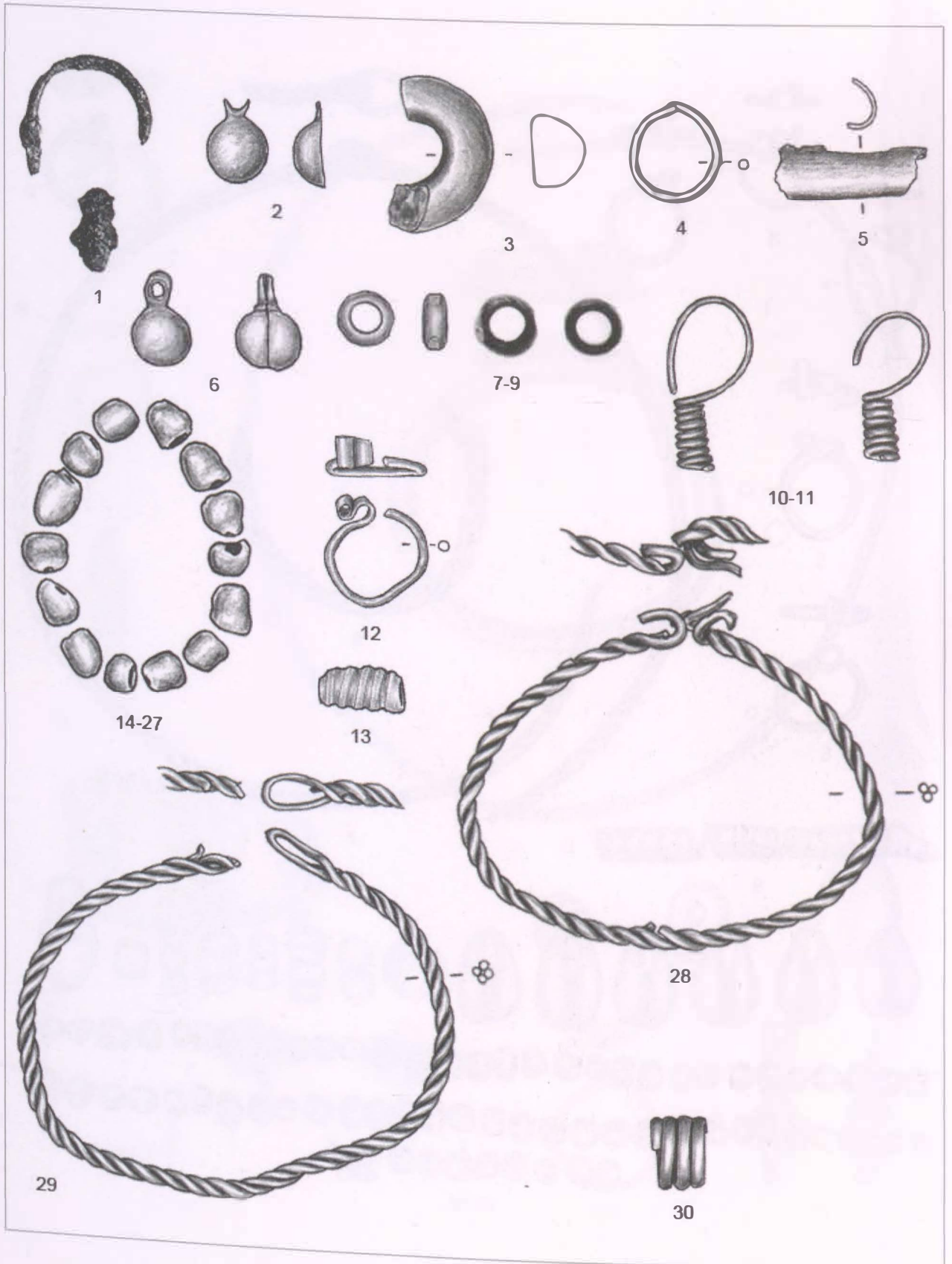

73. tábla. Oroszvár, 1-4: 86. sír, 5-8: 90. sír, 9-13: 100. sír

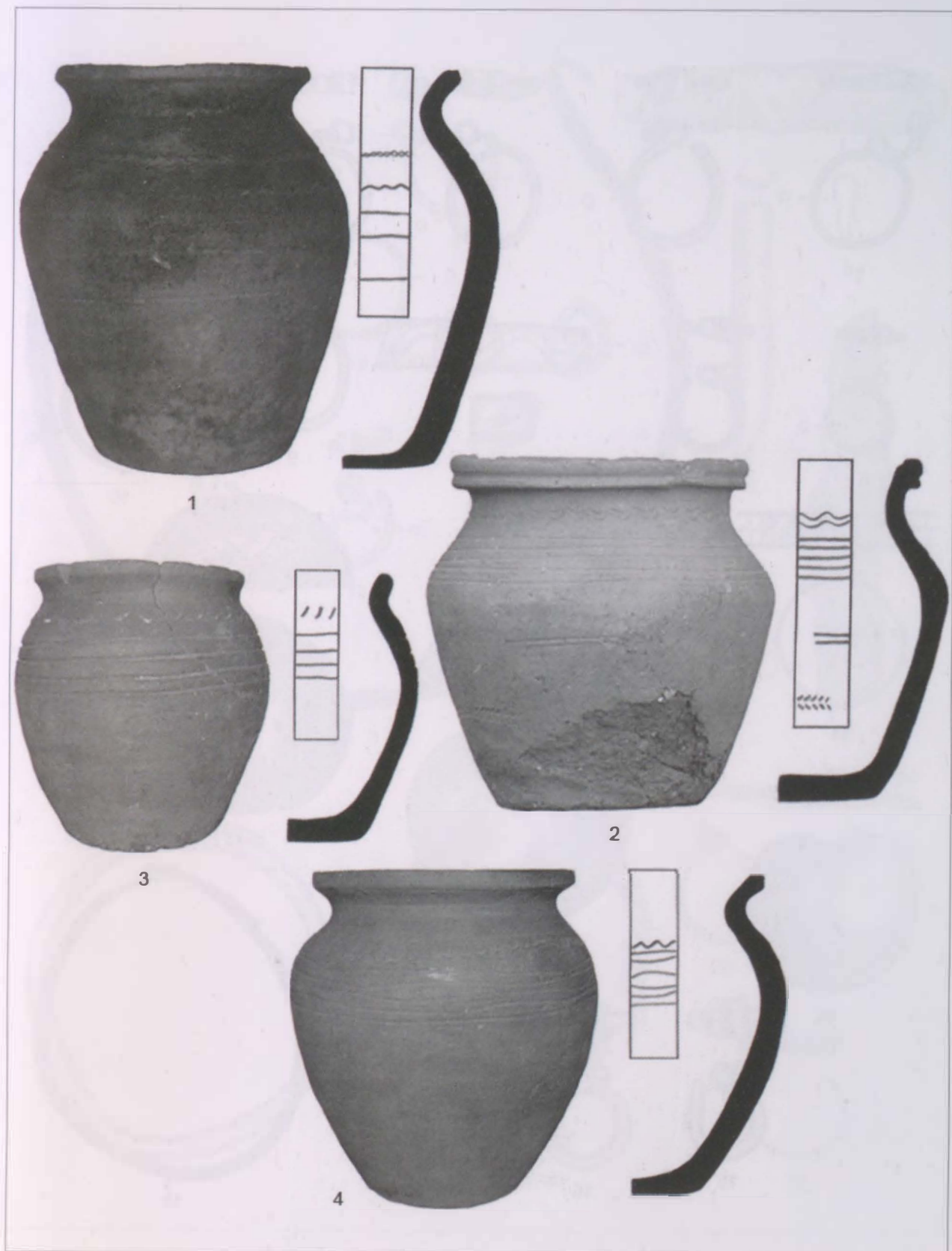

74. tábla. Oroszvár 96. sír

XII. TÁBLÁK

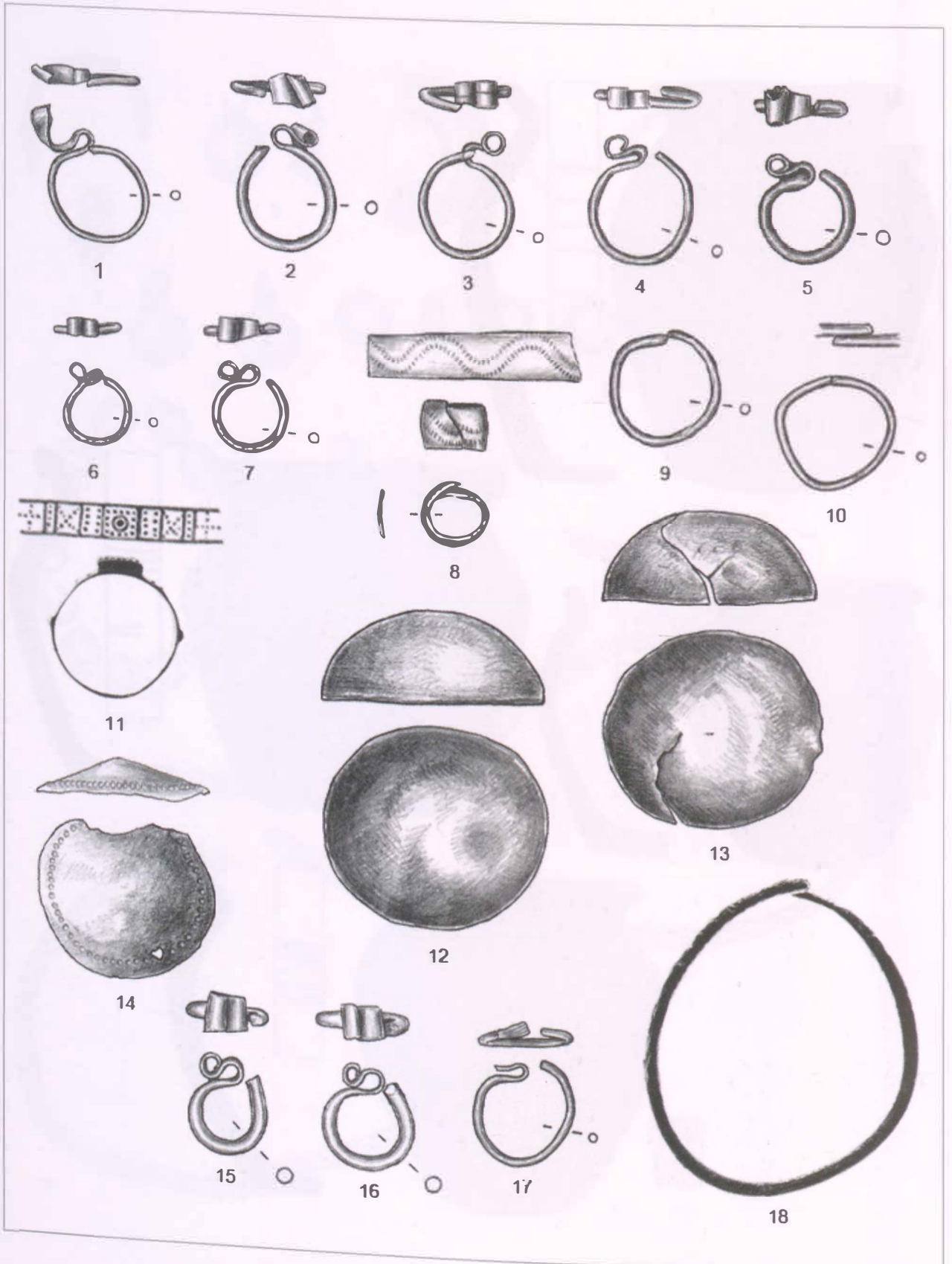

75. tábla. Oroszvár, 1-2: 105. sír, 3-5: 113. sír, 6-9: 121. sír, 10-13: 123. sír, 14-29: 129. sír, 30: 135. sír

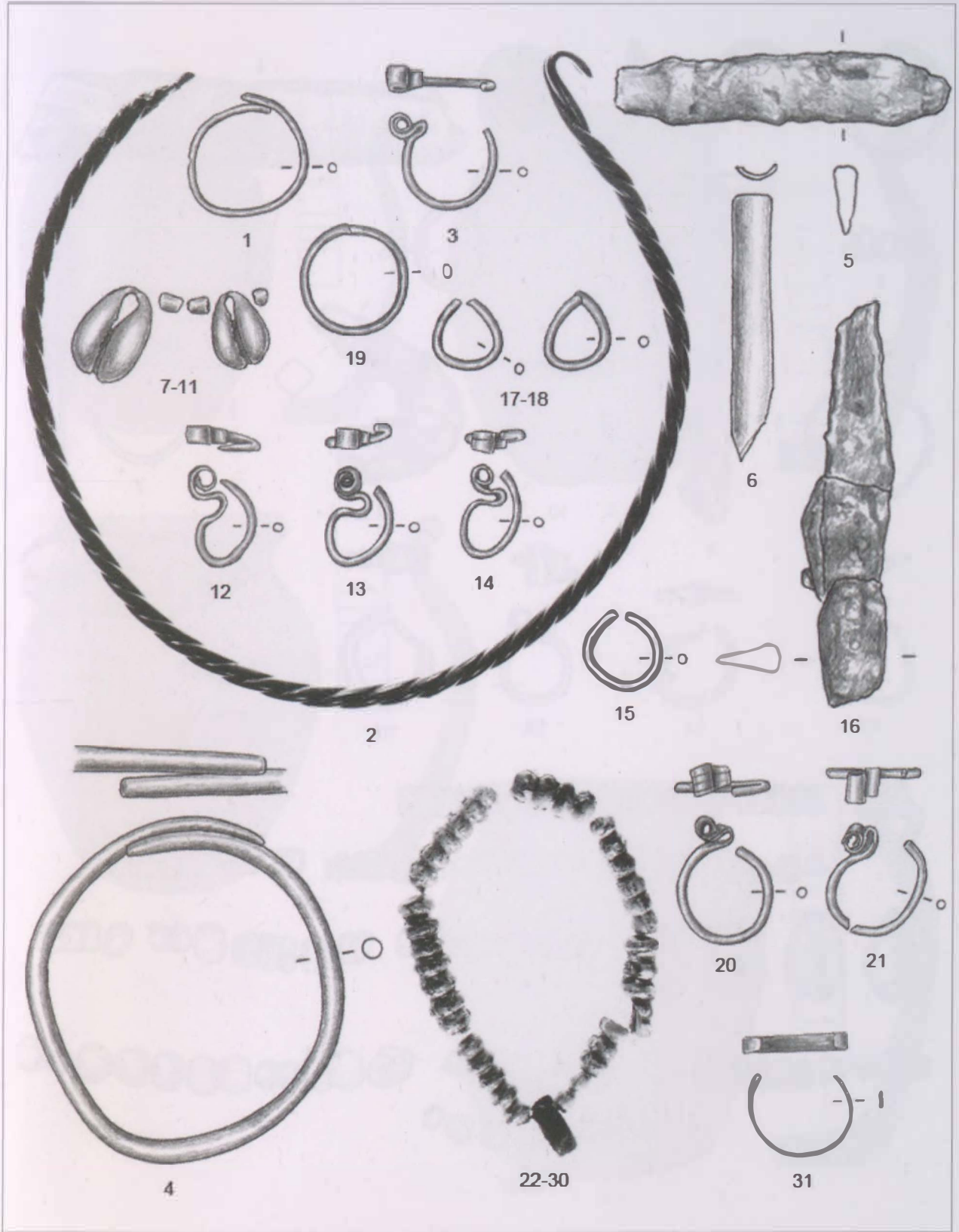
76. tábla. Oroszvár, 1: 129. sír, 2: 151. sír, 3: 156. sír, 4: 159. sír

XII. TÁBLÁK

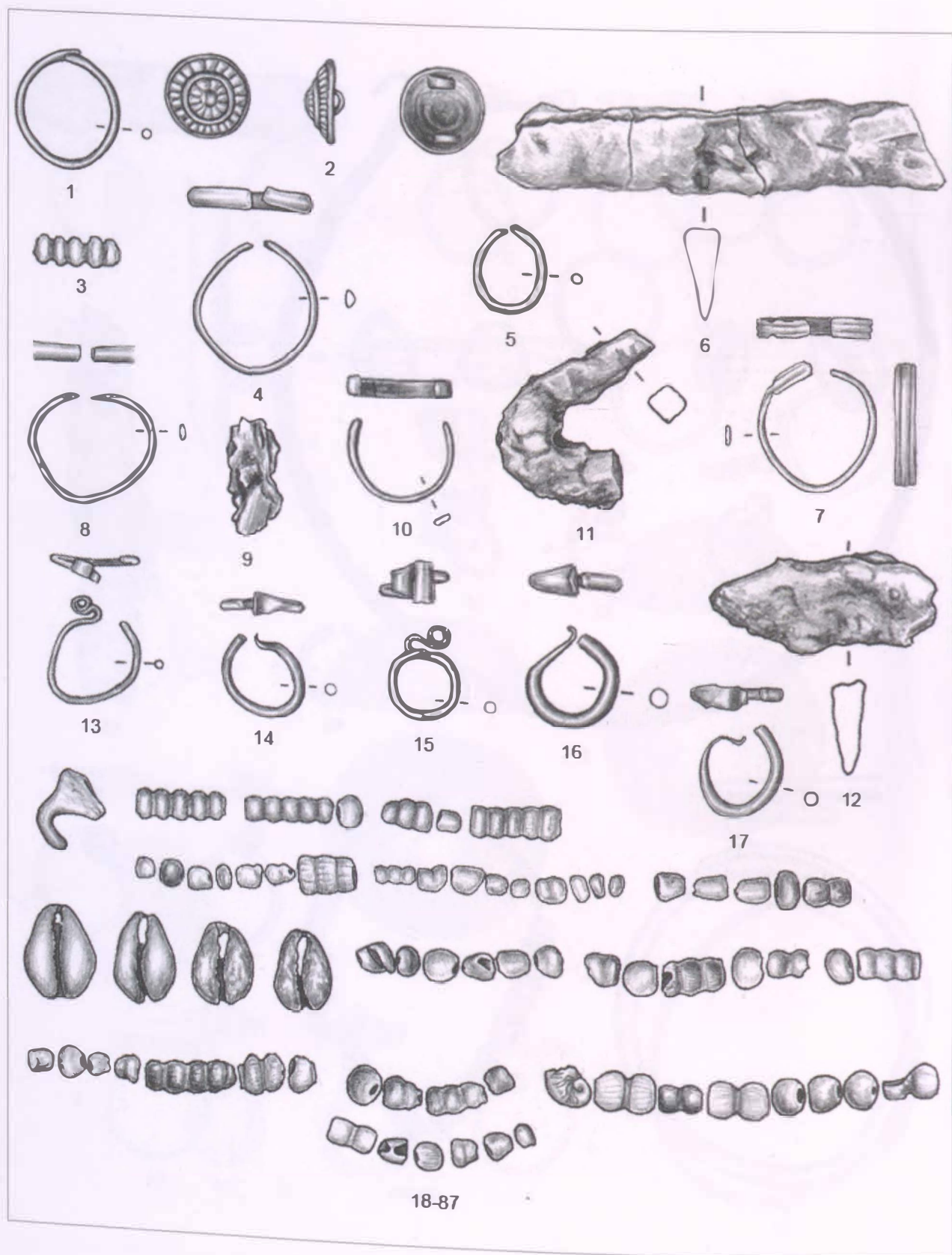

77. tábla. Oroszvár, 1-14: 138. sír, 15-16: 139. sír, 17-18: 142. sír

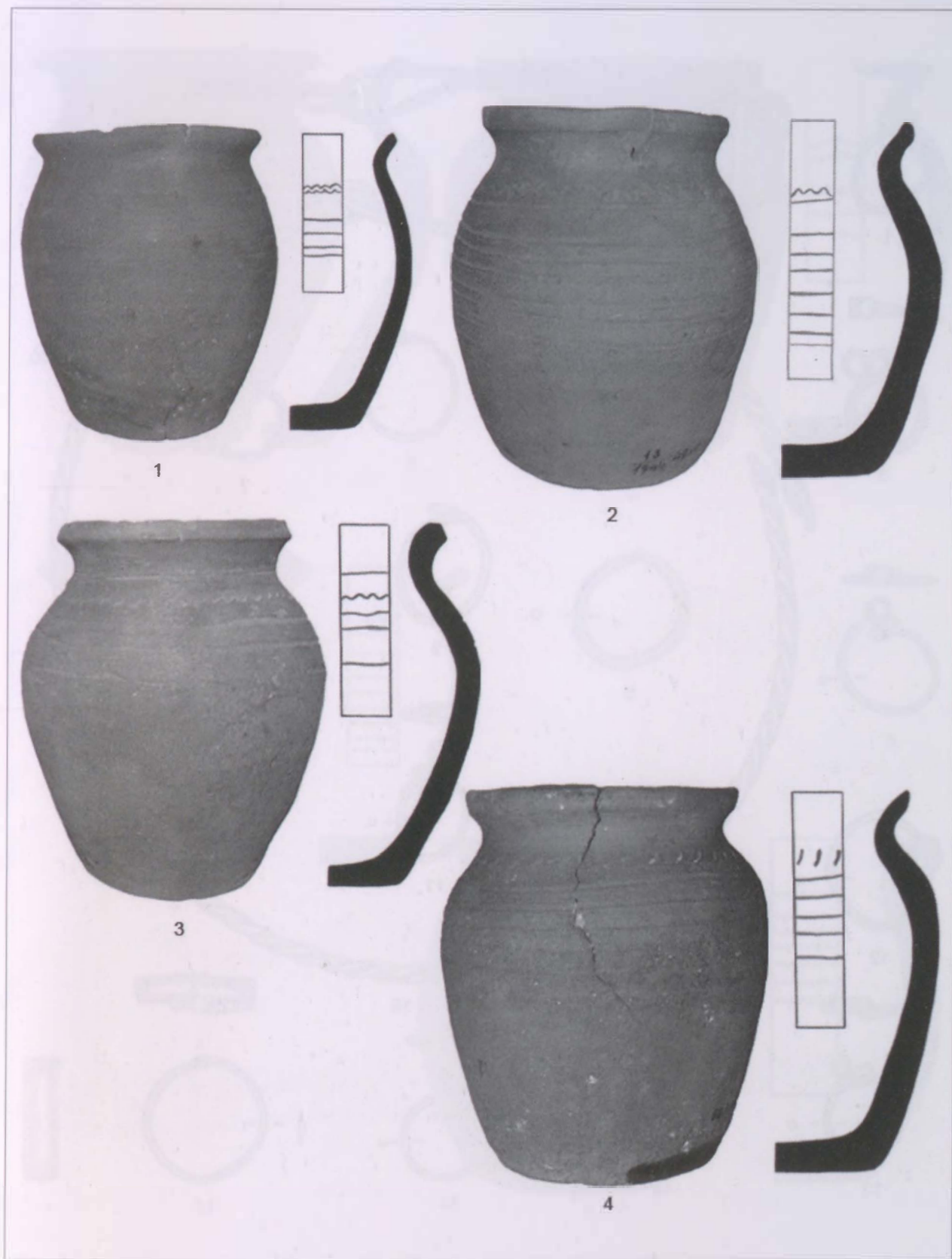
XII. TÁBLÁK

78. tábla. Oroszvár, 1-2: 145. sír, 3-4: 150. sír, 5: 152. sír, 6: 154. sír,
7-14: 156. sír, 15-16: 157. sír, 17-19: 158. sír, 20-31: 159. sír

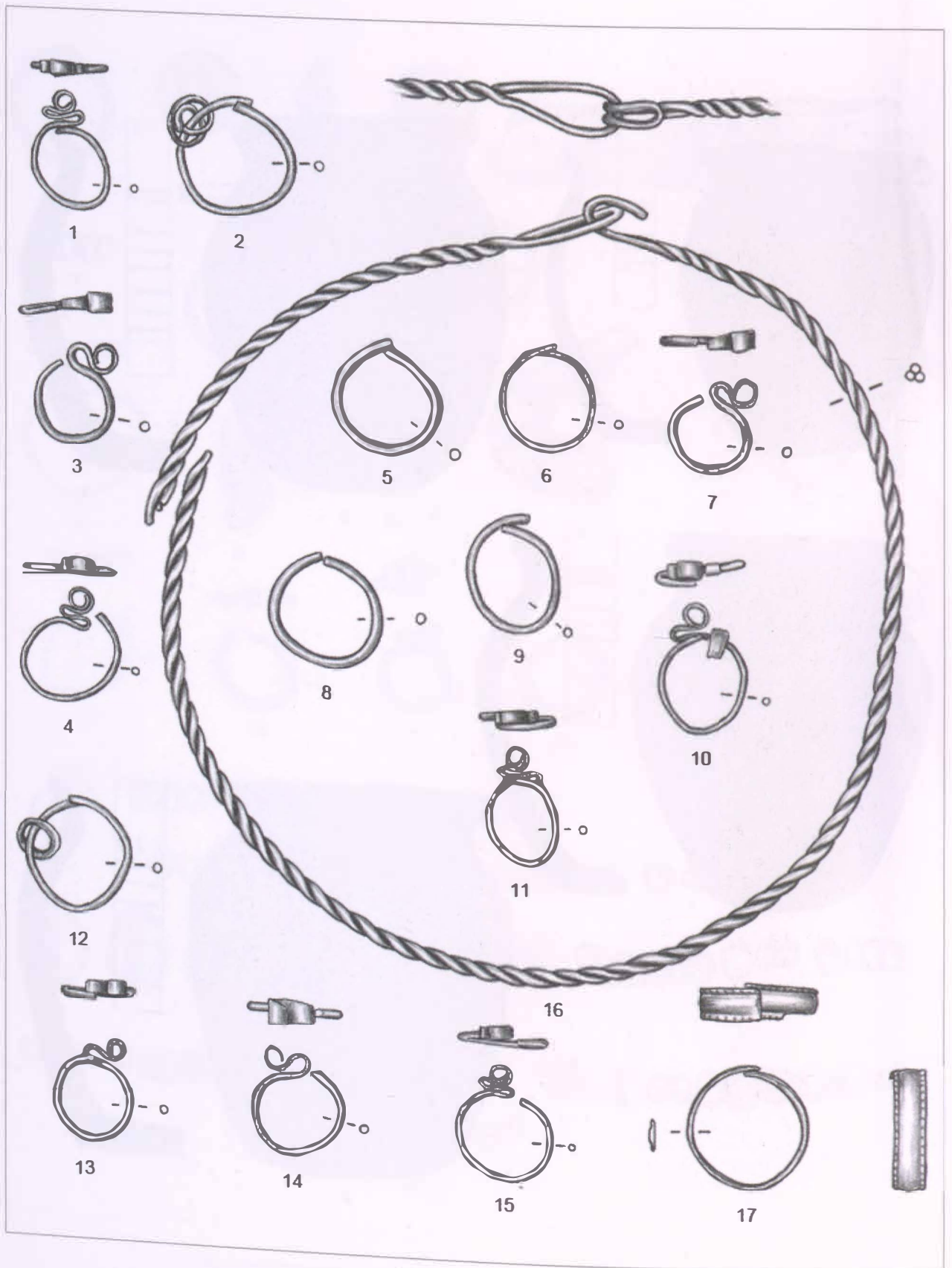

79. tábla. Oroszvár, 1-4: 160. sír, 5: 161. sír, 6: 162. sír, 7-8: 164. sír,
9-10: 167. sír, 11-12: 173. sír, 13: 174. sír, 14-87: 182. sír

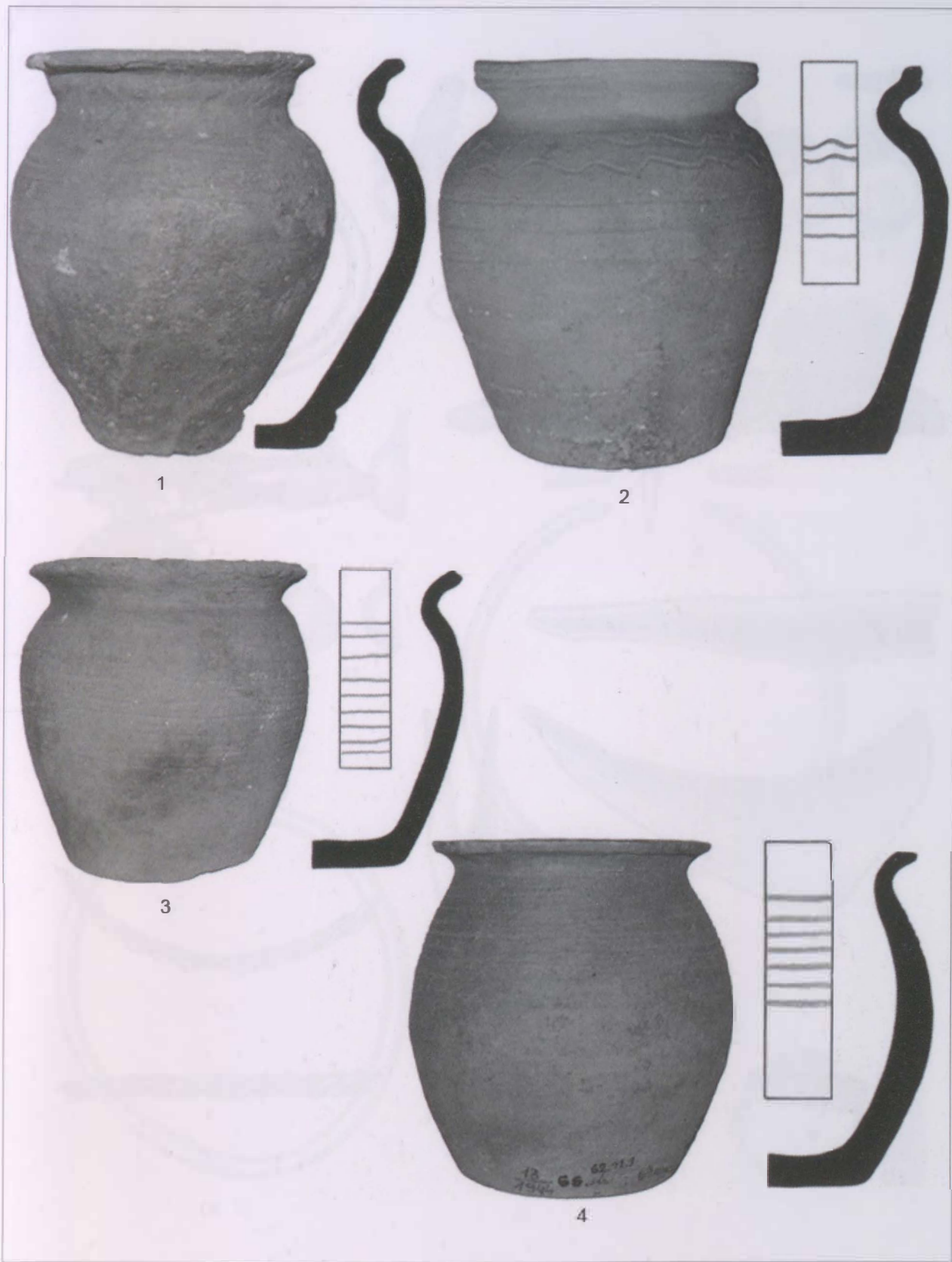

80. tábla. Oroszvár, 1: 170. sír, 2: 173. sír, 3: 174. sír, 4: 182. sír

XII. TÁBLÁK

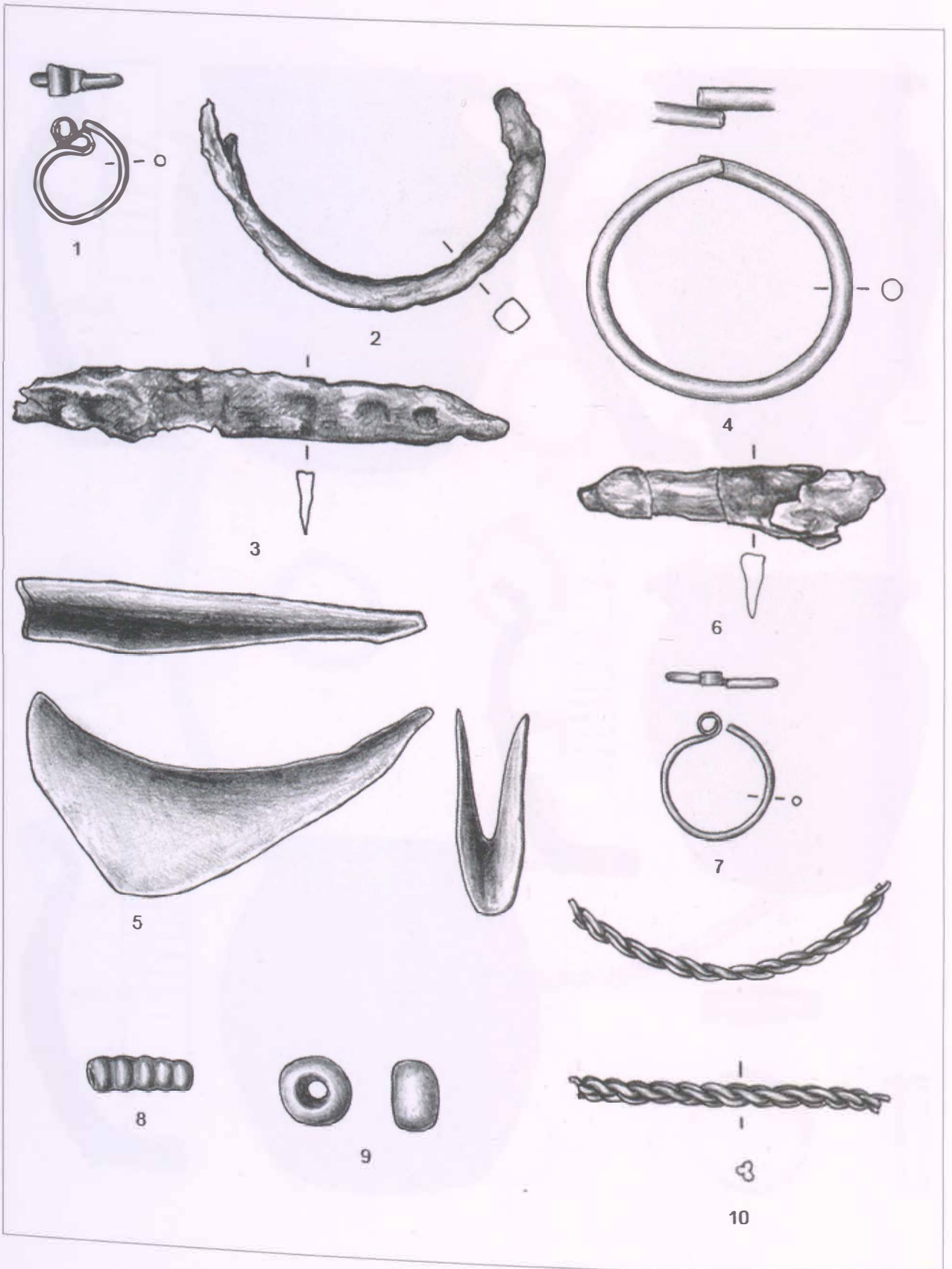

81. tábla. Oroszvár 171. sír

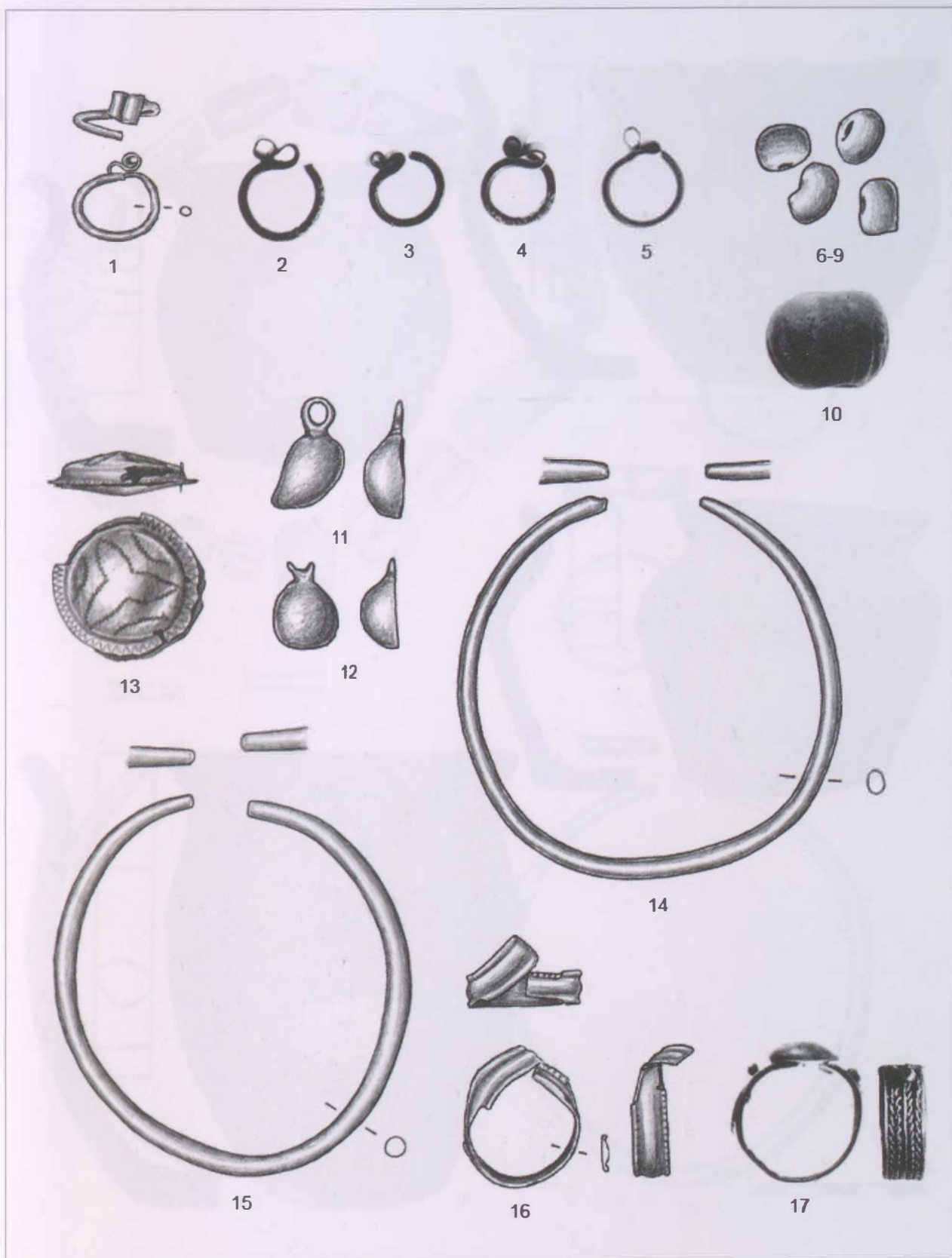

82. tábla. Oroszvár, 1: 183. sír, 2: 194. sír, 3: 196. sír, 4: 197. sír

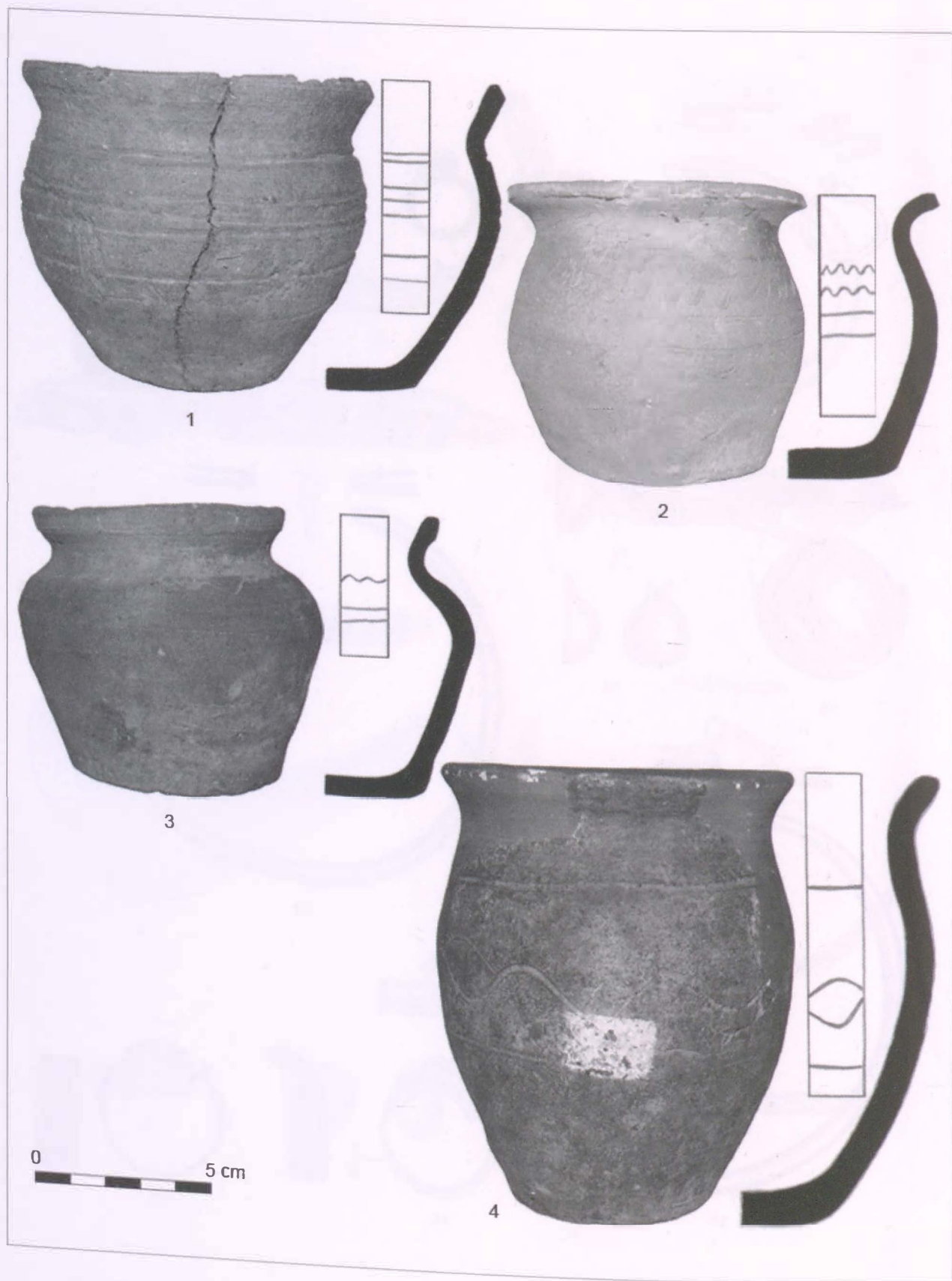
XII. TÁBLÁK

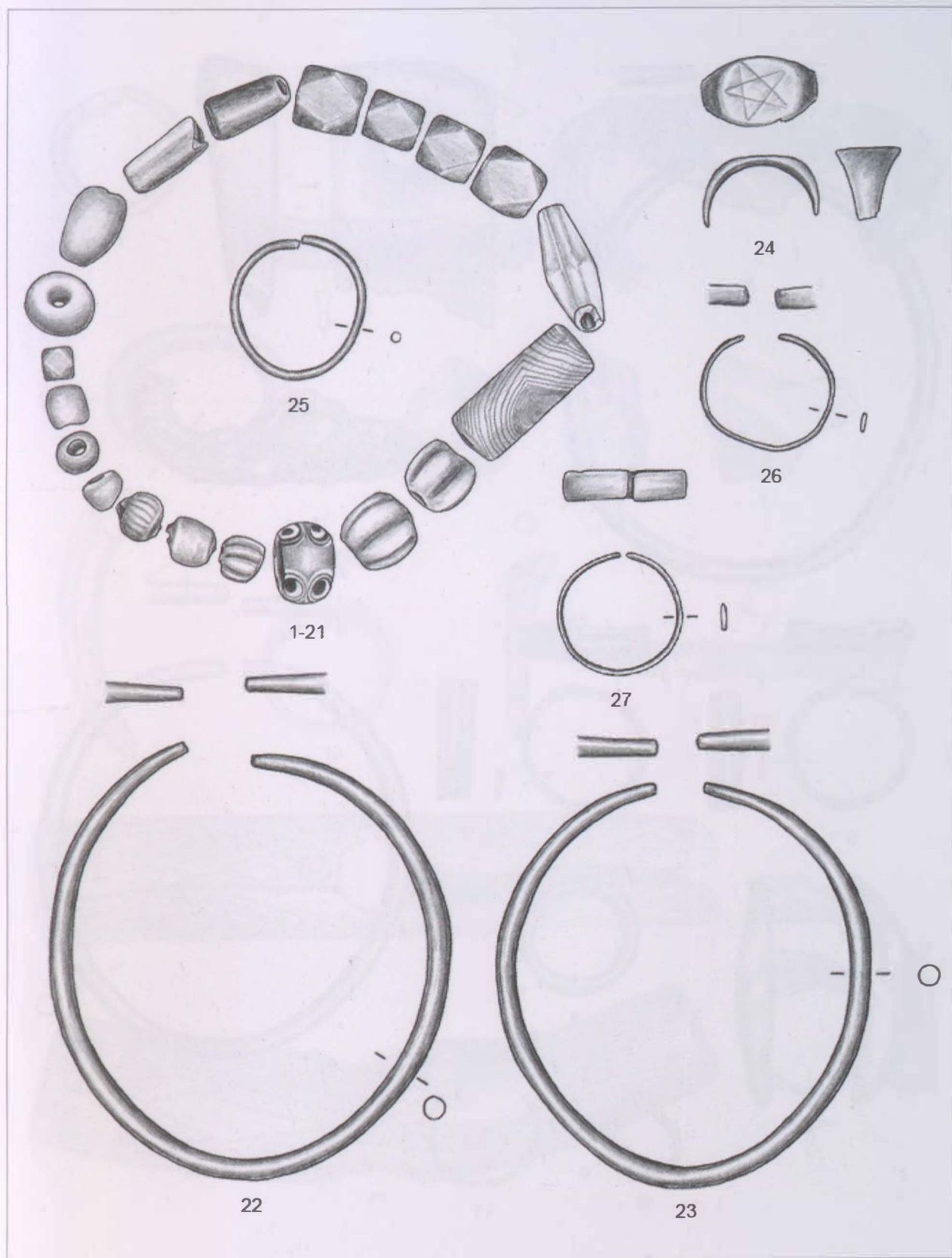
83. tábla. Oroszvár, 1: 187. sír, 2: 189. sír, 3: 196. sír, 4-5: 199. sír, 6: 203. sír, 7: 205. sír, 8-10: 206. sír

84. tábla. Oroszvár 200. sír

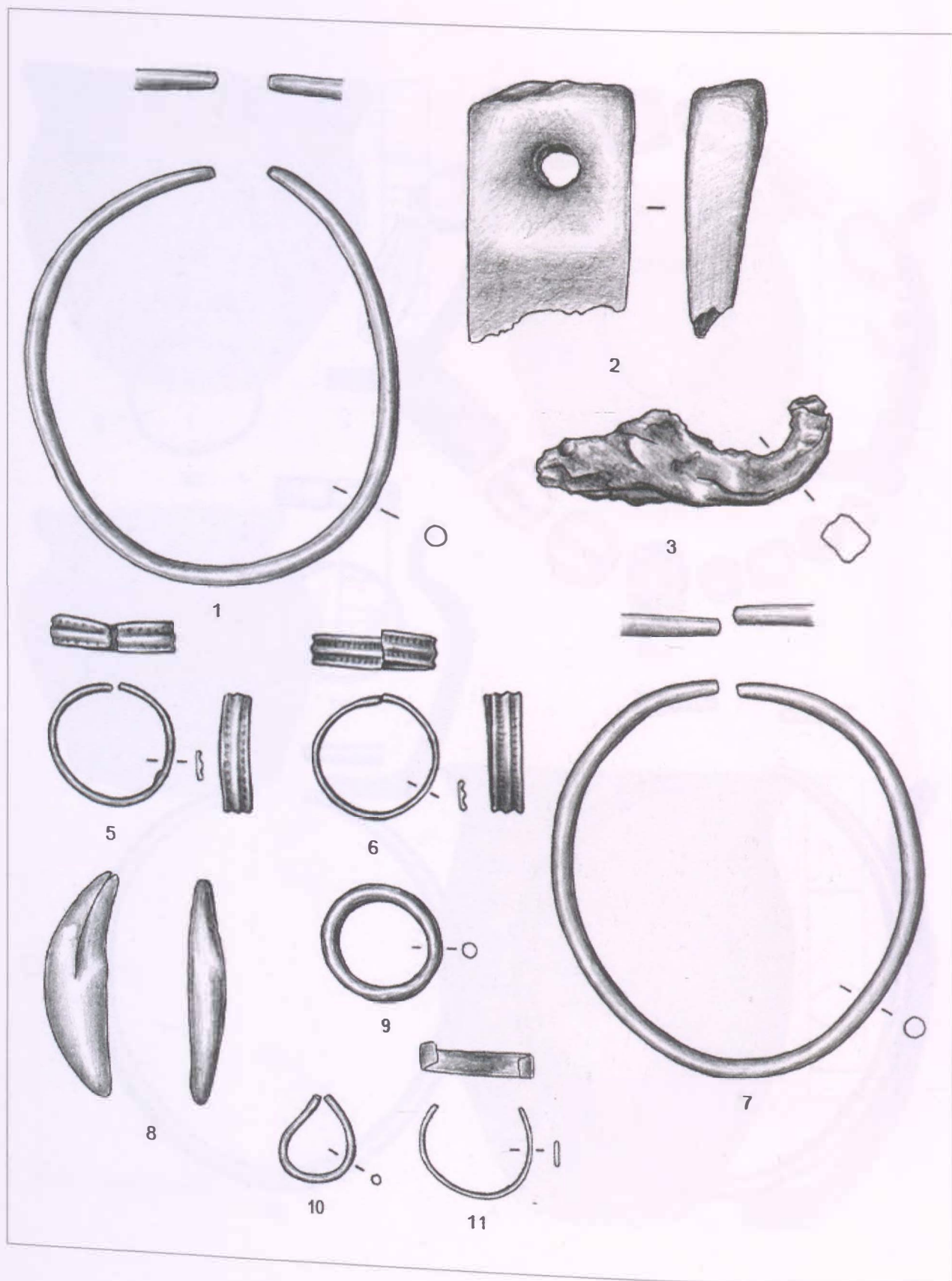

85. tábla. Oroszvár, 1: 204. sír, 2: 207. sír, 3: 208. sír, 4: szórvány

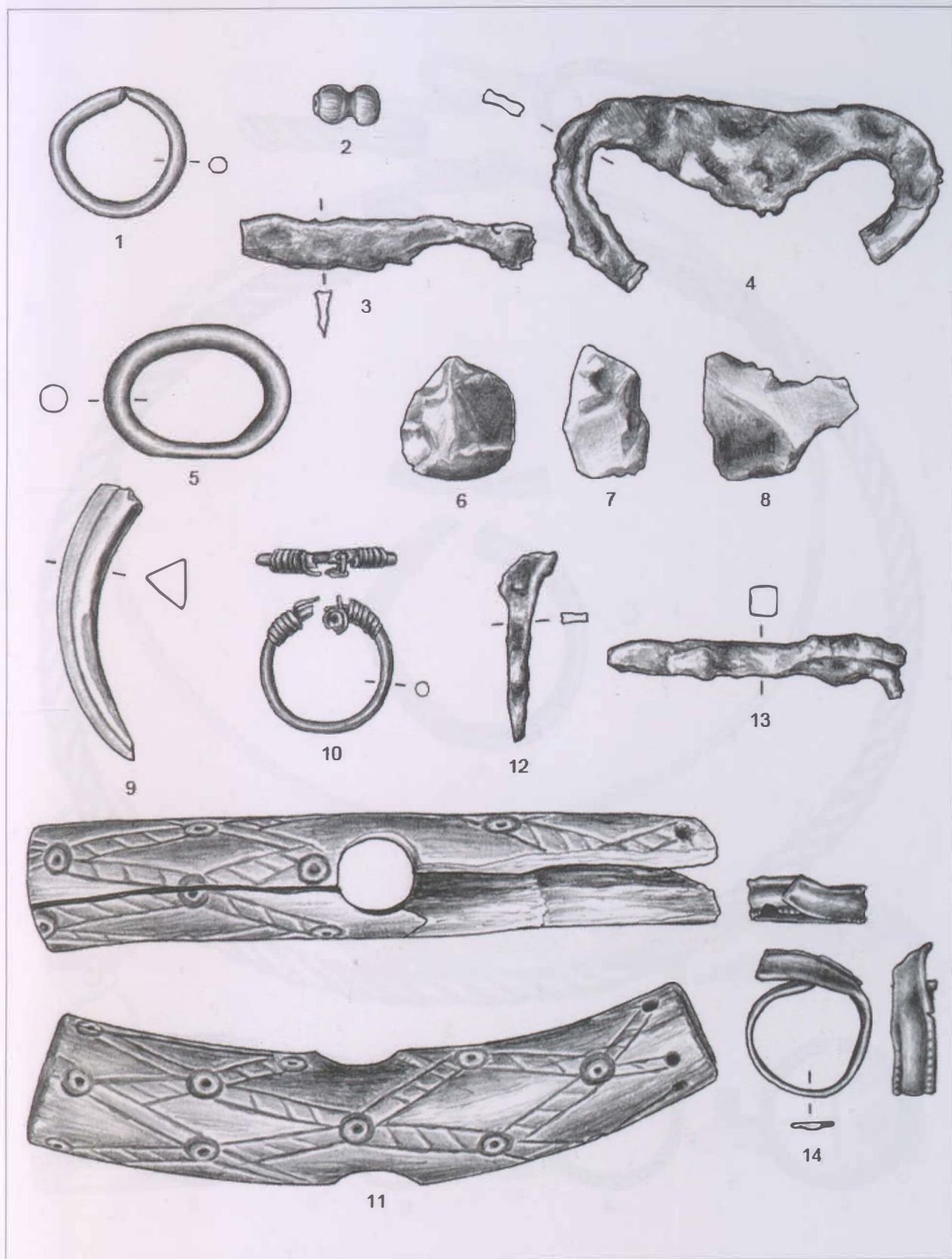

86. tábla. Oroszvár.207. sír

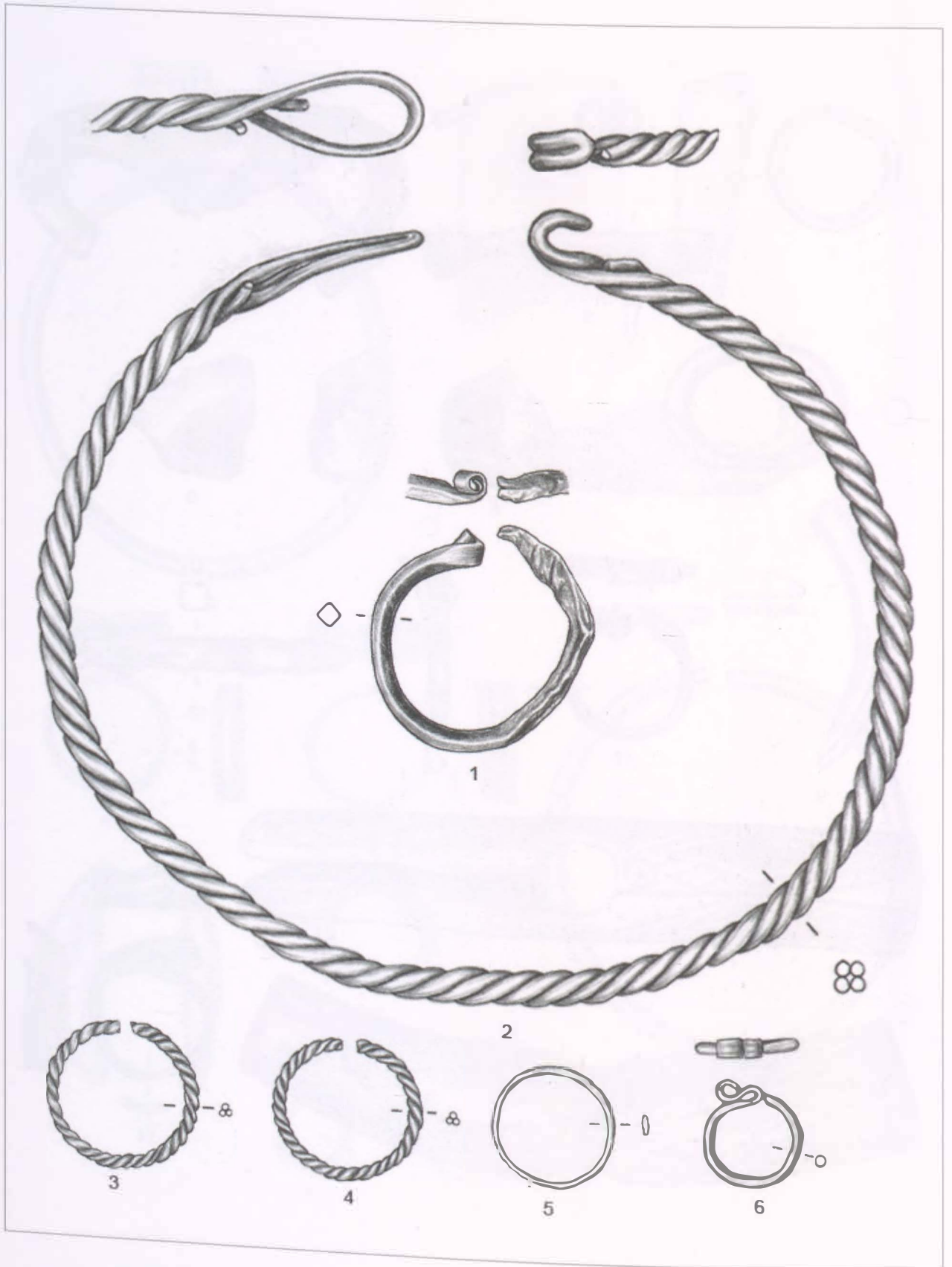
XII. TÁBLÁK

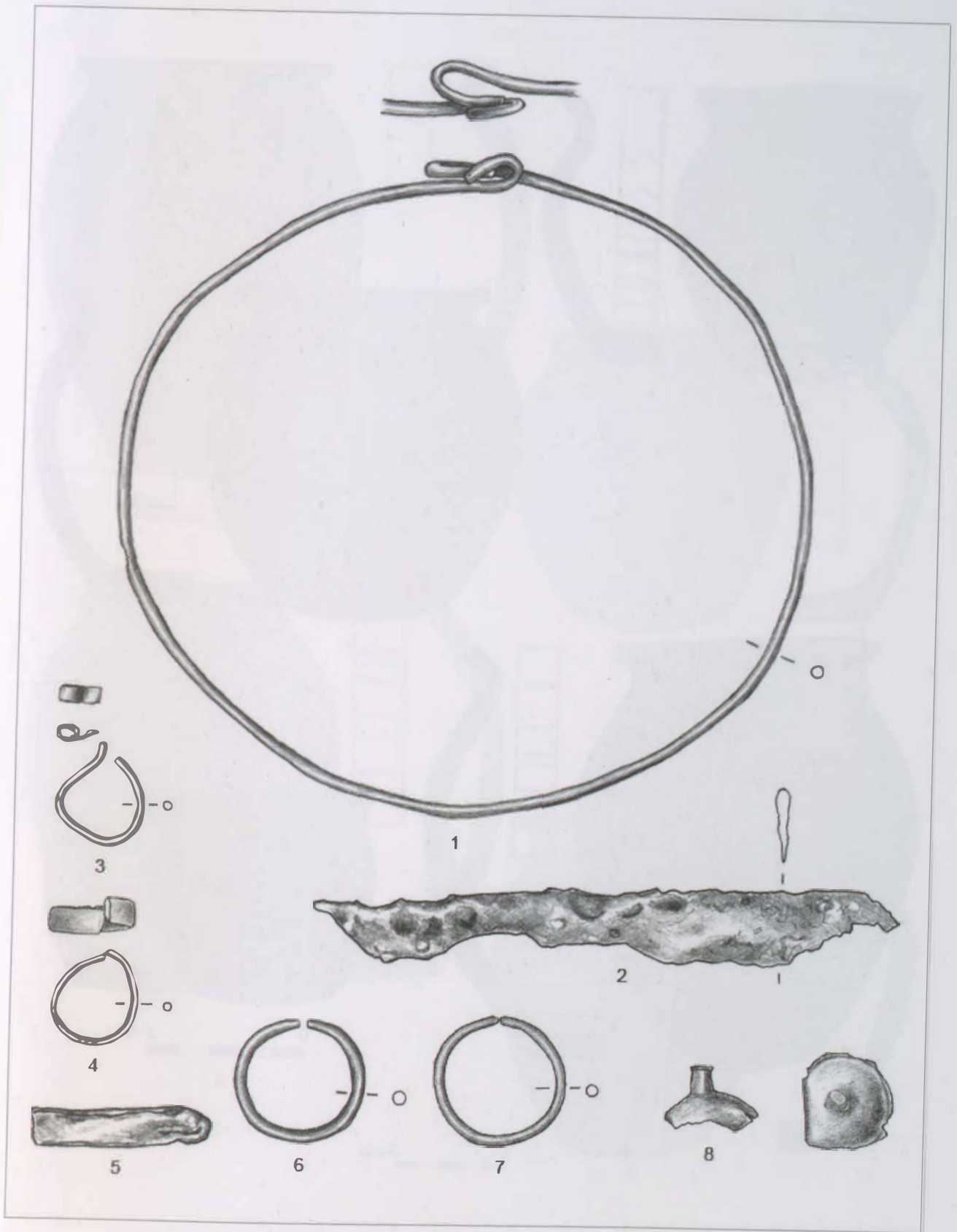
87. tábla. Oroszvár, 1-3: 210. sír, 5-9: 215. sír, 10-11: 219. sír

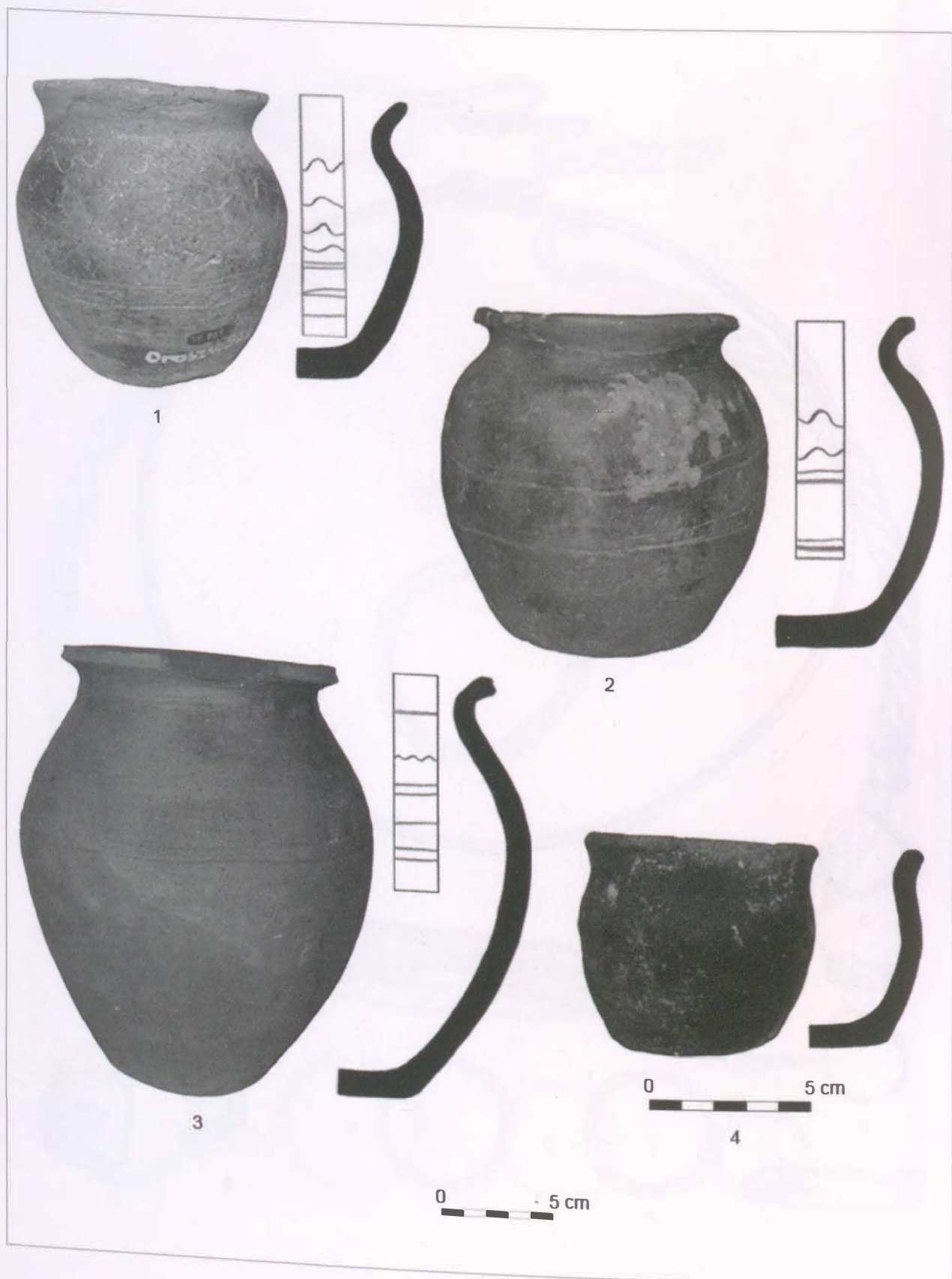
88. tábla. Oroszvár, 1-2: 220. sír, 3-8: 225. sír, 9-10: 227. sír, 11-13: 230. sír, 14: 233. sír

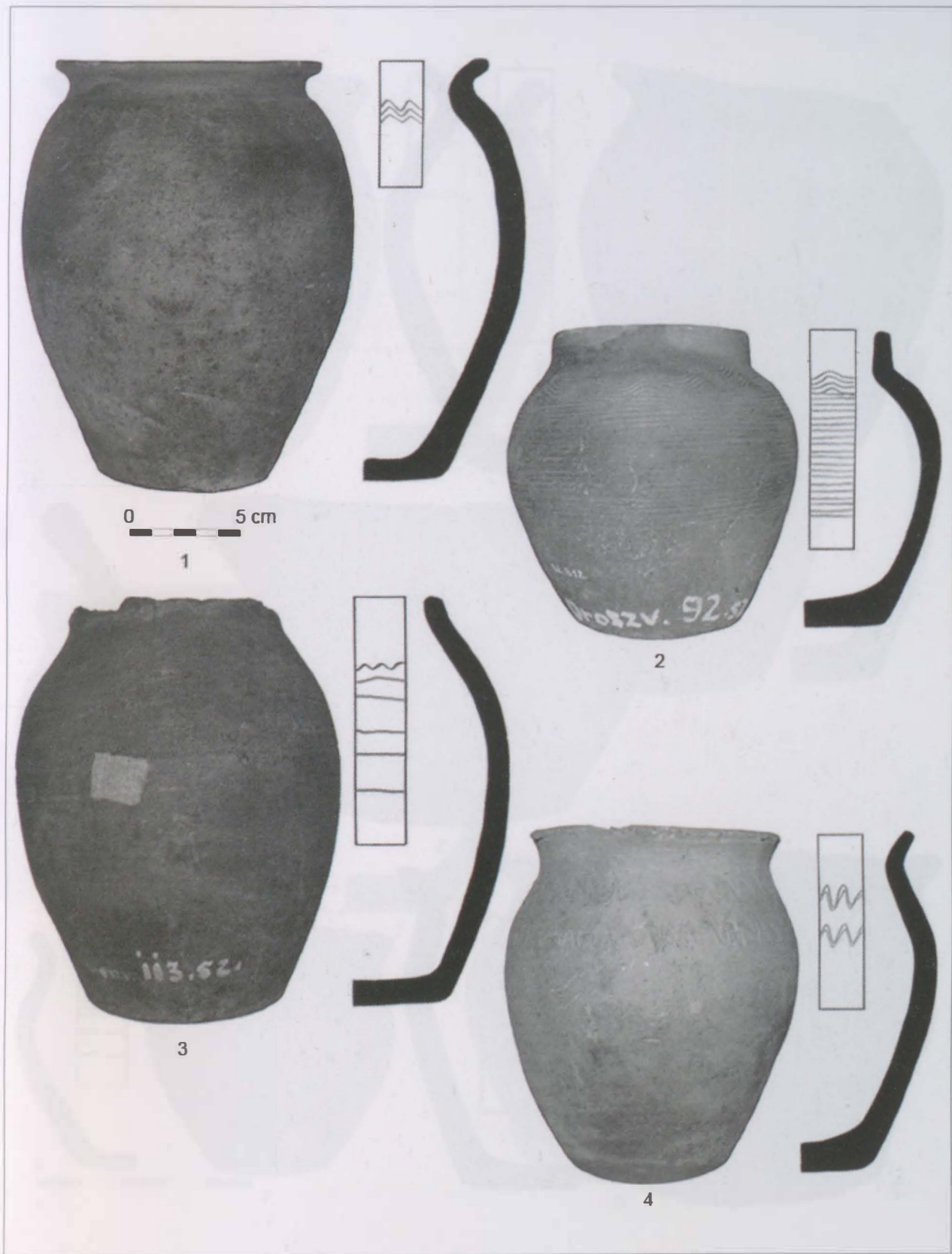
89. tábla. Orosvár, szórvány

90. tábla. Oroszvár, szórvány

91. tábla. Oroszvár, szórvány

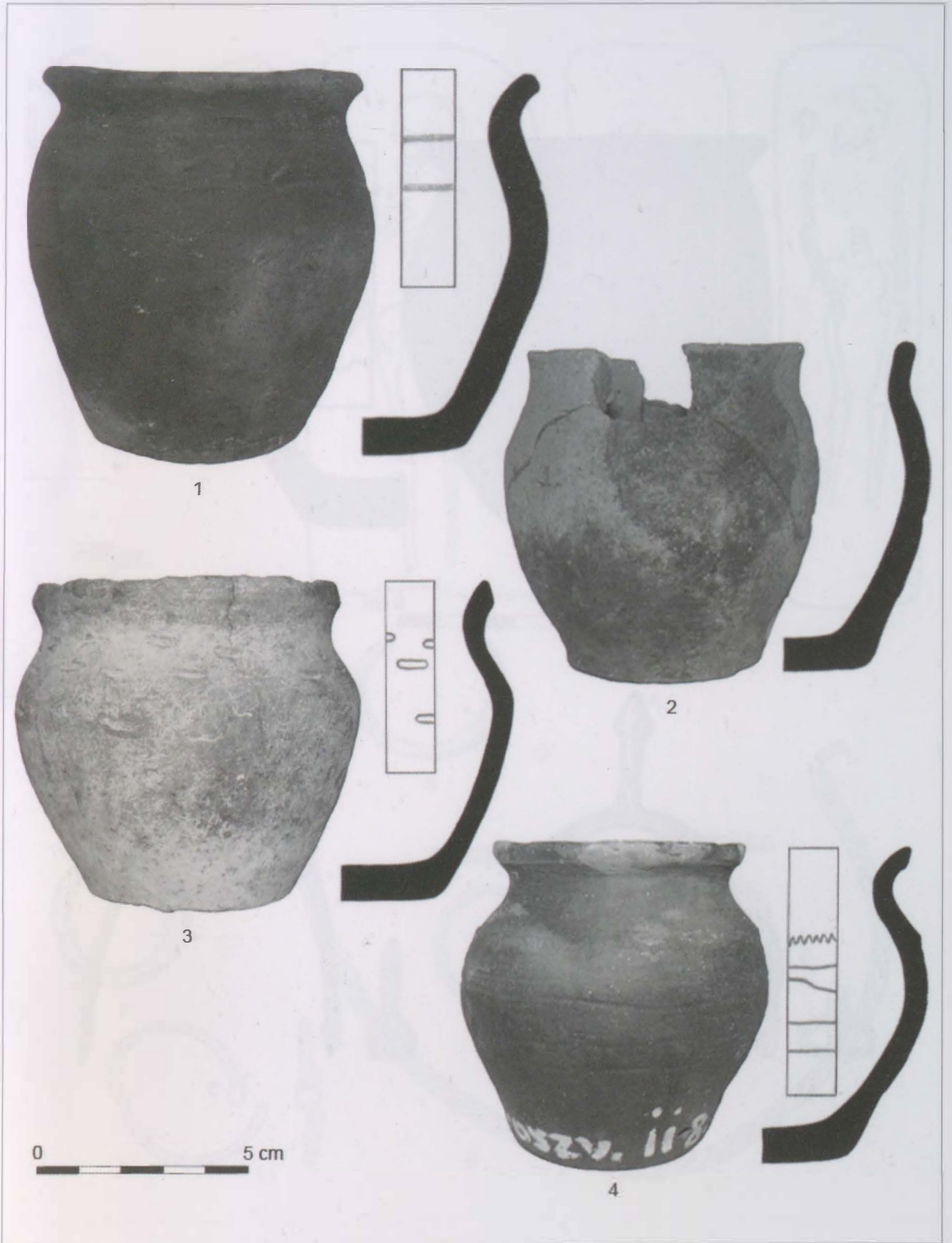

92. tábla. Oroszvár, szórvány

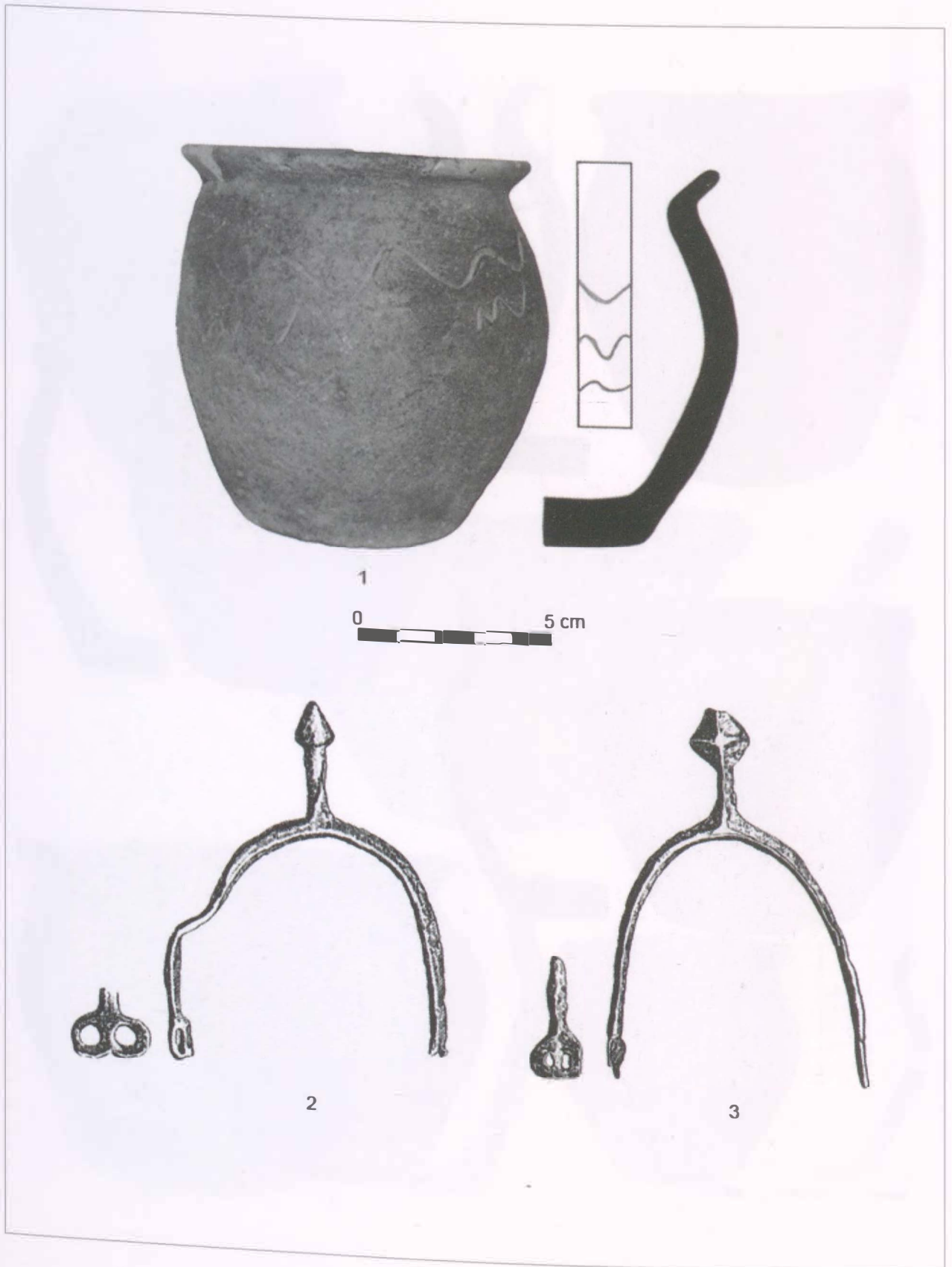
XII. TÁBLÁK

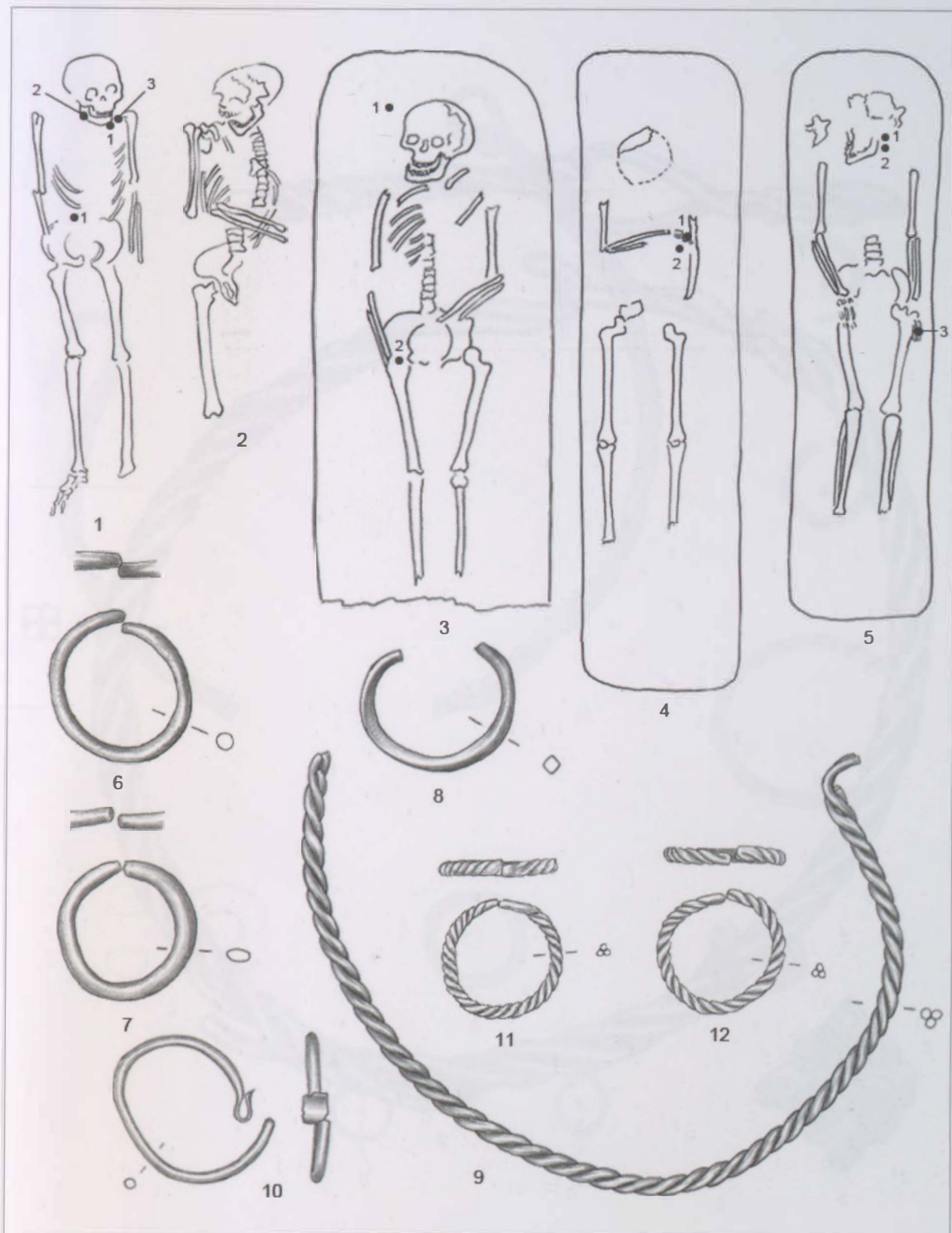
93. tábla. Oroszvár, szórvány

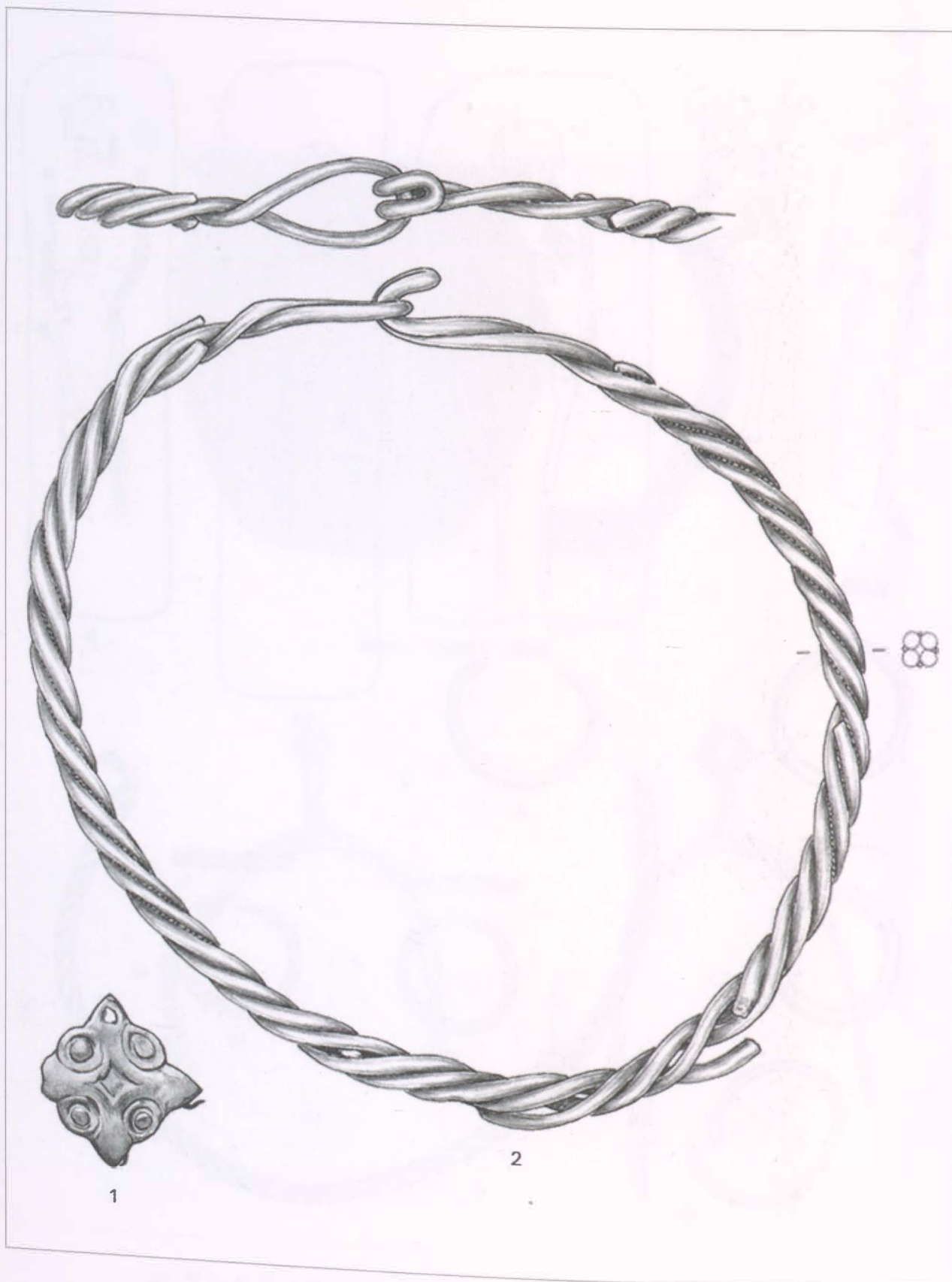
94. tábla. Oroszvár, szórvány

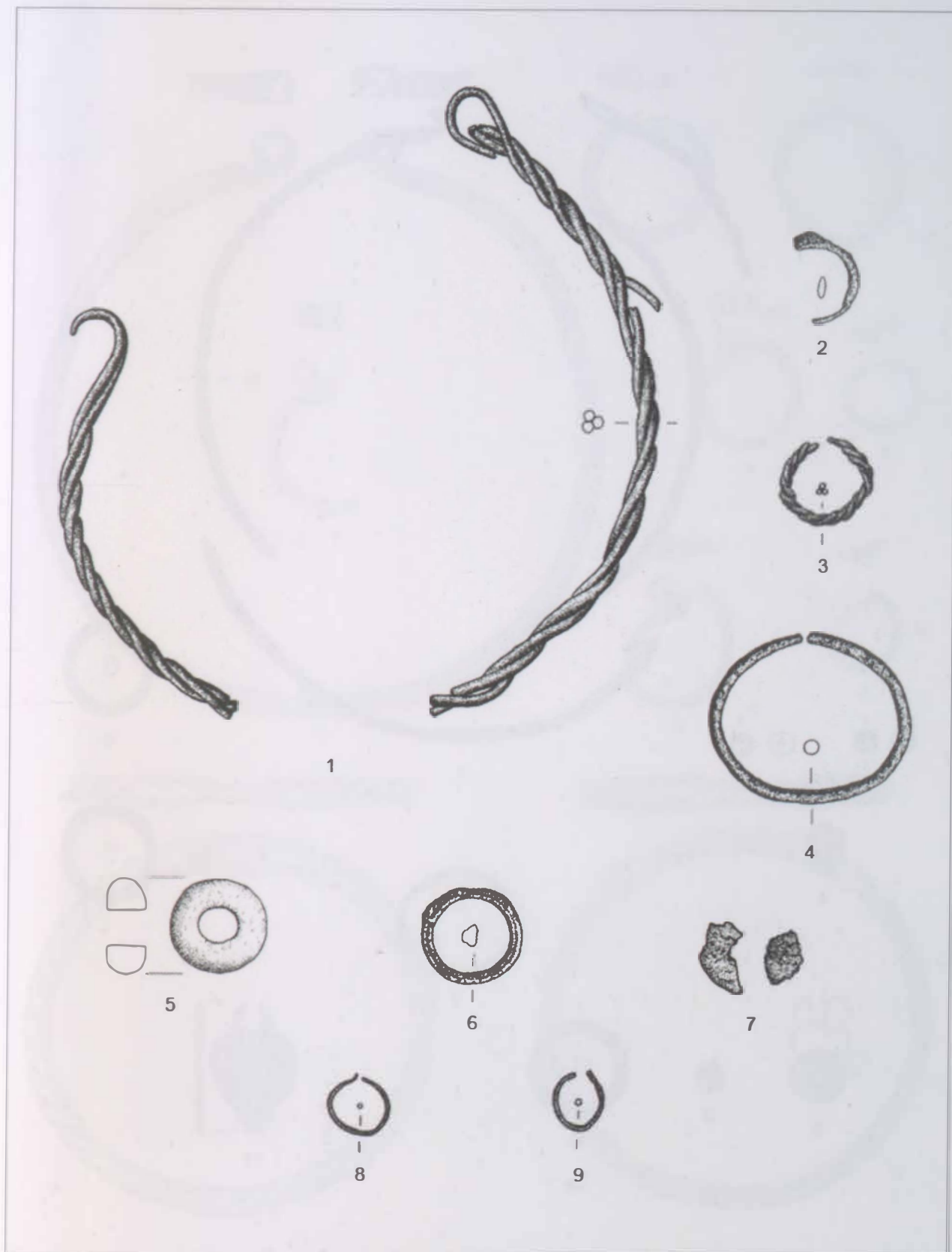
95. tábla. 1: Oroszvár, szórvány, 2-3: Vének-Dunapart

96. tábla. Pusztasomorja-Tímár-domb, 1, 6-7: 7. sír, 2: 10. sír, 3: 17. sír, 4: 18. sír, 5: 19. sír, 8-9: 6. sír, 10-12: Pannonhalma-Boldogasszony kápolna

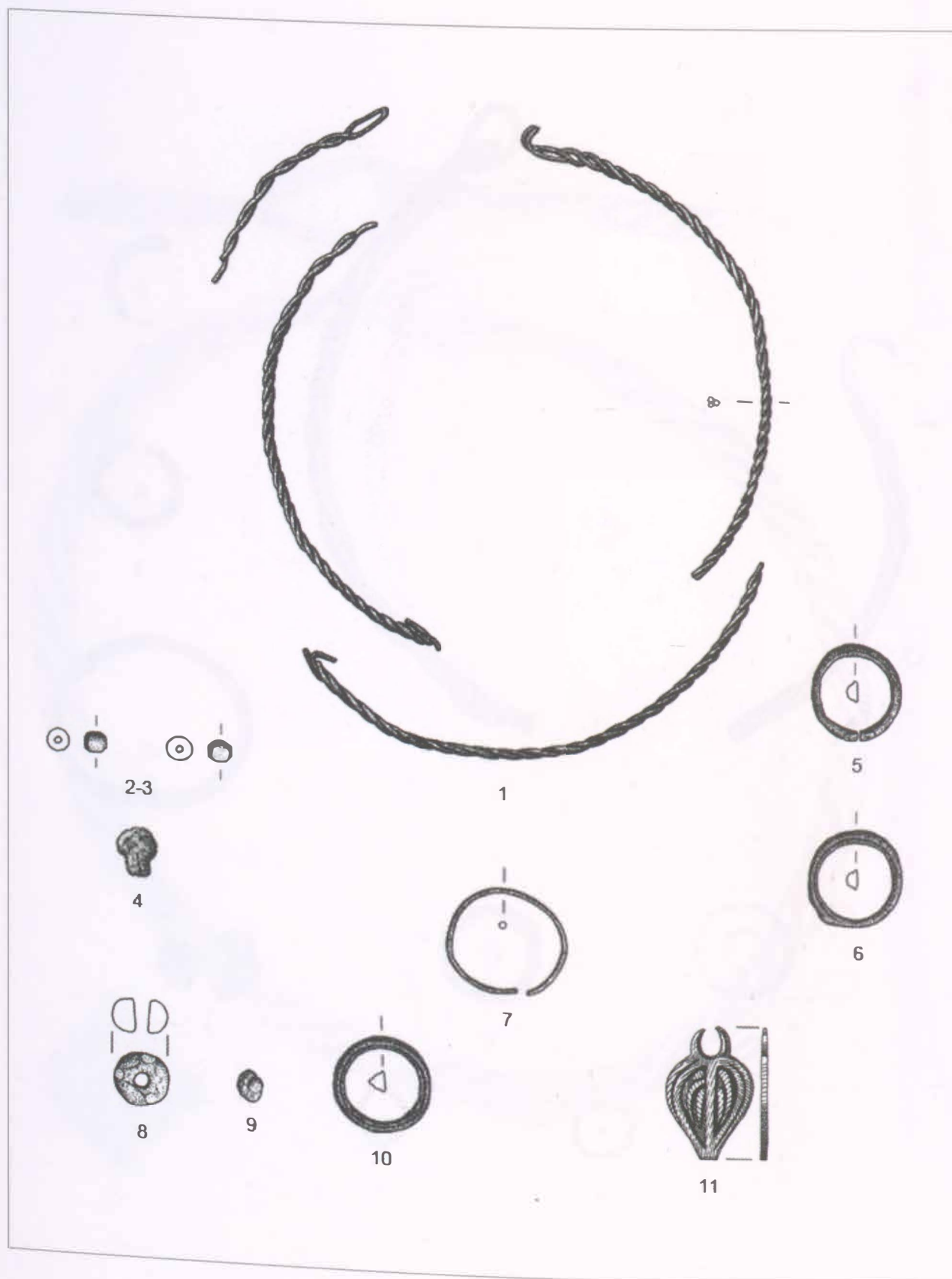

97. tábla. 1: Rábacsécsény, 2: Tét határa

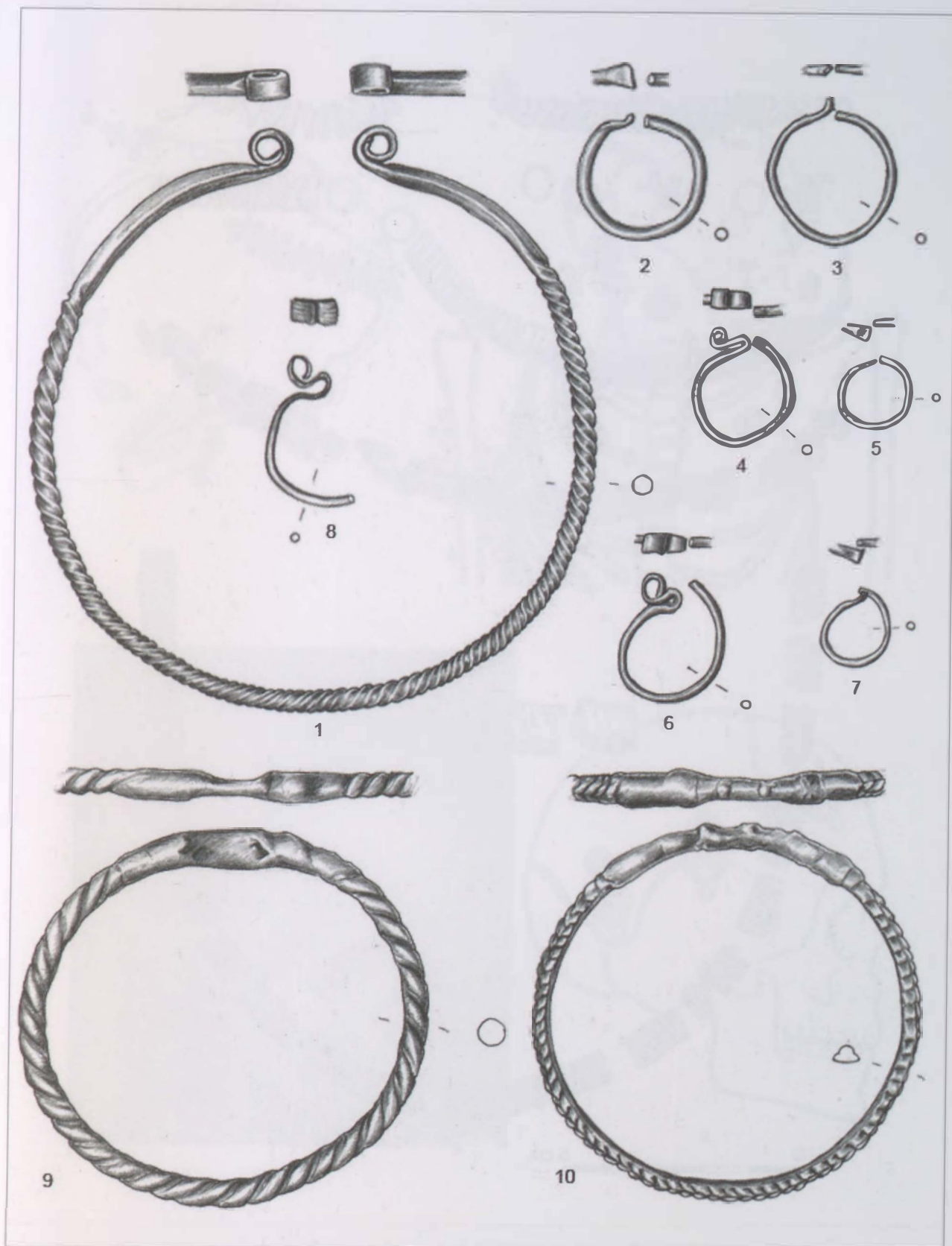

98. tábla. Valla, 1: 1. sır, 2: 3. sır, 3-4: 9. sır, 5: 20. sır, 6: 22. sır, 7: 32. sır, 8-9: 33. sır

XII. TÁBLÁK

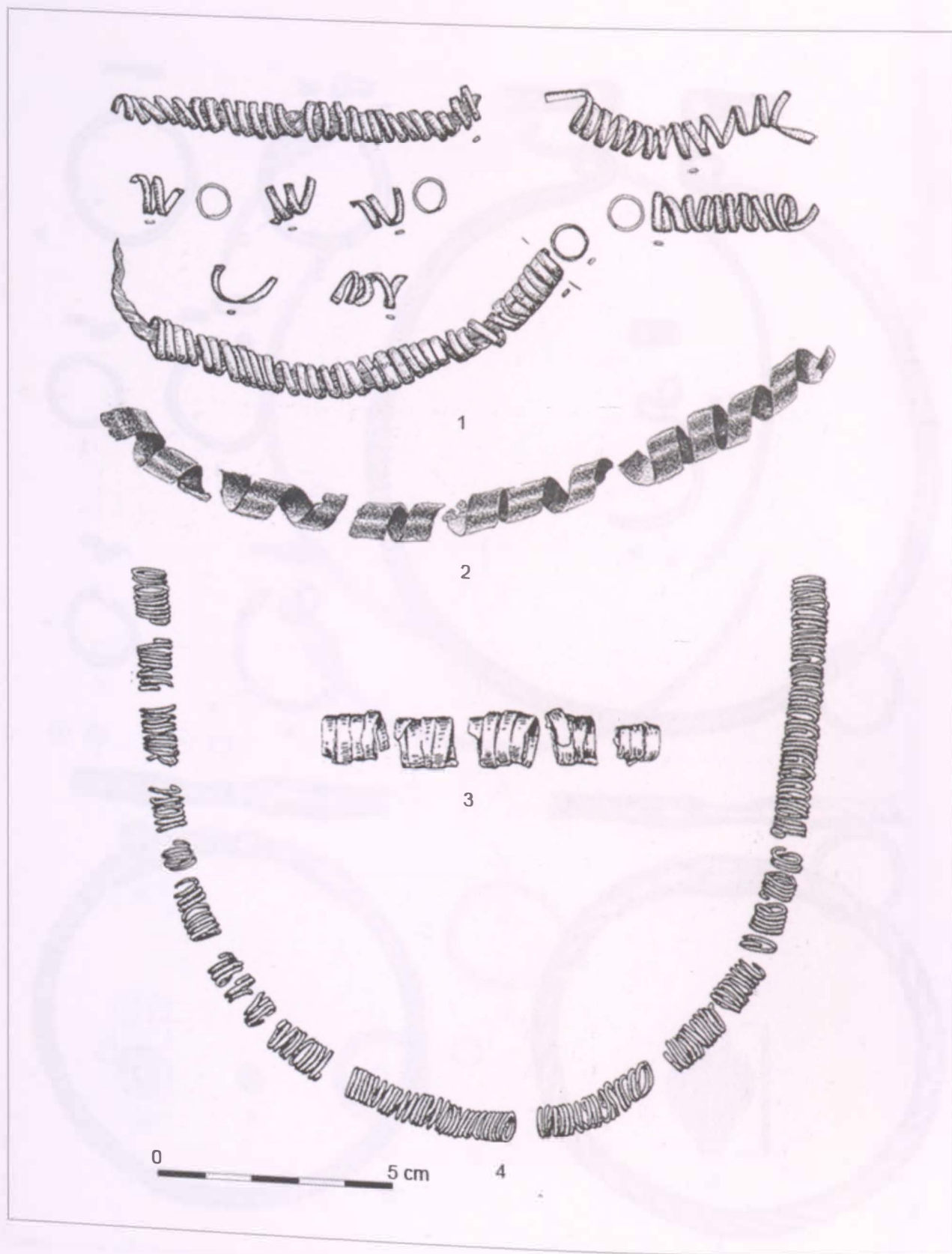

99. tábla. Valla, 1-6: 44. sír, 7: 49. sír, 8-10: 55. sír, 11: Védény

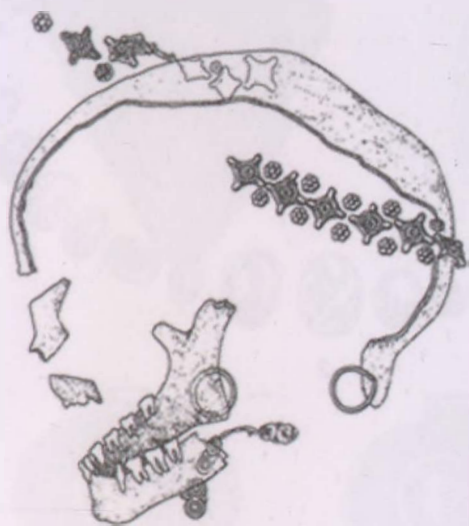

100. tábla. Ismeretlen lelőhely

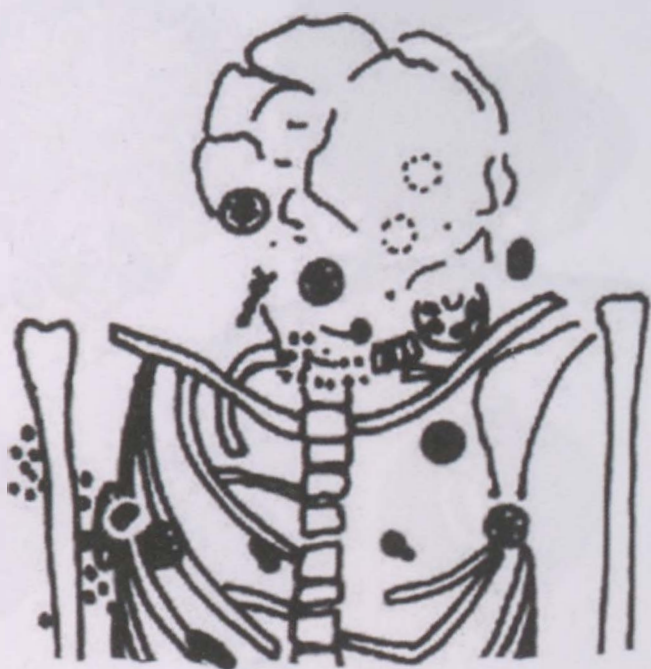
XII. TÁBLÁK

101. tábla. 1: Újlót 1. sír, 2: Letkés-Tégláégető II/40. sír,
3: Hajdúszoboszló-Árkoshalom 9. sír, 4: Püspökladány-Eperjesvölgy 158. sír

1

2

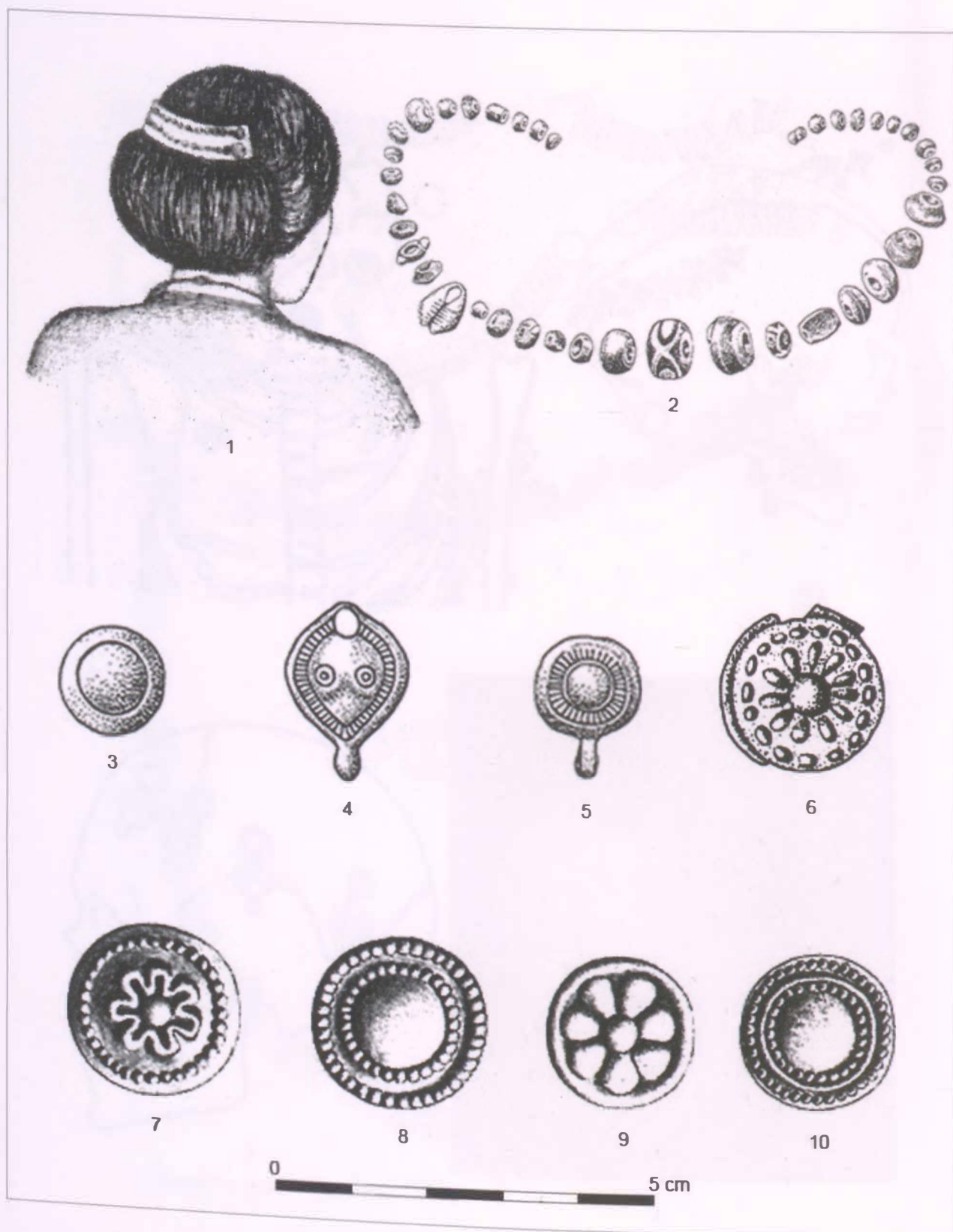
3

4

102. tábla. 1: Hajdúdorog-Gyulás 25. sír, 2: Kistokaj-Homokbánya 24. sír, 3–4: Hódmezővásárhely-Kopáncs 17. sír

XII. TÁBLÁK

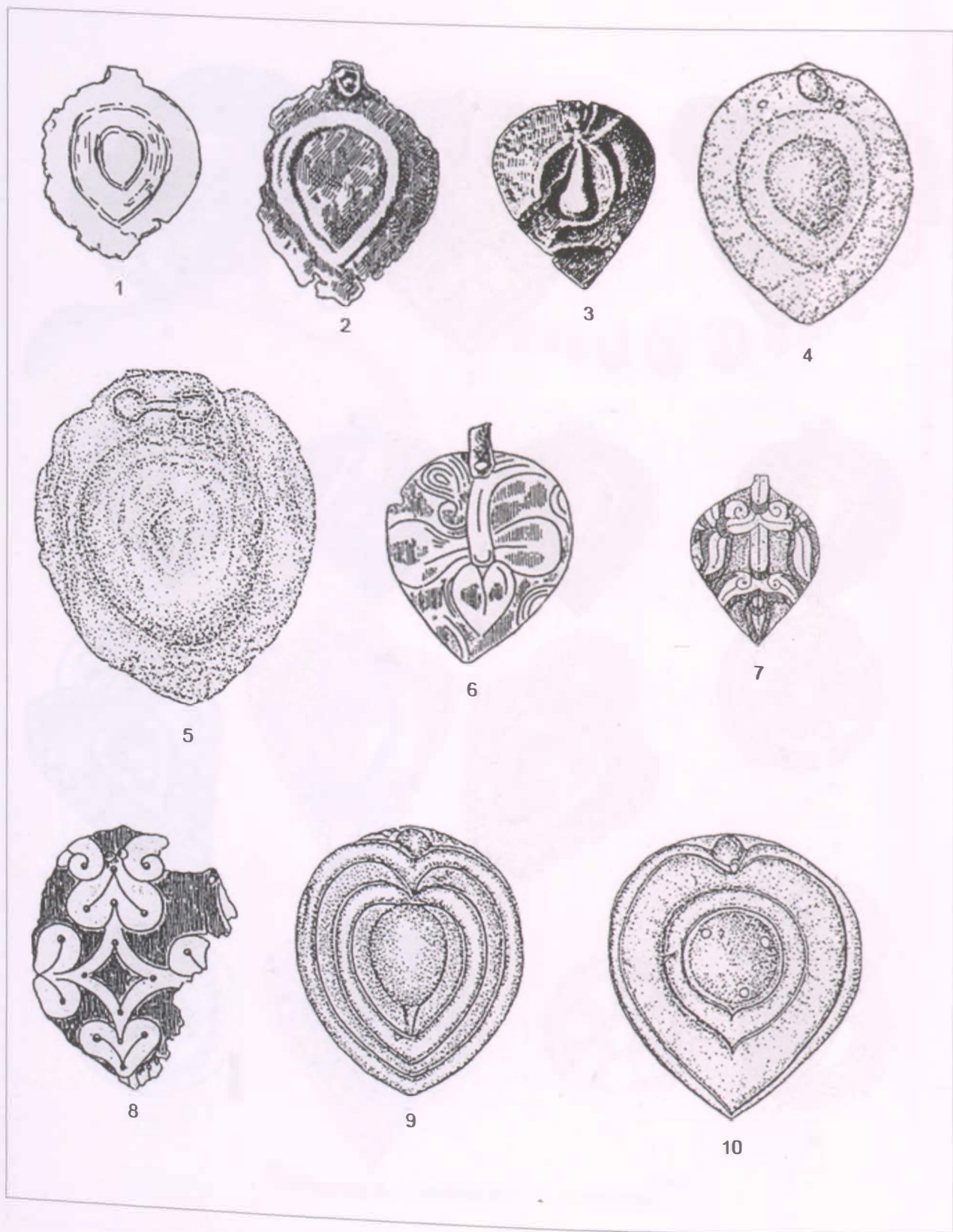
103. tábla. 1–2: Püspökladány-Eperjesvölgy 289. sír, 3–5: Püspökladány-Eperjesvölgy 107. sír, 6: Kistokaj-Homokbánya 24. sír, 7: Kecskemét-Lakihegy A sír, 8: Kecskemét-Lakihegy B sír, 9–10: Kecskemét-Csongrádi út

XII. TÁBLÁK

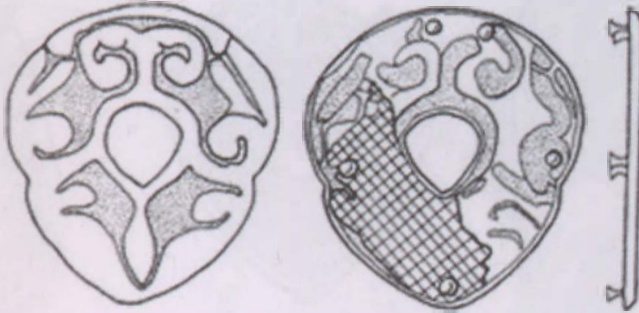
104. tábla. 1: Letkés-Téglaégető II/76. sír, 2: Alsóverecke, 3: Solt-Tételhegy, 4-7: Gödöllő, 8: Szeged-Algyő 105. sír, 9-12: Ibrány-Esbó halom 197/a sír

XII. TÁBLÁK

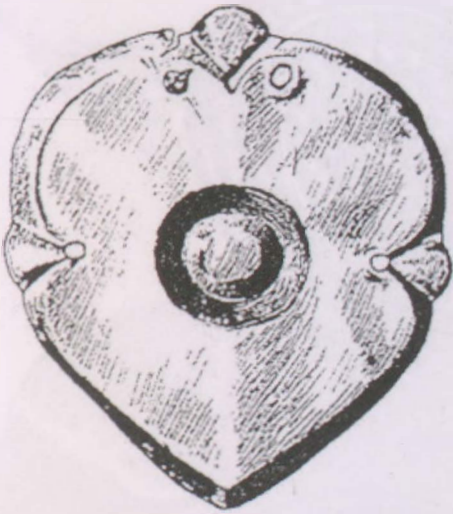

105. tábla. 1: Bocsár 8. sír, 2–3: Oroszlámos-Vasútállomás, 4: Karos-Eperjesszög II/52. sír, 5: Karos-Eperjesszög II/49. sír, 6: Oroszlámos-Vasútállomás, 7: Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sír, 8: Nagyrév, 9: Karos-Eperjesszög III/11. sír, 10: Karos-Eperjesszög II/52. sír

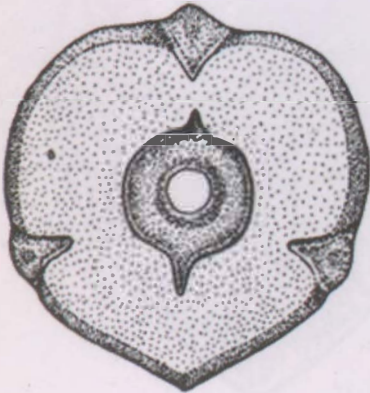
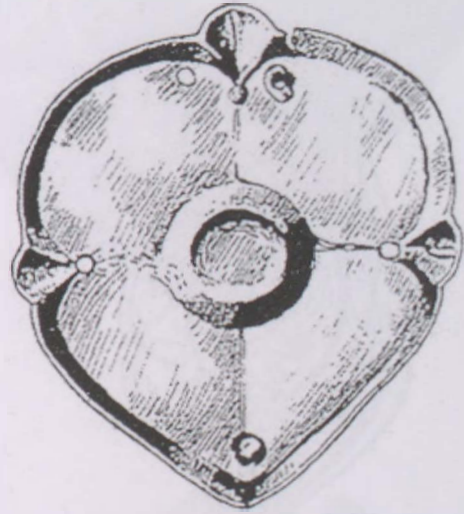
XII. TÁBLÁK

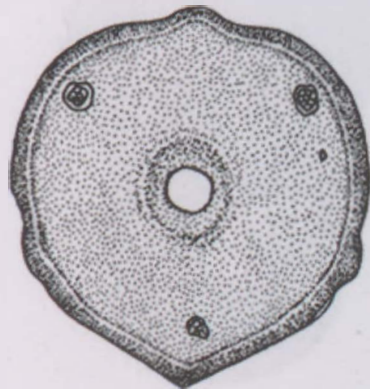
1

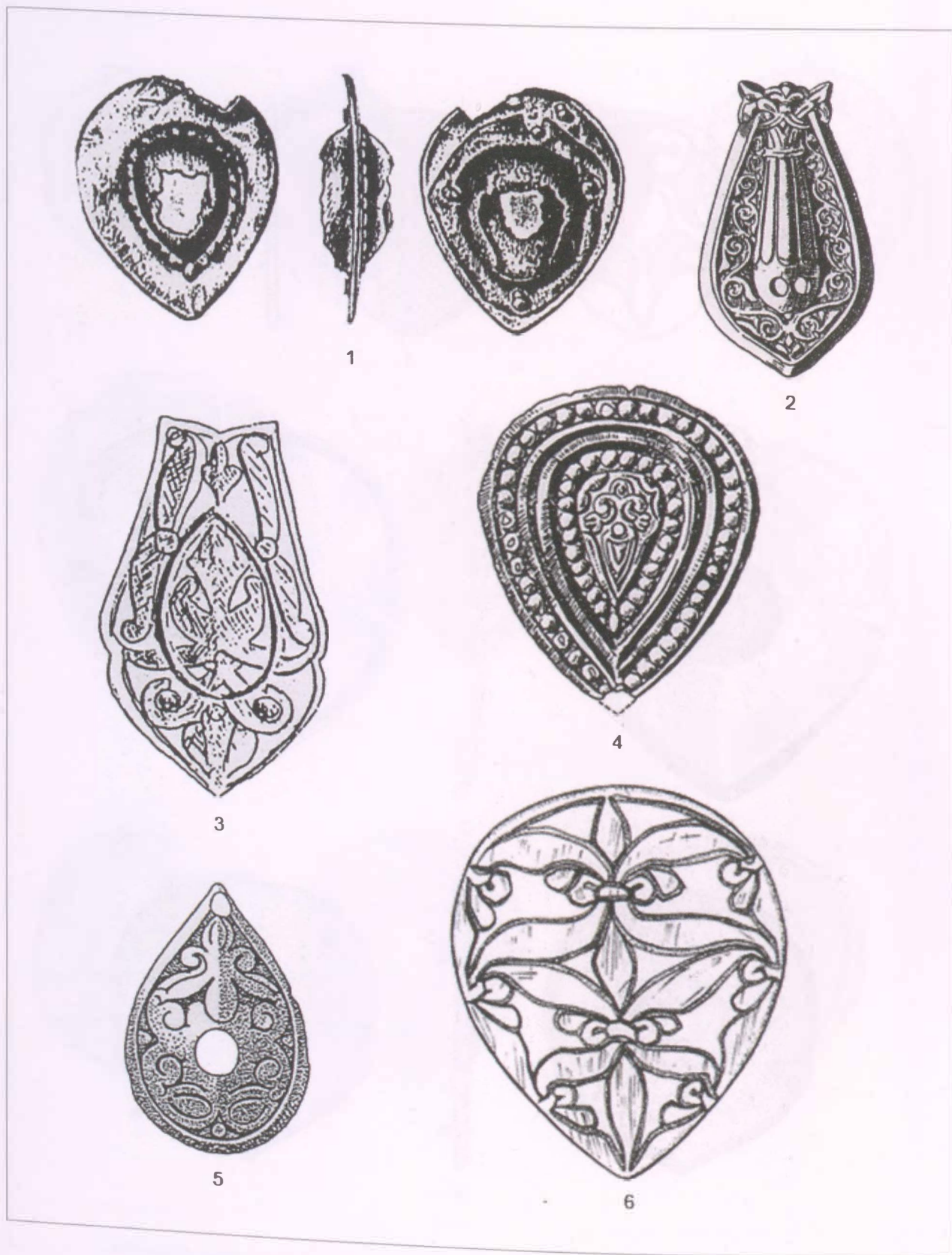
2

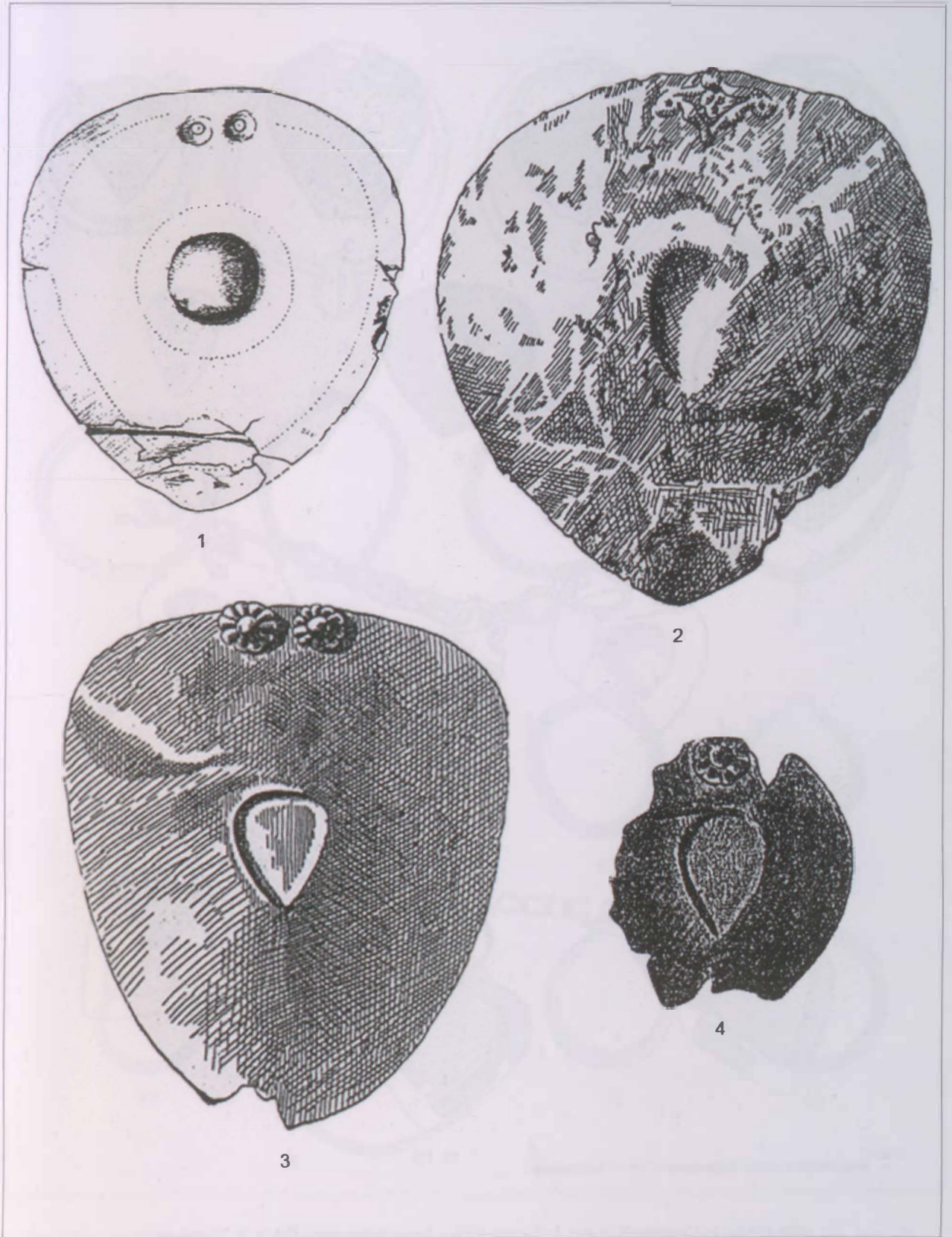
3

106. tábla. 1: Bodrogszerdahely, 2: Sárrétudvari-Poroshalom 2. sír, 3: Rábacsanak-Vásártéri-dűlő

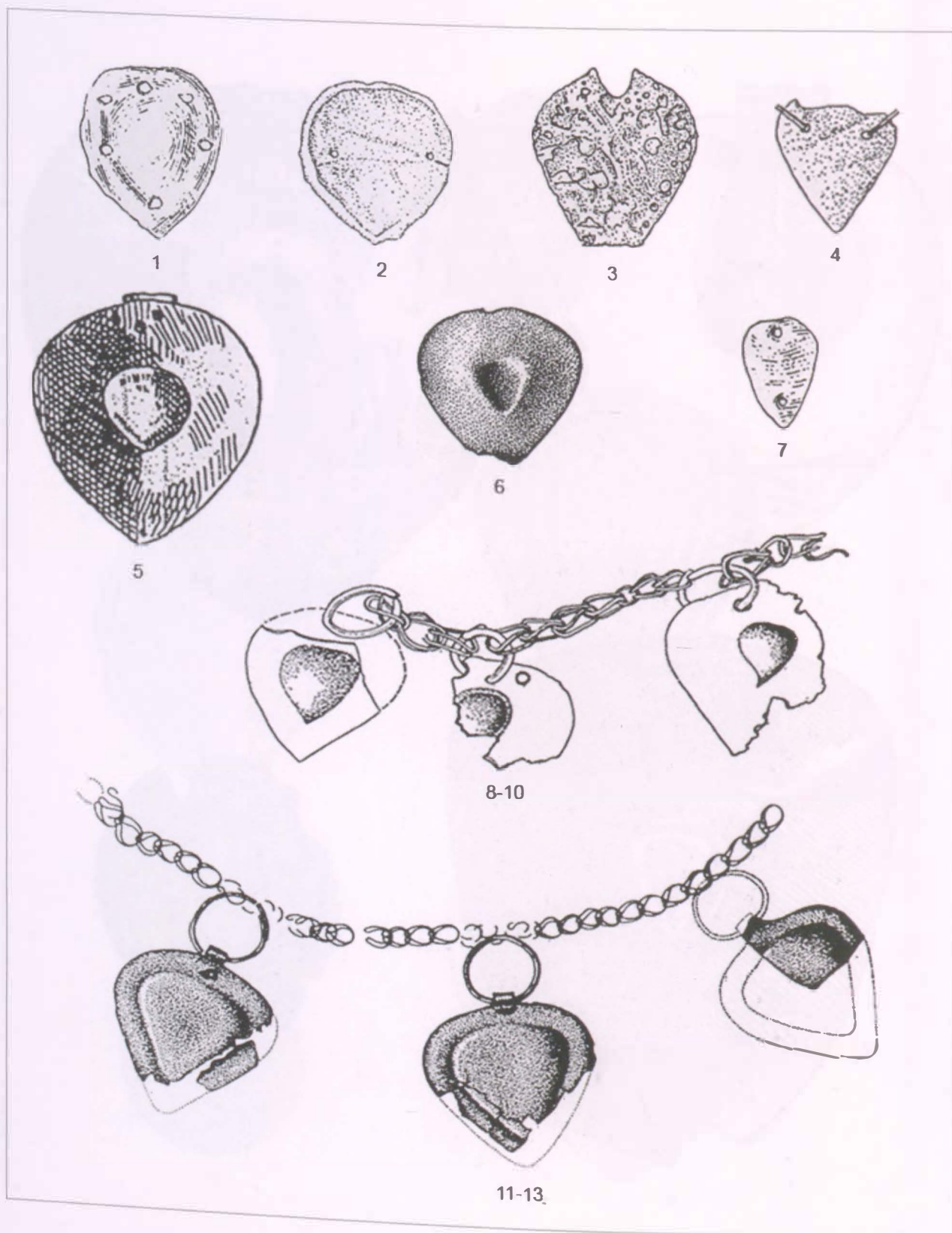

107. tábla. 1: Budapest-Farkasrét, 2: Ismeretlen lelőhely, 3: Zemplén, 4: Kétpó,
5: Püspökladány-Eperjesvölgy 138. sír, 6: Bodrogszerdahely

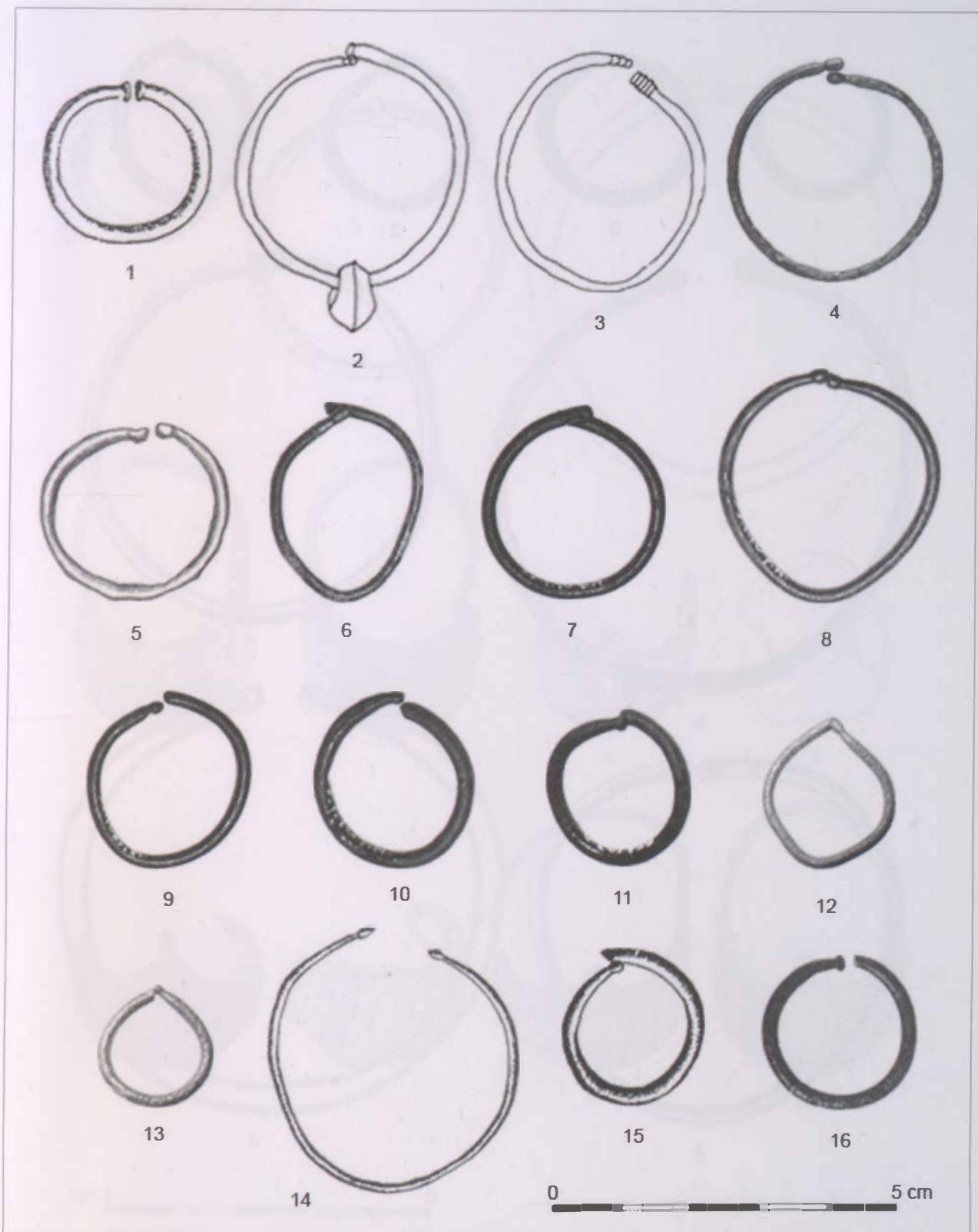

108. tábla. 1: Gégény-Monokdomb, 2: Piliny-Leshegy 2. sír, 3: Százhalombatta, 4: Tiszaeszlár-Vörösmarty u. 3. sír

XII. TÁBLÁK

109. tábla. 1: Udvarnok 2. sír, 2: Tiszavasvári-Aranykerti tábla 9. sír, 3: Nagykeszi, 4: Ipolykiskeszi 269. sír, 5: Szentés-Szentlászló 95. sír, 6: Szentés környéke, 7: Naszvad 2. sír, 8-10: Ptuj 13. sír, 11-13: Sósartyán-Hosszútető 30. sír

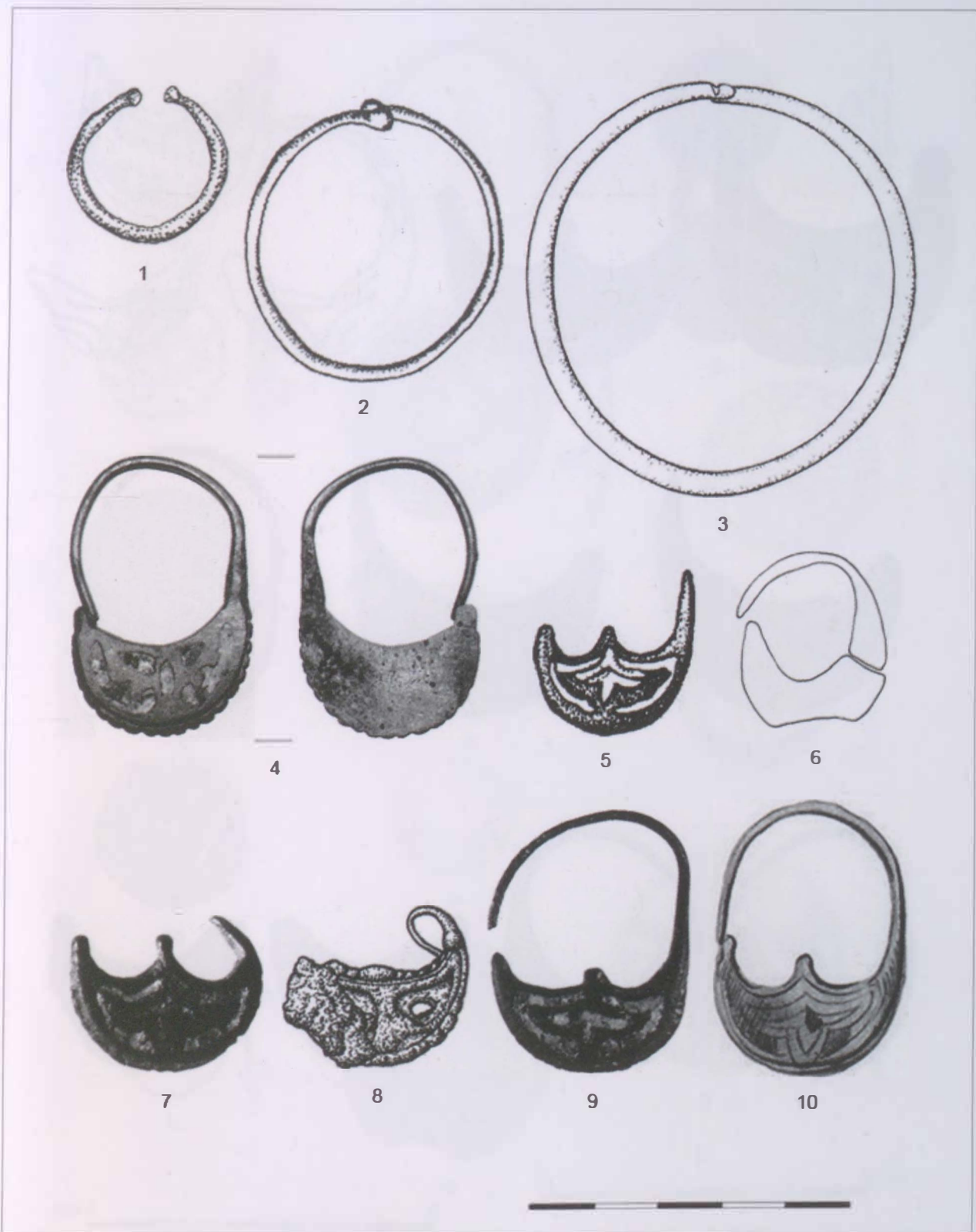

110. tábla. 1: Bjelo-Brdo, 2–3: Eger-Vár 472. sír, 4: Győr-Pósdomb 77. sír közeléből, 5: Győr-Pósdomb 134. sír, 6: Halimba-Cseres 30. sír, 7: Halimba-Cseres 70. sír, 8–11: Halimba-Cseres 71. sír, 12–13: Ikervár-Virág u. 98. sír, 14: Ikervár-Virág u. 130. sír, 15: Ikervár-Virág u. 137. sír, 16: Majs-Udvari rétek 479. sír

XII. TÁBLÁK

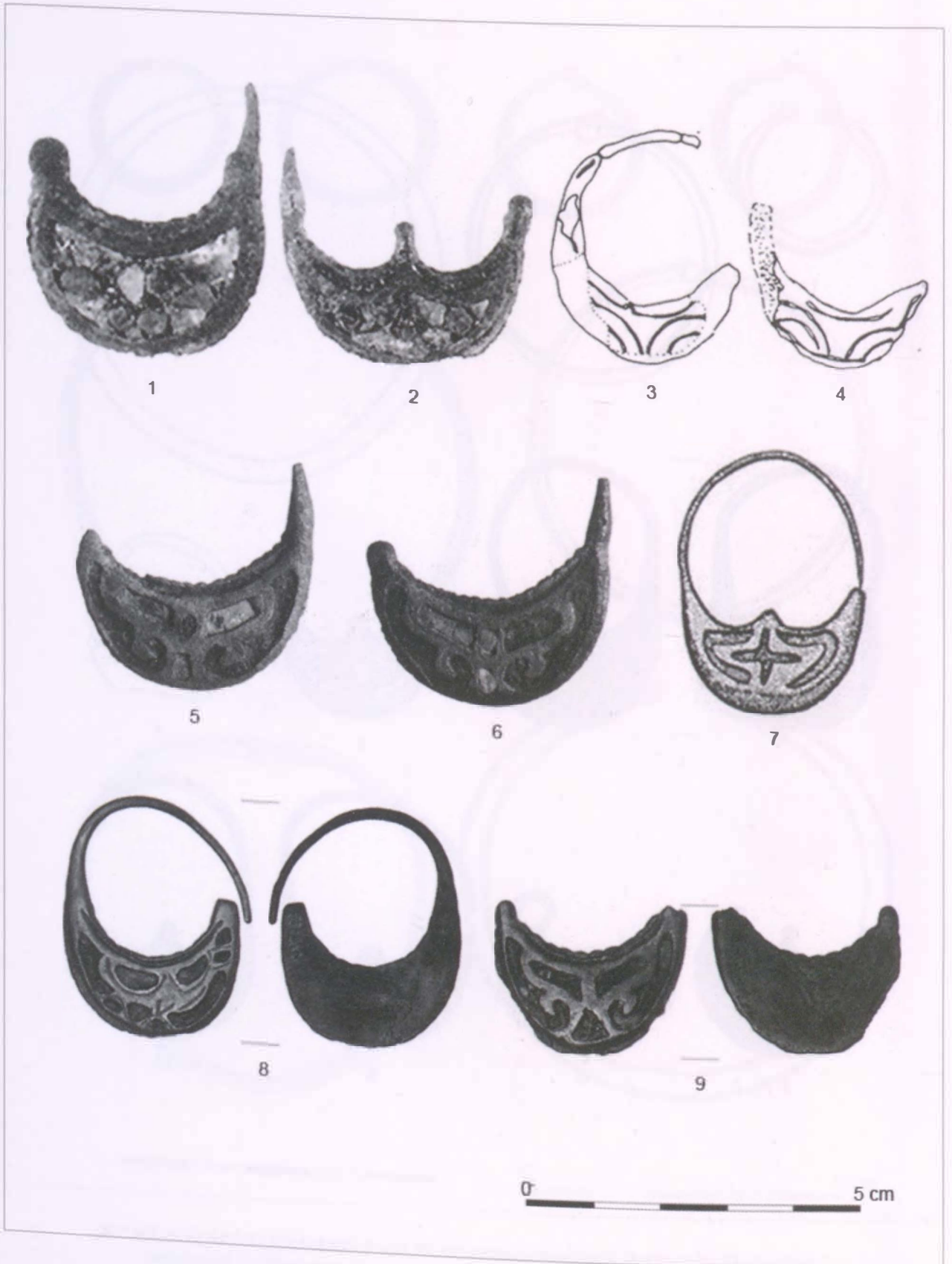

111. tábla. 1–2: Majs-Udvari rétek 475. sír, 3: Mohács-Alsómező, 4: Szárász-Szlavónia-dűlő,
5: Maroskarna B temető 11. sír, 6–7: Marosgombás-Kiss Magura nyergén 2. sír,
8: Szászváros-Dealul Pemilor X2 11. sír

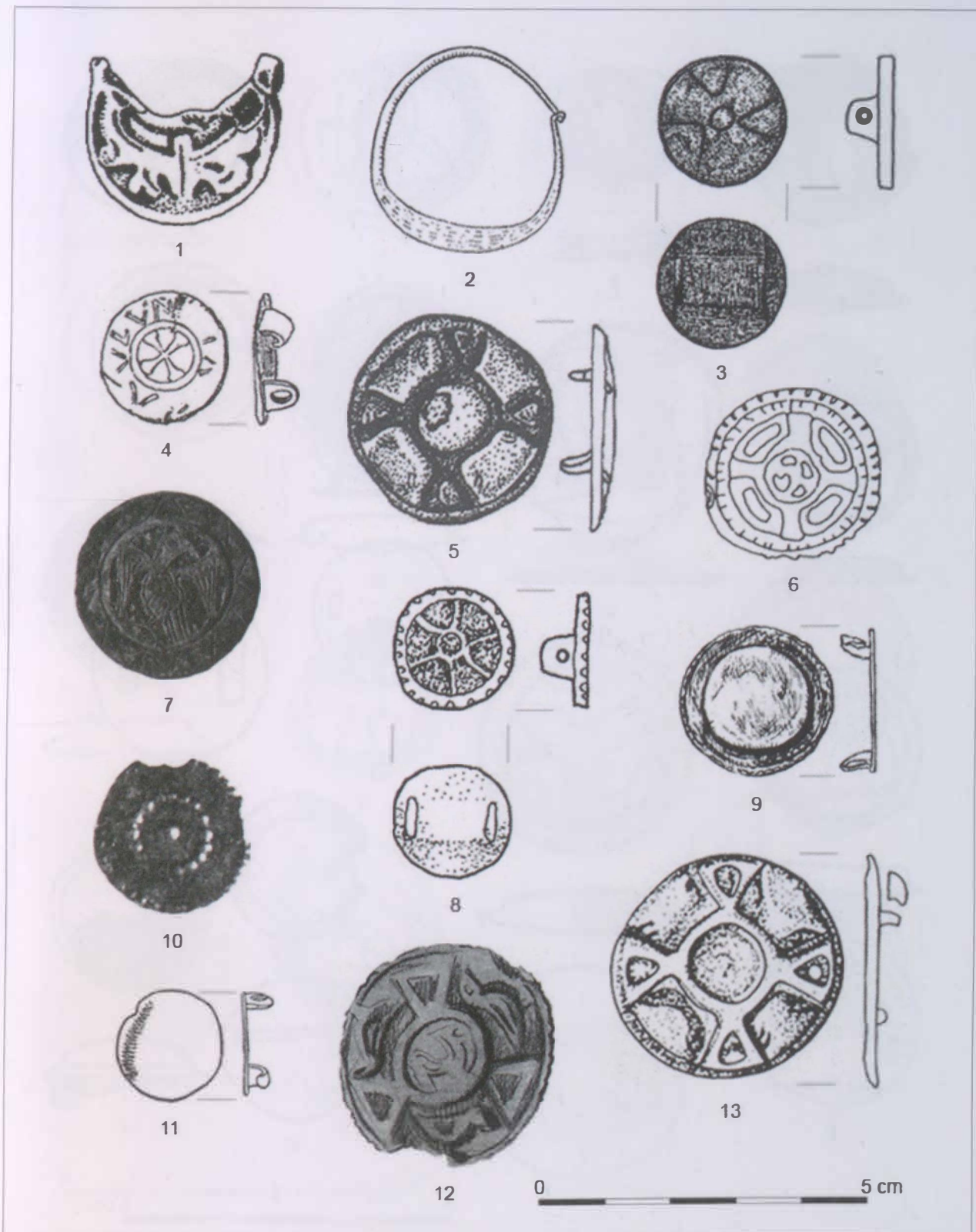

112. tábla. 1: Törökszentmiklós-Szenttamáspuszta 39. sír, 2: Zilah 1. sír, 3: Valkóvár 326. sír,
 4: Csepreg-Szentkirály malom 97. sír, 5: Detta, 6: Hírics-Forrószög, 7: Locsmánd,
 8: Sopronkeresztúr 38. sír, 9: Pétervására-Vár 11. sír (?), 10: Veszprém

XII. TÁBLÁK

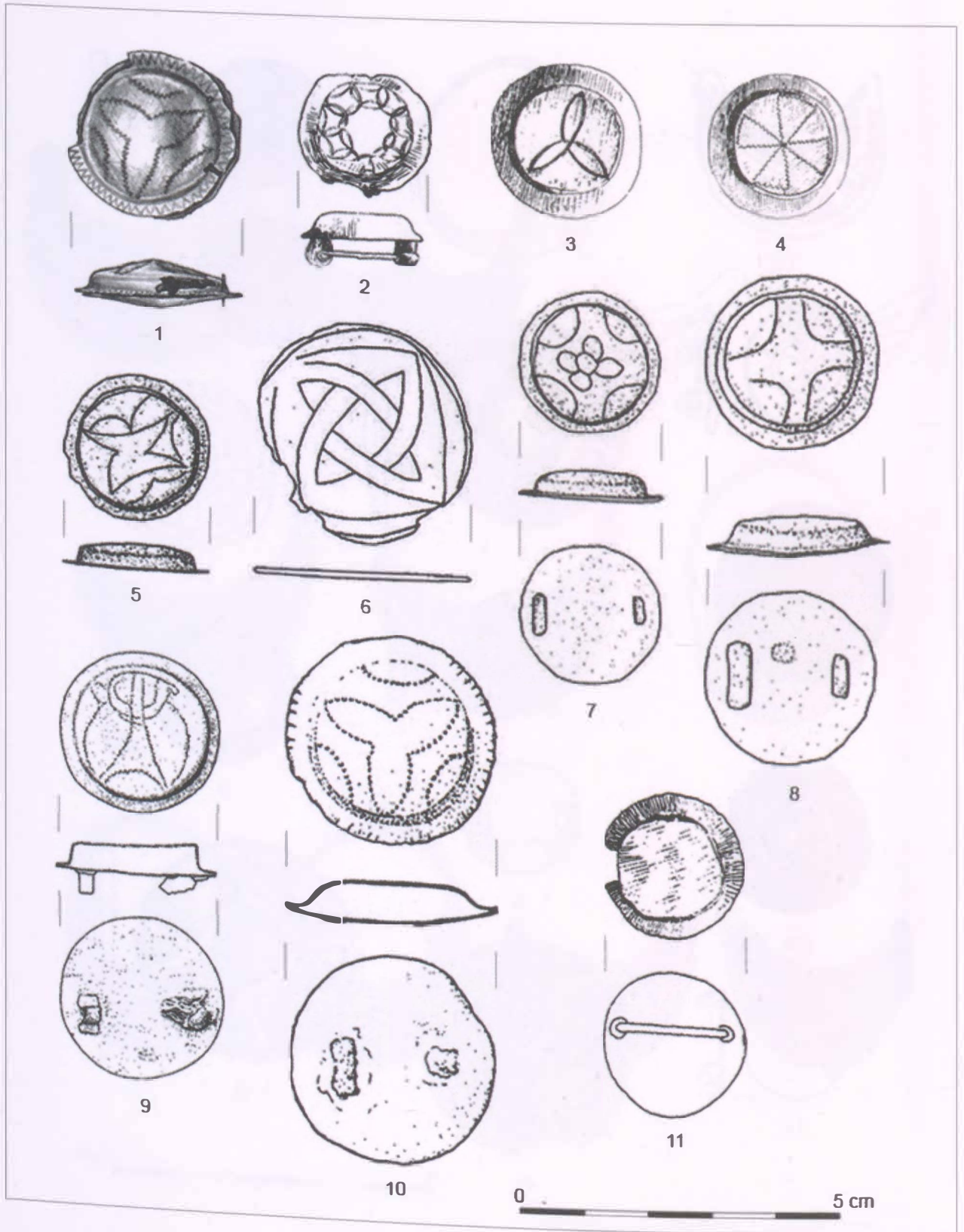

113. tábla. 1-2: Eger-Vár 128. sír, 3-6: Eger-Vár 278. sír, 7: Szalacs-Vidahegy 4/B sír, 8-9: Tápé-Lebő

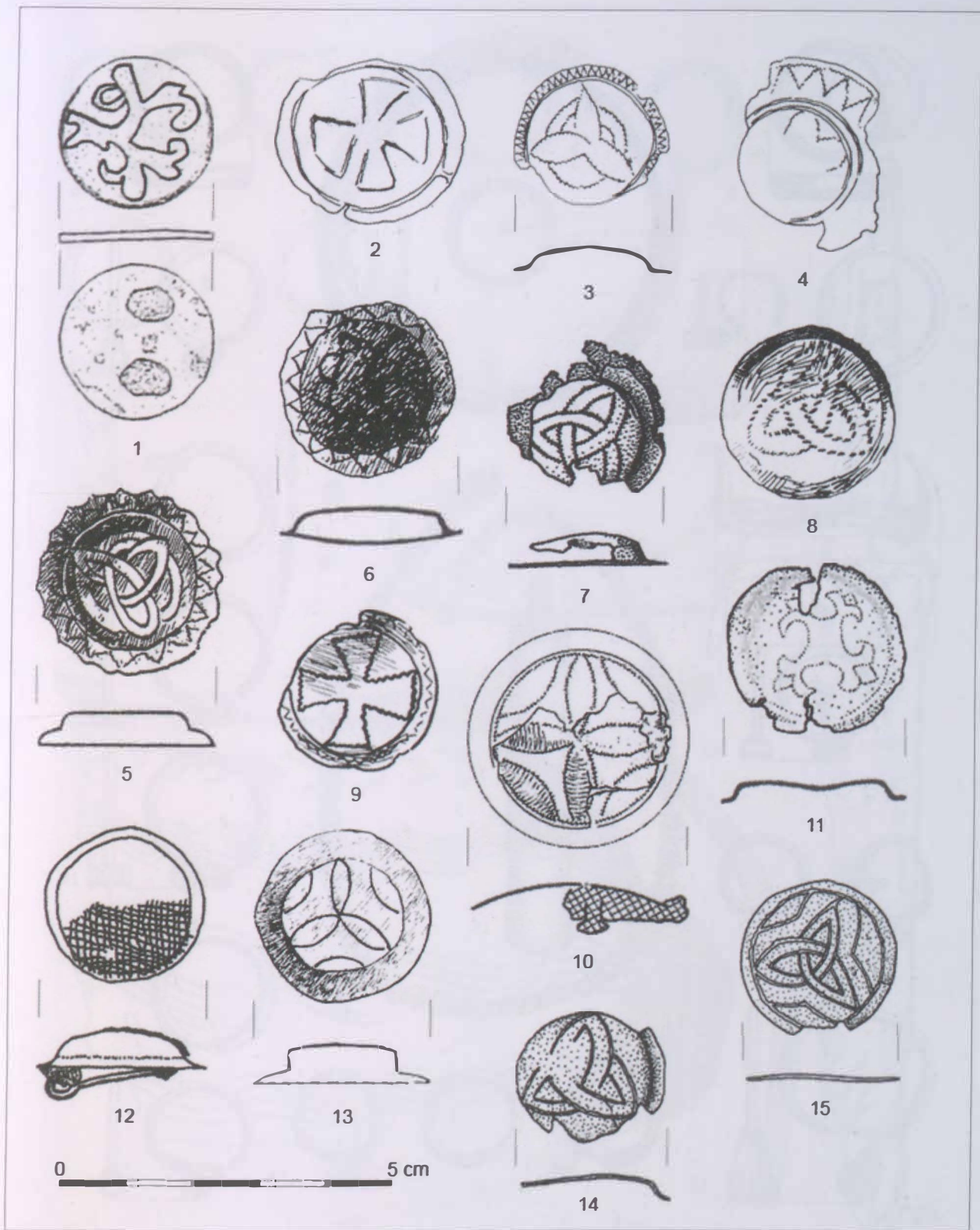

114. tábla. 1: Zilah 1. sír, 2: Zsitvabesenyő 21. sír, 3: Némétóvár 36. sír, 4: Bjelo-Brdo 192. sír, 5: Detta, 6: Eger-Vár 128. sír, 7: Lajtakáta, 8: Lébény-Kaszás-domb 9. sír, 9: Majs-Udvari rétek 685. sír, 10: Pécs-Vasas 30. sír, 11: Székesfehérvár, 12: Székesfehérvár-Bazilika mögötti temető, 13: Magyarország (?)

XII. TÁBLÁK

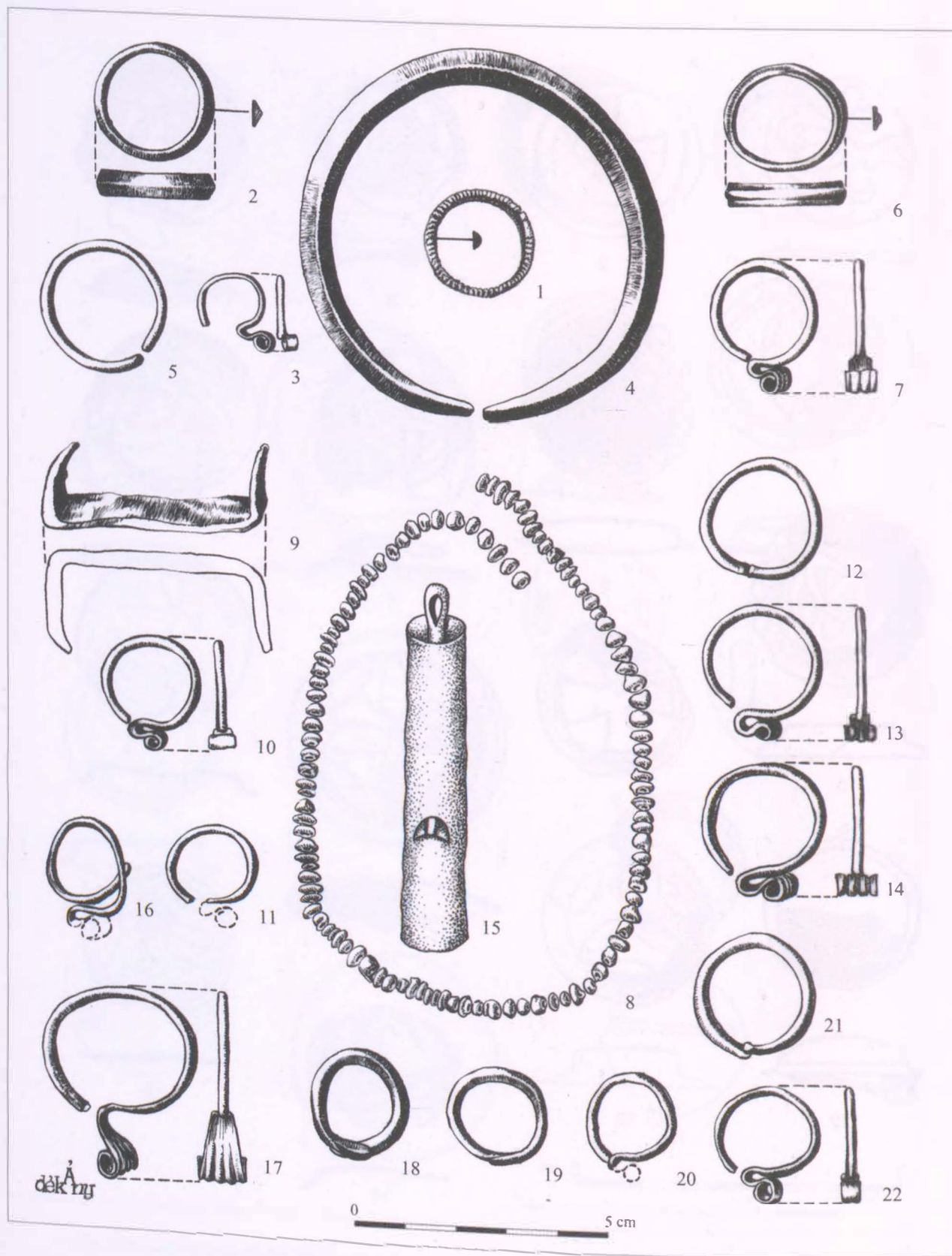

115. tábla. 1: Oroszvár 200. sír, 2: Bled-Prstava II/107. sír, 3–4: Diemlach Kapfenberg, 5–6: Förk 8. sír, 7: Förk 15. sír, 8: Förk 17. sír, 9: Hausmenning bei Amstetten 4. sír, 10: Georgenberg bei Micheldorf 25/A sír, 11: Gars-Thunau

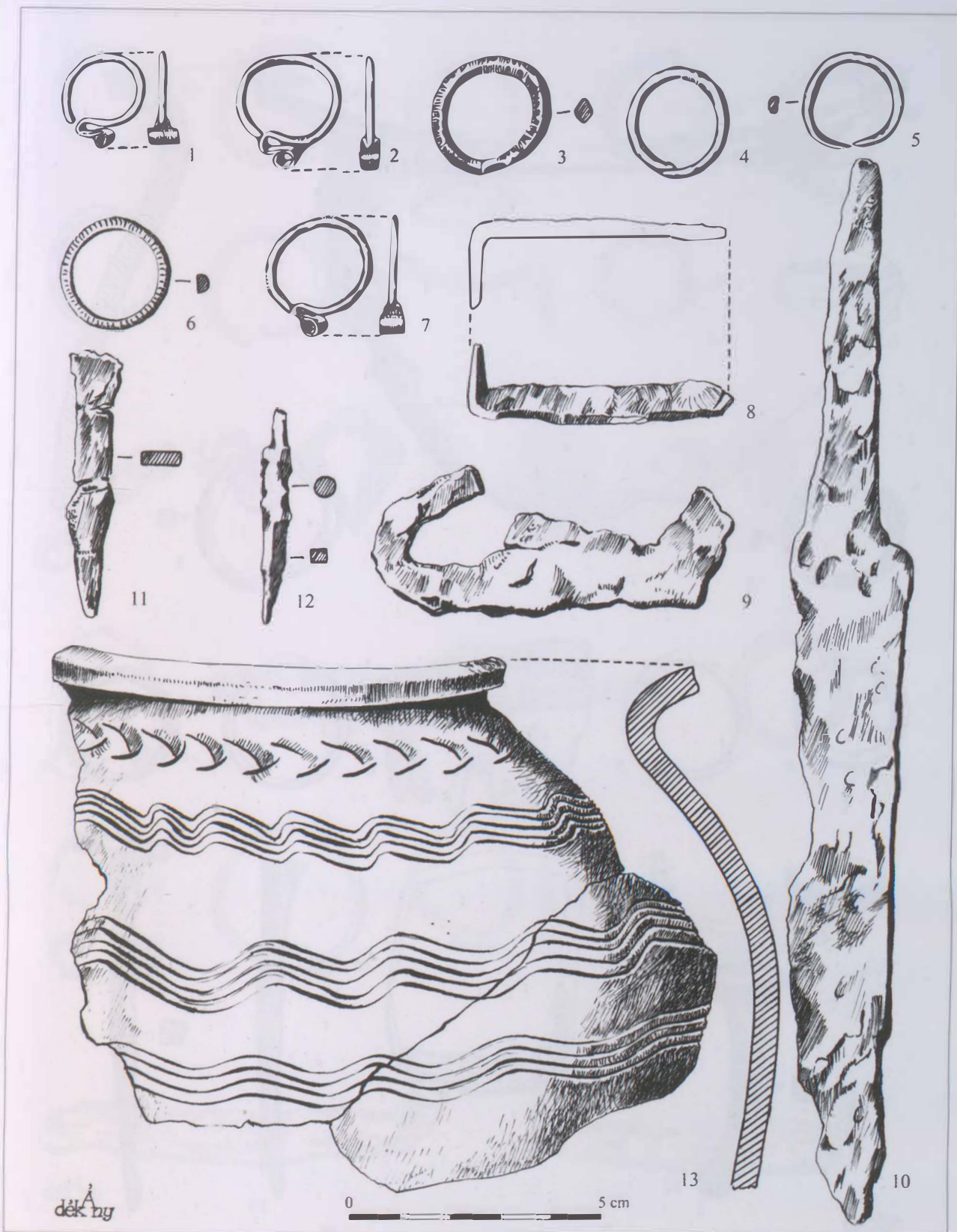

116. tábla. 1: Jaunstein, 2–4: Köttlach, 5–6: Kranj-Pfarrkirche 1964/112. sír, 7: Kranj-Iskra 277. sír, 8: Krungl Mitterndorf, 9: Mengeš, 10: Pucáva, 11: Sankt Peter bei Moosburg, 12: Tulln-Sporthauptschule 7. sír, 13: Turida Sedegliano, 14: Zwettendorf 75. sír, 15: Zwettendorf 113. sír

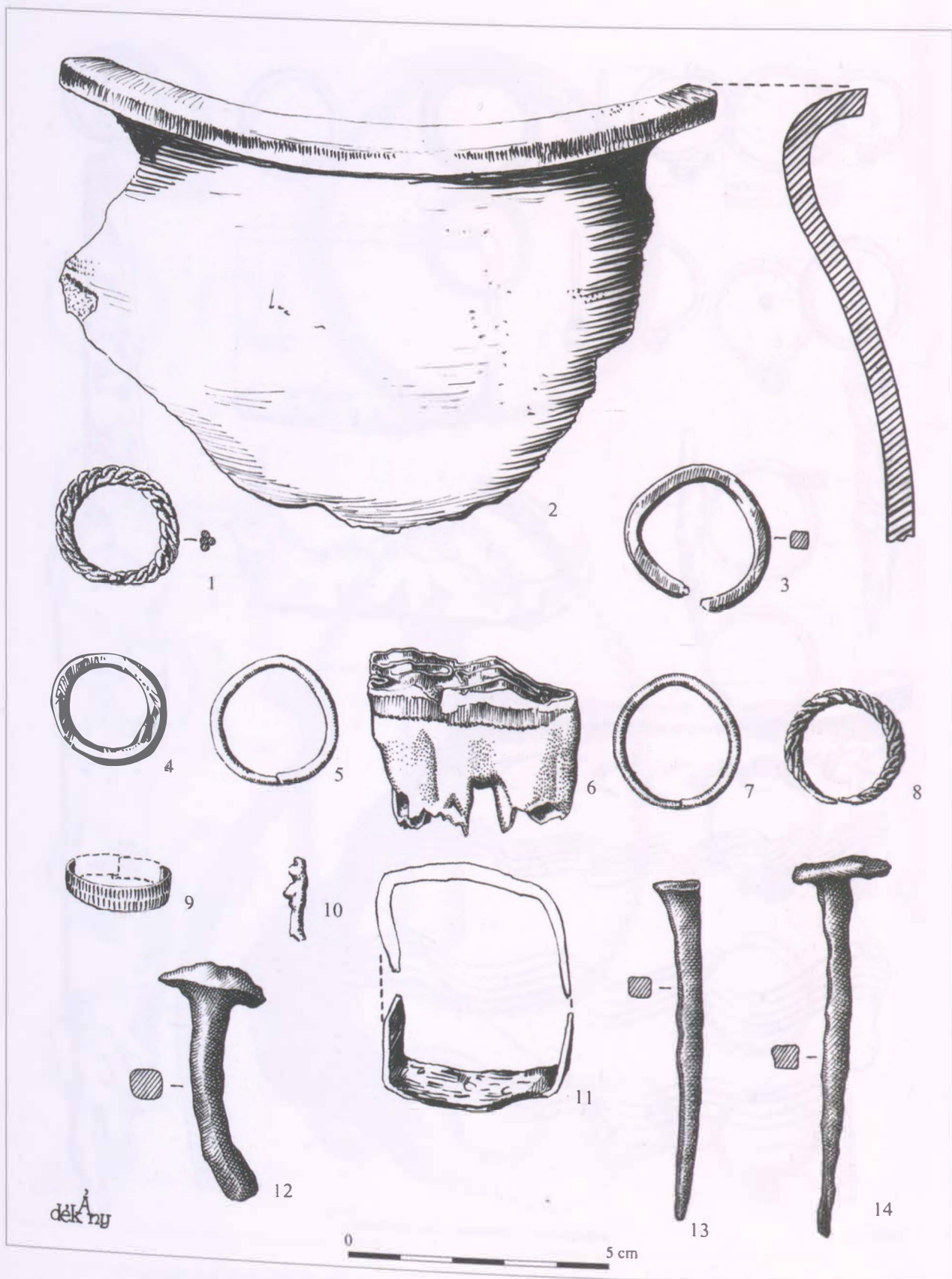
XII. TÁBLÁK

117. tábla. Győr-Pós-domb, 1: 1. sír, 2: 7. sír, 3-4: 8. sír, 5: 9. sír, 6: 11. sír, 7-8: 10. sír, 9-10: 14. sír, 11: 15. sír, 12-14: 16. sír, 15: 23. sír, 16: 17. sír, 17: 20. sír, 18-20: 21. sír, 21-22: 24. sír

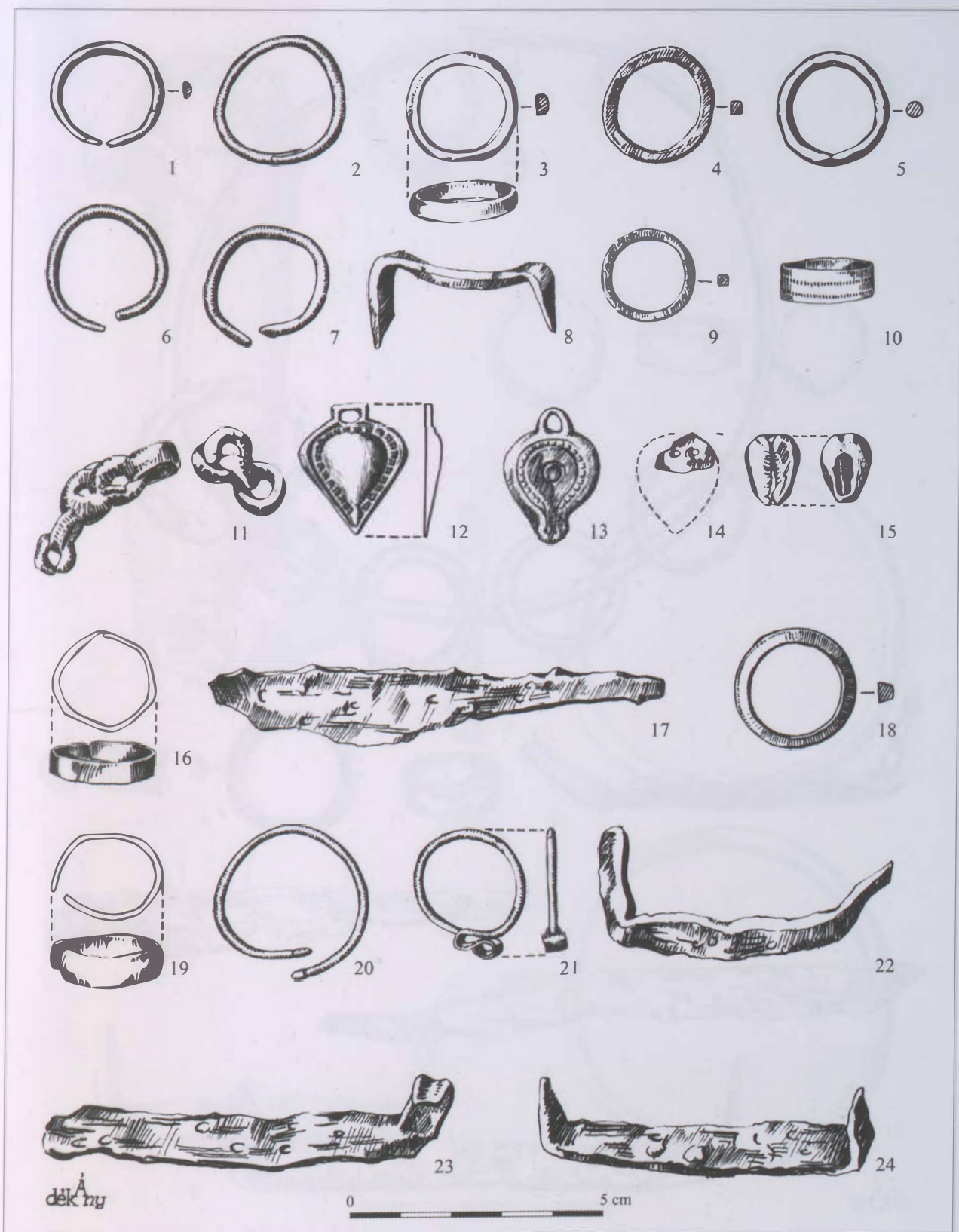

118. tábla. Győr-Pós-domb, 1: 25. sír, 2-3: 26. sír, 4-5: 29. sír, 6: 34. sír, 7: 35. sír, 8: 36. sír, 9-10: 37. sír, 11, 13: 39. sír, 12: 41. sír

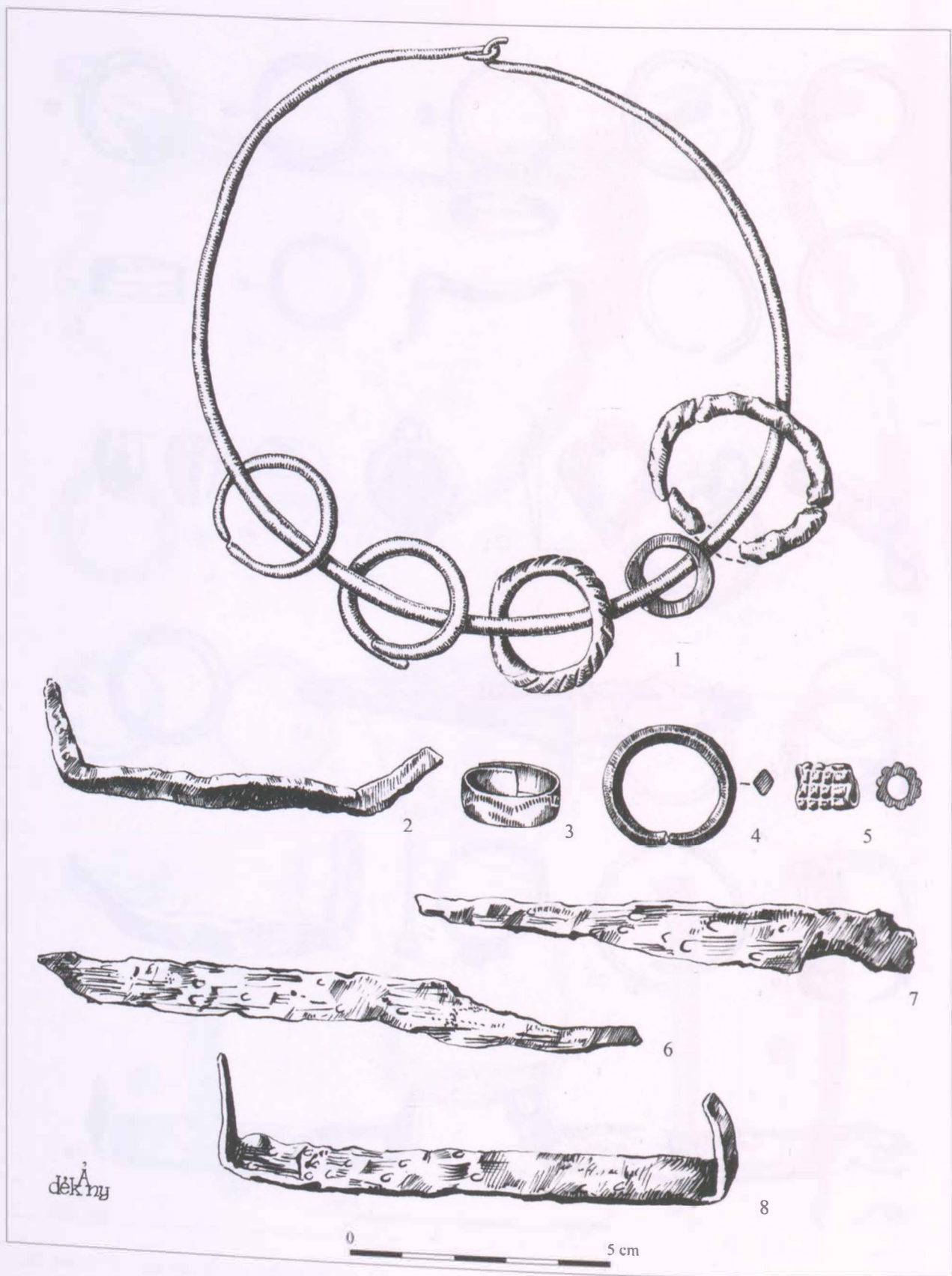
119. tábla. Győr-Pós-domb, 1: 42a. sír, 2-3: 42. sír, 4-8: 43. sír, 9-10: 45. sír, 11: szórvány, 12: 52. sír, 13-14: 66. sír

XII. TÁBLÁK

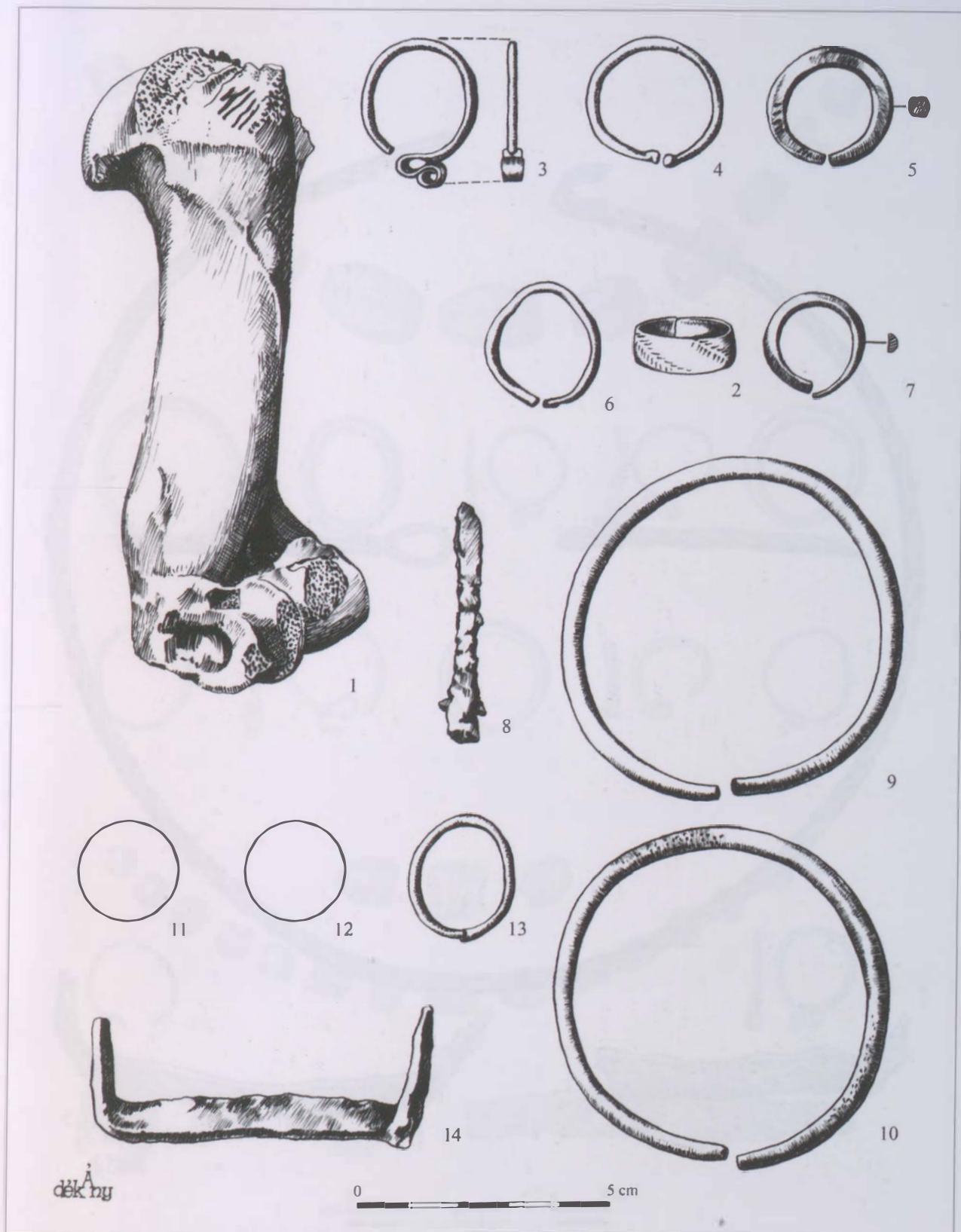
120. tábla. Győr-Pós-domb, 1-2: 51. sír, 3-5: 56. sír, 6-7: 62. sír, 8: 64. sír, 9-15: 65. sír, 16: 69. sír, 17: 71. sír, 18: 72. sír, 19: 74. sír, 20: 77. sír, 21-24: 85. sír

XII. TÁBLÁK

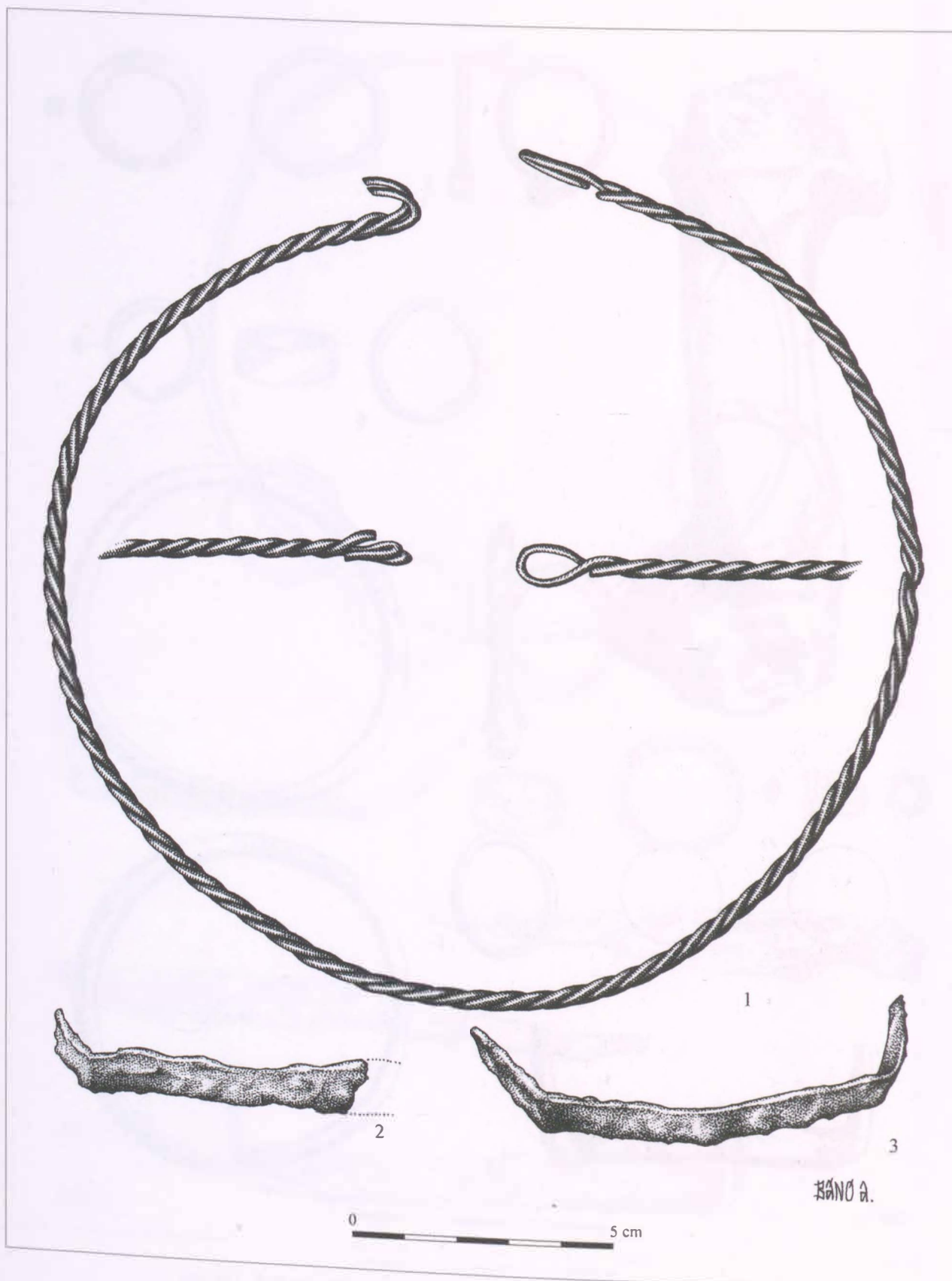

121. tábla. Győr-Pós-domb, 1: 94. sír, 2: 99. sír, 3: 105. sír, 4: 107. sír, 5: 111. sír, 6: 119. sír, 7–8: 120. sír

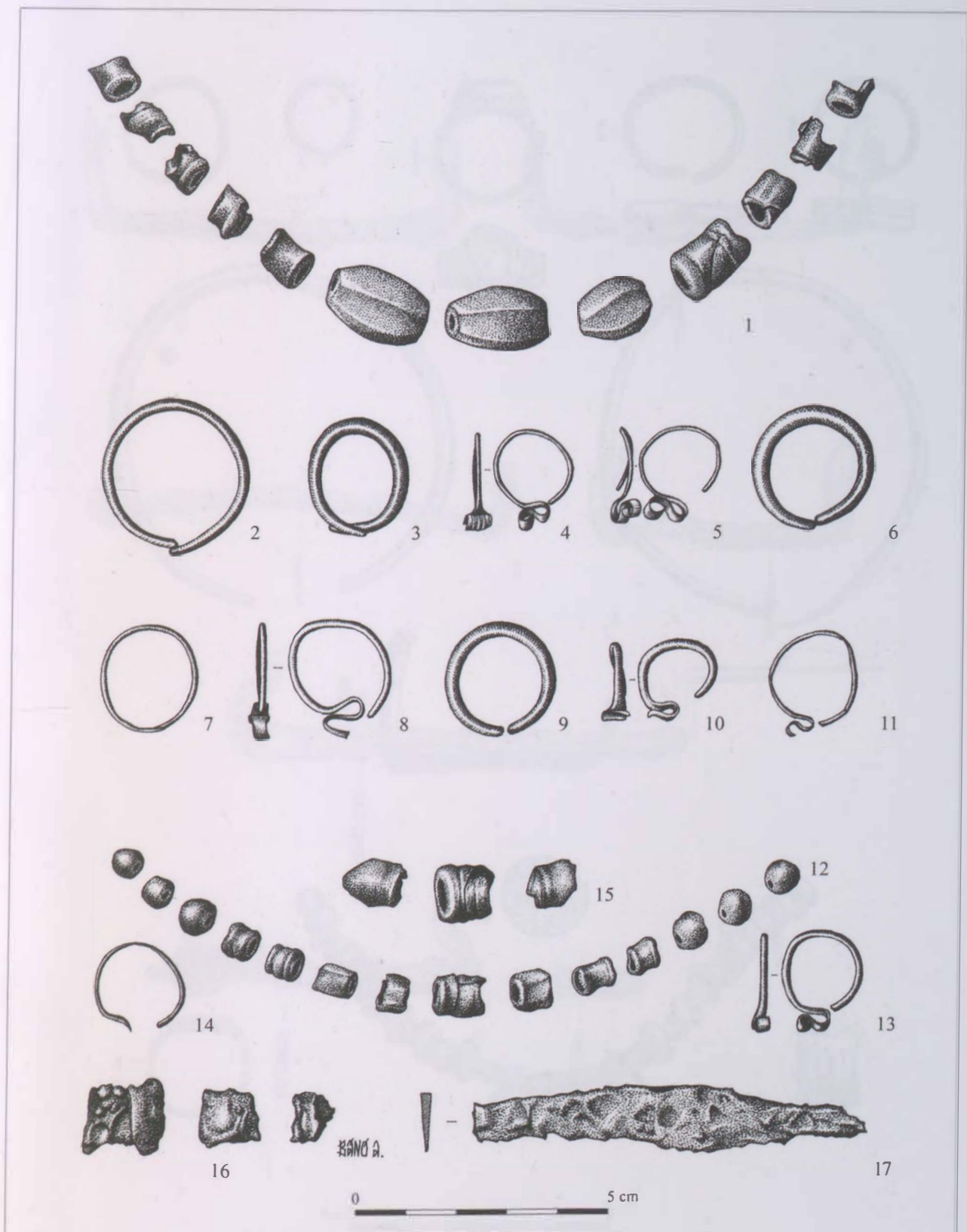
XII. TÁBLÁK

122. tábla. Győr-Pós-domb, 1: 126. sír, 2: 127. sír, 3: 131. sír, 4-5: 134. sír,
6-10: 136. sír, 11-12: 139. sír, 13: 143. sír, 14: 140. sír

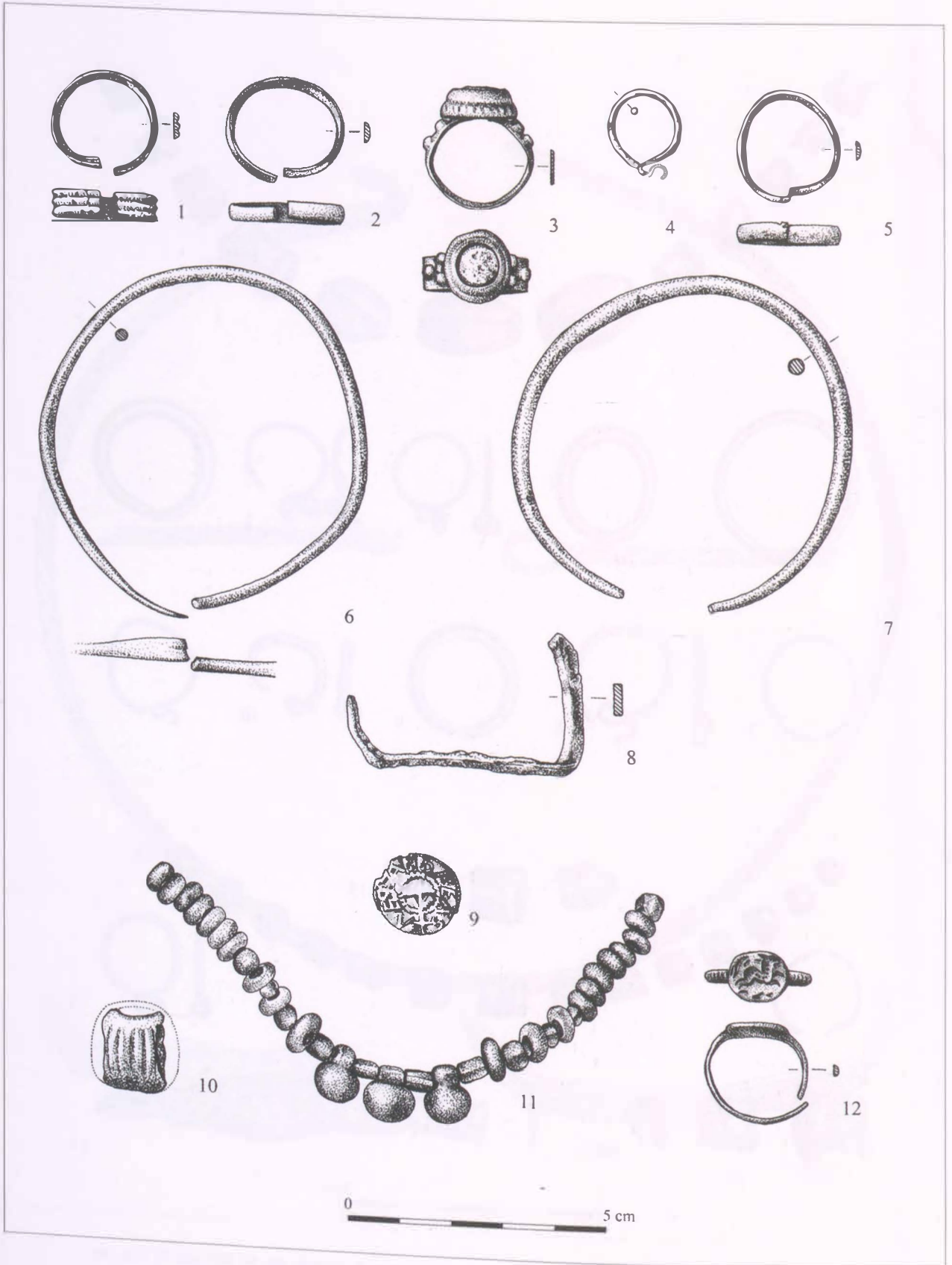

123. tábla. Győr-Pós-domb, 1: 136. sír, 2: 56. sír, 3: 58. sír

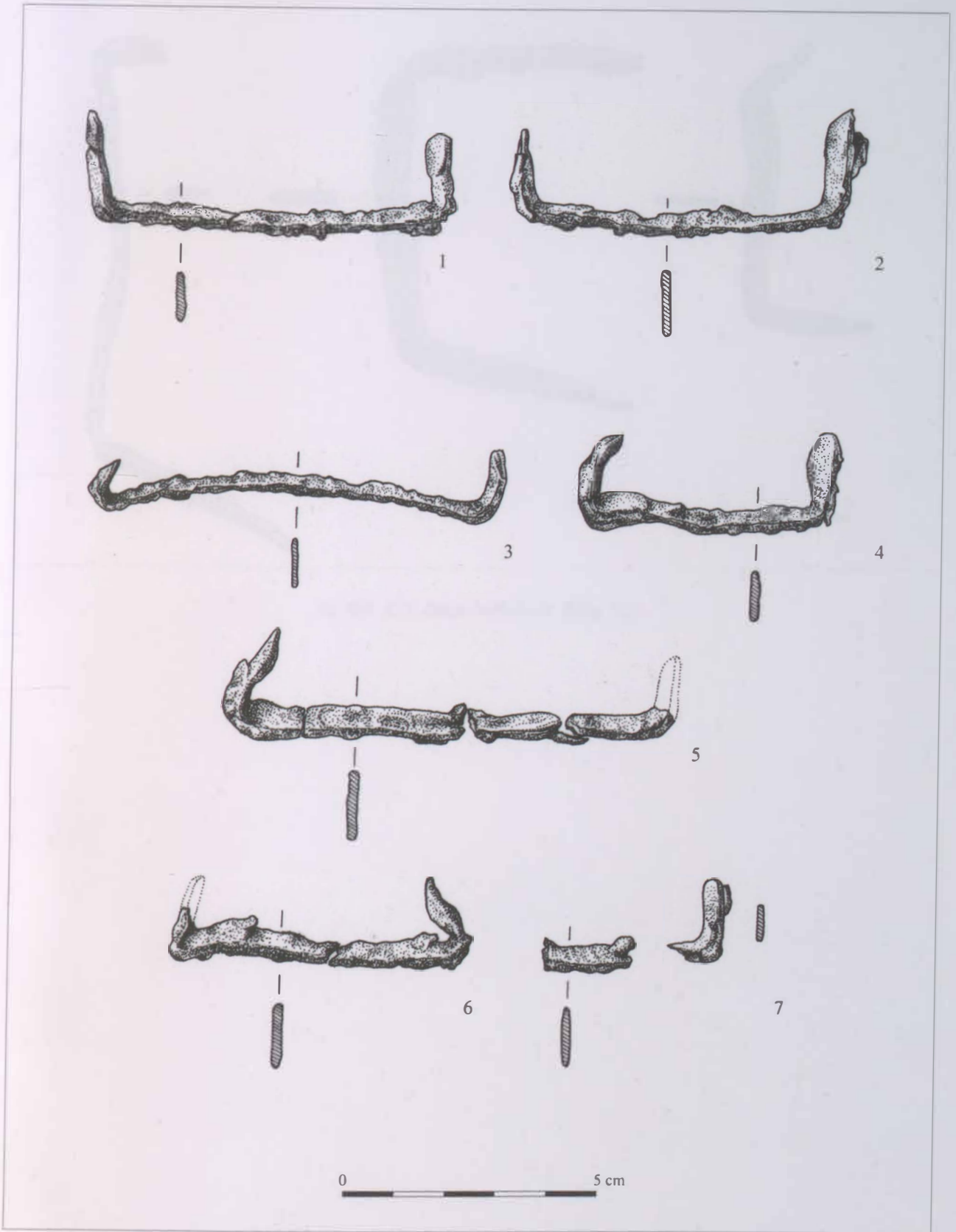
124. tábla. Győr-Pós-domb, 1: 146. sír, 2: 142. sír, 3: 154. sír, 4–5: 165. sír, 6: 167. sír, 7: 168. sír, 8: 169. sír, 9–10: 183. sír, 11: 200. sír, 12, 16: 179. sír, 13–15: 182. sír, 17: 192. sír

XII. TÁBLÁK

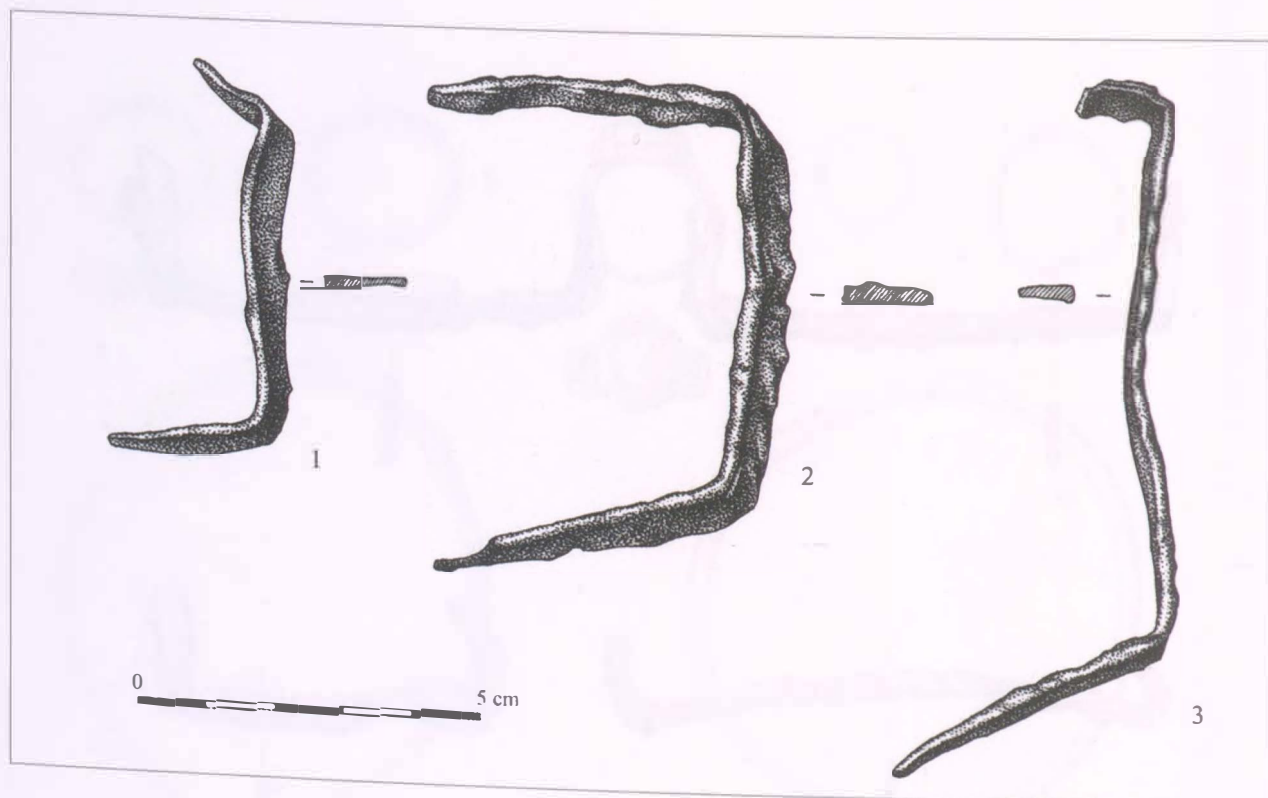
125. tábla. Győr-Pós-domb, 1-8: 215. sír, 9: 216. sír, 10-12: 217. sír

XII. TÁBLÁK

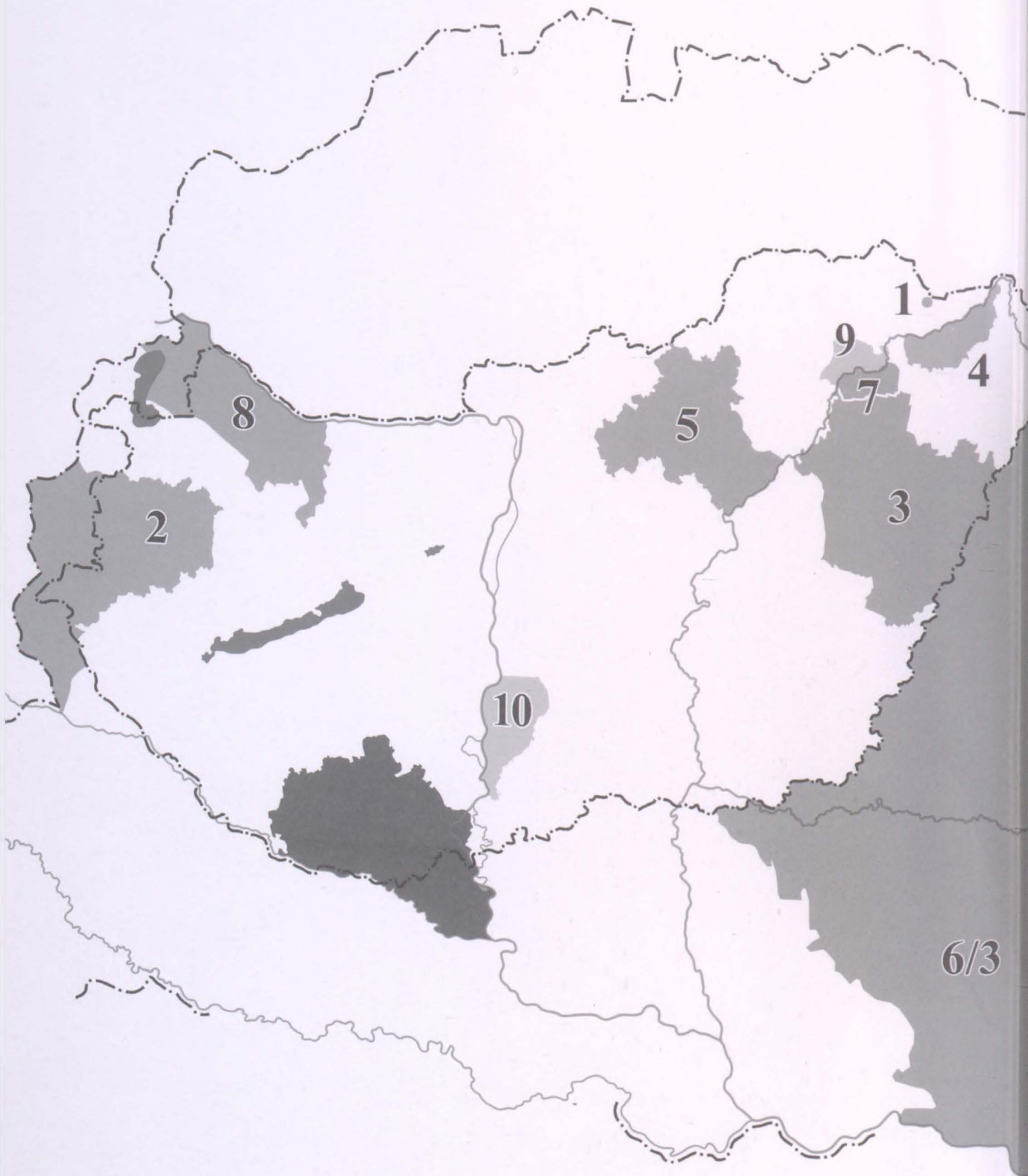
126. tábla. Győr-Pós-domb, 1-6: 202. sír, 7: talán 99. sír

XII. TÁBLÁK

127. tábla. Győr-Pós-domb, 1-3: 190. sír

**MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS
ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK
LELETANYAGA**

KISS ATTILA

Baranya megye X–XI. századi sírleletei.
Budapest 1983.

**MAGYARORSZÁG
HONFOGLALÁS KORI
ÉS KORA ÁRPÁD KORI SÍRLELETEI**

Megjelent kötetek

1. RÉVÉSZ LÁSZLÓ

*A karosi honfoglalás kori temetők.
Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék
X. századi történetéhez.* Miskolc 1996.

2. KISS GÁBOR

*Vas megye 10–12. századi sír- és
kincsleletei.* Szombathely 2000.

3. M. NEPPER IBOLYA

*Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sír-
leletei I–II.* Budapest–Debrecen 2002.

4. ISTVÁNOVITS ESZTER

*A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-
kori leletanyaga.* Nyíregyháza–Buda-
pest 2003.

5. RÉVÉSZ LÁSZLÓ

Heves megye 10–11. századi temetői.
Budapest 2008.

6. GÁLL ERWIN

*Az Erdélyi-medence, a Partium és a
Bánság 10–11. századi temetői, szór-
vány- és kincsleletei I–II.* Szeged 2013.

7. TÖTH ANIKÓ

A nyíri mezőség a 10–11. században.
Szeged 2014.

8. HORVÁTH CIPRIÁN

*Győr és Moson megyék honfoglalás és
kora Árpád-kori temetői és sírleletei.*
Szeged 2014.

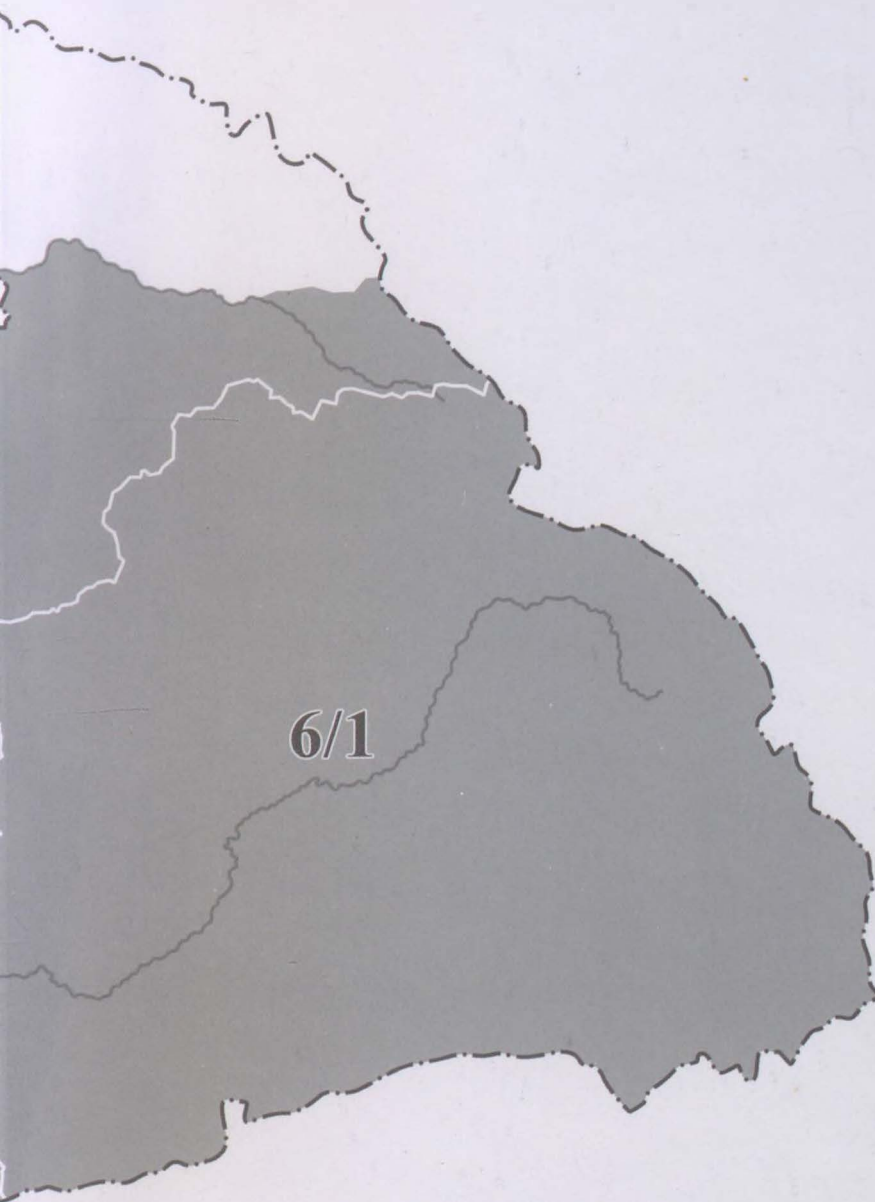
9. KOVÁCS LÁSZLÓ

*A Taktaköz 10–11. századi sír- és szór-
ványleletei, valamint a tiszalúc-sarka-
di 11. századi temető.* Szeged 2015.

10. GALLINA ZSOLT–VARGA SÁNDOR

*A Kalocsai-Sárköz 10–11. századi sír-
és kincsleletei.* Szeged 2016.

Előkészületben

0 100 km

ISBN 978-963-306-308-8

9 789633 063088